ALEXANDRU ODOBESCU

OPERE

II

Ediţie critică publicată
sub îngrijirea
prof. univ. Al. Dima

1967
EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

859.0
O24

ALEXANDRU ODOBESCU

OPERE

II

Scrieri din anii 1861–1870
Antume. Postume. Anexe
Variante. Note

Text critic şi variante
de
Marta Anineanu
Note
de
Virgil Cândea

3676

BIBLIOTECA
Secţia Istorie Literară
ACADEMIEI R.P.R.

1967
EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

INTRODUCERE

În cadrul proiectatului *Corpus al clasicilor literaturii române*, material fundamental și punct de plecare necesar oricărei cercetări științifice pe care Editura Academiei Republicii Socialiste România înțelege s-o sprijine larg prin publicarea unei serii de temeinice ediții critice — prezentăm cel de-al doilea volum al „*Operelor*" lui *Alexandru Odobescu*, nu multă vreme după primul, apărut în 1965 sub îngrijirea regretatului acad. *Tudor Vianu* care a pus — de fapt — bazele acestei ample lucrări și căruia îi aducem, și cu acest prilej, omagiul binemeritat al științei noastre literare.

Criteriul general al ediției, statuat de primul ei editor, fiind cel *cronologic* care a și fost aplicat celui dintîi volum, era firesc ca preluînd munca publicării, s-o continuăm pe același drum, spre a păstra unitatea concepției. Volumul al doilea va cuprinde, prin urmare, scrierile lui Odobescu de după perioada 1848—1860 care alcătuiește materia primei cărți, de la „fragmentele" în versuri dedicate lui Mihai Viteazul, scrise încă din timpul revoluției din 1848 și pînă la cele două „scene istorice din cronicile românești"—*Mihnea vodă cel Rău* și *Doamna Chiajna*—apărute, mai întîi, în 1857 și 1860.

Perioada consemnează momentul formației și debutului scriitorului în cadrul emigrației din Paris, mai cu seamă în preajma lui N. Bălcescu, cel care va rămîne întotdeauna figura cea mai apropiată inimii lui Odobescu. Toată această formație s-a închegat în atmosfera patriotică și revoluționară a vremii, dar și în cea a disciplinelor pe care scriitorul începe a le cultiva de pe acum: studiile clasice și istorice o dată cu literatura beletristică. Desigur, unitatea perioadei nu putea fi prea strictă dat fiind spiritul setos de cunoștințe variate al scriitorului care nu pregeta a fi preocupat și de cercetările sale privind „antichitățile" țării, ca de exemplu cele despre monumentele istorice din județele Argeș și Vîlcea. Primul editor a socotit deci, cu drept cuvînt, că astfel de studii își au locul lor mai potrivit în volumul al doilea, dacă ținem seama și de faptul că ele au fost întreprinse în anul liminar dintre cele două perioade, în 1860.

Pătrundem, prin urmare, cu acest nou volum, într-o a doua fază a activității lui Odobescu ce nu ne mai înfățișează acum figura începătorului, înclinat către direcțiile mai sus enumerate. Ne aflăm acum în perioada de după 1860 și care durează aproximativ un deceniu, cuprinzînd scrierile lui Odobescu din momentul apariției „Revistei române" și pînă la acţiunile sale organizatorice consemnate în rapoartele cu privire la problema şcolilor, a secularizării averilor mănăstireşti şi a patrioticelor sale strădanii legate de expoziţia universală de la Paris.

Scriitorul ne apare, de data aceasta, mai cristalizat, mai sigur pe sine, cum era şi firesc după perioada începuturilor, mai îndrăzneţ, îndreptat spre mai multe domenii deodată, spre folcloristică, spre istoria literaturii române vechi şi premoderne, spre probleme de cultură generală, dar şi spre cîmpul organizării naţionale a acesteia. La sfîrşitul acestei faze, după 1870, continuînd firul unora din preocupările sale anterioare, Odobescu se va dedica — aproape cu totul — studiilor de arheologie, îndată după *Congresul internaţional de antropologie şi arheologie preistorică* de la Copenhaga, plecînd în străinătate, în răsărit şi apus deopotrivă, în vederea consolidării cunoştinţelor sale de specialitate.

Perioada celui de-al şaptelea deceniu al veacului, cuprinsă în acest volum, consemnează mai întîi activitatea sa publicistică de la „Revista română”. Asupra acestui periodic se cade dar, a ne opri cu unele lămuriri prealabile.

„Revista română pentru ştiinţe, litere şi arte” apare în 1861, un an după „Revista Carpaţilor” a lui G. Sion, cu un program care-i exprimă limpede intenţiile : *„Liberi de orice idei precugetate, dorind numai a propaga, potrivit cu slabele lor mijloace, luminile şi ştiinţele în ţara lor, fundatorii „Revistei române”, într-o epocă de reorganizare ca cea prezentă, am simţit trebuinţa de a deschide un cîmp de activitate studiilor serioase, de a aduna precît se va putea într-o publicare periodică, rezultatul lucrărilor literare şi a speculaţiilor ştiinţifice ce pot grăbi progresul naţiunii române”*. Se continuă deci, cu claritate, tradiţia revistelor paşoptiste de tipul „Propăşirii” mai ales, adică a periodicelor cu elan progresist, doritoare de a întări zidurile civilizaţiei pe meleagurile patriei şi de a contribui, din răsputeri, la înaintarea societăţii. Importantă e apoi constatarea că „Revista română” nu înregistrează nici un fel de ecouri ale curentului eliadist sau diferitelor valuri ale latinismului pedant şi că publicaţia exprimă spiritul clasic al lui Odobescu, cumpănit în gîndire şi orientat intuitiv pe căile sănătoase ale culturii naţionale şi populare.

Accentul revistei nu cade totuşi pe fenomenul literar, ci pe cel ştiinţific. Precumpănesc studiile de economie, drept, istorie, astronomie, geologie, ştiinţe naturale, agronomie, igienă adică cercetările şi tendinţele de popularizare a ştiinţelor sociale şi naturale, inclusiv preocupările practice. Colaborează oameni de ştiinţă români, cei mai mulţi tineri, la începuturile lor, ca Gr. Cantacuzino, Gr. Cobălcescu, Gr. Ştefănescu, P. S. Aurelian, E. Bacaloglu, dr. I. Felix, dintre cei cu reputaţie mai veche : I. Ghica.

Domeniul literar era reprezentat prin scriitori mai vîrstnici al căror nume circula mai demult ca, de pildă, V. Alecsandri, Gr. Alexandrescu sau D. Bolintineanu. Tinerii — D. Dăscălescu, Radu Ionescu şi G. G. Meytany — în poezie, sau G. Cretzeanu şi Pantazi Ghica în proză, n-au izbutit să se impună. În schimb, revista va publica romanul lui N. Filimon — *Ciocoii vechi şi noi* — şi scrierea literar-istorică a lui N. Bălcescu — *Istoria românilor sub Mihai vodă Viteazul* — două contribuţii de mare valoare literară şi ştiinţifică la care se adaugă tipărirea versurilor lui Cîrlova, Iancu Văcărescu şi a jurnalului de călătorie al lui Alecu Russo : *Soveja*. Din domeniul criticii şi esteticii literare, reţinem doar contribuţiile de relief ale lui Radu Ionescu, primul cercetător hegelian român care — în spiritul paşoptismului — nu va exclude din cuprinsul tematicii poetice *„ideile cele mari de libertate şi de patriotism”*, prin urmare preocupările sociale şi naţionale, cum va proceda — în parte — mai tîrziu, critica junimistă, ca şi pe cele ale lui Gr. Cretzeanu, atît de atent cu optica realistă, cu scopurile educative ale literaturii şi mînuind un spirit critic ce nu ezită a consemna şi deficienţele scriitorilor consacraţi.

„Revista română” reflectă imaginea lui Odobescu, paşoptist avîntat şi cu idei luministe în ce priveşte popularizarea ştiinţei dar cuprins şi de febra creaţiei pe baza intensificării informaţiei şi a sincronizării ştiinţei naţionale cu rezultatele celei europene. Volumul de faţă adună studiile şi articolele publicate de scriitor în revista lui, apărute acolo în 1861 şi 1862, în afară de „Satira latină” care fiind localizată şi datată la Paris în 1855 a trebuit să fie cuprinsă în primul volum al „Operelor”. Celelalte studii şi articole au apărut sau au fost redactate după 1863, anul dispariţiei „Revistei române”. Date precise cu privire la acestea pot fi aflate în notele de la sfîrşitul volumului.

Principalele preocupări ale lui Odobescu din această perioadă aparţin domeniului teoretic, dar şi celui practic, organizatoric. Curiozitatea scriitorului se îndrepta totdeodată spre folcloristică, spre istoria politică şi literară, spre cea veche şi cea din prima jumătate a secolului al XIX-lea, spre reportajul literar cu date ştiinţifice sau, pe tărîmul practic, spre organizarea studiilor istorice, etnografice sau folclorice, a muzeelor în care rezultatele descoperirilor ar fi putut fi expuse, spre problemele învăţămîntului, uneori chiar spre cele economice, juridice şi istorice, legate de secularizarea averilor mănăstireşti, spre problemele reprezentării noastre în străinătate cu prilejul expoziţiei universale de la Paris.

Toate aceste preocupări se situează însă în cîmpul strict al ştiinţei şi culturii naţionale, exprimînd — încă o dată — pe plan intelectual — aprinsul său patriotism, stimulat de elanul paşoptist şi de pasiunea scriitorului pentru ştiinţa europeană pe care o utiliza pe larg înfăţişîndu-i izvoarele în amănunţite liste bibliografice ca, de pildă, în cea din domeniul folclorului. Începînd prin a fi amator, Odobescu a devenit—prin propria sa disciplină interioară—un om de ştiinţă autentic.

Să reţinem acum principalele sale contribuţii pe tărîmurile pe care le-am enumerat mai sus, pe baza studiilor şi articolelor publicate în volumul de faţă.

În ce priveşte *folcloristica* reprezentată, mai cu seamă, prin studiul *Cîntecele poporane în raport cu ţara, istoria şi datinele românilor* ca şi prin diferite intervenţii în cadrul unor articole cu teme eterogene, scriitorul urmează şi aci îndrumările mişcării paşoptiste, pe cele ale lui Russo, Alecsandri sau Bălcescu. El elogiază, cu toate prilejurile, în formele retorice ale timpului, valoarea naţională şi documentară a folclorului pornind de la renumitul adagiu al lui Herder, de la acel „glas al popoarelor” citat şi de alţi paşoptişti, şi căruia scriitorii epocii au crezut că-i pot conferi prestigiul unui izvor precis al istoriei. În spiritul aceluiaşi paşoptism, Odobescu recunoaşte — mai departe — însemnătatea agitatorică a folclorului nostru peste hotare, după ce apăruseră diferite traduceri în franceză, germană, engleză, redactate — în parte — de Alecsandri sau sub îndemnul său. În acest cadru, trebuie amintită şi strădania lui cu prilejul expoziţiei universale de la Paris de a scoate în relief exponatele privind casele, costumele şi obiceiurile ţărăneşti, ca şi protestul său în reportajul adunării ,,Asociaţiunii'' privind autenticitatea costumelor naţionale întîlnite aci.

Odobescu nu rămîne însă numai, alături de ceilalţi paşoptişti, reprezentantul elogiului liric al folclorului şi al recunoaşterii valorii lui documentare şi propagandistice. Intervenţia lui aduce cu sine o adevărată cotitură în *metodologia folcloristicii* şi faptul se cere subliniat în mod deosebit. Într-adevăr Odobescu doreşte să studieze folclorul cu mijloacele noi ale ştiinţei europene contemporane lui. El utilizează, de aceea, mai întîi, un bogat material bibliografic pe care notele de la sfîrşitul acestui volum le detaliază. Aşa va proceda, de altfel, şi în domeniul istoriei politice şi literare.

Mai interesantă se dovedeşte apoi orientarea sa generală în domeniul folcloristicii. Odobescu înţelege că studiul literaturii populare nu trebuie să se reducă la analiza lui internă, naţională, în cadrul numai al poporului său. El preconizează, de aceea, sub îndemnul dezvoltării europene a comparatismului, a romanisticii şi germanisticii îndeosebi, *studiul comparat* al folclorului românesc, marcînd astfel o etapă nouă a acestei discipline la noi. Trebuie adăugat aci că mobilul lui nu era, în acest domeniu, numai unul ştiinţific, ci şi unul cultural şi politic, scriitorul referindu-se la necesitatea şi utilitatea schimburilor spirituale dintre popoarele ce locuiesc aceleaşi spaţii geografice pe care au trăit acelaşi destin istoric în colţul sud-est european.

În acest fel, Odobescu a dat un imbold hotărîtor studiilor noastre folcloristice, pe baze istorice şi geografice. Este adevărat, aplicarea la fapte, analiza *Mioriţei*, de pildă, în care a crezut că poate identifica motivul anticului Linos coborît de la vechii elini în poezia noastră populară şi circulaţia acestuia din sudul în nordul Dunării utilizînd o serie de argumente printre care unele pur imaginare — nu i-a izbutit, dar contribuţia îndrumării folcloristicii spre o metodă comparativă va fi folosită cu succes, de alţi cercetători, mai tîrziu. Mai trebuie remarcat că Odobescu a intuit adevărata semnificaţie a concepţiei de la baza *Mioriţei* în care n-a văzut o expresie a vreunui fatalism oriental şi naţional în faţa morţii, ci — dimpotrivă — o manifestare a dragostei de viaţă şi profesiune a poporului.

Articolele cuprinse în acest volum, privind *istoria politică* sînt reduse ca număr. Ele sînt dedicate, în primul rînd, cultului inspirat de Bălcescu pentru marea figură a lui Mihai Viteazul căruia, de altfel, îi închinase, după cum am amintit, primele lui încercări literare. Odobescu atrage atenţia, în articolele de care vorbim, asupra iconografiei vajnicului domnitor şi a planurilor sale de bătălii, ca cercetări ajutătoare ale istoriei, urmărite, în parte, cu ochi de artist.

Celelalte preocupări din domeniul istoriei politice publicate în acest volum sînt şi ele incidentale şi se referă la mişcarea din 1848 a românilor din Ardeal, legate, şi acestea, de cultul pentru Bălcescu, autorul unei conferinţe ţinute la Paris cu ocazia celei de-a doua aniversări a istoricei adunări de pe Cîmpia Libertăţii. Va fi amintit apoi şi tezaurul de la Pietroasa, dus la Paris cu ocazia expoziţiei din 1867, dar nu e vorba aci de un studiu propriu-zis pe această temă pe care-l va întreprinde abia mai tîrziu, după cum se ştie.

Mai bogate apar, în volumul de faţă contribuţiile lui Odobescu la cercetarea literaturii noastre vechi şi a celei din prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Din însărcinarea Ministerului cultelor şi instrucţiunii publice, scriitorul — împreună cu soţia sa şi cu pictorul elveţian Trenk — cutreeră mănăstirile din Argeş şi Vîlcea, realizînd cele mai de seamă descoperiri ale timpului în materie de manuscrise şi tipărituri din literatura noastră medievală. Biblioteci întregi, pe cale de a fi distruse de cariul vremii şi de nepăsarea călugărilor ignoranţi, sînt salvate de la pieire, apoi catalogate şi îndrumate spre instituţiile de cultură ale capitalei. La mănăstirea Horezului, de pildă, Odobescu descoperă calendarele astrologice ale lui Constantin Brîncoveanu cu autografe autentice, în alte părţi o psaltire a lui Coresi din 1577, numeroase manuscrise şi tipărituri religioase în slavonă dintr-o epocă şi mai veche şi, plecînd de la fapte mărunte, discută problemele generale ridicate de literatura noastră veche. În toate aceste acţiuni, Odobescu a desfăşurat o pasiune aproape fără egal, o dragoste înflăcărată pentru trecutul naţional şi pentru cercetarea lui cu mijloace moderne. De aci şi accentele sale de indignare şi protest împotriva conducerii mănăstirilor şi a autorităţilor centrale care n-au dat importanţa cuvenită acţiunii de salvare şi valorificare a literaturii noastre vechi. Uneori, în localizări şi detalii, Odobescu a putut greşi, după cum se arată de altfel în notele volumului de faţă, dar salvarea atîtor preţioase opere constituie meritul său cel mai de seamă.

În ce priveşte literatura primei jumătăţi a secolului trecut, articolele sale cu privire la Văcăreşti sau Cîrlova dezvăluie nu numai stima lui pentru înaintaşii apropiaţi, ci şi înţelegerea lui istorică pentru valoarea lor în contextul epocii, Odobescu subliniind mereu legătura ,,cu timpul şi locul'' scriitorilor. El insistă îndeosebi asupra lui Ienăchiţă Văcărescu referindu-se îndelung la studiul acestuia cu privire la istoria Imperiului otoman şi asupra lui Iancu Văcărescu, unul dintre primii mînuitori ai alexandrinului clasic, la noi.

Un loc deosebit printre scrierile volumului de faţă, îl ocupă reportajele lui Odobescu, descrierile unor mici călătorii ca cea întreprinsă la Braşov cu prilejul adunării ,,Asociaţiunii'' sau la Snagov cu scopuri istorice.

Prezentarea sesiunii din 1862 a ,,Asociaţiei transilvane pentru literatura română şi cultura poporului român'' nu e numai vie şi pitorească prin scena Braşovului pe care se desfăşoară şi prin multicolorul decor etnografic al locului, prin prestigiul figurilor ce participă ca, de pildă Andrei Şaguna, Timotei Cipariu, G. Bariţiu, ci şi interesantă pentru istoria ideilor fiindcă acum începe a se contura atitudinea lui Odobescu în fața concepției ardelenilor cu privire la felul scrierii. Adoptarea de către adunarea ,,Asociațiunii'' a ortografiei etimologice e profund regretată de scriitor din mai multe puncte de vedere, dar mai cu seamă din cel al sfărîmării unității culturale a românilor în ce privește modalitatea scrierii și a limbajului.

Deși urmărind, în fond, obiective arheologice, scrierea intitulată *Cîteva ore la Snagov* e o lucrare mai complexă prin varietatea ce o caracterizează. Mica expediție spre Snagov prilejuiește preocupări disparate cu caracter istoric sau literar-beletristic. Scopul final e, după cum observam, arheologic și scriitorul insistă, în ultima parte, asupra istoricului mănăstirii, evocă figuri de domni și drame din trecut petrecute aci, ca tragica executare a postelnicului Constantin Cantacuzino, repovestită după Bălcescu, se referă apoi la descrierea obiectelor găsite în mănăstire, la costumația domnițelor, reproduce o foaie de zestre etc. Nu lipsesc nici asociații literare cu totul întîmplătoare, ca, de pildă, evocarea poetului și prietenului lui Odobescu, Alexandru Sihleanu, provocată de apariția incidentală a unui țăran chefliu, citații din Dante etc. adică se vădește procedeul său de a încadra faptele trăite, culturii sale bogate. Ne întîmpină apoi cîteva pasaje descriptive din cele mai suculente, anticipînd reputatele tablouri ale lui Odobescu, de mai tîrziu. Iată, de pildă, descrierea lacului de lîngă Snagov ce urmează unei discuții istorice oțioase, însemnînd un popas al destinderii fiziologice și estetice :

,,Spre a merita și noi o asemenea indulgență, să fugim un minut din Snagov, să părăsim zidurile ce cu atîta stăruință ne ascund adevăratul an al primei lor înălțări, să ne avîntăm pe balta lată ce le-mpresoară din toate părțile și să pornim, purtați de o luntre mititică, scorbură nemăiestrită de copaciu, pe care încetișor cu vîsla o mînă un modest călugăr din mănăstire. Deși soarele, cu puțin trecut de la amează, dogorește încă cu putere, dar pe apă, se simte o dulce răcoare; mici valuri încrețesc surafața de un verde întunecat a bălții, și se pierd cu șoaptă în stuful de la margini. Din distanță în distanță, cîte un bodîrlău își arată capul său subțire și mișcător peste unde și îndată dispare a-fund printr-o repede și curioasă încovoiere a gîtului. În mai multe unghiuri, grupe de țărani, grămădiți în cîteva luntri trag prin apă năvoadele lor, ce se deosebesc numai printr-un semicerc de plute legănate peste valuri. Noi ne urmăm însă calea spre răsărit și peste vreo oră de lopătare, ne apropiem de stuful malului despre miazănoapte; ne strecurăm ușor printr-însul, însoțiți de-ncîntătorul concert al broaștelor și sosim la vadul sătenilor din Turbați''.

După cum se remarcă, senzații de tot felul încheagă descrierea și impresia generală de reflectare a materiei se întărește prin colaborarea lor complexă.

Dacă la pasajele descriptive adăugăm undele de umor care apar din cînd în cînd ca, de pildă, cu prilejul întîlnirii, pe drumul către Snagov, a unei trăsuri încărcate cu fete voioase înveștmîntate de sărbătoare sau cu prilejul potolirii foamei cumplite ce-l răscolise, prin concursul binevoitor al impiegaților închisorii care ,,scot o plătică din Snagov'' de toată

frumusețea și-l determină pe scriitor să recomande o rețetă unică de pregătire a peștelui (,,cititorul va rămîne îndatorat măcar pentru rețetă'', scrie Odobescu) — ne vom da seama, de îndată, de aspectele literare ale scrierii. Sîntem, de altfel îndemnați de principalele trăsături ale lucrării, să identificăm în ea un fel de anticipare a amplului său eseu din 1874, ,,Pseudokinegeticos''. Într-adevăr scrierea de care vorbim se caracterizează prin vioiciune, prin rapide asociații de idei, prin informații culturale variate, prin combinarea științei cu literatura, prin vădite aptitudini descriptive, prin ironie și umor, prefigurînd astfel structura viitoarei lui opere, mai sus citate.

Volumul de față mai cuprinde însă, așa cum anunțasem mai sus, și articole din domeniul practicii și cel al organizării, și încă un număr apreciabil alcătuind aproape o treime din întreaga lucrare.

Reținem, mai întîi, propunerile lui Odobescu cu privire la reorganizarea cercetărilor istoriei naționale prin înființarea unei societăți de specialitate care să fie alcătuită pe secții și echipe de lucru, așa cum o arată scriitorul în articolul *Studiile istorice în țara noastră*. Odobescu preconizează de altfel reorganizarea generală pe baze moderne a vieții științifice a noului stat al Principatelor Unite, abia constituit.

De o atenție deosebită se bucură apoi învățămîntul, instituție fundamentală pe care scriitorul o servește ca ministru și apoi în calitate de consilier. Odobescu redactează legi, regulamente și rapoarte — cele ce se publică în volumul de față — dezvoltînd în genere o concepție realistă și practică necesară totdeauna, dar îndeosebi unui stat în formație. Scriitorul-organizator se informează, și de data aceasta ca totdeauna, studiind legislațiile din Franța, Germania, Elveția, Anglia. Unele din soluțiile preconizate de Odobescu erau exagerate și au fost socotite ca atare la vremea lor, altele ca — de pildă — obligativitatea și gratuitatea învățămîntului primar, înființarea unor școli reale și profesionale, a unor licee legate de producție etc. și-au păstrat valabilitatea pînă astăzi.

Un bun și distins organizator s-a dovedit scriitorul și cu ocazia expoziției universale de la Paris al cărei comisar a fost. El a intervenit cu succes ca statul nostru, care nu era încă independent, să-și prezinte separat exponatele, nu în cadrul pavilionului turcesc. Tot lui Odobescu i se datorește organizarea unei propagande ample în țară și străinătate în jurul expoziției la care el duce și renumitul tezaur de la Pietroasa. Și aci și-au dat întîlnire patriotismul său avîntat cu spiritul său științific și organizatoric.

Cea din urmă categorie de studii cu scopuri practice e reprezentată prin cercetarea sa vastă cu privire la ,,*drepturile și obligațiile mănăstirilor române închinate sfintelor locuri din răsărit*''. Și de data aceasta el pleacă de la izvoare temeinice sau direct din arhivele mănăstirești. Largi cunoștințe de economie, drept și istorie sînt puse la contribuție. Odobescu se declară limpede pentru secularizarea averilor mănăstirești, dar nu pentru împroprietărirea țăranilor de pe pămînturile închinate, ceea ce contrazice vechea sa opinie din articolul despre *Muncitorul român* din 1851. Declarîndu-se împotriva administrației exploatatoare a călugărilor greci, scriitorul nu remarcă, de asemenea, atitudinea feudalilor români în aceeași problemă, exploatatori și ei în aceeași epocă. Odobescu socotește că averea mănăstirilor secularizate ar putea alimenta un fond menit să susţină acţiunile culturale din România şi chiar pe cele din răsărit.

Propunerile şi acţiunile organizatorice ale scriitorului n-au găsit decît rar audienţa necesară. El nu le-a putut aplica nici în învăţămînt, nici în cercetarea ştiinţifică şi a trebuit uneori, să tragă consecinţele concepţiilor sale fără a mai vorbi de calomniile pe care le-a îndurat cu prilejul ducerii la Paris şi la Londra a tezaurului de la Pietroasa.

Toate preocupările sale în direcţia de mai sus dezvăluie nu numai pe omul de idei, chiar dacă uneori eronate, ci şi spiritul dornic de a le transpune în viaţa socială a noului stat românesc la a cărui dezvoltare şi-a propus să contribuie.

Studiile şi articolele deceniului al şaptelea al veacului trecut, publicate în cel de-al doilea volum al ,,Operelor'' lui Alexandru Odobescu, confirmă pe de o parte portretul paşoptistului, dar — în acelaşi timp — îi îndreaptă elanul spre orizontul noii ştiinţe europene în cuprinsul căruia cercetătorul înţelegea să aşeze temeinic începuturile ştiinţei naţionale concepută ca o expresie a capacităţii creatoare a poporului român. Volumul ce va urma acestuia, cuprinzînd o parte din studiile arheologice ale scriitorului, va ilustra tocmai direcţia de care vorbim.

AL. DIMA
membru corespondent al Academiei
Republicii Socialiste România

1967, ianuarie

NOTĂ ASUPRA EDIŢIEI

Volumul al II-lea al *Operelor* continuă editarea în ordine cronologică a scrierilor lui Odobescu, din perioada 1860—1870, cu excepţia scrierilor arheologice.

Preocuparea scriitorului pentru diversele forme de cultură, îl fac să abordeze, în scris, domenii foarte variate de cercetare, care, în publicarea operelor nu pot fi însă demarcate precis. El însuşi şi-a intitulat ediţia din 1887 *Scrieri literare şi istorice*, pentru a putea cuprinde sub acest titlu şi literatura şi filologia şi artele şi istoria şi arheologia etc.

Începînd însă cu anul 1860 se precizează activitatea sa ştiinţifică în domeniul arheologiei. Studiile şi articolele, consacrate acestor cercetări, avînd un caracter net diferit de al celorlalte, vor fi incluse în ediţia de faţă în volume speciale de arheologie şi arheologie medievală.

Nu vor figura deci în volumul al II-lea : studiul, sau raportul, *Relaţie despre anticuităţile ce se aflu în mănăstirile din disctrictele Argeşul şi Vălcea*, din care o parte s-a publicat în *Buletinul Instrucţiunii publice* an. I, octombrie, 1865, p. 137—143, sub titlul *Antichităţi eclesiastice* şi alta în *Buletinul Comisiei monumentelor istorice*, an. I, 1009, p. 101— ; *Notice sur les antiquités de la Roumanie*, Paris, 1868 ; *Arnota* (districtul Vălcii) (Din excursiunea arheologică a d-lui Odobescu), publicată în *Atheneul român*[1] an. II, 1869, p. 11—22 şi *Pannonia es Dácia régészeti érdekei*, Pesta, 1869.

De asemenea nu vor figura nici *Notice sur le Trésor de Pétroasa ...*, comunicare ţinută la L'Académie des Incriptions et Belles Lettres, din Paris, în 1865, nici fragmentele comunicării la congresul din 1869 de la Copenhaga, aflate în manuscris în colecţiile Cabinetului de manuscrise-carte rară al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România şi publicate mai tîrziu.

Menţionăm că s-a făcut o excepţie pentru capitolul III din *Relaţie despre anticuităţile ce se aflu în mănăstirile din districtele Argeşul şi Vălcea*, intitulat *Pomelnic, manuscripte, cărţi tipărite*, pentru că aceste prime note din raport au fost prelucrate pe larg în articolul *Despre unele manuscripte şi cărţi tipărite ...* editat aici[2].

---

[1] Remarcăm aici o informaţie incorectă, perpetuată în bibliografia lui Odobescu din pricina unei greşeli de tipar strecurată în ediţia S.L.I. (1887), vol. II, p. 346. Aici Odobescu dă indicaţia că *Antichităţile* mănăstirilor Arnota şi Govora s-au tipărit în *Atheneul român* al lui Essarcu în 1860, revistă care apare abia din 1866, iar anul exact al apariţiei relaţiilor, numai despre Arnota, este 1869.

[2] Cf. aici p. 110.

Pentru a informa pe deplin pe lector asupra metodei de lucru a lui Odobescu, acest capitol III a fost editat în volumul de faţă ca anexă.

Tot pentru a completa informaţiile despre cercetările făcute la mănăstiri, s-au publicat în *Anexe* şi cîteva din cele mai interesante rapoarte ale sale adresate Ministerului cultelor şi instrucţiunii publice în această chestiune.

Nu s-a făcut aceeaşi excepţie pentru volumul *Notice sur les antiquités de la Roumanie*, editat cu ocazia Expoziţiei universale de la Paris, din 1867, în care, primele capitole sînt consacrate exclusiv arheologiei, dar capitolele *IV Arts et industries en Roumanie aux XV, XVI, XVII et XVIII-ème siècles* şi *V L'imprimerie en Roumanie*, după conţinutul lor s-ar fi încadrat şi ele în problemele de cultură expuse în celelalte articole din volumul II. Nu au fost însă incluse pentru că editarea lor ar fi rupt unitatea volumului, care, urmează să fie cuprins în seria arheologică a scrierilor lui Odobescu, însoţit de notele explicative necesare.

Jurnalul călătoriei pentru cercetări arheologice din 1860, publicat postum în *Convorbiri literare*, mai întîi fragmentar în anii 1915, 1922 şi 1923, apoi integral în anul 1934, a fost editat aici la capitolul *Postume*.

Odobescu l-a considerat, desigur, ca pe nişte însemnări cu caracter personal, menite să-i reamintească peripeţiile unei călătorii al cărui scop era o cercetare ştiinţifică, pe care a rezumat-o în numeroasele rapoarte şi studii publicate treptat, printre care jurnalul nu a fost niciodată amintit. El a fost dat publicităţii de soţia scriitorului, Saşa Odobescu, care l-a încredinţat lui Al. Tzigara Samurcaş împreună cu alte inedite.

De altfel naraţiunea, în care primează amănuntele călătoriei în sine şi nu rezultatele cercetărilor ştiinţifice, face ca jurnalul să se încadreze mai curînd în volumul de faţă, decît într-un volum de studii arheologice.

În sumarul volumului al II-lea s-a ţinut seamă numai de articolele şi studiile a căror datare este precisă, rămînînd ca alte scrieri, care pot fi identificate ca aparţinînd diverselor etape din activitatea lui Odobescu, să constituie un volum special, în care vor fi semnalate şi cantitatea de note aflate astăzi în Arhiva lui Odobescu de la Cabinetul de manuscrise-carte rară al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România, note care i-au servit la elaborarea lucrărilor.

Cronologia a fost urmărită după *Revista română*, ediţia S.L.I. (1887) şi după periodicele şi broşurile în care au apărut diversele scrieri.

Cu excepţia jurnalului de călătorie şi a capitolului III din *Relaţii*, la nici unul din textele publicate în ediţia de faţă nu se cunoaşte, în prezent, manuscrisul lui Odobescu.

Primii ani ai decadei cuprinse în acest volum sînt marcaţi prin activitatea scriitorului la *Revista română*. Unele texte publicate aici, în alte periodice, sau broşuri, nu au cunoscut decît o ediţie unică a autorului, deci sînt texte de bază unice, altele au fost reeditate în ediţia S.L.I. (1887), în acest caz s-au luat ca texte de bază aceste ultime versiuni de autor.

Odobescu a căutat să adaptaze momentului scrierile reeditate şi a îmbunătăţit uneori forma de exprimare, nu a căutat însă să unifice ortografia, morfologia sau fonetismele. Totuşi între ediţiile din 1861 şi 1887 se observă o scădere a frecvenţei formelor populare de limbă şi apariţia unor forme de limbă modernă. Este de remarcat tendinţa scriitorului de a simplifica în ediţia din 1887, atît textul, cît şi notele, renunţînd la transcrierea în limba slavă a unor texte sau inscripţii şi mai cu seamă renunţînd la notele savante din *Revista română*, pline cu citate în limba greacă şi cu detaliate indicaţii bibliografice.

Normele de transcriere stabilite pentru ediţia de faţă dau oarecare unitate textelor, iar particularităţile fiecăruia în parte sînt consemnate în notele descriptive ce le însoţesc.

Din analiza manuscriselor existente din această perioadă, scrise cu caractere chirilice, sau latine, şi din aceea a notelor păstrate, rezultă că mult mai numeroase sînt incertitudinile, confuziile grafice şi fonetice din textele tipărite decît din cele manuscrise.

În manuscrisele cu caractere chirilice rămîne nesigură lectura lui *ă*, *e* şi *i* final, redate grafic printr-o vagă trăsătură de condei, uneori chiar şi în interiorul cuvintelor. Lipsesc însă în manuscrise influenţele heliadiste şi etimologiste care creează atîtea fluctuaţii.

Intervenţia tipografului, a corectorului sau a editorului, măresc şi mai mult propriile incertitudini ale autorului. Un exemplu ni-l oferă publicarea articolului *Dare de seamă despre ducerea şi expunerea Tezaurului de la Pietroasa, la Paris şi la Londra, în anii 1867 şi 1868*[1] în două gazete diferite, *Opiniunea constituţională* şi *Traian*, din septembrie 1869, în care deosebirile grafice şi fonetice sînt aşa de mari încît numai cu greu se mai poate recunoaşte care au fost intenţiile autorului.

Rezultatul acestor incertitudini şi confuzii este imposibilitatea de a stabili variante sigure, astfel multe din ele vor fi poate variante factice.

Lipsa manuscriselor şi a mai multor ediţii antume reduce variantele numai la cîteva texte.

S-a renunţat în variante la menţinerea formelor *sunt-sînt*, întrucît în ediţia S.L.I. (1887) apare destul de frecvent scris *sûnt* (ca *adûnc, lûngă*), deci poate fi interpretat şi ca o grafie şi ca o incertitudine.

De asemenea s-a renunţat la menţinerea alternanţei *sub-subt*, la care, din analiza manuscriselor şi ediţiilor, nu se confirmă că *t* final apare numai înaintea vocalelor; ambele forme au fost menţinute în text.

Nu s-a menţinut în variante formele instabile, create sub influenţa etimologismului, pentru *doi, două,* care apar scrise *duoi, doui, duouă, duoă, două* etc. ca şi pentru *înduoială*.

Nu s-a considerat variantă apariţia terminaţiei *iune*, întrucît, adoptată mai tîrziu de Odobescu, s-a putut preciza în notele descriptive dacă este folosită sau nu într-un text. Menţinerea ei în variante, dată fiind frecvenţa ei, ar fi încărcat mult şi inutil aparatul critic.

În general tot ce nu a fost socotit variantă a fost consemnat, pe cît posibil, în notele descriptive care însoţesc textele.

S-au menţinut în variante toate textele slave sau greceşti şi bogatele note la care autorul a renunţat în ediţia S.L.I. (1887).

Ediţia de faţă caută să păstreze cît mai mult autenticitatea scrisului odobescian.

---

[1] Cf. aici p. 351.

Semne convenționale utilizate în texte și variante :

< > — indică literele și cuvintele pe care le-am introdus în texte și variante ;
[ ] — indică texte, fragmente și cuvinte a căror autenticitate este dubioasă ;
*. . . * — indică fragmente, cuvinte și litere indescifrabile ;
< > — indică lecțiuni ipotetice ale manuscriselor indescifrabile ;
†. . .† — indică lacunele din texte, fie că sînt ale autorului, fie că se datoresc degradării manuscrisului ;
†< >† — indică lecțiuni ipotetice, restabilite prin conjectură, ale textelor lacunare.

Alexandru Odobescu

Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România. Cabinetul de Stampe.

CRONOLOGIA VIEŢII ŞI ACTIVITĂŢII LUI ALEXANDRU ODOBESCU

1860—1870

1860, 25 mai — Numit membru al comisiei documentale, cu un salariu de 1 000 lei lunar.

1860, 18 iunie — Însoţit de soţia sa, Saşa şi de pictorul elveţian H. Trenk, Al. Odobescu porneşte într-o călătorie de cercetări arheologice şi istorice, prin judeţele Argeş şi Vîlcea. (În timpul drumului redactează jurnalul călătoriei întreprinse.)

1860, 19 iunie —Oprire la Leordeni, la conacul Sofiei Kretzulescu; continuă călătoria spre Goleşti.

1860, 20 iunie —Însoţit de Trenk, Odobescu se îndreaptă spre Piteşti; vizitează schitul Trivale. Saşa rămîne la Goleşti.

1860, 21 iunie — Drumul spre Curtea de Argeş; vizitează biserica din Vărzaru şi mănăstirile Tutana şi Flămînda.

1860, 22 iunie — Popas la Flămînda; vizitează schitul Bascov; drumul pînă la mănăstirea Cotmeana.

1860, 23 iunie — Cercetează mănăstirea Cotmeana. Se reîntorc la Goleşti.

1860, 24 iunie — Vizitează biserica din Goleşti. Pleacă însoţit de Trenk, prin Piteşti, Măniceşti etc.... la schitul Bădiceni, unde poposesc.

1860, 25 iunie — Ajung la schitul Robaia, continuă drumul călări, pe la schitul Bădichii, Cerboreni,... pînă la Curtea de Argeş.

1860, 27 iunie — Excursie la Cetatea lui Ţepeş de la Poienari şi în satul Căpăţîneni.

1860, 28 iunie — Al. Odobescu se reîntoarce singur la Goleşti, unde rămîne bolnav pînă la 3 iulie.

1860, 4 iulie — Împreună cu Saşa porneşte prin Piteşti spre Curtea de Argeş.

1860, 5—7 iulie — Începe cercetări amănunţite la mănăstire; vizitează Biserica Domnească şi ruinele de la Sînnicoară; Trenk execută desene şi picturi.

1860, 8 iulie — Excursie la mănăstirea Brădet.

1860, 9—10 iulie — Plecarea din Curtea de Argeş, drumul şi vizitarea mănăstirii Berislăveşti.

1860, 11 iulie — Drumul cu Saşa spre Sibiu, seara petrecută acolo.

1860, 12—13 iulie — Vizitarea monumentelor din oraşul Sibiu şi plecarea. Reîntîlnirea cu Trenk, continuarea drumului prin Călimăneşti la mănăstirea Cornet.

1860, 14—16 iulie — Cercetarea mănăstirii Cornet, drumul spre Cozia, vizitarea acesteia, excursie la mănăstirea Turnu.

1860, 17—20 iulie — Cercetări la mănăstirea din Ostrov, şi în jur, la schitul Stînişoara, schitul Frăsineiul, Călimăneşti, schitul Fedeleşoiu.

1860, 21—30 iulie — Plecarea din Ostrov, spre Rîmnic, opriri la Drăgăşani, Şerbăneşti, Stăneşti, Dobruşa, Iezăru, Tg. Ocna, Pătrunsa, Jghiabu, mănăstirea Dintr-un Lemn, Surpatele; întreprinde peste tot cercetări amănunţite.

1860, 31 iulie—5 august — Drumul spre mănăstirea Bistriţa, unde se stabileşte pentru cercetări. Reîntoarcerea în Bucureşti.

1860, 22 septembrie — V. Boerescu, ministrul cultelor şi instrucţiunii publice, îl informează că, împreună cu A. T. Laurian, I. Maiorescu, I. Brătianu, P. Cernătescu, A. Florian şi I. Eliade, a fost numit într-o comisie care are de scop adunarea documentelor şi materialelor necesare unei istorii naţionale.

1860, septembrie — Redactează şi prezintă Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii Publice raportul *Relaţie despre anticuităţile ce se aflu în mănăstirile din districtele Argeşul şi Vîlcea. Partea IV Mănăstirea Bistriţa.* (manuscris.)

1860, 7 noiembrie — Depune la Ministerul cultelor şi instrucţiunii publice partea a VIII-a a relaţiilor despre monumentele istorice cercetate.

1861, 31 martie — Fiind înscris în listele de alegători direcţi din judeţul Teleorman, merge la Turnu-Măgurele pentru a vota.

1861, aprilie — Împreună cu G. Cretzianu, D. Berindei şi P. Iatropol, fondează *Revista română*. În această lună publică în revistă <*Precuvîntarea*>, în care indică programul şi linia ce şi-a propus redacţia, şi studiul *Cîntecele poporane ale Europei răsăritene, mai cu seamă în raport cu ţara, istoriea şi datinele românilor.*

1861, mai — Publică în *Revista română* prima parte a notei *Portretele lui Mihai vodă Viteazul.*

1861, 29 mai — Raportează ministrului cultelor şi instrucţiunii publice rezultatul cercetărilor întreprinse în vara anului 1860 la mănăstiri şi cere autorizaţia şi mijloacele necesare pentru întreprinderea unor cercetări la mănăstirile din judeţele Gorj, Mehedinţi, Dolj, Romanaţi, Olt şi Teleorman. Cere colaborarea lui Trenk. Propune ca obiectele de valoare din mănăstiri să fie aduse la muzeu.

1861, 26 iunie	— Ministrul cultelor și instrucțiunii publice îi respinge demisia din comisia documentală.
1861, iulie	— Publică în *Revista română* a doua parte a notei *Portretele lui Mihai vodă Viteazul* și *Poeziă* (*V. Cîrlova*).
1861, vara	— Vizitează mănăstirea Snagov, adunînd date istorice și arheologice pentru articolul pe care îl va publica peste un an.
1861, 28 august	— Cere ministrului cultelor și instrucțiunii publice să fie autorizat să ridice cărțile și manuscrisele găsite la mănăstirile Cozia și Bistrița și să poată vizita mănăstirea Căluiu din Romanați.
1861, august — septembrie	— Merge la Rîmnicul Vîlcea apoi la Cozia și Bistrița pentru ridicarea manuscriselor și cărților de la aceste mănăstiri. Cercetează amănunțit mănăstirea Căluiu, jud. Romanați.
1861, 27 septembrie	— Raportează ministrului cultelor și instrucțiunii publice rezultatul strîngerii și aducerii cărților și manuscriselor de la mănăstirile Cozia și Bistrița. Dă pe larg rezultatul cercetărilor făcute la mănăstirea Căluiu. (*Note inedite culese în mănăstirea Căluiului din județul Romanați la 1861* sînt publicate în Analele Societății Academice Române, 1878, tom. X, s. II, p. 298—308.)
1861, septembrie	— Publică în *Revista română* studiul *Poeții Văcărești* și poate tot în aceeași lună *Notă despre planurile bătăliilor lui Mihai Viteazul.*
1861, octombrie	— Împreună cu cercetătorul Franz Bock, vizitează satul Pietroasa, unde fusese descoperit tezaurul.
1861, <octombrie>	— Publică în *Revista română* studiul *Foletul novel.*
1861, decembrie	— Publică în ziarul *Independința* articolul *Studiile istorice.*
1861, sfîrșitul anului—1862, prima parte a anului	— Publică în *Revista română* marele studiu *Despre unele manuscripte și cărți tipărite aflate în mănăstirea Bistrița.*
1862, 1 februarie	— Este numit director în Ministerul cultelor și instrucțiunii publice pentru departamentul Valahiei, în locul lui A. Filipescu.
1862, aprilie	— Publică <*Precuvîntarea*> care deschide al doilea an de apariție al *Revistei române.*
1862, 16—18 iulie	— Participă la sesiunea *Asociației transilvane pentru literatura română și cultura poporului român de la Brașov.*
1862, iulie	— Publică în *Revista română* studiul *Cîteva ore la Snagov.*
1862, august	— Publică în *Revista română* articolul *Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român.*

1862, septembrie	— Face un mic cuvînt de introducere reeditării în *Revista română* a discursului lui N. Bălcescu pronunțat la Paris în 1851, *Mișcarea românilor din Ardeal la 1848.*
1863, ianuarie	— Demisionează din postul de director în Ministerul cultelor și instrucțiunii publice.
1863, 20 februarie	— Este delegat de Ministerul Instrucțiunii, împreună cu Ion Ghica, A. T. Laurian, D. Berindey, D. A. Sturdza, M. Kogălniceanu și C. Ferreratti să organizeze colecția donată de generalul N. Mavros Muzeului național de antichități.
1863, 26 mai	— Este numit ministru ad-interim al cultelor și instrucțiunii publice.
1863, 31 mai	— Propune, în consiliul de miniștri, aducerea în țară a osemintelor lui N. Bălcescu și editarea operei acestuia.
1863, 14 iunie	— Semnează decretul pentru instituirea unor premii literare.
1863, 15 iunie	— Aprobă înființarea școlii de muzică instrumentală.
1863, iulie	— Inspectează școlile din Moldova.
1863, 23 iulie	— Se publică decretul, semnat de Al. Odobescu, prin care se hotărăște ca actele mănăstirilor să fie transferate la Arhivele Statului.
1863, 31 iulie	— Este numit ministru plin la Ministerul cultelor și instrucțiunii publice.
1863, 7 august	— Reînființează comisia vremelnică pentru lămurirea și organizarea documentelor mănăstirilor pămîntene.
1863, 17 august	— Este numit ministru ad-interim la Ministerul trebilor străine, în locul lui Ion Ghica, demisionat. Interimatul încetează la 7 septembrie.
1863, 12 octombrie	— Demisionează din postul de ministru nefiind de acord cu proiectul de secularizare al averilor mănăstirești.
1863	— Publică, sub pseudonimul Agathon Otmenedec, *Etude sur les droits et obligations des monastères roumains dédiés aux Saints-Lieux d'Orient.* (Republicat în traducere, *Mănăstirile închinate* în *Scrieri literare și istorice*, Buc., 1887.)
1864, 11 ianuarie	— Figurează în listele electorale ale districtului Teleorman.
1865, 26 iulie	— Se naște fiica sa, Ioana.
1865, 1 octombrie	— Este numit în comisia specială pentru pregătirea participării României la Expoziția universală de la Paris, împreună cu: Alex. Moruzi, Nic. Băleanu, Const. Voinescu, Simion Marcovici, Baligot de Beyne, C. Davila, col. Herț, Th. Aman, Al. Constantinescu, Winterhalder, Ion Ionescu de la Brad, P. S. Aurelian, C. Rîureanu și Faulquier.

1865, 4 octombrie	— Este numit delegat permanent pe lîngă comisiunea imperială a Expoziţiei universale de la Paris.
1865, noiembrie	— Delegat din partea consiliului de stat, este numit raportor în consiliul general al instrucţiunei şi însărcinat cu redactarea regulamentului consiliului.
1865, noiembrie — decembrie	— Activează la Paris, în colaborare cu agentul român, Ioan Alecsandri, pentru obţinerea celor mai favorabile condiţii de expunere a produselor şi obiectivelor de artă ale României.
1865, 1, 8 decembrie	— Prezintă în faţa Academiei franceze, Académie des Inscriptions et Belles Lettres de Paris, comunicarea *Notice sur le Trésor de Pétroassa découvert en Roumanie et conservé au Musée national de Bucarest.*
1865, decembrie	— Publică în *Buletinul Instrucţiunei Publice* raportul *Antichităţi eclesiastice* <Bistriţa> şi *Regulamentul interior pentru consiliul general al instrucţiunei publice*, întocmit de el.
1866, ianuarie	— Se întoarce de la Paris în ţară.
1866, aprilie	— Publică în *Buletinul Instrucţiunii Publice* un *Raport* asupra învăţămîntului secundar în cadrul *Comisiei consiliului general, însărcinată cu examinarea cestiunilor relative la învăţămîntul secundar.* (Raportul a fost republicat de Odobescu sub titlul *Gimnazie şi şcoale reale* în *Scrieri literare şi istorice*, Buc., 1887.)
1866, 15 iulie	— Solicită ministrului instrucţiunii, C. A. Rosetti, sprijinul pentru întreprinderea unor cercetări arheologice în districtele Buzău, Rîmnic, Brăila şi Covurlui.
1866, 12 august	— Consiliul de miniştri aprobă reluarea lucrărilor pentru participarea României la Expoziţia universală de la Paris şi numirea lui Odobescu ca comisar al pavilionului românesc.
1866, 10 octombrie	— Adresează prefecţilor şi autorităţilor comunale o nouă circulară prin care le explică însemnătatea participării României la Expoziţia universală de la Paris şi indică felul de exponate care trebuie colectate. (Materialele relative la participarea Românei la expoziţie vor fi publicate de Odobescu într-un articol intitulat: *România la Expoziţiunea universală din 1867, la Paris*, în *Scrieri literare şi istorice*, Buc., 1887.)
1866, noiembrie	— Preocupări legate de participarea României la expoziţia din 1867 de la Paris.
1867, ianuarie — aprilie	— Pregătirea şi transportarea materialelor necesare pentru pavilionul României de la Expoziţia universală din Paris.
1867, mai	— Însoţit de familie pleacă la Paris, pentru organizarea pavilionului României, de la Expoziţia universală.
1867, iunie — iulie	— Lucrează pentru montarea pavilionului României.

1867, august — septembrie	— Rămas singur la Paris, în timpul deschiderii expoziţiei, redactează catalogul acesteia.
1867, octombrie — decembrie	— Închiderea expoziţiei, ambalarea şi transportarea spre ţară a exponatelor, vînzarea pe loc a unora dintre ele. Are mari greutăţi financiare.
1868, 5 ianuarie	— Comisia imperială a Expoziţiei universale de la Paris, din 1867, acordă lui Odobescu medalia comemorativă pentru aportul la L'Exposition de l'Histoire du Travail.
1868, ianuarie — martie	— Dificultăţi familiale create de necesitatea de a se achita datoriile făcute de Odobescu la Paris, în timpul expoziţiei.
1868	— Publică împreună cu P. S. Aurelian *Notice sur la Roumanie, principalement au point de vue de son économie rurale, industrielle et commerciale, suivie d'un Catalogue spécial des produits exposés dans la section roumaine.* (Extrase din catalog sînt publicate sub titlul *Casa, veşmintele şi petrecerile ţăranului român*, în *Scrieri literare şi istorice*, Buc., 1887.)
1868, martie	— Pleacă la Kamenka (Rusia), unde se găsea Saşa.
1868, mai — iunie	— Se instalează la Petersburg, Saşa fiind bolnavă. Face cercetări aupra orfevreriei barbare, din colecţia muzeului Ermitaj şi cercetări de bibliografie veche românească.
1868, 16 iunie	— Odobescu se întoarce singur la Bucureşti.
1868	— Publică *Notice sur les antiquités de la Roumanie et catalogue de l'exposition d'archéologie*, Paris.
1869, 6 august	— Pleacă, împreună cu mama sa, la Copenhaga, unde era delegat să participe, împreună cu V. A. Urechiă, la a patra sesiune a congresului internaţional de antropologie şi arheologie preistorică. (Comunicarea sa *Notice sur le Trésor de Pétroassa, D'après des communications de m. Odobescu* se publică în *Compte rendu de la session du congrès international d'Anthropologie et d'Archéologie préhistoriques*, în 1875, un extras tradus sub titlul *Noţiuni preistorice din România* este publicat de Odobescu în *Scrieri literare şi istorice*, Buc., 1887.)
1869, septembrie	— Publică în ziarele *Opiniunea constituţională*, 14 septembrie şi *Traian*, 16 septembrie, protestul *Dare de seamă despre ducerea şi expunerea tezaurului de la Pietroasa, la Paris şi la Londra, în anii 1867 şi 1868*, împotriva acuzaţiilor ce i se aduceau în legătură cu înstrăinarea acestui tezaur.
1869	— Publică în *Atheneul român* raportul despre *Arnota* (Districtul Vîlcii) (Din excursiunea arheologică a d-lui Odobescu).

MARTA ANINEANU

ANTUME

⟨PRECUVÎNTARE⟩

La 1810, în epoca celei mai mari căderi politice a Germaniei, Iosif de Goerres scriea aceste cuvinte :

„Cu încetul s-a format în mijlocul nostru o sămînţă roditoare de civilizaţiune şi de înalte simţiminte, care sămînţă de acum înainte poate fi considerată ca centrul vieţei naţionale, şi chiar al constituţiunii politice a ţărei noastre" [1].

Aceste cuvinte profetice le putem aplica şi noi la ţara noastră şi avem deplina încredere că precum ele au adus fructul lor în Germaniea, unde au fost zise într-una din fazele istorice cele mai frămîntate ale acelei ţări, ele mai cu seamă nu vor fi amăgitoare la noi, unde sămînţa progresului s-a aruncat de o mînă binefăcătoare într-un pămînt avut şi roditor.

Liberi de orice idee precugetată, dorind numai a propaga, potrivit cu slabele lor mijloace, luminile şi ştiinţa în ţara lor fondatorii *Revistei române*, într-o epocă de reorganizare ca cea prezintă, au simţit trebuinţa de a deschide un cîmp de activitate studiilor serioase, de a aduna, precît se va putea, într-o publicare periodică, rezultatul lucrărilor literare şi al speculaţiunilor ştiinţifice ce pot grăbi progresul naţiunii române.

Această revistă se va feri totdauna de orice spirit de partidă. Scopul ei va fi numai de a populariza cît de mult cultura literilor şi gustul artelor, şi de a răspîndi în public noţiuni drepte şi serioase despre toate ramurile ştiinţei. Literatura, istoriea, jurisprudinţa, filosofiea, artele, ştiinţele exacte şi naturale, iată cercul de investigaţiuni al *Revistei române*. Redactorii ei fac apel la toţi compatrioţii cari ar voi să aducă acestei opere, luminatul lor concurs.

O naţiune se afirmă, atît prin actele sale politice, cît şi prin viaţa sa intelectuală. Cînd letargia o predomneşte, cînd scînteia de viaţă doarme încă în sînu-i, uitarea este soartă ei şi vălul întunericului o şterge din istorie. Negreşit că nu va fi acesta destinul României, şi dacă pînă acum literile române s-au putut cu drept mîndri cu mai multe nume demne de lauda şi de stima naţiunii, nu este permis a crede că exemplul dat de acei oameni însemnaţi va rămînea neimitat în viitorime !

Revista română va crede că şi-a împlinit misiunea dacă va reuşi a deştepta în inimile tinerimei române o aşa nobilă emulaţiune !

---

[1] *Verfall der Religion und ihre Wiedergeburt*, tom. I, pag. 181.

CÎNTICELE POPORANE ÎN RAPORT CU ȚARA, ISTORIA ȘI DATINELE ROMÂNILOR

Pe la sfîrșitul secolului din urmă, (1778—79) un critic și filosof eminent al Germaniei, I. Gotfried Herder, avu frumoasa idee de a aduna și de a publica, traduse pe limba sa, o culegere de cîntice poporane ale deosebitelor națiuni, sub titlul foarte nimerit de *Glasuri ale popoarelor*[1].

Din toată a sa lucrare, rămasă acum înapoi prin strădarea a mai multor urmași critici și culegători de cîntice naționale, s-au păstrat, ca vrednice de o necontenită laudă, luminoasa inspirațiune ce a îndemnat pe filosoful german să caute, în sînul poeziei poporane, caracterul și amintirile unei națiuni și apoi încă și acel titlu, atît de adînc și plin de adevăr, *Glasuri ale popoarelor* !

Glas al poporului e, cu bună seamă, acea neregulată și adeseori monotonă poezie, care, transmisă din gură în gură, purtată din secol în secol, păstrează cu simplitate, dar și cu sînțenie, tradițiunile și legendele vechi, care aduce aminte fiilor vitejiile și suferințele părinților, care, mai colorată în veci decît hronica, ne înfățișează cu fețe mai vii și mai felurite, viața vremilor trecute și ne pătrunde inima cu toate simțirile ce a încercat o națiune în frămîntările sale pe care istoria știe mai adesea numai a ni le povesti.

Tot Herder, în prefața acelei publicări, vorbind despre ce a fost poezia în timpurile cele mai antice, despre izvorirea ei și despre elementul în care ea trăiește, ne dă o definițiune, în care se vădește toată însemnătatea poeziei poporane; el zice : „Ea viețuia în urechea poporului, pe buzele și pe harpele cîntăreților de atunci, ea cînta istoria și felurite întîmplări, tainele și minunele și semnele prevestitoare, ea era floarea prin care se caracteriza poporul cu limba și țara sa, cu îndeletnicirile și prejudecățile, cu patimile și cu trufiile, cu muzica și chiar și cu sufletul său'' [2].

De la Herder încoace, mai toate națiunile Europei, sau prin critici pămînteni, sau prin scriitori străini, și-au adunat cînticele poporane[3] ;

---

[1] *Stimmen der Völker in Liedern*, gesammelt, geordnet und zum Theil übersetzt von I. Gottfried Herder.

[2] *Vorrede der Volkslieder*.

[3] În Germania, în Francia, în Italia, în Spania și în mai toate țările europene s-au făcut colecțiuni însemnate de cîntice naționale. Avînd a ne ocupa mai cu deosebire de ale Europei răsăritene, adică ale popoarelor care înconjoară pe români și se învecinesc cu dînșii, vom menționa, pentru cînticele grecești : *Chants populaires de la Grèce moderne*, publiés et

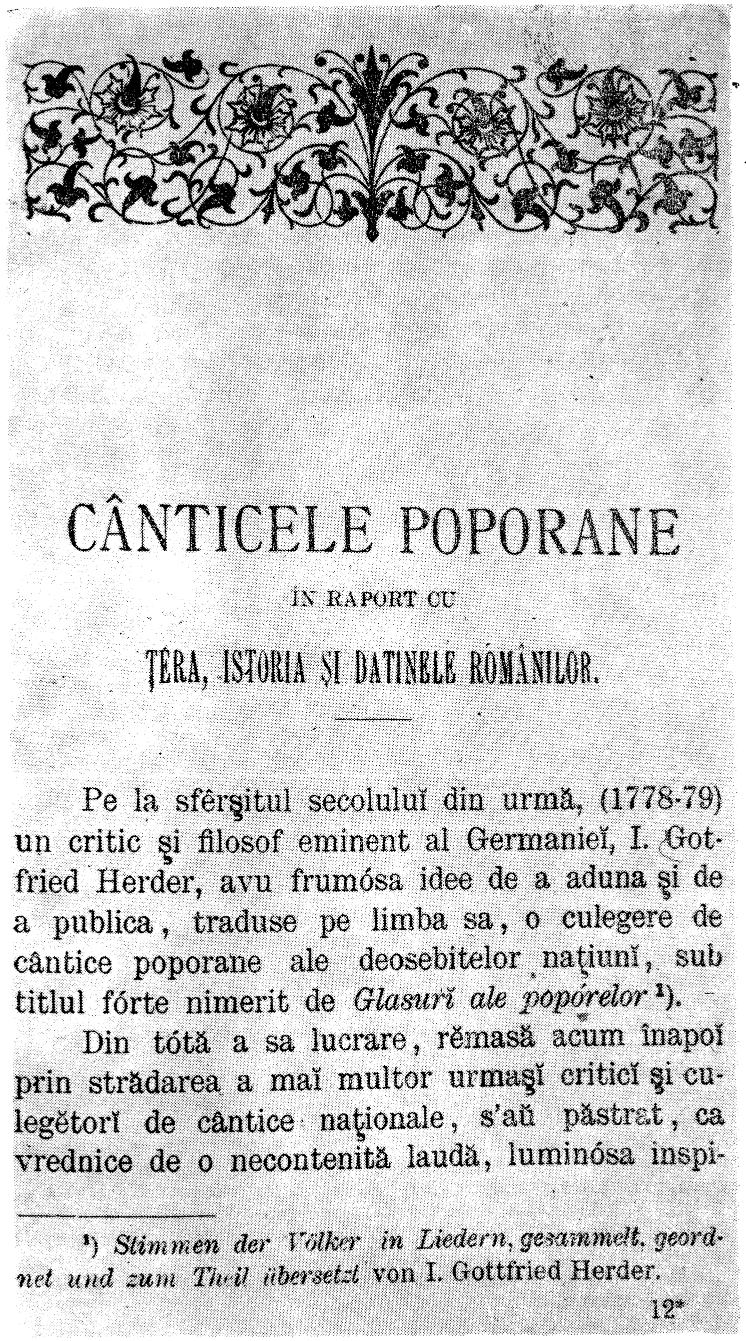

CÂNTICELE POPORANE

ÎN RAPORT CU

ȚERA, ISTORIA ȘI DATINELE ROMÂNILOR.

Pe la sfêrșitul secoluluĭ din urmă, (1778-79) un critic și filosof eminent al Germanieĭ, I. Gotfried Herder, avu frumósa idee de a aduna și de a publica, traduse pe limba sa, o culegere de cântice poporane ale deosebitelor națiunĭ, sub titlul fórte nimerit de *Glasurĭ ale popórelor* 1).

Din tótă a sa lucrare, rĕmasă acum înapoĭ prin strădarea a maĭ multor urmașĭ criticĭ și culegĕtorĭ de cântice naționale, s'aŭ păstrat, ca vrednice de o necontenită laudă, luminósa inspi-

---

1) *Stimmen der Völker in Liedern, gesammelt, geordnet und zum Theil übersetzt* von I. Gottfried Herder.

12*

Cînticele poporane în raport cu țara, istoria și datinele românilor. Începutul studiului lui Al. Odobescu publicat în *Scrieri literare și istorice*, volumul I, p. 180.

Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România.

din acele felurite colecţiuni, purtînd fiecare stema unei naţionalităţi, nu e de tăgăduit că şi literile şi istoria s-au înavuţit cu noţiuni mai lămurite şi mai drepte despre caracterul şi despre principiul vital al popoarelor, cu izvoare mai îmbilşugate şi mai sporitoare de o inspiraţiune ce atinge mai de aproape şi mişcă mai cu tărie inimile noastre.

Aceasta ne-o arată şi nemuritorul poet polonez Adam Miczkiewicz cînd, cu glasul cuprins de entuziasm, el face această călduroasă invocaţiune : „Cîntice poporane, voi, sicriu sînt al credinţei, ce legaţi timpurile cele vechi de cele nouă, în voi îşi depune o naţiune trofeele eroilor săi, cugetărilor şi floarea simţirilor sale. Sicriu plin de sînţenie ! Pe speranţa cugetărilor şi floarea simţirilor sale. Sicriu plin de sînţenie ! Pe tine nici te atinge, nici te sfărâmă vreo lovire, precît poporul tău chiar nu te-a profanat. O cîntic poporan ! tu stai şi păzeşti templul amintirilor naţionale, tu ai aripi şi glas ca de arhangheli, adesea ai şi arme ca dînşii. Flacăra mistuieşte lucrările pensulei, tîlharii jăfuiesc comorile, dar cînticul scapă în veci cu viaţă şi se strecoară printre oameni. Dacă sufletele înjosite nu ştiu să-l hrănească cu dor şi cu speranţă, el fuge la munţi, se acaţă de ruine, şi de acolo, spune din vremile trecute. Tot astfel şi privighetoarea zboară afară dintr-o casă ce a ars şi se opreşte un minut pe învelitoare, dar dacă şi învelitoarea se cufundă, atunci pasărea fuge în păduri şi, din mijlocul ruinelor, din mijlocul mormintelor, ea cîntă călătorilor, cu glas răsunător, doina cea din jale !"

Cuvintele acestea din urmă, în care se simte dureroasa mîngîiere ce-şi crease poetul exilat, cîntînd patria sa depărtată şi căzută, ne destăinuiesc totdeodată şi una din cele mai solide virtuţi ale poeziei poporane, adică stăruinţa cu care cînticele poporului, lipsite de toate mijloacele de perpetuare ale literaturilor cultivate, se păstrează necontenit chiar în sînul naţiunilor bîntuite de soartă. În asemenea cazuri însă, caracterul lor oareşicum se preface. Ca o suflare de jale, ca un dor nestins se revarsă asupră-le, în povestirea faptelor celor mai strălucite se strecoară o amarnică zîmbire, un răsunet tînguios se îmbină cu strigătele de veselie şi chiar sărbătorile îşi au lacrimile lor. Dar cît de adîncă fie durerea, cît de mare fie umilinţa, precît încă poporul le simte, poezia veghiază la porţile templului unde se păstrează amintirile naţionale. Mai vrednic încă de însemnat e că atunci, chiar accentele ei devin mai pătrunzătoare. Şi-ntr-adevăr, dacă ea este *glasul poporului*, cînd oare glasul scoate-va mai din adîncul inimii răsunetele sale, decît în ceasurile de durere ? Care popor cînta-va mai frumos, mai cu foc, mai cu duioşie, decît acela ce şi-a pierdut bunurile strămoşeşti, ce cunoaşte gloria şi fericirea numai ca o amintire din trecut, ca o dorinţă, ca o aspiraţiune către viitor ?

E în firea omului de a cînta în ceasurile de mîhnire, atunci sufletul e împins de sineşi spre gîndiri poetice, mintea zăreşte natura şi soarta omenească printr-o rază amurgită ce-i ascunde amăruntele banale ale vieţei şi glasul chiar, înmuiat în lacrime, are un nu ştiu ce mlădios care se-nvoieşte cu dispunerile inimii, şi astfel cîntarea sporeşte.

Nu voim însă a zice că întristarea e singurul izvor de inspiraţiuni poetice, lauda şi mirarea, recunoştinţa facerilor de bine, veselia izbîndei şi a plăcerilor şi însfîrşit mai toate mişcările sufleteşti îşi au răsunetele lor prin viersul poeziei. Acea cuvîntare cadenţată, pe care mintea o crează cu măiestrie, în minutele de inspiraţiune, pe care memoria, ajutată de modulaţiunile repeţite ale versului, o păstrează mai cu înlesnire, pe care glasul o rosteşte cu plăcere, desfătîndu-se în armonia ritmului, a fost invederat cea dîntîi producţiune a geniului omenesc, stimulat de patimile sufletului.

Să nu ne prinză dar mirarea cînd vedem poezia figurînd în leagănul tutulor literaturelor începînde. Omul a vorbit mai întîi în proză, dar,

---

traduits en français par C. Fauriel, Paris, 1824, Didot, care au fost şi traduse în limba germană : *Neugriechische Volkslieder*, gesammelt und herausgegeben von C. Fauriel, übersetzt... von Wilhelm Müller, Leipzig, 1824, 2 Bände in-8. Mai tîrziu contele Demarcin du Tyrac de Marcellus a publicat o nouă colecţiune sub titlul : *Chants populaires de la Grèce*, Paris, 1851, 2 vol., care s-a retipărit la 1860.

Pentru poeziile poporane ale sîrbilor, un literat însemnat din acea ţară, Vuk Stefanovici Caragici a lucrat ne-ncetat de patru zeci de ani şi mai bine şi a publicat, la 1815, în Viena, o mică colecţiune sub titlul : Народнк србске песне (*Cîntice populare sîrbeşti*), pe care a complectat-o în două ediţii tipărite, una la Lipsca (4 vol. în 12 mare, 1823—1834) şi alta la Viena (3 vol. în 8, 1841, 1846, cărora se va adaoge un al 4-lea volum la care încă lucrează editorul). Domnişoara Iacob-Robinson a tradus o parte din cînticile sîrbeşti în limba germană, sub pseudonimul de Talvy : *Serbische Lieder*, Hale, 1826, 2 Bände, reproduse şi adăogite la 1853. Domnişoara Elisa Voïart a reprodus această traducere pe franţuzeşte : *Chants populaires des Serviens*, Paris, 1834, 2 vol., iar apoi Dozon a publicat o altă colecţiune de cîntice sîrbeşti, traduse pe limba franceză : *Poesies populaires des Serbes*, traduites par Aug. Dozon, Paris, 1859, în 18.

Pentru cînticele române, cele două mici volume publicate de d. Vasile Alecsandri, *Poezii populare, Balade* (*căntice bătrîneşti*) adunate şi îndreptate de V. Alecsandri, Iaşi, 1852—1853 în 18, precum şi cînticele populare din foaia *România literară*, anul 1855, sînt cele mai însemnate culegeri. În *Spitalul amorului* de Anton Pann, Bucureşti, 1850, în 12, în *Balade culese şi corese* de M. Marian Marienescu, Pesta, 1858 şi într-alte mici volume precum : *Dorul, culegere de 72 cîntice naţionale, Colecţiune de cîntice populare* prin O. Dumitrescu, *Culegere de mai multe cîntice naţionale din îmbele Principate* etc., culese de Crhristu Îoanin, se găsesc ceva cîntice poporane, însă de o mai mică însemnătate : Colecţiunea d-lui Alecsandri s-a tradus franţuzeşte : *Ballades et Chants populaires de la Roumanie*, recueillis et traduits par V. Alecsandri, avec une introduction par M. A. Ubicini, Paris, 1856. O parte din cîntice s-au tradus şi nemţeşte în colecţiunile următoare : *Romänische Dichtungen für Deutschen*, übersetz von S. Möckesch, Hermannstadt, 1851, în 8. *Romänische Volkspoesie*, gesammelt und gedrukt von Alecsandri, deutsch übersetz von Wilh. Kotzebue, Berlin, 1851, in 8. *Romänische Volkslieder*, metrisch übersetzt und erläutert von Ioh. Karl Schuler, Hermannstadt, 1859, în 12. Şi ungurii au tradus cînticele poporane româneşti : *Virágok a Román* (*Oláh*) *nép költészet mezeyéröl.* Ismertet és kiadja Ais Károli, Pest, 1858, în 12. Ca atingătoare de datinele românilor, putem cita încă colecţiunea de basme adunate în Banat şi traduse în limba germană : *Walachische Märchen*, herausgegeben von Arthur und Albert Schott, Stuttgart und Tübingen, 1845, Gotha, in 8. E de dorit ca o asemenea colecţiune şi mai complectă să avem şi în limba naţională, precum este iar de dorit ca colecţiunea începută de d-l Alecsandri să se complecteze cu toate cînticele ce nu au fost cunoscute sau încă publicate de d-lui.

În ziua de azi (1887) s-ar putea mări în mod considerabil această listă bibliografică, mai ales dacă s-ar mai adaoge şi notiţii despre cînturile poporane ale albanezilor, ale magiarilor, ale polonilor, ale malo-rosienilor (ruşii din mica Rusie) şi ale altor naţiuni vecine.

ca *Burghezul Gentilom* al lui Molière, fără de a cunoaşte puterea prozei; cînd însă a început să-i vină în minte idei vrednice de a fi împărtăşite unui cerc mai lăţit, de a fi transmise generaţiunilor viitoare, pentru acele idei el a inventat o limbă măiestrită, cadenţată, înaltă: aceia a fost *poezia*.

La toate popoarele ea astfel s-a manifestat, astfel s-a urzit pretutindeni poezia poporană, în veci imperfectă în privinţa prozodiei, care deodată cu dînsa s-a născut, mai adesea semănată cu simplităţi copilăreşti, cu noţiuni greşite, ba uneori şi monstruoase, dar plină de verdeaţă şi de putere, de un parfum de junie ce învie şi întăreşte sufletele.

„Poezia poporană şi curat firească, ne zice Montaigne[1], are simplităţi şi graţii prin care se poate potrivi cu cea mai însemnată frumuseţe a poeziei desăvîrşite de pre artă". Şi Herder, tot în prefaţa mai sus citată, adaoge: „Aibă chiar un cîntic de *felul* celor bune, mai multe greşeli însemnate, greşelile-i se pierd, strofele rele se trec cu cîntarea, dar spiritul cînticului care singur stăpîneşte sufletele, acel spirit e nemuritor şi poartă mintea înainte. Cînticul nu *se vede*, ci *se ascultă*, se ascultă cu urechea sufletului, care nu ştie să numere, să măsoare şi să cumpănească silabele izolate, ci se pătrunde de răsunetul lor general, şi răpit de dînsul, înoată cu el înainte."

Să ne oprim un minut asupra importanţei acelor cuvinte: „Cînticul nu *se vede* ci *se ascultă*!" şi aici care martor, care desluşitor al acestor cuvinte putea-vom aduce mai vrednic de crezămînt, în ceia ce se atinge de impresiunile sufletului, decît pe nemuritorul filosof elen, pe Platon? Să-l urmărim dar un minut pe malul Ilisului, în ocolul Atenei, şi să ascultăm cu dînsul convorbirea plină de graţie şi de adîncime a lui Socrat cu Fedru, umbriţi amîndoi sub un platan, în vecinătatea templului Dianei[2]:

„*Socrat*: Ştii oare tu prin ce fel de cuvinte am place mai mult Zeului, prin cele scrise sau prin cele grăite?

Fedru: De loc; dar tu?

Socrat: Am să-ţi spun şi eu ce am auzit de la cei bătrîni, căci, vezi, aceia spuneau adevărul. Ş-apoi de-am putea noi înşine găsi adevărul, ne-ar mai fi păsut noă ceva de părerile celorlalţi oameni?

Fedru: Ciudată întrebare; dar spune-mi tu ce ai auzit?

Socrat: Am auzit că odinioară pe lîngă Naucratis, în Egipt, s-ar fi născut unul din zeii lor cei vechi de pe acolo, acela căruia era închinată şi pasarea ce-i zice ibis. Numele acestui demon era Teut, zice că el ar fi născocit mai întîi numerile şi socoteala şi geometria şi astronomia, ba şi şahul, zarul şi încă şi scrisoarea (γράμματα); fiind pe atunci rege al Egiptului întreg Taumas care sta în cetatea cea mare din susul ţărei, pe care elenii o numesc Teba din Egipt, iar pe zeul de acolo Amon, şi venind la dînsul Teut, îi arătă aceste măiestrii şi-i spuse că trebuieşte să le împărtăşească şi celorlalţi egipteni, iar el întrebă de ce folos ar fi fiecare dintr-însele şi, dezbătînd ce i se părea că e bun şi ceia ce nu e bun, pe una o defăima, pe alta o lăuda. Astfel zic că multe de tot felul ar fi spus Taumas lui Teut, în privinţa fiecării măiestrii, pe care lucruri ar fi lungă vorbă de a le spune, dar cînd ajunse la scrisoare: « Această învăţătură, o rege, zise Teut, va face pe egipteni mai învăţaţi şi mai lesnicioşi la memorie (μνημονικωτέρους), căci am găsit un leac pentru memorie şi pentru ştiinţă ». Iar el spuse: « O prea măiestreţule Teut, unul e vrednic să născocească măiestriile, iar altul să preţuiască cîtă parte de pagubă sau de folos poate ieşi din întrebuinţarea lor; tu dar acum, fiind părintele scrisorii, din dragoste către dînsa, ai arătat-o altfel decît cum este, căci ea va aduce în sufletele celor ce învaţă numai uitarea şi neîngrijirea memoriei, pe care, încredinţînd-o scrierii, o vor lăsa pe seama acestor semne străine şi în sineşi chiar, ei nu vor ţine minte nimica. Aşa dar tu n-ai găsit un leac pentru memorie, ci numai pentru păstrarea amintirilor; (οἴκουν μνήμης ἀλλ'ὑπομνήσεως φάρμακον εὗρες); ceia ce arăţi şcolarilor tăi este umbra ştiinţei şi nu adevărul; căci, dupe ce ei vor fi citit multe, fără de a le fi învăţat la dascali, ei vor crede că sînt foarte înţelepţi, deşi cei mai mulţi vor fi fără cunoştinţe şi grei la trai, ca unii ce, în loc de ştiinţă, vor avea numai umbra ei ».

Fedru: — O Socrate, minunat ştii tu să faci, cînd vrei, cuvinte ca din Egipt sau din orce alt loc.

Socrat: — Prietene, cei din templul lui Joe de la Dodona spuneau că cele dintîi cuvinte prooroceşti au ieşit dintr-un stejar; acei oameni dar, cari nu erau aşa de învăţaţi ca noi aceştia de acum, primeau, din simplitate, să asculte ş-un stejar şi chiar o piatră, numai adevărul să zică. Tu însă, dimpotrivă, vrei să ştii cine şi de unde este acel ce vorbeşte şi nici nu bagi în seamă dacă lucrul este sau nu precum el îl spune.

Fedru: — Ai cuvînt să mă dojeneşti. Însă şi mie mi se pare că, în privinţa scrierii, este precum zice tebeul.

Socrat: — Aşa dar cel ce crede că ştiinţa se poate însuşi în scrisoare, (ὁ τέχνην οἰομενος ἐν γράμματι καταλιπεῖν) şi iarăşi cel ce crede că poate să o capete numai din cele scrise, ca cînd ar putea să iasă ceva curat şi lămurit (σαφὲς καὶ βέβαιον) din scrisoare, acela zace într-o mare nedomirire şi într-adevăr nu ştie vorbele lui Amon, de vreme ce socoteşte că cuvintele scrise sînt ceva mai mult decît un mod de a-şi aduce aminte, pentru cei ce cunosc mai din vreme cele ce s-au scris.

Fedru: Ai dreptate.

Socrat: — Căci, vezi tu, o Fedre, scrisoarea are un mare defect, pe care îl are asemeni şi pictura. Şi făpturile acestei arte se arată pare c-ar fi vii, dar, de le vei întreba ceva, ele îţi vor sta tot grave şi mute; tot astfel sînt şi cuvintele scrise, ai crede că ele îţi vor spune toate lucrurile înţelepte, dar de le vei întreba, vrînd să afli ceva mai mult despre cele scrise într-însele, atunci ele îţi vor da în veci acelaşi răspuns. Orice cuvînt, îndată ce s-a scris, se rostogoleşte pretutindeni, atît pe la cei ce nu-i înţeleg, cît şi pe la cei cărora nu se cade, şi el nu ştie chiar către cine trebuie să se îndrepteze şi către cine nu. Despreţuit şi gonit fără dreptate, el în veci are trebuinţă de ajutorul părintelui său, căci el însuşi nu poate nici să se apere, nici să-şi ajute".

Soartă cînticului poporan nu este aceia a cuvîntului scris. Liber fiu al poporului, încredinţat zburdalnicei memorii, el aleargă din om în om, din secol în secol; fiecare îi adaoge un semn de la sine, o vorbă, un vers, un epizod, şi adesea modificat de pe vremuri, abia-i mai cunoşti origina şi starea primitivă, dupe ce a trecut sub aşa multe prefaceri. În cazul de faţă poate că, cu părere de rău, vom primi a zice ca Platon că aceasta e un folos; dar însă trebuie să mărturisim că cînticul poporan n-ar putea exista fără de libertate şi că azi, în epoca cînd toate aspiraţiunile geniului literar sînt mai mult sau mai puţin supuse la regule dictate şi urmate din secolii clasici, acea libertate este chiar caracteristica poeziei poporane.

---

[1] *Essais* de Michel Montaigne, Liv. I, chap. 64: „La poësie populaire et purement naturele a des naïfvetés et grâces, par où elle se compare à la principale beauté de la poësie parfaicte, selon l'art.

[2] Platon, *Fedru*, LIX şi LX.

Povestirea naivă a basmelor locale şi a faptelor glorioase sau jalnice ale timpilor trecuţi, simţiminte fragede şi adînci, exprimate cu o nespusă vigoare, descrieri simple dar viu colorate ale vieţii străbune, fraze şi întorsături vîrtoase ce adesea lipsesc în limbile nouă, ziceri bătrîne, rămăşiţe din dialecte stinse, o cadenţă lesnicioasă şi de multe ori monotonă, o versificare liberă şi neînstrunată, ce rar jertfeşte sensul vorbii, iată, spre a ne rezuma, elementele de căpetenie ce alcătuiesc cînturile poporane.

Aveam trebuinţă de aceste desluşiri pregătitoare spre a intra în materia ce voim să cercetăm.

Ţara noastră, ca cele mai multe ţări europene, mai ales cele ce se bucură de o natură măreaţă şi bogată, şi care au suferit mult în luptele lor pentru neatîrnare, îşi are cînticele sale poporane, casnice şi vitejeşti. Noi, într-unele din ele ne vom sili a căuta desluşiri asupra evenimentelor istorice, asupra caracterului intim şi asupra limbei chiar a naţiunii noastre, în deosebitele epoci şi în deosebitele localităţi în care aceste cîntice au izvorît din imaginaţiunea popoarelor. Pentru aceasta, ne vom încerca a preciza, precît se va putea, epoca şi locul compunerii lor.

Vom merge şi prin ţările vecine, cu care românii au întreţinut relaţiuni de amicie sau de rivalitate, mai mult sau mai puţin lungi şi intime, spre a cerceta în cîntările lor poporane, ce datine au schimbat cu noi acele naţiuni apropiate pe ţărmurile Dunării sau pe plaiurile Carpaţilor şi ale Balcanilor şi repurtînd apoi orce lumină ni se va ivi sau chiar ni se va năluci, la ţara noastră, ne vom cerca într-astfel să lămurim oareşicum vechile noastre datine.

Prin asemenea comparaţiuni vom avea, credem, prilejul a dovedi tainica înfrăţire ce uneşte aceste popoare, care au trăit secoli îndelungaţi împărtăşind *mai* aceleaşi glorii şi aceleaşi nevoi, resimţind aceleaşi loviri şi cîntînd într-un acord, fiecare pe lira sa naţională, cîntări de acelaş fel! Aşa străbune legăminte poate că încă nu s-au stins cu totul în inima popoarelor, şi ar fi de dorit ca o generoasă impulsiune să înfrăţească în viitor acele naţiuni ce sînt, credem, menite a forma în Europa răsăriteană un stat federal creştin, tare atît prin unirea cît şi prin varietatea chiar a puterilor sale!

RĂSUNETE ALE PINDULUI ÎN CARPAŢI

DIOCHIUL. NĂLUCA. MIEOARA. MOŞ-AJUN.

I

Moartea silnică şi fără veste, mai ales în vîrsta juniei, a înfloririi, este o idee tristă, care în totdauna pătrunde inima oamenilor de o mîhnire adîncă. Acest simţimînt e vechi ca lumea, tot neamul omenesc poartă, de secoli întregi, jalea tînărului păstor Abel, ucis cu mînie de crudul său frate Cain; lacrima picată din ochiul părintelui omenirii, vaietul ieşit din pieptul mumei noastre obşteşti, toate generaţiunile pe rînd le-au vărsat şi în veci inima omului, cît de multe mîngîieri i-ar putea aduce religiunea, filosofia şi ştiinţa, ea tot va plînge pe cel răpit vieţii cu cruzime, în floarea anilor săi.

Un simţimînt atît de firesc, atît de general, atît de adînc, a trebuit negreşit să se manifeste, chiar în timpii primitivi, prin glasul melodios al poeziei. Toate popoarele au plîns cu plîngeri modulate, pe junele ucis la floarea vîrstei, şi, în ţările meridionale, unde soarele dogoritor al verii arde şi mistuieşte regulat toată încîntătoarea podoabă a naturei, unde vegetaţiunea zîmbitoare a primăverei piere ofilită sub arşiţa stelei cîneşti, a lui Siriu, aceste două simţiri întristătoare ce înfăţişează minţii o aşa intimă analogie, s-au îmbinat mai adesea, ca să dea naştere unor serbări anuale, unor cîntice de doliu, repeţite nencetat de popoare. Dintr-asemenea porniri de spirit au izvorît negreşit, în Egipt, în Asia-Mică şi în vechia Eladă, sărbătorile sau cînticele ce se leagă cu numirile de *Maneros*, *Bormos*, *Hylas*, *Linos*, *Adonis* şi altele, înfăţişînd toate, în diverse localităţi şi cu puţine deosebiri, acelaş caracter general. Aceasta ne-o dovedeşte Erodot cînd zice, vorbind despre Egipt[1]:

> „Este (acolo) şi un cîntic, un *Linos*, precum şi în Fenicia, în Cipru şi în alte locuri, însă de pe popoare are şi cînticul numirea sa, dar toţi se învoiesc a zice că este chiar jălirea pe care elenii o cîntă sub numele de *Linos*. Iar printre multe lucruri despre care mă minunez la egipteni, este şi de unde au luat ei *Linul*, se vede însă că în totdauna l-au cîntat, *Linul*, pe limba egipteană, se numeşte *Maneros*. Egiptenii zic că el ar fi fost un copil singur-născut al celui dîntîi rege al Egiptului, şi murind el fără vreme, l-ar fi sărbat egiptenii prin asemenea vaietări, şi astfel această cîntare ar fi fost cea dîntăi şi singură a lor".

Dacă apoi, întemeiaţi pe însemnarea istoricului elin, vom căuta pe ţărmurile mărilor răsăritene, urmele acestei vechi credinţe şi ale acestui cîntic secular, printre nenumăratele tradiţiuni de felul acesta, vom găsi, la mariandini, naţiune de origină frigică[2], vechi locuitori ai Bitiniei, aşezaţi pe locul învecinat de Pontele-Euxin (Marea Neagră), unde s-a clădit în urmă Prusia (astă-zi Brusa), vom găsi, zicem, la mariandini, tradiţiunea tînărului *Bormos*, răpit de nimfele izvoarelor, cînd mergea să scoată apă pentru secerători, şi pe carele în zadar îl căutau locuitorii, făcînd să răsune pădurile de strigătele lor de jale[3]. Aceste strigăte erau aşa de răspîndite, încît Eschil le dă ca exemplu de vaietare, de cîntic de doliu, cînd horul său de perşi, plîngînd căderea Asiei, sdrobită la Salamina, întîmpină cu aceste cuvinte, pe regele Xerxes ce se întorcea învins în patria sa[4]:

> „Cu glas cobitor, cu gemete duioase, cu plîngerile lăcrimătoare ale cînticului de jale mariandin, voi serba a ta înturnare!".

Precum frigicul *Bormos*, asemeni şi Hilas Misianul, iubitul lui Hercul, pieri şi el jertfă a iubirei ce frumuseţea sa insuflă nimfelor de la izvoare, cînd se duse să aducă apă pentru Argonauți, și locuitorii din Chios, urmînd pilda dată de Hercul, îl jeleau în cîntice tradiționale, alergînd dupe dînsul prin păduri[1]. Dar nu numai aceștia, ci încă și frumosul Narcis, fiul rîului Cefisul și al nimfei Liriope, a murit, plîns de tespieni, înecat în undele ce-i răsfrîngeau fața[2]. E o superstițiune vechie aceia d-a crede că apa are în sine un farmec atrăgător ce pricinuiește moartea; chiar vechii indieni, în legile primitive ale lui Manu[3], orînduiau ca „un brahman (adică un preot)... să nu-și privească chipul răsfrînt în apă. Așa e regula stabilită”. Urmînd aceiași idee, să avem voie a străbate într-o clipă secoli îndelungați, prin cari această supertițiune s-a strecurat neatinsă și să cercetăm oare nu este aceiași, credința care domnește în cînticul următor, repețit de poporul român[4]:

---

[1] Erodot, cart. II § 79.
[2] Strabon, XII, 3 § 4.
[3] Hesychius, Βῶρμος. Sholiastul lui Eschil, la *Perşii*, v. 939.
[4] Eschil, *Perşii*, v. 935 et sq.

„Frunză verde alunică!
Mircea suie pe potică,
și-ntîlnește o fetică
cu cofița într-o mînă
cu apă de la fîntînă.
— Copilițo, stai să beau.
— Ba, bădiță, ba nu vreau,
că mă tem de dragul meu.
— Nu te teme, fata mea,
că dacă s-o mînia,
cu baltagul l-oi lovi,
cu pămînt l-oi înveli.
— Mergi în vale, la fîntînă,
că-i găsi o cofă plină
scoasă chiar cu mîna mea;
descalică și o bea;
da-ți fă cruce și o suflă,
să nu fie vr-o *Năluca*,
să nu fie descîntată
de baba cea blestemată.
Mircea fetei mulțămea,
la fîntînă se ducea,
cofa plină o găsea,
dar el cruce nu-și făcea,
pe d-asupra nu sufla,
ci la ea năvală da
și-nghițea numai odată
și simțea dorul de fată,
și-nghițea de două ori
și-l apuca reci fiori,
și-nghițea a treia oară
și cădea mort la izvoară;

---

[1] Theocrit, *Idila* XIII. Properțiu, c. 45. Petroniu, 83.
[2] Ernst von Lasaulx, *Die Linosklage*.
[3] *Legile lui Manu*, IV, 38.
[4] Balade culese de d-l. V. Alecsandri, vol. II, fața 98: *Năluca*.

că-nghițise o *Năluca*....
în pustii ducă-s-ar, ducă”!

Ce ar fi trebuit să facă Mircea ca să se ferească de a înghiți *Năluca*, de a cădea mort la izvoare? „Să-și facă cruce și să sufle pe apă”, zice cînticul, prefăcut dupe ideile creștine; dar mai întreabă pe țăranul român, el îți va spune încă, păgînul, că trebuie ***să-și scuipe de trei ori în sîn***, ca să depărteze descînticul sau diochiul. Fă aceiași întrebare și Ciclopului din Teocrit și ascultă cum el îți va răspunde[1]:

„Eu n-am așa obraz urît, precum îmi spun, mai deunăzi m-am zărit în mare, căci era liniștită, și barba mea se arăta frumoasă și singura mea plioapă asemeni mi se părea frumoasă și albețea dinților mei strălucia mai mult decît piatra din Paros. Atunci, ca să nu mă diochi, de trei ori mi-am scuipat în sîn”.

Astfel, multe credințe poporane se perpetuă pe nesimțite din secol în secol, din țară în țară; un fir misterios leagă unele națiuni și unele epoce între dînsele. Într-adevăr e greu lucru, e chiar peste putință, a urmări acel lanț în toată întinderea sa, căci, pe unele locuri, vremile îl întunecă, urma-i se face nesimțită, dar apoi el apare adesea învederat mai departe și astfel, în deosebite timpuri sub deosebite preschimbări, multe idei, multe credințe, multe creațiuni ale imaginațiunii vechimii se regăsesc în sînul națiunilor moderne, ca un depozit strămoșesc.

Să urmăm dar și noi, fără d-a ne obosi, răspîndirea cînticului de jale al juneței învinse de moarte, printre popoarele antice ale Europei răsăritene, căci poate doară acea idee n-a pierit cu totul din imaginațiunea națiunilor moderne și mai ales din cercul de legende al poporului român.

La Eleni, *Linos* era cînticul poporan cel mai însemnat, în care se caracteriza mai cu seamă moartea nevinovată în floarea juniei și a cării origină se îmbina cu un cult primitiv al naturei[2]; printr-însul era simbolizată, sub forma unui june mort fără de timp, întoarcerea grelei vremi a iernei[3].

Omer[4], ne arată cum, la culesul viilor, un tînăr băiat sta în mijlocul lucrătorilor și, pe o liră melodioasă, cînta cu glas dulce un *Linos* frumos. Într-adevăr, *Linos* a fost de la început un cîntic al țăranilor ș-al lucrătorilor de pămînt[5]. Negreșit că cei d-întîi aezi (ἀοιδοὶ) sau cîntăreți ai Eladei au cîntat asemenea poezii de dor; dar nimeni nu ne-a păstrat acele inspirațiuni cîmpene și primitive; abia dacă găsim în sholiastul lui Omer[6], aceste cuvinte dintr-o epocă mult mai tîrzie:

„Linul e o cîntare de jale ce se cîntă cu glas slăbit, căci astfel plîngeau muzele pe Linos: O Line, tu ești cinstit de toți zeii, căci ție ți-au dat mai întîi a cînta cu dulceață. Febus (Apolon) ți-a pricinuit moartea și muzele te plîng”.

Iată dar că aci numirea *Linos* nu se mai dă unei simple cîntări, unei lucrări a închipuirii, ci devine chiar numele unei ființe, care a luat de la zei darul de a cînta mai-nainte de toţi, cu glas dulce, şi care piere jertfă a geloasei rivalităţi a zeului Apolon. Esiod ne întăreşte într-această idee, căci el ne dă chiar şi genealogia lui Linos[1]:

---

[1] Theocrit, *Idila* VI, 34 et sq.
[2] F. G. Welcker, *Über den Linos*.
[3] Alfred Maury, *Histoire des religions de la Grèce ancienne*, t. 1, p. 242.
[4] Omer, *Iliada* XVIII, v. 567.
[5] Iuliu Polluce.
[6] Omer, *Iliada* XVIII, v. 570.

„Urania născu pe Linos, fiu mult plăcut,
pe carele, cîţi muritori sînt cîntăreţi şi citarişti,
toţi îl plîng în ospeţe şi-n jocuri,
şi la început şi la sfîrşit chiamă pe Linos;"

şi apoi într-alt loc[2], el spune că aedul *Linos* era *dedat cu ştiinţa.*

Cu acest chip, acel june păstor, cîntăreţ zeesc, cu părul cununat cu flori şi cu achiu amar,

„Ut Linus hic illi divino carmine pastor,
floribus atque apio crines ornatus amaro[3]... "

devine un semi-zeu sau un erou al ştiinţei, pe care elenii îl cinstesc printre vechii poeţi sau aezi legendari ai Traciei, ce au introdus cultul lui Apolon şi al muzelor pe poalele muntelui Olimp. Împreună cu Orfeu, cu Museu, cu Eumolp, Linos ajunge şi el a fi unul dintre acei creatori închipuiţi ai poeziei, cari pe tărîmul vechei Pierii tesalice, pe coasta septentrională a Olimpului, aşezară leagănul culturei greceşti[4]. Într-acele părţi pune în adevăr şi Esiod locul de naştere al muzelor[5];

„Aidem, să începem cu muzele, ce înveselesc prin imne
măreţul suflet al părintelui Joe, întru Olimp,
povestind şi cele ce sînt, şi cele ce vor fi, şi cele ce au fost,
şi amestecînd glasurile lor; necontenit le curge un viers
plăcut din gură şi rîd palatele părintelui
Joe sgomotosul, cînd glasul zeiţelor, dulce ca crinul,
se răspîndeşte printr-însele; răsună şi culmea Olimpului noios,
locaş al nemuritorilor . . . .
. . . .
şi veselesc măreţul suflet al lui Joe, întru Olimp,
muzele olimpiade, fiicele lui Joe, ce poartă pavăza neînvinsă,
pe care le născu în Pieria, Mnemosina ce-ngrijeşte de colnicele Eleuteriei,
împreunîndu-se cu părintele Joe, fiul lui Cronos".

Tot acolo, sub poalele Olimpului, era şi fîntîna Libetra închinată muzelor şi în preajma-i se-nalţă o columnă funerară cu o urnă d-asupra, presupus mormînt al lui Orfeu, fiul şi şcolarul muzelor[6]. Mormîntul lui Linos, şi el fiu al muzelor, se putea vedea la Teba[7], unde negreşit tradiţiunea lui, împreună cu serbarea sa prin cîntice de jale, se strămutase deodată cu cultul muzelor şi cu toate legendele cele din Pieria tesalică,

---

[1] Esiod, în fragmente.
[2] Clement din Alexandria, în *Stromate* I.
[3] Virgiliu, *Eclog.* VI, v. 73.
[4] Alf. Maury, *op. cit.*, K. Ot. Müller, *Istor. liter. elene*, t. 1.
[5] Esiod, *Teogonia*, v. 36.
[6] Preller, *Griechische Mythologie*, I, p. 279. Pausanias, IX, 20, § 3. Poqueville, *Voy. en Grèce*, III, p. 90.
[7] Pausanias, IX, 29, § 3.

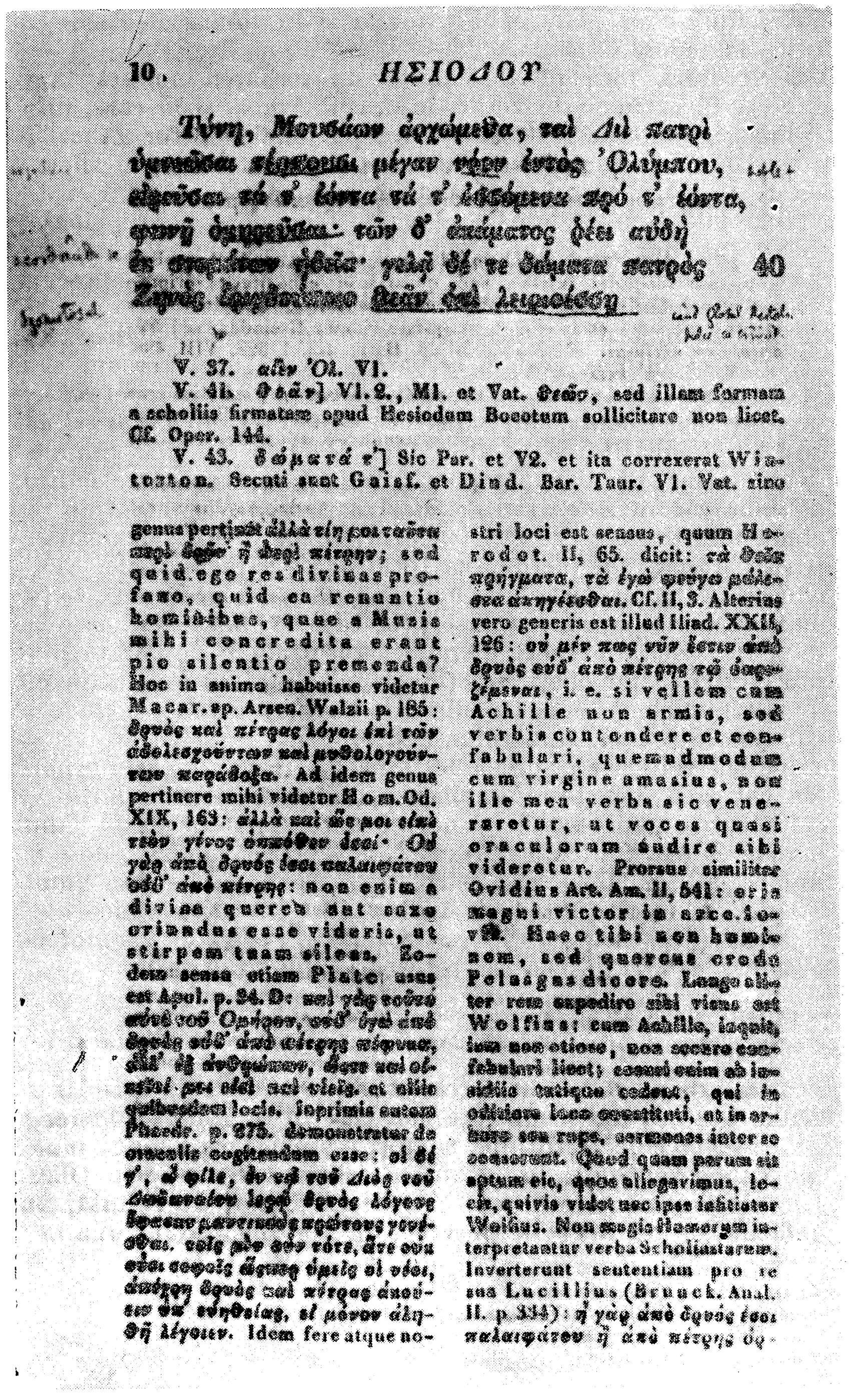

Hesiod, exemplar cu adnotările lui Odobescu. Fragment din *Theogonia*, p. 10, corespunde notei de la p. 38 la studiul *Cînticele poporane...*, publicat în *Revista română*, 1861.

pe care le adusese pe plaiurile Eliconului şi în lunca Beoţiei, coloniile tracice ale mineilor[1].

Mai vrednică încă de însemnat este serbarea numită ’Αρνηΐς (a mieilor) ce se făcea în toate verile, în oraşul Argos, şi în care, prin văietări şi plînsuri, muierile şi fetele jăleau pe junele păstor *Linos*, fiul lui Apolon şi al nimfei Psamate, sfîşiat de cîni. Drept aceia, în zilele consacrate acestei serbări, se înjunghiau numeroase jertfe de cîni şi de miei, spre a alina jalea, cu răzbunări plăcute şi cu odoare priincioase semizeului ucis [2]. Iată dar că ne-am apropiat iarăşi de vechia religiune a naturei, în care arşiţa lunelor de vară, cînd cînii turbează şi sfîşie, precum arde şi soarele, era simbolizată printr-un cîne pustietor.

Nu putem însă părăsi această veche tradiţiune religioasă fără de a face vorbă şi despre vestita serbare (’Αδωνιαζμὸς) precum şi despre repeţita cîntare a lui *Adonis*, şi mai ales să nu uităm că poetesa lesbiana Sapho a cîntat pe *Adonis*, împreună cu *O Etolinos* sau *Linos cel de jale*[3], şi că într-astfel identitatea acestor două legende nu mai rămîne tăgăduită. Numele lui Adonis ne repoartă îndată mintea către cultul fenicilor, în limba cărora *Adon* şi *Adonai* vrea să zică *Domn, Stăpîn* [4]; poate că şi fabula mai tîrzie ce se repeţea prin Biblos, prin Alexandria şi mai la urmă şi-n Atena, n-a pierdut cu totul acest caracter fizic, căci ea ne spune cum că Adonis a fost un frumos şi tînăr păstor, de care zeiţa chiar a frumuseţei, Vinerea, se înamorase şi pe care un mistreţ îl ucise la vînătoare, în păduri. Zeiţa îl căută, alergînd pretutindeni desperată şi-l plînse cu lacrimi nesfîrşite, iar poeţii repeţiră pe mii de tonuri văietările ei[5]. Cu toate acestea, junele Adonis fu silit să se scoboare în Iad, unde insuflă o nouă patimă stăpînei Tartarului, Persefonei. Lupta se declară atunci între amîndouă zeiţele şi, spre a le împăca, tribunalul zeiesc hotărî ca Adonis să petreacă o parte a anului pre pămînt, în desmierdările Vinerii, iar cealaltă sub aspra ocrotire a negrei zeiţe. Toată această fabulă, în care e învederat personificată natura cu preschimbările sale, dete naştere unei înduoite serbări, din care o parte tristă şi duioasă purta numele de „ὁ ’Αρανισμὸς” adică *Perirea* şi se vestea prin cînturile jalnice ale fluierilor *gingreene* (γίγγρινοί αὐλο); iar cealaltă, veselă şi zgomotoasă „ἡ Εὕρεσης” adică *Aflarea*, serba întoarcerea zeului pre pămînt:

> „Fii-ne întru ajutor acum, iubite Adonis şi la anul să ne fii priincios,
> căci şi acum ai venit, Adonis, Adonis, şi cînd te vei mai întoarce, tot prietin să ne vii [6]”.

Această serbare, răspîndită preste toate ţărmurile unde se lăsară mai tîrziu elenii, este cea din urmă faţă sub care ni se vădeşte, în religiunea anticităţii, acea vechie tradiţiune a morţii premature a unui june nevinovat, pe care tradiţiune am văzut-o răsărind sub poalele Olimpului, dintr-o simplă cîntare tînguioasă, şi care, răsleţită, desvoltată, împrăştiată, prefăcută de pe ţări şi de pe vremuri, a ajuns a se întrupa în cultul asiatic al soarelui şi a fi cîntată de poeţii măiestreţi ai şcoalei alexandrine. Dar, pe cînd legenda lua o formă statornică şi consînţită, trecînd chiar în cultul regulat al popoarelor, termenul care, la eleni, însemna acea cîntare primitivă, zicerea Λίνος, Οἰτολίνος, rămase în limba lor, ca o expresiune prin care se dăstăinuiau cele mai adînci dureri ale sufletului.

---

[1] K. Ot. Müller, *Orchomenos*.
[2] Welcker, Preller, *oper. cit.* Pausanias, II, 19, § 1.
[3] Pausanias, IX, 29, § 8.
[4] Movers, *Die Phœnicier*.
[5] Theocrit, Bion şi alţii.
[6] Theocrit, *Idila* XV.

> „Spune vai line! vai line!....”

strigă, în mai multe rînduri, horul din *Agamemnonul* lui Eschil [1], văietîndu-se asupra tristei ursite a unui aşa mare împărat, şi într-alt loc [2], iar horul, descriind trudnica soartă ce aşteaptă pe biata mamă a lui Aiax, dupe deşanţata sinucidere a acestui erou, începe a zice:

> „Muma lui, care l-a hrănit, împovărată acum de zile multe, şi de cărunte bătrîneţi, cînd va auzi această rătăcire nebunească, ea nu va răspîndi, nenorocita, cîntări triste ca ale privighetorii, ci cu cîntări ascuţite îi va jăli, strigînd: vai line! vai line! şi, izbindu-se tare cu mînele de piept, îşi va smulge pletele cele albe!”

Tot astfel şi nenorocita Antigonă, în *Fenicele* lui Euripid, aruncîndu-şi vederea asupra răstriştelor casei lui Edip, strigă cu glasul înecat de lacrimi [3]:

> „Nenorocită (maică), vezi cum te jelesc! ce pasăre oare, stînd pe un stejar sau pe ramurile cele mai înalte ale unui brad, va vărsa, împreună cu mine, plîngeri asupra maicei mele? cu astfel de văietări, eu strig: *vai line*! căci de acum înainte, în viaţă-mi singuratică, vremea mi se va petrece răspîndind lacrimi”.

Într-această strofă, cuvintele prin care se exprimă durerea în limba elenilor, sînt grămădite cu o măiestreaţă emfază, demnă de Euripidi; printre dînsele mai cu seamă deosebim zicerea ’Ελελίζω şi, alăturînd-o cu exclamaţiunea: Αἲ λινον, să ne fie iertat, în urma criticului german Welcker [4], a ne lăsa în voia unor asemuiri, poate cu totul întîmplătoare, spre a recunoaşte că litera L, la deosebite popoare şi însoţită de felurite vocale, are şi în sine darul de a exprima simţiri de jale şi de durere, de veselie şi de izbîndă. Spun că femeile egiptene strigau *lulululu*, cînd se văietau, şi *lililili* cînd se veseleau. Лелекатъ, zic slavii de la Dunăre *a se jăli*, şi Леле sau Лало sînt exclamaţiuni de întristare în cînticele sîrbeşti. Şi bascii sau cantabrii, acea poporaţiune antică rămasă în sînul Pireneilor, ca un fosil între două tărîmuri vii, Francia şi Spania, şi dînşii au un cîntic păstrat din timpii războaielor cu romanii, în capul căruia ei plîng, cu aceste cuvinte mereu repeţite, pe un june *Lelo*, mort prin trădare [5]:

„Lelo! il Lelo!	„Lelo! mort (e) Lelo!
Lelo! il Lelo!	Lelo! mort (e) Lelo!
Leloa, Zarac	Pe Lelo, Zarac
il Leloa!”	a omorît pe Lelo!”

---

[1] Eschil, *Agamemnon*, v. 120.
[2] Sofoclu, *Aiax*, v. 621.
[3] Euripid, *Fenicele*, v. 1519.
[4] *Op. cit.*
[5] Eschil, *Prometeu înlănţuit*, v. 877.

Apoi şi elenii şi-au avut exclamaţiunile lor de bucurie şi de jale! Strigătul ἀλαλὸ răsuna pe cîmpurile de izbîndă şi văietările αἴλινε, ὄλολυ sau ἐλελεῦ! umpleau inimile de întristare:

„Eleleu, eleleu! în sînu-mi s-aprinde o turbare şi furii ce-mi muncesc minţile...”

striga Io fumegîndă şi turbată de groază, în *Prometeul lănţuit* al lui Eschil, şi în veci această strigare, prin conglăsuirea chiar a sunetelor, ne-a repurtat mintea la strigătul de dor al românilor: *Aoleu* şi *Oliolio*, sau şi mai mult *Alelei* şi *Elelei*, precum se pronunţă dincolo de Milcov.

„Alelei! fecior de lele,
căci răpişi zilele mele!...”.

zice „*Toma Alimoş, boier din ţara de jos*”; şi „*Stoian Şoimul, popă vechi, cu potcapiul pe urechi*”, zice Vidrei, dragei sale:

„*Oliolio*, mîndruţa mea,
de cînd, dragă, te-am luat,
nici un cîntic n-ai cîntat.
Cîntă-mi mîndro, cînticul
să-mi mai dreagă sufletul!”

II.

Încă odată ierte-ni-se această digresiune, ce nu este însă fără de oarecare însemnătate, încît se atinge de analogia exclamărilor, la deosebite popoare. Negreşit că trebuie să fie oareşce asemuire, oareşce acord în sunetele ce ies din pieptul omului mişcat de aceleaşi impresiuni, chiar sub deosebite clime şi în epoce diferite. Întinzînd apoi cercul analogiilor la ideile şi la simţirile ce încearcă sufletul, precum şi la creaţiunile geniului omenesc, e învederat că şi întipăririle cele mai adînci, tradiţiunile cele mai temeinice, cînturile cele mai răspîndite, au trebuit să se ivească pretutindeni sub forme asemuite sau să se transmită de la un popor la altui cu aceleaşi caractere generale. Pe aceste temeiuri şi în urma amănuntei analize ce am consacrat legendei şi cîntului poporan numit la eleni, *Linos*, să aruncăm acum ochii asupra unui cîntic cules în poporul nostru şi să citim cu toată luareaminte ce merită, frumoasa baladă intitulată *Mieoara*:

„Pe-un picior de plai,
pe o gură de rai
Iacă vin în cale,
se cobor la vale
trei turme de miei
cu trei ciobănei;
unu-i moldovan,
unu-i ungurean
şi unu-i vrîncean;
iar cel ungurean
şi cu cel vrîncean,
măre, se vorbiră
şi se sfătuiră,
pe l-apus de soare
ca să mi-l omoare
pe cel moldovan,
că-i mai ortoman,
ş-are oi mai multe
multe şi cornute
şi cai învăţaţi
şi cîni mai bărbaţi!...
Iar cea mioriţă
cu lînă plăviţă
de trei zile-ncoace
gura nu-i mai tace
iarba nu-i mai place

— Mioriţă laie
laie, bulucaie!
de trei zile-ncoace
gura nu-ţi mai tace.
Ori iarba nu-ţi place?
Ori eşti bolnăvioară,
Mioriţă, mioară?.
— Drăguţule bace!
Dă-ţi oile-ncoace,
la negru zăvoiu,
că-i iarba de noi
şi umbra de voi.
Stăpîne, stăpîne!
îţi chiamă ş-un cîne,
cel mai voinicesc,
cel mai bărbătesc,
că l-apus de soare
au să mi te-omoare
baciul ungurean
şi cu cel vrîncean!
— Oiţă bîrsană,
de eşti năzdrăvană
şi d-a fi să mor
în cîmp de mohor,
să spui lui vrîncean
şi, lui ungurean,
ca să mă îngroape
aicea p-aproape,
în strunga de oi,
să fiu tot cu voi!
din dosul stînii,
să-mi aud eu cînii!..
Astea să le spui;
iar la cap să-mi pui
fluieraş de fag,
(mult zice cu drag)
fluieraş de os,
(mult zice duios!)
fluieraş de soc
(mult zice cu foc!)
Vîntul că-mi a bate,
prin ele-a străbate
ş-oile s-or strînge
pe mine m-or plînge
cu lacrimi de sînge!
Iar tu de omor
să nu le spui lor;
să le spui curat
că m-am însurat
c-o mîndră crăiasă,
a lumii mireasă!...
că la nunta mea
a căzut o stea!..
Soarele şi luna
mi-au ţinut cununa;
brazi şi păltinaşi
i-am avut nuntaşi;
preoţi munţii mari,
paseri lăutari,
păsărele mii
şi stele făclii!..
Iar de-i întîlni
şi mi-i întîlni
măicuţa bătrînă
cu brîul de lînă,
din ochi lăcrimînd,
pe cîmpi alergînd,
pe toţi întrebînd
şi la toţi zicînd:
— Cine-au cunoscut,
cine-mi au văzut
mîndru ciobănel
tras printr-un inel?
Fetişoara lui,
spuma laptelui!
Mustăcioara lui,
spicul grîului!
Perişorul lui,
Pana corbului!
Ochişorii lui
mura cîmpului!
Tu, mioriţa mea,
să te-nduri de ea
şi să-i spui curat
că m-am însurat
c-o fată de crai,
pe o gură de rai!
Iar la cea măicuţă
să nu-i spui, drăguţă,
că la nunta mea
a căzut o stea,
c-am avut nuntaşi,
brazi şi păltinaşi,
preoţi munţii mari,
paseri lăutari,
păsărele mii
şi stele făclii!
. . . .”

Se despuiem acum, prin puterea închipuirii, această elegică și grațioasă baladă, de tot coprinsul ei local și curat atingător de țările românești, să lepădăm dintr-însa puținul amestec cu idei creștinești și moderne ce se zăresc pe ici și colea, și nu vom putea tăgădui că *Mieoara* este izvorîtă și dînsa din aceiaș pornire de spirit ca toate cînticele antice ce jăleau pe un tînăr păstor ucis fără vreme, în floarea juneței, dar însă, făcînd partea asemuirii, nu trebuie să nesocotim și unele diferențe însemnate. Într-adevăr, dacă simțimîntul și idea sînt aceleași în duiosul cînt al *Linului*, antic și în pastorala întristătoare a românilor, înțelesul general însă al legendei, de la una pînă la alta, s-a preschimbat; caracterul religios ce da antichitatea acestei tradițiuni, acel cult al naturei fizice, ascuns sub o poetică legendă, au pierit cu totul în amintirea modernă, descolorate, răsipite și nimicite prin ideile mai-nalte și mai morale ale religiunii creștinești. Aceasta a fost soarta tuturor credințelor religioase ale păgînilor, cîte s-au păstrat în sînul popoarelor din timpii noi: sau că zeitățile lor protectoare au căzut sub urgia creștinilor și *Demonii* (δαίμονοί) și *Idolii* (εἴδωλα), lor, odinioară plini de daruri și de virtuți, au devenit spirite dușmane și infernale, sau că tradițiunile și practicile lor religioase, despodobite de înțelesul lor sacramental, au rămas în popor ca niște simple legende și obiceie casnice și cîmpenești. De aceia și în cînticul nostru, nici *zeul* gelos al luminei și al poeziei, nici *cînii* sau *mistreții* turbați de arșița caniculei, nu mai pricinuesc moartea păstorului, ci alți doi semeni ai săi, alți doi păstori ca dînsul, vorbind numai poate limbi străine lui. Astfel idea de patrie încolțește pe tulpina secată a religiunii, ast-fel caracterele accesorii ale unei legende se preschimbă după locuri și timpi, lăsînd abia urmă de existența lor.

Ideile însă de căpetenie, acelea pe care nici o lege nu le poate tăgădui, acelea se păstrează mai cu sînțenie, căci mintea poporului mai cu greu cutează a le preschimba. Astfel modul de a privi moartea ce-l vedem dezvoltat în *Mieoara*, adică acea nuntă mistică cu *o mîndră crăiasă, a lumii mireasă* cu *o fată de crai, pe o gură de rai*, acea serbare măreață la care toată natura și *soarele și luna* și *brazi și păltinași*, și *pasările și stelele* sînt toate părtașe, nu sînt ele oare o amintire învederată a cultului primitiv al naturei? Acea *mîndră crăiasă, a lumii mireasă*, nu este ea oare zeița Iadului, Persefona, mîndra mireasă a lui Adonis? Chiar acea idee despre moarte, așa senină, așa lipsită de dureri, așa trupească chiar, nu este oare însăși ideea ce-și plăsmuise antichitatea despre moarte? Cei vechi nu și-au putut închipui niciodată desăvîrșita despărțire a sufletului de trup, după încetarea acestei viețe lumești; pentru dînșii, cîmpiile Elisee și adîncimile Tartarului erau locuite de umbre purtînd formele lor pămîntești; moartea, la dînșii, nu știa încă bine să despoaie sufletul de lanțurile trupești, să-l avînte limpede și liber, în regiuni nevăzute, lăsînd pe pămînt numai un groaznic și fioros schelet de oase. Pierirea atomului material al omului nu se înfățișa lor sub această icoană spăimîntătoare, în veci prezentă imaginațiunii moderne, ci sub aceia, mai blîndă, a unui june geniu aripat, stingînd pe pămînt o făclie și purtînd, sau o urnă funerară, păstrătoare de cenuși, sau un fluture, emblemă a metamorfozei, sau o cunună de siminoc, floare a nemuririi[1].

---

[1] Lessing, *Wie die Alten den Tod gebildet.*

Porniți pe întinsul cîmp al acestor asemuiri, mai mult de cugetări decît de cuvinte, oare nu vom auzi răsunînd prin acele *fluierașe de fag, ce mulți zic cu drag, prin cele de os, ce mult zic duios*, chiar tristele fluiere *gingreene*, care cîntau cu viers înfocat, plin de dor și de jale, *Perirea* (ὁ Ἀφανισμὸς) nenorocitului zeu Adonis?

Cînd apoi ciobănelul moldovan cere ca să-l îngroape pe aproape *din dosul stînei să-și auză cînii*, nu vom crede oare că acei lătrători sînt chiar:

Dragii(săi) cîni (ce) urlă împrejurul tînărului (Adonis)[1], și iar acea venerabilă *măicuță, bătrînă, cu brîul de lînă, din ochi lăcrimînd, pe cîmpi alergînd, pe toți întrebînd*, nu a luat ea oare locul amantei desperate, a acelei Vinere păgîne care:

cu părul desfăcut, rătăcește prin păduri
jalnică, despletită, desculță și spinii
o rănesc cînd umblă și se umplu cu sînge zeiesc;
iar de strigătele ei ascuțite lungile văi răsună,
cînd cere pe asiricul ei soț, cînd chiamă pe junele-i iubit"[2].

Mulți ar putea să ne conteste tăria acestor asemuiri de amărunte, dar nimeni, credem, dupe cîte am spus, nu va tăgădui că o idee identică domnește în cîntul vechi al *Linului*, și în balada *Mieoara*. Întemeiați pe această credință, voim acum să ne cercăm a descurca ițele istorice prin care s-a cutreierat această legendă, ca să treacă din imaginațiunea vechilor cîmpeni eleni, pînă în gura poporului nostru, și astfel poate vom ajunge a bănui și *țara* și *epoca*, în carele cîntul elenic și-a făcut loc în limba română.

Dovezi pentru aceste sfîrșite trebuie să găsim chiar în textul baladei române. Într-adevăr, dacă îl vom analiza cu deamăruntul, vom găsi într-însul o bogată adunare de ziceri românești, curat derivate din limba latină, apoi cîți-va termeni uzuali (vreo zece, douăzeci), împrumuturi din dialectele slavone și magiare, și în sfîrșit un prea mic număr de cuvinte, a căror origină e înduoioasă și al căror înțeles e necunoscut în dialectele românilor dunăreni. Acele cuvinte se află în versurile:

Miorița *laie*
laie, bulucaie
și
că-i mai *ortoman*

Laiu, laie e un adjectiv necunoscut în limbele noastre din Țara Românească, din Moldova și din Ardeal. Noi zicem într-adevăr *Țigan de laie* și Lexiconul românesc-latinesc din Buda[3], traduce vorba *Lae* prin *Caterva* și o derivă din greceasca ἴλη. Fie-ne iertat a vedea aci o greșeală, mai cu seamă cînd aflăm că românii din Macedonia, ce vorbesc un dialect oareșcît diferit de al nostru, zic: *laiu* și *laie*, în loc de *negru* și *neagră*. Așa dar *Țiganii de laie*, ar fi *Țiganii cei mai negrii*, precum și sînt, și *Miorița laie* este *Miorița neagră*.

---

[1] Bion, *Epitafium Adonidis.*
[2] *Idem.*
[3] La pagina 341.

Bulucaiu, bulucaie, n-are nici el o întrebuințare deslușită. Vedem adesea în cronicari, mai ales în cei moldoveni zicerile : *buluc* și *a bulucire*, și știm că aceste ziceri, luate din limba turcească, însemnează : *grămadă, a grămădi*. *Mioriță bulucaie* poate dar fi, pentru cei ce făcură mai întinse împrumuturi de la turci, o mioriță înfățișînd o „mare grămadă" adică „o mioriță lînoasă", sau „grăsulie".

Ortoman, fără de a avea în limba română un înțeles precis, se derivă încă de sineși din zicerea elinească : ὀρθὸς, *drept* și din cea latină : *manus, mînă* ceia ce i-ar compune înțelesul drept la mînă ; și cine e drept la mînă, e onest, e măiestru, e tare, are „oi mai multe, multe și cornute și cai învățați și cîni mai bărbați", și trebuie doi „să se vorbească, să se sfătuiască ca să mi-l omoare". Am putea încă împrumuta înțelesul cuvîntului elinesc ὀρθόμαντις, spre a explica zicerea *ortoman*, prin *drept ghicitor, drept prevestitor* și cunoscător al științei întregi, precum e Τηρεσίας ὀρθομάντις[1]. În ori ce chip, origina acestui cuvînt ne apropie de Elada. Tot asemenea și celelalte două ziceri *laie* cu *bulucaie* ne strămută peste Dunăre, în sînul fraților noștri din Tesalia și Macedonia.

Dar nu numai aceste cuvinte, ci încă și idea predomnitoare a legendei din *Mieoara*, ne-a mutat cu gîndul pe acel tărîm clasic al poeziei elene, pe poalele septentrionale ale Olimpului, în lunca Pieriei, ce sînt astăzi locuite de români. Să mai adaogem că și caracterul cu totul păstoresc al baladei, că și descrierea acelei mărețe naturi muntenești, pare că ne trag de sine printre Ciobanii (*Țobani*) români din Tesalia și pe plaiurile încîntătoare ale Olimpului și ale Pindului.

Să cercetăm dar cum au ajuns, cum au trăit și cum trăiesc încă azi românii, prin acele locuri depărtate de patria lor centrală, prin ce mijloace și în ce timpi au comunicat ei cu frații lor de peste Dunăre, și astfel poate vom ajunge a crede că tradițiuni și obiceiuri mai multe s-au strecurat din sînul anticei Elade pe tărîmul mai nou al Romaniei și că, printre dînsele, au putut fi și legenda lui Linos, strămutată în balada *Mieoarei*.

Mai înainte însă de a ne atinge de dovezile istorice, să hotărîm un punt însemnat de critică, care ne va sluji în tot cursul cercetărilor noastre asupra cînturilor poporane și fără de care, credem c-ar fi peste putință a stabli vreun fapt cel puțin probabil într-aceste libere și schimbătoare creațiuni ale închipuirii poporane.

Iată despre ce e vorba. p. 21

Ca să se poată determina cu oareșcare preciziune epoca și localitatea în care a început a se cînta de către o națiune cînticele ce nu port în sine o însemnare exactă despre timpul și scena în care evenimentele cîntate s-au petrecut, critica, în lipsă de dovezi venite dinafară, nu poate pune temei decît numai pe unele indicațiuni, fie cît de rare, provenite din textul chiar al acelor cîntice. Astfel, cînd într-un cîntic dăm peste cuvinte vechi și locale, care nu pot fi intrat în cîntic decît la *cutare* epocă depărtată și în *cutare* parte din țară, atunci, fie măcar acele ziceri caracteristice cufundate în mii de altele mai nouă, fie ele alăturate cu mii de însemnări de localități diferite, pentru noi zicerile cele mai vechi au în sine mai multă valoare doveditoare ; ele singure ne dau epoca și localitatea în care s-a compus mai întăi cînticul, căci într-adevăr, cum am mai spus, cînticul aleargă din țară în țară, din secol în secol, și nu e de mirare că fiecare cîntăreț iscusit să cate a și-l însuși, a-l localiza, introducînd în sînu-i inovațiuni, iar acele inovațiuni, ca să înfățișeze un interes mai viu, un înțeles chiar mai pipăit nouilor ascultători, vor fi negreșit idei mai proaspete sau cuvinte nouă întrebuințate în țara și în vremea lor, iar nu flori veștejite, culese pe cîmpii trecutului. Poporul, trebuie să mărturisim, are în general foarte puțin patima antichităților străine ; el păstrează datine și obiecte ce i-au rămas lui din vechime, dar nu caută a aduna și de pe la alții ; ce e al lui, bun rămas de la părinți, îl ține cu respect, dar vechitura străină o leapădă și o desprețuiește. Așa dar, bizuiți pe aceste cuvinte și spre a ne mărgini în cercul cînticelor poporane, pentru noi zicerile vechi și locale dintr-un cîntic, vor fi, în lipsa altor probe mai explicite, marca prin care vom determina, precît se va putea, la ce *epocă* și pe ce *tărîm* au născut deosebitele inspirațiuni poetice ale poporului român.

Cînd dar, în balada *Mieoarei* găsim alăturate cu niște ziceri provenite de la românii din Tesalia (*laie, bulucaie, ortoman*), îmbinate cu niște idei ce ne poartă mintea spre țara ocupată de dînșii (*păstorul Linos pe Olimp, moartea sau nunta lui Adonis la eleni*), cînd găsim, zicem, într-însa numiri locale, precum moldovan, om de pe malul *Moldovei*, *ungurean*, adică român de peste Carpați sau ungur, *vrancean*, locuitor din munții Vrancei din ținutul Putnii, *oiță bîrsană* adică din țara Bîrsei de lîngă Brașov și altele de felul acestora, însemnînd localități și populațiuni din Dacia, noi nu ne îndoim de a spune că aceste cuvinte sînt adaose mai noui, că ele sînt localizări introduse în baladă, după ce cînticul, ieșit din plaiurile poeticului Olimp, cu dialectul original al românilor tesalici, s-a răspîndit printre românii de la Dunăre și de la Carpați, și s-a strămutat pe dialectul acestora, rămînîndu-i, din vechia sa redacțiune, numeroase ziceri ce sînt comune ambelor idiome, și numai foarte puține cuvinte originale tesalice, care au ajuns a se repeți, fără de a fi înțelese, de popoarele țărilor Dunării.

Dar cînd? la ce vreme oare? a putut să se facă această strămutare a cînticului dintr-o țară într-alta, din Tesalia în Dacia, căci noi astăzi, într-o epocă de regenerațiune a națiunii române, abia știm că există acei frați cu totul înstrăinați de noi? Cînd a fost ceasul acela, vrednic de dor și de laudă, de ne-am întins cu toții mîna peste Balcani și am trăit trai frățesc împreună?

III.

Să dăm un minut ascultare istoricilor și mai ales cronicarilor bizantini. Demnul de laudă Petru Maior a dezbătut cu multă sagacitate, în *Istoria sa pentru începutul romînilor*, trecerea romanilor celor din Dacia înapoi peste Dunăre și cotropirea țărei lor de către gintele străine. Fără de a intra în controversele subiectului, este un fapt netăgăduit că coloniile romane, fie ulpiane, aureliane sau altele, au stat în cei d-întîi secoli ai creştinătăţii răspîndite pe amîndouă ţărmurile Dunării, atît în Dacia cît şi în Mesia, Tracia şi chiar în nordul Greciei, şi că au împărtăşit mai adesea, atît mărimile cît şi smăcinările imperiului. La anul 292, un simplu păstor de vite, din satul *Romulianum în Dacia rîureană* (Dacia ripensis), om frumos, voinic şi norocos oştean, se urcă pe tronul cesarilor din Roma şi păstrează, pe lîngă numele împărătesc de *Galeriu*, pe acela de *Armentarius* adică *Păstorul*[1]; cu vreo două sute cincizeci ani mai în urmă (527—555), pe scaunul Constantinopolei, domneşte cu tărie vestitul împărat şi legiuitor *Justinian*, care se mîndreşte cu *Dacia mediterană*, numind-o fericita sa patrie[2].

---

[1] Pindar, *Nemea* I, v. 92.

Dar, dupe aceste zile de onoare, românii avură şi zile mai negre; împresuraţi şi ameninţaţi de barbari, adesea nedreptăţiţi de răii împăraţi ai Orientului, ei trăiră însă împărtăşind, sub numele general de Βλάχοι (Vlahi) mai aceeaşi soartă pe ambele maluri ale Dunării. Împăratul Alexie Comnenul, tatăl Anei, în vremea căruia ei erau o naţiune aspră şi cîmpeană, rătăcind cu turmele atît pe ţărmurile Mării Negre, la Anhial, cît şi pe şesul dintre muntele Kisovo, anticul Osa, şi oraşul Trikala, Alexie îşi recrutează oştirea sa printre românii din Tracia şi din Mesia, şi apoi altădată, mergînd împotriva lui Bohemund, care intrase cu normanzii în Elada, el trece în Tesalia, printr-un oraş izolat de români[3]. Puţin în urmă, fratele lui Manoil Comnenul întărîtă pe românii din nordul Dunării ca să năvălească asupra magiarilor[4], şi astfel împăraţii bizantini se slujesc cu vitejia românilor, spre a-şi împlini intrigele lor ambiţioase. Dar ei nu răbdară aceste amăgiri; sub Isac Angelos, pe la 1200, doi fraţi români din muntele Emu, Petru şi Asan, întărîtaţi printr-o palmă nedreaptă ce dase sevastocratorul, lui Asan, răsculară pe bulgari, pe cumani şi pe români, sătui de birurile grele ce le impusese împăratul ca să serbeze nunta sa cu fata lui Bela, craiul ungurilor, şi punîndu-se în capul lor, întemeiară în sînul imperiului oriental, un imperiu românesc[5] sau bulgaro-vlah. Sub Ioniţiu cel frumos, al treilea frate, puterea românilor se urcă la culmea sa; de peste Dunăre, stăpînirea lor se întindea prin Tracia, prin Mesia pînă în Grecia[6], dar aşezămintele de căpetenie ale împărăţiei erau în munţii Emului sau Balcanii. Atunci în epoca de înflorire a cetăţei Tîrnovului, mai spre miază-zi de Siştov; în preajma-i românii mergeau pustiind cu cruzime, pe o întinsă linie ce ducea din hotarul Serviei, de la Nisa, astăzi Niş, pînă la Varna pe Marea Neagră, şi pînă la Filipopol, la Burgas (Arcadiopol), la Ciorli şi la Bizia în peninsula bizantină, prădările lor ajungeau pînă la suburbiile capitalei[7]. Apoi, spre miază-zi, ţara de pe lîngă Serre era a românilor şi un căpitan d-ai lor, numit Hrisos, domnea în Strumniţa şi în Prosocul din Macedonia şi sta împotriva lui Isac Comnen[8]. Această parte de loc, cu toţi munţii Tesaliei, dintre Larisa

---

[1] Sextu Aureliu Victor.

[2] Novela XI.

[3] Anna Comnena, V, p. 138; VIII, p. 274; X, p. 274.

[4] I. Cinamu, VI, cap. 3.

[5] Niceta Choniatu, I, 4.

[6] Idem, IX.

[7] G. Pachymer, I, c. 37.

[8] Idem.

şi Trikala, purta mai de mult numele de Μεγάλη Βλαχία[1], (Vlahia Mare) sau şi 'Ανοβλαχία (Valachia de sus) şi Teodor Ducas, socrul lui Guy de la Roche, care stăpînea Tesalia, e numit *Duce al Valachiei* (κύρ Θεόδωρος αὐθέντης τῆς Βλαχίας[2], într-o cronică în versuri greceşti din timpii împăraţilor frînci din Constantinopol.

Secolii ai XII-lea şi al XIII-lea sînt epoca măririi românilor; răspîndiţi şi stăpîni pe tot locul ce se întinde în linie dreaptă din munţii Pindului pînă la Carpaţi, imperiul bizantin se cutremura de dînşii şi francezii chiar, pe cîmpul de bătaie de la Adrianopol, le lăsară robit în mîni, pe eroul lor imperial, Baldovin din Flandra [3], dar dezbinările ce intrară în familia Asanilor slăbiră cu iuţeală acest stat înălţat ca prin farmec. Pe la sfîrşitul secolului al XIII-lea (1290), pe cînd încă posesiunile românilor se întindeau pînă în vecinătatea Constantinopolei şi ameninţau cu groază capitala Orientului, împăratul Andronic Paleologul, cu o măiestreaţă iscusinţă, izbuti a strămuta în Anatolia, o mare parte din românii Traciei şi Mesiei; cruzimile şi asuprirea ce încercară într-acel tărîm depărtat, unite cu asprimea iernei, secerară o mare parte din acea populaţiune[4]. Cei din Tesalia, pe la 1332, se cercară izolaţi a se revolta, dar fură învinşi, zece ani mai în urmă ei se supuseseră de bună voie lui Ion Cantacuzenul, şi nu mult apoi suferiră cotropirea catalanilor, înţeleşi cu despoţii greci[5].

Cu toate aceste răstrişti ale soartei, românii pînă la secolul al XV-lea, cu limba, cu obiceiele, cu portul lor încă italice, stau răspîndiţi din fundul Daciei pînă în vîrfurile Pindului[6]. Trebuia o lovire mai straşnică, mai hotărîtoare ca să rupă unirea lor. Aceia fu intrarea turcilor în Europa. Dinaintea armelor asiatice, învingătoare la Andrianopol, românii se răsipiră cu totul din Tracia şi din munţii Balcani, cei mai mulţi trăgîndu-se la nord, ca să pună Dunărea între dînşii şi îngrozitorii duşmani, iar alţii, cătînd o scăpare în stîncele sălbatice ale Macedoniei, ale Epirului şi ale Tesaliei. De atunci putem crede cu temei că relaţiunile au încetat cu totul între acele două grupe de români depărtate, şi Mircea Bătrînul e cel din urmă domn al ţării care poartă titlul de „domn al amîndouror laturile Dunării, pînă în Marea Neagră şi al cetăţii Dristiorul (Silistra) stăpînitor" [7]. Cunoaştem de atunci încoace destinele provinciilor româneşti de la Dunăre.

Ursita mai umilă a românilor meridionali sau mezodaci, îi plecase, încă de la anul 1360, lui Amurat I, dar supunerea desăvîrşită se făcu sub Amurat al II-lea, dupe luarea Salonicului la 1429[8]. Slaba lor împotrivire la acest jug nou le merită clemenţa turcilor şi-i puse sub ocrotirea sultanelor Validele, cărora ei plăteau un tribut de patru sute lei, rămînîndu-le dreptul a se administra ca şi în vechime, în tîrguleţele lor, cu sfaturile de bătrîni şi după obiceiurile vechi, simple şi patriarhale[9]. Crudul Ali paşa din Ianina a stricat, în secolul din urmă, aceste blînde aşezăminte şi poate azi românii din Macedonia se bucură de mai puţină libertate ca în trecut. Cu toate însă, traiul lor se vede că foarte puţin s-a schimbat din timpii Anei Comnene, care ni-i descrie ca nişte oameni cîmpeni, dedaţi cu îngrijirea turmelor. Puţini ani în urma porfirogenetei istorice (1173), un călător rabin din Navara, Beniamin din Tudela, mergînd să viziteze sinagogele din Orient şi, plecînd de la Corfu spre Constantinopole, ne spune că a trecut prin Vlahia, trei zile departe de Teba, şi că locuitorii de pe acolo sînt „sprinteni ca cerbii şi că adesea se coboară din munţii lor cei-nalţi ca se prade pe greci". În secolul al XIV-lea, Pachymer vede într-înşii o naţiune rătăcitoare, care a dobîndit bogăţii însemnate cu turmele de vite şi mai ales de oi, şi care, prin viaţa sa păstorească, se dedă cu cele mai aspre osteneli.

---

[1] Niceta Choniatul, IX.

[2] *Chroniques étrangères*, publiées par Buchon.

[3] Villehardouin.

[4] Pachymer, I, 27.

[5] I. Cantacuzenul, II, 28.

[6] Laonicu Chalcocondyla, I, 16.

[7] Chrisov de la 6915 (1407) şi altele din Archiva Statului.

[8] Ducas, 3—29.

[9] Poqueville, *Voyage en Grèce*, II, p. 337—356.

Călătorii moderni ni-i descriu sub aceleaşi colori. Printre alţii mai mulţi, William Leake, Poqueville şi mai în urmă d-l. Heuzey au vizitat aşezămintele lor, şi iată în ce chip ei vorbesc de dînşii.

Sub numele de *Mesodaci* şi *Kuţovlahi* (Κουτζόβλαχοι) adică *Români Şchiopi*, acele populaţiuni vorbind o limbă foarte apropiată de româneasca Principatelor dunărene[1], dar mai curcită cu ziceri şi intonaţiuni greceşti, albaneze şi turceşti, ocupă centrul Macedoniei şi al Tesaliei, grămădite mai ales pe trei puncturi însemnate. Cea mai importantă şi mai numeroasă a lor colonie se întinde pe şira munţilor Agrafa, anticul Pindos, pe locurile unde au stat în parte perebii, şi selii Dodonei şi selbaticii dolopi[2], supuşii lui Achil şi, unde moderna Trikala a vlahilor a luat locul anticei Trica, patria zeiescului medic Esculap. Într-acest ocol, făcînd astăzi parte din districtele Zagora, Ianina Aspropotamò, oraşele şi satele lor cele mai de căpetenie sînt, mergînd de la nord spre miazăzi : *Samarina* sau *San-Marina*, *Perivoli*, *Avdela*, *Voschopoli*, *Furca*, *Laişta*, *Leşiniţa*, *Carpenişu*, *Malacaşi* şi alte sate; în partea centrală a Pindului, unde populaţiunea română e mai compactă, se află *Meţovo*, *Seracu*, *Calarites*, *Chaliki*, *Clinovu*, *Gardiki* şi *Trikala*. În vecinătatea acestui din urmă oraş sînt mănăstirile numite *Meteora*, aşezate, mai multe în apropiere, pe nişte stînci de o formaţiune geologică cu totul minunată.

Altă colonie de români se află stabilită pe poala septentrională a Olimpului, numită azi *Lahe*, în valea formată de muntele *Şeapca*, care leagă Olimpul de şira *Voluţei* sau munţilor *Cambunici*. Umbriţi sub piscul măreţ al Olimpului ce se înalţă la 6000 picioare în sus, ascuns în nouri şi în veci acoperit cu zăpadă, românii au întemeiat aci din vechime cîteva sate, printre care deosebim pe cele următoare : *Vlaholivadi* sau *Livedea românilor*, *Kokinopolo*, *Neohori*, *Ftera* şi *Milia*.

În sfîrşit pe cîmpia ce desparte lacul Castoriei de tîrguleţul Saraghiol se mai află un orăşel locuit de *Kuţovlachi* şi cunoscut sub numele de *Vlahoklisura*.

Prin aceste localităţi, mai mult aspre şi sălbatice, prin văi, prin strîmtori şi prin coaste de munţi şi-au întemeiat românii meridionali locuinţele lor cele statornice, care se compun mai adesea de căscioare de piatră aninate de stînci, ca cuiburile de şoim. Acolo îi adună soarele

---

[1] Leake, p. 367.
[2] Omer, *Iliada*, XVI, v. 234. IX, v. 484.

de vară, căci toţi vin, în lunile cele călduroase, să răsufle aerul mai curat, să se bucure de priveliştea măreaţă a muntoasei lor patrii. Iar apoi, cînd într-acele-nălţimi stîncoase, începe a se vesti asprul timp al iernei, prin vifore şi prin furtuni, o mică parte de locuitori rămîne închisă în munţi, ca să păzească satele, iar ceilalţi, unii se duc ca să cîştige viaţa şi să strîngă stări însemnate exercitînd negoţ, sau industrii prin toate oraşele cîmpene şi maritime ale Turciei şi ale Orientului întreg, alţii mai numeroşi, adunaţi în grupe de vreo patruzeci pînă la o sută de familii, ce poartă numirea generică de *stîne* şi se pun sub poruncile unui *scutieru* ereditar[1], rătăcesc prin ţările împrejmuitoare, păscînd pe şesuri, unde clima iernei e mai blîndă, nenumărate turme de vite şi mai ales de oi. Toate cîmpiile Eladei sînt străbătute de acei nomazi români, cărora albanezii şi turcii nu ştiu a le da alt nume decît acela de *Ţobani*[2]. Cu sarica lor neagră, la spate cu glugă[3], cu lungi toiege în mînă, ei colindă locuri depărtate, cătînd, cu o tăcută răbdare, păşuni şi adăposturi pentru vitele lor, şi acolo unde găsesc cu ce se întîmpine puţinele lor trebuinţe, ei poposesc numai cîteva zile, fac colibe[4] de frunză şi adorm împrejurul focurilor aprinse. Caracterul păstoresc e atît de însuşit într-înşii, iubirea şi îngrijirea ce ştiu a da oilor sînt aşa de proverbiale, încît grecii nu mai au pentru ciobani alt nume decît acela de Βλάχοι; vestiţii păstori ai Arcadei şi-au lăsat locul *Vlahilor* cu glugă neagră (Βλάχοι καραγούνοι).

Acea viaţă de stînă, aspră dar liberă, rătăcindă dar regulată, are un farmec nespus de poezie. Cine a văzut, pe munţii noştri despre Ardeal vreuna din stînele de oi aşezate vara pe livezile şi pe înţărcătorile unui munte, ale cărui piscuri de piatră ating de nuori, va înţelege ce viaţă de dulci şi triste visări e aceia a ciobanilor cari, izolaţi de lume, trăiesc numai cu dragele lor turme, cu cînii lor credincioşi, privind zioa tabloul măreţ şi încîntător al naturei, noaptea bolta cerească luminată de mii de stele care acolo par a fi mai aproape de om, şi cîntînd pe fluier sau pe caval, doinele lor duioase repeţite numai de eho ! Acelaş este şi traiul ciobanilor din Tesalia. Poqueville, urmînd călătoria sa pe şira Pindului, astfel ne descrie viaţa lor :

> „Ieşind din satul Tista, noi urmarăm ca un sfert de leghe, calea împărătească printre doi păreţi de molifţi măiestoşi ; dar curînd dupe aceia, suindu-ne mai sus pe Pind, intrarăm în regiunea brazilor unde văzurăm urma focurilor aprinse de *Vlahii* ce se urcau pe atunci la sălaşele lor de vară. Dupe focuri s-ar fi putut socoti numărul stînelor şi al conacelor şi direcţiunea ce a urmat fiecare, atît de nestrămutate sînt obiceiele în umbletele lor..." [5]
>
> „Rîuleţul ce curgea dinainte-mi naşte dintr-un izvor pe care vlahii îl numesc *Gura* şi care se află 8 mile la nord de Kaliki în muntele Copanez. În timpul verei, care abia ţine trei luni în aceste regiuni aeriane, sumedenie de turme pasc împrejurul urnei sale fluviale, care adapă pe cel mai mare rîu al Eladei, Peneul. Acolo se adună mai cu seamă *Vlahii* nomazi, ce petrec nopţile lor sub nişte colibe luminate de focuri şi păzite de cînii moloşi cari sperie fiarele prin groaznicele lor lătrături" [6].

---

[1] Heuzey, *L'Acarnanie*, p. 272.
[2] Leake, p. 364.
[3] Heuzey, p. 268.
[4] Poqueville.
[5] Idem, t. III, p. 100.
[6] Idem, p. 366.

Această frumoasă descriere a vieţei ciobanilor români din munţii măreţi ai Pindului şi ai Olimpului, fără de voie pare că ne strămută cu gîndul

„pe acel picior de plai
pe acea gură de rai
unde vin în cale,
se cobor la vale
trei turme de miei
cu trei ciobănei";

pare că vedem colo *negrul zăvoi, unde e iarba de oi şi umbra de ciobani*; apoi pare că auzim *lătrînd cînii, adunaţi din dosul stînii*, şi *fluierul cel de fag, ce mult zice cu drag*; de aruncăm însă privirea în sus, vedem toată natura împodobită ca la o nuntă mare; *soarele şi luna* pare că *ţin cununa, brazii şi păltinaşii* pare că *sînt nuntaşii, preoţi munţii mari, pasări lăutari, pasărele mii şi stele făclii!*

Iată-ne dar şi noi extaziaţi dinaintea acestei sublime priveliști, precum au fost şi primii *aezi* cîmpeni ce au inventat, pe aceste plaiuri, cînticul lui *Linos*. Secolii şi l-au trecut unul altuia adăogindu-i idei şi expresiuni felurite; unii, poeţi iscusiţi şi dogmatici, l-au îmbinat cu cultul asiatic al lui Adonai şi astfel l-au cufundat în subtilisările păgănismului degradat; alţi eleni, fii ai munţilor şi ai naturei, l-au păstrat simplu, duios, plin de graţie şi de melancolie şi apoi, în secolii mai tîrzii, coloniile cotropitoare de romani l-au cules cu sînţeniă de la dînşii, l-au întors pe limba lor şi l-au răspîndit prin toată întinsa lor stăpînire. Poate că de atunci încă, negreşit nu mai tîrziu de al XV-lea secol, acest cîntic păstoresc a trecut peste Dunăre, unde s-a împlîntat în memoria poporului sub forma baladei *Mieoara*. Timpii şi împrejurările au ştiut să schimbe multe întrînsul, dar tot au mai rămas urme netăgăduite de clasica origină.

IV.

Să nu părăsim însă cu totul cercul tradiţiunilor şi al cînticelor ce se repoartă la vechiul cult al naturei, fără de a pomeni despre un obicei poporan al antichităţii cu care se leagă şi un cîntic copilăresc ce, în parte, s-a păstrat, ca o amintire depărtată, în cetăţile noastre.

Ateneu[1] ne spune că:

„A cînta rîndunica se chiamă la rodieni oareşcare colindă despre care Teognis vorbeşte în a doua din scrierile sale asupra serbărilor din Rodos, astfel, rodienii numesc a *cînta rîndunica* un fel de colindare ce se face în luna lui Boedromion; numele acesta vine din cuvintele ce se cînta atunci şi care sînt acestea:

«Venit-a venit rîndunica;
cu dînsa şi vremea frumoasă,
cu dînsa şi timpul cel bun.
E albă curată pe guşă

---

[1] *Despre sofişti*, VIII, 360.

şi neagră cu totul pe spate.
Asvîrlă-ne-ncoace smochine
din casa ta plină, bogată,
şi dă-ne şi vin în ulcică,
ş-o coşniţă plină cu brînză;
dar fie şi pîne de rişca
şi turtă de ouă, tot ado;
primeşte orice rîndunica...
Luăm ceva ori să ne ducem?
Dar dă-ne, căci altfel nu mergem,
ba încă luăm cu noi uşa,
ori poliţa cea de deasupra
ori chiar pe nevastă-ţi ce şeade
în casă colo tocmai sus.
Măruntă-i şi lesne o ducem,
Dar dă-ne cevaşilea mai bine,
Şi cată vr-un lucru mai mare!
Deschideţi, deschideţi toţi uşa!
căci iată a venit rîndunica:
Şi noi, ia! nu sîntem unchiaşi,
ci sîntem copii copilaşi!»

Această colindă, adaoge Ateneu, a arătat-o mai întîi Cleobul Lindianul, cînd începu a face prin Lindos strîngere de bani".

Să o fi compus frumosul Cleobul, unul din cei şapte înţelepţi ai Greciei, sau fiica sa Cleobula, cum zic alţii, această cîntare are negreşit un înţeles mai adînc decît al unei colecte de bani sau de merinde. Întrînsa vedem că se vesteşte sosirea vremei frumoase şi a timpului celui bun, căci, în toamnă, arşiţa soarelui s-a potolit şi casele s-au împlut cu avuţii; rîndunica, prevestitoare de bunuri, revine sprintenă şi veselă. Deschideţi, deschideţi-i uşa, Bogatule, împărţeşte-ţi cu săracii comorile! Astfel vă grăieşte glasul nevinovat al copiilor!

Astăzi încă, pe toate ţărmurile Greciei şi chiar în Atena, pe la începutul primăverei, copii, adunaţi în cete şi ţinînd în mînă o morişcă cu aripi de şiţă, ce-nvîrtindu-se închipuieşte o rîndunică, aleargă din casă în casă, cîntînd un cîntic de felul acesta[1]:

„Rîndunica vine de pe mare; ea trece marea şi-şi face un foişor şi şeade într-însul să răsufle şi zice:
Martie, martie noios şi fevruarie ploios! iacă dulcele aprilie se vesteşte că-i aproape.
Paserile ciripesc, pomişorii înverzesc, găinile cloncănesc şi încep să clocească.
Turmele purced la munte; iezii sare şi pasc mugurul cel nou.
Animale, păsări, oameni, toţi se veselesc din suflet, ghiaţa, zăpada şi crivăţul au încetat.
Martie, martie noios şi fevruarie ploios! iacă vine aprilie cel frumos!
Ieşi afară, februarie! şi tu martie du-te cară-te!"

ş-apoi sfîrşesc cu sunetul ce-l facem noi pe buze ca să gonim o pisică.

Cine poate tăgădui că acest cîntic nu este o variantă modernă a vechiului *Helidoniasmos* rodian? Cine nu va zări în amîndouă, idea

---

[1] Marcellus, *Chants populaires de la Grèce*.

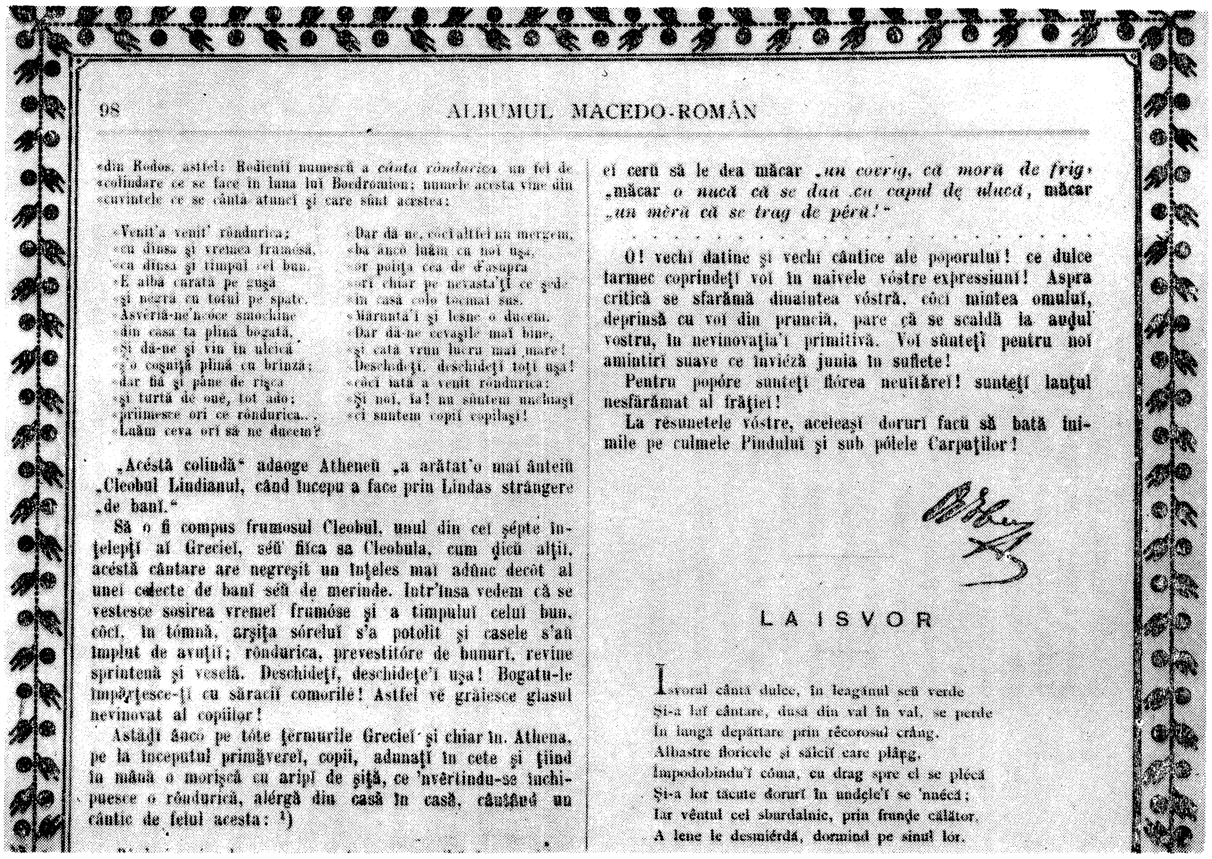

98 ALBUMUL MACEDO-ROMÂN

«din Rodos, astfel: Rodienii numescŭ a cânta rôndurica un fel de «colindare ce se face în luna lui Boedromion; numele acesta vine din «cuvintele ce se cânta atuncĭ și care sûnt acestea:

«Venit'a venit' rôndurica;
«cu dînsa și vremea frumósă,
«cu dînsa și timpul cel bun.
«E albă curată pe gușă
«și négră cu totul pe spate.
«Asvérlă-ne'ncóce smochine
«din casa ta plină bogată,
«Și dă-ne și vin în ulcică
«și o coșniță plină cu brînză;
«dar fiă și pâne de rișca
«și turtă de ouĕ, tot aĭo;
«primesce orĭ ce rôndurica...
«Luăm ceva orĭ să ne ducem?
«Dar dă ne, căcĭ altfel nu mergem,
«ba ancó luăm cu noĭ ușa,
«or poița cea de d'asupra
«ori chiar pe nevasta'țĭ ce șede
«în casă colo tocmaĭ sus.
«Măranta'ĭ și lesne o ducem.
«Dar dă-ne cevașĭle maĭ bune,
«șĭ cată vrun lucru maĭ mare!
«Deschideți, deschideți toțĭ ușa!
«căcĭ iată a venit rôndurica:
«Și noĭ, ia! nu sûntem moșnegĭ
«cĭ sûntem copiĭ copilașĭ!

„Acéstă colindă“ adaoge Atheneŭ „a arătat'o maĭ ânteiŭ „Cleobul Lindianul, când începu a face prin Lindas strângere „de banĭ.“

Să o fi compus frumosul Cleobul, unul din cei șépte înțelepți aĭ Greciei, seŭ fiica sa Cleobula, cum dicŭ alțiĭ, acéstă cântare are negreșit un înțeles maĭ adânc decât al uneĭ colecte de banĭ seŭ de merinde. Într'însa vedem că se vestesce sosirea vremeĭ frumóse și a timpuluĭ celuĭ bun, căcĭ, în tómnă, arșița sóreluĭ s'a potolit și casele s'aŭ împlut de avuțiĭ; rôndurica, prevestitóre de bunurĭ, revine sprintenă și veselă. Deschideți, deschideți'ĭ ușa! Bogații-le împărțesce-țĭ cu săraciĭ comorile! Astfel vĕ grăiesce glasul nevinovat al copiilor!

Astădĭ ăncă pe tóte țermurile Grecieĭ și chiar în Athena, pe la începutul primăvereĭ, copiĭ, adunațĭ în cete și țiind în mână o morișcă cu aripĭ de sită, ce 'nvĕrtindu-se închipuesce o rôndurică, alérgă din casă în casă, cântând un cântic de felul acesta: ¹)

ei cerŭ să le dea măcar „un covrig, că moră de frig» „măcar o nucă că se daŭ „cu capul de ulucă, măcar „un mĕrŭ că se trag de pĕrŭ!“

. . . .

O! vechĭ datine și vechĭ cântice ale poporuluĭ! ce dulce farmec coprindețĭ voĭ în naivele vóstre expressiunĭ! Aspra critică se sfarâmă dinaintea vóstră, căcĭ mintea omuluĭ, deprinsă cu voĭ din pruncia, pare că se scaldă la audul vostru, în nevinovația'ĭ primitivă. Voĭ sûnteți pentru noĭ amintirĭ suave ce înviéză junia în suflete!

Pentru popóre sûnteți flórea neuităreĭ! sûnteți lanțul nesfărâmat al frățieĭ!

La rĕsunetele vóstre, aceleașĭ dorurĭ facŭ să bată inimile pe culmele Pinduluĭ și sub pólele Carpaților!

LA ISVOR

Isvorul cântă dulce, în leagănul seŭ verde
Și-a luĭ cântare, dusă din val în val, se perde
În lungă depărtare prin rĕcorosul crâng.
Albastre floricele și salciĭ care plâng,
Împodobindu'ĭ coma, cu drag spre el se plécă
Și-a lor tăcute dorurĭ în undele'ĭ se 'nécă;
Iar vêntul cel sburdalnic, prin frunde călător,
A lene le desmiérdă, dormind pe sînul lor.

Finalul studiului *Cînticele poporane în raport cu țara, istoria și datinele românilor*, publicat în *Albumul macedo-român* de sub îngrijirea lui V. A. Urechiă, 1882, p. 98 cu reproducerea semnăturii autografe a lui Al. Odobescu.

Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România.

---

comună și firească de a vesti lumii o știre înveselitoare: sosirea timpului plăcut al căldurei cumpătate, al zefirului primăvăratic, al vegetațiunii înflorite?

O altă veste mai bună de o natură mai mistică, mai puțin pipăită simțurilor, dar mai mîngîietoare pentru inimi, deșteaptă noaptea din somn pe copii, în clima mai aspră, în țara mai creștină a românilor. Pe cînd zăpada acoperă pămîntul, pe cînd gerul sleește chiar apele, o *Stea*, icoană a celei ce s-a înălțat odinioară pe cer ca să călăuzească pe cei trei crai de la Răsărit, mînă cetele de copii în întunericul ulițelor viforoase, în ajunul Crăciunului și-i îndemna a vesti, cu glasuri nevinovate, creștinilor adormiți, că peste puțin o să vină ceasul solemn și dorit al Mîntuirei! Ei nu-i amenință, ca copii din antichitate, cu furtișaguri, dar le e frig, le e foame, bieților copii, și dupe ce au strigat:

„Bună dimineața la moș-ajun!"

ei cer să le dea măcar *un covrig, că mor de frig*, măcar *o nucă că se dau cu capul de ulucă*, măcar *un măr că se trag de păr*!

. . . .

O! vechi datine și vechi cîntice ale poporului! ce dulce farmec coprindeți voi în naivele voastre expresiuni! Aspra critică se sfărmă dinaintea voastră, căci mintea omului, deprinsă cu voi din pruncie, pare că se scaldă, la auzul vostru, în nevinovăția-i primitivă. Voi sînteți pentru noi amintiri suave ce înviază junia în suflete!

Pentru popoare sînteți floarea neuitării! sînteți lanțul nesfărămat al frăției!

La răsunetele voastre, aceleași doruri fac să bată inimile pe culmele Pindului și sub poalele Carpaților!

București, 1861[1]

---

[1] *Rectificare.* Am retipărit aci, pentru a doua oară, acest studiu astfel cum a apărut cu douăzeci și șease de ani mai înapoi. N-avem de gînd acum să-l îndreptăm, deși nu ne încumetăm a pretinde că nu va fi conținînd erori multe de fapte și chiar unele aprețuiri și asemuiri prea îndrăznețe. Stăruim totuși a crede în transmisiunea și în răslățirea cînturilor poporane de la o națiune la alta, împreună chiar cu ceva din graiul local al împrumutătorilor, care trece pe nesimțite în acela al împrumutaților. Dar însuși pe acest tărîm de pozitivă limbistică, sînt de temut primejdii întîmplătoare, sînt viclenii neașteptate și curse ale soartei. Într-o comică rătăcire de felul acestora ne-a încurcat pe noi, tipograful ieșan carele a publicat mai întîi cînticile poporane adunate de d-l. V. Alecsandri. Am rîs împreună cu hohote, cînd măiestrul culegător al baladelor naționale ne-a spus că cuvîntul *bulucaie*, pe care noi ne-am muncit a-l explica (la pag. 215) prin vorba turcească *buluc*, era o simplă greșală de tipar. In manuscriptul d-lui Alecsandri fusese scris *bucălaie*, iar zețarul a intervertit literile *c.* și *l.* Deci toată a noastră clădire etimologică se surpă din temelii, și, cît despre noi, venim acum cu umilință a ne recunoaște vinovat, în cazul de față, de a fi cercat să facem un zadarnic *buluc* de erudițiune deșeartă. Ierte-ni-se însă păcatul, de oarăce-l mărturisim!

CÎTEVA CUVINTE ASUPRA LUI N. BĂLCESCU ȘI SCRIERILOR SALE

Publicînd acum în *Revista română* însemnata scriere postumă a mult doritului nostru istoric *Nicolae Bălcescu*, mort în Palermo, la vîrsta de 33 ani la 16/29 novembrie 1852, ne-am impus cucernica datorie a împlini, precît ne vor ierta mijloacele, dorințele exprimate de autor în deosebite însemnări rămase de la dînsul și care ne-au fost încredințate de familia sa.

Între dînsele am găsit, printre multe note științifice culese cu o neobosită stăruință, următoarele cuvinte scrise cu o mînă slăbită, cîtva timp mai-nainte de moartea sa; ele vor dovedi mai bine decît orice laudă cît a pierdut țara și știința într-acest om, pe care noi toți, copii încă, l-am respectat și l-am iubit. El scriea la *Hyères, decembrie în 17, anul 1850*:

„Minutele în care scriu sînt pline de amar și întristare. Pe cînd Europa întreagă se pregătia a saluta triumful libertății, eroica Franță dela care, ca totdauna, se aștepta semnalul, Franța, prin fatalitate și prin neunirea fiilor săi, cade gemînd în neputință subt un despotism umilitor. Fii fărădelegei triumfează în toate părțile și întemeiază spurcata lor tiranie. Sufletele generoase zdrobite și rănite de moarte văd apuind din vederea lor zioa mîntuirei. Însu-mi eu cu o inimă sfîșiată de durere mă lupt cu o boală crudă și neîmblînzită, caut a căștiga timp asupră-i și a o întrece în iuțeală, ca se poci lăsa fraților mei aceste pagine din viața părinților noștri și caz sleit de putere, mistuit prin silințele ce fac. Cu toate aceste temeiuri de descuragiare, sufletu-mi te slăvește încă, *înzeită Libertate*, și deși oamenii sîngiurilor au învelit cu marama neagră dulce fața ta, crede că va veni zioa fericită, zioa izbîndirei cînd omenirea întreagă se va scula spre a sfîșia acest văl și dușmanii tăi se vor împietri la vederea soarelui său de lumină; atunci nu va mai fi nici om rob, nici nație roabă, nici om stăpîn pe altul, nici popor stăpîn pe altul, ci domnirea *Dreptății* și *Frăției!* Aceste cuvinte, ce odată am dat de deviză nației mele vor domni lumea; atunci așteptarea, visarea vieții mele se va împlini, atunci toți românii vor fi una, liberi și frați. Vai! nu voi avea noroc a vedea această zi, deși eu asemeni am muncit și am pătimit pentru dreptate și cel din urmă al meu cuvînt va fi încă un imn ție, țara mea mult dragă!"

Acea lucrare despre care vorbește cu un așa dureros entuziasm, este: *Istoriea românilor sub Mihai vodă Viteazul*, la care lucra de mulți ani și din care scrise o mare parte în anii cei din urmă ai vieții sale. Iată, dupe o altă însemnare împărțirea ce voia să-i dea:

„**Tomul I.** Precuvîntare — Cartea 1. *Libertatea națională* (1593—1595, aprilie). — Cart. 2 *Călugăreni* (aprilie, 1595 — decembrie, 1595). — Cart. 3 *Robirea țăranului*, (decemvrie, 1595 — aprilie, 1599). Acte adaose.

Tomul II. Cart. 4 *Unitatea națională* (aprilie, 1599 — iulie, 1600). — Cart. 5. *Mirislău* (august, 1600 — ianuarie, 1601). — Cart. 6 *Gorăslău.* (ianuarie, 1601 — septembrie, 1601). — Acte adaose. — Lista izvoarelor acestei istorii".

Cartea întîi o scrise la Paris în iarna anului 1851, (ianuarie și fevruarie), a doua iarăș la Paris, 1851, (martie și aprilie), a treia în satul Ville d'Avray, lîngă Paris, 1851, (mai și august), a patra la Hyères, în miaza-zioa Franciei, 1852, (mai și aprilie), a cincea, la Constantinopol, 1852, dar nu e sfîrșită. Se vede că a șasea n-o începuse încă, căci nu există nici un manuscript. Actele adaose sînt adunate; lista izvoarelor e întocmită și chiar *Precuvîntarea* cărții e schițată, fără însă de a fi completă. Pe o foaie găsim împărțirea următoare ce voia să dea acestei introducții:

„**Introducție.** *Partea 1°.* Ideea progresului; legea istorică; tablou despre istoria românilor de la început pînă acum.

Partea II. 1°. Care este calea noastră națională — Unitatea națională. — 2°. Scopul social care este? Încotro trebuie a alerga? — 3°. Revoluția socială. — Cuestia proprietății. — 4°. Revoluția politică. Libertatea individuală. — Egalitatea și speciile ei. — Votul universal. — Suveranitatea națională. — Juri. — Tiparul. — Asociații. — 5°. Puterea sau guvernul. — Camera și domnul. — 6°. Legile — judecătoria. — 7°. Puterea armată. — 8°. Dajdii. — 9°. Educație. — Instrucție. 10°. Bunurile mănastirești. — 11°. Comunotăți".

În schița incomplectă, scrisă repede și fără ordin ce avem despre introducțiea la *Istoriea românilor sub Mihai vodă Viteazul*, cele mai multe punturi din cadrul acesta rămîn neatinse, însă multe din ideile ce negreșit voia se dezvolte în acest tablou preliminar, le vom găsi într-alte lucrări ale sale atît tipărite în *Magazinul istoric pentru Dacia* și aiurea, cît și în mai multe *Memorii* inedite ce se găsesc în hîrtiile sale. Sperăm cu vremea a le da toate la lumină, formînd astfel o ediție completă a *Scrierilo lui N. Bălcescu*, pe lîngă care ne vom sili a alătura un studiu mai adîncit asupra omului și a lucrărilor sale, precum și o a orna cu portretele și hartele topografice de bătălii, ce el manifestase dorința a se coprinde în *Istoriea românilor sub Mihai vodă Viteazul.*

PORTRETELE LUI MIHAI VODĂ VITEAZUL

Despre portretele lui Mihai vodă Viteazul, domnul Țărei Românești s-au scris două disertații, coprinse : una în tomul al doilea al *Magazinului istoric pentru Dacia*, (pag. 371), anul 1846, scrisă de d-l *Antoniu Kurz*, care trimise atunci din Brașov, un portret al acestui prinț, ce se conservă și acum la Muzeul național, și alta coprinsă în tomul al IV al acelei publicări (pag. 212), anul 1847, sub titlul : *Buletin despre portretele prinților Țărei Românești și ai Moldoviei ce se aflu în cabinetul de stampe din Biblioteca regală din Paris de N. Bălcescu.*

Autorul arată aci că se găsesc șase deosebite portrete vechi ale acelui prinț. Dorința noastră este de a reproduce, pe cît se va putea, acele suvenire mai mult sau mai puțin contimporane ale eroului nostru, de aceia prezintăm astăzi publicului două portrete puțin asemuite ale lui Mihai.

No. 1. Este litografiat dupe o stampă frumos gravată ce se află la Biblioteca națională din București, dăruită de D-l A. Papiu, care a scris dedesubt următoarea notă :

„Acest portret este stampat de renumitul incisor Dominicus Custos, și se află în cartea lui intitulată *Atrium heroicum, Pars III, Aug. Vind MDCI.* În carte însă mai urmează următoarele versuri :

«Dejecit ueteri pridem de vertice Dacum
Turca Asiae argolici rexq. timendus agri
Damna tamen tentans reparare priora Michael
Et veteres referens indole mentis auos
Contendit (factum modo sorte fauente fuisset,
Fiat adhuc) Daco pellere Thraca lare».

Acest portret l-am cumpărat din Lipsia, eu A. Papiu și-l dăruiesc Bibliotecii din București. — Berlin : fevr. 1860."

În Buletinul Bălcescului acest portret poartă numărul 3

No. 2. Este litografiat dupe un calc foarte fin lucrat ce l-am găsit între hîrtiile Bălcescului. Acest portret corespunde cu cel despre care vorbește Anton Kurz în disertația sus menționată și cu cel ce poartă numărul 1, în Buletinul Bălcescului unde e zis ca și la Kurz, că se află în cartea lui *Ieronim Orteliu.* Cu toate acestea în Biblioteca noastră națională se află un volum holandez in folio, purtînd titlul :

„De Chronycke van Hungarien ofte warachtige Heschryvinghe, van alle de vreellicke oorlogen, en de Vestlagen tusschen de Turcke en de Christen Princen, etc... bescheuen door Hieronymum Ortelium Augustanum en de nu vertat door Petrum Neandrum V.M. Amsterdam, by Jan Evertsen Cloppenburch An 1619".

Aci printre, multe portrete de oameni iluștri din secolul al XVII-lea se vede și unul al lui Mihai Viteazul care este o învederată copie după cel ce l-am reprodus sub **No. 1.** Se vede că deosebitele ediții ale scrierei lui Orteliu port deosebite portrete ale lui Mihai. Inscripțiea din prejurul acestui portret este reprodusă de pe o notă a d-lui pictor Tătărescu : iar subsemnătura lui Mihai Viteazul, ce se vede în exergă, e decalcată dupe un hrisov pe pergament, dat în București la anul ҂зрв (7102, 1694) și atingător de moșia Bresnița a mănăstirii Tismana, între documentele căria se și află hrisovul.

Mai tîrziu vom reproduce și celelalte portrete ale lui Mihai.

No. 3. Despre acest portret zice Bălcescu (*Mag . Istor. p. Dacia*, t. IV, p. 215) :

„Cînd văzurăm pe acesta strigarăm deodată : Acesta este ! Citirea cuvintelor scrise pe portret ne încredință desăvîrșit. Iaca ce e scris : împrejurul portretului cu litere mari aceste cuvinte :

«Michael Voivoda Walachiae Transalpinae utroque fortuna insignis et in utraque eadam virtute. Aet. XLIII.»

Mihai domnul Țării Românești strălucitor în norocire și în nenorocire și virtuos în amîndouă. În vîrsta de 43 de ani.

jos pe portret acestea :

«cum privil. s. caes. m-tis.»

mai la vale aceste versuri :

«Tanti facit nomen Christi, maiestatem caesaris, remp. christianam, et ecclesiae sub pont. max. concordiam : Sui prodigus publicae devotus saluti etiam si dira omnia et diri adversarentur: Ficta obruens factis.»

Stimă numele lui Hristos, majestatea imperatorului, republica creștină și concordia bisericii subt marele pontifice încît, pentru binele public nu-și cruța nici ființa sa; purcede înainte fără temere chiar și dacă s-ar impotrivi toate puterile iadului; prin faptele sale întrece plăsmuirile poetice».

Sub aceste versuri, e scris cu litere mai mari :

«S. caes. m-tis. sculptor Aeg. Sadeler ad vivum delineavit, et d. d. Prague. M.D.C.I.»

Aegidiu Sadeler sculptorul majestății sale imperiale l-a desemnat după natură și l-a dedicat. Praga, anul 1601.

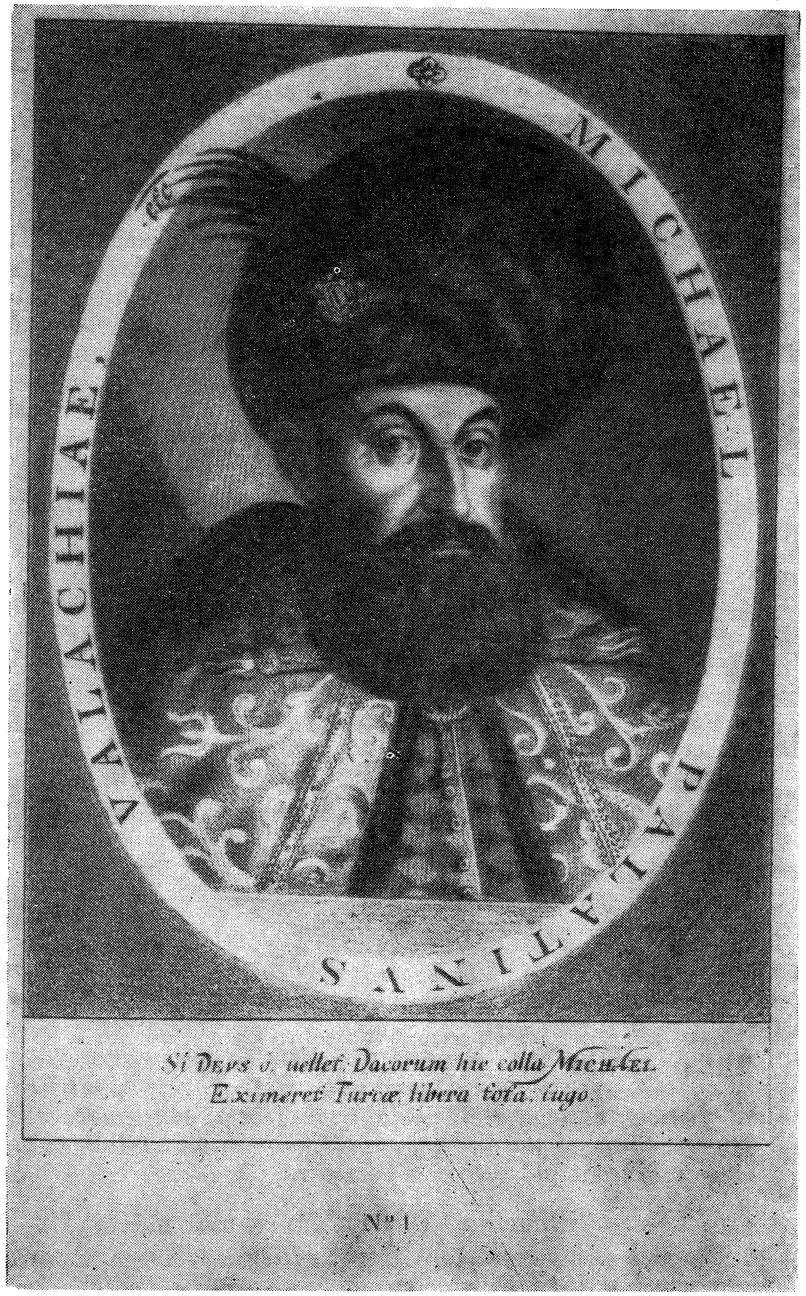
MICHAEL PALATINVS VALACHIAE.
Si DEVS o. uellet. Dacorum hic colla MICHAEL
Eximeret Turcæ, libera tota, iugo.
N° 1

Portretul lui Mihai Viteazul nr. 1 din *Revista română,* **1861,** vol. I p. 176—177.

Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România

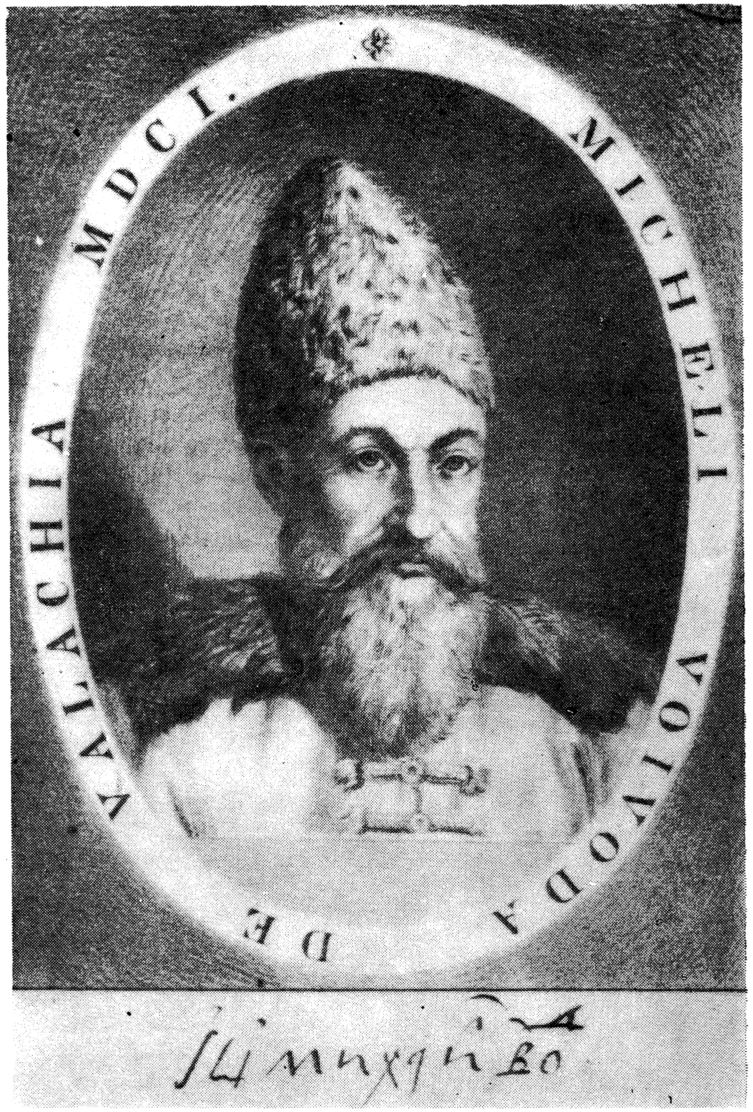
MICHELI VOIVODA DE VALACHIA MDCI.

Portretul lui Mihai Viteazul nr. 2 din *Revista română,* 1861, **vol. I,** p. 176—177.

Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România.

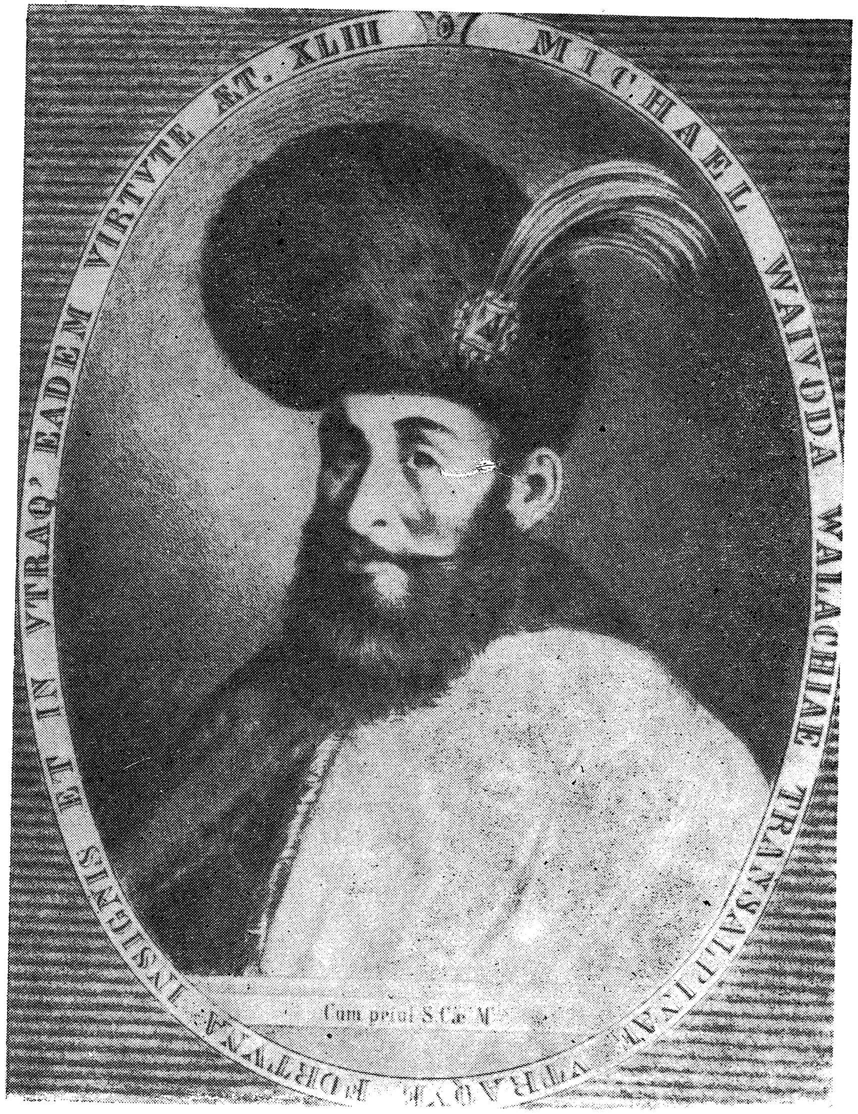
ÆT. XLIII
MICHAEL WAIVODA WALACHIAE TRANSALPINAE
INSIGNIS ET IN VTRAQ' EADEM VIRTVTE
VTRAQVE FORTVNA
Cum privil S Cæ M

Portretul lui Mihai Viteazul nr. 3 din *Revista română,* 1861 vol. I, p. 368–369

Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România.

Acest portret făcut la Praga unde Mihai fu primit cu mare entuziasm, după mărturia lui Orteliu, făcut după natură chiar de sculptorul <îm>păratului, fără îndoială e cel mai adevărat și mai bine nimerit. Gravura e cît se poate de frumos făcută și astfel cum acum nu s-ar putea mai bine face. Fizionomia princepelui răspunde întocmai închipuirei celor ce au studiat caracterul acestui bărbat extraordinar. Figura e slabă, melancolică, serioasă și cam aspră, în tot, foarte frumoasă și cu multă expresiune. Poartă pe spate o manta albă cu guler de blană și în cap o gugiumană întocmai ca aceea ce am descris mai sus în portretul din cartea lui Bisseliu. (**No 1.**).

Fericiți de această prețioasă găsire noi hotărîrăm îndată a ne deșertă ușoarele noastre pungi spre a stampa după dînsa o gravură frumoasă și credincioasă și a da în admirarea românilor adevăratul portret al eroului lor. Peste puțin această gravură va fi gata și o vom porni în țară"

Acestea erau scrise la 1847. Împrejurările au întrerupt lucrarea gravorului și întocmai peste vreo opt ani după aceia, D-l Mihail Lapaty, pictorul, a făcut după acest portret o litografie foarte netedă care am copiat-o pe cît s-a putut aici mai bine, în alăturata stampă. O bună gravură după acest portret e încă de dorit și dacă vom izbuti a face cum dorim și cum doria și răposatul Bălcescu, o asemenea gravură o vom pune în capul ediției separate ce avem de gînd a trage de operile Bălcescului.

V. CÎRLOVA

„Où sont-ils, Vierge suveraine ?...
Mais où sont les neiges d'antan !"

Villon

Din acordurile stinse ale lirei române, să ne fie iertat din cînd în cînd a deştepta cîte un eho sonor.

Sînt momente în care fieşicărui român cu simţire îi vine a zice ţărei sale, împreună cu poetul : [1]

„Ce vînt amar de moarte, vai ! suflă peste tine
De sufere şi moare.
Orice d-abia-nverzeşte sub dulcele-ţi lumine,
Orice-i d-abia în floare?
Fatală, crudă soartă ! Tot ce e drag în lume
Curînd din lume piere !
Ferice care lasă măcar un dulce nume
L-a patriei durere !"

Aşa *dulce nume la a patriei durere*, e negreşit şi acela al junelui poet *Vasile Cîrlova*, născut la 1809 în Bucureşti şi răpit vieţei la vîrsta de 23 de ani. Era de optsprezece ani cînd compuse suava elegie a *Păstorului întristat*; de nouăsprezece ani cînd deplînse cu aşa energice cuvinte *Ruinele Tîrgoviştei*, vărsînd în versurile sale un foc de durere, o vigoare de expresiune care destăinuiesc într-însul un suflet adînc poetic, o inimă adevărat patriotică ce promiteau mult ţărei lui. La 1831 imaginaţiunea tînărului poet se-nflăcărează de speranţe reînvierei naţiunii; el îmbrăţişează cu ardoare cariera renăscîndă a armelor şi compune cu grăbire *Marşul la oştirea românească*, plin de vii speranţe, de aspiraţiuni vitejeşti; totdeodată el întreprinde lucrări literare mai stăruitoare, începînd a traduce tragedia lui Voltaire, *Zaïra*; dar într-această înflorire a talentului şi a juneţelor sale, o moarte răpede şi timpurie îl pîndea. Nu ne putem gîndi la moartea lui Cîrlova, fără ca să ne aducem aminte de acea încîntătoare elegie a lui Victor Hugo, în care poetul plînge pe o tînără fecioară murind a două zi dupe un bal : [2]

„Elle est morte ! — à quinze ans, belle heureuse, adorée !...
Morte, au sortir d'un bal qui nous mit tous en deuil ;
Morte, hélas ! et des bras d'une mère égarée
La mort aux froides mains la prit toute parée,
Pour l'endormir dans le cerceuil !"

---

[1] V. Alecsandri, *La moartea lui P. Cazimir*, 1850.
[2] *Les fantômes.*

Aşa muri şi Cîrlova. O plăcere de o oră, trecătoare, zadarnică, stinse într-acel june de douăzeci şi trei de ani toate razele geniului, toate făgăduinţele viitorului. Patria sa poate zice umbrei lui :[1]

„Manibus date lilia plenis :
Purpureos spargam flores, animamque nepotis
Hic saltem adcumulem donis, et fungar inani
Munere !„. . . . ."

Socotim ca o datorie a rechiăma din uitarea publicului memoria tînguioasă şi preludările armonioase ale acestui june poet. De aceia am retipărit în *Revista română* două din cele mai frumoase ale sale poezii, care s-au reprodus de vreo cîtevaori prin deosebite foi.

Prezentăm însă aci două strofe netipărite încă ale d-lui Ioan Văcărescu, în care acest părinte al poeziei române da compatrioţilor săi acum, vreo treizeci de ani, poveţe, ce din nenorocire azi încă nu le sînt de prisos.

VREMEA

Vremea nu perdeţi ! ascultaţi
Cînd glasul meu vă spune :
„Uniţi, românilor, lucraţi
Virtuţi şi fapte bune ! "

★

Pînă cînd ai a te teme,
Tot de rele chinuit?
Cine vremea a preţuit
Fiul lui sub jug nu geme !

Ah ! d-ar putea glasurile vechilor poeţi să fie cel puţin acum ascultate !

Bucureşti, 1861.

---

[1] Virgil, *Eneida*, Cînt. VI.

POEŢII VĂCĂREŞTI

TRADUCEREA LUI BRITANICU.
STRĂBUNII VĂCĂREŞTILOR. BANUL IĂNĂCHIŢĂ.

Toţi scriitorii de merit, cari au dobîndit un nume lăudat în literatura vreunei naţiuni, au avut mai mult sau mai puţin în talentele lor un caracter îndoit, toţi au lăsat, îmbinate în ale lor scrieri, două elemente distincte care i-au făcut a fi preţuiţi şi în zilele vieţii lor, şi în timpurile posterioare. Un filosof, un orator, un poet, ale căror nume sînt menite a rămînea neuitării pot negreşit, cu cea mai norocită fecunditate, să inventeze creaţiuni nouă şi sublime, să emită idei-nalte şi premature în secolul lor, să introducă în stil şi în limbagiu, mii de preschimbări fericite; dar orcît de novator ar fi geniul lor, ei totuşi, cu o parte din sine, trebuie să ţină de timpul şi de locul în care au trăit. Ceva din limba, din năravurile, din gîndirile, din credinţele contimporanilor şi compatrioţilor lor trebuie neapărat să li se strecoare în compuneri, ca cum ar voi să le determine un caracter precis şi local, să le însemneze o epocă nestrămutată în neîntrerupta scurgere a secolilor.

Aceasta nu e o imputare ce voim a face geniului omenesc, din contra, omul de merit, ca să fie folositor în lume, nu trebuie să se izoleze de semeni şi de ai săi mai de aproape; spiritul lui trebuie să insufleţească, să învie, să deştepte mai ales pe cei ce-l înconjor, căci prin impulsiunea lui, omenirea, nepăsătoare din fire scutură jugul îndărătniciei şi s-avîntă într-un viitor mai perfect. Geniul e lanţul ce trage lumea spre propăşire.

Aşa dar să recunoaştem că, a răspîndi idei mari şi nouă sub forme accesibile şi uzuale, adesea a rezuma şi a exprima cu talent credinţele obştii, şi-n totdauna a nobili şi a mlădia expresiunile înjosite prin neştiinţă şi corupţiune, acestea sînt misiunile încredinţate de provedinţă acelora ce au luat sarcina de conducători morali ai societăţii. Cînd dar vrem să judicăm pe dreptate talentul unui scriitor, să ne ferim de a-l scoate din cercul în care s-au dezvoltat şi s-au exercitat facultăţile sale; spre a-i înţelege mărimea, spre a-i cîntări puterile, spre a-i preţui ideile, limba şi stilul trebuie să nu pierdem din vedere nici ţara, nici epoca în care el a scris; trebuie să ne gîndim mai întîi cum simţeau şi cugetau, cum vorbeau şi scriau oamenii din timpul lui, căci silinţele-i au fost negreşit mai vîrtos pentru contimporanii săi. Viitorimea moşteneşte numai ce a rămas bun şi glorios dintr-însele.

Cine dar, pătruns de asemenea convincţiuni, va lua în mînă tragedia lui *Racine*, *Britannicu*, tradusă româneşte, încă de la 1827, adică sînt

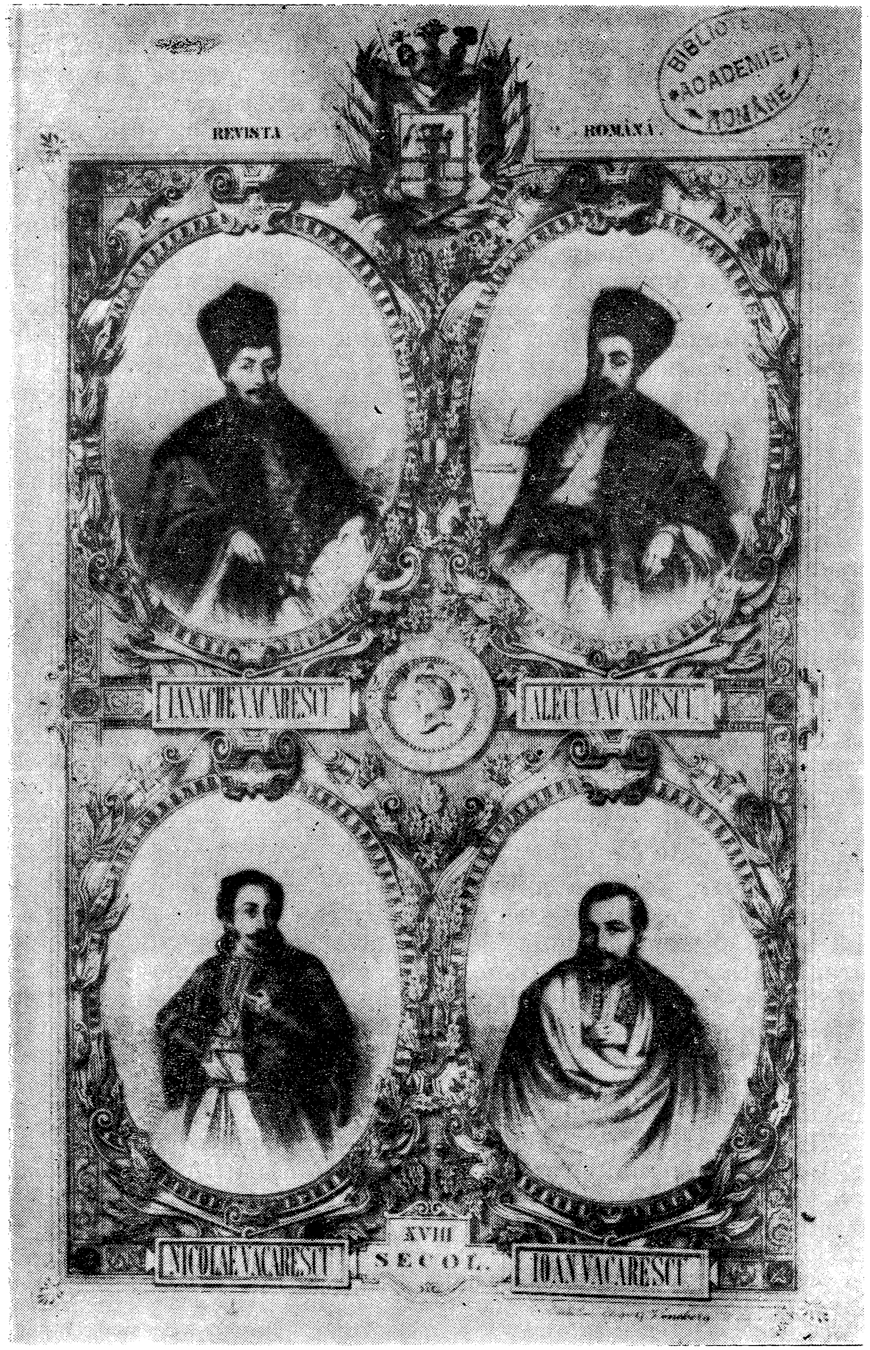

BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE

Portretele Văcăreştilor din *Revista română*, 1861, vol. I, p. 480–481.
Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România.

acum treizeci și patru de ani, de dl. Ioan Văcărescul, și tipărită abia mai deună-zi[1], va recunoaște negreșit într-această lucrare anevoioasă, pe unul din cei mai demni părinți ai limbei și ai poeziei noastre, va saluta cu respect o operă care, deși nouă prin publicarea sa, a precedat însă traducțiunile lui *Mahomet* și *Alzirei* și a cîtor altele au mai înavuțit de atunci încoace literatura română.

D. Heliade, a cărui peană știe să se joace așa de vesel cu arma ironiei, ne-a făcut adesea să rîdem descriindu-ne starea deplorabilă în cara fanariotismul redusese societatea și limba noastră în timpul juneței sale. Cine n-a rîs din inimă de lecțiunile din Psaltichie, însoțite cu bătăi, ale dascălului Alexie[2] și de nespusul *parapon al bietului Coconu Gligorașcu*[3] cînd auzea stingîndu-se din Țara Românească răsunetul *manelelor* și al *stihurilor* fanariotești, atunci cînd ”d-l. Iancu Văcărescu, pe lîngă cadența cea vechie a poporului român păzită cu religiositate în versurile sale, a însoțit și luxul rimei întru toată eleganța și curățenia ei, pare că ar fi arătat că limba română e primitoare și de versificația italiană, ca una ce are același început, mai acea materie și mai acea gramatică, și ca una ce e mai așa de cantitativă[4]”.

Într-aceste din urmă cuvinte găsim o aprețuire dreaptă și nimerită a versurilor d-lui Iancu Văcărescu, pe care nu o vor desminți cele mai multe din grațioasele și energicele poezii tipărite în colecțiunea d-sale[5]; dar putea-se-va oare această aprețuire aplica tot cu atîta dreptate și la traducerea tragediei franceze ce s-a publicat acum? Nu ne sfiim a zice că *nu*; în *Britannicu* versul e departe de a fi lesnicios, curgător, armonios; într-însul fraza ni se pare astăzi mai totdeauna prea restrînsă, prea sucită și sensul se ivește adesea confuz, sub această comprimare a limbei și a versificării. Acestea însă, ne grăbim a spune, nu le credem de loc a fi defecte provenite din lipsa de talent sau de experință a traducătorului, ci numai fructe ale unei tendențe firești a spiritului și a gustului său, și mai ales rezultate ale influenței epocei în care opera a fost lucrată.

Într-adevăr, pe lîngă miile de rele ce grecii ne-au vărsat în țară, pe lîngă miile de moduri de desnaționalizare ce ei introdusese în societate, studiul adînc și serios al limbei elene putea singur să aducă literaturei noastre, o notabilă compensațiune, daca ar fi fost exploatat cu înțelegere fină și dibace, cu o aplecare adevărat națională; din nenorocire, oamenii cu astfel de propensiuni au fost puțini la număr și încercările lor au rămas, în istoria noastră literară, ca niște fapte izolate pe care le-au covîrșit alte tendințe posterioare, mai puțin clasice, mai modernizătoare, mai lesnicioase și mai zburdalnice.

Trei generațiuni de Văcărești literați, în culmea cărora se înalță poetul Iancu Văcărescu, au venit într-adevăr, adăpați în sănătoase studii elenice, să aducă limbei românești, cu un adevărat amor al patriei și al frumosului, o cultură începîndă, în care ei toți au simțit pornire de a

---

[1] Din operile lui Racine *Britanicu*, tragedie în cinci acte, tradusă de I. Văcărescu, (1829), București, tip. Heliade și as., 1861.

[2] *Dispozițiunile și încercările mele de poezie* în *Curierul de ambe sexe*, anul II, pag. 118.

[3] *Despre metru* de I. Eliade în, *Curierul de ambe sexe*, anul II, pag. ⟨283⟩.

[4] *Idem* ⟨pag. 282⟩

[5] *Colecțiile din poeziile d-lui marelui logofăt I. Văcărescu*, București, 1848.

uni verdeața vîrtoasă și nemăiestrita cruzime a limbei naționale, cu docta și mlădiita perfecțiune a elenismului; în scrierile lor, și mai cu seamă într-ale acestui din urmă, se ivesc învederate silințe de a conduce limba noastră încă șovăindă, pe căile măiestrite, dar anevoioase pentru imperfecțiunea ei, ale limbilor vechi; din asemenea încercări, uneori încununate cu cel mai deplin succes, și în alte dese rînduri înfrînte dinaintea unor grele arduități, au născut asprimile și anevoințele de stil și de versificare ce se zăresc în unile scrieri ale Văcăreștilor și mai ales în tragedia *Britannicu*, unde traducătorul, voind să se constrîngă la un stil cu totul clasic, la prozodia complicată și exigentă a versului alexandrin, cu precugetare își crease mai de-neînvinse greutăți.

Limbile antice și mai cu seamă cea elenă, deși sînt mume ale limbilor moderne, au însă, confruntate cu dînsele, un caracter cu totul opus. Cei vechi puneau în cuvîntare o-naltă importanță; zeița Πειϑὼ, ea care învăța și dovedea toate, conducea singură, numai prin dulci și înțelepte cuvinte, toate treburile republicelor elene; de aceia, cu cîtă îngrijire, cu cîtă dibăcie, cu cîtă subtilă strădare cultivau grecii limba lor! La dînșii, cînd omul zicea ceva, nu era destul să-l spună astfel numai încît să fie de toți înțeles, trebuia încă să placă și minții și auzului; de acolo derivă toată acea cultură măiestrită a limbei, care printr-o frazeologie concretă, viguroasă și mult coprinzătoare, variată în mii de feluri, cu mii de colori și împletită cu o grațioasă și cumpătată continuitate, ca meandrele ce ornau friza templurilor grecești, făcu din poporul elen, poporul cel mai literat ce s-a văzut pînă acum în lume.

Limbele moderne din contra, au sacrificat clarității, atît grația cît și energia; despicînd pînă la infinit și frazele și formele sintactice și gramaticale și chiar cuvintele, ele au ajuns a fi, în comparațiune cu cele antice, niște înșiruiri molatice și discolore de ziceri, care n-au altă virtute decît aceia d-a prezenta minții un înțeles neted și lesnicios, graiului un rost limpede și necomplicat, scrierii o obicinuință accesibilă tutulor și care se învață cu puțină silință.

Între aceste două modele, limba română, pe la începutul secolului nostru, putea încă să aleagă; literații de care vorbirăm și avem aici a vorbi, căutară, potrivit cu ale lor mijloace, să o împingă pe calea dificultoasă, dar plină de frumuseți a imitațiunii celor antici. Alții în urmă, răpiți de spiritul mai nerăbdător al epocei, o smintiră din acel drum ce li se părea întîrzietor și-i deschiseră calea bătută a limbelor moderne, lesne pentru toți, dar chiar de aceia, grea de ilustrat prin opere temeinice.

După aceste explicări credem că cititorul, mai ales cel ce cunoaște limbele clasice, va putea prețui traducerea lui *Britannicu* de dl. Ioan Văcărescu, dupe dreapta sa valoare. Pe mulți i-am auzit imputînd acelei lucrări de a fi confuză, gloduroasă, ruginită, nedemnă însfîrșit de poetul care a cîntat, adesea cu așa mult spirit și dulceață, pe lira națională. Fie! primim aceste imputări, dar să recunoaștem totdeodată că, sub rugina limbei, sub glodurile prozodiei, sub confuziunea stilului, stă o nobilă și demnă tendență de care urmașii în poezie ai autorului n-au fost capabili și care, de ar fi fost păstrată cu stăruință și exploatată cu strădare de literatorii mai noi ai României, ar fi pregătit limbei și literaturei noastre un-nalt grad de perfecțiune.

Să facem o singură citaţiune dintr-această traducere, pe care din nenorocire şi tiparul o a stricat printr-o mulţime de greşeli de cuvinte şi de punctuaţiune; iată cum se află tradusă faimoasa scenă între Britanicu şi Junia, cînd Neron nevăzut, stă prezent şi-i ascultă, iar Junia îngrozită desminte prin vorbe, amorul adînc ce are în inima sa :[1]

„*Britanicu* : — Doamna mea, ce noroc aproape-ţi m-a adus?
Duios ne mai vorbim ! Ce scump odor de sus !
Dar într-aşa plăceri stă gîndu-mi în mîhniri
Cu ce chip să avem adesea întîlniri?
Cu mii de învîrtiri trebui acum să fur
Norocul ce aveam d-aţi fi tot împrejur?
Ce noapte ! ce deştept ! În plîns te-nfăţişezi
Ş-acei obraznici cruzi nu poţi să-i dezarmezi?
Iubitu-ţi ce făcea? Un demon împizmat
Sub ochi-ţi ca să mor cinstea-mi a refuzat !
În ceasul spăimîntării acelei groaznici frici,
În taină, te gîndeai mie ceva să-mi zici?
Prinţes-ai vrut atunci vr-un ce să-mi fi poftit?
Cîte erai să-mi faci dureri ai socotit?
Nimica nu îmi zici?... mă primind înghieţi?...
Astfel de mîngîieri dai ticăloase-mi vieţi?
Vorbeşte, singuri stăm. Vrăjmaşul e-nşelat;
E, cînd aci-ţi vorbesc, aiurea ocupat.
Prilej prea fericit al depărtării ai.
Junia : — În locuri ce-a coprins marea-i putere stai.
Chiar zidurile aci c-au ochi poţi socoti;
D-aci-mpăratu-n veci nu poate a lipsi.
Britanicu : — De cînd dar, doamna mea, aşa fricoasă eşti?
A se lăsa robi amoru-ţi primeşti?
Inima-ţi unde e, care-mi jura cu dor
Neron c-o pismui al nostru scump amor?
Frica fără folos, goneşte-o, doamna mea;
sînt inimi ce-încă simt; credinţă-mi pot ţinea;
Mînia mea, din ochi toţi încuviinţînd,
Muma lui Neron chiar ce voi s-arată vrînd;
El Rom-a supărat cu relele-i purtări...
Junia : — Căci spui ce nu gîndeşti, de cuget ai mustrări.
Însuţi de mii de ori nu mi-ai mărturisit
În Roma că de toţi e lăudat, mărit?
Cinstirea-ţi, nu mi-ai spus, virtuţii lui că-nchini?
Azi, altfel de vorbeşti, durerea-ţi dă pricini.
Britanicu : — Vorbirea-ţi m-a uimit, drept îţi mărturisesc;
Să-l lauzi ca s-aud, n-alerg să te găsesc.
Cînd a-ţi încredinţa cruda-mi durere vrui,
Favorul de-un minut abia să fur putui,
Acest minut prea scump, doamna mea l-ai pierdut !
Să-mi lauzi un vrăjmaş, peirea-mi ce-a stătut !

---

[1] Racine, *Britannicus*, Acte II, Scène VI.

Dar cu al cui îndemn, în stare-aşa te pui?...
Ce, ochii-ţi tac? prin ei nimic nu v<r>ei să-mi spui?
Ce văd? şi ochii mei ţi-e fric-a întîlni !
Ori Neron ţi-ar fi drag? or eu urît ţi-aş fi?
A ! d-aş putea s-o crezi !... Doamnă ! te jur pe zei,
Al tulburării văl după simţiri să-mi iei.
Vorbeşte ! spune drept ! Doamna mea, m-ai uitat?
Junia : — Domnul meu, să te tragi. Aştept pe împărat".

Din citirea acestor cîteva versuri, fieşicine lesne se va convinge că, pe lîngă silinţele ce şi-a pus traducătorul de a urma cu fidelitate stilul şi prozodia elegantului original al lui Racine, a fost din parte-i şi o inadinsă cercare de a constrînge slăbiciunile limbii române, în formele mai nervoase şi mai concise, de a supune structura ei încă înduoioasă la inversiunile completite şi măiestreţe ale limbelor clasice, şi de a impune cuvîntării ei aspre şi neîndemînatice, o tărie, o preciziune, o flexibilitate, pe care abia le pot dobîndi limbele dupe o lungă şi stăruitoare cultivare.

Această bună şi meritorie tendenţă se iveşte mai pretutindeni în scrierile Văcăreştilor şi norocul limbii noastre, precum şi meritele lor personale, au vrut ca foarte adesea intenţiunea să le fie împlinită cu un minunat succes.

Să nu ne înşelăm însă a crede că numai prin nimeritele lor imitaţiuni de limba şi formele antice, Văcăreştii au cîştigat un titlu nepieritor de onoare în literile româneşti, spirite cultivate şi hrănite cu studii străine adînci şi serioase, ei avură însă inimi cu totul române; inspiraţiunile lor sînt mai totdauna curat naţionale; muza lor spicuia pe cîmpiile ţării şi limba română, în copilăreasca ei frăgezime, le vărsă în veci cu îmbilşugare, comorile graţiilor sale. Vom avea adesea prilej vorbind despre poeziile Văcăreştilor, să disputăm muzei poporane, unele cîntice desmierdătoare, pe care dînsa le-a răpit pe furiş din albumul acelor poeţi aristocraţi, şi aceasta ne dă o dovadă mai mult că, la români, faptele adevărate bune şi frumoase unesc la un loc pe popor şi pe nobilime, că la noi, existenţa unei caste de nobleţă moştenită a fost şi este cu totul iluzorie şi că, în datinile ţărei, au fost totdauna *nobili* şi *boieri* aceia cari au ştiut să se înalţe întru binele şi gloria patriei.

Acum, fiindcă avem a vorbi despre o familie unde patru generaţiuni de poeţi îşi trecură una altia cununa de lauri şi de mirţi, socotim că e drept a începe invocînd mai întîi legendele şi tradiţiunea, acea poezie a vremilor trecute, şi, pe credinţa vechilor spuse bătrîneşti, ne va fi, credem, iertat a cerceta, în răpezirea penei, din ce străbuni iluştrii s-au pogorît aşa lăudaţi urmaşi.

Se zice că pe cînd Radu Negrul vodă, fugind din Ardeal pentru persecuţiunile ungurilor catolici, îşi găsi scăparea pe poalele meridionale ale Carpaţilor şi, scoborînd printre rîpele pietroase ale Dîmbovicioarei, descalecă şi-şi aşeză scaunul în lunca înverzită ce-i zise *Cîmpul-lung*, cu dînsul mai mulţi soţi de arme, cavaleri români purtînd acvila creştină pe coiful lor de fier, veniră să caute o soartă mai pacinică într-acea nouă patrie, năpustită, în timpii urgisiţi ai potoapelor barbare, de colonii, străbunii lor. Astfel odinioară, Teucru, eroul Salaminei, cerca pe luciul mărilor, cu fraţii săi de vitejie, o patrie mai ferice[1]. Printre tovarăşii lui Negru vodă, se zice că ar fi fost şi junele Negoiţă, domnesc cocon al lui Dan, voevodul Făgăraşului, şi nepot de soră al căpeteniei românilor; acesta întemeie sate şi biserici douăsprezece pe malurile Dîmboviţei coprinse de dînsul, el avu şase fete şi doi feciori, Radul şi Şerban, cărora le lăsă moştenire cu numele de Văcăreşti, scutul părintesc ce purta gravat pe dînsul *Cetatea Făgăraşului*, pe care fîlfîie o *acvilă albă*, emblemă de imaculată putere, şi *prapurul purpuriu*, cu zicerea VIRTUS scrisă în litere de aur.

De atunci au trecut mulţi ani, ţara avu şi zile de glorie şi grele încercări. Ni se mai spune că într-o vreme, cînd cerul mîniat, secase în pămîntul românesc, toate izvoarele rodirii, cînd foametea cea mai cumplită secerea poporul şi silea pe plugarul moşnean să-şi vînză pentru o fărîmă de pîne, către boierul mai avut ţarina sa strămoşească şi chiar libertatea sa de om, un urmaş al coconului Negoiţă, Radul comisul, ce-i ziseseră în urmă *Bilşug*, vărsa cu o nobilă dărnicie comorile sale, poporului. "Nimeni să nu se mai vînză rob de nevoia foametei, zise el. Domnul Dumnezeu a dat bilşug mare comisului Radu. El nu cere plată ! Împărtăşiţi-vă toţi din roadele muncei sale ! lăudaţi şi preaînălţaţi din tot sufletul pe părintele ceresc, stăpînul Radului !"

Aci ne apropiem de timpuri cu amintiri mai precise, mai puţin legendare. La 1554, se născu din neamul Văcăreştilor, un copil căruia domnul de atunci, Pătraşcu cel Bun, îi dete, ca naş, numele său : acesta fu aga Pătraşcu Viteazul care, într-o lungă carieră războinică, doborî în bătălii atîţia vrăjmaşi păgîni cîte zile cu soare sînt într-un an şi care, pentru aceia, îşi închină sabia izbînditoare la toţi sfinţii ai zilelor de peste an. De acest Pătraşcu, care la bătrîneţe fu ban al Craiovei şi însoţi la războaie pe Mihai Viteazul, este clădită biserica din căminul Văcăreştilor de lîngă Tîrgovişte; în zilele lui Petru vodă Cercel, 1584, el fu ispravnic adică executor la zidirea Bisericei Domneşti din Tîrgovişte, unde i-a şi rămas chipul zugrăvit printre ctitori.

Urmaşul lui fu Neagoe spătarul, pe care Şerban vodă Cantacuzino îl avea ca sol al ţărei, baş-capuchehaia, la Poartă ; la 1685, acest vrednic bărbat muri în Constantinopol cu hainele pecetluite pe dînsul; trupul lui, supus de turci la această osîndă, fu adus în ţară şi înmormîntat în tinda mitropoliei de la Tîrgovişte, unde se află piatra sa funerară. Soţia lui, mama Necşuţa, cunoscută în vremile acelea prin virtuţile ei căsătoreşti, reînoi memoria venerată a matroanelor romane. Pe lîngă faima zgomotoasă şi smăcinată a războinicilor şi a oamenilor politici, e dulce lucru a-şi odihni privirile pe unul din acele blînde tipuri femeieşti de pace şi de căsnicie !

Fiul acestor venerabili bătrîni jucă un rol la curtea activă şi fastuoasă a lui Constantin vodă Brîncoveanul; mai întîi vătaf de copii-den-casă, adică căpetenie a celor 100 de garzi domneşti, aleşi printre feciorii boierimei, şi purtător al steagului domnesc în ocaziunile solemne [2], el este însărcinat

---

[1] Oraţiu, lib. I , oda VII : „Teucer Salamina patremque Quum fugeret"...

[2] E de mirare însă a vedea aceste funcţiuni împlinite de un fiu de boier mare, căci Cantemir (*Descrierea Moldovei*, ed. 2, Iaşi, 1851, pag. 171) clasează pe vătaful de copii printre slujitorii domneşti cari „nu numai din neam boieresc, ci şi din birnici şi din oamenii cei mai de jos, se primesc întru această stare, prin care asemenea dobîndesc putere şi volnicie boierească". Asemenea zice şi generalul Bauer în *Memorialul său istoric şi geografic asupra României*, (trad. Bucureşti, 1857, şi tipărit la un loc cu Carra).

la 1688, să cate vad pentru facerea unui pod pe Argeş ca să treacă oştirile împărăteşti în contra austriacilor [1]; la 1695, septemvrie, Constantin vodă, plecînd întru întîmpinarea sultanului, la Dimirikapi, încredinţează lui Constantin stolnicul Cantacuzino şi lui Ianache Văcărescul vel agă, toată pedestrimea şi o seamă de călărime pentru paza Tîrgoviştei, a doamnei şi a casei sale [2]; de la 1703 în colo, mai mulţi ani d-a rîndul, Ianache Văcărescul fu trămis la Poartă ca să împlinească funcţiunile de capuchehaia, în care tatăl său îşi găsise moartea, şi apoi e rechiămat de mai multe ori de către prinţ în ţară [3]; la 1703, el avu de tovarăş, într-această misiune pe stolnicul Toma Cantacuzino ; la 1705, pe Drăghici Cîmpineanul, vătaful de aprozi, la 1706 şi 1707, merse singur ca să mijlocească a potoli exigenţele nemăsurate de tribut ale Porţii. „Aceste adesea schimbări ale boierilor agenţi aveau pricina lor chibzuită, ne zice Engel [4], în cugetele şi intenţiunile Brîncoveanului care se dezvăluiră mai tîrziu, dar pe care acum voia să le ţină ascunse". Într-adevăr, spre a nu întărîta şi mai tare prepusurile bănuitoarei Porţi, pe cînd el avea secrete înţelegeri cu curţile apusane, prinţul se silea neîncetat să asigureze pe turci de a sa credinţă prin desele trămiteri a celor mai de aproape şi mai intimi ai săi. Dar aceste stratageme n-avură, precum ştim toţi, succesul ce aştepta Brîncoveanul de la ele. Încrederea sa amăgită într-unii din consilierii săi şi mai ales în bătrînul său unchi, postelnicul Constantin Cantacuzino, aduse pieirea şi a lui şi a oamenilor mai din suflet devotaţi lui. Dupe ce imbrohorul său comisul împărăţiei azvîrli vălul de mazilie pe capul Brîncoveanului şi-l strămută, cu toată familia, într-acea groaznică *Furnettă*, cea mai înfiorătoare din vizuinile *Iedi-Kulei* (şapte turnuri), acel funcţionar otoman rămase în Ţara Românească, „mai ales pentru ca să vînză starea nemişcătoare a Brîncovenilor, iar pe cea mişcătoare, consistînd în bani, giuvaeruri, blăni scumpe, din care unele erau şi dăruite de Petru cel Mare al Rusiei, să o inventarieze şi să o trimită la Constantinopol, împreună cu vistierul Brîncoveanului, Ianache Văcărescu[5]". Cînd apoi, la august în 15, anul 1716, se petrecu la palatul de pe mare, *Géli-Kiosk*, dinaintea ochilor sultanului Achmed II, acea înfiorătoare scenă a uciderii Brîncovenilor, jertfa începu cu moartea lui Ianache Văcărescu [6]. Capul lui căzu cel dintîi, ca spre pedeapsă pentru dreapta credinţă ce păstrase către nenorocitul său domn; tinerii prinţi cîteşipatru, şi apoi tatăl lor, pieriră unul după altul sub sabia gealatului. Curagiul ce arătase nevinovatul slujbaş la o aşa nelegiuită osîndă, îndemnă pe domnitor să rabde cu tărie acea cruntă expiaţiune a vanităţilor sale.

Cu martirul lui Ianache Văcărescu nu se stinse posteritatea lui, dar însă aci ne vine o îndoială din care numai documente vechi ce nu ne sînt cunoscute ar putea să ne scoată. Fotino zice că împreună cu Constandin vodă Brîncoveanul a pierit ucis şi *clucerul Ianache Văcărescu, ginerile lui* [1] şi ni s-a spus că fiica Brîncoveanului pe care ar fi ţinut-o acesta de soţie, ar fi fost domniţa Stanca. Ştim însă că această domniţă, cea mai mare din fetele lui Constantin vodă, a luat de bărbat, la 1691, pe beizadea Radul, coconul lui Iliaş vodă [2] şi că, pe la mijlocul postului mare din 1714, ea a murit avînd triste presimţiri drespre răstriştea apropiată a tatălui său [3]; ştim asemenea cari au fost soţii celorlalte şase fete ale Brîncoveanului, şi nici Carra [4] nici Cantemir [5], nu pomenesc despre vreuna care să fi avut de bărbat pe Ianache Văcărescu.

---

[1] *Cronica* lui Radu Greceanul, *Magaz. istor. pentru Dacia*, t. II, pag. 156.

[2] *Idem*, p. 299.

[3] Engel, *Geschichte der Wallachey*, t. II, p. 362—365.

[4] *Idem*, p. 364.

[5] *Idem*, p. 367.

[6] *Idem, loc. cit.*, Del Chiaro. Fotino.

Or cum va fi, ramura acestuia s-a perpetuat prin patru fii şi anume: Constandin, Barbu, Radu şi Ştefan. Despre cel dîntăi se ştie că a dăruit moşia, pe care Nicolae vodă Mavrocordat a clădit mănăstirea Văcăreştii, la 1726, al doilea şi al treilea au trecut cu distincţiune prin slujbele ţărei, fără de a fi lăsat o memorie strălucită [6]. Onoarea de a ilustra familia prin oameni demni de lauda naţiunii, fu rezervată posterităţii fratelui al patrulea. Ştefan el însuşi, învăţat în literile elene şi mai ales în pravilele împărăteşti, dedat, şi prin experienţă şi printr-o minte dreaptă şi sănătoasă, cu daraverile judecătoreşti, fu mai întîi vornic de Tîrgovişte, apoi spătar mare şi, în tot timpul, oracolul legislativ al epocei sale; pînă mai deunăzi, urmaşii lui au păstrat nişte noţiţii sumare despre unele procese cărora le dase el hotărîri, minunate prin ecuitatea principiilor şi lămurirea ideilor coprinse în ele [7]. În gradul de onoare în care trăia, Ştefan Văcărescu însă nu era fericit, văzînd că din cîţi copii năştea frumoasa lui soţie, Catinca Donea, nici unul nu rămînea în viaţă ca să moştenească averea, numele şi-naltele lui simţiri. Dorinţa acestor părinţi de a căpăta un fiu se învederează printr-o icoană a sîntului Stilian, unde acel ocrotitor al naşterilor şi al pruncilor e înfăţişat avînd la poale-i, de două laturi îngenuchiaţi pe vornicul Ştefan Văcărescu şi pe soţia lui [8]. Era în obiceiele vechi ale cultului nostru d-a închina la sfinţi şi la moaştele lor, asemenea icoane zugrăvite sau chiar şi chipuri modelate, reprezentînd obiectele ce voiau credincioşii să dobîndească de la cereştii lor patroni; astfel toate icoanele vestite din ţară şi toate raclele de sfinţi posedă cîte o colecţiune de braţe, picioare, ochi, mîini, şi chiar prunci lucraţi în aur, în argint, în sidef, sau în alte materii şi dedicate toate de pătimaşi sau de rugători.

Pietoasa reclamă a lui Ştefan nu rămase fără răsplată, căci, pe la 1740 [9], i se născu un fiu căruia îi era dat de soartă a întrece în merite pe

---

[1] D. Fotino, *Istor. gener. a Daciei*, tr. de G. Sion, t. II, p. 144.

[2] Radu Greceanu, *Dacia*, t. II, p. 198.

[3] Engel, t. I, p. 374.

[4] Carra, *Istor. Mold. şi Român.*, trad. româneşte, pag. 109. Aci se vede care au fost fiicele lui Constantin vodă Brîncoveanu şi soţii lor, anume: Stanca măritată dupe Radul, fiul lui Iliaş, domn al Moldovei, Maria soţia lui Constantin, fiul lui Duca vodă, din Moldova, Ilinca măritată dupe Scarlat, fiul lui Alexandru Mavrocordat, Safta soţia lui Iordache Creţulescu, Ancuţa soţia lui Nicolae, fiul lui George Roset, Bălaşa, căsătorită dupe un nobil grec, Manole, fiul lui Andronic, şi Smaranda care a ţinut pe un Bălan, boier român.

[5] Cantemir, *Histoire de l'Empire Othoman*, traduction de Mr. de Joncquierres, t.IV, p. 115.

[6] Barbu a avut o singură fiică care a fost cea d-întîi soţie a banului Dimitrie Ghica; iar Radu a avut fecior pe vistierul Ştefan Văcărescu, care, la 1812, a trecut în Rusia.

[7] Aceste notiţe, încredinţate de d. I. Văcărescul, răposatului Vilara, s-au făcut nevăzute. Poate le-ar găsi cineva cercetînd printre hîrtiile rămase de la Vilara.

[8] Această icoană de familie se păstrează de către d. I. Văcărescu.

[9] Această cifră e dedusă prin analogie.

toţi străbunii săi şi a lăsa numele său lăudat viitorimei, acesta fu Iănăchiţă Văcărescu, botezat cu numele moşului său. El însuşi, într-un minut de melancolică filozofie, astfel spune despre naşterea sa [1]:

> „În zilele acestui fericit împărat (sultan Mahmud I, 1730—1754) am văzut şi eu lumina lumii acesteia, plină de amar chiar la fericirile ei, şi plină de nestatornicie chiar la cele ce se pot socoti mai statornice".

Educaţiunea lui fu de la început prea îngrijită. Neofit cel bătrîn Kavsocalivitul îl iniţie la tezaurele limbei, retoricei şi istoriei elene; un german anume Weber, îi explică regulile limbei latine; alţi profesori îl învăţară italieneşte, franţuzeşte, şi hogii turci îl familiarizară cu limba şi literatura otomană, pe care în urmă le cunoştea foarte bine. De tînăr încă el fu nevoit să se dea cu necazurile şi să-şi formeze un suflet tare şi răbdător, spre a nu fi zdrobit şi nimicit ca cei mai mulţi, în necurmatele smăcinări ce turburau epoca de anarchie şi de nelegiuiri în care soarta îl menise să trăiască. Sufletele mari se plămădesc în valurile răstriştei.

Pe la 1755, fierosul Constandin Gehan Racoviţă voevod, neputînd suferi spiritul stăruitor de naţionalitate ce mîna pe unii din boieri şi mai ales pe Văcăreşti, în purtarea lor, cînd ţara întreagă tresărea sub asprul lui jug, cugetă să se scape de aceştia şi exilă pe Ştefan şi pe fratele său Barbu, la insula Cipru [2]; dar în domnia următoare, aceşti doi boieri îşi revăzură patria şi, la 1760, sub Scarlat vodă Ghica, Ştefan Văcărescu era spătar mare [3], în vreme ce fiul său, încă de tot june şi de atunci cămăraş, servea ca ispravnic sau purtător de seamă la clădirea mănăstirei sîntului Spiridon cel nou, de pe uliţa Şterban-vodă; într-acea biserică întemeiată de Ghiculeşti, pînă a nu se dărăma cea vechie, ca să se reclădească de pe planul fantastic, ce-i dă astăzi înfăţişarea unui templu de cofetărie, se vedea, pe păreţi, portretul lui Iănăchiţă Văcărescu; din norocire dl. Ioan Văcărescu avu de timpuriu fericita idee de a pune să-l decopieze, şi dupe acea copie, putem citi azi în trăsurile feţei lui Iănăchiţă, toate-naltele cualităţi şi toate slăbiciunile caracterului său [4].

O faţă prelungă şi cam palidă, cu fruntea lată, un nas drept şi regulat cu nările foarte largi, o gură zîmbitoare pe ale cărei buze voluptoase abia le ascunde o mustaţă subţire, ochi căprui cu o căutătură plină de dulceaţă şi de fineţă, în sfîrşit o barbă castanie rară şi transparentă ce-i fîlfîie uşor pe piept: iată trăsurile acelei figuri ce-nsuflă îndată un simpatic respect şi pe care o susţine cu oareşice mîndrie, portul drept al trupului şi *gugiumanul* de samur, aşezat cu semeţie pe cap. Costumul lui, imitat

---

[1] În scrierea intitulată: *Istoria împăraţilor otomani* etc ... scrisă de dl. Ianache Văcărescul, etc ... Manuscript în posesiunea d-lui Ştefan Greceanu, care a binevoit a ni-l împărtăşi. Cuvintele citate aci se află la sfîrşitul vieţei sultanului Mahmud I, pag. 140. Acest manuscript a fost tipărit, mai tîrziu, de d. A. Papiu Ilarian, în *Tezaurul de Monumente istorice*.

[2] Fotino, tr. de G. Sion, t. I, p. 159. El vorbeşte numai de doi boieri Văcăreşti, fără de a-i numi.

[3] *Istor. împ. otoman*, Mns., p. 147.

[4] Orce român trebuie să privească cu mîhnire pierderea stilului de arhitectură bizantină naţionalisat la noi, şi destrucţiunea vechelor portreturi şi inscripţiuni, ce se fac pe toată zioa cu reclădirea bisericelor. Trebuie să lăudăm şi recomandăm tutulor spre imitaţiune chipul inteligent cu care d-nii Creţuleşti, în restaurarea bisericei d-lor, au păstrat cu pietate în interior stilul vechi şi portretele ctitoriceşti.

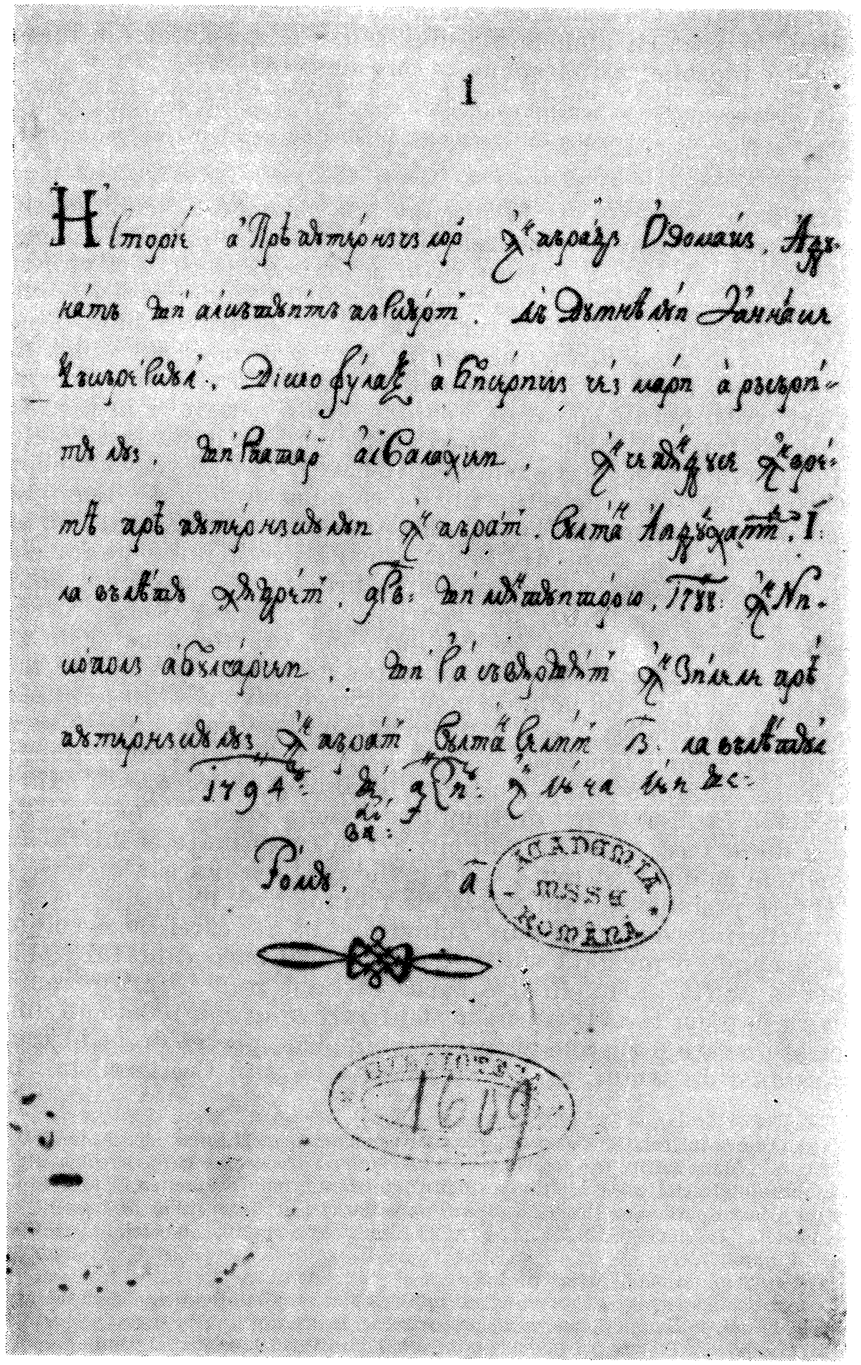

Enăchiţă Văcărescu, *Istorie a preaputernicilor împăraţi otomani*. (facsimil de pe ms. rom. 2905 f.1.).

Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România.

de pe hainele sale favorite, e compus într-acel portret, de un *anteriu* de *sevaiu* roz-gălbui sau *chamois* şi încins la brîu cu un *giar*, din care iese *hangerul* cu mîner de smalt albastru şi de pietre scumpe, pe d-asupra poartă un *contoş* de coloarea verde deschisă a *iezmului* (iasp alb), îmblănit cu samuri. În mînă ei ţine un sul de hîrtii desfăşurate pe care se citesc acele cuvinte memorabile ale sale, acel testament în versuri, cel mai nobil legat ce putea lăsa un om de geniu posterităţii sale :

„Urmaşilor mei Văcăreşti,
Las vouă moştenire,
Creşterea limbei româneşti
Ş-a patriei cinstire !"

Dacă dintr-aceste două mărețe îndatoriri puse asupra viitorimii, *creşterea limbei româneşti* era insuflată lui Ianăchiţă de geniul său propriu, *cinstirea patriei* totuşi o moştenise şi el de la străbuni, de la tatăl său carele şi dînsul muri jertfă a credinţei sale către ţară. Această moarte e o tragedie întunecoasă demnă de mîrşava viclenie a Fanarioţilor ; într-adevăr, la 1763, Constantin Gehan Racoviţă se întoarse pe tronul Ţărei Româneşti şi hotărî ca cel puţin, de rîndul acesta, să se scape de Văcăreşti mai cu siguranţă decît cu exilul ; puse într-ascuns de otrăvi pe Ştefan şi pe Barbu, pe cînd ei se aflau la via lor de la Valea Orlii în Săcuieni. Becerul, adică bucătarul domnesc care urzi această cumplită uneltire, străbun, zice-se, al unuia din oamenii politici şi literaţi de la noi, primi o răsplată providenţială ; nou Vatel istoric, el nu se ucise ca vestitul bucătar al lui Ludovic al XIV-lea, în desperare pentru întîrzierea peştelui la masa regală, ci, într-o zi, cînd se ducea cu castronul de ciorbă în mîni ca să-l pună pe masa domnească, bolta clopotniţei se cufundă asupră-i şi-l zdrobi sub dărămăturile ei. Poporul superstiţios văzu într-această întîmplare o pedeapsă cerească pentru crima săvîrşită de dînsul cu otrăvirea boierilor Văcăreştilor, şi, în neîndurata lui mînie, îi blestemă neamul.

Dupe o aşa groaznică pierdere a părintelui său, Ianăchiţă Văcărescu se duse să caute în Constantinopol, sau răzbunare sau mîngîiere ; dar în puţin timp, dupe vreo unsprezece luni de domnie, Constantin Racoviţă muri pe tron, victimă a patimei sale pentru melisă şi băuturile spirtoase[1]. Junele Văcărescul, al cărui spirit activ şi setos de cunoştinţe, ştia să tragă un folos din toate, profită de petrecerea sa în Constantinopol, şi legîndu-se în prietenie cu Halil Hamid, om foarte învăţat şi scriitor (*kiatib*) la *kalemul* (secretarul) divanului împărătesc, ataşat pe lîngă capichehaiele ţărei noastre învăţă de la dînsul teoria gramaticală a limbei turceşti ce se zice *Sarfu*[2] ; peste trei ani însă, la 1767, Alexandru Scarlat vodă Ghica îl chiămă la înalte dregătorii, încredinţîndu-i vistieria[3]. Cînd dar, prin conglăsuirea Pîrvului Cantacuzino ce era spătar şi visa să dobîndească domnia ţărei prin ruşi, o mică companie de volontiri cazaci, subt ordinile unui polcovnic rus, Nazarie Karamzin, călcă Bucureştii (7 octombrie, 1769), prinse pe prinţul Grigorie III Ghica, frate şi urmaş al lui

---

[1] Fotino, tr. de G. Sion, t. II, p. 161.
[2] *Ist. împăr. otom.*, Mns., p. 219
[3] *Idem.*

Alexandru, şi-l trămise prizonier la Petersburg, boierii ţărei, adunaţi la un loc cu mitropolitul Grigorie, să chibzuiră a trămite o deputaţiune de doi dintre dînşii la feldmareşalul rusesc, Rumianţoff, ce se afla la Laticiof, pentru ca să ceară oaste de paza ţărei, şi aceşti deputaţi, aleşi prin influenţa Pîrvului Cantacuzino, fură fratele său Mihail, fostul vistier şi Iănăchiţă Văcărescu, vistierul actual, dintr-a cărui prietenie Pîrvul socotea să tragă profit.

Dar să lăsăm cuvîntul lui Iănăchiţă, spre a caracteriza mai bine spiritul şi ambiţiunile ce aţîţau aceste mişcări[1]:

> „Deci ne orînduim soli pentru aceasta, în urmă se mai orîndui şi Nicolae Brîncoveanul logofătul, la care vistierul Mihail îşi ascundea chibzuirile. Pe cale mergînd, îşi descoperi Mihail chibzuirile către mine la o gazdă, într-o seară cînd dormea Nicolae şi mă ispiti întrebîndu-mă aşa : feldmareşalul, cînd ne va porunci să facem şi alegere de domn în ţara noastră dintre noi, pe cine găsesc eu cu cale, socotind poate că eu voi răspunde : pe domnia lui spătarul, fratele domniitale. Eu şi i-am răspuns, că nu găsesc altul mai cu cale decît pe mine ; îmi zise şi : «Acest răspuns îl pot face toţi boierii». «Şi ce înduoială ai dumniata»? îi zisei. Imi zise : «Daca ar fi ştiut frate-meu aşa, mai bine ar fi fugit la turci». Ii răspunsei că mai lesne s-ar fi făcut de o cam dată domn acolea, căci în Europa împăraţii, domn absolut nu fac ; îi arătai pildă Transilvania, Timişvarul şi Podolia, Smolenskul şi altele, şi d-abia începu a mă crede şi văzîndu-l întristat, poftitorii zicîndu-i : «Acestea stau în mîna lui Dumnezeu !»

Puţina înclinare a autorului către Rusia şi neîncrederea sa în fanfaronadele şi în proiectele de neînduoioasă biruinţă cu care ruşii au trîmbiţat mai adesea sosirea lor în Principate, se învederează pretutindeni în spusele şi în faptele lui Iănăchiţă. Iată cu ce fină ironie descrie el impresiunea amăgitoare produsă în ţară la începutul expediţiunii ruşilor de la 1769[2]:

> „Toţi creştinii ce n-au chibzuit cele dupe urmă, şi care nu erau adăpaţi de ştiinţa politiceştilor ocîrmuiri, socotea că Rosia a să ridice din lume sau cel puţin din Europa, toată stăpînirea turcească ; unii, pentru rîvna legii, alţii pentru pofta slavei şi alţii pentru iubirea hrăpirii, se făcură ostaşi ruşi şi cei mai mulţi şi fără comandir ; alţii iarăş de frica turcilor, fiindu-le credincioşi, fugea de dînşii să nu piară".

Dar să urmăm, spre mai buna convicţiune, faptele vistierului Văcărescu. La Buzău, solii se întîlnesc cu colonelul Nazarie care-i veşteşte că oaste multă rusească îi soseşte în urmă şi îndeamnă pe boieri a trămite la Petersburg deputaţi, cari să ducă plîngerile ţărei în contra Porţii şi să ceară împăratului *privilegiul* d-a fi Principatele închinate Rusiei. Văcărescu pare a fi foarte puţin domirit de făgăduielele cazacului, şi, cugetînd a scăpa din această cursă, el însuşi, în taină de soţi săi, se propune lui Nazarie ca să meargă să adune în Bucureşti pe boierii fugiţi cu familiile lor la satul Cereaşul din plaiul Săcuieni ; îndată ce se vede acolo, el îşi ia soţia, fiică a tergimanului (translator) Iacovache Rizu, şi pe mumă sa, şi trece în pripă la Braşov prin lazaretul Buzăului[3].

Cît ţinu astă dată ocuparea ţărei de muscali, adică pînă la 1774, Iănăchiţă petrecu tot prin străinătate ; chiămat într-un rînd, 1770, de

---

[1] *Istor. imp. otom.* Mns., p. 157 et sq.

[2] *Idem*, p. 157.

[3] *Idem*, p. 161.

vizirul Muhsur-Oglu la Craiova, unde turcii se încercase să aşeze domn pe Manole Roset, el merge acolo cu unchiul său, Radul spătarul şi cu alţi douăzeci de boieri, intrînd în ţară prin plaiul Vulcanului ; dar fură toţi siliţi îndată a se întoarce la Braşov. Mai tîrziu[1], cînd prin medierea Austriei, puterile luptătoare încep a înclina spre pace, dragomanul Porţii, Iacovache Rizu, îndeamnă pe vizir să chiăme la Focşani, unde e a se face congresul, pe ginerile său Iănăchiţă Văcărescu, care cunoştea afund toate interesele ţărei ; acesta, deşi avea cu dînsul paşaport austriac, e oprit optsprezece zile în corturile din tabără rusească, expus la arşiţa soarelui şi la temerea exilului, pînă cînd se hotărăşte a scrie feldmareşalului Rumianţoff, următoarea scrisoare, plină de o vicleană batjocură, pe care însuşi astfel o traduce din limba italiană[2]:

> — „Excelenţă, domnule şi patronul meu,
>
> De vreme ce norocul şi întîmplarea au bine-voit ca să facă prigionier pe mine, un om fără de arme şi în vreme de armestiţiu, la purtătoarele de biruinţă astă dată armele ruseşti, mai vîrtos avînd şi paşaport cu protecţie chesaricească, pentru vină căci îmi păzesc dupe datorie credinţa la stăpînii ce Dumnezeu mi-au orînduit, sînt desăvîrşit întîmplării mulţumit şi norocului, căci mi-au făcut această deosebită cinste unde nu fac altă rugăciune excelenţei tale, fără de numai în vreme ce arderea soarelui îmi pricinueşte multă tiranie, aflîndu-mă într-un cîmp, mă rog excelenţei tale ca să fiu trămis un ceas mai nainte şi eu la locul unde se află şi ceilalţi prigionieri în vreme de război şi cu armele în mînă şi voi fi foarte mulţămit acestei faceri de bine, rămîind etc...".

Această scrisoare atingînd amorul propriu al mareşalului avu cel mai fericit efect, Văcărescu fu îndată liberat şi însoţi pe solii turceşti, dar congresul se sparse într-ast rînd fără succes, precum în urmă şi cel ce sta să se facă în curtea domnească la Bucureşti. Văcărescu într-ast timp merse la Şumla unde prezentă vizirului un *mahzar* (jalbă, petiţiune) din partea boierilor români emigraţi la Braşov ; la urmă, purcegînd din Şumla şi trecînd pe la Rusciuk, Nicopole, Vidin şi Mehadia, se întoarse iarăşi la Cronstadt[3]. Aci el avu pentru întîia oară prilejul a vedea şi a fi preţuit de împăratul Ioseph II, acel autocrat amic al ideilor liberale şi singurul dintre austriaci, protector al naţiunii române. Povestirea ce face Iănăchiţă despre acea vizită e mult prea interesantă ca să o trecem cu tăcere[4]:

> „Într-acest an, la 1773, maiu, împăratul romanilor, Iosif II, vrînd ca să meargă în Galiţia şi Lodomeria, în ţările ce dobîndise atunci, trecînd prin ho<ta>rele Ardealului, au venit şi la Braşov unde au şezut trei zile şi ne-au făcut nouă boierilor români ce eram musafiri acolea multă cinste, căci, cum a sosit la conacul unde era gătit, de loc au trămis pe doctorul împărăţiei sale, la noi unde eram adunaţi toţi, la gazdă la mine şi ne-au zis că, măcar că împăratul cearcă întristare pentru noi, căci sîntem înstrăinaţi de patrie, dar are părere bună, căci ne aflăm adăpostindu-ne în ţara împărăţiei sale şi pofteşte ca a doua zi, la 10 ceasuri nemţeşti, să ne dea audienţă. Deci, dupe ce am făcut mulţămita către doctor, a doua zi am mers toţi înaintea

---

[1] *Istor. imp. otom.*, p. 168—171.

[2] *Idem*, p. 172 şi 190. Aci vom face observaţiune asupra stilului uzitat de Iănăchiţă Văcărescu, într-această scriere şi în care se iveşte influenţa deosebitelor limbi ce el cunoştea. Numirile de funcţiuni şi chiar unele ziceri uzuale turceşti se găsesc alăturate cu cuvinte luate din limba italiană şi scrise de autor chiar cum se şi pronunţă într-această din urmă limbă.

[3] *Idem*, p. 179.

[4] *Idem*, p. 181—184.

împăratului. Eu am făcut dragomanlîc boierilor în limba talienească și am fost primiți cu atîta
libov (dragoste) și cinste, încît, dupe ce ne-au întrebat și de sîntem mulțumiți de gheneralul
cetății și de chivernisitorii locului și i-am arătat adevărul, s-au întors și au mulțumit gheneralu-
lui însuși pentru noi; Auholtz se numea generalul acesta care au și lăcrimat de bucurie
atunci; cu toate acestea au dat poruncă ca verice pricină vor avea românii noștri între dînșii,
să nu fie volnic a-i judica cineva, fără decît între noi să-i judicăm, încă și ardelenii, atît parte
obștească cît și politicească, de va avea pricină cu un român, iarăși la noi să vie să-și caute
judicata. Dupe aceasta, ne-au chiămat ca să mergem într-acea seară, la casa gheneralului din-
preună cu familiile noastre unde au poruncit să se facă *Assemblée*. Deci seara ne-am adunat
toți acolo dupe poruncă cu jupînesele noastre și, viind și împăratul la opt ceasuri nemțești,
intrînd în casă, m-au întîmpinat lîngă ușă pe mine și mi-au zis: « Senior Văcărescule, (căci îmi-
aflase numele de la audiență), te poftesc și te pui în osteneală ca să-mi faci astă seară tergi-
manlîc". Îndată eu închinîndu-mă i-am răspuns că aceasta este cea mai fericită noapte
ce am întîmpinat de cînd m-am născut, și așa, luîndu-l de subțioară din stînga, m-am aflat
într-această slujbă și cinste, pînă la un ceas după douăsprezece, ne lăsînd nici un boier și nici o
jupîneasă ca să nu facă vreo întrebare sau vorbă sau mîngîiere pînă cînd, vrînd să meargă
la gazdă, ne-au chiămat ca să mergem a doua zi afară din cetate, la loagăr, unde are însuși să
facă esercițiu ostașilor ce era acolo. Deci mergînd dupe ce au făcut iarăși multe vorbe de mîn-
gîiere și așa <ne î->au slobozit a merge la gazdele noastre și împăratul au purces în țara leșească".

Cu toate aceste împărătești mîngîieri, boierii români sufereau cu anevoință exilul și Văcărescu ne spune cu ce nespusă bucurie, primiră ei, la septemvrie, 1774, vestea cum că pacea s-a încheiat la 4 iulie, în Kainargi, și că s-a numit domn al țării Alexandru Ipsilant, tergimanul divanului Porței. Boierii din Brașov fură chiămați îndărăt și Iănăchiță trecu îndată, pentru a treia oară în viața sa, la Țarigrad, spre a se înturna cu noul domn la București[1].

Aci începe un nou period în existența acestui om eminent period de activitate, de producțiune, în care inteligența sa vie și sporitoare se dezvoltă prin fapte și prin scrieri, se răspîndi în cursul unei domnii mai pacinice și mai luminate, asupra administrațiunii, a legiuirilor și a culturei morale a țărei. Numit pentru a treia oară, vistier și apoi la 1780, spătar[2], el se ocupă, în parte, a regula seama acestor dregători și, în general, a da puternicul său ajutor domnitorului, în toate reformele ce se silea a face. Alexandru vodă Ipsilant nu era un om de rînd; un contimporan străin îl caracteriză într-astfel[3]:

„Un prinț ce iubește frumoasele arte, un prinț ce onorează cu protecțiunea sa științele și pe învățați, mai ales într-o țară așa puțin cultivată, un prinț care vrea legi spre a-și înfrîna pretinsul despotism și spre a potrivi hotărîrile sale și ale miniștrilor săi, cu regulile unei exacte dreptăți, e un prinț pe care cea mai iscusită răutate nu-l poate înegri".

Carra însuși, care critică tot în țară și mai ales pe greci, nu se poate opri de a zice[4]:

„Ceia ce deosebește pe Alexandru Ipsilant, prințul Țărei Românești, e protecțiunea ce dă artelor și dorința ce are de a avea o condică de legi particulară pentru divanul său și pentru

---

[1] *Istor. imp. otoman*, p. 189 et sq.

[2] *Idem*, p. 190.

[3] *Lettre a Mrs les auteurs du Journal de Bouillon sur le compte qu'ils ont rendu du livre intitulé* **Histoire de Moldavie et de Valachie** (par Carra), Vienne chez Truttner, 1779, p. 39.

[4] Carra, *Istor. Moldovei și României*, trad. român., p. 149.

administratorii de districte; el a tras pentru aceasta în țară-i cîțiva oameni învățați, pe cari i-a însărcinat a întocmi acea condică".

Printre oamenii chiămați a conlucra la acea operă, care fuse *Pravilniceasca condică a domnului Alexandru Ioan Ipsilant voevod*, cea dintîi schiță de condică civilă promulgată oficial în Principatul României, Iănăchiță Văcărescu fu unul din cei mai de frunte; osebit de orînduielile așternute într-acea pravilă, dupe povețile experienței sale, toată redacțiunea română și mai ales a hrisovului ce servă de preliminar legilor, este curat a sa. Acest din urmă însemnat document, deși se află tipărit, fără însă de a se numi vreun redactor, poartă un caracter de mărire și de lămurire în idei și în expresiuni, care ne îndeamnă a-l reproduce, spre lauda autorului său[1]:

„Cu cît este trebuincios povățuitorul la un călător ce va să treacă prin locuri pustii, ca să nu rătăcească din drum, în locuri neumblate, și cu cît are trebuință de lumină unul ce umblă întru întuneric, ca să nu dea preste prăpăstii și adîncituri, atît sînt de trebuincioase și pravilile la o politie, ca printr-însele să se povățuiască spre chibzuirea dreptății și adevărului și să nu greșească întru cea mai trebuincioasă și a toatei bunei orînduieli păzitoare, adica la judicata lui Dumnezeu (căci noi dupe chipul cel dumnezeiesc nu numai avem a stăpîni pe pămînt, ci și a judica dupe asemănarea judicătorului, tutulor ni s-au dăruit), și măcar că întru știința și chibzuirea omului sînt oareș-care scînteie ale dreptății semănate, dupe care fieșcare, de ar voi, poate să se povățuiască spre dreptate, dupe cum este zis: *ceia ce ție nu place, altuia nu face*; căci întru această coprinzătoare poruncă, toată pravila și toată dreptatea se înțelege; dar fiind că curgerea anilor nu încontenește de a schimba și a preface pururea pricinile vieții cele întîmplătoare, pentru aceia face trebuință a avea o povață mai pe larg. Drept aceia, miluindu-ne Dumnezeu cu domnia acestui prințipat, pe lîngă celelalte faceri de bine, ce ne-am străduit să arătăm la toți de obște, și deosebit la fiecare, am socotit domnia mea că aceasta este cea mai de folos, nu numai pentru bună petrecere a locuitorilor, ci și pentru cinstea lor, pentru că altă mai multă defăimare nu poate fi la un norod, și mai vîrtos la cel de bună credință, decît a viețui fără de pravili, adică sau să nu aibă pravili, sau să nu urmeze după pravili. Într-acestaș chip am aflat domnia mea pe locuitorii Valahiei, care măcar că uneori urma împărăreștilor pravili celor de obște, și alte ori obiceiurilor celor pămîntești, care obiceiuri, cu cuvînt că sînt din vechime, se sîrguia spre a avea întărire, dar cu toate acestea nici pravilele pururea într-un chip păzea, nici vechimea obiceiurilor nesmintit ținea, și, cînd cu pravilele strica obiceiurile, cînd iarăși cu obiceiurile se împotrivea pravililor, drept aceia, din începutul domniei mele, din multele griji care pururea ne cuprind, pîrlejind vreme cu neîncetate osteneli, am strîns domnia mea, însă din pravili cele ce sînt mai trebuincioase spre povața judecăților, iară din obiceiuri mai ales cele mai adesea urmate în țară, asemănîndu-se oareșcum și cu pravilile. Pe lîngă acestea, și alte oareșcare poveți de înșine alcătuind domnia mea din jălbile și pricini ce pe toate zilele se aduc la auzul nostru, acum la al șaselea an al domniei mele (ce cu mila lui Dumnezeu curge), am așezat nouă alcătuită Pravilă, ca un izvod și îndreptare tuturor celora ce se vor afla judicînd, cu sfat de obște și cu adeverirea preasființii sale mitropolitului și iubitorilor de Dumnezeu episcopi, a velților boierilor domniei mele, ca printr-însa povățuindu-se, drepte să facă și ei hotărîrile judicăților și toți cei nepăstuiți să-și afle dreptatea lor la limanul bunelor pravili și la toți supușii noștri să se arate biruitoare dreptatea. Căci judicata, dupe cum am zis, este a lui Dumnezeu. Drept aceia, cîți s-au învrednicit acestei dregătorii de judicători, se cuvine a ști că pentru orce pricină vor judica,

---

[1] Tipărită acum din nou grecește și românește de C. N. Brăiloiu, București, 1841.

> cel ce se va osîndi de către dînşi fără de dreptate sau cu dreptate, pentru orce fel de vină va fi, de o va odihni cu mulţumită şi fără de vîrteală hotărîrea judicăţii, nu mai rămîne a se osîndi la judicata cea viitoare, pentru că această pămîntească judicată este a însuşi lui Dumnezeu judicată. Dar vai de judicătorul acela ce va mitui la hotărîrile judicăţilor pentru voie-veghiată, sau va strica dreptatea pentru luare de mită sau va trece cu vederea dreptatea pentru pizmă, căci înfricoşat cuvînt va auzi ca un strîmb judicător de către *dreptul Judicător*, în zioa cea înfricoşată a nefăţărniciei judecăţi cei viitoare, şi nu numai acolo, ci şi aici unul ca şi acela, aflîndu-se de domnia mea, cu orce mijloc viclenind la hotărîrile judicăţilor, să ştie că nici într-un chip nu va putea scăpa de grea pedeapsa domniei mele".

Stilul şi cugetările acestei precuvîntări sînt, dupe spusa unor legişti mai presus decît chiar coprinsul Pravilei lui Ipsilant, care are mai mult meritul de a fi cel dîntîi pas al codificării noastre, azi încă aşa de imperfectă[1]. Valoarea lucrărilor e însă proporţionată şi dupe mijlocul în care sînt executate; importanţa lor creşte cînd concepţiunea le e spontanee şi nepregătită de alte încercări anterioare.

Cu asemenea serioase şi folositoare ocupaţiuni petrecu Iănăchiţă Văcărescu zilele domniei lui Alexandru Ipsilant, cînd un eveniment ce ni se pare meschin astăzi, dar care avea pe acele timpuri de tiranie şi de bănuială, o grea însemnătate, întrerupse liniştea acestei domnii blînde şi propăşitoare. Lăsăm aci cuvîntul pentru timp mai îndelungat, istoricului contimporan, care ne va descri cu măiestrie rolul important ce îl jucă într-această prilejire[2]:

> „Într-această vreme se afla domn al Ţărei Rumâneşti tot înţeleptul Alexandru Ipsilant, care au domnit şapte ani în Ţara Rumânească; cu trei ani înaintea maziliei, mă făcuse pe mine spătar al ţărei, la veleatul 1781, august, făcuse, dupe mine, spătar pe Gheorghe Mavrocordatul şi logodise pe fiu-său cel mai mare beizade Constantin. Nu ştiu însă din ce pricină s-au întîmplat ca luminaţii fii ai acestui ocîrmuitor amîndoi, la dechemvrie a acestui veleat, să fugă, nu numai din curtea părintească, ci şi din Ţara Rumânească şi să treacă în Ardeal. Eu ştiind libovul părintesc al domnului ce avea asupra fiilor şi mijlocul cu care îi creştea şi silinţa ce făcea ca să-i strălucească în lume cu procopseală de multe ştiinţe, mai vîrtos şi multa credinţă cu care se

---

[1] O dovadă curioasă despre conflictele ce se iveau în judicăţi pînă în timpul lui Ipsilant, găsim într-o notă scrisă cu mîna pe scoarţa unei cărţi bisericeşti de la Snagov; e subscrisă cu un monogram în care abia se deosebeşte: Mihai C — . . . scu, şi se vede că e atingătoare de o pricină criminală, de otrăvirea unei soţii, culpabilă de necredinţă. Într-însa se vorbeşte şi despre închisoarea sau *grosul* ce fieşcare spătar trebuia să aibă în casa sa. Iată textul acelei note: „La anul 1780, apr. 11, fiind domn Ţărei Româneşti Iω Alexandru Ipsilant v v. şi mitropolit Ungrovlah. Kirio Kir Grigorie, am fost trămis şi eu aici, la sfînta mănăstire Snagov surghium, dupe hotărîrea d-lor veliţilor boieri şi din porunca prea înălţatului nostru domn, pentru căci că am urmat cum porunceşte s-fta Pravilă bisericească, la cap. 245, şi găsindu-mi vină că de ce am urmat Pravilei bisericeşti şi nu am urmat Pravilei politiceşti, pentru aceia m-au pedepsit, aflîndu-mă aici la închisoare 13 luni şi de aci înainte cît va mai fi păcatele mele, şezînd şi la d-lui Ianache Văcărescu vel spătar, trei luni închis. Acum mi se porunceşte să fiu codoş şi pezevenghiu, adică votru, dupe cum scrie sfînta Pravilă bisericească, la cap. 245, şi eu ne priimind să fiu călcătoriu Pravilei bisericeşti, m-au şi globit deosebit de pedeapsă, pentru că stau împotriva Pravilei politiceşti celei făcute de oameni pămînteni şi păcătoşi, iar nu de şapte sfinte soboare, cum s-au făcut Pravila bisericească de sfinţii părinţi. Să-i judice pe aceşti ce au fost mie pricinuitori, cum m-au judicat pe mine; şi am scris eu şi cine va citi, iată să zică, Dumnezeu să-l pomenească şi aşa iscălitura să-mi citească. Mai 12, 1781".

[2] *Ist. împăr., otom*, Mns., p. 195—218. Despre trămiterea Văcărescului la Viena vorbeşte şi Fotino., trad. de G. Sion, t. II, p. 173.

> purta domnul Ipsilant către prea puternica Împărăţie [1], căci am cunoscut în faptă, atît în vremile vistieriei, cît şi în vremea spătăriei ce m-am aflat slujind în această domnie a înălţimei sale, nu am putut să dau la alt, fuga acestor două îndestulate odrasle, decît că, deosebi de dascălii elineşti şi deosebi de hogii turceşti, avea şi dascălii europei şi de limba franţozească [2], şi de limba talienească, oameni vrednici de laudă şi împodobiţi cu multe ştiinţe, şi poate din istoriile geograficeşti luînd *sevdà* ca să vază şi ţările Europei în simţire şi mijlocul cu care se otcîrmuieşte, şi nefiind cu putinţă ca să meargă sau cu voie împărătească, sau cu voia părintească au cugetat, siliţi fiind de rîvna vederii şi de căldura vîrstei, să meargă cu acest mijloc; s-au făcut nevăzuţi într-o noapte din palaturile domneşti şi cea mai mare mirare au fost cum au putut trece în a doua noapte călări şi cu două slugi, oameni de fel braşoveni, potecile plaiului Prahovii, carele cu greu le putea trece şi zioa cei ce se călătoreau în toată vremea pe dînsele. Rămaseră părinţii acufundaţi într-o nepovestită jale, căci pierduse doi fii ce putea fi pierduţi amîndoi şi trupeşte şi sufleteşte de-a purerea, şi temere, căci se afla domn al împărăţiei otomăneşti, şi cu toate că prea înaltul vizir, ce era Izet-paşa în al doilea rînd, care în rîndul dîntîi acesta era de dedese domnia mai sus arătatului domn, şi măcar că mai suszisul vizir n-au lăsat mijloc de mîngîiere şi de cinste ce nu-au făcut domnului Ipsilant, dar vrăjmaşii se înarmaseră, căci găsiseră îndemînare de vreme de a pîrî; prietenii se trăseseră, căci pierduseră îndemînarea de vreme de a mai ajutora; *serhaturile* (cetăţile şi posesiunile turceşti) dupe marginea Dunării, însălbăticite pentru *nizamul* Ţărei Româneşti, ce-l păzea mai suszisul domn cu multă străşnicie, striga întru o împrilejire de vreme ca aceasta: «Aceşti ce fug nu sînt încai slugi, ci sînt însuşi fii ai domnului; locul de la care fug iaste prea înaltul *devlet*, (împărăţie, autoritate, înălţime) otomănesc, fericirea care părăsesc iaste îndestularea domniei Ţărei Rumâneşti; locul la care năvălesc iaste devletul chesaricesc, unde cît bilşug? şi cîtă abondanţă? şi cîtă materie? de a gîndi şi cugeta veri cine va vrea». Înţeleptul domn, dupe scrisorile, dupe sfaturile, dupe blăstemele în cea dupe urmă, cu care prin mulţi trămişi făcu fiilor săi pentru a se întoarce şi fuseră în zadar; dar întîi alergă la prea înalta Poartă şi făcu *castriet* şi prostire[3] domniei, rugîndu-se să-l mazilească şi arătînd că nu mai iaste destoinic de a oblădui, măcar că se mai prostise mai înainte şi nu primise Poarta; despre altă parte mişcase toate lucrările prin mijlocirea solilor de la Ţarigrad; în cea dupe urmă hotărî să trămiţă şi soli la Beci pentru aceasta şi acel hotărît de a merge sol, fusei eu. Eu, şi cu toate că un an şi trei luni mai-nainte pierdusem soţia cea dîntîi, fiica lui Iacovache[4], rămîindu-mi trei copii fără de oblăduire de mumă, pierdusem şi pe mumă mea într-această vreme şi-mi rămaseră fiii şi mai fără de oblăduire, *gazretul* însă ce am către credinţa prea înaltului *devlet*, pe de o parte (căci socoteam întoarcerea acestor două luminate odrasle a fi o slujbă întocmai către împărăţie) despre altă parte, datoria ce aveam către domnul Ipsilant pentru dragostea întru care mă avea, mă făcură ca să las şi casa şi copiii fără de oblăduitor şi pe însăşi soţia mea de al doilea, Eleni Caragea, fiica tergimanului Iordache Caragea necununată, căci într-acea zi ce am purces la Beci, sosise de la Ţarigrad prin mijlocirea domnului în curtea domnească; deci, la

---

[1] Prin *prea puternica Impărăţie*, Iănăchiţă denumesce împărăţia turcească.

[2] Asupra profesorului francez al beizadelelor lui Alexandru vodă Ipsilant, găsim următoarea însemnare în *Viaggio curioso-scientifio-anticuario per la Valachia, Transilvania e Ungheria fino a Vienna, fatto di Domenico Sestini*, Firenze, 1815, p. 6: „Il signor Linchou (esso mori in Bukuresti nel mese di Settembre, 1780) maestro de lingua francese, al servizio dei due Beizadè, o figli del principe, uno per nome Constantino, et Demetrio (il primo fu fatto principe de Valachia ed il secondo mori giovine in Bukuresti) il secondo, venne ad accompagnarci per qualque ora di strada ...". Despre origina şi destinele familiei Linchou sînt amănunte numeroase în *Documentele istorice culese din Archivele Ministeriului de externe din Paris*, de d. A. I. Odobescu, 3 vol. în 4°, ca suplement la *Colectiunea Hurmuzaki*, vezi vol. I (an. 1753—1754).

[3] Işi dete demisiunea, abdică din domnie.

[4] Iacovache Rizo, turgimanul Porţii, care scrise în urmă poema grecească intitulată *Mavrogheniada.*

dechemvrie 27 a veleatului 81, purcesei din Bucureşti cu mitropolitul Grigorie, cu episcopul Rîmnicului, Filaret, cu banul Dimitrache Ghika, care era trămişi dimpreună cu mine pînă la lazaretul Timişului, pentru a îndemna pe mai sus arătaţii cuconi să se întoarcă înapoi, şi cînd nu vor vrea, eu să mă duc pînă la Sibiu, să fac toate lucrările doar de voi putea de acolo să fac ca să-i trimiţă nemţii siliţi, şi cînd nu va fi cu putinţă, atunci să mă duc la Viena să-mi pui solia în lucrare. Dupe ce ajunsem la lazaret şi mersem în Braşov, episcopul, banul şi eu făcum multă silinţă spre a-i face să se-ntoarcă şi nu întîmpinăm lesnirea, prin gheneralul Auholtz al Braşovului ce-mi era bine cunoscut încă din răsmiriţa trecută, făcui multă strădanie să-l ieau şi înţelesei însu-mi că eşise treaba din mîna lui. La ghenarie 5 a veleatului 82, purcesei la Sibiu, comandirul Ardealului ce era gheneralul Pray, îmi era iarăşi cunoscut cum şi gubernantul Ardealului Bruckental, făcui toate cele ce se putură şi cu aceştia şi nu fuse cu putinţă ca să mi se dea. Deci, la ghenarie 16, purcesei la Beci încă cu un boier grec, paharnicul Hurmuzake ce-l trămisese domnul acolo ca să meargă împreună cu mine, şi cu toate că era o iarnă foarte grea, însă în opt zile am ajuns la Beci ; cărţile de solie se trămiseră la canţelaria curţii cu secritarul Rascovici, a doua zi mersei la prinţul Kaunitz ce era mare canţelar al curţii, dupe ce mă întîmpină cu multă ţeremonie şi cu multă cinste, îmi zise să fiu încredinţat că s-au trămis porunci la toţi gheneralii Ardealului ca să îndemneze pe aceşti doi prinţipi să se întoarcă înapoi ; dupe ce făcui mulţumita cuviincioasă şi mă bucurai, căci înţelesi că au priceput nemţii că nu iaste vre-un misteriu deosebit la mijloc, întrebîndu-mă prinţul Kaunitz, cînd pohtesc să aib audienţă la împăratul ? eu, vrînd să-mi caut treba cu temei, răspunsei că mă rog să fie îngăduială pînă va veni răspunsul de la Ardeal, pentru ca să vedem, şi, de s-a întors prinţipii în Valahia, la audienţă să nu mai fac rugăciune împăratului, ci numai mulţumită, iar de nu s-a întors, atunci să-i fac şi rugăciune. Priimi Kaunitz cererea mea, şi, zicîndu-mi că eu ştiu să-mi caut treaba, mă luă de mînă şi eşim în sala de *Assemblée*, unde era toţi ambasadorii curţilor adunaţi şi cele mai strălucite dame din Viena ; făcui cunoştinţă cu toţii şi mă întîmpinară cu libov şi cinste, atîta încît ambasadorul Spaniei mă şi pohti ca să merg la balul ce vrea să dea a doua seară el, dupe obiceiul ce au la carnavaluri. Pînă a nu sosi eu la Beci, cu vreo douăzeci de zile mai înainte, purcesese de la Beci în Italia, marele duca al Rusiei, Paval, ce venise acolea pentru logodna comnată-sei ce am arătat mai sus şi pentru înuoirea alianţei ce făcuse aceste două curţi, de care mă *pliroforisi* pe larg. Într-această seară dar, prinţul Kaunitz, ce vrea să-mi arate o blană de samur şi o tabachere cu berleanturi ce-i dăruise grand-duca al Rusiei, găsi pricină cu a-mi lăuda blanele de samur cu care eram eu îmbrăcat (căci obicinuiesc europeii să arate la aceste o semplicita şi la oamenii acei ce-i văd întăi, şi pe mine la această *Assemblée*, mă descinsese damele şi de brîu, pentru ca să-mi vază şalul), dupe lauda ce-mi făcu prinţul blanelor mele, întrebă de ce preţ sînt samurii ? Ii răspunsei. Imi zise : «Să-ţi arăt o blană de samur ce mi-a dăruit moştenitorul Rusiei şi mă rog să mi-o preţuieşti”. Aduse blana şi o puse pe un biliard, eu înţelesei pentru ce mi-o arată şi că nu era scoposul preţuirea ; îi răspunsei cum că blanele de samur nici cînd iaste soare, nici cînd iaste noapte, nu se pot preţui bine ; această blană însă, socotindu-se locul de la care s-au dat şi locul la care s-au dat, nu are preţ, şi eu, de o aş fi văzut şi zioa, nu sînt destoinic ca să o preţuiesc. Cu acest fel de întrebări şi răspunsuri am trecut acea noapte pînă la un ceas dupe 12, şi aşa m-am întors la gazda mea. A duoa-zi, duminecă, am primit cu ştafetă înştiinţare de la Bucureşti că s-au mazilat domnul Ţărei Rumâneşti, Alexandru Ipsilant, dupe cererea ce făcuse şi cum că s-au făcut domn Nicolae Caragea, tergimanul divanului împărătesc, şi Mihalache Suţul ce era capichehaia al ţărei s-a făcut tergiman, şi mi se scria de către mitropolitul ţărei şi de către boierii de la Bucureşti, cum că, de vreme ce sînt şi eu orînduit caimacam şi mi se coprinde numele în fermanul împărătesc de căimăcămie, să las toate trebile acolo şi să viu la Bucureşti cu ştafetă. Întîi am mers la contele Cobenzl ce era viţe-canţelariu şi dimpreună cu dînsul am mers la prinţipul Kaunitz şi i-am dat această vestire ; prinţipul Kaunitz şi m-au întrebat cu mirare : „— Pentru ce s-au mazilit domnul Alexandru vodă ? Au doare s-au turbat Poarta pentru dosirea fiilor săi ?” Eu şi i-am arătat că Poarta nu urmează să se turbure, fiind-că deşi au dosit, au dosit la loc prietenesc, de la care, cînd îi va cere, nu are nici un fel de îndoială că nu-i şi va lua, şi am arătat că Poarta pînă acum în formă nu ştie de aceasta ; numai prinţipul Alexandru, aflîndu-se afară din sineşi pentru multa întristare, şi-a cerut mazilia şi Poarta i-o au dat cu multă *musaadè* (condescendenţă) ; deci fiind-că eu sînt orînduit un logotenente domniei la regenţă, face trebuinţă să purcez. Mi-au zis că nu poci să purced pînă nu voi lua audienţă de la împăratul şi îndată au făcut *talhîs* înscris la chesarul pricina şi eu de acolea m-am dus pe la toţi ambasadorii de i-am *heretisit* cu bileturi şi, întorcîndu-mă la gazdă să prînzesc, au venit toţi ambasadorii la mine de m-au *heretisit* cu bileturi. Monsieur Breteuil, ambasadorul Franţiei, ce era un om cu un deosebit duh, în bilet mi-au făcut şi chiămare în al treilea seară şi la balul său, socotind că voi şedea la Beci, şi-mi făcea mai multe ţeremonii decît toţi, pentru ca să arate cu aceasta deosebit *shessis* către prea înaltul *devlet*, şi eu mă purtam către dînsul ca cum un turc şi cerca mare plăcere ; n-au ţinut însă aceasta mult, că peste trei ceasuri au eşit *talhisul buiurdusit* de la împăratul, către şambelanul cel mare, ca să mă înştiinţeze să merg a doua zi la curte să-mi dea audienţă la 10 ceasuri. Într-această seară am mers la balul solului Ispaniei, unde era toţi cei mari ai Beciului pînă şi arhiduca Maximilian, fratele chesarului, ce iaste acum elector al Coloniei. A doua zi la 10 ceasuri am mers la curte şi, intrînd în curtea dîntîi cu carîta, căci în curtea de a doua numai familia împărătească intră, m-am dat jos la scară şi m-am suit într-un foişor cu stîlpii de marmură ce-i ţin în spinare lei ; într-acea curte dintr-ai curţii nu se vede nici pasăre, decît numai acei ce sînt orînduiţi de a primi audienţă, de vreme ce guardie de ostaşi iaste afară din curte. Am trecut într-o sală unde am găsit unu din guardia corpului cea nemţească, care m-au şi întrebat de sînt eu boerul din Valahia, şi au căzut dinaintea mea [1], remîindu-mi slugile aci ; am mai mers două sale pînă la uşa divanului împărătesc ce are *tahtul*, de acolea, găsind trei gvardii din *somatofilaci* (*gardes du corps*) un neamţ, un ungur şi un leah, cu cîiafeturile (armurele) lor fieştecare, s-au întors gvardia cea dîntîi la locul ei ce ţinea puşcă şi dintr-aceşti trei ce păzea aci cu săbiile scoase, au căzut neamţul înaintea mea şi am trecut prin divanul ce se numeşte sala de audienţă. Această are un *taht* cu baldachin tot de aur lucrat, perdeaoa ce se spînzură de la baladachin şi cloşurile sînt tot de sîrmă şi cu mărgăritar frumos, această sală, de o parte are ferestre şi de o parte are ferestre de oglinzi ; dintr-această sală am trecut într-alta iar cu *taht* mai mic de frînghie [2], dintr-aceia am intrat într-o cameră mare unde păzea la uşa gabinetului chesarului un *dejour* şambelan cu chiăie, care acesta era şi gheneral ; ne-au primit cu cinste şi ne-au poftit cu ţeremonie să aşteptăm puţintel pînă va da de veste împăratului şi mergînd, se întoarse în grab, căci împăratul era în alt gabinet şi mai-nainte ne spuse : « Acum iese » ! N-apucă să sfîrşească vorba şi se sună un clopoţel şi îndată se răpezi şambelanul şi trase de la perdea un cloş de fir şi se ridică perdeaoa şi-mi făcu semn să intru în casă. Intrînd la uşă, văzui pe chesarul în mijlocul casei fără de capelă, în picere şi, de loc călcînd doi paşi, am îngenunchiat turceşte şi puindu-mi capul în pămînt, vrînd să-l ardic, m-am pomenit cu mîna chesarului la cap, zicîndu-mi că nu face trebuinţă de această ţeremonie şi să mă aridic şi vrînd să-i sărut mîna, a tras-o şi m-au cunoscut de cînd mă văzuse la 73, la Braşov şi-n-dată mi-au spus : «Sinior Vacarescule, d-ta în Viena, cum a fost cu putinţă a veni, aflîndu-te şi consilier al prinţipatului ? » Am răspuns cu multă smerenie că un prinţipat plin de jale şi un prinţip plin de întristăciune îmi au dat lacrimile lor în pumni, rugîndu-mi-se ca să le aduc şi să le vărs la picioarele sfintei tale măriri, şi să poci, printr-această vărsare a lacrimilor lor, să deşert din comorile cele nedeşertate ale milostivirii tale o clemență spre a înveseli acești ochi cu vederea întoarcerii acestor doi fii ai prințului Ipsilant în Valahia ! M-au întrebat : „Pentru ce pricină au dosit" ? — Am răspuns că de se dă pentru un rău, răul nu iaste alt decît multa îndestulare și răsfățăciune. M-au întrebat de au duh și ce cugetez? I am arătat că duhul-i-au îndemnat să facă această pornire[1], iar cugetul nu urmează a fi alt decît a se învrednici la mai multă îndestulare decît aceia ce au avut în Valahia. Mi-au răspuns că aici aceasta nu se dobîndește așa lesne, ci și cu slujbă multă și cu vreme prelungită, și-mi zise : «Pot avea vre un venit al lor deosebit de unde-va»? Îi arătai că cine dosește de la noi iaste lege a pierde și cîte nemișcătoare are. Îmi zise : « Și cum au socotit că pot trăi aici ? Aci slujesc prințipii din Germania cu 20 florinți leafă pe lună, dar trăiesc cu rendite de la casele lor ». Am răspuns că, de ar fi, putut ști aceasta, poate n-ar fi făcut această îndrăzneală, ci rîvna ca să vază lucruri ce nu putea vedea cu voie, și tinerețile i-a făcut a face această pornire care, deosebi de văzută întristarea ce au adus părinților, au pricinuit și o gîndită necinste patriei noastre. Îmi răspunse că au trămis porunci pe la gheneralii Ardealului să-i îndemneze a se întoarce în țară. Răspunsei că iaste și rușinea și necinstea ce socotesc că pot avea de se vor întoarce, care numai cu îndemînare nu-i va lăsa să se întoarcă, de nu vor fi și siliți. Îmi zise : «Cînd îi voi sili, ating azilul împărăției ». Răspunsei că azilul tuturor împărățiilor iaste cinstea împărățiilor și de toată lumea iaste rævnit azilul tuturor împărățiilor, pentru rifugiul și scăparea tuturor, însă azilul iaste azil, cînd se va socoti ca un azil și cînd i se vor păzi canoanele și regulile lui. Azilul se cuvine a-l dobîndi acei ce dosesc de la un mare rău și pieire și primejdie, unii ca aceia cînd îl vor afla de la verice împărăție, atunci se cunoaște cinstea și canoanele azilului, iar cînd dosește nescine de la bine, pentru a nu petrece bine, din neștiință numai și fără nici o vină și mai vîrtos pentru a pricinui și altora rău, acela, cîd nu se va întoarce silit, atunci se ating canoanele azilului, căci iaste lucru împotriva lor, și azilul pentru a-și păzi însușirea lui, însuși se silește din canoanele lui să silească întoarcerea aceluia. Mi-a zis : «Bravo ! Domnia ta îmi grăiești cu duh și cu dreptate, dar cum poci să fac tot trupul ostășesc să o știe aceasta ?» Am zis că a fi tot trupul ostășesc indisciplinat și pedepsit iaste destul a ști fără de a întreba, că sfînta ta mărire nu face lucru împotriva azilului, nici a cinstii împărăteșci, și am mai zis : «Prea milostove împărate ! eu știu că neîndestularea eloguenței mele nu poate trage milostivirea împărăteștei tale măriri asupra acestei pricini, a căria nenorocirea și vina de a nu se săvîrși dupe cererea soliei mele nu iasta alta decît vîrsta mea, căci aflîndu-mă cel mai tînăr în adunarea consiliului Valahiei, neputința vîrstei și a bătrîneților nu-au slobozit să vie vreunul din cei mai bătrîni și în vîrstă și în știință, ca să poată pricinui cu înlesnire această facere de bine la o obște, și pe lîn găosteneala ce cu multă cinste și slavă a mea am făcut pînă a veni, îmi pierz și puțina reputație și *ipolipsis* de la prințipatul Valahiei, unde pe lîngă întristarea ce am de pricina acestei întîmplări, mi se mai grămădește și alta cu a nu mă fi putut arăta destoinic a o săvîrși și a nu fi fost vrednic să dobîndesc dreptatea nici de la însuși dreptatea ce ești împărăția ta». Deodată, puindu-și mîna pe pept, mi-au spus : « Îți făgăduiesc pe împărăteasca mea parolă că nici în țările mele, nici în slujba mea nu-i voi ținea și-i voi întoarce în Turcia fără de alt, numai trebuie să-i aduc întîi aici ca să le sigurepsesc buna petrecere, ci nu griji, și te mulțumești cu aceasta ?» mă întrebă. I-am răspuns, îngenunchind, că foarte mă mulțumesc, căci aceasta iasta și mai împărătească faptă, căci iaste plină de iubire de omenire. M-au *heretisit* de căimăcămie și m-au întrebat pentru mazilie ; mi-au făcut multe întrebări de Țarigrad, de Valahia, de obiceiuri și altele, ținîndu-ne două ceasuri și mai bine și, răspunzîndu-i la toate dupe cuviință, i-am spus că mă rog să aibe voie să purcez, căci mă grăbesc și m-am rugat să aib îndoite pașaporturi, și de drumul Sibiului și de drumul Timișvarului. « Le vei avea, mi-au zis și mai stînd puțintel ne-au zis : Vă urez bună călătorie ». — Și apoi făcînd mulțumita cu îngenunchiere, s-au tras la gabinet și așa am eșit din lăîntru, căci nu poate eși nimeni de la audiența din gabinet pînă nu se trage însuși întîi. Dupe ce am eșit din lăîntru am mers la gazdă și la gazdă, la masă încă aflîndu-mă, au venit un canțelist de la canțelaria curții și mi-au adus două pașaporturi precum cerusem de la împăratul și deosebită poruncă către gheneralul Zetfis comandirul Timișvarului ca, de voi merge pe la Timișvar. . . . , să-mi dea zece husari cu cai de poște împărătești, să mă aducă pînă la hotar, și așa sculîndu-mă de la masă, am mai șezut pînă au înoptat și seara la șase ceasuri nemțești am ieșit din Viena și am venit la poștia de la Fischement și acolea am dormit. Patru zile am șezut în Beci numai și purcegînd, am sosit la Timișvar și de acolea, știind turbarea ce au *serhaturile* și chibzuindu-mă că se vor fi înștiințat de mergerea mea la Beci și de aș fi mers pe la Mehadia cu husarii ce-mi orînduiseră pentru paza drumului și pentru cinste, putea să se facă zvon pe la cafenele că m-am dus să aduc catane, iar nu fii domnului, și ca să nu mai dau pricină de turburare țărei, am lăsat acel drum ce-mi era mai îndemînă și mai aproape să intru în țară, și am venit pe la Sibiu. Aci sosind, am găsit pe domnul Ipsilant purces la Giurgiu, și eu rămîind aici ca un caimacam, am înștiințat de toate mării-sale, cu spătarul Mavrocordat ce pentru aceasta îl lăsase aici ; deci, dupe patru luni au purces și beizadelele de la Beci cu curierii și au mers la Țarigrad, pe la Beligrad. Dupe Paște au venit și domnul Nicolae Caragea, care m-au orînduit iarăș în dregătoria spătăriei în al doilea rînd, și dupe șase luni, din voia lui Dumnezeu întîmplîndu-se moarte și celei de a doua soție ai mele, îmi a dat întru a treia căsătorie, pe a cincilea fiică a măriei — sale, la veletul 1783".

---

[1] Adică a închinat armele şi mi-a lăsat loc să trec înainte.
[2] Stofă preţioasă ţesută cu mătase, *brocard*.

Acest interesant fragment ne strămută din naiva poveste, uzitată de cronicarii noștri, în cercul celor mai delicate memorialuri diplomatice. Cu costumul său oriental, cu limba sa cam încîlcită, Iănăchiță Văcărescul e, la Viena, un diplomat vrednic de a lupta în finețǎ și în curtenie cu iscusitul prinț de Kaunitz, cu amabilul baron de Breteuil ; dinaintea lui Iosef II, el se ridică din prosternarea orientală ca să dea cortezului împărat o lecțiune de dreptul gintelor și să-i smulgă, printr-o măiestreață elocuență, o făgăduială solemnă în favoarea misiunii sale. Un simțimînt de mulțumire trebuie să coprinză inima oricui român, văzînd că odinioară țara sa a fost așa de bine representată în străinătate și totdeodată o părere de rău, că așa oameni demni n-au trăit într-o epocă cu interese mai-nalte. Ce apărători puternici și măiestri ar fi găsit într-înșii drepturile țărei uitate și adormite pe atunci în pulberea umilirii.

Într-adevăr Iănăchiță Văcărescu avea toate cualitățile unui adînc diplomat, învățat, fin, și elocuent, el știa să fie în tot felul amabil. Viața sa privată ne-o dovedește și, fără de a arunca vreun prepus asupra fericirii casnice a celor trei soții succesive ale sale, ni s-a spus că adesea inima lui fluturatică se simțea rănită de amoruri ilicite ; atunci imaginațiunea lui poetică se aprindea și, înstrunînd coarde românești pe lira lui Anacreon sau pe a lui Catul, el își descria patima printr-o glumeață alegorie, precum :

„Într-un copaciu zarifior
Un șoim prins în lățișor,

---

[1] Spre întărirea celor zise aici, vom cita pe Jacques Dellaway, chapellain et médecin de l'ambassade anglaise à la Porte otomane : *Constantinople ancienne*, trad. de l'anglais par André Morellet, Paris, an. VII, 8, t. I d. 170 : „Le chef de la famille Ipsilanti a été deux fois prince de Moldavie et une fois de Valachie. Il fut fait prisonier par les Autrichiens dans la dernière guerre, delivré à la paix et exilé dans l'île de Rhodes, d'où il a été rapellé depuis. Son fils est un des jeunes nobles de sa nation le plus aimable et le plus instruit. Aux connaisances orientales il réunit celle des langues classiques et de celles de l'Europe moderne. S'il arrive aux grandes places, il montrera vraisemblablement la réunion rare parmi les compatriotes de l'homme instruit et du protecteur des lettres".

Strigă amar, ciripind,
Norocul său blăstemînd :
— Multe paseri am vînat
Și-mi ziceau *Șoim minunat !*
Iar aici laț fiind întins,
Cum am dat, pe loc m-am prins,
De inimă, ... nu de cap !...
N-am nădejde să mai scap !”

sau printr-o veselă comparațiune, zicînd iubitei sale :

„Tu ești puișor canar !
Nu te hrănești cu zahar,
Nici măcar cu cînepioară,
Ci hrăpești o inimioară
Ce-ai făcut-o jertfă ție !...
Ce-ai cu ea de gînd, nu știe !”

Apoi, altă dată, unei neînduplecate care rămînea nesimțitoare la rugăciunile și la suferințele sale, poetul, vrînd să-i arate și reprobarea lumii și desperarea lui, zicea :

„D-a avea milostivire
Nu-i lucru peste fire,
Și cei ce au simțire
Nu pot tăgădui.

Iar firea arătată
D-a fi ne-nduplecată,
De obște-i defăimată.
N-am ce povățui[1]”.

Alte ori, amant gelos dar prevăzător, el își exprimă sfieața nehotărîre printr-aceste grațioase terțete, a căror corecțiune și eleganță va rămîne în veci grea de imitat :

„Într-o grădină,
Lîng-o tulpină,
Zări o floare ca o lumină.
S-o tai, se strică !
S-o las, mi-e frică
Că vine altul și mi-o ridică !”

Cu toate acestea, se vede că el nu cădea în totdeauna într-așa exces de conștiință și mai adesea nu sta mult la îndoială ca să culeagă florile plăcerii ; într-a sa locuință, plină de toată îmbilșugarea unei vechi curți boierești [2], nobilul poet știuse a se înconjura, cu o rafinare adevărat orientată, de toate mulțumirile spirituale, de toate desfătările simțurilor [3]. O

---

[1] Aceste versuri sînt din exemplele date de autor în gramatica sa.

[2] Casele de pe podul Mogoșoaiei (Calea Victoriei), în fața Uliței franceze (Str. Carol I), pe care le-a prefăcut d-l Dimitrie Bellu, erau ale lui Iănăchiță Văcărescu.

[3] Episcopul Grigorie al Argeșului, unul din cei mai învățați și demni de laudă călugări, spunea că, pe cînd se afla cu locuința în mitropolie, fiind archimandrit, la un Paște venind spătarul Iănăchiță Văcărescu cu mare paradă la mitropolie ca să vizitese pe mitropolitul Dositei, și văzîndu-l, cu dragoste l-a chiămat lîngă dînsul, l-a cercetat și l-a întrebat totdeodată de ce n-a venit niciodată acasă la dînsul, cînd știe cît îl prețuiește, ca pe toți cei ce sînt împodobiți cu toate darurile învățăturei și ale purtării înțeleptești. Așa, înduplecîndu-se, s-a dus într-o zi să-l găsească și iată ce spunea bietul călugăr de atîta lux : „Dar cînd mă apropiai de poarta cea

mulțime de fete, tinere și gingașe nimfe și baiadere, îmbrăcate cu cele mai luxoase veșminte, cu rochii de șaluri, și de sevaiu, cu ii de borangic și zăbranic bogat cusute, îl slujeau, unind pe lîngă serviciul casnic, și talentele desfătătoare al danțului, al cîntării și al muzicei instrumentale. Nou Agamemnon el se înconjurase de o mulțime de Briseide. Nici Tersitul nu lipsi petrecerilor sale și Pitulicea țiganca, bufon femeiesc ce alerga pe atunci prin casele boierești, propunînd tutulor serviciile sale înlesnitoare, deștepta adesea rîsurile oaspeților prin titlul familiar de *vere spătare !*, prin declarațiunile amoroase și prin cînticele de dor ce ea adresa veselului boier. O scriere curioasă din acea epocă, poema în versuri grecești a unui medic ce călătorise prin tot Orientul, ne dezvăluie pe scurt tainele acelui trai de padișah 1).

Cu toate aceste aplecări fastuoase și chiar uneori destrămate, coarda celei mai delicate simțiciuni nu lipsi din inima sa poetică. Două strofe de o formă simplă și grațioasă, și apoi și duioasa elegie, *Amărîta turturea*, pe care poezia poporană de mult a coprins-o în întinsul său domen, destăinuiesc simțimintele de adîncă durere ce se revărsară în inima lui Iănăchiță, după morțile răpezi și succesive ale soțiilor sale dîntîi. Transcriem aci pe rînd aceste două poetice nestemate, în care cea mai aspră critică va avea foarte puțin de censurat :

„Amărîta turturea
Cînd rămîne singurea,
Căci soția și-a răpus,
Jalea ei nu e de spus.
Cît trăiește, tot jelește
Și nu se mai însoțește !

---

mare, dodată mă opri, văzui o mulțime de oameni înarmați cu tot felul de arme, seimeni, slujitori, arnăuți, panduri ; fel de fel de strigări s-auzeau, totdodată răsunînd trîmbițele, surlele și tobele ; mulțime de cai, mulți armăsari nechezînd, povolnici, iedecuri cu harșale de sus pînă jos strălucind de aur și de argint. Mă strecurai cum putui pînă lîngă poarta scărei ; acolo întîmpinai pe alții, înarmați cu sulițe lungi, cu buzdugane groase, cu puști, cu pistoale ; tare spăimîntat pășii tot înainte, nevăzînd pe cineva ca să mă oprească, ajunsei la ușa sălei cei mari ; acolo îmi străpunse vederile lumina flacărilor de niște mangale de tombak poleit, un sunet plăcut de viori, de naie, de tambure, amestecat cu glasuri femeiești, dulci și pătrunzătoare, mă fermecară și pare că îmi legară mînele și picioarele în fiare ; nu mai știu cum d-odată mă aflai sculat răpede și, în fuga mare, trecînd peste cîte spusei, abia am nimerit poarta cea mare a curții și am mulțumit lui Dumnezeu, căci m-am văzut cu picioarele slobode scăpat din asemenea ispite”.

Aceste cuvinte ale smeritului călugăr ne dau o idee despre curtea ostășească a spătarului și despre interiorul desfătător al satrapului.

1) ῎Ερμηλος ἢ δημοκριθηρακλείτος Μηχαήλου τοῦ Περδικάρι ἰατροῦ, 1817, t. I. p. 19:

„Ὁ ῎Αρχων Βακαρέσκος μέ εἶχε μυστικὸν
καὶ σύμβουλον καὶ φίλον καὶ ὡς οἰκιακὸν,
Ἐμὲ τὰς ἡδονός του, ἐμέ τὰ λυπηρὰ,
Ἐμὲ τοὺς ἔρωτάς του μιλοῦσε φανερὰ,
Ποὺ ἄσχημος κοκώνα τὸν φάνη, ἢ τρελὴ,
τὶς φρόνιμος, τὶς σώφρων, τὶς εὔμορφος πολὺ.
Ὁποὶ ἀπο τας δούλας δὲν ἦτον ποταπὴ
καὶ τὶς τὸν ἐντεστάθη, κὲφάνη, σκυθρωπὴ,
Τὶ ἄρχων Γιαννακίτσας ; νὰ ἔχη τὴν εὐχὴν !
Παρθένον ἀπ᾽ τὰς δούλας δὲν ἄφινε ψυχὴν !
Προτέρημα καὶ τοῦτο τρανὸν, αρχοντικὸν !
καὶ ἴδιων ἀρχόντων πολλὰ εὐγενικῶν !”

Trece prin flori, prin livede;
Nu se uită, nici nu vede.

Și cînd șeade cîteodată,
Tot pe ramură uscată;
Umblă prin dumbrav-adîncă;
Nici nu bea, nici nu mănîncă.

Unde vede apă rece,
Ea o turbură și trece;
Unde e apa mai rea,
O mai turbură și bea.

Trece prin pădurea verde
Și se duce de se pierde;
Zboară pînă de tot cade,
Dar pe lemn verde nu șeade;

Unde vede vînătorul,
Acolo o duce dorul,
Ca s-o vază, s-o lovească,
Să nu se mai pedepsească...

Cînd o biată păsărică
Atît inima își strică
Încît dorește să moară
Pentru a sa soțioară,

Dar eu, om de-naltă fire,
Decît ea mai cu simțire,
Cum poate să-mi fie bine?...
Oh! amar și vai de mine!"

★

„La o-ntristare
Amară foarte
— Încît cel ce-o are
Să-și roage moarte,
N-ai ce să faci!

Nu-i mîngîiere
Nici e putință
Acel ce piere
Să-ți dea credință;
Trebui să taci"[1]

În sfîrșit, să mai culegem dintre puținele versuri rămase de la acest părinte al limbei noastre, o frumoasă canzonetă de ton elegiac, unde se resfață o dulce și mîngîioasă compătimire:

„Spune, inimioară, spune
Ce durere te răpune?
Arată ce te muncește,
Ce boală te chinuește?

Fă-o cunoscută mie,
Ca să-ți caut doctorie.
Te rog fă-mă a pricepe
Boala din ce ți se-ncepe?

---

[1] Această poezie figurează printre modele de versificațiuni date în gramatica autorului.

Arată, spune, n-ascunde,
Dă-mi un cuvînt și-mi răspunde;
Spune, inimioară, spune
Ce durere te răpune?"

Negreșit, că toate aceste mici floricele poetice au fost scrise în cîte un răpede moment de inspirațiune și că-ntrînsele nu trebuie să căutăm silințele unui poet cu cuget de autor[1]. Pentru Iănăchiță Văcărescu, muza era fecioara ce-i procura un minut de plăcere; omul politic, omul serios avea mai grave preocupațiuni.

Spătar în al doilea rînd sub Nicolae vodă Caragea, el gătește turcilor un pod pe Dunăre la Brăila și le adună zaherea la Silistra[2]; dar peste un an, 1783, august, vine domn Mihail Suțu și, la 2 iunie, 1784, acesta îl face vistier pentru a cincea oară și atunci încă el pregătește proviziuni și face un pod la Silistra pentru oastea otomană ce avea să înceapă războiul cu Austria[3].

La 1786, Poarta, dupe un capriciu a lui Capudan-pașa, întrerupe șirul prinților aleși din Fanar și trămite domn Țărei Romînești pe un tălmaci ce fusese simplu pescar în insula Poros, Nicolae Mavrogheni. Această infracțiune la regulele urmate acum șaptezeci de ani, produce o mare indignațiune printre boierii români și, cu toate că Iănache Văcărescu e numit îndată (1787, ianuarie), din vistier, dvornic[4], el însă nu poate suferi pe acest „om prost și la fire și la gîndire și la simțire"[5]. Ura lui e așa de neîmpăcată încît cînd, în memorialul său, vine vremea ca să vorbească despre dînsul, el începe spunînd[6]:

„Mavrogheni sosind în țară dete pricină tuturor a rămîne încremeniți dupe ce l-au văzut *ektrom* sau pozna a țărei asemenea. Ce să povestesc cu faptele și lucrările acestuia? fiindu-mi rușine să le iau în condei; de aceia și le las la cei ce scriu analele domnilor ca să facă această osteneală dupe datoria la care s-au supus".

Cu toate acestea el urmează a povesti întîmplările războiului în care întreprinzătorul Mavrogheni își are și el un rol însemnat, dar nu încetează a-i critica faptele și a plînge relele ce el a adus peste țară[7]:

„În multe rînduri i-am arătat aceste stricăciuni ce le pricinuia și la devlet și la țară; dar cui să zic?"

Dezgustul și mînia Văcărescului ajung pînă la desperare.

Dar să întrerupem cursul acestor nevoi politice, care vor arunca viața sa într-o nouă fază de turburări, și să ne oprim, în anul 1787, la tipărirea unei scrieri însemnate a lui. La acest an a ieșit de subt tipar cartea intitulată:

„*Observații sau băgări de seamă asupra regulilor și orînduielilor gramaticei rumânești, adunate și alcătuite acum întîi de dumnealui Ianache*

---

[1] Mai multe din aceste poezii au fost publicate cu modificațiuni în deosebitele volume de cîntice ale lui *Anton Pan*.
[2] *Ist. împăr. otom.*, Mns., p. 270.
[3] *Idem*, p. 223.
[4] *Idem*, p. 227.
[5] *Idem*, p. 226.
[6] *Idem*.
[7] *Idem*. p. 232.

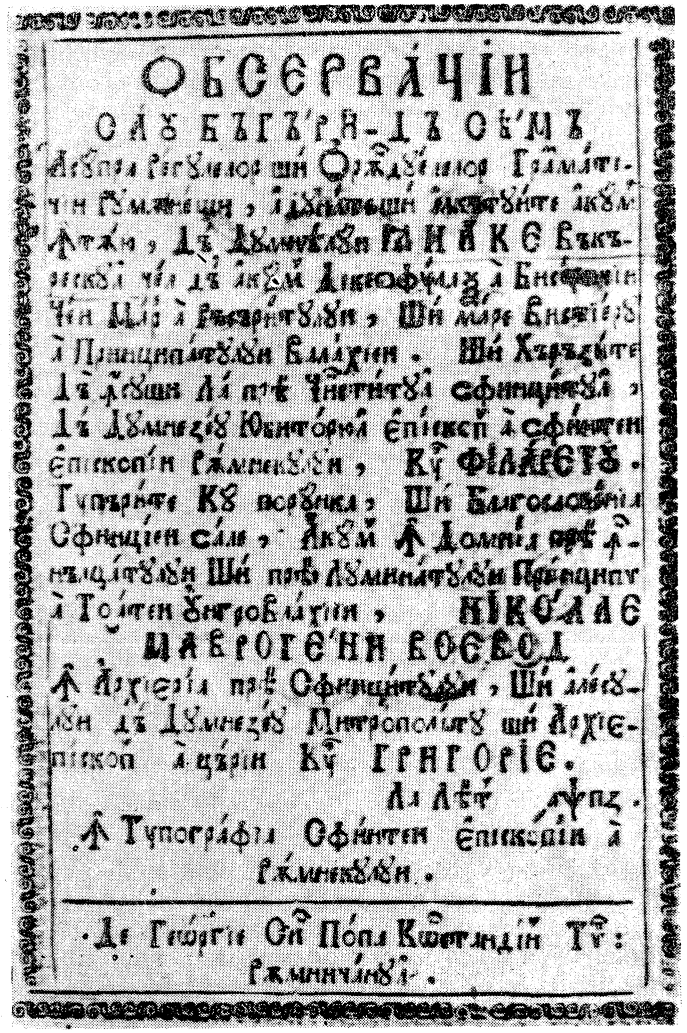

Ienăchiță Văcărescu, *Observații sau băgări dă seamă...*, Rîmnic, 1787. Foaia de titlu.

Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România.

Văcărescul, cel de acum dikeofilaxul bisericei cei mari a Răsăritului și mare vistier a prinților Valahiei; se hărăzește de însuși la prea cinstitul, sfințitul de dumnezeu iubitor episcop sfintei episcopii Rîmnicului, kir Filaret. Tipărite cu porunca și blagoslovenia sfinții sale acum, în domnia prea înaltului și prea luminatului prințip a toatei Ungro-Vlahiei Nicolae Mavrogheni voevod. În arhieria sfințitului și alesului de Dumnezeu mitropolit și arhiepiscop a țărei, kir Grigorie. La leat 1787, în tipografia sfintei episcopii a Rîmnicului, de Georgie Popa Costadin tip. Rîmnicului".

În același an apărea, *timpărită acum întru al duoilea rînd, în Viena Austriei, la Iosif noblu de Burțbek, împărătescul și crăiescul al curții tipograf și bibliopol*, o a doua edițiune din aceiași scriere, dar fără de precuvîntarea adresată către episcopul Rîmnicului Filaret. Însă, atît acest personagiu cît și dedicațiunea cărții, au importanța lor. Mai întîi acest Filaret, om luminat și iubitor de țară, odinioară arhiereu sub titlu de *Mireon*, se alesese episcop la 1780 și urmase cu stăruință tipărirea mineelor românești pe care el, cu predecesorul său episcopul Chesarie, le tradusese în limba pămînteană [1]. Intoarcerea succesivă a cărților bisericești pe limba națională de la Matei vodă Basarab încoace, are o însemnătate mare în istoria literară a limbei noastre. Acestui vrednic de laudă cleric închină Iănăchiță scrierea sa și dedicațiunea este prin sineși o laudă elocuentă a episcopului și o destăinuire pe scurt a ideilor mărețe ce mișcau sufletul autorului. Reproducem părțile mai însemnate dintr-însa:

„... Și la cine altul se cuvine a se arătare meșteșugul cuvîntul<ui> decît la îndreptătoriul de cuvînt adevărat? Și la ce alt se poate cerca metalul aurului și argintului decît la piatra cea cercătoare? Dumnezeiască providență care te-au povățuit spre rîvna acestei învredniciri, de a fi adică îndreptătoriu de cuvîntul adevărului său, te-au gătit mai înainte ca pe un vas priimitoriu de acest mai presus de tot cuvîntul firesc dar, împodobindu-te și cu știința cuvîntului firesc și, (sau pentru căci erai împodobit cu sciința cuvîntării firești, te-au făcut îndreptătoriu și cuvîntării cei peste fire, sau pentru căci te-au ales a fi îndeptătoriu și cuvîntării cei peste fire, te-au împodobit și cu știința cuvîntului firesc), acum ești îndreptătoriu și al unui cuvînt și al altuia.

Deci un binecredincios al acestui cuvînt ce propăvediuiești, care poate s-au amăgit socotind că au alcătuit un meșteșug al cuvîntului grămăticesc prin care să poată dobîndi și știința cuvîntului firesc, la cine se cuvine să-l aducă? la cine să-l cerce? și la cine să-l hărăzească altul decît la cea întru toate vrednicie a ta?

Dar cînd și Gramatica aceasta, sau mai bine să zic *Observații asupra idiotismei limbei noastre* în starea ce se află acum, dupe regulile grămăticești, nu este de altă limbă ce fieșceșicare nu au cîte puține gramatici, ci este de limba rumânească ce nu are în starea ei nici una pînă acum, limba patriei noastre, prin care cuvîntăm, limba cu care ne închinăm marelui Dumnezeu proslăvind întru închinăciunea Treimii cei de o ființă, limba cu care cuvîntînd petrecem viețuirea aceasta vremelnică și nădăjduind dobîndirea aceii statornice, ne străduim a cîștiga.

Și către aceasta, cînd urmează ca și această gramatică să-și iea începutul său din Mehedinți și Romanați, iarăși de eparchia sfinții tale de unde au început a i se zămisli, au a nu fire, au perzania ei, ce mai rămîne să fac alt decît la iubitorul de cuvînt și fericitul tău suflet să o hărăzesc?

---

[1] *Istoria bisericească*, tradusă românește de Alex. Génoglu-Lesviodax, București, 1845, p. 437.

> Ştiut este la ştiinţa sfinţeniei tale că marele acela Traian împăratul romanilor dupe ce, nesuferind a mai plăti tribut şi a da dajde la craiul dacilor, care încă de la Domeţian rămăsese în regulă şi, dupe ce au venit aici în două rînduri în crăia dacilor şi au trecut apa Istrului sau a Dunării pe trecerea cea de piatră ce iese în judeţul Mehedinţilor, a căria se vede rămăşiţa stîlpilor şi pînă astăzi, la anul 104 de la Hristos, trecînd prin Ţara Românească şi supuindu-i-se ţara aceasta ... la al doilea bătălie şi război au pierit craiul Decebal, a căruia i-au adus capul la Roma şi i-au supus crăia la scripturile romaniceşti şi dupe ce s-au şi numit Dacicu.... voind să-şi facă stăpînirea ohavnică şi fără nici o îngrijare, au adus mulţime de latini şi italieni aici, şi dintr-aceia cei ce s-au aşezat întru sălăşluire aici, întîi au coprins judeţul Romanaţilor, care le poartă şi numele şi pînă acum şi din preună cu acela şi celelalte ale creştineştei tale eparchii; apoi s-au întins şi în celelalte şi în Tranilvania şi în Moldova şi spre ţinuturile Timişvarului şi pe marginile Ungariei şi pe apa Tisei în sus, în toată crăia dacilor....
>
> Ar fi lucru de mirare, şi îl poate socoti fieşceşicine, cum în vreme de 1681 de ani, a nu se afla vreun om ca să grijască să coprinză starea limbei prin mijlocul a vreunei grămătici şi să adune termenii filosofici prin vreun dicţionar ca să poată tălmăci cu înlesnire cărţile de ştiinţă în limba rumânească şi să nu mai puie în osteneală pe locuitorii acestor eparhii ce vor pohti să fie ştiitori de ştiinţe şi filosofie, ca să înveţe altă limbă străină, întru care să le afle acestea....
>
> De aceia şi cugetînd să aduc şi această limbă a noastră în sistemă grămăticească dupe starea ce se află acum şi socotind că au a nu fire sau perzania ei cea dinceput din eparhia sfinţeniei tale s-au zămislit, iubirii tale de Dumnezeu se cuvine să o hărăzesc, ca iarăşi întru acea eparhie zămislindu-se de acolo să i se facă şi naşterea şi creşterea în celelalte părţi, precum şi a nu fire dupe dreptate şi cuviinţă.
>
> Înţelepte părinte! am ostenit ostenind şi am obosit străduindu-mă, nu ca să fac gramatică, ci numai băgari de seamă asupra gramaticei limbei noastre. Un dumnezeiesc părinte şi dascăl bisericesc (marele Vasilie) m-au supus întru această trudă cu a mă face vinovat cînd nu voi face un bine ce aş putea, întocmai ca cum aş fi făcut răul ce este văzut. Un filosof latin (Seneca) mi-au dat în tot moment inimă şi curagiu zicîndu-mi: *nici un lucru nu este greu a se birui de către lucrarea îndeşită şi cu tărie, şi de către silinţa cea cu scumpătate.* De cîte ori am luat condeiul să scriu, de atîtea ori am şi hotărît să mă părăsesc de această epiherimă grea şi după ce am sosit la această stare, nu poci iarăşi să numesc Gramatică această alcătuire, fără de numai Băgări de seamă asupra idiotismei limbei noastre spre regulile grămăticeşti; de am a cădea în vină căci am făcut, un om plin de amathie şi neştiinţă, această îndrăzneală să scoţ acest-fel de carte în vedeală, învinovăţirea-mi este iubirea patriei, a vecinătăţii şi a rumânilor ce vorbesc cu această limbă, şi sînt gata să-mi iau de la aceştia pedeapsa dupe vina mea. Să nu se mire sfinţenia ta de această propunere şi să o socotească doar ca un ritorism. Te încredinţez că însuşi simpatrioţii mei vor să-mi găsească la această alcătuire metahne şi greşeli; cînd însă? După ce se vor face dintr-aceasta, destoinici, (şi să-i învrednicească Dumnezeu prin blagosloveniile sfinţiei tale); şi atunci le voi da pe un filosof latin (Salustie) să le răspunză că *arhistratigul se împărtăşează de slava ce dobîndesc ostaşii lui biruind*, iar şi de nu vor vrea să-l auză şi vor pofti ca să primesc a fi biruit, la toate sufletul meu se mulţumeşte, şi de am greşeală, se va desfăima şi un filosof grec din cei vechi (Tales) care m-au învăţat să moriu pentru patrie.
>
> Întîmplarea şi norocul de multe ori face aceia ce nu poate face timpul şi vremea. Unde puteam găsi duhovnic ierarh ca să judice în taină şi nu de faţă? şi acela plin de învăţătură să poată judica gramatică? şi acela episcop Rîmnicului, a eparhiei de unde s-au pierdut a fire a gramaticei, care, să voiască să-i dea inceperea de acolo? acela destoinic a-mi îndrepta greşelile? acela îndreptătoriu la cîte am trecut cu vederea? Unde puteam găsi vremea a unui mitropolit şi arhiepiscop al ţărei, iubitoriu de a vedea lucruri de folos patriei?... Unde puteam găsi prinţip sîrguitor de cele de folosul patriei?.. unde puteam găsi fraţi boieri care să nu-mi judice îndrăzneala, ci să-mi laude rîvna?.... De aceia şi fericesc momentele ce aduc atîtea îndestulări nenădăjduite în vreme, şi de aceia, aducînd această osteneală a mea în mîinile sfinţeniei tale, a unui judicătoriu întocmai următoriu numelui propriu, şi împodobit cu toate cele ce sînt trebuincioase pentru înfăţişarea acestei cărţi. Mă rog întru Hristos, fii sîrguitoriu a fi această începere de învăţătură, iar nu de privelişte, de trecere de vreme, şi eu iarăşi mă aflu în osîrdie ca să aduc, de voiu avea viaţă, şi un *Dicţionar* la vedere; iar de nu mă voiu învrednici, las clironomi şi pe fii mei cei trupeşti şi pe fii mei cei gramaticeşti ca să clironomisească dragostea, rîvna şi silinţ a mea cea pentru binele, cinstea şi folosul simpatrioţilor şi a patriei".

Posteritatea căria Văcărescu încredinţează cu atîta ardoare lucrările la care el a pus cea d-întîi piatră, a profitat, putem zice, dintr-însele şi a lărgit cercul lor; dar meritul întemeietorului e mai presus de orice dobîndiri posterioare. Tocmai pe cînd învăţata Transilvanie, cu latiniştii ei Petru Maior, Samuel Klain şi atîţea părinţi ai limbisticei române, abia încep a aduce prin tipar cercetările lor la lumină [1], Iănăchiţă se sileşte şi dînsul a determina regulile confuze ce cîrmuiesc această limbă încă în pruncia sa; el face mai mult, căci simţind că cel dîntîi pas al limbelor spre cultură şi armonie, este poezia, el încearcă a da reguli prozodiei româneşti şi, profitînd de cunoştinţa mai multor limbi ce el dobîndise, mai-nainte de toate, dă un rezumat instructiv despre istoria poeticei, exprimîndu-se la începutu-i întrastfel [2]:

> „Poezia este foarte vechie, precum se vede de la greci, arabi, perşi, încă şi evrei şi caldei.
>
> Grecii au obicinuit foarte mult poezie, şi puind osteneală au aflat multe feluri de chipuri a alcătui versuri cu mare meşteşug, cum se văd. Întîi le-au obicinuit spre laude dumnezeieşti, dupe această şi spre laude omeneşti şi spre istorii, comodii, opere şi verice alt, cum au scris întru aceasta, lăudaţii Aristofan, Isiod, Evripid, şi vestitul Omer şi mulţi alţii.
>
> Latinii au urmat la aceasta întru toate grecilor, precum se văd lăudatele şi frumoasele alcătuiri ale lui Ovidie şi Virgilie şi altora din cei noui şi pînă astăzi.
>
> Italienii, franţezii, ispaniolii şi alţii, ce li se trage limba din limba latinească, ca nişte pîraie, precum şi această a noastră rumânească, n-au obicinuit a face versuri cu numere pe picioare ca grecii şi latinii şi eu nu bănuiesc a fi pricina alta decît neaverea de multe litere vocale.
>
> Eu, măcar că sînt dator să urmez întru toate meşteşugului şi obiceiului acestor limbi ce-l au la poezie, fiind poezia acestora şi dulce şi frumoasă, dar în vreme ce sîntem îndestulaţi şi de multe litere vocale şi diftongi, rîvnesc să arăt şi vreo cîte-va chipuri de versuri cu număr de picioare, dorind a urma şi celor două mai sus arătate limbi, din carile avem începutul şi cu aceasta, ca să arăt şi evlavia cea dupe datorie ce are limba noastră la acelea.."

Ne oprim la aceste cuvinte, căci într-însele găsim cea mai netăgăduită dovadă de aplecare a poetului către elenism, tendenţă pe care am denotat-o la început ca generală în toată literata familie a Văcăreştilor şi pe care părintele ei o enunţă într-un chip aşa de puţin înduoios. Tabelul istoriei poetice urmează cu caracterizarea italienilor şi francezilor şi se sfîrşeşte cu aceste cuvinte:

---

[1] Gramatica română a lui *Samuil Klain* sau *Micu* a fost tipărită, cu litere latine, cu vreo cîţiva ani mai-nainte, 1785. Este însă învederat că Iănăchiţă n-avea nici o cunoştinţă despre dînsa, căci nu o pomeneşte de loc nici măcar prin aluziune. Tipărirea lucrărilor lui Petru Maior, Paul Iorgovici, Molnar, Ţichindeal şi alţii rămâne totuşi posterioară publicării gramaticale a Văcărescului

[2] Ediţiunea de la Viena, 1787, p. 155.

„Toate versurile acestora, afară de mijlocul alcătuirii lor ce nu-l poate urma fieşteşicine, afară de arătarea cea însufleţită a istoriei ce o dau la toţi prin urechi ca prin ochi, afară din regulile construcţionei şi ortografiei, meşteşugul este:

1iu A se păzi cursul cititului, avînd apăsările cu regulă tot un fel a unui vers cu altul, cum zic arabii, *vèsin* şi *usul*. Acesta este la greci numărul cu picioare, însă meşteşugit foarte, cum vom arăta.

2le A se păzi construcţionea şi ortografia şi noima pe deplin.

3le A se face tăierile termenilor cele cuviincioase şi obicinuite.

Jar chipurile potrivirei lor la sfîrşit, măcar că arătăm vre-o cîteva versuri pentru pildă, dar poate un poet, după orînduiala şi regulile gramaticei alcătuind să facă şi alte multe chipuri, păzind cîte am arătat pentru aceasta”.

Apoi printre deosebitele modeluri de versificaţiuni unde alătură strofe cu felurite măsuri, el pune şi aceste şase versuri în care, dupe ce a caracterizat cu seriositate gramatica şi scopul ei, sfîrşeşte printr-o glumeaţă invitare către cititori:

„Gramatica e meşteşug ce-arat-alcătuire,
Şi toţi printr-însa pot afla verice povăţuire,
Şi scrie încă într-ales cu reguli arătate,
Pe toţi învaţă d-a le şti fără greşeală toate,
Şi versuri înmeşteşugite învaţă d-a se face.
Siliţi-vă a o-nvăţa!... sau faceţi cum vă place”.

D-ar urma toţi oamenii, şi mai ales juna poporaţiune a scoalelor, această din urmă povaţă a glumeţului poet, negreşit că foarte puţini ar învăţa *meşteşugul ce arată alcătuire*. O, Iănăchiţă Văcărescule! d-ar şti copii români că tu mai întîi le-ai inventat acea iasmă a gramaticei cu care dascălii îi muncesc atîta, ce blăsteme nu te-ar mai blestema? şi noi însă, mai puţin inocenţi decît dînşii. Îţi aducem laure ca părintelui Gramaticei române!

Să lăsăm însă acum în urmă lucrările literare, care şi-au avut şi ele locul în trecuţii cîţiva ani de linişte; zgomotul războaielor vine să întrerumpă pacinicele ocupaţiuni ale vornicului Văcărescu, şi să aducă lui şi ţărei noi frămîntări.

La ianuarie 1788, austriacii încep războiul în contra Porţii [1]. Mavrogheni, nerăbdător a arăta slujbă turcilor şi iubitor din fire al armelor, vru îndată să intre însuşi în luptă cu oştirile cesariceşti; în zadar Văcărescu se cercă a potoli aceste neastîmpărate dorinţe, a arăta principelui că întreprinde fapte mult mai îndrăzneţe şi al căror sfîrşit poate să compromită soarta ţărei; atunci negreşti el repetă cuvintele:

„A socoti că poate
Un om să facă toate
Oricîte va gîndi,
Nu-i duh de isteciune
Nici semn de-nţelepciune
Şi n-o va dobîndi” [2].

Cu toate aceste poveţe, ambiţiunea oarbă d-a deveni seraskier al oştirii otomane, întunecă orice cuvînt dinaintea lui Mavrogheni. Cunoaştem

---

[1] *Ist. împăr. otom.*, Ms., p. 234.

[2] Din exemplele date în Gramatica autorului.

din cele mai sus arătate tendenţa binevoitoare a Văcărescului către austriaci, de altă parte ştim iară că el era foarte credincios Porţii, dar din purtarea sa, ne putem convinge că el avea mai cu seamă în vedere binele şi folosul patriei sale.

Dl Vaillant [1] a dat răsunet vitejiilor lui Mavrogheni, împresurînd cu o aureolă minicioasă de patriotism românesc pe pescarul poriot; d-lui scrie cu un ton emfatic: „Mavrogheni adună pe boieri şi, dupe ce citi fermanul Porţii: «Boieri, le zice, iată vrăjmaşul; dacă sînteţi obosiţi de cotropiri, la arme şi călări!» Aceştia, puţin dedaţi cu aşa exerciţiu, se scuzară care cu inexperienţa, care cu hainele sale, cei mai mulţi cu demnitatea lor”. Acestea sînt vorbe pompoase, dar rău cugetate, ce au, într-adevăr a face, cînd vom căuta lucrurile serios, serviciile către turci ale unui grec fantastic şi devotat Porţii, cu vechile lupte ale românilor pentru neatîrnarea lor? Mavrogheni nu poate fi privit ca un erou cu idei măreţe de liberare, ci numai ca un ambiţios cu o bravură nesocotită.

Într-adevăr ce folos puteau trage românii din părtenirea lor la asemenea lupte între Poartă şi Austria? Politica cea mai sigură pentru dînşii, de cîte ori n-au avut ceva să cîştige în propriul lor avantagiu, a fost d-a nu lua nici o parte la aceste războaie ale turcilor cu puterile vecine. O neutralitate, mai ales armată, le-ar fi putut însuşi totdeauna un fel de arbitragiu, mai folositor ţărei decît rezultatele îndoioase ale unui războiu compromiţător şi, în orice caz, fără folos pentru dînşii.

Aceasta o presimţise Iănăchiţă Văcărescu, dar văzînd că faptele lui Mavrogheni luau un curs cu totul contrariu, descuragiat şi mîhnit, el ceru a se retrage din funcţiuni şi din ţară:

„Eu văzînd că s-au început un războiu ca acesta, şi oblăduitor ţărei noastre iaste Mavròghemi, m-am prostit de dregătoria ce aveam pentru ca să nu fiu amestecat în faptele mai susnumitului, fiind de tot netrebnice [2].

Aşa văzînd şi neputînd să-l mai sufer şi mai vîrtos, temîndu-mă ca să nu-mi arunce şi vre-o năpaste, precum a aruncat la mulţi nevinovaţi ca să-i jăfuiască şi la mulţi pe care-i avea pizmă, căci îi surghiunia cu cartea lui la cetatea Giurgiului, i-am arătat că eu nu poci într-aceste vremi ca să şez aici în ţară, temîndu-mă de cele împotrivă şi am cerut ca să-mi dea voie să merg la Ţarigrad cu casa mea, mai vîrtos că soţia mea este ţarıgrădeancă. El, şi pohtea să lipsesc de aici, dar nu voia să merg la Ţarigrad, unde îmi făcu *provlimă* ca să mă duc peste Dunăre la un serhat, deocamdată (aşa îmi zicea), pentru ca să nu ceară şi alţii să meargă la Ţarigrad, văzîndu-mă pe mine, şi făgădui că de acolo, orcînd voi vrea să-mi trămiţ casa la Ţarigrad o va trămite cu cheltuiala lui şi eu să viu lîngă dînsul. Eu şi mă mulţumeam să lipsesc odată de a-l mai vedea şi să merg unde mă voiu duce, am ales Nicopoia, numai căci ştiam mintea şi înţelepciunea lui Selim aga Varnadi-Sade. Se mai află trămişi acolo zălog trei boieri, Ianache dvornicul Moruz, Scarlat logofătul Ghika şi Tudorache paharnicul Guliano. Cu mergerea mea au mai trămis Mavrogheni şi alţi boieri, pe banul Nicolae Brîncoveanu, pe Dumitraşcu dvornicul Racoviţă, pe Manolache dvornicul Creţulescu, pe Costache Ghika logofătul, pe Dumitraşcu Fălcoianu clucerul şi pe stolnicul Alexandru Farfara [3].

---

[1] Vaillant, *La Romanie*, Paris, 1844, t. II, p. 255.

[2] *Istor. împăr. otom.*, Mns., p. 230.

[3] De această exilare a mai multor boieri vorbeşte astfel şi Fotino, trad, de G. Sion, t. II, p. 175.

„La 3 august 1787 s-a declarat războı între Poarta otomană şi Rusia şi în primăvara anului 1788, vizirul Iusuf-paşa a plecat cu mare putere asupra locurilor din sus. Atunci şi

Două lucruri cugetase Mavrogheni pentru trămiterea acestor boieri : unul, ca să arate la Poartă, cînd va fi împrilejire de vreme, că acești boieri au avut corispondență cu nemții și cu muscalii mai înainte și pentru ca să nu-i aducă în țară într-aceste vremi, de aceia i-au trămis zălog acolo ; și altul, că de va vrea să se întoarcă în țară vreunul dintr-aceștia, să-l întoarcă cu multă luare de bani, precum au și făcut în urmă dvornicul Greceanu, căruia îi trămisese soția la Nicopoie și pentru ca să o aducă îndărăt dupe rugăciunea sa, i-au luat *rușfet*-(dar) talere 10.000 ;[1] eu am cerut în multe rînduri să-mi dea voie să-mi trămiț soția la Țarigrad, socotind că voi merge și eu împreună, căci pe mine singur m-au chiămat de multe ori la București, fără de a-mi cere bani, fiindcă avea *ipolipsis* la mine. Eu însă, despre o parte văzînd dragostea întru care mă avea Selim-pașa..., despre altă parte, neputînd suferi să mai văz pe Mavrogheni, n-am vrut să viu ci am șezut acolo, de la martie pînă la octomvrie" [2].

În răgazul monoton și trudnic al exilului, activitatea lui Iănăchiță nu putea să se înmoaiă ; lipsit de treburile politice, de mulțumirile sufletești ce ocupară viața lui trecută, el căută mîngîiere într-o lucrare serioasă, și începu scrierea intitulată :

Istoria a prea puternicilor împărați otomani adunată și alcătuită pe scurt de dumnialui Ianache Văcărescu, dikeofilax a bisericei cei mari a Rărăsitului și spătar al Valahiei, începîndu-se în vremea prea luminatului împărat sultan Abdul-Hamid I, la veleatul hegiret 1202 și Mîntuitorului 1788, în Nicopoli a Bulgariei și s-a săvîrșit în zilele prea puternicului împărat sultan Selim III, la veleatul 1794 și 1208, în luna lui Șeval [3].

Cu ce îndemn, cu ce mijloace au fost compusă această carte încă netipărită la 1860, autorul ne-o va spune în precuvîntarea sa, care este totdeodată o pagină caracteristică pentru viața, simțimintele, aplecările și studiile sale ; într-însa vom vedea pe scriitorul afectînd modestia în bilșugul cunoștințelor, pe bărbatul nepregetat suferind cu greu silita sa nelucrare, pe patriotul român ducînd cu mîhnire păsul țărei sale sfîșiate. Iată cum se exprimă Văcărescu :

„Mulți din cei ce au vrut să scrie istorii dupe vremi, sau mai vîrtos din cei ce au rîvnit a înoui cele scrise de alții, mai de înainte, fiind îndestulați de darurile științei, și-au împodobit condeiul cu înfrumusețate alcătuiri, strălucite și de furme ritoricești, și de meșteșuguri gramaticești, și prin mijlocul acestora au putut a birui și fireasca înlenevire cea spre citanie a celor mai mulți, a ațîța și pohta cea de multe științe a celor mai lăudați și cu aceasta pe toți îi au îndemînat a le citi de îndeșite ori și a dobîndi folosirile cele ce se nasc din istorii. Iar eu, aflîndu-mă dezbrăcat de veșmînturile darurilor științei și condeiul meu fiind numai abia putut a se ține în degetele nedestoiniciei mele, nici se cuvenea să-l povățuiesc spre a împleti alcătuiri depărtate de dulceața aceia, fără care istoriile scriindu-se, deosebi că nu pricinuiesc vre-o folosire, supără încă și auzul și mai vîrtos acelor ce firește nu sînt statornici a suferi cu răbdare prelungirea citaniei. Însă acum, la veleatul 1788, aflându-mă strămutat cu locuința spre vreme în cetatea Nicopolii din crăia bulgarilor, de lumeștile furtuni ale întîmplărilor și de multele feluri de războaie ce desăvîrșit au turburat toată liniștea patriei mele, unde și despre o parte, aflîndu-mă lipsit de toate trecerile de vreme cele veselit, oare de suflet și afundat în valurile întristărilor pentru patimile ce suferă iubiții mei simpatrioți, ne putînd eu acum afla vre un mijloc spre a le tămădui ; despre altă parte fiind și de multe ori întrebat, ce împărat au supus Bulgaria și Nicopoli, la *sangeacul* (steagul) otomănicesc, fără vrednicie m-am îndemnat a scrie o adunare istorică a prea puternicilor împărați otomani, pe scurt alcătuită, arătînd de cînd și cu ce mijloc au luat această stăpînire începerea și creșterea și starea și urmările celelalte pînă astăzi, ca prin scurtarea povestirii să poată afla, fără multă osteneală, oricine istoria otomanișeștei împărăției, iar mai vîrtos ca să mîngîi cu această osteneală și petrecerea vremei cei turburate întru care mă aflu. Iată, dau începere, nădăjduind ca fără zăbavă să-i arăt și sfîrșitul la obște.

Mulți din scriitorii *Tevarihurilor* sau analelor turcești, mai vîrtos că la puternica această împărăție iaste și *mansup* deosebit sau dregătorie, carele iaste orînduit numai pentru a scrie *Tevarihurile* împăraților sau *Vizantida* turcească, care se numește *Vacanuis*, adică scriitor de cele întîmplătoare și la acest oficiu se pun de-a pururea oameni împodobiți cu pricopseală și acest *Vacanuis* totdeauna iaste dator a se întîlni cu învățații *Ulemali* și cu toți luminații *Regéli* și mai vîrtos cu *Kethudan-Sadri-Azet* și cu *Reizul-Kitabu*, spre a cerceta toate vestirile, pricinile și scrisorile ce merg și vin la împărăție, ca să ia știință de toate curgerile lor și să le aștearnă în alcătuirile istoriilor împărătești, ce se scriu de dînsul și toți numiți *Regéli* sînt datori să i le arate toate fără preget și tăinuire. Dintr-acești istornici trei mi s-au întîmplat a vedea și a citi, pe Naima, pe Rașid și pe Subhî, care au scris cu atîtea frumoase *teginituri* și *istileahuri* sau metafore și idiotisme și potriviri la cuvinte și la ziceri în perioade ce le numesc turcii *cafiele*, dupe obiceiul limbei lor, istoriile multor împărați dupe vremi, precum și alții înaintea acestora și în urmă pînă acum, cum și astăzi iaste scriitor slăvitul Eiveri-efendi ; nu cu mai puțin gust au alcătuit istoriile turcești și mulți alții istornici greci, latini, francezi și italieni (Nikifor, Zanora, Laonikie, Beungravie, Ladvocat, Cantemir, Voltaire, Buchener și alții) dintru ale cărora istorii cu multă băgare de seamă făcînd o adunare, arăt pe scurt toate cîte ar putea da o idee pe deplin la cititori de curgerea, starea și ocîrmuirea împăraților otomani".

Într-adevăr el îndată urmează, dînd o prescurtare de viețile sultanilor cu începere de la Mahomet, și dupe fiecare din acele vieți, rezumează caracterul și faptele padișahului, descris prin cîteva versuri care-și schimbă adesea măsura și tonul[1] ; astfel procede în toată partea întăi care e de

---

Nicolae vodă găsi ocaziune ca să se lege de boieri. Sub pretext că erau haini și necredincioși către Poartă, îi închidea și, amenințîndu-i cu moartea, îi storcea de parale. Pre frații Brîncoveni, Nicolae și Manoil, pe frații Ghiculești, Constantin și Scarlat, pe Dimitrie Racovița, pe Ioan Moruz și pe Ioan Văcărescu cu fiul său Alexandru, i-au exilat cu firman împărătesc la insula Rodos, pe bătrînul mare ban Pană Filipescu cu doi fii ai săi, Nicolae și Constantin, i-au exilat la mănăstirile Sfîntului munte (Ianache Văcărescu zice la Meteore) ; iar familiile lor le-a trămis la Constantinopol, și pe altele peste Dunăre în Bulgaria".

[1] Dl. Ștefan Greceanu, posesorul acestui prețios manuscript, crede că, cu ocaziunea acestei înturnări în țară a vornicesei Elena Greceanca, s-a adus aici și manuscriptul, care a fost urmat mai tîrziu de către autor, rămînînd în casa Grecenilor.

[2] *Istor. împăr. otom.*, Mns. p. 235 et sq.

[3] Aceasta este manuscriptul citat adesea pînă aci și care e legat în duoă mici volume ; în cel dîntîi se află partea I și începutul părței a II ; în cel d-al doilea urmează partea a II-a, întreruptă la fața 277. Scrisoarea e foarte citeață și se vede a fi din altă mînă, iar *vierșurile* intercalate și unele note pe margini, sînt făcute de mîna autorului, cum se vede din asemuirea lor cu textul original al Gramaticei ce este în posesiunea d-lui Ioan Văcărescu.

[1] În general aceste versuri n-au nimic însemnat ; spre dovadă vom cita din cele mai bune. Astfel vorbește autorul de Mahomet (p. 10) :

„Mahomet stătu în lume, om foarte însemnat,
căci s-arătă din slugă, prooroc și împărat
Și dătătoriu de lege, ce dupe ce-o întocmi,
în trei părți ale lumei, de mulți se priimi".

Astfel de Osman. (p. 24) :

„D-a se numi Eroe în lume cineva
Osman trebui să fie, iar nu doar-alt ceva.
Făcu-ntîi stăpînire, apoi s-au arătat
fără războiu și-n grabă, calif și împărat.

131 feţe manuscripte. A duoa parte se deschide cu viaţa sultanului Mahmud I (1730), subt a cărui împărăţie autorul *au văzut lumina lumii*; de aci încolo evenimentele împărăţiei se amestecă cu ale ţărei şi mai ales cu întîmplările vieţei scriitorului, precum am arătat în numeroasele citaţiuni precedente; de aceia şi interesul creşte în mari proporţiuni. Ne place a citi acest memorial al unui bărbat ce joacă un rol eminent printre contimporanii săi şi ale cărui fapte politice sînt alternate cu lucrări literare aşa de folositoare.

Iănăchiţă, cum am văzut, întreprinse scrierea aceasta istorică în exilul de la Nicopole şi de aci înainte o urmă mai mult ca un jurnal al său privat, fiindcă de aci înainte el vorbeşte mai mult de cele ce s-au întîmplat lui şi celor ce-l înconjurau; să-i mai lăsăm dar cuvîntul ca să ne spună soarta mai grea ce aştepta pe exilaţi [1]:

„Noi ce ne aflăm la Nicopoli fără de protecţia lui Selim-paşa, căci îl trămisese împărăţia la Bender, într-un *serhat* lipsiţi de toate cele trebuincioase şi ca <şi> cum eram închişi, căci nu eram slobozi să mergem aiurea şi nu numai nu ne aflam atunci în vreo vină, ci unii din noi aveau şi merit la *devlet* dupe credinţa cu care ne-am purtat în ceialaltă răzmiriţă, mai vîrtos eu că aveam de atunci *fermanuri* şi multe *buiurultiuri* arătătoare de aceasta, între care se coprinde arătarea credinţei şi a altor boieri, am trămis un *arzohal* cu unul din boieri la prea înaltul *devlet*, întru care făceam rugăciune ca să avem, voie să mergem în *memaliki mahruse*, la un loc cum iaste Odriul, unde să putem a ne înlesni petrecerea vieţii. Acest *arzohal*, dupe ce l-au luat vezirul, ne-au trămis răspuns să stăm acolea pînă ce se va face hotărîre. Dupe aceia au sosit la Ruşciuk, viind la Bucureşti şi pîrîndu-ne Mavrogheni cu multă pîră mincinoasă dînd şi la *haznea* o sumă de bani, au putut face ca să se trămiţă *ferman* cu un ceauş împărătesc şi să iea şi pe şase din noi să-i ducă la Rodos surghiun şi aşa, lăsîndu-ne familiile la Nicopole, la sfîrşitul lui noiemvrie, am purces dupe poruncă şi am mers la Rodos. Într-acest fel au curs lucrurile într-această iarnă (1789)....

La Rodos eram afundaţi în multă întristare şi nu pentru noi, căci noi pe unde am trecut şi acolo am fost primiţi cu multă *peripiisis* (îngrijire) şi cinste de toţi cei mari, ci pentru familiile noastre, ce numai era depărtate de noi, ci le lăsasem şi într-un *serhat* ca Nicopoli, fără de nici o protecţie omenească".

Şi adăogă devletul cu ţări şi se făcu
- ncepere şi părinte -mpăraţilor d-acu".

Astfel de Murat I (pag. 32):

„Murat pieri la pace
Iar nu cînd se bătea;
Ci dar Minerva tace,
Iar Marte cît putea
Striga la toţi să crează
Că ş-acu e slăvit
Şi cum pieri toţi vază
Că-i de vrăjmaş lovit".

Astfel de Baiazet, (p. 37):

„Slavă şi dobîndirea la împărat e fire
şi sînt îndatoraţi
pururea să le ceară pînă măcar să piară
ş-atunci sînt lăudaţi.
Şi fulgerul să trece, neşcine să se cerce,
nu-i lucru necrezut,
Şi Baiazit de piere, cinstea lui aşa cere;
de faţă e văzut".

[1] *Istor. împăr. otom.*, Mns., p. 224 et sq.

Doi ani de zile aproape trăiră boierii români la Rodos, înconjuraţi de onori la care grijele îi lăsau nesimţitori. Iănăchiţă Văcărescu avea cu sine pe fiiul său mai mare, Alecu, fecior al întîiei sale soţii Elena Rizo, carele, crescut în şcoala părintelui său, promitea a-i semăna, ba şi chiar a-l întrece atît în capacitate politică cît, mai ales, în geniu literar. E un frumos tabel istoric de a vedea de acum înainte pe aceşti doi vrednici bărbaţi tată şi fiu, străbătînd împreună valurile furtunelor noastre sociale!

Domniţa Caragea, a treia soţie a lui Ianache, trecuse cu patru copii ai săi şi cu celelalte familii de boieri expatriaţi, la Arvanitohori din Tîrnova; dar traiul rău şi proasta stare în care aceste familii vieţuiau, redusese pe domniţa la un singur fiu, care fuse în urmă poetul Nicolae Văcărescu vornicul [1].

Într-acest timp sultanul Selim III, moştenitorul lui Abdul-Hamid, şi Leopold, urmaşul lui Iosef, înclinară la pace; sultanul ordonă liberarea boierilor exilaţi (fevruarie, 1790) şi atît cei de la Rodos cît şi Filipeştii închişi de doi ani la mănăstirile de la Meteore, se adunară în Tîrnova şi de acolo trecură, la începutul lunii iulie, la Andrianopol [2].

„N-am şezut o săptămînă şi mi-au venit o *etriname* a prea învăţatului vezir Hasan-paşa, întru care, dupe ce defăima pe Mavrogheni pentru surghiunirea noastră, îmi poruncea mie, cu multe laude şi cum că fiind trebuincios, numai decît să mă scol şi să merg la ordie la Ruşciuk, care *mehtup* se află cu multă cinste subt păstrare în arhivele mele".

Se înţelege că el nu întîrzie a se duce la vizir, pe lîngă care se sileşte a înegri cu cele mai aspre colori pe principele, inimicul lui; aceasta îi era lesne acum, căci Mavrogheni plătise cu ruşinea învingerii, nesocotitul său devotament către turci. În orce caz sacrificiul trebuie să fie cumpănit dupe persoanele către care se îndreptează; această regulă de politică, boierii noştri cei vechi o cunoşteau foarte bine şi devotamentul lor către străini urma în totdeauna asemenea proporţiuni. Cu timpul, cumpăna veche s-a pierdut.

Lui Mavrogheni i se taie capul la satul Bela, şi Iănăchiţă îndată scrise boierilor din ţară, dupe porunca vizirului, că *dreptatea împăratului făcuse răsplătire* lui Mavrogheni, de care veste *s-au bucurat cu toţii* [3].

Petrecerea Văcărescului în tabăra vizirului de la Ruşciuk e privită de dînsul ca o epocă de strălucire, căci se bucura de toată încrederea *regélelor* turci şi pregătea reîntuarnarea ordinei anterioare în ţară, ocupată acum de austriaci; el dobîndeşte, cu ferman împărătesc plin de laudă „carele şi acesta se află păzit în scrisorile mele cu multă evlavie" [4], voie de a merge în Andrianopole şi petrece acolo iarna, cinstit şi iubit de toţi paşii turci; în primăvara următoare pregăteşte în secret poduri pe apele ţărei pentru turci; în sfîrşit serveşte cu vrednicie, cu inteligenţă, cu credinţă Porţii; dar nu ştiu pentru ce simţim o tainică mulţumire de a vedea manuscripul întrerupt în mijlocul povestirii acestor slujbe slugarnice, pe care ne-ar părea mai bine a le vedea împlinite de alţi oameni, demni de a servi, iar nu de a comanda. Paginile din urmă ale manuscriptului se citesc cu neplăcere, căci ele destăinuiesc o slăbiciune într-un caracter așa bine conformat ne mirăm citind cum a putut să se-ncuibeze o nevrednică mîndrie în inima aceluia care zisese :

---

[1] *Istor. împăr. otom.*, Mns., p. 254.

[2] *Idem*, p. 253, 255.

[3] *Idem*, p. 270.

[4] *Idem*.

„Ce-ai să-mi zici de mîndrie ?
Eu n-aș mai fi vrut să fie !
Căci se-mpotrivește firii
Și legii și omenirii.
Om la om să se arate
Ca cum nu-i e cu un frate !
Tot cu rea deosebire
Face pe la toți privire ;
Cu turbare, ca o vită
Și natura n-e urîtă.
Aib -o cin-va vrea s-o aibă,
Dar cu mine treabă n-aibă !" [1].

Aceste cuvinte sînt în contrazicere cu faptele, cînd vedem pe Iănăchiță atît de amețit de onorurile ce-i fac turcii, încît pentru dînșii își sacrifică demnitatea sa de autoritate pămînteană.

> „În toată această curgere de vreme, judicățile și pricinile se căuta de mine și de cîte ori venea la cortul meu cu pocloane, îi luam însumi eu (pe români) cu pocloane și-i duceam pe la Regéli cu pocloane, pe unii la Kehaia bey, pe alții la tefterdar, pe alții la ceauș-pașa și arătam că într-adins au dus pocloanele pentru dînșii și le primea cu libov stăpînii și le dăruia galbeni din destui ; într-acest chip am otcîrmuit trebile țărei, cu multă plăcere a stăpînilor, pînă cînd s-au făcut armistiția cu nemții [2]".

Negreșit că această îngrijire înjositoare de a preveni toate capriciile, de a linguși toate dorințele turcilor, la care autorul pare a se-nchina ca dinaintea unor netăgăduiți stăpîni, revoltă azi oarecum demnitatea și amorul propriu al românilor, deșteptați acum din umilința timpilor fanariotești ; ne pare rău, ne întristăm cînd vedem un om cu o-naltă inteligență, cu un suflet patriotic, așa plecat subt acel jug degrădător ; dar spre scuza lui — dacă înjosirea admite scuză — să ne aducem aminte că asemenea evenimente se petreceau pe cînd spirituosul și simțitorul principe de Ligne, general în armata austriacă, scria despre boierii țărilor noastre, aceste mîhnitoare cuvinte [3] :

> „Boierii vorbesc puțin. Temerea ce au de turci, obicinuința de a auzi tot știri rele și asuprirea ce exercită asupra lor divanul de la Constantinopol și hospodarul, i-a deprins cu o neînvinsă întristare. Cincizeci de inși cari se adună pe fieșice zi, cînd într-o casă, cînd într-alta, par a aștepta mereu ștreangul fatal, și pe fieșce minut auzi zicînd : „Aci tatăl-meu a fost ucis din porunca Porții și colea soră-mea, din porunca domnului".

---

[1] Din exemplele Gramaticei.

[2] *Istor. împăr. otom.*, Mns., p. 262.

[3] *Lettres et pensées du prince de Ligne*, Vienne, in 32, p. 232. Tot în acea scrisoare, p. 236, autorul adaoge : „Rien ne ressemble à la situation de ces gens ci. Soupçonnés par les Russes d'avoir de la préférence pour les Autrichiens, suspects à ceux-ci qui les croient attachés aux Turcs, ils désirent autant le départ des uns qu'ies craignent le retour des autres". Vezi și *Mag. pentru Dacia*, tom. V, p. 360 19.

Oarecine mai mult decît Văcărescu purta tipărite în inima sa, așa groaznice amintiri ? În minutul de față cel puțin, patria sfîșiată de răzvrătiri, familia și viața sa lăsate în prada nesocotitei cruzimi a turcilor, cereau din parte-i un cap plecat, un suflet umilit. Fără d-a încerca să-l disculpăm să deplîngem totuși acea tristă stare de lucruri ce supunea la înjosire și chiar sufletele cele mai nobile.

Ne place dimpotrivă a vedea, cîțiva ani mai în urmă (1794—1796), pe banul Iănăchiță Văcărescu în rivalitate cu domnitorul Alexandru Moruz. Acest domn, înălțat iute din dragomant la tron, nu era însă un om lipsit nici de cunoștințe, nici de spirit. Un jurnal francez contimporan [1] ni-l descrie petrecînd, într-un cerc de europei, cu jocuri de spirit în limba franceză, și aceasta negreșit caracterisează foarte bine pe acel tînăr stăpînitor, inteligent și luminat, dar iubitor de plăceri și de lux, iute și arțăgos la fire, vrînd ca toate voile să i se împlinească pe dată și ca nimeni să nu-i stea împotrivă. În mai multe rînduri această iuțeală de caracter pricinui conflicte neplăcute, și Iănăchiță Văcărescu era unul din aceia cari nu suferea cu răbdare trufiile junelui despot. Încă de la 1793, virtuosul mitropolit Filaret, pe care l-am lăudat mai sus ca episcop de Rîmnic, fusese silit de principe să demisioneze, fiindcă îndrăznise a se împotrivi la un nesocotit capriciu domnesc și, rememorînd amintiri clasice, îi spusese că, urmînd după voia lui, s-ar expune a zice lumea de dînsul că se joacă copilărește, νηπιάζει [2]. Această aluziune la junețea sa înfurie pe Moruz și bietul mitropolit fu constrîns să se retragă în răcoroasa locuință de sub mitropolie ce au păstrat numele lui.

Văcărescu fu mai dibaci și mai norocit în lupta sa cu nesuferita mîndrie a domnitorului ; o anecdotă din timpii aceia, ce ni s-a povestit, va da o idee despre rolul important ce ocupa în trebile țărei, cunoștințele și experiența Văcărescului. Acesta, supărat de pretențiunile nemăsurate ale noului ceremonial domnesc renunțase d-a mai călca la curte și era hotărît a nu îngădui cîtuși de puțin înfruntările obicinuite ale îngîmfatului fanariot. Întîmplarea îl sluji cu prisos și-i dete prilej de a înfrînge exigențele lui Moruz, făcînd totdeodată și țărei un însemnat serviciu. În zilele acelui domn, două mari urgii căzură asupra patriei noastre : ciuma de o parte secerea poporul cu o furie nespusă, și de altă parte, se adăugea și o foamete groaznică care adusese desperarea la culmea ei ; locuitorii de prin sate și chiar cei din orașe, stinși de sărăcie și munciți de suferințe, erau siliți a măcina coaja copacilor spre a-și căpăta o hrană vătămătoare sănătății, care grăbea și înmulțea morțile într-un chip spăimîntător. Această stare de lucruri pricinuia o mare îngrijorare domnitorului, dar, nimeni din francezii, tovarășii săi de jocuri, nimeni chiar din divanul său nu știa să dea o povață mîntuitoare, cel puțin un leac pentru ușurarea răului. Boierii se adunau în deșert ca să chibzuiască; izvoarele îmbilșugate ale țărei erau secate, nimeni nu cuteza, de frica turcilor, să chiăme întru ajutor pe Austria, care apoi și din fire nu prea e darnică, și nimănui iar nu-i da în gînd să ceară ajutorință de la acei aspri stăpîni, în veci gata a lua și a nu da, toate sfaturile erau sterpe. De aceia și boierii reclamau printre dînșii pe învățatul, pe iscusitul, pe ingeniosul ban Iănăchiță, la care rămăsese toate speranțele. Moruz trămise să-l poftească la curte, dar banul profitînd acum, spre a-i înfrîna oarba mîndrie, de nevoia în care se afla, se scuză arătînd că e bolnav și că nu poate veni altfel decît cu ișlicul în cap, fiind că pătimește de măsele. O cerere așa de îndrăzneață! o asemenea infracțiune la regulile ceremonialului! un boier cu ișlicul în cap dinaintea domniei sale! acestea părură lui Moruz necuviințe nespuse, neauzite, necugetate, monstruoase. Moară lumea de foame, de ciumă, de ce o vrea, mai bine decît să vază Alexandru Moruz, ὁ Μέγας Αὐθέντης τῆς Βλαχίας, pe Iănăchiță Văcărescu cu ișlicul în cap!

---

[1] Le *Spectateur du Nord*, décembre 1801, p. 317 : „Pendant que la France devenait barbare, il y avait des pays barbares qui devenaient français et quand le plus pur de notre sang rougissait les ruisseaux des rues de Paris, la cour de Bucarest jouait à toutes sortes de petits jeux d'esprit ; le hospodar lui-même, élevé par un français, amis des français, parlant notre langue presqu'aussi facilement que nous, entouré d'une demi douzaine de nos compatriotes expatriés, dont il avait fait sa société intime, leur donnait l'exemple de méler de la réflexion et de la morale jusque dans les plus frivoles amusements etc."

[2] Νήπιος, νηπιάζειν, νηπιαχέυειν, în Omer, Esiod, Pindar și alții, cînd vor să vorbească de inexperiența și de simplitatea copilărească ; μέγα νήπιε, zice Esiod ca cum am zice noi, *copil bătrîn, nătărău.*

Răul însă creștea cu pași uriași, nemulțumirea poporului ajunsese la o șchioapă de răscoală și apoi boierii începuse a murmura; se suna de un *arz-mahzar* cu plîngeri la Poartă, scaunul domniei era în sfîrșit în pericol. Dinaintea unor astfel de prevestiri, Moruz își plecă fruntea trufașă și se hotărî a primi pe banul cu capul acoperit. Văcărescu sosi la curte cu gîtul înbrobodit în șaluri, cu faimosul ișlic de pricină afundat pe urechi, negreșit că trebuia să semene cu vulpea cea din fabulă, care veni la adunare:

„Dar însă oblojită, pe sub barbă legată
Și cu un lipan mare la cap înfășurată".

Fanariotul își stăpîni indignațiunea și-l pofti să șază în locul său de onoare: „*Arhon* bane, îi spuse cu o blîndețe fățarnică, dupe ce mai întîi arătă mîhnire pentru suferințele lui, în tristele *peristasis* în care se află acum țara, așteptăm și de la *empiria evgenii* tale ca să ne *simvulevsească* ce avem a face spre a depărta asemenea *distichii*". „*Ipsilotate*, răspunse banul, puține voi ști a spune eu, un biet bătrîn retras din lumea strălucită ce-mpresoară pe măria ta, dar, pecît poci să mă întinz cu mintea, socotesc că ar fi oarecare mijloc de ușurare. Nu mă îndoiesc că bine cunoașteți că, deși vechile *hattihumaiumuri* ale țărei nu poemenesc nimic despre aceasta, însă s-au făcut obicei din zilele străluciților domni ce au domnit înaintea mării tale, a se da, pe fieșce an, *zaharea* îmbilșugată din țară, la *serhaturile* turcești de pe malul Dunării. Oare, făcînd acum țara plecată cerere la înalta Împărăție și mai ales făgăduind cu dinadinsul că, în ani mai roditori, se vor împlini cu prisos cele date acum, nu s-ar milostivi oare prea puternicul împărat și ar porunci să se sloboadă țărei zahereaoa grămădită în jicnițile *serhaturilor*? Ce cugetați despre aceasta, *ipsilotate*, și domniile-voastre, *arhondes*?"

Ideea păru tuturor minunată, ea se puse îndată în execuțiune; Poarta consimți cu mărinimie a da azi un ou ca să capete mîne un bou și bietul popor român se văzu ușurat prin bucatele ce se întoarseră din îmbuibatele cetăți turcești, în satele române flămînzite. Astfel Iănăchiță Văcărescu, credincios tradițiunilor de familie și demn urmaș al Radului comisul Bilșug, scăpă țara din foamete. Putem zice că el datori această

faptă meritorie, adîncei cunoștințe ce avea despre toate relațiunile vechi și moderne ale Porții cu Țara Românească; în călătoriile sale prin Turcia și mai ales în desele sale petreceri la Constantinopol, unde și dobîndise de la patriarhie, printre alte onori, și titlul de *dikeofilax al bisericii Răsăritului*, împins de spiritul său neobosit și doritor de orice cunoștință folositoare țărei, el formase o cărticică în care, cu multă strădanie și cheltuială de bani, izbutise a scoate din condicile împărătești, copie de pre toate documentele atingătoare de patria sa. Fotino ne spune că a căpătat această carte de la Alecu Văcărescu, fiul lui Iănăchiță, și că a întrebuințat-o spre a extrage unele acte și a face, în Istoria sa [1], un sumariu al documentelor dintr-însa. Această interesantă lucrare e acum pierdută, împreună cu toate hîrtiile importante pe care Iănăchiță ne spune că le aduna în archiva casei sale; numai notița și extractul lui Fotino ne stau dovadă despre existența ei și totdeodată despre zelul nepregetat cu care acel om, adevărat mare, întreprinse cultivarea limbei și deșteptarea moralizătoare a datinelor noastre.

Nu putem vedea fără mirare că stimabilul dl. G. Sion, în traducerea ce a făcut dupe cartea lui Fotino, la acest loc, a trecut subt cea mai deplină tăcere, laudele cu drept meritate ce autorul dă banului Ianache Văcărescu. Un literat cu așa mult gust și talent ca d-lui n-ar trebui niciodată să uite că lauda dreaptă și meritată onorează mai mult pe cel ce o face decît pe cel lăudat [2].

Iănache Văcărescu fu cu adevăr un om *în veci memorabil, gloria nobililor Țărei Românești, onoarea familiei sale și fala patriei*, precum îl numește Fotino; să nu ne sfiim a o mărturisi acum, dupe șaizeci de ani, cînd termenul oricărei invidii s-a încheiat. Trecutului cel puțin i se cade dreptate.

În anii <în> care am ajuns cu biografia acestui bărbat eminent, ne apropiem de sfîrșitul carierei sale.

Moruz, deși Văcărescu scăpase domnia lui din urgia foametei, nu putea însă să mistuiască afrontul ce i se părea că încercase din partea boierului român, și cînd, dupe răpedea și neprevestita lui destituire, la 1796, august 30 [3], el se gîndea că nu putuse a-și răzbuna asupra lui, spun că zicea cu o fieroasă mînie: „Dacă nu voiu avea ștreang cînd îmi va cădea Iănăchiță în mînă, voi lua pletele doamnei mele spre a-l sugruma!".

Mai fericit decît fiul său Alecu, banul Iănăchiță scăpă de stăruitoarea lui ură, căci a doua sa domnie nu-l mai găsi pe lume; în cei din urmă ani ai secolului trecut Iănăchiță Văcărescu răposă, ne avînd încă 60 de ani împliniți, și trupul lui fu depus în biserica sf. Ioan cel mare, alături cu casele sale.

---

[1] Fotino, trad. de G. SION, t. III, p. 316 et sq.

[2] Iată textul grecesc, nu precum a fost abreviat în traducere de dl. Sion. ediț. grec. de la Viena, 1819, t. II, p. 372;

„Τὴν τῶν δύω τούτων βασιλικῶν θεσπισμάτων περίληψιν εὗρον ἀπαράλλακτον ἐν τίνι βιβλιαρίῳ, ὅπερ μοὶ ἔδωκεν ὁ ἐν μακαρία τῆ λήξει 'Αλέξανδρος Βακαρέσκος, ὅς τις εἶχε λάβει αὐτὸ παρὰ τοῦ ἀοιδίμον πατρὸς τοὺ μεγάλου μπανου 'Ιωάννου τοῦ Βακαρέσκου, ὁ δὲ ἀείμνηστος ἐκεῖνος πατήρτου. το ἐγκαλλώπισμα λέγω τῶν εὐγενῶν τῆς Βλαχίας, ἡ τιμὴ τοῦ γένους, καὶ τὸ καύγημα τῆς πατρίδος, κατόρθωσε διὰ δαπάντης χρημάτων νὰ λάβη τὰ ρῆθέντα ἴσα (κόπιας, ὧν διαλάμβανεν ἰδιοχείρως) εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει διατριβὴν του ἀπὸ τὶ καθ' αὐτὸ της βασιλείας κληουτούκια (κώδηκας)."

[3] Fotino, trad. de G. Sion, t. II, p. 182.

O vieață nu atît lungă cît plină de fapte și de lucrări folositoare, a însemnat acestui nobil bărbat un loc nepieritor în analele românești; faptele-i însă au rămas legate de epoca în care el a trăit, epocă tristă pentru noi, tabel întunecos și umilitor, în care ne place totuși a întrevedea umbra lui mai demnă și mai măreață; dar lucrările sale în cercul literar, acelea vor rămînea ca pietre unghiulare pe care s-au așezat temeliile literaturei noastre. Gramatica sa, informă, necompletă, imperfectă, este însă întiia cercetare a regulilor limbei; versurile sale, puține la număr și restrînse în mici proporțiuni, sînt însă întîiele modele de o perfecțiune poetică; istoria sultanilor sau mai bine Memorialul său e o operă prețioasă în neaverea noastră istorică; în sfîrșit dicționarul românesc, culegerea de document<e>, dacă le-am avea, ar fi pentru noi alte scumpe izvoare.

Nu putem dar tăgădui marile merite ale acestui bărbat și, aruncîndu-ne în general ochirea asupra activității sale, exercitată în toate sensurile, mai multe analogii de caracter, de spirit și de fapte ne invită a-l asemui, negreșit cu deosebirile mari de țară și de vremuri, care ne dovedesc că, în zilele lui ca și acum încă, eram departe de timpul cînd:

„Acest biet corb sărman
Iar acvilă s-ar face
Ș-ori ce român ar fi roman
Mare-n războiu și-n pace".

ne invită, zicem, a-l asemui cu un roman strălucit, cu Ciceron. Într-adevăr, la amîndoi se văd, dezvoltate în cercuri deosebite și neegale, aceiași neobosită activitate care le dă un rol în toate treburile politice, fără d-a stînjini lucrarea lor intelectuală, aceiași varietate de cunoștințe și de ocupațiuni, aceeași multiplicitate de talente felurite, acelaș gust pentru viața fastuoasă, pentru toate plăcerile atît sufletești, cît și simțuale, și chiar acelaşi colț de vanitate care se ivește pe ici și pe colea în operile și în faptele lor. Să nu se mire nimeni de o asemenea alăturare, poate neproporționată. Natura a semănat geniul prin toată întinderea omenirii, dar societățile, dupe vremi și țări, îl dezvoltă numai atît pre cît le stă în putere.

București, 1860

Adaose și îndreptări. 1. Mai-nainte de a sfîrși tipărirea acsetui articol asupra Văcăreștilor, în *Revista română*, am avut mulțumirea a putea elucida cestiunea de genealogie ce era încă confuză pentru noi pe cînd tipăream pag. 257—268. *Genealogia familiei Cantacuzinilor de la anu 800 și pînă la anul 1787*, frumos manuscript pe pergament ln posesiunea reposatului d. Const. Cantacuzino, ne-a dat, la pag. 398 și urm., deslușirile de mai jos:

„Ianache Văcărescu (*cel d-întîi Ianache*) era frate vitreg cu doamna lui Constantin voevod Brîncoveanul... el au fost însurat cu sora lui Bărcă (*poate Bărcănescu*), mare logofăt și a născut cu soția sa patru fii: 1. Constantin mare vistier, și apoi mare logofăt subt Nicol. vodă Mavrocordat, a fost însurat cu Maria fata marelui vornic Iordache Crețulescu și a soției lui, domnița Safta, fiica lui Constantin vodă Brîncoveanul, 1732. Fiica lor, Elena, a ținut pe Mihai Cantacuzin, (*fratele Pîrvului spătarul de care am* vorbit); 2. Barbu; 3. Ștefan (*tatăl banului Iănăchiță*); 4. Radu.

Dintr-acestea vedem cum se rudea cel d-întîi Ianache Văcărescu cu Constantin vodă Brîncoveanul, și cum al doilea, Iănăchiță, se rudea cu Cantacuzenii.

2. În biserica schitului Măgureanu, din deal de la grădina Cișmegiului în București, care biserică este începută de logofătul Constandin Văcărescu, unchiul lui Iănăchiță și sfîrșită pe la anul 1760 sub domnia lui Const. Mih. vodă Racoviță, de ginerele logofătului, vistierul Mihai Cantacozino, se află pe păreți, deosebit de multe portrete ale Cantacozenilor, însă cei mai mulți fără nume, portrele următoare din familia Văcăreștilor: Constantin Văcărescu vel. logof., cu jupâneasa lui Maria, și Ianache Văcărescu vel agă, cu jupâneasa lui Stanca. Acesta e tata lui Constantin.

3. Printre exemplele de versificare date de Iănăchiță Văcărescu în Gramatica sa, găsim și cele următoare, în care autorul se silește a urma regulile prozodiei antice:

Și ce voiesc, cum poci s-arăt? Am glas? Muză, grăiește!
Zi ce se cuvine sau fă-mă a-nțelege
Cum să arăt mai pe-nțeles, în grai, curgere bună,
Cugete frumoase, cu poetice faceri.

*

Ce are, cine și-n ce fel să ne arate?
Silința cîte nu săvîrșeaște-n vreme!-
Războaie face cu-mpotriviri ciudate,
Aduce, duce, osteneala-și o are;

Drept hrană dulce încă și bucurie!
Apleacă firea și voința și-o cere.
Neșcine unde ție o ca o basis
La ver ce treabă a avea d-a-ncepe.

Înțelesul acestor două strofe se restabilește astfel: *Și în ce fel să ne arate cine ce are în sine?* adică: Cum să-și dovedească omul talentele, puterile? Poetul răspunde: Prin silință, căci *silința cîte nu săvîrșește cu vremea? Ea face războaie, aduce, duce, se ostenește*, dar răsplata ei, *dulcea ei hrană e bucuria. Ea apleacă și firea și cere ca voința sa* să se înplinească cu orce preț. De aceia *neșcine ori unde va avea să înceapă vreo treabă, să o iea, să o ție ca o bază* a lucrării sale.

NOTĂ DESPRE PLANURILE BĂTĂLIILOR LUI MIHAI VITEAZUL

Ajungînd cu publicarea *Istoriei românilor sub Mihai vodă Viteazul de N. Bălcescu,* pînă la faimoasă batalie dela Călugăreni, am voit a da aci alăturat, o schiţă de poziţia topografică în care s-au executat mişcările oştirilor în acea zi memorabilă. Dînd publicului cititor înlesnirea de a urma pe tărîmul bătăi deosebitele fluctuaţii ale victoriei în termenul de douăsprezece ore de luptă crîncenă, nu facem alta decît a împlini pînă la oarecare punct, dorinţa exprimată de ilustrul şi nenorocitul autor, care, bolnav şi aproape de moartea sa, scria din exil, următoarea indicaţie, pe care am găsit-o manuscriptă şi neterminată printre hîrtiile sale. Se vede că se adresa către un amic căruia îi recomanda a face un pelerinagiu pe tărîmul luptelor lui Mihai, spre a complecta astfel indicaţiile topografice şi legendare care, în lipsă de o bună hartă a ţărei şi proscris din patria sa, nu le putea însuşi dobîndi. Publicăm aci aceste cuvinte, indatorindu-ne ca, pe cît ne vor ierta şi timpul şi mijloacele, să împlinim în viitor îndatorirea impusă editorului Bălcescului, de următoarele note autografe :

„Mai întîi vei căpăta o hartă bună a Ţărei Româneşti şi a Ardealului sau şi mai multe spre a le confrunta, a le corigea una dupe alta şi a însemna pe una dintr-însele locurile istorice ce nu se vor afla însemnate. Această hartă astfel îndreptată cu numirea locurilor istorice, după cum le vei cerceta, îmi va sluji spre a face o hartă generală a campaniilor din toată vremea lui Mihai vodă.

Şi mai întîi în judeţul Vlaşca, a însemna pe hartă poziţia satelor *Petrii* şi *Hulubeştii,* unde s-au aflat cu tabăra sa Mihai vodă în iarnă anului 1595. Apoi satul *Scărpăteştii* sau *Serbăteştii,* unde a tăbărît hanul cu tătarii. Apoi satele *Putinei* şi *Stăneştii,* unde Buzeştii au bătut pe tătari. În toate aceste locuri vei merge în persoană şi vei căuta, precum în toate locurile ce se vor însemna la vale că s-a petrecut vreo bătaie, a aduna de la locuitori orice poveşti, legende, cîntice poporale ar privi acele locuri. Acestea trebuie a le scri astfel cum le spun ţăranii.

DESPRE EVENIMENTELE DIN VARA ANULUI 1595

A afla care poate să fie lărgimea Dunării între Ruşciuk şi Giurgiu. Despre podul pe luntri care făcu Sinan pe Dunăre, spun istoricii turci că, fiind în mijlocul rîului un ostrov lătăreţ (*plat*) sădit cu sălcii, duseră podul

de la Ruşciuk acolo în 5 sau 6 zile — A afla numele acestui ostrov. — De la acest ostrov a venit podul la cetăţuia *Singiorgiu* din insula cea mică, care acum e dărîmată. — A cerceta daca insula unde sînt ruinele cetăţuiei se numeşte şi ea *Singiorgiu,* căci unii o numesc *Slobozia.* — De la această insulă, a cării întindere să mi-o însemnezi (spun că are numai două jugere — *deux arpents* —) mergea podul la malul nostru căzînd într-un loc unde două rîuri se varsă în Dunăre. — A căuta p-acolo aproape acest loc şi numele celor două rîuri (sau unuia, de e unul).

Sinan plecînd cu oastea de la Giurgiu, tăbărî în cea dintîi noapte într-un sat ruinat în dreapta, *Camuri.* — Ce loc poate fi această *Camură?* Şi a doua zi ajunse în *Vadul Călugărenilor,* trecînd zice un autor, rîul Neajlovul pe trei poduri. — Oare Neajlovul se chiamă rîul cel mai de aproape de Călugăreni viind de la Giurgiu? Pe harta mea văz că acest rîu se chiamă *Salcia.* — A se asigura bine de aceasta. — Trebuie a şti că multe din numirile aduse de istoricii străini turci, unguri, poloni, etc. sînt cam greşite sau stricate puţin : de aceia a căuta uneori pe acelea ce se apropie oarece de dînsele.

CĂLUGĂRENI

La acest loc important trebuie a se opri mai mult. A face un *croquis* de planul acestei strimtori şi a o descrie cu amăruntul coprizînd lungimea şi lărgimea strimtorii, a şoselei şi a podului ce trec printr-însa, apele ce se vărs într-însa, numele dealurilor ce o împresoară. Istoria spune că vizirul Sinan îşi aşezase corturile pe o-nălţime, la intrarea strimtorei despre Giurgiu ; că Mihai luase poziţie dincolo de rîu, pe o înălţime două mile departe de tabăra turcească, ocupînd strimtoarea despre Bucureşti. Astfel îmbele armate potrivnice se aflau aşezate pe două înălţimi faţă în faţă, fiind despărţite numai de pădurea din vale ce nu le opria de a se vedea — A afla dealul unde erau turcii, precum şi acela unde erau românii şi a însemna numele lor şi orice poveşti şi legende se vor afla la Călugăreni.

Satul *Copăcenii* vine oare dincolo de rîul Argeş, sau dincoace (plecînd de la Giurgiu)?

TÎRGOVIŞTEA

Ce biserică, (oare *mitropolia*) era vecină cu Curtea Domnească şi pe care Sinan o prefăcu în cetăţuie?. A căuta dacă pe lîngă ruinele curţei se mai ţine vreo biserică? Tîrgoviştea vechiă oare pe malul drept al Ialomiţei se întindea? De este adevăr că împrejurul oraşului a fost şi nişte bălţi?. — La bătaia cetăţii Tîrgoviştei de creştini (1595), Răzvan vodă cu oastea sa se aşezase despre răsărit pe drumul Bucureştilor, bătînd partea de sus a cetăţei ; dintr-altă parte spun istoricii că Mihai cu Bathori se aşezase despre munţi şi rîul Ialomiţa, la o mănăstire (care fu atunci stricată şi apoi dreasă) departe de cetate de o bătaie de săgeată? Care poate să fie această mănăstire? Nu cumva *mănăstirea Dealului?* Dar aceasta nu era mai departe de cetate? ori că oraşul atunci se întindea mult mai mult decît astăzi? — A deslega aceste întrebări. — Istoria adăogă că Mihai merse apoi la un alt templu mai aproape de cetate, de unde o bătea cu tunurile. — A ghici și pe acest templu.

Cînd au venit creștinii de la *Rucăr* și *Stoenești* asupra Tîrgoviștei, subt zidurile cărui oraș era tăbărît Sinan, ei tăbărîră într-o cîmpie mare, o milă departe de Tîrgoviște și cu un sfert de leghe departe de tabăra lui Sinan. În mijlocul îmbelor taberi într-o distanță de o alergătură de cal și de una, și de cealaltă parte, era un deal mare tăiat prin mijloc în două, la poalele căruia curgea Dîmbovița. Pe acest deal se urcă Sinan ca să priviască armia creștină. — A găsi acest deal și numele lui și a cerceta de se află vreo vorbă sau poveste de această întîmplare.

Mihai, în retragerea sa dinaintea lui Sinan, de la Călugăreni, vine la Tîrgoviște; d-acolo întinzînd tot mai departe în munți, urmînd țărmurile Dîmboviței se adăpostește la *Cetățuia lui Negru Vodă,* ale cării întăriri de puțină vreme zdrobite de turci, se vedeau încă. Acest loc e vestit printr-o bătălie ce cîștigă la 1342, Dragomir comandantul puterilor lui Ladislau vodă, asupra oștirii craiului Ungariei Ludovic I care, sub comanda lui Nicolae Garan și Simeon Megheșel, năvăliseră în țară; acești duci unguri căzură morți în acea bătaie. — A face o descripție amăruntă a acestui loc numit *Cetatea lui Negru vodă,* a ruinelor ce se aflu , a culege toate tradițiile și legendele ce se povestesc acolo de Negru vodă și suvenirile, de vor fi ale bătăliei susmenționate ce a ilustrat acel loc.

De la *Cetatea lui Negru Vodă,* Mihai se trase mai în munți, tot pe apa Dîmboviței în sus, pînă la satul *Stoenești* unde tăbărî. — A face aceiaș călătorie descriind drumul și distanța între *Cetatea Negrului și Stoeneștii*; a descoperi cel din urmă loc și tradițiile ce se vor fi păstrat din acele vremi, căci acolo a mai avut Mihai întîlnire cu turcii.

De la *Stoenești* a merge la *Rucăr,* însemnînd distanța ; aci a merge la granița Ardealului și a descrie trecerea din Ardeal în țară. P-aci intră prințul Ardealului în ajutorul lui Mihai. Trecerea muntelui, spun istoricii contemporani cum că era rîpoasă și repede și atît de îngustă încît trebuiră a slobozi carele cu funiile la vale. — Tot așa e și acum? —

BĂTĂLIA DE LA TELEAJEN (1600)

Această bătălie ce urmă între Poloni, sub hatmanul Zamoisky și Mihai vodă, se făcu pe apa Teleajenului ceva mai sus pe rîu urcînd din drumul Ploieștilor. Oastea românească era așezată într-un loc de trei părți încungiurat de munți mari și acoperiți de păduri : în a patra parte pe unde Mihai intrase în acel loc și se afla astfel închis, venia rîul *Teleajenul* care făcea o cotitură acolo încît trebuia a-l trece de două ori spre a intra în pădurea cea deasă ce se afla în fruntea taberei românești. — A găsi acel loc de bătaie urmînd din drumul Ploieștilor pe Teleajen în sus, și a culege orice suvenire se vor fi păstrat acolo de această întîmplare . . . .
. . . . ”

Aci se întrerupe manuscriptul; dar va fi lesne a complecta cererile autorului, urmînd și pentru localitățile încă neînsemnate aci, sistemul

întrebuințat de dînsul. Sub raportul topografic, lucrarea e acum mult înlesnită prin publicarea hartei cei mari a Țării Românești executată de inginerii statului major austriac și prin mai multe bune harte al Transilvaniei publicate în acești din urmă ani. Din harta țării am extras planul topografic al localității de la Călugăreni, adăugînd într-însul mișcările oștirilor, chiar dupe descrierea Bălcescului. Cu timpul vom face asemenea lucrări pentru înconjurarea Tîrgoviștei, pentru cetățuia lui Negru vodă, pentru bătălia de la Teleajen, etc.

În ceia ce se atinge de evenimentele din 1594 și din vară anului 1595, fieșicine va găsi pe hartă, satele *Pietrile, Putineiu, Stăneștii,* fieșicine va vedea că insula cea mică din față Giurgiului cea cu ruine de o cetătuei, se chiamă într-adevăr, *Singiorgiu,* iar cea lătăreață din susul ei, *Ramadanul,* va gasi asemenea *valea Sălcii* pe drumul Giurgiului, va găsi satul *Copăceni* d-a stinga Argeșului. Dar ceia ce rămîne încă de găsit, e localitățile satelor *Hulubești* și *Scărpătești* or *Șerbătești,* care poate s-au ruinat de tot, poate, ca multe alte sate din țara noastră, și-au schimbat numirile. E încă de aflat care a fost valea *Camuri,* daca nu cumva vom lua-o drept valea *Ceaguri* și satul învecinat la care a rămas Sinan pașa, drept satul *Dudiloiu.* Rămîne încă de constatat daca cumva ceva tradiții și legende au rămas pe alocuri, din acele fapte de arme strălucite, de și timpul și nenorocirile posterioare au șters mai toate amintirile glorioase din populațiile adesea secerate și adesea prenouite ale județelor române mărginașe Dunării.

Pe planul nostru am adăogat și crucea de piatră de la Călugăreni care încă dupe cum spune și Bălcescul, e cu 90 de ani posterioară și nu de loc relativă la gloriosul fapt de arme al lui Mihai. Această cruce monolită, mare și frumos săpată cu ornamente pe muchi, poartă o inscripție care în mai multe locuri s-a șters prin fărîmarea pietrii, deși un mic pavilion de cărămidă boltit o apără de injuriile timpului. Într-o repede trecere pe la Călugăreni, am descifrat, săpate pe această cruce, următoarele cuvinte ce le transcrim cu ortografia lor, precît s-a putut mai exact păstrată [1].

pe fața despre Giurgiu :
« svă-a aciasta și de viață aducătoare cr-ce rădicată este de prea luminatul și slăvitul domn Iѡ Șerban Cantacuzino voevod adevăratul nepot al bătrînului Șerban Basarab †. . . . . .† și pomenire veacinică înălța †. . . . .† ste la capul a †. . . .† stui frumos și minunat pod carele însuși împreună și cu iubit fiu său †. . . . . . .† la lucrarea lui fiind și cîte †. . . .†»

pe muchea din stînga :
«pentru că și mării sale în veaci bună pomeanire și mulțămită să-i vie și să-i rămăe lui și doamnei lui Marii și cuconilor lui, făcutu-s-au dară acest pod și această dumnezeiască cruce s-au ridicat într-al patrulea an al domnii sale la anul de la zidirea lumii зрча мсца ѡктовріи дни зї [2].

pe fața despre Neajlov :
„†. . . .† dar †. . . .† rădicarea aceștii cinstitei și de viață făcătoare cruce arată osteneala și stradania facerii acestui mare și temeinic pod întru

---

[1] D. A. Pelimon în *Impresiunile sale de Călătore în România* București 1858, a tipărit, pag. 271—72, această inscripție cu oarecare mici diferințe de lectură noastră.

[2] 7191, luna octombrie, zile 17 „adică annul de la Hristos 1682 (în text cules greșit зрпа în loc de зрча, nota edit.).

veacinică pomenire, iară luminatului acest †...† precum în ceia faţă s-au zis, iară în ceasta... tă faţă scrisu-s-au întru pomenire şi cinstiţi boiarini mării sale cari s-au întîmplat la facerea podului acestuia împreună cu a lor luminat domn†...†dus toţi cu multă stradanie şi osteneal de la începerea podului pănă la svărşit, cari pre nume sănt aceşte Radul Năsturel vel ban, Badea Bălăceanul vel vornic Gligorie Grădişteanul vel logfet, Vlad Cocorăscul biv vel logfăt, Costandin Brăncoveanul vel spătar, Iordachie Catacozino vel stolnic, Alecsandru biv vel stolnic, Mihul biv vel pitar, Tănasie vel armaş, Costandin Bălăceanul vel agă, Şărban vt logofăt, Fiera vt vistier, Şărban vel căpitan za lifegii, Pîrvul Creţulescu vt postelnic, fiind împreună toate breaslele slujitori şi ai curţii drep aceia s-au scris ca să fie întru veacinică pomenire. Лт. ѡт рождвл Хс.[1]

Precum vedem, nimic în această inscripţie nu aminteşte faimoasă bătălie a lui Mihai Viteazul şi singurul punct prin care acest monument mai nou poate prezinta oareşcare relaţie cu faptul de arme de la 1595, e modificările ce construcţia acelui *mare şi minunat pod* al lui Şerban vodă Cantacozino, trebuie să fi adus localităţii în care s-au bătut românii cu Sinan paşa. Într-adevăr deşi poziţia topografică n-a putut schimba în trei secoli, dar balta formată de Neajlov nu mai pare a fi acum aşa de ameninţătoare, nici lunca aşa păduroasă, cum ni le descriu istoricii de pe atunci. Cu clădirea podului trebuie neapărat să se fi tăiat mulţi din copaci şi să se fi făcut lucrări spre a înjghieba (encaisser) apele răslaţate ale rîului, construcţia şoselei moderne ce merge la Giurgiu a preschimbat şi ea înfăţişarea sălbatică şi mocirloasă a locului.

Dar pe lîngă lucrările de utilitate introduse de civilizaţie într-acea vale memorabilă, oare un monument care să dovediască recunoştinţa românilor către părinţii lor ce au apărat ţara cu bărbăţie, n-ar fi tot aşa de folos, ca şi o cale lesnicioasă deschisă pe acolo comerciului? Ceia ce înalţă o naţie, ceia ce-i inspiră demnitatea şi tăria, nu e atît dezvoltarea prosperităţei sale materiale nici îmbelşugarea productelor industriei sale, nici înmulţirea capitalelor şi averilor, nici luxul vieţii casnice, ci respectul către eroii şi gloriile naţionale de orce fel, ci amorul către pămîntul natal pentru păstrarea căruia s-au luptat generaţiile trecute, ci iubirea către limba şi datiniile părinteşti, moşteniri scumpe rămase din vechime! Fără de aceste elemente, spiritul naţional piere. Inima se sleeşte în recile speculaţii şi în întreprinderile egoiste ale industriei şi ale negoţului. Literilor şi artelor e dat de a intreţine vie veneraţie gloriilor trecute, de a deştepta nobilile aspiraţii, de a insufla sacrificii măreţe.

E o datorie sfîntă a popoarelor, pe care civilizaţia o consacră pe toată ziua mai tare, de a cerceta şi de a scoate la lumină faptele trecutului lor, de a eterniza, prin ajutorul artelor, memoria bărbaţilor mari şi evenimentelor glorioase. Să nu nesocotească dar nimeni cîtă influenţă salutară poate avea asupra unei naţiuni amintirea virtuţilor ei străbune, adeseaori ea a produs faptele mari, şi aceasta ne întemeiază mult a crede cuvintelor unui amic, cînd zicea[2]: "Să ne aducem aminte de epoca lui Mihai în care românul atinse culmea mărimii, care ne-a lăsat cele mai glorioase pagini în analele ţării. Cine nu s-a entuziasmat, citind bătăliile lui Mihai? Cine n-a admirat geniul şi bărbăţia lui? Călugăreni! Thermopile ale românilor! cîte inimi nu tresar la suvenirea ta! cîte suflete nu aprinzi! cîte braţe nu armezi! Cînd românul şi-ar pierde de tot credinţa, cînd orce scînteie de patriotism s-ar stinge în inima lui, numele tău singur ar fi în stare să-l ridice, să-l enthuziasmeze şi să-l facă a muri luptîndu-se, sau a triumfa!"

Cînd va veni timpul a vorbi despre celelalte localităţi însemnate în nota Bălcescului, vom spune şi asupra lor ceiace putem şti, mai-nainte de a fi făcut pelerinagiului înadins cerut de autor. Însă rugăm pe cititorii noştri cari vor avea vreunile din notiţile dorite de Bălcescu şi enunţate în nota de mai sus, ca să binevoiască a se associa cu noi în pioasă împlinire a dorinţelor ilustrului autor, şi a ne împărtăşi acele cunoştinţe ce vor putea elucida frumoasă lui operă naţională.

---

[1] Anul de la naşterea lui Hristos... *spart.*

[2] *Junimea Română*, No. 1, Paris, Mai 1851. *Trecutul şi Presentul.*

FOLETUL NOVEL ŞI CALANDARELE LUI CONSTANTIN VODĂ BRÎNCOVEANUL.

În vara anului trecut, 1860, fiind însărcinat de Ministeriul Instrucției Publice de a cerceta, a înregistra și a descrie obiectele antice și interesante pentru istorie ce se vor afla prin mănăstirile din unele județe ale țărei, am găsit în biblioteca mănăstirei brîncovenești de la Hurezi (districtul Vîlcea), printre alte importante manuscripte și cărți tipărite, o mică broșură cartonată în 4° mic, curat, scrisă românește cu literile cirilice din secolul trecut, coprinzînd un *Calandar pe anul* ҂аѱа (1701) cu prognostice politice, precedat de o precuvîntare dedicatorie adresată lui *Constantin vodă Brîncoveanul* și subscrisă de un *Ioan Romanul*. Totdeodată mi s'a spus acolo că alte asemenea calendare pe diferiți ani s-au fost, luat de principele Grigorie Brîncoveanul și s-au fost dus la București. Fusei curios de a le cere principelui care avu amabilitatea de a-mi încredința un volum în 4° mic de 152 fețe, în care sînt legate împreună și unul dupe altul, acele calendare pe anii 1693, 1694, 1695, 1703 și 1699. Titlurile se aflu încă în ființă la cele din anii 1693 și 1695, și iată-le în toată întregimea lor :

1693 CALANDAR
CE SA CHIAMA, FOLETUL NOVEL
DE ANUL ҂аХчг
Carele dupre limba frăncească, în rumănească,
sau întors,
de jupînul Ioan Romanul :
1693

1695 PROGNOSTICE :
dupre calindarele frăncești scoase : de
anul : ҂аХче
1695

Aceste titluri explică destul de bine coprinderea cărților, în care sînt înșirate tot felul de halucinații astrologice asupra politicei, temperaturei și feluritelor evenimente ce aveau a se petrece pe lume în cursul anului.

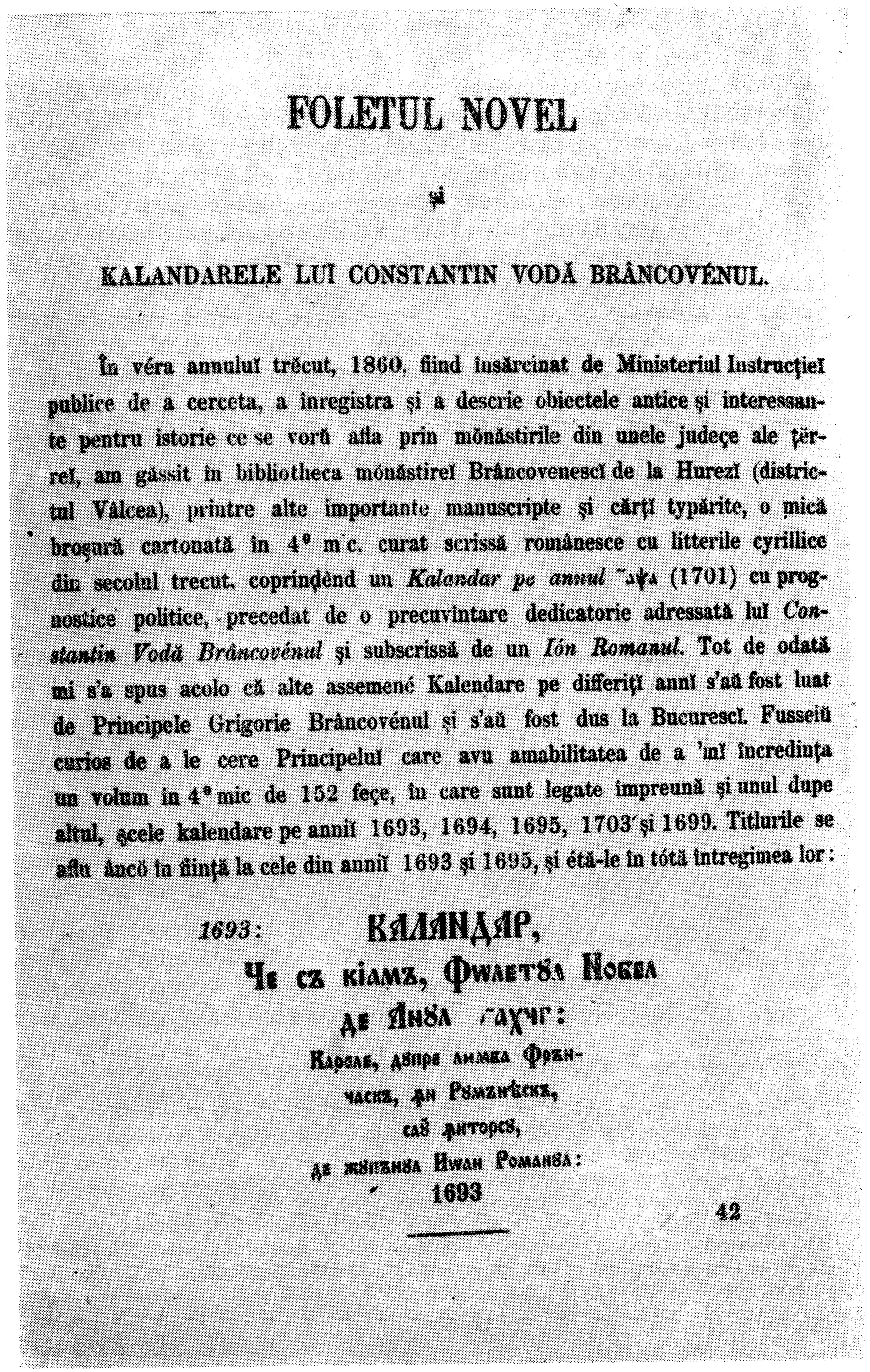

FOLETUL NOVEL

și

KALANDARELE LUÏ CONSTANTIN VODĂ BRÂNCOVÉNUL.

În véra annuluï trĕcut, 1860, fiind insărcinat de Ministeriul Instrucțieï publice de a cerceta, a inregistra și a descrie obiectele antice și interessante pentru istorie ce se vorŭ afla prin mônăstirile din unele judeçe ale țĕrreï, am gässit in bibliotheca mônăstireï Brâncovenescï de la Hurezï (districtul Vâlcea), printre alte importante manuscripte și cărțï typărite, o mică broșură cartonată in 4° m c. curat scrissă românesce cu litterile cyrillice din secolul trecut, coprindênd un *Kalandar pe annul* ҂аѱа (1701) cu prognostice politice, precedat de o precuvintare dedicatorie adressată luï *Constantin Vodă Brâncovénul* și subscrissă de un *Ión Romanul*. Tot de odată mi s'a spus acolo că alte assemenĕ Kalendare pe differițï annï s'aŭ fost luat de Principele Grigorie Brâncovénul și s'aŭ fost dus la Bucurescï. Fusseiŭ curios de a le cere Principeluï care avu amabilitatea de a 'mï incredința un volum in 4° mic de 152 feçe, in care sunt legate impreună și unul dupe altul, ącele kalendare pe anniï 1693, 1694, 1695, 1703 și 1699. Titlurile se aflu ăncö in ființă la cele din anniï 1693 și 1695, și étă-le in tótă intregimea lor:

1693: КАЛАНДАР,
Че сѫ кіамѫ, Фѡлетꙋл Новел
Де Анꙋл ҂аХчг:
Кареле, дꙋпре лимба Фрѫн-
ческѫ, ѫн Рꙋмѫнѣскѫ,
саꙋ ѫнторсꙋ,
де жꙋпѫнꙋл Іѡан Романꙋл:
1693

42

Foletul novel. Începutul studiului lui Al. Odobescu publicat în *Revista română*, 1861, vol. I, p. 657.
Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România.

Încă din secolul al XVlea (pe la 1495), în deosebite oraşe ale Europei, începură a se publica pe tot anul almanace cu prognostice astrologice, şi vestiţii astrologi *Nostradamus* sub Henric al II (1503—1566), în Franţa, *Matei Laensberg* din Lutich (1636), *Lilly* (1644) în Englitera şi alţii, vechi editori de calendare cu prevestiri, sînt negreşit predecesorii imediaţi ai lui *Chiaraval*, *Fruniolo*, *Rossoniolo*, *Pallade Astrologa* şi ceilalţi pe care îi citează Ioan Romanul[1] şi care au lăsat pînă azi stearpa lor ştiinţă şi minciunile lor periodice, lui *Cazamia*, *Agathangel* şi altor profeţi de calendare.

Autorul *Foletului Novel* şi al *Prognosticelor* româneşti mărturiseşte că ”prognosticele sale scoase din frăncescile calendare, nu toate cîte ei în cărticelele lor au scris, sînt, ci numai cele cîte i s-au părut că periergia părţilor noastre, ar pofti a auzi, le-a pus, iar alalte a lăsat.[2]”. Astfel el extrage materia lui din mai multe calendare şi din mai mulţi astrologi ”osebit italiani[3]”, pe care îi ”întoarce din limba frănceascâ[4] pe cea românească pentru curiozitaoa şi petrecerea de vreme” a voevodului Brîncoveanul care se vede că se interesa la această lucrare repetată în toţi anii[5]. Nu doară că el da vreun crezămînt închipuirilor ”trase din pornirile şi mişcările cerurilor, din stările zodiilor şi altele ca acelea, din care acei astrologi scot şi îşi fac meşteşugul lor”, căci traducătorul însărcinat cu lucrarea zice însuşi[6]: ”Mult numai stau de mă mir care să fie acea pricină de mişcă pe aceşti astrologi a scrie, şi a povesti de acestea, cînd vedem că nu es, nici vin tocma, cele ce ei spun.” Cu toate acestea se vede că, împins de acea ”curiositate omenească poftitoare a şti unele şi altele”, Brîncoveanul făcuse obicei de a citi şi de a purta adesea cu sine acele calendare în care şi făcea însemnări chiar cu mîna sa. La anul 1703 găsim următoriul pasagiu, în care notele marginale sînt scrise de însuşi domnul:

SCRUTINIE STEALELOR,

zice

”Sînt a le socoti, de figurile ceriureşti şi mai multe de acea prea mare coniuncţion adecă împreunare a celor doi mari care fost-au la anul trecut, la 20 ale lui mai. Şi acuma care va fi la ghen., 15 la 23 de ceasuri şi 20 de minute, a lui Cronos şi al lui Mars şi aşijderea la, 27 acei luni, la 7 ceasuri, minute 48 a lui Zeu şi a lui Mars şi împreună cu aceştia şi eclipsis, ce au trecut, arată îndoire realelor turcului şi ţărălor, aproape de Ţ<a>rigrad, păcum în anul trecut am şi semnat. Întracesta de acuma o trăgediia semnează cu obrazul acela dentîi, aseamene va fi prinţipului de Machedone, care cu a sa politică dăzunire seamănă; al doilea obraz cu o mănă de oameni, să arată Metabo. cînd de latini au fost scos din crăie. Al treilea mai apoi seamănă al Chiro, care cu o mulţime de oameni înarmaţi să nevoiaşte a întări ce au dobîndit. Aceaste 3 obraze dară, măcar că despărţiţi fieştecine arată partea sa, dară toţi den-preună întămplările acestui an sămnează cărora ajungîndu-să unora cu hainele lungi care în letenească limbă zicea, vreamea iaste a să face pace care vorbă neplăcînd nici unora începătură au dat a să lovi şi aşa adăogîndu-se o mulţime despre partea lui Metabo silit-au pe prinţipul de Machedone şi pe aceia ai lu Chiro a să da înapoi, şi aşa urmănd bătaia aceaia a lui Metabo rămas-au stăpăn locului. Glasul acesta viind la urechile prinţepului de Machedone de aceia ce fugia, silit-au cu împreunarea altora a dobîndi ce pierduse, dară văzînd că în zadar iaste ispita sa, şi norocul nu-i ajută de dor murit-au. A căruia moarte auzind Votaman, unul de ai săi mai iubit, atăta să înfricoşă căt puţin lipsi să-i fie fost şi soţie şi Chiro pentru o pagubă ca aceasta aşa au rămas făr de sine, cît nu ştia ce să hotărască de trebile sale...”

Acesta se înţăleage
crai de Spania
Metabo să înţălege
împăratul nemţesc.

Vătăman să înţelege
duca de Mantova

Notele manuscrise ale Brîncoveanului de felul acesta, adecă cele ce servă a explica pseudonimele textului astrologic, ar da calendarelor o neînsemnată valoare, dacă n-ar veni lîngă acestea să se adaoge, la sfîrşitul fiecărui an sau, în unele, la sfîrşitul fiecărei luni, cîteva feţe scrise de mîna domnului şi coprinzînd un fel de ziar al său, întrerupt şi reînceput, dar în general continuat cu mai multă exactitate în timpul periodicelor sale călătorii de vară[1]. Aci vedem o sumă de fapturi interesante; găsim însemnări atingătoare de persoana domnului, de familia şi de boierii săi, (precum moartea mumei sale (10 fev. 1699), căderea dupe cal şi răposarea lui Panait clucerul (17 mai 1703), naşterea unei nepoate, din fiica sa Maria (9 iul. 1695), indispoziţia sa şi luarea de medicamente (1 şi 5 mai 1699), etc); găsim datele precise ale unor eveniminte politice şi războinice din timpii aceia, (luarea insulei Chio de Veneţieni (25 sept. 1694) şi redobîndirea ei de turci (25 fev. 1695), moartea sultanului

---

[1] Scrierile din care este extras acel calendar sînt mai cu seamă acestea: *Gran Pescator de Chiaravale, Tartana de Stelle, Nova Sybilla, Bretannia de Influis, Fruniolo, Pallade Astrologa, Gran Venator de lato oscuro, Gran Pescator de Cumanio, Nova Fenix, Burigot, Rette di Merlotti, Scrutinia Stellelor, Contra Tartana*, etc., Italia e încă roditoare în almanace astrologice.

[2] 1694. Către cititori.

[3] 1694. Epistolă dedicatorie către Constantin vodă Brîncoveanul.

[4] 1693. idem. Prin limba frîncească el înţelege negreşit aici limba italiană, care şi azi încă se numeşte pe ţărmurile orientale ale mărei Mediterane, *lingua franca*.

[5] De şi nu posedăm decît calendarele pe şase ani cu începere de la 1693, cînd a întreprins Ioan Romanul a lucra aceste calendare, (vezi *Epistol. dedic.*) negreşit că şi în anii ce ne sînt de lipsă între 1695 şi 1703, şi chiar mai pe urmă, trebuie să fi existat asemenea lucrări. A lor aflare ar creşte averea noastră istorică. E de prisos a mai explica cum de se aflau aceste calendare la Hurezi, căci se ştie că acolo s-a dus tot ce a scăpat din jaful casei Brîncoveneşti, la căderea domnului; printre altele şi biblioteca prinţului în care se găseşte şi astăzi marea colecţie de autori bizantini tipărită sub Ludovic al XIV, de Ducange, şi cei mai mulţi părinţi ai bisericei în ediţii graeco-latine.

[6] 1693, Epistol. dedicat.

---

[1] Se vede că domnul obicinuia a purta cu sine pe drum aceste calendare în care însemna cele ce i se păreau demne de notat.

Ahmet (23 ian. 1695), revolta Constantinopolului și izgonirea sultanului Mustafa (15 iul. 1703), etc.); găsim note comemorative pentru trimiterea de soli și de bani la Poartă, pe care Brîncoveanul avea grijă a le anula după întoarcerea trimișilor (precum notele anului 1694, apr.-sept.); găsim însfîrșit și unele fraze și cuvinte pe care le credem cifrate căci sînt scrise amestecate cu litere latine, cu slove cirilice și cu semne numerice (precum la 20 mai 1694, la 15 sept. 1695, la 20 mai 1699, etc.); chiea lor ne rămîne necunoscută și putem numai bănui că sub dînsele se ascunde ceva din acele secrete uneltiri pe care Brîncoveanul voia cu drept să le tăinuiască și a căror divulgare a grăbit trista lui sfîrșire.

Toate aceste felurite notițe puse în comparație cu *Condica de rînduiala Vistieriei de la ian. 1 anul 1694 și pînă la dec. 31 anul 1703*, care se află în Arhiva țărei[1], și cu *Istoria lui Constantin Brîncoveanul voevod de Radu logof. Greceanul*, ale cării 32 capitole inedite de la sfîrșit ne promite D. Ștefan Greceanul a le publica după traducerea germană a lui Flistich, din Biblioteca Augustană, din Brașov[2], ar răspîndi negreșit multă lumină asupra istoriei și instituțiilor țărei în epoca acestui domn; de aceia am întreprins a le publica, păstrînd pe cît s-a putut ordinea lor și ortografia cu care sînt scrise.

Mai-nainte însă de a reproduce acest interesant ziar, voi să depărtez printr-un cuvînt orce bănuială asupra autencității lui. De o partea coprinderea notelor cu totul personale domnului, cărticelele contimporane și dedicate lui, pe care sînt scrise, locul ctitoricesc în care acele calendare s-au păstrat, oferă cele mai solide garanții pentru veracitatea însemnărilor manuscrise; apoi vine încă de se adaogă și felul scrierei, *condeiul*, cum zicem românește, care e netăgăduit al lui Constantin vodă. Am avut adesea ocazii de a-i vedea subsemnătura în hrisoave și în cărți domnești; dar scrisoarea lui mai pe larg am învățat mai bine a o cunoaște din două cărți păstrate în mănăstirile brîncovenești: Una e un vechi exemplar in fol. al întîi ediții (1522) a *Dicționarului celui mare elinesc al lui Varie Favorinus episcopul Nuceriei*, tipărit de *Zaharia Caliargi Cretesul*, pe scoarța căruia stă scris grecește că *această carte a fost a lui Ioan grămăticul Moldaviei*, la *1677 în Amsterdam*, iar mai jos că de *la dînsul* a *cumpărat-o* la 1683 *sub iscălitul*, *Constantin Brîncoveanul* vl logofăt. Știm că la acea epocă Brîncoveanul era logofăt mare[3].

A doua carte e un exemplar din Evanghelia românească tipărită la 1682, subt Șerban vodă Cantacozino, în București, ferecată peste tot cu argint aurit și ornată cu figuri *au repoussoir*, reprezintînd, pe față, *Învierea Domnului* și doisprezece *Apostoli* împrejur; iar pe dos, pe Maica Domnului stînd pe globul lumesc și cîlcînd șarpele în picioare, precum

---

[1] Sperăm, că în curînd se va începe publicarea acestui important volum manuscris care poartă pe fața întîi titlul următor: „Catastih de toate rănduialele, cîte se vor pune pe țară și de chieltuialele căte se vor chieltui, den banii ce să vor strănge den țară după ce s-au pus Șărban vistiar mare. Anume cum vor scrie înainte”.

[2] Vezi articolul: *Scrierile lui Radu Logofătul*, pag. 579.

[3] Această carte se află în biblioteca de la Hurezi, unde se găsește și un exemplar din ediția lui *Favorinus* tipărită în 1792 în Veneția de Antonio Bartoli și dedicată prințului Constantin Basarab Brîncoveanul, al cărui portret frumos gravat în oțel de *Alex. de Via*, e pus în capul cărței.

și doisprezece *prooroci* împrejur. Subt acest din urmă sujet sînt gravate cuvintele:

„† Această sfăntă Evanghelie făcut-o-a robul lui Dumnezeu jupân Constandin Brăncoveanul vel spătar și s-au dat sfinti mănăstiri Dintr-un Lemn..... 1684”.

Cele din urmă cuvinte ale acestei inscripții sînt drese și în carte se vede scris la 1685, cu mîna lui *Constantin Brîncoveanul* care e subsemnat, că *meșterul ce o a ferecat*, din *greșeală a pus mai-nainte numele mănăstirei Bistrița în loc de al mănăstirei Dintr-un Lemn, căria era cartea destinată.* Aceastași însemnare scrisă și subsemnată tot de Brîncoveanul se mai găsește și în alte două locuri ale cărței, în josul foilor tipărite[1].

Confruntînd însă scrisoarea acestor însemnări autografe și netăgăduite cu ceia a notelor din calendarele lui Ioan Romanul, le găsim întru toate asemănate și identice; ceia ce constată o dată mai mult autenticitatea neînduioasă a manuscriptului tipărit aci în urmă:

Anul 1693. fața 1

7201[2] Călătoria noastră ce am făcut cînd am mers cu veziriul în tabără
anume cum sămnează.
† av. 5 sămbătă am purces den București.
† av. 8 marți am ajuns la Olt. unde și veziriul au sosit a doua zi miercuri.
† av. 10 joi am purces de la Olt.
† av. 12 sămbătă am sosit la Jiu la Pătrojani.
† av. 15 marți, în zioa de săntă Mărie, am ajuns la Dunăre împotriva Diiului.
† av. 22 au trecut verziriul Dunărea la Dii.
† av. 25 vineri am purces de la Dii înnapoi.
† av. 28 luni am sosit la Brăncoveani.
1. 7202.
† sept. 4 luni am purces de la Brăncoveani.

---

[1] Această Evanghelie este la mănăstirea Dintr-un Lemn.

N.B. Însemnarea anului cu litere latine arată numai în care calendar se coprind notele ce urmează după dînsa. Ordinea cronologică nu este strict observată în original, pentru rîndul notelor, mai ales în cele două dîntîi calendare (pe anii 1693 și 1694); astfel în calendarul anului 1693 se coprind note cu datele următoare: *1693 aug. și sept.*, *1694 fevr.*, *mart.*, *april.*, *mai.*, *aug.*, *sept.*, *oct.* (La fața 4 se vede însă o notă de la *25 sept.* pusă mai-nainte de cele pe *aug.*) În calendarul pe 1694, notele pe *apr.*, *mai.*, *iun.*, *iul.*, *aug.*, nu port an, și dacă le-am atribui un leat conform cu al celor din luna *sept.*, ce urmează, ar trebui să le credem din anul 1695, dar calendarul pe anul 1695, perecum și cele următoare își au notele lor mai bine regulate după cronologie. Noi am urmat ordinea manuscriptelor, lăsînd pe cititori a rectifica neregularitățile după indicațiile prezintei note.

[2] Se știe că după era bizantină urmată în Rusia pînă la Petru cel Mare și la noi pînă la sfîrșitul secolului din urmă, anii se numărau de la începutul lumei, socotindu-se nașterea lui Hristos la anul 5509 al creației. — Anul se-ncepea însă la I-iu septembrie astfel încît, pe cînd patru luni (sept.-decemb.) corespundeau cu un an de la Hr., celelalte opt luni (ian.-aug.) corespundeau cu anul următor.

Fiind că puțini acum cunosc cifrele slavone întrebuințate la noi în vechime, adăogăm aci o explicație a lor în cifre arabe, spre a înlesni înțelegerea textului nostru:

a = 1, v = 2, g = 3, d = 4, e = 5, s = 6, z = 7, i = 8, θ = 9, i = 10, ai = 11, etc. k = 20, l = 30, m = 40, n = 50, x = 60, o = 70, p = 80, ci = 90, r = 100, s = 200, t = 300, u = 400, f = 500, h = 600, ψ = 700, ω = 800, ц = 900. — Semnul ≠ pus înaintea ori cării cifre îi ridică valoarea la mie.

fața 2

† sept. 6 miercuri am sosit la mănstire la Hurezi unde și mănăstirea am tărnosit la sept. 8 vineri, în zio naşterii Maicii Preacisti.[1]

† sept. 9 sămbătă am mers la Bistriț.

† sept. 10 duminecă am mers la mănstirea De un Lemn.

† sept. 13 miercuri am sosit la Piteşti.

(*o jumătate de pagină lipseşte*)

fața 3

† feb. 2. l. 7202 Ne-au venit caftan de la înpărăție de mucarer[2], cu selam aga :[3] la veziriului Bairam aga.

† mart. 4. au mazilit pe Mustafa paşa veziriul[4]

† ap. 2 au mazilit pe Căzlar aga care era pricina mazilii cu Mustafa paşa veziriul, judecata curănd l-au ajuns.

† ap. 11 s-au aşezat Ali paşa vezir care şi tefterdar au fost mai-nainte[5].

† mai 16 ne-au venit iar caftan de mucarer de la înpărăție.

fața 4

sept. 25. l. 7203 Fiind la Brăncoveani ne-au venit veaste că au luat creştinii Sacăzul[6].

fața 5

7202 Meargerea noastră spre Tărguvişte i proci.

† av. 10 vineri am purces de la Bucureşti la Mogşoaia.[7]

† av. 12 duminecă am purces de la Mogoșoaia la Tărgovişt.

† av. 13 luni am sosit la Tărgovişte.

av. 27 miercuri am sosit la Piteşti la vii.[8]

---

[1] Vezi : *Istoria vieții lui Constantin vodă Brîncoveanu* de Radu logofătul Greceanul, Cap. 30, în *Magaz. istor. pentru Dacia*, t. II, 1846, pag. 209.

[2] Mucarer însemnează *preînoire de domnie.* La asemenea caz sultanul sau trimişii lui îmbrăcau pe domn cu un caftan nou şi primiau plocon de la dînsul. In *Condica Vistieriei*, la anul 7201 febr., găsim următoarea indicație : „5943 florinți s-a dat lui Bairam aga selam-aga al mării sale veziriului cînd a venit cu caftan de mucarer, însă bani gata, taleri 5000 şi o haină cu spinare de samur şi postave şi atlase de talere 943".

[3] Selam-aga se traduce literal prin *domn al felicitărilor* şi este un comisar de instalație ; *caslîr-aga* e şeful eunucilor negrii ; *tefterdarul* era prezident al camerei sultanului.

[4] Vezi Hammer, *Histoire de l'Empire Ottoman*, liv. LIX.

[5] În *Condica Vistieriei*, la anul 7201, mai găsim următoatea indicație : „8000 talere s-au da poclonul veziriului Ali paşei şi Kehaialei lui, de vizirlik nou, însă viziriului tal. 5000 şi kehaialei tal. 1000 şi două blane de samur de tal. 1000". — Mărginim însă aci citațiile din acea *Condică*, care corespund cu textul nostru, spre a nu încărca această publicare cu prea multe note ; sperăm, cum am mai zis, că în curînd publicul cititor va putea însuşi să confrunteze socotelile Vistieriei de la 1694 şi urm. cu indicațiile autografe ale lui Constantin Brîncoveanul.

[6] *Sacîzul* e insula *Chios*. Hammer, *Hist. de l'Emp. Ottom.*, liv. LIX descrie această izbîndă a venețienilor.

[7] *Mogoşoaia* lîngă Bucureşti şi *Potlogii* nu departe de Tîrgovişte, erau moşiile de predilecție ale Brîncoveanului ; la amîndouă avea palate care azi cad în ruine. Vedem că uneori mergea şi la *Obileşti* pe Moştişte, (distr. Ialomița), unde e un frumos eleşteu.

[8] Viile de la Piteşti erau odată cele mai vestite din țară. In *Călătoria Patriarhului Macarie al Antiohei*, trad. engleză de Belfour, part. VIII, sect. II se zice : „Here a fine sweet wine is made wich is of great celerity, and is the best of all the wines produced in Walachia".

7203

† sept. 2 duminecă am sosit la mănăstirea De un Lemn.

† sept. 4 marți am sosit la mănăstire la Bistrița.

† sept. 6 joi am sosit la mănăstire la Hurezi.

† sept. 13 joi am purces de la mănăstirea Hurezi.

fața 6

† sept. 17 luni am ajuns la Brăncoveani.

† sept. 26 miercuri am purces de la Brăncoveani.

† sept. 29 sămbătă am sosit la Potlogi.

† oct. 2 marți am purces de la Potlogi şi am sosit la Tărgovişte, şi într-aceastaş zi ne-au venit veaste că au fugit veziriul de la Varadin de unde să bătea cu neamții şi au venit iar la Belgrad.[1]

† oct. 3 miercuri ne-au venit veaste că au bătut leaşii pe Şahpaz gherei sultan care ducea zaherea la Camenit, luînd şi zaherea toată leaşii.[2]

† oct. 7 duminec<ă> ne-au venit veaste că au intrat paşa cu cazacii în Buceac şi au stricat căşla hanului şi alte 10 sate.[3]

fața 7

† oct. 17 miercuri am purces de la Tărgovişti şi tot într-acestaş zi am sosit la Mogoşoia.

† oct. 20 sîmbătă purcezînd de la Mogoşoia am venit la Bucureşti[4] lăudînd şi mulțămind lui Dumnezău că toat călătoria cătă scrie înnapoi o am făcut, cu sănătate, cu pace, cu bucurie i proci[5].

Anul 1694.

fața 8

† ap. 12 vineri au purces Stoian văt. de căl.[6] de la Potlogi i Ibraim ceauş care venise pentru cară şi cu iel s-au trimis şi 6 ≠ gвusz hzsuszg zyθszg. fualzyθ

la ap. 28 au venit :

† ap. 15 luni au purces Frățil i Radul căp. de la Petreşti cu care s-au scris pentru zahereaoa Camenițiii i pentru oaste.

la mai[7] au venit Stoian văt.

† ap. 29 luni au purces Stoian văt. i snă Ghidimoc de la Brăncoveani cu care s-au scris de vezir noă şi de alte păsuri i oaste.

mai 21 au venit snă Ghidimoc.

† mai 2 joi am trimis alți călăraşi iar de la Brăncoveani cu care am scris pentru treaba Sinaei.

mai 26 au venit cu răspunsul aducănd ispravă.[8]

---

[1] Hammer, *Hist. de l'Emp. Ottom.*, liv. LIV. Varadinul e Oradia mare, Grosswardein.

[2] *Idem.*, liv. LX.

[3] Despre aceste incursii par a vorbi Niculai Costin şi Ioan Niculce în *Letopisițile Moldovei*, t. II.

[4] Radu Greceanul, Cap. 32. în *Dacia.*, t. II. p. 215.

[5] In. Ms. aci se află adăogată, cu o mînă străină, o notă care zice : „Octombrie 23 au venit neamții la mă«nă»stire l. 7237 cumpania lui Fetră Iosif din răgămentul lui Ustova".

[6] Abreviație pentru *călăraşi*.

[7] Cifra e roasă în Ms.

[8] Ar fi interesant de ştiut care a fost acea *treabă a Sinaei* la care au venit răspuns, aducînd ispravă. Bănuiesc că va fi tractarea pentru clădirea mănăstirei din Rîmnicul Sărat, pe care Constantin Vodă o a clădit împreună cu unchiul său Mihai Cantacuzin şi sfîrşindu-o pe la 1696, o a închinat la mănăstirea de la muntele Sinai din Arabia. — Vezi Radu Greceanul, Cap. 40 în *Dacia*, t. II p. 329.

fața 9

† mai 12 am trimis 2 călărași și un lipcan de la Dăsnățui duminecă cu o blană i 1000 tal. poclonul chihialei.[1]

mai 31 au venit răspunsul cu Mehmet agă i Costandin com. ca să ne întoarcem înnapoi.

† mai 20 am trimie 2 călărași de la Cerneți cu veaste că au venit 3 zmrgayn saagʌis.

iun. 6 au venit răspunsul cu Ianache com.

† mai 25 am trimis 2 călărași iar de la Cerneți cu veastă carălor că le-am trimis la Belgrad.

iun. 23 au venit răspunsul cu Barbul com.

† mai 28 Am trimis pe Radu ceauș i Necula călărași cu tal. 2500. ale valedealei de la Cerneți.

iun. 23 Au venit răspunsul iar cu Barbul com. la Hurezi fiind.

fața 10

† iun. 3 luni am trimis pe Stoian våt. cu Mehmet agă al veziriului de la Cerneți cu răspunsul că sîntem mergători la bogazuri[2] și cu 7500 tal. cu Mehmet Celebi din datoria-m.

iul. 1 Au venit la mănăstirea De un Lemn fiind.

iun. 9 duminecă am trimis pe Nedelco căl. și altul de la Ciovărnășani cu 1000 de tal. pentru blana chehialei veziriului de chihia noao.

iul. 1 au venit.

† iul. 25 marți am trimis pe Ghioca căl. și altul de la Hurezi cu veastea hoților.

iul. 22 Au venit la Tărgovișt.

fața 11

† iul. 27 joi am trimis pe Frățilă căl. și pe Bartolomei la Țarigrad de la Hurezi.

av. 4 au venit la Tărgoviști.

† iul. 4 joi am trimis pe Zota căl. și alți 2 căl. la Ordie de la conacul ot. Topolog, împreună cu un lipcan al veziriului. iul. 7 diminecă s-au dus aga la veziriul care venisă pentru zahereaoa Cameniții dă-i duse și banii plata zaherealei anume Atiim Abdulah aga.

fața 12

iul. 23 marț am trimis pe [3] la Belgrad de la Tărgoviște.

la av. 16 au venit cu răspunsul la Tărgoviște.

iul. 26 vineri am trimis pe Durase com. la Odrii[4] și 2 călărași la Tarigrad.

av. 24 Au venit.

---

[1] Funcția de chehaia corespunde cu aceia de ministru al trebilor din läuntru. Vezi Hammer, *Dignités et emplois dans l'Empire turc*.

[2] Bogaz e o vorbă turcească ce însemnează *trecătorile, pasele munților*, și totdeodată și *gurile rîurilor*. — *Condica Vistieriei* arată birurile ce s-au ridicat pe țară pentru aceste călătorii pe la bogazuri.

[3] Loc alb în Ms.

[4] Odriiul este Adrianopol, Edrinch pe turcește.

av. 24 sămbătă am trimis pe Hasanache cluci. la Ordie cu poclon chehialei veziriului.

† av. 27 marți au trimis pe Radu i [1]căl. la Ordie cu veastea lu huyaoafu.

fața 13

7204

† sept. 7 sămbătă au mers .... căl. cu un lipcan la Ordie cu vestea cruților[2].

Anul 1695.

fața 14

1.1695 și 1.7203.

† ghen. 27 au murit sultan Ahmet și tot într-acea zi s-au pus înpărat sultan Mustafa.[3] la noi au venit veastea la fev. 3.

† feb. 25. au venit veaste că au luat turcii Sacăzul înnapoi de la Venețiiani.[4]

† ap. 8 am purces de la București în tabără luni.

† ap. 11 Am sosit la Potlogi joi și am șezut până la ap. 14.

† ap. 15 am purces de la Potlogi luni.

† ap. 18 am purces de la Ciocănești joi.

† ap. 22 am sosit la Brăncoveani luni.

fața 15

† ap. 28 tot la Brăncoveani fiind ne-au venit veaste de la Odrii cu Stoian våt. de călărași că au mazilit pe Ali pașa veziriul cu toat lacomă și spurcată poarta lui și au pus vezir pe Mehmet pașa care au fost caimacam pașe, iar pe Ali pașa mai pe urmă l-au sugrumat ca pe un căine[5].

† mai 3 vineri am purces de la Brăncoveani.

† mai 8 miercuri am purces de la Craiova.

† mai 17 vineri am purces de la Drincea.

† mai 19 am sosit la Cerneți duminecă, în lăsata secului de Sim-pietru.

† mai 31 ne-au venit ferman cu Mehmet aga al veziriului ca să ne întoarcem înnapoi la cealealalte bogazuri să păzim.

† iun. 9 duminecă am purces de la Cerneți înnapoi.

fața 16

† iun. 12 miercuri am ajuns la Tismana.

† iun. 19 miercuri am sosit la mănăstire la Sfeti Constandin la Hurezi.

† iul. 1 am purces de la mănăstirea Hurezi de am venit la mănăstirea De un Lemn luni.

---

[1] Loc alb în Ms. precum și în frazul următor.

[2] Cruți se numiră încă de la 1514 țăranii revoltați din Ardeal sub George Doja. A. T. Laurianu, *Documente istorice despre starea politică și religioasă a românilor din Transilvania*, în *Dacia*, t. III, p. 189. Mai sus tot astfel a spus că a înștiințat Poarta cu vestea hoților (iunie 25).

[3] Hammer, *Hist. de l'Emp. Ottom.*, liv. LIX et LX.

[4] *Idem*, liv. XL.

[5] Despre răutatea și lăcomia veziriului , precum și de a chehaialei vorbește și Radu Greceanul, Cap. 34 în *Dacia*, t. II, p. 218 sq. unde spune și despre călătoria Brîncoveanului la Cerneți. Vezi și Hammer, *Hist. de l'Emp. Ottom.*, liv. XL.

† iul. 3 Am purces de la mănăstirea De un Lemn de am trecut Oltul miercur.
† iul. 5 vineri am venit la mănăstire la Argeș.
† iul. 8 luni am purces de la mănăstirea Argeșul.
† iul. 9 marți am ajuns la Pitești la vii. Într-aceastaș zi au venit veste cu cupariul lu Constandin vodă că au făcut Maria o copilașe.[1]

fața 17

† iul. 19 vineri am purces de la Pitești și sîmbătă iul 20. am ajuns la Tărgoviște în zioa de sfeti Ilie, aflînd den multă mila lui Dumnezeu pe toți sănătoși.
† iul. 28 duminecă au întrat hanul cu tătarii în țară la Mătrineani[2]
† av. 15 Ne-a venit veste că mergînd tătarii pînă la Bistreța s-au întors Calga sultan cu tătară-i înnapoi la Buceak. iar hanul cu puțintei tătari au mers la Belgrad trecînd Dunărea pe la Dii la av. 16

fața 18

† sept. . . . .
. . . .
† sept. 15 Dumne . . . . a venit 2 . . . .[3]
la hu5un 6 ж 485 + мȣм Hȣg = кuu oz ☐ ӑu 548584 m ğuoz azs zuȣ la 10 ale lui sept. 5452 = θчӑρuuyл g + 952 ds.
† sept. 18 miercuri mi-au venit veste de la Cornea vel ban de la Cerneți că pogoară înpăratul sultan Mustafa pe la Rușav să treacă pen țară să meargă la Necopoea[4]
† sept. 20 ne-au venit ferman să mergem înnaintea înpăratului.
† sept. 23 luni am purces de la Tărgoviște.

fața 19

. . . . înmpărăție la . . . .
† sept. 28 sămbătă am fost la Maglavit.
† sept. 29 duminecă am fost la Hrat.
† sept. 30 luni am fost la Măceș.
† oct. 10 marți am trecut Jiul pe la Frumușei și am conăcit la Ciobanul.
† oct. 2 miercuri am fost la Orlea.
† oct. 3 joi am trecut Oltul pe la Turcul și au trecut înpăratul Dunărea de au mers la Necopoe.
† oct. 7 luni am purces înnapoit și am mers la Ciliani.

---

[1] Maria, fiica a doua a lui Constantin vodă, luase de soț pe beizade Constandin] fiul lui Duca vodă din Moldova, precum ne spune *Radu Greceanul*, *Cantemir* și alții mulți.
[2] Radu Greceanu, Cap. 35, în *Dacia*, t. II, p. 221 sq.
[3] Ms. e aci ros de umezeală. Locurile lăsate albe la fața 19 sînt pe reversul acestora.
[4] Radu Greceanu, cap. 36, în *Dacia*, t. II, p. 226. — Hammer, *Hist. de l'Emp. Ottom.*, liv. LX, vorbește despre călătoria sultanului la Dunăre.

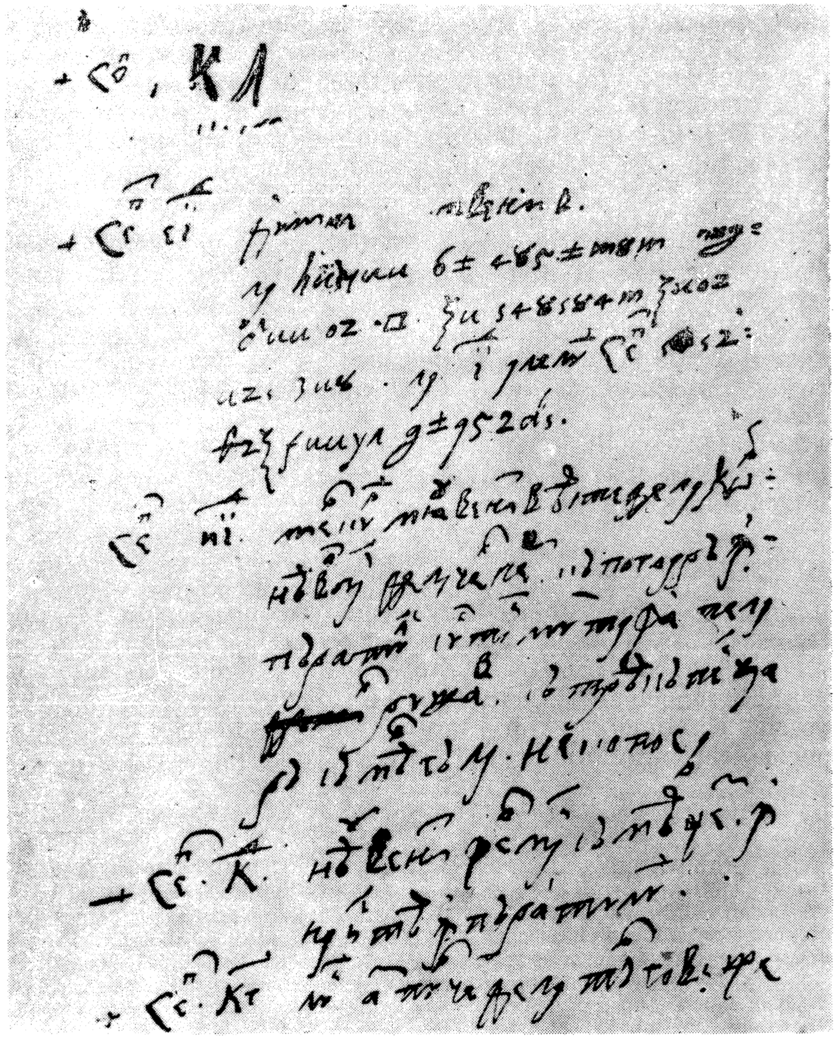

Foletul novel. Însemnări autografe ale lui Constantin Brîncoveanu voevod, din anul 1695, (facsimil reprodus din ediția Em. Vîrtosu, Buc., 1942 p. 181, corespunde textului de la p. 100, rînd. 16—25 din ediția de față).
Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România.

fața 20

ghen. 27 Ne-au venit veste de la Papa căp. de la Cerneț cum că s-ar fi tocmit pacea și solii că s-au întors la Beligrad[1] și

ghen. 30 au venit veste și de la Odriu că adevărat s-au așezat pacea.

fața 21

ghen. 31 am trimis pe Cucioc căp. ș. . . [2] alți căp. cu 30 de pungi slo. . . la Odrii la boiari.

fev. 2 am trimis pe Gruiță căp. i Bartolomei căp. cu un car cu 30 de pn.[3] la Odriu.

fev. 8 miercuri au venit Dumitrașco cu Racoviț și cu Barbul Corne de la Odrii cu veaste că ni s-au dat domnia cu hatișerif în toat viața noastră.

fev. 10 vineri spre sâmbătă la 4 ceasuri de noapte au răposat maica[4] — multă jale și mîhnire lăsându-ne.

fev. 16 joi a trimis pe Afendul cluci. la Țarigrad pentru tîrguiale de Paști[5].

fevr. 17 vineri au venit Frățilă iuz. de la Odrii cu veast că au tras înpăratul hatul la baratul[6] care ne-au făcut ca să ne fie domnia în toată viața noastră.

fața 22

fev. 20 luni au purces Stoian văt. la Odrii cu 30 de pungi să ducă la boiari.

† mart. 10 vineri am trimis pe Ivan căp. de saragele[7] cu un car cu 52 de pungi pocloañele bairamului și tot într-această zi am trimis pe snă Ghidimoc la Odrii făcând știre capihialelor că s-au trimis pocloanele bairamului.

fața 23

† mart. 25 sîmbătă am trimis cu Mehmet Celebi pentru blanele de mucarer 20 de pn. cu care au mers și Gheorghie Medini.

---

[1] Despre pacea de la Carlovicz închieiată cu totul la ianuarie 1696, între Poarta, Austria, Polonia republica venețiană și Rusia vezi Hammer, *Hist. de l'Emp. Ottom.*, liv. LX și F. Schoell, *Hist. abreg. des traités de paix*, Bruxelles, 1838, vol. IV, p. 349 sq.

[2] Locurile lăsate albe sînt tăiate la legătura Msului.

[3] Abreviație pentru *pungi*. O pungă era compusă de 500 talere.

[4] Radu Greceanul, Cap. 44 în *Dacia*, t. II, p. 350. — Muma lui Constantin Brîncoveanul era Stanca fiica lui Constantin Postelnicul Cantacuzino; ea este îngropată la mănăstirea Brîncovenii, (distr. Romanați).

[5] E de observat acest obicei de a trimite la Constantinopol să tîrguiască pentru sărbători. Spre a specializa felul tîrguelilor, nu ne putem opri de a transcrie o rubrică din luna fevr. 7202, în *Condica Vistieriei*: „1000 flor. s-au trimis lui Ianache Bulucbașa la Tarigrad ca să cumpere cofetărie sacîz pentru treaba căpeteniilor de Paști, și tafta pentru steaguri și alte cheltuieli de treaba curții de Paști".

[6] A tras *hatul la barat* vrea să zică *și-a pus iscălitura, paraful pe decret.*

[7] *Saragel ile* erau trupe neregulate, pușcași și vînători de adunătură.

Fața 24

† ap. 6 în ziua de joi mare au venit.....i vel spăt, i vel post. i Iane văt. de la. . . . [1] aducând ferman de haraci să nu se mai rînduiască până la anul.

ap. 13 joi în sărbători au venit agă de înpărăție cu hatșerif i caftan de domnie cum să ni s-au dat în toat viața noastră și după ce s-au făcut osfeștania cu sobor după obiceai și dupe ce am ascultat și-sfânta leturghie înpreună cu toată boerimea i neguțători i slujtori am ieșit înaintea agăi cu mare alai de la-m adus până în divan. unde dupe cititul hatșerifului și după ce noi am înbrăcat caftanul înpărătesc s-au înbrăcat și toți boiarii cu 27 de caftane.

fața 25

ap. 18 marți am mers la Potlogi și am șezut miercuri, joi, vineri iar

ap. 22 sâmbătă am venit la Mogoșoaia de am făcut pe Sfeti Gheorghie și

ap. 24 luni am venit iar la București.

ap. 28 vineri am trimis pe Iane văt. să fie capichihia trimițind și daruri la priatene i proci.

fața 26

mai 1 luni am luat iarbă de curățenie și

mai 4 joi am lăsat sânge[2]

mai 8 luni am purces den București la Obilești și

mai 9 marți am ajuns.

mai 13 sîmbătă am luat la Obilești seama o-lor[3] și am scos o măsea despre stînga.

mai 20 sămbătă au venit sol de la Moldova pohtindu-ne la nunta lu Dumitru beizade[4] 6 + 6 + δ. f.

mai 22 am purces la București și am ajuns.

mai 23 marți

---

[1] Rupt în Ms.

[2] Cu indispoziția lui Brîncoveanul găsim ocazie de a spune un cuvînt despre medicii ce erau în timpul lui, în țara noastră. Mai întîi Engel, *Geschichte der Wallachey und Moldau*, t. I, p. 359, ne vorbește de un *Iacob Pilarino*, medicul particular al domnului și care chezașui pentru dînsul cînd, la 1703, vărsatul îl opri de a merge îndată la Adrianopol unde era chiămat de sultan. Tot pe atunci trăia în Țara Românească medicul *Ioan Comnen*, care la 1701, mai, a tipărit la mănăstirea Snagovului, un *Proschinitar elinesc la Sîntul Munte al Athonului*, pe care apoi îl mai publică, elinește și latinește și Bernard de Montfaucon în cartea sa *Paleografia graeca*, Parissiis, MDCCVIII, pag. 441 sq. Această carte foarte interesantă, în care se arată mai toate clădirile cîte au făcut domnii români la muntele Athos, e și dînsa dedicată lui Constantin vodă Brîncoveanul. Am crezut un minut că *Ioan Romanul* care subscrie și *Ioan Frâncul* (în epistol. dedicat din anul 1695), să fie chiar medicul *Ioan Comnenul*, dar această presupunere n-are nici un fundament serios. — Însfîrșit găsim și în *Condica Vistieriei*, la luna ianuarie 1693, această indicație: „500 flor. s-a dat lui *Pantaleon doftorul cel mare* simbria lui de toamnă".

[3] Socotesc că e o abreviație pentru oamenilor.

[4] „Într-acest an, la veleatul 7207, vara în luna lui mai făcut-au Antioh vodă (Cantemir) mare veseliă cu nunta fratelui Dumitrașcu vodă, cu fata lui Șerban vodă (Cantacuzino), anume Cusandra, pre care o au adus din Țara Ungurească". Nicolai Costin, *Letopisițele Moldovei*, t. II, p. 49.

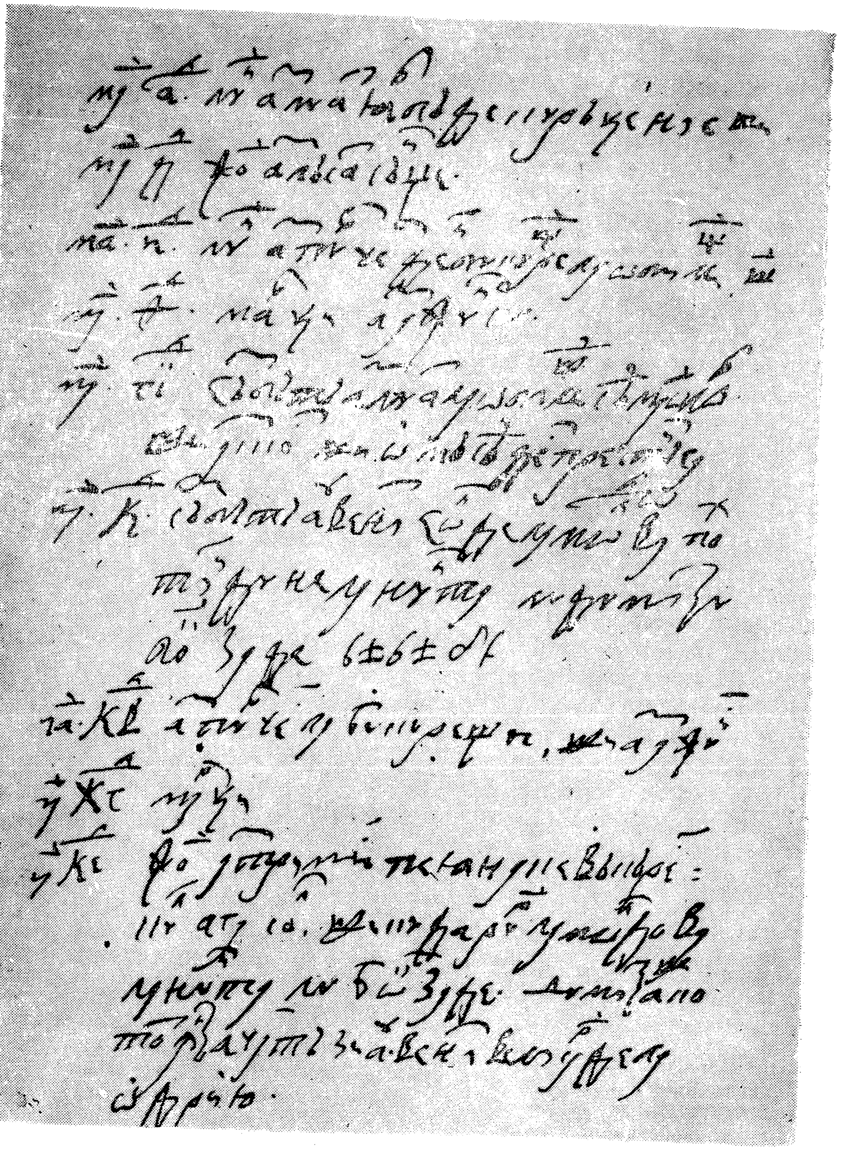

Foletul novel. Însemnări autografe ale lui Constantin Brîncoveanu voevod, din anul 1699 (facsimil reprodus din ediția Em. Vîrtosu, Buc., 1942, p. 183, corespunde textului de la p. 103, rînd 19 sq. și p. 105, rînd. 1-3. din ediția de față.)

Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România.

mai 25 joi am trimis pe Ianache Văcărescu aga [1] sol şi cu daruri la Moldova la nunta lui beizade Dumitraşco tot într-această zi au venit Velisar de la Odriu.

Faţa 27

mai 31 miercuri am trimis copii pe . . . i. Ştefan împreună cu părintele Vlădica. . . cu Radu stol. la Brăncoveani ca să fie a. . . ceputul temeliei bisericii şi la. . . [2]

iul 15 joi au venit iar la Bucureşti.

faţa 28

iul. 23 vineri au purces Toma log. [3] cu ban. . . datornicilor la Ţarigra. . .

iun. 30 vineri am eşit den Bucureşti d. . . am mers la Mogoşoaia ş. . . am şezut şi sâmbătă şi d. . . minecă până dupe prînz.

faţa 29

iul. 2 duminecă am purces de la Mogşo. . . şi luni de prînz am fost la Potlogi.

iul. 17 Luni am purces de la Potlogi şi am mers la heleşteul de la Făntăna ţiganului. [4] şi

iul. 19 miercuri am mers la Tîrgovişte.

iul. 28 Vineri dupe ce au răsărit soarele au răposat Scarlat peh. [5] şi sâmbătă l-am îngropat la mitropolie în tinda cea mică şi

iul. 30 duminecă am trimis pe Manolache căm. la Odrii cu 10 pn. veziriului i proci. şi ca să ducă veste tătâni-său Exaporitul şi av. 20 iar duminecă au venit, aducând veaste cum şi înpărăţia la av. 17 au purces de la Odrii de au mers la Ţarigrad.

faţa 30

av. 10 vineri au purces Mihaleche pit. de la Bucureşti cu cuciia veziriului [6] i proci.

av. 27 duminecă au venit Toma log. de la Ţarigrad şi au venit şi Mihalache pit.

---

[1] IanacheVăcărescul aga, despre care am vorbit în articolul nostru : *Poeţii Văcăreşti*, *part* I, era frate vitreg, după mumă, cu doamna Maria soţia lui Constantin vodă Brîncoveanu, Vezi pag. 531.

[2] Ms. e tăiat la legătură pretutindeni unde am lăsat loc alb.

[3] Acesta e Toma Cantacuzino, fiul lui Matei aga care la 1711 trecu în Rusia urmînd pe Petru cel Mare.

[4] Această localitate vestită prin măcelărirea robilor moldovenii şi cazaci, la 1654, în urma bătăliei de la Finta, este la Ulmii Curii, pe vechia moşie a oraşului, nu departe de Tîrgovişte.

[5] Acest Scarlat e fiul lui Alexandru Mavrocordat ce-i zicea Exaporitul, tergiman sau dragoman al Porţei despre care va vorbi Ms. mai la vale, Nicolae şi Ioan voevozii Mavrocordaţi erau fraţi cu dînsul. — El avu de soţie pe Ilinca a treia fiică a lui Constantin Brîncoveanul. Despre nunta şi despre moartea lui vorbeşte Radu Greceanu, cap. 42 şi 46, în *Dacia*, t. II, p. 343 şi 353.

[6] Printre numeroasele şi feluritele daruri ce făcea domnii noştri pe atunci turcilor, erau şi *cuciile* adecă trăsurile aduse din Austria ; costul lor se poate constata din *Condica Vistieriei*. — Mai jos vedem că Brîncoveanul trimite sultanului şase cai.

fața 31

sept. 2 sâmbătă am purces de la Târgovişt şi am venit la Potlogi şi
sept. 7 joi am mers iar la Târgovişte.
sept. 20 miercuri am trimis pe Manolache căm. la Ţarigrad cu bani lu Mehmet Celebi şi ai lu Nicolae dragoman.

fața 32

oct. 19 joi am purces de la Târgovişte de am venit la Potlogi.
oct. 28 sâmbătă am purces de la Potlogi de am venit la Mogoşoaia şi
oct. 30 luni am venit la Bucureşti den mila lui Dumnezeu sănătos şi tot într-această zi au venit căl. de la Ţarigrad pentru Osman chehia cel scârnav, trufaş, lacom[1] cum că l-au scos de chihaialâc puind pe Cucioc Ali agă Ghiunbrucciul.

fața 33

noem. 4 sâmbătă au purces Stoian văt. cu banii datornicilor cu carul la Ţarigrad.
noem. 11 sâmbătă au purces Ianache căp. cu poclonul hanului la Crăm.
noem. 14 marţi au purces Mihai grămăticul cu borfele lu Scarlat la tată-său şi tot într-această zi am trimes pe Constandin cluci la Isuf paşa Serascheriul.
noem. 22 miercuri am trimis 6 cai înpăratului cu vătaful de grajd.

fața 34

dic. 12 marţi am trimis pi Vergo cluci la hanul şi la Isuf paşa.
dic. 18 luni am trimis pe Iordache ceauş de aproz cu carul cu banii datornicilor la Ţarigrad.

Anul 1703.

fața 35

Călătoria Odriiului [2]

† mai 5 am purces den Bucureşti şi am mers la Copăceani, seara au venit călăraş.
mai 6 am şezut pe loc la Copăceani.
mai 7 am venit la Călugăreani am trimis căl. la Odrii.
mai 8 am venit la Daia mai 9 am şezut pe loc.
mai 10 am şezut tot la Daia au venit şi călăraş şi au venit un agă să trimitem la Crîm liud 250

---

[1] Am vorbit mai sus (nota 34) de răutatea şi lăcomia chehaialei dar e de observat că Brîncoveanul nu cutează a scrie defectele potentaţilor turci decît numai dupe ce Poarta i-a destituit.

[2] Negreşit că urmarea *Istoriei lui Constantin Brîncoveanul* de Radu Logofătul Greceanu, trebuie să conţiă amărunte interesante asupra acestei călătorii pe care o avem aci în schelet. Itinerariul Brîncoveanului e însă foarte interesant şi duce tot pe calea urmată şi azi între Bucureşti şi Andrianopol; staţiile sau conacele lui, la ducere foarte des repetate din pricina stării slabe a sănătăţii sale, (vezi Engel, *Gesch, der Wall.*, t. I, p. 359), sînt cele următoare : Copăcenii, Călugărenii, Daia, Giurgiu, Rusciuk, Cernavoda, Turlak, Ossiniţa sau Iussence (pe rîul Lom), Kiutukler, Isnumlari, Dragoikie, Cialikabak, Comarova (dincolo de Balcani), Paşa-kie, Ieni-kie, Ciuciuk dervel, Arnaut-kie, lîngă Cefli şi Andrianopol. La întoarcere el vine mai repede şi conăceşte la Inge kie în loc de Comarova.

mai 11 am venit la Giorgiov. † mai 12 am început a trece la Dunăre. Astăzi am trimis căl. la Odrii.
mai 13 am trecut Dunărea şi au venit şi călăraş.
mai 14 am trimis pe Ianache Cuciucriul[1] la Odrii.
mai 15 am venit la Cernavoda şi au venit călăraş ot Odrii.
mai 16 am şezut pe loc au venit căl. ot Odrii şi am trimis căl. la Odrii şi am trimis la Serascheriul şi la Bucureşti cărţi şi

Faţa 36

tot astăzi au venit Preda medel. i Raducanul ot Odrii.
mai 17 am venit la Turlac. şi pe care sau întâmplat primejdie lu Panait cluci. Cioranul căzând dupe cal au murit în loc.
mai 18 am venit la Osiniţa lângă Razgrad astăzi ne-au venit scrisori de la Bucureşti.[2]
mai 19 am venit la Chiutucler am trimis căl. la Bucureşti şi au venit căl. de la Odriu.
mai 20 am venit la Iscumlari la podul lu Matei vod.[3]
mai 21 am şezut pe loc am trimis pe văt. de căl. la Odrii cu 22 de p. am trimis şi la Bucureşt.
mai 22 am venit la Dragoichio ne-au venit cărţi den ţară şi tot astăzi am dat răspunsul înnapoi.
mai 23 am venit la Calăcavac, au venit căl. ot. Odriiu.
mai 24 am venit la Comarova, am trimis căl. şi la Odrii şi la Bucureşti.
mai 25 am venit la Paşachioi
mai 26 am venit la Ienuchio au venit Toma sluj.
mai 27 am venit la Cucioc dervend am trimis căl. la Bucureşti
mai 28 am venit lîngă Arnautchio la Cefli
mai 29 au venit Exaporitul la noi au venit Fiera log. din ţară cu Ghinea ceauş.
mai 30 au venit feciorul Exaporitului şi alţi neguţători şi dragomani.
mai 31 au venit beizade al Ducăi vod. şi alţi mulţi priateni şi în desară au chiemat boiarii la Poartă şi am trimis pe Fiera log. la Bucureşti şi au venit şi alţi căl. ot. tam.
iun. 1 au venit unii alţii de s-au împreunat cu noi.
iun. 2 aşijderea şi au venit căl. de la Bucureşt<i>
iun. 3 am trimis căl. la Bucureşt cu răspunsul şi
† 4 am mers în Odriu.
iun. 9 miercuri am mers la veziriul de am îmbrăcat caftan înpreună cu 20 de boiari şi am trimis pe văt. de călăraşi la Bucureşti.

---

[1] Cuvînt greu de descifrat.

[2] E de observat că mai în toate zilele domnul primia şi trimitea scrisoare în Ţara Românească şi la Andrianopol. Călăraşii erau curierii însărcinaţi cu purtarea acestei corespondenţe.

[3] Acest *pod al lui Matei vodă* (negreşit Basarabul), tocmai la trecerea strîmtorilor Balcanului, ar trebui cercetat chiar pe localităţi. Cu ce ocazie îl va fi clădit Matei vodă? se vede că emisarii lui întîmpinau greutăţi de a trece pe acolo cu carele de bani şi de daruri ce dînsul, ca şi Costantin Brîncoveanul, obicinuia a trimite la Constantinopol, şi aceasta va fi îndemnat pe domnul român a clădi acolo un pod.

fața 37

iun. 10 au venit Toma balucbaș de la București cu bani și m-am împreunat cu inicear aga și am dat 100 de pu. la împărăție.

iun. 11 ne-am împreunat Chihiao vezir și alți priateni și am dat 8 de pu. Valedelei și 30 Căzlar agăi. am trimis pe grămătic la Țărgrad.

iun. 12 am trimis pe Toma buluc bașa la București și m-am împreunat cu tefterdariul i reizul.

† iun. 14 au venit căl. de la București și am mai dat la înpărăție 100 de pu. astăzi au mazilit pe Inicear aga și au pus pe Cui Chihia.

† iun. 15 marți am mers la Poarta înpăratului de ne-au înbrăcat ca[er]tan i proci. și am trimis pe Mihai Fărcăș în țară[1]

fața 38

iun. 20 au venit căl. din țară și au venit veaste că aduc pe Costandin vod.[2]

iun. 23 am ieșit iar la corturi și au venit văt. de a căl. den țară cu bani.

iun. 24 am trimis în țară căl. și au purces Radul beizade[3] cu alalți boiari în țară.

iun. 26 am mers de ne-am luat ziua bună de la veziriul și de la caimacamul astăz au răposat și Barbul vel. stol. făr.

iun. 28 am purces de la Arnautchio am venit la Ingechio și am trimis pe Sugrumal port la București și pe Dumitrache vist. la Moldova.

iul. 2 am ajuns la Calăcavac și am trimis căl. la București și alții la Odrii.

† iul. 3 au venit căl. de la București. și am trimis căl. la Odriu.

fața 39

iul. 5 am ajuns la Dunăre la Turtucaia și au venit Costandin fiiul mieu[4] și cu alții de la București și părintele vlădica.

iul. 6 am trecut cu toții Dunărea la Olteanița.

iul. 7 am venit la Obilești au venit și Stoic

iul. 9 am purces dela Obilești.

iul. 11 Duminecă den mare și bogată mila lui Dumnezeu am sosit la București slăvit și proslăvit numele Sfinții sale[5].

---

[1] Descrierea acestei ceremonii o face după Radu Greceanul, Engel, *Gescn. der Wall.*, t. I, p. 360. Călătoria Brîncoveanului la Adrianopol cu cauzele și consecințele ei se găsesc și în Hammer, *Hist. de l'Emp. Ottom.*, liv . LXI.

[2] Constantin vodă Duca perdu acum pentru a duoa oară domnia și fu exilat la muntele Athos.

[3] Beizade Radu fiu al lui Iliaș voevod de la Moldova era ginerele lui Constantin Brîncoveanul și avea de soție pe domnița Stanca, cea mai mare din fetele Domnului.

[4] Brîncoveanul lăsase în Țara Românească pe fiul său cel mare, Constantin ; al duoilea, Ștefan, îl însoțise în călătorie. Vezi Engel, *Gesch. der Wall.*, t. I, p. 360.

[5] Aceste cuvinte de mulțumire lui Dumnezeu dovedesc îndestul din ce grea primejdie se crezu scăpat Brîncoveanul, cînd după călătoria sa la Andrianopol, se revezu liber, viu și sănătos în țara sa.

iul. 15 au venit veste de la Antonie grămăticul de la Țarigrad că la 6 ale ceștii luni s-au început acolo gulăgulea[1] mare și a doua zi ne-a venit și dela Odrii scriind că este adevărat și că mare sinhisi le-au dat la Poartă gulguleaua aceaia.

fața 40

iul. 22 au venit veste că pe Muftiul cu coconii dumisale cei spurcați i-au făcut înpărăția surgui[2]

iul. 15 au venit Antonie comis. cu veste că au mațilit pe sultan Mustafa și au pus pe sultan Ahmet frate-său[3]

---

[1] Cuvîntul *gulguleae* e compus negreșit prin reduplicarea întăritoare a primei silabe din zicerea slavonă ъчлкю care înseamnă *preîmblare, risipire de vreme*; sensul este aci întins pînă la *neastîmpăr, turburare, răzvrătire*.

[2] Engel, *Gesch. der Wall*, t. I, p. 361. Hammer, *Hist. de l'Emp. ottom., liv. LXII.*

[3] Engel, *loc. citat.* Hammer, *loc citat*, liv. LXI et LXII.

DESPRE UNELE MANUSCRIPTE ŞI CĂRŢI TIPĂRITE AFLATE ÎN MĂNĂSTIREA BISTRIŢA.

(DISTRICTUL VÎLCEA ÎN ROMÂNIA)

Cele mai multe din mănăstirile Ţărei Româneşti, şi mai ales cele antice şi bogate, posedă cîte o colecţiune mai mult sau mai puţin numeroasă de cărţi vechi, unele scrise de mînă şi altele tipărite, păstrate în general cu foarte puţină îngrijire; aceste cărţi sînt mai cu seamă exemplare învechite de opere liturgice şi teologice, scrise slavoneşte sau româneşte, tipărite într-una din aceste două limbi sau în cea elenă, care după timpi şi împrejurări, au servit la slujba bisericească a mănăstirei, şi care acuma, netrebuincioase şi despreţuite, zac mai totdauna aruncate în cîte o cămară mucedă şi prăfuită închise în lăzi sau grămădite în mormane. În general şoaricii, moliile şi cîrceii se folosesc singuri de acele rămăşiţe, adesea preţioase ale culturei şi ale pietăţei strămoşeşti.

Printre ele însă, anticuarul află tezaure nepreţuite, deşi el are mai totdauna mîhnirea a deplînge starea de stricăciune a multora, şi pierderea neîndoioasă a unui mare număr dintr-însele.

Mănăstirea Bistriţa, din districtul Vîlcea, clădită pe la anul 1497, de banul Barbu Basarab (căruia-i zice şi *Craiovescul*, după rezidinţa băniei sale), cu fraţii săi Pîrvul vornicul, Danciul vornicul şi Radul postelnicul, fii lui Neagoe[1], e una din mănăstirile care au păstrat mai multe obiecte antice de tot felul: icoane, vase de argint, stofe şi cusături preţioase, odăjdii preoţeşti, manuscripte, cărţi tipărite, şi alte rămăşiţe vechi; toate amintesc epocile trecute ale istoriei noastre.

Precît clădirile acestui aşezămînt religios şi-au pierdut cu totul caracterul lor antic, în prefacerea totală a bisericei şi a caselor împrejmuitoare, sub prinţii Bibescu şi Ştirbei (1846—1856), cu atît din contră odoarele eclesiastice ale Bistriţei stau în fiinţă spre a atesta antica splendoare a acestei mănăstiri şi generoasa dărnicie a ctitorilor ei şi a urmaşilor lor.

În scrupuloasa examinare a atîtor rămăşiţe din diferite timpuri, poate cineva studia, pînă la oare care punct, ideile artistice, practicele industriale şi relaţiile de comerţ care au domnit în ţara noastră la deosebite epoce ale dezvoltării sale, influinţele bizantine, italiene, germane şi moscovite se ivesc succedîndu-se în arte şi în industrii şi pare că vin să coloreze cu raze mai vii, tablourile aspre şi întunecate ale luptelor noastre politice din trecut. Epitrahilul de mătase pe care se vede figurat chiar banul Barbu cu portul călugăresc de pe atunci şi cu numele său de monah, *Pahomie*; *engolpion*, sau iconiţa portativă a banului Preda, de stil bizantin, suflată cu aur şi cu smalt *champlevé*; covorul de catifea ţesut cu desemnuri veneţiane de fir neted (*plat*) şi de fir încreţit (*frisé*) şi dat de Neagoe vodă Basarab; ferecătura evangheliei lui Marcea postelnicul, lucrată cu figuri *en bosselage*, pe placă metalică suflată cu aur, după modul fabricaţiunei din Nuremberg; epitaful cusut cu fir şi cu mătăsuri în zilele lui Boris Thoedorovici Gudunof, ţarul Moscoviei; candelile de argint, în formă de con trunchiat şi săpate *à jour* cu medalioane aurite, lucrate negreşit în ţara noastră subt Matei Basarab; sicriul de argint şi aur al stului Grigorie Decapolitul poruncit de Constantin Şerban vodă, în ţara maghiarilor şi costând 1500 reali[1]; policandelul, candelabrele şi alte obiecte masive de bronz şi argint aduse din fabrici germane şi ruseşti de Constantin vodă Brîncoveanul; ş-apoi o mulţime de alte articole mai vechi şi mai moderne[2], pînă şi sfeşnicele de argint dăruite de boierii şi neguţătorii Craiovei, la 1779, drept mulţumire către moaştele sîntului, pentru că a scăpat ţara de secetă şi de locuste, toate acestea ni se prezintă ca o succesie neîntreruptă de documente istorice prin care se elucidează şi se dovedesc relaţiile ţărilor române, şi dezvoltarea lor artistică şi industrială, şi starea lor de finanţe, şi tendinţele lor civilizătoare. Ar fi un studiu interesant şi folositor de a descrie şi a comenta toate anticuităţile secolului nostru de mijloc, ce se găsesc în ţară, şi a trage dintr-însele toate luminele ce ele pot revărsa asupra istoriei naţiunei noastre; ar fi iarăş de mare necesitate de a aduna acele obiecte într-un muzeu, unde să le fie asigurată o conservare mai bună decît pe la mănăstiri; căci, lăsînd la o parte desele cazuri de rea credinţă şi abuz, s-a întîmplat de multe ori ca unii egumeni, din ignoranţă şi socotind poate că fac bine, să prenouească aceste obiecte antice, prin forme şi reparaţii moderne, care le-au răpit toată valoarea lor arheologică[3].

Un asemenea muzeu care s-ar împodobi cu preţioasele vechituri adunate de prin toate mănăstirile ţărei şi chiar uneori de pe la particulari, unde sta netrebuincioase şi nepreţuite, ar avea marele avantagiu de a ne înfăţişa o istorie plastică şi figurată a artelor, a industriei şi a negoţului ţărei noastre. Icoane originale şi copii exacte de pe vechi tablouri şi por-

---

[1] Aceasta indicaţie asupra familiei fondatorilor e trasă după inscripţia gravată pe unele obiecte antice de argint dăruite mănăstirei chiar de fondatorii ei; vom descrie mai la vale unele din acele obiecte.

[1] *Călătoria lui Macarie patriarh al Antiochiei*, trad. englezeşte de Belfour, Londra, 1836, vol. II, p. 346.

[2] În vara anului trecut 1860, fiind însărcinat de minister a cerceta şi a înscrie anticuităţile din mănăstirile judeţelor Argeş şi Vîlcea, am prezintat ministerului relaţii cu descrierea pe scurt a acestor obiecte. Dl. Heinric Trenk, pictor elveţian stabilit în Bucureşti şi care mă însoţise în călătorie, a executat pentru guvernul român, un *Album arheologic şi pitoresc* de 110 planşe, în care vederile cele mai frumoase şi anticuităţile cele mai interesante sînt reprezintate cu mult talent, în ulei, în acuarelă şi în sepia. Ar fi de dorit ca guvernul să se decidă a face cheltuiala hromolitografierei acestui *Album*, care ar găsi negreşit mulţi cumpărători chiar şi în străinătate.

[3] Trebuie să arătăm aci mulţumirea noastră către părintele, actualul egumen de la Arnota, care urmînd consiliul nostru a reparat fără de a defigura cîtuşi de puţin o cruce şi o cădelniţă ce se aflau la Arnota din timpii lui Matei Basarab. Lucrări de felul acesta, făcute pentru anticuităţile Bistriţei, ar trebui întreprinse de guvern, care ar începe astfel crearea unui muzeu foarte bogat.

trete ; săpături de tot felul şi ornamente sculpturale pe piatră, pe metaluri, pe lemn şi pe os ; vase şi alte odoare de metal lucrate cu dălţiţa (*ciselé*) sau gravate, turnate masiv sau de sîrmă (*filigrane*) ; stofe bogat ţesute ; sangulii mai subţiri şi mai transparente decît pînza păiajenului ; cusături grele şi complicate ; giuvaeruri cu smalt şi cu pietre scumpe ; arme antice ; veşminte preoţeşti sau civile ; hamuri de cai ; mobile şi alte felurite obiecte din timpii trecuţi ; toate acestea, dispuse după rîndul fabricărei lor, ar veni să ne dezvăluie o mare parte de secretele traiului casnic, al obiceielor şi al gusturilor străbunilor noştri.

Tot aşa de importantă ar fi şi adunarea în biblioteca naţională a tuturor manuscriptelor şi tipăririlor ce stau expuse pierderei şi stricăciunei prin mănăstirile şi prin bisericele oraşelor şi satelor din România. Acestui aşezămînt îi lipsesc mai toate *incunabulele*[1] tipografiei române şi manuscriptele vechi care ar putea servi la studiul istoriei şi al dezvoltărei limbei noastre, sînt foarte rare într-însul. Strîngerea la un loc a vechilor cărţi de prin mănăstiri şi biserici ar împlini cu prisos aceste lacune.

Ministerul Cultelor şi Instrucţiunei Publice din Bucureşti aprobînd cererea ce i-am făcut, ne-a permis în vara trecută a strămuta în capitală, o culegere din cele mai interesante cărţi aflate în mănăstirile Cozia şi Bistriţa de peste Olt. Volumele aduse deocamdată din Cozia sînt în număr de 20 şi cele din Bistriţa numai de 19, dar fără de a contesta valoarea unor cărţi găsite pe la alte mai multe mănăstiri ce am vizitat, trebuie să mărturisim că biblioteca de la Bistriţa ne-a dat pînă acum cele mai însemnate rezultate subt raportul anticuităţei.

Această bibliotecă, (dacă putem da un nume aşa pompos adunăturei de volume mai mult sau mai puţin stricate ce stau aruncate într-o cămăruţă a sumptuosului palat mănăstiresc) conţine, afară de scrieri bisericeşti moderne, tipărite în limba românească, o colecţie ca de vreo 300 volume vechi foarte rău conservate ; căci cele mai multe, din pricina neîngrijirei şi mai ales a umezelei ce este în peştera învecinată, unde ele în atîtea rînduri au fost strămutate şi păstrate, împreună cu celelalte averi mişcătoare ale mănăstirei, s-au udat şi s-au mucezit astfel încît cele de hîrtie sînt mai mult putrede şi lipite foi de foi, iar cele de pergament, şterse şi scorţoase. Aceste incoveniente sînt însă o consecuinţă chiar a păstrărei lor ; fără de peştera cea umedă, negreşit că comorile bibliografice de la Bistriţa s-ar fi risipit cum s-au risipit cele adunate din vechime la alte mănăstiri antice, precum Snagovul, Tîrşorul, Dealul, Curtea de Argeş şi altele.

Acea peştere, preţioasă ascunzătoare a călugărilor bistriţeni, le-a dat mijlocul de a scăpa din atîtea pustiiri ale inimicilor ţărei, odoarele şi cărţile antice lăsate de ctitori şi de dăruitori, în paza lor.

Fenomenul geologic ce deosibeşte localitatea Bistriţei, adecă despicarea unui munte de piatră văroasă ca să lase o trecătoare pitorescă pîrîului ce chiar din repeziciunea sa, a luat numele de Bistriţa (**быстрь** *slav.* repede), negreşit că a trebuit să ocazioneze, în sînul acelui munte, cripte sau peşteri spaţioase ; acele peşteri sînt mai cu seamă de partea dreaptă a rîului. Ca la distanţă de cincisprezece minute, urmînd de la mănăstire pe acea minunată matcă în sus, se face pe dreapta, în munte, o gură largă, dar care îndată se îngustează ; muşchiul stropit neîncetat de picurarea stîncei, revarsă într-acea boltă maiestoasă o licurire de verdeaţă magică ; oamenii locului numesc acea gură, *Peşterea veche*, şi numele-i pare a dovedi că cei dintîi locuitori ai acestor munţi, vînători îndrăzneţi urmărind, dupe cum zice tradiţia, o ursoaică, acolo şi-au găsit adăpostirea. Mai la vale pe rîu, chiar în dosul mănăstirei, dar sus pe rîpă şi la un loc mai puţin accesibil, este o altă peştere, în care se intră d-a buşelea printr-o crăpătură îngustă ; îndată însă acea peştere se lărgeşte, formînd bolţi înalte şi uneori superpuse cu felurite accidente de tărîm, cu scursori împetrite şi chiar cu o cisternă firească în fundul unei cavităţi. Aci din vremi nememorate au locuit pustnici ; aci s-au păstrat în vechime moaştele s^{tului} Grigorie Decapolitul[1] ; aci însfîrşit s-au pus la adăpost, în timpii de jafuri şi de invazii, obiectele de preţ ale mănăstirei, astfel încît astăzi găsim la Bistriţa mai multe odoare şi cărţi vechi decît în alte mănăstiri. Osebit de tradiţie însă n-avem altă mai vechie mărturisire despre locuirea acestei peşteri, decît capela ce s-a zidit la anul 1637, de către mitropolitul ţărei Theofil subt patronagiul s^{tilor} Voevozi, la un loc unde peşterea se deschide la lumină printr-o gură largă, drept d-asupra unei rîpe-nalte ce dă perpendicular în rîu. Acea capelă s-a dărîmat, şi-n locu-i s-a făcut altă care poartă următoarea inscripţie ce se găseşte încă acolo pe o piatră săpată cu multă inexperiinţă de sculptură şi de stil :

> † Această sfîntă beserică iaste zidită de mitropolitul Theofil la leat 7145 (1633) şi rămîind la pustiire şi de tot la risipire iar la leat 7245 (1732) robul lui Dumnezeu Macarie ieromonahul o adres mai de iznoavă prefăcut... şi părinţilor Rafail eromonahul Ivana vecinica pomenire. pis az 1732. Macar erom. iunie 3[2].

Pe la anul 1828 a ars şi această bisericuţă cu chiliile ce se făcuse alăturі şi în care locuia schimnicul Ilarion, cel din urmă călugăr peşterean ; de atunci s-a mai reparat numai capela de piatră învelindu-se cu şindrilă şi s-a zugrăvit pe la 1831, dar acum a rămas şi ea cu totul pustie. Nici chiliile, nici scripetul, pe care se ridica în vechime sicriul Sîntului şi celelalte odoare, nu mai există. Vechia credinţă tradiţională ce privia acea sînţită peşteră ca o protectoare a mănăstirei din vale, a pierit împreună cu nevoia de refugiu şi cu frica urgiilor din timpii barbari ; peşterea, cu întunecimile ei misterioase, cu bolţile-i locuite de miriade de lilieci, a rămas numai ca o curiozitate pitorescă pentru vizitatorii localităţei ; dar pentru arheolog ea păstrează încă multe preţioase amintiri. Ei îi sîntem datori conservarea multor scumpe rămăşiţe din timpii trecuţi ; fără dînsa poate ne-ar fi astăzi greu a constata prin obiecte existinte, vechi relaţii şi însemnate producte ce dovedesc cultura străbunilor noştri.

Astfel cum a scăpat din jafuri şi din nevoi, biblioteca Bistriţei e compusă în general de cărţi bisericeşti manuscrise şi tipărite, în limbile slavonă, română şi elenă. Deosebindu-le însă în mai multe categorii generale, după dialectele în care sînt scrise, găsim : vreo 80 manuscripte sla-

---

[1] *Incunabula* (leagăn) se numesc toate ediţiile de cărţi tipărite la începutul tipografiei. Ediţie *princeps* se numesce orce întîie ediţie a unei cărţi, dar toate ediţiile princeps nu sînt *incunabule*.

[1] Un vechi sicriu de chiparos, în care se păstrau moaştele sîntului de la Bistriţa înainte de fabricarea celui de argint, poartă o inscripţie slavonă, în care se vede că este făcut de *Radul voevod, fiul Mihnei voevod* (1611 — şi 1623), *cînd a venit într-a sîntului Grigorie Decapolitul peştere.*

[2] Cele din urmă cuvinte se traduc : am scris eu Macarie ieromonah la 1732, iunie 3.

vone (evangheli, psaltiri, minee, ceaslove, pravili canonice etc.) scrise cu litere capitale și minuscule, de formatele folio, în 8°, și în 4°; iarăș pe atîtea cărți slavone tipărite în secolii XVII-XVIII, în lavra Pecersk din Kiev, subt păstoria mitropolitului Petru Movilă; în Leov (Lemberg în Galiția) tot pe atunci; în Moscva, în zilele țarilor Alexei și Petru Ivanovici; în Tîrgoviște sub Matei vodă Basarab și doamna sa Elena; în Buzău, Rîmnic, Tîrgoviște și București subt domniile lui Șerban Cantacuzino, Constantin Brîncoveanul și mai încoace; ca vreo 30 volume grecești tipărite la Veneția și în Țara Românească, de format în 8°, și în 4° printre care se găsește și un exemplar complect al mineilor elinești tipărite la 1680 și următori, în Veneția, și purtînd scris pe dînsul că a fost *al lui Constantin Brîncoveanul vel logofăt, la 1687*; vreo 40 manuscripte românești (psaltirii, vieți de sînți, cărți dogmatice și învățături d-ale părinților bisericei, etc.) traduse în românește în cei doi din urmă secoli, și prescrise în mare parte cu litere minuscule și cursive cirilice, de călugării locuitori în mănăstire. Celelalte cărți românești provin din deosebite tipografii care s-au succedat de la al XVII secol încoace, în țările române: Brașov, Govora, Tîrgoviște, Iași, Snagov, Buzău, Rîmnic, București, Sibiu, etc.

Intențiunea noastră nu este aci de a da o nomenclatură a titlurilor tuturor cărților vechi ce compun biblioteca Bistriței. Ne vom mărgini a descrie cu amăruntul unile din cele ce ni s-au părut mai interesante, și comentînd atît proveniența, caracterul cît și înfățișarea lor, ne măgulim că vom izbuti a trage oarecare concluzii ce nu vor fi credem, fără de interes pentru relațiile țărilor noastre, pentru starea lor de desvoltare și chiar și pentru limbele uzitate într-însele, la epoci destul de înapoiate.

I

PSALTIRIA COMENTATĂ DE BRANCO MLADENOVICI. 1346.

Cel mai vechi dintre manuscriptele Bistriței este fără îndoială o *Psaltirie slavonă* scrisă pe 52 coli în 8° sau 832 fețe de pergament galben foarte ordinar de 23 centrimetre-nălțime și 16 cent. lărgime, cu litere de forma celor capitale[1], de deosebite mărimi variind de la 4 pînă la

---

[1] Deosebitele feluri de scrieri cu litere cirilice, întrebuințate în manuscriptele vechi se pot împărți în cîteva clase generale admise în paleografia tuturor limbilor europene. Acestea sînt:

1. Scrierea *majusculă*, care se servia cu litere trase gros și regulat astfel cum s-au păstrat cu puține modificații în caracterele de tipar; ele pot avea deosebite mărimi și după forma lor dreaptă sau rotunjită, iau numirile de *capitale sau unciale*. Aceste litere, cele mai vechi ale scrierei cirilice, sînt formate d-a dreptul din majusculele elinești. (Vezi Montfaucon, *Palaeographia greaca*, liv. II, cap. VI);

2. Scrierea *minusculă*, care întrebuințează litere în general mai mici, trase mai subțire și cu forme mai unghiulare și mai aplecate.

În limbile occidentale, minusculele cu *haste* sau trăsuri lungite în sus și în jos, se numesc *diplomatice* și e de observat că unele scrisori cirilice mai îngrijite port acest caracter. — Scrierea minusculă fu mai mult uzitată de la al XVI-lea secol încoace.

3. Scrierea *cursivă*, în care toate literile unui cuvînt sînt unite între dînsele printr-o linie continuă, e destul de rară în înscrisele cirilice; într-însa literile iau forme puțin determinate și foarte variabile; descifrarea devine anevoioasă prin combinarea semnelor împreună și mai ales prin înmulțirea nemăsurată a literilor aruncate d-asupra: metodă ce se uzitează asemeni și în celelalte feluri de scrieri cirilice.

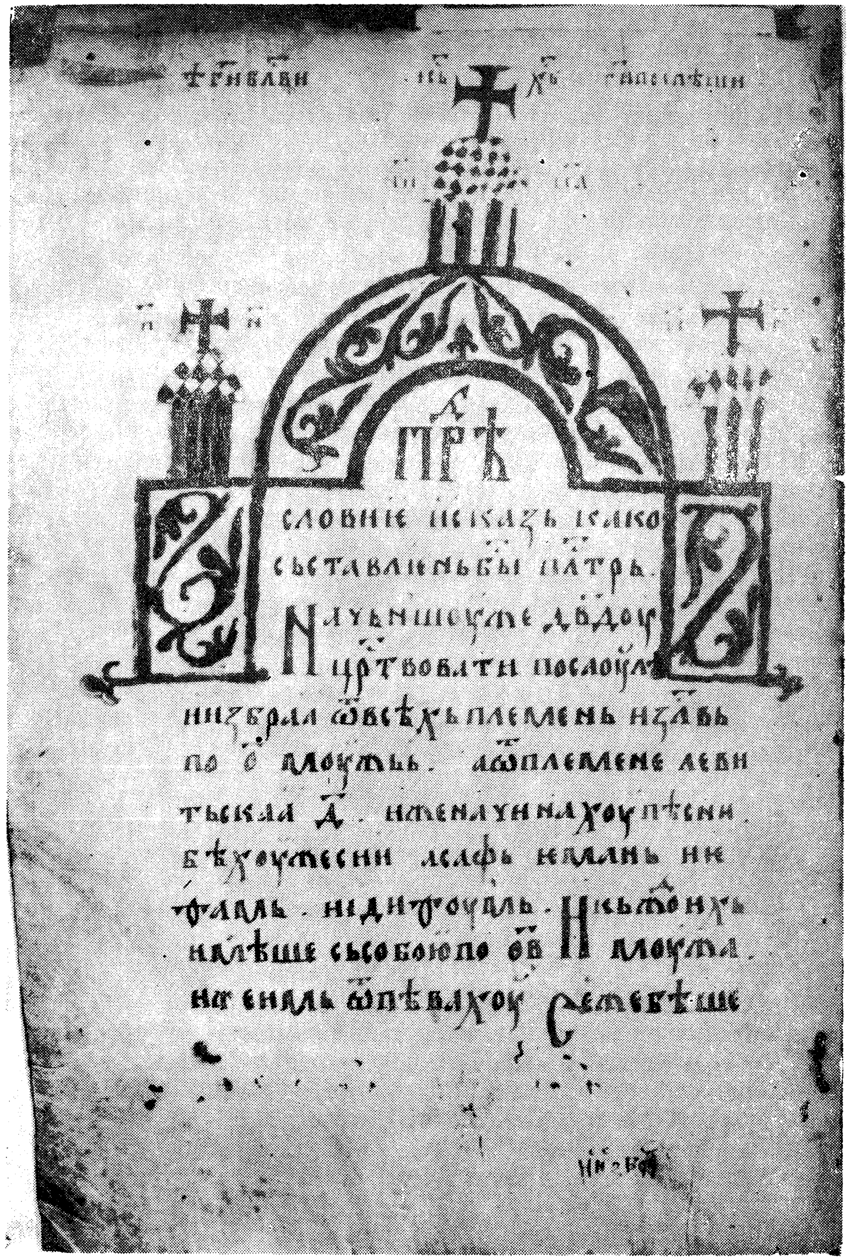

Psaltirea comentată de Branco Mladenovici. 1346 (facsimil de pe ms. sl. 205 f.1).

Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România.

1/2 milimetre-nălțime. Inițialele la începutul frazelor și titlurile în capul psalmilor sînt scrise, după obiceiul vechilor scriitori, cu cinabru (kinovar), iar textul corent, cu cerneală neagră. Cartea e legată în scoarțe de lemn învelițe cu piele neagră; închiăetorile cărții au căzut.

În vechime se obicinuia mai adesea ca scriitorul unei cărți să nu-și puie numele pe titlul de la început, ci să-l coprinză într-o notă la sfîrșitul volumului, arătînd acolo și locul și timpul în care s-a făcut lucrarea; de aceia găsim pe reversul celei din urmă fețe a acestui volum, nota următoare scrisă în 16 rînduri, cu cinabru:

Изволениѥмь Б҃жиѥмь и вьпльщениѥмь
ст҃го Дх҃а и рождениѥмь с҃на сии ѱалтирь
написа се помощию Б҃жиѥю и прѣс҃чтыѥ
ѥго м҃трь. Вь лѣт ҂ѕ.҃ѡ.҃нд ѥндикто҃
҃г. сь потьщаниѥмь прилежнымь
и всесрдчнымь ꙗже ѡ оуставоу бжствьных҃
писании Написа си ѱалтирь Бранко Мла-
дѣновикь. А роукою многогрѣшнаго за-
витааго вь соуѥтии житиистѣмь раба
Б҃жиꙗ Iѡн Азовомь б҃гослова, вь мѣстѣ
рекомѣмь Борьчь. Вь дни бл҃говѣрнаго
и б҃гоч҃тиваго и самодрьжца всѣхь срьб-
скыхь ѕемль и поморскыхь, краліа Стѣфан
и с҃на моу краліа Оуроша. Вь тѡ врѣм҃ прѣѥ
г҃нь краль Стѣфан градь Костоурь, градь
Бѣлградь, град Канинoу.

care se traduce românește:

Cu voia lui Domnezeu și cu întruparea Sîntului Spirit și cu nașterea Fiului s-a scris această Psaltirie cu ajutorul lui Domnezeu și al prea curatei Maicei lui Domnezeu în anul 6854, indiction[1] 3, cu sîrguința și cu silința din toată inima, dupe așezămintele domnezeeștilor prescrieri, a scris această Psaltirie, Branco Mladenovici iar cu mîna mult păcătosului înfășuratului în zădărniciile vieței, robul lui Domnezeu Ioan Azov teologul, în locul ce se zice Borăci, în zilele bine credinciosului și mult-piosului și singur-țiitorului tutulor sîrbeștilor țări și părți maritime, craiului Ștefan și fiului său craiului Uroș. În acel timp a luat domnul craiul Ștefan cetatea Costur, cetatea Belgrad, cetatea Caninu.

Iată dar un manuscript care coprinde traducerea psalmilor în limba slavonă cu o parafrază lucrată de un *Branco Mladenovici*, și prescrisă de un *Ioan Azov teologul*, în locul numit *Borăci*, la anul 1346, în timpul cînd gloriosul rege al sîrbilor, *Ștefan Dușan Viteazul*, al noulea prinț din familia Nemanici, cu fiul său *Uroș*, coprinse cetățile *Costur*, *Belgrad* și *Caninu*. Toate într-această indicație ne strămută în al XIV-lea secol, în epoca de mărire a regatului sîrbesc, cînd marele rege, legiuitor al patriei sale și concuerant al laturilor vecine, își întindea stăpînirea peste Albania și Epir pînă la Negropont, și peste Tracia și Mesia apusană.

Vechiul manuscript sîrbesc „родословь" sau Genealogia lui Daniil, episcopul sîrbilor, aflat în mănăstirea Hilindarul de la Muntele Atos[1], zice la fața 106[2]: „Osebit de numitele cetăți ce el cîștigă în țara grecească, el adaogă pămîntului patriei sale, și alte mai multe ținuturi ale Împărăției și cetăți ale căror nume acestea sînt: 1 minunata cetate Ohrida, 2 și minunata cetate Prilep; într-aceasta gloriosul rege își înălță curte împărătească pentru locuire, 3 și minunata cetate *Costur*, 4 cetatea Strumnița, 5 cetatea Chlerin, 6 cetatea Jeleznaț, 7 cetatea Voden, 8 cetatea Cermen, 9 Averia, 10 Serezul, 11 Tricala, 12 Ianina, 13 *Canin* și multe alte cetăți și locuri, în trei ani, le supuse domnirei sale".

Dar gloria lui Dușan nu fu numai aceia a unui războinic norocit; el care, cel dîntîi dintre prinții sîrbești, luă titlul de țar, știu nu numai a înălța puterea militară a patriei sale la cea mai-naltă culme, dar încă și cultura națională și literile începură sub dînsul a înainta. Cu atîtea războaie în străinătate, el nu lasă interiorul țerei sale în neîngrijire. Legiuirile promulgate de dînsul la 1349, ne dau o idee lămurită de starea morală și de dezvoltarea minunată a națiilor de sub stăpînirea lui. Un spirit nobil și blînd de omenie domnește preste tot într-însele; mai întîi ele port grijă de creștinătate și de biserică; apoi ele povățuiesc ospitalitatea către străini, dulceața către cei robiți, securitatea pentru negutători, dreptatea și respectul către toți. „Nu e îndoeală, adaogă învățatul slavon P. I. Schaffaric[3], că într-acest period de strălucită putere a țaratului sîrbesc, mai mulți scriitori bisericești înavuțiră limba cu scrierile lor; răspîndirea și complectarea cărților liturgice sînt din acest secol; chiar Rusia aduse din țara sîrbească cele mai multe manuscripte și pe cei mai însemnați teologi, precum se și dovedește din exemplul lui *Kiprian*, mitropolitul Kievului și al întregei Rusii, chiămat din Sîrbia la 1376; dar ruinele timpului și adîncele devastații ale musulmanilor lăsară să ajungă foarte puține rămășițe din acea cultură a limbei și a minței, pînă la noi. Și chiar acelea, cît de răspîndite se aflu prin mănăstiri înfundate și prin locuri anevoie de vizitat! *Raici* spune că mulți călători cari vin din părțile sîrbești asigură că asemenea manuscripte se găsesc mai cu seamă în următoarele mănăstiri sîrbești: 1. în lavra Studenița din Sîrbia, 2. în Decian, 3. în Ipek (adecă în Epir), locuința de odinioară a patriarșilor. Dar și în numeroasele mănăstiri ale muntelui Atos trebuie să zacă ascunse rămășițe din literatura sîrbească. Cîtă muncă mai este încă pentru filologii și paleografii viitor ai Sîrbiei!"

Schaffarik, a cărui cugetare se întorcea spre locașele sînte ale Balcanului, nu putea să prevază că pe țărmul opus al Dunărei, într-o mănăstire răzimată de Carpați, se păstrează o așa învederată adeverire a ipotezelor sale asupra literaturei religioase din timpii lui Dușan, precum este Psaltiria slavonă de la Bistrița. comentată de Branco Mladenovici.

În aceste trei specii generale pot intra toate modurile de scriere, care nu sînt compuse din combinarea a duoă din ele; atunci avem o a patra scriere ce se poate numi *mixtă*.

[1] *Indictionul* e un period de 15 ani, care dupe opinia cea mai probabilă, începu în anul 312 sau 313 după Hristos și fu stabilit de Constantin dupe ce învinse pe Maxentie. El se numără de la 1 septembrie. Spre a verifica cu ce an al indictionului corespunde un an din era creștină, trebuie să sustragi din acel an, cifra 312 sau 313, și să împărți cu 15 rezultatul scăderei. Indictionul se întrebuințeasă în bulele papilor, și cele mai multe acte și înscrisuri din staturile creștine de la Răsărit purta în vechime această indicație hronologică, precum și altele mai complicate: *ocolul* sau *ciclul solar*, cel *lunar*, *epacta*, *temelia*, etc.

[1] P. I. Schaffarik, *Geschichte der Slawischen Sprache und Literatur*, Ofen, 1829, p. 208.

[2] Citat în Iстора разныхъ славенскихъ народовъ наипаче Болгароїъ хорватовь и Сербовъ производенная Iоанномь Раичемъ. *Istoria popoarelor slave* de Ioan Raici, Buda, 1825, vol. II, p. 744.

[3] *Gesch. der Slav. Spr. und. Lit.*, p. 209, Ștefan Dușan domni de la 1336 pînă la 1356.

Numele chiar acesta nu este fără importanță pentru epoca despre care vorbim, căci în Mauro Orbini [1], aflăm că miniștrii și consilierii țarului Ștefan Dușan erau: „Grigorie Cesar, Boihna Cesar, Braico Raozav, Branco Rascisalici, Toma și Voislav Voinovi, Miloș și Raozav Ledenici, *Branco Mladenovici* și Voivodul Mirco, care sta totdauna în fața țarului".

Branco Mladenovici, viteazul baron al rascilor, era fiul unui Mladen, pe care Laonic îl numește și Plahid. Soț de arme al craiului Dușan și părtaș cu dînsul la cultura nației sîrbești, acest nobil bărbat, căruia-i zicea și Pladici, dete naștere vestitului Volk sau Vuk Brancovici, ginerele regelui Lazăr Grebelianovici. Pe Vuk îl pomenesc nencetat *piesmele* (cîntecele poporane) slavilor orientali, ca pe un ambițios rival al eroului lor, Marco Kralievici, și ca pe un trădător al socrului său, pe cîmpul de bătaie de la Cossova (1389). Urmașii lui păstrară numele glorios al tatălui său Branco, ca nume de familie, îl purtară pe tronul scăpătat al Serbiei pînă la 1459, și apoi în exilul țărilor vecine, unde se stinseră, la 1711, în persoana prințului George Brancovici, autorul unei istorii a sîrbilor [2].

Iată dar că autorul manuscriptului nostru poartă un nume istoric și că el era un personagiu însemnat în epoca strălucită a lui Dușan, a cării mărire se întemeiază și mai mult printr-o asemenea dovadă de interesul ce căpeteniile statului purtau pe atunci culturei intelectuale.

Dar cine a fost *Ioan Azov*, copistul care a transcris opera lui Branco, în locul zis *Borăci* (și care ar putea să fie actualul tîrguleț *Borak*, în ținutul Madia, spre miază-zi de Belgrad)? — Aceasta ne-o explică chiar epitetul său de богословь, *teolog*, adică călugăr învățat în cele sînte și scriitor de miserie, cum erau mulți din monașii secolului de mijloc.

Manuscriptul nostru ar putea să nu conție așa prețioase indicații de nume și de fapte memorabile în istoria Sîrbiei și prețul lui tot n-ar fi scăzut, precît el poartă data de 1346. În adevăr monumentele scrise ale limbei slavone nu se urcă mai sus decît în al XI-lea secol. Evanghelia, numită a lui Ostromir — fiindcă a fost prescrisă la 1056, pentru Ostromir posadnicul (administratorul) Novgorodului și prețuită de Vostokoff ca a treia sau mult a patra transcrierea a evangheliilor traduse de Kiril, — e cel mai vechi codice slavon din lume [3]. Manuscriptele slavone anterioare epocei în care s-a scris Psaltiria descoperită acum la Bistrița nu s-arată a fi numeroase și în orce caz foarte puține sînt pînă acum cunoscute în Europa. Cît despre cărțile scrise în Sîrbia, sub domnia lui Ștefan Dușan și puțin înainte de dînsul, Schaffarik nu cunoștea altele decît: 1. un *Apostol* scris de ieromonahul Damian, din porunca arhiepiscopului Nicodim la 1324 și care se află în Sișatovaț; 2. două *Hrisoave* de danie ale regelui Ștefan Dușan Viteazul către mănăstirea Hilindarul, de la 1348 și care erau în Arhiva metropolitană de la Karloviț; 3. *Zaconicul* și *Ustavul*, adecă legile și ordonanțele lui, de la 1349, care se aflau în arhiva familiei Tököly, la Arad. Negreșit că numeroasele mănăstiri din Sîrbia, Bulgaria, Macedonia, Sirmia, poate chiar și altele din România, mai conțin alte multe prețioase

---

[1] Mauro Orbini, *Regno degli Slavi*, Pesaro, 1601, p. 233, citat de Raici, II, p. 750.

[2] Mauro Orbini, *Op. cit.* Du Fresne du Cange, *Iliricum vetus et novum*, 1746. Raici, III, 86 și 144.

[3] Schaffarik, *Op. cit.*, p. 127.

documente din acea epocă strălucită de cultură a vechei limbi sîrbești. Învățații au într-însele un cîmp larg și productiv pentru cercetările lor.

Explicarăm pînă aci, precît s-a putut, cele ce se ating de autorul Psaltirei slavone de la Bistrița, de epoca lui și arătarăm însemnătatea manuscriptului sub aceste raporturi; ne rămîne încă a vorbi despre conținerea lui și despre limba în care e scris.

Se știe că toate idiomele slavone împărțite azi în trei ramure principale: cea răsăriteană sau *serbo-rusă*, cea apuseană sau *vendo-poloneză* și cea centrală sau *letto-prusiană*, au în fruntea lor o limbă slavonă liturgică și remarcabilă atît prin vechimea sa cît și prin perfecția formelor ei. „Această limbă, numită curat *slavonă*, adăogă d-l Eichoff [1], e o idiomă venerabilă și sînțită care amintește slavilor aurora istoriei lor, epoca în care lumina creștinismului începu a pătrunde în patria lor, și rezumează principalile elemente coprinse în celelalte dialecte, fără de a primi acel amestec modern care a devenit pentru cea mai mare parte din ele, un îndoit izvor de confuzie și de avuție. Vorbită în timpul lui Kiril și Metodie de una din populațiunele ce ei vizitară, sau în Sîrbia învecinată de imperiul grec, sau în Moravia ori în Carniola, limba *slavonă*, stricîndu-se de timpuriu prin cotropirile ce slavii avură a suferi și prin risipirea lor, a încetat de mult a figura printre limbile vii și obicinuite și abiea s-a păstrat neatinsă în Biblie și în cărțile religioase".

Nu putem însă privi această veche limbă ca un trunchi comun pe care au încolțit toate diferitele limbi moderne ale popoarelor slave. Dacă un asemenea dialect primitiv slavon, rudit de aproape cu limbile din familia indo-europeană, a existat vreodată, urmele lui se deosebesc cu anevoie. Limba în care au scris Kiril și Metodie dă în adevăr, prin perfecția formelor și prin bogăția ei, ideea unui prototip de felul acesta; dar ea nu este decît cel mai vechi idiom slavon, cultivat prin literatura bisericească. Fracționarea chiar a limbelor slave a redus de timpuriu acest dialect adoptat de biserică, la starea de limbă moartă liturgică, și limba sîrbească, ceia care negreșit se apropie mai mult decît oricare alta de vechia idiomă eclesiastică, încă din epoca lui Dușan, luase însemnate modificări. Cărțile bisericești port în formele stilului lor, în întrebuințarea unor vocale, unor silabe ajutoare și într-alte mici amărunte, indicația locului în care au fost scrise; chiar limba uzitată în biserica slavilor meridionali de rit ortodox se deosebește prin mici nuanțe de vechiul idiom liturgic al slavilor de la nord de acelaș rit. Aceste diferințe minuțioase, prea neînsemnate în texturile foarte vechi, devin din ce în ce mai simțitoare precît ne coborîm în curgerea secolilor. Manuscriptul nostru chiar ne oferă un exemplu doveditor pentru aceasta; într-însul textul psalmilor și al feluritelor *molitve* sau rugăciuni ce urmez după adevărată Psaltirie, se vede în limba primitivă a bisericei slavilor de miază-zi; el poate fi chiar o copie exactă după Psaltiria tradusă de apostolii slavismului [2], dar precuvîntarea compusă poate de autorul cărței și parafrazele versetelor, alternate cu textul biblic în cursul volumului, se resimt și mai tare în expresiuni și în forme gramaticale, de o influință a locului.

---

[1] F. G. Eichoff, *Histoire de la langue et de la littérature des Slaves*, Paris et Genève, 1839, p. 64.

[2] Hronica dalmatică, cea diocletină și părintele istoriei rusești, călugărul Nestor, număr Psaltiria printre cărțile biblice de Kiril și Methodie. Un exemplar vechi de psalmi pe 20 foi a trecut de la mitropolitul Evgenie Bolhovitianoff, în biblioteca imperială din Petersburg.

Vostokoff, bizuindu-se pe forma literilor și pe ortografia lui, îl crede din al XI-secol.

Nu e încă limbă sîrbească de azi, acea limbă naivă și poetică care prin mlădioasa și dulcea ei armonie, a meritat numirea de *italiana slavilor*; dar nu mai este nici dialectul grav, corect, neamestecat și avut ce se găsește în rarele documente rămase din epoca primitivă a scrierii slavone.

Punem aci sub vederea publicului introducerea manuscriptului unde editorul face istoricul psalmilor și arată deosebirile de origină ce se aflu între acele cîntări ale evreilor. În capul paginei unde se începe această precuvîntare, precum și în al acelia unde încep psalmii, scriitorul, urmînd obiceiul epocei, a desemnat cu cinabru: la una, un fel de fruntar (frontispice) format de cupole arcuite cu cruci dasupra și de ornamente în formă d-acante; iar la cealaltă, o împleticitură de linii roșii și negre dispuse ca trepte ce ajung la un mic templu boltit. Aceste desemnuri dovedesc puțină experiință în arta decorativă și se vede bine că măestria călugărilor de la muntele Atos, ca miniaturiști și decoratori de manuscripte, nu pătrunsese încă în părțile apusane ale împărăției țarului Dușan.

Iată textul slavon al introducerei, scris pe șase fețe, cu litere capitale de aproape 2 milimetre-nălțime:

Прѣдсловиѥ и сказь како съставлѥнь быстъ Псалтирь.

Начьншоу же Давидоу царствовати по Саоулѣ и избраа ѡт всѣхь племень Израилевь по о҃ моужы а ѡт племене Левитьскаа д҃ иже начинахоу пѣсни. бѣхоу же сии Асафь, Ѥмань, и Ѥѳамь, и Їдиѳоумь. И къждо ихь имѣше сь собою по о҃в моужа иже имь отпѣвахоу. Се же бѣше ѡбразь смотрениꙗ бываѥмааго прѣжде, ѥгда бо сьдѣловахоу стльпь ѡт ѥдиногласьны о҃в моужь, ѡт Сима к҃е, ѡт Х---1) л҃в, ѡт Афета е҃і иже дрьзи---1) ниꙗ дѣлꙗ правимь гнѣвомь не на ѥдино ѥзичиѥ дошедше. доухомь гонимии разслоучише се.

Сихь испльнѥниѥ оуставити хоте Божествьниї Давидь, комоуждо начелникоу пѣснии, о҃в. моужа вьдаваѥть на славословиѥ Божиѥ, пророчествоуѥ ꙗко вь послѣдниꙗ лѣта всакь ѥзикъ славити хощеть Бога ѥдиногласно. Сии же д҃ начелници пѣснемь просвѣщенниѥмь божиѥмь отоѥщи поꙗхоу Богоу да ѥдинь ѡт нихь вь кумбаль биꙗше, а дроугии вь псалтырь, а дроугии вь гоусли и инь въ прѣгоудницоу, а инь вь рожаноу троубоу. Всѣх же посрѣд стоꙗше Давидь---1) рѣисні, дрьже псалтириѡ. Бѣ же псалтирь ѡргань некакь лѣплѥ и гоуслии и къждо ихь свꙗтымь доухомь подвизаѥмь поꙗше Богови да ѥгда вьзиграше се Свꙗты Доухь на ѥдиномь ѡт нихь ꙗкоже реченно на Асафе дроузи стоꙗхоу мльчеще вь слѣд же поющаго ѡтпѣвахоу Богови глаголюще алл⟨ил⟩оуꙗ ѥже сказаѥт се похвалимь истинааго Бога.

Ѥгда же пакы на дроугаго наидѣше Свꙗты Доухь прочии прѣдстоꙗхоу Доуха бо соуще испльнѥнныи и врѣмени мирноу покарахоу се. Тѣм же блаженныи Павль апостоль глаголаше; аще инѡмоу ѡткрыѥт се, старѣиши да помльчить, хоте по ѡбразоу семоу оуставити и оучинити церковь Божию. Соут же псалми сии р҃н; ѡт них же створиль ѥст самь Давидь ѯ҃, а ѡт ниѥмь створенныи соуть ѯ҃г, а всѣхь о҃в: на Асафа в҃і, на Идиѳоума в҃ї, на Ѥмана сьс сыни Кореѡвни ѳ҃, на Моисеꙗ а҃, на Ієѳама а, на Соломона в҃, на Аггеꙗ и Заха-

---

[1] Spațiile coprinse subt acest semn arată că, originalul fiind tăiat la aceste locuri, lipsesc cîteva litere din text.

риꙗ, д҃; алилоуꙗ, к҃в; степенныѥ пѣсни, і҃є. Се же достоино ѥст питати почто се псалми сии Давидови нарицають, а створенныи соуть не оть того ѥдиного понѥже ты избраль ѥст начелника пѣснем, и ты ѥст вина бывшемоу тьгда славословію Божию смотренню. Того ради книгы сиѥ псалми вси нарекоше се Давидови. Зазорно же ѥст и се: ꙗко не по редоу стоѥть псалми сии ꙗкоже соу писанныи били вь лѣта таа, нь измѣніли се соуть ѡт много лѣт, ꙗко же вь книгахь царскыхь пишеть. Жидове бо начьнше слоужити идоломь, забыше ѡбичаѥ своихь ѡтець, ꙗко не ꙗвлꙗти се ни Моисеѡвоу законоу, ни памети имати своихь ѡтець ѡбичаи, нь пророкы своѥ начеше избивати ѡбличаѥмыи ѡт нихь. Єго же дѣлꙗ плѣнивше ихь и прьвеѥ Асире и ведоше, да нѣст се дивнѡ ꙗко вь такои бѣдѣ соуще погоубили соуть и забили на многаа лѣта пѣсниꙗ псалмомь. Потом же Ѥсрамь пророкь потьщав се, начеть искати всего своіего, да тогда и псалми сьбраа, не вь скорѣ ѡбрѣть нь на много лѣть. да ѥгоже прѣжде обрѣте того и написа. Тѣм же и Давидови не по редоу писани соуть псалмі вси. иже соуть по нихь синовы Кореѡвы ни Асафови и прочихь, таже пакы Давидови ѡбрѣтают се, смѣшеннии посрѣдѣ иніхь, а не по редоу стоѥть ꙗкожде соуть сотворенниі, нь стоѥть ꙗкоже ѥ къждо прѣжде налѣзень. Тѣмже се ѥст ключило послѣднимь ѡбрѣсти се прьвѣѥ и написанниі соуть прьвѣѥ, а на ина лѣта ѡбрѣтенни выше прьви да поставленнии выше послѣди на коньць.

Ne-am cercat a traduce aceste cuvinte cu exactitate și am fost adesea siliți a sacrifica sintaxul limbei noastre[1].

PRECUVÎNTARE, POVESTIRE CUM A FOST COMPUSĂ PSALTIRIA.

Începînd David a împărăți după Saul și-a ales din toate semințiile lui Israel cîte 70 de bărbați, iar din seminția lui Levi, 4, care au început cîntările; au foat aceștia Assaf, Ieman și Iethan și Idithum și fiecare din ei avea cu dînsul cîte 72 de bărbați care răspundeau. Acesta a fost chipul învățăturei ce a fost mai-nainte, pe cînd compunea stîlp (turn) de un singur glas de 72 de bărbați: din Sem 25, din Ham 32, din Iafet 15, cari prin faptă îndrăzniață, nu numai la o limbă au ajuns și goniți cu dreaptă mînie de spiritul domnezeesc, s-au risipit; a acestora întocmire voind a îndeplini domnezeescul David, fiecăruia din căpeteniile cîntărilor, cîte 72 de bărbați îi dete pentru glorificarea lui Domnezeu proorocind ca în cei din urmă ani (în timpii viitori) orice limbă va voi, să glorifice pre Domnezeu cu aceiaș conglăsuire. Aceste 4 căpetenii ale cîntărilor luminați de Domnezeu, stînd cîntau lui Domnezeu; iar din ei unul în *cymbală* bătea și ceilalți în *psaltru*, iar alți în *lautä* și alții în *preludiu* și alții în *trumbiță de corn*; între toți sta David... ţiind *psaltrul*. Psaltrul a fost un fel de organ mai frumos și decît *lauta*[2].

---

[1] Mulțumim Domnului D. Peșakoff translatorul slavon al comisiei documentale din București pentru ajutorul ce ne a dat în traducerea anevoioasă a acestor texturi de un stil puțin clar.

[2] Ebreii aveau instrumente cu coarde, de vînt și de percusie; dar sîntem departe d-a avea noțiuni exacte asupra formei instrumentelor menționate în Biblie și trebuie să ne mărginim a reproduce conjecturele cele mai probabile, deși adesea ele sînt contradictorii. În hypogeele Egiptului s-au găsit mai toate aceste instrumente care se aflu în specimene, în muzeul Luvrului.

Printre numeroșii autori care au scris despre muzica ebreilor, vom extrage următoarele indicații din: F. de Saulcy, *Histoire de l'art judaique*, Paris, 1858 și din stimata carte: *La Palestine* par M. S. Munk, în colecția *Universului pitoresc*, Paris, 1845, în care instrumentele muzicale ale ebreilor se văd reprezintate pe planșele 15, 16 și 17.

A. *Instrumente cu coarde*. (**Neghinoth**): 1. **Kinoor**, grecesce κινύρα, un fel de liră sau harpă, avînd de la 8 pînă la 24 coarde, pe care cînta David, izbind coardele cu un *plectrum*.

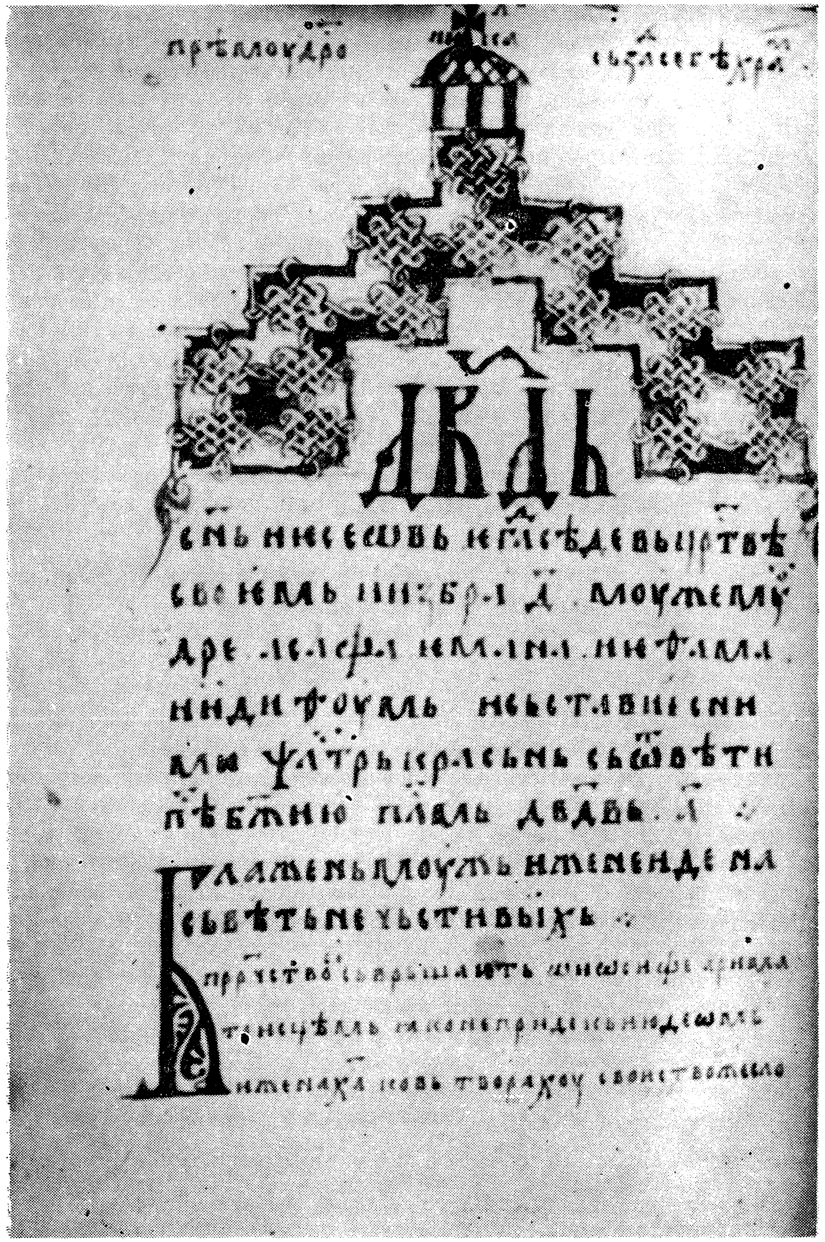

Psaltirea comentată de Branco Mladenovici. 1346 (facsimil de pe ms. sl. 205 f.4).
Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România.

Şi fiecare dintr-înşii, de spiritul sînt mişcat, cînta lui Domnezeu; iar pe cînd Sîntul Spirit se juca asupra unuia dintre dînşii, precum s-a zis pentru Assaf, ceilalţi stau tăcînd; în urmă cîntînd răspundeau, lui Domnezeu zicînd aleluia, ceia ce vrea să zică: laudă pe adevăratul Domnezeu.

Daca iarăş asupra altuia cădea Spiritul Sînt, ceilalţi cari sta împrejur, fiind plini de Spiritul (Sînt), se supuneau în linişte timpului (împrejurărei). De aceia domnezeescul apostol Pavel grăieşte: „dacă altuia i se va destăinui, cei bătrîni se tacă"; voind cu chipul acesta a întocmi şi a aşeza biserica lui Domnezeu. Sînt psalmii aceia 150, dintre cari au făcut însuşi David 9, iar de dînsul sînt lucraţi 63, cu totul 72; de la Assaf (sînt) 12, de la Idithum 12, de la Ieman cu ai fiilor lui Coreu 9, de la Moise 1, de la Etham 1, de la Solomon 2, de la Angeia şi de la Zaeharia 4; alleluia (sînt) 22 glasurile cîntărilor 15. De aceia este vrednic de a cerceta pentru ce se numesc aceşti psalmi, ai lui David, însă nu sînt făcuţi de dînsul pentru că el a fost căpetenia cîntărilor şi el este causa învederatei glorificări a lui Domnezeu de pe atunci; de aceia această carte cu toţi psalmii s-a numit a lui David. Este vrednic de tînguit că nu stau bine orînduiţi aceşti psalmi, precum au fost scrişi în acei timpi; ei s-au schimbat de mulţi ani. Dar precum scrie în cărţile împărăteşti, ebreii au început a servi idolilor, au uitat obiceele părinţilor lor, ne arătîndu-se să aibă ţinere de minte nici despre legea lui Moise, nici despre obiceele părinţilor lor, ci au început să bată pe proorocii lor cei ce-i înfruntau pe dînşii; pentru ale căror fapte, robindu-i mai întîi Asirienii i-au dus (afară din ţara lor). Să nu fie de mirare, că în astfel de nenorociri fiind, ei au uitat pentru mulţi ani, cînticele psalmilor. Pe urmă Esrum, proorocul, sîrguindu-se a început a căuta toate ale lor şi a aduna psalmii; însă nu curînd îi a aflat, ci după mulţi ani şi pe care mai-nainte l-a aflat, pe acela l-a şi scris; de aceia şi psalmii lui David nu sînt scrişi toţi pe rînd, şi apoi cei care sînt ai fiilor lui Coreu şi ai lui Assaf şi ai celorlalţi, ci după aceştia iarăşi se aflu de ai lui David, amestecaţi prin mijlocul lor, iar nu stau după rînd, precum sînt compuşi, ci se aflu precum fiăcare a fost mai-nainte găsit. Astfel s-a întîmplat ca cei din urmă, să se găsiască mai-nainte şi s-au scris mai-nainte, iar în alţi ani s-au găsit cei dîntîi şi au fost puşi în urmă la sfîrşit.

Acesta e psaltrul din textul slavon. 2. **Nobel**, νάβλα, *nablum* instrument de forma unui delta răsturnat ∇, avînd 12 coarde ce se atingeau cu degetele. Cuvîntul *nebel* însemnează un *vas*, un *urcior*; de aceia, în psalmul citat mai departe, vom vedea *vasele*, în loc de *instrumentele*. Aici s-a tradus prin *lautӑ, luth*.

B. *Instrumente de vînt*: 1. **Ugab**, a cărui formă ne fiind cunoscută, unii au crezut că era *cimpoiul*, alţii *naiul*. 2. **Halil** sau **Nehila**, *fluer* sau *flaut* de trestie, de lemn or de corn. 3. **Haçocera**, trîmbiţă dreaptă de metal ce se vede în basorelievele arcului Titului. 4. **Scophar**, trîmbiţa încovoiată de corn căria îi zic şi *corn*, **Keren** sau *veselie*, **Iobel**.

C. *Instrumente de percusie*: 1. **Toph** era tambura, păstrată la arabi, pe care ebreii băteau măsura, jucînd şi cîntînd. 2. **Çelçelim** sau **Meçithaim**, *cymbale* sau *castaniette*, compuse de duoă bucăţi de lemn sau de metal pe care le băteau una de alta. 3. **Menaaneim** se vede ca erau *sistrele*, aşa de mult usitate la egipteni. — 4. **Schalischim**, par a fi *triunghiurile* răsunătoare de origină sirică.

Să mai adăogăm o citaţie din Saulcy, asupra organisărei muzicei în templul ebreilor: pag. 126: „La versetul 24 al capitolul XV din cartea Împăraţilor sînt numiţi *şapte cohenim* care cîntau cu trumbiţa dinaintea chivotului Domnului. E destul de firesc a crede că numărul acestor muzicanţi n-a fost ales fără scop, şi că se lega de sistemul religios, care da numărului şapte, un aşa mare rol. Serviciul muzical de care ne ocuparăm mai este menţionat şi în versetele 5 şi 6 ale capitolului următor.

La capitolul XXIII (5) găsim o cifră foarte importantă, adecă a membrilor corpului de cîntăreţi consînţiţi; ei erau patru mii. În sfîrşit, capitolul XXV ne arată că era un colegui special de optzeci şi opt de cîntăreţi care proorociau acompaniîndu-se cu *kinurul* cu *nobelul* şi cu *maslatimele* şi care fură împărţiţi în douăzeci şi patru grupe de cîte doisprezece, schîmbîndu-se se vede cu rîndul în serviciul divin. Aceasta cifră aşa de potrivită cu a lunilor anului, trebuie să aibă ceva relaţie cu dînsa. Cei doisprezece cîntăreţi de serviciu erau negreşit numai ceia ce, în horurile noastre moderne, se numesc *şefi de atac*; căci altfel la ce ar mai fi instituit corpul de patru mii cîntăreţi care n-ar fi cîntat niciodată?".

După această introducere istorică, scriitorul a copiat d-a rîndul psalmii avînd grije de a scrie verseturile originale cu litere mai mari; iar parafrazele interpretatorului cu litere mai mici. Astfel, deşi textul şi comentariul se află alternate, ele se deosibesc la citire prin diferinţa de dimensiune a caracterelor. Spre a da o idee atît despre modul de transcriere întrebuinţat, cît şi despre natura parafrazelor, tipărim aci psalmul 136, acea sublimă tînguire a poporului israelit în robie:

Давидови хвала соущиихь вь плѣнѣ рлѕ҃.

На рѣцѣ Бевилонсцѣи, тоу сѣдохомь и плакахом се.

Тогда бо людѥ вь Вавулонѣ чювствьнѣмь разоумѣѥмьже ѥст человѣкь, ꙗко заблоужденнь на рѣцѣ заблоужденнꙗ... Вавулон бо разоумѣсь сказаѥт се... рѣка же теченнꙗ грѣховнааго, тоу сѣде человѣкь плакаше се.

Поменоувше Сиѡна.

Вьспоминаниѥ бо цьрковноѥ, гредѣꙗхоу людѥ иже ѿт ѥзыкь и плакахоу се.

На врьби посрѣдѥ ѥ ѡбѣсихомь ѡрганы наше.

Тоу оубо на дрѣвѣ рѣчнѣмь, людѥ ѡбѣшахоу сьсоуды своѥ. Бѣ же ѡбразь новыхь людеи цьркве, къждо бо вѣрныхь на крестѣ Христовѣ, и мысли и помышленнꙗ ѡбѣшакть сирѣч врьбѣ ꙗко дрѣвѣ польѕнѣ.

Ꙗко тоу вьпросише ны плѣнишеи ны словесь пѣснеи.

Тогда вавулоньане роугающе се людемь глаголахоу рцѣ: те намь ѿт ѱалмь ѥже глаголасте вь Сиѡнѣ.

И ведшеи нась пѣниѥ.

Плѣнившеиѥ хотѣꙗхоу слышати поющеи Юдеѥ. ꙗко же и бѣсове поношаахоу человѣкоу... глаголюще где ѥст Богь твои.

Вьспоите намь ѿт пѣсни Сиѡнскихь.

Бѣже пророчество и новыхъ людии и цьркве.

Како вьспоѥмь пѣснь Господню на земли тоуждеи.

Помышлꙗхоу бо людѥ ꙗко како на земле нечестивыхь свꙗтаа вьзглаголем.

Аще забоудоу тебе Иѥроусалиме, забывена боуди десница моꙗ. Прилпе ѥзыкь мои грьтаны моѥмь аще непоменоу тебе.

Вьзискаѥи цьркве Богь, сирѣч не забоудоу тебе, вьзгаголю рѣче Богь цьркви ѡ тебѣ вь благо извратите.

Аще не предложоу Иѥроусалима ꙗко вь начело веселиꙗ моѥго.

Сирѣч оучиню Иѥроусалима, ѥже ѥст цьркви, ꙗко вь началѣ славы, господнѥ свꙗтыниѥ.

Помѣни господи сыны Ѥдомскыѥ вь день Иѥроусалимовь.

Человѣка рѣче вь землю вьзвращшаго се, и бывшаа земль на Ѥдемь бо земльнь сказаѥт се. Тѣмже помени и оучини цьркви, тѣмже глаголеть вь дни Иѥроусалѵмовы.

Глаголющеѥ истьщанте, истьщанте до ѡснованни ѥго.

Ветхааго Иѥроусалима глаголеть истьщаѥть бо се новыми людми, сирѣч блюдомь ѥст до ѡснованиꙗ.

Дьщи Вавулонѣ ѡкаанаа.

Ѿт сьмищи слово ꙗко ѡ размѣшении идольсцѣмь примѣсы се ꙗко рожден ѿт бѣсы.

Блажень иже вьздасть тебѣ вьзданиѥ твоѥ ѥже вьздасть намь.

Блажень иже вьздасть дѣлы благыми, за всꙗ же створи намь мертвы бо соуще грѣхомь ѡживины ѡ Христѣ.

Блажень иже иметь и рьзбиѥть младѣнце твоѥ ѡ камень.

Младѣнце глаголеть пораждаѥмы крещенниѥм и младѣнствоующеѥ сердцемь незлобивомь, блажень иже сиѥ приносе присно полагаѥть при вьзношении Христовѣ. Камен бо иже ѥст Христось ꙗко вси вѣрнии ѡнь разбиваꙗт се сирѣч падають ници на землю.

Traducerea parafrazelor oferă oarecare dificultăţi; stilul e întunecat şi nu ne-a permis totdauna a pătrunde sensul alegoric ce teologul creştin vrea se impuie cîntării ebraice. Iarte-ni-se dar ce va fi puţin explicit în următoarea traducţiune a comentariului întunecat al lui Branco Mladenovici:

LAUDA LUI DAVID PENTRU CEI ROBIŢI 136.

La rîul Babilonului, acolo şedeam şi plîngeam. — Atunci oamenii erau în Babilonul patimilor. Înţelegem că e omul cel rătăcit la rîul rătăcirei. Babilon se înţelege ca rîul curgerei păcatelor; acolo şedea omul şi plîngea.

Aducîndu-ne aminte de Sion. — Aducere aminte de biserică. Mergeau oamenii de o limbă (naţie) şi plîngeau.

În sălcii, în mijlocul lui, am atîrnat organele noastre. — Acolo dar la copacii rîului, oamenii atîrnau vasele lor. Asta este închipuirea noilor oameni credincioşi ai bisericei care atîrnă de crucea lui Hristos, gîndurile şi cugetările lor. Adecă de salcie ca de un copaciu folositor.

Căci acolo ne-au întrebat cei ce ne-au robit, despre alte cuvinte ale cîntărei. — Atunci babilonienii bătîndu-şi joc de oameni, le-au zis: spuneţi-ne din psalmii care îi cuvîntaţi în Sion.

Şi ne au adus la cîntare. — Robîndu-i ei voiau să auză cîntînd pe iudei, ca spiritele necurate ce îşi băteau joc de om zicînd: unde este Domnezeul tău?

Cîntaţi noă din cînturile Sionului, — Aceasta a fost proorocie pentru oamenii cei noi ai bisericei.

Cum cînta-vom cînticul Domnului în pămîntul străin? — Gîndiau oamenii cum pe pămîntul necuraţilor rosti-vom cele sînte?

De te voiu uita pe tine, Ierusalime, uitată fie dreapta mea. Lipiască-se limba mea de gîtlejul meu, de nu te voi pomeni pe tine. — Cere pre Domnezeul bisericei; adecă: nu te voi uita pre tine, voi rosti Zeului bisericei, cuvinte bine alese despre tine.

Dacă nu voi pune înainte Ierusalimul, la începutul veseliei mele. — Adecă voi lua Ierusalimul — ceia ce este biserica — ca începutul gloriei şi sînţeniei domnezeeşti.

Pomeneşte Doamne pe fii lui Edom în zioa Ierusalimului. — A zis omului celui ce se întorcea pre pămînt şi care fusese la pămîntescu Edem şi pămîntesc se numeşte: de aci înainte vei pomeni, şi vei face biserici şi la urmă vei vorbi în zilele Ierusalimului.

Zicînd: stricaţi-l stricaţi-l pînă la temeliile lui. — Vorbeşte despre vechiul Ierusalim. Stricaţi-l stricaţi-l, cu oameni cei noi: adecă este de păstrat pînă la temelii (numai temeliile).

Fiicele Babilonului ticăite, — Despre aceste cuvinte, ca despre amestecătura idolilor să înţelegem; s-au socotit ca născute din necuraţi.

Fericit cel ce-ţi va da darurile tale care le ai dat noă. — Fericit cel ce-ţi va întoarce fapte bune, pentru toate cîte ne-ai făcut. Cei ce vor muri prin păcate vor învia prin Hristos.

Fericit cel ce va apuca şi va zdrobi tinerii tăi, de piatră. — Vorbeşte despre tinerii cei ce se nasc prin botez şi cei ce petrec în tinereţe cu inima fără răutate. Fericit cel ce aduce pururea pe aceştia şi îi depune întru înălţarea lui Hristos; iar piatra este Hristos, de care toţi credincioşii se zdrobesc, adecă cad pe brînci la pămînt.

Am făcut aceste citaţii socotindu-le necesarii spre a da o idee mai lămurită despre Psaltiria slavonă manuscriptă de<la> Bistriţa. Sîntem departe de a pretinde că am adus asupră-i toate desluşirile ce ea merită; scopul nostru a fost numai de a deştepta luarea aminte a învăţaţilor din ţările slave vecine, şi mai ales Sîrbia, asupra acestei preţioase scrieri, care poate revărsa o nouă lumină asupra epocei celei mai strălucite a domnirei şi a culturei sîrbilor. E o datorie scumpă de împlinit pentru noi aceia de a dezvălui unul altuia tezaurile ţărilor noastre; căci, sîrbi şi români, uniţi în trecut, am suferit aceleaşi nevoi, şi uniţi în viitor, vom izbuti poate a împărţi împreună gloria şi foloasele Europii orientale.

În adevăr să nu ne amăgiească starea de izolare în care au vegetat popoarele dunărene în cei doi din urmă secoli; politica — apăsătoare a turcilor izbutise a restrînge orizontul naţionalităţilor Europei apusane, în intrigi provinciale. Dar abia putem număra trei secoli de cînd românii au încetat relaţiile lor de amicie cu popoarele slave de peste Dunăre. E chiar un lucru curios de observat în vechia istorie a ţărilor noastre: precît războaele românilor sînt dese cu vecinii despre nord, cu ungurii, cu leşii, cu tătarii, cu atît alianţa lor e neclintită cu bulgarii şi cu sîrbii. Pînă în al XVI-lea secol familiile domnitoare ale îmbelor ţări române sînt nencetat în legătură de rudenie cu stăpînitorii sîrbeşti. Cînticele sîrbilor pomenesc adesea de nunţile prinţilor români cu domniţe de la dînşii[1]. Neagoe vodă Basarab avu de soţie pe Despina Miliţa, fiica cneazului Lazar Brancovici; se zice că această căsătorie se închieie atunci cînd familia Basarabilor, fugind de persecuţiile lui Mihnea vodă cel rău (1509), merse se ceară ajutor din Sîrbia[2]. Banul Barbu, clăditorul Bistriţei, era pe atunci căpetenia acestei puternice familii şi putem presupune cu multă probabilitate că, la întoarcerea sa în ţară natală, piosul ctitor nu lipsi a depune în bogata sa mănăstire scumpele daruri ce el primise în părţile unde fusese refugiat. Cine ştie chiar daca *Psaltiria lui Branco Mladenovici*, preţioasă rămăşiţă din zilele mărirei şi vechie chiar de pe atunci de un secol şi jumătate, nu se afla printre acele măreţe odoare. Astfel s-ar putea lesne explica venirea acestei antice cărţi în mănăstirea Bistriţa.

Nu putem sfîrşi aceste observaţiuni asupra Psaltiriei comentate de la Bistriţa, fără d-a o pune în paralel cu un comentariu vestit al psalmilor, despre care vorbeşte pe larg arhidiaconul Paul din Alep, autorul *Călătoriei patriarhului Macarie al Antiochiei*. Acest scriitor arab, care a stat cîţiva ani în Ţara Românească sub domniile lui Matei şi Constantin Şerban Basarab, se exprimă într-astfel:[3]

> „Noi auzisem că în posesia lui kir Constantin Cantacuzenul, postelnic al răposatului Matei bei al Valachiei, se afla o carte mare şi foarte preţioasă din colecţia imperială a St. Sofiei, care era o expunere a psalmilor profetului David pe care st. Nikita, mitropolitul Sirului, o adunase cu mare muncă din toate scrierile sînţilor doctori ai bisericii şi ale altora, scoţînd un extract din explicările date de fiecare dintr-înşi şi punîndu-le toate intr-un singur volum mare grecesc, format de trei sute de pagini in folio din cele mai mari. Ni se spusese de prea învăţatul bărbat, kir Paisie Sciotul, (care în lipsa noastră, pe cînd eram într-acestea ţări, a venit din Ierusalim în Alep şi a rostit acolo un cuvînt în biserică, după cum ni s-a povestit pe urmă,) că el călătorise prin toate ţările Europei şi locuise în marea cetate Roma multă vreme, că el fusese insuşi în biblioteca papii unde exemplarele de cărţi religioase şi pioase se urcă la numărul de 62 mii şi această e un lucru foarte cunoscut că, printre dînsele, el nu putuse găsi o a doua copie a acestei cărţi (Expunerea psalmilor), care prin urmare este unică în lume. Asemenea ne-au spus şi alţii. Se găsesc în adevăr mai multe cărţi mici de Theodor, episcopul Corsicei, şi de alţi învăţaţi, pentru explicarea psalmilor: dar acel st. Nikita a făcut o adunare a tuturor expunerilor şi le-a unit într-un singur volum, precum am spus mai -nainte. Spre exemplu, comentariul psalmului întîi, care începe astfel: Fericit bărbatul carele n-a umblat în svatul necredincioşilor şi în calea păcătoşilor n-a stătut, şi pre scaunul perzătorilor n-a şezut. Acesta e textul original, pe care autorul îl continuă zicînd: În explicarea acestui text, cutare sînt sau cutare învăţat a zis într-astfel, din cuvînt în cuvînt; iar altul a zis aşa şi aşa şi menţionînd numele lor pe marginea cărţei, el procedă într-astfel pînă la sfîrşit. Această nepreţuită compilaţie, pe care nu o putea cineva găsi într-alt loc decît într-o bibliotecă împărătească, de unde şi fusese luată, mulţi doriau să o transcrie, dar nu era în putinţa lor din două cause: una că stăpînul şi posesorul ei nu le-ar fi dat-o pe mîini, nevoind să mai fie o a doua copie dupe dînsa, a doua cauză era că, fiind de un aşa mare volum şi de o aşa intinsă materie, cîţi începeau a o transcrie, abia sfîrşiau o parte şi obosiau, despre această am şi avut dovezi.
>
> Eu bietul scriitor al acestui memorial, cît auzi laudele acestei nepreţuite cărţi, îmi pusei toate silinţele, şi prin puterea Domnului nostru Mesia, cu ajutorul părintelui meu şi cu binecuvîntarea rugilor sale, o căpătai acasa la noi. Cu povaţa atotputernicului găsirăm un preot anume Baba Yani, din Scio, bun scriitor grec, conoscînd toate adîncimile limbei şi posedînd o ştiinţa nemărginită, pe care îl tocmirăm ca să ne tragă o copie. Dar fiindcă amorul vinului e o inclinare fireasca a adevăratului grec, nu putui să izbutesc a-i potoli simţurile pînă ce nu-l adusei într-această mănăstire (în Cozia), unde îl silirăm să stea şi să scrie. Pe fieşice zi îi hotărîsem o porţie de două ocale vin, pentru prînz şi cină: astfel simţurile lui erau potolite şi puterile minţei lui se dezvoltau în toată întregimea lor, şi cu puterea lui Domnezeu, el sfîrşi cartea; la începutul şi la sfîrşitul cărţii, sus numitul mitropolit al Gazei puse o pagină de titlu, dînd această relaţie şi explicare, adecă: cum că în împrejurările cînd această nepreţuită comoară sta ascunsă etc., Creatorul trimise pe părintele şi stăpînul nostru patriarhul, kir Macarie din Antiohia, cu fiul său, spre a o descoperi şi a o scoate la lumină, dobîndind cu aceasta preţul şi răsplata cerului şi folosul intregei biserici creştine etc. — Cheltuiala ce avurăm cu această carte pînă la complectarea copiei, fu aproape de o sută reali. Mai tîrziu cînd ne întoarserăm în ţara noastră, în Alep, unde luasem cu noi pe sus numitul Baba Yani, îl pusei să scrie o a doua copie şi mai frumoasă decît cea dîntîi; căci aveam intenţia, cu voia lui Domnezu, odată în cursul vieţii noastre, să trimitem această carte ca să se tipărească în ţara frîncilor atît în folosul nostru cît al intregei bisericii lui Hristos. Cînd s-ar împlini să dea Domnezeu! — aceasta, avem de gînd să începem a o traduce arăbeşte şi de aceia rugăm pe Tot-puternicul să ne dea pace şi linişte de minte! O altă cauza spre a copia de iznoavă era temerea că de se va pierde pe mare, sau i se va întîmpla vreo primejdie la tipărire, să nu se piarză o aşa preţioasă nestemată. Doamne fereşte! nu, în asemenea caz era mult mai bine să ne rămîe noă o a doua copie”.

N-am transcris aci această minuţioasă descriere a călugărului arab spre a caracteriza cît de puţin comentariile slavone ale lui Branco Mladenovici, ca traduceri din *Explicarea psalmilor* compilată greceşte de s-tul

---

[1] În cîntecele poporane sîrbeşti publicate de Vuk Stefanovici Karagik, Сопскє народнє пжєсмє, Vienna, 1845, Vol. II, p. 520 se găseşte o frumoasă baladă, *Însurătoarea românului Radu*, жєнндба влашнѣка радȣла.

[2] I. Ch. Engel, *Gesch. von Serbien*, p. 454. Raici, *Istor. popoar. slav.*, lib. X, cap. VII, § 9, cu oarecare deosebiri.

[3] *Travels of Macarius patriarch of Antioch*, translated by Belfour, London, 1836, vol. II, p. 342 sq.

Nikifor mitropolitul Sirului; din contră, opera lui Branco ni se pare a avea un caracter cu totul personal; dar voiam să arătăm în general că România nu mai conține astăzi toate tezaurile bibliografice ce le-a posedat în vechime. Cartea postelnicului Constantin Cantacuzino s-a pierdut și e mirare cum în Bistrița s-a păstrat pînă astăzi manuscrisul prescris în secolul al XIV, după opera unui consilier al țarului Dușan.

În urma acestei digresiuni, nu fără importanță pentru bibliografia antică a țării noastre, vom reveni asupra cărților din Bistrița, menționînd îndată trei manuscripte care vin să întăriască aserțiunile noastre de mai sus adecă:

1°. că Basarabești, ctitorii primitivi ai Bistriței, au înzestrat mănăstirea lor cu manuscripte prețioase adunate sau executate după ordinul lor;

2°. că relațiile acestei familii și ale clerului românesc în general cu creștinii slavi de dincolo de Dunăre, au contribuit mult la înavuțirea mănăstirei cu cărți interesante pentru limba și istoria acelor popoare.

II

MANUSCRIPTUL DE LA HILINDAR. 1408

Procedînd prin ordin hronologic vom zice un cuvînt despre însemnarea ce se găsește pe fața din urma a unui manuscript slavon a cărui coprindere a devenit ilizibilă prin efectul mucezelei. Hîrtia pe care este scris în folio, cu litere capitale, e de acea vechie hîrtie de bumbac ce se fabrica în Orient și mai ales în Damasc (*charta bombacina*, *cuttunea* sau *damascena*) încă din secolul al IX-lea, pe care venețienii găsind-o în Grecia, o introduseră în toată Europa și care se întrebuință pînă în timpul din urmă, chiar și la noi, pentru multe inscrisuri de cancelarii. Această hîrtie, mai puțin prețuită decît velinul și pergamentul (hârșia și membrana), era însă cu mult mai bună decît hîrtia ordinarie de in, de pînză și de petice inventată în urma ei. Orientul păstră în tot timpul superioritatea în confecționarea ei[1] și printre documentele ce se aflu azi în țările noastre, întîlnim adese firmanuri ale padișahilor, scrisori viziriele, sigilioane patriarhicești, hrisoave domnești și chiar acte d-ale particularilor, scrise pe hîrtie de aceea orientală, groasă, solidă, netedă și lustruită, care a pierdut sub efectul presei, substanța flocoasă a bumbacului.

În manuscriptul despre care vorbim, contactul apei, ștergînd mai pretutindeni cerneală, a lipit foile una de alta, astfel încît vrînd cineva să deschidă cartea, hîrtia se risipește în fărîmi. Cu toate acestea pagină finală lasă încă să se deosebiască două inscripții.

Cea dintîi, care prin culoarea sa mai galbenă seamănă a fi fost cu aur, e în limba slavonă, pe două linii, ca de 2 cent.-nălțime, scrise cu majuscule unite și incinse (*majuscules conjointes et enclavées*). Acest mod, care consistă în combinarea mai multor litere de formă lunguiață astfel încît

---

[1] Bibliophile Jacob (Paul Lacroix), *Curiosités de l'histoire des Arts*, Paris, 1848. *Notice sur le parchemin et le papier*, p. 11. Natalis de Wailly, *Eléments de paléografie*, Paris, 1838, I, p. 37.

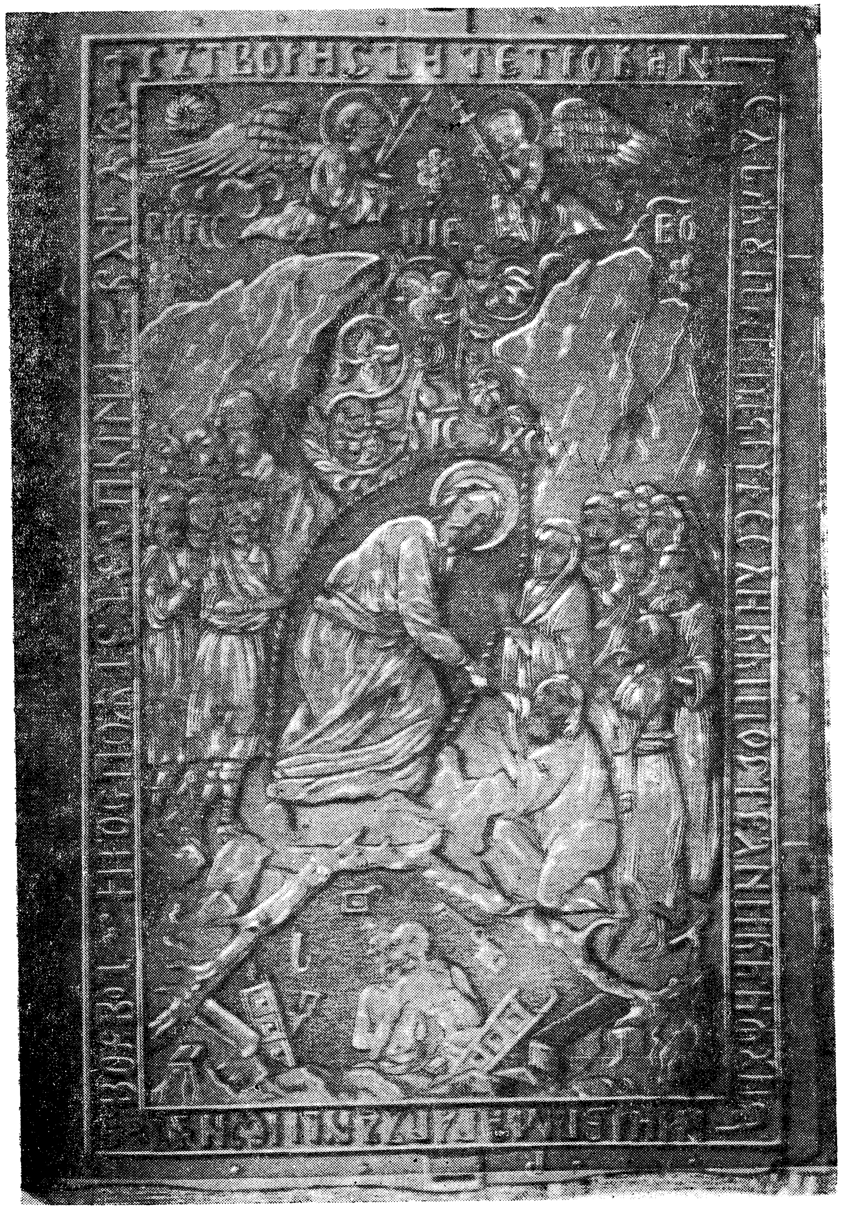

Ferecătură de evanghelie de la 1519, la Bistrița. Desen colorat de H. Trenk reprodus din *Revista română*, 1861, vol. I, p. 738–739.

Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România.

să compuie o scrisoare strînsă şi compactă, sau în aşezarea literilor majuscule de deosebite mărimi, una într'alta astfel în cît să ocupe cît mai puţin spaţiu în lăţime, este foarte întrebuinţat în paleografia slavonă, mai ales în inscripţiile sculptate, gravate şi cusute; el produce mai adesea împletituri gracioase în forme, dar nu totdeauna lesne de descifrat.

Inscripţia de faţă, transcrisă pe larg, zice:

ИСПИСА СЄ СИ КИНГА ВЄЛИКОМȢ ВЬ БЛ҃ГОЧЬТІИ И ДЬРЖАВѢ И ПРѢМȢДРОСТѢ ДЄС⟨ПОТȢ⟩
СТЄФАНȢ ВЬ ВЄЛІЦѢИ ОВИТѢЛѢ ХІЛІНДАРИ И ПРИ ИГȢМЄНѢ ТИМОѲЄИ.

O linie de litere unciale mai mici adaogă:

Вь лѣт̄ ҂ѕцѕі. кроуг̃ с̃лца ̄а, лоуны †...†

A doua inscripţie, despărţită în două fraze, una de 2 şi altă de 3 linii e scrisă cu litere negre greceşti de forma minisculă rotunjită şi zice:

τὸν ἔσχωντα καὶ τὸν γράψαντα συνπάθησον καὶ ἐλείσον κύριε διὰ σπλάχνα τοῖς σοῖς ἀγαθώτητος:
Κόπος συνπόνον περὶ τῆς συνγραφίας τοῖς παρούσοις ταῦτοις τοῦ ἐλαχίστου καὶ ταπεινοῦ ἐν μονάχοις Γρηγορίου ὁ Γαυριῆλ.

Aceste două inscripţii se traduc astfel:

cea dîntîi sau slavona:

Şi s-au scris această carte în glorificarea şi stăpînirea şi prea vrednicia marelui despot Stefan, în marele locaş Hilindarul şi sub egumenul Timotei. —
În anul 6916 ocolul soarelui 1, al lunei..... *urmarea e indescifrabilă*

cea grecească pare a zice:

Pe ostenitorul şi pe scriitorul apără-l şi-l miluieşte Doamne după milostivirea bunătăţii tale.
Osteneala împreună cu strădania pentru scriere la aceasta de faţă. (au fost ale) prea plecatului şi smeritului între monahi Grigorie care şi Gavril †...†

La 6916 de la clădirea lumii, adecă la 1408 de la Hristos, tronul Sîrbiei dărămat din mărimea lui prin pierderea faimoasei bătălii de la Cossova 1389, unde sultanul Baiazet înfrînse pe cel din urmă ţar, Lazar, era ocupat de fiul acestuia, despotul Ştefan, căruia sultanul îi concedase stăpînirea, înjumătăţită pînă la 1396, cu cumnatul său Vuk Brancovici. Decadenţă venise atunci pentru Serbia, şi cultura intelectuală, mai ales în ceia ce se atinge de religie, se retrăsese în acea republică călugărească a muntelui Atos, unde şi slavii îşi aveau aşezămintele lor. „Muntele Atos, ne spune ilustrul Mickiewicz[1], acel munte, încins cu pămînt turcesc, e un loc sînt; el este un fel de Delfi, de Lesbos al slavilor. Se ştie că peninsula muntoasă a Atosului e ocupată de mănăstiri; ea e locuită numai de o populaţie de călugări; numărul lor se urcă la

---

[1] Adam Mickiewicz, *Les Slaves. Cours professé au collège de France*, Paris, 1849, vol. I, p. 272.

şase mii. Căpeteniile sîrbeşti înălţaseră acolo cu cheltuiala lor biserici şi ei erau priviţi ca suzeranii, ca protectorii Sîntului Munte". Mănăstirea Hilindarul, clădită pe la începutul secolului al XII-lea, de cneazul Simeon, şi mănăstirea Zograful, amîndouă la extremitatea N.V. a sîntei peninsule, erau şi sînt încă mai cu deosebire locuite de sîrbi şi de bulgari[1]; acolo, dar nu numai acolo, bibliotecile conţin mulţime de manusscripte şi de cărţi tipărite în limba slavonă; negreşit că de acolo ieşiau în mare parte cărţile religioase ce serviau în biserica românilor şi slavilor de rit oriental, mai-nainte de descoperirea tipografiei.

Vom avea ocazia mai la vale a vorbi mai pe larg despre texturile manuscripte ce se pregătiau în mănăstirile muntelui Atos. Deocamdată mărginim într-atîtea cele ce aveam de spus asupra manuscriptului deteriorat din Bistriţa care poartă data, de la 1408, şi locul provenienţei sale, de la Hilindar. Oare şi pe acesta nu-l vor fi adus Basarabeştii din călătoria lor în Sîrbia, unde poate pe atunci manuscriptul se afla păstrat de un secol?

III

CĂRŢILE BANULUI PREDA BASARAB. 1519—21

Ceeace ne convinge mai cu seamă de grija ce au purtat fondatorii Bistriţei de a înzestra mănăstirea lor cu cărţi religioase şi ne arată că pentru acest scop ei au şi avut înadins scriitori, sînt două volume, din nenorocire mai tot aşa de stricate ca manuscriptul de la Hilindar, scrise şi ele pe hîrtiă de bumbac în folio.

Unul poartă pe pagina din urmă nota următoare:

† Произволенїемь Ѿтца и поспѣшенїемь Сьна и сьврьшенїемь Ст҃го Дх҃а: сьврьши се сїа книгȢ мсца мартїа дн҃ь ѕ҃і. И списа се сїа начиртанїє, вь ст҃ую монастирȢ нарицаемоу Бистрицоу вь дни благочьстиваго и хр҃толюбиваго гс҃поу вьсїю землю Оуггровлахїиское Їѡ Нѣгое воиводоу, вь лѣт ҂з҃ и к҃д. Сїа книга приложи жоупан Преда вь хр҃м оуспенїе пр҃стые Бц҃е, потом кога се покȢсит да ѡ принесе на ино мѣсто да ест проклет ѿ г҃н ѿтци и да ест причетен сь Ананїем и сь Самфїрою.
Диениш поче, азь мн҃огрешнаго Драгомир сьврьших.

† Cu voia Tatălui şi cu ajutorul Fiului şi cu săvîrşirea Sîntului Spirit s-a terminat această copiă în sînta mănăstire ce se zice Bistriţa, în zilele prea piosului şi de Hristos iubitorului domn al acestei Ţări Româneşti Iω Neagoe voevod, în anul 7000 şi 29. Aceasta carte a adăogat-o

---

[1] Asupra Muntelui Atos cităm mai multe scrieri care descriu acest curios ţinut de antichităţi eclesiastice: Ιωάννου τοῦ Κομνήνου προσκυνηταρίον τοῦ ἁγίου ὄρους τοῦ Ἄθωνος, cu traduct. latină în *Palaeographia Graeca* lui Bernard de Montfaucon, Parisiis, 1708, p. 433. Путеводитель по св. Горѣ Аѳонской, Санктпетербургъ, 1854. Архимандритъ Порфирій: Указатель актовъ, хранящихся въ обителяхъ св. Горы Аѳонской. С. Петербургъ, 1847. Proschinitar al sfîntului munte al Atonului tradus din ruseşte de pe al ieroshimonahului Serafim de la lavra Rusicu, de monahul Varnava Luchianov, Bucureşti, 1856. Robert Curzon, *Visits to monasteries of the Levant*, London, 1851, p. 301 sq. A. Proust, *Voyage au Mont Athos*, 1858, în publicaţia periodică, *Le tour du monde*, sous la direction de M. Ed. Charton, Paris, 2. semestre de 1860.

jupan Preda, hramului Adormirei Sîntei Născătoarei de Domnezeu. Iar cine se va încerca să o ducă la o altă parte, să fie blestemat de Domnul Tatăl și să aibă parte cu Anania și cu Samfir.

Zioa am început, eu mult păcătosul Dragomir și am sfîrșit.

Cellalt are pe foaia din urmă, subt un ornament format de rotocoale colorate cu roșu și verde, o notă scrisă cu minusculele cărora am socotit a le zice *diplomatice*; într-însă se citește :

† Изволенїем Ѡтца и поспѣшенїем Сына, и сьврьшенїем С҃то Д҃ха. Исписа се сїа книга нарицаемаа Пчела вь монастырь---[1] вь дни бл҃гочьстиваго и Х҃ѡ любѹваго господина Їѡ Нѣгое великаго воевода, повелѣнїем великаго жѹпан҇ Преда с҃на великаго дворника Прьвѹла, лѣт з҃кз, крѹг слнцѹ ҃кз, лѹнѣ ҃ѕі, индиктїѡн҇ ҃ѕ, ѳемелїе ҃нї, м҃сца ноемвра. Сьврьшисе вь ҃ке дн҃ь. Писа рѹка мнѡгрѣшна и недостоинаго слѹга менши моемѹ господинѹ великомѹ жѹпанѹ Преда, граматика Драгомира : — ѕцѳзла̑вцı [2]

Care se traduce :

† Cu voia Tatălui și cu ajutorul Fiului și cu săvîrșirea Sîntului Spirit s-a scris această ce se zice Albina în mănăstirea.... (Bistrița), în zilele prea piosului și de Hristos iubitorului Iω Neagoe marele voevod și din porunca marelui jupan Preda, fiul marelui dvornic Pârvul, în anul 7027, ocolul soarelui 27, al lunei 16, indictionul 6, temelia 18 ; s-a sfîrșit în luna noiembrie în 23 zile.

A scris mînă mult păcătosului și nevrednicului, sluga cea mai mică a domnului meu jupan Preda, grămaticul Dragomir....

Aceste două manuscripte ce sînt, unul din anii 1519 și cellalt din 1521, amintesc amîndouă numele banului Preda, fiul vornicului Pârvul. Am văzut că acest din urmă e unul din frații banului Barbu Craiovescul. Piatră lui mormîntală stă încă la Bistrița, scoasă acum din interiorul bisericei și așezată sub un tei la dreapta porței în curtea exterioară ; pe dînsa se citește inscripția următoare, stricată pe alocurea.

† МЦА АПРИЛИЕ
Д — — — — — — ПРѢСТА
ВИ — — — — ЖЇИ Ж-
ѸПАН ПРЬВѸЛЬ ВѢ-
ЛИКИ БАНЬ КРАЛЕВЪ-
СКИ, ВЪ ДНИ БЛАГОЧЬСТИ-
ВАГО ІѠ МОИСИ ВОЕВО-
ДА † ВЪ ЛѢТО
≠ЗЛЗ

care se traduce :

† Luna aprilie, zile — a răposat *robul lui Domnezeu* jupan Pîrvul, marele ban al Craiovei, în zilele prea piosului Iω Moisi voevodă. La anul 7037 (1529).

---

[1] Aci se vede tăiat din manuscris un locșor în formă de cuadrilater prelungit. Cuvîntul Bistrița ce urmează e scris alături cu alt condei.

[2] Aceste litere pot conține o enigmă pe care lăsăm perspicacității cititorului a o deslega, ne putînd noi a-i pătrunde înțelesul.

Din astă inscripție care ne dovedește că Pîrvul a succedat în bănia Craiovei fratelui său, Barbu, cînd acesta s-a retras la vieața monașească, sub numele de Pahomie, înțelegem că banul Pîrvul a trăit mai îndelung chiar decît fiul său Preda ; căci nu ne putem opri de-a recunoaște în acest Preda banul pe pretinsul frate[1] al lui Neagoe Basarab care dupe moartea voevodului, voi să apuce domnia pentru dînsul sau pentru pupilul său, Teodosie voevod, și pierdu capul și războiul în bătălia ce avu cu boerii pribegi și cu Buzoenii care-și alesese de domn pe Radu voevod călugărul[2]. Bistrița păstrează încă mai multe suvenire de la acest ban Preda și între altele acel frumos *engolpion* de aur și smalt despre care am vorbit mai sus și care poartă în exerga lui de smalt verde și albastru alternat, o inscripție amintind asemenea pe monachul Pahomie, unchiul lui[3]. Cuvintele inscripției sînt :

† СЬТРОРИ СЬИ НА⟨НА⟩ГІАРЬ РАБЬ БЖЇИ МОНАХЬ
ПАХОМИЕ И ЖѸПАНЬ ПРЕАДА ВЕЛИКЇИ БАНЬ,
В ЛѢ. ≠ЗКѲ

adecă :

† Au făcut acest panaghiar (sau icoană a Maicei Domnului) robii lui Domnezeu monachul Pahomie și jupanul Preda marele ban. În anul 7029. (1521).

Dar solicitudinea banului Preda către locașul sînt al părinților săi se manifestează și mai mult prin dăruirea de cărți dogmatice, pe care neputînd, se vede, a și le procura în exemplare copiate gata, puse pe grămăticul sau, Dragomir, să le transcrie, spre folosul și instruirea locuitorilor din mănăstire.

Aici nu se mărginesc nici toate odoarele de argint și de stofe, i toate cărțile date de frații fondatori ai Bistriței și de urmașii lor, la această mănăstire ; dar am însemnat unele din acele principale și voim acum a examina alte cărți aflate în mănăstire, nu de o mai puțină importanță.

---

[1] Daca Preda, fiul lui Pîrvul, ar fi fratele lui Neagoe vodă, precum spune hronica, atunci cum se face că acest domn se numește în toate hrisoavele sale : *Iω Basarab voevod fiul lui Basarab voevod*? Credem că e o eroare în hronică și că Preda era numai rudă de aproape, poate văr al voivodului.

[2] *Hronica lui Constantin Căpitanul*, în *Magas. istor. pentru Dacia*, vol. I, 1845, p. 158. Hronica anonimă, din *op. cit.*, Vol. IV, 1847, p. 267.

[3] Acest frumos obiect de artă e format din două tipsii rotunde ca de 6 centimetre în diametru, ce se deschid pe balama (sur charnière). Partea convexă sau capacele înfățișează : pe o față, Adormirea Maicii Domnului, încrustată pe argint aurit ; pe cealaltă, chipul Mîntuitorului înconjurat cu flori săpate în argint și suflate cu smalt roșu, verde și albastru. Partea concavă sau interiorul are : pe o față, pe Maica Domnului cu Hristos prunc în brațe, încrustată între patru heruvimi aripați, cu o rugăciune în limba slavă și o bordură de flori gravate împrejur ; cealaltă față prezintă o lucrare și mai complicată. Exerga e ocupată de inscripția citată ; cercul din centru încinge un pătrat ce figurează o galerie cu patru stîlpi de aur, boltită *à jour*, în fundul căria, format de concavitatea tipsiei, se vede figurat în smalt *champlevé* un ospăț de îngeri. Porțile de cerc ce rămîn împrejurul pătratului sînt ocupate de 4 figuri de serafimi, și de profeți, gravați pe foaie de aur și acoperiți cu un strat transparent de smalt verde. Această delicată și frumoasă lucrare, cu totul bizantină în stil, chiar de ar fi executată în Italia, și-a pierdut în multe locuri smaltul, mai ales pe cel roșu. Un engolpion de acelaș fel, dar mult mai stricat, se află la Snagov dat de un *jupan Drăghici Vintilescu*, la 1431. Arhiereii purtau atîrnate de piept asemenea ornamente pe cînd oficiau.

IV

TREI TETRAVANGHELII SLAVONE SCRISE DE MÎNĂ. CALIGRAFIA ORNAMENTALĂ ŞI FERECĂTURILE DIN VECHIME

Într-o bibliotecă destinată a provedea la serviciul liturgic al unei mari biserici şi la educaţia teologică a călugărilor unei mănăstiri, se-nţelege că evangheliile, cartea fundamentală a creştinismului, trebuia să fie reprezintată cu lux şi îmbilşugare. În adevăr, exemplarele de evanghelii sînt numeroase printre cărţile Bistriţei şi, lăsînd deocamdată la o parte pe toate cele tipărite în diverse limbi, vom alege *d'între* cele manuscrise slavone, trei exemplare ce merită o atenţiune mai particulară prin executarea lor mai luxoasă, prin vechia dată ce ele port, prin ferecăturile lor mai bogate.

Unul, şi negreşit cel mai vechi, e o *Tetravanghelia* sau adunare a cîtor patru evanghelii, avînd în capul fiecăria, *Predoslovia,* adică precuvîntarea lui Teofilact archiepiscopul bulgarilor, care explică necultivaţilor săi compatrioţi textul evangheliştilor, prin scurte şi simple apreciaţie. Volumul e format de vreo 50 coli în folio de hîrtie de bumbac orientală în folio maximus (43 cent. nălţime şi 28 cent. lărgime), scris cu litere negre capitale de 7 cent.-nălţime. Iniţialele şi fruntispiciile evangheliilor sînt minunat desemnate cu aur şi colori. Numele scriitorului şi decoratorului, locul şi anul în care această frumoasă carte s-a executat, nu sînt indicate pe dînsa, dar ferecătura ei de argint aurit poartă data de la 1519 şi ne întemeiază a crede că nici scrierea coprinsă în ea nu poate fi mai nouă[1].

Alt exemplar de aceeaşi operă scris tot pe hîrtie orientală, de un format cu 2 cent. inferior, şi avînd asemeni iniţialele şi fruntarele desemnate cu aur şi colori, dar legat cu simple scorţe de lemn şi piele, are pe cele şase din urmă ale sale pagine, o lungă notă, în care putem vedea cum scriitorii sau copiştii de cărţi bisericeşti se recrutau mereu, în tot Orientul Europei, din marea şcoală a muntelui Atos. Am tradus din slavoneşte acele lungi perifraze prin care smeriţii călugări vor să-şi nimicească meritul, întru cea mai mare glorie a Domnului de sus. Astfel se exprimă copistul nostru :

> Prea bunului Domnezeu, atotţiitorului şi atotvăzătorului, dătătorului a fiecării bune fapte, care printr-însul se începe făcîndu-se început şi sfîrşindu-se sfîrşitul ; aceluia gloria şi domnire în nesfîrşite veacuri ! Amin.
>
> Pentru că întru Treime închinatul Domnezeu a binevoit a împle biserica sa cu cărţile cele sînte, pentru glorificarea şi folosul ctitorilor :
>
> Drept aceia şi eu robul lui Hristos egumenul Misail ieromonach de la mănăstirea numită Bistriţa am găsit de cuviinţă a începe a scrie sînta Tetravanghelie şi fiindcă meşterul cel ce a fost început-o a şi murit., am rîtvnit de osîrdia sufletească şi am hotărît în inima mea să nu fie aşa cu o astfel de bună faptă, adecă a se nimici şi în uitare a rămînea şi spre a face bine şi

---

[1] Această carte, din causa bogatei ei legături, a rămas la Bistriţa împreună cu celelalte ferecături şi odoare preţioase. Cînd s-ar forma un muzeu în care aceste obiecte să poată fi expuse la vederea publicului şi totdeodată garantate de pierdere, ar trebui negreşit adunate toate în acel dorit stabiliment.

> spre a săvîrşi această de suflet mîntuitoare şi domnezeească carte sînta de patru ori Vestire, pe care Sîntul Spirit prin gura Apostolilor a revărsat-o spre cunoştinţă şi împlinire glori<fi>cărei domnezeirei cei în trei feţe ca într-una închinată, şi am găsit pe un frate de la Sîntul munte Atos, prin dragoste către noi atras ; acestuia am încredinţat-o şi am trimis-o ca să o sfîrşiască, şi acolo s-au scris la Sîntul Munte Atos şi iarăşi s-a adus aici în mănăstire : am aşezat aurul şi cu diferite colori am săvîrşit-o şi am împodobit-o şi am depus-o în sus zisa mănăstire Bistriţa în sînta biserică, hramul Adormirei prea Sîntei Stăpînei noastre Născătoarei de Domnezeu şi pururea Fecioarei Mariei, unde zac moaştele prea cuviosului părintelui nostru Grigorie Decapolitul, pentru rugăciunea şi lauda prea Sîntei stăpînei noastre Născătoarei de Domnezeu şi spre gloria şi onoarea celui dintr-însa născutului adevăratului Domnul Domnezeu şi Mîntuitorului nostru Isus Hristos. Vă rog dar pe toţi părinţii şi fraţii noştri şi cei tineri şi cei în vîrstă şi cei bătrîni ce vor citi sau vor scri, să iertaţi pe noi cei ce cu osîrdie la această faptă ne-am silit, pentru iubirea lui Hristos, şi să binecuvîntaţi ca împreună să glorificăm pe Tatăl dintru care toate (purced), pe Fiul prin care toate (se fac) şi pe Sîntul Spirit cu care toate (sînt): Treimea cea de o fiinţă şi nedespărţită, (prin care) aici vom găsi pace şi milostivire, iar dincolo ne vom lumina cu lumină şi cu dar domnezeesc şi de vecinicele bunătăţi ne vom îndulci cu toţi Sînţii care din veac au plăcut lui Domnezeu, în nestrăbătute veacuri. Amin.
>
> S-a scris această sîntă Tetravanghelie în Sîntul Munte Atos din porunca părintelui egumenul kir Misail ieromonahul de la mănăstirea numită Bistriţa, care este în ţara Ungrovlahiei şi se află sub ocrotirea muntelui ce se chiamă Păpuşa[1] şi unde este osteneala şi ctitoria băniei Craiovei ; în zilele prea piosului şi de Hristos iubitorul Domnului Iω Radul voevod fostul preot şi călugăr, atunci ţiind bănia Craiovei jupan Şerban marele ban ; în sînta mănăstire fiind păzitorul bisericei şi paramonar marele eclesiarch kir Teodor ieromonah. S-a ostenit, încă şi cel mic şi cel din urmă, care numai nume monaşesc are iar faptele nicidecum, leneş şi sărac în bunătăţi, spornic şi bogat în păcate, robul robilor lui Hristos, al cărui nume este : la început, înainte de *unu* a *patru-zecilea* se află ; la mijloc, o *sută* şi *unu* cu a *patra* se adună, iar la sfîrşit pe lîngă *a zecelea, o sută* şi *cinci* se coprind[2].
>
> În anul 7045 ; ocolul soarelui 17 ; al lunei 15 ; temelia 18 ; indictionul 10.
>
> Aşa dar părinţilor şi fraţilor prea iubiţi, rog pentru iubirea voastră de Domnezeu, de va fi vre undeva greşit, din imperfecţia minţei mele, sau prin greşirea textului sau prin reaoa aşezare nu va fi plăcut gustului vostru, chiar de veţi despreţui ce drept a mea nimicnicià, însă nu blestemaţi, ci binecuvîntaţi aducîndu-vă aminte că nimeni dintre oamenii perfecţie n-a avut ; (căci) n-a scris Sîntul Spirit nici înger, ci omul cu patimi şi păcătos şi mîna cea tinoasă şi supusă putrezirei şi spiritul tîmpit şi demn de milă ; rugaţi pe stăpînul Hristos, ca pentru ale voastre sînte rugăciuni şi noi nevrednicii să ne învrednicim cu voi să stăm în partea dreaptă a dreptului judecător, la înfricoşata judecată, şi să auzim bunul glas al *Aceluia* : Veniţi, binecuvîntaţii părintelui meu, moşteniţi împărăţia pregătită voă de la facerea lumii ; care să fie tutulor spre folos (ca s-o cîştigăm) cu dorul şi cu iubirea de om a Domnului nostru Isus Hristos, căruia cu Tatăl împreună şi cu Spiritul Sînt (fie) gloria şi putere, onoare şi închinăciune în vecii vecilor ! Amin.

Acestea sînt cuvintele prin care egumenul Misail Bistriţeanul şi modestul călugăr sfetagorit Mardarie, recomandeză pioşilor cititori lucrarea lor, executată la 1537, sub domnia lui Radu vodă ce fusese călugărul Paisie de la Argeş.

---

[1] Piscul de piatră de alături cu mănăstirea, dincolo de rîu, pe care, la 1712, un egumen Ştefan a clădit o graţioasă bisericuţă, poartă în adevăr numele de Păpuşa, care s-a dat şi schituleţului de pe dînsul.

[2] Aici vedem un exemplu de enigmele în care călugării scriitori şi artişti din timpii trecuţi iubiau a-şi ascunde numele ; aci misterul nu e aşa greu de pătruns. Într-adevăr în cifrele slavone, litera а este *unu* şi м, *patru*zeci ; = ма. — litera р, o *sută* ; а, tot *unu*, şi д, patru = рда — litera ї, *zece* ; р, iar o *sută* şi є cinci ; = рїє — Unind aceste trei silabe împreună, ne dau мардаріє, numele călugărului copist.

Asemănarea, în volum, la materiile întrebuinţate la scriere, în formarea literilor, în generala executare caligrafică a acestor două exemplare de evanghelii, nu ne permit a ne-ndoi că amîndouă provin din acelaşi loc sau mai bine din aceiaşi şcoală; sînt însă de observat şi oarecare diferinţe, care provin sau din osebirea datelor acestor două transcrieri, sau din inegalitatea de talent în caligrafii şi decoratorii lor.

Fără îndoială cel dintăi are atît în formarea literilor, cît mai ales în desemnurile-i de arabesce şi de iniţiale colorate, un caracter de perfecţie mai mare. Frontispiciile puse în capul fiecării evanghelii, sînt compuse din graţioasa încrucişare şi din ingenioasa împletire a unor linii fine colorate cu carmin, cu verde, cu cinabru şi cu albastru, şi bordate de un firicel de aur; figurile rătunde, eliptice, pătrate se combină cu o simetrică măestrie într-acea scînteetoare împestriţare de colori vii, ce se-mbină cu o minunată armonie; mărginile rotunjite sau festonate ale grupului sînt semănate cu steluţe de felurite colori, iar din căpătîiul de sus şi din colţuri se desprind nişte graţioase figuri de palmete, de aplustre şi de acante. Acest tot, desemnat cu o pinsulă uşoară şi delicată, produce efectul plăcut al unei reţele transparente de aur şi de vii colori. Iniţialele reproduc în proporţii mai restrînse, dar nu mai puţin graţioase, aceste forme variate şi agreabile.

În al doilea manuscript formele sînt mai grele şi mai apăsate, liniile trase cu mai puţină fineţe şi regularitate. Colorile mai puţin variate, se mărginesc în verde, civit şi aur. Conturele figurelor sînt în general formate de linii drepte, şi într-unele chipuri de paseri fantastice se unescu cu ornamentele împrumutate de la plante.

Cu toate acestea, într-una ca şi în cealaltă carte, noi recunoaştem minunata artă decorativă a bizantinilor, care din epocile cele mai antice se aplică la înfrumuseţarea manuscriptelor. „Încă din epoca lui Teodosie cel mare, dice d-l Ferdinand Denis [1], se formase în Bizanţ o clasă inteligintă de caligrafi decoratori de cărţi, supusă la studii serioase şi destinată nu numai a înmulţi cărţile într-un mod corect, dar şi încă a le orna. Episcopi învăţaţi, miniştrii, şi une ori chiar şefii statului nu crezură că se-njosesc împărtăşind lucrările lor".

Occidentul, care mai întîi îşi aducea cărţile de preţ din Imperiul răsăritean, împrumută de timpuriu această artă mult preţuită în secolul de mijloc. Sîntul Augustin, apostolul anglo-saxonilor şi întîiul archiepiscop de Cantorbury (596), iar mai tîrziu învăţatul şi venerabilul Teodor din Tars, trimis din Orient ca episcop în Englitera, duseră această măestrie în mănăstirile Britaniei şi vechei Hibernii; de acolo, două sute de ani în urmă acestuia, ieşiseră frumoasele manuscripte cu miniaturi ale sîntului Dunstan, şi tot acolo, pe la 760, anglo-saxonul Alcuin învăţa arta caligrafică, pe care perfecţionînd-o în Italia, o propagă cu atîta splendoare la curtea lui Carol cel mare şi prin mănăstirile Franţei şi Germaniei. Călugării benedictini din muntele Casin în Italia şi cei din abaţia de Cluny în Paris întreţinură în Europa catolică cultura scrierei ornamentate.

---

[1] Ferdinand Denis, *Histoire de l'ornamentation des manuscrits*, Paris, 1857. p. 11.

Orientul păru a slăbi cîtva timp. Furoarea *iconoclaştilor* în contra oricării reprezintaţii figurate, strică multe din monumentele primitive ale artei caligrafice, dar de pe la anul 1100 încoace, Bizanţul şi Grecia se aprind, de un nou amor pentru luxul caligrafiei. De atunci ni se păstrează numele cîtor-va pictori decoratori, de manuscrise: Panteleon, Simeon, Mihail Blachernita, George Minas, Mihail Micros şi Nestor sînt pentru noi, singurii reprezintanţi din acea epocă, ai acelei întinse măestrii ce ocupa mai toată numeroasa populaţie a lavrelor creştine. Din acele vremi încoace, de şi *inluminatorii*, *rubricatorii*, *miniaturiştii* şi *pictorii de plate peinture* ai Occidentului veniră adesea să-şi împrospăteze imaginaţia şi gustul, în arta favorită şi aşa de ingenios exploatată a bizantinilor, popoarele de rit latin însă, îşi desvoltară o serie de ornamentări caligrafice care se resimţiră de influinţele normande, gotice şi franceze, ce predomniră succesiv în toate celelalte arte ale Europei. Orientul mai statornic în credinţele şi în practicele sale, păstră formele şi principiile artei tradiţionale; în arhitectură şi în pictură el nu ceru a innova; el reduse în regule şi canoane inspiraţiile artiştilor vechi şi se mărgini a imita, pierzînd adesea mult din caracterul grandios şi din măestria studiată a stilului antic. Toată şcoala pictorilor din muntele Atos reproduce, de secoli, icoanele lui Panselinos şi mai adesea diferenţa între model şi copie e numai o decadinţă învederată în acestea [1].

În adevăr stăruinţa în principiile primitive, care putea fi preţioasă întru artele decorative care în general împrumută mai mult imaginaţiei decît naturei, stînjeni la orientali desvoltarea ideii *frumosului adevărat* în pictură şi perpetuă numai bunul gust şi originalitatea în ornamente. Astfel pe cînd Italia se-mpodobea pe fiăşice zi cu nemuritoarele tablouri, vii şi animate ale lui Rafael, Michel-Angelo, Leonardo da Vinci şi ale atîtor pictori mari, artele creştine din Orient, retrase în cîteva mănăstiri, izolate de viaţa naţiunilor, reproduceau dupe vechi formulare, icoane de un stil aspru, schematic şi fără vioiciune. Tot pe atunci însă călugării minuţioşi şi răbdători ai Răsăritului, despreţuind natura şi frumuseţile ei simţuale, găsiau în imaginaţia lor, inimică a realităţii, elegante combinări de linii şi de colori care produceau acele ornamente graţioase şi scînteietoare în bizareria lor, ce le-am admirat pe manuscriptele noastre de la Bistriţa.

Acest contrast al picturei ce-i putem zice *naturale*, cu pictura *imaginativă* a caligrafilor decoratori, o putem preţui comparînd chiar volumele mai sus menţionate cu un alt volum de aceiaşi formă, conţinut şi limbă, care avu nenorocirea a fi cu totul stricat de umezeală, în peşterea de la Bistriţa, lăsînd în fiinţă vre-o cîteva fragmente de pagine zugrăvite cu scene din evanghelie. Pe una din ele, cea mai puţin putrezită, vedem reprezintată х҃с призва петроу ї андрєа adecă *Pescuirea lui Hristos cu Petru şi Andrei*. Un cadru colorat roşu cu borduri negri încinge desemnul executat pe cîmp de poleială aurită. D-o parte Hristos de pe o stîncă întinde mîna către apostolii săi, care din barca lor au aruncat în valurile rotunjite ale mării, o plasă sau coș în care se zăresc înșirați cîțiva pești roșiori. Dar ce forme sucite și puțin firești! Ce lipsă de perspectivă! Ce pacinică nesimțire în figuri! Barca, stînca, peștii, apa, personagele, toate apar deodată pe întîiul plan. Nici o zare de lumină care să învie tabloul! Nici o suflare de geniu care să înalțe spiritul! Cît de neasemănată e această pictură orientală cu vestitul carton în care Rafael reprezinta, poate pe același timp, *Pescuirea minunată*! Două bărci pe luciul apelor ce se pierd într-un peisagiu depărtat, conțin șase personage în pozele cele mai expresive; doi bărbați trag năvodul încărcat de pește, altul împinge cu lopata, Andrei și Petru stau prosternați cu rugăciunea pe buze, dinaintea Mîntuitorului care șade la căpătîiul vasului întinzînd cu blîndețe mîna sa către dînșii. Un vîntuleț suflă prin pletele tuturor, și cocorii dupe mal, și porumbii din zbor înalță capetele lor către cer. Niciodată stilul hieratic al orientului, cu toată venerabila maiestate ce-i dă formele-i stereotipate de secoli, nu poate exprima un asemenea concert al naturei de laude către domnezeire.

---

[1] D. Didron arheolog francez a publicat subt titlul de *Manuel d'iconographie chretienne*, Paris, 1845, traducţia unui curios manuscript grecesc găsit la Muntele Atos, unde el slujeşte de condice sau *tipic* de pictură pentru vestiţii meşteri zugravi din Caries. *Călugărul Dionisie din Agrafa* e autorul acestei cărţi.

Comparația stilului de pictură bizantin, cu arta picturală desvoltată în Europa apusană de la al XV-lea secol încoace, merită considerațiuni mai întinse ce nu-și au locul aici. Fie-ne de ajuns a fi schițat istoricul unei părți a culturei artistice din secolul de mijloc, adecă fazele decorațiunei caligrafice, care jucă un așa mare rol în Europa pînă la descoperirea tipografiei și pe care Orientul, în mănăstirile sale, mai ales în ale muntelui Atos, o perpetuă pînă în secolii din urmă. E o carte însemnată pentru această artă și care apăru pe la sfîrșitul secolului al XII-lea, scrisă de un călugăr lombard, Teofil, care părăsi Italia și se așeză în monastirea San Gall din Helveția. „Teofil era totdeodată pictor de manuscripte, pictor pe sticlă și argintar smălțuitor; căci cartea lui, pe care n-o avem poate întreagă, e consacrată picturei sau caligrafiei, sticlăriei și argintăriei. Ea conține asupra acestor arte sau mai bine asupra acestor trei ramure unei arte, învățăturile cele mai prețioase"[1].

Acea carte, intitulată *Diversarum artium schedula* (încercare asupra deosebitor arte), conține aceste cuvinte pe care nu le desminte coprinderea ei totală: „Citește cartea mea cu o memorie credincioasă; îmbrățișeas-o cu o dragoste arzătoare..... vei găsi într-însa ceia ce posadă Grecia asupra felurilor și amestecărei deosebitelor colori; toată știința toscanilor despre incrustații și despre feluritele *niello*[2]; toate chipurile de orna-

---

[1] Bibliophile Jacob (Paul Lacroix) în publicația citată: *Histoire de l'orfévrerie française*, p. 209.

[2] Lucrarea smalturilor apăru mai întîi în Orient. Cel dintîi smalt menționat e din al VI secol în descrierea darurilor făcute de împăratul Iustin I, papei Hormidas, (514—523) se face mențiune de *gabatam electrinam*. Smaltul, care e o materie sticloasă colorată cu oxide metalice ce se aplică pe lut, pe sticlă sau pe metaluri, se întinse mai întîi pe cercuri de metal de aur (émaux cloissonnées). Astfel l-au întrebuințat bizantinii, astfel erau lucrate bogatele odoare smălțuite date de împăr. Iustinian și de soția lui, Teodora, faimoasei lor biserici, Sfînta Sofia. În Italia, unde smaltul trecu în secolul al IX, începură a-l lucra prin aplicarea stratului de smalt, mai mult sau mai puțin gros, pe plăci metalice crestate cu dungi (rainures) sau gravate cu desemnuri ce se străvedeau printr-însul (émaux champlevés). Astfel l-au lucrat și bizantini pînă la căderea Imperiului și poate chiar în urmă. În Italia se inventă pe la al XIII secol smaltul și apoi, Limoges în Franța, de la XVI secol încoace, întrebuință *pictura pe smalt*. Încă din secolul al XI, smaltul nu mai fu rezervat pentru a se aplica numai pe plăci de aur, îl puseră pe argint aurit, pe argint simplu și în sfîrșit chiar și pe oțel. Italienii practicară foarte mult

mente întrebuințate de arabi în lucrurile ce se fac prin maleabilitate, topire și săpătură (ciselure); toată arta glorioasei Italii în aplicarea aurului și argintului la decorurile feluritelor specii de vase, sau la lucrarea pietrelor scumpe și sidefului; tot ceea ce Franța se silește a dobîndi prin alăturarea prețioaselor sticlării; toate lucrările delicate de aur, de argint, de oțel, de fier, de lemn și de piatră ce onorează pe industrioasa Germanie. Dupe ce vei citi adesea aceste lucruri și le vei întipări bine în memoria ta, de cîte ori te vei fi servit cu folos de scrierea mea, spre răsplată pentru învățăturile mele, nu-ți cer alta decît să îndreptezi pentru mine o rugăciune către milostivirea prea puternicului Domnezeu. El a făcut de n-am scris observațiile mele, nici din dragostea laudelor omenești, nici din dorința unei resplăți lumești, de n-am ascuns nici un lucru de preț sau rar dintr-o geloasă răutate; de n-am tăcut nimic, oprind știința pe seama mea; ci a făcut ca, pentru creșterea onoarei și gloriei numelui său, am voit a îndeplini lipsele și a ajuta la progresul unui mare număr de oameni"[1].

Știința practică răspîndită în acest tractat special asupra tehnicei artelor decorative uzitate în secolul de mijloc, e prețioasă pentru cunoașterea practicelor întrebuințate în măestrii pe acele timpuri înapoiate. Lucrarea metalelor, a sticlei, a smalturilor au și ele o mare importanță printre datinele vechimei, și noi chiar, românii, care negreșit n-am avut pe acele vremuri de lupte războinice, arte naționale, putem totuși să aflăm din vechile fabricate străine ce le găsim la noi, cu care din națiunile Europei aveam mai dese relații de negoț.

Această considerațiune ne conduce de sineși a examina mai cu de amăruntul ferecătura Evangheliei al cărui interior l-am descris în capul acestui paragraf — Am zis în adevăr că ea este de argint aurit. Două plăci de acest metal cu figuri în relief sau *bosselées* (scobite în zarfuri), acoper scoarțele-i de lemn și sînt unite la spatele cărții printr-o zale formată cu lănțușe de sîrmă de argint poleit, (*gourmette*) purtînd la fiecare verigă un nasturel de acelaș metal. Pe muchi ferecătura are copci lucrate tot în felul acesta.

Placa dupe fața cărții (*recto*) înfățișează *Ieșirea din iad* la a doua înviere, precum o și indică titlul slavon scris în abreviație pe dînsa:

В҃КРСЕНЇЄ Х҃ВО

Placa cea din dos (*verso*) reprezintă *Adormirea Maicii Domnului*, cu inscripția:

ОУСПЕНЇЄ БОГОРОДИЦИ

Era obiceiu ca în asemenea ferecături, una din fețele legăturei să poarte reprezintația hramului bisericei la care era destinată cartea, și aceasta din urmă e hramul Bistriței.

---

ornamente și figuri gravate cu acul pe argintărie, ale căror crestături le împleau cu un fel de smalt negru, compus din argint, plumb și pucioasă topită, aceia se chiamă *niello*. Smaltul ce-l puneau ei pe lut, și faiență se numia *majolica*. Asupra smalturilor vezi Jules Labarte, *Recherches sur la peinture en émail dans l'antiquité et au moyen âge*, in 8. Paris, 1857. D-v G. Heider, *Entwickelung des Emails im Mittelalter*; in *Mitth. der K. K. Central Commission zur Erforsch. der Baudenkmaeler*, Wien. 1858 p. 281, sq.

[1] Editat de Contele Charles l'Escalopier subt titlul *Théophile prêtre et moine*, Paris, 1843, in 4°.

Pe *recto* în jurul icoanei, patru linii formînd cadru, port inscripţia următoare:

† СЪСТКОРИ СЪИ ТЕТРО‹Є›КАН-
ГЄЛЪ ЖѸПАН МАРЧѢ КЄЛИКЫ ПОСТЄЛНИКЬ И ЖѸПА-
НИЦА ЄГО МАРГА КЪ ДНЫ ІѠ НѢГОЄ
КОЄКОД҃ И ГОСПОЖДЄ ДЄСПЫІНА҃Є ЛѢТ҃ ҂З҃К⟨З⟩

care însemnează:

† A făcut această Tetravanghelie jupan Marcea marele postelnic şi jupăneasa lui Marga în zilele lui Iω Neagoe voevod şi doamnei Despinei. În anul 7027. (1519).

Numele dăruitorului[1] şi epoca ferecăturei sînt dar precizate; rămîne însă ca stilul lucrărei să ne denoteze unde sau subt ce influinţă au fost executate aceste reliefuri de argintărie[2].

„În al XIV-lea şi al XV-lea secol bibliile, evangheliile, cărţile bisericeşti, ne spune învăţatul P. Lacroix[3], luau totdauna învelitori de aur şi de argint ce li se puneau de către argintar, de către smălţuitor şi de către iconar. Inventariul lui Carol al VI, la 1399, ne arată *liturgii*, ale căror *scoarţe sînt de argint aurit cu icoane scoase în zarfuri* şi *ceasloave de catifea cusute cu flori de crin, ale căror copci sînt smălţuite cu armele Franţei*, etc. Chiar în al XVI-lea secol găsim acest mod de argintărie aplicat la legătura cărţilor, dovadă acoperămîntul unui ceaslov executat cu aur masiv de Benvenuto Cellini din porunca papii Pascal III, care destina această carte împăratului Carol al V-lea.

Aceste ferecături, fără de a ieşi în totdauna din mînele unui artist însemnat ca Benvenuto Cellini, se fabricau mai ales în Paris, în Limoges, în Fiorenţa. în Veneţia, în Colonia şi în Nuremberg; aceste oraşe erau vestite pe atunci pentru meşterii lor argintari; dar în secolul al XVI-lea, la epoca în care a fost ferecată Evanghelia de la Bistriţa, Franţa şi Italia simţise puternica impulsie a renaşterii artelor; Limoges fabrica mai mult obiecte cu picturi smălţuite; Veneţia şi oraşele toscane întrebuinţau cu profuziune smaltul încrustat, cel în relief şi niello. Germania singură rămăsese credincioasă vechiului stil mai grosolan şi mai nemăestrit al secolului de mijloc. De aceia şi Matheiaş Corvin, ilustrul rege al Ungariei (1443–90), care adună în Buda peste 50.000 volume mai mult manuscripte ornamentale şi zugrăvite legate cu marochin de felurite feţe, împodobite cu poleituri şi cu picturi, ferecate cu copci ‹de› aur şi de argint, adusese din Italia iar nu din Germania mai vecină, artişti spre a-i executa acele minunate legături[1].

Credem dar că prin stilul ei depărtat de perfecţiunea adusă artei argintare, în secolul al XVI-lea, de artiştii italieni, prin forma costumelor purtate de unele figuri ale reliefelor şi care amintesc pe ale burghezilor germani din tablourile lui Albert Dürer, lui Hans Kranach şi lui Holbein, şi mai ales pe ale figurinelor de bronz turnate de vestita familie de artişti nuremebergezi Vischer[2], ferecătura Evangheliei de la Bistriţa se poate socoti ca o lucrare a unor meşteri germani, nurembergezi poate, care veniră în ţară aduşi de prinţul Neagoe, acel protector al artelor, căruia îi datorăm capul d-operă al arhitecturei noastre, adecă biserica mănăstirei de la Curtea de Argeş.

Scoarţele Evangheliei nu sînt însă singurele obiecte de la Bistriţa în care se recunoaşte lucrarea argintarilor germani. Vreo cîteva potire, care port pe tava de jos a piciorului lor, numele lui *jupan Barbul ban* şi al fraţilor lui jupan Pîrvul vornic, jupan Danciul vornic şi jupan Radul postelnic, denotez acelaşi stil cu totul deosebit de alte obiecte de proveninţă italiană ce se aflu printre argintăriile Bistriţei. Potirele de care e vorba sînt-nalte ca de vre o 30 cent. (unul mai mare şi alţii mai mici) cu scaunul lor, ele sînt de argint suflat cu aur, cupa şi piciorul sînt lucrate *en bosselage* şi formate din nişte băşici spirale; iar buzele cupei, intersecţia scaunului şi tava de jos sînt încinse în nişte cununi de flori compuse de foiţe răsucite de argint. Obiectele de felul acesta se găsescu încă cu profuziune în catedralele şi în colecţiile de anticuităţi ale Germaniei superioare, păstrate ca rămăşiţe ale vechei arte locale.

Comerciul a putut aduce fabricatele Germaniei în provinciile dunărene; dar e şi mai de crezut, văzînd inscripţiile cu litere slavone, că industriali germani, puşi de mult în relaţie cu fraţii lor, saşii din Transilvania, au venit în aceste ţări depărtate, unde pietatea domnilor şi a boierilor bogaţi i-au îndemnat să lucreze pentru împodobirea şi înavuţirea mănăstirilor.

Relaţiile de negoţ ale Germaniei superioare cu Orientul pe acel timp sînt netăgăduite. Oraşele suabe, în capul cărora se pun Augsburg, Ulm şi Nuremberg, colaborară cu republicile Italiei spre a întreţine relaţiile între Occident şi Orient, de la ‹al› XIV-lea secol pînă la sfîrşitul secolului de mijloc. „Nuremebergul, zice Schere[3], se dezvoltă mai întîi, căci înainte de stabilirea relaţiilor Italiei, el se apucase a exploata calea

---

[1] În zadar am cercetat printre documentele mănăstirei Bistriţa ceva amărunte despre acest *jupan Marcea marele postelnic* şi despre *jupaniţa* lui, *Marga*. Un singur hrisov din 9 ianuarie, 1531, menţionează pe o *jupăniţă Marga* care împreună cu o jupaniţă Vlădae (soţiile lui Şerban marele vornic şi lui Vîlsan marele logofăt) au dăruit mănăstirei o parte din moşia *Grăcovul*. Nu credem că tot aceasta să fie şi dăruitoarea Evangheliei, şi nu putem hotărî al cării din aceste două *jupaniţe* a fost un inel de aur lucrat cu flori de smalt şi avînd pe piciorul său foarte proeminent, un onyx antic represintînd un cocoş. Pe lature se vede gravat cu litere slavone: Жѹпаница Марга. Acest interesant inel face parte din frumoasa colecţiune de anticuităţi ⟨cu⟩ care D. general N. Mavros a înzestrat Muzeul naţional. Excelenţia sa a scăpat acest obiect de pierzare, cumpărîndu-l de la un om ce lucrase la reclădirea Bistriţei, căci cînd s-a dărămat vechia biserică a acestei mănăstiri, mormintele toate au fost despuiate de conţinutul lor; pietrele cele mai multe au servit ca material de construcţie şi foarte puţine obiecte scoase din cuşciuge, au rămas la mănăstire; putem însă cita vreo 40 inele vechi atît de argint, cît şi de fier, ce se conservă acolo.

[2] Stampa hromo-lithografiată este redusă la jumătatea plăcii din faţă *recto* a ferecăturei.

[3] Paul Lacroix, în public. *La Reliure depuis l'antiquité jusqu'au XVII siècle*, p. 167. Citaţia din inventarul lui Carol al VI-lea, zice: *„des missels dont les aiz sont d'argent dorez a ymages enlevez* (executés au repoussé) et des *bréviaires couverts de veluiau* (*velours*) *brodé à fleurs de lys, dont les fermoures sont esmaillez aux armes de France*, etc."

[1] Paul Lacroix, *op. cit.*, p. 174. „Cînd turcii lui Soliman luară Buda la 1536, ei rupseră aceste copci şi răzuiră poleiala scoarţelor, stricînd şi arzînd cărţile, astfel încît cele ce au scăpat din această destrucţie generală erau cele mai puţin preţioase şi n-au păstrat mai nimic din legătura lor de la al XV secol."

[2] Despre sculptura pe piatră, pe lemn şi pe metaluri în Germania vezi D-r. Franz Kugler, *Handbuch der Kunstgeschichte*, 2 ediţ. Stutgart, 1848, p. 802, sq.

[3] H. Scherer, *Histoire du commerce de toutes les nations depuis les temps anciens jusqui à nos jours*, trad. par. Richelot et Ch. Vogel, Paris, 1857, vol. I, p. 416.

Dunărei, şi fericita lui situaţie, chiar în inima Germaniei, îl făcea să fie intrepozitul central al unui comerţ intermediar care se întindea pînă în Polonia şi în Ungaria. Nurembergul era un tîrg însemnat pentru peştele din Holanda, şi el vindea foarte mult, încă de pe atunci, productele sale industriale, şi artistice; dovadă chiar proverbul ce zice: *măruntişele din Nuremberg merg în toate ţările.* El ne prezintă cele dintîi şcoli industriale în care se învăţa ştiinţa aplicată la arte; felurite invenţii, felurite perfecţionari, născură într-însul şi e probabil că el a fost industria, mai întîi exploatată în fabrici.

Credem că e de prisos a mai adăuga ceva spre a dovedi relaţiile ţerilor noastre în cursul secolului de mijloc, cu oraşele germane şi în particular cu Nuremebergul. E mai mult decît probabil că de acolo ne venia o bună parte din fabricatele de lux şi de utilitate, întrebuinţate la noi, se poate chiar să fi venit şi fabricanţi. N-ar fi de mirare ca, subt Neagoe Basarab, asemenea lucrători meseriaşi germani, argintari şi săpători de metaluri, veniţi din industriosul Nuremeberg şi stabiliţi în ţara noastră, să fi ferecat, pentru postelnicul Marcea, scoarţele unei Evanghelii slavone care fusese scrisă şi împodobită cu ornamentele caligrafice obicibuite în Orient, de către călugării muntelui Atos, unde se concentrase şcoala artelor decorative ale Europei creştine de la răsărit.

Acestea sînt concluziile ce putem trage din examinarea celor trei evanghelii manuscrise în folio sloveneşti care se păstrează de secoli, mai mult sau mai puţin vătămate, în mănăstirea Bistriţa. Sfîrşim dar aci cu manuscriptele slavone, nu doară că materia lipseşte spre a elucida, prin alte cercetări, multe cuestii interesante atingătoare de arte, de comerciu şi de istorie. Atrăgînd atenţia publicului asupra unora din aceste importante cărţi, socotim a fi deschis calea altor investigaţii mai productive şi mai folositoare.

V

PRIMA TIPOGRAFIE DIN ŢARA ROMÂNEASCĂ

În epoca la care am ajuns cu cercetările noastre asupra manuscriptelor slavone ce se aflau la Bistriţa, adică între anii 1518 şi 1537, arta tipografică luase în Europa, o însemnată dezvoltare. Admiţînd chiar că, încă de pe la 1420, un Laurent Coster, săpător în lemn să fi început a imprima cărţi, în Harlem, prin mijlocul unor plăci xilografice, nu e mai puţin adevărat că Ioan Guttemberg din Maienţa, la 1450, scoase de subt teascuri, prima carte tipărită cu caractere metalice mişcătoare, adică prima ediţie a unei *Biblii latine.* Ioan Fust sau Faust, argintar bogat, şi Petre Schoeffer, meşter copist şi clerc, amîndoi din acelaş oraş, îl ajutaseră în anevoioasa executare a invenţiei sale şi moşteniră de la dînsul minunata artă ce avea să dea un aşa mare spor culturei intelectuale[1].

---

[1] Istoricii artei tipografice sînt foarte numeroşi. Vom cita mai cu deosebire scrierile următoare: Auguste Bernard, *De l'origine et des débuts de l'imprimerie en Europe*, 2 vol., Paris, 1853. Paul Dupont, *Histoire de l'imprimerie*, 2 vol., Paris, 1844. Bibliophile Iacob (Paul Lacroix), *Origines de l'imprimerie*, p. 75—155 din: *Curiosités de l'histoire des Arts*, Paris, 1858. Aici se găseşte şi o bibliografie întinsă a acestei cuestii, precum şi în P. Dupont.

Dorinţa cîştigului îndemnă însă pe Fust a tăinui arta înlesnitoare şi a vinde productele presei sale, ca manuscripte. *Bibliile* lui, tipărite pe velin, cu iniţiale poleite, roşii şi albastre, şi imitînd în toate, forma, caracterele, ornamentele şi chiar materiile scrisorei lui de mînă, se vîndură scump şi atrăseseră falsariului, prin minunata lor înmulţire, un proces de vrăjitorie. Atunci secretul începu a se dezvălui. Albert Pfister (1462) tipări o carte în Bamberg; alţi doi germani, lucrători de-ai lui Fust, stabiliră în mănăstirea Subiaco de lîngă Roma, o nouă imprimerie (1465), apoi Strasburgul, Colonia şi Augsburgul se înavuţiră cu tipare de cărţi. Veneţia fu al doilea oraş, afară din Germania, care adoptă această artă; la 1469, Ioan din Spira dobîndi de la doge un brevet pentru noua sa industrie, adusă de pe Rhin, şi francezul Nicolaee Jenson, care studiase măiestria în Maienţa, fu atras în acest oraş de încuragiarea ce guvernul republicei acorda minunatei invenţiuni. Săpător măestreţ de monede, acesta gravă, turnă şi tipări însuşi pentru prima oară literele *romane*, adoptate astăzi pentru cele mai multe limbi europene (1470). În puţini ani tipografia spori ca o minune în Veneţia.

„Ediţiile acestui oraş, zice d. August Bernard[1], prin lucrările fraţilor Ioan şi Vendelin din Spira, prin ale lui N. Jenson, Valdafer, Ioan din Colonia şi prin ale ilustrei familii de tipografi Alde Manuci şi alţii, dobîndiră o aşa mare reputaţie în Europa, încît mulţi tipografi din alte oraşe declarau în subscrierea cărţilor lor că ele erau tipărite cu caractere veneţiene, *caracteribus venetiis.*

Pentru imprimerie, ca şi pentru alte industrii, Veneţia fu mult timp cel dintîi oraş al lumei. Ateliere tipografice se înmulţiră atîta întrînsa încît se numărau peste două sute de imprimerii în cei trei zeci de ani din urmă ai secolului al XV-lea şi peste cincizeci erau în exerciţiu la 1500".

Spiritul neguţătoresc al republicei lui San-Marc găsise întraceastă nouă industrie o bogată ramură de exploatat şi corăbiile veneţiane exportau în toate părţile lumei exemplarele ieşite din fabricele-i de cărţi[2]. De aceia veneţianii nu se mulţumiră a tipări numai latineşte sau în limba ţărei lor. Ei întrebuinţară de timpuriu şi caracterele latine şi cele gotice, pentru înlesnirea cititorilor din diferitele locuri; Alzii înmulţiră ediţiile scrierilor elineşti (1494) Daniel Bomberg stabili în Veneţia o imprimerie ebraică (1511) şi negreşit că la dînsa popoarele slave ce o învecinau, pe ţărmurile Adriaticei, găsiră înlesnire pentru a tipări în limbile lor.

Într-această din urmă ramură a tipărirei europene, Veneţia nu avusese însă întreaga initiativă. E probabil că *Missalul* sau *Leturghiarul* tipărit la 1483, cu literele glagolitice de care se serviră un timp slavii din Dalmaţia, a ieşit dintr-o presă elveţiană; dar tipograful Schwanpolt Feol, care publică, în Cracovia, la 1490—91, sub stăpînirea regelui Cazimir, trei cărţi bisericeşti (o Psaltire, un Octoih şi un Ceaslov), în limba slavă şi cu litere cirilice, acela era neamţ Franc şi venit din ţara nemţească, **изь нѣмецъ нѣмецкого родч, франкъ**[3]. Asemenea putem zice şi despre editorul *Tetravangheliei*, четвероблаговѣстїе, în folio, fără dată și fără proveniență, care poartă însă numele tipografului *Ianoș Begner* din Brașov азъ жѹпанъ ханьшь бѣгнерь ѡт брашев[1]. Germania dețe și mai tîrziu slavilor, tipografi, căci pe la 1517—19, un Francisc Skorina din Poloțk, imprimă la Praga, o parte din traducerea slavonă a Vechiului Testament, și chiar în Wurtemberg, pe la sfîrșitul secolului al XVI-lea, se tipăriau cărți în limba slavonă[2].

---

[1] A. Bernard, *op. citat*, t. II, p. 197.

[2] P. Lacroix, *op. citat*, p. 135.

[3] Ioseph Dobrowsky, *Institutiones linguae slavicae dialecti veleris*, edit. 2 Vienna, 1852, Praefatio. p. XXXVIII.

Cu toate acestea, nu e mai puțin adevărat că înainte de 1500 venețienii au avut imprimerii din care ieșeau cărți în această limbă; există un *Ceaslov* slavon scos la 13 martie 1493, de subt presele magistrului Andreas de Thoresanis de Asula[3] și nu putem crede că din alt loc, decît din Veneția, au provenit caracterele cu care s-au imprimat în Zeta sau Zenta în Dalmația, la 1493 și 1495, două ediții, (una în 4° și cealaltă în folio) a *Octoihului* sau *Omoglosnic* slavon precum și o *Psaltire* publicată, la 1495, în Țetinie, actuala capitală a Montenegrului. Cele dîntîi citate din aceste cărți port în clauzala finală că au fost tipărite din ordinul prințului George Cernoievici (црьноевич) și al episcopului Babyla, prin îngrijirea monahului Macarie de la Muntele Negru[4]. Mai multe cuestii de o mare importanță se ridică din aceste indicații. Numele prințului George Cernoievici deșteaptă suvenirul timpilor primitivi de lupte ale vitejilor montenegreni.

Am arătat mai sus ce lovire de moarte adusese groasnica învingere de la Cossova, statului sîrbesc, care se întindea pe atunci, cu voivodatele lui feodale, pînă la poalele Epirului. Cneazul George Balsa, ginere al craiului Lazăr, stăpînia în acele vremuri părțile septentrionale ale Albaniei; el n-avu timp să sosească pe fatalul cîmp de luptă, și aflînd restriștea armatelor sîrbești, se retrase în munții săi, unde dete adăpostire numeroșilor slavi fugari ce dezertau atunci patria lor robită. Aici viteji refugiați, sub numele vestit de *Uscoki*, cum am zice la noi, *haiduci*, îmbrățișînd o viață războinică și rătăcitoare, se luptau pe munți și pe mare, ca să-și cîștige traiul lor și ca să-și apere libertatea. Turcii le purta frica, și Veneția, puternica Veneție îi menagia. Dar cînd, dupe moartea lui Scanderbeg, a *albului drac din Valahia*, cum îi ziceau turcii (1467), aceștia își împinseră concuistele pînă în Albania și pînă în Herțogovina, Ivan Cernoievici, strănepot al lui Balsa, se văzu amenințat din toate părțile. El ceru în zadar ajutor de la venețienii ocupați de ale lor negoțuri. Nevoia îl învăță mai bine: erou îndrăzneț și hotărît, el dete foc albelor sale curți din Iabliak, el părăsi cu ai săi supuși, undele limpezi și țărmurile înverzite ale lacului Scodrei, apoi, cerînd munților scăpare, el

---

[1] J. Dobrowsky, *op. cit.*, P. I. Schaffarik, *Geschichte der Slawischen Sprache und Literatur*, Ofen, 1826 p. 132. Basile Popp, *Dissertație despre tipografiile românești*, Sibiu, 1838, p. 11 spune că Ioan Honter, născut în Brașov, la 1498, a adus cel dintîi tipografia în Transilvania, tipărind la 1534 cărți latinești. Fuchs, judele Brașovului și Ioan Benkner spre întemeierea acestei tipografii la anul 1546, au ridicat o moară de hărtie.

[2] Ar. Fr. Schnurrer, *Slawischer Bücherdruck in Würtemberg in 16 Iahrhundert*, Tübingen, 1799. Dobrowsky's *Slawin. Bothschaft aus Böhmen*. 2 Auflage von Venceslas Hanka, Prag. 1834.

[3] Dobrowski, *Inst. ling. slav*, Praef. p. XXXVIII, citînd pe Th. de Murr în *Memorab. biblioth.*, Norimberg, P. t. p. 222.

[4] Dobrowski, *Idem*, p. XXXIX. Schaffarik, *Op. cit.*, p. 132.

își adăpă calul în părîul Obod[1], sub stîncile Lovșenului și descălecă pe plaiul din Țettinie, unde-și clădi o-naltă cetate și o sîntă mănăstire. Cînticele montenegrilor repetă ades numele viteazului Ivan Cernoievici; ele spun încă despre frații lui, bravii Bojidar și Andrei, despre fiica acestuia Maria, măritată după Radul beiul vlachilor (1462—1476), despre fii lui Ivan, cărora le zic și Stanișa și Maxim și George, imputînd, unuia închinarea sa la Sultan, și altuia fuga sa în Veneția.

O lungă și pitorească baladă[2], pe care a analizat-o cu talent, Adam Mickiewicz, în cursul său asupra literaturelor slave, ne povestește cum acest prinț montenegrin închiăie cununia sa cu o nobilă și bogată venețiană. Dar tradiția e povestită în mai multe feluri; alte cîntice spun că George Cernoievici, luînd de soție pe o fecioară din familia Mocenigo, luxoasa patriciană se dezgustă îndată de sălbaticul domen al muntenilor slavi și îndeamnă pe al ei bărbat de a trece cu comorile lor în desfătata ei patrie. Cam pe la 1520[3], ne mai avînd speranță de moștenitori, prințul lăsă cîrma în mîinele mitropolitului din Țettinie și, însoțit pînă la malul mării de tot poporul întristat, el își luă zioa bună de la aspra și libera sa țară și merse să-și sfîrșească zilele într-o cetate străină.

Această tradiție nu ne pare a fi fără temei. „Veneția, în mintea slavilor, ne spune Mickiewicz[4], luase locul împăratului și al cavalerilor săi; acest oraș le reprezinta avuțiile și artele din Occident; el era o țară de eroism al cărui suveran era dogele. Fii lui, unchii lui, familia lui întreagă, erau oameni puternici și măreți. Dogele era întotdauna de o bogăție nemărginită, el comanda flotelor, el avea sub ordinile sale armate cu simbrii, și adesea acele armate erau slavone. Într-un cuvînt Veneția rezuma atunci pentru slavi toată puterea și toate avuțiile Occidentului".

Din Veneția trebuia și prinții să-și aducă toate obiectele luxului lor, toate uneltele măiestriilor ce voiau să introducă în patria lor. Să nu ne mirăm daca George Cernoievici, care vizitase negreșit vestita cetate, a cărui ambiție era de a trăi viața magnificilor din San Marc, a cărui silință va fi fost de a răspîndi în poporul său luminile poporului venețian, să nu ne mirăm, zic, dacă el a adus din Veneția o tipografie și a stabilit-o în provincia Zenta din micul său stat, chiar în capitala sa în Țettinie, pe coasta orientală a mării Adriatice, acolo unde alte atîtea cetăți, jumătate slave și jumătate latine: Raguzza, Spalatro, Zara, Fiume și altele, se cercau a imita pe regina mărilor. El e dar, fiul eroului legendar, Ivan Cernoievici, și episcopul Babyla, care e poate predecesorul vlădicăi Gherman moștenitorul prințului în stăpînirea Montenegrului, ei sînt care îndemnară la tipărirea Octoișelor și Psaltiriei, pe călugărul Macarie.

---

[1] Acest pîrîu luă de atunci numirea de *Cernoievici-Rieka*, adecă *gîrla lui Cernoievici* Locuitorii muntelui Lovșen arată un izvor din care eroul și-ar fi adăpat calul și care pentru aceia se numește *Ivangebova Korita*, adică jgheabul beiului Ivan. Despre Montenegreni vezi: Cyprien Robert, *Les Slaves de Turquie*, Paris, 1844, I-ul volum. Chopin, *Bosnie, Servie*, etc. în colecția *Universul*, Paris, 1856, II. Delarue, *Le Monténègro*, Paris, 1861.

[2] În colecția de cîntece a D. Vuk Stefanovici Karagici, Vienna, 1845, vol. II, sînt două balade relative la aceste evenimente: Женидба Максима цриоіевић̂а și Женидба Гура Чарнојевић̂а.

[3] Chopin, *La Servie*, etc. p. 170. H. Delarue, *Le Monténègro*, p. 37 ne spune că la 1516, prințul George abdică, lăsînd stăpînirea vlădicăi Gherman.

[4] Adam Mickiewicz, *Les Slaves*, t. I, p. 273.

Dar exilul voluntar al prințului curmă deodată această tendință spre propășire. Tipografia din Zenta încetă pentru mult timp a mai da cărți religioase slavilor răsăriteni[1].

Părăsind dar Montenegrul în prada luptelor sale războinice, dirijate de acum înainte de un vlădică, să căutăm aiurea progresele tipografiei slavone. În această cercetare vom avea mulțumirea de a întîmpina, peste puțini ani dupe publicarea cărților lui Cernoievici, o cercare de același fel făcută pe un tărîm, care pe noi, românii, ne interesează mai de aproape, adecă chiar în țară la noi.

Dar să revenim mai întîi un minut asupra Veneției și să cercetăm dacă dînsa întreținea relații pe atunci cu țările române? de ce fel erau acele relații? și ce producte comerțul ei schimba cu națiunile dunărene?

Încă de prin secolul al VIII-lea dupe Hr. republica Veneției luase sub ocrotirea sa pe Istria, pe acea țară locuită în mare parte de români, care vorbesc și se îmbracă încă ș-acum ca țăranii noștri[2]. Această concuistă avu pentru dînsa mari rezultate comerciale, căci îi deschidea o trecătoare la Dunăre și o punea în comunicație pe uscat cu provinciile roditoare ce învecinau acel rîu. Pe acolo, venețienii de pe țîrmurile Adriaticei puteau să înainteze pînă la ale Mării Negre și pînă în sînul Rusiei; pe cît ei țineau chiăile grănarelor din Ungaria și din țările dunărene, ei n-aveau a se teme de prohibiția cerealelor, aprovizionarea regulată a orașului lor era asigurată. De pe Marea Neagră le veneau încă și blănurile nordului care se strîngeau în Veneția ca într-un tîrg central. Apoi Dalmația producea vinuri, untdelemn, pometuri, vite minunate și alte trebuincioase vieții; munții Istriei erau acoperiți de păduri minunate ce da cu îmbilșugare cherestea pentru corăbii; în insulele Dalmației se fabricau vasele flotei venețiene; pescarii ce le locuiau vînau peștile de comerț și serveau ca matrozi îndemînatici în corăbiile republicei. Se mai adăugăm încă și negoțul sării pe care Veneții o exploatau în Istria. Cronicile spun că mai mult de 40.000 cai plecau pe tot anul din Istria încărcați cu sare.

Iată dar cu ce fel de schimburi întrețineau industrioșii locuitori ai lagunelor, comerțul pe calea de uscat a Istriei, a Ungariei și a provinciilor de pe Dunăre. Ni se spune însă că ei însuși întreprindeau foarte rar asemenea călătorii, rezervîndu-și mai mult plutirea pe mare; străinii mai adesea aduceau acele producte brute și luau în schimb din sumptuoasa cetate, arme de preț frumos lucrate, argintării și giuvaeruri, obiecte de artă gravate, săpate, smălțuite și zugrăvite, stofe de bumbac, de fir și de mătăsuri, ceară albită, speterii orientale, săpunuri și parfumuri, lucruri de sîrmă de aur și argint (filigrane), pasmanterii, obiecte de marmură și de mozaic, sticlării colorate, oglinzi vestite în toată lumea, urmuzuri care se fabricau în insula Mureno, în sfîrșit cărți tipărite și ilustrate cu

---

[1] H. Delarue, *Le Monténègro*, p. 38, dă mai multe amănunte asupra relațiilor prinților montenegreni cu Italia; el ne spune că Ivan Cernoievici a clădit în Ancona și în Veneția palate și biserici ortodoxe. Sfîntul George din Veneția există de atunci. Cît despre tipografia de la 1495 el o pune în localitatea *Rieka*, nu departe de lacul Școdri.

[2] Domnul Ioan Maiorescu a călătorit în două rînduri printre acei români, înstrăinați acum de frații lor de sînge și sperăm că va da în curînd la lumină rezultatul interesantelor d-sale cercetări asupra limbei, originei și istoriei lor.

ornamentații xilografice, și alte mici producte ale industriei de lux, care nicăiri pe acele timpuri nu se confecționau cu o așa mare perfecție ca în Veneția[1].

Anticuitățile ce se mai găsesc prin țările noastre ne dau adesea modele de fabricate venețiene din secolii trecuți. Mănăstirea Bistrița chiar ne prezintă o colecție destul de avută de obiecte lucrate în argint și de stofe bogate. Cele mai multe din aceste articole amintesc epoca fondării mănăstirei; între altele vom cita mai cu seamă[2]:

O cădelniță de argint aurit formată dintr-un fund semisferic așezat pe un picior octogon cu tavă, și dintr-un capac de formă conică, compus de o mulțime de turnulețe și de portale gotice superpuse, și tăiate *à jour*, spre a lăsa loc fumului. Ambele părți sînt unite de trei laturi și de la mijloc, cu lănțușe de verigi îndoite (*gourmette*), care formez suspensiunea cădelniței;

O căție sau afumătoare de acelaș metal cu duoă picioare sau scaune și cu un mîner rotund ornat și terminat printr-un rotocol de sîrmă de argint împletită. Vasul pentru foc, care e semi-sferic, se află despărțit de mîner printr-o tavă circulară acoperită cu un îndoit cerc de iconițe ce se văd a fi smălțuite; multe din ele, precum și cea mai mare care ocupa centrul tăvii, au căzut. Ele sînt gravate cu acul (*à la pointe*) și arăt a fi fost smălțuite după modul smalțurilor *champlevés*, foarte practicat în vechime prin Italia. Capacul vasului, rotund, reproduce în partea sa inferioară acelaș fel de iconițe și se termină sus printr-o săpătură *à jour*. Stilul desemnelor se resimte cu totul de influența bizantină ce predomni mult timp în artele plastice ale Veneției;

Un chivot sau cutie în formă de biserică în care se păstrează, pe masa altarului, anafura și sîntul mir; e de argint aurit, cubic, cu iconițe de felul celor menționate, gravate pe laturi. Smaltul și aci a căzut, lăsînd numai urme colorate în liniile încrustate pe metal. Capacul, format dintr-un turn boltit mai mare la mijloc, și alte patru mai mici la colțuri, despărțite prin niște ornamente ogivale puse în răscruce, dă curioasa asociaere a stilului arhitectonic bizantin, cu cel gotic. Pe bolta cea mare e o cruce, iar peste toate celelalte extremități sînt păsărele de metal; ceia ce ne repoartă mintea către păsărelile ce se zice că ornau învelitoarea bisericei de la Curtea de Argeș. Care poate fi scopul sau alegoria acestei ornamentații? iată o cuestie de deslegat. Fațada acestei sînțite cutii poartă inscripția:

† СЪИ КЪІКОТ СЪТКРИШЄ С<ЪІ>НОКЄ НѢГОИ
ЖꙊПАН БАРБꙊЛ ПРЪБꙊЛ ДАНЧЮЛ РАДОꙊЛ

adecă:

† Acest chivot l-au făcut fiii lui Neagoe
jupan Barbul, Pîrvul, Danaciul, Radul.

Celelalte două obiecte descrise poartă asemenea numele acestor patru fondatori ai mănăstirei.

---

[1] Schere, *Hist. du commerce*, trad. franç., t. I, p. 293, 336, 395.

[2] Aceste trei obiecte de argintărie, reduse la o mărime $^1/_6$ din dimensia originalelor, sînt chitate în alăturata stampă.

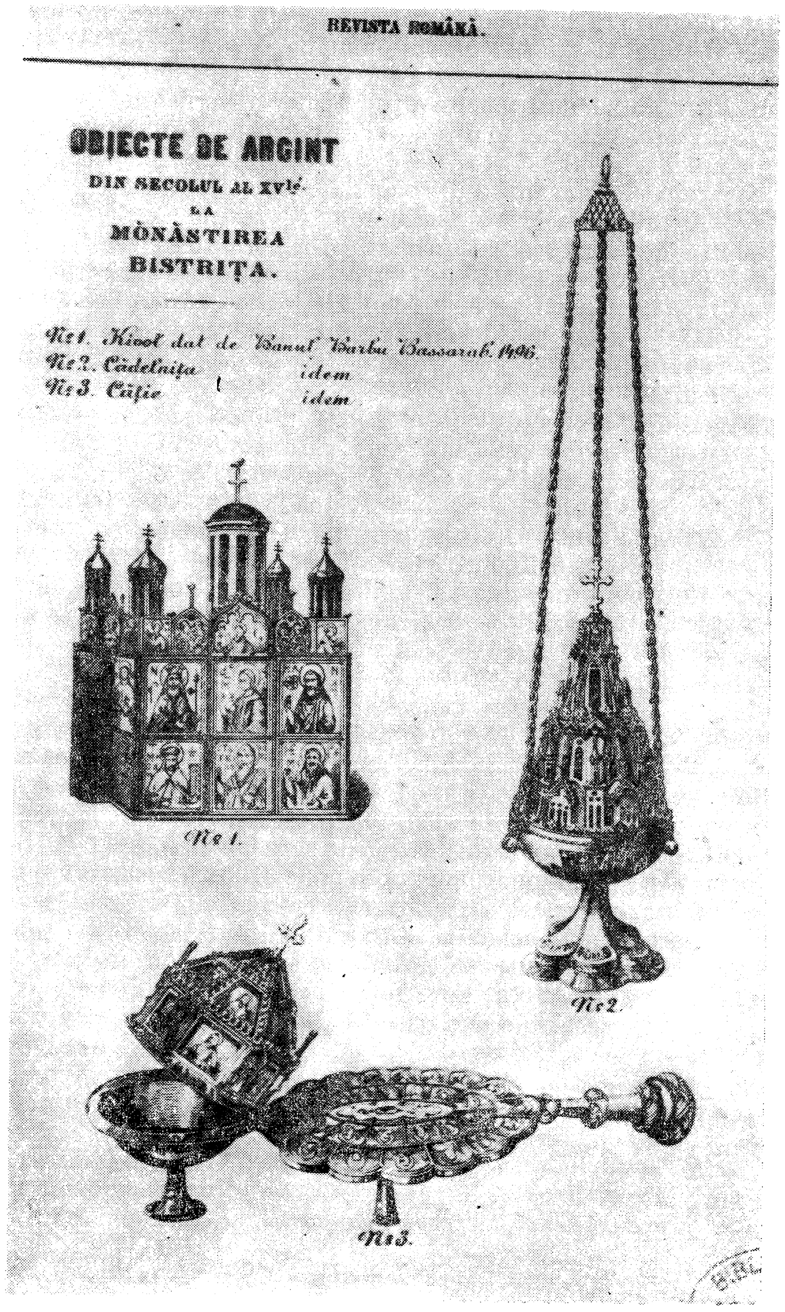

Obiecte de argint din secolul al XV-lea la mănăstirea Bistrița. [Desen H. Trenk reprodus din *Revista română*, 1861, vol. I, p. 812—813.
Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România.

Printre stofele ce se păstrează din acea epocă, și-ntr-ale căror țesătură și desemnuri se recunosc practicele și gustul orașelor italiene, putem cita două covoare de catifea[1], unul roșu și celălalt civit, cu ramuri largi[2] (*à ramages*) și cu flori de fir neted și de fir încrețit, din care acesta poartă pe o bordură de atlas roșu cusută cu elegante litere slavone încinse (*conjointes*), o inscripție în care se citește că *Neagoe vodă, cînd a venit în mănăstirea Bistrița, a depus sfîntului Grigorie Decapolitul, acest acoperămînt. Luna iulie, 4, anul 7022 (1514)*[3].

Mai sînt și alte odăjdii de grea belicoasă (bellica)[4] cu desemnuri de fir țesute-n mătăsărie, de *canavăț* (*canabesum, canabis*) gros, cu urzeala de cînepă și cu bătătura de mătase, de *frînchie* lustruită, amintind prin numele său țara ce o producea (*francia, franchicia, frange, fimbria*) în sfîrșit de felurite stofe prețioase pe care Italia, bogată încă de atunci în gîndaci și în fabrici de mătase[5] le răspîndia peste toată întinderea Europei.

Dar credem destul de dovedite prin cîte am spus, relațiile țărilor noastre în secolul al XVI-lea cu orașele italiene și mai ales cu republica lui San Marc. Splendoarea luxului venețian pătrunsese la curțile domnilor, în casele boierilor și în sanctuariul bisericilor românești; ceia ce avem încă și mai interesant de arătat este că și industria cea nouă, cea mai nobilă și mai folositoare a Veneției, adică tipografia, veni pentru prima oară d-acolo să ceară drept de cetățenie în țară la noi.

Un învățat rus, Sopikoff, mai întîi, și apoi după dînsul, Dobrowsky, Schaffarik și alții[6] arătară că în tipografia sinodală de la Moscva se afla un exemplar dintr-o *Tetravanghelie slavonă, tipărită în 4. la anul 1512, din porunca lui Iω Basarab marele voivod al Ungrovlachiei, de ieromonahul Macarie.* Locul tipăririi le este necunoscut, dar ei presupun că a fost *undeva în Ungrovlachia.*

---

[1] Cuvîntul *catifea*, pe care turcii l-au luat de la noi, iar nu noi de la dînșii, pare a proveni din zicerea, *Catafaltus, cadafalus*, care, zice Du Cange (*Glossarium med. et infim. latinitatis*) significat thronum, solium seu locum eminentiorem, ubi episcopus aut sacerdos nonulla peragebat sacra munia. Asemenea locuri au fost mai întîi îmbrăcate cu această scumpă stofă, care a păstrat în limba noastră numirea lor.

[2] In text *larges* (nota edit.).

[3] Tot asemenea vedem în *Hronica românească* (*Mag. pentru Dacia*, IV, p. 258) că Neagoe vodă *pe tronul sintelor moaște ale sintului Grigorie făcătorul de minuni de la mănăstirea Orescului în Măgura Misiei, au pus un covor de mătase cusut tot cu sirmă de aur.*

[4] „*Bellica.* Auctores aevi deterioris hos nomine indicarunt arma, *Sagum* et quidquid armorum et *vestium* ad tegendum militen et *exornandum* pertinet". Du Cange, *Glossar, mediae et infimae latinitatis.*

[5] Despre industria și comerciul de mătăsuri și stofe în general în Italia, vezi Scherer, *Hist. du commerce*, tr. fr., I, p. 335 et sq. El spune : „În țesătura mătasei Veneția avu a se lupta mai întîi cu Sicilia cu Genua și cu Lucca, locuri ce produceau mătasea, străină pînă atunci tărîmului venețian. Concuista Morei dete Veneției tot ce-i lipsia; nu numai materia primitivă, dar și țesători îndemînatici. De atunci această industrie se naturaliză în Veneția; ea luă o dezvoltare întinsă și putu să desfidă orice concurență. În veci gata, ca Holanda și Englitera, a se folosi de orice ocazie spre a atrage la dînsa și spre a-și însuși industriile, capitalurile, inteligența, într-un cuvînt toate puterile productive ale altor țări, Veneția profită de trista situație a Luccei sub tiranul Castruccio, și aduse în zidurile ei ca vreo treizeci din cei dintîi fabricanți de mătăsărit din acel oraș. Ei aduseseră cu dînșii măiestria lor vestită în fabricația brocartelor și a catifelelor, specialitate ce deveni de aci înainte a patriei lor celei noi. Li se dete clădirile necesarii și dreptul de cetățenie; unii chiar fură scriși pe cartea de aur. Importația mătăsăriilor străine fu cu totul oprită, afară numai de desemnurile și țesăturile noi ce aveau interes a și le procura". Asupra comerciului Veneției cu Italia există un raport de la 1421, prezentat senatului de către dogele Mocenigo.

[6] Basile Sopikoff, *Încercare de bibliografie rusească sau dicționar complet de scrierile originale și traduse care au fost publicate în limbile slavonă și rusească de la introducerea tipografiei în Rusia pînă la anul 1813.* **rusește**, Petersburg, 1814—21, 5 vol., în 8. în prefață p. L.; I. Dobrowski, *Inst. ling. slavic.*, Praef., p. XLV. Schaffarik. *Gesch. der slaw. spr. und liter.*, p. 132.

O asemenea bănuială merită cercetări, și trebuie să recunoaștem că norocul ne-a slujit mai mult decît speram. În adevăr, biblioteca Bistriței ne oferi două exemplare din cartea menționată de acei autori.

Unul e tipărit cu lux, pe 37 coli în 8. de membrană velină (28 cent.-nălțime și 20 cent. lățime.) Frontispiciile decorative în capul fiecărei evanghelii, și inițialele ornate de la începutul capetelor, sînt colorate toate de mînă cu aur, carmin și albastru, pe deasupra cernelei negre cu care sînt imprimate aceste ornamente xilografice. Pentru cărțile de preț și mai ales pentru cele bisericești, se obișnuia în vechime a se trage pe pergament, asemenea exemplare, pe care apoi rubricatorii și miniaturiștii (*rubricatores*, *miniatores*), cu totul osebiți de tipografi, le ornau cu colori și cu poleieli[1]. Dar un lucru mai de mirare în această ediție e că mai multe din ornamentele formate prin împleticirea unor linii colorate pe un fond negru, port la mijlocul motivului, într-un mic cîmp de aur, vulturul cu o cruce mare în cioc, armele Țării Românești[2].

Caracterele netede și frumos desemnate, de o formă mult mai elegantă decît a celor ce se întrebuințează astăzi în tipografiile slavone, sînt de mărimea a 20 puncte, adică corespund cu literile numite *textu* în imprimeriile noastre. *Signaturile* sînt însemnate, în josul paginei 1 și 16, cu litere slavone minuscule; *paginatura* lipsește.

Cellalt exemplar, tipărit numai cu roșu și negru (la inițiale) hîrtie groasă, e foarte stricat; mai multe foi, și între altele și cele de la sfîrșit, lipsesc; de aceia el nici nu conține clauzula finală ce este tipărită, pe exemplarul de pergament, cu cuvintele ce urmează:

pe recto:

> Въсѫвидцꙋ и прѣбл҃гомꙋ Б҃оу слава и велічїе, даѫщомꙋ съвръшити вьсѣко дѣло бл҃го иже ѡ немь начинаемꙋ. Тѡмꙋ слава и дръжава вь вѣкы вѣкѡм, амїнь.
>
> Понеже иже вь Троици покланѣемїи вь бл҃гоизволи цр҃ковь своѫ испл҃ънити ст҃ыими книгами въ славословїе и полꙃѫ прочитаѫщимь. Сего ради и азь вь Х҃а Б҃а благовѣрнїи и Бг҃омь хранимїи и самодрьжавни господарь їѡ Басараба велыкыи воевода и г҃спдїнь вьсеи земли Оугровлахїискои и Подоунавїю, с҃нь прѣдобраго и великаго г҃спдїна їѡ Басараба воеводѣ, вьздревноваҳь поспѣшенїемь Ст҃го Дх҃а.

---

[1] P. Lacroix, *Notice sur le parchemin et le papier*, p. 8.

[2] Alăturata stampă, pe care s-a greșit anul, puindu-se 1521, în loc 1514, reprezintă întîia pagină a Evangheliei Sfîntului Ioan precum o arată și titlul scris cu frumoase majuscule îmbinate.

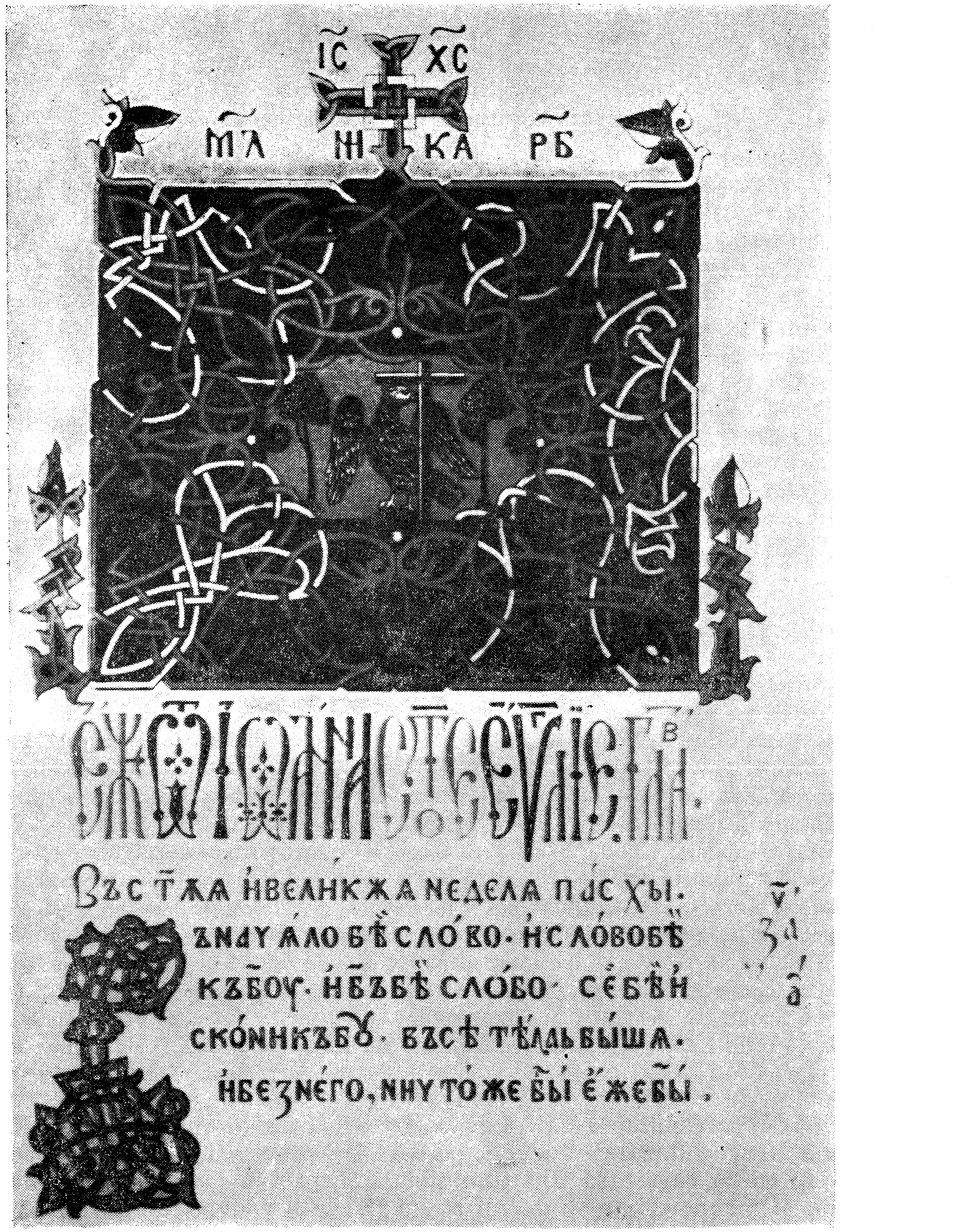

Pagină din evangheliarul de la 1512. Desen colorat de H. Trenk reprodus din *Revista română*, 1861, vol. I, p. 812–815.

Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România.

pe verso:

и любовїе еже къ бж҃ствънимь и ст҃имь цр҃комь, написахъ сїѫ дш҃е спс҃нѧѧ книгѫ четвороблг҃овѣстїе ѧже Духъ ст҃ыи апс҃тльскими оусти ѡт ригиѫ въ познанїе и испльненїе славословїю трїс҃лнечнаго вь единствѣ покланѣемаго бж҃ства м҃лѧ же юныѫ и съвъзра <стныѫ и старие читѫще или пишѫще> любве Х҃вѣ ради исправлѣите. Нас же оусрьдно потьщавшихсѧ на сїе дѣло бл҃свлѣти да обои славеще Ѡ҃ца из него же въсѣ <с҃на, имже въсѣ д҃ха с҃тго, онемꙋе въсѣ.> здє оулѫчити съмиренїе и м҃асть таможе сеѫ свѣтомь озарим сѧ и благодѣтїѧ, аминъ. Повелѣнїемь г҃спдара Iѡ Басараба великааго воеводы азь Хр҃оу рабъ с҃щенно инокъ Макарїе трꙋди сѧ ѡ семъ и съвръшихомь сїе книгы въ лѣто ҂ск҃, кржгъ слнцоу к҃, лоуни ѳ҃, индиктїѡнъ дї҃, мсца їоуниа ке҃ днь.

care se traduce românește:

Atotvăzătorului și prea bunului Domnezeu glorie și mărire, cel ce dă a se săvîrși orice faptă bună cea întru dînsul începută, aceluia glorie și domnie în vecii vecilor. Amin.

Pentru că cel în Treime închinat a binevoit a împlea biserica sa cu sînte cărți pentru glorificarea și folosul cititorilor; drept aceea și eu *întru Hristos Domnul* bine credinciosul și Domnezeu păzitul și însuși țiitor domn *Iω Basarab, marele voevod* și stăpînitor a toată Țara Românească și părților despre Dunăre, fiul prea bunului marelui domn Iω Basarab voevod, am rîvnit cu ajutorul Sîntului Spirit și cu dragostea cea către domnezeeștile sînte biserici, am scris această de suflet mîntuitoare carte, împătrita Buna Vestire, pe care Spiritul Sînt prin gura apostolilor, au revărsat-o pentru știința și îndeplinirea glorificării Domnezeirei cei una în trei fețe închinată. Rog pe cei mai tineri și pe cei în vîrstă și pe cei bătrîni care vor citi și vor scrie, pentru iubirea lui Hristos, să îndreptați și pe noi care cu osîrdie ne-am nevoit, să corectați pentru ca împreună lăudînd pe Tatăl dintru care toate sînt, aici să aflați pace, liniște; iar dincolo, cu lumină, să dobîndim bunătățile. Amin. *Cu porunca domnului Iω Basarab, marele voevod,* eu întru Hristos rob preotul Macarie am ostenit pentru aceasta și am săvîrșit această carte în anul 7020, ocolul soarelui 20, al lunei 9, indictionul 14, luna iunie 25 zile.

Anul corespunde cu 1514 de la Hristos [1], cînd domnea în Țara Românească Neagoe Basarab voevod, pe care îl vedem aci, ca și în toate hrisoavele ce se păstrează din timpul lui, chemîndu-se numai Iω *Basarab voevod* și recunoscîndu-se de fiu al lui Basarab voevod, iar nu al banului Pîrvul, cum ni-l dau hronicile.

Numele domnului, ornamentele naționale din aceste volume sînt oareșice temei care ar putea servi la determinarea locului nesigur al tipăririi lor, ele ne dau să credem că acel loc era undeva în Țara Românească, dar acestea rămîn dovezi accesorii pe lîngă cele ce ni se mai prezintă spre a ne întări în opinia noastră.

Tot la Bistrița, printre cărțile cele stricate de praf și necurățenie, dar apărate de umezeală prin groasele lor scoarțe de lemn, am găsit șapte exemplare mai mult sau mai puțin complete, dintr-o altă carte tipărită cu aceleași caractere, cu aceleași inițiale, cu unele din aceleași ornamente xilografice sau cu altele mai mici purtînd aceeași marcă caracteristică a Țării Românești. Hîrtia de tipar e aceeași, dar de un format mai mic (22 cent. nălțime și 16 lățime) îndoită în 8. Coli sînt 16.

Aceasta e o *liturghie* slavonă începînd cu: A, *între sînți, părintelui nostru arhiepiscop al Cesariei și al Cappadociei Basilie cel mare, povățuire către preot despre domnezeeasca slujbă* și despre *grijire*; urmînd cu slujba *sfîntului Ioan Gură de Aur* și celelalte, dupe regulile bisericii în asemenea cărți. Toate aceste titluri sînt tipărite cu roșu în litere majuscule și ornate, îmbinate într-un chip greu de descifrat. Unile din exemplare de la Bistrița mai poartă încă pe cea din urmă pagină, verso, următoarea notă:

И съвръши сѧ сїа книга повелѣнїемь вь Х҃а Б҃га бл҃говѣрнаго и Х҃олюбиваго и Б҃гѡм хранимаго и прѣсвѣтлаго г҃сподара, Iѡ Михнѣ великаго воеводы въсеѫ земли Оугровлахїискои и Подоунавїю, с҃нь великаго iѡ Влада воеводы вь пръвое лѣто господств его. Троудиже сѧ ѡ семь смѣренїи мних и с҃щенникь Макарїє въ лѣто ҂ѕѕі҃, кржгь слнцоу’ ѕі҃, лоунѣ е҃, индикатїѡнь аї҃, м҃сца ноемврїа і҃ днь.

care se traduce românește:

Și s-a săvîrșit această carte din porunca întru Hristos Domnezeu binecredinciosului și de Domnezeu păzitului și prea luminatului *domnilor, Iω Mihnea marele voevod* a toată Țara Românească și părților de peste Dunăre, fiul marelui Iω Vlad voevod, în anul dintîi al domniei sale, ostenindu-se și smeritul monah și preot Macarie. În anul 7016, ocolul soarelui 16, al lunei 5, indiction 12 luna noiembrie, 1 zi.

Vedem clar că, cu șapte ani înainte de tipărirea Tetravangheliei lui Neagoe Basarab, la 150<8>, unul din predecesorii săi, Mihnea voevod I, fiul lui Radu vodă, precum și-n hrisoave, iar nu al Dracei armașul din Mănești, cum zice cronica, a pus pe *monahul și preot Macarie*, să tipărească cu aceleași caractere și cu ornamente asemuite, o altă carte bisericească, adică *Liturghia* sus menționată.

---

[1] Dacă această dată, 1514, nu corespunde cu totul la anul 1512 însemnat de Sopikoff pentru tipărirea exemplarului de la Moscva, trebuie să credem că aceiaș carte s-a tipărit mai mulți ani dearîndul, tot cu acele caractere.

Iată dar doi domni români, la epoce puțin distante una de alta, întrebuințînd pe același individ și aceleași unelte ca să scoată cărți ecclesiastice la lumină. Oare poruncit-au ei la Veneția aceste tipăriri? Negreșit că dacă vom lua de bază numai forma literelor și ornamentelor xilografice, vom crede că aceasta a fost posibil.

La Veneția, în anul 1519, un nobil slavon din Podgorița, în Albania superioară, voivodul Bojidar Vucovici de Giurik, întemeiă o tipografie, din care ieșiră mai multe cărți bisericești. Un exemplar de una din ele, *Mineiul de la 1538*, pe care editorul a pus semnul, вѣлвѣг, dăruit lui ⟨d⟩e împăratul Carol al V⟨-lea⟩, кїесаромь карнωлоушомъ, se află chiar la Bistrița și cu toate că caracterele sînt ceva mai mici și mai rotunjite, cu toate că desemnurile xilografice sînt mai numeroase și mai variate, însă tot se simte în executarea lor, o învederată analogie cu a literelor și a ornamentelor din cărțile lui Mihnea și lui Neagoe. S-ar putea dar ca aceasta, ca și ale lui Bojidar Vucovici, să fie tipărite în Veneția, fiind numai îndemnul și costurile de la domnii români.

În favoarea acestei opinii ar putea cineva trage o nouă dovadă din analogia ce există între caracterele tipăriturilor lui Bojidar cu acelea ale unui *Molitvelnic* slavon [1], care poartă în cap, în jurul unui frontispiciu xilografiat și decorat cu vulturul român la mijloc, inscripția următoare:

> Вь Х҃а Б҃а благ҃оверни и Бг҃омь хранимїи самодръжавни земли Ѹ<гро>влаχіскиє Іω Петроу воєводѣ <господинь>.

adecă:

> În Hristos binecredinciosul și de Domnezeu păzitul însuși țiitor al Țărei Românești Iω Petru voevod.

Fie acest Petru voevod, cel numit Paisie sau Radul Călugărul (1534–41), fie al lui fiu (1554–57), sau fie și Petru II Șchiopul, nepotul lui Mihnea vodă I (1560–67), cîteși trei acești domni corespund cu epoca în care lucrau, în Veneția, presele lui Bojidar Vucovici, întreținute după moartea lui, (1547) de fiul său Vicenție Vucovici [2]. Se poate dar ca în secolul al XVI-lea, domni români să se fi servit cu presele venețiene, spre a pune sub tipar cărți în care figurau numele lor; dar se poate iar ca acele prese să nu fi lucrat chiar în Veneția, ci să fi fost aduse de acolo și stabilite în părțile noastre.

Unul din obstacolii principali care se înalță în contra înstrăinării frumoasei tipografii din care au ieșit liturghia lui Mihnea vodă și Tetravanghelia lui Neagoe Basarab, e chiar numele tipografului care a fost însărcinat cu aceste lucrări. Am văzut mai sus că pe cînd George Cernoievici, prințul montenegrean, tipăria cărți slavone în Zenta și în Țettinie (1493–95), monahul *Macarie din Muntele Negru* îl secunda prin lucrarea sa ca tipograf. Dar prințul încetă de a proteja folositoarea măies-

---

[1] Din această carte am văzut numai o foaie care poartă titlul: *Rugăciune despre naș-terea și botezarea copilului*, și pe care am reprodus-o în alăturata stampă. Originalul ei este în posesia mea cumpărat de la D. Maior Papazoglu, care n-a știut să-mi spuie de unde posedă această foaie. Vreo cîteva exemplare de ceasloave foarte stricate și fără titluri, dar tipărite cu asemenea litere, se aflu în biblioteca Bistriței.

[2] Dobrowski, *op. cit.*, XLI et sq. Schaffarik, *op. cit.*, p. 132.

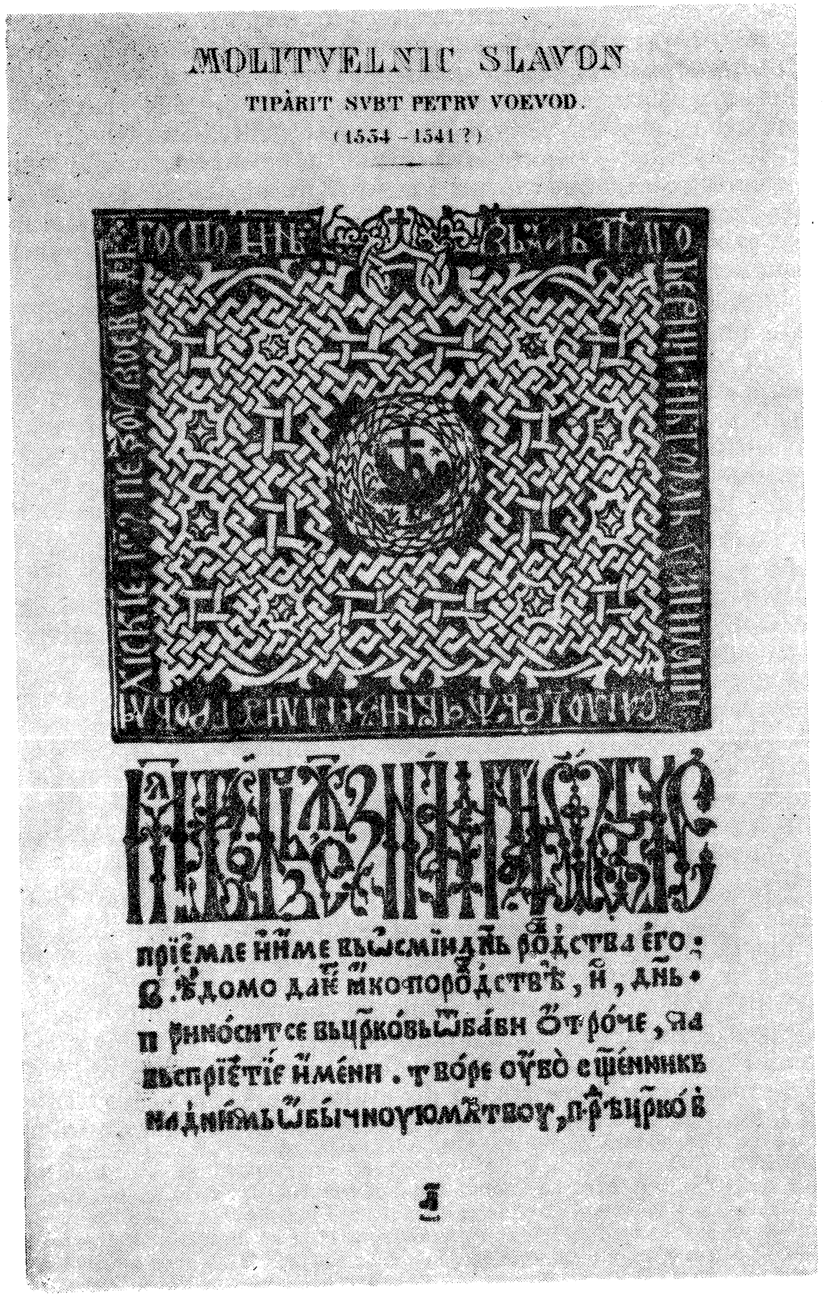

MOLITVELNIC SLAVON

TIPĂRIT SVBT PETRV VOEVOD.

(1534 – 1541 ?)

пріємлє имме въсмінаѧ рѡдства єго ;
в .ѕ҃домо даѥ ѩко породствѣ , и , днь .
п ринoсит се въцрковь ѿбавн ѡтроче , на
въспріѥтіє имени . творє оубо сщенникь
на днимь ѿбычноую млтвоу , прѣ цркоⷡ

Molitvelnic slavon tipărit subt Petru voevod. (1534–1541 ?). Desen colorat de H. Trenk reprodus din *Revista română*, 1861, vol. I, p. 820–821.

Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România.

trie în țara sa și tocmai dupe 19 ani întîlnim pe *monahul și preotul* Macarie lucrînd la imprimarea unei liturghii din porunca domnului Țării Românești Mihnea I; el dispare iar în curs de cinci ani ș-apoi revine înălțat la gradul de *ieromonah*, ca să producă, din îndemnul lui Neagoe Basarab, frumoasa ediție a Evangheliilor de la 1512 și 1514. De aici înainte îi putem urma cariera în cronicile și documentele românești.

În adevăr, acea cronică anonimă care ne dă, într-un stil cu totul împrumutat sîntelor scripturi, o sumă de amărunte așa de interesante asupra multelor fapte pioase și asupra numeroaselor monumente religioase executate de Neagoe Basarab, în domnia lui de cîțiva ani (1513—21), ne spune încă și aceste cuvinte[1]:

„Deci și Neagoe se plecă glasului noroadelor și luă coruna și scaunul a toată Țara Românească, și îndată făcu judecată și dreptate între oameni. Și cum ridică David chivot legei Domnului, așa și Neagoe vodă ridică biserica cea căzută și puse pe *Macarie* mitropolit a toată țara Ungrovlahiei, plaiului și Severinului, cu blagoslovenia lui Pahomie patriarhul Țarigradului. Deci dintr-acea vreme pînă astăzi s-au potolit și s-au împăcat țara de gîlceavă și bisericile se veseliră, că așa ajuta ruga sîntului Nifon".

Această pompoasă laudă a noului mitropolit, care dete bisericilor veselia pierdută în timpi de urgie ai predecesorilor lui Neagoe, se rennouiește mai departe cînd spune cum *kir Macarie prea sînțitul mitropolit al Ungrovlachiei*, unit în consiliu cu voevodul, cu patriarhul Teolipt, cu alți patru mitropoliți, cu egumenii de la muntele Atos și de la mănăstirile pămîntene, cu boierii mari și mici și cu tot soborul, deciseseră a muta scaunul mitropoliei din Curtea de Argeș, la Tîrgoviște, precum ceruse sîntul Nifon, și așezară toată întocmirea eclesiastică a țărei; acestea se petrecură *cînd fu cursul anilor 7025* (*1517*), *august 17*, *în zilele bunului creștin domn Iω Neagoe voevod* și ale lui *Teolipt, patriarhul Țarigradului, și ale lui Macarie, mitropolitul Ungrovlahiei, în slava lui Dumnezeu și în frumusețea și lauda a toată țara muntenească*[2].

Documentele ne prezintă pe acest Macarie, contimporanul lui Neagoe Basarab, ca al treilea mitropolit al țărei de același nume; ceilalți doi figurează pe la anii 1442 și 1483[3]. În urma celui d-al doilea pare a fi venit sîntul Nifon, care dupe ce fusese de două ori patriarh al Constantinopolei, consimțise, dupe rugăciunea Radului vodă cel mare, să părăsiască retragerea sa în Muntele Atos, ca să vie să constituie într-un mod mai regulat și să lumineze cu științele sale, biserica românilor tulburată de neastîmperile ce sfîșiau de mult țara[4]. Se vede însă că Radul vodă nu se învoi în toate cu noul mitropolit și, sau din desfrănarea dom-

---

[1] N. Bălcescu și T. A. Laurianu: *Magazinul istoric pentru Dacia*, t. IV, p. 250.

[2] *Idem*, p. 266.

[3] Vezi și *Catalogul cronologic de mitropoliții Ungrovlahiei*, la pag. 394 a cărții: *Istoria bisericească pe scurt*, tradusă din *grecește în românește*, de Al. Geanoglu Lesviodax, București, 1845.

[4] Crusius, *Turco-Graecia*, 1554, pag. 138, 142 și 144 și 145. Meletie, *Istoria bisericească*. trad. românește, t. III, secol. 15, cap. 17, §§ 4, 6, 8. *Hronicele românești* în *Mag. istor.*, I, p. 110, unde descrie astfel biserica românească de pe atunci: „Era românii proști, atît vlădicii, episcopii cît și popii și toți ceilalți". *Idem*, IV, p. 234, sq.

nului sau din ambiția de predomnire a arhiepiscopului, o mare dezbinare se iscă între dînșii. Nifon afurisi pe Radul și fugi la Muntele Atos[1]. Subt această urgie domnia lui Radu se prăpădi în scurtă vreme; țara și biserica rămaseră turburate, proiectele de organizare ale sîntului Nifon se suspendară pînă subt domnia iubitului său discipol și partizan, Neagoe Basarab. Dar în acest interval de vreo 15 ani, găsim un minut scaunul mitropoliei ocupat de un alt vlădică sîrb, Maxim Brancovici, a cărui mumă, cuvioasa Angelina, reputată pentru virtuțile ei creștinești, era fiica lui Andrei Viteazul Cernoievici[2]. Se vede că Maxim nu putu să împlinească dorințele lui Nifon; timpul păstoriei lui e signalat prin repezi schimbări de domni și printr-o crîncenă persecurtare a Basarabeștilor, partizanii sîntului. Apoi zilele lui par a fi fost scurte sub domnia lui Neagoe, cînd visele de glorie sacerdotale ale sîntului arhiereu, se văzură realizate pentru un minut. Macarie mitropolitul, om însemnat prin știința și virtuțile sale, avu onoarea acestei reforme în biserică; de aceia și prințul Neagoe în manuscriptul de *Învățături către fiul său Teodosie voevod*[3] ce ne-a rămas de la acest pios domnitor, adresîndu-și către clerul românesc, orația funebră de compuse, cînd *pentru a doua oară a îngropat în mănăstirea de Argiș oasele mumei sale, doamnii Neagăi și ale coconilor săi Petru și Iω voevod și ale doamnei Angelinei*, cu asemenea cuvinte de laudă cualifică pe capul bisericei:

„Prea iubite părinte, kir Macarie, cela ce ești mila și cu darul lui Dumnezeu ales și pus înaintea noastră de ne luminezi și ne strălucești ca razele soarelui ca să ne arăți și să ne înveți calea lui Dumnezeu și noă!"

Pentru noi nu rămîne înduoială că preotul luminat care venise în țară chiămat poate de compatriotul său mitropolitul Maxim Brancovici, aducînd cu sine minunata artă a tipărirei, pe care o prefesase încă de mult în patria sa, în Montenegro; întru care se perfecționase poate la Veneția în gradul de a produce frumosul exemplar a Tetravangheliei de la Bistrița; este același care prin știința și cualitățile sale înalte, căci pe atunci tipografii erau învățații secolului: dovadă Alzii, Estienii, Elzevir și alții, atrase asupră-și onoarea de a ocupa scaunul arhiepiscopal al Ungrovlahiei. În timpi mai posteriori, cînd tipărirea devenise o măiestrie mai vulgară, biserica orientală numără încă adesea tipografi vestiți, printre căpeteniile ei; putem cita pe mitropolitul Kievului, ilustrul Petru Movilă; pe mitropolitul Sucevei Dositeiu, cel dîntîi poet erudit român; pe mitropolitul Tîrgoviștei, Ștefan, care sub Matei Basarab se ocupă cu tipărirea *Pravilei cei mari* românești; în sfîrșit, subt Constantin Brîncoveanul, pe mitropolitul Antim Ivireanul, care întocmai ca și vechiul monah, ieromonah și arhiepiscop Macarie, mută pretutindeni după dînsul teascurile sale de imprimor. Egumen la Snagov, episcop la Rîmnic și mitropolit în București, el în toate aceste poziții și localități, nu încetă de a tipări cărți în limbile elenă, slavonă, română, arabă și chiar în limba ivireană sau circaziană, care era limba lui natală. Acest călugăr mai modern, înamorat de frumoasa artă a luminărei morale, ne poate da o idee lămurită de aceia ce era Macarie, primul introductor al minunatei măestrii așa mult exploatată în Veneția, printre națiunile slave și române ale Europei apusane.

---

[1] Cauzele dezbinării lui Nifon cu Radu vodă se găsesc în cronicile citate. La una vedem că zice: „Ci dar scandalindu-se Nifon cu Radu vodă, pentru un lucru fără de lege ce au făcut Radu vodă, de au făcut pe un boiar anume Bogdan (pre care îl iubia) de și-au lăsat muierea și i-au dat domnul pre o sor-a lui, de care neîngăduind Nifon patriarhul, fu gonit den țară. El încă ieșind din Tîrgoviște, și-au scuturat papucii de prah și l-au afurisit pe domn etc." În altă cronică, Radu zice lui Nifon, dimpreună și cu boierii: „Pasă și ieși din țara noastră că viața și traiul și învățăturile tale noi nu le putem răbda, că strici obiceiurile noastre". Printre manuscrisele de la Bistrița, se află și o viață a sfîntului patriarh Nifon despre care sperăm a vorbi într-o zi.

[2] Raici, *Istoria popoarelor slavone* (*Bulgari, crovați și serbi*), 4 vol., Buda, 1823, *sîrbește*. Vezi Cart. X, cap. VI și VII, despre vlădica Maxim. Asemeni și *Hron. român.* în *Mag. istor.* I, și Șincai, anul 1509.

[3] Tipărite în București la 1843, pag. 173 et sq.

Ne rămîne încă un punct de elucidat, și acela nu este cel mai clar. Nu ne mirăm că pe exemplarele tipărite de Macarie, din porunca domnilor români, el n-a pus locul tipărirei; aceasta se făcea foarte des în vechime, și am avut o probă în Tetravanghelia tipărită de jupan Ianoș Begner din Brașov. Am voi însă să cercăm a preciza cîtuși de puțin localitatea în care poate să fi fost așezate presele slavone ale lui Macarie, aduse din Veneția în Țara Românească. Negreșit că ideea aleargă îndată la o mănăstire, la una din acele sînte cetăți, întărite cu ziduri nalte și țepene, în interiorul cărora viața era liniștită, mintea ocupată cu gînduri adînci și pioase, trupul dedat cu lucrări grele și stăruitoare. Dar printre mănăstirile ce se ridicară pe atunci mai noi și mai apropiate pentru a primi o nouă industrie, ni se ivesc două clădite de Radu vodă cel Mare, adică mănăstirea Dealului de lîngă Tîrgoviște, și vechea Govoră din Vîlcea, prennouită de acel domn [1]; și apoi iar, în vecinătatea Govorei, noua mănăstire a Basarabilor, Bistrița.

Să excludem îndată pe aceasta din urmă din presupunerea noastră, subt cuvînt că una din cărțile lui Macarie e tipărită în zilele lui Mihnea vodă I și că știm atît din cronică cît și din pisania sau inscripția comemorativă de peste vechia ușe de intrare a bisericei, că acest domn, în mînia sa asupra familiei Basarab, a ars și a dărămat pînă la pămînt mănăstirea lor, care a fost apoi reclădită de aceiași ctitori, în domniile următoare [2].

La mănăstirea Dealului, aproape de Tîrgoviște, acolo unde sîntul Nifon își ținea reședința și cerca, prin biserică, a răspîndi lumina în toată țara, în acea nouă și somptuoasă mănăstire, zidită de Radu vodă în cei

---

[1] Mănăstirea Dealului a fost clădită la 1504. *Cronica românească* (*Mag. ist.*, I, p. 110) zice despre Radu vodă: „au făcut mănăstirea den Deal frumoasă și au înzestrat cu moșii bune și cu altele de toate". Pentru mănăstirea Govora, iată cum se exprimă inscripția de piatră de la ușa bisericii de acolo „. . . această biserică cine o au fost zidit-o nu se știe, iar cînd au fost în zilele luminatului domn Iω Radu voevod feciorul lui Vlad voevod au găsit această mănăstire și biserică pustii și stricate, la leat 7000 (1492) și din bun gîndul lui s-au apucat de o au dres și o au înfrumusețat. . ."

[2] *Cronicile* în *Mag. istor.*, I, p. 122 — IV, p. 245: „și mănăstirea lor care o făcuse ei pe rîul Bistriței din temelie o au resipit. . ." Încă și inscripția sculptată peste vechea ușe de piatră a bisericei de la Bistrița zice: „Sfînta aceasta și dumnezeiasca mănăstire pomenește a fi zidită și den temelie de banul Barbu Craiovescu care aici și îngerescul cin al călugăriei mai pe urmă au luat, iar după aceea reaoa vrăjmășie a crudului Mihnea vodă Dracea ce au avut pre dînsul, din fața pămîntului a o șterge silind cu tunuri și cu alte cinii zidurile i-au surpat; însă Dumnezeu cel ce stricatele dreage, slabele întărească și deznădăjduirile omenești în bună nădejde și ființă le aduce, acela n-a lăsat tiranica poftă a Mihnei a se săvîrși de tot ci iar Barbului banului intremare și puteare dînd iar o au prefăcut mai bună încă și mai frumoasă. . ."

din urmă ani ai secolului al XV-lea, tipografia negreșit ar fi găsit un local priincios și toate condițiile unui stabiliment destinat a populariza cunoștințele eclesiastice. Macarie însuși, ca mitropolit, își alesese Tîrgoviștea, drept scaun arhiepiscopal și multă probabilitate este că el într-aceasta vedea și o înlesnire pentru continuarea nobilei sale profesiuni de tipăritor.

Dar o ușoară bănuială tulbură aceste întemeiate probabilități. Un act, un simplu înscris de danie, prin care ieromonahul Macarie, la anul 7003, martie în 24, lasă după moartea sa, mănăstirei Govorei o viișoară a sa de la tîrgul Ocnei, ne face încă a ne îndoi despre așezarea tipografiei lui Macarie în mănăstirea Dealului.

Acest act se află printre documentele de vii ale Govorei și îl traducem aici dupe textul lui slavon scris pe o față de hîrtie îndoită în 4, roasă și ștearsă prin multe locuri [1]:

> † Cu voia Tatălui și cu săvărșirea Fiului și cu sporirea Sîntului Spirit, eu ieromonahul Macarie, să se știe precum am dat și am adăogat via de la Ocna, să fie a Sîntei mănăstiri Govorei, hramul Adormirii Preacuratei Stăpînei noastre Născătoare de Domnezeu; să fie călugărilor întru hrană, și moșie ohavnică și nezăticnită de nimeni, dupe moartea mea și după moartea părinților și fraților, cari m-am tocmit cu dînșii să-mi facă pomenire în tot anul o zi; și iar să se știe cum că jumătate din vie am cumpărat-o de la Radul, și jumătate de la Paraschiva. Și nimenea din neamul meu să nu aibă voie a se amesteca la această vie; ș-apoi încă, cine se va ispiti a se strîmtora sau a strica această carte prin care m-am tocmit cu frații, eu popa Macarie; sau iar dintre frații din mănăstire, de nu o va ține și nu o va întări și nu o va înnoi: acela Domnul Domnezeu să-l bată pre el, într-acest veac trupesc, iar întru cel viitor, sufletul lui. Însă dupe moartea lui Ieremia de la Iezer, să nu am a lăsa locul să stea pustiu, ci să am a petrece acolo, și să am mertic în tot anul: o găleată și jumătate de grîu, și după moartea mea să rămîie în pace. Mărturie am pus: jupan Albul vistier, și egumenul popa Doroteiu de la ozia, și popa Nicodim proegumentul din Snagov, și popa Daniil domestnicul, și popa Moisi hovnicul și ierodiaconul Dionisie, și Braico și Nikifor de la Ocnă și jupan Oprea spătarul de la îmnic, și Lațco și Cancea, Ștefan, Ruda, Voico, Ivan fratele lui Hanco, Stoica Goliianov, Oprea fiul lui Gheorghe, Stoianca fiul lui Stefanov. Si eu popa Dragomir am scris. În anul ҂ЗГ: luna martie КД zile. (pecetie pusă cu negru)

Nu e asta oare o învoială a ieromonahului Macarie cu călugării de la Govora ca să aibă el a sta printre dînșii cînd prin moartea lui Ieremia de la Iezer [2] i se va deschide un loc în mănăstire? Și pentru acest azil, pentru acel *mertic* de grîu promis, pentru pomenirea ce i se va face după moarte, el dăruieşte comunităţii via ce o cumpărase de la doi proprietari din satul Ocnei. Aceasta ne dă dar să înţelegem că ieromonahul Macarie îşi alesese drept locuinţă mănăstirea Govora.

---

[1] Anul 7003, care corespunde cu 1495, este acela chiar în care se tipărea Psaltiria slavonă din Țettinie. E puțin probabil dar, ca tot în acel an Macarie să fi venit în Țara Românească și să fi și cumpărat o vie la Ocnă. S-ar putea însă ca data dupe act să fie greșită și chiar ca acest act să fie o copie, în mai multe locuri eronată, a înscrisului original al lui Macarie ieromonahul. Exemple de astfel de copii vechi avem foarte multe printre documentele de proprietăți în țară la noi. E lesne a dovedi erori în ele, dar greu a le îndrepta.

[2] *Iezerul* e un schit foarte ruinat acum, ce stă pitit, nu prea departe de Govora, între munții Chiăii, la o poziție sălbatică dar maiestuoasă, pe malul unui pîrîu; se zice că l-ar fi clădit Mircea vodă Ciobanul și doamna sa Chiajna (1545—1559); dar existința lui la 1495, fie chiar și 20 de ani mai tîrziu, dovedește că acești domnitori l-au prennouit numai. Observăm asemenea că anul dat în *pisania* bisericei 7074 (1566) este greșit, căci nu corespunde cu domnia lui Mircea. Pe lîngă Iezer se zice a fi fost mine de aur exploatate de sașii din Ardeal. La această mănăstire se păstrează tradiția că Mihai vodă Viteazul lăsase acolo rezerva visteriei sale cînd plecă la război în Ardeal și că, după ce îl uciseră, ungurii călcară mănăstirea, omorîră 300 de călugări ce locuiau pe atunci într-însa, jefuiră comorile și pustiiră tot locul. Mulți ani în urmă, pe la 1700, s-a ridicat noul schit de un pustnic cuvios numit Antonie.

Noi ştim însă că un ieromonah Macarie, cîţiva ani mai în urmă, sau chiar pe atunci, lucra la tipografia domnească şi că acel călugăr deveni mitropolit sub Neagoe Basarab. Noi ştim asemenea că cea dintîi tipografie ce s-a cunoscut pînă acum în Ţara Românească era aşezată, pe la 1640, în mănăstirea Govora, de unde au ieşit cele dintîi cărţi publicate în Valachia, în limba românească, adică *Pravila apostolilor* cea mică şi *Evanghelia învăţătoare* [1].

Pentru ce cuvînt, o sută treizeci de ani în urma publicărilor slavone ale lui Macarie, acea mănăstire înfundată şi învechită sub Matei Basarab, a fost aleasă pentru stabilirea nouei tipografii? Oare tradiţia unui mai vechi aşezămînt de felul acesta în aceiaşi mănăstire, şi poate chiar ceva rămăşiţe de vechi unelte tipografice, n-a atras acolo pe primii tipăritori români, care apoi curînd, nemai simţind acea trebuinţă de mister şi de pază ce negreşit însoţia introducerea în ţară a unei arte privite în timpurile-i primitive ca o vrăjitorie, s-au strămutat apoi curînd, zicem, în locuri mai puţin retrase, precum Cîmpulungul (1642), mănăstirea Dealului (1644), şi în sfîrşit Tîrgovişte, capitala ţării (1652)?

Aceasta e încă o problemă de deslegat. Ceea ce credem a avea mai sigur e că la începutul secolului al XVI-lea (1507—1514), Ţara Românească a avut o frumoasă tipografie cu caractere cirilice, adusă negreşit din Veneţia, dată stabilită în vreo mănăstire de aici, şi tipărind cărţi liturgice în limba slavonă meridională a bisericei popoarelor dunărene. Meşterul care o dirigea a fost călugărul montenegrean Macarie, care tipărise în Zenta la Ţettinie, pentru prinţul George Cernoievici; el se retrase în ţară la noi, chiămat poate de mitropolitul sîrb, Maxim Brancovici; se aşeză, dupe probabilităţi, în mănăstirea Govora, dobîndi rangul de ieromonah, lucră la tipar pentru Mihnea, pentru Neagoe şi poate şi pentru alţi domni [2], şi fu însfîrşit înălţat pe scaunul arhiepiscopal al Ungrovlahiei. În această nouă poziţie el stabili definitiv mitropolia ţării la Tîrgovişte, şi dete clerului românesc o nouă organizaţie, conformă cu planurile sfîntului Nifon.

Din acestea izvorăşte că Ţara Românească a tipărit slavoneşte înainte de principatul Serbiei, mult înainte chiar de imperiul rusesc; căci cea dintîi carte din Serbia e *Evanghelia* tipărită in-folio în Belgrad, la 1552, şi în Rusia, deşi se bănuieşte a fi fost o imprimerie pe la 1553, nu este mai puţin adevărat că prima carte cunoscută e *Apostolul*, imprimat la 1564 în *Moscva*, de Ioan Feodoroff şi Petre Timoteiew Mstislawcew [3].

Cum se face însă că în istoria artei tipografice din ţara noastră, ni se prezintă o lacună de o sută trei zeci de ani şi mai bine? Cum se face ca frumoasele caractere şi ornamente ale tipografiei slavone de la 1507 şi 1514, să fie aşa de scăzute în cărţile româneşti tipărite la 1640 şi în urmă? Aceste cuestii se leagă poate de istoria totală a ţării, de groasnicele clătiri de soartă ce patria noastră încearcă neîncetat, de rolul bisericei româneşti în acest period ce desparte pe Neagoe vodă de Matei Basarab.

Ne grăbim a mai adăoga cîte un cuvînt asupra fiecăruia din cele două exemplare din *Tetravanghelia* tipărită la 1514, ce s-au aflat în Bistriţa.

În cel pe hîrtie, la pagina din urmă a coalei 17, care e un *verso* rămas alb, se vede scris de mînă cu litere capitale imitînd pe ale tiparului, următoarea notă:

Вь днї бл҃гоч҃естїваго ї х҃со любываго Радула воевода с҃нь Радула воевода великы жоупань Манѣ и жоупаница его Влада коупише сїю кныгꙋ и приложите ц҃ркве вь имѣ оуспѣнью прѣс҃тїи бц҃и за своих раді д҃шь и ныхь родитѣлъ вечны помѣнъ да слоужити с҃томоу храмꙋ. Я кто бѣ дрьзноути да wт тьмн wт манастира, да ест проклѣт wт г҃да Б҃га и прѣчыстие его м҃ре і wт ҇т. ҇ні с҃тых wтц҃ь иже вь Нікеи и да нмат ꙋчестїє съ онѣми г҃лющі: тии вьзмы распны его и сь Іюдомь н Ярїwмь н wт нас грѣшных да ест проклет, аминь, аминь, аминь. Вь лѣт ҂з҃л и є҃ и м҃сца априлыа, ҇зі д҃нь, монастиръ рекоми Мꙋшатѣщи.

care se traduce româneşte:

În zilele prea piosului, de Hristos iubitorul Iω Radul voevod, fiul Radului voevod, marele jupan Manea şi soţia lui, Vlada, au cumpărat această carte şi au adăogat-o bisericei cu numele Adormirei a Prea Sîntei Născătoarei de Domnezeu, pentru sufletele lor şi ale părinţilor lor, să slujiască sîntul locaş. Iar cine va cuteza să o ia de la mănăstire, să fie blestemat de Domnul Domnezeu şi de Prea Curata Maica Sa şi de 318 sînţi părinţi cei de la Nicea, şi să aibă parte cu cei ce au zis: ia-l, răsticneşte pre el! şi cu Iuda şi cu Aria, şi de noi păcătoşii să fie blestemat. Amin, amin amin. În anul 7030 şi 5, şi luna aprilie, 17 zile. Mănăstirea ce se zice Muşateştii.

Această carte nu este aşadar a Bistriţei. Boierul Manea, în zilele Radului vodă de la Afumaţi, la 1527, o dăruise bisericei cu hramul Adormirea Maicii Domnului din mănăstirea Muşăteştii, pe care chiar dînsul o fundase atunci de curînd, cum se dovedeşte din existinţa unui hrisov dat de Neagoe voevod la 1518. Acest schit, ce se zice încă şi Seaca, se află situat în districtul Oltului; el a stat neatîrnat pînă la 1664, cînd printr-un hrisov al lui Grigorie vodă Ghica, fu închinat mănăstirei Cozia, al cărui metoh el este şi astăzi. Iată istoricul mănăstirei, rezumat în acel hrisov din 8 ianuarie 7172: „Să fie sîntei mănăstiri Cozia un metoh la Muşăteşti, ce se cheamă Seaca, unde este din hramul Adormirea Născătoarei de Domnezeu, din judeţul Olt, carele este făcut şi zidit den temelie de Manea vornicul Părşanul, pentru că acest metoh fost-au tot pe seama feciorilor şi a nepoţilor şi a rudeniilor Manei vornicul; iar cînd au fost acum în zilele domniei mele, iar Dragomir şi David nepoţii Manei vornicul Părşanului, văzînd acest metoh sărac şi rămas de toate pustie de tot şi stricîndu-se pomana moşilor lor ce scrie mai sus şi neavînd nici o putere să le ajute sau să-i folosească, mers-au la părintele egumenul ieromonahul kir Varlaam de la sînta mănăstire Cozia şi la tot soborul sîntei mănăstiri, de au închinat acest metoh ce scrie mai sus, să fie metoh la sînta mănăstire Cozia împreună cu toate satele şi moşiile şi rumânii şi ţiganii cît se va afla acelui metoh, şi au dat toate hrisoavele şi cărţile şi zapisele la mînă părintelui egumenul kir Varlaam, dinaintea domniei mele din divan şi a tot cinstiţii dregătorii domniei mele...".

---

[1] Pentru întiia tipografie românească din Valahia, aşezată la Govora, vezi Vasilie Popp. *Dissert. despre tipogr. român.*, p. 51, 57 sq. şi Tim. Cipariu, *Crestomaţia sau Analecte literare*, Blasiu 1858, Notiţa literară, p. XXII et sq.

[2] Nimic nu se spune că nu se vor descoperi şi alte cărţi ieşite din aceiaşi tipografie, anterioare contimporane sau posterioare acestora.

[3] Schaffarik, *Op. cit.*, p. 132.

Din toate aceste averi de care urmaşii lui Manea Părşanul se desistară în favoarea mănăstirei Cozia ce le posedă încă în mare parte, numai preţiosul exemplar din Tetravangelia tipărită, pe care fondatorul o cumpărase înadins pentru schitul său, a trecut, cu ce ocazie, nu ştim? la Bistriţa, unde el ni s-a păstrat pînă azi.

Exemplarul pe pergament ne atrage atenţiunea prin legătura lui. Învăţatul P. Lacroix spune că [1]: „cele dintîi cărţi tipărite pe velin şi pe hîrtie groasă nu erau mai portative decît manuscrisele, căci li se dete aceeaşi legătură de lemn cu cuie, cu colţuri şi cu copci de metal". Această indicaţie se aplică cu totul la scoarţele Evangheliei noastre, care sînt învelite cu catifea verde, acum învechită, purtînd ornamente de argint aurit săpate cu dălţiţa (*ciselé*). Pe *recto*, într-o placă de metal la mijloc, e reprezentată *Răsticnirea*; la colţuri, *patru evanghelişti*; iar pe margini, pe nişte dungi transversale, e scrisă pe cîte două linii următoarea inscripţie:

1. dungă Această ivanghelie fost-a
de la Bistriţa iar cînd
2. dungă au fost în zilele lui Leon voevod luoatu-au
nişte oameni străini de au fost
3. dungă perit 9 ani iară cînd au
fost în zilele Iω Matei
4. dungă voevod aflatu-o-au Preda Brăncoveanul şi o a luat cu pă-
ră de în divan şi o a trimis la Bistriţa.

Pe *verso* sînt, la mijloc şi la colţuri, cîte un cui sau nasture mare rotunjit şi gravat, uniţi prin nişte dungi transversale din care una poartă inscripţia:

† Această ivanghelie fost-au neferecată ce o au ferecat Preda vel spătar Brăncoveanul.

Epoca ferecăturei, deşi nu e însemnată se înţelege chiar din coprinsul inscripţiilor care vin să adevereze ceia ce zice şi pisania cea mare a vechei biserici de la Bistriţa, despre îngrijirea ce a dat, în al doilea pătrar din secolul al XVII-lea, acestei mănăstiri, Preda Brîncoveanul, urmaş depărtat al banului Barbu Basarab şi moş al lui Constantin vodă Brîncoveanul [2].

Pentru o carte ca aceasta, scumpă rămăşiţă dintr-o epocă de repede înflorire a artelor în ţara noastră, boierii vechimei aveau drept a se judeca în divanul domnesc. Acum însă *incunabulile* tipografiei româneşti zac

---

[1] P. Lacroix, *op. cit.*, p. 172.

[2] Inscripţia sculptată pe vechia uşe de piatră a bisericii de la Bistriţa, şi al cărui început l-am transcris mai sus, urmează într-astfel: „...şi după aceia iar bunătatea şi adîncă înţelepciune dumnezeească aţîţînd şi ţiind din rodul Barbului oameni mari şi vreadnici, o au ţinut şi o au păzit precum şi Preda vel vornic Brîncoveanul în toată viaţa lui şi pre unde au fost cîte ceva stricat, au dires..."

neîngrijite şi expuse stricăciunei şi pierderii. Ar trebui să se depună preţioasele cărţi de prin mănăstiri, în Biblioteca şi Muzeul naţional şi să se conserve prin legături solide, volumele ce se strică şi mai rău din putrezirea scoarţelor roase de carie. Măsuri pentru culegerea şi păstrarea anticuităţilor din ţările noastre sînt indispensabile, căci o mai repetăm, incuria şi nepăsarea către suvenirele strămoşeşti, sînt o ruşine şi o impietate pentru o naţie ce aspiră la cultură.

VI[1]

PSALTIRIA TRADUSĂ ROMÂNEŞTE DE DIACONUL CORESSI ŞI TIPĂRITĂ ÎN BRAŞOV LA 1577

Una din cauzele care aduc mai multă împiedicare la răspîndirea ştiinţei şi la popularizarea cercetărilor asupra limbei şi istoriei, printre naţiunea română, e puţina comunicare de idei, puţinele relaţii intelectuale ce există între toate ţările unde limba noastră se vorbeşte şi se cultivă. Lucrările bărbaţilor studioşi rămîn izolate în cercul provinciei unde au fost produse şi adesea majoritatea publicului român nici că bănuieşte despre scrierile naţionale care circulă într-o ţară vecină locuită şi aceia de români, mişcaţi de aceleaşi idei şi simţiminte, de aceiaşi trebuinţă de cultură. Cărţile tipărite în Sibiu, la Blaj, în Iaşi abia pătrund pînă în Bucureşti, şi vei întîlni rare ori în acele oraşe, producte literare din capitala României.

Această lipsă de comunicaţii intelectuale produce nu numai răul de a întreţine provincialisme în limba scrisă şi d-a împiedica formarea definitivă a unui dialect cult şi literar în care să se contopească sau să se controlese toate idiomele locale şi toate sistemele filologice individuale ale românilor, dar încă tinde a izola pe români unii de alţii, prin deosebite idei şi tendinţe inspirate publicului în fieşce provincie, de scriitorii locului. Cît mai profitabil ar fi pentru naţiune, propagarea întinsă a ideilor, care ar proveni dintr-un schimb neîncetat al producţiunilor culturei Românilor! Cîte foloase ar trage toţi în general din lucrările isolate ale bărbaţilor de merit ce sînt răspîndiţi prin deosebitele centruri locuite de români! Numai astfel am putea dobîndi un simţimînt neted şi adînc de naţionalitatea noastră numai astfel am putea preţui mai bine puterile noastre morale numai astfel am putea urma o cale aleasă şi cumpănită după adevăratele noastre mijloace şi trebuinţe.

Aceste cugetări ne sînt sugerate acum de o simplă cuestie de studii literare. Pe acest tărîm cel puţin, toată lumea ar crede că toţi românii sînt uniţi şi că ei lucrează împreună spre a duce limba lor la o stare de cultură necesariă oricării limbi ce se vorbeşte de o naţiune care tinde la propăşire. Din nenorocire, chiar într-aceasta se vede curat o lipsă de unire în idei; limba a luat căi deosebite în deosebitele provincii şi a ajuns chiar prin neasemuirea tendinţelor ce mînă pe unii şi pe alţii, ca români de acelaşi sînge şi de aceiaşi credinţă, abia să se mai înţeleagă. Mărturisim că articolii unor gazete române publicate de ardeleni și bănățeni, rămîn uneori cu totul neînțelese publicului din Principatele Unite, și poate că același trist fenomen se produce și în Transilvania și în Banat pentru cititorii unor scrieri de la noi.

---

[1] Volumul I, 1861, pag. 703 şi 807.

Poate că timpul va curma de sineși așa nefericite neînțelegeri; dar nu e mai puțin adevărat că noi înșine avem datoria de a lucra cu stăruință în contra perpetuării unor asemenea divergențe de idei și de tendințe în cultura limbei române. Aceasta o putem face studiind mai ales cu luare aminte lucrările serioase ce se fac asupra acestei materii de către frații noștrii de peste munți, care fiind încă demult mai dedați cu studiile filologice, sacrifică în adevăr adesea, sistemelor arhaice, spiritul limbei noastre, pe care noi, cu mai multă ușurință, îl subordinăm foarte des la imitația puțin raționată a limbilor neo-latine moderne. Între aceste două extreme, socotim că este o cale medie, calea studiului istoric al limbei cercetarea amăruntă a feluritelor faze prin care graiul poporului român a trecut ca să devie, din idioma rustică a colonilor romani din Dacia, limba de azi a românilor așezați la poalele Carpaților, pe malurile Dunărei și prin văile Pindului.

O asemenea încercare s-a făcut de către d-l Timoteiu Cipariu canonic din Blajiu, carele în anii 1854 și 1858, a publicat două volume importante, dar din nenorocire puțin răspîndite și puțin cunoscute de românii din provinciile dunărene.

Învățatul profesor ardelean a tipărit mai întîi: *Elemente de limba romana dupe dialecte și monumente vechi*, și apoi, *Chrestomatia seau Analecte, literarie dein cărțile mai vechi și noue romanești tipărite și manuscrise, începînd de la secolul XVI pînă la al XIX, cu notiția literaria.*

Nu ne propunem aci de a examina pînă la ce punct sînt neatacabile deducțiile trase de d-l Cipariu, din studiile sale, pentru regularea ortografiei române și uneori chiar pentru determinarea formelor gramaticale; dar vrem să constatăm că lucrarea sa e întreprinsă după adevăratele baze ale științei filologice, că în mai dese rînduri e executată cu talent și perspicacitate, și că mai ales culegerea sa de exemple din scrierile vechi românești e foarte folositoare și că o asemenea crestomatie ar trebui răspîndită prin toate școalele române, ca să dea junilor studenți o cunoștință mai raționată și mai solidă a limbei pe care au să o vorbească și să o scrie în țara lor.

E un mare merit al d-lui Cipariu d-a fi adunat acele texturi vechi ce au devenit foarte rare prin puțina îngrijire ce au arătat românii către cărțile cu care bătrînii lor s-au servit spre a introduce limba națională în biserică. Exemplele, așezate după ordinea cronologică, prezintă succesiv modificările ce graiul nostru a primit în cursul timpilor și ne arată feluritele influințe subt care s-au dezvoltat și s-au transformat vocabulariul și gramatica limbei române de la sfîrșitul secolului al XVI-lea, pînă la începutul al XVIII-luia, editorul a avut încă fericita idee de a preceda această chrestomatie printr-o notiță literară în care se găsesc liste comentate de toți scriitorii și de toate edițiunile ce au figurat în acest timp, în cîteșitrele provinciile române. Dar adesea el n-a putut face mai mult decît a numi pe un autor sau a menționa cartea lui, fără de indicații precise, fără ca să dea extracte din acea publicațiune. Cauza acestor lacune

e mai totdauna chiar acea lipsă de comunicații intelectuale între țările române, pe care o deplînserăm la începutul acestui articol. Astfel D-l Cipariu zice, vorbind de secolul al XV[1]: „De scriitorii românești în provinciele danubiene de in acest seclu nu aflăm altă cunoscenția, decît că principiele României *Neagoe* are fi scris una epistolia către filiu-său Teodosiu", ignorînd negreșit că cu cincisprezece ani mai-nainte, la 1843, se tipărise în București, după un manuscript dat de domnia lui spatarul Antonie Sion din Moldova, bibliotecei Sf. Sava, din București, *Învățăturile bunului și credinciosului domn al țărei Românesci, Neagoe Basarab voevod, către fiul său Teodosie voevod*, 1 vol. în 8° de 336 fețe.

Puțin mai jos, autorul *Analectelor* adaogă: „Er din Transilvania aflăm următorii scriitori: I. *Coresi* diaconu, dein Brasiovu, care traduse Psaltirea, și o tipări tot acolo pe la 1560 (au 1562),... Nu o am veziut, ci se afla în Iași, numai cît unii citeza anul edițiunei 1560, alții 1562".

Basiliu Pop, care la 1838 tipări în Sibiu o *Disertație despre tipografiile românești*, lucrată în mare parte dupe note date de D-l Cipariu nici că menționează această carte; ceia ce dovedește că pe atunci D-l Cipariu îi ignora chiar și existința, iar în urmă a aflat despre dînsa fără d-a o vedea.

Biblioteca de la Bistrița însă ne-a procurat mulțumirea a descoperi un exemplar dintr-această rară carte, poate cea dîntîi operă tipărită în limba românească, de și data ei trebuie coborîtă cu 17 sau 15 ani mai în urmă de anii propuși de d-l Cipariu.

E adevăr că domnia-lui menționează o *Învățătură creștinească*, care s-ar fi tipărit la Sibiu la 1546;[2] dar aceia este foarte înduoioasă, și în casul probabil că acea *Învățătură creștinească* va fi posterioară, *Psaltiria lui Coresi* rămîne, fără tăgăduială, cea dîntîi carte în care limba română s-a pus sub teascurile tipografice.

Această Psaltirie e un volum în 4° mic (18 1/2 cent. nălțime; 13 cent. lărgime) gros de 79 coli de hîrtie ordinară fără paginatură, și avînd signaturile însemnate cu litere slavone, la fața 1 și 8 a fiecării coli. Exemplarului de la Bistrița îi lipsește o pagină de la început, chiar aceia ce poartă titlul, și mai multe altele din corpul scrierii. Coala 34 e împlinită cu scrisoare de mînă. Mucezeala a stricat colțurile paginilor la mai multe locuri. Legătura e cu scoarțe de lemn învelite în piele neagră.

Reversul foiei din urmă e ocupat de următoarea notă tipărită pe 18 linii, cu litere cirilice de mărirea *terția*, ca tot coprinsul cărței.

> Cu mila lu Dumnezeu eu diacon Core-
> si deaca văzui că mai toate limbi-
> le au cuvîntul lu Dumnezeu în lim-
> ba numai noi rumănii n-avăm și H~s.
> zice Mathei 2̃09 cine ceteaște să înțe-
> leagă și Pavel aps~lu încă scrie la Co-
> rint 1̃55 că întru beseareca mai vră-
> tos cinci cuvinte cu înțelesul mieu să
> grîesc, ca și alalți să învăț decăt
> -u întunerec de cuvinte neînțelease

---

[1] În notiția literariă la analectele sale p. XVIII.

[2] *idem.* p. XIX. *Organul luminări,* Nr. LIV și LV, p. 304, 308.

> într-alte limbi : — derept aceaia fra-
> ții miei preuților scrisuvam acea-
> ste Psăltiri cu otveat de-am scos de
> în Psăltirea srăbească pre limbă rumănească
> să vă fie de înțelegătură și gră-
> măticilor și vă rog ca frații miei
> să cetiți și bine să socotiți că veți ve-
> dea înșivă că e cu adevăr, vleato 7085

Citind aceste cuvinte curiositatea e ațîțată îndată de a ști cine a fost acel *diacon Coresi* care inimat de nobila și dreapta emulațiune de *a vedea în limba noastră cuvîntul lui Dumnezeu*, se ocupă a publica, *la 1577*, o Psaltirie *cu otveat*, adecă *cu răspunsuri, cu traduceri* de *în limba srăbească*, pre *limba românească*, ca să *fie de înțelegătură fraților săi preuților și grămăticilor*?

D. Cipariu ne procură încă singurile noțiuni ce s-au putut culege pînă acum asupra familiei și persoanei lui Coresi. Fabricius, în *Bibliotheca graeca*[1] raporteasă un catalog în care un macedon din Moscopolis, Dimitrie Procopiu, a înscris, în București, la anul 1720, luna iunie, pe toți învățații greci din secolul său și din cel anterior. Printre aceștia, la N° VII, se găsește un Georgie Coresi din Chios, om doct, cu învățături felurite și cunoscător al literilor sacre, dar care a scris într-un chip sholastic, fără de ordine și cu o judecată puțin dreaptă, asupra mai multor materii de teologie și altele[2]. D. Cipariu adăoga că sînt cărți d-ale lui manuscrise în Biblioteca din Paris[3].

Apoi de la altul, de la un *Ioan Coresi*, medic din Chios, se găsesc în opera *Turco-Graecia* a lui M. Crusius[4] o scrisoare către Mitrofan al III, care a ocupat scaunul patriarhicesc din Constantinopole de duoă ori, între 1565 și 1575[5].

Să mai ajutăm la aceste notiții cu un document ce se află printre hîrtiile mitropoliei din București, relative la moșia Cucutenii și în care figurează numele de *Coresie*, ca socru al vînzătorului unei sileşte de casă în acel sat. Actul acesta, scris pe o foaie de hîrtie foarte ruptă și afumată, poartă data din martie, anul 7000, adecă 1492 dup. Hr., ceia ce pare a dovedi — dacă data menționată nu va fi greșită pe document — că familia Coresi era stabilită în țara Românească încă de pe la sfîrșitul secolului al XV-lea.

În orice chip, ea trăia acolo cu vre o șaizeci de ani mai în urmă. D. Cipariu însemneasă că pentru un *Coresi* logofătul și feciorii lui, se află diplome de la prinții Țării Românești, Petru, Alexandru și Mihnea, din anii 1567, 1570, 1571, 1581 și 1582. Unde vor fi aceste documente, domnia-lui nu ne spune; dar din toate acestea putem conchide că familia Coresilor, originară din Chios, a dat literilor grecești doi învățați, pe Georgie și pe Ioan Coresi, și că ea, mai din vreme sau mai tîrziu, s-a așezat în țară la noi, unde, pe la sfîrșitul secolului al XVI-lea, a obținut diplome de la voevozi români. Dar ceia ce ne interesează mai mult e că, tot pe aceste timpuri, în Brașov trăia un diacon din această familie, acum cu totul românită, care împins de dorul său către patria lui adoptivă, traduse mai întîi pe românește o Psaltirie, și o tipări la 1577.

---

[1] I. A. Fabricii, *Bibliotheca Graeca sive notiția scriptorum veterum Graecorum* etc. Edit. nova curante, G. Ch. Harles, Hamburgi, 1808, Vol. XI, p. 522.

[2] „*Georgius Coresius*, Chius, vir doctus, et variae eruditionis, sacrarumque peritus litterarum. Scholastica more plura ac diversi argumenti composuit scripta theologica, et alias varias lucubrationes, sed pleraque sine ordine et sine recto judicio".

[3] Catal. des manusc. t. II. p. 269. Cod. 1264 și p. 310. Cod. 1373. — Notă dupe T. Cipariu.

[4] Lib. III și IV, Basel, 1584.

[5] *Istoria bisericească*, trad. de Geanoglu Lesviodax. Catalog patriarșilor Constantinopolei.

Trei ani mai în urmă, la 1580, cînd *jupînul Hrăjilă Lucaci, județul de în cetatea Brașovului și a tot ținutul Bresii*, voi să aibă o traducere a *luminatei Cărți Evanghelia cu tîlc*, pe care după ce *a întrebat și în multe părți o a căutat*, însfîrșit *a aflat-o în Țara Românească la arhimitropolitul Serafim în cetatea Tîrgoviștei* și *o a cerșut cu multe rugăminte de i o a trimis*, atunci bine-gînditorul județ *o au dat lu Coresi diaconu, ce era meșter învățat într-acest lucru, de o scoase de în cartea sărbească pre limbă românească, împreună și cu preuții de la biserica Șkeilor de lîngă cetatea Brașovului, anume pop Iane și popa Mihai.*

Aceia e Evanghelia românească care se tipări la Brașov și pentru care județul Hrăjila *nu cruță de în averea ce-i era dăruită de Dumnezeu, a da la acest lucru*[1].

În sfîrșit se mai găsește și o Liturghie slavonească tipărită la 1588, în Brașov, prin silințele lui Șerban Coresi, fiul diaconului, traducătorul Psaltiriei și al Evangheliei românești.

Într-atîta se mărginesc deocamdată cunoștințele noastre asupra diaconului Coresi, primul tiparitor de cărți românești, și asupra originelor familiei sale, al cărui nume nu este încă stins în țară la noi.

Cuestia de a ști unde a fost tipărită acea carte în care figureasă pentru întîia oară limba românească imprimată, lasă puțină îndoială, de vreme ce cunoaștem că editorul ei a trăit la Brașov și mai ales că vedem trei ani în urmă tipărindu-se acolo, cu aceleași caractere, o altă carte românească. Un punct care deșteaptă mai mult curiositatea, este de a vedea că într-această carte de la 1577, la mai multe capete de psalmi, întîlnim literile capitale ornamentate pe care le-am văzut figurînd în cărțile slavonești tipărite la 1507 și 1514, sub Mihnea și Neagoe vodă, în Țara Românească[2]. Inițialele в și р, formate prin împletirea unor linii albe pe fund negru, apar tipărite pe ici și pe colea în acest volum, pare că ar fi rămășițe cam învechite și stricate din ornamentele xilografice ale frumoasei tipografii ce se adusese din Veneția în Țara Românească, la începutul aceluiași secol. Cît despre celelalte caractere cu care e imprimată Psaltiria de la Brașov, ele sînt de o formă mai groasă, mai nemlădiită și denotes o proveniență germană, căci se știe cum că țara care inventase imprimeria, a rămas mult timp străină la progresele ce folositoare<a> artă cîștigase în celelalte părți ale Europei.

Dovada cea mai tare despre imperfecția acestei prime tipografii românești din Brașov, e chiar sărăcia sa de litere și puțina măestrie a tipografului care a zețuit textul slavon și traducerea românească cu aceleași litere și d-a rîndul, fără d-a le deosebi cel puțin prin inițiale și uneori chiar nici printr-un punct sau printr-o virgulă ; astfel, citirea e anevoioasă, căci lectorul e oprit la fieşice verset prin schimbarea de limbă a textului.

---

[1] Vezi în *Analectele literarie*, de T. Cipariu.

[2] Vezi vol. I, 1861, p. 816, et sq.

Cît despre traducere, putem zice că este foarte fidelă originalului slavon, întru ceia ce se atinge de sensul frazelor; iar limba românească întrebuinţată într-însa ne presintă cuvinte şi forme gramaticale demne de un studiu adîncit.

Nu este intenţia noastră de a intra aci în analisul amărunt al limbei ce găsim în acest monument literar din secolul al XVI-lea. Mulţimea de cuestii filologice ce s-ar ridica într-o asemenea întreprindere ar trece cu totul măsurile unei notiţii bibliografice, şi apoi avem convincţiunea că nu vom putea elucida cu mai multă măestrie decît d. Cipariu, acele faze gramaticale prin carele a trecut graiul nostru, în timpii strămoşeşti. Voim numai dintr-un repede analis al limbei lui Coresi, care negreşit este şi limba compatrioţilor săi contimporani, dintr-o comparaţie a ei cu limba română astfel cum ea ni se prezintă în timpii posteriori mai bogaţi în monumente literare, să tragem vreo cîteva idei generale asupra influinţei ce au exercitat dialectele slavone în ţările unde s-a vorbit şi se vorbeşte româneşte.

— Cu istoria de temei, noi vedem că secoli îndelungi, şi adecă chiar pînă la al XIII-lea dupe Hr. românii şi bulgarii, uniţi subt acelaş sceptru, au format o singură putere în care se deosebiau într-adevăr două naţiuni dar unite prin aceiaşi religie, prin aceleaşi interese. Că ele vorbiau fiecare limba sa părintească, ni se pare a fi un fapt fără îndoială; dar iar, că ele îşi făceau ne-ncetat împrumutări şi schimburi de forme şi de cuvinte, ne vine lesne a crede; căci care e naţia, care e omul care să nu ia şi să nu dea ceva celui cu care e în necontenită relaţie? Credem dar că în limba română e o primă înrîurirea slavonă consacrată de secoli, temeinică, radicală, exercitată atît prin admitere de cuvinte devenite indispensabile limbei, cît şi prin forme gramaticale şi sintactice, pe care nu le putem sustrage din limba noastră fără de a strica caracterul său original.

Cu toate acestea, limba română trecută printr-o primă infiltrare de slavonism, rămase încă mult mai latină decît cum o vorbim noi astăzi. Psaltiria lui Coresi ne poate da o dovadă despre aceasta. Cîte ziceri, cîte structuri de fraze curat latine pe care noi le-am pierdut în urmă ! În adevăr, chiar în secolul al XVII-lea, un fenomen curios se prezintă. O intenţie bună, patriotică, lăudabilă, determină în limbă o învederată alteraţie, un amestec pernicios, care schimbă oare cum caracterul limbei şi o înăbuşeşte subt o mulţime de străinismuri slavone. Iată cum acesta se întîmplă.

Cînd românii simţiră trebuinţa a avea cuvîntul lui Dumnezeu în limba lor, cînd vrură să înţeleagă ceia ce se zice în biserică, spre a se feri de eresurile şi dogmele noui ce reformatorii luterani se cercau a le introduce în cărţile sînte, cînd însfîrşit domni cu inimă română ca Mihai Viteazul, ca Matei Basarab, ca Vasile Lupu vrură ca ordinile lor să fie înţelese de toţi supuşii, şi începură a scrie cărţi şi hrisoave româneşti, atunci preoţii, grămăticii şi logofeţii însărcinaţi cu traducerea română a scripturilor şi a diplomelor slavone, întîmpinară neapărat o mare greutate de a exprima pre limba necultivată şi cu totul poporană a românilor, atîtea idei de un ordin mai înălţat. Vocabularul usual şi casnic cu care plugarii din Dacia Traiană se serviau pe cînd, în biserică şi în cancelarii, domnea

limba slavonă, nu fu de ajuns pentru interpretarea ideilor morale, speculative, doctrinare, diplomatice şi administrative ce i se impuneau acum din nou. În această lipsă, traducătorii găsiră mai lesne a strămuta zicerile şi formulele d-a dreptul din limba slavonă din care ei traduceau, şi astfel, un nou val de slavonisme inundă limba, tocmai în regiunile ei cele mai înalte, acolo unde însuşi spiritul şi morala se revelau poporului. Astfel *gloria*, *libertatea*, *sperarea*, *amorul*, *onoarea*, ale căror numiri latine erau de mult uitate de poporul înjosit al României, deveniră pe limba învăţaţilor, *slava*, *slobozenia*, *nădejdea*, *dragostea*, *cinstea* slavonilor; astfel *legea*, *culpa*, *misericordia*, *victoria*, *forţa*, pe care negreşit le au cunoscut mai de mult colonii romani din Dacia, deveniră, ca la slavoni, *pravila*, *vina*, *mila*, *isbînda* şi *sila*.

Aci dar vedem o a doua înrîurire a limbei slavone asupra celei române, exercitată prin traducerea cărţilor bisericeşti şi a limbagiului oficial. Aceasta se perpetuă acum de două sute de ani şi mai bine; dar ea n-a pătruns adînc în limbă, ci există numai ca un văl superpus, pe care o mînă măestreaţă poate să-l ridice cu discreţie şi îngrijire, fără de a altera întru nimic, adevăratul caracter al limbei naţionale.

Tot astfel este, dar şi mai superficială, influinţa exercitată, în cei d-întîi ani ai secolului nostru, de limba rusească, asupra vocabularului oficial al românilor din Principatele-dunărene. Administraţiunile ruseşti care ne adusese *prikazaniile*, *otnoşeniile*, *raspicele*, *opisele* şi alte barbarisme de felul acestora, ne-au lăsat în adevăr pentru cîtva timp, aceste suvenire, pe care însă le-a spulberat într-o singură zi limba românului rebelă la asemenea neologisme neapropiate firei sale. Dar rusismele nu au fost introduse numai în limba cancelariilor; am avut chiar scriitori de talent, mai ales în Moldova, care nu s-au ferit a traduce une ori *ad literam* din ruseşte, şi trebuie să mărturisim, fără spirit de părtenire, că acele inovaţii nu sînt productele cele mai nimerite ale stilului lor. Dar această influinţă n-a existat decît o zi şi-ndată a şi pierit, asemeni, printr-o stăruită cultivare a limbei vom vedea disparînd dintr-însa cea mai mare parte a elementului slavon ce i s-a impus în prelucrarea limbei de către traducătorii secolului al XVI-lea şi XVII-lea. Să nu sperăm însă niciodată, şi chiar să nu voim, a şterge urmele înrîurirei primitive, căci atunci putem zice că, împreună cu dînsa, va dispărea şi limba română cu caracterul său propriu şi constitutiv, cu originalitatea sa de limbă neolatină formată sub o influinţă diferită de acelea ce au predomnit la formarea limbilor neolatine din Occident, surorile ei. Provensalii, italienii, francezii, spaniolii, portughezii, au urmat în desvoltarea limbei lor, căi cu totul diferite de ceia în care de la început a fost aruncată limba latină din Dacia. Alte elemente, alte influinţe au determinat modificările limbei latine la dînşii; altele cu totul au fost la noi. Să nu voim dar a croi limba noastră pe tipare neasemnuite, să nu căutăm a o asimila în zadar la regulile de desvoltare, ale lor, ci mai bine să studiem cu atenţiune cum s-a strecurat elementul modificător la noi, şi cînd voim a ne curăţi limba de străinisme, să ne ferim în totdauna de a ataca principiile ei constitutive. Scalpelul ce voeşte a purifica limba nu trebuie să pătrunză mai adînc decît unde este adevărata rană.

Pe acest drum, să nu sperăm însă că vom ajunge vreo dată a reda cu totul limbei noastre, caracterul ce-l avea dînsa mai nainte de secolul al XVI-lea, în multe casuri aceasta ar fi şi pernicios, căci am sărăci-o astfel de multe forme nimerite şi elegante ce s-au adoptat în urmă; dar iar, înavuţind-o cu zicerile de origină latină ce au pierit sub copleşirea slavonismelor, n-ar fi oare spre folosul limbei şi spre înfrumuseţarea ei de a lua înapoi din vechiul dialect al secolilor trecuţi, multe fericite şi expresive cuvinte şi forme, pe care timpul şi influinţele străine ne-au făcut a le uita?

Spre a da ceva exemple, atît de graţia cît şi de sărăcia limbei române celei vechi, vom cita un psalm din traducerea lui Coresi, puindu-l în comparaţiune cu o traducere mai nouă; dar mai-nainte de toate, vom transcrie, astfel cum este tipărit în original, psalmul 136, al cărui text slavon îl poate cititorul compara cu cel reprodus de noi, în notiţia asupra *Psaltiriei slavone comentată de Branco Mladenovici*, la 1346 : [1]

пѣснь Давида о Їеремїи. Cîntarea lu David de Ieremia 137.

На рѣцѣ Вавѵлѡнстѣи, тȣ сѣдохѡм и плакахѡм. La răul Vavilonului aciia şezum şi plănsem пѡмѣнѫвше Сїѡна. Cănd pomeniam Sionul. На врьби посрѣдѣ еѫ обѣсихѡм ѡрганы нашѧ. In salce pre mijloc de ia spănzurăm organele noastre. Ꙗко тȣ въпросиши ны плѣнишенны словес¨пѣснеи. Că aciia întrebară-ne prădătorii-ne cuvintele de căntări. И ведшеи нась пѣнїе. Şi ducea noi în căntare. Въспоите намь ѡт пѣснеи Сїѡнскых. Căntaţi noao de căntecele Sionului. Како въспоем пѣснь г҃нѧ на земли тоуждеи. Cum căntavrem căntarea Domnului în ţeară striină. Аще забѫдѫ тебе Їерс҃лим, забвена бѫди десница моа. Să ultare tine Iers-lime, uitată fie derepta mea. Прилъпни ѧзыкь мои грътани моем аще не помѣнѫ тебе. Să lipească-se limba mea de grumazul mieu, să nu pomeni-voi tine. Аще не прѣдложѫ Їерс҃лима ꙗко вь начѫлѡ веселꙗ моего. Să nu ainte pomeni-voi Iers l-mul ca începutul veseliei meale. Помѣни Г<оспод>и сны Єдомскыѧ въ дн҃ь Їерс¨лимовь. Pomeneaşte Doamne fiii Edomului în zioa Iers-limului. Гл҃ѫщѫѧ: истъщанте, истъщанте до основанїи еи. Ce ziseră deşteptaţi, deşteptaţi pănă la urziturile ei. Дъщи Вавѵлонѣ окаана. Fiele Babilonului măratele. Блж҃ень иже въздасть тебѣ възданїе твое еже въздасть намь. Ferice de cel ce dă ţie darea ta ce dat-ai noao. Блж҃ень иже имѧть и разбїеть младенца твоѧ о камень. Ferice cine prinde şi frănge tinerii tăi de piatră.

Aci vedem un text slavon, diferit în unele puncte, de al lui Mladenovici, care este cu două-sute-trei-zeci de ani mai vechi, şi alături cu dînsul avem unul din cele mai vechi texturi în limba română şi dupe toate probabilităţile, cel d-întîi pus sub tipar. Cititorul va observa cu cît limba dintr-însul este deosebită de ceia pe care o vorbim noi astăzi; însă spre a pune în vedere, o epocă intermediară a desvoltării limbei noastre, precum şi a limbei bisericeşti slavone, vom prezinta un extract dintr-un manuscript infolio, ce se afla tot la Bistriţa şi care conţine psalmii scrişi cu litere cirilice cursive, în limbile slavonă şi română, şi însoţiţi cu un comentar.

---

[1] Vezi în *Analectele literarie*, de T. Cipariu, vol. I, 1861, p. 719, et sq.

[2] Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος ἐκεῖ ἐκαθίσαμεν, καὶ ἐκλαύσαμεν ἐν τῷ μνησθῆναι ἡμᾶς τῆς Σιών.

Ἐπὶ ταῖς ἰτέαις ἐν μέσῳ αὐτῆς ἐκρεμάσαμεν τὰ ὄργανα ἡμῶν. Ὅτι ἐκεῖ ἐπηρώτησαν ἡμᾶς οἱ αἰχμαλοτεύσαντες ἡμᾶς λόγους ᾠδῶν καὶ οἱ ἀπαγαγόντες ἡμᾶς ὕμνον· Ἄσατε ἡμῖν ἐκ τῶν ᾠδων Σιών.

Πῶς ᾄσωμεν τὴν ᾠδὴν κυρίου ἐπὶ γῆς ἀλλοτρίας:

[1] Super flumina Babylonis illic sedimus, et flevimus dum recordaremur Sion.

In salicibus in medios ejus suspendimus organa nostra. Quoniam illic interrogaverunt nos qui captivos duxerunt nos verba canticorum, et qui abduxerunt nos hymnum: Cantate nobis de canticis Sion.

Acest volum e precedat de o precuvîntare adresată către episcopul de Rîmnic, kir Ilarion, de *Alexandru dascălul*, care la sfîrşitul cărţii pune această notă latină:

„Hunc librum scripsi ego ex lingua race, in lingua Valachica. Alexandrus preceptor. Anno: Dni. 1697, ms: sep: die 26."

Iată tot acel Psalm 136, precum se află prescris în volumul citat:

На рѣцѣ Вавѵлонстѣи тамо сѣдохом и плакахом сѧ помѧнȣвше Сиѡна.

La răul Babilonului acolo şedeam şi plăngeam aducîndu-ne aminte de Sion.

Tîlcul.

Atunce jidovii cei robiţi plăngea iar să ştii că plăngea sufletele direp- lor şezînd în Babilon în iad, că Babilonul să zice turburare. Plăngea aducîndu-şi aminte de Sionul ceresc.

На врьби посредѣ еѧ ѡбѣсиХом ѡргани нашѧ.

În salcia pe mijlocul ei spînzurăm organele noastre.

Tl:

Răstigniră jidovii pe Hristos pre mijlocul crucii. Acela organele sunătoare credincioşilor.

Ꙗко тȣ вьспросиша насъ плѣнишїи нась и ведшїи нась пѣние.

Că acolo ne întreba pre noi ceia ce ne robiră pre noi şi carii ne ducea de căntare.

Tîlcul.

Robind diavolii pre oameni îi ducea la iad ca la Babilon întrebînd pre dînşii unde iaste domnu lor.

Въспоите намь ѡт пѣсние Сиѡнских.

Cantare noao din căntările Sionului.

Tîlcul.

Ştie diavolii întoarcere limbilor carii era să cănte în besericile căntăr noaă.

Како вьспою пѣснъ г҃ню на земли чȣждеи.

Cum vom cănta căntare domnului pre pămînt străin.

Ἐὰν ἐπιλάθωμαί σου Ἱερουσαλήμ, ἐπιλησθείη ἡ δεξιά μου.

Κολληθείη ἡ γλῶσσά μου τῷ λάρυγγί μου ἐὰν μή σου μνησθῶ, ἐὰν μὴ προανατάξωμαι τὴν Ἱερουσαλὴμ ὡς ἐν ἀρχῇ τῆς εὐφροσύνης μου.

Μνήσθητι, Κύριε, τῶν υἱῶν Ἐδὼμ τὴν ἡμέραν Ἱερουσαλὴμ τῶν λεγόντων Ἐκκενοῦτε, ἐκκενοῦτε ἕως τῶν θεμελίων αὐτῆς.

Θυγάτηρ Βαβυλῶνος ἡ ταλαίπωρος μακάριος ὃς ἀνταποδώσει σοι τὸ ἀνταπόδομά σου ὃ ἀνταπέδωκας ἡμῖν.

Μακάριος ὃς κρατήσει καὶ ἐδαφιεῖ τὰ νήπιά σου πρὸς τὴν πέτραν.

Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena?

Si oblitus fero tui, Ierusalem, obliviscatur dextra mea.

Adhaereat lingua mea faucibus meis, si non meminero tui, si non praeposuero Ierusalem sicut în principio laetitiae meae.

Memento, Domine, filiorum Edom în die Ierusalem, qui dicunt: Exananite, exananite usque ad fundamenta ejus.

Filia Babylonis misera, beatus qui retribuet tibi retributionem tuam, quam retribuisti nobis.

Beatus qui tenebit et allidet parvulos tuos ad petram.

Tl :

Zice direpții dacă întrară în iad de acuma nu vor mai putea lăuda pre Dumnezeu pe pămîntul diavolilor.

Аще забꙋдꙋ тебе Іерс҃лиме забвена бꙋди десница моѧ.

De voi uita pre tine Ierusalime uitat să fie direapta mea.

Tl :

Zice Adam de voi uita pre tine raiule să fiu uitat și eu de Dumnezeu.

Прильпни ꙗзикь мои грьтани моемꙋ аще не помѧнꙋ тебе.

Lipască-se limba mea de grumazii miei de nu te voi pomeni pre tine.

Tl :

Nice decum nu putea uita dulceața raiului, măcar de era și întru închisoare Adam ce cu gîndul găndia.

Аще непредложꙋ Іерс҃лима ꙗко въ начало веселиѧ моего.

De nu voi pune da-naintea Ierusalimul ca întru începutul veseliei meale.

Tl :

Adecă precum era Adam întîi în rai cu veselie așa și pre urma va fi trăgea nădeajde.

Помѧни ти с҃ны Єдомскїѧ вь дн҃ь Іерс҃лимовь.

Pomenească doamne fecioarii Edomului în zua Ierusalimului.

Tîlcul

Aduce-ș va aminte Hristos de jidovii fecioarii de curvia în zua cea înfricoșata a județului.

Гл҃ющиѧ : истощанте, истощанте, до ѡснованїи его.

Carii zicea deșertaț, deșertaț pănă în temeliile lui.

Tl :

Zicea jidovii lui Pilat ia-l ia-l și răstignească pe Hs.

Дщ҃и Вавѵлѡна ѡкаѧннаѧ.

Fata Babilonului ticăloasa.

Tîlcul.

Săborul jidovăsc deșert și ticălos că n-au priceput taina lui Hristos.

Блажень иже вьздрасть тебѣ въздаѧнїє твои еже вьздала есть нам.

Fericit carele va plăti ție datoria ta care dede-aș noao.

Tl :

Plăti-va Hs la înfricoșata zî săborului jidovăsc carele au vărsat sîngeale prorocilor și ai lui.

Блажень иже имет и разбыеть мл҃дница твоѧ ѡт камень.

Fericea de cela carele va lua și va zdrobi tinărei tăi de piatra.

Tl :

Fericiți vor fi jidovii carii vor crede întru Hs acela-i piatra și să vor boteza întru dănsul.

Ar fi un studiu interesant de a pune în comparațiune traducerea Psalmilor făcută de diaconul Coresi cu toate celelalte psaltirii românești tipărite sau scrise în urmă-i. Asemenea comparări a tuturor texturilor românești ar revărsa multă lumină asupra desvoltării limbei noastre. Venerabilul T. Cipariu a pus cu mult succes întîia piatră la o lucrare de felul acesta. Filologii români n-au decît a-l imita și a întinde mai departe studiile și investigările lor.

Mai-nainte de a termina acest capitol, vom face încă mențiune și despre două Psaltiri manuscrise, text slavon cu traducerea românească, ce se aflu la Bistrița.

Una e de format in 4°, și poartă data 7205, adică 1697, din Rîmnicul Vîlcii; cealaltă in folio mai modernă și ornată cu miniaturile lui Hristos și lui David și cu alte multe decorațiuni făcute cu condeiul și cu coloarea verde, într-un stil de desemn care nu este nici arhaic, nici grațios, are scris d-asupra că e lucrată de *popa Fior dascălul de la școala domniască.*

Interesul acestor manuscripte piere dinaintea tipăririlor din aceleași epoce și anterioare. Sînt însă la Bistrița și alte multe cărți scrise de mînă și tipărite, care merită a atrage băgarea de seamă, și pe care ne propunem în viitor a le descrie și a le comenta, precum am făcut pînă aci pentru volumele despre care am vorbit mai sus.

☞ NB. Socotim de trebuință a corecta o eroare destul de însemnată ce s-a strecurat printre altele în cel din urmă al nostru articol din *Révista română* vol. I Anul 1861, p†. . . † La locul unde zi⟨c⟩ de cnezul Vucașin că era rivalul lui Marco Kralevici, trebuie să se puie : rivalul lui Miloș Obilici.

PSALTIREA TRADUSĂ ROMÂNEŞTE DE DIACONUL CORESI

TIPĂRITĂ LA 15<7>7

Una din cauzele care aduc mai multă împiedicare la răspîndirea ştiinţei şi la popularizarea cercetărilor asupra limbei şi istoriei, în sînul naţiunii române, e puţina comunicare de idei, puţinele relaţiuni intelectuale ce există între toate ţările unde limba noastră se vorbeşte şi se cultivă. Lucrările bărbaţilor studioşi rămîn izolate în cercul provinciei unde au fost produse, şi adesea majoritatea publicului român nici că bănuieşte despre scrierile naţionale care circulă într-o ţară vecină locuită şi aceia de români, mişcaţi de aceleaşi idei şi simţiminte, de aceiaşi trebuinţă de cultură. Cărţile tipărite în Sibiu, în Blaj, în Iaşi abia pătrund pînă în Bucureşti, şi vei întîlni rareori în acele oraşe, producte literare din capitala României.

Această lipsă de comunicaţiuni intelectuale produce nu numai răul de a întreţine provincialisme în limba scrisă şi d-a împiedica formarea definitivă a unui dialect cult şi literar în care să se contopească sau să se controleze toate idiomele locale şi toate sistemele filologice individuale ale românilor, dar încă tinde a izola pe români unii de alţii, prin deosebite idei şi tendenţe, inspirate publicului în fieşce provincie, de scriitorii locului. Cît mai profitabil ar fi pentru naţiune, propagarea întinsă a ideilor, care ar proveni dintr-un schimb neîncetat al producţiunilor culturei românilor ! Cîte foloase ar trage toţi în general din lucrările izolate ale bărbaţilor de merit ce sînt răspîndiţi prin deosebitele centruri locuite de români ! Numai astfel am putea dobîndi un simţimînt neted şi adînc de naţionalitatea noastră ; numai astfel am putea preţui mai bine puterile noastre morale ; numai astfel am putea urma o cale aleasă şi cumpănită după adevăratele noastre mijloace şi trebuinţe.

Aceste cugetări ne sînt sugerate acum de o simplă cestiune de studii literare. Pe acest tărîm cel puţin, toată lumea ar crede că toţi românii sînt uniţi şi că ei lucrează împreună spre a duce limba lor la o stare de cultură necesară oricărei limbi ce se vorbeşte de o naţiune care tinde la propăşire. Din nenorocire, chiar într-aceasta se vede curat o lipsă de unire în idei ; limba a luat căi deosebite în deosebitele provincii şi a ajuns chiar prin neasemuirea tendenţelor ce mînă pe unii şi pe alţii, ca români de acelaşi sînge şi de aceeaşi credinţă, abia să se mai înţeleagă. Mărturisim că articolii unor gazete române publicate de ardeleni şi bănăţeni, rămîn uneori cu totul neînţelese publicului din Principatele Unite, şi poate că acelaşi trist fenomen se produce şi în Transilvania şi Banat pentru cititorii unor scrieri de la noi.

Poate că timpul va curma de sineşi aşa nefericite neînţelegeri dar nu e mai puţin adevărat că noi înşine avem datoria de a lucra cu stăruinţă în contra perpetuării unor asemenea divergenţe de idei şi de tendenţe în cultura limbei române. Aceasta o putem face studiind mai ales cu luare-aminte lucrările serioase ce se fac asupra acestei materii de către fraţii noştri de peste munţi, cari fiind încă de mult dedaţi cu studiile filologice, sacrifică în adevăr adesea sistemelor arhaice, spiritul limbei noastre, pe care noi, cu mai multă uşurinţă, îl subordonăm foarte des la imitaţiunea puţin raţionată a limbelor neo-latine moderne. Între aceste două extreme, socotim că este o cale medie, calea studiului istoric al limbei, cercetarea amănuntă a feluritelor faze prin care graiul poporului român a trecut, ca să devină, din idioma rustică a colonilor romani din Dacia, limba de azi a românilor aşezaţi la poalele Carpaţilor, pe malurile Dunării şi prin văile Pindului.

O asemenea cercare s-a făcut de către d. Timoteiu Cipariu, canonic din Blaj, carele în anii 1854 şi 1858, a publicat două volume importante, dar din nenorocire puţin răspîndite şi puţin cunoscute de românii din provinciile dunărene.

Învăţatul profesor ardelean a tipărit mai întîi : *Elemente de limba română dupe dialecte şi monumente vechi*, şi apoi *Crestomatia sau Analecte literare din cărţi mai vechi şi noue româneşti tipărite şi manuscrise, începînd de la secolul XVI pînă la al XIX, cu notiţe literare.*

Nu ne propunem aci de a examina pînă la ce punt sînt neatacabile deducţiunile trase de dl. Cipariu, din studiile sale, pentru regularea ortografiei române şi uneori chiar pentru determinarea formelor gramaticale, dar vrem să constatăm că lucrarea sa e întreprinsă după adevăratele baze ale ştiinţei filologice, că în mai dese rînduri e executată cu talent şi perspi<ca>citate, şi că mai ales culegerea sa de exemple din scrierile vechi româneşti e foarte folositoare şi că o asemenea crestomaţie ar trebui răspîndită prin toate şcoalele române, ca să dea junilor studenţi o cuneştinţă mai raţionată şi mai solidă a limbei pe care au să o vorbească şi să o scrie în ţara lor.

E mare meritul d-lui Cipariu d-a fi adunat acele texturi vechi ce au devenit foarte rare prin puţina îngrijire ce au arătat românii către cărţile cu care bătrînii lor s-au servit spre a introduce limba naţională în biserică. Exemplele, aşezate dupe ordinea cronologică, prezentă succesiv modificările ce graiul nostru a primit în cursul timpilor şi ne arată felurite influenţe sub care s-au dezvoltat şi s-au transformat vocabularul şi gramatica limbei române, de la sfîrşitul secolului al XVI-lea, pînă la începutul al XVIII-luia. Editorul a avut încă fericita idee de a preceda această crestomaţie printr-o notiţă literară în care se găsesc liste comentate de toţi scriitorii şi de toate ediţiunile ce au figurat în acest timp, în cîte şi trele provinciile române. Dar adesea el n-a putut face mai mult decît a numi pe un autor sau a menţiona cartea lui, fără de indicaţiuni precise, fără ca să dea extracte din acea publicaţiune. Cauza acestor lacune e mai totd-auna chiar acea lipsă de comunicaţiuni intelectuale între ţările române, pe care o deplînserăm la începutul acestui articol. Astfel Dl. Cipariu zice, vorbind de secolul XVI :[1] „De scriitorii româneşti în provinciele danubiane de în acest seclu nu aflăm altă cunoştinţă, decît că principele Romaniei *Neagoe* ar fi scris o epistolă către filiu său Teodosiu", ignorînd negreşit că cu cincisprezece ani mai-nainte, la 1843, se tipărise în Bucureşti, dupe un manuscript dat de domnialui spătarul Antonie Sion, din Moldova, bibliotecei Sfîntu-Sava din Bucureşti, *Învăţăturile bunului şi credinciosului domn al Ţărei Rumâneşti, Neagoe Basarab voevod, către fiul său Teodosie voevod*, 1 vol. în 8°, de 336 feţe.

Puţin mai jos, autorul *Analectelor* adaoge : „Iar din Transilvania aflăm următorii scriitori : I. *Coresi* diaconu, din Braşov, care traduse Psaltirea, şi o tipări tot acolo pe la 1560 (<s>au 1562)... Nu o am văzut, ci se afla în Iaşi, numai cît unii citează anul ediţiunii 1560, alţii 1562".

Basiliu Popp, care la 1838 tipări în Sibiu o *Disertaţiune despre tipografiele româneşti*, lucrată în mare parte dupe note date de dl. Cipariu, nici că menţionează această carte ; ceea ce dovedeşte că pe atunci dl. Cipariu îi ignora chiar şi existenţa, iar în urmă a aflat despre dînsa, fără d-a o vedea.

Biblioteca de la Bistriţa însă ne-a procurat mulţumirea a descoperi un exemplar dintr-această rară carte, poate cea dîntîi operă tipărită în limba românească, deşi data ei trebuie coborîtă cu şaptesprezece sau cincisprezece ani mai în urmă de ani propuşi de dl. Cipariu.

E adevăr că domnialui menţionează o *Învăţătură creştinească*, care s-ar fi tipărit în Sibiu la 1546[2] ; dar aceia este foarte înduioasă, şi în cazul probabil că acea *Învăţătură creştinească* va fi posterioară, *Psaltirea lui Coresi* rămîne, fără tăgăduială, cea dîntîi carte în care limba română s-a pus sub teascurile tipografice.

Această psaltire e un volum in 4° mic (18 1/2 cent. -nălţime, 13 cent. lărgime), gros de 79 coale de hîrtie ordinară fără paginatură, şi avînd signaturile însemnate cu litere slavone, la faţa 1 şi 8 a fiecării coale. Exemplarului de la Bistriţa îi lipseşte o pagină de la început, chiar aceia ce poartă titlul şi mai multe altele din corpul scrierii. Coala 34 e împlinită cu scrisoare de mînă. Mucezeala a stricat colţurile paginilor la mai multe locuri. Legătura e cu scoarţe de lemn învelite cu piele neagră.

Este de observat că pînă acum contextul şi forma titlului acestei cărţi ne sînt cu totul necunoscute. Nu ştim chiar dacă acea primă faţă exista pe un exemplar, acum pierit într-un foc, la răposatul profesor G. Săulescu. Însă, dacă poarta cărţii ne lipseşte, apoi găsim totuşi o compensaţiune la sfîrşitul ei. Reversul foii din urmă e ocupat de o notă explicativă, tipărită pe 18 linii, cu litere cirilice de mărirea zisă *terţia* (16 punturi), astfel precum este şi tot coprinsul cărţii.

Iată aci reproducerea micşorată a acelei ultime pagine :

---

[1] În notiţa literară la *Analectele* sale, p. XVIII.

[2] Notiţa liter. din *Analecte*, p. XIX. *Organul luminării*, No. LIV şi LV, p. 304, 308.

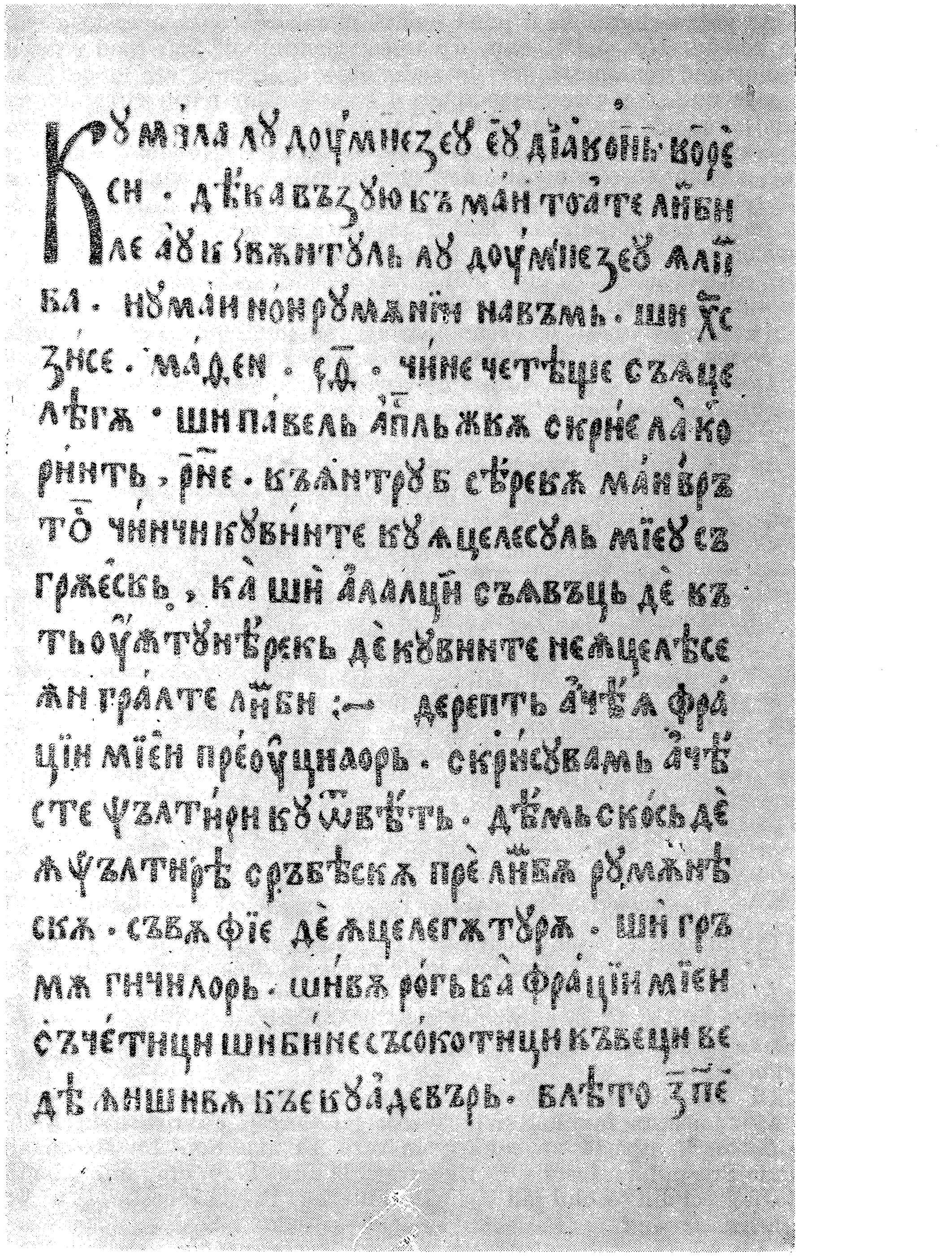

Кꙋ мила лꙋ дꙋмнезеꙋ еꙋ дїаконь Коре
си. дѣка възꙋю къ маи тоате лимби
ле аꙋ ꙁ кꙋвѫнтꙋль лꙋ дꙋмнезеꙋ ѫли
ба. нꙋмаи нои рꙋмѫнїи навъмь. ши Хс
зисе. Ма(т)ѳеи. ҁд. чине четѣще съ ѫцѣ
леагъ. ши павель апль ѫкъ скрие ла Ко
ринть. рн҃е. къ ѫнтрꙋ бесерекъ маи врѣ
то чинчи кꙋвинте кꙋ ѫцелесꙋль мїеꙋ съ
грѫескꙋ, ка ши алалци съ ꙋвъць де къ
тъ оуѫ тꙋнерекь де кꙋвинте неѫцелѣсе
ѫн гралте лимби :— дерепть ачѣа фра
цїи мїеи преоуцилорь. скрисꙋвамь ачѣ
сте Псалтири кꙋ ѡвѣть. дѣмь скось де
ѫ Псалтирѣ сръбѣскѫ пре лимбѫ рꙋмѫнѣ
скѫ. съ вѫ фїе де ѫцелегъ тꙋрѫ. ши гръ
мѫ гичилорь. ши въ рогь ка фраціи мїеи
съ четици ши бине съ сокотици къ веци ве
дѣ ѫнши въ къ е кꙋ адевъръ. Бльто зпе

Ar putea cineva să-și pună îndată întrebarea dacă aceasta e chiar limba românească, astfel cum o vorbeau pămîntenii, într-unul oarecare din ținuturile românești, cu vreo doi secoli și jumătate înapoi? sau dacă este numai o cercare nedibace a unui străin, puțin cunoscător al graiului obicinuit printre români, și luptîndu-se trup la trup, fără deprinderi pregătitoare, cu un text slavon adesea turbure și îndoios? În starea actuală a cunoștințelor noastre despre vechile idiome românești, problema este foarte anevoie de deslegat; alte documente autentice ne lipsesc pentru o epocă așa înapoiată a limbei noastre; iar texturile cele vechi ale cronicelor sau leatopisiților au încercat, fără îndoială neîncetate prelucrări, care le fac a fi cu mult mai lesne citețe și mai înțelese azi noă decît limba stîngace a lui Coresi. Apoi încă trebuie să cugetăm că graiul s-a desmorțit și s-a limpezit cu necomparabilă răpejune, îndată ce el a început a lua forme mai bine determinate, prin mai deasa lui întrebuințare în scris. Deci, să nu ne prea mirăm de *ciudesmele* limbistice ale paginei mai sus decopiate, pe care, pentru mai multă înlesnire a cititorului, o transcriem aici, pe cît se poate mai exact, cu litere latine :

> Cu mila lui Doumnezeu eu diaconu Core-
> si. daca văzui că mai toate limbi-
> le au cuvîntul lui Doumnezeu în lim-
> ba. numai noi rumânii navem. și Hs.
> zise. Mathei. 209. cine ceteasce să înțe-
> leagă. și Pavel apslu încă scrie la Co-
> rintu, 155, că întru besearecî mai vră-
> tos cinci cuvinte cu înțelesul mieu să
> grîesc, ca și alalți să învăț de că-
> t ou întunerec de cuvinte neînțelease
> întralte limbi : — derept aceaia fra-
> ții miei preouților scrisuvam acea-
> ste psăltiri cu otveat. deam scosu de
> în psăltirea srăbeascā pre limbî romanea-
> scî. să vî fie de înțelegîturî. și gră-
> mîticilorŭ și vă rog ca frații miei
> să cetiți și bine să socotiți că veți ve-
> dea înșivî că e cu adevăru. vleato 7085.

Citind aceste cuvinte curiozitatea e ațîțată îndată de a ști cine a fost acel *diacon Coresi*, care, inimat de nobila și dreapta emulațiune *de a vedea în limba noastră cuvîntul lui Dumnezeu*, se ocupă a publica, la 1577, o Psaltire *cu otveat*, adică *cu răspunsuri*, *cu traduceri* de în *limba sîrbească*, *pre limba românească*, ca să fie de *înțelegătură fraților săi preuților și grămăticilor*?

Dl. Cipariu ne procură încă singurile noțiuni ce s-au putut culege pînă acum asupra familiei și persoanei lui Coresi. Fabricius, în *Bibliotheca Graeca* [1], raportă un catalog în care un macedon din Moscopolis, Dimitrie Procopiu, a înscris, în București, la anul 1720, luna iunie, pe toți învățații greci din secolul său și din cel anterior. Printre aceștia, la n° VII,

---

[1] I. A. Fabricii, *Bibliotheca Graeca sive notiția scriptorum veterum Graecorum* etc. Edit. nova curante G. Ch. Harles, Hamburgi, 1808, vol. XI, p. 522.

se găsește un Georgie Coressi din Chios, om doct, cu învățături felurite și cunoscător al literilor sacre, dar care a scris într-un chip sholastic, fără de ordine și cu o judicată puțin dreaptă, asupra mai multor materii de teologie și altele [1]. Dl. Cipariu adaoge că sînt cărți d-ale lui manuscrise în Biblioteca imperială din Paris [2].

Apoi de la altul, de la un *Ioan Coressi*, medic din Chios, se găsesc, în opera *Turco-Graecia* a lui M. Crusius [3], o scrisoare către Mitrofan al III, care a ocupat scaunul patriarhicesc din Constantinopole de două ori, între 1565 și 1575 [4].

Să mai ajutăm la aceste notiții cu un document ce se află printre cărțile mitropoliei din București, relative la moșia Cucutenii și în care figurează numele de *Coresie*, ca socru al vînzătorului unei silește de casă în acel sat. Actul acesta, scris pe o foaie de hîrtie foarte ruptă și afumată, poartă data din martie, anul 7000, adică 1492 dupe Hr.; ceia ce pare a dovedi, dacă data menționată nu va fi greșită pe document, că familia *Coressi* era stabilită în Țara Românească încă de pe la sfîrșitul secolului al XV-lea.

În ori ce chip, ea trăia acolo cu vreo șasezeci de ani mai în urmă. Dl. Cipariu însemnează că pentru un *Coresi* logofătul și feciorii lui, se află diplome de la principii Țării Românești, Petru, Alexandru și Mihnea, din anii 1567, 1570, 1<5>71, 1581 și 1582. Unde vor fi aceste documente, domnialui nu ne spune, dar din toate acestea putem conchide că familia Coresilor, originară din Chios, a dat literilor grecești doui învățați, pe Georgie și pe Ioan Coresi, și că ea, mai din vreme sau mai tîrziu, s-a așezat în țară la noi, unde, pe la sfîrșitul secolului al XVI-lea, a obținut diplome de la voevozii români. Dar ceia ce ne interesează mai mult e că, tot pe aceste timpuri, în Brașov trăia un diacon din această familie, acum cu totul românită, carele, împins de dorul său către patria lui adoptivă, traduse mai întîi pe românește o Psaltire, și o tipări la 1577.

Trei ani mai în urmă, la 1580, cînd *jupînul Hrăjilă Lucaci, județul de în cetatea Brașovului și a tot ținutului Brăsii*, voi să aibă o traducere a *luminatei cărți* „*Evanghelia cu tîlc*”, pe care după ce a *întrebat și în multe părți o a căutat*, în sfîrșit, *a aflat-o în Țara Românească la arhimitropolitul Serafim în cetatea Tîrgoviștei și o a cerșut cu multe rugăminte de i-o a trămis*, atunci binegînditorul județ *o au dat lu Coresi diaconul, ce era meșter învățat într-acest lucru, de o scoase de în cartea sîrbească pre limbă rumânească, împreună și cu preuții de la biserica Șcheilor de lîngă cetatea Brașovului, anume pop Iane și popa Mihai.*

Aceia e *Evanghelia românească* care se tipări la Brașov și pentru care județul Hrăjila *nu cruță de în averea ce-i era dăruită de Dumnezeu, a da la acest lucru* [5].

---

[1] „*Georgius Coressius*, Chius, vir doctus, et variae erudionis, sacrarumque peritus litterarum, Scholastica more plura ac diversi argumenti composuit scripta theologica, et alias varias lucubrationes sed pleraque sine ordine et sine recto judicio”.

[2] *Catal. des manusc.* t. II, p. 269, cod. 1373. Notă dupe T. Cipariu.

[3] Lib. III și IV. Basel, 1584.

[4] *Istoria bisericească*, trad. de Geanoglu Lesviodax. Catalog patriarșilor Constantinopolei.

[5] Vezi în *Analectele literarie*, de T. Cipariu.

În sfîrşit se mai găseşte şi o *Liturghie slavonească* tipărită la 1588, în Braşov, prin silinţele lui Şerban Coresi, fiul diaconului, traducătorul *Psaltirei* şi al *Evangheliei româneşti.*

Într-atîta se mărginesc deocamdată cunoştinţele noastre asupra diaconului Coresi, primul tipăritor de cărţi româneşti şi asupra originelor familiei sale, al cărui nume nu este încă stins în ţară la noi.

Cestiunea de a şti unde a fost tipărită acea carte, în care figurează pentru întîia oară limba românească imprimată, lasă puţină îndoială, de vreme ce cunoaştem că editorul ei a trăit la Braşov şi mai ales că vedem, trei ani în urmă, tipărindu-se acolo, cu aceleaşi caractere, o altă carte românească. Un punct care ne deşteaptă mai mult curiozitatea, este a vedea că într-această carte de la 1577, la mai multe capete de psalmi, întîlnim literile capitale ornamentate pe care le-am văzut figurînd în cărţile slavoneşti tipărite la 1507 şi 1514, sub Mihnea şi Neagoe vodă, în Ţara Românească [1]. Iniţialele Б şi Р, formate prin împletirea unor linii albe pe fund negru, apar tipărite pe ici şi pe colea, în acest volum, pare că ar fi rămăşiţe cam învechite şi stricate din ornamentele xilografice ale frumoasei tipografii ce se adusese din Veneţia în Ţara Românească, la începutul aceluiaşi secol. Cît despre celelalte caractere cu care e imprimată *Psaltirea* de la Braşov, ele sînt de o formă mai groasă, mai nemlădiită şi denotează o provenienţă germană, căci se ştie cum că ţara care inventase imprimeria, a rămas mult timp străină la progresele ce folositoarea artă cîştigase în celelalte părţi ale Europei.

Dovada cea mai tare despre imperfecţiunea acestei prime tipografii româneşti din Braşov, e chiar sărăcia sa de litere şi puţina măiestrie a tipografului, carele a zeţuit textul slavon şi traducerea românească cu aceleaşi litere şi d-a rîndul, fără d-a le deosebi cel puţin prin iniţiale şi uneori chiar nici printr-un punt sau vreo virgulă; astfel, citirea e anevoioasă, căci lectorul e oprit la fieşice verset, prin schimbarea de limbă a textului.

Cît despre traducere, putem zice că este foarte fidelă originalului slavon, întru ceia ce se atinge de sensul frazelor; iar limba românească întrebuinţată într-însa ne prezentă cuvinte şi forme gramaticale demne de un studiu adîncit.

Nu este intenţiunea noastră de a intra aci în analiza amănunţită a limbei ce găsim în acest monument literar din secolul al XVI-lea. Mulţimea de cestiuni filologice ce s-ar ridica într-o asemenea întreprindere ar trece cu totul măsurile unei notiţii bibliografice, şi apoi avem convincţiunea că nu vom putea elucida cu mai multă măiestrie decît dl. Cipariu, acele faze gramaticale prin care a trecut graiul nostru în timpii strămoşeşti. Voim numai, dintr-o răpede privire asupra limbei lui Coresi, care poate să fie limba compatrioţilor săi contimporani, dintr-o comparaţiune a ei cu limba română astfel cum ea ni se prezintă în timpii posteriori, mai bogaţi în monumente literare, să tragem vreo cîteva idei generale asupra influenţei ce au exercitat dialectele slavone în ţările unde s-a vorbit şi se vorbeşte româneşte.

---

[1] Vezi *Revista română*, vol. I, 1861, p. 816 et sq.

Cu istoria de temei, noi vedem că secoli îndelungi, şi adică chiar pînă la al XIII-lea dupe Hr., românii şi bulgarii, uniţi subt acelaşi sceptru, au format o singură putere, în care se deosebeau într-adevăr două naţiuni, dar unite prin aceiaşi religiune, prin aceleaşi interese. Că ele vorbeau fiecare limba sa părintească, ni se pare a fi un fapt fără îndoială; dar iar, că ele îşi făceau ne-ncetate împrumuturi şi schimburi de forme şi de cuvinte, ne vine lesne a crede; căci care e naţiunea, care e omul care să nu iea şi să nu dea ceva celui cu care e în necontenită relaţiune? Credem dar că, în limba română, e o primă înrîurire slavonă consacrată de secoli, temeinică, radicală, exercitată atît prin admitere de cuvinte devenite indispensabile limbei, cît şi prin forme gramaticale şi sintactice, pe care nu le putem sustrage din limba noastră fără de a strica însuşi caracterul său original.

Cu toate acestea, limba română trecută printr-o primă infiltrare de slavonism, rămase încă mult mai latină decît cum o vorbim noi astăzi. *Psaltirea* lui Coresi ne poate da o dovadă despre aceasta. Cîte ziceri, cîte structuri de fraze curat latine, pe care noi le-am pierdut în urmă! În adevăr, chiar în secolul al XVII-lea, un fenomen curios se prezentă. O intenţiune bună, patriotică, lăudabilă, determină în limbă o învederată alteraţiune, un amestic pernicios, care schimbă oarecum caracterul limbei şi o înăbuşeşte subt o mulţime de străinismuri slavone. Iată cum aceasta se întîmplă.

Cînd românii simţiră trebuinţa a avea cuvîntul lui Dumnezeu în limba lor, cînd voiră să înţeleagă ceia ce se zice în biserică, spre a se feri de eresurile şi de dogmele nouă ce reformatorii calvini se cercau a le introduce în cărţile sînte, cînd în sfîrşit domni cu inimă română ca Mihai-Viteazul, ca Mateiu Basarab, ca Vasile Lupu voiră ca ordinele lor să fie înţelese de toţi supuşii şi începură a scrie cărţi şi hrisoave româneşti, atunci preoţii, grămăticii şi logofeţii însărcinaţi cu traducerea română a scripturilor slavone, întîmpinară neapărat o mare greutate de a exprima pre limba necultivată şi cu totul poporană a românilor, atîtea idei de ordine mai înălţată. Vocabularul uzual şi casnic cu care plugarii din Dacia Traiană se serveau de cînd, în biserică şi în cancelarii, domnea limba slavonă, nu fu de ajuns pentru interpretarea ideilor morale, speculative, doctrinare, diplomatice şi administrative ce i se impuneau acum din nou. În această lipsă, traducătorii găsiră mai lesne a strămuta zicerile şi formulele d-a dreptul din limba slavonă din care ei traduceau, şi astfel, un nou val de slavonisme inundă limba, tocmai în regiunile ei cele mai înalte, acolo unde însuşi spiritul şi morala se revelau poporului, astfel *gloria, libertatea, sperarea, amorul, onoarea*, ale căror numiri latine erau de mult uitate de poporul înjosit al României, deveniră pe limba învăţaţilor *slava, slobozenia, nădejdea, dragostea, cinstea* slavonilor; astfel *legea, culpa, misericordia, victoria, forţa*, pe care negreşit le-au cunoscut mai de mult colonii romani din Dacia, deveniră, ca la slavoni, *pravila, vina, mila, izbînda* şi *sila*.

Aci dar vedem o a doua înrîurire a limbei slavone asupra celei române, exercitată prin traducerea cărţilor bisericeşti şi a limbagiului oficial. Aceasta se perpetuă acum de două-sute de ani şi mai bine, dar ea n-a pătruns tocmai aşa adînc în limbă, ci există numai ca un văl superpus, pe care o mînă măiestreaţă poate să-l ridice cu discreţiune, şi îngrijire, fără de a altera întru nimic adevăratul caracter al limbei naţionale.

Tot astfel a fost, dar şi mai superficială, influenţa exercitată, în cei dintîi ani ai secolului nostru, de limba rusească, asupra vocabularului oficial al românilor din Principatele dunărene. Administraţiunile ruseşti care ne adusese *prikazaniile, otnoşeniile, raspiscele, opisele* şi alte barbarisme de felul acestora, ne-au lăsat pentru cîtva timp, aceste suvenire, pe care însă le-a spulberat într-o singură zi, limba românului rebelă la asemenea neologisme neapropriate firei sale. Dar rusismele nu au fost introduse numai în limba cancelariilor; am avut chiar scriitori de talent, mai ales în Moldova, care nu s-au ferit a traduce uneori *ad litteram* din ruseşte, şi trebuie să mărturisim, fără spirit de părtinire, că acele inovaţiuni nu sînt productele cele mai nemerite ale stilului lor. Totuşi, această influenţă n-a existat decît o zi, şi îndată a şi pierit, asemenea, printr-o stăruită cultivare a limbei vom vedea dispărînd dintr-însa ce mai mare parte a elementului slavon, ce i s-a impus în prelucrarea limbei de către traducătorii secolului al XVI-lea şi XVII-lea. Să nu sperăm însă niciodată, şi chiar să nu voim a şterge urmele înrîuririi primitive, căci atunci putem zice că, împreună cu dînsa, va dispare şi limba română cu caracterul său propriu şi constitutiv, cu originalitatea sa de limbă neo-latină formată sub o influenţă diferită de acelea ce au predomnit la formarea limbilor neo-latine din Occident, surorile ei : provensalii, italienii, francezii, spaniolii, portughezii au urmat, în dezvoltarea limbei lor, căi cu totul diferite de ceia în care, de la început, a fost aruncată limba latină din Dacia. Alte elemente, alte influenţe au determinat modificările limbei latine la dînşii; altele cu totul au fost la noi. Să nu voim a croi dar limba noastră pe tipare neasemuite, să nu căutăm a o asimila în zadar la regulile de dezvoltare ale lor, ci mai bine să studiem cu atenţiune cum s-a strecurat elementul modificator la noi, şi cînd voim a ne curăţi limba de străinisme, să ne ferim în totdauna de a ataca principiile ei constitutive. Scalpelul ce voieşte a purifica limba nu trebuie să pătrunză mai adînc decît unde este adevărata rană.

Pe acest drum, să nu sperăm însă că vom ajunge vreo dată a reda cu totul limbei noastre, caracterul ce-l avea dînsa mai-nainte de secolul al XVI-lea; în multe cazuri aceasta ar fi şi pernicios, căci astfel am sărăci-o de multe forme nimerite şi elegante ce s-au putut adopta în urmă; dar iar, înavuţind-o cu zicerile de origină latină ce au pierit sub copleşirea slavonismelor, n-ar fi oare spre folosul limbei şi spre înfrumuseţarea ei de a lua înapoi din vechiul dialect al secolilor trecuţi, multe fericite şi expresive cuvinte şi forme, pe care timpul şi influenţele străine ne-au făcut a le uita?

Spre a da un exemplu, atît de graţiile cît şi de sărăcia limbei româneşti celei vechi, vom cita un psalm din traducerea lui Coresi, lăsînd în lature textul slavon, care pe tot momentul se amestecă cu tîlcul cel românesc. Iată cum sună *Cîntarea lui David de Ieremia*, 137 :

La răul Babilonului, aciia şezum, şi plînsem, cănd pomeniĭam Sionul.
În salce pre mijloc de ia spănzurîm organele noastre.

Că aciia întrebarî-ne prîdătorii-ne couvintele de căntări şi doucea noi în căntare.
Cîntaţi noao de căntecele Sionului.
Coum căntavrem căntarea Domnului în ţarî striini.
Să oultare tine, Iers-lime, oultatî fie derepta mea.
Să lipeascîse limba mea de grumazul mieu să nu pomenivoi tine să nu ainte pomenivoi Iers-limul ca începutul veseliei meale.
Pomeneşte, doamne, fii Edomului în zioa Ier-slimului, ce ziserî deşertaţi, deşertaţi, pănî la ourziturile ei.
Fiele Babilonului măratele. Ferice de cel ce dă ţie darea ta ce datai noao.
Ferice cine prinde şi frănge tinerii tăi de piiatră".

Aci vedem unul din cele mai vechi texturi în limba română, şi dupe toate probabilităţile, cel dintîi pus sub tipar. Cititorul va observa lesne cu cît limba dintr-însul este deosebită de aceia pe care o vorbim noi astăzi; însă, spre a pune în vedere o epocă intermediară a dezvoltării limbei noastre, vom prezenta un extract dintr-un manuscript in folio, ce se află tot la Bistriţa, şi care conţine psalmii scrişi cu litere cirilice cursive, în limbele slavonă şi română, şi însoţiţi cu un comentar. Acest volum e precedat de o precuvîntare adresată către episcopul de Rîmnic, kir Ilarion, de *Alexandru dascălul*, care, la sfîrşitul cărţii, pune această notă latină : „Hunc librum scripsi ego ex lingua race, in lingua valachica, Alexandrus Preceptor. Anno Dni. 1697. ms. sep. die 26".

Iată tot acel psalm 136, <sic> precum el este tradus în volumul citat :

„La răulŭ Babilonului acolo şedeam şi plăngeam, aducîndune amintea de Sion.
În salciia pe mijlocul ei spănzurăm organele noastre.
Că acolo ne întreba pre noi ceia ce ne robiră pre noi, şi carii ne ducea de căntare.
Căntaţi noao din căntările Sionului.
Cum vom cănta căntare Domnului pre pămînt străin.
De voi ouita pre tine Ier-slime, ouitată să fie direapta mea.
Lipascăse limba mea de grumazii miei, de nu te voi pomeni pre tine.
De nu voi pune da naintea Ier-silmul ca întru începutul veseliei meale.
Pomeneaşte, D-mne fecioarii Edomului în zua Ier-slimului.
Carii zicea deşertaţi, deşertaţi pănă în temeliile lui.
Fata Babilonului ticăloasa.
Fericit carele va plăti ţie datoariia ta, care dedeaşi noao.
Fericea de cela carele va lua şi va zdrobi tinărei tăi de piatra".

Ar fi un studiu interesant de a pune în comparaţiune traducerea psalmilor făcută de diaconul Coresi cu celelalte psaltiri româneşti tipărite sau scrise în urmă-i. Asemenea comparări ale tuturor texturilor româneşti ar revărsa multă lumină asupra limbei noastre. Venerabilul T. Cipariu a pus cu mult succes întîia piatră la o lucrare de felul acesta.

Filologii români n-au decît a-l imita și a întinde mai departe studiile și investigările lor [1].

Mai-nainte de a termina acest capitol, vom face încă mențiune și despre două psaltiri manuscrise, text slavon cu traducere românească, ce se afla la Bistrița.

Una e de format în 4°, și poartă data 7205, adică 1697, din Rîmnicul Vîlcii; cealaltă in folio, mai modernă și ornată cu miniaturile lui Hristos și lui David și cu alte multe decorațiuni făcute cu condeiul și cu coloarea verde, într-un stil de desemn care nu este nici arhaic, nici grațios, are scris d-asupra că e lucrată de *Popa Fior, dascălu de la școala domniasca*.

Interesul acestor manuscripte piere dinaintea tipăriturilor din aceleași epoce și anterioare. Sînt însă la Bistrița și alte multe cărți scrise de mînă și tipărite, care merită a atrage băgarea de seamă.

București, 1861

---

[1] Această dorință, exprimată cu mai mult de douăzeci de ani în urmă, a realizat-o în parte, dl. B. P. Hasdeu în edițiunea *Psaltirei* lui Coresi, ce d-lui a publicat la 1883, printre tipăririle Academiei Române, și în care d-sa a utilizat exemplarul ce-l descoperisem eu la Bistrița, și carele, azi încă, este cel mai complet din singurele două exemplare pînă acum cunoscute: adică cel menționat, care este depus la Biblioteca Statului, și altul, mult mai defectuos, ce a intrat în Biblioteca Academiei Române, împreună cu cărțile răposatului episcop Dionisie al Buzăului. Al Săulescului pare a fi definitiv pierdut.

STUDIILE ISTORICE ÎN ȚARA NOASTRĂ

Studiile istorice pentru orice popor în general, și mai ales pentru o națiune ca a noastră, ce-și datorează astăzi existința și privilegele sale politice, în mare parte vechilor ei drepturi istorice, trebuie să fie una din cele mai importante preocupări ale sale. Din nenorocire la noi, mai cu seamă de cîțiva ani, le vedem, spre paguba țărei, cu totul înlăturate, și nici guvernul nici publicul nu contribuiesc întru nimic a încuragia și a stimula aceste studii de o gravă importanță pentru instrucțiunea și moralizarea poporului nostru.

Anul trecut o comisiune a fost însărcinată de Ministerul Cultelor să redige un proiect pentru formarea unei societăți istorice, carea negreșit, procedînd după un plan metodic și avînd la dispunerea sa mijloacele necesarii, ar fi putut da acestor lucrări o întindere mare, o înaintare repede și regulată. Dar în timpul de față, grijile și intrigele momentului fac pe oameni să uite chiar și consolidarea unui viitor mai puțin agitat; poate că de aceia și miniștrii ce și-au trecut cu iuțeală portofoliul *insstrucției publice*, au pus cu totul la uitare proiectul de societate istorică și literarią, spre a-și petrece timpul învoindu-se sau sfădindu-se cu arendașii moșiilor mănastirești. Nobilă misiune a ministerului ce reprezintă și dirige cultura și moralizarea publică!

Admitem însă pentru un moment că deocamdată organizarea unei asemenea societăți și stabilirea unui institut savant permanent ar suscita anevoințí și poate și întîrzieri, dar trebuie oare pentru aceia ca orice încercare, orice inițiativă a guvernului să lipsească în ramura studiilor istorice, puțin lucrativă de sineși? Lipsescu-i oare fondurile? lipsescu-i mijloacele?

Tot în anul trecut adunarea legislativă a votat suma de o sută mii lei pe an pentru publicări istorice, și pe cît ținem minte, d-nii deputați erau dispuși a întinde astă sumă pînă la trei sute mii lei, dacă Ministrul Cultelor de pe atunci n-ar fi refuzat acest însemnat adaos.—Iată dar că fonduri n-au lipsit. Dar chiar și acea sută de mii de lei, în ce a fost oare întrebuințată? care sînt operile istorice publicate dintr-acel fond?

Banii negreșit n-au rămas printre economii, dar scopul destinărei lor n-a fost deloc atins, și greșala principală întru aceasta este că în loc de a dispune de acel fond, atît de mărginit, după un plan precugetat și bine chibzuit de mai-nainte, el a fost în mare parte, credem, risipit în premii acordate după eventualități și în răsplătiri poate chiar puțin proporționate.

Nu putem presupune că în viitoarea sesiune camera va fi mai puțin îngrijită de importanța răspîndirii cunoștințelor istorice, și sperăm chiar că prin concursul delegaților de peste Milcov, suma destinată pentru lucrări istorice și literare va crește în raport cu suma veniturilor ambele țări unite, și ca o mai serioasă preocupare de cultura și de viitorul nației române.

La asemenea caz, socotim că Ministerul Instrucțiunei Publice ar trebui să elaboreze îndată un proiect de societate istorică, literară și științifică, după un plan întins și apropiat cu ideea deplinei uniri a ambelor Principate, iar pînă la întemeerea acelei societăți, să înceapă îndată un număr de lucrări istorice folositoare, carele vor servi în urmă de bază viitorului institut și vor fi continuate de dînsul. După importanța lucrărilor, ele să fie predate asupra unuia sau mai multor oameni competinți cari să primiască de la guvern o remunerare modestă, și cărora să li se dea toate mijloacele de a face cercetările trebuincioase prin țara și chiar prin străinătate. Rezultatele lucrărilor s-ar tipări cu fondul alocat pentru aceasta și astfel negreșit izvoarele istoriei noastre s-ar înavuți chiar din întîiul an al întreprinderei cu o mulțime de lucrări folositoare, ce ar fi continuate în anii viitori, spre a forma tezaurul istoric al patriei.

Am încercat în lista următoare să însemnăm unele cuestiuni istorice mai importante cu a căror prelucrare s-ar putea începe această serie de opere și de culegeri menite a elucida, subt felurite puncturi, istoria țărilor române.

Epigrafica. — Se vor aduna toate inscripțiunile grece și romane din Dacia, atît cele publicate cît și cele inedite, confruntîndu-se cu originalile; ele vor fi clasificate după un ordin logic și se vor publica în facsimile reduse, cu comentarii explicative. Două persoane însărcinate cu această lucrare, vor vizita localitățile din România unde se aflu asemenea inscripțiuni, se vor pune în relații cu muzeele din străinătate și vor consulta cărțile speciale asupra acestor materii.

Numismatica. — O lucrare de acelaș fel se va face de către două alte persoane, asupra monetelor și medaliilor din orice epocă atingătoare de țările române. Desemnarea monetelor va trebui să fie foarte îngrijită și gravura executată pe oțel. — Aceste două colecțiuni vor lăți și vor lămuri foarte mult cunoștințele noastre asupra epocelor anterioare așezărei Principatelor Valachia și Moldavia.

Cronografia. — Se va începe publicarea unei colecțiuni pre cît se va putea mai complectă de cronici naționale din țările române, aflate atît în țară cît și în străinătate, scrise atît românește cît și în alte limbi. Persoanele, în număr de trei sau patru, însărcinate cu astă lucrare, vor publica într-o edițiune corectă și frumoasă, toate cronicele țărilor românești, alăturînd traduceri la cele ce vor fi în alte limbi.

Istoriografia. — Se vor tipări într-o bună și splendidă edițiune toate operile istoricului nostru *N. Bălcescu*, și mai cu seamă *Istoria românilor subt Mihai vodă Viteazul*, pe care o moarte prematură l-a oprit de a o termina și de a o pune subt tipar. România datorează această onoare bărbatului care o a înzestrat cu un așa frumos monument ridicat gloriei sale rezbelnice.

Diplomatica. — Se va începe a se face o colecțiune de acte oficiale (hrisoave și urice), atingătoare de istoria și de instituțiile vechi ale țărilor românești, culese din Arhivele statului, mănăstirești și particulare și din publicări anterioare. Se vor aduna și documentele ce se vor putea dovedi prin arhivele și bibliotecile din străinătate, formînd astfel un tezaur diplomatic dupe un plan uniform și în care actele în limbi străine vor figura transcrise cu esactitate în limba lor originală și însoțite cu traduceri românești. Această lucrare întinsă va cere concursul a cinci sau șase persoane cel puțin.

O comisiune specială ar putea fi formată spre a culege actele cele mai importante atingătoare de cuestia mănăstirilor închinate din Principatele Unite. Ea s-ar ocupa cu redigearea unui memoriu complect în care această cuestie ar fi expusă cu claritate și veridicitate, bazîndu-se pe acte și documente. Tipărirea s-ar putea face în limbile română și franceză.

Administrațiune. — Se va publica o edițiune comentată a *Condicei de socotelie Vistieriei subt Constantin vodă Brîncoveanul*, care se află păstrată în arhiva statului din București. Această publicare ar vărsa lumină asupra cuestiilor administrative așa de obscure pînă acum în trecutul nostru. O singură persoană ar fi de ajuns ca să îngrijească publicarea.

Legislațiune. — Se vor retipări în edițiuni comentate: 1° *Îndreptarea legei tipărită în Tîrgoviște* la 1652 și 2° *Cartea românească de pravili împărătești, tipărită în Iași* la 1646. Aceste două vechi legiuiri ale lui Vasilie vodă Lupul și Matei vodă Basarab merită a se face mai cunoscute publicului, spre a se vedea într-însele după ce principii se da justiția în țările române în trecut. Oameni speciali în jurisprudență și ecclesiastici conoscători de dreptul canonic, vor fi însărcinați cu această lucrare.

Arheologia. — Se vor începe a se lucra monografii asupra mănăstirilor celor mai însemnate din țările române, tractate din punctul de vedere istoric, arheologic și bibliografic, care vor fi însoțite cu stampe esplicative frumos lucrate. Pentru aceasta se vor consulta actele vechi ale mănăstirilor în cuestiune; se vor face desemnuri în culori foarte exacte după toate monumentele și anticuitățile ce ele conțin, spre a se lămuri printr-însele mai bine descrierile arheologice. Aceste monografii ne vor face a cunoaște starea de cultură a artelor și a industriilor în trecut; arhitectura, pictura și sculptura pe piatră, pe metal, pe lemn sau pe os, argintăria și bijuteria, țesătura stofelor și broderiile, arta tipografică și ceia a gravurei, paleografia și miniatura pe manuscripte, în fine toate artele și toate măestriile casnice își găsesc locul într-aceste descrieri arheologice pe lîngă care se adaogă uneori și elucidarea unor puncturi controversate de istorie, care vin de se explică *prin actele* și monumentele mănăstirilor.

Arhitectura. — Se va face o lucrare specială asupra *bisericei episcopale de la Curtea de Argeș*, cel mai frumos monument de arhitectură din țara noastră, și poate chiar unul din capetele d-operă ale artei bizantine. Într-acea lucrare va intra descrierea și desemnarea tuturor amăruntelor arhitectonice și decorative ale acestui monument, avînd totdeodată în vedere restaurarea și conservarea sa, precum și reclădirea palatului episcopal într-un stil care să nu prezinte trista înfăţişare a celor mai multe restaurări moderne de monumente vechi din ţara noastră. Omul special însărcinat cu această interesantă lucrare, ar trebui să se ocupe şi cu turnarea de modele de ipsos după ornamentele monumentului, care se constitue un muzeu de decoraţiuni, mai demne de imitat de cît figurile de ipsos cu care vedem ticluite şi împestriţate casele ce se zidesc acum în capitală.

Iconografia. — Se va începe a se lucra o colecţiune de portretele totulor domnilor ţărilor române cu familiile lor şi ale personagelor însemnate din istoria patriei, care se vor decopia după picturile murale din biserici şi din orice alte izvoare figurate se vor găsi în ţară şi în străinătate. Aceste portrete, de o parte, copiate în mărime naturală, vor forma un muzeu istoric; de altă parte, reduse în proporţiile unui album, se vor tipări cu colori.

Literatura (*Tradiţiuni orale*). — Se vor aduna şi se vor publica toate cîntecele poporane ale românilor din Dacia, din Mesia şi din Macedonia, în formele lor originale şi cu comentarii. Colecţiunea D-lui B. Alecsandri se va reproduce, servind de bază lucrării. Totdeodată se vor aduna şi se vor publica şi legendele poporane în proză (basne, proverbe, ghicitori, superstiţiuni şi alte tradiţiuni). Una din cele trei sau patru persoane însărcinate cu această culegere, va călători printre românii de peste Dunăre spre a aduna cînticele şi tradiţiunile lor. O asemenea lucrare e d-o mare importanţă pentru istoria limbii, a credinţelor şi chiar unor evenimente politice ale naţiei române.

Muzica. — Se vor aduna şi se vor publica melodiile poporane ale românilor, cu studii asupra instrumentelor lor de muzică, avînd în vedere o lucrare specială asupra muzicei naţionale.

Filologia. — Colecţiunea de exemple de limbă şi de stil românesc din secolii trecuţi, alcătuită de dl. *Timoteu Cipariu* de la Blaj, subt titlul de *Analecte literarie*, fiind o lucrare din cele mai interesante pentru studiul istoric al dezvoltărei limbei române şi această carte fiind rară, guvernul român ar putea invita pe D. Cipariu a publica o a duoa ediţiune din această carte, mai complectă şi adăogată cu exemple literarii din epocile mai moderne. O asemenea carte ar aduce cel mai mare folos fiind răspîndită în şcolile române, şi încuragiarea dată de guvernul nostru culturei fraţilor ardeleni, ar fi un puternic legămînt de înfrăţire.

Traduceri istorice. — Sînt cărţi scrise în limbi străine care au mare interes pentru istoria noastră, şi raritatea lor precum şi neputinţa de a face din tot omul un poliglot, cer ca să le avem traduse în limba noastră. Printre dînsele vom deosebi deocamdată vreo patru opere a căror răspîndire în publicul romîn ar fi de un mare folos. Guvernul ar putea să însărcinese deosebite persoane cu traducerea cărţilor următoare: 1° *Istoria Valahiei şi Moldaviei scrisă în limba germană de I. Ch. Engel*, 1804, Halle. — 2° *Descrierea geografică şi etnografică a Daciei transalpine, scrisă asemeni în limba germană de F. I. Sulzer*, 1782, Viena. — 3° *Istoria revoluţiilor moderne din Valahia, scrisă italieneşte de Del Chiaro*, 1718, Veneţia. — 4° *Călătoriile în Valahia Moldavia şi Moscovia ale patriarhului Antiohiei Macarie, scrise arăbeşte de arhidiaconul Paul din Alep*, (XVII *secol*) *şi traduse englezeşte de Belfour*, 1829, 36, Londra. (Din care s-ar putea extrage numai părţile I, II şi VIII atingătoare de ţările române şi sumare din celelalte părţi).

Nu pretindem a fi făcut aci o nomenclatură complectă de toate lucrările ce s-ar putea face în cercul cercetărilor istorice; ci vrem numai să învederăm că toate acestea se pot face cu înlesnire chiar în momentul de faţă, dacă guvernul ar voi să ia salutaria iniţiativă de a lucra cu stăruinţă şi cu patriotism la dezvoltarea morală şi intelectuală a naţiei române.

<PRECUVÎNTARE>

O eră de renaştere şi civilizaţie s-a deschis ţărei noastre. Naţiunea română, pusă pe calea cea mare a progresului, trebuie să dobîndească toate elementele necesarii ca să meargă înainte şi să ajungă la putere, la mărire şi la prosperitate. Elementele care pot pregăti şi întemeia acest mare viitor al naţionalităţei române sînt ideile şi cunoştinţele serioase în ştiinţe, litere şi arte. Răspîndirea ideilor pentru dezvoltarea spiritului şi formarea inimei, va aduce ţara noastră la o adevărată civilizaţie.

Această singură dorinţă a îndemnat la publicarea *Revistei române pentru ştiinţe, litere şi arte*, care acum intră în al doilea an al apariţiunei sale.

De la început, redactorii ei au fost departe de a crede că vor putea singuri dobîndi toate rezultatele dorite. Dar credinţa că scopul acestei lucrări va fi aprobat şi încuragiat, îi a făcut cu dreptate a spera că toţi bărbaţii eminenţi prin luminile şi ştiinţele ce posedă, vor da modestei lor încercări, o întindere şi o însemnătate mai mare. Printr-un asemenea concurs puternic, *Revista română*, deviind un centru de activitate intelectuală al României, va putea fi o operă adevărat naţională şi un mijloc însemnător de civilizare pentru patria noastră.

Unirea frumoasă în dorinţe şi în lucrare a mai multor persoane, cu gînd de a pregăti ţărei acest mare viitor, prin întinderea şi răspîndirea instrucţiunii, va fi o mărturie învederată de concordia, activitatea şi patriotismul românilor.

Această cugetare le dă curagiul a se adresa către bărbaţii de litere şi de ştiinţă din ţările române cu o deplină încredere că vor bine voi a răspunde apelului ce fac la luminile şi cunoştinţele lor şi nu vor refuza a conlucra la o operă ce are de unic scop, dezvoltarea şi prosperitatea naţiunei române.

CÎTEVA ORE LA SNAGOV

I

PÎNĂ LA MĂNĂSTIRE!

Publicul din Ţara Românească, începînd de la clasele înalte şi luminate în care se recrutează magistratura, pînă la treptele cele mai înjosite şi mai degradate ale făcătorilor de rele, cunoaşte astăzi bine că antica mănăstire Snagovul, aşezată la patru ore distanţă de Bucureşti, este hotărîtă de condica penală a ţărei spre a servi ca loc de închisoare pentru vinovaţii, ce n-au meritat pedeapsa mai grea a muncei la ocnele de sare sau la porturile dupe malul Dunării. Cititorul nostru s-ar putea dar aştepta a găsi într-aceste pagine vreo disertaţiune juridică, economică sau umanitară, asupra sistemelor penitenţiare, ori cel puţin o povestire mai mult sau mai puţin romantică care să aducă aminte, sub colori mai veştede şi mai pălite, *I miei Prigioni* de Silvio Pellico sau *Le dernier jour d'un condamné* de Victor Hugo.

Ne grăbim de la început a-nlătura asemenea prepusuri şi declarărăm că, din cîte vom spune aci despre actuala închisoare, foarte puţine vor avea raport la locuitorii ei de acum. O predilecţiune firească ne-mpinge în veci a căta în trecut, şi poate că morţii ce şi-au lăsat numele lor în acel cucernic locaş de jale, vor şti a ne aminti, din zilele lor depărtate, fapte şi datine, dacă nu mai veselitoare, cel puţin mai strălucite şi mai mărețe decît furtişagurile triviale ale arestanţilor ce calcă astăzi osemintele şi suvenirele lor.

Găsim o plăcere nespusă a străbate tărîmul patriei, cercetînd peste tot locul umbrele şi amintirile strămoşilor noştri; ici o cruce de piatră, părăsită într-un cîmp pustiu, comemorează o faptă vitejească sau o crudă răzbunare; colo, o vechie capelă poartă, în inscripţiunile, în portretele şi în odoarele ei, lucrate fără artă, urma pietăţii şi a dărniciei anticilor voevozi; mai dincolo, cîteva ruine de ziduri uriaşe, o sfărămătură de cetăţuie, un părete de vechi palat şoptesc inimei pe tăcute, numele glorioase ale lui Traian şi ale eroilor ce au urmat tradiţiunea lui de onoare pe pămîntul românesc. Astfel, la tot pasul, colinda noastră iscoditoare se opreşte, cu o plăcută şi cuvioasă mirare, dinaintea acelor preţioase sau falnice amintiri, care din adîncimea secolilor, se-naltă uriaşe peste mărunţimea noastră actuală. Dorul nostru s-avîntă printre răstimpii trecutului, pe cînd privirea ni se preumblă prin luncile şi pe plaiurile ţării noastre, marture încă elocuente ale atîtor întîmplări felurite. Adesea dar, şi cît de des se poate, căutînd impresiuni aşa de-nvietoare, părăsim cetatea şi zilnicile-i supărări, ca să cerem de la cîmpii mari, de la munţii răcoroşi şi de la vechile locaşe ce stau răsipite printr-însele, destăinuiri din vremi de restrişte şi de glorie ce au fost şi nu mai sînt.

Deci, în anul trecut, pe o frumoasă dimineaţă de vară, apucai, fără ţel hotărît, calea Ploieştilor. Pentru cel ce are a se conforma la o a duoua citaţiune a tribunalului de Prahova sau care vrea să-şi tîrguiască lînă ori cherestea de la munte, înţeleg că nimic nu poate fi mai folositor, mai comod şi chiar mai plăcut decît acea măiestrită şosea care, din grădina de la capul podului Mogoşoaiei, se-ntinde aţă pînă la bariera Ploieştilor, şi care-l duce drept ca glonţul, în trei patru ore, fără piedică, fără turburare, în capitala judeţului despre munte. Dar pentru mine, călător cu gusturi neţărmurite şi setos de a cunoaşte ţara cu tăinuitele-i comori, de a răsufla într-însa gemătul din urmă al trecutului ce se ascunde prin locuri uitate de civilizarea modernă, mărturisesc că acea linie monotonă ce-şi destinde aşternutul său gronţuros de petriş gălbui, peste ţarine şi livezi, covîrşind văile şi scobind dealurile spre a nu se abate de la nivelul său drept şi uniform, acea coardă nemlădiită şi disgraţioasă, întinsă fără gust pe d-asupra capricioasei naturi, îmi pare un ce anormal, nesuferit, puţin firesc şi absurd, care despodobeşte natura, fără d-a face onoare imaginaţiunii, bunului gust şi dreptului simţ ale omului. Dovadă despre adevărul acestei cugetări, am chiar nespusul urît ce mă stăpîneşte îndată ce trăsura începe a mă legăna într-un chip monoton, scîrţîind pe suprafaţa netedă a unei bune şosele. Atunci simţirile oricărui călător ajung a se amorţi; ochii se obosesc din lipsa de varietate, urechile se învaţă a răsuna ca o pîrîitoare, nările se-năbuşesc de pulbere, glasul se opreşte în pieptul îngreuiat, şi o prostatică aromeală stăpîneşte toată firea nenorocitului călător! Atunci, el doarme, el sforăie! Rămîneţi sănătoase, impresiuni vii şi variate! Pentru somnoros natura n-are privelişti încîntătoare, suvenirele trecutului rămîn mute d-alungul căii. Cîte odată numai, cînd surugii pornesc într-unul din aceste desghinuri fantastice care dau, pînă la oarecare punt, o idee despre pornirile furtunoase ale zeului Odin, încurîndu-şi armăsarul ager cu nenumărate picioare, atunci numai, somnul e întrerupt cu spaimă de mişcările şovăite ale trăsurei, alunecînd de la o muchie a şoselei la alta, ca o coasă ascuţită într-un răzor de fîneţe.

Aceasta nu era sub nici un cuvînt, temerea ce mă preocupa în ziua călătoriei mele către Ploieşti, căci ticniţii căişori vineţi ce-mi trăgeau brişca, nu se puteau asemăna întru nimic cu zeiescul fugaci, şi singura lor vină era d-a se clăti cu o mişcare lină şi cumpătată care mă îndemna puternic a mă da cu totul plăcerilor puţin ispititoare ale zeului Morfeu. Pe cînd efectele soporifice ale şoselei, în luptă cu a mea stăruită curiozitate de călător deştept, începuse a lua proporţiuni învingătoare, ca la trei ore de Bucureşti, dincolo de satul Tîncăbeştilor, acolo unde, pe dreapta, este o mică cîrciumă ţărănească, deodată mi se deschise în faţă un drum frumos şi larg, un drum al lui Dumnezeu, ce şerpuia printre păduri stufoase ca un covor de iarbă fragedă şi măruntă, scăldată p-alocurea de

băltişe răslăţate, ce se adunase din apele de ploaie. Instinctul meu de barbar, căci astfel mulţi vor zice, mă-npinse a lăsa îndată nevoiaşa şosea, şi intrai cu inima încinsă de dorul liberei naturi, într-acea minunată dumbravă.

„Ce absurd e uneori omul în judicata sa!" îmi ziceam eu în mine acum, cînd un pămînt moale şi umed, ca o cale şerpuită de pe răsfrîngerile tărîmului, înlocuise, sub roatele trăsurei, asprimea scîrţîitoare şi prăfuită a dreptei şi înţelenitei şosele. „Ce absurd e omul! el pretinde că a înaintat, a propăşit, s-a civilizat, născocind nouăle mijloace de comunicaţiune! Dar care e oare scopul progresului, a civilizaţiunii, dacă nu este de a lăsa omului independenţa cea mai largă în faptele, în gusturile şi în cugetările sale? a răspîndi peste toată lumea libertatea cea mai întinsă? Nu este oare mai liber omul cînd, cu organele ce i-a dat Dumnezeu la naşterea sa pentru umblare, el străbate întinderea, dupe cum îi trece prin minte, oprindu-se unde vrea, cotind unde-i place, alergînd cînd îi abate, odihnindu-se cînd se simte obosit? A trebuit însă mai întîi ca el să renunţe în parte la această neatîrnare spre a se da în sarcina unui dobitoc, spre a se pune la dispoziţiunea lui, încălecîndu-l sau cărîndu-se dupe un bou ori dupe un cal. Negreşit se poate zice că dobitocul, fiind şi el o creatură cu viaţă, avînd instincte, gusturi, dorinţe şi aplecări ale sale, omul şi l-a luat mai mult ca un tovarăş, ca un ajutor. În adevăr, calul care, precum a zis marele Buffon, *e cea mai nobilă concuistă ce omul a făcut vreo dată asupra naturei*, pare a lua parte la toate plăcerile şi la toate nevoile soţului său omenesc; ager şi cutezător în războaie, el înfruntă, împreună cu călăreţul, toate primejdiile, aprinzîndu-se ca el la zgomotul armelor, la lucoarea împuşcăturilor, la fumul prafului, la privirea sîngelui! Daca omul e împins de o patimă amoroasă, dacă aleargă ca să se arunce în braţele iubitei sale, vezi cu ce foc, cu ce mîndrie, cu ce falnice nechezături îl duce armăsarul său, scăpărînd din copită şi spumegînd sub frîne. Apoi iar, dacă pe sărmanul surugiu, vreo jale îl coprinde, cine va fi mai simţitor la a sa durere decît caii săi credincioşi, cărora le spune el fugind:

« Mişcă băiete, mişcă şeoase!
Sfărîmă-mi gîndul cel necurmat;
Zdrobeşte-n mine slabele-mi oase
Ce tristu-mi suflet îl ţin legat.
În fuga mare, te poticneşte
De-mi rupe capul aci pe loc;
Mergi, zboară colo unde-m zîmbeşte
Al nesimţirii vecinic noroc! »

Dar însă, nu credeţi pe simplul surugiu român care poate fi învinovăţit de a nu cugeta întocmai ca un om civilizat; apoi, adresaţi-vă către clasicul Racine, către poetul cel mai corect, şi cel mai cultivat în toate privinţele, şi chiar dînsul vă va zice, vorbind despre caii răposatului beizade Ipolit:

« Ses superbes coursiers, qu'on voyait autrefois
Pleins d'une ardeur si noble obéir á sa voix,
L'oeil morne maintenant, et la tête baissée,
Semblaient se conformer à sa triste pensée».

Din toate acestea conchidem că, precît dobitocul e un tovarăş plin de compătimire, un prietin intim şi simţitor al celui ce, din simplă îngînfare, i se zice stăpîn, omul, încrezîndu-i sarcina trupului său, nu i se robeşte cu totul, ci mai mult se învoieşte cu dînsul ca cu o fiinţă căria-i place a jertfi chiar şi parte din nepreţuitul dar al neatîrnării sale. Pînă aci toate merg destul de bine, dar cînd omul, regele naturei, ajunge a-şi încrede soarta, unei simple puteri brutale, care nu judică, nu cugetă, nu simte, ci merge mereu nainte, zdrobind toate în preajmă, fără socoteală, fără conştiinţă; cînd el se face sluga unei căldări cu apă clocotită care tîrăşte orbeşte dupe sine sufletele omeneşti, şi nu cunoaşte altă lege mai naltă, altă strună mai puternică decît două şine de fier aşternute pe căpătîie de lemn; cînd omul, într-un cuvînt, clădeşte cu cheltuieli şi cu sudori colosale drumuri de fier, spre a se transporta pe sine, ca o surcea fără preţ, lepădată în voia nesocotită a elementelor, atunci, eu unul, declar că omul şi-a pierdut cel mai scump odor al inteligenţei sale, raza luminoasă ce-l aseamănă cu dumnezeirea, simţul valorii şi libertăţii sale; el s-a înjosit pînă într-atît încît s-a făcut chiar unealta, jucăria, robul materiei brutale şi, în loc de a păşi în calea progresului, în loc de a înainta spre civilizare, cum pretind cei mai mulţi, mie, mi se pare curat că el s-a cufundat de sineşi în cea mai umilitoare netrebnicie şi s-a degradat, nesocotitul, la cea mai tristă barbarie!"

Cu acest puternic raţionament, — care, sper totuşi că nu va opri de a se realiza linia ferată de la hotarele Bucovinei la Galaţi, şi de acolo, poate, pînă la trecătoarea Jiului, — cu acest tare raţionament şi cu altele de o dialectică nu mai puţin strînsă, era preocupată mintea mea, pe cînd trăsura străbătea încetişor pajiştea înverzită în care intrasem cu atîta bucurie. Şi într-adevăr, totul în preajmă era încîntător; înalţii stejari, pătrunşi de luminile soarelui de vară, prezentau în bolţile lor răslăţate, toată scara feţelor smarandului, de la frageda verdeaţă a mugurului pînă la negrul întunecat al tulpinei, O atmosferă de balsame răcoroase învia suflarea, şi şoapta frunzelor, uşor cletinate de o lină adiere, se îngîna singură cu susurul greierilor ascunşi în frunziş. Prin acele locuri misterioase, scăldate acum de razele amiezei, poştalionul meu înainta pe ţăcăneală; surugiul, spre a îndemna caii, învîrtea uneori biciul alene peste capul lor, ş-apoi le adresa din cînd în cînd, cu glas domol, strigătul prelungit de: *hai, băieţi*! Roatele briştei tăiau făgaşe subţiri pe iarba plăpîndă a pămîntului jilav, şi tot echipagiul păşa cu o moale legănătură. Cîţiva porumbi sălbatici, singuri stăpîni deocamdată, ai acelor păduri, se răsfăţau pe drum, şi cînd trăsura sosea aproape de dînşii, ei zburau mai departe, tot pe cale, şi îngînau astfel mersul nostru, pînă ce, obosiţi de întrecere, s-ascundeau în crăcile vecine. Astfel, totul în acea zi era pustiu prin pădure; abia dacă întîlni doi muscali lipoveni din cei ce locuiesc un sat învecinat. După bărbile lor lungi, după cămeşile lor vărgate cu roşu, se cunoştea lesne de ce naţiune sînt; dar, dupe pălăriile lor ţuguiate, puse cam la o parte, dupe caftanele lor lungi, aruncate pe umeri, şi dupe umbletul lor cam pe două cărări, cu aceiaşi înlesnire se cunoştea că, în acea zi, era zi de sărbătoare, şi că bieţii muncitori, precum mai toţi oamenii în lume, îşi găsise uitarea necazurilor şi realisarea unui minut de întreagă fericire, în vesela şi mîngîietoarea beţie. Şi-n adevăr, n-a zis oare bine poetul, cînd, în versuri armonioase, ne spune că:

„Viaţa noastră-i o beţie;
Sîntem beţi cînd de amor,
Cînd d-o dulce melodie,
Cînd d-un nume sunător;
Unii-s beţi de avuţie,
Alţii de ştiinţa lor,
Mare parte de prostie,
Mulţi de lacrimi şi de dor..."

Repetînd graţioasele strofe ale unui poet amic, adresate la *Beţie*, şi pline d-o filosofie aşa adîncă, gîndirea mi se repurtă cu jale asupra unui alt cîntăreţ al beţiei, asupra unui alt tînăr amic, care dispăru într-o zi dintre noi, lăsîndu-ne numai, ca dovezi ale talentului ce fierbea în sînu-i, cîteva poezii melodioase, pline de graţie şi de simţire, de foc şi de vioiciune.

Alexandru Sihleanu, tovarăş cu noi de studii în ţară şi în străinătate, avea o inteligenţă deşteaptă, un spirit glumeţ şi sarcastic, o imaginaţiune aprinsă şi o producţiune lesnicioasă, care se ascundeau toate subt o aparenţă de adîncă lenevire, de zburdalnică nepăsare, zugrăvite pe faţa-i oachieşă şi palidă, dar fină şi plăcută. Cînd citeşte cineva comica descriere ce ne-a dat el despre hoinarii din grădina Cişmegiului, cînd citeşte strofele lui la *Patrie*, *Veghierea*, *Strigoiul*, mai multe sonete şi alte bucăţi ale lui, nu poate nimeni tăgădui că talentul acelui poet avea dinainte-i un viitor strălucit. Ş-acele daruri ale naturei, însoţite de toate desmierdările lumii noastre, tinereţe, graţie, avere, toate s-au nimicit, acum patru ani, printr-o boală extraordinară, necunoscută chiar de medici, trist fenomen al naturei, care, dintr-o mică bubă ieşită pe buza junelui, cangrenă în cîte-va ore, tot trupul său. Tînărul poet n-avusese încă timpul a preţui chinurile ş-amărăciunile vieţii, şi el, în desfătările unui trai de plăceri, închina vinului, aceste înfocate strofe:

„O! cerească ambrozie
Ce mîngîi sufletul meu,
Cînd sorb unda-ţi aurie,
Parcă beau chiar din Leteu!
Atunci uit viaţa trecută;
Atunci tot e zîmbitor.
Zău! beţia e plăcută,
Căci n-am păs de viitor!
Oameni, gemeţi cu-ntristare?
Nu-mi e milă de plînsori!
Printre voi cu nepăsare
Trec ca soarele prin nori.
Vin! bachantă înfocată,
De-mi dă leneş sărutat,
Căci, cînd vinul mă îmbată,
De plăceri sînt însetat.

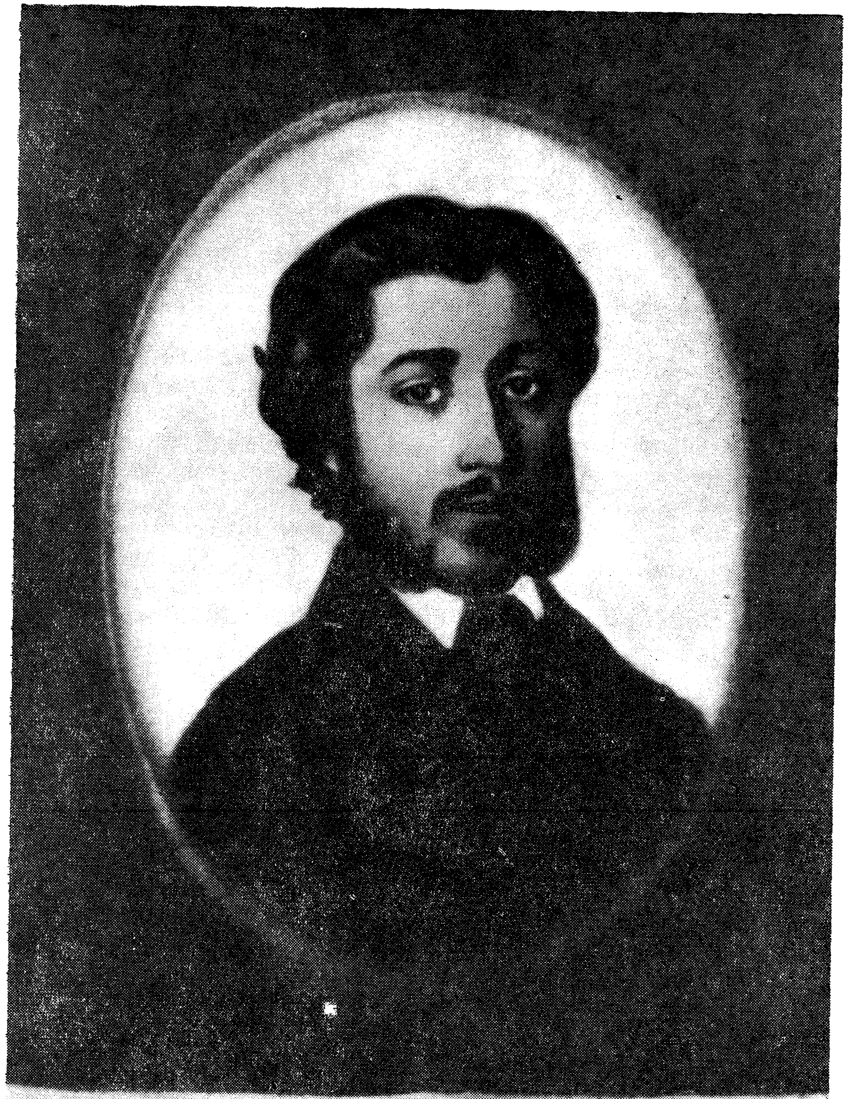

A. Sihleanu

Alexandru Sihleanu.
Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România.
Cabinetul de stampe.

Iar tu undă, cură, cură!
Să te gust eu tot mai vreau,
Şi-n oricare picătură
Cîte-un vis voi să mai beau!"

Pe cînd mă aflam pornit în aceste amintiri felurite de dor şi de mîngîiere, deodată, dintr-o potecă lăturaşă, ascunsă în pădure, izbucni în drumul mare, o brişculiţă arendăşească tîrîtă de trei căluşei de sat ce-i mîna de pe capră, un ţigan strenţeros şi neţeselat. În lăuntru erau grămădite o mulţime de tinere arendăşoaice gătite şi împodobite cu toate feţele curcubeului. Cîte erau la număr, zău nu pot spune; dar atîta ştiu că, printre boltele invoalte ale malacoafelor şi fustelor cusute, printre rochiile de mătăsării înflorate, printre falbalale, mangeturi şi volane, printre coafurile cu flori, cu blonde, cu panglice şi cu pene, în sfîrşit printre toate gătelile încărcate şi împestriţate ce lipscanii şi marşandele din Bucureşti vînd *cocoanelor* de ţară, drept *marfă de Paris*, zări mai multe figuri rotunde şi drăgălaşe cu pieliţa trandafirie, cu ochii negri şi scînteietori, cu buze rumene şi adimenitoare. Junele cîmpence se duceau negreşit, fără ţeremonie, să petreacă sărbătoarea în vecini; dar întîlnirea unui orăşan, pe cînd se aflau într-un echipagiu aşa de puţin prezentabil le făcu să se ruşineze. Simţimîntul stîngaci al civilizaţiunii copleşi vesela şi libera pornire a naturei, şi îndată, care de care, începură a-şi ascunde obrajii din dosul umbreluţelor, sub zăbranicul vălelor sau sub mănuşiţele lor grăsulii, a căror roşaţă n-o pitea îndestul mitenele lor de mătase neagră. Acest joc de-a ascunselea, aţîţîndu-mi curiozitatea, da mai mare preţ ochirii strălucitoare şi zîmbetului sfieţ ce scăpau uneori printre pedicele rădicate cătărilor mele indiscrete. Surugiul, om cu mare înţelepciune, uneori lăsa brişcuţa tinerelor călătoare să ne apuce înainte, alte ori, şi tocmai la hopuri, potrivea ca să mergem alături; astfel privirile mele se răsfăţau cu drag, cînd pe mîndra pădure, podoabă a naturei, cînd pe gingaşele chipuri ale junelor femei, farmec al vieţei noastre omeneşti.

Subt aşa dulci impresiuni trăsura mea ajunse într-un sat clădit în răscruce şi, făcînd la dreapta, se află dodată dinaintea unei mari întinderi de apă, ţărmurită în depărtare, jur împrejur, de păduri dese şi-ntunecoase. La mijlocul bălţii, într-o mică insulă, se vedeau zidurile învechite şi turlile crestate ale vechii mănăstiri Snagovul. De la malul unde mă aflam pînă la capul ostrovului, cîţiva taraci, rupţi şi pîrliţi, îşi răsfrîngeau, ici şi colea, umbrele lor, prelungite în verdeaţa întunecată a apelor. Aceia erau rămăşiţele unui vechi pod, care unea odinioară prundurile; la 1821, în războiul grecilor răsculaţi de Ipsilant, în contra turcilor, aceştia deteră foc podului, care arse mereu o zi şi o noapte, întinzînd o coardă de flacări peste luciul bălţii. De atunci încoace, comunicaţiunea cu mănăstirea se face printr-un pod umblător, care străbate lacul, împins cu lopeţi; în adevăr apa este, pe alocurea, adîncă de cincisprezece stînjini şi mai bine; ţărmurenii chiar nu se avîntă pe dînsa fără de oarecare sfială, căci adesea o luntre uşoară, surprinsă de vînturi sau răsturnată de stuful ascuns sub apă, în mijlocul bălţii, s-a făcut nevăzută împreună cu văslaşul ei. O scenă şi mai îngrozitoare s-a petrecut la 1853. Un convoi de soldaţi era însărcinat a conduce la închisoarea Snagovului, o sumă destul de însemnată de arestanţi. Carele încărcate cu vinovați sosiră către seară pe malul lacului, și spre a nu întîrzia prea mult trecerea, imprudentul comandant încărcă podul umblător cu un număr foarte mare de arestanți, ocolit de vreo cîțiva soldați.

Podul se clăti cu greu de la mal, luntrele ce-l purtau se lăsase pînă la buze în apă, tălpile trosneau la fiece mișcare și îngrijarea coprinsese pe toți. Deodată, pe la mijlocul căii, o groaznică scrîșnitură se auzi, și tot podul sfărîmat se cufundă în adîncime cu sarcina-i îngrozită. Atunci, la lucoarea roșatică a murgului serii, se văzu o scenă din cele mai înfiorătoare. Arestanții, împiedecați de cătușele grele ce-i legau unii de alții și-i trăgeau afund, soldații îngreuiați de armele și de munițiunea lor, se luptau în întunerecul și în volbura undelor, care de care să scape, trăgîndu-se, smuncindu-se cufundîndu-se și mai rău, unii pe alții. Astfel Dante descrie gintea nenorocită a leneșilor, luptîndu-se cu cruzime în apele mocirloase ale Stixului:

> „Queste si percotean non pur con mano,
> Ma con la testa, e col petto, e co-piedi,
> Troncando si co-denti a brano a brano".

Astfel de imagine grozave se formau în închipuirea mea, pe cînd un preot ce mă călăuzize de la sat, îmi povestea trista împrejurare de la 1853, însoțindu-mă pe podul umblător, ce-l mînau acum voinicește patru țigani arestanți cu fețele negre și încruntate. Trăsura o lăsasem la mal și plutind pe întinsa baltă, în curînd sosirăm în insula unde se află mănăstirea.

II

ÎNDOIELI ASUPRA CTITORII

Intrînd în curtea principală, ce este în forma unui pătrat lungueț și în dosul căria se află o altă curte destinată pentru arestanți, privirea mi se aținti îndată asupra bisericii celei mari. Starea ei de ruinare și prefacerile posterioare clădirii, acum și acelea învechite, nu mă opriră d-a recunoaște într-însa un monument, foarte antic pentru țara noastră, care puțin a păstrat, dacă avea ce păstra, din timpii înapoiați. Clădită cu straturi de cărămidă roșie ce se alternă măiestrește cu așternuturi de un moloz țeapăn și gălbui, care imită destul de bine piatra calcarie, ea prezentă, d-asupra cornicei ce e formată de un brîu de cărămizi cu unghiuri ieșite și scobite, o învelitoare de șindrilă acum putredă, peste care se-nalță două turle poligonale, așezate una în dosul alteia, în sensul lungimii templului.

Mica circonferență a acestor turle și ferestrele lor lungi și înguste, denunță un period, nu de tot primitiv al stilului bizantin; sub cornicie însă, biserica e decorată, dupe un mod foarte uzitat la orientali în vechime, cu un șir de glafuri în formă rotunjită, alăturate unul de altul și purtînd fiecare, la mijloc, o mică cruce bizantină de stil primitiv, formată de piatră sau de cărămizi. Planul și înfățișarea interioară a edificiului dau învederat pe față o epocă care se resimte de modificările ce arhitectura bisericei orientale încercă, prin secolii ai XIII-lea și următorii, subt influințele mahometane și venețiane și chiar, poate, sub clima mai nordică a țărilor dunărene. Planul lipsit astăzi de peristilul sau tinda deschisă exterioară ce s-a dărămat, oferă în adevăr, dupe principiile clădirilor bizantine, două corpuri principale: în față, un *nartex* sau *advon* pătrat, și din dosu-i, un *atrium* sau *choră*, formînd o cruce cu lature egale, coprinsă într-un al doilea pătrat; dar laturele curmezișe sau *transeptul* nu mai sînt terminate în linie dreaptă, ci se rotunjesc, formînd dasupra o semi-boltă și *absida* sau fundul, în loc d-o singură *celă* sau altar, prezentă, la mijloc, o semi-circonferență mai mare, ajutată de fiecare parte, cu cîte-una mai mică. Aceste trei altare corespund fiecare la cîte o tindă, adică la cîte un spațiu prelungit, coprins între două rînduri de stîlpi ce susțin o boltă, și căruia, din pricina asemănării ce are cu un coș de corabie răsturnat, i se zice *nave* (*nef*); altarul mai mare din mijloc se prelungește cu navea principală, care e despărțită de cele două nave laterale, prin patru stîlpi groși și rotunzi, de cărămidă, formînd între sine arcuri cercuite, pe dasupra cărora stă așezată, cu ajutorul unor triunghiuri boltite sau *pendentive*, cupola centrală a *Pantocratorului*, înălțată și ea pe un zid circular (tambour), ce se aseamnă cu un olan foarte spațios. Această dispozițiune, cu oarecare deosebiri semnificatoare, se află și în Biserica Domnească ce este situată în orășelul Curtea de Argeș; dar aci, *transeptul* nu este rotunjit afară din pătratul planului, și *absida*, compusă tot din trei altare, se prelungește ceva mai mult la cel din mijloc; apoi iar, stîlpii rotunji ai *chorei* sînt înlocuiți prin pilaștri pătrați, și turla centrală, mai lată, se-nalță mai puțin, avînd împrejuru-i ferestre rotunjite sus; o altă diferență însemnată se vede în advoanele acestor două biserici: cea de la Curtea de Argeș n-are alt *nartex* decît o îngustă boltă lungăreață, așezată transversal templului și despărțită de dînsul printr-un zid; advonul de la Snagov din contra, e o cameră pătrată cu patru pilaștri octogoni ce susțin un turn boltit, rădicat dasupră-le și astăzi răsturnat. Un părete cu trei uși, ce corespund fiecare cu una din navele chorei desparte ambele compartimente. La amîndouă bisericile, ușile și ferestrele corpului principal sînt dreptunghiulare și tălpile lor superioare de lemn sau de piatră, sînt mai adesea ajutate cu cercuri de ușurare.

Din aceste mărunte deosebiri ale îmbelor edificii, e lesne a se dovedi că construcțiunea bisericei de la Curtea de Argeș a precedat, cel puțin cu unul sau cu doi secoli, pe cea de la Snagov. În adevăr, acea biserică poartă curat caracterele ce domniră în stilul bizantin între al XI-lea și al XIII-lea secol și, cu toate că într-însa, arcul înlocuește pretutindeni frontonul triunghiular, la căpătîie, ea se poate asemăna foarte mult cu biserica *Catolicon* sau catedrala cea vechie din Atena. Tradițiunea atribuie clădirea sa lui Radu Negru vodă, și în adevăr, toate dovedesc că secolul al XIV-lea n-adusese încă preschimbările ce el introduse în arhitectura eclesiastică bizantină, cînd se ridică acest monument, cel mai vechi poate din edificiile religioase ale țărei noastre.

Biserica de la Snagov s-arată însă a fi mai nouă. Ea nu poartă nici o inscripțiune care să amintească despre ctitorii ei antici, ci, numai, peste ușa din lăuntrul chorei, stă scris, în limba grecească, că s-au făcut niște mici reparațiuni la 1815, subt egumenia părintelui Neofit. Dar tradițiunea și cronicele au păstrat numele lui Vlad vodă Țepeș ca primul fondator al mănăstirii. De aceia și bietul răposatul egumen snagovean, Ghermano Brătianu, împins de un exces de zel și, luîndu-se dupe unii arheologi de fantazie, — a căror nemenie a început a se-nmulți la noi, subt ocrotirea nepăsării publice, — bietul egumen, zicem, a și înscris, la capul unui portret mural al lui Neagoe Basarab voevod, ce se află în biserică, următoarea legendă de o bizarerie anacronistică cu totul comică: Iω Mihail voevod Țepeș Basarab a 4 voevod

Sărmane Neagoe! tu, cel mai blînd dintre domnii pămînteni; tu, care ai trăit toată viața în frica lui Dumnezeu, dupe povețele sufletescului tău părinte, sfîntul patriarh Nifon; tu, care ai lăsat învățături așa de virtuoase, fiului tău Teodosie voevod, carele, cu numele său cel adevărat, stă și acum pe păreții de la Snagov, alături cu tine; tu, sărmane, ce vei fi greșit oare lui Dumnezeu, pentru ca un arheolog necioplit să te insulte peste trei sute și mai bine de ani, cu numele sîngeros al lui Țepeș?

Și cel puțin dacă această grosolană și umilitoare rătăcire și-ar fi găsit scuza într-un simțimînt de recunoștință acordat adevăratului ctitor al sfîntului locaș! Dar nu, Țepeș e cu nedrept înălțat la onorile de fondator al Snagovului. Cincizeci de ani și mai înainte de a lui domnie, zic unii că un Basarab voevod, fiu al lui Basarab voevod cel bun, ar fi clădit acea mănăstire, în anul dîntîi al secolului al XV-lea. Astfel cel puțin ne spune un hrisov al lui Constantin Șerban voevod, cel poreclit Cîrnul, din 30 maiu, 1654. Dar pe vremea citată, știm că domnea Mircea vodă cel Bătrîn, că acesta, chiar d-a fost și Basarab, era fiu al lui Radu voevod, și că dînsul, în toate hrisoavele sale, nu poartă alt nume decît cel sub care a rămas ilustru pentru toată posteritatea. Se vede dar că Snagovul n-a fost clădit nici de acel Basarab voevod mai sus menționat, care a domnit abia pe la 1442, ci negreșit a fost clădit mai-nainte d-această domnie, și prin urmare cu mult mai nainte d-a lui Vlad Țepeș. Chiar între documentele mănăstirii se găsește o carte a lui Dan voevod, fiul Mircii, de la anul 6937 (1428, octomvrie 29), în care sînt numiți ca fii ai domnitorului, Danciul și Basarab.

Apoi cînd aceste dovezi n-ar fi de ajuns, cînd autenticitatea actelor scrise s-ar tăgădui, de vreme ce trebuie să mărturisim că la noi falsarii de hrisoave au fost numeroși, atunci un alt document mai temeinic, prețios odor de argint și de smalt, păstrat și el de secoli în mănăstirea Snagovul, ar veni să ne ateste că el se afla în acele ziduri cu mult mai nainte chiar ca Basarab sau Țepeș să le fi adaos o piatră. Acela e un *engolpion* sau iconiță de piept, pe care o purtau arhiereii atîrnată la sîn.

Am mai avut prilej a descrie un asemenea obiect, vorbind despre unele argintării ale mănăstirii Bistrița[1]; cel din Snagov are chiar aceiași structură, fiind compus și el de doui mici tasuri metalice ce se deschid pe balama (*sur charnière*); fiecare tas are o parte convexă și alta concavă. Totul este de argint aurit, dar poleiala și smaltul (*în glafuri*) ce decorau mai toate ornamentele, au pierit cam pretutindeni.

La unul din tasuri, decorul din centrul cavității s-a pierdut, rămîind numai niște chipuri de sfinți pe cercul buzei. Pe partea convexă se vede Domnul Hristos la mijloc, în relief, și împrejuru-i, un desemn de foi și de arabesce.

Pe al doilea tas, în fundul cavității, se zărește, într-un pătrat adîncit, Domnul Hristos coprins într-un nimb oval de argint, șezînd pe un jeț, cu Sînta Carte în mînă, iar Maica sa Preacurată și sfîntul Ioan Botezătorul, cu veșmîntul său de piele de oaie, stau de laturi. Aceste figuri se străvăd printr-o colonadă formată de patru stîlpișori, uniți sus prin arcade *à jour*, lucrate toate cu dălțița.

În sfîrșit partea convexă prezentă pe Maica Domnului, patroana mănăstirii Snagovul, în picioare, doi îngeri stau alături, arătînd în sus, pe lîngă ei, mai multe personagie cată spre cer. Dasupra capetelor, sbor doi alți îngeri, care negreșit stăteau sub picioarele Domnului Isus Hristos, înălțîndu-se la Tărie, căci imaginea poartă d-asupra titlul de „† вьзнесеніе господне" *Înălțarea Domnului*. Dar acea parte a reprezentațiunii a pierit și se văd numai locul cuielor, ce o prindeau de tas. Jur împrejur, pe muchea convexă, se vede gravată o inscripțiune slavonă săpată cu litere în reliev, care se traduce românește:

† *A făcut acest panaghiar* (*sau icoană a Maicii Domnului*) *jupan Drăghici, pentru locașul de păstrare Vintilesc, spre a se coprinde în zestrea mănăstirii de la Snagov. In anul 6939, iunie 7* (de la Hristos 1438). <sic.>

Acest prețios dar al jupanului Drăghici, care, înscris și astăzi în zestrea și în inventariele Snagovului, se păstrează acum încă, dupe patru sute douăzeci și patru ani, în ruinata mănăstire, este interesant sub mai multe privințe. Model vrednic de însemnat al feluritelor măiestrii executate de argintarii bizantini încă pe la începutul secolului al XV-lea, el ne arată, împreunate, arta săpătorului cu a gravorului, și nu ne rămîne de lipsă decît foița de smalt transparent care a picat dupe conturnele ornamentelor crestate cu acul pe metal. Aceste arte delicate poate că nu periră în Constantinopol îndată cu luarea cetății de turci; poate că toți meșterii greci nu se răsipiră îndată prin Italia și alte țări mai depărtate,

---

[1] Mănăstirea Bistrița păstrează mai multe suvenire de la banul Preda Basarab, fiul dvornicului Pîrvu, care era frate cu banul Barbu, devenit monahul Pahomie, și, între altele, acel frumos *engolpion* de aur și de smalt, despre care am vorbit mai sus și care poartă în exerga lui de smalturi verzi și albastre alternate, o inscripțiune amintind asemenea și pe monachul Pahomie, unchiul lui. Cuvintele acestei inscripțiuni sînt, traduse pe românește: „Au făcut acest panaghiar (sau icoană a Maicii Domnului) robii lui Dumnezeu, monachul Pahomie și jupînul Preda, marele ban, la anul 7029 (1521)." Acest frumos obiect de artă e format din două tipsii rotunde ca de șase centimetri în diametru, ce se deschid pe balamale. Partea convexă sau capacele înfățișează: pe o față, Adormirea Maicii Domnului, încrustată pe argint aurit, pe cealaltă, chipul Mîntuitorului înconjurat cu flori săpate în argint și suflate cu smalt roșu, verde și albastru. Partea concavă sau interiorul are: pe o față, pe Maica Domnului cu Hristos în brațe, încrustată între patru heruvimi aripați, cu o rugăciune în limba slavonă și o bordură de flori gravate împrejur; cealaltă față reprezentă o lucrare și mai complicată. Exerga e ocupată de inscripțiunea citată; cercul din centru încinge un pătrat ce figurează o galerie cu doi stîlpi de aur, bolită *à jour*, în fundul căria, format de convexitatea tipsiei, se vede figurat în smalt în glafuri (*champ-levé*) un ospăț de îngeri. Porțiunile de cerc ce rămîneau împrejurul pătratului sînt ocupate de patru figuri de serafimi și de prooroci, gravați pe foaie de aur și acoperiți cu un strat translucid de smalt verde. Această delicată și frumoasă lucrare, cu totul bizantină ca stil, chiar de ar fi executată în Italia, și-a pierdut în multe locuri smalturile sale, mai ales pe cele roșii. Un *engolpion* de acelaș fel, dar mult mai stricat încă, se află la Snagov, dat de jupan Drăghici, la 1431. Arhiereii purtau atîrnate de piept asemenea ornamente, din care se mai găsesc și în tezaurul sinodal de la Moscva. *Cărțile banului Preda Basarab*, în *Revista română*, t. I. p. 730.

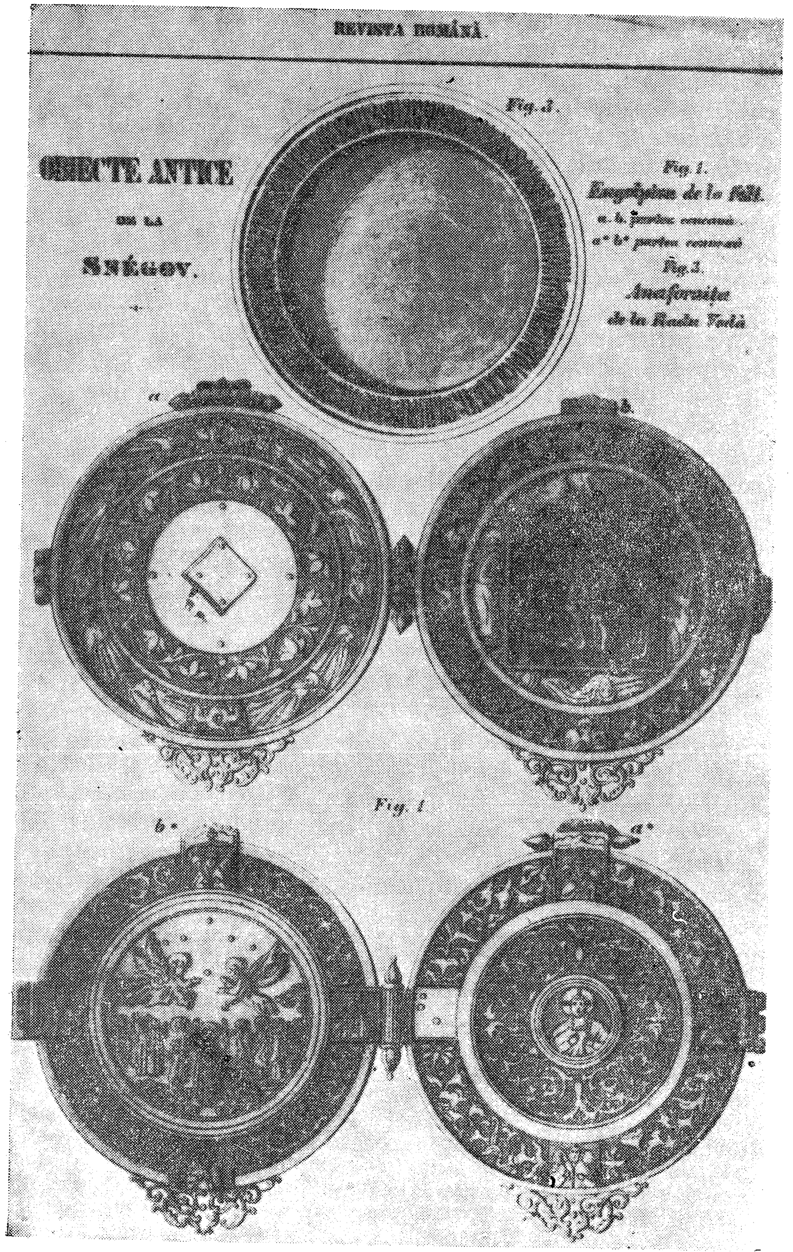

Obiecte antice de la Snagov. Desen de H. Trenk reprodus din *Revista română*, 1861, vol. I, p. 362–363.
(Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România).

căci aceleași măiestrii le găsim exercitate cu o identică asemănare, în iconița *engolpion*, lăsată la Bistrița de banul Preda, pe la 1521.

Dar, osebit de cestiunile asupra artelor și industriei bizantine, iconița jupanului Drăghici știe a ne răspunde și la alte întrebări de o însemnătate mai locală. Să nu cerem în adevăr de la dînsa, cu deamăruntul, cine a fost dăruitorul ei. Destul că ea ne-a spus mai mult decît cronica, decît hrisoavele, decît tradițiunea, păstrîndu-ne numele lui. Dar ea ne deșteaptă mintea asupra unei cestiuni de o mai mare importanță, ea ne spune că locașul în care a fost depusă spre păstrare, ca o zestre a mănăstirii Snagovului, se zicea *locașul Vintilesc*.

Românii, la sat, pe cel dintre dînșii care știe să fure oul de sub coțofană fără să-i bage de seamă, și carele aude, mite, și iarba crescînd, îl numesc năzdrăvan și-i zic că e chiar *Vintilă*. Dar apoi, cine e, biet, tot la dînșii, acela care dă, ziua la meaza-mare, în gropi și nu știe să-mparță paie la doi măgari! Ia, al de nea *Vlad*, al de nea *Vlăduță*, păcătosul, care, de spune și el la soroace cîte un cuvînt nepotrivit la sfat, toți îl iea în răspăr și-i strigă rîzînd:

„Vorbi și nenea Vlad
Că-i și el din sat”!

Și cu toate acestea, *Vintilă* priceputul și nevoiașul de Vlăduță, poartă amîndoi tot același nume. De nu mă credeți pe mine, întrebați să vă spună Pătrașcu vodă cel bun, carele, în hrisov domnesc, scris pe slovenie și întărit cu pecetia *gospod*, zice curat, că lui *Vintilă* vodă de la Slatina, pe nume bun îi zicea, Vlad voevod.

Dupe împrejurări și timpi, au și numele proprii, deosebite înțelesuri, forme felurite. Astfel, mulți din domnii noștri vechi, care au purtat acest nume, însemnînd *stăpînire* în limba slavonă (владати, *imperari*) s-au poreclit *Vladislav*, dacă-n țară sufla pe atunci vîntul leșesce, *Laioș* dacă sufla ungurește, *Vlad* sau *Vlaicu*, dacă ei se țineau mai mult de rebedeniile lor din Sîrbia, și în sfîrșit *Vintilă*, cînd ei păstrau un nume cu fisionomie mai neaoș românească. Dintr-aceasta înțelegem, recapitulînd acum inscripțiunea iconiței lui Drăghici, că mănăstirea *Vintilească* a Snagovului a fost clădită, înainte de 1421, de un Vlad voevod oarecare, acela, poate, care a dat mănăstirii patru mori în Dridich (Dridu pe Ialomiță), așezînd care sate au să le păzească și să le dreagă, cînd se vor strica, precum zice un hrisov al lui Basarab voevod, dat în Ghergița, la 13 martie, 1442, același poate, care, sub numele de *Vlad marele voevod cel bătrîn*, a lăsat la mănăstire, cărțile văzute de Vintilă vodă la 1534 (aprilie 3), și *pe care l-au ajuns moartea la satul Băltenii*.

Fi-va acesta un Vladislav sau Vlaicu, fiu al lui Alexandru vodă Basarab și socru al regelui sîrbesc Uroș, care sub titlul de *voivoda Transalpinus, banus de Zeurino et dux novae plantationis Terrae Fogaras*, a domnit de la 1360 înainte? Fi-va fiul lui Mircea, Vlad *voivada Basarabiae et comes Severini*, care la anul 1369, sub domnia tatălui său, a încheiat din Argeș, un tractat de închinare cu Ladislau Jagelon, regele Poloniei și cu soția lui regina Edwiga? Fi-va un alt Vlad și mai puțin cunoscut? Iată o cestiune ce din izvoarele care ne-au fost a mînă, nu se poate descurca.

Dar în privința originelor îndoioase, un scriitor trebuie să fie discret, și totdauna cititorul îi ține seamă de așa bună și plăcută urmare, cînd dînsul nu abusează de răbdarea lui.

Spre a merita și noi o asemenea indulgență, să fugim un minut din Snagov, să părăsim zidurile-i ce cu atîta stăruință ne ascund adevăratul an al primei lor înălțări; să ne avîntăm pe balta lată ce le-mpresoară de toate părțile, și să ne pornim, purtați de o luntre mititică, scorbure nemăiestrit de copaciu, pe care încetișor cu vîsla o mînă un modest călugăr din mănăstire. Deși soarele, cu puțin trecut de la amează, dogorește încă cu putere, dar pe apă, se simte o dulce răcoare; mici valuri încrețesc surfața de un verde întunecat a bălții, și se pierd cu șoaptă în stuful de la margini. Din distanță în distanță, cîte un bodîrlău își arată capul său subțire și mișcător peste unde, și îndată dispare a-fund printr-o răpede și curioasă încovoiere a gîtului. În mai multe unghiuri, grupe de țărani, grămădiți în cîte-va luntri trag prin apă năvoadele lor, ce se deosebesc numai printr-un semicerc de plute legănate peste valuri. Noi ne urmăm însă calea spre răsărit, și peste vreo oră de lopătare, ne apropiem de stuful malului despre miazănoapte; ne strecurăm ușor printr-însul, însoțiți de-ncîntătorul concert al broaștelor și sosim la vadul sătenilor din Turbați.

,,Hei, măre, fătul meu! îmi zicea pe drum călugărul care avea firește multă sămînță de vorbă, vezi biserica asta de la mănăstirea noastră cît de vechie și dărîmată este, apoi, zic oamenii bătrîni c-au auzit de la moși strămoși să fi fost, înainte vreme, pe același loc, altă biserică mai vechie și mai frumoasă și aceia, dupe vremi și din urgia dumnezeiască, s-a cufundat în baltă cu turlă, cu totul, cum era. D-aceia, cînd bate uneori vîntul și clătește adînc apele, se aud sunete de clopote ieșind tocmai din fund și s-o crezi asta, fătul meu, căci, vezi, cînd a fost în vechime, a venit de s-a desprins din țîțîne, ușa de la acea biserică cufundată și a plutit pe d-asupra apii, pînă aci la Turbați și era p-atunci în sat aci schit de maici, care acum de multă vreme s-a răsipit. Iar, dacă a auzit așa, cum că s-a ivit pe fața apii o ușă minunată, cu sfinți și cu slove săpată și c-a sosit aicea la margine, s-a sculat maica stariță și a mers cu călugărițele de au ridicat-o de pe mal și au pus-o la intrarea bisericei. D-atunci încoace, vezi, din cîți s-au ispitit să citească slova ce este scrisă dasupra, nimeni nu s-a priceput, și pare-mi-se, fătul meu, că nici d-ta, n-o să-i dai de căpătîi, măcar c-ai citit de rost slovele scrise pe mormintele din biserica noastră de la Snagov". ,,Mă voiu încerca, tată, și vom vedea," îi răspunsei. ,,Să știi, adaose bietul călugăr în simplicitatea sa, că dacă le vei citi și pe cele dupe ușă, apoi ești fătul meu, cărturar de primejdie!"

Acest lingușitor epitet mă făcu să zîmbesc, modestia mea se deprinsese, din numeroase excursiuni anterioare pe la mănăstirile din țară, a inspira o mirare fenomenală călugărilor locuitori într-însele, cărora le descifram și le deslușam incripțiunile slavone și adesea românești, păstrate în bisericile lor, pe care ei, în mare parte, sînt învățați a le privi ca o literă moartă, ca un depozit misterios al trecutului, destinat a rămîne neînțeles pentru toate generațiunile moderne și viitoare.

Cu asemenea vorbiri, sosirăm în curtea de gard a bisericuței de la Turbați. Era o mică clădire ca de 7½ stînjeni lungul și 2½ stînjeni latul, cu ziduri groase de piatră și cărămidă, dreaptă pe dinafară, și interesantă, în lăuntru, prin firidele-i cu cerc oval și prin chora-i rotunjită, scobite toate în păreții laterali. Șase portrete, foarte grosolan lucrate, ornau interiorul: al lui Michaiu vodă, al doamnei sale, al unei stariţe cu doi coconi, și al părintelui Rafail arhimandritul de la Snagov, carele a egumenit pe la 1750. Dar obiectul cel mai interesant din acest mic templu era, fără îndoială, vestita ușe pusă la intrare.

Se vede că odinioară ea era în două canaturi, dar acum acestea sînt împreunate și amîndouă retezate jos, spre a se potrivi la tocul mai mic unde au fost așezate. Nici mărimea, dar nici lucrul, nici epoca ei nu permit un minut a crede că ușa aceasta a fost făcută pentru locul unde se află acum. Înălțimea ei are 1m.,92, în lărgime totală, este de 1m.,2, iar grosimea tălpilor de stejar ce o compun, e de 0m.,8. Fiecare canat, împărțit în trei cîmpuri (*panneaux*) în formă de pătrat lunguieț, era ocolit jur împrejur, cu o streașină sculptată cu litere majuscule slavone, dar partea de jos a inscripțiunii a fost tăiată, și prin urmare lipsește. Inscripțiunea, astfel pe cît o înțelegem, conține un text slavon din sfîntul Ioan Gură de aur, recomandînd ospitalitatea ce are a găsi călătorul la umbra templului sfînt; el ni se prezentă, trunchiat pe șase linii, dispuse unele vertical și altele orizontal.

Cîmpurile cuadrilatere, sculptate în rondă-boșă, cu o daltă destul de măiestreață, reprezentă:

Cele două de sus: pe Maica Domnului și pe îngerul ce poartă floarea de crin a Bunei-Vestiri, urmați fiecare, de cîte un bărbat, (unul mai june și altul mai în vîrstă) cu coroană și aureolă circulară pe cap și cu cîte un sul de hîrtie desfășurat în mînă. Poate că acestea sînt chipurile dăruitorilor frumoaselor uși și ctitori ai locașului la care ele serveau; *cele două de la mijloc* port cîte doi sfinți în odăjdii bisericești și într-o poză dreaptă și gravă; *cele două de jos*: de o parte, au pe sfîntul George călare împungînd cu sulița pe balaur, iar de cealaltă, pe sfîntul Mercurie, asemeni călare, cu steagul în mînă.

Aceste patru icoane din urmă sînt încadrate sus, prin niște banderole arcuite, pe care se citește o inscripțiune slavonă, ce o traducem astfel:

> S-a făcut acest hram în zilele preacuviosului și de Hristos iubitorului Iω Vladislav voevod și domn al toatei țărei Ungrovlahiei. În anul 6961. (1453).

Așa dar, în anul cînd Bizanțul cădea sub puterea cuceritoare a otomanilor, domnul Țărei Românești, Vladislav, predecesorul lui Vlad Țepeș, se ocupa a clădi o biserică, pe care o decora cu aceste uși așa frumos săpate în lemn de stejar și împodobite negreșit cu poleieli și cu ornamente polihrome, pe care, vremea și apa le-au șters, fără a desființa cu totul urma *migmei encaustice*, ce se deosibește încă prin unele crestături ale lemnului. Epoca acestei lucrări artistice, în care stilul ornamentelor bizantine se cam resimte de o influență gotică, vine tocmai de corespunde

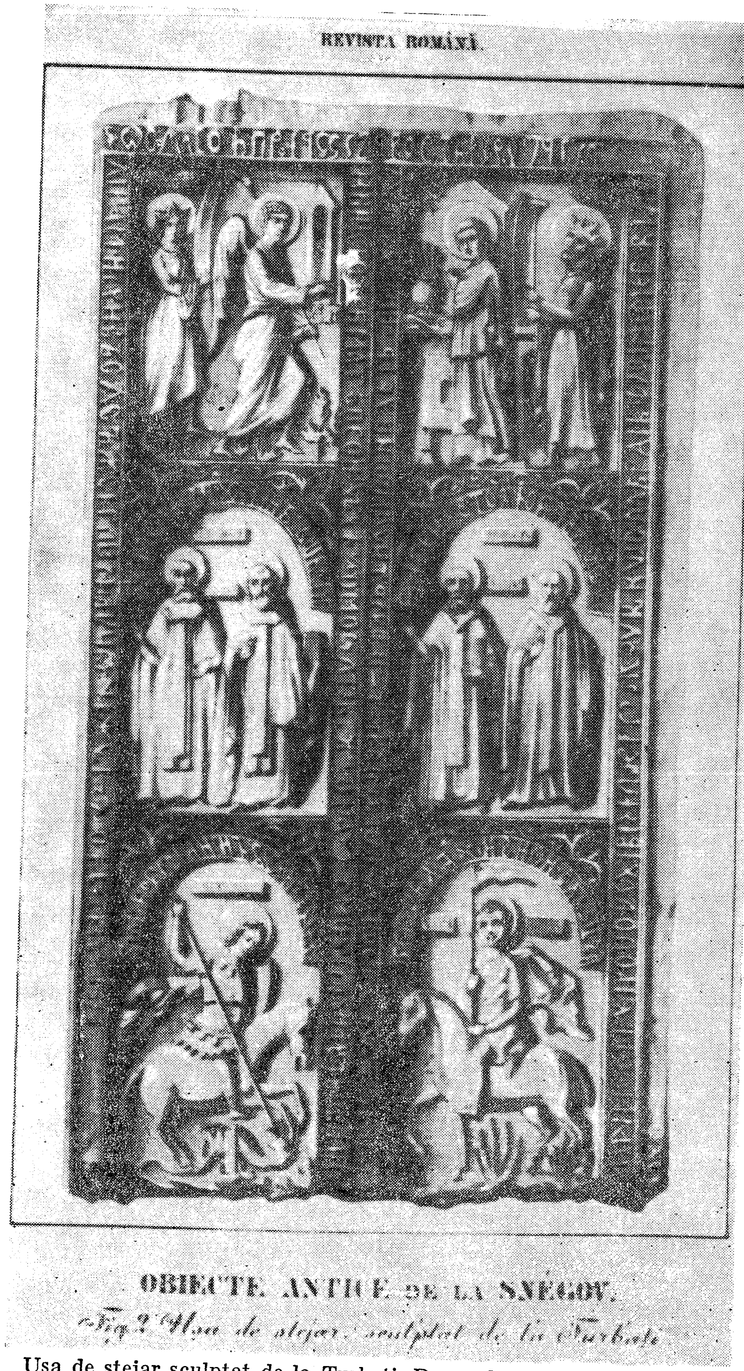
REVISTA ROMÂNĂ.
OBIECTE ANTICE DE LA SNEGOV.
Fig. 2 Uşa de stejar sculptat de la Turbaţi

Uşa de stejar sculptat de la Turbaţi. Desen de H. Trenk reprodus din *Revista română*, 1861, vol. I, p. 366–367.
(Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România).

cu timpul în care Lucas Moser (1431), Schuhlein (1468), şi alţi meşteri sculptori împodobeau bisericile Suabei mai ales, cu uşi, altare, cruci şi statue săpate cu fineţă şi ornate de picturi multicolore.

Vladislav voevod dară, care a lăsat şi danii la mănăstirea Snagovului, clădi într-însa o biserică ; nu negreşit, pe cea mare, pe cea primitivă, care exista de mai-nainte şi există încă şi pînă azi, ci alta care, în imprejurări fatale, a pierit cufundată în apă, cum zice tradiţiunea, şi din care au scăpat numai uşile de la Turbaţi.

Azi în Snagov nu se găsesc alte clădiri antice decît biserica din mijloc şi temeliile zidurilor împrejmuitoare. Toate încăperile mănăstirii au fost date jos şi înlocuite, la 1840, prin şirele de camere şi de chilii, destinate pentru închisoare şi pentru locuinţa călugărilor şi împiegaţilor. Ştim însă, din auzite, că-n vechia clădire erau două paraclise sau capele. Aceasta ne-o mai adeverează şi o interesantă scriere, ce o datorăm unui călugăr arab, călător prin ţara noastră, sînt acum mai bine de doi secoli. În adevăr, sub domnia lui Matei vodă Basarab, un patriarh din Antiohia, Macarie, plecă să culeagă milostenii prin ţările creştine din Europa răsăriteană ; el trecu pe la noi, prin Moldova, merse în Moscovia şi se întoarse apoi iarăşi aci, unde asistă la moartea lui Matei, la înălţarea pe tron a lui Constantin Şerban şi la toate tristele evenimente ale răsvrătirii dorobanţilor şi siimenilor, subt aceşti doi domni. Cu dînsul călătorea fiul său sufletesc, arhidiaconul Paul din Alep, care înscrise cu băgare de seamă tot ce vedea, tot ce auzea prin aceste ţări străine. Legi, obiceie, ceremonii, căi, oraşe şi <mai> ales mănăstiri, tot e descris cu amăruntul în preţioasa lui carte, adevărat tabel al ţărei şi al vieţii românilor şi moscoviţilor de acum două sute de ani. Arab de naştere şi scriind arăbeşte, el nu lipsi de a se mira şi a se plînge, văzînd că-n Ţara Românească, numele lor de *arapi* era cu nedrept înjosit, de vreme ce se da numai robilor negri cu părul creţ şi cu buzele late, care slujeau ca seizi la boierii români. El visită toate mănăstirile cîte erau pe atunci dincolo de Olt şi dincoace, pînă în eparchia Buzăului, iar cea dupe urmă la care sosi fu mănăstirea *Synagogo*, aşezată într-o insulă, cu o mare baltă împrejur, şi avînd, la mijloc, un templu mare cu hramul *Intrarea Maicii Domnului în Biserică*, şi două altele mai mici, la aripile clădirii, închinate *Bunei-Vestiri* şi *Sfintei Adormiri*". Astfel, în trei templuri, unite-n micul ostrov, se afla adorată toată sublima legendă a divinei Mume !

Lui Paul din Alep, i se spuse că mănăstirea era clădită de *Mirtaja voivoda* (Mircea), de *Radzivil voivada* (Radul), de *Mbasaraba voivoda* (Basarab) şi de *Petros voivada* (Petru) ; dar nimeni nu-i pomeni de Vladislav, care, dupe toate aparenţele, înălţase paraclisul *Bunei-Vestiri*. Cine ştie, în ce timpuri de foc şi ruinare, acest paraclis, aşezat într-un colţ al clădirii, ca cele de la Cozia, a fost aruncat în apă de destructori, şi uşile-i de lemn sculptat au plutit către ţărmuri, spre a conserva suvenirea ctitorului său şi a da naştere legendei ce-mi povestise călugărul, văslaşul meu.

Dar cînd, după descifrarea inscripţiunii ce se afla pe acele uşi, făcui eu tovarăşului meu, această poveste, complectată acum din notiţiile tradiţionale ce, în mare parte, el însuşi îmi dase, deşi mă sili a-i dovedi că eu repetam numai zisele lui, desluşindu-le, bietul călugăr, încremenit de mirare, îmi răspunse prin proverbul caracteristic : „Hei, fătul meu ! departe-i griva de iepure !” Din cîte-i spusesem, ceia ce-i venea mai greu, era d-a renunța la credința învederată că vodă Țepeș a clădit Snagovul și că de la dînsul sînt toate obiectele, rămase din vechime în mănăstire. Nu e însă mai puțin adevărat că suvenirile lui Vintilă, Vlaicu sau Vlad cel bătrîn, lui Dan voevod, lui Basarab și lui Vladislav, din care cele mai vechi se repoartă cu aproape un secol înainte de Țepeș, stau marture netăgăduite în contra tradițiunii. Tot ce se poate acorda aceștia, e că și acel domn va fi dat mănăstirii ceva scutiri și daruri pe care le și rememorează Mircea vodă, fiul lui Radu vodă, într-un hrisov de la 1558.

Țepeș, cumplitul Țepeș, pare a fi întărit și el ceva danii la Snagov, precum a făcut la Tismana, la Cozia, la Comana și în alte părți ; asprul asupritor își avea și el zilele de cucernicie. Nemblînzit și-nsetat de sînge astăzi, mîne-și cată mîntuirea într-o danie cuvioasă. Ca toți tiranii, el credea cu un act de pietoasă dărnicie, să poată șterge din cărțile providenței divine urgia ce-și meritase prin alte fapte ce răspîndeau jale și teroare. Cronica, repetînd poate această antiteză tradițională, ne-a păstrat datină despre două clădiri ale lui. Una este cetatea de la Poienari, înălțată pe un pisc de munte în apa Argeșului, și cealaltă e mănăstirea Snagovului. Ea spune că tîrgoviștenii mîniase foarte tare pe asprul domnitor, insultînd pe un frate al lui. Era în zioa de Paști, și orășenii, bărbați și muieri, petreceau în ospețe ; tinerii și fetele, împodobiți ca de sărbătoare, se veseleau în hore. Deodată, fără veste, sosesc slujitorii domnești și-i coprind de toate părțile ; lupta nu era prin putință ; toți erau prinși fără mijloace de apărare. Atunci, cîți au fost oameni mari și bătrîni, pe toți i-au tras în țeapă, slujitorii lui Țepeș voevod, și au ocolit tot tîrgul, purtînd groaznicele lor trofee ; mai îndurători, dar nu mai puțin cruzi pentru cei tineri, i-au pornit în ceată cu muierile lor, cu fete mari și cu copii, așa cum au fost împodobiți de zioa de Paști, i-au dus sus la munte, la Poienari, și acolo, zi și noapte, au lucrat, bieții creștini, la cetate, pînă s-au spart toate hainele de pe ei și pînă au rămas toți *desvănuți*, cu pieile goale.

Ruinele cetății, apriga lor pustietate, stau încă marture despre sălbatica răzbunare a domnului și despre crudele suferințe ale sărmanilor osîndiți.

Asemenea fapte, adeseori repetate, au trebuit să deștepte mustrarea în cugetul lui Țepeș, ca să-și aline negreșit conștiința turburată, el se arată poate mărinimos și cu vechiul locaș de cuvioșie ce sta singuratic în balta Snagovului. Tatăl său, Vlad voevod Dracul, la 1441, și fratele său, Radu vodă cel Frumos, la 1464, n-au fost mai puțin darnici către această mănăstire, care era o fundațiune a vechilor domni Vintilești, poate chiar străbuni ai lor.

Radu cel Frumos este, poate, domnul care lasă într-însa și o tipsie de argint, (de 29 centimetre în diametru) ce se păstrează și pînă azi, purtînd pe cercul buzei, gravată cu litere slavone mari și frumos tăiate, o inscripțiune slavonă, care zice pe românește :

„† Cu mila lui Dumnezeu, Iω Radul voevod și domn al toatei Țărei Ungrovlahiei, fiul preacuviosului și de Hristos iubitorului Iω Vlad marele voevod”.

Să mai adăogim încă cum că, în domnia lui, la 1488, un boier anume Radu Trămîndat, la ceasul morții, lasă și-nchină satul său de moștenire, Drăgoiești, sfintei mănăstiri Snagovul, pentru sufletul lui și al părinților lui, ca să le fie lor de vecinică pomenire, iar călugărilor de hrană.

Apoi și monachia Evpraxia, mama lui Vlăduț voevod, se arată și dînsa darnică către acest sfînt locaș ; la anul 7028 (1520), iunie în 11, Neagoe Basarab voevod dete o poruncă prin care întărea mănăstirea Snagovul toate cîte le dase și ori de cîte ori ar voi să mai dea, de a sa bună voie, acea bătrînă doamnă, sfintei mănăstiri, părintelui egumenului și călugărașilor dintr-însa.

Mai mulți domni și cîțiva particulari mai veniră și-n urma acestora să adaoge sau să confirme averile și privilegiile anticului locaș ; dar cu secolul al XV-lea, putem zice că se închiăie epoca în care mănăstirea stătu, bogată și strălucitoare, subt ocrotirea ctitorilor primitivi. Am menționat mai toate amintirile ce ea păstrează acum din acel period de antică splendoare și nu-l putem mai bine închide decît cu cîteva pietre funerare.

Din cîte morminte au existat din vechime în biserica de la Snagov, zece mai stau acum în ființă, grămădite în partea dreaptă a advonului, dinaintea ușei despre choră și împrejurul pilastrului octogon ce desparte colțul despre sud-vest, purtînd toate inscripțiuni mai mult sau mai puțin citețe. Alte lespezi roase se mai găsesc prin biserică ; dar cine poate spune pe ale cui trupuri au stat așezate ? Singură numai una, mai mare, ce este în fața ușilor împărătești ale altarului, păstrează o tradițiune. Se zice, și poate nu e eroare, că a fost piatra mormîntală a unui domn crunt și nelegiuit, a lui Țepeș, în gura poporului, care înălțase la Snagov, în clădirile despre miază-zi un fel de cameră de tortură din care osînditul, după ce suferise caznele impuse cu fier și cu foc, era azvîrlit, prin mijlocul unei scripete sau balistă, în adîncul iazului. Cu dărîmarea vechilor case, camera de tortură și scripetele au dispărut ; dar încă de mai-nainte, se zice că mitropolitul Filaret, al cărui nume e așa de popular prin mănăstirile țărei, ar fi pus să șteargă literele dupe mormîntul urgisitului domnitor, care clădise acele groaznice mașine, și i-ar fi așezat piatra, pentru vecinică pedeapsă, ori pentru izbăvirea nenorocitului său suflet, sub picioarele preotului, cînd iese cu sfintele daruri. Tot de așa simțiminte împins, răposatul episcop de Argeș, Ilarion, a pus să șteargă din biserica Curții de Argeș, un portret ce se zice a fi fost a lui Vlad vodă Țepeș, și-n locul acela, a pus să-l zugrăvească pe al cuviosului archiereu Josif, cel d-întîi episcop argeșan, și restaurator al frumoasei biserici episcopale.

Dar ca să revenim la mormintele din Snagov, care poartă încă inscripțiuni, deși credem că sînt strămutate din locurile lor primitive, vom menționa unul ce arată pe patru linii, împrejurul lespezii, cuvinte slavone în care citim :

† A răposat robul lui Dumnezeu monachul Ioan, marele logofăt, în zilele preacuviosului și de Hristos iubitorului Iω Basarab voevod. În anul 7000 și 2. luna fev. 4.

Țărîna unui mare logofăt al lui Basarab voevod, călugărit poate în Snagov, fu depusă subt această piatră la 1494. Alături cu dînsul zace, subt o lespede frumos sculptată cu litere regulate, coprinse într-o strașină adîncită împrejurul pietrei, un alt mare dregător, mort la 1512, sub domnia lui Radu vodă Vlăduț. Pe aceasta se mai poate traduce :

> † A răposat robul lui Dumnezeu Pîrvul mare dvornic al toatei Țări a Ungrovlahiei și despre Dunăre în †. . . † 7020 † . . . †5 luna iunie † . . . † zile, sîmbătă la ceasurile 4 ale zilei.
> **Vecinica lui pomenire !**

III

O DOAMNĂ REA ȘI UN DOMN BUN

Dacă acum, ridicînd ochii de la morminte, vom căta o priveliște mai puțin întristătoare, pe păreții bisericei, picturile lor ne vor strămuta deodată într-un larg cîmp de ipoteze, atît asupra artei bizantine cît și asupra istoriei pămîntene. În adevăr, zugrăveala interioară a bisericei prezentă graduri așa felurite de măiestrie încît, la fieșice chip, la fieșice icoană, la fieșice obiect zugrăvit, trebuie să facem o distincțiune între ceia ce este vechie pictură bizantină de stilul arhaic al școalei lui Panselinos, domnitoare mai ales în mănăstirile muntelui Atos, și ceia ce este adaos, prefacere, meremet dintr-o epocă de decadență grotescă, operă poate a nedibaciului reparator al bisericei, de la 1815. Trebuie să observăm că mai cu seamă sfinții ale căror chipuri, într-o mărime superioară naturei, ocupă păreții laterali și rotunjiți ai chorei, înfățișează caracterele unei arte mai antice, mai corecte; pozele lor schematice nu-i opresc d-a păstra în figuri, urmele unui penel sigur și adînc inspirat de simțul mistic al artelor religioase în Orient, veșmintele țin asemeni forme și desemnuri antice, printre care vom deosebi, lăsînd la o parte multe particularități mărunte și caracteristice, stiharele acoperite cu cruci de purpură și de aur ale unor sfinte personagie, și căciula de formă originală și cu totul medievală a sfîntului Iacov Persianul. Aceste icoane poartă fiecare, numele sfîntului în limba slavonă, și iată cum sînt dispuse :

La stînga, începînd la tîmplă, se află :

Maica Domnului, Împăratul Împăraților și Domnul Domnilor și marele Arhiereu Isus Hristos Mîntuitorul, sf. Ioan Inainte-Mergătorul, sf. Procopie, sf. Artemie, sf. Mina, sf. Galaction, sf. Mina Egipteanul[1], sf. Sava Stratilat.

La dreapta, începînd iarăși de la tîmplă, sînt :

sf. Dimitrie, sf. Gheorghe, sf. Teodor Stratilat, sf. Iacov Persianul, sf. Nikita, sf. Eustatie, cu doi copii, sf. Agapie și sf. Teopist, sf. Constantin și sf. Elena[2].

Partea cea mai mare a picturilor ce ornează ceilalți păreți cu icoane, nu merită cîtuși de puțină atențiune, nici ca artă, nici ca vechime, dar păretele ce vine-n fața tîmplei și cel ce stă da-stînga, cînd intri în advon, prezentă mult interes prin portretele domnești ce se văd pe dînsele.

Cunoștințele noastre genealogice asupra domnilor pămînteni nu sînt încă acum destul de întinse și de lămurite ca să ne putem explica gruparea și filiațiunea deosebitelor chipuri ce se reproduc cu identitate pe acei doi pereți. Să ne mulțumim deocamdată a le enumera în ordinea în care se află, și poate că timpul va vărsa asupra lor mai multă lumină.

Pe porțiunea din dreapta zidului din choră, este mai întîi, *Neagoe Basarab* cu fiul său *Teodosie voevod*. Deși părintele Ghermano Brătianu i-a înscris la căpătîiu acea enigmă istorică fără sens, pe care am menționat-o mai sus, dar prezența junelui Teodosie, tipul chiar al lui Neagoe, cu buclele-i aurii lăsate pe piept, cu figura sa dulce și blajină, cu mustățile-i răsucite în jos, nu lasă nici o îndoială asupra persoanei reprezentate în acest portret. Alături cu dînsul stă **Іѡ Мирчѣ воевод** și amîndoi țin, ca ctitori, biserica pe palme. Costumul acestui Mircea nu este cel îngust și cavaleresc purtat de Mircea bătrînul în portretele sale de la Cozia și de la Curtea de Argeș, e un costum larg, oriental, un caftan lung de stofă de fir cu guler de blană, astfel cum poartă principii noștri din secolul al XVI-lea și următori. Acest Mircea nu e dar *cel Bătrîn*, ci poate *Mircea* (*Ciobanul?*) fiul Mihnei, cum pare a dovedi portretele ce urmează.

De partea stîngă a ușei, stă **Іѡ Петрꙋ воевод**, purtînd într-o mînă o basma roșie cu bordură de fir, și în cealaltă o cruce cu trei răscruci (una mai mare la mijloc, și alte două mai mici, sus și jos). Lîngă dînsul stă un tînăr **Іѡ Радꙋ воевод** ș-apoi altul, și mai mic de talie, **Іѡ Мирчѣ воевод**.. În sfîrșit, la margine, tăiat în mare parte de ușa laterală care dă trăcere din advon la choră, este chipul doamnei Chiajne, **Гндж Кнежна** purtînd, ca toate celelalte portrete, o coroană-naltă de aur, pe cap, cu deosebire că a ei nu este terminată cu bumbi, ca a principilor bărbați. În mîna stîngă ea are o basma roșie cu ciucuri de fir, în cea dreaptă o cruce întreită ca a lui Petru voevod.

Negreșit că din aceste deosebite personagie, e lesne a recunoaște pe Mircea, soțul Chiajnei și pe fiul lor, Petru voevod Șchiopul. Dar cine sînt tinerii Radu și Mircea voevozi? Ce caută toți aceștia la un loc cu neîmpăcații vrăjmași ai familiei lor, principii Basarabi? Iată enigme grele de descurcat.

Știm că Petru voevod Șchiopul a avut de frate pe Alexandru voevod. Avut-a el oare și alți doi, anume Petru și Mircea, care au murit tineri? Se poate, dar atunci de ce lipsește portretul lui Alexandru vodă care, el era frate mai mare? Știm că Petru vodă a fost însurat cu o transilvană, Elena Cherepovici, de la care a avut numai o fiică, Tudorița. Dar oare avut-a el, de la o altă soție, doi feciori, anume Petru și Mircea? Vîrsta tinerilor din portrete și tăcerea completă a istoriei dau pînă acum puțină probabilitate acestei ipoteze. În sfîrșit, zugrăvitu-s-a biserica din Snagov, sau cel puțin aceste portrete, în timpul domniei lui Mircea vodă (între 1545 și 1559), sau în a lui Petru vodă (1560—1567)? Atunci pentru ce s-a pus și Neagoe Basarab, căci el nu e nici ctitorul primitiv al bisericei, nici rudă a familiei lui Mihnea cel Rău.

Documentele nu ne păstrează nici o amintire despre vreo reparațiune sau înfrumusețare făcută mănăstirii de către Neagoe, de către Mircea Ciobanul sau de către fiul său Petru. Singur, prin acei timpi, Vlad voevod, cel de s-a-necat scăldîndu-se în Dîmbovița la Popești, ne spune, la 1530, că văzînd mănăstirile Snagovul și Tînganul „rămase fără de cercetare şi slăbite, a luat seama de ele şi le-a îngrijit pe cît a fost cu putinţă stăpînirii sale şi, nimănui silă nefăcînd, ci de la sine şi din averea sa, le-a dăruit moşia Gîrla-lungă ca să-i fie lui şi părinţilor lui spre vecinica pomenire, pînă ce vor sta în fiinţă sfintele mănăstiri şi să-l scrie în sfînta proscomidie, şi în sfîntul pomelnic să-l pomenească cu sfinţii ctitori la toate vosgleşeniile în biserică, iar dupe încetarea vieţii sale, să aibă pe an, în cîte o zi, seara paraclis cu colivă şi cu stropire de vin şi cu priveghiere de noapte, iar dimineaţa, iarăşi cu colivă şi cu stropire de vin".

---

[1] Partea de jos a trupului e tăiată de o fereastră.
[2] Idem

Asemenea drepturi ctitoriceşti, nimic nu ne spune dacă şi le dobîndise, şi prin ce fel de daruri sau de întăriri şi le căpătase Neagoe Basarab, Mircea Ciobanul şi familia înduioioasă a doamnei Chiajnei şi a lui Petru vodă, de două ori zugrăviţi pe păreţii bisericei. De aceia, în zadar ne vom sili a lumina cestiuni asupra cărora lipsesc acum orice datine pozitive.

Mai lesne şi poate chiar mai profitabil va fi să cercăm a completa costumul doamnei Chiajne, pe care deschiderea unei uşi, tocmai la locul unde se află dînsa zugrăvită, l-a ştirbit, d-o parte, chiar de la piept în jos.

Nici un jurnal de mode nu ne-a păstrat modelul şi tiparele graţioaselor podoabe cu care elegantele noastre domniţe şi jupaniţe din secolii trecuţi, veneau în ajutorul graţiilor lor fireşti; nici un amabil cîntăreţ, *trubadur* pămîntean din vechime, nu s-a aflat ca să ne lase descrierea taliei lor, mlădiită subt un port strălucitor, nici un artist înamorat din vremile înapoiate, nu ne-a schiţat, în vreo gingaşă pictură, chipul amantei sale în veşmintele-i originale. Reduşi dar la izvoare serbede şi puţin atrăgătoare, la foi de zestre, la hrisoave mucede şi la portrete de biserici, aspre şi înegrite, ne cerem mai dinainte iertare de la acea rară cititoare română care va lua în mînă aceste pagine de arheologie costumară. Am dori să-i descriem sub culorile cele mai plăcute, graţia impunătoare şi gravă ce era tipărită în conturnele drepte şi regulate ale lungelor veşminte străbune; am dori să amintim, prin cuvinte nimerite, efectul plăcut ce produc vederii, desemnele bogate ale grelelor stofe antice şi formele elegante ce se da odinioară masivelor giuvaieruri de aur, de smalt şi de pietre scumpe. Vedeţi, spre exemplu, cu ce armonioasă splendoare sînt îmbrăcate domniţele din biserica episcopală de la Curtea de Argeş, unde picturile mai îngrijite, au conservat cu fidelitate costumele secolului al XV-lea şi al XVI-lea.

La femeile din această din urmă epocă, o iie sau o cămaşă de pînză subţire, cusută în lungul mînecilor cu vărgi de fir şi de culori vii, dar bine potrivite, înveleşte braţul sub largile-i cute şi se încheie la mînicuţe cu o betelie decorată; altiţa de pe umăr e bogat cusută cu fluturi de aur, şi încreţul e compus din largi găitane, ca nişte brăţări de fir. Pe d-asupra, vine rochia roşie, vărgată în lung şi deschisă rotund la piept d-asupra sînului, care este acoperit de un pieptar cu dungi încreţite şi cu un mic guler roşu răsfrînt; fusta în cute, e îngustă şi compusă din două bucăţi, cusute una de alta, mai sus de genuchi, precum sînt acolo vîlnecile sau cretinţele ţesute de ţărancele române. Pieptul însă poartă o podoabă ce a lipsit acum cu totul din portul naţional; e un fel de semicerc de fir, susţinut de bentiţe late tot de fir, care, în sus, trec peste umeri ca nişte bretele şi în jos se coboară pe şolduri, sub un larg brîu de mătase sucită,

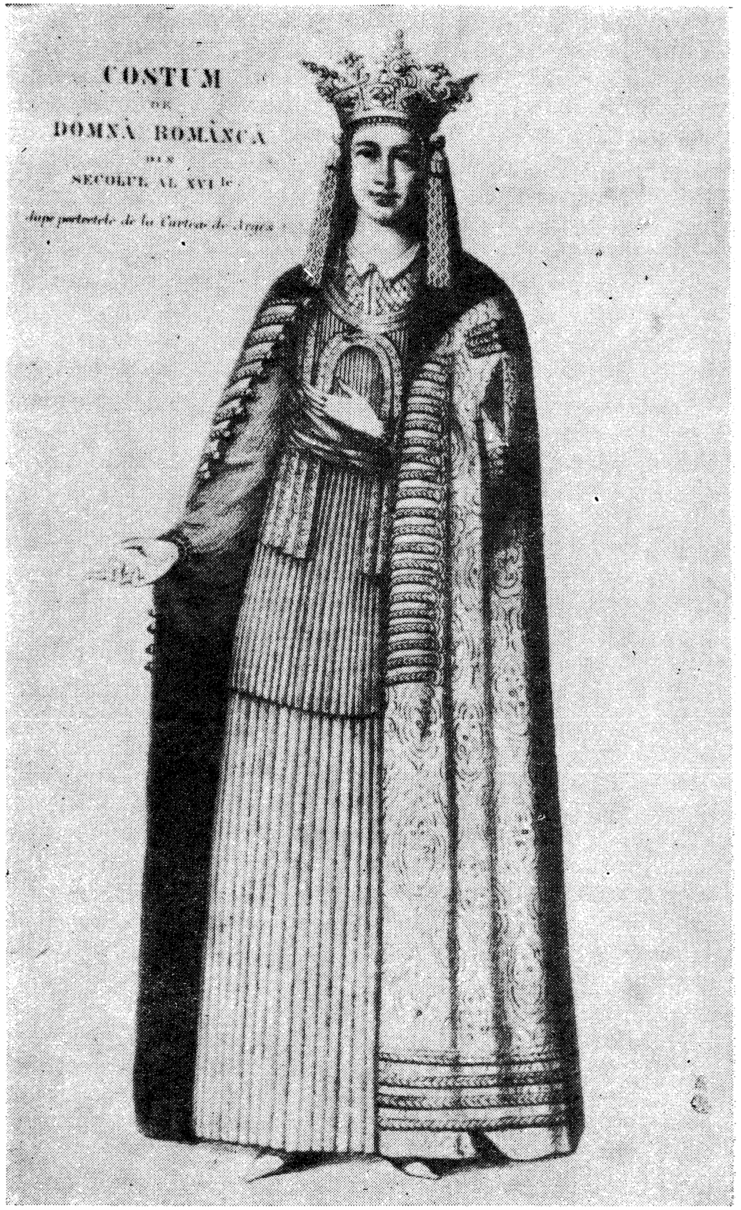

Costum de doamnă română. Desen de H. Trenk reprodus din *Revista română*, 1861, vol. I, p. 376—377.
Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România.

încins de mai multe ori la mijloc. Pe d-asupra acestor veşminte, vine scumpa dulamă de serasir înflorat, cu guler mic de blană, cu găitane şi cu nasturi sau bumbi de aur d-alungul pieptilor şi a pulpanei locul mînecei e însemnat numai printr-o crestătură cu blană, iar dasupră-i, pe umeri şi la subţiori, sînt închiăetori şi bumbi auriţi.Poala de jos a dulămi e crestată în mai multe locuri şi ornată cu găitane largi, de sub care iese piciorul, învăscut într-un călţun roşu, lung, subţire şi încovoiat la vîrf.

Capetele poartă coroană, căci sînt capete domneşti; dar poartă o coroană fictivă, convenţională, căci nu putem crede să fi ţinut vreodată pe un gingaş cap de femeie — fie chiar şi cap coronat — acele largi şi incomode coşuleţe, închipuite de metal preţios şi de pietre nestemate. Podoaba obicinuită pe acele timpuri de damele bogate, ne-o descrie jupaniţa Rada fiica Barbului comisul, cînd, la 1565, dăruieşte, pentru icoana Maicii Preacurate de la Snagov, *o podoabă de cap femeiască, ce se chiamă* mesal, *adică de pînză de cănăvăţ cu fluturi de aur şi cu mărgăritar.*

Pe lîngă această găteală de stofă, ce negreşit îmbrobodea capul, jupaniţele din vechime purtau încă, atîrnate de cosiţele ce le încadrau obrajii, nişte lungi cercei, precum se şi văd la cele mai multe portrete ctitoriceşti din secolii aceia. O podoabă de felul acesta se păstrează în sicriul prea sfintei Filotei din Biserica Domnească de la Curtea de Argeş, dar valoarea ei principală este acea formă antică, căci materiile ce o compun sînt de un mic preţ, şi, lăsîndu-ne numai să înţelegem tot luxul de care asemenea scule erau susceptibile dovedesc că aceia de la Curte de Argeş, este darul unei femei puţin avute. Iată forma acestui ornament: două plăci ovale de cornalină de deosebite mărimi şi despărţite prin doi mai mici samfiri alăturaţi — încinse toate în cercuri ornamentate de argint — formează un fel de cercel, la care sînt aninate şase lungi lănţuşe de argint compuse de verigi pătrate. Un lanţ de acelaşi fel, dar mai lung şi destinat a se pune pe cap, sau a încinge bărbia, leagă ambii cercei, care se înfigeau în coade cu cîte un cîrlig şi atîrnau pînă pe piept. Să închipuim însă, în loc de materii aşa fără preţ, nişte frumoase agrafe de aur cu pietre scumpe şi scînteietoare; şi-n loc de grosolane şi rare cătuşe de argint, o coamă stufoasă de sîrmă aurită sau de fine lănţuşe veneţiane, şi atunci negreşit ne vom face o idee exactă de forma acelor podoabe care încadrează, ca nişte plete de aur, figurile blînde ale doamnelor noastre, în portretele lor de pe la mănăstiri.

În sfîrşit, spre a înregistra şi complecta toate obiectele felurite ce alcătuiau găteala unei nobile dame din timpii trecuţi, în ţară la noi, să ne fie iertat a transcrie aici foaia de zestre a Stancăi, fiica monahului Dositeiu Brăiloiu, şi soţie a paharnicului Obedeanu, pe care o găsim printre actele de proprietate ale moşiei Cuneştii a Snagovului. Iată, din cuvînt în cuvînt, acest curios document:

Cu mila lui Dumnezeu însemnăm zestrile fie-mea Stancăi, precum scrie în jos:

1 Salbă za aţe 20, de cîte cinci.
12 şiruri de mărgăritar.
1 Cunună de aur cu diamanturi şi cu robinuri.
1 Păreche de brăţări de aur cu zale.
1 Păreche cercei de aur cîte cu un picior de samfir şi cu robin.
1 Păreche cercei de aur cîte cu un picior de smarand şi cu robin.
1 Inel de aur cu un diamant.

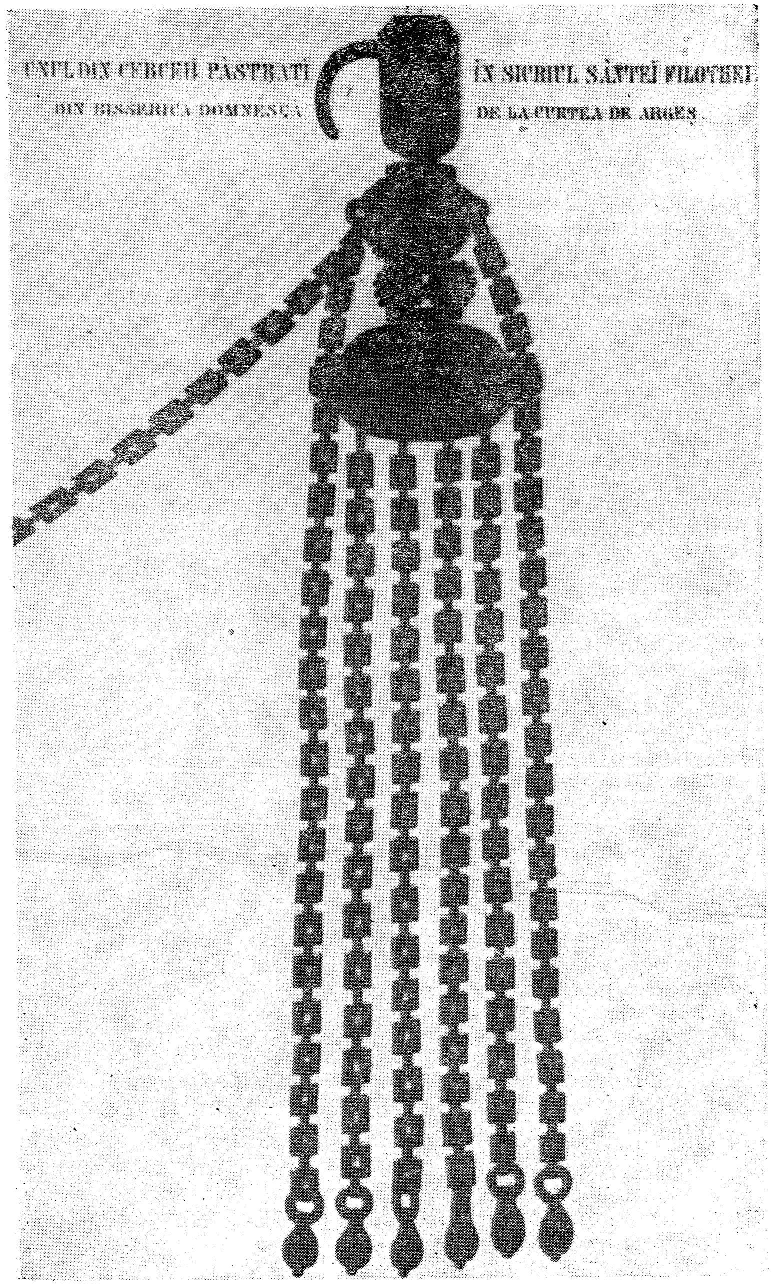

Podoabă din sicriul moaştelor sfintei Filofteia de la Curtea de Argeş. Desen colorat de H. Trenk reprodus din *Revista română*, 1861, vol. I, p. 378–379.

Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România.

1 Inel cu șase diămănțele.
1 Inel cu un samfir alb.
1 Inel iar cu samfir.
1 Inel cu robin și cu două diămănțele. Bani de cap timin jumătate poleiți, jumătate albi.
1 Iie cu mărgăritar.
4 Ii cu sîrmă.
4 Ii cu fir
12 Ii cu mătase.
5 Mărămi cusute cu fir și cu mătase.
1 Măramă cusută tot cu fir.
1 Dulamă de serasir cu pacea de samur și cu nasturii de aur.
1 Dulamă de lastră verde cu pacea de samur, cu nasturii de mărgăritar.
1 Dulamă de lastră roșie cu rîși, cu nasturi de mărgăritar și cu sîrmă.
1 Zăbun de sandal de Veneția cu fețe.
1 Rochie de serasir cu gurile de fir, cu sponcile de argint cu smanț.
1 Rochie de belacoasă roșie cu gurile de frănghie cusută cu sîrmă, cu sponcile de argint poleite.
1 Rochie de belacoasă galbină, cu flori de fir, cu gurile de frănghie cusute cu fir, cu sponcile de argint poleite.
1 Rochie de hataia cu flori de mătase, cu guri de frănghie, cu sponci de argint.
1 Rochie atlaz cu flori de mătase, cu guri de frănghie, cu sponci de argint poleite.
1 Brîu cu vărgile de fir.
3 Mese alese cu 3 peșchire alese.
1 Maramă de oglindă, de Țarigrad.
1 Maramă de mîni aleasă, umplută cu fir.
1 Maramă de mîni cusută cu mătase, umplută cu fir.
1 Oglindă.
12. Tipsii de cositor.
12 Talere de cositor.
12 Cuțite cu plăsele de argint și cu furculițe de argint.
12 Linguri de argint.
1 Solniță de argint.
1 Căție de argint, mare.
1 Bohordar de argint cu cîmpul poleit.
1 Cupă de argint.
2 Sfeșnice de aramă cu mucările lor.
1 Scatulcă de vutcă.
1 Lighian cu ibric.
Așternutul cum se cade.
1 Pilotă de atlaz.
1 Plapomă de hataia cu flori de fir, cu ciarșaf cu colți.
1 Ciarșaf cusut cu mătase și cu fir.
2 Ciarșafuri cusute cu mătase.
1 Ciarșaf cu împletituri de tiriplic..
2 Perne de tulpan cu flori de tiriplic, cu rățele de fir.
4 Perinioare mici de Țarigrad, cusute cu fir.
2 Perne mari și 4 mici alese și cu rățele cu fir.
2 Perne de frănchie.
1 Zăvaz de taftă leșască cu fețe.
1 Covor mare de pat.
1 Covor segedea de masă.
2 Covoare segedea de carîtă.
Carîtă cu șase telegari.
1 Cal de ginere cu podoabele lui.
150 oi, 100 oi cu miei, 50 oi sterpe.
12 Iepe cu mînzi.
1 Armăsar.
12 Vaci cu vițel.
12 Boi.
6 Mătci de stupi.

12 Pogoane de viie da Dobroteni cu tot locul nostru.
Moșiia Viișoara cu viie , însă cîtă am ținut noi mai-nainte.
Moșia Cotenița.
Moșia Nenciuleștii.
400 Stînjeni moșie ot Cunești sud. Ialomiță.
Moșia Cioroiul dupe Hamărade sud. Dolj.
Moșia ot Uricheşti.
Viia de la Turcinești, alături cu viia lui Mihai căpitanul.
8 Suflete de țigani.
2 Fete de țigani în casă.
Acestea de la noi, iar de la Dumnezeu milă și blagoslovenie.

Dositeiu monahul Brăiloiu

Iată o bogată foaie de zestri felurite ! Cîți proci nu vor fi pețit mîna avutei mirese ! Cîți coconi sprinteni nu-și vor fi încurcat armăsarii ageri sub obloanele ei ! Cîți becheri sgîrciți nu vor fi lingușit slugărește pe bătrînul monah !

Dar îndestul ! Enumerînd hainele, sculile, averile și binecuvîntările, lăsate fiicei sale Stancăi, de boierul călugărit Brăiloiu, noi am uitat că vorbeam de doamna Chiajna, femeie cu deosebire energică și intrigantă, căria negreșit timpul îi era prea scump spre a-l răsipi în podoabe și găteli.

Am cercat, sînt cîțiva ani, a reprezenta, în această doamnă, un caracter de muiere aspră, vitează și ambițioasă. Poate că atunci, într-o nuvelă istorică, am exagerat puțin trăsurile portretului; dar cronica și relațiunile ambasadorilor străini la Constantinopol ne stau dovadă spre a-ncredința despre curagiul și despre uneltirile zavistioase ale doamnei Chiajne sau Cesarine. Văduvă de domn, ea știu, prin dări de bani, prin cîștigări de protecțiuni, prin lupte războinice fățișe, să așeze, pe rînd, în domnie, pe amîndoi fii săi, Petru și Alexandru. Ea învățase de la soțul ei, Mircea vodă Ciobanul, a nu se da în laturi dinaintea nici unei neomenii, spre a ajunge la ținta nepregetată a neamului lor la domnire. Cruzimea tradițională a familiei lui Mihnea cel Rău ne-o atestă încă și cinci lespezi din biserica de la Snagov, întinse preste cenușa a cinci victime ale ei.

Pe cînd Mircea Ciobanul, rătăcitor prin țările vecine, dupe uciderea tatălui său în Sibiu, căuta să-și cîștige, prin orice mijloace, tronul răpit familiei sale de alți domni Basarabi sau Călugărești, în Țara Românească trăia un boier, Dragomir postelnicul, ce avusese de la soția sa Marga, patru feciori : Udrea, Radu, Barbu și Cracea. Ca cei mai mulți boieri din acea vreme, junele Udrea nu văzu cu plăcere planurile lui Mircea realizate pentru întîia oară, pe la 1550. Așa dar, cîrma țării era să-ncapă în mînele sîngeroase ale fiului Mihnii ! Cîte răzbunări, plămădite în păsurile pribegiei, se vesteau pentru urmașii celor ce gonise pe tatăl lui din domnie ! Cîte lacome răpiri se pregăteau de către noul domnitor, spre a scutura mizeria ce o tîrîse poate atîția mari de ani, pe țărmurile străine !

Prevestirile nu fură amăgite ; abia de două săptămîni sosise domnul în scaun și îndată puse de tăie pre Coadă vornicul și pe frate-său Radu comisul, pe Dragul stolnicul și pe Stroe spătarul, pe Vintilă comisul și pe alți mulți boieri, muncindu-i mai întîi spre a le afla toate avuțiile și a-i stoarce de tot ce aveau. Unii însă, printre care era și Udrea, fiul lui Dragomir postelnicul, prinseră mai dinnainte de veste și fugiră în Ardeal, căutînd acolo scăparea vieții lor și o ajutorință spre a răsturna pe domnul vrăjmaș.

Dar doi ani trecură înainte ca să poată aduna un cîrd de oştire, cu care în sfîrşit, în toamna anului 1552, izbucniră în ţară. Mircea luase ştire despre urmările pribegilor şi, înaintînd către dînşii cu oaste, pe rîul Prahovei în sus, îi întîmpină la sat la Periş, se bătu cu ei şi-i răzbi cu totul. Care dintr-înşii avu zile, scăpă cu fuga înapoi, alţi mulţi pieriră pe loc, iar printre cei robiţi fu şi Udrea sau Udrişte vistierul, pe care, voivodul, în ziua, poate, de 12 noemvrie, anul 1552, îl ucise în sat la Onceşti.

Trupul lui fu adus la Snagov şi pe lespedea ce-l acoperă, citim încă cuvintele slavone ce zic :

Tăiat a fost jupîn
Udrea de către Mircea voevod, în satul Onceşti. A fost el fiul
lui Dragomir postel-
nicul şi al jupăniţei sale Marga. În anul 7082 lun. noem. 14.

Sărmana mumă, văduvă poate pe atunci, renunţă, dupe această nouă pierdere, la mulţumirile casnice ale vieţei de familie, acum atît de amărîte, şi se retrase într-o mănăstire, schimbîndu-şi numele de Marga, în acela de monahia Efrosina. Nu ştia, biata mumă, că alte răstrişti mai grozave, avea să încerce încă duioasa inima sa !

În adevăr, fiii săi cei mai juni, crescură în vîrstă deodată cu fiii ucigaşului fratelui lor mai mare, şi ura se desvoltă de o potrivă în sufletul fiecăruia dintr-înşii. Din partea sa, doamna Chiajna, epitroapă îngrijată a domneştilor săi fii, hrănea în sînul lor, acel duh de neîmblînzită răzbunare care învăluie domniile acestui neam, de la Mihnea cel Rău pînă la Mihnea Grecul, ca într-o mantie scăldată în sînge românesc.

Dupe mai multe plîngeri ale boierilor, în contra lui Petru Şchiopul, cel dîntîi moştenitor al Mircei, plîngeri încîlcite, toate din intrigile Chiajnei, Poarta spre a-mpăca sau spre a nemulţumi pe toţi deodată, dete domnia, la 3 maiu 1569, lui Alexandrul, fratele mai mic al Petrului. Un domn aşa tînăr da tuturor speranţa unei domnii blînde şi spornice în fapte bune. Ca în multe rînduri, toată ţara, şi boierii pribegi cu dînsa, se amăgiră de acest vis ; toţi, de toate părţile, se grăbiră a alerga să se-nchine noului stăpînitor. Din ţările vecine soseau mereu pămîntenii înstrăinaţi de mari de ani, cu gîndul să-şi afle acum o viaţă liniştită în căminile lor strămoşeşti. Obosiţi de ură şi de suferinţe, toţi păreau a lăsa uitării nevoile şi împărechierile trecute.

Dar, în mijlocul acestei înfrăţiri generale, cruzimea bănuitoare a domneştei familii veghia, ascunsă sub o perdea de făţărie ; ea aştepta, cu un zîmbet viclean pe buze, să-şi vază toate prăzile adunate împrejur. În sfîrşit, într-o zi de 1 septemvrie, la 1569, planul urzit pe tăcute în palatul domnesc, se dete pe faţă printr-o groaznică măcelărire. În oraş la Bucureşti, toţi boierii cunoscuţi sau bănuiţi ca vechi duşmani ai familiei stăpînitoare, fură coprinşi de slujitorii domneşti, şi capetele lor trunchiate formară un alt morman ca cel ridicat la Moldova, pe aceiaşi timpi, de Alexandru vodă Lăpuşneanul. Cronica ne-a păstrat numele a mai multor din victimile acestei zile : „Radu logofătul de la Drăgoieşti, şi Mihnea de la Bădeni, şi Stan Udrişte vistierul, şi Tudor de la Bucov, şi Vladul Caplii, şi Pătraşcu, şi Calotă, şi Stan fiul Drăguleţului, şi Radu stolnicul de la Boldeşti, şi Radul fiul lui Socul vornicul''. Printre aceştia doi recunoaştem pe Radul stolnicul şi trebuie să adaugem pe fraţii săi, Barbul şi Cracea, fii ai lui Dragomir postelnicul.

Pe cîte şi trei, trupuri acum neînsufleţite, jalnica lor mumă, Efrosina Monachia, i-a strămutat în mănăstirea Snagovul, şi pe pietrele lor, neasemănate în mărimi şi forme, s-a scris :

† Tăiat
a fost jupîn Radul stolnicul, de către Alexandru voevod
şi a fost el fiiu al lui Dra-
gomir postelnicul şi muma lui (a fost) monahia Efrosina.
În anul, 7078, luna sept. 4 zile.

† Tăiat a fost
jupîn Barbu de către Alexandru voevod în oraşul Bucureşti şi a fost el fiul lui Dragomir pos-
telnicul şi muma lui (a fost) monahia Efrosina, luna sept.
4 zile. În anul, 7078.

† Tăiat a fost jupîn
Cracea de către Alexandru voevod în Bucureşti, şi a fost el
fiul lui Dragomir postel-
nicul şi muma lui (a fost) monahia Efrosina. În anul 7078.

Nenorocita mumă n-avu putere a mai trăi mai mult decît pînă ce văzu, aşternute una lîngă alta, cîte şi patru pietrele mormîntale ale fiilor săi[1]. Atunci, zdrobită de o nespusă şi nemîngăiată durere, ea îşi căută un loc modest alături cu nefericiţii ei copii, şi adormi de somnul veciniciei, subt o îngustă lespede, care trunchiată azi în două bucăţi, poartă următoarea inscripţiune, plină de o jale pătrunzătoare :

† A ră-
posat roaba lui Dzeu monahia Efrosina dupe moartea
a patru fii ai săi,
cari au fost tăiaţi. Vecinica pomenire ! Mult intris-
tată mumă pînă la moarte !

Pe acest mormînt zdrobit şi pe cele patru mai sus arătate, grămădite toate în biserica de la Snagov, se citeşte dar o dramă, plină de interes şi de mişcare, o dramă ce ar fi rămas cu totul în uitare, dacă n-am găsi-o săpată pe acele pietre funerare. Astfel, dar, monumentele vechi aduc adeseaori, din vremurile trecute, răsunete pline de glorie sau de jale ; ele ne sînt adeseori, învăţăminte pline de o filosofie adîncă şi ne fac a vedea cum timpul şterge şi alină toate patimile pămînteşti. Vedeţi chiar în biserica de la Snagov, cum toate urele au pierit în braţele morţii ! Doamna Chiajna, cu familia sa, stă acolo de veacuri pe păreţi, privind cu linişte şi cu blîndeţe la mormintele jertfelor sale, şi nici soţia, nici fii lui Dragomir nu mai înalţă o mînă răzbunătoare asupra ucigaşei lor !

Dar fiind că descoperirea unor aşa tragice scene ne-a ţinut cîtva timp în necropola bisericei ce vizităm, să ne mai oprim şi cîte un minut asupra celorlalte trei morminte ce o completuiesc.

Unul e al mitropolitului Serafim, carele a păstorit în ţară sub Mihnea vodă Turcitul şi, poate, sub Petru Cercel ; în a doua domnie, însă a lui

---

[1] Toate inscripţiunile mormîntale de la Snagov, pe care le-am reprodus româneşte, sînt scrise în limba slavonă.

Mihnea, documentele Snagovului ni-l arată retras în această mănăstire, ocupînd dregătoria de egumen. Inscripţiunea pietrei lui e foarte roasă şi abia se citeşte pe dînsa :

A *răpo*sat ro*bul*
† . . . . † .prea-o-sînţitului arhimitropolit Serafim în zilele lui Mihnea v† . . †
† . . . . † în anul 7098 (1590?)

Alt mormînt ne repoartă în zilele lui Mihaiu vodă Viteazul, la anul al doilea al domniei sale (1594), cînd ştim că el avu a reprima o răscoală de boieri, în capul căria se pusese banul Manta. El fu îndurător pentru cei mai mulţi, însă s-ar putea ca milostivirea-i să se fi stins dinaintea unei trădări către duşmani. Dumnezeu să ne ierte dacă învinovăţim pe nedrept memoria stolnicului Dima, pe a cărui piatră, grosolan lucrată, se poate încă citi :

†Tăiat
a fost jupîn Dima *fostul* stolnic † . . . . †
†. . . . . . . †
Mihaiu vodă. În anul 7103, luna noemv. zile 28.

În sfîrşit al zecilea şi cel din urmă mormînt de la Snagov e o piatră mare, pe care stă scris jur împrejur :

† A răposat
robul † . . . † Stoica logofătul din sat de la Crăciani în zilele
prea cuviosului şi de Hristos iubitorului Iω Alexandru voevod, fiul
Radului voevod şi i-a fost
moartea în zilele lui Alexandru voevod fiul lui Iliaş voevod.
În anul 7136, (1628)
luna iunie, zile 7.

Asupra acestuia nu putem spune nimic mai mult decît ceia ce spune epitaful lui. Era poate şi el unul din acei oameni mari şi puternici în vremea lor, onoraţi, lăudaţi, adoraţi chiar de o mare parte a lumii, pînă cînd trăiesc, şi dupe ce mor, dupe ce li se ridică monumente sumptuoase, numele lor se stinge din memorii, şi lumea dezameţită de prestigiul lor personal, bagă atunci de seamă că faima lor a fost mincinoasă şi că faptele vieţei lor se reduc la nimic pentru glorie, nimic pentru posteritate !

Acest mormînt însă, mut de renume, ne aminteşte trei domni, cărora ţara le datorează mai mult d-o răutate. Radu Mihnea, Alexandru Coconul şi Alexandru Iliaş sînt în adevăr, domnii aceia, sub care influenţa grecilor a început, pentru prima oară, să apese cu greu asupra ţărilor române. Atunci mai întîi, se adeveriră acele cuvinte ale împăratului prooroc pe care le aplica la acea nenorocită stare a ţărei, nemuritorul Matei Basarab : „Doamne ! veniră străinii în moşia noastră şi spurcară mînele lor cu mite şi îndrăzniră a vinde, a cîrciumări sfintele tale, şi a goni pe moşteni, şi în trudele şi ostenelile lor a băga pe străini, fum de ruşine şi de imputăciune vecinilor noştri !" În adevăr acei domni, români de neam, dar crescuţi în Fanar, adunară în jurul lor străini venetici ; ei le deteră pe mîni toate dregătoriile ţării, le predară toate izvoarele de înavuţire, le închinară toate vechile mănăstiri pămîntene. Atunci, anticele locaşe sfinte căzură în mînile cămătarilor greci, daniile cuvioase şi legămintele ctitorilor primitivi fură călcate în picioare de călugării străini.

Snagovul avu şi el nenorocirea d-a cădea sub această grea osîndă a soartei ; zidurile-i, mîndre de neatîrnarea lor seculară, se deschiseră unui egumen grec şi bogatele-i moşii îşi vărsară veniturile în folosul mănăstirilor greceşti din pămîntul otoman.

E curios de a cunoaşte prin ce mijloace viclene nesăţioşii călugări străini ajunseră la acest scop.

Încă din zilele lui Alexandru vodă Coconul, un călugăr grec, părintele *Kir* Partenie, care fusese odinioară episcop al Presponului, părăsind săraca lui episcopie din Turcia, veni în Ţara Românească şi primi aci cu mulţumire egumenia bogatei mănăstiri Snagovul. Dreptul lui Dumnezeu, el o îngrijea bine şi sîrguia întru toate lucrurile bune şi folositoare mănăstirii ; dar, cît de bun şi vrednic era, instinctul din fire totuşi, îl trăgea către ţara lui. El se înţelese cu confraţii săi de la unul din locaşele sfinte ale muntelui Atos, de la mănăstirea Pantocratorului pe care o zidise împăraţii Comneni şi o prefăcuse boierii români Basarabi ; aşa dar, pe la 1638, cîţi-va monaşi de acolo veniră în Ţara Românească, cu rugăciune la domnie ca să li se dăruiască lor mănăstirea Snagovul şi să fie adaosă ca metoh supus mănăstirii lor. Domnitorul cel nou, Alexandru Iliaş, nu cuteză, ca alţi domni dinaintea lui, să iea asupră-şi această închinare, ci adunînd tot sfatul străluciţilor dregători ai ţinutului, le făcu întrebare : „*Să o supunem? Sau să o lăsăm a sta dupe obicinuita de sine stăpînire?*" Obştea răspunse „*cum că niciodată să nu se dea mănăstirea aceasta de mai sus zisă, Sinagogova, ci să se lase pe a sa însăşi stăpînire, dupe cele întocmite de ctitorii săi ce dîntîi, cei ce au zidit-o şi astfel neschimbat să stea.* „Destui domni — adăogiră în sfat, boierii indignaţi — destui stăpînitori au prădat şi au supus sub ascultarea mănăstirilor străine, pe cele pămîntene, asupra cărora ei nu aveau nici un drept ctitoricesc ! Cel puţin ca aceasta să fie liniştită şi scutită de o nevrednică supunere ! Sature-se Locurile Sfinte de la muntele Atos şi de aiurea, cu atîtea danii şi metoşe cu care le-au înzestrat alţi domni de mai-nainte ! Iar Snagovul, hotărîm ca să stea într-a sa dîntîi stăpînire, şi metoh de aci-nainte niciodată, legăm să nu fie !"

Această nobilă şi demnă hotărîre nu avu însă puterea de a stîrpi şi îndurarea din inimile vrednicilor sfetnici. Mila adesea înşală pe român. Smerenia şi virtuţile episcopului Partenie erau aşa lăudate încît toţi boierii ţărei se rugară de domn ca să-i lase lui pururea egumenia mănăstirii Snagovului, *în toate zilele vieţii sale, iar dupe petrecania lui, să nu se mai aşeze alţi străini monaşi năstavnici şi egumeni la această mănăstire,* ci numai aceia cari vor fi aleşi de soborul călugărilor.

Acestea le găsim toate, povestite pe larg, într-un foarte însemnat hrisov, dat în Bucureşti, la 6 martie 1628 (7136) de către Alexandru vodă Iliaş. Acest act frumos, pe pergament cu litere capitale şi cu oareşicare ornamente polihrome destul de elegante, între care şi stema Ţării Românești încinsă-ntr-o coroană de lauri, e redactat în limba slavonă, cu un stil pompos și măiestrit, de către vestitul scriitor Udriște sau Orest Năsturel, care studiase în Kiev și pe a cărui soră, Elena, o ținea de soție ilustrul Matei Basarab, pe atunci Matei aga din Brîncoveni. Hrisovul ne descrie cu energie toate temerile pămîntenilor pricinuite de acea cotropire stăruitoare și primejdioasă a clerului străin, temeri ce se îndreptățesc cu totul, mai ales cînd vedem, ca la Snagov, că cel mai mic prilej de insinuire era de ajuns veneticilor spre a se face în puțină vreme, stăpîni desăvîrșiți pe locurile coprinse de dînși cu silă ori cu vicleșug.

Dar această stare de umilință a lavrelor pămîntene își găsi, încă de pe atunci, vindecarea într-un act de energie și de dreptate al unui domn cu simțiri și cu virtute patriotice. Matei Basarab, care luă peste cîțiva ani domnia cu sabia, văzînd așa urgie, adună soborul țării, compus de cler, de boierii mari și mici, „sfetnici, dregători, judicători și a toată meseria tocmitori"; îi făcu arbitrii ai acelor oameni străini țării „nu cu lege sfîntă, ci cu neamul, cu limba, și cu năravurile cele rele, adică greci, cari, dupe ce se îndurară nici se lenevîră în viața biruinței lor a izmeni și a pune jos obiceiurile mănăstirilor și pravila ctitorilor, domnilor bătrîni ce au fost legiuită;" și în sfîrșit, cu autoritatea sa și a adunării pămîntene, restitui mănăstirile în drepturile lor legitime. Un fragment din hrisovul, încheiat în Tîrgoviște la 27 noemvrie 1640, și citat mai sus, va arăta mai lămurit, cu elocuența gravă și apăsată a stilului strămoșesc, mărimea acestui fapt, adevărat național. Iată cum se mai explică hrisovul:

„Drept aceia, noi ce suntem mai sus ziși, Iω Matei Basarab voevod, dinaintea adunării a toată țara, cu sufletul și cu voiia a tot soborului, așa am tocmit: cum că acele sfinte lavre domnești care le-au închinat acei domni și vlădici străini, pentru mită, fără de voia și fără de știrea a neamului, le-au supus metoașe dajnice altor mănăstiri din țara grecească, din Sveta-Gora și de pe aiurea, însă mănăstirile anume: Tismana, Argeșul, Cozia, Govora, Cotmeana, Iezerul, Gura Motrului, Brădetul, Dealul, Glavaciocul, *Snagovul*, Bistrița, Mislea, Tînganul, Bolentinul, Potocul, Rîncăciovul, Valea, Menedecul, și altele, aceiea toate să fie în pace de călugării străini, cărora li s-au fost dat pentru mitele lor, și să aibă a trăi mănăstirile într-acea slobozenie, pre acea pravilă și tocmeală cum au legiuit ziditorii și ctitorii lor, și să aibă a fi pre seama țării, cum a fost din veac..."

O! Matei Basarab, ce adînc respect îți datorează ție, națiunea română pe care azi, din negura anilor, tu încă ai ști s-o înveți a-și apăra și a-și redobîndi drepturile sale răpite! Numele tău glorios, care îl întîlnim în fruntea oricării propășiri naționale, ar trebui să insufle o venerațiune religioasă poporului pentru care ai jertfit, în muncă și sudori, o viață de aproape optzeci de ani! În chipul tău smead și costeliv, înconjurat de o barbă albă și rară, în buzele-ți subțiri și zîmbitoare, în fruntea ta lată și înaltă, în ochii tăi mici și vii afundați sub sprîncene negre și stufoase, îmi place adesea a descoperi cîtă finețe, cîtă înțelepciune și cîtă energie trebuiesc spre a forma caracterul unui mare domnitor. Îmi pare că te văd, diplomat iscusit rîzînd înghesuit în barba-ți căruntă, cînd, cu un cusur subțire, îți bătuși joc de agaoa turcească ce venea spre a te mazili și-l ocoliși, pe dealul Văcăreștilor, cu o guardie de onoare care, cu fitilul a puște, îl oprea să intre în București! Apoi te zăresc, domnitor cuvios și plin de dorul țării, izgonind, în mijlocul adunării obștești din Tîrgoviște, precupeții străini ce intrase în locașele sfinte și poruncind a se-nălța, spre podoaba țării, patruzeci de temple nouă! S-apoi iar, te văd acolo, unchiaș gîrbovit, dar cu ochiul plin de foc, dînd pinteni calului tău, sub vifor și sub ploaie, pe cîmpia de la Finta, îndemnînd și-mbărbătînd cu glasul și cu gestul, viteaza ta oștire, ca să nu-și dea mijlocul și să răzbească tot cu o nouă agerime, ordiele simbriate de rivalul tău Vasile, și pîlcurile zăpăcite ale căzăcescului hetman, Timuș.

Viteaz în războaie, dibaci în politică, și-n veci încins de grija țării, Matei, acel erou mare în toate, nu nesocotea nici cele mai mărunte îndeletniciri, ca să țină liniștea și dreptatea între pămîntenii săi. Vinea doară cineva cu plîngeri la dînsul în contra unui vecin viclean sau cotropitor, el nu respingea cu inima obidită, ci-ndată, sub ochii înpricinaților, le da fiecăruia ce era drept al lui. El nu știa multă carte, nu vorbea altă limbă de cît limba țării; dar vorba-i era vorbă sănătoasă, și cînd lua condeiul în mînă, apoi condeiul plătea cît sabia.

Darnic cu toate mănăstirile pămîntene, el întărise Snagovului, vama gîrlii de la Spanțov, cu care era miluită mănăstirea de către Basarab voevod, și împuternicise pe părintele Ignatie egumenul ca să iea, din acea vamă, *de la zece pești un pește, și din zece bani un ban de vamă, și de în carul de făină, un obroc*. Dar Vasea vameșul pusese cartea domnească la ciochină și nu vrea să dea călugărașilor ce li se cădea. Se scoală atunci într-o zi, popa Ignatie, și merge cu jalbă la domnie. Matei, cum află de una ca asta, se face foc de mînie, chiamă pe grămătic și-i poruncește să scrie. Logofătul își iea pe genuchi o fășioară lungă de hîrtie, deschide călimara de la brîu, își curăță condeiul de trestie, și dupe spusa domnească, scrie așa:

Cu mila lui Dumnezeu Iω Matei Basarab voevod și domn.

Scris-am domnia mea ție, Vaso vameșule: Ce porc-de-cîne ești tu, de cărțile domniei mele nu le bagi în seamă. A făcut domnia mea cărți părintelui Snagoveanului să-și iea de pe locul lui de la Spanțov, cum a fost legea și obiciaiul; iar tu, fecior de *lele*, nu bagi cărțile domniei mele în seamă. Să cauți să-l lași să-și iea ce e obiciaiul, că vom trămite domnia mea de, acolo, te va spînzura. Aceasta-ți scriu și însu-mi am zis domnia mea. Scris octomvrie 24, leat 7152.

Mateiu vodă iscălește și logofătul pune alături pecetia domnească, cu chinovar. Scrisoarea se dă în mîna egumenului Ignatie, și apoi pas, Vaso, de nu urma dupe poruncă!

Cuviinţele moderne ne-au silit să înmuiem într-acest curios act de diplomatică naţională, păstrat şi acum la Snagov, una din epitetele de o energie mult prea caracteristică pentru noi, oameni civilizaţi, dar vechia proză română, ca versurile latineşti :

> Le latin dans les vers brave l'honnêteté.
> Latinească în versuri nu ştie de ruşine.

În adevăr, cel ce scria asemenea proză, avea în vinele sale, sînge vîrtos de roman. Matei Basarab, dacă n-a fost singurul erou al Ţărei Româneşti, negreşit că a fost cel mai mare domnitor al ei, cel ce a ştiut să împreune puterea armelor de apărare, cu regularea progresului şi ordinii în lăuntru. De cîte ori am urcat muntele Arnotei, unde mormîntul lui de marmoră stă ascuns într-o modestă capelă, aleasă chiar de dînsul pentru ultimu-i locaş, am simţit în mine cucernica mulţumire ce inspiră credincioşilor, un pelerinagiu la locurile sfinte. De ce trebuie însă, să trecem munţi şi dealuri, să suim stînci sălbatice ca să găsim o lespede consacrată unei aşa glorioase memorii ! N-ar trebui oare ca naţiunea noastră să-şi arate, într-un chip mai învederat, recunoştinţa către unii bărbaţi iluştri ca Mircea Bătrînul, ca Ştefan cel Mare, ca Mihai Viteazul, ca Matei Basarab... ? Aceia sînt eroii ţării ! acelora să le ridicaţi monumente !

IV

POEZIA TRECUTULUI ŞI POEZIA FOAMEI

E o pietoasă datorie pentru urmaşi, aceia de a deştepta suvenirea întunecată a măririlor trecute. Sub răsipurile timpilor, e o lucrare plină de farmec pentru omul cu iubire de ţară, de a cerceta faptele şi împrejurările vieţei acelor oameni cari au purtat odată, cu onoare sarcina destinelor naţionale. În fiece colţ de pămînt, e plăcut lucru pentru dînsul, a reînvia umbra bărbaţilor vestiţi ce au trăit, s-au bucurat ori au suferit odinioară acolo, şi e încă mai plăcut cînd poate a se împresura cu priveliştea monumentelor şi obiectelor ce-au fost mărturie la faptele, la luptele şi la simţirile lor.

Să ne strămutăm spre pildă, cu gîndul, la anul 1662, cînd zidirile mănăstirii Snagovul îşi păstrau încă caracterul lor primitiv. Era sîmbătă noaptea spre duminică, 20 decemvrie. Într-unul din paraclisele, ce existau încă pe atunci, un bătrîn de o talie-naltă şi trupeşă, sta îngenunchiat. Capul său pleşuv, închinat la icoane, părea cu totul zdrobit subt o cugetare adîncă şi cuvioasă, ca ruga creştinului ce aşteaptă ceasul său cel din urmă. La razele candelei, s-ar fi văzut în trăsurile-i accentuate şi în coloritul oacheş al figurei sale, caracterele pronunţate ale tipului grecesc. Acela era bătrînul postelnic Constantin Cantacuzino care cu treizeci şi mai bine de ani înainte, venise din Constantinopol, se împămîntenise la noi, luînd de soţie pe Ilinca Basarab, cea din urmă moştenitoare a vechei familii domneşti, şi prinsese dor şi dragoste de ţară, mai mult chiar decît mulţi din pămînteni. El o scăpase la 1660, de robirea desăvîşită ce turcii cugetau a-i impune, prefăcînd-o în paşalîc ; el mijlocise atunci să aşeze în scaunul domniei pe junele Grigoraşcu Ghica, care-i făgădui să-l scutească în toată viaţa lui de orice grijă, de orice bîntuire. Acum însă, prin uneltiri viclene, doi boieri, duşmani ai postelnicului, şi anume Stroe vornicul Leurdeanu şi Dumitru cămăraşul, se unise cu doamna lui Grigoraşcu, Maria, spre a pierde pe puternicul veteran care, din retragerea sa la moşiile-i de pe Prahovă, stînjenea planurile lor de jaf şi de asupriri. Nesocotitul domn se lăsă în voia intriganţilor, şi venerabilul bătrîn, ridicat fără veste din sînul familiei sale şi adus noaptea sub pază la Snagov, aştepta acum în rugăciuni, să sune ora uciderii sale.

A doua zi de dimineaţă, postelnicul asistă la liturghie, în biserica cea mare, cu aceiaşi cucernică luareaminte. Cîte gînduri negre, repurtate atunci asupra răstriştelor ce se vesteau ţării, cîte îngrijări părinteşti asupra soartei unei numeroase familii, cutreierară în acele minute inima bătrînului boier. Cîte suspinuri adînci şi dureroase se uniră, sub bolţile anticului templu, cu psalmodiile alinătoare ale mîngăioasei religiuni ! La sfîrşitul slujbei, venerabilul osîndit înainta cu pas sigur la uşile altarului şi, acolo, cu conştiinţa senină dinaintea lui Dumnezeu, se-mpărtăşi la izvorul vecinicei mîntuiri. Apoi, la ceasul cinei, îl duseră în trapezarea mănăstirii. Gîzii îl legară cu spatele de unul din stîlpii sălii, înfăşurîndu-i tot trupul cu funii strînse ca să nu poată mişca ; apoi, îi trecură de gît un ştreang ce-nconjura stîlpul şi aluneca pe un ochiu ; atunci, trăgînd ştreangul cu furie în mai multe rînduri, nenorocita victimă muri sugrumată.

Această groaznică scenă se petrecea, ne spune cronica, la trapezarea mănăstirii, în acea sală în care monaşii, adunaţi la un loc şi în tăcere, ca vechii agapi creştini, îşi luau cinele lor, pe cînd un frate mai tînăr şi mai deprins la carte, citea pe fiecare zi istoria sfîntului zilei. În ziua aceia era să se citească viaţa sfîntului Ignat.

Nu putem şti cu siguranţă cum era clădită, la Snagov, acea cameră importantă a oricărui edificiu monastic, dar, pecît putem judica după trapezarile ce au lăsat urme pe la alte mănăstiri vechi din ţară, şi mai ales după aceia ce se poate recompune din casele episcopale de la Curtea de Argeş, această încăpere era o sală, cu lărgimea jumătate cît lungul, despărţită la mijloc prin stîlpi rotunzi, puţin înalţi şi groşi pe care se sprijineau, de patru părţi, nişte bolte ogivale ce se îmbucau între ele, fără ajutorul de arcuri îndoite. Din brîul superior, adică din astragalele stîlpilor şi din căpătîiele ascuţite sau consolele bolţilor de pe păreţii laterali, se porneau, pe rotunjeala culelor, numeroase ciubuce sau nervure, care, întîlnindu-se în unghiuri înguste, formau în jurul chiăii bolţilor nişte largi rozete în formă de stele. Pe cîmpurile păreţilor de laturi se deschideau ferestre late, puţin înalte şi rotunjite la capul de sus, precum erau şi uşile sălii. Pardoseala era mai adesea de lespezi sau de cărămidă pusă pe muchi, şi mobilarea pare a se fi redus la mese de lemn, lungi şi înguste ce se întindeau, d-a lungul sălii, de amîndouă părţile stîlpilor, însoţite de laviţe tot aşa de simple. Mai totdauna aceste trapezări se aflau aşezate d-asupra pivniţelor şi alături cu magherniţele sau cuinile ce coprindeau o vatră largă ca de doi stînjeni pătraţi, ne avînd alt coş de răsuflare, decît boltirea păreţilor ce se înălţau la patru cinci stînjeni în sus, îngustîndu-se într-o linie cam parabolică şi terminîndu-se, pe învelitoare, cu un fel de căciulă cu ochiuri jur împrejur.

Subt aceste forme arhitectonice, care amintesc tranzițiunea stilului roman, pornit către ogive în secolul al XIII-lea și următori, închipuirea noastră reclădește acea sală de trapezare de la Snagov, în care își dete sufletul bietul postelnic Constantin Cantacuzino, muncit cu așa barbare chinuri.

Cînd trupul său neînsuflețit și mohorît de vînătaiele funiilor, fu deslegat de la furcile casnei, soția și copiii răposatului fură vestiți ca să vină să-l ridice. Duioasa familie strămută rămășițele părintelui lor în a lui mănăstire de la Mărgineni, și acolo le înmormîntară. În această ocaziune, cronica zice : „Toată țara plînge pe Constantin postelnicul, că au pierit un stîlp mare, carele au sprijinit toate nevoile țării, plîngu-l și săracii că și-au pierdut mila ; plîngu-l și păgînii și creștinii și toate țările care l-au știut și care nu l-au știut, ci numai de numele lui au auzit, pentru multa înțelepciune și bunătate ce făcea în toate părțile !''

Intențiunea noastră n-a fost însă de a povesti viața folositoare și zbuciumată a postelnicului Constantin Cantacuzino. Dupe mai mulți scriitori eminenți cari au exploatat această dramă impunătoare, ar fi fost o pretențiune neiertată din parte-ne a mai cerca să o expunem pe larg. Nepieritorul nostru istoric, Nicolae Bălcescu, schiță mai întîi, la 1845, această interesantă biografie. Frumoasa monografie ce tipări el atunci în *Magazinul istoric pentru Dacia*, scrisă cu acel stil cumpănit, invietor și colorat ce caracteriză peana sa măiestreață, dupe ce ne spune pe scurt faptele de laudă și moartea îngrozitoare a vrednicului boier, se termină prin aceste considerațiuni asupra fatalelor consecințe ale neomenoasei lui ucideri :

> „Moartea lui Cantacuzino avu rele urmări pentru țara noastră. Fiii lui, vrînd să-i reabiliteze memoria și să-l răzbune, deteră pricină de a se despărțiră toți boierii în două partide care sfîșiară țara și o aduseră la mare ticăloșie. La ianuarie 1665, Grigore Ghica v.v., fugind în țara nemțească, Constantin, al treilea fiu al postelnicului Cantacuzino, se luă dupe dînsul, și, dupe ce îl trase în zadar pe la judicată la curtea Austriei, întîlnindu-l în sfîrșit la Veneția dobîndi de la dînsul o carte prin care afurisise pe Leurdeanu, mărturisind că el l-a îndemnat la acea crimă, cum și trei scrisori autografe ale lui Leurdeanu către comisul Constantin Vărzarul, scrise pe cînd acesta se afla în tabără lîngă domn și Leurdeanu caimacam, prin care îl silea să facă în tot chipul să înduplece pe domn să omoare pe Cantacuzino. Dintr-altă parte, frații Cantacuzini ce rămăseseră în țară, dobîndiră de la obșteasca adunare a țării un act mărturisitor de nevinovăția părintelui lor, în care se vede iscălit și Leurdeanu, și altul de la Partenie patriarchul Constantinopolei și de la sinod, întărindu-l și mărturisind asemenea. Cu aceste acte și cu scrisorile dobîndite, cum și cu un alt act de la următorul patriarch al Constantinopolei, Metodie, ei cerură de la Radu Leon v.v. ce se orînduise domn, ca să dea în judicată pe Leurdeanu. Dar domnul, cu toată trebuința ce avea de Cantacuzini, nu-i iubea într-atît cît să se strice cu partida opozantă. Pentru aceia ei nu dobîndiră atunci decît numai un act din partea domnului care asemenea constatează nevinovăția părintelui lor. În acelaș an (1669), mazilindu-se Radu Leon v.v., vornicul Antonie de la Popești, din județul Prahova, se urcă pe tron, Cantacuzinii găsiră acum ocazie și se porniră cu plîngeri către domn. Cererea lor fu primită, și se hotărî ca Leurdeanu să se dea în judicata obșteștei adunări a țării, care, dupe vechia noastră constituție, avea drept să judice în pricini de vini mari și de stat întocmai ca și camerile pairilor de acum din Franța și Englitera. În urma acestora se și strînse obșteasca adunare în sărbătorile Paștelui în divanul cel mare, aprilie 20, anul 1669, unde erau adunați, dupe obiceiu, mitropolitul, episcopii, egumenii de pe la mănăstiri, toți boierii mari și mici, și norod mult. Acolo, mai întîi mitropolitul adresă adunării o carte, povățuind pe toți cari cunosc pricina, a mărturisi adevărul. Leurdeanu întru-ntîi tăgăduia tot. Cînd îi arătară scrisoarea Ghicăi v.v., prin care îl mărturisea de vinovat, el răspunse că Ghica v.v. poate să scrie ce-i va fi voia, iar el nu știe nimic despre acestea, iar cînd Cantacuzinii scoaseră scrisorile lui către Vărzarul, el nu mai putu tăgădui și se mărturisi de vinovat.
>
> Curata destăinuire a acestui scelerat de intrigile ce făcuse ca să omoare pe Cantacuzino, răsculă o mișcare de ură în toată adunarea cea numeroasă. „Atunci îl cunoscură toți — spune cronica — și-l batjocorea și mari și mici, și-l suduia muierile și copiii''. Adunarea îl osîndi la moarte ca pe un omorîtor, și îl dete pe mîna armașilor să-l omoare. Cei răi totdauna sînt lași. Leurdeanu, cu toate bătrînețile lui, iubea viața. În acea nevoie văzîndu-se, el căzu cu rugăminte la postelniceasa Elena Cantacuzino, și la fiii ei, să-l ierte și să-l roage pe domn să-l lase cu viață. Rugăciunea lui se ascultă. Domnul îi iertă viața sub condiție ca să se călugărească tot la mănăstirea Snagov, unde omorîse pe Cantacuzino, și să plătească jaful ce făcuse casii lui. Atunci îl scoaseră cu mare necinste din adunare, și puindu-l numai în antiriu cu răvașele de trădare spînzurate pe piept, într-un car cu doi boi, îl preumblară prin tîrg, și apoi îl duseră la mănăstirea Snagov. Spun că văzîndu-se Leurdeanu că-l călugărescu fără voia lui, cînd auzi puiindu-i nume de călugărie *Silivestru*, strigă cu furie : « Ba mai bine Mahomet ! »
>
> Astfel se răsplăti nevinovata ucidere a postelnicului Constantin Cantacuzino. Această răzbunare însă ațîță mult timp dezunirea și furia partidelor, și țara trebui să sufere multă vreme din pricina lor.

Se vede chiar că monachul Silivestru nu stătu mult timp în închisoarea sa. Nici osînda ce apăsa asupra-i, nici rușinea de a revedea lumea dupe pedepsile infamante ce suferise, nici mustrările unei conștiințe turburate, nu putură să-l aducă la pocăință. Aplecările zavistioase și neastîmpărate ale firei sale nu se puteau de loc împăca cu viața tăcută și liniștită din zidurile Snagovului. El izbuti a se furișa din mănăstire și se duse în Ardeal să întîlnească pe Grigorașcu vodă Ghica ; de aci apoi, cînd la 1672, acesta veni pentru a doua oară în scaun, vornicul Stroe Leurdeanu ce-și azvîrlise comanacul și-și lepădase rasa, urmă iarăși a împila țara și a prigoni pe boierii postelnicești.

O altă interesantă scriere asupra morții lui Constantin postelnicul Cantacuzino, s-a publicat, la 1861, în *Calendarul geografic, istoric și literar* de D. Bolintineanu și A. Zanne. Nuvela ce a apărut acolo, sub acest titlu, ne lasă să recunoaștem stilul elegant al unuia din cei mai amabili poeți ai noștri ; ne place a citi acea povestire vie ce atrage mințile și atinge inima. Dar ne pare rău a vedea că lipsesc într-însa unile calități, neapărate romanțului istoric.

În adevăr, acest fel de scrieri a căror țintă este d-a arăta evenimentele dramatice ale istoriei, înconjurate de toate amăruntele vieței contimporane și locale, își dobîndește prețul său cel mai mare, sub condițiunea d-a observa — nu atît șirul exact al faptelor reale, nu atît personalul netăgăduit ce a jucat un rol într-însele — ci, mai cu deosebire, *coloarea locală*, acel parfum al timpului trecut, care strămută pe cititor în mijlocul întîmplărilor povestite, îi descrie localitățile ce le-au servit de scenă, îl face părtaș la obiceiele, la credințele, la viața publică și privată, la cugetările și chiar la limba timpului și locurilor unde s-au petrecut faptele de care se atinge romanțul.

Ne pare rău, zicem, a vedea că adesea autorul nuvelei din Calendarul pe 1861, a nesocotit aceste regule importante și a introdus, astfel, confuziune în mintea cititorului. La un loc, spre pildă, unde povestește cu cuvinte atingătoare, călătoria nenorocitului postelnic, ridicat din casa sa, și dus într-un car cu boi la Snagov, citim aceste cuvinte :

> „Despre zioă carul se opri la poarta unei mănăstiri, vătaful Alexandru strigă cu o voce de taur să se deschidă porțile ; ordinul său fuse ascultat, și carul intră în curtea mănăstirii... «Dă-te jos din car ! arhon postelnice !» — strigă vătaful”.

Dacă toată lumea ar fi citit călătoria în țară a patriarhului Macarie din Antiohia, scrisă arăbește și tradusă numai englezește într-o edițiune foarte rară și foarte scumpă, de la 1836, toți atunci într-adevăr ar fi știut că, în timpii trecuți, peste balta Snagovului, se afla un lung pod stătător ce ducea pînă la mănăstire. Dar cititorii *Calendarului*, cari n-au consultat pe Paul din Alep și cari știu că Snagovul e în mijlocul unei cîtă mai bălți, auzind acum că carul vătafului Alexandru a sosit pe uscat, fără popreală, pînă în curtea mănăstirii sînt negreșit în drept să crează, sau că vătaful a fost mai năzdrăvan decît sfîntul Petru care nu știa să amble nici cu picioarele pe apă, sau că se adeverise în acea noapte, unicele versuri ce filosoful frances Malebranche mărturisește a fi putut face în toată viața sa, și care zic :

> „Il faut aujourd'hui le plus beau temps du monde
> Pour aller à cheval sur la terre et sur l'onde”.

Dar aceasta ar fi puțin lucru, cu ceva închipuire omul usucă și bălțile. Ce cată însă, rogu-vă, vătaful Alexandru de intitulează pe bietul postelnic, la ceasul morții, de *arhon?* Oare vorbeau ei, între dînșii, grecește ca să nu-i înțeleagă dorobanții, de nu-i zicea curat, cum se zicea pe atunci românește : *jupan postelnice?*

Acest fanariotism anticipat în nuvela din *Calendar*, e de oarecare însemnătate. Naționalitatea noastră a suferit, în urma morții lui Cantacuzino, îndestule rele și îndestule schilodiri de năravuri și de limbă, din partea grecilor, pentru ca să nu ne mai silim acum cu dinadinsul a repurta aceste nevoi și umiliri, asupra timpilor mai vechi și asupra caracterului mai neaoș românesc al acestora.

De ce iar apoi, mai departe, autorului îi place a face din Maria doamna, a lui Grigorașcu Ghica, fiică, dupe cronica lui Amiras, a lui Mateiaș Sturza visternicul din Moldova și soră cu Toador spătariul Sturza, o *greacă șireată?* Astfel, toate personagiele însemnate ale nuvelei sale, devin grece : Ghica e grec, Cantacuzino e grec, doamna e greacă. Subiectul s-a cațaonit cu totul !

Lasă mai bine frumoasei doamne naționalitatea ei de moldovancă și vezi în urmă cu ce mustrări adînci se muncește sufletul ei, îngreuiat de părtinirea la povara unei crime. „Cînd peste cîțiva ani, sosi judicata lui Dumnezeu și i se îmbolnăvi foarte rău un copil ce avea mic înfășat și care sărea în pelincele sale, ca un om de treizeci de ani și zbiera și țipa ca un cal, părinții lui, triști și plini de căință pentru moartea lui Cantacuzino, pierzîndu-și mintea și sfatul încît nu mai știau ce făceau, umblau tăvălindu-se din zid în zid”.

Snagovul ne păstrează și el un semn al căinței ce coprinse inima doamnei Mariei. E o cruce de botez sculptată de amîndouă părțile cu cîte cinci iconițe în lemn de chiparos și ferecată în argint aurit. Pe cotorul ei circular, ce se termină printr-un rotocol, se văd gravate în spirală, niște cuvinte, scrise în limba slavonă, ce zic românește :

> † Această cruce a făcut-o roaba lui Dumnezeu, doamna Maria lui Iω Grigorie Ghica voevod pentru sufleteasca și sfînta mănăstire Snagov † Vecinica ei amintire ! Fevr. 4. 7171 (1663).

În acele cuvinte, *vecinica ei amintire* ! pare că s-aude resunînd eho unei eterne mustrări.

Fiind-că însă vorbirăm de crucea doamnei Mariei, să facem mențiune și despre o altă cruce care se află la Snagov. Este de os de inoroh (rinocer), sculptată cu iconițe și ferecată cu sîrmă de argint (filigrane), pe care se văz și urme de smalt căzut. Cotorul s-a pierdut și starea ei actuală pare a dovedi că este destul de vechie. În general e foarte anevoie a hotărî epoca acelor săpături fine de iconițe în lemn sau în os, care servă a orna fețele crucilor de botez în bisericile noastre. În tot timpul, călugării Orientului, și chiar cei din unele chinovii din țara noastră și din Rusia, au lucrat asemenea obiecte, și stilul tradițional al formelor s-a păstrat cu atîta stăruință, încît nu se poate determina unui obiect vreo epocă, deacă nu poartă cumva pre dînsul vreo altă indicațiune mai precisă.

Sculptura cea mare sau mai bine statuaria, fiind alungată din biserica Răsăritului încă din timpul iconoclaștilor, în secolii al VIII-lea și al IX-lea, ornamentele săpate nu se păstrară decît pentru unelte eclesiastice mai mici sau pentru mobile de biserică fără deînsemnătate liturgică.

Aceste obiecte nu se executau mai niciodată în piatră, ci, mai adesea, în metale de preț, în os, în corn, în fildeș, în sidef, în baga, ori în deosebite lemne, precum stejar, nuc, castan, tisă, cimișir, chiparos, sandal, odagaciu sau alte lemne mai mult sau mai puțin prețioase, dupe obiectele executate. Erau mai cu seamă, canaturi de uși pentru tîmplă, strane pentru arhierei, iconostase sau poale de altare, ripidii sau flabele pentru procesiunile religioase, sfeșnice de deosebite mărimi, sicrie și cutii de moaște, cruci de altar ori de botez și în sfîrșit iconițe simple, îndoite (δίπτυκα) sau întreite (τρίπτυχα, *troițe*), al căror uz se introduse, mai cu deosebire, în vremea cruciatelor, cînd fiecare cavaler, fiecare ostaș lua în sîn, atîrnată de gît, una din acele iconițe, sculptate cu fineță de artiștii orientali. Aceste iconițe îndoite sau *diptice*, compuse din două plăci ce se închideau una peste alta ca două obloane, erau întrebuințate din vechime, la romani ; cînd un cetățean ajungea a fi numit consul sau a căpăta altă dregătorie însemnată, era obicei ca el să trămită, spre aducere aminte, amicilor săi, niște asemenea tăblițe de os de fildeș, care purtau, pe o parte, chipul său sculptat cu însemnele nouei dregătorii, și pe cealaltă, un strat subțire de ceară pentru scris. În timpii creștinești, episcopii și apoi și preoții bisericilor, obicinuiră, atît în Orient cît și în Occident a avea asemenea *diptice* de mărimi felurite. Învățatul italian Gori care a publicat o carte sub titlul *Thesaurus diptychrorum*, împarte în patru clase, dipticele eclesiastice : 1. cele pe care scriau numele neofiților sau nouilor botezați ; 2. cele pe care se însemnau numele dănuitorilor bisericilor, domnitorilor și episcopilor ; 3. cele ce rememorau numele sfinților cari au înălțat biserica prin gloria martirului sau prin strălucirea științei lor ; și în sfîrşit, 4. cele în care se înscriau numele credincioşilor, preoţi sau mireni, cari au murit în sînul adevăratei biserici. Aci vedem dar, cum s-au născut pomelnicele, care azi încă stau aşezate în proscomidia oricării biserici orientale. Dar în general, vechile tăbliţe pe care s-au scris de la început numele domnilor, ctitorilor, capilor bisericei şi dănuitorilor, în mănăstirile noastre cele mai vechi, sînt astăzi pierdute. Cronograful anonim, ce se crede a fi Radu logofătul Grecianu, ne citează vechiul pomelnic de lemn al mănăstirii Cîmpulung, însă noi nu-l mai avem. În excursiunile noastre, abia la schitul Brădetul, sub muntele Nucşoarei pe apa Vîlsanului, ni s-a întîmplat să găsim un pomelnic *triptih*, zugrăvit iar nu sculptat, care, şi acela, nu era mai vechi decît din zilele lui Matei vodă Basarab (1646). La cele mai multe mănăstiri mari din ţară, pomelnicele cele mai vechi sînt într-o cărticică din timpii lui Constantin Brîncoveanu, şi uneori chiar din timpul fanarioţilor. La Snagov e şi mai puţin decît atît, căci nu este nimic mai mult decît o foiţă cu nume domneşti, eclesiastice şi particulare, care se confundă fără de nici un folos pentru cronologie sau pentru istoria mănăstirii.

Noi însă ne-am silit, a recompune, dupe documente şi inscripţiuni, o listă de egumenii acestui sfînt lăcaş. Nu o dăm ca exactă, fiindcă e probabil că are multe lacune; de aceia am şi pus la fiecare egumen anii în care îl găsim figurînd. N-am trecut pînă în secolul nostru, căci, osebit de venerabilul arhimandrit Iosafat Snagoveanul carele, expatriat dupe revoluţiunea de la 1848, a avut pietoasa şi patriotica idee de a întemeia un templu românesc în mijlocul tinerimei române ce studiază la Paris, depărtată de ţară şi de legea părinţilor ei, osebit de acest superior vrednic de laudă, ruinele actuale ale mănăstirii nu vor conserva, credem, posterităţii nici un alt nume de egumen snagovean.

Iată însă lista celor din vechime; am putea să o începem cu un egumen Lazăr, de care pomeneşte un hrisov fără de leat dat de Mircea vodă bătrînul, dar epoce mai precise avem pentru cei următori :

Popa Dometian	1441
Evtimie.	1442
Popa Vişainul	1464
Evstratie	1507
Ştefan	1512
Sava ieromonah	1534
Mitrofan	1558
Galaction	1563
Evstratie	1564
Onufrie	1582–83
Serafim arhimitropolit † . . .	1590
Chiril episcop	1619–21
Haralambie	1624
Partenie episcop	1625
Ignatie	1633–37–43
Luca	1646
Daniil	1654
Teodosie	1661–74–83
Antim	1695–1709

Rafail arhimandrit	1748
Partenie	1766–84
Filaret	1<7>85
Nicodim	1786
Filaret	1788

Cel mai vechi dintre aceştia nu este anterior hrisovului prin care Vlad voevodul întăreşte, la 6949, averile şi scutirile vechi ale mănăstirii Snagovul. Despre urmaşii lui, afară de episcopul Partenie şi de fatala sa influenţă, nu avem noţiuni interesante, tocmai pe la sfîrşitul secolului al XVII-lea, ne putem opri cu oareşicare amărunte, asupra doi dintr-înşii. Unul pare a fi fost un mişel; cellalt era fără îndoială un om de treabă şi de merit.

Numele şi faptele puţin cuviincioase ale celui dintîi ne sînt amintite pe un odor preţios ce împodobeşte preastolul bisericei. E un chivot, adecă o cutie de argint aurit, în care se păstrează sfîntul mir, moaşte sau alte obiecte sfinţite, şi care se vede a fi fost, la început, de o formă aproape cubică cu un capac în relief, astfel de închipuia o biserică. În partea despre fund e simulată o mică absidă sau altar pentagon cu fereastră; capacul poartă şapte turnuleţe din care, unul mai mare la mijloc, doue altele mai mici în faţă şi în dos, şi în sfîrşit şi alte patru mai mărunte, la colţuri. Pe fiecare din laturi sînt gravate cu acul, chipuri de sfinţi decorate cu smalturi de colori; în faţă e o icoană mai mare a Maicei Domnului cu Mîntuitorul prunc în braţe; pe o lature sînt, în şase compartimente pătrate, sfinţii Dimitrie, Gheorghe, Teodor Tiron, Teodor Stratilat, Cosma şi Damian; pe cealaltă profeţii Aron, Avacum, Ilie, Ieremia, şi sfinţii Damaschin şi Cosma; pe fund de laturile absidei sînt, sus sf. Ioan Gură-de-Aur şi sf. Nicolae, iar jos, sf. Vasile, şi sf. Grigorie, figuraţi pe dintreg. Pe din lăuntrul capacului se citesc, gravate în metal, cuvintele următoare :

> „Acest cuvot l-au făcut părintele Varlaam mitropolitul, mănăstirii Snagovul cu cheltuiala proigumenului Teodosie pentru argintul cel pierit de la dînsul, văleat (7182–1674)”.

Pe fundul chivotului e însemnată greutatea metalului : „dram 600”.

Aşa ! părinte Teodosie ! Ţi să-ncredinţează o mănăstire ca să cauţi de dînsa şi s-o îngrijeşti, şi sfinţia ta o jăfuieşti de argintăriile ei? Cine ştie cîte interesante modele de orfăurărie medievală, le vei fi prefăcut, neruşinate spoliator, în monedă sunătoare? Chiar acest chivot, pe care mitropolitul Varlaam l-a făcut din banii tăi, spre despăgubirea mănăstirii, trebuie să fi fost lucrat dupe un model mai vechi, care va fi existat mainainte la Snagov, precum există şi acum unul foarte asemănat, depus la mănăstirea Bistriţa de fundatorii ei, pe la sfîrşitul secolului al XV-lea. Dupe aparenţa lucrării s-ar crede că acesta de la Snagov este imitat de un meşter din ţară, dupe vechile lucrări bizantine sau veneţiene.

Dar vezi, cîtă nestatornicie e chiar şi-n dreptatea omenească ! La 1679, Varlaam care fusese numit de Grigorie Ghica voevod, cade din scaunul păstoresc; rivalul său, mitropolitul Teodosie, sprijinit de noul domnitor, Şerban Cantacuzino, se urcă iarăşi la putere, şi, la 1683, noi regăsim pe hrăpitorul tiz al acestuia în egumenia Snagovului.

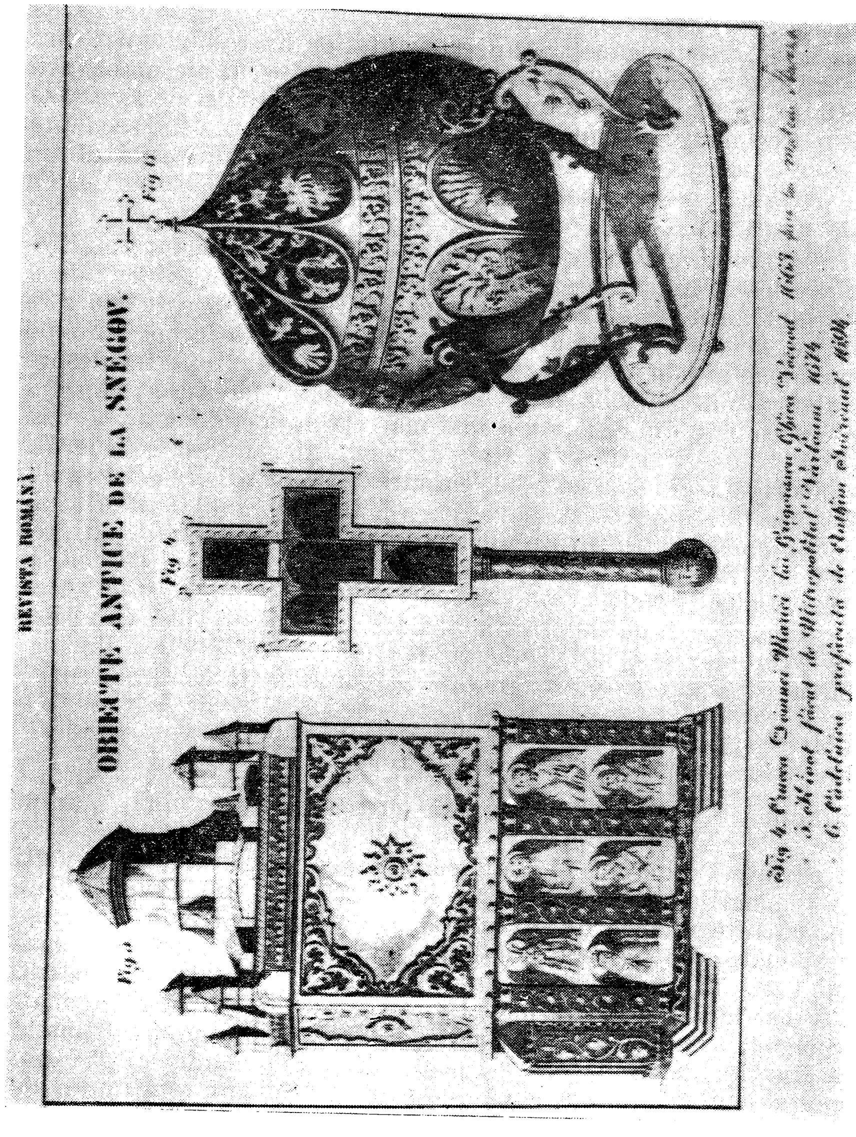

Obiecte de cult de la Snagov. Desen de H. Trenk reprodus din *Revista română*, 1861, vol. I, p. 398—399. Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România.

Am dori să n-avem a vorbi de un compartiment mai nou de argint ornat cu flori, *au repoussé*, ce arhiereul Filaret a socotit de trebuință, la 1788, sub domnia lui Michai vodă Suțu, a adaoge la acest chivot, între cutie și capac, spre a-i da o mai mare nălțime. Nimic mai grotesc decît sărmanul chivot, schimonosit într-astfel; cu toate acestea nici egumenul, nici argintarul nu s-au rușinat a grava pe acest inform adaos, numele lor, pe o parte se citește : „φιλάρετος ἀρχιερέως. 1785". ; pe cealaltă : „δραμία 850† Ηληος χρισοχος".

Am făgăduit să vorbim și despre un egumen om de treabă. În adevăr, acela e Antim Ivireanul, tipograful, care sub Șerban Cantacuzino, așeză mai întîi teascurile sale în mănăstirea Snagovului de unde ieșiră mai multe cărți religioase în limbile română, elenă, slavonă și arabă.

Ne lipsesc, deocamdată, mijloacele a face o nomenclatură complectă de edițiunile ce au ieșit din tipografia Snagovului, de sub mînele egumenului Antim; să cităm însă, printre cele românești :

Orînduiala slujbei sfinților împărați Constantin și Elena, tipărită la 1696.

Evanghelia, la 1697.
Cartea despre Papistași a lui Maxim Peloponisul, la 1699,
Învățăturile traduse de Filoteu monachul, la 1703,
Floarea darurilor, la 1703, etc....

Printre cele elinești :

Ὀρθόδοξος ὁμολογία, la 1694.
Ψαλτήριου, la 1700,
Προσκυνητάριον τοῦ ἁγίου ὄρους τοῦ Ἀθῶνος, *de doctorul Ioan Commen*, la 1701 și
o liturghie tipărită elinește și arăbește, tot la 1701.

Ne lipsesc asemeni documentele îndestule ca să schițăm o biografie complectă a acelui însemnat călugăr, carele din mănăstirea Ivirului de la muntele Atos, veni ca egumen în Snagov și institui aici o tipografie bogată și activă; deveni la 1705, episcop al Rîmnicului; la 1709, mitropolit al Ungrovlahiei, și, persecutat de fanarioți, pentru că ajunsese a fi un bun patriot român, pieri înecat mîrșăvește în Dunăre, din porunca lui Nicolae vodă Mavrocordat (1716). Artist luminat și industrios, el lăsă în țară multe urme de talentele și de activitatea sa. În mănăstirea Antimului din București, ce este clădită de dînsul, se zice că ușile de intrare ale bisericei, sînt lucrate de dînsul, și, ce e mai necontestabil, broasca acelor uși, cu plăsele mari de aramă gravate cu chipuri, poartă încă inscripțiunea numelui său. La Snagov, unde el egumeni ani îndelungi, se găsesce încă o cățíe sau afumătoare de argint în forma unei sfere cu capac conic sprijinită pe trei picioare de figura unui S, fixate de o tavă lată, pe a cării buză sunt gravate cele următoare :

> † Această cățíe împreună cu potirul și cu ale lui toate fiind stricate s-au prefăcut în zilele prea luminatului domn Iω Constantin B. voevod cu cheltuiala smeritului întru eromonahi Antim Ivireanul, tipograful, leat 7203 (1694).

Pe dosul tăvii e gravat cu litere latine cursive fine şi împodobite cu parafe :

† *Daniel Fódór exeudit. Anno 1694*

mai jos e însemnată greutatea : „† *dram. 326*”.

Printre cărţile mănăstirii, reduse acum la cele neapărat trebuincioase slujbei, în ediţiuni moderne de puţin preţ, am găsit numai un volum manuscript pe hîrtie, coprinzînd mineiul pe luna decemvrie, în limba slavonă, pe a cării scoarţă stă scris de mînă :

> Acest mineu a lui dechemvre fiind stricat şi răsipit s-a legat cu cheltuiala smeritului întru eromonaşi Antim Ivireanul tipograful vă dni Iω Constantin B. B. voevod, fiind nastavnic la această sfîntă casă la Sneagov, leat. 7203, (1695) aug. 29.

Iată ce se mai păstrează de la acest bărbat eminent, în locaşul unde el începu o carieră aşa de folositoare patriei sale adoptive. De cîte ori însă va voi cineva să deschidă cartea amintirilor literare ale naţiunii române, numele lui Antim tipograful se va prezenta cu onoare printre cele dintîi. Istoria propăşirii noastre naţionale îl va pomeni în veci cu laude şi-i va acorda în tot timpul glorioasele prerogative ce se dau acelora care ştiu a se pune cu devotament şi activitate în capul luminării unui popor !

Dar cercetările noastre ispititoare prin mănăstirea Snagovului, ne purtase de la temeliile vechilor chilii la zidurile degradate ale bisericei, de la picturile păreţilor la pietrele mormîntale, de la odoarele altarului la cărţile liturgice şi la pomelnicul dispărut al dănuitorilor, şi nicăieri nu putusem descoperi vreo inscripţiune care să amintească pe un Radu logofătul de la Periaţi, ai cărui trei fii, Vintilă logofătul, Stoica postelnicul şi Sibiu logofătul, au dus, la anul 1683, pe părintele lor mort de l-au îngropat la sfînta mănăstire Snagovul şi au dăruit sfintei mănăstiri, cu al lor zapis de bună credinţă, moşia Periaţii sau Cotorca din judeţul Ialomiţei, ca să fie, răposatului şi lor, de vecinică pomenire.

Din contra, pe un pärete al altarului din stînga, ce se zice şi *diaconic*, fiindcă slujeşte diaconilor şi preoţilor pentru păstrarea şi îmbrăcarea odăjdiilor, văzui, săpat adînc în zid cu litere şi în limbă slavonă, numele unui necunoscut :

> Am scris eu Badea grămaticul din Dobroşeşti în zilele lui ìω Antonie voevod, iun. 29 zile în anul 717? (166?)

Ce curioasă e soarta omenirei ! unul dă o moşie ca să i se pomenească în veci numele la sfintele daruri, şi, peste cîţiva ani, nimeni nu-l mai ţine minte ! altul dor că mînjaşte păreţii bisericei cu o scriere ne-nsemnată, şi numele lui e mereu în faţa preotului cînd se pregăteşte a pomeni pe credincioşii răposaţi ! Dar Dumnezeu, care pune toate într-o cumpănă dreaptă, a însuflat oamenilor leacuri pentru infirmităţile lor. Spre a nu lăsa într-o vecinică uitare atîtea vrednice fapte răsipite prin cenuşa trecutului, spre a reînălţa gloriile umilite şi a stigmatiza trufaşa nimicie, el a inspirat omului amorul pentru trecut, ştiinţa arheologiei, acea nobilă patimă a anticarului, care-l face să cerceteze pretutindeni urmele zilelor zburate, îl îndeamnă a pune în cumpăna dreptăţii toate cîte au făcut străbunii, şi-l deprinde a culege din ele, învăţături folositoare pentru viitorime.

Dar drumul şi nobila patimă îmi aţîţase o foame nespusă şi ieşind din biserică, întîia mea preocupare fu de a cere călugărilor ce se uitase la mine cu gurile căscate pe cînd transcriam inscripţiunile dupe păreţi, dupe morminte şi dupe argintării, să-mi dea ceva de prînzit. Călugăraşii, cu aer milos, se deteră toţi în laturi, jurîndu-se că n-au nimic, că de cînd li s-au luat veniturile mănăstireşti, n-au cu ce mai trăi ; că sînt strimtoraţi de toate, n-au nici straie, nici locuinţe, nici merinde ; în sfîrşit, bieţii părinţi arătau în tot chipul cîtă jale simt, unde li se răpise antica înbilşugată trîndăvie şi că mănăstirea lor, prefăcîndu-se în închisoare, se întrebuinţase la o instituţiune mai folositoare.

După un asemenea refuz, mă întorsei atunci către impiegaţii închisorii şi abia, dupe o lungă şi elocuentă laudă a peştelui din balta Snagovului, îi înduplecai a pune să scoată din coteţe o minunată plătică lătăreaţă, vià şi grasă.

Plătica de Snagov ar merita o lungă disertaţiune ştiinţifică în care s-ar spune numele ei pe latineşte, şi clasa ictiologică în care se cade a o rîndui, şi structura organelor ei răsuflătoare şi înotătoare, şi multe alte amănunte foarte interesante despre năravurile şi viaţa ei intimă ; cît despre noi, cunoscînd această interesantă fiinţă numai în starea neînsufleţită de friptură — sub care însă nu merită mai puţină luareaminte — ne vom cerca să descriem prin ce mijloace un om cu gust o poate aduce la gradul cel mai-nalt al suculenţei.

„Ce fel ! va zice vre-un cititor înamorat de ideile eteree, vrei să vorbeşti de prozaice bucate ? Vrei să tîrăşti muza poeziei şi a istoriei pe taraba pescarului şi pe cotlonul cuinii ?” — „O Doamne ! în ce greşală adîncă te-ai afundat, iubitul meu cititor ; îi voi răspunde, oare nu e una din cele mai fericite însuşiri ale spiritului omenesc, de a poetiza orice lucru, dupe placul său ? În orice faptă, în orice stare a sa, omul poate găsi comori de încîntare pentru imaginaţiunea şi gusturile sale.

Socoteşte-te că eşti pe drum, ai umblat mult, te-ai ostenit. Simţi în sine-ţi un gol, pe care l-ar împlini cu desfătare o bună şi gustoasă mîncare. Atunci, te aşezi la umbră, subt un vechi stejar, pe un covor de iarbă verde, aprinzi un focşor de surcele care scînteiază vesel, aducîndu-ţi veste bună, şi... dacă cum-va din norocire, ai cu tine o plătică de Snagov, proaspătă şi grasă... o crestezi d-a curmezişul cu cuţitul pe amîndouă laturile, o presări cu praf de sare, o pui pe un grătar, d-asupra unui jăratic care o rumeneşte încetişor, întorcînd-o cînd pe o parte, cînd pe cealaltă. Pe cînd ea fumegă sub dogoreala cărbunilor şi schimbă searbăda-i faţă albă, într-o coloare neagră-gălbuie ca chihlimbarul de Sibiciu, tu nu pierzi timpul, ci storci într-un vas, zeama profumată a mai multor lămîi gustoase, o amesteci într-o undă de untdelemn p-ale cărui miros şi limpede paloare nu te dezminte soarele arzoi al Provenţei. Ca să-nviezi şi să mai asmuţi acea smeadă şi diafană salce, răspîndeşti d-asupră-i un oacheş nor de piper şi apoi, toate acestea împreună, le baţi iute cu lingura, pînă le prefaci într-o spumă uşoară şi palid-aurie. Atunci, aşterni plătica fumegîndă pe un taler ; torni pe dînsa zeamă spumoasă ; acoperi cu un alt taler ; şi... cînd peste cinci minute, vei gusta acel delicios fel de mîncare, mă prinz că ai să juri cum că vestitul peşte de mare *rhombus*, asupra cărui găteală a deliberat gravul senat roman şi pe care l-a cîntat marele Juvenal, n-a putut să aibă aşa gust minunat ca plătica de Snagov într-astfel gătită !".

Sfîrşim cu această reţetă culinară, siguri fiind că cel puţin pentru dînsa, cititorul ne va rămînea pururea îndatorat.

Bucureşti, 1862.

ASOCIAŢIUNEA TRANSILVANĂ pentru LITERATURA ROMÂNĂ ŞI CULTURA POPORULUI ROMÂN

(SESIUNEA DIN IULIE 1862, ÎN BRAŞOV)

Ar fi trebuit încă cu trei luni mai nainte de astăzi, să fi spus publicului nostru un cuvînt despre lucrările *Asociaţiunii transilvane pentru literatura română şi cultura poporului român*, a cărei adunare s-a ţinut estimp în Braşov, la 28/16, 29/17, şi 30/18 iulie trecut. Timpul însă ne-a lipsit spre a vorbi mai pe larg despre acest fapt de o însemnătate destul de mare în analele naţiunii române, şi mai bine decît a-l notifica în treacăt, fără de a da asupră-i ceva dezvoltări, am preferit a aştepta un moment în care să putem descrie cu ceva amănunte, acele zile memorabile, în care orăşelul Braşov adunase în sînu-i, români din toate unghiurile întregei patrii române. Cu adevăr, în acele zile, micul oraş prezenta un caracter cu totul neobicinuit centrurilor cetăţeneşti din Ardeal; căci, în acel pămînt de baştină română, mulţi străini au ştiut a se prefira şi mai cu seamă a se încuiba în cetăţi, lăsînd locuitorilor originari, cea mai mare parte din cîmpi şi din munţi şi abia unele suburbii din oraşe. Chiar în Braşov, aşa aproape de graniţa Ţărei Româneşti, abia de vreo cîţiva ani numai, românii au început a se aşeza şi a-şi clădi case în *Cetate* şi a nu se mai mărgini în singura suburbie lăturalnică a *Şcheilor*. Cu toate acestea, printr-o predilecţiune moştenită de la străbuni către acea localitate aşa pitorească, restrînsă într-o gură de munţi, locuitorii români ai Braşovului, de puţini ani încoace, au înălţat chiar la intrarea Şcheilor, dinaintea unei frumoase pajişte verzi străbătută de alei stufoase de tei, au înălţat, zicem, cu mari sacrificii, un sumptuos edificiu naţional, palatul şcoalei româneşti. Acolo, era în acele trei zile, centrul mişcării românilor, veniţi din toate părţile în capitala ţărei Bîrsane; acolo s-au ţinut şedinţele Asociaţiunii literare; acolo erau adunate şi expuse în cîte-va săli, productele industriei românilor de peste Carpaţi. Edificiul, împodobit cu steaguri tricolore şi naţionale şi decorat jur împrejur cu brazi, pomul în veci verde şi semn al veseliei şi al sperării pentru români, era punctul central spre care trăgeau din toate unghiurile oraşului, numeroşii români locuitori şi oaspeţi ai Braşovului, cari veneau toţi a se înfrăţi într-acest nou templu al naţionalităţii. Prin gloata numeroasă care furnica neîncetat în preajma palatului şcoalei şi chiar prin tot oraşul — gloată care se compunea în mare parte din bărbaţi cultivaţi ai românimii de peste munţi, — era plăcut lucru a vedea amestecîndu-se cu frăţie, albele sumane ale ardelenilor cîmpeni şi zăbunele de mătase ale frumoaselor şcheience şi săcelence; apoi figurile venerabile ale protopopilor români cu veşmintele lor negre încinse la brîu cu roşu şi cu pălăriile lor largi, mult mai cuviincioase decît potcapiele asiatice ale clerului nostru ; apoi acel aer sărbătoresc care se răspîndise peste tot locul şi care părea a zice tuturor : „Sîntem aci toţi români ! Sîntem într-o ţară română ! Nu mai e neamţ, nu mai e sas, nu mai e ungur între noi !”

E adevăr însă că unii bărbaţi, dar mai ales studenţii, crezînd a da acestei aspirări o formă mai învederată, socotise de cuviinţă a îmbrăca în acele zile, un costum original pe care-l decorau cu numele de *naţional*, dar care semăna foarte a *unguresc*. „Ungurii l-au luat de la noi ! ziceau ei, va să-l luăm înapoi !” „Îl vor fi luat ungurii de la noi ; le-aş fi răspuns, dar ce este mai sigur e că adevăratul port românesc, portul plăieşilor din Bîrsa, din Vrancea, din Muscele, portul cîmpenilor de pe Olt, de pe Mureş, de pe Seret şi de pe Tisă, ungurii nu l-au luat de la români şi că românii încă şi azi se disting printr-însul de celelalte naţiuni conlocuitoare sau vecine !”

Manifestările naţionale de asemenea natură, ca să atingă adevărata lor ţintă, trebuiesc să fie trase chiar din sînul poporului, trebuiesc să fie o expresiune vie şi nimerită a obiceielor şi a înfăţişării poporului, căci altmintrelea, cînd adică sînt numai nişte plăsmuiri mai mult sau mai puţin graţioase ale închipuirii acelora ce le produc, ele nu pot deştepta altceva decît numai nepăsarea sau uneori chiar şi zîmbetul celor ce privesc.

Şi cu toate acestea, ce lucru lesne, în Ardeal, a se pătrunde cineva de caracterul particular al populaţiunii române ! Pare că originalitatea lui e şi mai învederată, fiind acolo pusă în faţa altor naţiuni străine. Alături cu apatia greoaie a sasului, alături cu fieroasa trufie a maghiarului, priceperea isteaţă, firea voioasă, mişcările agere şi mlădioase ale românului, pare că se desemnează mai viu pronunciate, în forme şi în fapte. Românul cît colo îţi bate la ochi ! Să fi văzut, spre exemplu, banda de căluşari, care venise tocmai dupe malul Mureşului, ca să inimeze poporimea din Braşov, în acele zile solemne, prin danţurile ei minunate ! Vreo doisprezece tineri, mîndri flăcăi, cu pălăriile numai în pandlice, cu zorzoane de alamă la opinci, cu bîte nalte în mîni, executau cu o măiastră agerime, săltăturile cele mai periculoase, rîzînd şi chiuind din gură : „Haidi aşa ! tot aşa ! şi iar aşa ! băiete mă !” Mi-aduc aminte că într-o zi, pe cînd unul din jucători făcea în public colectă pentru banda artistă, un vizitator venit din Principate, aruncă printre fişioarele soioase de bancnote austriace grămădite în pălăria colectorului, un zvanţig în monedă de argint. Căluşarul, cu o nespusă bucurie, luă iute moneda de argint în mînă şi privind-o cu drag : „O drăguţul de *huszóş* ! zise el, că nu am mai văzut de aceştia denainte de *răutate* !” Astfel vorbea bietul român de penuria ce roade poporul, încă denaintea groaznicului războiu de la 1848, într-o ţară atît de mănoasă ca Ardealul. Cu toate acestea, Ardealul e mina preţioasă de unde tot imperiul austriac îşi hrăneşte sărăcia. Ce se face moneda de aur şi de argint care iese din acea ţară, de vreme ce bietul ei popor, care munceşte pămîntul, e redus a se mulţumi cu fiţuice de hîrtie tipărită ce i se trimit din locuri depărtate şi cu care se speculă sudoarea şi avuţia lui ?

Dar pînă aci vorbirăm numai de lumea de pre afară şi încă n-am intrat în sanctuarul unde se adună trei zile d-a rîndul, areopagul literar al românilor ardeleni, în sala şcoalei unde se ţinură şedinţele *Asociaţiunii*.

În anul trecut, dl. George Sion a vorbit, în *Revista Carpaţilor*, despre întemeierea acestei *asociaţiuni*, despre greutăţile ce fraţii noştri de peste munţi întîmpinară ca să o poată funda, de speranţele ce tot românul poate pune întrînsa ; d-lui a descris chiar rezultatul primei adunări care s-a ţinut, anul trecut, la noemvrie, în Sibiu şi unde se hotărî ca Braşovul să fie locul de adunare pentru 1862. Braşovenii voiră ca oaspeţii lor să fie ospătaţi cu toate producţiunile atît materiale cît şi intelectuale ale naţiunii române. Aşa dar, tot în edificiul unde se ţinură şedinţele *Asociaţiunii*, erau adunate o mulţime de producte agricole şi manufacturate, strînse din mai toate ţinuturile româneşti ale Ardealului şi Banatului. Era cea dîntîi expoziţiune curat românească. Vom vorbi însă mai apoi de această interesantă colecţiune, în care, — cît despre noi — văzurăm încă odată cu mirare, nespusa identitate ce se află în toată populaţiunea română, chiar şi în cele mai mici amănunte ale vieţei şi ale uzurilor sale. Acum însă, ca o salvă de sărbătoare, să rememorăm aci elocuentele cuvinte cu care venerabilul părinte Ioan Popazu, protopopul de la biserica Sf. Nicolae din Şchei, a salutat adunarea, la cea dîntîi a ei şedinţă din 28/16 iulie.

Sala, deşi destul de încăpătoare, era plină de un public viu interesat la lucrările ce aveau a se face dinainte-i. Literatura inima pe toţi de un zel, vrednic de interese politice. Dar, oare nu ştim că cugetările cele mai măreţe ale omenirii, că ideile cele mai mîntuitoare pentru naţiuni s-au ivit mai adesea sub forma măiestreaţă şi atrăgătoare a literaturii ?

În capul sălei, împrejurul unei mese, şedea comitetul dirigent al Asociaţiunii, sub preşedinţa prea sfinţiei sale părintelui Andrei Şaguna, episcopul românilor neuniţi din Ardeal, care dupe obiceiul puţin apostolic al apostolicei împărăţii austriace, mai poartă şi titlurile de *excelenţă* şi de *baron*. Membrii ai comitetului prezenţi mai erau : venerabilul mitropolit din Blaj al românilor uniţi, prea sînţia sa părintele Alexandru Sterca Şuluţ, eruditul filolog, profesor şi canonic din Blaj Timoteiu Ţipariu, vice-preşedinte al Asociaţiunii ; dl George Bariţ, secretar primar, părintele canonic Antonie Veştemeanu, secretar al doilea, părinţii Ioan Popazu, Nicolae Poppea, Ioan Antoneli..., domnii Pavel Vasici, Ilie Măcelariu, Axente Sever, profesorul Gavriil Munteanu. Protocolul oficial, tipărit în *Foaia pentru minte, înimă şi literatură*, Nr. 30 din 1 august 1862, descrie într-asfel deschiderea şedinţei : „Dimineaţa pe la 9 ore, adunarea alese din sînul său o deputaţiune de doisprezece membri spre a invita pe excel. sa dl preşedinte episcop Andrei baron de Şaguna la şedinţă, care şi întîmplîndu-se, îndată ce sosi şi excel. sa dl archiepiscop şi mitropolit Alexandru Sterca Şuluţ, preşedintele dispune a se intona mai întîi imnul popular prin capela muzicei militare chiămate înadins la solemnitatea deschiderii ; iar apoi ţinu către adunarea Asociaţiunii o cuvîntare ce fu ascultată de către numerosul public, carele trecea peste opt sute inşi, cu cea mai serioasă luare aminte, însoţită de o tăcere şi linişte exemplare, ce domnea între ascultători, pătrunşi de însemnătatea zilei şi de puterea cuvîntului”.

În adevăr cuvîntul era tare rostit, el arăta, sub forme nebuloase, influenţa limbei asupra popoarelor, mai puternică decît a *vioarei lui Am-*

fion; el prezenta într-un mod vag ţintirile naţionale şi civilizătoare ale Asociaţiunii; el vorbea în fine despre o deviză a *naţiunii române*, care ar fi cea următoare:

> „Naţiunea noastră este astăzi conumerată între celelalte naţiuni libere compatriotice, ea este egal îndreptăţită cu acelea, prin urmare ea este astăzi mîntuită şi scăpată de varvaria timpilor trecuţi, ea ştie toate acestea, ea îşi tinde naţiunilor patriotice mîna de soră bună, ea doreşte propăşirea fiilor şi fiicelor sale către lumina cea intensivă şi binefăcătoare a culturii şi civilizaţiunii, de la carea Pronia cerească n-au eschis-o nici pre ea; ea nimic mai mult şi mai puţin nu doreşte decît aceia ca să rămînă în viaţa sa naţională, adică în viaţa limbei sale şi prin aceia, ca prin mijlocul cel mai sigur, să întemeieze şi să lăţească cultura şi prosperitatea naţională şi patriotică, precum o vede aceasta la celelalte naţiuni surori compatriotice".

Negreşit că în această mărginire a ideilor, care restrînge deviza *naţiunii române* în pacinica conlocuire a românilor cu ungurii şi cu saşii din Ardeal, în dezvoltarea limbei lor şi în sporirea comerciului şi industriei la dînşii, poate cineva să vază multă prudenţă, multă abnegaţiune, mult patriotism concentrat. Cît despre noi, răsfăţaţi acum de cîţiva ani, în aerul libertăţii şi al franchetei de opiniuni, mărturisim că patriotismul român ni se pare mult mai bine înţeles în cuvintele cu care părintele canonic Ţipariu a sfîrşit disertaţiunea sa pe care cugetăm a o reproduce şi chiar în elocuinta urare rostită cu glasul inimei de părintele Ioan Popazu. Sfinţia sa a vorbit în numele braşovenilor şi a locuitorilor ţărei bîrsane, începînd, şi către sfîrşit, a mulţumit tuturor românilor, aleşi de pretutindeni, cari au făcut onoare cetăţii de a se întruni acum aci pentru un scop aşa de lăudat ca acela al Asociaţiunii. „Printr-însa, zis-a el, ştiinţa are să se introducă în naţiunea română, are să se aplice mai cu seamă la agricultură, la industrie şi la comerciu, şi toate acestea într-un mod corespunzător geniului şi trebuinţelor ei; căci, (mai adause), scopul final al Asociaţiunii este de a ridica naţiunea la acel grad de cultură, de care e demnă şi care i se cuvine dupe suferinţele sale, dupe origina sa, dupe facultăţile sale fizice, morale şi intelectuale, dupe poziţiunea sa şi dupe chiămarea ce i-a destinat-o creatorul".

Rememorînd apoi înjosirile la care poporul român a fost supus, mai ales dincolo de Carpaţi, inimosul orator declară „că în mijlocul furtunelor ce au trecut peste noi, niciodată n-am încetat de a exista ca naţiune, niciodată nu ne-am pierdut limba, nici datinile, nici tradiţiunile, ce le-am moştenit de la părinţii noştri şi cu care ne distingem de celelalte naţiuni. În starea noastră cea mai apusă, escluşi de la toate drepturile politice, calomniaţi de toate părţile, noi am păstrat viul simţ de naţionalitate şi de solidaritate naţională, l-am manifestat aci, unde ni s-a dat ocaziune şi l-am adeverit prin fapte, îndeplinindu-ne totdauna cu credinţă, datoriile noastre către înaltul tron şi către patrie".

În urma acestora şi alte verzi cuvinte, părintele Popazu, reintrînd în rolu-i de păstor creştin, a terminat cuvîntarea sa, printr-o cuvioasă rugă care a mişcat adînc toate sufletele ascultătorilor:

> „Prea puternice, prea sfinte şi prea bune Părinte! caută din cer preste aceşti fii al Tăi, binecuvîntează lucrările şi ostenenlile ce va pune această Asociaţiune în oara în care ai trămis-o Tu; iea subt al Tău părintesc acoperămînt prosperitatea şi viitorul ei. Trămite-ne spiritul Tău

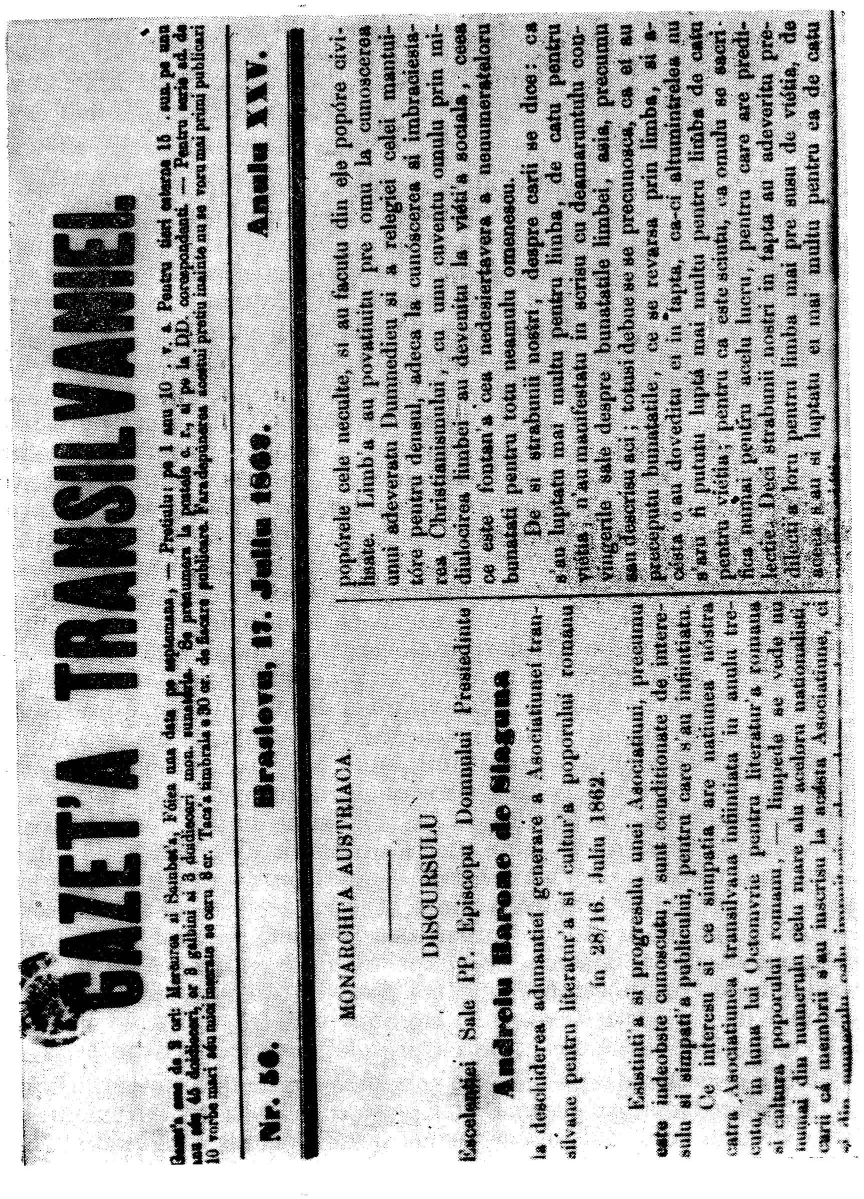

GAZET'A TRANSILVANIEI.

Gazet'a iese de 2 ori: Mercurea si Sambet'a, Fóiea una data pe septemana, — Pretiulu: pe 1 anu 10 . v. a. Pentru tieri esterne 15 . sun. pe unu anu séu 45 doidieceri, or 3 galbini si 3 doidieceri mon. sunatória. Se prenumera la postele c. r., si pe la DD. corespondenti. — Pentru seria ad. de 10 vorbe mari séu mici inserate se ceru 8 cr. Tacs'a timbrala e 30 cr. de fiacare publicare. Fara depùnerea acestui pretiu inainte nu se voru mai primi publicari

Nr. 56. Brasiovu, 17. Juliu 1862. Anulu XXV.

MONARCHI'A AUSTRIACA.

DISCURSULU

Escelentiei Sale PP. Episcopu Domnului Presiedinte

Andreiu Barone de Siaguna

la deschiderea adunantiei generare a Asociatiunei transilvane pentru literatur'a si cultur'a poporului romanu in 28/16. Juliu 1862.

Esistinti'a si progresulu unei Asociatiuni, precumu este indeobste cunoscutu, sunt conditionate de interesulu si simpati'a publicului, pentru care s'au infiintiatu.

Ce interesu si ce simpatia are natiunea nóstra catra Asociatiunea transilvana infiintiata in anulu trecutu, in luna lui Octomvrie pentru literatur'a romana si cultura poporului romanu, — limpede se vede nu numai din numerulu celu mare alu aceloru nationalisti, carii cá membrii s'au inscrisu la acésta Asociatiune, ci

popórele cele neculte, si au facutu din ele popóre civilisate. Limb'a au povatiuitu pre omu la cunoscerea unui adeveratu Dumnedieu si a relegiei celei mantuitóre pentru densul, adeca la cunóscerea si imbraciesiarea Christianismului, cu unu cuventu omulu prin midiulocirea limbei au devenitu la viéti'a sociala, ceea ce este fontan'a cea nedesiertavera a nenumerateloru bunatati pentru totu neamulu omenescu.

De si strabunii nostri, despre carii se dice: ca s'au luptatu mai multu pentru limba, de catu pentru viétia, n'au manifestatu in scrisu cu deamaruntulu convingerile sale despre bunatatile limbei, asia, precumu sau descrisu aci; totusi debue se se precunósca, ca ei au preceputu bunatatile, ce se revarsa prin limba, si acésta o au doveditu ei in fapta, ca-ci altumintrelea nu s'aru fi pututu luptá mai multu pentru limba de catu pentru viétia; pentru ca este sciutu, ca omulu se sacrifica numai pentru acelu lucru, pentru care are predilectie. Deci strabunii nostri in fapta au adeveritu predilecti'a loru pentru limba mai pre susu de viétia, de aceea s'au si luptatu ei mai multu pentru ea de catu

Fragment din discursul episcopului Andrei Şaguna la deschiderea Asociaţiei transilvane. *Gazeta Transilvaniei*, anul XXV, nr. 56, 17 iulie 1862, p. 221.

Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România.

cel sfînt ca să ne umple mintea și inima, să ne pătrunză, să ne lumineze, să ne însuflețească; fii pururea în mijlocul acestei adunări întrunită în numele Tău. Doamne, grea e calea științei, greu e drumul cercetării adevărului; însă Tu ești atît de mare, atît de bun și plin de îndurare! Noi ne punem toată încrederea în Tine și cei ce se încred în Tine, nu se vor rușina. Tu, suflă dar, Doamne, în inimile aleșilor fii ai națiunii române, amorul științei și spiritul adevărului; fă Doamne, ca deodată cu răspîndirea luminei și a adevărului între fii națiunii noastre, să crească și să se întărească dragostea împrumutată între dînșii și națiunile conlocuitoare și între toți fiii oamenilor de pre pămînt. Amin!”

Glasul sonor și simpatic al oratorului, emoțiunea și inspirarea ce erau zugrăvite pe fața lui, înțelesul adînc și pătrunzător al cuvintelor sale deșteptară în inimile întregului auditoriu, o explosiune de entuziasm. Strigătul adese repețit de: *Să trăiască*! care înlocuiește la românii de peste munți căzăcescul nostru *Urra*!, niciodată nu răsună cu o mai vie înfocare. În adevăr, românii din Ardeal posedă în protopopul Popazu, unul din acei preoți exemplari cari, în fapte și în simțiri, au știut a se identifica cu adevăratul caracter al păstorului creștin.

Urmarea ședinței din 28/16 iulie nu înfățișă alte amănunte interesante, căci îndată se procedă la alegerea a două comisiuni însărcinate, una cu revizuirea socotelilor de banii cheltuiți în cursul lunilor trecute de la cea din urmă adunare încoace; și cealaltă, cu elaborarea unui proiect privitor la întrebuințarea și repartițiunea pe viitor a veniturilor Asociațiunii, întru înțelesul statutelor sale. Zicem că aceste comisiuni au fost *alese*, numai ca să fim conformi protocolului oficial, care totuși și dînsul adaoge „*prin achiamare*”; dar dupe ideile ce ne-am format noi acum, în viața noastră constituțională, despre alegerea de mandatari credem că cu greu s-ar aplica acest epitet ce coprinde în sine un înțeles cu totul liberal, la denumirea membrilor acelor comisiuni d-a dreptul de către președintele adunării. În adevăr modul urmat era astfel: președintele declara adunării că, pentru membri a cutării comisiuni sunt buni *cutare*, *cutare* și *cutare*, iar adunarea, de curtenie pentru persoanele numite, sau ca să nu strice plăcerea președintelui, răspundea la fiecare nume împus, prin urarea sacramentală: *Să trăiască*! Și bine făcea adunarea de era așa de amabilă și de lesne înduplecată, căci altmintrelea s-ar fi putut expune chiar dînsa a primi de la șeful ei, o glumeață somațiune ca aceia ce el adresă sexului frumos care împodobea galeria superioară a sălei, și care, permițîndu-și într-un moment de satisfacere a-și exprima mulțumirea către un orator ce făcea lauda sa, fu apostrofat de către președinte cu aceste cuvinte, mai mult demne de un iman turcesc: „Domnia voastră de acolo de sus să tăceți. Femeile trebuie să fie mute ca peștele”.

Tot în această ședință s-a citit și un raport asupra activității comitetului în lunile trecute, precum și asupra deosebitelor daruri în bani, cărți și colecțiuni mineralogice ce Asociațiunea primise, și în fine tot dl. Bariț, secretar primar al comitetului, membru cel mai activ și îndemnătorul principal al emulațiunii ce mișca Brașovul în acele zile, închise ședința prin cuvintele următoare, în care domnia-lui da seama publicului despre intențiunea ce a împins pe concetățenii săi a încerca o expositiune de producte naționale și despre folosul ce poate izvorî dintr-un asemenea început.

Culegem cîteva idei principale din cuvîntarea sa astfel precum a publicat-o *Gazeta Transilvaniei* No. 60 din 1 august, deși improvizațiunea oratorului adăogi și mai multe considerări asupra greutăților ce se întîmpinase în executarea proiectului, greutăți provenite numai din causa noutății acestui fapt, neobicinuit încă, subt astfel de formă, în poporul român. Dl. Bariț a arătat în cuvintele de mai jos, cît este de rău judicat acest popor și cît el poate face de la sine, adică cu mult mai mult decît s-ar crede:

„Între manifestările vieței noastre naționale, sociale și practice și între opiniunea formată la alte popoare despre noi, domnește tocmai și pe cîmpul industriei și al agriculturii, încă și pînă în aceste momente o diferență din cele mai aprige, din cîte numai se pot cugeta. Unele popoare mai sînt adică de acea opiniune, cum că industria la românii transilvani este nulă și că agricultura lor încă se află tot numai în starea ei primitivă, precum a putut fi aceeași înainte de aceasta cu cîteva mii de ani. Din contra însă, masa precumpănitoare a poporului românesc a fost, mai e în stare și pînă astăzi de a-și produce, a-și face și îndestula cele mai multe trebuințe ale vieții sale pămîntești, numai dupe faticele brațelor sale. Să ne întoarcem spre oarecare ținut al țărei să luăm în de aproape cercetare modul vieței, îmbrăcămintea și toate trebuințele românului, pentru ca să ne cîștigăm deplina convincțiune, cum că românului lipsesc numai acelea cîteva meserii, pe care dînsul sau că a învățat din moși de strămoși a le desprețui ca pe unele care nu ar corespunde geniului și caracterului său național, sau iarăși de acelea care, în pozițiunea și între referințele sub care a gemut de mai mulți secoli, îi fusese strîns oprit de a le învăța, sau și de acelea, ale căror trebuințe nu le-a simțit nici odinioară, din cauză că nu corespundeau modului vieței la care a fost dedat iarăși din străbuni peste toate generațiunile pînă în zilele noastre”.

Apoi, dupe ce a arătat cu oareșicare amănunte în ce consistă, subt aceste felurite raporturi, activitatea actuală a poporului românesc de peste Carpați, activitate ce merită a fi învederată și prețuită, oratorul, în modestia sa de organizator principal al acestei părți însemnate a sărbătorii naționale de la Brașov, căută să scuzeze chiar și printr-o glumă, tentativa sa, tot atît de interesantă, de instructivă cît și de bine nimerită:

„Acelora cari nu și-au luat timp de a pune în cumpănă temeiuri de natura celor sus atinse, le-a plăcut a lua încercarea noastră în rîs și a caracteriza de o simplă maimuțărie; adică cum am zice cu alte cuvinte: fiindcă alții au apucat la drum mai de dimineață, noi să nu mișcăm din loc; fiindcă alții au învățat a înota, noi să nu intrăm nici pînă la genuchi în apă; fiindcă alții au curagiul de a încăleca armăsari spumegători și înfocați, noi să nu cutezăm, nici a mai prăsi vreun cal în bătătura noastră.

Ci totuși să ne întoarcem; ce să mai negăm aceia ce nu se mai poate ascunde nicidecum? Așa este: expositiunea în general este în adevăr o maimuțărie, adică o imitațiune atît a tîrgurilor, cît mai mai vîrtos a jocurilor îndatinate la elinii antici, sau a minunatelor adunări din toată patria împrejurul unor temple de ale lor, unde avea a se produce fiecare în arta sau în meseria sa, în fața întregei națiuni, de la care apoi toți cei mai eminenți își luau cununa de victorie. Așa e, ideea ce s-a făcut de modă ca de zece ani încoace și s-a pus atîta zgomot în lucrare la Londra, Paris, Munich, Viena și pe aiurea, seamănă și ea unei antice, reaflate în ruinele Palmirei sau ale Pompei, dupe care acum, artiștii moderni fac o mie altele asemenea. Oare însă pentru aceia se poate nega folosul practic al expositiunilor?

Această întrebare onorabilul public ascultător şi-o poate deslega cu privire la poporul nostru, în mod cu totul practic, trecînd, dacă-i place, în localele pe unde se aflu aşezate obiectele trămise de către toţi favoritorii acestei întreprinderi fragede şi nepretenţioase".

Tot publicul, în adevăr, dupe aceste cuvinte, se răpezi cu curiozitate către expoziţiune. Erau patru săli pline cu mai multe mii de obiecte diferite şi pe tot minutul, trămişi din deosebite localităţi române de peste munţi soseau aducînd alte nouă obiecte; înştinţarea proiectului se făcuse tîrziu şi astfel multe din ţările române ale Austriei nu avusese vreme a se pregăti; din Bucovina, din Bihor, din Satmar, din Maramureş şi din alte cîteva localităţi nu se trămisese nimic la exposiţiunea din Braşov; apoi iar productele vegetale, grîne, legume şi poame, erau în număr foarte redus; numai ţara Bîrsei adusese cîţiva mănunchi de spicuri nalte şi groase; din alte ţări mai depărtate, unde n-au fost oameni cari să îndemne mai cu stăruinţă pe ţărani, românii, bănuitori şi sfieţi din fire, nu se riscase a trămite *prube* de productele lor, neputînd înţelege ce voiesc a face poznaşii de braşoveni cu grînele de la dînşii. Dar, orişicum, productele manufacturate erau numeroase; pielăriile, cojocăriile şi curelăriile, pe de o parte; pe de alta, un model de o moară din nou inventată de un român şi alte specimene de instrumente arătorii; apoi coşurile de richită şi panerile de Răşinari din Săcele, şi mai presus de toate albiturile şi straiele ţesute şi împodobite cu măiestrie de femeile romănce, presentau o privelişte plină de interes. Industria şi măiestriile, deşi primitive, îşi aveau un caracter al lor românesc, moştenit de la străbuni şi care mai lesne se lega cu măiestriile antice pe care le menţionează autorul Georgicelor sau agronomii latini Caton, Columel şi Paladiu, şi cu modelele ce se descoper pe toată zioa în cenuşele Pompei şi altor locuri bogate în rămăşiţi străbune, decît cu productele mai perfecţionate ale manufacturelor moderne din ţările Europei apusene. Tradiţiunea antică servă de bază la toate lucrările poporului român şi la toate uneltele cu care el se slujeşte. În exposiţiunea de la Braşov acest adevăr nu fu desminţit, şi în zadar publicul aşteaptă să sosească carul unui preot, mai dibaci decît toţi compatrioţii săi, despre care eşise vorba că are să vină cu familia sa într-o căruţă inventată de dînsul şi care umbla fără vite trăgătoare.

Printre obiectele însă, provenite dintr-o cultură cîştigată în ţările civilizate, vom menţiona frumoasele colecţiuni de minerale şi petrefacte, pe care un profesor din Transilvania le oferise Asociaţiunii şi şcoalelor române din Braşov şi din Blaj; apoi productele fabricei de hîrtie, stabilită în Zărneşti aproape de graniţa Principatelor, de pe la Bran, şi dirigiată acum de dl G. Bariţ; şi încă lucrările artistice ale junilor pictori studenţi Mihail I. Pop, Vlădăreanu şi C. Popescu; ale sculptorilor A. Andronic, Nicolae şi I. Pop; apoi în fine, ca lucrări în care talentul natural ajunsese pînă în gradul artei, vom menţiona un portret gigantic al lui Mihaiu Viteazul cusut de mînă la gherghef, de către o damă romăncă din Cluş, apoi mai multe obiecte săpate în lemn de un sculptor ţăran din Boiţa, anume Grozea, şi în fine icoanele şi poleiturile făcute de zugravul poporan Al. Istrătescu.

Repeţim încă odată că ţesăturile şi cusăturile ocupau o parte din cele mai însemnate în această exposiţiune naţională. Femeile, mai puţin

geloase decît bărbaţii lor de a-şi ascunde curiozităţii publice productele muncei şi îndemînării lor, umpluse două săli întregi cu o profusiune de lucrări de mînă de tot felul începînd de la grosolana pînză de cînepă lucrată în argea, pînă la cele mai fine şi mai dibace cusături. Nu vom spune nimic de pungile şi de pernele de caneva, împletite şi cusute de damele de prin oraşe, căci civilizaţiunea, care ştie să niveleze totul, perfecţionînd şi generalizînd mijloacele de executare, a răpit acelora orice originalitate naţională; dar veşmintele ţesute, croite şi ornamentate de româncele de la ţară, maramele, iile, cămeşele, zăbunele, brînele, preşurile, cojoacele chiar umplute cu mătăsuri şi cu firuri, prezentau fără îndouială o colecţiune minunat de variată şi plăcută vederii. Poate negreşit că aceleaşi obiecte, dacă ar fi fost adunate în satele Principatelor, ar fi presentat, în colori, mai multă vioiciune şi mai multă armonie — căci într-adevăr mătăsurile orientale cu care se servă la noi sătencele spre a împodobi veşmintele lor, au de acele tonuri călduroase ale orientului, pe care nu le pot atinge cu nici un preţ văpsitorii din occident — dar orişicum, nimic nu poate fi mai graţios ca acele cojoace de oaie albă cusute cu vărgi şi cu triunghiuri de mătase neagră, care se făcu şi la noi în Muscele, şi în Vrancea, şi pe poala opusă a Carpaţilor în Bîrsa, şi care seamănă a fi decorate cu inscripţiuni persane cuneiforme ca păreţii şi stîlpii din Persepolis; apoi iar, celelalte veşminte de piele înflorate, cusute pe la Sibiu, cu bucheturi de mii de colori; apoi chimirele de piele roşie împestriţate cu desemnuri felurite, tipărite sau lipite d-asupra şi decorate cu alămuri strălucitoare; apoi încă preşurile ţesute cu fir alb sau galbin, cu ornamente şi cu ciucuri lungi de lînă colorată, care se lucrează în Banat, înlocuind acolo şorţurile şi fotele ţărancelor noastre.

Toate aceste felurite obiecte adunate la un loc, ca o expresiune a industriei românilor de peste munţi, nu da însă cîtuşi de puţin prilej vizitatorului venit din Principatele Române, să simtă că trecuse graniţa; productele erau cu totul aceleaşi ce ar fi putut să adune şi ţara noastră din sînul ei, fără de a împrumuta de pe la străini. Aceasta dovedeşte că productele care deosibesc Transilvania de noi, nu sunt ale românilor şi că naţiunea, în orice stare se află şi subt orice domnire trăieşte, ea totuşi a păstrat, în toate, acelaşi caracter, aceleaşi obiceie în viaţa sa casnică, aceiaşi activitate, aceleaşi tradiţii industriale, acelaşi gust original şi propriu al său.

Un alt folos ce se va trage dintr-acest început de expoziţiune, e acela recunoscut acum pretutindeni, de a pune emulaţiunea în inima producătorilor şi de a îmboldi, prin modul acesta, perfecţionarea producerii. Sîntem convinşi că, la anul, dacă românii de peste munţi vor repeţi înfiinţarea unei asemenea adunări de obiecte naţionale, colecţiunea va fi mult mai completă şi în multe puncturi se va simţi un învederat progres; apoi, urmînd tot astfel înainte industria naţională se va pune pe adevăratul picior al concurenţei, care îi va asigura înaintarea. Ceia ce braşovenii au făcut în vara trecută, cu şase luni mai-nainte, noi am propus a se face şi dincoace de munţi; cînd a fost cestiunea de a se trămite la exposiţiunea universală de la Londra, obiecte produse în Principatele Române de la Dunăre, noi am socotit că mijlocul cel mai nimerit de a culege pentru acea exposiţiune a lumei, floarea cea mai aleasă a productelor plămîntului românesc, ar fi de a aduna în capitală — acum la început, chiar cu cheltuieli din partea guvernului — toate productele țărei de orice natură ar fi; de a forma astfel o exposițiune permanentă care, în fiecare an, s-ar adaoge și s-ar împrospăta cu nouă producte. Astfel am avea deodată un muzeu etnografic național al tărîmului, al agriculturii, al industriei și chiar al artelor patriei noastre, în care un străin, ba măcar și pămîntean, ar putea să aibă în vedere, la orice minut, întreaga activitate industrială a națiunii și toate avuțiile cunoscute ale tărîmului românesc. Guvernul, pe de o parte ar putea institui premii pentru încuragiarea producătorilor; pe de altă parte, ar însărcina oameni competenți ca să constate prin raporturi detaliate, starea deosebitelor ramuri ale producțiunii în fieșicare an și să arate progresele sau piedicele ce s-au ivit în cursul anului, precum și să propună mijloacele de a da o dezvoltare mai răpede și mai solidă cutărei ramure de producțiune folositoare. Socotim că o asemenea instituire n-ar fi fără de folos pentru țară, și chiar pentru națiunea întreagă, căci la aceste concursuri s-ar putea convoca și românii supuși altor guverne, spre a realiza, în acord cu dînșii, înaintarea industriilor naționale. Acestea n-ar fi greu de executat, dar vedem că brașovenii au călcat aci înaintea noastră. Dumnezeu să le ajute căci atunci e speranță să apucăm și noi în urma lor!

Dar să ne întoarcem la ocupațiunile Asociațiunii literare. Ședința din 20/17 iulie a fost cu totul consacrată la citirea mai multor disertațiuni ce erau aduse sau trămise de către autorii lor. Cele din cazul al doilea rămaseră necunoscute publicului; dar celelalte fură rostite pe rînd fiecare de compunătorul său și unele deteră chiar pricină la o desbatere destul de însemnată. Acestea fură chiar cele d-întîi citite, adică disertațiunea d-lui profesor Gavriil Munteanu, despre *Purismul în limba română*, pe care noi am publicat-o în *Revista română*, și cuvîntarea părintelui canonic Timoteiu Țipariu pe care doream asemenea a o tipări. Dl Munteanu, precum cititorii revistei s-au putut încredința, expuse în discursul său, cum o comisiune filologică, convocată de guvernul austriac la 1860, fu însărcinată să stabilească o ortografie română cu litere latine; cum acea comisiune declarîndu-și mai întîi incompetența pe temeiul că această lucrare se poate face numai de o societate literară în care s-ar afla representați, nu numai Ardealul, ci încă Timișoara și Cernăuții, adoptă și propuse totuși ortografia inventată de dl canonic Țipariu; și în fine dl Munteanu invită pe Asociațiune ca să primească de bună acea ortografie, impunînd-o ziarelor române, cărților scolastice și tutulor membrilor săi.

Această propunere, președintele socoti mai întîi de cuviință a o pune în aprețuirea unei comisiuni filologice aleasă din sînul adunării. Acea comisiune se și denumi; dar, rădicîndu-se unele obiecțiuni asupra scurtului timp de duoăzeci și patru de ore ce se acorda pentru o așa importantă lucrare, discuțiunea fu întreruptă, prin cererea părintelui canonic Țipariu de a citi o dizertațiune privitoare tot la acea materie. Venerabilul filolog luă cuvîntul și citi toată orațiunea sa, plină de considerațiuni adînci și de fapte interesante; dar glasul eruditului bătrîn este așa de slab, puterile sale sînt așa de debile, încît publicul, păstrînd o religioasă tăcere, mai mult putu admira vioiciunea și silințele respectabilului învățat, decît a se inspira din elocuentele cuvinte, ce cugetul său mai mult decît glasul, le pronunța. Aceasta fu o mare pagubă pentru adunare,

căci cît despre noi, care ne apropiasem cu totul de orator spre a-l auzi, recunoscurăm chiar din minutul acela că vorbele cele mai puternice și mai patriotice ce se rostiră în acea adunare de trei zile, fură, fără îndoială, ale părintelui Țipariu. Acum, dupe publicarea cuvîntării sale prin ziare, toată lumea poate judeca aceasta; toată lumea va prețui modestia cu care se exprimă învățatul bătrîn ce și-a consacrat o viață întreagă de lucru, la studii serioase; toată lumea va recunoaște simțimintele de înalt patriotism care inimează pe eruditul bărbat în toate lucrările sale; și chiar dacă bucureștenii ar voi să-i ceară seama de disprețul cu care vorbi de *apa turburată și mestecată a Dîmboviței în București*, apoi totuși românii, toți într-o unire, îi vor mulțumi pentru această frumoasă urare cu care termină cuvîntarea sa:

,,Dea cerul ca, precum toți sîntem de un sînge, toți ne-am îndulcit de la sînul mamii noastre cu aceleași cuvinte dulci, toți ne sîntem frați, — oricît ne despart munții și văile și oricît ne împart stările politice și confesiunile religioase — tot numai una să fim, o națiune, o limbă, o literatură. Și dacă pe acel cîmp românul e tăiat în bucăți și purcede pe căi diferite, uneori cu totul contrarii, dar cel puțin în literatură, în pașii către cultură, numai un corp și numai un suflet să fie. Atunci, orice despărțiri politice, sociale și religioase ne vor tăia de laolaltă, dar spiritul națiunii și geniul român va tinde aripile sale peste toți frații lui Traian și-i va ține legați întru legăturile păcii, frăției și unității naționale. Așa să fie în veci! Amin!"

De ce trebuie oare ca dupe așa frumoase cuvinte să intrăm într-o dezbatere, dezbatere unde vom fi siliți a arăta cum uneori, la oamenii cei mai cultivați, cei mai demni, simțurile cele mai înalte se înjosesc, ideile cele mai largi se îngustează, și chiar patriotismul, acea mare idee care, hrănită în sufletul românilor ca un instinct, le-a păstrat viața în scurgere de atîtea secoli, chiar acel mare simțimînt vital, zicem, se reduce la considerări meschine de provincie. În adevăr, asupra unei propuneri a părintelui episcop Șaguna, care propunere preasînția-sa o cualifică de *îndrăzneață* și de *icoană a caracterului său*, Asociațiunea primi — nu însă fără dezbateri, — ortografia propusă de acea comisiune filologică alcătuită numai de membri aleși din Ardeal. Așa dar Transilvania, fiica cea mai jună a independenței române, ea care a zăcut sub jug străin atîtea mari de secoli, păstrînd limba română ca un grai clandestin, neiertat nici pînă astăzi în sfaturile țărei, Transilvania, fiindcă a dat naștere cîtorva filologi de merit, vine și impune de sineși o ortografie, judicată bună numai de ardeleni și nedezbătută cu românimea deasă care a păstrat de secoli, pe fața Europei, numele respectat de *România autonomă!* Oare literatura noastră a intrat în Saturnale?

Adunarea de la Brașov, fără de a lua în considerare obiecțiunile demnului bărbat, dl Vicențiu Babeș, unul din apărătorii drepturilor românilor bănățeni în ultima dietă de la Pesta, și care arăta că în Banat autoritățile religioase și chiar civile opresc cu totul scrierea cu latine; fără de a pricepe înțelesul adînc al cuvintelor d-lui Laurian carele, printr-un-nalt simț știind să-și facă o patrie din întreaga Românie și să învingă orice predilecțiune provincială, a declarat în sînul adunării că cei mai mulți români, din care și el unul, nu cunosc acea ortografie, fie oricît de bună, şi că pentru aceia, Asociaţiunea nu trebuie să o adopte definitiv; cu toate acestea, zicem, adunarea de la Braşov a primit ortografia propusă, ca a sa proprie, oficială şi statornică.

În via discuţiune iscată asupra acestei materii, am auzit cu părere de rău pe dl G. Bariţ dînd, într-un ton neasemănat cu obicinuita domniei sale curtenie, o desminţire d-lui Laurian, cînd acesta arăta că însuşi domnia lui, cu partea cea mare a romănimei, n-avea ştire despre acea ortografie propusă. Oare dl Bariţ n-a înţeles ce voia să zică dl Laurian? oare domnia-lui n-a priceput că dl Laurian, cînd vorbea de sineşi, se întrupa în cele şase, şapte milioane de români ce n-aveau nici o parte în adunarea din Braşov? Negreşit aceste considerări înalte scăpase din vedere d-lui Bariţ în căldura discuţiunii, şi sîntem încredinţaţi că, în patriotismul său luminat, domnia-lui mai întîi va recunoaşte acum că, nici vreo cîteva sute de ardeleni inteligenţi nu pot da singuri legi limbei române, nici nu se pot considera ca definitive şi cu totul serioase hotărîrile dictatoriale ale adunării din Braşov.

Spre o mai bună dovadă despre această din urmă apreţiare, vom arăta că dezbaterea s-a terminat printr-o glumă de un gust cu totul nou în parlamentarism, a părintelui episcop Şaguna, carele cu gestul şi cu vorba ameninţă pe toţi preoţii din eparchia sa şi le vesti că vor păţi rău, dacă nu vor adopta îndată şi fără observaţiuni, fericita ortografie pe care preasînţia-sa a combătut-o şi a afurisit-o mai deunăzi cu atîta înverşunare. *O quantum mutatus ab illo!*

Părintele mitropolit Şuluţ nu merse aşa departe ci aprobînd din parte-i aceste inovaţiuni, mărturisi că, bătrîn precum este, „se sileşte a scrie dupe regulele cele nouă, dar cînd apucă condeiul ceva mai repede, apoi iar o rupe pe *şleandurile* sale cele bătrîneşti".

În fine protocolul şedinţei poartă concluziunile acestei dezbateri, redactate în modul următor:

1. Adunarea priimeşte ortografia recunoscută de bună şi corespunzătoare limbei româneşti de către comisiunea filologică din anul 1860 şi o recomandă publicului cititor şi scriitor.

2. Aceiaşi adunare îndatora pe comitetul Asociaţiunii ca:

a) să recerce pe toate ordinariatele româneşti recomandîndu-le ca să binevoiască a primi subatinsa ortografie şi totodată a lua măsurile recerute spre a se introduce aceiaşi în tot cercul activităţii lor.

b) să încunosciinţeze şi pe gubernul ţărei despre această ortografie, ca despre una ce se poate asemenea recomanda la toate oficiolatele în toate ramurile administraţiunii publice;

c) tot acest concluz al adunării să se facă cunoscut şi redacţiunilor naţionale româneşti.

3) Cu toate acestea însă adunarea recunoaşte fiecăruia dreptul neţărmurit al liberei discuţiuni asupra gramaticei şi ortografiei limbei, pentru că este bine cunoscut cum că, pe cîmpul ştiinţei, nu încape nici o restrîngere sau dictatură, ci că aceasta are să provină numai de la legile vecinice care se descopere din natura limbei.

Cu toată generoasa liberalitate a acestei din urmă clauze, prin care se permite românilor de a scrie mai româneşte decît mulţi ardeleni, nu e mai puţin adevărat că Asociaţiunea literară transilvană a adoptat o ortografie a ei şi că ea s-a îndatorat a-şi pune toate silinţele ca s-o introducă în toată naţiunea română de dincolo de munţi, fără de a lua cîtuşi de puţin seama de partea cea mare a naţiunii române, adică de locuitorii Principatelor. Prin modul acesta, vom ajunge a avea una sau mai multe ortografii la noi, dar toate diferite de cea de dincolo; şi poate cu timpul vom avea o limbă românească la noi, şi alta dincolo. Acest straniu rezultat este foarte probabil, dacă nu se vor lua măsuri serioase pentru a-l preîntîmpina; căci negreşit chiar astăzi puţini vor fi acei români din Principate care vor înţelege cu înlesnire unele fraze ce se pronunţiau fără nici o temere de ridicol, în adunarea de la Braşov. Spre exemplu, auzeai oratori zicînd: *În atari cercustări momentoase debue să defigem oficiolatelor* etc. ... ceea ce se traduce pe româneşte: *În atari* sau *în astfel de împrejurări grele trebuie să hotărîm dregătoriilor* etc. ... Daca vom merge tot aşa, apoi negreşit vom ajunge ca, peste cincizeci de ani cel mult, românii de dincolo şi de dincoaci de Carpaţi să se înţeleagă între sine aşa de puţin cît şi spaniolii cu portughezii.

De cîte ori se prezentă ocasiune, noi ne simţim o datorie de a atrage luareaminte a tuturor literaţilor noştri asupra acestei dezbinări naţionale pe care ei înşişi cu imprudenţă o pregătesc. Fie-ne dar iertat a spune aceasta chiar în faţa acelora cari au adoptat cu entuziasm erudita ortografie, zisă *etimologică* a respectabilului canonic T. Ţipariu, şi căria nu i-am găsi poate aşa multe neajunsuri, dacă ingeniosul ei autor ar fi izbutit să-şi scrie cu dînsa numele său propriu, astfel încît să nu-l citească unii Cipar şi alţii Ţipar; unii Ţipariu şi alţii Cipariu, ci cu toţii cu totul, *Ţipariu*, precum se poate scrie şi citi cu toate ortografiele inventate şi uzitate pînă acum în ţările româneşti, osebit numai de a domniei sale.

Închiăindu-se cu aşa trist succes discuţiunea asupra ortografiei, dl protopop Ioan Petric citi o mică dizertaţiune asupra creşterii viermilor de mătase şi asupra culturei duzilor sau *frăgarilor* (precum se zic în Ardeal), în care dovedea cîte foloase se poate trage dintr-această exploatare, ce din zi în zi dobîndeşte o mai mare întindere în toate ţările române.

Apoi, dl Ioan Puşcariu citi frumosul discurs *Despre importanţa documentelor nobilitare ale familiilor române*, pe care amicul nostru dl Papiu Ilarian l-a retipărit în *Tesaur de Monumente Istorice pentru România*, (tom. I, fasc. 3, septemvrie 1862). Dl Puşcariu, bărbat laborios care ştie să unească îndeletnicirile sale administrative ca prefect în mai multe ţinuturi române din Transilvania d-a rîndul, cu cercetări istorice pline de un interes naţional, a reuşit a dezgropa nobleţa naţiunii române chiar şi din colibele foştilor iobagi de la Făgăraşi şi din valea Haţegului; domnia-lui ţine un catalog sau album, în care stau înscrise toate actele vechi ce a putut căpăta pînă acum şi aşteaptă completarea acestei lucrări spre a da publicului un bogat seceriş de documente vechi din cele mai importante. Introducerea la această lucrare, scrisă într-un stil elegant şi colorat, a fost citită de domnia-lui dinaintea unui public, care a primit-o cu aplauze adesea repeţite şi totdauna bine meritate.

În fine, dl G. Bariţ a închis şi astă dată şedinţa, citind discursul său: *Despre artele frumoase cu aplicarea lor la cerinţele poporului românesc.* N-avem decît sincere laude a da acestei interesante disertaţiuni, care pe lîngă multe consideraţiuni pline de gust şi de adevăr, da şi explicarea concertelor naţionale ce se ţinură dupe amiazi, în acele trei zile solemne, precum oraţiunea d-lui Bariţ din ajun dase explicarea asupra exposiţiunii din Braşov. Astfel, ştiinţe, literatură, arte şi industrie, toate ramurile producțiunii spiritului național, își avură locul lor în acea sărbare intelectuală a națiunii.

A treia și ultima ședință, fără de a fi tratat cestiuni de un interes foarte întins, fu însă, fără îndoială, cea mai interesantă și cea mai roditoare în rezultate bune; într-însa a fost vorba de a discuta raporturile comisiunilor numite, cu două zile înainte, spre a verifica socotelile din trecut și a determina cheltuielile pentru viitor. Aci, din mai multe cestiuni de amănunte, se ridicară dezbateri serioase, vii, animate, la care mulți membri din adunare luară parte cu interes. Nu mai era o gloată zgomotoasă de aprobatori ai oracolelor venite din capul sălii, ci un consiliu de bărbați cugetători, care își combinau ideile și părerile în modul cel mai profitabil pentru scopul ce-și propune Asociațiunea. În zioa cea din urmă, formele unei adunări deliberative se statornicise în adunarea de la Brașov, și este de observat că progresiunea mersese crescînd în cele trei ședințe consecutive. De la aclamările entuziaste ale zilei dîntii pînă la minuțioasele discuțiuni ale ultimei ședințe, adunarea trecuse prin dezbaterea cestiunii ortografice, în care libertatea de opiniuni a membrilor fusese în crîncenă luptă cu apăsarea comitetului dirigent. Astfel se formează națiunile la viața represintativă. Românul mai cu deosebire, bogat în sămînță de vorbă și nu lesne înduplecat la ce-i spune oricine, învață foarte ușor meseria parlamentară. Chiar în adunarea literară de la Brașov, simțeai inima românească crescînd din zi în zi în pieptul fiecăruia.

Punctul întîi de discuțiune, în ședința din 30/18 iulie, fu de a ști dacă se pot bucura de drepturi și de titluri, acei membri care n-au îndeplinit cu totul condițiunile statutelor Asociațiunii, întru ceea ce privește admisiunea și clasificarea lor. Dupe acele statute, membrii sînt de patru feluri: *fundatori* sînt acei care depun la asociațiune odată, cel puțin o sumă de 200 florini austriaci (vre o 34 de galbeni); *ordinari* sînt aceia cari de sineși se înscriu și depun la unul din colectorii Asociațiunii, sau odată pentru totdauna, un capital ce aduce un venit de 5 florini, sau pe fiecare an taxa de 5 florini (nici un galben întreg); *corespondenți* sînt aceia care înscriindu-se, se vor denumi prin adunarea generală în urma propunerii președintelui, a comitetului sau și prin moțiunea vreunui membru ordinar; în fine; *onorari* sînt aceia cari se denumesc de adunarea generală pe temeiul dovedit al capacității, înaltei pozițiuni și altor merite personale ale lor; aceștia sînt liberi de orice contribuțiune.

Cu așa condițiuni lesnicioase s-ar crede că un mare număr de români din Principate ar fi prenumărați cel puțin printre membrii ordinari. Cu toate acestea, tabelul de membri, rînduiți dupe ținuturi, ce se prezentă adunării, era cu totul în desfavoarea noastră. Trebuie să mărturisim, pe de altă parte, că fundarea, scopul și destinele Asociațiunii erau foarte puțin cunoscute în Principate; dar sperăm că publicitatea și timpul vor lăți iute în inimile românilor, dorința de a încuragia și de a susține tendințele și faptele folositoare ale Asociațiunii literare din Ardeal. Tabelul mai sus pomenit este într-astfel:

Brașovul...	cu	49	voturi.	Bălgradul	cu	34	voturi
Blajul	,,	45	,,	Sibiul	,,	35	,,

Sasreghinul	cu	20	voturi	Banatul	cu	12	voturi
Făgărașul	,,	21	,,	Bucovina	,,	8	,,
Viena	,,	18	,,	Moldavia	,,	9	,,
Ungaria	,,	33	,,	România	,,	5	,,

Numai patrusprezece membri în Principate, și chiar aceia mai toți onorari, aceasta s-ar putea privi ca o nepăsare din partea noastră, pentru mișcarea civilizătoare și națională a fraților noștri de peste munți, dacă publicul nostru, încunoștiințat acum mai mult despre existența și despre activitatea *Asociațiunii transilvănene*, n-ar veni pe viitor să le sprijine prin subscrieri numeroase. *Revista română*, care și-a luat drept țintă, răspîndirea luminilor printre români, înfrățirea generală a națiunii cel puțin pe cîmpul erudițiunii și a bunului gust literar și artistic, precum și sprijinirea oricării idei salutarie pentru propășirea națională și intelectuală, *Revista română*, zicem, se simte datoare a invita pe toți cei cari au cătuși de puțină încredere în tendențele ei, de a lua parte la mișcarea literară și progresistă a fraților de peste munți și de a se înscrie printre contribuitorii ei. Numai cu acest mod, românii de dincolo, văzînd că consîngenii lor din Principate nu sînt cu totul indiferenți la aspirațiunile ce-i frămîntă, și la fapte bune ce ei întreprind, vor cuteza atunci mai cu anevoință a apuca, ei de sineși și izolați, căi nestrăbătute, în care națiunea întreagă nu-i va însoți. Numai cu acest mod vom întreține și vom întări ,,acel spirit al națiunii, acel geniu român'', de care a vorbit venerabilul părinte Țipariu ,,și care va tinde aripile sale peste toți fiii lui Traian, și-i va ține legați întru legăturile păcii, frăției și unității naționale!''

Dar vorbeam de discuțiunile ședinței a treia de la Brașov. Una din cestiunile cele mai dezbătute a fost împărțirea ajutoarelor pe la tinerii studenți de prin facultăți, pentru cari, pe de o parte Asociațiunea destinase un fond, iar de cealaltă, se făcu în public numeroase colecte, adunate și distribuite de comitetele locale. Mulți au opinat pentru desființarea comitetelor și întrunirea tutulor colectelor în casa Asociațiunii; mai mulți încă pentru libera împărțire a generozităților publice către junii studioși. În toate aceste discuțiuni dnii Vicențiu Babeș și Ioan Pușcariu s-au distins mai cu deosebire, prin soliditatea ideilor susținute, prin înlesnirea și puterea elocuțiunii, prin curtenia formelor adevărat demne de un parlament. Dl Pușcariu, deși în statul lesne alarmat și bănuitor al Austriei, nu s-a ferit chiar de a manifesta dorința ca pe viitor adunarea să se conforme, cel puțin întru formarea budgetelor sale, cu adunările deliberative politice. Dl Laurian, care a luat de mai multe ori cuvîntul, a fost răsplătit prin respectul și aprobațiunea ce publicul a acordat ziselor sale, de amarnica împotrivire ce întîmpinase, cu o zi mai-nainte, din partea comitetului dirigent. Apoi au mai vorbit și dnii Bariț, Axenție, dr. Rațiu, Munteanu, Crainic, Visarion Roman, protopop. Popazu, Găitan, Antonelli, Măcelariu, Bohățel, Andrei Mureșanu, părinții archierei Șuluț și Șaguna etc. Luptătorii de la 1848, acum în mare parte, membri ai *oficiolatelor* sau dregătoriilor cesaro-crăiești, precum și junii asupra cărora se-ntemeiază viitorul mai depărtat al națiunii, se încercau la lupta cuvîntului pentru materii de o mică însemnătate așteptînd poate alte cestiuni mai grave, mai vitale pentru soarta poporului român.

În fine ca să rezumăm aceste dezbateri, vom menționa aci principalii articoli coprinși în budgetul propus. Micșorimea sumelor să nu mire pe nimeni; banii au totdeauna o valoare relativă și poate, ceia ce nu s-ar face în unele locuri cu mii, se face aiurea cu zecimi. Sărăcia nu este nici vină, nici rușine, cînd faptele săracului sînt bune, dar rușinea și vina mare e a aceluia care are mult și nu face nimic bun și temeinic.

Cheltuielile propuse de comisiunea anume însărcinată cu aceasta n-au depășit o sumă de 3000 fiorini, și cu toate însă <că> într-însele erau prevăzute și prevăzute „cu inimoasă dărnicie" toate cele ce puteau să dea ajutor și înaintare neamului românesc. Pentru sineși, pentru cancelaria sa, și pentru ale sale tipăriri, Asociațiunea nu păstrase mai mult de vreo 300 or 400 fiorini; dar ea distribuia în stipendii la studenții de tot felul, peste 1400 de florini; pentru tipăriri de cărți istorice și didactice, consacra iarăși o sumă destul de însemnată; apoi acorda și premie naționale, dintre care cel mai important era cel de 50 galbeni oferit poetului brașovean Andrei Mureșanu; în fine pentru artiști, pentru industriași, pentru agricultori, într-un cuvînt pentru cei mai de căpetenie părtași ai expozițiunii, ea asemeni crease cîteva premie de cîte 100, 60, 35 și 25 fiorini. În articolii 13 și 14 ai proiectului comisiunii se propunea a se împărți 100 fiorini membrilor comitetului pentru dislocările lor și 100 fiorini ca onorar anual al secretarului secundar.

Însă aceste două propuneri s-au refuzat de către adunare; acolo toți lucrează de patriotism și patriotismul lor e încă destul de tînăr, ca să-i facă a lucra cu activitate și chiar fără de salarii. Din ceilalți articoli încă se vede că, în proporțiuni mici, toate trebuințele națiunii au fost prevăzute: răsplătiri și încuragiări la cei ce s-au distins în vreo o lucrare; premii pentru a înlesni dezvoltarea unor ramure folositoare, atît în cultura intelectuală cît și în cea materială; ajutoare la junimea studioasă spre a se putea susține pe băncile școalei; răspîndire a publicațiunilor de un folos practic și moralizător pentru națiune; toate și-au găsit locul în acest mic budget, pentru care nouă ne-ar fi trebuit poate milioane fără ca să fi asigurat un rezultat mai bun.

Adunarea decise încă împărțirea ei în trei secțiuni: filologică, istorică și fizico-naturală. Fiecare membru se poate înscrie pentru ceia în care voiește să figureze, și îndată ce secțiunile se vor întocmi, se vor începe și lucrările fiecăria în parte. Se mai vorbi și despre prețuirea și vînzarea cu licitațiune a obiectelor din Exposițiune, pentru care se și denumi o comisiune și se hotărî ca viitoarea seziune a Asociațiunii, adică a treia, să se țină la Blaj, cu începere din ziua de 22 iulie, stil vechiu, anul 1863, zioa luni dupe sf. prooroc Ilie, cînd și tinerii de prin facultăți vor putea asista, avînd cursurile și examenele lor sfîrșite.

Ultimul incident al ședinței fu denumirea mai multor membri onorari. Dl Bariț, rememorînd relațiunile de comerțiu și de afaceri ce Ardealul și mai cu seamă Brașovul întreține cu Principate, conchise prin a propune de membri pe cîțiva bărbați de dincoace de munți și anume pe dl C. A. Rosetti (oare ca staroste de negutători din București?); apoi încă și pe dnii G. Sion și N. Ionescu, pe junele Gr. N. Manu, carele, în tot cursul ședințelor, luase note stenografice, și pe subscrisul, toți aceștia acolo prezenți. Părintele canonic T. Țipariu, făcîndu-mi onoare de a mă propune și domnia-sa, mai adaose pe dl. Cogîlniceanul, cualificat de *Demostene al românilor*, pe preotul evanghelic Achner și pe geograful Bieltz, autorul unei însemnate cărți statistice asupra Transilvaniei; dar cînd fu apoi tot părintele Țipariu să mai propună pe cîțiva învățați maghiari, și mai cu seamă pe domnii Finali, comitele Miho și Varady din Hunedioara, mai multe glasuri de dezaprobare se auziră. În zgomotul ce se făcu, venerabilul mitropolit Șuluț, luă cuvîntul și, cu gravitatea ce-i dau vîrsta și meritele sale patriotice, aduse aminte românilor ce erau de față „că națiunea română are și trebuie să aibă inimă mare; că trebuie să arate că știe a prețui orice merite, fie chiar și la inimicii săi și să dovedească, prin chiar mărinimia sa, că fiind tare și puternică prin sineși, prin dreptul său, ea n-are a se teme de cei carii o atacă pe nedreptate".

Aceste demne și frumoase cuvinte, însoțite cu mii de aplauze terminară incidentul amenințător. Dl Vasici propuse încă pe dl Kratky, directorul gimnaziului din Sibiu, și în fine se luă hotărîrea preventivă ca, pe viitor, propunerile de membri onorari să se facă mai întîi dinaintea unei comisiuni examinatoare care va decide dacă se pot obști în adunarea generală, spre a înlătura orice întîmplare supărătoare. Dl. Sion mulțumi pentru a sa denumire și luă îndatorire de a sprijini scopul Asociațiunii din toate puterile sale, printre compatrioții săi din Principatele dunărene. De toate părțile i se răspunse prin aplauze și aclamări.

Publicul era acum tot în picioare, gata a da sfîrșit acestei ultime ședințe care se prelungise în curs de opt ore; atunci, președintele, înălțînd glasul, rosti aceste cuvinte:

> „Din toate cîte se petrecură pînă acum, am văzut spre cea mai mare mîngîiere, cum că Asociațiunea noastră nu numai că nu o amenință nici un pericul de nici o parte, dar din contra sînt cele mai bune auspicie că va prospera încă și mai mult în viitor. Încît pentru programa de acum, nu pot zice alta decît că s-a împlinit dupe cît a conces timpul cel scurt; avem însă prospectele cele mai bune că altădată va fi și mai bine. Putem spăra cu securitate că presupunerile noastre nu ne vor înșela, dacă credem cum că armonia și buna înțelegere crește și se întărește din zi în zi tot mai tare. Dea Dumnezeu să fie pace în lume, că sub zgomotul armelor nu poate înainta nimica, prin urmare nici întreprinderea noastră. Să ne rugăm dar lui Dumnezeu pentru pacea lumii și bună starea înălțatului împărat, că lui avem a mulțumi aprobarea Asociațiunii noastre, că el a fost bun de a făcut cu putință înființarea ei. Așa Tatăl să fie cu noi toții; să reverse preste noi, fiii săi, lumina adevărului ca așa să producă o națiune sănătoasă și plină de virtute. Amin!".

După această binecuvîntare, horul junilor intonă un imn național, și apoi tot publicul se răsipi făgăduindu-și succes bun la întîlnirea din anul viitor de la Blaj.

Astfel se petrecură cele trei zile de sărbătoare națională ale adunării din Brașov. Marturi la fața locului, noi am expus aci, cu exactitudine și cu sinceritate, faptele care ne-au impresionat mai viu și nu ne-am sfiit a reproba pe acele ce ni s-au părut nepotrivite, precum am și lăudat cu bucurie pe cele demne de admirațiunea tuturor. În adevăr, cît despre noi, nu înțelegem altă critică decît pe cea dreaptă, nepărtinitoare, nefățărită: dacă părerea noastră va fi justă și dacă viersul nostru va fi convingător, atunci culpeșul își va simți vina și se va îndrepta; iar dacă aceste cualități ne vor lipsi, atunci cel puţin ne rămîne mîngîierea că nu am minţit conştiinţei noastre, afumînd cu miresme prefăcute, nişte idoli amăgitori.

Pentru aceia, închiăind acum expunerea amănunţimelor din adunarea de la Braşov, trebuie să recunoaştem că scopul, faptele şi tendenţele Asociaţiunii literare transilvane, sînt în general demne de a fi suţinute şi îmbrăţişate de tot poporul român ca, prin acest mijloc, cercul lor să se lăţească şi să profite tuturor românilor în deobşte; apoi iar, fundatorilor ei, naţiunea le este mult datoare. Părintelui episcop Şaguna, mai în deosebi, carele a sprijinit proiectul pe lîngă curtea imperială din Viena şi căruia singur s-a încredinţat de acolo executarea lui, poporul ardelean are de ce să-i fie mult recunoscător; deşi preasfinţia sa, crescut departe de sînul românimii, nu poate să-şi întinză amorul naţional preste toată poporimea română, fără distincţiune de eparchie şi guvern; deşi credinţa naţională a preasfinţiei sale se întemeiază mai mult pe curtea stăpînitoare din Viena, decît pe elementul vital al înfrăţirii naţionale a românilor; deşi speranţele preasfinţiei sale nu se arată a merge mai departe decît la o pacinică conlocuire a românilor sudiţi cu celelalte naţiuni alăturate, sub scutul tutelar al bunului împărat, preasfinţia sa totuşi a dobîndit drepturi la mulţumirea românilor de peste munţi şi prin mai multe fapte anterioare şi mai ales prin ajutorul ce a dat la crearea şi la libera deszvoltare a Asociaţiunii.

Domnului G. Bariţ asemeni, concetăţenii săi de peste munţi şi în general toţi oaspeţii frumoasei sărbători din trecutul iulie, îi vor păstra vecinic o bună mulţumire, o amintire recunoscătoare; în adevăr, se poate zice că domnialui a fost principalul instigator şi chiar executorul neobosit al tuturor serbărilor naţionale ce s-au întrunit în vara aceasta la Braşov. Secretar primar al Asociaţiunii literare, dispunător al Exposiţiunii, preocupat cu bună primirea tutulor, domniei-sale trebuie să mulţumim pentru acel farmec sărbătoresc, pentru acel iubileu naţional, în care toţi locuitorii de oaspeţi de la Braşov au trăit în timpul tustrelelor zile solemne.

Şi în fine, tutulor românilor din Ardeal, din Ungaria, din Banat, din Bucovina, trebuie neapărat să le recunoaştem un merit însemnat: acela de a lucra de sineşi, fără cîtuşi de puţin ajutor din partea guvernului local şi chiar adesea în contra dorinţelor acelui guvern. Astfel, Asociaţiunea literară, Exposiţiunea naţională, sărbătoarea întreagă din Braşov, ş-apoi — în cercul mai larg al zilnicilor ocupaţiuni morale, politice şi industriale, — toate întreprinderile profitabile ţărei şi naţiunei, toate acestea se fac însăşi de către naţiune, fără îndemnul şi fără sacrificii din partea autorităţilor stăpînitoare. Acest fapt aşa de puţin uzitat la noi în Principate, merită o deosebită luare aminte; el dovedeşte că lenevirea românului, ce tinde a deveni proverbială la noi, nu provine dintr-o apatie firească a caracterului său, ci numai dintr-un rău obicei contractat, de a se descărca tot omul de orice sacrificiu, lăsîndu-le în sarcina stăpînirii. Lipsească bunăvoinţa din partea aceştia, atunci românul, văzîndu-se lăsat fără sprijin în voia întîmplării, îşi ia inima în dinţii şi pasă la muncă. La noi, guvernul n-a cutezat încă să decline omnipotenţa sa de a face tot ce e bine, tot ce e folositor pentru ţară, de aceia şi naţiunea, cu braţele încrucişate, aşteaptă tot de la guvern; de aceia şi progresul merge încet, împiedicat fiind de lipsa de mijloace a guvernului şi de nepăsarea trîndavă a naţiunii.

Dar să ne întoarcem încă pentru un minut în sînul răcoros al munţilor Bîrsei, spre a ne lua de la dînşii zioă bună, adresînd o salutare voioasă acelor amabile copile române care au desmierdat adunarea românilor, cu dulcile lor cîntări. Să arătăm mai înainte de toate admiraţiunea noastră către juna artistă Elisa Circa, care ştie cu atîta talent şi graţie a mînui vioara, un instrument aşa de rebel sexului frumos; să salutăm încă şi pe tinerile pianiste care şi-au cîştigat aprobarea numerosului public adunat împrejurul lor; să mulţumim horului de tineri studenţi şi de fete, care au întonat adeseori rugi şi imnuri naţionale pentru înfrăţirea şi prosperitatea poporului român. Partea ce au luat toţi aceşti juni cîntători la sărbarea naţională din Braşov a fost aceia cu care odinioară junii efebi şi fecioarele din poetica Atenă se amestecau în festivităţile solemne ale templului Minervei. Şi într-adevăr, prin horul tinerelor cîntătoare, se zăreau sub podoaba virginală a unei cununi de flori sau de frunze şi sub cutele largi ale veştmintelor albe, de acele chipuri clasice, regulate, gingaşe şi încîntătoare, de acele porturi mlădioase şi măreţe ca ale fecioarelor ce împodobesc sculpturile neperitoare, săpate de Fidias pe marmora Partenonului.

În sfîrşit, ca să lăsăm pe cititorul nostru sub impresiunea de patriotism călduros şi de idei plăcute ce a întipărit în inima tuturor celor de faţă întrunirea de la Braşov, vom reproduce aici ultima strofă dintr-o poezie asupra sărbătorilor de acolo, în care junele poet ardelean, dl Ar. Densuşianu a semănat mai mult d-o idee frumoasă, mai mult d-o expresiune fericită:

> O! trecurăţi iute, zile fericite,
> Zile dulci de aur şi de suveniri,
> Voi, momente suave şi de mult dorite
> Inimei române, candide-n simţiri[1].

Bucureşti, 1862.

---

[1] *Suveniri de la Braşov*, din 28—30 iulie 1862, în *Foaia pentru minte, inimă şi literatură*, No. 30, 1 august 1862.

‹MIŞCAREA ROMÂNILOR DIN ARDEAL LA 1848›

Am vorbit despre adunarea românilor din staturile Austriei la Braşov în vara anului curgător şi despre mişcarea naţională ce se manifestă în zioa de astăzi în Ardeal; cu duoispre-zece ani mai-nainte, adecă la 1848, o mişcare de un caracter mai aspru dar nu mai puţin naţional, turbura munţii şi cîmpiile Transilvaniei. Pe atunci, mult iubitul nostru istoric N. Bălcescu, scăpat din închisoarea plutitoare de pe Dunăre în care îl ţinură vreo cîtva timp turcii, după intrarea lor şi a ruşilor în Bucureşti, se refugiase în Ardeal şi trăi acolo cu luptătorii români, mai multe luni, cercînd în zadar să potolească duşmănia aceia crîncenă dintre români şi unguri, aşa de pernicioasă pe atunci libertăţii îmbelor popoare. Apoi de acolo, viind în Paris, după trecere de doi ani şi mai bine, într-o zi de 15 mai, zi aniversariă a primei adunări a românilor ardeleni pe Cîmpul Libertăţii de la Blaj fiind mai mulţi compatrioţi şi soţi de exiliu ca să serbeze acea zi memorabilă, Bălcescu, foarte slăbit de durerea ce avea să-l culce în mormînt peste cîte va luni, citi următoarele rînduri, în care descrie cu o elocinţă viă şi colorată, impresiunile sale culese în mijlocul poporului ardelean, inimat de focul războiului naţional.

Această cuvîntare a mai fost odată pusă sub tipar în Paris; dar foaia în care s-a publicat şi care, redactată de cîtiva studenţi moldoveni şi munteni din Paris, purta numele de *Junimea română*, a avut o existinţă şi o răspîndire foarte restrînsă; al treilea număr al ei, din iunie 1851, conţine discursul următor:

ETUDE SUR LES DROITS ET OBLIGATIONS DES MONASTERES ROUMAINS DÉDIÉS AUX SAINTS-LIEUX D'ORIENT

On a écrit, pendant ces dernières années, dans les Principautés Roumaines, bon nombre d'ouvrages, d'opuscules et d'articles sur les *Couvents roumains dédiés aux Saints-Lieux*; [1] et cependant on est encore loin d'avoir dit le dernier mot sur cette question si importante pour l'état actuel et pour l'avenir de la Roumanie. Après avoir lu tout ce qui a été imprimé à ce sujet, ayant eu de plus le rare bonheur d'avoir entre les mains plus de deux cents pièces anciennes authentiques, toutes relatives aux couvents de la Roumanie et des Saints-Lieux d'Orient, j'ai cru devoir faire un résumé des principales idées que j'ai puisé dans ces études.

Je livre ce résumé au public, non pas comme la solution la plus pratique pour le moment, mais comme la seule, selon moi, qui ressorte des documents anciens. Je n'ai pas cité textuellement les actes authentiques et je n'ai pas développé in extenso les faits historiques, car c'eut été écrire un livre, et mon intention n'était que de poser, en quelques mots, les principes sur lesquels repose la question, et d'en tirer les conséquences qui se présentaient d'elles-mêmes. Du reste, les livres et les documents déjà publiés suppléeront avec avantage à notre disette de faits historiques et de citations textuelles.

Puisse notre Seigneur Jésus-Christ avoir en sa sainte garde ceux qui travaillent à la délivrance des couvents roumains et couronner leurs peines d'un heureux résultat!

---

[1] Les principales de ces publications sont: *Eclaircissements sur la question des monastères grecs situés dans les Principautés danubiennes* 1857. *Mémoire sur les monastères grecs en Moldavie*, publié à Jassy dans le feuilleton du journal *Zimbrul*, 29 octobre 1855. *Mémorandum sur les églises, les monastères, les biens conventuels et spécialement sur les monastères dédiés de la Principauté de Valachie*, par Gr. Bengesco, Bucharest, 1858. *Mémoire sur les églises et biens conventuels de la Principauté de Moldavie et le réglement qui les régit*, Jassy, 1857. *La question des monastères de Moldavie voués aux Lieux-Saints*, par M. Istrati, Jassy, 1860. *Mănăstirile zise închinate și călugării străini*, de Ioan Brezoianu, Bucharest, 1861. *Mănăstirile din România (mănăstirile închinate)*, de Cesar Bolliac, Bucharest, 1862. *Questia mănăstirilor închinate pe la Sf. Locuri din Principatele Unite Moldova și România, tratată din puntul de dreptate și naționalitate*, de A. I. Comăneanu, Bucharest, 1859. *La question des monastères dans les Principautés Unies*, par A. d'Avril, dans la *Revue des deux mondes* du 1. octobre 1862. *Mémoire sur les couvents roumains, placés sous l'invocation des Saints-Lieux d'Orient* (1863), et enfin divers articles dans le journal français de Bucharest, *La Voix de la Roumanie*, (1862); et dans les journaux roumains, *Românul*, *Buciumul*, etc.

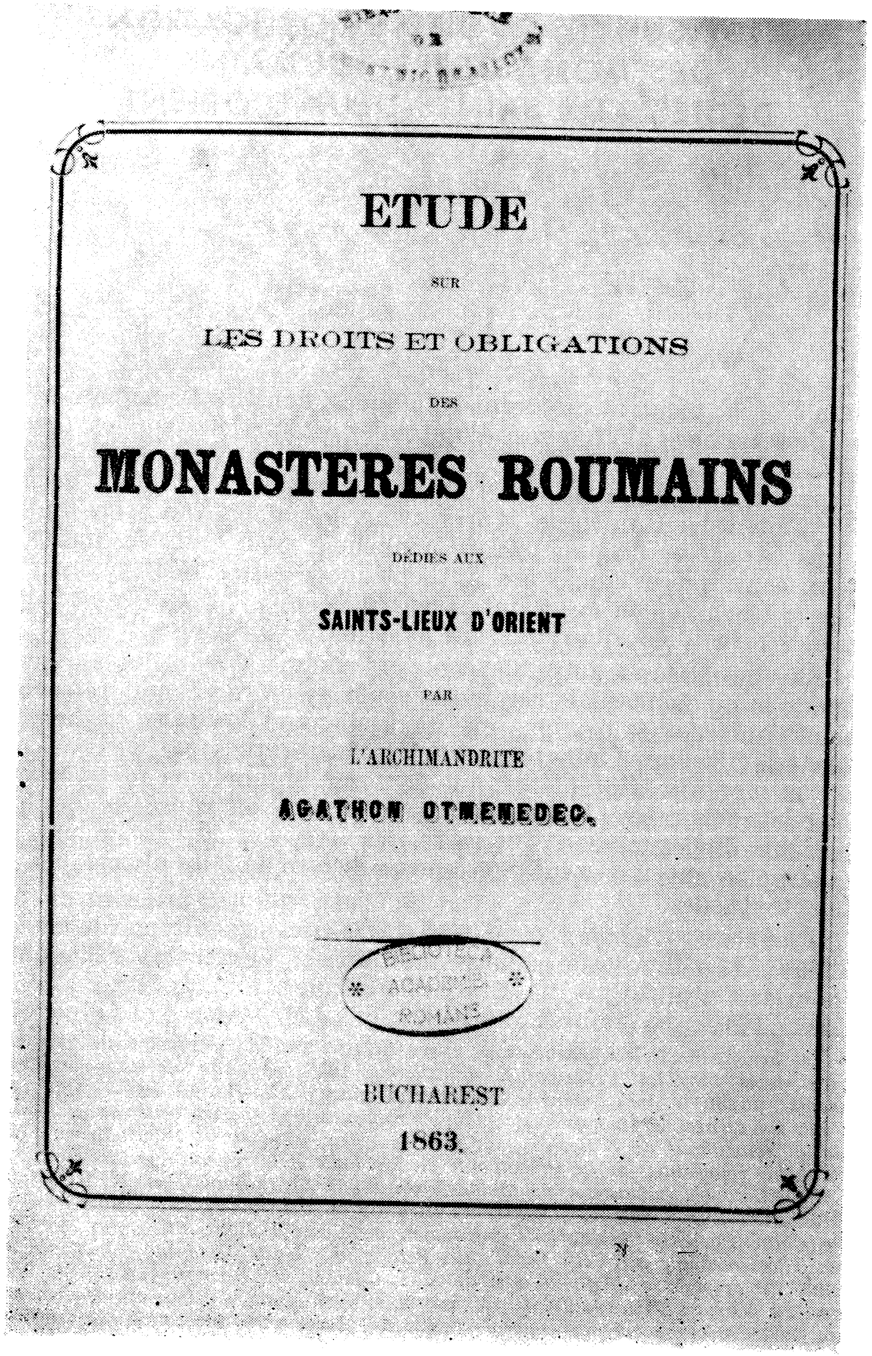

ETUDE
SUR
LES DROITS ET OBLIGATIONS
DES
MONASTERES ROUMAINS
DÉDIÉS AUX
SAINTS-LIEUX D'ORIENT
PAR
L'ARCHIMANDRITE
AGATHON OTMENEDEC.

BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE

BUCHAREST
1863.

Etude sur les droits et obligations des monasteres roumains dédiés aux Saints-Lieux d'Orient. Foaia de titlu.
Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România.

La question des monastères dédiés des Principautés Roumaines si compliquée qu'elle paraisse, peut être réduite à deux points principaux, de l'éclaircissement desquels découle, de la manière la plus naturelle, la solution de la question dans son ensemble. En deux mots, il s'agit de savoir.

1° à qui appartient le droit de propriété sur les biens mobiliers et immobiliers dépendants des dits monastères?

2° quels sont les droits et obligations du gouvernement roumain dans l'administration de ces monastères et de leurs biens?

Pour pouvoir donner des réponses fondées à ces deux questions, il est indispensable de consulter :

d'une part, et surtout : les actes de fondation des monastères ; — les actes des donations qui leur ont été faites par différentes personnes et qui ont été confirmées à diverses époques par les princes du pays ; — les actes par lesquels sont constatées les dispositions prises par le gouvernement des pays roumains, à diverses époques, à l'égard de ces monastères ; — les actes émanant des chefs de l'église orientale, pour la régularisation de leurs biens ; — les actes constatant diverses transactions relatives à ces monastères ou à leurs biens ;[1]

d'autre part, les lois canoniques établies par les saints conciles pour les monastères en général ; — les lois, — les droits et immunités politiques, ! enfin le droit coutumier des pays roumains à différentes époques.

On peut y ajouter à l'appui, d'autres faits encore, émanant de sources dignes de foi.

Après un examen consciencieux de ces diverses sources, nous essaierons de répondre aux deux questions ci-dessus.

I

Origine des propriétés conventuelles. Donations en biens-fonds aux couvents indigènes. Offrandes diverses aux Saints-Lieux d'Orient. Lois et stipulations anciennes qui défendent aux étrangers de posséder des biens-fonds sur le territoire roumain. Abus commis en faveur des Saints-Lieux. Mesures prises par l'État roumain contre les divers abus de cette nature. Différence notable entre la *Propriété* et la *Dédicace*. ! Définition de ce mot ; droits et obligations réciproques qu'il implique. Il ne figure pas dans les lois canoniques. Historique de la *Dédicace* en Roumanie. Droit coutumier qui règle les dédicaces légales. Différence qui existe entre un couvent *métoche* et un monastère *stavropygiaque*. Dédicaces fausses et illégales ; abus qui les ont fait naître. Mesures répressives prises à diverses époques contre les fausses dédicaces. Le gouvernement roumain peut s'abstenir aujourd'hui de faire le procès des fausses dédicaces. Il peut cependant laisser ce droit aux particuliers, sous certaines restrictions légales. Pour régler les droits de la propriété, l'État ne peut prendre pour base que les dédicaces légales. D'où l'on conclut que les couvents indigènes dédiés sont seuls propriétaires sur le territoire roumain.

---

[1] On pourrait, pour plus de clarté et de facilité dans l'étude de cette difficile question repartir tous ces actes sous les huit rubriques suivantes :

a) Actes relatifs à la régularisation en général de la condition des couvents dédiés, tant en vue de la discipline et des diverses dispositions canoniques à y suivre, que par rapport à l'administration de leurs intérêts matériels.

b) Actes relatifs à l'expulsion des Grecs en général, hors du pays et à leur exclusion des droits de la naturalisation dans les Principautés Roumaines.

c) Actes de dédicaces véritables, faites par les fondateurs mêmes des couvents.

d) Actes de dédicaces fausses et illégales, faites ultérieurement, soit par des héritiers des fondateurs, soit par des Princes ou des hauts dignitaires de l'État, qui n'étaient nullement en droit de dédier des couvents, jusque là indépendants.

e) Actes divers, ainsi que bulles patriarchales empêchant et détruisant les dédicaces.

f) Actes de donations en meubles et immeubles, ainsi que brévets d'exemptions fiscales, faites ou concédées aux couvents roumains dédiés. — Offrandes aux Saints-Lieux.

g) Actes relatifs aux divers impôts et contributions imputables sur les revenus des couvents dédiés, ainsi qu'à leur obligation soit d'entretenir à leurs seuls frais des établissements spéciaux de bienfaisance et d'utilité publique, soit de subvenir à leur entretien.

h) Actes qui constatent la surveillance et le contrôle de l'État sur l'administration des biens des couvents dédiés et l'emploi de leurs revenus.

Les biens mobiliers et immobiliers qui se trouvent sur le territoire roumain et que les moines des Saints-Lieux d'Orient veulent nommer aujourd'hui, *biens des monastères grecs*, sont tous, propriétés des *monastères indigènes dédiés à ces Saints-Lieux*. Les fondateurs des monastères du pays et autres bienfaiteurs chrétiens dans la suite, ont fait don de terres, de vignes, de maisons et autres biens, aux monastères situés dans le pays, dédiés ou non, et il n'est presque jamais arrivé qu'un propriétaire d'immeubles, dans les pays roumains, aie donné sa propriété en pleine possession, à un monastère situé hors du territoire roumain.

Il est à observer, que même en ce qui concerne le petit nombre de donations de propriétés immeubles qui ont été faites de la sorte il fallait toujours que le monastère étranger en faveur duquel elles avaient lieu, eut un autre monastère, parmi ceux du pays, à lui dédié comme *métoche* ou succursale, par lequel il exerçât le droit de propriété sur ces biens indigènes.

Ce mode de procéder de la part des donateurs s'explique facilement par les lois traditionnelles des pays roumains et même par les stipulations de ceux-ci avec la cour suzeraine, qui empêchaient toujours les étrangers, et surtout les sujets ottomans, turcs ou rayas, de posséder des propriétés sur le territoire roumain. On trouve même bon nombre d'actes qui rétablissent ce droit des pays, toutes les fois qu'il a été porté atteinte ; souvent même, les assemblées nationales et les princes ont empêché complètement les Grecs d'avoir dans les pays roumains des propriétés, même dotales ; quelquefois aussi, on leur a fait passer la frontière roumaine, comme gens nuisibles aux intérêts du pays, où ils ne s'étaient établis que par tolérance et au mépris des lois et stipulations.[1]

On comprend que, tant qu'un droit national de ce genre a existé, aucun particulier, ni même aucun prince, n'ont pu, sans infraction aux lois, accorder à des étrangers — fussent-ils moines — possession sur le territoire roumain, et c'est pour cela que la plupart des fondateurs et des donateurs n'ont donné des biens immeubles qu'aux couvents indigènes, qu'ils ont du reste pu rattacher à des monastères de l'étranger, par des liens d'une autre nature. D'ailleurs si des moines ont acquis, par voie d'achat, pour les monastères de l'étranger, quelques propriétés — en nombre insignifiant, — ces propriétés forment une catégorie particulière, sur la condition actuellement abusive de laquelle il sera statué en même temps que sera résolue cette question : à savoir si les étrangers peuvent avoir le droit de propriété sur le territoire roumain ? [1]

---

[1] Sans rapporter à l'appui de ces faits toutes les dispositions, soit de droit coutumier, soit de droit positif qui ont consécutivement réglé, dans les Principautés Roumaines, depuis les temps les plus reculés jusqu'aux Règlements organiques de 1834, la question du droit de naturalisation et de propriété des étrangers, il suffira d'indiquer quelques-uns des actes qui, en vue de mettre un frein aux prétentions et à l'influence croissante des Grecs, rappellent expressément cette interdiction. Ainsi l'on peut citer les chrysobulles de Michel le Brave (28 août 1599), de Léon Etienne (23 juillet 1631), de Radou-Léon (9 décemb. 1668) ; ceux d'Etienne Racovitza (1764), d'Alexandre Ghyca (1767) et celui de Michel Soutzo (1784), qui confirme en même temps une disposition analogue antérieure d'Ypsilanti ; en outre l'acte synodal du clergé de Moldavie (1 janvier 1752) confirmé par firman impérial de 1781, ainsi que les actes des assemblées générales de Valachie (9 mars 1823) et de Moldavie (22 mars 1826), confirmés par chrysobulles des princes respectifs, Ghyca (1823) et Stourdza (1826) et par firman spécial (1823).

Il est presque inutile d'ajouter encore à ces quelques documents catégoriques, une foule de faits historiques dont nos annales abondent et qui les appuient en les justifiant. Nous ne pouvons cependant nous empêcher de rapporter quelques citations contemporaines, en rappelant en même temps, que cette lutte contre l'ingérence insinuatrice des Grecs dans les intérêts du pays, date du XV siècle et qu'à la fin du XVI, Michel le Brave insérait, comme une des principales conditions du traité par lequel il reconnaissait la suzeraineté de Sigismond Bathory, prince de Transilvanie, l'article suivant :

„Parmi les douze boyards jurés, il ne pourra être nommé aucun qui soit d'origine grecque et de même, il ne pourra leur être accordé ni fonction, ni rang qui implique quelque ingérence dans le gouvernement du pays".

Quelques années plus tard, le métropolitain Matthieu de Pogoniani, ecclésiastique grec établi en Valachie, écrivait, dans une chronique en vers, imprimée à Venise en 1785, les paroles suivantes :

Ἀλλὰ καὶ σεῖς προσέχεσθε, ὦ ἄρχοντες Ῥωμαῖοι,
Ὅσοι ὀτὴν κούρτην ’Βρίσκεσθε καὶ ὅσοι Ἀγοραῖοι,
Ἰδέτε καὶ προσέχετε, ἀπὸ τὴν ἀδινίαν,
Τοὺς Βλάχους μὴ πειράξετε μὲ τὴν πλεονεξίαν,
Μηδὲ νὰ ἦστ’ ἀρχῦρταγοι, εἰς τοὺς πτωχοὺς ἀπάνω,
Ὅτ’ εἶν θεὸς ’σ τοὺς οὐρανοὺς καὶ βλέπει ἀπὸ ’πάνω,
Μηδὲ νὰ λαιμαργήσετε τοῦ βλάχου τὰ μπουκάτια,
Ὅτι Θεὸς ὁ ἅγιος, ἔχει περίσσια μάτια,
Καὶ βλέπει καὶ τοῦ καθ’ἑνὸς, τὴν πρὰξιν καὶ τὴν τάξι,
Μὲ παίδευσιν, μὲ κόλασιν, θέλει τὸν διατάξει,
Θαῤῥῶ καὶ δύναστευετε, τοὺς ἐπτωχοὺς τοὺς Βλάχους,
Καὶ ἡ πλεονεξία Σας, τοὺς κάμνει ῥωμειομάχους,
Καὶ δὲν’μπορῦν νὰ μᾶς ἰδοῦν, μηδὲ ξωγραφισμένους.
Ὡσὰν σχύλους τοὺς ἔχετε, πολλὰ ὀνειδισμένος,
Ἂν δὲν εἴχασι δίκαιον, δὲν ἤδελαν ρωνάζη,
Ἁμὴ διότι κλαὶγονται, ἔχονσιν ὁμοιάζει.
Καὶ παύσετε, καὶ λείψετε, ἀπὸ τὴν ἀδικίαν,
Μὴ Σὰς κολάση ὁ θεὸς, κόλασιν αἰωνὶαν.
Αὐτοὶ πτωχοὶ μᾶς θρέφουσι, καὶ μᾶς ἀποκοιτάξουν,
Θέλοντεις καὶ μὴ θέλοντες, ζουπούνουλε μαῖ κράζουν,
Καὶ, πρέπει νὰ πούς ἔχωμεν, καὶ νὰ τοὶς ἀγαποῖμεν.
Ὅτι μᾶς εἶναι ἀδελφοὶ, πρέπει νὰ τοὺς τιμοῦμεν.

„Mais vous autres, boyards grecs, tous tant qui êtes à la cour et qui faites le commerce dans ce pays, gardez-vous bien de commettre des injustices ; n'importunez pas les Roumains par votre insatiable avidité ; ne dépouillez pas le pauvre, car Dieu est au ciel et son œil est ouvert sur vous ; ne convoitez pas les épargnes du Roumain, car Dieu le Saint a des yeux en grand nombre ; l'injustice ne saurait se soustraire à sa punition. Vous exercez votre tyrannie sur les Roumains et votre avidité insatiable rend les Grecs tellement odieux à cette nation, qu'elle ne peut les voir ni même en peinture ; vous traitez les Roumains comme des chiens. S'ils n'avaient aucun droit, ils ne se récrieraient pas ; mais puisqu'ils se plaignent tant, c'est qu'ils ont raison. Cessez donc, quittez vos injustices, pour échapper aux punitions éternelles que Dieu vous réserve. Ces pauvres Roumains nous donnent notre nourriture et ont des égards pour nous ; bon gré, mal gré, ils nous appellent : *Seigneurs*. Il faut donc aussi que nous les aimions et les honorions comme nos propres frères". — Quoi de plus concluant que ces aveux et ces conseils d'un moine grec, indigné de l'inconduite de ses compatriotes ?

Vers 1654—1658, le patriarche d'Antioche Macarius, qui visita alors la Valachie, la Moldavie et la Moscovie, nous fait, par l'intermédiaire de son secrétaire, le diacre Paul d'Alep, un aveu d'une autre nature. (*The travels of Macarius*, translated from the arabic by Belfour, London, 1836).

Outre le manque d'actes anciens et légaux établissant la donation de propriétés immeubles, en Roumanie, en faveur des monastères de l'étranger directement, il est à remarquer que, par contre, nous trouvons toutes sortes de dons consistant en objets mobiliers, effectués à diverses époques, par les princes et les particuliers, aux monastères des Saints-Lieux ; tous ont donné de l'argent, des objets précieux, des blocs de sel provenant des salines du pays, des provisions de blé, du miel, de la cire, de l'encens, et peut-être même des esclaves *tziganes*, à tout monastère du rite oriental sans distinction ; mais personne ou plutôt très peu de personnes ont donné des terres, des vignes ou des maisons, à ces monastères étrangers qui n'avaient pas de *métoche* sur le territoire roumain ; personne ne leur a donné directement, ni *roumâni* ou *vecini* c'est-à-dire laboureurs *attachés à la glèbe*, ni privilèges ou exemptions nationales, ni droit de perception pour leur compte des revenus indigènes, tels que *oéritu* (droit de paccage), *vinariciu* (dîme sur les vins) ,*vama* (douane). etc. De tels dons ne se faisaient qu'aux couvents du pays, et tant ceux dédiés que ceux non dédiés, en ont joui. La chose était naturelle, car ces monastères seulement avaient, dans le pays la faculté et les moyens de faire usage des droits dont on leur faisait don.[2]

Après avoir fait la description du riche couvent de *Caloui* en Valachie, le voyageur ajoute : „This convent it was our wish to take and attach to the Patriarchate of Antioch, as there are convents attached to the other Patriarchates ; but we found scarcely one, with the exception of the abbot and a few of the monks with him who would enter into the compact". (Vol. II. pag. 372).

„Nous désirions prendre ce couvent et l'attacher au patriarchat d'Antioche comme il y en a d'autres qui sont attachés aux autres patriarchats ; mais à l'exception du supérieur et de quelques moines, nous ne trouvâmes presque personne qui voulut entrer dans nos vues".

Un patriarche d'Alexandrie fut plus heureux quelques années plus tard. Ces faits viennent à l'appui de ce que nous disons plus loin, sur les dédicaces des monastères des pays roumains.

[1] Quoique les propriétés des couvents dédiés, acquises par voie d'achat, soient en nombre tellement infime, qu'elles ne pourraient infirmer en rien la question des droits de naturalisation et de propriété des étrangers, cependant il n'est pas inutile de rappeler que ces achats sont faits par les moines grecs, en leur qualité d'hégoumènes des couvents indigènes dédiés, au nom et avec les revenus de ces mêmes couvents, les seuls qui puissent être propriétaires fonciers, et non comme représentants des Saints-Lieux ; ainsi qu'en vertu de l'obligation expresse de presque tous les actes de fondation, imposée aux administrateurs de ces lieux, de les faire prospérer et accroître.

Voyez du reste l'acte de fondation du couvent *Stavropoleos* à Bucarest, élevé par l'évêque Joannicius et dédié à la métropole de Pogoniani en Roumélie (8 nov. 1733), ainsi que l'ouvrage de Mr. Brezoiano, pag. 71.

[2] On peut hardiment avancer ces faits lorsqu'on a consulté environ deux cents documents relatifs aux dédicaces des couvents du pays, aux Saints-Lieux. Parmi tous ces actes, nous ne connaissons que deux ou trois fâcheuses exceptions, où l'on fasse donation aux Saints-Lieux, de propriétés immeubles, et encore faut-il ajouter que la principale donation de ce genre, celle du monastère *Florești* en Moldavie, dédié au couvent Esphigmène du Mont Athos (1806, août 20) a été contestée, quelques années après, par la famille des Costaki, descendants et collatéraux des fondateurs primitifs (4 août, 1827).

Les Archives du Mont Athos peuvent nous fournir une preuve analogue. Sur cent dix-huit titres de dédicaces ou diverses donations, faites dans les Principautés Roumaines, aux couvents du Mont-Sacré, on trouve tout autant de témoignages établissant rigoureusement cette distinction entre les donations faites aux couvents du pays, dédiés ou non dédiés, et celles accordées aux monastères des pays étrangers. L'archimandrite Porphyre du Mont Athos a publié en 1847, à St. Pétersbourg, en langue russe, un inventaire de tous ces actes.

Il en résulte donc que les propriétés immobilières, et même mobilières des monastères administrés aujourd'hui par les hégoumènes grecs, appartiennent à ces *couvents indigènes dédiés*, et non aux monastères étrangers auxquels ils sont dédiés ; par conséquent la question de la propriété, pour la plupart des biens, se trouve tranchée, tant par l'examen des actes de possession, que par le fait de la possession actuelle, laquelle s'exerce incontestablement par *les couvents indigènes dédiés* et en leur nom.

Cela est tellement vrai que, pour appuyer leur prétendu droit de propriété, les Saints-Lieux de l'Orient se fondent surtout sur les actes de *dédicace* (închinare), par lesquels les monastères indigènes leur sont rattachés ; les moines étrangers disent : „En effet, les biens peuvent appartenir aux monastères indigènes dédiés ; mais ceux-ci, par le fait même de la *dédicace*, sont des propriétés des monastères de l'étranger". Ici cependant il y a une grande erreur. *Dédicace* est loin de signifier *Possession* ; les documents et les faits nous prouveront la vérité.

En examinant le droit canonique, dans les actes des saints synodes œcuméniques, nous ne trouvons rien qui autorise la dédicace ou la subordination d'un monastère à un autre. Au contraire, il paraîtrait d'après ce qui est contenu dans le 20 canon du VIIme concile œcuménique et en général d'après toutes les dispositions prescrites pour la fondation des monastères et pour les règles à observer à l'intérieur, que ces saintes lois n'admettent que des monastères séparés les uns des autres et indépendants, s'administrant d'eux-mêmes et par le concours des congrégations qui les habitent, sous le patronage, la garantie et la surveillance des évêques et des autorités locales.

Toutefois, nous devons constater que l'usage des dédicaces et par conséquent la création des *métoches* ou succursales, a eu lieu de vieille date, en vertu du droit coutumier, dans les pays roumains comme dans tout l'Orient chrétien. Il était dans l'esprit de l'époque que le plus faible cherchât l'appui du plus fort, au prix de quelques concessions ; cette idée dominante au moyen-âge, s'est glissée dans l'ordre moral et a pénétré même dans le monachisme égalitaire. Plusieurs documents anciens, émanés des chancelleries des princes roumains et des patriarches de l'église orientale, constatent ce fait et donnent à cet us le nom consacré chez les Roumains pour le droit *coutumier*, c'est-à-dire *obiceiul pămîntului*.

De tous les faits qui ressortent, tant de ces documents que des actes par lesquels les fondateurs primitifs des monastères ont en général réglé leurs dédicaces, on peut déduire des éclaircissements sur les faits et les droits de la dédicace. Elle peut être assimilée, dans l'ordre des idées religieuses de l'Orient, à ce qu'on appelle dans l'ordre politique, *Suzeraineté*. Ce droit, que les puissances garantes ont déterminé, en réglant les droits et les obligations réciproques de la Porte avec les Principautés Roumaines, peut servir d'explication pour le droit et les obligations de la *Dédicace* ; il consiste en effet, en quelques redevances et secours de diverses natures, que le vassal est tenu de donner à son chef moral ; mais il ne constitue point un droit de propriété acquis par ce dernier sur les biens et l'avoir de son client, qui garde, en tout cas, le droit plein et entier de posséder et d'administrer ses biens et sa personne.

La position qui est faite à un monastère dédié est par conséquent celle de reconnaître la supériorité spirituelle des *Laures*[1] dont il dépend et de venir matériellement en aide à sa métropole, dans quelques circonstances déterminées ; celle-ci, de son côté, le défend et le protège toutes les fois qu'il en est besoin[2].

Ici nous devons marquer la distinction que l'usage et le droit coutumier ont établi entre les couvents indépendants et ceux qui relèvent d'un autre monastère, ou bien lui sont *dédiés* (închinata, ἀφιερομένη). Ceux-ci portent en Orient le nom de μετοχὴ (dérivé de μετα-ἔχω) et constituent une classe entière de couvents, possédant en toute propriété des biens plus ou moins considérables et n'en ayant pas moins l'obligation de reconnaître la suprématie d'un autre monastère plus grand, plus vénéré, plus riche quelquefois. Telle est la position de tous les couvents indigènes que les fondateurs primitifs ont mis sous le patronage d'un autre monastère célèbre, situé sur le territoire roumain ou même hors de ses frontières. Le *métoche* n'est jamais une propriété du couvent auquel il est dédié ; c'est tout au plus son *client*, comme l'on dirait en législation romaine.

C'est, comme nous l'avons dit, sur ce même pied et conformément au droit coutumier, que presque tous les archevêchés, les évêchés et les grands monastères indépendants des pays roumains, ont eu et ont encore des *métoches* ou succursales, qui sont par rapport à leurs métropoles, ce que doivent être les monastères indigènes dédiés relativement à celles des Saints-Lieux.

Ces métoches des établissements religieux des pays, ont eu de tout temps leur administration distincte de celle de leurs métropoles ; mais ils reconnaissaient leur dépendance vis-à-vis d'un autre établissement supérieur, auquel ils étaient tenus de donner les offrandes prescrites par la volonté des fondateurs. C'était l'état primitif des *métoches* en général. Ni le droit coutumier, ni aucune autre loi de l'église ou des pays roumains n'ont reconnu comme légale, une autre espèce de dédicace.

Pour désigner les monastères qui étaient totalement indépendants on s'est souvent servi de la qualification de *monastères stavropygiaques.* Ce mot, signifiant littéralement, *qui a sa source dans la croix* (σταύροπυγὴ), désigne les couvents qui dans toute la chrétienté, ne reconnaissent pas d'autre

---

[1] Grands monastères indépendants qui ne relèvent que des patriarches d'Orient.

[2] On verra plus loin que l'organisation même, ainsi que la condition des couvents dédiés, reconnues et confirmées sans interruption, tant par les lois du pays que par les synodes et les moines des Saints-Lieux, ne pouvaient comporter d'autre obligation, dans l'acte de dédicace, qu'une simple suprématie spirituelle. On peut, du reste, prouver que ce n'est que dans ce sens que l'on a primitivement compris les dédicaces ; les canons ecclésiastiques rapportés ci-dessus le démontrent assez clairement. Voyez du reste quelques bulles des patriarches de Constantinople, à ce sujet. Le prince D. Cantemir, dans la *Description de la Moldavie* (chapitre III, sur les couvents de la Moldavie), nous a transmis l'idée claire et nette qu'on se faisait encore à ce sujet, au commencement du dix-huitième siècle. Voici ses propres paroles : „En Moldavie il est de coutume, lorsqu'un prince ou un boyar fonde un couvent, qu'il répartisse toute sa fortune, en parts égales, entre le monastère et ses enfants, c'est-à-dire qu'il donne au monastère une part égale à celle qu'il lègue à ses enfants, et s'il craint qu'après sa mort, le couvent ne soit détruit ou dispersé, alors il le dédie à quelque couvent plus grand, qu'il choisit parmi ceux qui sont situés dans les quatre points que nous avons indiqués (Jérusalem, Sinaï, Athos et Roumélie) ; et l'archimandrite de ce monastère s'oblige à prendre sur lui de soigner le couvent et de *surveiller* à ce que les moines aient une bonne et honnête conduite,. . . .''

autorité que celle du patriarche et du très-saint-synode, dont relève en général toute l'église d'Orient. Ce sont les monastères qui ont conservé le caractère primitif de l'institution monacale, et il faut bien se garder de confondre leurs relations avec le patriarchat, à la subordination impliquée dans l'état de *métoche.* La position de *stavropygie* n'était que la mise de leur indépendance sous la garantie des chefs supérieurs de l'église. Tous les anciens monastères des pays roumains et beaucoup de ceux qui ont été fondés dans les derniers siècles, ont des droits à la stavropygie, droits qui n'ont pas toujours été strictement respectés[1].

Il existe en effet, plusieurs actes qui prouvent que, par des moyens abusifs, les choses sont allées tout autrement, et que, indépendamment des simples dédicaces, d'après l'ancien droit coutumier, c'est-à-dire les dédicaces qui se faisaient par le fondateur même d'un monastère, lors de sa fondation, les intrigues des moines grecs ont poussé les princes régnants et les habitants des pays à faire des dédicaces illégales, c'est-à-dire à soumettre à la dédicace quelques monastères indigènes, existant antérieurement comme monastères indépendants. Ici nous avons le 12me canon du VIIme concile œcuménique et le 1r canon des I et II conciles réunis dans l'église des Saints Apôtres, qui défendent expressément à tout homme, fut-il laïque ou moine, fut-il étranger ou parent du fondateur, fut-ce le fondateur lui-même après le pacte de fondation de disposer d'un monastère et de ses biens et de modifier si peu que ce soit, les legs institués lors de la fondation, surtout quand ces legs sont conformes aux législations. Les princes et les assemblées, à diverses époques, d'accord avec les patriarches œcuméniques de l'Orient, ont empêché ces sortes de dédicaces illégales et ont cassé et annulé plusieurs de celles qui avaient été faites par suite de fréquents abus. Des documents de cette nature abondent en Roumanie et ils définissent clairement, tant les dispositions des saints canons, que les concessions faites par le droit coutumier du pays.[2] En effet, il y a un point de distinction important entre la dédicace véritable, primordiale, et cette dédicace fausse, illégale, de seconde main, faite par des personnes dépourvues de la faculté de disposer d'une chose qui ne leur appartenait pas.

Toutes les autorités des pays roumains et même les autorités ecclésiastiques d'Orient, ont combattu, à diverses époques, ces dédicaces, et cependant la moitié au moins des monastères dédiés se trouve aujourd'hui soumise à une dédicace résultant d'actes entachés d'une illégalité si flagrante.

A l'époque de la décadence des droits acquis par les pays roumains, quelques princes, étrangers de nation et de sentiments, et même quelques descendants de fondateurs, sans tenir compte de l'indépendance dont jouissaient certains monastères indigènes, en vertu même des pactes de fondation, ont violé ces pactes et ont dédié les susdits monastères, aux couvents des Saints-Lieux[1]. Quelques-uns sont allés plus loin encore et ont poussé cet abus jusqu'à dédier, avec les terres y attenantes, un monastère indépendant, à quelque saint établissement de l'Orient, comme si de simples propriétés foncières, sans aucun caractère religieux, pouvaient comporter un acte essentiellement spirituel tel que la *Dédicace*; tant a été grande au siècle précédent la confusion dans les idées et dans les principes sur lesquels, dès les temps anciens, étaient basés la position et les droits des établissements religieux[2].

---

[1] Voir spécialement pour cette catégorie de couvents, la bulle du patriarche de Constantinople Callinique, en date du 10 février 1702, accordée au couvent *Hourezi* en Valachie, qui définit clairement la condition des monastères *stavropygiaques.*

[2] Voir les actes consécutifs de l'assemblée générale de Valachie, confirmés par les chrysobulles d'Alexandre Iliache (6 mars, 1628), ceux de Matthieu Bassarabe (27 novemb. 1638 ; 27 nov. 1639 ; 20 déce. 1640), les bulles synodales du patriarche de Constantinople (1640 et avril 1641) et le chrysobulle de Constantin Bassarabe (14 mai 1657) ; de même le chrysobulle de Radou-Léon (29 avril 1667) ; le rapport de l'assemblée générale de Valachie sanctionné par le Prince Morouzi (8 février, 1794), ainsi que l'acte de la famille Costaki de Moldavie du 4 août, 1827.

C'est toujours de cette époque que datent le peu d'actes par lesquels ont été achetées, pour le compte des Saints-Lieux d'Orient, ou par lesquels leur ont été directement données, des propriétés sur le territoire

---

[1] Le cadre que nous avons imposé à cette étude ne nous permet pas de nous arrêter longuement sur ce point. D'ailleurs il faudrait des volumes pour exposer les artificieuses menées et les façons peu scrupuleuses, par lesquelles les moines grecs ont su se faire dédier les couvents du pays et s'approprier leur administration et leurs revenus. En parcourant les actes des dédicaces, dont la plupart sont détournées de leur sens primitif, on pourra voir que ces saints pères n'ont reculé devant aucun moyen, pas plus devant les faux témoignages et les falsifications des documents mêmes, que devant les exactions les plus violentes, qu'ils faisaient exercer par leurs compatriotes et alliés, les princes et les métropolitains phanariotes du XVIII siècle. Voyez du reste, pour en avoir une idée, outre les actes qui annulent les dédicaces fausses et illégales, cités plus haut, voyez les actes relatifs aux dédicaces des couvents *Caloui* (testament de Bouzesco, 9 sept. 1609, chrys. de Grégoire I. Ghyka, 19 juin 1673), *Staneşti*, (chrys. de Radou, 19 mai 1615, chrys. de Const. Brancovano et bulle patriarchale du 8 mars 1692, chrys. de Nicolas Mavrocordat, 27 avril 1716), *Radu-Voda* (faux chrys. de Radou du 10 févr. 1613), *Vintila Voda* (chrys. de Radou Léon, 29 avril 1667), *St. Jean de Bucharest* (chrys. de Ducas, 12 mai 1678), *Hangou* (chrys. de Nicolas Mavrocordat, 19 juil. 1715; chrys. de Michel Racovitza, 30 juin 1716), *St. Nicolas de Focşiani* (acte de fondation du capitaine Vranciano, 1720), *Rikitóssa* (chrys. de Grégoire Ghyca, janv. 1729), *Spirea din Délu* (bulle du métropolitain de Valachie, mai 1776; chrys. d'Ypsilanti, 1777), *Vizantia* (chrys. de Grégoire Ghyka, 15 janv. 1777), *Viéroche* (rapport du divan de Valachie du 8 févr. 1794, confirmé par Morouzi), etc. etc. etc. On pourrait multiplier ces citations à l'infini.

Sur toutes ces dédicaces fausses ou illégales qui se multiplient surtout dans la première moitié du XVIII siècle, sous les premiers phanariotes, on pourra observer que les plus fréquentes sont celles que les princes, métropolitains, hauts dignitaires ou particuliers des Principautés Roumaines, ont accompli, sous l'influence des intrigues des moines grecs et des Grecs en général, en se basant sur un certain droit de parenté ou de succession, mais en violant les pactes primi- tifs de fondation que les princes des pays, jusqu'à l'avènement des phanariotes, ont presque toujours fait respecter. (Voy. la note de la page 17).

[2] On en pourrait citer un exemple curieux, un seul heureusement. En 1826, les moines grecs se permettent même de disposer des propriétés et vendent tout un couvent aux Armé- niens (le couvent de *Stu. Georges de Codrou Hertzi*). Ces aberrations sont du reste expliquées par les abus et les violences que les phanariotes ont exercé pendant un siècle dans notre pays, et par l'intérêt qu'ils prenaient spécialement à ces riches couvents dont les revenus leur permettaient, à eux et aux leurs, de se rendre de plus en plus maîtres des Principautés Roumaines.

Toutefois, un fait curieux à noter c'est que les princes phanariotes, en violant les pactes de fondation et de dédicace d'un si grand nombre de couvents, indépendants jusque là, en ont aussi fondé et dédié de nouveaux, qu'ils ont le plus souvent doté par leurs moyens habituels, c'est-à-dire en dépouillant d'autres couvents, de leurs biens. Il faut cependant reconnaître que plusieurs d'entre les fondateurs grecs de couvents roumains en ont fermement assuré les conditions d'existence par des actes catégoriques de dédicaces. Voyez par exemple, l'acte de fondation de *Vaccareşti*, bâti par le prince Nic. Mavrocordat, 1719; celui de *Stavropoleos*, fondé par l'archimandrite Joannicius, 8 nov. 1733 etc.

roumain, en violant de la sorte une loi qui a été de tout temps en vigueur chez nous, celle de ne pas accorder aux étrangers, droit de propriété sur le territoire roumain.

Laissant donc de côté cette coupable infraction aux lois du pays, ainsi que l'aberration qui a pu dicter quelques dédicaces de propriétés immeubles aux Saint-Lieux, et envisageant la *dédicace*, dans le seul sens qu'il soit possible de lui attribuer, c'est-à-dire comme un fait de vassalité spirituelle qui ne peut avoir lieu qu'entre deux établissements religieux, nous reconnaîtrons que la dédicace des couvents, bien qu'elle ne soit pas un acte admis par les canons de l'église, a été cependant un fait accepté dans les coutumes des pays roumains et consacré par l'usage. Toutefois, ce fait a été poussé jusqu'à l'abus par la soumission à la dédicace, de certains monastères, indépendants dans le principe.

Les autorités des pays, d'accord avec les chefs de l'église d'Orient, ont fort souvent combattu cet abus, qui cependant a laissé bien des traces parmi les monastères actuellement dédiés.

Cependant, en ce qui concerne le fait des dédicaces, le gouvernement roumain, pour ne pas entrer dans des questions partielles de litige, pourrait admettre aujourd'hui toutes les dédicaces des couvents du pays en général, comme des faits accomplis; il lui serait aisé de consentir, quant à lui même, au droit de prescription pour toutes ces dédicaces de seconde main, qui ont été faites contre l'ancien droit coutumier du pays et au mépris de la volonté des fondateurs primitifs; en effet, il peut aujourd'hui consentir sans péril à l'abandon d'un droit que le pays a eu de tout temps et dont il a usé à plusieurs reprises, c'est-à-dire celui d'annuler toutes les dédicaces illégales. Toutefois, il ne pourra jamais, pensons nous, pousser la tolérance jusqu'à dénier aux particuliers et aux descendants actuels des fondateurs primitifs, le droit d'attaquer en justice des dédicaces illégales, quelle que soit leur nature, et de faire valoir par devant les tribunaux du pays, leurs prétentions contre les Saints-Lieux, toutes les fois qu'il aura matière. Il est bien entendu cependant, qu'en pareil cas, la justification de leurs prétentions ne saurait jamais avoir d'autre résultat que celui d'annuler la dédicace, reconnue fausse par la justice du pays, et de faire rentrer le couvent lésé, dans son état d'indépendance à l'égard des Saints-Lieux, tout en maintenant, en ce qui concerne l'administration de ce couvent et de ses biens, les dispositions généralement adoptées jusqu'à ce jour, en Roumanie, pour les monastères indigènes non dédiés.

Mais pour en revenir à l'attitude que le gouvernement roumain aurait, selon nous, à garder pour le moment, dans la question des dédicaces, il nous paraît qu'en les admettant toutes sur le même pied, comme des faits accomplis, notre gouvernement n'aurait à y voir que ce qu'elles sont dans les véritables actes de dédicace, c'est-à-dire dans ceux de ces actes qui sont exclusivement émanés des fondateurs primitifs, ayant seuls qualité pour faire des dédicaces légales, et par conséquent il ne pourrait considérer comme propriétaires des biens situés sur le territoire roumain, que les monastères indigènes dédiés et nullement leurs métropoles spirituelles des Saints-Lieux. En effet, dès que l'on admet qu'il est contraire à l'équité de régler l'état des monastères dédiés, autrement que d'après la volonté des fondateurs primitifs et d'après le principe de la dédicace, — qui, ce principe aussi, a eu, à son origine, sa raison d'être, et doit par conséquent garder son caractère primitif, — il est évident qu'on ne saurait, dans cette régularisation, prendre pour base que les dédicaces légales, c'est-à-dire, celles consacrées par le droit coutumier, et non pas celles qui ont été de tout temps combattues et repoussées, tant par les autorités civiles du pays, que par les autorités ecclésiastiques mêmes de l'Orient. Il est donc patent, que c'est seulement sur la base des dédicaces primordiales, que peut être jugée la question, à savoir : à qui appartient le droit de propriété sur les biens qu'administrent aujourd'hui les prélats étrangers, au nom des monastères dédiés, sis dans les Principautés Roumaines, dont ils sont les supérieurs ; et assurément de cette manière (la seule équitable), il n'y aura plus aucune contestation sur la matière, attendu qu'il faudra bien reconnaître d'un commun accord, que les seules personnes morales ayant droit de propriété sur ces biens, sont les *monastères indigènes*, qui se rattachent aux Saints-Lieux par le seul fait de la *Dédicace*, fait qui ne comporte nullement l'idée de *propriété*.

II

L'ingérence de l'état roumain dans l'administration des couvents dédiés n'a jamais totalement disparu ; elle est souvent demandée par les Saints-Lieux eux-même. Nomination des *hégoumènes*. Ce qu'elle doit être d'après les lois ecclésiastique. Comment en Roumanie l'exeption s'est substituée à la règle. Causes qui ont amené la nomination des supérieurs étrangers. Droits que les pays roumains se sont réservé dans cette circonstance. Les *hégouménies* étrangères n'ont plus leur raison d'être. — Résultats négatifs auxquels elles aboutissent. Nécessité gravement sentie de séparer les attributions des supérieurs de couvent, d'avec celles de gérants et administrateurs des affaires civiles qui concernent les monastères. Démoralisation et abus qui résultent de ce cumul d'attributions. La gestion des biens conventuels ne peut plus être à l'avenir qu'entre les mains d'une administration laïque. Obligations mises à la charge de tous les couvents en général, par les fondateurs et donateurs. L'entretien convenable des monastères, objets de la donation, et celui des communautés qui les habitent, sont une condition inhérente à tout don et offrande. Prévision spéciale des fondateurs de couvents roumains dédiés. Obligations des monastères envers la patrie. Ce que les monastères étaient autrefois en Roumanie. But patriotique de leur édification, des riches dons et des offrandes qu'on leur faisait. Les couvents dédiés ont rempli anciennement leurs devoirs envers le pays, sans aucune résistance. Rien ne les autorise à s'en dispenser actuellement. Obligations spéciales des couvents dédiés, envers les Saints-Lieux, leurs patrons. En quoi consiste ces obligations? Elles sont subordonnées à celles qui ont pour objet la conservation des couvents indigènes, le bien être et la prospérité de la patrie. Elles ne constituent pas un droit positif et ne peuvent pas se traduire en une redevance rigoureusement déterminée. Nécessité des budgets annuels qui règlent l'emploi et repartissent le montant des revenus des biens conventuels, conformément aux dispositions des donateurs. A qui appartient le droit de faire ces budgets? Conclusion.

En éclaircissant ce permier point, c'est-à-dire celui de savoir à qui appartient le droit de propriété sur les biens, situés dans les Principautés Roumaines et revendiqués par les monastères étrangers des Saints-Lieux, une bonne partie de notre tâche est rempli. En effet, après avoir démontré que ces biens ne peuvent appartenir, quoiqu'on veuille objecter, qu'aux couvents indigènes, il nous sera bien plus facile de résoudre la seconde question, posée au commencement de cette étude, celle de savoir ; quels sont les droits et obligations du gouvernement roumain dans l'administration de ces monastères et de leurs biens.

Laissant de côté les faits quotidines qui nous prouveraient suffisamment que c'est du consentement général et même très souvent sur la demande expresse et l'insistance des Saints-Lieux d'Orient qu'un pareil droit s'exerce aujourd'hui par le gouvernement roumain, nous allons examiner seulement en quoi consiste la question de l'administration et si chacun des points qui s'y rapportent n'implique pas une obligation impérieuse pour l'état roumain, d'exercer son autorité de la manière la plus directe et la plus énergique ; dans la gestion de ces saintes fondations et des biens qui leur appartiennent.

Les points auxquels se réduit la question du droit d'administrer, sont les suivants :

1° La nomination des supérieurs des monastères ou *hégoumènes* et la fixation de leurs attributions ;

2° La répartition et l'emploi des revenus des monastères.

Examinons le premier point et nous verrons tout d'abord, en consultant les règles monacales, confirmées spécialement pour les pays roumains, par un grand nombre de chrysobulles princieres et de bulles patriarchales, [1] nous verrons que, dans chaque monastère, l'hégoumène doit être élu par les moines et parmi les membres de leur communauté ; ce n'est que dans le cas où l'on n'y trouverait pas des hommes dignes de ces fonctions, qu'il serait permis de chercher ailleurs un hégoumène réunissant les qualités voulues. En outre par le 88me canon du concile local de Carthagène, il est clairement statué qu'un moine ne peut être hégoumène dans un couvent où il est étranger, et les 17me et 21me canon du VIIme concile œcuménique défendent aux moines de passer, comme supérieurs ou même comme simples religieux, d'un monastére à l'autre.

Ces règles ont été observées dans les pays roumains jusqu'à ce que des relations plus fréquentes avec l'Orient et sourtout avec le clergé grec et slave de Turquie, y aient fait prévaloir l'exception; en vérité, il fut un temps (après la soumission des pays roumains à la Porte), où les princes des pays et les fondateurs des monastères, poussés par leur zèle pour le bien de ces établissements indigènes et peut-être pour celui du pays entier, et reconnaissant chez les moines étrangers, des mérites supérieurs à ceux des indigènes, ont appelé des Saint-Lieux des prélats pour leur confier les hégouménies des couvents du pays, dédiés ou indépendants. Les raison qui ont milité pour l'introduction des religieux étrangers dans les monastères du pays, sont de diverse nature; le mérite et la faveur sont cependant les principales; mais souvent aussi la cupidité des princes et des familles fondatrice, a contribué à la provoquer. Toutefois, nous devons observer que de pareilles concessions étaient purement personnelles, viagères, opérées en faveur de tel ou tel moine des Saints-Lieux, pieux ou bienfaiteur. Mais il résulte des témoignages que nous sommes en mesure de produire, que ces faveurs personnelle devenaient quelquefois la source d'une usurpation des droits du monastère indigène, par des moines étrangers, qui insensiblement transformaient ces faveurs, en dédicaces arbitraires des couvents roumains aux monastères étrangers, d'où ils étaient venus [1].

---

[1] Comme nous l'avons dit plus haut, l'organisation et la conditions de tous les couvents du pays, telles qu'on les trouve à toute époque, sont non seulement incompatibles avec le droit de propriété réclamé par les Saints-Lieux, mais les rendaient même, dans l'administration de leurs biens, complètement indépendants des couvents auxquels ils étaient dédiés, sans établir la moindre distinction entre les couvents dédiés et les autres monastères du pays. Voir à l'appui, le grand diplôme qui constitue, pour ainsi dire, la charte monacale de Valachie, confirmé par l'assemblée générale et le prince Constantin Mavrocordat, et qui contient textuellement tous les actes antérieurs, depuis 1596 jusqu'en 1657, par lesquels les assemblées et les princes du pays, les synodes et les patriarches de Constantinople ont successivement réglé et confirmé les droits et l'organisation des couvents du pays. Du reste on trouve l'origine de ces dispositions dès le XIV siècle.

Voir en outre, une foule d'autres actes du même genre qui ne sont pas contenus dans ce document et parmi eux, la bulle du patriarche de Constantinople Jérémie (1593), celle du patr. de Jérusalem (24 avril, 1664), celle déjà citée du patriarche Callinique (10 février 1702), celle de Cyrille, patriarche de Jérusalem (vers 1706), et les chrysobulles de Grégoire Ghyca (1742 et 1767), d'Ypsilanti (1776), de Morouzi (1799 déc.) confirmé par acte synodal et patriarchal (9 janv. 1800), de Caradja (4 mars 1813 et 1815), confirmé de même par acte du patriarche de Jérusalem (1816) ; tous s'occupant de la régularisation en général de la condition des couvents dédiés, tant en vue de leur administration canonique que de celle de leurs biens.

D'autre part, l'abus consistant à faire venir des hégoumènes de l'étranger pour les monastères du pays, se transforma en coutume plusieurs fondateurs de monastères stipulèrent, dans les actes de dédicace de leurs fondations que le monastère étranger, patron du couvent indigène dédié, aurait le droit d'y envoyer des hégoumènes pour l'administrer; mais tous ces actes stipulent en même temps que ces hommes doivent posséder toutes les qualités requises pour cette charge, et la plus part de ces actes porte que si ces conditions ne sont pas strictement observées, si les hégoumènes envoyés des Lieux-Saints travaillent à la ruine et non à la prospérité du monastère indigène, les autorités du pys auront à intervenir et à confier le monastère à des hommes qui se montrent plus scrupuleux observateurs de la volonté des testateurs [2].

Voilà donc que, outre le droit inhérent que l'autonomie du pays confère a l'État roumain de régir tous les établissements publics de son territoire, les actes mêmes de dédicace légale placent la nomination et la conduite des hégoumènes des couvents dédiés, sous le contrôle du pouvoir local, qui partout est le protecteur naturel de tels établissements et le garant obligé de l'acomplissement des volontés des fondateurs.

---

[1] Voir les actes déjà cités plus haut d'Alexandre Iliache (1628), le chrys. de Const. Brancovano du 8 mars 1692, relatif à la dédicace de *Stanesti*, ainsi qui la plupart des actes de dédicace de la fin du XVII, et du XVIII siècle, surtout ceux de Moldavie. Ajoutez ces paroles du patriarche Macarius, sur le même couvent de Stanesti: „The whole place is now desolate; for the owners of it, soon after its erection, submited its governement to Nicephorus, Patriarch of Alexandria, after whose deceas no one paid to id any attention". — "Tout ces lieux sont maintenent dévastés, car leurs propriétaires, peu de temps après la fondation, ont confié leur administration à Nicéphore, patriarche d'Alexandrie, après le décès duquel personne n'y fit plus la moindre attention". (*Travels of Macarius*, vol. II, p. 373). — Notre histoire n'est pas moins remplie de pareils faits. Le respect et la considération dont jouissaient les moines d'Orient, le refuge et l'hospotalité généreuse qu'ils trouvaient dans le pays en toute circonstance, ont naturellement amené de fréquentes faveurs de ce genre, par lesquelle, grâce à leurs manipulations, ils sont arrivés à s'eriger en maître et possesseurs d'un quart des biens du pays.

[2] Voir l'acte de fondation de Cotrotcheni, par le prince Cherban Cantacuzène (1682 oc⟨t⟩).

La raison pour laquelle on a appelé des supérieurs de l'étranger pour régir les monastères indigènes, est clairement énoncée dans plusieurs des anciens actes de dédicace; si elle ne s'y trouve pas toujours formulé, elle y est du moins sousentendue, car à cette époque, l'opinion générale attribuait aux moines d'Orient, des connaissances plus étendues que celles de notre clergé, dans les affaires ecclésiastiques; ils avaient en outre, dans les contrées où ils se trouvaient, des moyens d'existance plus restreints que chez nous. Les Roumains les appelaient donc et leur confiaient les couvents indigènes, dans l'espoir qu'ils fairaient preuve d'une piété plus exemplaire et qu'ils répandraient davantage les lumières et les bienfaits dans le pays. Toutefois, la nation s'est constamment réservé le droit de révoquer ces hégoumènes étrangers, dans le cas où ceux-ci n'accompliraient pas les conditions susdites; ce droit elle l'a souvent exercé et jamais il est tombé des mains du gouvernement roumain [1].

Or, dès que la nomination des hégoumènes étrangers, aux monastères indigènes (même dédiés), n'a plus sa raison d'être; dès que ces hégoumènes, au lieu de remplir le but pour lequel ils ont été mandés, n'en ont aucun souci; dès que le pays possède un clergé tout aussi éclairé et au moins tout aussi digne que celui de l'étranger, l'introduction des hégoumènes étrangers dans le pays n'a plus rien qui la justifie. Ajoutons encore que le gouvernement roumain, en maintenant pendant ces quarante dernières années, ces dispositions complètement surannées,n'a abouti qu'à des déceptions; les couvents dédiés sont tombés de plus en plus en décadence; à la piété, aux lumières et aux bienfaits dont les fondateurs de ces monastères espéraient gratifier le pays, par le moyen des hégoumènes étrangers, ce sont substitué la démoralisation, l'incurie, l'ignorance, la mauvaise foi et la prévarication. Les autorités ecclésiastiques ont elles-mêmes fort souvent reconnu ce fait et elles ont fréquemment adressé des plaintes au gouvernement roumain, contre les supérieurs qu'elles mêmes avaient recommandé. Le gouvernement roumain ne peut dès lors avoir une garantie fondée pour admettre les étrangers aux hégouménies des monastères indigènes dédiés et le pretendu droit des Lieux-Saints de recommander des hégoumènes étrangers, ne peut être considéré aujourd'hui que comme une concession qui leur a été faite par le gouvernement roumain à titre d'épreuve; épreuve dont le résultat s'est clairement traduit par un préjudice à l'égard des couvents dédiés; le tout au détriment de la moralité et de la bonne foi publique et au mépris des intentions des fondateurs.

D'autre part, nous devons reconnaître que, vu les développements que les progrès de la vie sociale ont procuré aujourd'hui aux propriétés conventuelles, dans les pays roumains, leur administration est devenue une charge difficilement compatible avec le caractère monastique, d'autant plus que même le 27me canon du IVme concile œcuménique avait prévu que la charge de curateur des biens conventuels devait être totalement distincte de celle de chef d'une congrégation religieuse.

---

[1] Voir le formulaire de déclaration de la part des moines grecs, envoyés en qualité d'hégoumènes aux couvents valaques, dans le *Memorandum* de Mr. Bengesco, 1858, p. 75.

C'est pourquoi le gouvernement roumain, dans l'intérêt des monastères, a maintenu les charges des hégoumènes dans ce qu'elles doivent être en réalité d'après les lois ecclésiastiques, c'est-à-dire dans l'administration spirituelle et domestique de la communauté de chaque monastère, en ayant soin de fixer pour chaque couvent un budget proportionné à ses besoins matériels, et en rapport avec ses us et obligations d'hospitalité et de bienfaisance ; il a veillé à ce que les monastères indépendants de la Roumanie restassent des lieux de retraite, de piété, de tranquillité et d'aumône, et non pas des ruines, dépeuplées de moines et souvent même de prêtres desservants, des comptoirs de commerces interlopes, des foyers de procès, d'intrigues et de démoralisation, tels que sont aujourd'hui les couvents dédiés des Principautés Roumaines. Ce salutaire effet a été dû à la création d'une administration centrale des biens ecclésiastiques, instituée aussitôt qu'il a été constaté qu'une tâche de cette nature devenait incompatible avec le caractère monacal ; il serait indispensable qu'en généralisant des dispositions qui jusqu'à ce jour n'ont été que partielles, toutes les hégouménies du pays fussent enfin déchargées de la gestion extérieure des biens conventuels, par l'administration gouvernementale, offrant seule les garanties nécessaires d'ordre et de probité voulues pour une gestion loyale et un emploi des revenus conforme aux dispositions, volontés et intentions des fondateurs et donateurs.

Il nous reste maintenant, pour élucider tous les points concernant l'administration des couvents dédiés et leurs biens, à examiner de quelle manière on doit répartir et employer les revenus de ces biens, pour ne pas sortir de la lettre et de l'esprit des donations légales, faites à ces monastères. Pour arriver à cette fin, nous devons reconnaître que les biens conventuels en général sont soumis à deux conditions, qui sont les mêmes pour toutes les catégories de monastères, sans exception. En effet, tout homme qui a donné quelque chose à un couvent, a eu en vue deux buts, à savoir, faciliter l'entretien convenable du couvent qui a été l'objet de la donation ; et favoriser l'accomplissement des œuvres de charité et de bienfaisance publiques, sous quelque forme qu'elles se produisent.

La première de ces deux conditions est si naturelle, qu'il était à peine besoin de l'inscrire dans les actes de donation. Il est clair que si l'on favorise un établissement, d'un don quelconque, ce ne peut être qu'en vue d'en augmenter le bien-être. Cependant tous les actes de dédicace légale et plusieurs même de dédicace arbitraire, renferment, comme clause expresse, l'entretien convenable des couvents indigènes dédiés, comme si leurs fondateurs, et même ceux qui en disposaient arbitrairement, avaient craint qu'un jour les moines étrangers ne dépouillassent et ne négligeassent complètement les monastères indigènes soit au profit des métropoles de l'étranger, soit dans leur intérêt particulier.

A cet égard, sans doute, l'État roumain est tenu d'exiger que les couvents indigènes soient entretenus proportionnellement à leurs revenu, car les Roumains ne peuvent se défendre d'une juste indignation, en voyant les moines étrangers, qui depuis tant d'années, administrent ces biens, laisser tomber en ruines et livrer à la profanation tant de

monuments de la piété et de la gloire de leurs ancêtres ; en voyant surtout que sur la totalité des biens légués par ces pieux donateurs, c'est à peine si une faible part est faite à la réédification et à l'entretien de leurs fondations. Nous pouvons affirmer, sans erreur notable, que la moitié au moins des couvents dédiés des Principautés Roumaines, se trouve aujourd'hui dans un état d'abandon complet, et que leurs hégoumènes ne sont que des préposés à la perception des revenus, lesquels passent directement aux Saints-Lieux, toutes les fois qu'ils ne restent pas dans leurs bourses. La dignité de notre sainte religion, les volontés des généraux bienfaiteurs des monastères indigènes, l'esprit de la nation en général, réclament contre une telle profanation, et le gouvernement ne pourra pas rester indifférent au devoir qui lui incombe de remédier à un mal si grand et de réprimer de si honteux abus.

Mais l'entretien des édifices, du service divin et des communautés qui devraient habiter les saints établissements, ne sont pas les seules conditions stipulées par les donateurs des biens conventuels.

Chez nous aussi, de vieille date, les monastères n'ont pas été uniquement des lieux de retraite, consacrés à la vie monastique ; dans un pays exposé à de si fréquentes invasions et révolutions que la Roumanie, les couvents, bâtis presque tous en forme de citadelle avec de larges murs de défense et souvent cachés dans des localités d'un accès difficile aux déprédateurs, ces couvents, disons nous, ont eu aussi pour but, de donner une large hospitalité à ceux qui s'y abritaient ; de faciliter les moyens d'existence à tout ceux que leur faiblesse et la rigueur des événements réduisaient à demander secours ; de conserver le précieux dépôt des sciences et des arts et d'en activer la propagation.

Voilà de quelle nature étaient les diverses tâches, laissées à la charge des saints établissements du territoire roumain ; toutes les personnes que leur piété portait à désirer le bien-être matériel et moral de leur pays, n'avaient alors d'autre moyen que de faire des largesses aux monastères. C'est pourquoi nous voyons tous nos ancêtres déposer généreusement sur l'autel de la religion, toutes les offrandes de leur patriotisme ; nous les voyons donner des biens aux couvents, afin que ceux-ci accueillent bien le voyageur ; donnent un asyle à l'expatrié ; viennent en aide aux pauvres et aux veuves ; qu'ils dotent les orphelines ; qu'ils entretiennent des hôpitaux pour les malades et les infirmes ; qu'ils créent des imprimeries pour la publication et la propagation des livres utiles ; enfin pour qu'ils contribuent, par tous les moyens, à l'amélioration de l'état moral et matériel des habitants du pays, et qu'ils viennent, au besoin, en aide à la patrie.

C'est peut-être un sentiment de même nature, qui à présidé à la dédicace de plusieurs couvents indigènes, aux communautés religieuses des Saints-Lieux. Nos ancêtres espéraient, qu'en mettant en relation plus intime les monastères du pays avec ceux d'Orient, les moines qui en viendraient, plus instruits que les nôtres, sauraient donner chez nous l'exemple d'une piété plus éclairée et contribueraient d'une manière plus efficace aux progrès du pays. Quant au passé, nous devons l'avouer, leurs espérances n'ont pas toujours été déçues ; mais les temps ont changé, et leurs bonnes intentions ont tristement servi de base à la continuation d'un état de choses qui est loin aujourd'hui de produire les effets utiles pour lesquels il avait été institué.

Ce que nous venons d'exposer jusqu'à présent d'une manière générale, relativement aux bonnes œuvres par lesquels les monastères étaient obligés de venir en aide à la nation, n'est pas une assertion dénuée de preuves. Les actes de donation en grande partie, et ceux de dédicace légale surtout, contiennent des obligations identiques; elles peuvent varier dans la forme, d'un acte à un autre, mais elles n'altèrent pas pour cela l'esprit et l'intention, qui sont les mêmes partout; les clauses varient avec l'époque et le caractère des donateurs. Il n'est pas moins vrai que tout monastère possédant des biens, a des obligations corrélatives de bonnes œuvre publiques, et cela était, dans le passé; une chose si commune et si naturelle que jamais, avant une époque qui remonte tout au plus à quarante ans, les couvents du pays, dédiés ou indépendants, n'ont tenté de s'en affranchir, toutes les qu'il y a eu nécessité de contribuer, soit séparément soit collectivement à l'extinction des épidémies, à l'édiffication et à l'entretien des hôpitaux, hospices et asyles, à l'établissement et à la dotation d'écoles, de séminaires, d'imprimeries, voire même à des contributions devant servir à la liquidation des dettes de l'Etat ou bien à l'entretien des armées de défense [1].

Refuser de pareils secours eut semblé aux moines d'autrefois, une infraction à la volonté des fondateurs, qui avaient offert leurs biens aux monastères, dans l'intention de répandre ainsi, sur tout le pays et sous la protection tutélaire de notre sainte religion, les bienfaits d'une richesse plus généreusement repartie.

Personne ne peut contester que les œuvres de bienfaisance publique n'aient été une des conditions stipulées chez nous par les donateurs, ni prouver qu'il existe un seul couvent, d'une catégorie quelconque, qui se soit jamais soustrait à l'obligation, soit de contribuer par cotisation aux institutions de bienfaisance de la patrie, soit à celle de venir à son secours dans les temps difficiles.

Nous soutenons donc qu'il n'existe aucune raison sur laquelle les monastères dédiés des Principautés, puissent se fonder pour refuser de

---

[1] Il n'y a presque pas de couvent où l'on ne trouve de pareilles conditions, dans l'acte de dédicace. Cette obligation, qu'il serait oiseux de s'arrêter à prouver, était tellement naturelle, tellement inhérente à l'esprit des dédicaces, que le gouvernement des pays en a toujours disposé, sans opposition, et a même fixé et reparti le genre et le montant de pareilles contributions. Voir les rapports de l'assemblée générale de Moldavie (12 sept. 1704 et 1 mars 1706) confirmés par Antioche Cantemir (juin 1705 et 1 mars 1706). Les chrysobulles suivants: en Valachie: d'Alex. Ypsilanti (17 mars 1775), de Morouzi (27 nov. 1793 et 20 octob. 1794), de Hangerli (22 janv. 1798), du divan exécutif (25 mars 1798), de Const. Ypsilanti (5 sept. 1803), de Caradja (19 mai 1817); — en Moldavie: celui de Ypsilanti (8 juin 1799), les rapports des Assemblées de Moldavie (25 mars 1813 et 1 janv. 1828) et de Valachie (6 déc. 1822); en outre les chrys. de Const. Brancovano (1707) et de Const. Mavrocordat (28 déc. 1761), relatifs au couvent dédié de *St. Sabba* de Bucharest; et nombre d'autre pareils actes qui abondent dans les Archives de l'Etat.

Les puissances étrangères ont aussi profité très souvent de ces contributions, nommées dans le pays, *cisle*, et dans presque toutes les occupations militaires des Principautés par les armées russes et turques, les couvents ont largement contribué à subvenir à leurs dépenses. Voir les décrets de Michel Soutzo (1 déc. 1801), du divan exécutif de Valachie (14 mars 1809, 10 avril et 4 juillet 1812), et aux Archives de l'Etat, toutes les pièces de ce genre, ayant rapport à toutes les occupations militaires du pays.

remplir, à cet égard, la volonté des fondateurs, volonté à laquelle ils n'ont cessé, durant des siècles, de se soumettre sans opposition [1].

L'Etat, en sa qualité de garant de l'accomplissement des anciens pactes, doit donc encore faire ici usage de son autorité, pour assurer la stricte observation des clauses de donation. C'est à lui qu'incombe, sans contredit, le devoir de mettre à exécution les volontés des fondateurs, non seulement en ce qui touche à l'entretien des établissements pieux sis sur le territoire roumain, mais aussi en ce qui concerne la fixation de la part de contribution, par laquelle les biens conventuels doivent subvenir aux institutions d'utilité publique; ces deux conditions étant généralement imposées à tous les biens conventuels situés sur le territoire roumain, ainsi qu'il a été dit plus haut.

Néanmoins, il est juste et indispensable de reconnaître que les couvents *dédiés* de la Roumanie ont une obligation de plus que monastères non *dédiés;* c'est dans cette obligation même que consiste, pour ainsi dire, la part *matérielle* ou *temporelle* du droit de dédicace. Les anciens actes de donation qui statuent sur la dédicace d'un couvent indigène, contiennent une troisième clause, distincte des deux qui ont été analysées plus haut. Cette clause les oblige à fournir des aides, secours et aumônes, non seulement en objets de consommation, mais surtout en numéraire, à leurs métropoles des Saints-Lieux. D'après la majeure partie des actes de donation régulière, l'excédent des revenus, après avoir satisfait largement aux deux premières conditions, paraît avoir eu la destination ci-dessus. Les comptes des couvents dédiés, soumis à différentes époques, au contrôle de l'Etat, démontrent avec évidence qu'il en était ainsi, alors que les clauses des donations étaient encore respectées. Il est à observer qu'à cette époque, les monastères mêmes dont la dédicace n'avait pas eu lieu conformément aux lois adoptées et reconnues par l'Etat et les chefs de l'église, et dont les biens étaient abusivement abandonnés à la disposition absolue des Saints-Lieux d'Orient, ces monastères mêmes dis-je, ne remplissaient la condition de secours et d'aumônes à l'étranger, qu'après avoir satisfait à leurs obligations nationales, obligations impliquées dans leur état constitutif [2].

Par conséquent, il nous semble hors de doute que le gouvernement roumain, dès que le droit à des secours et à des aumônes sera restreint dans ses véritables limites, n'ira pas contester le moins du monde la stricte et religieuse exécution de cette dernière clause. De la franche et régulière observance des devoirs imposés aux couvents dédiés, par rapport aux pays roumains où ces couvents et leurs biens se trouvent situés, découlera, comme une conséquence naturelle et obligatoire, l'accomplissement des devoir de charité et d'hommage prescrits à l'égard des Saints-Lieux; mais encore faut il reconnaître que ceux-ci étant constamment subordonnés aux premiers, ce n'est jamais à leur détriment qu'ils devront s'accomplir. Les besoin momentanés des monastères indigènes, les nécessités diverses de la patrie, les développements réclamés parfois par les institutions de bienfaisance et d'éducation publique dans le pays, enfin l'augmentation et la diminution des revenus des biens conventuels, pourront faire varier très souvent le montant des secours accordés aux communautés de l'Orient.

---

[1] Comme nous avons dit plus haut, c'est le gouvernement qui a toujours disposé de cette obligation imposée aux couvents dédiés par leurs fondateurs. Voyez aussi les registres des comptes que tous les couvents étaient obligés de soumettre au contrôle de l'Etat, lesquels se trouvent aux Archives de l'Etat, surtout ceux des années 1730—1741.

[2] Voyez les décrets de Hangerli (27 août 1798), le rapport de l'assemblée générale de Valachie (10 sept. 1798), le décret de Mourouzi (déc. 1801), etc. Voyez aussi la brochure de Mr. Brezoiano, p. 89, ainsi que les registres cités ci-dessus (pag. 34).

Cette perspective de fluctuations et d'instabilité pourrait, en ce moment surtout, sembler inquiétante pour les moines étrangers; cependant ils ne sauraient s'en plaindre, car, à coup sûr, elle est comprise implicitement dans le pacte de la dédicace et très souvent même, elle se trouve clairement déclarée dans les actes authentiques. Aussi, l'Etat roumain, prenant pour base dans cette circonstance comme dans toutes les autres, les dispositions réglées par les fondateurs et les donateurs primitifs — dispositions dont les moines étrangers ne sauraient certainement pas contester la validité — l'Etat roumain, disons nous, ne pourra jamais se dispenser de reconnaître, de son côté, qu'il convient sans contredit de consacrer annuellement une portion excédente des revenus des couvents roumains dédiés, pour être employée en secours et aumônes, accordés aux monastères des Saints-Lieux, dont ceux-la relèvent. Mais cette portion — si l'on veut rester strictement dans le cercle des clauses stipulées par les anciens actes — ne pourra jamais être déterminée d'une manière fixe et constante; car l'emploi de cette somme étant subordonné à l'accomplissement d'autres conditions qui ont une priorité incontestable, et cette partie des revenus n'étant en définitive que l'objet d'une offrande bénévole, il ne résulte pas de là, à vrai dire, pour les Saints-Lieux, un droit positif et catégoriquement spécifié, qui puisse se traduire en une redevance permanente et invariable.

A plus forte raison, les moines de l'étranger ne pourront pas se prévaloir de cet us de générosité traditionnelle légué au pays par les antiques bienfaiteurs des couvents indigènes, pour réclamer un droit d'ingérence ou même de contrôle sans l'emploi des revenus conventuels. Les anciens documents constatent bien qu'ils ont droit à la bienveillance et à la libéralité des pays roumains, mais non pas du tout qu'ils possèdent celui de régler eux-mêmes ces offrandes.

Toute la question de la répartition et de l'emploi des revenus des monastères dédiés, se réduit donc à la formation d'un budget annuel que la nation roumaine est seule en droit d'élaborer, attendu que ce budget ne dispose que des fonds et des revenus appartenant à certains couvents indigènes et nullement à des monastères étrangers; il y devra néanmoins être toujours tenu entièrement compte de la volonté des fondateurs et donateurs, car, outre les parts de revenu qui seront affectées aux besoins intérieurs des couvents dédiés de la Roumanie et à ceux des établissements de bienfaisance et d'utilité publique du pays, il y sera pareillement pourvu à des secours et aumônes envers les monastères des Saints-Lieux.

Pour nous résumer donc en peu de mots, nous répéterons, qu'en compulsant des documents existants et qu'en examinant les droits *ab antiquo*, nous avons été amenés aux conclusions suivantes, lesquelles présentent d'elles mêmes, à peu de chose près, la solution de la question des couvents dédiés des Principautés Roumaines :

1° Les propriétés des monastères *dits grecs*, constituent les biens de quelques *monastères indigènes*, qui ne se rattachent aux Saints-Lieux, que par l'acte de *dédicace*. Cependant cet acte n'impose au monastère dédié que l'obligation de reconnaître la *prépondérance spirituelle* du monastère duquel il relève, jointe au devoir de lui fournir des *secours* et de le gratifier *d'aumônes*; tout se réduit là. Comme tels, les monastères dédiés, ainsi que leurs propriétés, devraient être placés à l'égard de l'Etat roumain, sur le même pied que les autre monastères de la Roumanie, qui possèdent également des propriétés, vu que l'acte qui distingue les monastères dédiés, de ceux qui ne le sont pas, n'est nullement de nature à modifier le droit de propriété des premiers ou leur position civile dans l'Etat roumain.

2° La nomination d'hégoumènes étrangers et recommandés par les Saints-Lieux, a pris son origine dans les conditions de supériorité des moines d'Orient, sur le clergé national; ces conditions n'existant plus aujourd'hui, il s'en suit que par le maintien des hégouménies étrangères, préposées à l'administration des couvents dédiés, le résultat auquel on aboutit se trouve entièrement opposé à celui pour lequel elles ont été instituées dans le principe; conséquemment, cet état de choses n'a plus actuellement sa raison d'être. En outre, l'état actuel du pays au point de vue social, réclame, pour l'administration des biens conventuels, en place des personnes revêtues d'un caractère religieux, une institution plus spéciale dans la matière. Il est donc nécessaire d'établir une ligne de démarcation entre les attributions d'un supérieur de couvent (personne revêtue d'un caractère monacal), et celles d'une administration des biens temporels, laquelle aujourd'hui ne peut être composée que de laïques.

3° L'emploi des revenus des couvents dédiés, lesquels ne diffèrent, ainsi qu'il a été prouvé, de ceux non dédiés, que par le fait essentiellement spirituel de la *dédicace*, doit être réglé au moyen de budgets, élaborés par la nation roumaine, lesquels détermineront *annuellement* et *conformément aux besoins du moment*, les parts destinées :

a : à l'édification et à l'entretien convenable des monastères dédiés du pays;

b : à la contribution en faveur des institutions de bienfaisance et d'utilité publique du pays;

c : à l'envoi, en guise de secours, aumônes et redevances d'hommage, aux Saints-Lieux.

Ainsi réglée, la question des couvents dédiés des Principautés Roumaines, satisferait pleinement à la lettre et à l'esprit des clauses de fondation et de donation, et ce règlement serait en même temps, conforme aux us traditionnels et consacrés par les actes des pays roumains et de l'église d'Orient.

Pour nous, ayant eu recours à tous les documents anciens, nous croyons, qu'en l'absence d'une entente préalable sur les modifications à introduire dans l'état des choses prescrit par les actes anciens et à défaut d'une loi générale de sécularisation applicable à tous les biens de l'église, cette manière de traiter et de résoudre la question peut seule remédier aux abus qui se commettent aujourd'hui et mettre un terme aux désordres auxquels les difficultés soulevées par cette question, exposent le pays tout entier.

MĂNĂSTIRILE ÎNCHINATE DIN ROMÂNIA

STUDIU ASUPRA DREPTURILOR ŞI ÎNDATORIRILOR ACESTOR AŞEZĂMINTE [1]

În anii din urmă s-au scris, în Principatele Române, destul de numeroase cărţi, broşure şi articoli despre mănăstirile româneşti cele închinate [2] *Sîntelor-Locaşe* din Orient şi cu toate acestea încă nu s-a spus ce este mai de temei într-această cestiune aşa de însemnată pentru starea de azi a României şi pentru viitorul ei. Noi am citit tot ce s-a tipărit în această materie, şi apoi am mai avut şi parte ca să ne treacă prin mîni un număr de peste două sute de acte vechi, autentice, atingătoare, toate de mănăstirile României şi de cele de la Sîntele-Locuri. De aceia, am socotit că va

---

[1] Acest memoriu a apărut în Bucureşti, la 1863, tipărit în limba franceză, cu titlul şi sub pseudonimul ce urmează : *Étude sur les droits et les obligations des monastères roumains dédiés aux Saint-Lieux d'Orient*, par *l'Archimandrite Agathon Otménédec*. Autorul a fost ajutat în coordonarea faptelor de D. Grigore Mano, pe atunci secretar al comisiunii documentale. Deoarece ocupa pe atunci postul de ministru al Cultelor şi Instrucţiunii Publice, d. Odobescu n-a putut să-şi pună numele său pe o operă care, departe de a conchide, ca ideile celor mai mulţi bărbaţi politici din acea epocă, colegi ai săi, la deplina secularizare a averilor mănăstireşti, avea de scop a dovedi că soluţiunea cea mai dreaptă şi mai folositoare pentru ţară, a cestiunii *mănăstirilor închinate*, era de a asimila cu totul pe acestea cu celelalte mănăstiri pămîntene, de a face să serve veniturile lor, ca şi ale tuturor mănăstirilor din ţară, numai la dezvoltarea completă a culturei intelectuale printre români, şi de a consacra o parte din acele venituri la răspîndirea în toate unghiurile Orientului creştin, a unei influenţe civilizătoare, al cărui centru şi focar ar fi fost România. Aceste idei au fost nesocotite de oamenii de stat români, cari s-au grăbit a decreta pur şi simplu secularizarea tuturor bunurilor mănăstireşti. Totuşi, străbunii noştri, în pietoasa şi patriotica lor prevedere, lăsase toate acele avuţii numai şi numai, pentru ca, prin ele, să se cultive în veci spiritul şi inima poporului român, şi să răspîndească gloria lui printre toţi vecinii şi coreligionarii săi.

[2] Cele mai însemnate din aceste publicaţiuni sînt : *Eclaircissements sur la question des monastères grecs situés dans les Principautés danubiennes*, 1851. *Mémoire sur les monastères grecs, en Moldavie*, publicat în Iaşi, în foiletonul ziarului *Zimbrul*, 29 oct. 1855. *Memorandum sur les églises, les monastères, les biens conventuels* et *spécialement sur les monastères dédiés de la Principauté de Valachie*, par G. Bengesco, Bucarest, 1858. *Mémoire sur les églises et biens conventuels de la Principautés de Moldavie voués aux Lieux-Saints, par* M. M. Istrati, Iassy, 1860. *Mănăstirile zise închinate* şi *călugării străini, de Ion Brezoianu*, Bucureşti, 1861. *Mănăstirile din România* : *Mănăstiri închinate, de Cesar Bolliac, Bucureşti*, 1862. *Questia mănăstirilor închinate pe la S-tele Locuri din Principatele Unite Moldova şi România, tractată din punctul de dreptate şi naţionalitate, de A. I. Comăneanu, Bucureşti*, 1859. *La question des monastères dans les Principautés Unies, par M. A. d'Avril*, în *Revue des deux mondes*, din 1 oct. 1862, *Mémoire sur les couvents roumains, placés sous l'invocation des Saints Lieux d'Orient*, 1863, şi mai mulţi articoli apăruţi în ziarele din România. Această listă nu coprinde tot ce s-a publicat asupra acestei cestiuni în urma memoriului d-lui A. Odobescu, foarte tare combătut de advocaţii călugărilor străini.

fi bine să facem şi noi un rezumat al ideilor de căpetenie, culese în asemenea cercetări.

Dăm publicului acest rezumat nu doară ca soluţiunea cea mai lesnicioasă deocamdată, dar ca unica, dupe părerea noastră, care izvorăşte din înseşi documentele cele vechi. N-am citat aici textul atîtor acte autentice, nici am dezvoltat pe larg toate faptele istoriei ; făcînd astfel, am fi scris o întreagă carte şi gîndul nostru a fost numai de a aşeza, în cîteva cuvinte, temeliile pe care stă cestiunea, precum şi de a trage dintrînsele consecinţele ce de sine-şi se arată oricui. De altminterelea, atîtea cărţi şi atîtea documente cîte s-au publicat pînă acum, vor împlini cu îndestulare scumpetea de fapte istorice şi de citaţiuni textuale ce ni s-ar putea imputa.

Domnul nostru Isus Hristos să ţină sub sînta sa pază pe acei care lucrează la dezrobirea mănăstirilor româneşti şi să încunune silinţele lor cu bună ispravă.

*

Oricît de învălmăşată se pare a fi cestiunea mănăstirilor închinate din Principatele Române, ea se poate reduce la două punturi de căpetenie, din a căror elucidare derivă, în modul cel mai firesc, soluţiunea, în toată întregimea ei. În două cuvinte e vorba de a şti :

1°. Al cui este dreptul de proprietate sau de stăpînire asupra averilor mişcătoare şi nemişcătoare ce ţin de zisele mănăstiri?

2°. Care sînt drepturile şi îndatoririle guvernului românesc în administrarea acestor mănăstiri şi a averii lor?

Spre a se da răspunsuri întemeiate la aceste două întrebări este neapărat † < nevoie > † să se consulte, pe de o parte, şi mai cu seamă : hrisoavele ctitoreşti sau actele de întemeiere ale mănăstirilor ; — actele de danie cu care felurite persoane le-au dăruit şi care acte au fost, dupe vremuri întărite de domnitorii ţării ; — actele din care se constată ce dispoziţiune a luat guvernul român, la diferite epoce, în privinţa acestor mănăstiri ; — actele prin care capii bisericei răsăritene au regulat acele bunuri mănăstireşti, — şi actele care arată deosebite tocmeli şi învoieli privitoare la mănăstiri şi la averile lor [1]. Pe de altă parte, trebuiesc cercetate legiuirile canonice, statornicite prin sîntele Sinoade, în privința tuturor mănăstirilor în genere; — apoi legile, drepturile și imunitățile politice; și în sfîrșit obiceiul pămîntului din diferite epoce, în țările românești.

---

[1] Spre o mai mare înlesnire şi luminare a acestei anevoioase cestiuni, actele atingătoare de dînsa s-ar putea împărţi între cele opt următoarele rubrice :

1. Acte privitoare la regularea în genere a condiţiunii mănăstirilor închinate, din puntul de vedere al disciplinei şi al deosebitelor dispoziţiuni canonice ce sînt a se păzi întrînsele, precum şi în raport cu administrarea intereselor materiale ale lor.
2. Acte privitoare la gonirea grecilor în genere afară din ţările române şi la poprirea lor de a se naturaliza în sînul acestor ţări.
3. Acte de închinare adevărate, adică făcute de ctitorii primitivi ai mănăstirilor.
4. Acte de închinare false şi nelegale, adică făcute mai în urmă, sau de moştenitori ai ctitorilor primitivi, sau de voevozi şi de înalţi dregători ai statului, cari toţi aceştia nu aveau dreptul d-a închina o mănăstire, care pînă atunci fusese neatîrnată.
5. Acte felurite, precum sigilioane patriarhiceşti, oprind şi desfiinţînd închinări.
6. Acte de danie, consistînd sau în bunuri mişcătoare, sau în scutiri de deosebite feluri, făcute mănăstirilor pămîntene închinate. Danii făcute Sîntelor-Locuri de peste hotar.
7. Acte privitoare la felurite dăjdii şi contribuţiuni (cisle) la care, dupe vremi, au fost supuse mănăstirile, precum şi acte prin cari au fost îndatorate mănăstirile închinate a întreţine, din veniturile lor, aşezăminte de binefacere şi de folos public, sau numai de a contribui la acestea.
8. Acte prin care se dovedeşte că statul român a avut pururea dreptul de priveghiere şi de control asupra administrării şi întrebuinţării averilor mănăstireşti, chiar şi cînd ele erau închinate Sîntelor-Locuri din Orient.

S-ar mai putea adaoge, ca dovezi, și alte fapte culese din tot felul de date întîmplătoare, dar totuși vrednice și ele de credință.

Acum, prin cercetarea conștiincioasă a tuturor acestor izvoare felurite, ne vom cerca să dăm răspunsuri la îmbele întrebări de mai sus.

I

Origina proprietăților mănăstirești. Danii de moșii către mănăstirile pămîntene. Danii felurite către Sîntele-Locuri din Orient Legiuiri și stipulațiuni antice care opresc pe străini de a stăpîni pămînturi în coprinsul românesc. Abuzuri făcute în folosul Sîntelor-Locuri. Măsuri luate de către statul român în contra unor asemenea abuzuri. Deosebire însemnată între *Stăpînire* și *Închinare*. Definițiunea cuvîntului din urmă; drepturi și îndatoriri reciproce ce el implică. *Închinarea* nu se vede figurînd în legiuirile canonice. Istoria *Închinărilor* în România. Regulele obiceiului pămîntului, în ceia ce privește închinările legale. Deosebirea ce este între o mănăstire zisă *metoh* și o mănăstire *stavropigiacă*. Închinări false și nelegale; abuzurile din care acestea au născut. Măsuri popritoare ce s-au luat la diferite epoce în contra falselor închinări. Guvernul român nu se poate lepăda acum de dreptul ce are de a ataca prin judecată falsele închinări. El trebuie însă să lase acest drept particularilor, cu oarecare restricțiuni legale. Concluziunea celor zise este că proprietățile de pe teritoriul românesc aparțin numai mănăstirilor *pămîntene*, fie ele și *închinate*.

Averile mișcătoare și nemișcătoare care se află pe teritoriul românesc, și pe care călugării de la Sîntele-Locașuri ale Răsăritului voiesc să le numească azi *averi ale mănăstirilor grecești*, sînt toate proprietăți ale *mănăstirilor pămîntene închinate la acele Sînte-Locașuri*. Ctitorii mănăstirilor din țară și alți dănuitori creștini, în urma lor, au dăruit mănăstirilor întemeiate în țară, atît celor care au fost închinate, cît și celor care n-au fost, averi de tot felul, precum moșii, vii, case și alte bunuri; dar mai că nu s-a întîmplat vreo dată ca un proprietar de averi nemișcătoare în România, să fi dat proprietatea sa în deplină stăpînire, unei mănăstiri așezate afară din ținuturile României.

Să luăm aminte că atunci chiar cînd s-au făcut într-acest chip, cîteva danii de proprietăți nemișcătoare, a trebuit neapărat ca mănăstirea străină către care acele danii erau făcute, să aibă printre cele din țară, vreo altă mănăstire închinată ei ca *metoh* și, prin mijlocirea căreia Sîntul-Locaș din străinătate, își exercita dreptul său de proprietate pe acele bunuri pămîntene.

Un asemenea mod de procedere își are fireasca sa explicare în legile tradiționale ale țărilor românești, precum și în stipulațiunile acestora cu curtea suzerană a Turciei; toate acestea opreau pururea pe străini, și mai cu seamă pe supușii otomani, fie ei turci sau *raiale*, de a stăpîni proprietăți pe pămîntul românesc. Nu ne lipsesc acte spre a dovedi cum acest drept al țării a fost restatornicit de cîte ori s-a întîmplat ca el să se calce; adeseori chiar, divanurile pămîntești și domnii țărei au oprit cu totul pe greci să aibă proprietate, fie măcar și de zestre, pe teritoriul nostru; ba uneori i-au și gonit peste graniță, ca oameni vătămători țărei,

care se așezase aici numai din îngăduință și în nesocotința legilor și a stipulațiunilor [1].

E lesne de înțeles că, precît a stat în ființă un drept național de această natură, nici un particular, ba chiar nici un voevod n-a putut, fără ca să se abată din lege, să dăruiască pe străini, — fie aceștia măcar și călugări, — cu averi nemișcătoare coprinse în pămînturile României; iată dar din ce pricină cei mai mulți ctitori și dănuitori de mănăstiri n-au dat bunuri imobile decît numai mănăstirilor pămîntene, pe care, de altmintrele, ei au putut să le lege prin legături de altă natură, cu mănăstirile din străinătate. Acum însă, dacă vreunii călugări s-au încumetat a cumpăra, pe seama mănăstirilor de dincolo, ceva proprietăți — foarte puțin numeroase — acelea compun o categorie cu totul deosebită; iar despre condițiunea lor abuzivă se va statori atunci cînd se va rezolva cestiunea de a ști daca străinii au sau nu dreptul de a fi proprietari pe teritoriul românesc [1].

---

[1] Fără de a mai reaminti aci, întru sprijinirea acestor fapte, toate dispozițiunile admise, atît în obiceiele pămîntului, cît și în dreptul pozitiv al țărilor române, spre a regula tot mereu, și adică din timpurile cele mai vechi pînă la Regulamentul Organic din 1834, cestiunea drepturilor de naturalizare și de împroprietărire ale străinilor, ne va fi de ajuns a însemna vreo cîteva din actele care au pus stavilă la pretențiunile și la înrîuririle, din ce în ce mai puternice, ale grecilor. Astfel se pot cita hrisoavele lui Mihai Viteazu (28 august 1599), Leon Ștefan vodă (23 iulie 1631), Radu Leon (9 decemv. 1638); acelea ale lui Ștefan Racoviță (1763), Alexandru Ghica (1767) și Mihai Șuțu (1784), care întăresc un act de acelaș feal lui Ipsilanti; apoi încă actul sinodial al clerului din Moldova (1 ianuarie 1752) întărit prin firman împărătesc, la 1781, precum și actele obșteștilor adunării din Țara Românească (9 martie 1823) și din Moldova (22 martie 1826), întărite prin hrisoavele domnitorilor de pe atunci, Gr. Ghica (1823) și S. Sturdza (1826) și prin firman special (1829).

Abia daca mai este trebuință a se adauge pe lîngă aceste documente așa de categorice, o mulțime de fapte istorice din analele noastre, care toate le confirmă și le justifică. Nu ne putem totuși opri de a reproduce aci oarecari citațiuni contimporane, amintind totdeodată că această luptă în contra înrîuririi stăruitoare a grecilor în interesele țării, exista încă din al XV-lea secol, și că, pe la sfîrșitul secolului al XVI-lea, Mihai Viteazul înscria articolul următor printre condițiunile cele de căpetenie sub care el recunoaștea suzeranitatea lui Sigismund Bathory, domnul Transilvaniei: „Nu se va numi nici un grec printre cei doisprezece boieri jurați, nici se va da în țară grecilor vreo slujbă”. Cîțiva ani mai în urmă. mitropolitul Matei din Pogoniani, călugăr grec, stabilit în România, scria într-o cronică în versuri grecești, tipărită la 1784, în Veneția, cuvintele următoare pe care le publicăm în traducere românească: „Dar și voi, boieri greci, cîți vă aflați la curte și cîți vă neguțătoriți luați aminte și vă feriți de nedreptăți; nu supărați pe români prin nesăturata voastră lăcomie; nu sugeți pe sărac, că Dumnezeu e în ceruri și ochiul său e deschis asupra voastră.; nu vă bucurați la strînsurica românului, că Dumnezeu are ochi mulți și nedreptatea nu poate scăpa nepedepsită de dînsul. Cred că tirăniți pe bieții români, și nesăturata voastră lăcomie îi face de au ură neîmpăcată pe greci, și nu pot să-i vadă nici zugrăviți; voi tractați pe român ca pe un cîne; de n-ar avea dreptate n-ar striga; dar fiindcă se plîng au cuvînt, cum se vede. Încetați dară; părăsiți-vă de nedreptăți, ca să nu vă pedepsească Dumnezeu cu pedeapsa de veci. Bieții români vă hrănesc și vă cinstesc; vrînd nevrînd ne zic jupîne; caută dar să-i iubim și să-i onorăm ca pe niște frați ai noștri”.

Ce poate fi mai doveditor decît aceste mărturisiri și aceste povețe ale unui călugăr grec, scîrbit el însuși de purtările mîrșave ale compatrioților săi?

Pe la anii 1654—1658, patriarhul Antiohiei, Macarie, care a vizitat atunci Țara Românească, Moldova, țara cazacilor și Moscovia, ne face, prin secretarul său, Paul diaconul din Alep, o mărturisire de altă natură. Dupe ce el descrie bogata mănăstire Căluiul din Țara Românească, călugărul adauge (*The travels of Macarius*, translated from the arabic by Belfour, London, 1836, vol. II, p. 372): „Doream să luăm această mănăstire și s-o legăm de patriarhia Antiohiei, precum sînt altele legate de alte patriarhii; dar, osebit de egumen și cîțiva călugări, nu aflarăm pe nimeni care să ne intre în voie”. Alt patriarh al Alexandriei fu mai norocos, cu cîțiva ani în urmă. Iată negreșit fapte, care întăresc ceia ce am zis mai sus despre închinările din țările românești.

Am zis că acte vechi și legale care să întărească de-a dreptul daruri de proprietăți nemișcătoare în România, mănăstirilor de peste hotare, în realitate nu aflăm; trebuie să adaogem că, cu totul din contra, constatăm danii de tot felul coprinzînd obiecte mișcătoare, pe care, d-a lungul timpurilor, voievozii și particularii le hărăzesc nemijlocit Sîntelor-Locașuri din țara turcească; toți de toate părțile le-au dat mereu, și bani, și odoare de preț, și bulgări de sare din ocnele țării, și cîntare de grîu, de miere, de ceară, de tămîie, ba și chiar robi țigani; și de toate acestea au dat românii fără osebire la toate mănăstirile de rit ortodox de dincolo de Dunăre.

Dar nimeni dintr-înșii, sau foarte puțin, s-au orbit pînă a da moșii, vii sau case, unor mănăstiri străine care nu aveau aci la noi metoașe pămîntene; nimeni nu s-a încumetat a le da acelora, nici *rumâni* sau *vecini*, adică muncitori ai pămîntului, nici privilegii sau scutiri naționale, nici dreptul de a primi pe seamă-le dajdii pămîntene precum *oierit*, *vinărici*, *vamă* ș.c.l. Daruri de felul acestora se făceau numai către mănăstirile pămîntene, și atît cele închinate cît și cele neînchinate s-au bucurat pururea de asemenea foloase. Aceasta era și lucru firesc, de oarece mănăstirile de aici aveau mijlocul de a exercita niște drepturi de o natură așa de locală [2].

Din toate cîte spuserăm se învederează că proprietățile nemișcătoare și chiar cele mișcătoare ale mănăstirilor administrate în ziua de azi de egumeni, aparțin cu totul acelor *mănăstiri pămîntene închinate*, și nu de fel *mănăstirilor străine*, cărora ele sînt închinate; prin urmare cestiunea stăpînirii, în ceia ce privește mai toate averile, se află astfel dezlegată, atît din cercetarea actelor de proprietate, cît și prin faptul actualei posesiuni, care, să luăm bine aminte, se exercită chiar și azi, fără nici o îndoială prin mijlocirea *mănăstirilor pămîntene închinate* și în numele lor.

---

[1] Deși proprietățile ce mănăstirile închinate au căpătat prin asemenea cumpărători sînt în număr așa de neînsemnat încît ele nu pot influența cîtuși de puțin asupra cestiunii drepturilor de împămîntenire și de împroprietărire ale străinilor, totuși se cuvine însă să amintim că acele cumpărători s-au făcut numai de către călugări greci, în calitatea lor de egumeni ai mănăstirilor pămîntene închinate, pe numele și din veniturile acestora mănăstiri, deoarece numai ele puteau fi proprietare pe pămîntul românesc; egumenii, au lucrat dar atunci, nu ca reprezentanți ai Sîntelor-Locuri străine, ci ei au îndeplinit astfel, una din îndatoririle ce le impuneau mai toate actele ctitoricești, adică aceea de a spori averile ce le erau încredințate.

A se vedea pentru aceasta, actul de întemeiere a schitului Stavropoleos din București, clădit de arhimandritul Ioanichie și închinat de el, mitropoliei din Pogoniani în Rumelia (8 noemvrie 1733), precum și cartea citată a d-lui I. Brezoianu, p. 71.

[2] Acestea le poate spune fără de sfială cel ce a consultat ca vreo două sute de documente felurite atingătoare de închinările mănăstirilor din țările Românești. Printre aceste acte abia se află vreo două trei excepțiuni nepotrivite, prin care se dăruiesc deadreptul către Sîntele-Locuri, proprietăți nemișcătoare. Cea mai categorică în felul acesta este dania de la mănăstirea *Florești* din Moldova, închinată lavrei *Esfigmenu* de la Muntele Atos (10 august 1806); dar și aceia a fost atacată, puțini ani în urmă, de către familia Costache, urmași și colaterali ai ctitorilor primitivi (4 august 1827).

Arhivele Muntelui Atos ne mai pot da dovadă de ceia ce înaintăm. Una sută optsprezece acte de închinare și de danie, făcute în Principatele Române, către mănăstirile Sîntului Munte, sînt tot atîtea mărturisiri netăgăduite despre deosebirea capitală ce s-a făcut totdauna între înzestrările mănăstirilor pămîntene închinate, și darurile cu care se miluiau mănăstirile de prin țări străine. Arhimandritul Profirie de la Muntele Atos a publicat, la 1847, în St. Petersburg, un inventar al acelor acte, în limba rusească.

Ceia ce înaintăm aci este așa de adevărat încît, ca să se sprijine pretinsul lor drept de proprietate, Sîntele-Locașuri din Orient se întemeiază mai cu seamă pe actele de *închinare*, prin care acele mănăstiri pămîntene sînt legate de dînsele. Călugării străini se învoiesc a zice: „Așa e; se poate ca bunurile să aparțină mănăstirilor pămîntene ce ne sînt închinate; dar tocmai pentru faptul că ele sînt închinate, chiar acele mănăstiri sînt proprietăți ale Sîntelor-Locuri din străinătate".

Aci însă este rătăcirea cea mai mare. *Închinarea* nu va să zică cîtuși de puțin *stăpînire*; documentele și faptele stau de față ca să dovedească în care parte este adevărul.

Daca cercetăm dreptul canonic, în actele sîntelor sinoade ecumenice, nu aflăm nicăieri nimica care să îndreptățească supunerea vreunei mănăstiri către alta. Dimpotrivă, s-ar părea că după cele coprinse în canonul al 20-lea, așezat la al VII-lea Sinod ecumenic și în de obște după toate dispozițiunile prescrise pentru întemeierea de mănăstiri și pentru regulile ce sînt a se păzi întrînsele, s-ar părea, zicem, că acele sînte legi nu prevăd altceva decît tot mănăstiri osebite și neatîrnate unele de altele, oblăduindu-se fiecare de sine, prin soboarele ce le locuiesc, și primind numai ocrotirea, chezășuințele și privegherea episcopilor și ale autorităților locale.

Cată însă să recunoaștem că obieceiul *închinării*, și prin urmare crearea *metoașelor* sau, cum am zice acum, a sucursalelor, a pătruns încă de timpuriu în România, precum se afla stabilit în tot Orientul creștin. Aici a devenit, ca aiurea, un obicei al pămîntului. Dar, pe acele timpuri înapoiate era și lucru firesc ca cei mai slabi să caute un sprijin pe lîngă cei mai puternici, jertfindu-le chiar oarece din venitul lor; această idee, predomnitoare în secolul de mijloc, s-a propagat chiar și în ordinul moral; ea a pătruns pînă și în monahismul egalitar. Mai multe documente oficiale ieșite din cancelariile vechilor domni români și din ale patriarhiilor bisericei răsăritene, mărturisesc despre asemenea fapte și le dau acestor fapte numirea consfințită, printre românii de odinioară, pentru tot ce era un simplu drept uzual, adică le recunosc a fi făcute dupe *obiceiul pămîntului*.

Chiar din documentele de această natură, prin care unii ctitori primitivi de mănăstiri au regulat *închinarea* așezămintelor lor către altele mai vechi, chiar din acele documente și din deosebite fapte ce s-au petrecut, se pot trage lămuririle cele mai sigure asupra ființei închinării și a drepturilor ce ea da sau impunea. În ordinea ideilor religioase ale Orientului, ea poate să fie asemuită cu ceia ce, în ordinea politică, a fost *Suzeranitatea*. Acest drept, pe care puterile garantate, l-au determinat, atunci cînd au regulat drepturile și îndatoririle reciproce ale Porții cu Principatele Române, ne poate servi spre a explica printr-însul drepturile și îndatoririle *Închinării*.

Și intradevăr, astfel s-a chiămat, încă de la început, supunerea țărilor noastre către sultani, căci pretutindeni vechile documente pămîntene spun că domnii de odinioară, Mircea cel Bătrîn, Bogdan și alții au *închinat* țara la Împărăție. *Închinarea* consistă în oarecare plocoane și ajutoare felurite, pe care vasalul trebuia să le dea căpeteniei sale morale; dar nici cum ea nu constituia un drept de stăpînire dobîndit de acesta asupra bunurilor și averii clientului său; căci, în orice caz, acesta păstrează întreg și neatins dreptul de a poseda și de a-și administra persoana și bunurile sale.

Aşa dar, cînd o mănăstire se află în stare de mănăstire *închinată*, ea are să recunoască supremaţia spirituală a unei *Lavre*[1] de la care atîrnă, care este a ei *metropolă* şi pe care ea trebuie, în oarecare împrejurări determinate, s-o ajute cu daruri; de altă parte *Lavra* cea mare trebuie şi dînsa să apere şi să ocrotească metoaşele ei, de cîte ori va fi nevoie[2].

Aci cată să însemnăm deosebirile ce s-au stabilit, prin obiceie şi prin dreptul uzual, între mănăstirile neatîrnate şi cele care atîrnau de altele, sau, ca să zicem mai bine, cele care le erau *închinate*, ἀφιερομέναι.

Acestea port, în tot Orientul, numele de *metoaşe*, nume derivat de la μετα-ἔχω; ele constituiesc o numeroasă clasă de mănăstiri, care au în deplina lor stăpînire averi mai mult sau mai puţin însemnate şi, cu toate acestea sînt totodată şi îndatorate să recunoscă supremaţia unei alte mănăstiri mai mari, mai venerate şi uneori mai bogate. Aceasta este poziţiunea tuturor acelor mănăstri pămîntene pe care ctitorii lor primitivi le-au pus sub ocrotirea unei alte mănăstiri mai cu vază, aflătoare sau pe tărîmul românesc sau şi dincolo de hotarele noastre. Mănăstirea zisă *metoh* nu este niciodată o proprietate a celei la care ea se află *închinată*; ea este, dupe cum s-ar fi zis în legiuirile romanilor cel mult un *client* al celeilalte.

Precum se ştie, tot astfel, adică dupe vechiul obicei al pămîntului, mai toate mitropoliile, episcopiile şi mănăstirile cele mari şi neatîrnate ale ţării, au avut şi au pînă azi, încă, la noi, *metoaşe* sau sucursale, care stau, faţă cu dînsele, în condiţiuni legale de care nu trebuie să se deosibească întru nimic starea mănăstirilor închinate din România, faţă cu Sîntele-Locaşuri din străinătate, patroanele morale ale lor.

Mănăstirile *metoaşe* ale aşezămintelor religioase din ţară au avut pururea administraţiunea lor osebită de a mănăstirilor patroane; dar ele se ştiau a fi atîrnate de acelea; acelea erau superioarele lor; acelora trebuia ele să facă darurile şi miluirile rînduite prin voinţa ctitorilor.

Aşa a fost în deobşte starea de mai-nainte a mănăstirilor zise *metoaşe*. Nici obiceiul pămîntului, nici vreo legiuire oarecare a bisericei sau a ţărilor româneşti n-a cunoscut şi n-a primit ca legal, vreun alt fel de *închinare*.

Adesea s-a întrebuinţat, spre a însemna pe acele mănăstiri care erau cu totul neatîrnate, calificaţiunea de *mănăstiri stavropigiace*. Acest cuvînt,

---

[1] Aşa se chiamă mănăstirile cele mari, care atîrnă numai de la patriarhiile Răsăritului.

[2] Se va vedea mai departe că însăşi întocmirea internă, precum şi condiţiunile de existenţă ale mănăstirilor închinate, care acestea toate au fost recunoscute şi întărite mereu prin legiuirile ţării şi prin regulamentările izvorîte din sinoade şi chiar de la bisericile Sîntelor-Locaşuri, nu iertau ca închinarea să îndatoreze pe mănăstiri la altceva decît la o supunere spirituală. Se şi poate dovedi că, de la început, numai astfel s-a înţeles *închinarea*; aceasta o arată cu prisos conoanele bisericeşti, citate mai sus. De altmintrelea se pot vedea şi mai multe sigilioane ale patriarhilor din Constantinopole, atingătoare de aceasta. Principele Dimitrie Cantemir, în *Descrierea Moldovei* (Cap. III, despre mănăstirile din Moldova), ne-a transmis, încă foarte lămurite, ideile ce domneau, în această privinţă, pe la sfîrşitul secolului al XVII-lea. Iată ceia ce zice: „Este obicei, în Moldova, cînd un voevod ori un boier clădeşte o mănăstire, să-şi împartă toată averea în mai multe părţi deopotrivă, atît mănăstirei cît şi copiilor săi, dînd adică mănăstirii tot cît lasă şi copiilor, iar dacă cumva se teme ca, dupe moartea sa, mănăstirea să se strice sau să se risipească, apoi o închină la altă mănăstire mai mare, alegînd-o pe aceasta dintre cele care sînt aşezate în cele patru numite locuri, Ierusalimul, Muntele Sinai, Muntele Atos şi Rumelia; şi arhimandritul acelei mănăstiri se îndatorează să iea asupră-şi îngrijirea mănăstirii închinate şi să veghieze pentru ca călugării dintr-însa să aibă în ea petrecere bună şi cinstită...".

al cărui înţeles literal este *izvorîte* din *cruce* (σταυρὸς şi πυγὴ) se aplică la mănăstirile care, în toată creştinătatea nu cunosc altă autoritate decît a patriarhului şi a preasîntului sinod, de care ţine în genere toată biserica Răsăritului. Acelea sînt însă şi mănăstirile care au păstrat neatins caracterul primitiv al aşezămintelor mănăstireşti; relaţiunile lor cu patriarhul sînt cu totul de altă fire ca supunerea impusă stării de *metoh*. Prin *stavropigie* se înţelege numai că neatîrnarea aşezămintelor astfel numite, era chezăşuită de capii supremi ai bisericei. Toate mănăstirile cele vechi din ţările româneşti şi foarte multe dintre cele ce s-au înfiinţat în secolii din urmă, aveau dreptul de *stavropigie* dar, din nenorocire, acest drept ne le a fost mereu respectat[1].

Sînt, întradevăr, acte care dovedesc că, prin mijloace abuzive, au mers uneori treburile cu totul altfel, şi că, osebit de *închinările* uzuale ce s-au făcut dupe obiceiul pămîntului, adică de către însuşi ctitorul, carele, deodată cu înfiinţarea unei mănăstiri o şi închina la alta, apoi uneltirile călugărilor greci au adus pe unii din domnitorii şi din locuitorii ţărei, a săvîrşi închinări nelegale, adică a supune cu închinare unele mănăstiri pămîntene, care pînă atunci se bucurase de o deplină neatîrnare. Dar aici avem al 12-lea canon din al VII-lea sinod ecumenic şi 1-ul canon din îmbele prime sinoduri adunate, în biserica S-ţilor Apostoli, care opresc cu desăvîrşire pe orice om, fie el mirean sau călugăr, fie străin sau rudă a ctitorului, fie chiar însuşi ctitorul în urma întăririi aşezămîntului său, de a dispune de o mănăstire sau de averile ei şi de a preschimba oricît de puţin orînduielile şi daniile de la întemeiere, mai cu seamă daca acestea erau în conformitate cu legiuirile. În mai multe rînduri, voievozii şi obşteştele adunării ale ţărilor noastre, au pus stavilă, împreună cu patriarhii ecumenici ai Răsăritului, la asemenea închinări nelegale, şi au stricat pe cele ce se înfiinţase prin foarte dese abuzuri. Documente de felul acesta avem cu prisos în România; în ele se desluşesc lămurit atît rînduielile sîntelor sinoduri, cît şi concesiunile făcute dupe obiceiul pămîntului[2]. Din acele documente se învederează cîtă deosebire este între o închinare dreaptă, adevărată şi primordială şi alta falsă, nelegală, de a doua mînă, adică făcută de oameni care n-aveau dreptul să dispună de un ce care nu era al lor.

În de obşte autorităţile ţărilor române, ba chiar şi ale bisericilor din Răsărit, au combătut, în multe rînduri, asemenea închinări, şi cu toate acestea, cel puţin jumătate din mănăstirile închinate se află azi supuse la această stare, prin acte înfierate cu cea mai îndrăzneaţă nelegalitate.

Pe timpurile cînd în ţările române scăpătase drepturile strămoşeşti s-au ivit unii domni înstrăinaţi de naţiune şi de dreptate, s-au ivit chiar moştenitori de-ai ctitorilor cari nu mai ţinură seamă de neatîrnarea ctitoricească a celor mai multe din mănăstirile lor, şi, siluind toate drepturile cele vechi ale acelor aşezăminte, le închinară la mănăstirile din Sîntele-Locuri [1]. Unii au împins lucrul şi mai departe; printr-un abuz neiertat, şi-au închipuit să închine vreunui Sînt-Locaş de dincolo, deodată cu mănăstirea pămînteană ce pînă atunci era neatîrnată, chiar şi moşiile ei, pare că ar fi stat prin putinţă ca nişte simple proprietăţi funciare să fie susceptibile de a se supune la o acţiune de ordine cu totul spirituală, precum este *închinarea*. Atît ajunsese de mari în secolul din urmă, învălmăşala ideilor şi nestatornicia principiilor, pe care odinioară fusese întemeiate şi poziţiunea şi drepturile aşezămintelor religioase! [2]

---

[1] Pentru această categorie de mănăstiri, se poate vedea mai cu seamă sigilionul patriarhului din Constantinopol Calinic, cu data din 10 februarie, 1702, dat mănăstireu *Hurezu* din Ţara Românească, unde se lămureşte bine condiţiunile mănăstirilor *stavropigiace*.

[2] A se vedea actele date, unul dupe altul, de obşteasca adunare a Ţărei Româneşti şi întărite prin hrisoavele lui Alexandru Iliaş (6 martie 1628), Matei Basarab (27 noemvre 1638, 27 noemvre 1639, 20 decemvre 1640); şi prin sigilioanele sinodale ale patriarhiei din Constantinopole (1640 şi aprilie 1641), apoi hrisovul lui Constantin Basarab (14 mai 1657), al lui Radu Leon (29 aprilie 1667); raportul obşteştei adunări a Ţărei Româneşti, întărit de A. Moruzi (8 fevruarie, 1794) precum şi actul familiei Costachi din Moldova, din 4 august 1827.

Tot din acea vreme sînt şi acele cîteva acte prin care s-a cumpărat, pe seama Sîntelor-Locaşuri din Turcia, de-a dreptul sau prin care li s-au dăruit nemijlocit, proprietăţi pe tărîmul romănesc, călcîndu-se astfel o lege care a fost pururea cu tărie la noi, aceia ce nu învoia pe străini să aibă proprietăţi pe pămîntul nostru.

---

[1] Marginile ce am impus acestui studiu nu ne permit a ne opri îndelung asupra acestui punt. Ar trebui chiar volume întregi spre a se arăta meşteşugirile viclene şi hrăpirile neruşinate prin care grecii au izbutit a face să li se închine mai toate mănăstirile din ţară şi să li se lase pe mîinile lor administrarea şi venitul acelor mănăstiri. Cercetînd actele ctitoriceşti, care mai toate au fost, în cursul timpilor, abătute de la înţelesul lor primitiv, se va vedea lesne cum sfinţii părinţi de peste Dunăre nu s-au sfiit în nici un mod, a atinge scopurile lor, aducînd uneori mărturii mincinoase, alteori falsificînd chiar documentele vechi, ba uneori chiar întrebuinţînd siluirile cele mai sălbatice, pe care le înlesneau compatrioţii lor, domnii şi mitropoliţii fanarioţi din al XVIII-lea secol. Spre a căpăta o dreaptă ideie, sub acest punt, se poate consulta, nu numai actele mai sus citate, prin care se desfiinţează închinările false şi nelegale, dar încă şi documentele privitoare la închinările mănăstirilor *Căluiul* (testamentul Buzescului din 9 septembrie, 1609 şi hrisovul lui Grigore I. Ghica, 19 mai 1693); *Stăneştii*, (hris. lui Radu, 19 mai 1615) hris. lui Constantin Brîncoveanu şi sigilionul patriarhicesc din 8 mai 1692; hris. lui Nicolae Mavrocordat (27 aprilie 1716); *Radu-vodă* (hrisov fals al lui Radu din 10 februarie 1613); *Vintilă-vodă* (hris. lui Radu Leon, 29 aprilie 1667); *St. Ioan din Bucureşti* (hris. lui Duca, 12 mai 1678); *Hangu* (hris. lui Nicolae Mavrocordat, 19 iulie 1715, hris. lui Mihai Racoviţă, 30 iunie 1716); *St. Ioan din Focşani* (act de întemeiere al căpitanului Vrănceanu, 1740); *Richitósa* (hris. lui Grig. Ghica, ianuarie 1729); *Spiré din Dél* (carte a mitropolitului Ungro-Vlahiei, mai 1776, hris. al lui Ipsilant, 1777; *Vizantia* (hris. lui Grig. Ghica, 15 ianuarie 1777); *Vieroşu* (raportul divanului Ţărei Româneşti din 8 fevruarie 1794, întărit de Muruz) s. c. l., s. c. l. Se poate adaoge nenumărate citaţiuni. Despre aceste false şi nelegale închinări, care se înteţesc mai cu seamă în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, sub cei dintîi fanarioţi, se observă că cele mai multe sînt făcute sub înrîurita intrigelor greceşti, fie ale călugărilor sau ale mirenilor, de către voevozii, mitropoliţii şi de dregătorii cei mai mari ai Principatelor, luîndu-se însă mai totdeauna de aceştia drept temei, un oarecare drept de rudenie ori de moştenire, care învederat jicnea aşezămintele cele vechi, mult mai bine păzite odinioară de domnii pămînteni (Vezi nota la pag. ⟨285⟩).

[2] Se poate cita un exemplu ciudat, dar din nenorocire numai unul. La 1826, călugării greci îşi ieau asupra de a dispune de proprietăţile mănăstireşti şi vînd armenilor o întreagă mănăstire, anume *S-tul George din Codrul Herţei*. Asemenea rătăcire nu se poate explica decît numai prin abuzurile şi asupririle ce au exercitat în ţările noastre Fanarioţii, în timp de un secol. Mănăstirile noastre, aşa de bogate, erau pentru dînşii un izvor nesecat de înavuţire, prin care îşi întemeiau din ce în ce mai tare stăpînirea lor peste toată ţara. Ceia ce este încă un lucru de luat aminte, e că aceeaşi voievozi fanarioţi cari desfiinţau şi scălîmbau atîtea vechi aşezăminte ctitoriceşti şi robeau prin închinare atîtea mănăstiri, odinioară neatîrnate, acei domni, zicem, au clădit şi ei uneori, în ţară, mănăstiri nouă şi le-au înzestrat mai adesea, nu doară din averea lor proprie, ci printr-un fel de despuieri ce erau în obiceiele lor, adică hărăzindu-le averile altor vechi mănăstiri. Cată asemeni să recunoaştem că există în România şi mănăstiri cărora fanarioţii, ctitori ai lor, le-au asigurat condiţiunile de existenţă prin acte categorice de închinare; astfel este mănăstirea *Văcăreşti*, întemeiată de Nicolae vodă Mavrocordat (hris. din 1719); astfel şi biserica *Stavropoleos* din Bucureşti, clădită de arhimandritul Ioaniche, 7 noemvre 1733, şi cîteva altele.

Lăsînd dar la o parte această abatere vinovată de la legiuirile ţărei, şi neluînd în seamă nici rătăcirea care a putut îndemna la acele închinări de proprietăţi nemişcătoare, către Sîntele-Locuri, iar pe de altă parte, primind *închinarea* din suszisul punt de vedere, sub care ea îşi are a sa fiinţă, adică în stare de o vasalitate spirituală nu poate exista decît numai între două aşezăminte religioase, vom fi nevoiţi să recunoaştem că închinarea mănăstirilor, deşi nu este iertată de canoanele bisericei, a fost totuşi un fapt primit şi consfinţit prin obiceiele ţărilor româneşti. Dar nu e mai puţin adevărat că ea a fost împinsă pînă la abuz, atunci cînd s-au supus la închinare mai multe mănăstiri pămîntene care, la început, fusese neatîrnate.

Atît guvernul românesc cît şi unii capi ai bisericei creştine de peste Dunăre, s-au împotrivit adesea la asemenea abuz; el însă tot a lăsat urme numeroase prin mănăstirile din România, care se află încă azi a fi închinate.

Cu toate acestea, întru cît priveşte închinările, guvernul român, ca să nu mai intre într-un adevărat noian de judecăţi parţiale, ar putea să primească acum de bune toate închinările actuale, fără osebire, şi să le considere, cît despre sineşi, ca şi fapte împlinite. I-ar veni chiar mai cu înlesnire de a trece cu prescripţiunea peste toate închinările de a doua mînă, care s-au făcut afară din obiceiul ţării şi cu nesocotinţa voinţelor primitive ale ctitorilor. El poate acum să se lepede fără primejdie de un drept pe care l-a avut şi de care s-a folosit pururea ţara, adică acela de a desfiinţa toate închinările nelegale. Dar ceia ce nu poate face, e de a împinge toleranţa pînă întru a opri pe particulari şi pe moştenitorii în viaţă ai ctitorilor primitivi, de a ataca prin judecată închinările nedrepte, de orice natură ar fi ele, şi de a susţine dinaintea tribunalelor ţărei pretenţiunile lor în contra Sîntelor-Locuri, de cîte ori asemenea cereri ar fi bazate. Se înţelege însă că în astfel de cazuri, îndreptăţirea acelor cereri n-ar putea să ajungă la alt rezultat decît acela de a desfiinţa închinarea, ce se va fi recunoscut nelegală dupe legile noastre; iar mănăstirea dezrobită şi redusă în starea ei primitivă de neatîrnare, ar reintra de sineşi şi fără nici o osebire, întru ceia ce priveşte administrarea ei şi a bunurilor sale, în categoria mănăstirilor pămîntene care au rămas şi sînt azi neînchinate.

Ca să apăsăm acum asupra purtării ce ni se pare a fi deocamdată cea mai potrivită pentru guvernul român, în cestiunea închinărilor, vom stabili că, atunci cînd el ar face, cum se zice, o apă din toate închinările azi în fiinţă şi le-ar considera pe toate în deobşte, ca închinări drepte şi bune, adică cum ar fi acelea făcute însăşi de ctitorii lor la întemeiere, prin această condescendenţă chiar, el ar consfinţi faptul că singurele şi unicele stăpîne ale bunurilor mănăstireşti coprinse în teritoriul romănesc, sînt numai şi numai acele mănăstiri pămîntene închinate, iar nu de fel patroanele lor duhovniceşti de prin Locurile-Sînte ale străinătăţii. Şi într-adevăr, deoarece este bine înţeles de către toţi că nu e nici lucru drept nici cuviincios ca să se reguleze starea mănăstirilor închinate altmintrelea decît dupe voinţa vechilor ctitori ai lor, şi dupe adevăratul principiu al închinării — principiu carele şi acela a avut neapărat, de la început, cuvîntul său de a fi şi prin urmare cată să-şi păstreze pururea caracterul său originar, nu mai încape îndoială că, la această regulare, trebuiesc luate drept temeiuri, numai închinările cele legale, adică cele consfinţite de vechiul obicei al pămîntului şi nu deloc cele care au fost tot mereu combătute şi respinse, atît de autorităţile civile ale ţării, cît şi chiar de cele bisericeşti ale Răsăritului. Deci, numai şi numai pe baza închinărilor celor drepte, netăgăduite şi primordiale, se poate judica acea cestiune de căpetenie, care consistă în a şti *al cui este dreptul de stăpînire* asupra bunurilor din ţările româneşti, pe care le administrează azi călugării străini, în numele mănăstirilor pămîntene închinate, mănăstiri la care ei sînt acum egumeni şi îngrijitori. Văzînd împrejurările precum le-am arătat, — şi să băgăm de seamă că alt punct de vedere mai nefăţărit nu există, cine oare este acela care va tăgădui faptele şi drepturile, pe care acum le-am lămurit? Cine, cu dreaptă chibzuinţă, nu va rămîne pătruns de acest adevăr că, adică, unicele persoane morale îndreptăţite a stăpîni aşa des numitele bunuri din România, sînt numai acele *mănăstiri pămîntene*, pe care le leagă de Sîntele-Locuri numai spiritual şi cucernicul lanţ al *închinării*, în care nu se coprinde cîtuşi de puţin o idee aşa de materială ca aceia a unei *stăpîniri pămînteneşti*?

II

Amestecul statului român în administrarea mănăstirilor închinate nu a lipsit nici o dată; înseşi Locurile-Sînte l-au cerut adesea. Numirea *egumenilor*. Ceia ce ea trebuie să fie dupe legile bisericeşti. Cum s-a făcut că, în România, excepţiunea să se prefacă în regulă. Din ce cauze s-au numit egumeni străini. Drepturile ce au păstrat ţările române în această împrejurare. Nu mai sînt cuvinte pentru ca egumeniile să fie ocupate de străini. Rezultat negativ al acestui fapt. Trebuinţa neapărat simţită de a despărţi atribuţiunile egumenilor şi stariţilor, de acelea ale îngrijitorilor şi ale administratorilor cari duc afacerile mireneşti ale mănăstirilor. Demoralizaţiunea şi abuzurile pricinuite de un asemenea amestic de atribuţiuni. Gerarea bunurilor mănăstireşti nu mai poate sta pe viitor decît în mînele unei administraţiuni mirene. Sarcinile impuse tuturor mănăstirilor în genere de către ctitorii şi dănuitorii lor. Buna întreţinere a clădirilor ctitoriceşti şi a obştei ce locuieşte întrînsele, sînt condiţiunile neînlăturate ale oricării danii. Prevedere specială a ctitorilor de mănăstiri pămîntene închinate. Îndatoririle mănăstirilor către ţară. Ceia ce erau odinioară mănăstirile în România. Scop patriotic al clădirii lor şi al bogatelor daruri ce li se făceau. Mănăstirile închinate au îndeplinit, în trecut, îndatoririle lor către ţară, fără de nici o împotrivire. Nimic nu le îndreptăţeşte la scutiri, în timpul de faţă. — Îndatoriri speciale ale mănăstirilor închinate către Locaşurile-Sînte, patronii lor. De ce natură sînt acele îndatoriri? Ele sînt subordinate celor care privesc buna întreţinere a mănăstirilor pămîntene şi celor care au de scop ajutoarele către ţară. Ele nu constituie un drept pozitiv şi prin urmare nu se poate preface într-o dajdie în totdauna aceeaşi. Necesitatea de a se întocmi pentru mănăstiri, bugete pe an, care să reguleze întrebuinţarea şi împărţirea echitabilă a veniturilor mănăstireşti, în conformitate cu dispoziţiunile donatorilor. Cine se cuvine să întocmească acele bugete? Concluziune.

O mare parte din sarcina ce am luat asupră-ne se află acum uşurată prin lămurirea primului punt, care ne-a făcut să cunoaştem, fără îndoială, al cui este dreptul de proprietate asupra acelor bunuri din ţările româneşti, despre care Sîntele-Locaşuri din Orient pretind că ar fi o avere a lor. Şi într-adevăr, deoarece s-a dovedit că, oricum s-ar iscodi lucrul, averile din România nu pot fi ale altora decît ale mănăstirilor pămîntene, foarte lesne ne va fi acum a da răspuns la a doua întrebare ce s-a pus la începutul acestui studiu, adică de a şti: care sînt drepturile şi îndatoririle guvernului român în administrarea acelor mănăstiri şi a averii lor?

Să lăsăm în lături faptele zilnice care ne-ar dovedi cu prisos că asemenea drepturi se exercită azi de către guvernul român, în puterea voinţei obşteşti ba chiar şi încă adesea din cererile stăruitoare ale Sîntelor-Locaşuri. Să cercetăm acum numai în ce consistă cestiunea administrării şi să vedem dacă fiecare din puntele ce se ating de dînsa nu îndatorează în mod imperios pe statul român, de a-şi exercita autoritatea în chipul cel mai nemijlocit şi cel mai energic, în toată gestiunea acelor sînte aşezăminte şi a averilor ce ele stăpînesc.

Punctele în care se coprinde tot dreptul de administrare, sînt cele următoare:

1° Numirea de superior sau de *egumen* la acele mănăstiri, şi

2° Repartiţiunea şi întrebuinţarea veniturilor acelor mănăstiri.

Să examinăm primul punct şi ne vom încredinţa îndată, consultînd regulile monahiceşti, întărite cu tot dinadinsul, în ţările române, printr-o mulţime de hrisoave domneşti şi de sigilioanele patriarhiceşti[1], că, în fiecare mănăstire egumenul cată să fie ales dintre membri acestui sobor; numai cînd cumva nu s-ar găsi, în sînul unei mănăstiri, un bărbat vrednic de asemenea păstorie, numai atunci este îngăduit de a căuta aiurea un egumen cu cerutele însuşiri. De altmintrelea, în canonul 88 al sinodului local din Cartagena se hotărăşte lămurit că un călugăr nu poate sta egumen într-o mănăstire unde este străin şi venetic, iar canoanele 17 şi 21 ale sinodului al VII-lea ecumenic, opresc cu desăvîrşire pe călugări de a le trece dintr-o mănăstire într-alta, nu numai ca egumeni, dar şi ca simpli monahi.

Aceste regule au fost păzite în România pînă atunci cînd relaţiunile mai dese cu Orientul, şi mai ales cu clerul grecesc şi slavon din Turcia, au făcut să predomnească asupră-le excepţiunile; a venit, în adevăr, o vreme — şi este tocmai aceia pe cînd Principatele Române s-au închinat Porţii Otomane — a venit o vreme cînd domnii şi ctitorii de mănăstiri, împinşi chiar de zelul lor pentru binele aşezămintelor pămîntene, ba chiar poate pentru folosul ţării întregi, au descoperit la călugării străini, merite mai mari decît ale monahilor pămînteni şi au chiămat unii ca aceia să le încredinţeze lor egumeniile mănăstirilor de aci, fie închinate sau şi neatîrnate. Pricinile care au povăţuit introducerea călugărilor străini în mănăstirile ţării, sînt de natură felurită; meritul şi favoarea au avut uneori precădere; alteori însă numai mituirea și lăcomia de bani au îndemnat la așa faptă pe voevozi și pe neamurile ctitoricești. Să luăm aminte totuși, că asemenea *hatîruri sau chiverniseli*, se făceau numai pe seama unui om și pe timpul vieții sale; cutare călugăr străin de la Sîntele-Locuri se numea egumen la o mănăstire din țară, fiindcă purta nume de om cuvios, sau învățat sau dibaci. Dar avem dovezi, care se pot arăta tuturor, că adeseori din astfel de favori personale a încolțit un lăstar cotropitor pentru drepturile mănăstirii, căci călugărul străin izbutea cu încetul să prefacă cinstea ce i se dase lui, într-o închinare arbitrară a mănăstirei românești ce i se încredințase către *lavra* străină de unde el venise [1].

---

[1] Dupe cum am mai spus, organizarea şi starea în care aflăm toate mănăstirile din ţară, la acea epocă, sînt cu totul necompatibile cu acel drept de proprietate pe care îl pretind Sîntele-Locuri; în administrarea averilor, mănăstirile închinate erau pe deplin neatîrnate de locurile de cari depindeau duhovniceşte, şi sub acest raport nu se vede a fi fost nici o deosebire între mănăstirile închinate şi cele neatîrnate din ţară. A se vedea, drept dovadă, marele hrisov, care constituie, cum am zice, codicele legiuitor al mănăstirilor din Ţara Românească, întărit de obşteasca adunare şi de Constantin voevod Mavrocordat; întrînsul se coprind mai toate actele de mai-nainte, de la 1596 pînă la 1657, prin care adunările şi voevozii ţării, precum şi sinoadele şi patriarhii din Constantinopole au regulat şi confirmat pe rînd drepturile şi întocmirea mănăstirilor din România. De altmintrelea origina acelor dispoziţiuni se află încă din al XIV-lea secol.

A se vedea apoi şi o mulţime de acte de acelaş fel, care nu sînt pomenite în zisul hrisov, iar printre acestea: sigilionul patriarhului Ieremia al Constantinopolului (1593), acele al patriarhului din Ierusalim (24 aprilie 1664), cel încă odată citat al patriarhului Calinic (10 fevr. 1702), al lui Kiril, patriarhul Ierusalimului (ca la 1706), şi hrisoavele lui Grigore Ghica (1742 şi 1767), Ipsilant (1776), Muruz (1779 decemv.) întărit prin act sinodal şi patriarhicesc (9 ianuarie 1800), Caragea (4 martie 1813 şi 1815) şi acestea confirmate de patriarhul Ierusalimului (1816). Toate acestea se ocupă în genere de a regula starea mănăstirilor închinate, atît din puntul de vedere al întocmirilor canonice, cît şi al administrării averii lor.

Pe de altă parte, abuzul acela prin care se aduceau egumenii străini pentru mănăstirile pămîntene, ajunse a fi ca și un obicei. Unii ctitori stipulară chiar în actele de întemeiere ale mănăstirii lor, ca așezămîntul patronal, la care el o închinase, va avea dreptul de a trămite din sînu-i egumeni ca s-o administreze; dar asemenea acte se rostesc totdeodată curat asupra înaltelor calități ce trebuie să aibă acei bărbați, și mai toate prevăd că, de n-ar fi păzite cu sfințenie aceste condițiuni, și adică, de cumva egumenii trămiși de la Sîntele-Locuri ar lucra întru stricarea, și nu întru buna stare a mănăstirii pămîntene, autoritățile țării vor trebui să intervină și să încredințeze acel sînt locaș unor oameni cari vor păzi mai cu luare aminte voințele ctitorilor [2].

Iată dar, că nu numai dreptul firesc pe care însăși autonomia țării îi dă statului român de a cîrmui toate așezămintele publice de pe teritoriul său, dar încă și actele de închinare legală supun numirea și purtarea egumenilor de la mănăstirile închinate, la controlul puterii locale, care de altmintreli este pururea și pretutindeni protectorul natural al unor astfel de așezăminte și chezașul, îndatorat cu îndeplinirea voințelor ctitoricești.

Cauza pentru care s-au chiămat egumeni din străinătate spre a cîrmui mănăstiri pămîntene, se află încă spusă curat în multe din vechile acte de închinare; chiar daca ea nu este rostită pretutindeni, cel puțin este subînțeleasă; căci, pe timpii de atunci, mergea vorba, că în de obște călugării de la Sîntele-Locuri erau mai învățați și mai deprinși cu afacerile bisericești decît cei din clerul nostru. Apoi încă, aceia, cu toată a lor știință, aveau în străinătate mai slabe mijloace de viață decît cei de la noi. De aceia românii îi chiămau cu milă, ca să le încredințeze lor mănăstirile pămîntene, gîndind totdeodată că ei se vor arăta mai cuvioși și că vor răspîndi în țară lumini, binefaceri și exemple de pietate. Cu toate acestea, românii

---

[1] A se vedea actele mai sus citate ale lui Alexandru Iliaș (1628), hrisovul lui Constantin Brîncoveanu din 8 martie, 1692, atingător de închinarea mănăstirei *Stănești*, precum și mai toate actele de închinare de la sfîrșitul secolului al XVII-lea și din al XVIII-lea secol, mai cu seamă cele din Moldova. Să adaogem și următoarele cuvinte ale patriarhului Macarie, despre mănăstirea *Stănești*: „Tot locul este acum pustiu, fiindcă ctitorii, puțin după clădirea mănăstirii, supuseseră administrarea ei lui Nikifor, patriarhul Alexandriei, dupe a cărui răposare, nimeni nu mai îngriji de dînsa”. (*Travels of Macarius*, vol. II, p. 373). Istoriile noastre sînt pline de asemenea fapte. Respectul și considerațiunea de care se bucură călugării din Orient, primirea binevoitoare și adăpostul ce ei pururea aflau în țară la noi, au pricinuit adesea asemenea favori, de care ei s-au folosit cu meșteșug, spre a ajunge a se crede stăpîni pe o a patra parte din proprietățile țărilor noastre.

[2] A se vedea hrisovul ctitoricesc de la *Cotroceni*, dat de Șerban voevod Cantacuzino, la octombrie 1682.

nu s-au lepădat niciodată de dreptul de a depărta pe acei egumeni străini, dacă cumva ei n-ar îndeplini scopul cerut. Românii au exercitat adesea acest drept, care n-a scăpat niciodată cu desăvîrșire din mînele guvernului românesc [1].

Precît însă numirea egumenilor străini la mănăstirile pămîntene, chiar și la cele închinate, nu mai are acum o cauză binecuvîntată; precît acei egumeni, în loc de a îndeplini scopul pentru care au fost chiămați, nu mai poartă cîtuși de puțin grija lui; precît țara are acum un cler, cel puțin tot așa luminat și așa demn ca cel din străinătate: apoi pe ce temei oare s-ar mai primi egumeni străini în mănăstirile țării? Să mai adăogem că guvernul român s-a putut pe deplin convinge de deșărtăciunea acestui obicei, prin faptul chiar că a îngăduit, în acești ultimi patruzeci de ani, acele dispozițiuni învechite și devenite acum cu totul păgubitoare. Astfel, mănăstirile închinate au scăpătat din ce în ce mai mult; în loc de cuvioșia, de luminile și de binefacerile cu care ctitorii mănăstirilor socoteau să înzestreze țara, prin mijlocul egumenilor străini, nu s-a mai văzut decît demoralizare, răsipă, ignoranță, rea credință și nerușinate hrăpiri. Chiar și autoritățile bisericești de dincolo, au destăinuit adesea fapte rușinoase și s-au îndreptat la guvernul român cu plîngeri în contra egumenilor pe care ele înseși îi recomandase. Deci, guvernul nostru nu mai poate avea nici o chezășie solidă spre a primi pe străini la egumeniile mănăstirilor pămîntene închinate, și prin urmare pretinsul drept al Sîntelor-Locuri de a recomanda egumeni de la ele, nu mai poate fi privit astăzi decît ca o concesiune ce li s-a făcut de către guvernul român, numai sub titlu de cercare. Cercarea s-a adeverit a fi o pagubă învederată pentru mănăstirile închinate; și nu numai pentru dînsele, dar încă pentru moralitatea publică, pentru buna credință a țării, pentru respectul ce datorăm ctitoriceștelor legături.

De altă parte, este de luat aminte că dezvoltările și propășirea ce viața socială de la noi a dat proprietăților mănăstirești, facu ca administrarea acestora să nu mai fie astăzi tocmai potrivită cu caracterul monahicesc, cu atît mai mult că încă și al 27-lea canon din al IV-lea sinod ecumenic prevăzuse că sarcina de curator al bunurilor mănăstirești trebuie să fie cu totul osebită de aceia de cap al unui sobor de călugări.

De aceia și guvernul românesc, în îngrijirea sa către mănăstirile pămîntene neatîrnate, a și regulat mai de mult ca sarcinile de egumen și de stariț să rămînă în marginile ce le sînt însemnate de legea bisericească, adică să se reducă la administrarea duhovnicească și casnică a soborului; pentru aceasta s-a fixat fiecărei mănăstiri, un buget proporționat cu trebuințele sale materiale și în raport cu obiceiele și cu îndatoririle de ospătare și de miluire ce sînt în datinile lor. Guvernul a îngrijit ca mănăstirile țării, cele neatîrnate, să rămînă locuri de retragere, de cuvioșie, de odihnă și de adăpost sufletesc, iar nu dărămături, pustiite de călugări și chiar uneori de preoți de mir, sau cantoare de negoțuri cămătărești și focare de procese, de intrigi și de mîrșevii, precum sînt azi mănăstirile închinate din țările românești.

---

[1] A se vedea *formularul de declarațiune* din partea călugărilor greci, cînd sînt trămiși în calitate de egumeni la mănăstirile închinate din Țara Românească, în *Memorandum* al d-lui Gr. Bengescu, 1858, p. 75.

Acest rezultat mîntuitor l-a produs crearea unei administrațiuni centrale a bunurilor mănăstirești, care s-a instituit îndată ce s-a simțit că o sarcină de astfel de natură nu se mai potrivește cu caracterul monacal. Este un lucru de o neapărată trebuință ca o astfel de măsură nimerită, care pînă acum a fost numai parțială și adică mărginită la mănăstirile neatîrnate, să se aplice tuturor mănăstirilor pămîntene, în de obște. Toți egumenii trebuiesc descărcați de sarcina gestiunei externe a mănăstirilor. Acum proprietățile mănăstirești nu pot fi bine administrate decît printr-o autoritate mireană, recunoscută de stat, care să ofere toate cuvenitele chezășii de ordine și de probitate; mai bine decît călugării, ea poate să dirige întrebuințarea veniturilor, conform cu spiritul, cu dispozițiunile, cu voințele și cu intențiunile manifestate de ctitori și de dănuitori.

Spre a descurca toate puntele atingătoare de administrarea mănăstirilor închinate și averei lor, ne mai rămîne acum să vedem în ce mod trebuiesc să fie repărțite și întrebuințate veniturile acelor bunuri, ca să nu se facă abateri nici din litera, nici din spiritul donațiunilor legale ce s-au făcut acelor mănăstiri. Ca să ajungem la acest rezultat, cată mai-nainte de toate să recunoaștem că averile mănăstirești, în de obște, sînt supuse toate la două condițiuni, care sînt aceleași pentru toate categoriile de mănăstiri fără osebire. Oricine a dat ceva la vreo mănăstire, a avut mai ales două scopuri în vedere; adică de a înlesni întrebuințarea cuviincioasă a locașului căruia a făcut dania, și de a-i da mijloace ca să se săvîrșească, printrînsul, acte de pietate și de binefacere, sub orice formă ele s-ar prezenta.

Cea dintîi condițiune este de sineși un lucru așa de firesc încît abia a fost vreo odinioară trebuință ca să se înscrie în actele de danie. Este bine înțeles că cine dăruiește ceva vreunui așezămînt oarecare, o face, mai întîi de toate pentru ca să-i asigure și să-i îmbunătățească soarta. Cu toate acestea, actele de închinare cele legale, ba chiar și unele de închinare arbitrarie, nu lipsesc de a coprinde, ca o clauză expresă, întreținerea mănăstirilor închinate din țară, pare că cei cari le-au clădit și chiar cei care le-au închinat pe nedrept, s-ar fi temut ca să nu vină un timp cînd călugării străini ar despuia sau ar năpusti acele locașe pămîntene, atît în folosul Sîntelor-Locuri, cît poate chiar și pe seama lor proprie.

În această privință, statul român are datoria de a cere ca mănăstirile pămîntene să fie întreținute dupe măsura averei lor, căci toți românii se simt adînc pătrunși de cea mai dreaptă mînie, cînd văd cum călugării străini, cari de atâția mari de ani administră acele averi, lasă să se dărapene si să se pîngărească atîtea mîndre creațiuni ale cuvioșiei și ale măririi străbunilor lor; cînd văd mai cu seamă cum, din așa multe bogății rămase de la pietoșii dănuitori, mai nici o părticică nu este întrebuințată la întreținerea și la preînoirea acelor așezăminte. Putem spune fără sfială și fără greș, că cel puțin jumătate din mănăstirile închinate din țările române, se află azi într-o stare de părăsire desăvîrșită, și că egumenii lor sînt numai niște stringători ai veniturilor lor, spre a le trece de-a dreptul la Sîntele-Locuri, atunci cînd banii nu le rămîn în pungă. Demnitatea sfintei noastre religiuni, voințele generoșilor ctitori și dănuitori ai mănăstirilor noastre, spiritul chiar al națiunii în genere, strigă necontenit în contra unor nelegiuiri ca acestea. Cum doară va putea sta guvernul nostru nepăsător și a nu-și împlini datoria, curmînd un rău ca acesta și punînd stavilă la așa nerușinate abuzuri?

Dar, nu numai întreținerea clădirilor, a slujbei bisericești și a obștei ce locuiește în mănăstire, sînt unicele condițiuni stipulate de dănuitorii averilor mănăstirești.

La noi, ca și aiurea, mănăstirile n-au fost odinioară, numai locașuri de retragere, exclusiv consacrate unei vieți monahale inactive; într-o țară așa de expusă ca a noastră, la tot felul de cotropiri și de bîntuieli, mănăstirile, clădite mai toate în formă de cetățui cu țepene ziduri de apărare și pitite mai adesea în locuri mai mult sau mai puțin ferite de prădări, mănăstirile, zicem, erau menite a găzdui în sînul lor pe cei ce căutau adăpost, a înlesni mijloacele de trai celor slabi și neputincioși, a păstra neprețuitele comori ale cunoștințelor și ale măiestriilor omenești; în sfîrșit, a dezvolta și a răspîndi aceste binefaceri ale minții și ale înțelepciunii.

Iată de ce natură erau diferitele sarcine ce se lăsau pe seama sîntelor așezăminte, sămînate în vechime pe teritoriul românesc. Toți aceia pe care cuvioșia și dorul lor de țară îi îndemna să voiască binele material și moral al națiunii, nu aflau alt mijloc de a-l întemeia, decît clădind și înzestrînd mănăstiri. Așa vedem că strămoșii noștri au adus tot mereu pe altarele religiunii, prinoasele îmbilșugate ale patriotismului lor; îi vedem dăruind mănăstirilor, pentru ca și acestea să primească și să ospăteze pe călători; pentru ca ele să adăpostească pe pribegi; să ajute și să miluiască pe sărmani și pe văduve; să înzestreze și să căpătuiască pe orfani; să întreţină spitaluri pentru bolnavi și infirmi; să întocmească tiparnițe pentru publicarea și răspîndirea de cărți folositoare; în sfîrșit pentru ca ele să contribuiască, prin toate mijloacele, la îmbunătățirea stării morale și materiale a țării și ca, la caz de nevoie, ele să vină și în ajutorul patriei.

Poate că dintr-un simțimînt de acelaș fel a purces chiar și gîndul de a închina unele mănăstiri pămîntene la cele de la Sîntele-Locuri. Străbunii noștri au sperat, pe semne, că, punînd în mai de aproape relațiuni mănăstirile din țările noastre cu acelea din Orientul depărtat, călugării cari de acolo vor veni aci, fiind mai învățați decît ai noștri, vor ști să dea, la noi, exemplul unei pietăți mai luminate și vor contribui, în mod mai puternic, la propășirea națiunii române. Cît despre trecut, ne place a o mărturisi, speranțele lor n-au fost totdeauna deșearte; dar tare s-au schimbat vremurile, și ale lor bune intențiuni au slujit de temei la prelungirea unei stări, care azi este foarte depărtată de ceia ce a fost uneori și de ceia ce, cu amăgire, se credea că are să fie pururea.

Cele ce, în mod general, am expus pînă aci cu privire la binefacerile ce mănăstirile erau datoare a răspîndi printre locuitorii țării, acelea nu sînt simple cuvinte, fără dovezi. Cele mai multe acte de danie și mai ales cele de închinări legale, coprind asemenea îndatoriri; ele numai prin formă se deosibesc dintr-un act într-altul; dar spiritul și intențiunile ce le-au dictat sînt pretutindeni aceleași; clauzele se schimbă însă dupe epoce și dupe firea dănuitorilor. Nu e mai puțin adevărat că orice mănăstire, precît are avere, are și îndatoriri corelative de binefaceri publice. Acesta era un fapt așa în de obște cunoscut și netăgăduit încît, abia numai cu vreo patruzeci de ani înapoi, nici unia din mănăstirile țării, fie dînsa închinată sau neatîrnată, nu i-ar fi dat prin gînd de a fi scutită, de cîte ori a fost trebuință a se face contribuţiuni, fie parţiale, fie colective, cu scop de a stîrpi epidemiile, de a se clădi sau a se întreţine spitale, aziluri şi orfanotrofii, de a se institui sau de a se înzestra şcoale, seminarii, tipografii, ba chiar şi de a se face *cisle*, pentru plata datoriilor statului, ori pentru întreţinerea oştirilor de apărare [1].

A refusa asemenea ajutoare ar fi părut călugărilor de mai-nainte, o călcare a voinţelor ctitoriceşti, de oare ce fundatorii au lăsat mănăstirilor, avutul lor numai şi numai cu scopul ca sub scutul apărător al sfintei noastre religiuni, ele să răspîndească, preste tot cuprinsul ţării, binefacerile unor avuţii mai cu spor întrebuinţate.

Nimeni nu poate tăgădui că actele de binefacere publică au fost una din condiţiunile stipulate la noi de către dănuitori; şi nimeni nu poate dovedi că a existat vreo dată în ţară o mănăstire oarecare, fie dînsa de orice categorie, care să se fi abătut de la îndatorirea de a contribui prin *cislă*, sau la înfiinţarea de institute publice de binefacere, sau la ajutoare de dat patriei, în vremuri grele.

Deci, ne întemeiem a zice că nu se află acum un cuvînt oarecare pentru ca mănăstirile închinate din ţările româneşti să poată pretinde a fi scutite de a îndeplini, sub acest raport, voinţele testatorilor, voinţe la care, în timp de secoli, ele au stat supuse fără nici o împotrivire [2].

În calitatea sa de chezaş al îndeplinirii vechilor stipulaţiuni, statul român este dator să-şi întrebuinţeze acum autoritatea spre a asigura îndeplinirea strictă a clauzelor de danie. Lui i se cuvine, fără îndoială, de a face să se execute voinţele ctitorilor, atît întru ceia ce priveşte întreţinerea tuturor sfintelor aşezăminte din ţară cît şi în regularea şi fixarea părţii de contribuţiuni, prin care averile mănăstireşti trebuie să vină în ajutorul institutelor de utilitate publică. Şi să ne aducem bine aminte că nu este în ţară nici un aşezămînt mănăstiresc, a cărui avere să nu fie supusă, prin însăşi natura ei, la această a doua îndatorire a tutulor mănăstirilor pămîntene.

---

[1] Mai că nu se află mănăstire la care să nu se găsească asemenea condiţiuni, în actul de închinare. Această îndatorire pe care ar fi şi de prisos a o mai dovedi, este un ce aşa de firesc, aşa de întrupat în spiritul închinărilor, încît guvernul ţării a dispus totdauna de dînsa, fără nici o împotrivire; el a hotărît şi soiul şi cătimea contribuţiunilor mănăstireşti. A se vedea raporturile obşteştei adunări din Moldova (12 sept. 1704 şi 1 mart. 1706), întărită de Antioh vodă Cantemir (iunie 1705 şi mart. 1706). Apoi încă hrisoavele următoare: în Ţara Românească: al lui Alexandru Ipsilanti (17 martie 1775), Muruz (27 noemv. 1793 şi 20 octom. 1794), Hangerli (22 ianuar. 1798), al divanului executiv (25 mart. 1798) Constantin Ipsilanti (5 sept. 1803); Caragea (19 mai 1817); — în Moldova: al lui Ipsilanti (8 iunie 1799), raporturile adunărilor din Moldova (25 mart. 1813 şi 1 ianuarie 1828) şi din Ţara Românească (6 dechemv. 1822). Mai adaogem hrisoavele lui Constantin Brîncoveanu (1707) şi lui Constantin Mavrocordat (28 dec. 1716), atingătoare de mănăstirea închinată *S-tul Sava* din Bucureşti. O mulţime de acte de felul acesta se află la Arhivele Statului.

Puterile străine s-au folosit şi ele adesea de aceste contribuţiuni mănăstireşti numite *cisle*. Mai întotdauna, pe timpul ocupaţiunei Principatelor Române de oştirile ruseşti sau turceşti, mănăstirile au contribuit cu bilşug la întreţinerea lor. A se vedea poruncile lui Mihai-vodă Şuţu (1 dec. 1801), ale divanului executiv din Ţara Românească (14 mart. 1809, 10 april. şi 4 iul. 1812) şi toate actele relative la ocupaţiunile militare străine, şi păstrate în Arhivele Statului.

[2] Precum am spus mai sus, guvernul a dispus întotdeauna de această obligaţiune impusă mănăstirilor închinate de către ctitorii lor.

A se mai vedea asemenea condicile de socoteli pe care toate mănăstirile aveau datorie să le înfăţişeze şi să le supună la controlul statului. Asemenea condice se mai păstrează la Arhive, mai ales pe anii dintre 1730 şi 1741.

E drept însă, e chiar folositor de a recunoaşte, că mănăstirile cele *închinate* din România au o îndatorire *mai mult* decît mănăstirile noastre cele *neînchinate*. Tocmai în acea îndatorire, adaosă sau suplimentară, şi numai întrînsa, stă, ca să zicem aşa, partea *materială* sau *mirenească* a dreptului de *închinare*. Actele cele vechi, actele ctitoriceşti care coprind şi întăresc închinarea unei mănăstiri pămîntene, conţin în ele o a treia clauză, osebită de cele pe care le-am analizat pînă acum. Acea clauză le impune de a da ajutoare, plocoane, pomeni şi miluiri, nu numai în obiecte de consomaţiune, ci mai ales în bani, la mănăstirile de la Sîntele-Locuri, patroane ale lor. Din cele mai multe acte de danie regulată, se vede că tot prisosul veniturilor, dupe îndeplinirea întreagă a celor două prime condiţiuni, sînt menite a alcătui acele ajutoare. Socotelile sau *semile* mănăstirilor închinate, care au fost supuse, la diferite epoce, controlului guvernului, dovedesc cu prisos că într-astfel s-a urmat atunci pe cînd clauzele donatorilor erau încă respectate. Cată să luăm seama că, pe atunci, chiar şi mănăstirile a căror închinare nu se făcuse dupe legile recunoscute de statele române şi de capii bisericei şi a căror avere fusese lăsată cu abuz în deplina stăpînire a Sîntelor-Locuri de peste Dunăre, chiar şi acelea nu îndeplineau condiţiunea de ajutoare şi miluiri, trămise peste graniţă, decît după ce mai întîi îndestulase toate acele obligaţiuni pămînteneşti, care erau însuşite stării lor constitutive [1].

Prin urmare, ni se pare un ce evident că, îndată ce se va restrînge dreptul de ajutoare, plocoane şi miluiri în adevăratele lui margini, guvernul român nu va contesta cîtuşi de puţin stricta şi religioasa executare a acestei ultime clauze. Din sincera şi regulata păzire a datorielor ce sînt impuse mănăstirilor închinate în raport cu ţara noastră, unde se află aşezate şi aceste locaşuri şi averile lor, va decurge, ca o urmare firească, şi obligatorie, îndeplinirea datoriilor de dărnicie şi miluire către Sîntele-Locuri care sînt prescrise în actele de închinare. Totuşi, să nu se uite că, acestea fiind pururea subordonate celorlalte două clauze, ele nu se vor putea îndeplini niciodată în dauna celor întîietoare. Trebuinţele momentane ale mănăstirilor închinate, diferite nevoi ale patriei, desvoltările reclamate uneori de institutele de binefacere sau de educaţiune publică din ţară, în sfîrşit creşterea sau scăderea veniturilor averei mănăstireşti, toate acestea pot să pricinuiască adese schimbări în suma de ajutorare ce se vor da lavrelor patroane din Orient.

Această ameninţare de fluctuaţiuni şi de nestatornicie ar putea să pară primejdioasă călugărilor străini, mai ales în momentul de faţă; totuşi ei n-au drept a se plînge de dînsa, căci, de bună seamă ea este de sineşi coprinsă în actele de închinare, şi adeseori chiar este anume rostită în documentele cele mai autentice. Tocmai de aceia, guvernul român, luînd de bază, în această împrejurare ca în toate celelalte, dispoziţiunile regulate de ctitorii şi de dănuitorii primitivi, dispoziţiuni pe a căror soliditate nu o pot contesta nici călugării străini, nu va putea nici dînsul să conteste că se cuvine a face, pe tot anul, o parte mănăstirilor de la Sîntele-Locuri, din veniturile mănăstirilor noastre cele închinate, și că acea parte va fi tocmai prisosul acelor venituri. Însă, chiar din această pricină, acea parte nu va putea fi hotărîtă în mod neschimbat și fix, pe cît timp vom voi să ne ținem de clauzele coprinse în actele cele vechi, căci ea va fi pururea subordinată la îndeplinirea altor condițiuni, ce au asupră-i o netăgăduită precădere. Deci, deoarece partea aceia nedeterminată din veniturile mănăstirilor închinate este, cînd vom căta bine, numai un fel de dar binevoitor, nu rezultă de loc dintr-însul, în folosul Sîntelor-Locuri, un drept pozitiv și specificat în mod categoric, carele să poată fi prefăcut vreodată, într-o sarcină sau într-un bir permanent și neschimbat.

---

[1] A se vedea porunca Hangerliului din 27 august 1798, raportul obşteştei adunări a Ţării Româneşti (10 sept. 1798), porunca lui Muruz (dec. 1801) ş. alt. A se consulta cartea d-lui I. Brezoianu, la pag. 89, precum şi condicele mai sus citate.

Cu atît mai puțin se vor putea întemeia călugării din străinătate pe acel obicei de dărnicie tradițională, moștenit de la vechii ctitori ai mănăstirilor pămîntene, spre a reclama, în puterea lui, un drept de amestic sau de control în întrebuințarea veniturilor mănăstirești. Documentele antice dovedesc fără îndoială, că ei au dreptul de a se bucura de bunăvoința și de dărnicia țărilor românești, dar nu, de fel, că ei au pe acela de a regulamenta însiși acea dărnicie.

Așa dar totul, cînd e vorba de întrebuințarea veniturilor mănăstirilor închinate, se reduce la formarea unui buget anual, pe care numai națiunea română este în drept a-l întocmi, deoarece acel buget dispune numai de fonduri și de venituri care aparțin unor mănăstiri pămîntene și nu celor străine; totuși va trebui ca într-însele să se țină pe deplin seama de voințele ctitorilor și dănuitorilor; căci, osebit de părțile din venit afectate la trebuințele interne ale mănăstirilor închinate, și osebit de cele destinate așezămintelor de binefacere și de folos public ale țării, cată să se mai prevadă întrînsele și oarecari ajutoare ori miluiri către mănăstirile din Locurile-Sînte.

Acum, spre a ne rezuma în cîteva cuvinte, vom repeți că, compulsarea documentelor ce stau în ființă și cercetarea amănunțită a drepturilor *ab antiquo*, ne-au adus la concluziunile următoare, care prezentă de sineși și cu foarte slabe neajunsuri, întreaga soluțiune a cestiunii mănăstirilor închinate din Principatele Române:

1° Proprietățile mănăstirilor zise *grecești*, sînt în realitate averea unor *mănăstiri pămîntene*, care sînt legate de Sîntele-Locuri din străinătate numai prin faptul *închinării*. Totuși, *închinarea* nu impune mănăstirii pămîntene altceva decît a recunoaște *precăderea duhovnicească* a mănăstirii de care ea depinde, și a da acesteia *ajutoare* și *miluiri*; atîta și nimic mai mult. Astfel fiind dreptul, mănăstirile închinate, precum și avutul lor, trebuiesc să fie puse, față cu statul român, în aceiași stare ca toate celelalte mănăstiri pămîntene, care și ele au proprietăți. Temeiul acestei dispozițiuni se află întru aceia că actul care deosebește mănăstirile închinate de cele neatîrnate, nu este cîtuși de puțin de natură a preschimba, pentru acelea, dreptul lor de proprietate, nici pozițiunea lor civilă în statul românesc.

2° Numirea egumenilor străini și recomandați de Sîntele-Locuri, și-a tras origina din oarecare condițiuni de superioritate morală și intelectuală a călugărilor din Orient, asupra clerului pămîntean; acele

condițiuni nu mai există astăzi, și prin urmare, nu mai este nici un cuvînt de a primi în țară la noi egumeni străini, cu atît mai mult că ființa lor aci produce acum niște rezultate cu totul opuse celor care au îndemnat pe strămoșii noștri la o asemenea măsură. Deci, numirea egumenilor străini nu-și mai are azi cuvîntul de a fi, ci, din contra, ea este păgubitoare pentru țară și derăpănătoare pentru vechile ei așezăminte ctitoricești.

Pe de altă parte, starea actuală a țării, din puntul de vedere social, cere neapărat, pentru administrarea averilor mănăstirești, ca dînsa să fie încredințată, nu unor persoane îmbrăcate cu caracterul religios, ci unei instituțiuni mirenești și speciale în asemenea materie. Cată dar să se osebească foarte lămurit însușirile unui egumen și unui stariț mănăstiresc de acelea ale unei administrațiuni a bunurilor mănăstirești, care aceia trebuie să fie compusă de bărbați cu specialități civile și științifice de naturi diferite.

3° Întrebuințarea venitului mănăstirilor închinate, care precum s-a dovedit, nu se deosebesc de cele neatîrnate decît prin faptul cu totul spiritual al închinării, cată să fie regulată prin bugete, ce se vor întocmi de națiunea română și în care se va prevedea, *pe tot anul* și *dupe potriva trebuințelor momentului*, osebite părți, menite:

a) la clădiri și la întreținerea cuviincioasă a mănăstirilor pămîntene închinate, și a acelor persoane cari au drept a locui în ele;

b) la contribuțiunea în favoarea institutelor de binefacere, de cultură și de utilitate publică ale țării (biserici, școale, spitaluri, ateliere și felurite instituțiuni culturale);

c) la trămiterea de ajutoare, daruri și miluiri la Sîntele-Locuri din Orient, spre a se întreține și acolo, cu subvențiuni românești și sub controlul statului român, așezăminte de religiune, de binefacere și de învățămînt public.

Regulată fiind în acest mod, cestiunea mănăstirilor închinate din Principatele Române, ar satisface pe deplin atît litera cît și spiritul clauzelor prescrise de ctitori și de dănuitori. Această regulare ar fi, totdeodată, conformă cu obiceiele tradiționale și consfințite prin acte vechi ale statului român și ale bisericei răsăritene. Ea ar fi dreaptă, onestă, folositoare pentru toți și, putem zice și mai mult, glorioasă pentru românii de odinioară și pentru cei din viitor.

Cît despre noi, dupe ce am cercetat cu luare aminte toate documentele vechi ce ne-au venit a mînă, văzînd că, deocamdată, lipsește cu totul o bună înțelegere asupra schimbărilor ce trebuiesc neapărat aduse la starea lucrărilor de acum, pe de altă parte, înlăturînd cu sfială orice lege de secularizare generală, care ar confunda într-un singur potop toate averile mănăstirești din țară, ni se pare că modul dupe care noi am tratat și am căutat să rezolvăm cestiunea, este unicul carele să poată stîrpi abuzurile și neorînduielile ce se comit în zioa de azi, unicul asemeni care ar curma cu dreptate greutățile numeroase ce, din toate părțile, se înalță amenințătoare pentru liniștea și bunul trai în țară la noi.

București, 1863.

REGULAMENT INTERIOR PENTRU CONSILIUL GENERAL AL INSTRUCȚIUNEI PUBLICE

Art. I. Ministrul Instrucțiunei Publice, fiind dupe art. 22 § I, al legei instrucțiunei, președinte al consiliului general, poate să delege, în lipsă-i, dreptul de președință, pentru o întreagă sesiune, unuia din membrii acestui consiliu.

Art. II. Președintele sau delegatul său la președință deschide și închide ședințele; priveghează asupra observării legei și regulamentului de față; decide ordinea zilei pentru desbateri; pune cestiunile în votare și proclamă rezultatul votului; face să se păzească ordinea discuțiunilor, rechemînd în cestiune sau la ordine pe oratori, cînd este necesitate, și oprind întrerupțiunile de către alți membri. Chemarea la ordine pentru prima oară nu se va înscrie în procesul verbal.

Art. III. Pe lîngă președinte vor fi aleși, prin majoritatea voturilor, doi secretari, din sînul consiliului, cari, vor privighia redacțiunea proceselor verbale; vor da citire, la trebuință, de orice acte depuse la biurou; vor aduna și vor controla voturile; vor îngriji redactarea tuturor hîrtielor ieșite din consiliul general osebit de raporturile pentru care vor fi aleși anume raportori.

Sarcina secretarilor va fi numai pe timpul unei sesiuni a consiliului.

Art. IV. Ministeriul Instrucțiunei Publice va pune la dispozițiunea consiliului general un număr necesar de copiști tahigrafi, cari, sub direcțiunea unui șef de biurou din minister, vor forma cancelaria consiliului general. Acel șef de biurou va fi redactorul hîrtielor, sub privigherea și răspunderea secretarilor aleși de consiliu.

Art. V. Toate hîrtiele emise din consiliu general vor fi subscrise de președinte și contra semnate de secretari. Însă raportul general, prevăzut la art. 30 al legei de instrucțiune, și orice alte acte adresate de consiliu general, direct către Ministrul Instrucțiunei, se vor subscrie de delegatul ministeriului la președință, iar în lipsă de un asemenea delegat de totalitatea sau de majoritatea membrilor consiliului general.

Art. VI. Pentru fiecare propunere asupra cărei consiliul general va fi consultat de către ministru, conform art. 20 și 28 din legea instrucțiunei, consiliul va alege, din sînul său, prin majoritatea voturilor, o comisiune de cinci membri, care va fi însărcinată a examina propunerea și a face asupră-i un raport, despre care va da cunoscință consiliului, în ședința generală, printr-un anume raportor ales din sînul acelei comisiuni și însărcinat cu citirea și cu susținerea lui.

Art. VII. Propunerile relative la întinderea sau îmbunătățirea instrucțiunei, provenite din inițiativa membrilor consiliului general, vor trebui să se depună la biurou, subscrise cel puțin de cinci membri ai consiliului general. După cetirea unor asemenea propuneri, consiliul va decide, dacă se iau în considerațiune, și în caz afirmativ, cinci din membrii propunători vor fi aleși spre a constitua comisiunea însărcinată cu examinarea propunerei și cu redactarea raportului, care va fi citit și susținut, în ședința generală, de un anume raportor, ales din sînul acelei comisiuni.

Art. VIII. La caz cînd vreo propunere ar necesita lucrări de o mare întindere, numărul membrilor din comisiunea examinatoare se va putea adaoge pînă la îndoit, spre a elabora raportul mai cu grabă. Atunci comisiunea se va împărți în secțiuni; iar raportul ei complect va fi citit și susținut, în ședința generală, de noul și același raportor.

Art. IX. Fieșice raport al unei comisiuni trebuie să coprindă, ca concluziune, opiniunea clar formulată a comisiunei sau a majorității ei, împreună și cu aceea a minorității

Aceasta din urmă va avea precădere la discutare și la vot.

Art. X. Citirea în ședință generală a raportului unei comisiuni, asupra vreunei propuneri, nu va putea întîrzia mai mult de cinci zile după alegerea comisiunei ce are a o esamina.

Însă, cînd comisiunile vor fi mai numeroase de cinci membri, atunci se va acorda, pentru prezintarea raportului, un adaos de cîte o zi mai mult pentru fiecare membru ce va trece peste numărul de cinci.

Art. XI. Propuneri nu se mai pot priimi nici pune în dezbatere în cele din urmă cinci zile ale sesiunei, nefiind timpul necesar spre a le examina.

Art. XII. Pentru redactarea raportului general prevăzut la art. 30 al legei instrucțiunei, vor fi desemnați toți raportorii, cari în ședințele precedente ale sesiunei, vor fi susținut raporturi de comisiune; însă consiliul mai poate să adaoge, pe lîngă dînșii, unul, doi sau trei membri, aleși din sînu-i prin vot.

Acest raport va fi cea din urmă lucrare a unei sesiuni, el se va citi și susține, în ședință generală de un raportor, anume ales de consiliu.

Art. XIII. Raporturile comisiunilor vor fi îndată tipărite, prin îngrijirea Ministeriului Instrucțiunei și sub controlul biuroului consiliului general. Ele se vor împărți la membrii consiliului general și la delegați din consiliul permanent, cu 24 ore cel puțin, înainte de punerea lor în desbatere.

Art. XIV. Fiecare membru al consiliului general poate fi ales în mai multe comisiuni deodată.

Art. XV. Delegatul ministrului la președință și secretarii iau parte atît la votare cît și la lucrările comisiunilor, în care pot fi aleși ca membri și chiar ca raportori.

În caz cînd lipsind ministrul din ședință, delegatul său la președință s-ar afla raportor al vreunei comisiuni, atunci cel mai în etate dintre membrii numiți din cler, după art. 22 § XI al legei de instrucțiune ocupă președința.

Art. XVI. Ședințele consiliului general se vor ține la trebuință în toate zilele, osebit de duminici și sărbători, în localul destinat pentru aceasta de Ministerul Instrucțiunei. Orele la cari se vor deschide ședințele vor fi sau la amiazi, sau la 7 ore seara, după cum va alege consiliul.

Art. XVII. Ședințele se vor deschide prin citirea apelului nominal al membrilor, de către un secretar; în urmă se va face citirea procesului verbal din ședința precedentă, la care membrii consiliului general precum și delegații din consiliul permanent, sînt în drept a cere rectificări, și în caz de contestațiune, le pot dobîndi numai printr-un vot aprobativ al consiliului.

Art. XVIII. Şedinţele nu se pot ţine decît în fiinţa de faţă a două treimi din membrii consiliului general.

Art. XIX. Membrii consiliului general sînt îndatoraţi a face cunoscut, în scris, biuroului, motivele lipsei lor de la şedinţe. Consiliul decide prin vot despre validitatea motivelor.

Art. XX. Absenţele nemotivate ale membrilor consiliului general se fac cunoscute Ministrului Instrucţiunei, prin adresă oficială a consiliului; şi, în caz de repeţire pînă la şepte ori, i se va propune de a înlocui membrii abătuţi, printr-alte persoane, în conformitate cu prescripţiunile Art. 22 din legea instrucţiunei.

Art. XXI. Votul este secret atunci numai cînd se prezintă o cestiune de persoane. În orice alt caz, votarea se face pe faţă, prin sculare şi şedere, sau prin apel nominal. Votarea secretă se face în urne, cu bile albe şi negre sau cu bilete scrise.

Art. XXII. Osebit de cazul prevăzut prin legea instrucţiunei la Art. 20 § III, majoritatea este constituită prin jumătatea voturilor membrilor de faţă, plus unul.

Art. XXIII. Cuvîntul se cere de la preşedinte care-l acordă după rîndul cererei.

Un membru al consiliului general nu poate cere cuvîntul mai mult de două ori, în aceeaşi cestiune, osebit numai spre a susţine raportul în desbatere cînd se află raportor.

Art. XXIV. Înainte de a se deschide discuţiunea generală asupra unei cestiuni ce se află la ordinea zilei, se pot prezinta la biurou, amendamente la conclusiunile raporturilor de comisiuni formulate în scris. Orice amendament, spre a se putea citi în şedinţă şi pune în discuţiune, trebuie să fie subscris cel puţin de trei membrii ai consiliului. Discuţiunea şi votarea amendamentelor vor precede desbaterea şi votarea cestiunilor principale.

Art. XXV. Discuţiunea nu se va putea închide mai-nainte de a fi vorbit toţi oratorii înscrişi la biurou, afară numai dacă înşişi vor renunţa.

Art. XXVI. Fiecare membru al consiliului general are drept a cere, prin intermeziul biuroului consiliului orice ştiinţe de la minister, relative de administraţiunea şi la statistica instrucţiunei publice. Tot pentru asemenea informaţiuni, se pot chiema la şedinţele consiliului directorul general al Ministerului Instrucţiunei, revizorii şcolari, directorii de stabilimente de instrucţiune, cari totuşi nu pot participa întru nimic la deliberaţiune.

Toţi membrii consiliului general vor primi cîte un esemplar din Buletinul Instrucţiunei Publice în tot cursul anului.

Art. XXVII. Acest regulament-şi va avea tăria sa în actualul period trienual, prevăzut prin Art. 23 din legea instrucţiunei. Nici o modificare, adaos sau scădere nu i se vor putea face de cît numai la începutul uneia din sesiunile viitoare, şi atunci în urma unei propuneri subscrisă de zece membri ai consiliului cel puţin. Pentru asemenea operaţie se va alege atunci o comisiune specială, fără ca aceasta se poată opri pe consiliul general de a-şi începe şi urma lucrările după regulamentul în fiinţă.

GIMNAZIE ŞI ŞCOALE REALE

RAPORT ASUPRA ORGANIZAŢIUNII CE AR FI SĂ SE DEA ÎNVĂŢĂMÎNTULUI SECUNDAR ÎN ROMANIA, PREZENTAT CONSILIULUI GENERAL DE INSTRUCŢIUNE PUBLICĂ, ÎN SESIUNEA LUI DIN ANUL 1865

La deschiderea primei sesiuni a consiliului general de instrucţiune publică, din care Dl. Odobescu făcea parte ca delegat al consiliului de stat, Ministerul Justiţiei, Cultelor şi Instrucţiunei Publice, adresase consiliului general un şir de propuneri, între care erau coprinse şi următoarele idei, atingătoare de învăţămîntul secundar:

„O greşită direcţiune pare a fi luat învăţămîntul nostru gimnazial. El s-a socotit de completare a educaţiunii, în loc de a fi considerat numai ca mijloc de trecere la învăţămîntul superior. Această greşită direcţiune a făcut şi din gimnaziele noastre, pepiniere de candidaţi la funcţiuni.

Noua lege a şcoalelor, prin art. 199–219, prevăzînd înfiinţarea de şcoale reale, ne dă, domnii mei, mijloace de a împuţina pe viitor răul ce constatarăm.

Consiliul permanent a elaborat proiecte de programe pentru o parte din şcoalele secundare. Conform art. 29 din legea şcoalelor; d-nii delegaţi ai consiliului permanent vă vor da, în privinţa acestora, toate lămuririle şi astfel îmbunătăţirile ce proiectele în cestiune vor primi din dezbaterile d-voastre, ne vor permite a le aplica îndată în şcoale".

Comisiunea însărcinată cu examinarea propunerilor d-lui ministru al Instrucţiunii Publice, relative la învăţămîntul secundar, care propuneri sînt coprinse sub rubrica a II-a, în discursul d-sale la deschiderea sesiunii actuale a consiliului general al instrucţiunii adunîndu-se în mai multe şedinţe; avînd în vedere articolii legii asupra instrucţiunii din 25 noiemvrie 1864, atingătoare de această parte a învăţămîntului, precum şi procesele verbale ale consiliului permanent, adică unul din 17 iulie, două din 21 iulie, unul din 10 august 1867 şi altul fără dată relativ la şcoalele secundare de fete; a deliberat asupra acestor materii şi-şi rezumă astfel opiniunile sale:

Din cuvintele susmenţionate ale d-lui ministru rezultă că două cestiuni sînt mai ales puse în examinarea consiliului general, adică, pe de o parte:

1° direcţiunea ce este a se da învăţămîntului secundar, prin gimnazii, şcoale reale, profesionale etc. De altă parte:

2° examinarea proiectelor de programe ce consiliul permanent a elaborat pentru o parte din şcoalele secundare.

Luînd în deliberare prima cestiune, comisiunea s-a simţit fericită de a găsi exprimate în cuvintele d-lui ministru, chiar ideile de care toţi membrii ei sînt pătrunşi, şi a căutat, ţinîndu-se în marginile prescrise de lege, a propune, într-un mod general, mijloacele ce ea socoteşte a fi mai nimerite spre a ajunge la scopul de toţi dorit.

Mai înainte de toate, făcînd o nomenclatură a tuturor institutelor de învăţămînt public secundar, prescrise de noua lege a instrucţiunii, şi din care unele se află de acum existente, iar celelalte sînt încă de înfiinţat, ea a constatat că ele se pot clasifica în şase specii diferite, unele subîmpărţite în mai multe ramure şi graduri, şi anume:

I. *Licee*, în număr de 9 şi *gimnasie* 37. (Art. 93 al legii).

II. *Şcoale reale*, fără număr determinat. (Art. 199, 200).

III. Şcoale secundare de fete, 8 la număr. (Art. 184).

IV. Şcoale profesionale: de agricultură cu ferme-model, 3, (Art. 207), de industrie, 7 (Art. 208), de comerciu 7 (Art. 214).

V. Seminarie: de gradul I, 7 şi al IIe, 2. (Art. 224).

VI. Şcoale de moaşe, de două graduri. (Art. 220, 221).

Între aceste diferite specii de şcoale sînt unele, şi anume, cele coprinse sub n-ele IV, V şi VI, al căror scop şi tendenţe sînt chiar însemnate prin numirile ce ele port, fiind create pentru formarea de bărbaţi sau femei cu profesiuni bine specificate, adică: preoţi, agronomi, industriaşi, comercianţi şi moaşe.

Legea determină condiţiunile sub care aceste şcoale trebuiesc să funcţioneze, şi numai examinarea programelor ce li s-ar face ar putea să înlesnească consiliului general, mijloacele de a da instrucţiunii ce se predă într-însele, o direcţiune mai potrivită cu scopul la care tind.

În momentul de faţă s-au prezentat comisiunii, prin procesul verbal al onorabilului consiliu permanent din 21 iulie 1865, numai programa seminariilor, şi despre aceia se va vorbi la locul său.

Comisiunea şi-a aţintit toată luarea aminte asupra direcţiunii ce ea crede că ar trebui dată învăţămîntului, în cele două specii de şcoli însemnate sub n-ele I şi II, adică, pe de o parte, *liceelor* şi *gimnazielor*, pe de alta, *şcoalelor reale*.

Plecînd din punctul de vedere că învăţămîntul secundar, spre a fi astăzi complet într-o ţară, trebuie să aibă un caracter îndoit, adică a fi socotit, într-unele şcoale, ca un studiu intermeziar între clasele primare şi facultăţi; iar într-altele, ca un complement suficient al instrucţiunii elementare, comisiunea socoteşte de cel mai neapărat folos ca acestei părţi a instrucţiunii publice să se dea la noi, două direcţiuni pe care spre a nu le numi contrarii, le vom arăta ca mergînd paralel. Aceste două tendenţe sînt caracterisate prin denumirile generice de *studii clasice* şi *studii reale* sau practice.

Fie-ne iertat, mai-nainte de a intra în caracterizarea mai amănunţită a acestor studii, diverse nu prin natura ci prin tendenţele lor, şi mai-nainte de a schiţa măsurile principale de executat spre a realiza coexistarea acestor două tendenţe în şcoalele noastre secundare, fie-ne, zicem, iertat de a relata aci cîteva cuvinte foarte însemnate ale unui bărbat ce este prenumărat printre somităţile instrucţiunii în Francia,

şi totdeodată printre cei mai călduroşi apărători ai drepturilor românilor, ale d-lui Saint-Marc Girardin. Domnia sa zice:

„În orice discusiune sînt oameni exageraţi. În ochii umaniştilor (în sensul ce se da odinioară studiilor de *umanioare*, în vechiul nostru colegiu de la St. Sava), scăpare nu este afară din studiile clasice. În ochii realiştilor, acesta e numele partizanilor studiilor uzuale, scăpare nu este afară din aceste studii. Cît despre mine socotesc că un popor care azi ar vrea pentru educarea sa, numai şcoale clasice, sau numai şcoale reale, ar fi un popor foarte rău educat. De vreme ce educaţiunea trebuie să se rapoarte asupra profesiunii ce fiecare om va îmbrăţişa mai tîrziu, un asemenea popor, avînd numai un singur fel de educaţiune, ar avea numai o singură profesiune. Acela ar fi un popor compus numai de învăţaţi, sau numai de industriaşi. Societatea însă nu poate să meargă astfel; ei îi trebuie, spre a-şi îndeplini scopul, să-şi dezvoalte activitatea în toate sensurile; îi trebuie industriaşi, agricultori, neguţători, muncitori; dar îi trebuie şi învăţaţi. La un popor de învăţaţi, maşina societăţii s-ar opri în loc; la un popor de industriaşi, însăşi civilizaţiunea ar rămînea nemişcată. Pentru un popor, învăţaţii sînt tot aşa de trebuincioşi ca şi magistraţii. Ştiinţele şi cei ce le cultuvă îi sînt tot aşa de trebuitori ca şi maşinele..."

Acestor elocuente cuvinte, comisiunea nu crede necesar să mai adauge ceva spre a dovedi imperioasa trebuinţă ce este pentru o naţiune care voieşte să trăiască din viaţa civilizaţiunii, de a împărţi şcoalele sale secundare, adică acele şcoale în care omul dobîndeşte mai ales cunoştinţele ce întreţin viaţa socială, în două categorii distincte, avînd fiecare scopul său curat determinat, şi a crea astfel, în sînu-i o activitate felurit dezvoltată, o diversitate spornică în rezultate multiple şi fericite.

„La un popor, zice eminentele publicist Emile de Girardin, în cartea sa asupra instrucţiunii publice, la un popor al cărui spirit a ajuns să nu mai admită nici o idee de privilegii moştenite, instrucţiunea nu poate rămînea ca în timpii cînd averile erau monopolizate, carierele obligatorii, vocaţiunile silnicite, cînd unele clase erau privilegiate cu paguba celorlalte; atunci instrucţiunea nu mai poate fi uniformă, ci trebuie să varieze dupe diversitatea profesiunilor; ea nu mai poate fi cu totul clasică, ci trebuie să devină şi profesională; căci cu cît mai mult averile se vor subîmpărţi, cu atîta mai mult specializarea instrucţiunii va deveni riguros obligatorie".

La noi legea cea nouă a instrucţiunii ofere toate înlesnirile spre a se pune în practică aceste idei salutarii, pe care se bazează astăzi sistema cea mai logică şi cea mai lăudată de învăţămînt secundar. Mîntinînd şi dezvoltînd, pe de o parte gimnaziele; iară, pe de altă parte, lăsînd toată latitudinea pentru crearea de şcoale reale, ea deschide o cale îndoită pe care comisiunea crede că trebuie, fără sfieală, să pornim de îndată instrucţiunea noastră de gradul al doilea.

Aşadar, datoria ce mai rămîne deocamdată, acesteia de împlinit, spre a completa ceia ce legea prevede, este de a cerca să caracterizeze într-un mod mai lămurit acele două tendenţe, aplicate la învăţămîntul ce ne ocupă, spre a statornici, într-astfel, bazele generale pe care în urmă au să se întemeieze corpurile administratoare ale instrucţiunii publice, ca să pregătească pentru acele şcoale, programele de studii, proiectele de metode pedagogice ce ar fi inaugurat întrînsele.

Şi mai-nainte de toate, comisiunea socoteşte de neapărat a constata că, din diversificarea studiilor în ramurile gemene ale instrucţiunii secundare, se poate cîştiga un mare folos : acela de a se consolida foarte tare, în fiecare din ele, specia de învăţătură ce-i este rezervată.

În adevăr, cînd într-o şcoală, scopul instruirii nu este determinat cu precisiune, cînd tendenţele generale ale învăţămîntului nu sînt toate pornite către una şi aceeaşi ţintă, fie chiar ca materiile predate în acea şcoală să nu fie nici numeroase nici împovărătoare pentru spiritul şcolarilor, totuşi învăţătura acolo este fără soliditate şi facultăţile celor ce învaţă se răsipesc fără spor. Cunoştinţele dobîndite, neputîndu-se grupa împrejurul unei idei predomnitoare, se pierd cu mare înlesnire şi lasă numai oarecari idei nestatornice, mai adesea pernicioase pentru inteligenţă şi moralitate.

Din contra, cînd elevul iese dintr-o şcoală în care toate studiile s-au urmat dupe o sistemă identică, conducătoare la un sfîrşit comun şi niciodată pierdut din vedere, toată ştiinţa cîştigată rămîne-naintea lui aşa de clar lămurită, aşa de bine clasificată încît, la orice moment al vieţii, el se poate servi cu dînsa, ca zeţarul cu literele bine regulate ale unei caştie de imprimerie.

Tot această specializare a studiilor pentru fiecare şcoală în parte, permite a se da fiecărei materii de învăţămînt o dezvoltare îndestulătoare şi a nu se sacrifica toate cunoştinţele, grămădite la un loc, una în dauna celorlalte. Apoi şi elevul unei şcoale bine specializate, condus în tot cursul învăţămîntului său secundar dupe aceiaşi sistemă de studiu, şi mănţinut, în curgere de mai mulţi ani, în aceiaşi ordine de idei, aprofundează cu înlesnire şi precît îi este de trebuinţă, toate materiile ce se prezentă investigaţiunilor sale; căci, oricît ar fi de diverse acele materii, modul sub care îi vin înainte, îi este acum familiar şi, prin urmare, chiar dificultăţile lor îi sînt lesne accesibile şi lesne de învins.

Întemeiată cu credinţă pe aceste foloase, comisiunea păşeşte la specificarea naturei şcoalelor secundare, ce ea crede că e bine a se întocmi, spre a face cît mai curînd ca naţiunea română să se poată bucura de asemenea foloase.

Din aceste şcoale, unele, adică *liceele* şi *gimnaziele*, vor reprezenta direcţiunea *clasică* şi *teoretică* a studiilor; iar celelalte, *Şcoalele reale*, direcţiunea *generalizatoare* şi *practică* a învăţăturilor.

Ambele aceste specii de şcoale au, cu puţine deosebiri, a utiliza fondul comun de învăţături prescris prin art. 116 al nouei legi de instrucţiune; însă, fiecare din ele, cu un scop diferit, cu o tendenţă putem zice opusă.

Pe de o altă parte, în *licee* şi *gimnazie*, ar avea să predomnească, pentru ramura literară a învăţămîntului, tendenţa exclusiv clasică; pentru cea ştiinţifică, tendenţa teoretică.

Pe de altă parte, în *şcoalele reale*, ramura literară ar fi dezvoltată dupe o tendenţă cu totul *generalizatoare*, iar ramura ştiinţifică, cu o aplecare pronunţată spre *practică*.

Liceele, pe care comisiunea le vede cu părere de rău figurînd în lege sub această numire nouă, pe cînd toată lumea se deprinsese la noi cu numirea foarte apropiată de *gimnazie*, cu atît mai mult că dînsa nu poate înţelege existenţa unei şcoale care, sub un nume special, ar da, ca termen de studiu, o parte trunchiată din învăţămîntul *liceului*, — *liceele*, zicem, sau mai bine gimnaziele complete de şapte clase, ar fi propriu-zis, şcoale intermeziare; ele ar servi exclusiv pentru a forma, prin studii clasice şi teoretice bine maturite, studenţi pentru facultăţi; din ele ar ieşi toţi acei tineri cărora timpul, mijloacele materiale şi aptitudini intelectuale mai destinse, le-ar fi permis a consacra şapte ani la învăţături pregătitoare, spre a intra în şcoalele superioare care ar completa instrucţiunea lor; în ele, în fine, s-ar forma acei oameni pe care domnul Saint-Marc Girardin, în cuvintele mai sus citate, îi numeşte învăţaţii, şi-i arată aşa de trebuitori pentru progresul civilizaţiunii.

Aşadar, pentru ca gimnaziele noastre să poată corespunde cu o misiune atît de-naltă şi de dificultoasă, comisiunea încă crede că nivelul general al studiilor trebuieşte înălţat întrînsele, cu mult mai presus de ce se află în momentul de faţă, cînd singure gimnaziele reprezentă mai tot învăţămîntul secundar, cu variile sale tendenţe.

Partea clasicităţii trebuieşte îngrijită cu multă scrupulozitate; studiul limbelor latină şi elenă considerat ca baza acestui învăţămînt, trebuieşte, în tot timpul defipt acestor şcoale, adîncit atît sub raportul gramatical cît şi din punct de vedere al literaturelor antice. Cunoştinţele morale, sociale şi politice trebuiesc prezentate într-o ordine care să permită o dezvoltare mai amănunţită a materiilor ce ele coprind. În fine, ştiinţele pozitive trebuiesc înfăţişate din privirea teoriei, spre a putea servi de fundament solid studiilor ştiinţifice superioare, la care unii din şcolari ar avea a se consacra mai tîrziu şi din exerciţiu temeinic al puterii raţionamentului pentru cei ce vor mărgini întru atîta cunoştinţele lor ştiinţifice.

Pusă pe astfel de cale, instrucţiunea gimnazială ar trebui să fie neîncetat supusă la o geloasă priveghere, spre a nu se coborî de la un nivel aşa de înălţat, şi a pierde caracterul de profunditate ştiinţifică, care singur îi asigură un rezultat salutariu; iar admiterea elevilor în sînul acestui complex de studii ar trebui asemenea să fie înconjurată de cele mai solide garanţii de capacitate şi de asiduitate fructuoasă, dovedite în clasele primare sau la examene riguroase de admisiune.

Comisiunea e dar de părere :

1. Că pe astfel de scară înaltă trebuiesc ridicate treptat studiile exclusiv clasice şi teoretice, în toate gimnaziele complete şi necomplete, azi existente în ţară;

2. Că, pentru cele ce sînt pînă acum începute, este de folos ca ele să se completeze, îndată ce timpul şi mijloacele vor permite;

3. Că, pretutindeni unde legea prevede înfiinţarea de licee, această prevedere să se realizeze la timp oportun;

4. Că orice creaţiune de clase inferioare ale unui liceu să presupună de sineşi completarea institutului, prin clasele superioare subsecuente, la timp oportun, fără ca un număr oarecare de clase de liceu, mai mic

decît cel prevăzut prin lege pentru licee, să poată constitui o școală secundară de sineși existentă și considerată ca școală completă.

Se înțelege, dupe cele mai sus expuse, că o asemenea școală n-ar corespunde de loc cu scopul ce s-a determinat acestor așezăminte de învățămînt *intermeziar* și n-ar servi decît a croi oameni cu educațiuni triunchiate, neposedînd nici cunoștințele practice trebuincioase în viața socială, nici cele teoretice care introduc pe om în cercul înaltei științe. Unii asemeni oameni n-ar face decît să înmulțească clasa de acum mult prea numeroasă a aspiranților incapabili la lefurile din bugetul statului, și prin urmare, școalele care i-ar fi produs, ar paraliza și ar răsturna toate bunele rezultate ce comisiunea crede că se vor obține din reorganizarea completă a instrucțiunii secundare.

5. În loc de numirea de *licee*, să se restituie institutelor de învățămînt secundar, clasic și teoretic, aceia foarte apropiată și unică de *gimnaze*, rămînînd ca, tot sub această numire, să se cuprinză și acele școale în care învățămîntul gimnazial ar fi încă necompletat, dar a căror completare pînă la numărul de șapte clase ar fi numai o cestiune de timp și de mijloace bugetare și didactice.

Cu modul acesta, școalele secundare clasice și teoretice ar rămînea bine specificate sub o unică denumire, și caracterul lor de *școale intermeziare* n-ar mai fi întru nimic supus la echivocul lăsat de lege, prin îndoita numire de licee și gimnazii.

b) ȘCOALELE REALE

Despre *școalele reale* s-a menționat adesea în țară la noi, mai ales în acești din urmă ani. Ministerul Instrucțiunii le-a făcut mai totdauna o mică parte în bugetul său; s-a și cercat a se pune în lucrare asemenea școale, însă pînă acuma fără de succes; în fine noua lege a instrucțiunii, prin art. 199 și 200, vine a consacra în mod legal aceste institute și le definează cu termenii următori: „Scoalele reale au de scop a da învățătura trebuincioasă pentru exercitare a unei arți și profesiuni".

Comisiunea vede într-aceste articole ale legii o sorginte fecundă pentru luminarea națiunii române și pentru îndreptarea spiritelor doritoare de cunoștințe, pe o cale ce desigur va duce la prosperitatea materială, prin varietatea noțiunilor practice răspîndite în majoritatea poporului, și în soliditatea în instituțiunile țării, prin cunoașterea tuturor datorielor cetățenești.

„Orce guvern întemeiat pe îndoitul principiu al egalității de drepturi și al alegerii, zice Emile de Girardin, va fi tot anarhic și șovăind pe cît timp nu va avea o sistemă de instrucțiune care să regenereze spiritul public falsificat și rătăcit de erori și de prejudecăți vechi; care să răsipească învălmășeala de pretențiuni ridicate prin confundarea principiului egalității civile cu acela al egalității sociale; care să stabilească ierarhia inteligențelor; care să formeze o cîtime însemnată de oameni luminați, destul de numeroasă spre a satisface cerințele administrațiunii municipale, juriului, alegerilor de tot felul".

Dintr-aceste zise se lămurește că comisiunea a avut bine aminte de a nu confunde învățămîntul școalelor reale cu acela propriu al profesiunilor; ea, în această materie, se unește cu opiniunea lui Jules Simon, care zice că „Școala reală trebuie să fie practică, fără însă a fi specială".

Această școală își va recruta elevii săi în clasa foarte numeroasă a cetățenilor care n-au nici timpul nici mijloacele, poate nici dorința de a împinge pe copiii lor pînă la studiile de facultăți, fără însă de a voi să facă dintr-înșii simpli meseriași. Într-o țară ca a noastră, unde proprietatea cea mare, moșia, este menită a trăi încă timp îndelungat alături cu cea parcelară a săteanului, unde cunoștințele de agricultură practică, de negoț și de industrie agricolă, de ar fi mai răspîndite ar înzeci veniturile țării și ale particularilor, unde instrucțiunea superioară este grea de dobîndit, prin numeroasele lipse de care ea sufere, și unde poate chiar ea nu s-ar răspîndi mult decît în detrimentul prosperității materiale, într-o asemenea țară, zicem, noțiunile generale și practice, căpătate într-un mod lesnicios și răpede, sînt, fără îndoială, cele mai în deobște necesare și poate chiar, pînă la un punt oarecare, cele mai folositoare.

Pe aceste idei se fundează comisiunea spre a propune înființarea, cît mai grabnică și mai răspîndită, de școale reale, care, stabilite fiind prin toate orașele țărei, să formeze cetățeni luminați și pătrunși de datoriile lor morale și sociale, să înlesnească exploatarea inteligentă a avuțiilor ce stau la noi sub mîna fiecăruia, părăsite sau răsipite din neștiință și din neîndemînare.

Asemenea școale, într-un curs de patru, mult cinci ani ar inculca elevilor principii solide de religiune și de morală socială, idei clare și folositoare despre drepturile și datoriile lor; le-ar prezenta tabeluri lămurite despre ramurile principale ale cunoștințelor de ordine literară și politică; le-ar da noțiuni temeinice de toate științele pozitive, avînd pururea în vedere aplicarea lor la viața practică.

Comisiunea insistînd mult asupra tendințelor cu totul realiste ce sînt a se da studielor din aceste școale, în opozițiune cu cele teoretice din gimnazie, crede de a sa datorie să schițeze, în cîteva răpezi trăsuri, caracterul ce-i pare de cuviință a se defige învățăturilor care vor face obiectul școalelor reale.

Totdeodată, recunoscînd lăudabila inițiativă ce onorabilul consiliu permanent a luat în acest sens, prin procesul său verbal din 10 august 1865, prin care propune ca gimnazielor ce sînt a se înființa prin capitalele de județe să se dea o direcțiune cît se poate mai practică, spre a fi adevărate școale reale, în care junii să ia cunoștințele neapărate la diverse arte și meserii, ea crede că va înlesni lucrarea corpurilor chiămate a regulamenta aceste școale, semnalînd pe scurt, principalele direcțiuni ce au a se da diverselor materii ce vor compune partea didactică a școalelor reale.

Și mai înainte de toate, ierte-ni-se încă odată a cita cîteva cuvinte ale d-lui Saint-Marc Girardin, în privința unor studii, indispensabile în orice școală cu tendențe realiste:

„Dacă sînt școale care să aibă trebuință de instrucțiune religioasă, negreșit că acelea vor fi cele reale. În alte școale, studiile literare aprofundate pot, deși nu de ajuns, să dezvolteze și să purifice instinctele morale ale sufletului omenesc. Literatura înalță sufletul și-l înștiințează despre însemnătatea și demnitatea lui; căci literatura de suflet se ocupă și către suflet se îndreptează. Prin urmare, în studiile literare este totdeauna un fel de cultură morală; dar, în studiile realiste, ce va susține oară sufletul în demnitatea sa? Ce va cultiva instinctele sale morale? Și cu toate acestea, eu sînt adînc încredințat că omul are trebuință de o asemenea cultură. Fără de ea, sufletul amorțește și se stinge; rămîn numai patimile. A crea școale realiste fără de învățămînt religios, este a organiza barbaria și cea mai rea din toate barbariile, nu aceia ce vine mai-nainte de civilizațiune și o pregătește, ci aceia care vine în urmă-i și care este decadența și corupțiunea ei.

Religiunea este educarea acelora ce nu mai au alta; ei numai prin religiune țin de omenire. Creînd dar instrucțiunea secundară practică, alăturați-o cu învățămîntul religios; într-alte locuri, el e folositor; aici este indispensabil".

Să o punem dar în capul nomenclaturii cunoștințelor ce sînt a se preda în școalele reale.

ȘTIINȚE MORALE, LITERARE ȘI POLITICE

I. *Religiune*, adică explicarea evanghelielor, istoria vechiului și noului Testament, literatura biblică și eclesiastică, morala și psihologia în prescurtare.

II. *Limba română*, studiată în comparațiune cu cea *latină*, care, aci, va fi privită numai ca sorgintea în care se poate dobîndi cunoștința limbei naționale; așadar, răpezi noțiuni de gramatica limbei latine și puține traduceri de fraze latine lesnicioase. Compuneri românești literare și mai ales epistolare. Răpede schițare a istoriei generale a literaturilor antice și moderne.

III. *Limba franceză*, mai ales cu deprinderi la citirea și vorbirea acestei limbi, a cărei cunoștință va deschide elevilor un mijloc de o mai departe instruire, făcîndu-le accesibilă una din literaturile moderne cele mai avute și mai instructive.

Limbile *italiană* și *germană* vor fi facultative.

IV. *Geografia fizică* și *politică* a globului, cu noțiuni de statistică și de etnografie; geografia detaliată a țărilor române, cu statistica lor.

Istoria universală, prezentată în tabeluri generale, repărțită între anii de studii ai școalei; *istoria națională* cu mai multe dezvoltări.

V. Idei de *drept natural și politic*. Cunoștința *dreptului administrativ* și a legiuirilor țării. Noțiuni de *economie politică*.

ȘTIINȚE EXACTE, NATURALE ȘI FIZICE

VI. *Matematici* : *Aritmetica* cu aplicațiuni la comptabilitatea comercială, agricolă și industrială. Primele noțiuni de *algebră*. *Geometria* practică cu aplicațiuni la geodezie, la mecanica elementară, și noțiuni de arhitectonică.

VII. *Științele fizice*. Noțiuni elementare de cosmografie și de meteorologie. *Fizica* : cunoștința puterilor naturii, a instrumentelor celor mai practice și a mașinilor mai simple și mai uzuale. Chimia cu aplicațiuni la tehnologie.

VIII. *Științele naturale*, cu aplicațiuni la igienă, la industrie și mai cu seamă la agricultura practică.

IX. *Caligrafia*, urmată de *desemnul liniar* și de primele noțiuni de desemn artistic.

Pe lîngă asemenea școale reale, ce ar trebui instituite în toate capitalele și orașele de districte, comisiunea este de părere ca consiliul general să invite pe domnul ministru al Instrucțiunii de a încuragia, dacă lipsesc mijloacele de a crea, stabilimente de internate particulare, subvenționate chiar de stat sau de municipalități, în care școlarii să repete în comun lecțiunile acelor școale, exercitîndu-se încă și la *gimnastică* și la *muzică*.

O altă cestiune ce a preocupat pe comisiune este lipsa de cărți didactice, dupe care s-ar putea preda științele în școalele reale; ea socotește însă că mijlocul cel mai nimerit spre a subveni la această lipsă, ar fi să se numească o comisiune de oameni speciali care, împreună cu membrii consiliului permanent, să se ocupe a cerceta și a examina toate publicațiunile de asemenea natură, făcute în Germania, în Elveția, în Belgia, în Anglia, în Francia etc. și alegînd dintre ele, pe cele mai apropiate pentru școalele reale ce se vor crea în România să ofere premie la cele mai bune traducțiuni și localizări ale publicațiunilor alese.

Comisiunea crede necesariu a adauge că, printre foloasele ce ar aduce școalele reale, trebuie să se prenumere și acela de a pregăti, într-un mod foarte nimerit, pe junii care vor voi să se consacre la profesiuni mai înalte. Astfel, elevii cari ar ieși din școalele reale cu cunoștințe varii și practice, dar mai mult generale, s-ar găsi foarte bine preparați spre a intra în școalele de pură aplicațiune profesională, adică în școalele de comerciu, de industrie și de agricultură, prevăzute prin unele articole din legea instrucțiunii, și poate chiar în școalele secundare de medicină și de artă militară. Astfel ar putea să completeze studiilor lor, cei care ar voi să îmbrățișeze, într-un mod definitiv, o carieră profesională, fără de a fi nevoiți să treacă prin studiile lungi și teoretice ale gimnazielor.

S-ar putea încă adauge că elevilor din școalele de Bele-Arte să se ceară, la admisiunea lor, absolvirea cursurilor din școalele reale, atunci cînd ei nu vor fi trecut prin gimnazie.

Terminînd aceste considerațiuni asupra utilității și asupra tendințelor *școalelor reale*, comisiunea pătrunsă de folosul acestor instituțiuni, își rezumă într-astfel concluziunile sale :

1. Consiliul permanent al instrucțiunii va fi invitat să elaboreze proiectul de programă și regulamentele necesarii pentru înființarea și administrarea internă a școalelor reale, care programe și regulamente, formate în sensul propunerilor de mai sus, se vor pune în deliberarea consiliului general în viitoarea sa sesiune.

2. Pînă atunci însă se vor înființa atîtea prime clase de *școale reale*, precît mijloacele pecuniare și didactice vor permite, prin deose-

bitele capitale de judeţe ale ţării, conform procesului verbal al onorabilului consiliu permanent din 10 august 1865.

3. Să se acorde o simţită precădere la înfiinţarea de *şcoale reale*, care ne lipsesc cu totul, asupra înfiinţării de noi gimnazie de care mai avem, şi astfel gimnaziele propuse prin procesul verbal al onorabilului consiliu permanent din 21 iulie 1865, să fie înlocuite prin *şcoale reale*.

4. Clasele *şcoalelor de comerciu* existente se vor înlocui treptat, începînd chiar de estimp, prin clase de şcoale reale, pînă ce completîndu-se acestea din urmă şcoale, se vor putea forma *şcoalele superioare de comerciu*.

5. Consiliul permanent va fi invitat a elabora, conform § 1 din art. 20 al legii de instrucţiune, şi avînd în vedere consideraţiunele mai sus expuse, proiecte de programe pentru *şcoalele* profesionale de *agricultură, comerciu* şi de *industrie*, spre a fi examinate în sesiunea viitoare a consiliului general.

6. Să se invite ministerul a întocmi o comisiune de oameni speciali cari, împreună cu membrii consiliului permanent, să se ocupe a alege şi a regula traducerea şi localizarea sau redactarea cărţilor didactice necesare pentru şcoalele reale şi pentru cele profesionale.

Comisiunea, în această parte a raportului său, ocupîndu-se a satisface justele îngrijiri arătate de d-l ministru în discursul său, în privinţa învăţămîntului secundar, a căutat totdeodată să proiecteze pentru acest ram important al instrucţiunii publice o organizaţiune care să prezente toate chezăşiile cerute pentru statornicirea unor principii sociale folositoare ţării şi dezvoltătoare a prosperităţii ei intelectuale şi materiale.

Ea a avut în vedere că, precum zice cu mult cuvînt, Emile de Girardin „un guvern care se transformă nu poate să se aşeze, să se statornicească, să se perpetue pînă nu va avea o sistemă de învăţătură publică, care să fie în raport cu principiele sale fundamentale ; astfel, într-un guvern reprezentativ, a cărui bază e alegerea poporului şcoalele trebuie să tindă a pregăti junimea, prin felurite studie speciale şi solide, de a exercita drepturile ce ea va fi chiămată a îndeplini, de a practica datoriile ce interesul comun şi comunal îl vor impune" [1].

II.

Trecînd acum la a doua propunere a d-lui ministru al Instrucţiunii adică la : examinarea programelor, proiectate de onor. consiliu permanent pentru şcoalele din învăţămîntul secundar, comisiunea se crede datoare a rememora că asemenea proiecte de programe nu i s-au înfăţişat nici pentru *scoale reale*, nici pentru cele *profesionale* existente sau proiectate, nici în fine pentru *şcoalele pregătitoare de moaşe*.

Onorabilii delegaţi ai consiliului permanent însă au prezintat, prin procese-verbale tipărite din 21 iulie şi 10 august 1865, oarecari programe propuse pentru *licee, gimnazii* şi pentru *seminarii* de grad I şi II ; iar printr-un al treilea proces-verbal, au înfăţişat programa elaborată pentru *şcoalele secundare de fete*.

Comisiunea, mai-nainte de a intra în cercetarea acelor două dîntîi elaborate, a trebuit să se încredinţeze dacă ele nu sînt altuceva decît chiar reproducerea exactă a programelor acestor şcoale, pe anul şcolar încetat, sau dacă ele prezintă vre-o modificare.

În cazul dîntîi, ele neapărat nu ar fi putut fi cu totul conforme cu cerinţele nouei legi, exprimate în articolii respectivi în cari se determină materiile de studiu ale diferitelor acele şcoale ; în al duoilea caz, ele erau fatalmente osîndite a nu poseda garanţiele ce, cu multă înţelepciune, noua lege impune, la art. 20, pentru orice modificaţiuni de introdus în programele şcolare. Zicem *fatalmente*, fiind-că în timpul cînd ele au putut fi lucrate, consiliul permaninte se vedea în imposibilitate de a cere opiniunea consilielor şcolare, cari n-au luat existenţă, după punerea ei în lucrare, la începutul corentului an şcolar.

Pus în această alternativă, adică de a nu introduce, între materiale didactice, adaosele sau scăderile cerute de legea cea nouă ; sau de a elabora programe, fără de a cere prealabilile opiniuni de la consiliele competinte, se vede că onor. consiliul permanent s-a crezut în poziţiune de a alege între două ilegalităţi pe ceea ce i s-a părut mai tolerabile şi împins, credem, dintr-un mare zel pentru progresarea instrucţiunii publice, s-a ocupat de îndată a modifica de la sineşi programele existente în şcoalele gimnaziale şi seminariale.

Dreptatea cere încă să constatăm că, prin circulara ministerială sub No. 9601 din 1865, § VII şi VIII, onor. consiliu permanent s-a văzut direct provocat la această urmare, şi că acest corp cedînd la provocaţiunea ce i se făcuse, a cătat a se ţine, în noile sale programe, cît se poate mai alăturat de a le precedentului an şcolar, întru ceea ce priveşte natura obiectelor de studiu şi repărţirea materialelor pe clase.

Cu toate acestea, comisiunea avînd în vedere ; pe de o parte, coprinderea legii la art. 20, 95, 116, 117, 233, 234 şi 418 ; pe de altă parte, interesele reale ale şcoalelor secundarii în parte, folosul practic al junimei aflătoare azi în acele şcoale şi în fine, consideraţiunile de ordin mai general, expuse în partea I a acestui raport, a ajuns la concluziuni întru cîtva diverginte de ale onor. consiliu permanent, concluziuni pe cari ea socoteşte de cuviinţă a le sprijini aci prin cele mai de căpetenie considerante care au fost obiectul deliberaţiunilor sale.

Aşa dar, comisiunea :

Considerînd că noile programe ce onor. consiliu permanent propune pentru licee, gimnazie seminarie de ambele grade, se prezintă consiliului generale, nu ca reproducerea fidelă a programelor din anul şcolar expirat, ci ca elaborare nouă a consiliului permanent ;

Considerînd că, deşi legea arată la art. 116, 117, 233 şi 234, materiele de studii ale liceelor, gimnasielor şi seminarielor de îmbe grade, întru cîtva diferite de cele existente în programele anului încetat, iar la art. 418, prescrie ca noua lege să se aplice cu începutul anului şcolar 1865 ; totuşi ea precizează foarte lămurit, la art. 20, că programele de şcoale, anterioare, aplicării ei, adică cele ce erau *în fiinţă* la promulgarea legii (25 noembrie 1864), au să funcționeze pînă cînd se vor putea întruni toate condițiunile ce ea reclamă spre a se face vreo modificare oarecare la toate acele programe cari, prin osebită dispozițiune a legii nu se află dispensate de asemenea formalități;

---

[1] Se suprimă aci partea a doua a acestui raport, deoarece ea tratează subiecte de interes cu totul momentan.

Considerînd dar că coprinsul art. 418 nu răstoarnă deloc dispozițiunile art. 20, căruia se află supuse toate celelalte articole din legea nouă, privitoare la programe de școale;

Conchide:

Că modificarea programelor existente în expiratul an școlar, nu are nimic imperios sub raportul legal, și că prin urmare, ea nu poate crede că un motiv de legalitate să fi impins pe onor. consiliu permanent a elabora, pentru estimp, programe noue, aplicabili liceelor, gimnazielor și seminarielor *afară din prescrierile formale* ale legei.

Apoi încă comisiunea:

Considerînd că cestiunea programelor școlare este de importanță majoră pentru învățămîntul public, astfel încît și legiuitorul a simțit trebuința de a o înconjura cu toate garanțiele putincioase și a o supune la prelucrarea tutulor corpurilor consultative ale instrucțiunei publice;

Considerînd că proiectele de programe înfățișate de onor. consiliu permanent pentru licee, gimnazie și seminarie, au fost elaborate în lipsă de cunoștințe prealabile despre opiniunile consililor școlare respective, și prin urmare, în neconformitate cu legea instrucțiunii la art. 20, § 1;

Considerînd că aceste opiniuni prealabile ale consilielor școlare, în cestiune de programe, legea instrucțiunii le consideră ca niște condițiuni esențiale, așa încît, în lipsa lor, orice modificare la programele școlare în ființă, trebuie să fie considerată ca nulă;

Comisiunea crede:

Că programele prezentate de onor. delegați ai consiliului permanent, pentru licee, gimnazie și seminarie nu pot fi luate în examinare și votate de către consiliul general al instrucțiunei, ne fiind însoțite cu opiniunile consilielor școlare respective și neoferind, prin urmare, garanțiile legali, cari sînt condițiunea *sine qua non* a existenței lor.

În fine, comisiunea:

Considerînd că, sub raportul utilității ce revine învățămîntului dintr-însele, preschimbările propuse de onor. consiliu permanent, la programele liceelor, gimnazielor și seminarielor, nu sînt de natură a satisface nici principiul unității de programe și de metoda ce trebuie să domnească într-o scoală, cel puțin în cursul unei întregi evoluțiuni de clase, nici exigențele unei reforme generale a instrucțiunii secundare, pe care mai sus comisiunea s-a cercat a o schița;

Considerînd că, deși materiele propuse în programele onor. consiliu permanent diferă întru puțin de ale programelor anului școlar precedent, însă ele tot taie adînc în sistema didactică actuală, modificînd orele de prelecțiuni și distribuțiunile de catedre, producînd, astfel oarecare deconcertare în personalul profesoral;

Considerînd că orice modificări tinzînd a produce asemeni efecte în corpul profesoral, osebit însă de măsurile disciplinare, judecate necesarii de administrațiune și îngăduite de lege, ar fi puțin oportune în momentul de față, cînd fondul studielor rămîind același, ele (modificările) nu s-ar afla compensate printr-un profit real al instrucțiunei secundare în genere;

Considerînd că, după ideile emise în partea I a acestui raport, toate programele școalelor secundarii vor avea să incerce, în anii următori, o preschimbare oare-cum radicală;

Considerînd că, în așteptarea unei asemenea preschimbări, ce s-ar face cu toate precauțiunile necesarie și dupe toate formalitățile impuse de lege, preschimbare care negreșit ar atinge nu pe noua serie de elevi, intrați în școală deodată cu inaugurarea ei, și nu de loc pe cei cari au început studiele lor secundarie într-o evoluțiune de clase anterioare, ar fi puțin logic de a preschimba cît de puțin, astăzi într-un sens, ceea ce va fi mult preschimbat, mine, în alt sens;

Considerînd că o sistemă sau o programă, cîtuși de puțin nouă, cînd se introduce în clasele școlare, nu poate să-și aibă aplicarea de cît treptat și prin înființarea gradată de clase reformate, care înlocuiesc pe cele vechi, gradat și simultaneu desființate;

Considerînd că, deși nu în proporțiuni amenințătoare, tot însă măsura propusă de onor. consiliu permanent, prin preschimbarea programelor în școalele de care se vorbește, nu ține strict seama de acest principiu, obligator pentru oricare sistemă de învățămînt; căci preschimbarea subită a programelor, în cursul unui studiu, aduce în totdauna perturbațiune, nu numai în personalul didactic al școalei, ci mai ales în spiritul elevilor, trunchind și confuzionînd studiele lor;

Considerînd în fine, după cele zise pînă aci, că modificarea programelor existente, din puntul de vedere al utilității învățămîntului, se cade a fi amînată pînă se vor lua toate măsurile asigurătoare prescrise de lege, ca astfel toate corpurile ce compun învățămîntul să poată participa la o așa importantă lucrare și a contribui, cu toții împreună, la stabilirea unei noue sisteme de învățămînt public, prin care legea nouă se aibă o aplicațiune salutariă pentru națiunea română.

Bazîndu-se pe toate aceste considerațiuni de variă natură, prin care ea se vede silită, cu destulă părere de rău, a constata că programele prezintate estimp de onor. consiliu permanent, pentru licee, gimnazie și seminarie de ambele grade, nu sînt nici elaborate conform legii, nici folositoare pentru instrucțiune, comisiunea propune, ca măsuri executoare pentru momentul de față:

1. Să se mențină întru toate, pentru curgătorul an școlar, programele ce erau în ființă, în gimnazie și seminarie, la promulgarea nouei legi scolare, rămîind ca modificațiunile ce se vor socoti de cuviință pentru aceste școale, să se facă conform legii, în anul viitor și să se aplice treptat.

2. Să se invite onor. consiliu permanent a elabora, pentru reformarea gimnazielor în conformitate cu ideile expuse în partea I, litera a, a acestui raport, programe de studii, care se vor supune consiliului general, în viitoarea sa sesiune.

Asemenea va fi invitată să prelucreze conform legii, și programe pentru seminariile de ambe grade.

Luînd apoi în examinare programa *școalelor secundare de fete*, pe care onorabilii delegați ai consiliului permanent au supus-o consiliului general, conform coprinsului art. 188 al legii de instrucțiune, comisiunea, studiind cu atenţiune această programă, a găsit-o întru toate conformă cu cerinţele legii şi cu necesităţile acestui ram al instrucţiunii secundare, şi nu găseşte altă modificare de propus la acea programă decît numai :

1. A se reduce obligativitatea studiului limbelor italiane şi germană la una singură dintr-însele, după cum vor alege elevele sau părinţii lor.

Comisiunea crede încă cum că :

2. Studiul acestor limbi, spre a da foloase reale, trebuieşte repărţit cel puţin pe patru clase;

Ceea ce va fi foarte mult înlesnit, atunci cînd numai una, oarecare, din aceste limbi ar rămînea obligatorie pentru fiecare elevă în parte.

Acestea sînt d-lor, rezultatele deliberaţiunilor comisiunei, care cu onoare se supune în cunoştinţa şi la aprobarea domnilor-voastre.

ROMÂNIA LA EXPOSIŢIUNEA UNIVERSALĂ DIN 1867, LA PARIS

MEMORIU ASUPRA PARTICIPĂRII SALE. — EXTRACTE DIN CIRCULARELE ŞI INSTRUCŢIUNILE CĂTRE CONSILIELE JUDEŢENE ŞI COMUNALE, CĂTRE PREFECŢI ŞI CĂTRE AGRICULTORI ŞI INDUSTRIAŞI.

I

În luna octomvrie din anul încetat 1865, guvernul român, înştiinţat prin agentul său din Paris, despre dispoziţiunile ce se luau acolo în privinţa Exposiţiunii universale, care se va face la 1867, însărcină pe dl. Alexandru Odobescu, consilier de stat, de a se duce la Paris, în calitate de comisar delegat din partea Principatelor Române şi să se pună acolo în relaţiune cu comisiunea imperială, spre a regula împărtăşirea Românei la acest concurs internaţional.

Delegatul, îndată ce sosi la Paris, se adresă către dl. consilier de stat, Le Play, comisar general, spre a-l ruga să-i facă cunoscut spaţiul şi locul ce sînt destinate Principatelor Unite în palatul şi parcul exposiţiunii.

Totdeodată, şi conform cu înţelegerea ce luase mai dinainte cu comisiunea permanentă română, ce se instituise atunci în Bucureşti, el prezentă un stat aproximativ al productelor ce ţara noastră va avea să expună.

Această enumerare de obiecte, ce aveau a figura în exposiţiunea română, era făcută pe cît se putuse, dupe diviziunea regulamentară a grupelor de producte expozabile şi era mai cu seamă dezvoltată la despărţirile II, (obiecte de arte liberale), IV, (veşminte şi ţesături), V (producte brute naturale), VII, (alimente), VIII şi IX (producte animale şi vegetale vii).

Răspunsul comisarului general nu veni de îndată. Consideraţiuni diplomatice aruncase oarecare îndoieli în spiritul comisiunii imperiale; se pusese întrebarea dacă Principatele Române pot a se înfăţişa de sineşi într-un concurs internaţional şi dacă ele au dreptul a expune într-un loc rezervat numai lor, precînd ele încă nu se bucură de toate prerogativele statelor cu totul neatîrnate. Aceste nedomiriri se aplanară însă şi comisiunea imperială, convinsă că, pe tărîmul civilizator al industriei şi al comerciului, popoarele n-au a se supune la împiedicări politice, primi pe români în cercul popoarelor expozante, pe un picior de perfectă egalitate; aşa dar numele Principatelor Unite Române figură în Monitorul oficial francez din 14 decembrie 1865, printre statele representate direct la Exposiţiunea universală din Paris.

În urma acestora, dl. comisar general adresă delegatului român o epistolă, în care-i anunţa :

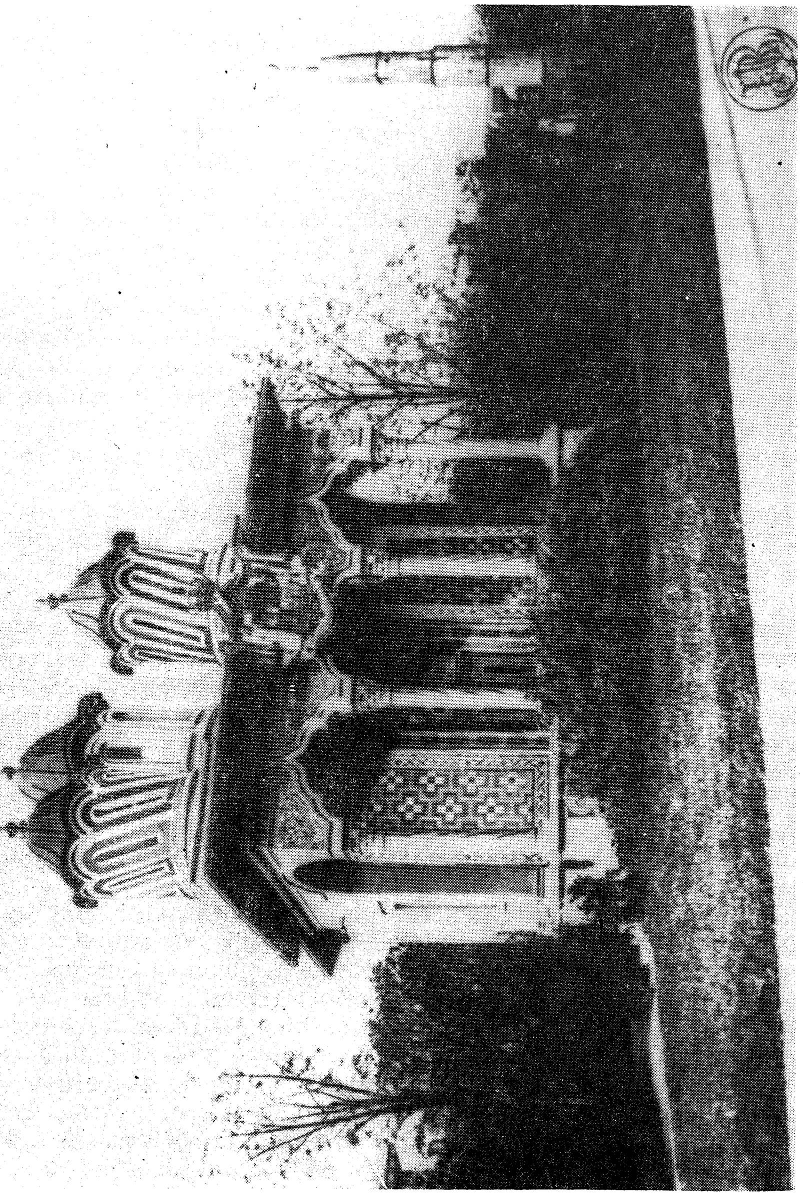

Pavilionul României din parcul Expoziției universale de la Paris din 1867.

Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România. Cabinetul de stampe

1° că locul destinat pentru Principatele de la Dunăre, România și Serbia, în palatul expoziţiunii este alăturat de acela al Turciei, dar osebit de dînsul, și se află în faţă cu locul rezervat pentru Roma sau Staturile Pontificale;

2° că acest loc are 2 m., 50 lărgime (cu un drum de 1 m, 50,), și 162 m. lungime, adică o suprafaţă totală de 405 metri pătraţi;

3° că Principatele Române au a se înţelege cu Serbia, dacă acest stat va voi să iea parte la expoziţiune, și că, dacă Serbia se va abţine, Principatele Române vor trebui să încunoştiinţeze comisiunea imperială, printr-o declaraţiune formală ce se obligă a împlini singure locul sus arătat;

4° că comisiunea imperială va indica mai tîrziu locul ce s-ar rezerva pentru Principatele Unite în parcul expoziţiunii;

5° că este urgent ca guvernul român să numească un architect, care să se apuce cît mai curînd de lucru, spre a executa la Paris, sub direcţiunea delegatului Principatelor Unite, și cu concursul comisiunii imperiale, planul viitoarei instalaţiuni a productelor române.

Dl. Odobescu răspunse d-lui comisar general că Principatele Unite, primesc condiţiunile sub care comisiunea imperială îi acordă un loc la Expoziţiunea universală, și declară, în numele guvernului său, că iea angajamentul ce i se cerea.

El adăogi cum că România era gata a lăsa pe seama vecinei sale de peste Dunăre, Serbiei, o parte din spaţiul cam îngust ce i se acordase.

Totdeodată, el ceru d-lui Le Play ca comisiunea imperială să binevoiască a rezerva în parc, un spaţiu de 1100 metri pătraţi, cel puţin, spre a se putea așeza acolo o casă ţărănească română cu împrejurimile sale obicinuite, și cu toate uneltele, sculele, mobilele, veșmintele și productele agricole ale ţăranilor noștri, spre a arăta chipul culturei naţionale, industria noastră cîmpeană, precum și specimine de animale domestice și plante uzuale vii.

Astfel se putea îndeplini cererile despărţirilor VIII și IX din programa Expoziţiunii universale.

În fine, tot prin acea scrisoare, și spre a îndestula dorinţa grabnică a comisiunii imperiale, el acredită pe lîngă dînsa, în calitate de arhitect al expoziţiunii române, pe dl. Ambroise Baudry, arhitect cu talent, care în anul trecut vizitase Principatele Unite cu o misiune arheologică ce-i încredinţase maiestatea sa împăratul Napoleon.

Așa dar, în minutul de a părăsi Parisul, delegatul român făcu învoieli cu dl. Baudry și închiăie un contract, prin care se stipulează că d-lui va primi, drept remunerariu, 10% din costul lucrărilor ce se vor face, neputînd în nici un caz, să fie retribuit cu mai puţin de 5000 franci. Acestea sînt condiţiunile obicinuite în asemenea cazuri la Paris.

Astfel, condiţiunile ce s-au dobîndit nu fără de oarecare greutăţi, permit României de a se înfăţișa la viitoarea expoziţiune universală, în mijlocul unui mare concurs de vizitatori veniţi din toate unghiurile globului, pe o treaptă egală cu toate celelalte state.

Dacă dinaintea feluritelor dificultăţi ce a putut întîmpina în obţinerea condiţiunilor mai sus arătate, delegatul României a insistat cu toată stăruinţa a da misiunii sale un rezultat favorabil, aceasta a provenit mai cu seamă din convicţiunea ce-şi formase, că participarea României la Exposiţiunea universală de la 1867 va fi pentru dînsa de cel mai mare folos. În adevăr, această exposiţiune nefiind ca cele precedente, un simplu concurs de manufacturi, în care ţările industriale ar avea singure onoare şi avantagii, ci fiind mai mult o adunare de specimine ale productelor de tot felul, atît ale naturei, cît şi ale geniului omenesc, nu este ţară pe pămînt, care să nu-şi găsească într-însa un loc potrivit. Se înţelege dar că România, aşa bogată în producte naturale, aşa originală în geniul său naţional, moştenit şi păstrat cu sfinţenie de la colonii romani ai Daciei, că România, zicem, va atrage asupră-şi o atenţiune particulară printre statele Europei.

Ţările dunărene nu sînt pînă acum destul de cunoscute în Europa occidentală şi de acolo provine interesul secundar, ce ele inspiră naţiunilor civilizate. O exposiţiune ca cea de la 1867 va fi pentru România o ocaziune unică, de a se manifesta Europei subt adevăratul ei caracter, mai ales dacă productele ei de tot felul vor fi prezentate, la ochii Europei civilizate, cu inteligenţă şi gust.

Pentru a atinge un asemenea scop nu va fi de ajuns de a aduna o colecţiune mai mult sau mai puţin completă de producte ale ţărei, şi de a le pune în faţa publicului european, fără ordine şi fără desluşiri. Din contra, va fi de neapărată trebuinţă ca expoziţiunea română să fie însoţită de un bun catalog raţionat, de o lucrare serioasă, tipărită în toate limbile Europei apusene, şi împărţită cu profuziune, care să dea o descripţiune generală a bogăţiilor de tot felul, ce posedă România, descripţiune bazată pe date statistice, cît se va putea mai exacte. O asemenea carte, ajungînd în mînile a mai multor milioane de vizitatori ai exposiţiunii, va avea avantagiele de a da noţiuni asupra ţărei noastre, iar productele române ce vor fi expuse atunci la Paris, se vor putea socoti ca un muzeu desluşitor al adevărurilor enunciate într-acea importantă lucrare descriptivă. Astfel, lumina se va revărsa asupra noastră, capitaliştii din staturile străine vor putea dobîndi noţiuni pozitive asupra productelor ce pot extrage din ţara noastră, şi nu se vor mai teme a angaja sume considerabile, spre a exploata toate avuţiile, de care noi nu putem profita, din cauza lipsei de fonduri necesarii. Sub puntul acesta de vedere fieşcine va înţelege cît este de important pentru România a-şi dezvălui tezaurele în faţa Europei, cu ocaziunea Exposiţiunii universale de la 1867.

Credem, că aceste consideraţiuni sînt de ajuns, spre a dovedi foloasele materiale ce România poate trage din exposiţiune, adică acele foloase ce i-ar putea aduce întinderea exploatării productelor brute ale tărîmului său.

Însă este încă un punt de considerat, cînd e vorba de a se prezenta cu specimine de producte în faţa unui public uimit prin splendoarea unor colecţiuni aşa felurite şi aşa bogate, cum vor fi cele adunate în palatul şi parcul ce se pregătesc la Paris. Vrem să vorbim din punct de vedere artistic. Este cu neputinţă ca România să nu participe şi ea, precît îi va sta în putere, la decorarea acelui locaş al geniului omenesc, unde toate naţiunile vor aduce, pre lîngă avuţiile lor materiale, toate productele imaginaţiunii şi gustului lor. Aci poate că am avea şi mai mult a ne teme de sărăcia noastră ; România însă îşi are şi dînsa tezaurile sale artistice ; poporul nostru poartă încă unul din costumele cele mai graţioase, arta picturei a început să înflorească la noi.

În fine, noi posedăm în ţara noastră un monument de arhitectură, demn de a fi admirat de lumea întreagă, şi să fim încredinţaţi că o bună şi exactă reproducere plastică a bisericei episcopale de la Curtea de Argeş, ar face oarecare senzaţiune în lumea artistică, mai ales în secolul nostru, cînd, obosită de stilurile întrebuinţate în Europa civilizată, architectura cată cu ardoare în monumentele bizantine, motive de decoraţiuni, de care biserica lui Neagoe vodă şi ceia a Tri-Sfetitelor din Iaşi sînt aşa de bogate.

Spre a completa acest subiect, trebuie să menţionăm şi cîteva bucăţi interesante păstrate în Muzeul nostru naţional, şi mai ales preţiosul tesaur găsit la Pietroasa, a cărui bogăţie şi valoare artistică deşteaptă un viu interes în lumea învăţată. Academia Inscripţiunilor şi Belelor-Litere din Paris, interesîndu-se foarte la desluşirile ce i s-au dat de delegatul român, asupra acestor bogăţii ale Museului nostru, s-a arătat foarte doritoare ca guvernul român să trămită acele obiecte în Paris pentru Exposiţiunea de la 1867, unde vor figura cu mult succes printre antichităţile ce alte state îşi propun a scoate din muzeele lor, pentru această ocaziune. Spre a împlini acest scop s-a şi recomandat D-lui Baudry de a studia construcţiunea unei mobile de siguritate, în care obiectele de aur de la Pietroasa vor fi expuse fără primejdie în Paris, şi care la urmă va fi transportată la muzeul din Bucureşti.

Succesul dobîndit pe lîngă comisiunea imperială a exposiţiunii hotărîse pe guvernul fostului domnitor de a întreprinde de timpuriu oarecare lucrări pregătitoare.

S-au şi făcut unele exploraţiuni în pădurile de dincolo de Milcov, spre a aduna din ele cele mai însemnate esenţe de lemn. Din parte-i dl. Baudry a şi supus guvernului român un plan de instalaţiune pentru exposiţiunea română, pe care plan, încă de la ianuarie trecut, l-a depus la comisiunea imperială din Paris ; aceasta i-a şi dat aprobarea sa.

Cheltuielile pentru lucrările ce s-au făcut pînă acum se urcă la suma de vre-o 20.000 franci. Comisiunea permanentă a exposiţiunii din Bucureşti a prezentat guvernului, la începutul acestui an, un deviz de cheltuielile trebuitoare pentru a face să participe România la Expoziţiunea de la 1867. Aceste cheltuieli, între care erau prevăzute mai multe lucrări ce cer timp îndelungat, se urcau pînă la suma de 1.500.000 lei[1].

În faţa unei aşa însemnate cheltuieli, guvernul provisoriu (din primăvara 1866) a socotit de cuviinţă a întrerupe toate lucrările expoziţiunii, cu intenţiune de a cere de la comisiunea imperială din Paris, liberarea României din angajamentele, ce se luase mai înainte.

Însă această măsură, dictată fără îndoială de spiritul economic, nu poate fi obligatorie pentru actualul guvern al măriei sale domnitorului românilor, care, apreţuind favoarea excepţională ce s-a acordat, cu această ocaziune României, simte că, în starea actuală a ţărei, cînd ea a reintrat într-o fază de stabilitate, trebuie a ceda la consideraţiuni de ordine mai superioară.

---

[1] Aceste prevederi primitive n-au fost depăşite, căci costul total al participării României la Expoziţiunea universală din Paris, la 1867, nu s-a urcat mai presus de 1.500.000 lei.

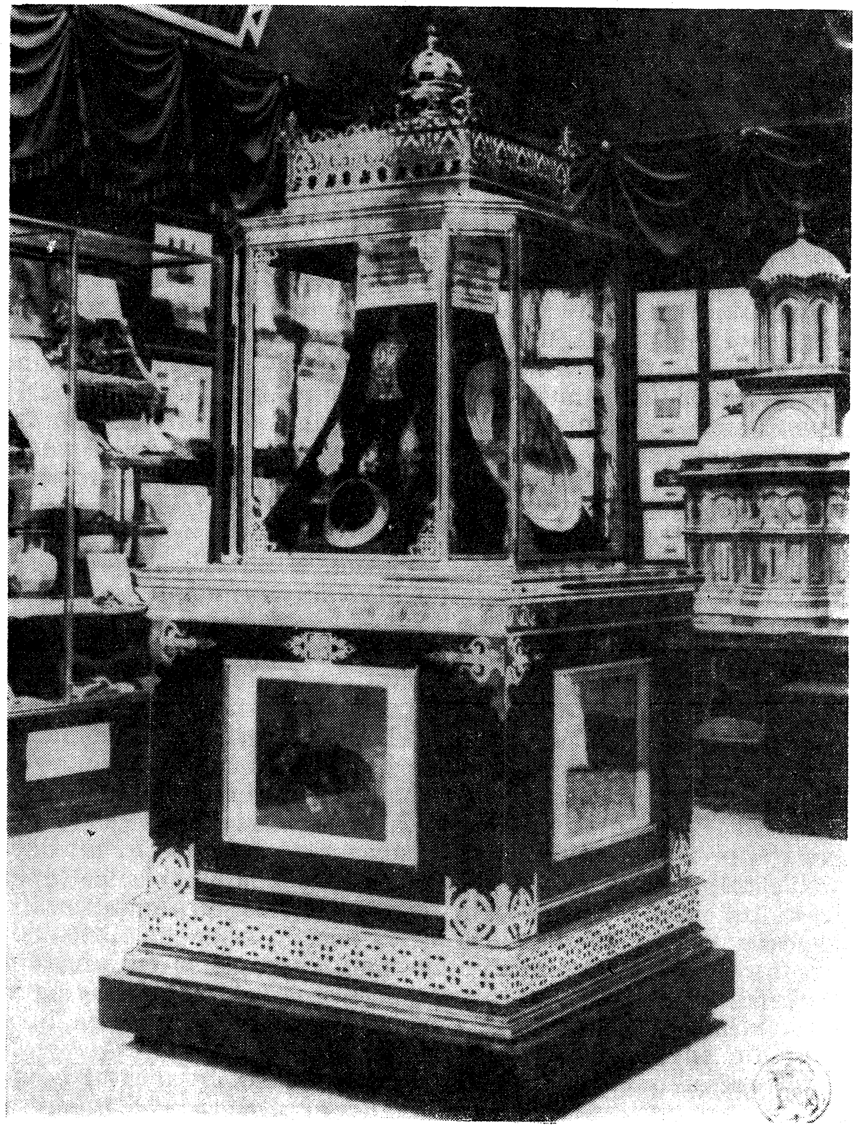

Tezaurul de la Pietroasa expus în secţia României la Expoziţia universală de la Paris din 1867.

Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România. Cabinetul de stampe.

În adevăr, osebit de avantagiele materiale şi morale ce România poate trage din împărtăşirea sa la marea expoziţiune din 1867 avantagie care au fost schiţate aci pe scurt, şi fără chiar de a pune în cumpănă cheltuielile ce s-au făcut pînă acuma pentru lucrări pregătitoare, este totuşi un fapt, care merită de a nu fi uitat. Acum pentru întîia oară, România a dobîndit un loc cuviincios într-o expoziţiune universală, şi acest loc a fost acordat guvernului român, sub condiţiunea expresă că-l va împlini.

La expoziţiunile precedente, românii, cărora nu li se da alt drept decît acela de a amesteca productele lor printre ale Imperiului otoman, au avut, pentru a se abţine de a lua parte la acele concursuri internaţionale, motive serioase de un legitim amor propriu; astăzi aceste motive nu mai există. Ar fi dar umilitor pentru ţara noastră, care atît doreşte de a se înălţa la gradul de stat european şi de a participa la progresele civilizaţiunii, ca ea să nu profite de prima ocaziune ce i se ofere de a se prezenta lumii cu caracterul ei personal, în mijlocul tuturor popoarelor şi de a dobîndi, pe acest cîmp de luptă pacinică şi onorabilă, nouă drepturi la interesul Marilor Puteri ale Europei şi nouă mijloace de a-şi desvolta avuţiile cu care natura o a înzestrat.

II

Guvernul măriei sale domnitorului românilor, dupe o matură chibzuire, a hotărît să facă ca România să iea parte la marea Expoziţiune universală, ce se va deschide la Paris în primăvara viitoare. Negreşit că strîmtoarea mijloacelor băneşti, de care suferă deocamdată statul român, părea a fi o stavilă puternică, care ar fi putut să poprească pe ţara noastră de a se înfăţişa în sînul acestei adunări generale a tuturor statelor din lume. Dar guvernul român a pus în cumpănă, pe de-o parte marile foloase ce vor izvorî pentru ţară din această împărtăşire a ei la congresul universal al civilizaţiunii, şi pe de altă parte, marea necuvinţă ce ar fi ca să lepădăm cu nepăsare şi subt umilitorul cuvînt de lipsă de mijloace, întîiul prilej ce s-a dat naţiunii române spre a figura de sineşi stătătoare printre statele Europei. Guvernul nostru a crezut că jertfa va fi cu mult mai prejos de roadele ce va aduce. Împins de o asemenea cugetare, dar totuşi mărginit în mijloacele băneşti ale epocei de faţă, ministerul a înscris în budgetul anului curgător suma de 300.000 lei pentru începerea lucrărilor expoziţiunii române, fiind încredinţat că ţara întreagă pătrunzîndu-se de buna întrebuinţare a acestei sume, nu va cruţa alte mai mari sacrificii spre a desăvîrşi, în anul viitor, ceia ce cu atîta economie s-a început estimp. Cînd vorbim de foloasele ce va aduce României împărtăşirea ei la Expoziţiunea universală din Paris, nu trebuie să uităm că, pentru o ţară ca a noastră, a cării fiinţă politică abia de cîţiva ani a început a fi cunoscută de lumea civilizată, nu este puţin lucru ca, pentru întîia oară, numele său, steagul şi armele sale naţionale să fie expuse la vederea mai multor milioane de vizitatori, purceşi din toate unghiurile universului, şi să fie aşezate la un loc şi deopotrivă cu ale ţărilor cele mai cunoscute şi mai bine întemeiate ale lumii. Nu este iar puţin lucru ca, pentru întîia oară, România să poată arăta, prin mii de probe felurite, atîtea bogăţii naturale ale tărîmului său, din care multe zac neatinse şi părăsite în sînul pămîntului, iar altele se cultivă cu multă greutate şi neîndemînare, mai cu seamă din pricina lipsei de fonduri naţionale. Cîţi capitalişti, cîţi industriaşi, cîţi neguţători din Europa apusană, cari astăzi poate că nici visează că, pe malul Dunării de jos, ei pot găsi cu înlesnire materii preţioase de exploatat, vor dobîndi în expoziţiunea română de la Paris asemenea cunoştinţă şi vor veni în urmă să ne aducă, prin capitalurile şi munca lor, avuţia şi dezvoltarea industrială ce ne lipsesc. Ţările ca oamenii, una pe alta se ajută, şi din bunele lor relaţiuni, atît politice cît şi comerciale, nasc sporirea şi îmbilşugarea tuturor. Orice pas vom face şi noi pe această cale, nu ni se va întoarce spre pagubă şi de aceia nu se cade azi ca România să cruţe nimic spre a se folosi de avantagiele politice şi economice ce i se deschid prin aflarea sa la viitoarea expoziţiune din Paris.

Una din pricinile, care pune pe mulţi în nedomirire, cînd li se spune că ţara noastră are să figureze la Expoziţiunea universală, este ideea ce-şi fac mulţi despre sărăcia noastră. „Ce avem noi de expus printre atîtea popoare, bogate în tot felul de industrii" — zic foarte mulţi şi pare că fiindu-le ruşine de ţara noastră, ei ar voi s-o ascundă Europei.

Noi credem, că asemenea cuvinte provin din două idei greşite.

Una este puţina cunoştinţă ce au în deobşte chiar pămîntenii, de adevăratele avuţii ale ţărei noastre, care, dacă astăzi nu sînt destul de exploatate, nu trebuie însă afundate şi mai adînc în întunericul uitării. Din contra, tocmai fiindcă România conţine de sineşi multe producte folositoare; grîne, lemne, metaluri, vite şi tot felul de alte bogăţii naturale, tocmai fiindcă lipsa de mijloace nu ne iartă a le exploata după cum ar trebui, spre a se folosi şi ţara şi străinătatea de ele, pentru aceia chiar trebuie să ne silim prin toate mijloacele, a arăta lumii celei înzestrate cu capitaluri şi cu puteri industriale, ceia ce posedem la noi, ca să atragem astfel civilizaţiunea şi îmbilşugarea ce ni le va aduce o cultură regulată a tuturor ramurilor averii noastre naţionale.

A doua idee greşită care îndeamnă pre mulţi a scoate pre România din cercul ţărilor cu drept de a figura la Expoziţiunea universală din 1867, este chiar idea ce-şi fac de acea exposiţiune. Socotind că ea n-are alt scop decît de a aduna la un loc şi a pune în comparaţiune, cele mai nouă invenţiuni industriale sau cele mai curioase producte ale închipuirii omeneşti, ei cu drept cuvînt zic că, sub puntul acesta, România nu va avea nimic de expus, şi n-are ce căuta acolo, unde naţiunile civilizate se întrec în perfecţionări de maşine şi în lucrări artistice. Expoziţiunea din 1867 nu are însă numai scopul acesta; ea are să fie cu adevărat o expoziţiune universală; întrînsa îşi vor găsi locul toate producţiunile, cîte au atras pînă astăzi băgarea de seamă a omului, fie ca natura să le nască de sineşi, fie ca spiritul omenesc să le închipuiască ori să le prefacă.

Aşa dar, nu este vorba numai de maşine şi de arte; dar tot ce se atinge de un folos oarecare al omenirii, tot ce prezentă un interes pentru societate, va fi bine primit în sînul expoziţiunii şi-şi va găsi locul său, aşezat pe una şi aceiaşi treaptă. Expoziţiunea universală din 1867 are dar să fie o adunare uriaşă a tuturor productelor lumii, în care fieşce ţară, fieşce naţiune se va înfăţişa cu averea sa, multă-puţină, dată de Dumnezeu şi de natură sau căpătată prin industria şi activitatea oamenilor.

Produse naturale expuse în secţia României la Expoziţia universală de la Paris din 1867.

Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România. Cabinetul de stampe.

Spre dovedirea acestei deslușiri ce deterăm despre Expoziţiunea universală din 1867, vom prenumera şi vom descrie aci pe scurt cele zece mari grupe sau împărţiri ale productelor, care au a figura în această expoziţiune, astfel precum le-a clasificat comisiunea imperială, numită în Francia pentru a alcătui această Expoziţiune.

Aceste zece despărţiri sînt :

I. Obiecte de artă, adică toate lucrările de pictură (zugrăveală) cu ulei şi cu alte materii ; toate sculpturile sau săpăturile măiestrite în piatră, lemn, metaluri şi altele ; toate modelurile sau chipurile de monumente şi toate planurile de clădiri, precum şi gravurile tipărite cu colori sau în negru.

II. Materialurile artelor liberale, precum şi tot ce se atinge de meseria tipografului, atît maşine de tipărit cît şi cărţi tipărite ; tot ce priveşte pe legătorul de cărţi şi lucrătorul de carton (mucava) ; pe fotograf şi pe muzicant ; pe medic, precum instrumentele cu care se serveşte spre căutarea infirmilor ; în fine toate uneltele întrebuinţate la măsurătoare, la cîntărire sau la învăţătura şcoalelor, precum şi hartele geografice şi statistice.

III. Mobilele şi alte obiecte întrebuinţate de om în locuinţa sa ; aşa dar toate mobilele de lemn, stofele ţesăturile şi cusăturile pentru mobile, cristalurile, sticlăriile, olăriile şi farfuriile, covoarele de tot felul, tapeturile sau hîrtii pentru păreţi, cuţităria, argintăria de biserică, de masă sau de lux, obiecte felurite turnate în bronz şi alte metaluri, orologieria, sobăria şi tot ce se atinge de încălzitul şi luminatul locuinţelor şi stradelor, precum şi alte mici obiecte de lemn, de os, de piatră sau de metal, destinate spre a împodobi locuinţele.

IV. Veşminte şi tot ce se atinge de portul omului, prin urmare orice obiecte de cînepă, de in, de lînă, de bumbac şi de mătase, fie ţesute sau neţesute ; pînzeturile şi cusăturile de tot felul, ceaprăzăria, rufăria felurită, haine bărbăteşti şi femeieşti, fără nici o osebire de clasă, giuvaieruri, arme portative, unelte de călătorie şi jucării pentru copii.

V. Producte ieşite din pămînt în starea lor naturală sau prelucrate de om, precum orice pietre proaste sau scumpe, metaluri şi obiecte lucrate cu ele, lemne şi lemnării, precum şi alte producte folositoare ale pădurilor, dobitoace şi paseri sălbatice, peşti şi felurite producte animale sau vegetale, care nu servesc la hrana omului, precum tutun, reşină, ceară şi altele ; fabricate simple precum lumînări, săpun scrobeală, feţe, de văpsit, medicamente, ape minerale, piei de tot felul, blănuri, curelărie şi altele.

VI. Instrumente, unelte şi maşine de tot felul adică : pentru scoaterea şi prepararea metalurilor şi mineralurilor, pentru lucrarea lemnului, pentru cultura pămîntului, pentru vînătoare şi pescuire, pentru fabricare de băuturi, pîne şi alte obiecte de hrană, pentru fabricarea de medicamente, pentru tăbăcărie, cărămidărie ; maşine cu abur de tot felul, unelte mecanice, unelte de drum de fier, unelte telegrafice, căruţărie, materialuri şi unelte pentru clădiri, asemenea şi pentru plutire pe apă.

VII. Alimente sau obiecte de hrană, proaspete sau păstrate. Aci intră toate grînele de tot felul, în starea lor naturală sau măcinate şi preparate, producte de brutărie (pitărie) şi simigerie ; lăpturi, caşcavaluri şi unturi de tot felul, cărnuri şi peşti proaspeţi, afumaţi, săraţi, precum şi orice animale de mîncare precum raci, scoici, melci (culbeci) şi altele, legume şi fructe proaspete sau păstrate, băcănii, dulceţuri, cofetării şi zaharicale, în sfîrşit băuturile de tot felul, vinuri, rachiuri, vutci, bere şi altele.

VIII. Producte animale vii, şi locuinţe ţărăneşti. Cele dîntîi cuprind toate vitele, păsările şi orice alte animale domestice, boi, bivoli, cai, asini, porci, oi, capre, cîni, paseri, albine şi stupi, peşti vii ţinuţi în apă, etc.

IX. Plante vii de tot felul şi florării. Între acestea se socotesc toate culturile de grîne, lemne, pomi roditori, flori, seminţe, case de florării şi tot ce se atinge de cultura plantelor.

X. Obiecte care slujesc spre îmbunătăţirea soartei poporului şi adică : cărţi pentru învăţătura copiilor şi oamenilor mari, veşminte trainice, ieftine şi comode, locuinţe sănătoase şi încăpătoare, şi tot felul de obiecte fabricate cu perfecţiune de mînă de om, fără ajutorul maşinelor.

Din descrierea acestor zece despărţiri ale expoziţiunii se vede că nimic nu s-a uitat din cîte lucruri pot sluji omului. Fieşicine va vedea că, dacă nu toate, dar o mare parte din obiectele aci înşirate se găsesc în România sau produse de natură, sau lucrate în ţară, de mînă de om într-un mod mai mult sau mai puţin perfect, astfel încît, adunînd cîte una, două din acele obiecte la un loc, s-ar alcătui ca un fel de magazin general în care s-ar vedea în prescurtare toată averea României.

O astfel de adunătură este chiar scopul expoziţiunii române ce avem a face la Paris în anul viitor. Noi trebuie să ne arătăm în concertul universal cu tot ceia ce este curat al nostru ; să ne ferim dar a amesteca printre productele ţărei, unele obiecte care ne vin din străinătate. Trebuie să ne arătăm la acea sărbătoare internaţională cu veşmintele noastre, bune sau rele, şi nu cu haine de împrumut ; negreşit că ar fi mai bine să alegem pentru această ocaziune veşmintele noastre cele mai curate, veşmintele de sărbătoare, adică ar fi mai bine să cătăm a alege, printre productele noastre, pre cele mai bune, mai frumoase, pre cele care le putem dobîndi cu mai multă silinţă, cu mai multă dibăcie. Dar ori şi cum, să nu pierdem din vedere, că scopul este de a arăta în faţa lumii ţara noastră, precum ea este, cu toate bogăţiile şi cu toate lipsurile ei.

Subsemnatul a cercat în această lungă circulară a vă arăta foloasele ce va trage România din împărtăşirea ei la Expoziţiunea universală din Paris şi în urmă s-a silit a vă da lămuriri asupra acestei expoziţiuni în genere şi al celei româneşti în deosebi.

De la patriotismul şi zelul d-voastră, de la activitatea şi inteligenţa comisiunii ce veţi alege, atîrnă azi izbutirea unei întreprinderi, în care guvernul român n-a intrat decît în urma unei mature chibzuiri şi unei adînci încredinţări despre marile ei foloase pentru ţară.

Din parte-mi, onorat cu încrederea m. s. domnitorului nostru, spre a dirige aceste lucrări, voi sta necontenit gata a deslega orice nedomiriri relative la operaţiunile expoziţiunii ; dar convicţiunea mea nestrămutată este că ele nu pot avea nici un resultat bun, în scurtul timp ce le este acordat, dacă corpurile şi persoanele ce sînt în capul administraţiunilor locale, nu vor pune toate silinţele spre a realiza, deodată în toată ţara şi în soroc de cîteva săptămîni, nişte bogate colecţiuni de producte naţionale, pe care o persoană singură sau chiar şi o comisiune specială abia le-ar putea aduna în mai multe luni.

III

Guvernul măriei sale domnitorului României, a hotărît, ca România să iea parte la viitoarea mare expoziţiune universală, care se va deschide la Paris în primăvara viitoare 1867, profitînd astfel de locul ce s-a destinat într-însa exclusiv pentru producţiunile Principatelor dunărene.

Acest loc, fără de a fi prea mare (405 metri), este însă destul de încăpător spre a putea conţine probe numeroase despre toate obiectele ce se produc sau se lucrează în ţara noastră, astfel încît trebuie să ne silim cu toţii a completa cît de mult într-însul adunarea producţiunilor României.

Această expoziţiune internaţională, fiind cea dintîi la care ţara noastră va lua parte sub firma sa proprie, în rîndul celorlalte naţiuni, trebuie cu toţii să ne silim a arăta că, precum naţiunea română are un caracter curat al ei, ce-i dă drept a se bucura de viaţa politică, tot aşa şi ţara locuită de dînsa posede atîta îmbilşugare, încît poate să îndestuleze nu numai trebuinţele locuitorilor ei, dar şi ale altor naţiuni mai mari şi mai dezvoltate.

Oricare român va înţelege dar de cîtă însemnătate pentru onoarea naţiunii române şi pentru interesul naţional al negoţului nostru, este de a împlini locul rezervat nouă în mijlocul celorlalte popoare, aşa ca să atragă privirile a mai multor milioane de vizitatori (se crede după experienţă că vor fi opt milioane) veniţi din toate părţile lumii, ce se vor aduna la acest mare concurs internaţional, şi să ne cîştige simpatiile străinilor, cari nu vor întîrzia a deschide nouă relaţiuni de comerciu, nouă căi de exploataţiune ale avuţiilor pămîntului nostru, aducînd la noi capitalurile şi mijloacele lor industriale, de care avem nevoie.

Guvernul măriei sale, apreţuind însemnătatea acestui scop, a însărcinat pe subsemnatul cu pregătirea lucrărilor atingătoare de împărtăşirea noastră la zisa expoziţiune. Întîia sa datorie este dar d-a vesti îndată pe toţi producătorii români, din orice ramură, artişti, industriali, comercianţi, cultivatori, colectori şi a-i invita ca să iea parte, fiecare în cercul specialităţii sale, la această întîie prezentare a ţării noastre în adunarea generală a popoarelor lumii.

Fiecare român, fiecare om ce-şi cîştigă pînea în această ţară prin munca sa, va simţi fără îndoială dorinţa d-a contribui la podoaba României în această ocaziune solemnă.

Nu trebuie însă a căta să ne împodobim cu pene străine care s-ar recunoaşte curînd că nu sînt ale noastre şi ne-ar procura numai umilire; ci trebuie să ne arătăm astfel cum sîntem în adevăr cu calităţile şi defectele noastre, cu bogăţiile şi lipsurile noastre. Să n-avem pretenţiunea de a rivaliza prin productele noastre industriale cu niciuna din naţiunile civilizate; dar cel puţin să căutăm a trage băgarea de seamă prin îmbilşugarea productelor noastre naturale şi prin oarecare ramure de industrii, sau vechi naţionale sau din nou introduse, căci astfel vom dovedi cel puţin că am intrat şi noi pe calea progresului.

Orice producte dar, cît de simple, îşi vor găsi un loc potrivit la expoziţiunea română şi vor contribui a prezenta starea în care se află astăzi ţara noastră, sau poate chiar şi a ne deschide pentru viitor căi mai mari către propăşire.

Obiectele ce vor fi adunate la expoziţiunea din Paris, se împart în zece grupe sau despărţiri de căpetenie, care la rîndul lor se subîmpart în nouăzeci şi cinci de clase. Este cu neputinţă aci a prenumera toate felurile de obiecte, care încap în fiecare din aceste clase; vom da numai descrierea grupelor şi claselor, spre a lua ori şi cine o idee de locul ce productele sale ar putea să ocupe. Poate că astfel se va deştepta la mulţi dorinţa d-a lua parte la acest concurs, de care modestia şi nedomirirea lor îi ţine depărtaţi.

IV

Comisiunea instituită în anul trecut pentru a organiza partea română din Expoziţiunea universală din Paris, trămisase pe la toţi domnii prefecţi de judeţe liste tipărite, în care se cuprindeau toate productele pămîntului şi ale mînii omeneşti, clasificate de către comisiunea imperială din Paris, în mai multe despărţiri felurite, şi-i invitase totodată a stărui ca să se adune specimene sau probe din toate productele ce se vor fi aflînd în judeţul d-lor. Tot ce poate pe acest pămînt să cadă sub vederea omului, se afla înscris în acele liste, sau însemnat anume, sau cuprins sub denumiri generale.

Cu toate acestea, atît comisiunea trecută cît şi Ministerul de Lucrări Publice au primit de la mai mulţi domni prefecţi de judeţe răspunsuri, în care se zicea sau:

1°, că nici unul din productele însemnate în acele liste nu se află în judeţul administrat de d-lor; — sau

2°, că nici un obiect vrednic de a figura într-o expoziţiune nu se poate găsi în judeţ; — sau

3°, că nimeni din judeţ nu voieşte a lua parte la expoziţiune, nici a da probe de productele sale.

Asupra unor asemenea răspunsuri, pe care subsemnatul le-a găsit în dosariele ministerului, el se crede dator a da oarecare desluşiri, care vor domiri pe fiecare asupra înţelesului greşit ce s-a dat invitărilor făcute de fosta comisiune.

1

Mai-nainte de toate, socotim că cel dintîi din aceste răspunsuri n-a putut fi făcut decît de unele persoane, care nu-şi dedese cîtuşi de puţin osteneala de a citi lista ce li se trămisese. În adevăr, cum poate zice un om, că în vreun judeţ oarecare al României nu se află nici grîne, nici lemne, nici animale, nici plante, nici îmbrăcăminte, nici vase, nici pluguri, nici unelte, în sfîrşit nimic de ceia ce iese din pămînt, sau se lucrează de mîna omului? Nu este prin putinţă ca d-nii prefecţi, cari au dat asemenea răspunsuri să fi citit lista ce li se expediase; ci este mai probabil, că d-lor auzind că este vorba de o expoziţiune, şi-au închipuit idea greşită, care o împărtăşesc încă cei mai mulţi în ţară la noi, că adică la o expoziţiune nu se poate arăta decît lucruri cu totul neobicinuite, străine, minunate, care să facă pre toată lumea a se mira de raritatea lor şi de neauzita lor formă sau natură.

2

Aci trebuie să dăm oarecare desluşiri la cel de al doilea răspuns: că adică în unele districte nu se află nimic vrednic de a figura la expoziţiune.

Sînt abia cîţiva ani de cînd ţările cele mai civilizate ale lumii, Anglia, Francia, Germania, Statele-Unite din America, au introdus la dînsele obiceiul de a aduna, din vreme în vreme, la un loc, toate producţiunile artelor, industriei sau ale naturei, ca să le pună în comparaţiune. Numele ce s-a dat acestor mari adunături periodice de producte felurite ale unei ţări sau ale mai multora, este titlul de *expoziţiune* şi folosul lor a fost recunoscut a fi aşa de mare, încît care de care din aceste ţări civilizate s-au întrecut a alcătui la dînsele expoziţiuni mai adesea. Oare, dacă aceste expoziţiuni ar fi avut de scop numai a strînge la un loc curiozităţi vrednice să atragă mirarea oamenilor fără treabă, putem noi crede că acele popoare, aşa de înaintate în civilizaţiune şi aşa pătrunse de interesele lor morale şi materiale, s-ar fi înjosit a răsipi atîţea bani şi a pierde atîta timp în alcătuirea de tîrguri (iarmaroace) de jucării? Oare putem noi crede că şase milioane de oameni s-ar fi sculat din toate unghiurile lumii ca să meargă la 1862, în Londra, spre a vedea curiozităţi sterpe ale naturei sau născociri fără de folos practic.

Negreşit că expoziţiunile, spre a fi dobîndit în aşa scurt timp o întindere aşa de mare, trebuie să fi înfăţişat mari foloase pentru dezvoltarea ţărilor, pentru lăţirea comerciului, pentru îmbunătăţirea culturei şi industriilor, pentru înfrăţirea şi apropierea naţiunilor una de alta. Cu adevăr, prin expoziţiuni s-au pus popoarele mai de aproape în faţă unul cu altul. Fiecare din ele îşi arată în acele adunări generale, şi avuţiile şi lipsurile sale; acolo se fac, cum am zice, tocmelile cele mai mari pentru lăţirea comerciului; acolo se vede cine ce are de dat şi cine ce de luat, astfel încît fiecare cîştigă, aflînd ce poate cere de la alte ţări apropiate sau depărtate, şi ce le poate da în schimb.

Se învederează dar, că, la un asemenea tîrg, ţara care îşi înţelege bine interesul, trebuie să se înfăţişeze cu toate productele sale bune şi rele. Pe cele bune le vor preţui străinii şi le vor cere, iar cele rele dimpotrivă, vor atrage şi dînsele băgarea de seamă a străinilor, cari vor voi să le îndrepteze, sau să le înlocuiască prin importaţiunea de altele mai bune.

Să nu ne temem dar noi, românii, a ne arăta la o expoziţiune universală, astfel precum sîntem. Dumnezeu şi natura ne-au înzestrat cu destule comori, pe care străinii vor fi fericiţi a le destăinui spre folosul lor şi al nostru, cînd le vor cunoaşte; grînele, lemnăriile, metalurile, vitele şi felurite alte producte ale României, pe care noi pămîntenii abia le cunoaştem, vor face ca ţara noastră să nu fie trecută cu vederea la o expoziţiune universală. Speculanţii cu idei şi cunoştinţe dezvoltate, vor pricepe îndată cît folos se poate scoate din asemenea avuţii, şi întinsa lor căutare ne vor aduce bilşugul şi civilizaţiunea.

Apoi chiar mărturisirea dinaintea lumei a lipselor de care noi suferim nu va fi spre paguba noastră; căci, cunoscînd ce ne lipseşte, negoţul şi industria străinilor ne vor veni în ajutor. Fiecare, văzînd cît de mult poate lua de la noi, va fi gata a ne da tot atîta în schimb. Osebit de aceasta, mulţi industriali, aflînd bogăţiile de producte naturale ce avem, vor simţi că exploataţiunea lor, chiar în ţara noastră, va fi cu mult mai producătoare; astfel industria se va întemeia în România şi va căpăta un caracter naţional. Nu vom mai avea trebuinţă să trecem graniţa cu productele noastre, de cîte ori vom voi să prefacem materiile naturale în obiectele fabricate, precum se întîmplă azi, spre exemplu, cu cea mai mare parte din lîna turmelor ce pasc pe pămîntul românesc şi care trece în Transilvania grămădită în saci, spre a ni se întoarce sub formă de trîmbe de postavuri şi altele. Iată dar ce putem cîştiga arătînd la o mare expoziţiune universală chiar şi lipsele noastre.

Trebuie să mai adaogem însă, că noi înşine nu ştim destul a preţui ceia ce avem în ţară. De cîţiva ani un fel de vîrtej ne-a cuprins minţile, care ne arată cu feţe aurite toate cîte ne vin din străinătate şi ne face a despreţui tot ce este de la noi. Poate că, arătînd lumii străine mult puţinul cît ţara şi naţiunea noastră produc, acea lume ne va deschide ochii asupra lucrurilor ce avem.

Adesea se întîmplă ca popoarele puţin civilizate, precum este al nostru, să aibă obiecte şi măiestrii păstrate din vechime sau aflate prin încercări practice, care se recunosc apoi de folositoare de către naţiunile cele mai civilizate şi se primesc de dînsele cu cea mai vie mulţumire. Asemenea şi pentru lucrările ce dovedesc bunul gust, foarte des, artele cele mai cultivate fac împrumuturi norocite de la măiestrii cîmpene şi primitive. Spre a da cîteva exemple atingătoare de ţara noastră, vom arăta că, la noi, sînt secole de cînd ţăranii din munte întrebuinţează cu multă înlesnire şi folos, pentru măcinatul grînelor, morile cu roate aşezate de-a curmezişul (roate cu căuşe sau făcaie), în vreme ce în străinătate asemenea mori (morile cu turbine) se cred a fi o invenţiune cu totul nouă şi cer foarte mari cheltuieli. Negreşit că acestea sînt cu mult mai perfecţionate decît morile muntenilor români; dar nu este mai puţin adevărat că făcaiele noastre ţărăneşti sînt vechi şi au un mare folos practic, putînd a se întocmi cu puţin cost şi întrebuinţînd cele mai mici păraie de apă. Un exemplu de altă natură, îl vom găsi în frumoasele ţesături şi cusături ce se fac pe albituri, pe haine (straie) şi pe învelitori (velniţe, lăicere, scoarţe şi altele) de către ţărancele noastre. Desemnele felurite şi plăcuta împestriţare de colori ale acestor lucrări femeieşti, atrage în străinătate o mare băgare de seamă şi nu ar fi de loc de mirare, ca noi, ducînd la Paris o bogată colecţiune de ţesături şi cusături din cele mai frumoase, să vedem preste puţin acele desemnuri reproduse pe stofele şi pe covoarele ieşite din cele mai vestite fabrici ale Europei apusane. Asemenea exemple s-ar putea înşira îndestule.

Să nu zicem dar că n-avem ce duce la Expoziţiunea universală. Fieşce judeţ al ţării poate să contribuiască la acea expoziţiune cu productele sale felurite, fie naturale, fie lucrate de mînă omenească.

Trebuieşte numai ca un ochi deprins şi o mînă dibace să ştie să aleagă din grămadă pe cele mai frumoase, mai bune şi mai bine lucrate. Aceasta se cere astăzi de la comisiunile judeţene, de la consiliele comunale de oraşe şi de la domnii prefecţi.

Dupe desluşirile de mai sus, credem că cine va mai zice acum că, în vreun judeţ al ţării nu sînt producte vrednice de a figura la Expoziţiunea universală, acela va dovedi numai că n-a vrut sau nu ştie să aleagă.

3

Să trecem acum la al treilea răspuns al unora din d-nii prefecţi de judeţe, care, fără îndoială, are o greutate mult mai mare decît cele două dîntîi: voim a vorbi despre refuzul locuitorilor judeţelor de a lua parte la expoziţiune.

În alte ţări, unde negoţul este mai răspîndit şi industria mai dezvoltată, fiece om a înţeles cît folos poate trage din ducerea productelor sale la expoziţiune; producătorii se întrec care de care să capete un loc într-o mare expoziţiune, căci toţi ştiu că, dacă productele lor vor dobîndi acolo laudă, printre producte de acelaş fel ale altora, negoţul lor se va întinde cumpărătorii se vor îmbulzi la dînşii, renumele dobîndit în expoziţiune se va păstra şi afară, şi se va întinde poate preste mai multe ţări. De aceia, de cîte ori se vesteşte vre-o expoziţiune, producătorii din ţările civilizate aleargă îndată ca să dobîndească locuri pentru productele lor, astfel încît guvernele sînt silite a numi judicători sau juriuri, care să aleagă numai pe cele mai perfecte, nefiind nici un local de expoziţiune destul de încăpător spre a cuprinde pe ale tuturor celor cari voiesc să expună într-însul.

La noi o astfel de concurenţă, o astfel de întrecere nu poate exista încă, de vreme ce industria se mărgineşte la puţine producte, ce nu sînt de ajuns nici chiar pentru pămînteni, iar negoţul se ţine mai ales cu mărfuri aduse în ţară din străinătate sau cu cîteva articole de export, pe care neguţătorii străini le duc de la noi în alte ţări. Dintr-acestea naşte nepăsarea ce au pămîntenii noştri, producători de tot felul, despre expoziţiune. Nimeni nu se gîndeşte că poate dobîndi, arătîndu-şi productele în Paris sau în Londra, un renume, care să-l facă a-şi lăţi negoţul pînă în ţări depărtate. Nimeni nu zăreşte folosul practic ce el poate trage din împărtăşirea sa la un aşa mare concurs.

Şi în adevăr, dacă vom lua pe fiecare producător în parte, spre a cerceta ce osebit cîştig poate avea, trămiţîndu-şi productele sale la Expoziţiunea universală, trebuie să mărturisim că va fi greu a socoti folosul ce va avea fiecare în parte. Mica întindere a producerii celor mai mulţi dintre pămînteni, slabele daraveri ce face acum ţara noastră în comerciul european, ţin mai pe toţi producătorii noştri înlăturaţi din negoţul lumii civilizate. Românii cumpără numai din străinătate; ei nu vînd pe acolo; ei nu-şi dau osteneala a-şi duce mărfurile aiure decît în ţara lor. Mult puţinul ce iese dintr-însa, tot prin mijlocirea unor neguţători străini iese;

folosul, ce ar putea scoate el însişi din exportarea feluritelor producţiuni ale patriei lor, ei, din nepăsare, îl lasă pe seama unor străini cari, fără a introduce nici o industrie folositoare în România, fac pentru cîteva materii naturale, un simplu samsarlîc între micii producători români şi marii comercianţi europeni.

O bogată expoziţiune a tuturor productelor României înfăţişată în Europa apusană, ar putea să aducă, în scurt timp, o schimbare simţitoare în această stare de lucruri. Industria străină, adimenită de bogăţiile naturale ale României, va veni să deschidă, chiar în sînul ei, un negoţ nou, mai puternic, mai întins; atunci pămîntenii vor simţi de îndată foloasele produse prin dezvoltarea industriei interioare, mai întîi fiindcă ei nu vor mai fi siliţi a schimba banii lor pe producte din străinătate, şi apoi fiindcă vor veni chiar străinii a le oferi bani, în schimb cu prisosul productelor ţării. Astfel ţara întreagă se va folosi de bogăţiile sale, care stau azi neroditoare, şi fiecare producător va avea partea sa la folos, prin întinderea ce va da producţiunii sale şi prin bunele preţuri cu care ea i se va plăti.

Iată dar în ce chip se poate zice că nimenea nu va simţi pagubă, contribuind la expoziţiunea română care se pregăteşte pentru Paris. Oricine va da pentru aceasta, producte de ale sale, se poate socoti ca cum ar da ţării cu împrumut, spre a arăta în străinătate şi bogăţia ei de unele şi lipsa ei de altele; iar ţara, ajungînd astfel a fi bine cunoscută de Europa civilizată, va căpăta prin aceasta o sporire şi o îmbilşugare, prin care toţi împrumutătorii ei vor fi plătiţi şi răsplătiţi înzecit.

Este de trebuinţă ca aceste idei să pătrundă în mintea fiecărui român, căci numai astfel vor pricepe că participarea ţărei la Expoziţiunea universală nu poate fi — precum cred şi doresc cei mai mulţi — o speculă a guvernului, pe care-l cred dator să cumpere de la toţi producătorii productele lor şi să meargă cu ele să deschidă prăvălie de producte româneşti în expoziţiunea de la Paris. Guvernul nu poate fi, în acest caz, decît un mijlocitor între naţiunea română şi civilizaţiunea europeană. El şi-a făcut datoria dobîndind românilor, pentru întîia dată, un loc osebit în Expoziţiunea universală de la Paris din 1867. El s-a însărcinat a face, în partea din palatul şi din grădina expoziţiunii, care au fost date românilor, toate clădirile şi înfrumuseţările trebuitoare, spre a pregăti productelor româneşti un locaş plăcut vederii şi potrivit cu natura şi gustul ţărei noastre; el face şi mai mult decît orice alt guvern, transportînd pe socoteala sa toate productele ce locuitorii români vor voi să expună şi aducînd înapoi pe cele ce nu se vor vinde în Paris.

Rămîne acum, ca românii să facă şi ei pentru folosul lor propriu, ce mai este de făcut, adică de a da probe numeroase şi felurite de productele lor cele mai bune.

V

Locul ce s-a destinat în Paris pentru această sărbătoare a comerciului şi industriei, este o mare piaţă pătrată ca de 80 de pogoane, numită *Champ de Mars*, şi întrebuinţată pînă acum pentru manevre militare.

În mijlocul acestui loc, s-a înălțat pentru expozițiune o clădire lunguiață cu căpătîiele rotunjite, un mare palat oval, ale cărui temelii sînt de cărămidă și de piatră iar păreții și acoperișul de lemn, de fier și de sticlă. Lungimea clădirii este de 245 stînjeni; lărgimea ei de 190 stînjeni. În centru se află o grădină de 83 de stînjeni lungă și 28 stînjeni lată; iar în lăuntrul palatului sînt șapte galerii alăturate, care se destind în tot ocolul clădirii, formînd șapte săli circulare. Fiecare din aceste galerii este hotărîtă pentru o osebită despărțire de producte, astfel:

Cea I-i este pentru Obiecte de artă (pictură, sculptură și architectură)
,, II-a ,, ,, Productele profesiunilor liberale,
,, III-a ,, ,, Mobile
,, IV-a ,, ,, Veșminte
,, V-a ,, ,, Producte naturale lucrate și nelucrate,
,, VI-a ,, ,, Mașine și unelte de lucru
,, VII-a ,, ,, Materii hrănitoare, proaspete și conservate.

N-avem nimic mai însemnat a spune asupra celor cinci prime împărțiri; dar, în a șasea galerie, toate mașinile vor fi puse în lucrare cu abur, cu apă, cu mîni omenești sau cu alte mijloace mecanice, astfel încît publicul va putea vedea, preumblîndu-se, în ce chip se face prin deosebite fabrici, tot felul de producte industriale. A șaptea galerie va fi compusă de un șir de bufeturi, cofetării și birturi, în care vizitatorii se vor putea odihni, ospătîndu-se și răcorindu-se cu mîncările, băuturile și dulcețurile din toate părțile lumii.

Fiecare din țările, care au dobîndit dreptul de a figura în Expozițiunea universală de la 1867, are o parte de loc în fiecare din aceste sale-galerii, spre a-și expune acolo productele lor de deosebite feluri. Locurile acordate României se află pretutindeni în față cu acele ale Romei. Sperăm că fiecare din compartimentele României va avea să prezente obiecte interesante; astfel în despărțirea I-ea, osebit de tabelurile, planurile architectonice și poate chiar și sculpturile lucrate de artiștii din România, vom avea un model de un stînjen de mare, reprezentînd frumoasa noastră biserică de la Curtea de Argeș, săpată în lemn cu toate ornamentele ei bogate. În a II-a despărțire am putea să prezentăm colecțiunea completă a tipăririlor românești din timpii cei mai vechi și pînă astăzi; apoi încă vederi fotografice din toată România, obiecte de istorie naturală, adunate de prin muzee și de la particulari binevoitori. A III-a despărțire ne va arăta mai cu seamă o bogată colecțiune de țesături și de covoare, fabricate de țăranii români, asemenea și o frumoasă adunare de obiecte bisericești, lucrate cu măiestrie și lux, precum și mobile săpate și zugrăvite, conținînd argintării, cusături bogate și altele. În a IV-a despărțire vor figura frumoasele costume naționale, unele așezate în dulapuri cu sticlă, altele îmbrăcate pre mănechini, sau mari figure de ceară, reprezentînd bărbați, femei și copii în mărimea naturală. În a V-a despărțire va fi o mare parte din adevărata bogăție a țărei noastre, adică: materiile minerale, sarea, păcura, lemnele din pădurele României, plantele folositoare, pieile și blănile. Spre a împodobi această grupă cu ornamente interesante prin raritatea lor, s-au luat măsuri ca două busturi cioplite în bulgări de sare, să reprezente în mărimi colosale pe măria sa domnitorul nostru Carol I și pe maiestatea sa împăratul francezilor, Napoleon al III-lea. În despărțirea a VI-a, lipsa ce avem, de mașine fabricate în țară, nu va putea fi îndeplinită decît prin unelte de plugărie, modeluri de mori felurite și de vase plutitoare, războaie (stative) de țesut. La a VII-a despărțire avuția noastră va fi foarte mare. Mai presus de toate vin grînele, (pînele); apoi vinurile și rachiurile; în sfîrșit dulcețurile, brînzeturile și toate celelalte producte alimentare, ale țării.

Dintr-această răpide ochire asupra părții românești din Expozițiunea universală, poate orișicine a-și forma o idee, atît de priveliștea ce vor înfățișa cele șapte compartimente ale expozițiunii române, cît și de dispozițiunile generale privitoare la așezarea din lăuntru a palatului expozițiunii.

Palatul însă nu conține în sine toate productele ce sînt cerute pentru expozițiune. El este încunjurat de o grădină foarte întinsă, care și ea se află împărțită între deosebitele țări, ce au voit a expune. În adevăr, toate națiunile au în grădina sau parcul expozițiunii cîte un ocol unde pot așeza viețuitoarele și plantele, ce le vor fi adus din țările lor. Aci dar încap productele din despărțirile VIII și IX.

În ocolul dat României, este proiectul a se găti o frumoasă casă țărănească cu toate împrejmuirile ei, întocmită dupe cum poate fi casa unui sătean avut, dovedind bilșug de toate, grîne, (pîni) și merinde, trăsuri și unelte, vite și paseri, haine (straie) și așternuturi, în sfîrșit tot ce constituie cultura și industria țărănească din România.

Acest tabel mic și viețuitor al României va oferi un interes foarte mare publicului expozițiunii, făcîndu-l să cunoască mai bine decît orice picturi și descrieri, viața, portul, obiceiele și productele României.

București, 1866 și 1867.

CASA, VEŞMINTELE ŞI PETRECERILE ŢĂRANULUI ROMÂN.

(Note extrase din *Catalogul productelor Secțiunii Române*, la Exposițiunea Universală din 1867, la Paris[1].

I

CASA ŢĂRANULUI

La Roumanie étant un pays essentiellement agricole, le gouvernement a voulu surtout mettre en évidence, à l'exposition, cette partie de l'industrie nationale.

L'idée première était de construire sur l'emplacement réservé à la Roumanie, dans le parc de l'Exposition Universelle, une ferme qui aurait contenu les instruments que tout paysan possède et aurait par conséquent donné une idée exacte du degré qu'a atteint chez nous l'agriculture.

Plusieurs raisons ayant empêché la réalisation de ce projet, on s'est borné à exposer les plans de cette ferme, qui se compose d'une maison, d'un grenier, d'un magasin de maïs, d'un hangar pour abriter les bestiaux et pour mettre les instruments de labour et d'un poulailler.

Ces planches ne sont qu'une faible reproduction de la réalité; pourtant on pourra voir, en les examinant avec quelque attention, comment le paysan roumain, sans autre aide que ses bras, sans autres conseils que ceux de l'expérience, sans autres matériaux que ceux qu'il trouve sur les lieux mêmes, avec des instruments fort simples, parvient à faire des constructions qui correspondent parfaitement à toutes les exigences de son métier et remplissent les conditions prescrites par l'hygiène, tant pour les hommes que pour les bestiaux.

La maison (*casa*). — La charpente de la maison repose sur une fondation en pierre, briques, pilotis ou tout simplement sur des troncs d'arbres couchés horizontalement; les murs sont en briques, bois ou torchis, blanchis à la chaux.

Le toit, généralement en chaume ou en bois, dépasse les murailles des quatre côtés et laisse ainsi autour de la maison un espace couvert qui forme une sorte de galerie ou terrasse.

Le matériel dont on vient de parler varie suivant les localités et les moyens du constructeur.

Si l'on monte les quatre ou cinq marches qui conduissent à la terrasse (*prispa*), on entre de plein-pied dans la maison.

La maison se compose, la plupart du temps, de trois pièces, dont deux servent d'habitation, et la troisième, plus petite, sur le derrière, sert de garde-manger (*celar*). Dans le projet ci-joint on a dépassé ce nombre; en voici les raisons :

L'une des pièces représente une boutique d'épicier, telle qu'on en trouve dans les villages.

L'autre pièce était destinée à contenir deux métiers à tisser.

L'ameublement de toutes ces pièces est des plus simples : des lits en bois recouverts de nattes ou de tapis, produits de la manufacture nationale; des bancs le long des murs, des tables, des armoires, et dans la boutique, des casiers destinés à contenir les divers articles de débit. Les images religieuses ne manquent jamais d'orner les murs d'au moins une des chambres.

Le sol est simplement nivelé de l'argile mêlée de bouse de vache; une bande de couleur rouge ou noire règne souvent tout le long des murs, tant à l'intérieur qu'à l'extérieur, à une hauteur de 30 centimètres environ.

Une cheminée de forme conique, placée au-dessus d'une espèce de rehaussement en briques, sert à la préparation des aliments et au chauffage. Souvent la fumée n'a d'autre issue à l'extérieur qu'une simple ouverture dans le toit; alors elle se répand d'abord dans les combles, ou elle sert à dessécher les viandes qu'on y suspend.

Le grenier (*ambar*). Le grenier est une construction en bois, de forme rectangulaire. La charpente repose sur un soubassement en pierre, briques, pilotis, ou troncs d'arbres, qui, comme on l'a déjà dit pour la maison, varie selon les localités; aux quatre angles s'élèvent de grosses pièces de bois verticales, sur lesquelles repose la charpente supérieure. Entre ces quatre pièces de bois, il s'en trouve d'autres moins fortes. L'intervalle est rempli par des planches; le sol est aussi formé de planches plus fortes placées sur des poutres horizontales. La toiture, dont la hauteur atteint en général celle du bâtiment, est en bois ou en chaume; d'ailleurs, il n'existe pas de plafond qui forme galetas; à l'intérieur, une espèce de couloir sépare le grenier en deux.

De chaque côté, on trouve des casiers plus ou moins grands qui sont destinés aux diverses céréales. Aux poutres supérieures, on voit souvent pendre des peaux, des viandes et autres objets qu'on veut mettre hors de la portée de rats. D'ailleurs, il n'existe d'autre ouverture que la porte et l'espace, assez grand du reste, qui demeure libre entre les murs et la toiture.

Magasin de maïs (*coşar*). Une construction de forme bizarre et tout à fait caractéristique frappe tout d'abord la vue lorsqu'on entre dans la cour. C'est le magasin à maïs; sa forme et ses dimensions varient à l'in-

---

[1] Dl A. Odobescu, comisar general al exposițiunii române, în colaborațiune cu dl. P. S. Aurelian, comisar adiunct și membru al juriului internațional, au redactat și au tipărit în Paris, la 1868, un volum intitulat : *Notice sur la Roumanie, principalement au point de vue de son économie rurale, industrielle et commerciale, suivie du Catalogue spécial des produits exposés dans la Section roumaine à l'Exposition Universelle de Paris, en 1867, et d'une Notice sur l'histoire du travail dans ce pays* (Notice sur les Antiquités de la Roumanie). Prima parte a acestei opere este mai cu seamă datorită cercetărilor d-lui P. S. Aurelian, carele mai apoi a completat-o și a reprodus-o în cartea sa românească : *Țara noastră*. Notița despre Antichitățile României e scrisă de dl. Odobescu, precum și diferite alte note, răspîndite în corpul *Catalogului*. Extragem aci trei din acelea, spre a le retipări în textul lor frances ; ele se referă : l-a la Grupa VI, clasa 48 : *Material și procederi pentru exploatațiuni rurale și silvice* ; 2-a la Grupa X, clasa 92 : *Specimine de costume poporane din diverse țări* ; 3-a la Grupa II, clasa 10 : *Instrumente de musică.*

fini. Voici en quelques mots la description de celui que nous avons représenté.

Une sorte de carcasse repose sur des piliers en bois, à une hauteur quelconque. L'ouverture qui y est pratiquée permet d'introduire le maïs. Le maïs ayant essentiellement besoin de ventilation pour se dessécher et se conserver, aucune disposition ne serait plus avantageuse, l'air pouvant librement circuler par un treillage et par les fentes du plancher; à l'un des bouts, un treillage inférieur forme une espèce de chambre; c'est là que le fermier a ses instruments; pendant la mauvaise saison il y travaille. A côté de cette chambre et dans l'espace qui n'est abrité que par le plancher du magasin de maïs, on voit un chariot, un traîneau, une charrue (*șopru*); il n'existe pas non plus d'autre étable pour les bestiaux, lorsque le fermier n'en possède qu'un petit nombre (*grajdiu*).

Le bâtiment est couvert en bois ou en chaume. Chez les grands propriétaires, les magasins de maïs ont une autre forme. Le treillage, soutenu par de grosses poutres, repose sur un soubassement. On place toujours ces magasins parallèlement et à une distance de trois à quatre mètres, et il y a un toit commun pour deux.

L'espace compris entre les deux magasins est soigneusement nivelé et planchéié; une cloison s'élève verticalement des deux côtés, elle est adossée au treillage à une hauteur d'environ deux mètres, et forme ainsi magasin. Aux deux extrémités, le toit déborde d'environ trois mètres, de telle sorte que le maïs peut être déchargé par le mauvais temps; cet espace couvert sert aussi à abriter les batteurs de maïs.

Chez la plupart des paysans, le magasin de maïs se trouve réduit à sa plus simple expression; le treillage n'est soutenu que par de longues perches fichées en terre; quelques bottes de paille, étalées sur de légères pièces de bois et soutenues par des traverses, forment le toit.

Il n'existe aucune ouverture; le maïs est versé par la partie supérieure avant de poser le toit, qui n'est construit qu'après cette opération.

Le magasin a ainsi la forme évasée d'une corbeille; sa durée ne dépasse jamais une année.

Etable et poulailler (*coteț*). La forme et la construction de l'étable à porcs ne diffère guère de celle du magasin de maïs que l'on vient de décrire en dernier lieu.

Une ouverture d'environ 60 centimètres de hauteur permet aux animaux de pénétrer à l'intérieur.

Les volailles se perchent sur les tringles et les traverses de combles.

Fontaine (*fîntînă, puț*). On a cru nécessaire de joindre à ces pièces une fontaine, telle qu'on en voit dans les plaines de la Roumanie et de la Hongrie.

Un tronc d'arbre est planté verticalement dans le sol et à une certaine distance du puits. A la partie supérieure se trouve fixée une longue pièce de bois qui forme levier.

A l'extrémité supérieure de celle-ci se trouve fixé le seau, soit par une corde, soit par une chaîne, soit enfin par une suite de perches reliées entre elles par des boules en fer ou des pièces de bois.

A l'autre extrémité, on attache de grosses pièces de bois qui forment contre-poids.

Les parois du puits (*ghizduri*) sont en pierre ou en bois, suivant les localités.

II

VEŞMINTELE ŢĂRANULUI

Les costumes du peuple roumain sont représentés, à l'Exposition Universelle, par un certain nombre de mannequins, qui portent les vêtements usités dans les divers districts et par plusieurs professions de la Roumanie. En fait de costumes d'hommes, on y voit : un *mocan*, ou vieux pâtre des Carpates; un *plăieș*, ou chasseur des montagnes de Bacau; un *cosaș*, ou faucheur de la vallée de l'Olto; un *călugăr* ou moine du couvent de Niamtzo; deux *surugii* ou postillons, tels qu'on les trouve principalement dans les environs d'Ardgèche et de Tergoviste; enfin, un *pescar*, ou pêcheur des bords du Danube. Les mannequins des femmes représentent : une vieille (*matușa*) du district de Suciava; une fileuse de Romanatzi, une glaneuse de Vlașca; une jeune fille de Campolung, portant un baquet d'eau (*donița*) sur sa tête; une jeune fille de Turno-Sévérin, en costume de mariée; une religieuse du couvent de Passéré et une femme bulgare des colonies de la Bessarabie.

Il serait trop long de détailler ici chacun de ces costumes; nous voulons seulement décrire, aussi succinctement que possible, les caractères généraux et très variés des vêtements que porte le peuple roumain, et qui se rattachent, d'un côté, aux costumes des peuples d'origine latine habitant le midi de l'Europe (Italie et Espagne), de l'autre, aux vêtements usités dans des pays plus septentrionaux, peuplés par les Slaves, les Madgyares, et même les Bretons. Par certains points aussi, ils se rapprochent des costumes purement orientaux.

L'habillement des femmes consiste en une longue chemise de toile, qui, tombant jusqu'aux chevilles, sert en même temps de jupon. Selon que cette chemise est froncée ou large au col et aux poignets, elle porte le nom de *cămașă* ou de *iie*. Elle est en toile de lin, de chanvre ou de coton, tissée par les paysannes elles-mêmes; mais souvent aussi le haut du corps est en gaze de soie (*borangic*). Des broderies de couleur, en soies noire, blanche, rouge ou jaune, rehaussées de paillettes d'or ou d'argent, ornent la poitrine et les manches, quelquefois même les pans inférieurs du vêtement. C'est surtout dans la variété de ces broderies originales et dans l'harmonie des couleurs qui les composent, que consiste l'élégance des costumes féminins. Deux tabliers en étoffe de laine plus ou moins épaisse, et tissée ou brodée avec des dessins similaires, retombent de la ceinture, par devant et par derrière. Celui de derrière, qu'il soit froncé ou tendu, est toujours plus large : on l'appelle *vîlnic*, *cretință* ou *catrință*; l'autre est un carré oblong posé sans plis; il porte les noms de *șorț*, *fotă*, *zevelcă* ou *pestelcă*. La ceinture (*brîu*) qui rattache ces deux tabliers, est en laine, ordinairement rouge, et fait plusieurs fois le tour de la taille. On la recouvre le plus souvent de nombreuses bandelettes tissées en laines des couleurs variées et rehaussées de paillettes et de petites perles; ces espèces de bandelettes, qui sont portées par les deux sexes, forment un

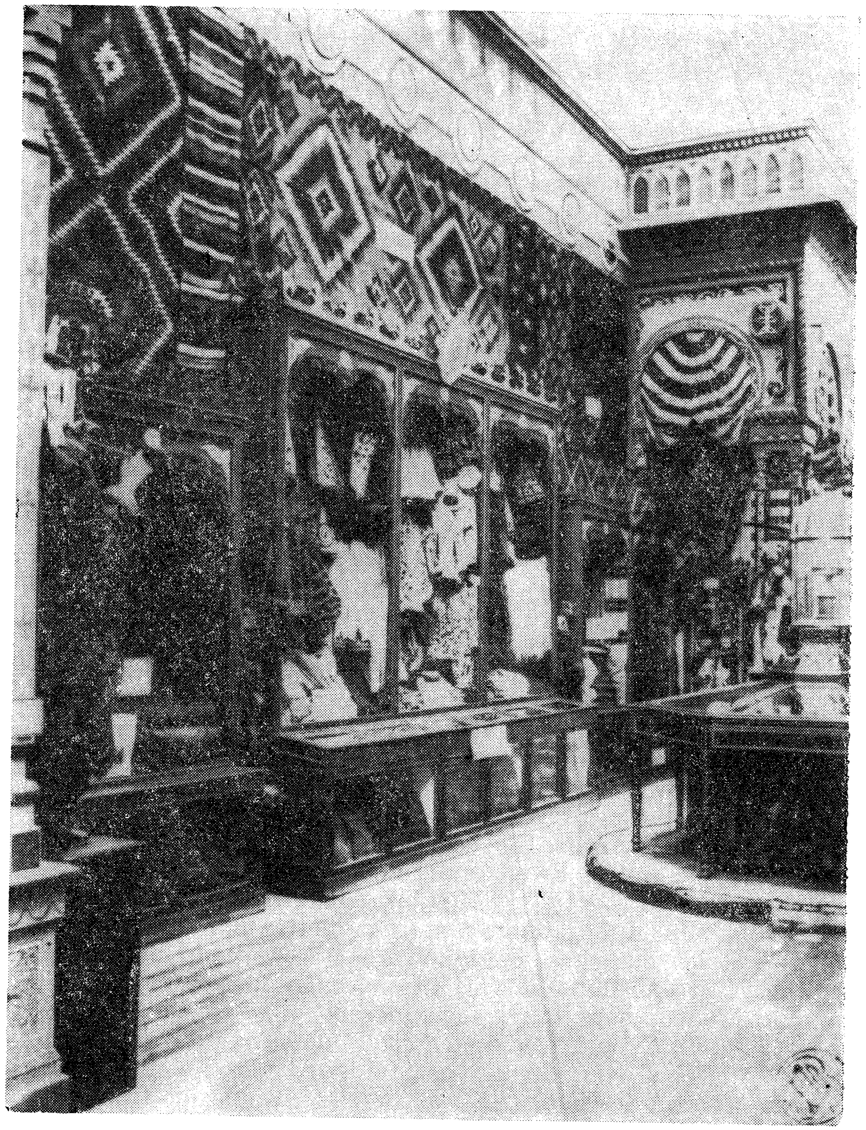

Costume româneşti expuse în secţia României la Expoziţia universală de la Paris din 1867.
Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România. Cabinetul de stampe.

des principaux ornements du costume de villageois; on les appelle *bete*, et les jeunes gens de la campagne s'en parent la taille et les genoux, en laissant flotter les bouts, chargés de perles.

Les jeunes filles portent la tête nue et les cheveux partagés en deux larges tresses qui tombent par derrière, attachées par de nombreux rubans (*panglice, cordele*); quelquefois elles mettent des fleurs naturelles ou artificielles dans les cheveux; des boucles d'oreilles et de nombreux colliers en sequins (*salbe*) et en perles (*mărgele*), ornent leur tête, leur cou et leurs bras. Les femmes mariées se cachent les cheveux sous de longs voiles en lin ou en gaze de soie blanche ou jaune (*marame, ştergare, cîrpe*), qu'elles ramènent de la façon la plus gracieuse, autour de la figure, en laissant flotter les bouts par devant et par derrière. Dans certaines localités, elles portent aussi, sous ce voile, des espèces de couronnes en étoffe ou en sequins (*conciu, cunună*), qui forment sur leur tête un édifice assez élevé. On met quelquefois aux jeunes mariées de lourdes coiffures en monnaies, mais le plus souvent, des écheveaux épars de fils d'or (*beteală*), qui remplacent le voile des pays occidentaux.

Que l'on ajoute à ces détails, des sandales (*opinci*) ou des souliers grossiers en cuir noir ou rouge, et quelquefois même des bas de coton ou de laine, et le costume d'été sera complet. Pour l'hiver, on se recouvre, selon les localités, de longs paletots ouatés et sans manches, en étoffes de coton ou de laine (*zăbun*); de pardessus en laine, plus ou moins longs, avec des manches et des doublures en fourrure (*scurteică*); ou enfin des vêtements en peaux de mouton brodées, presque entièrement semblables à ceux que portent les hommes. La quenouille et le fuseau accompagnent presque toujours les villageoises, quand elles ne sont pas occupées aux travaux des champs ou à d'autres détails du ménage.

Les formes, les couleurs, et surtout les ornements brodés des diverses pièces des vêtements varient beaucoup, selon les différents districts et surtout selon les régions du pays; ainsi les différences sont notables entre les villages des bords du Danube et ceux des hauteurs des Carpates; mais le caractère général de l'habillement et bien partout le même; c'est le costume d'un peuple méridional, amoureux des couleurs vives et brillantes, des draperies légères, d'un peuple qui se voit condamné à regret, pendant une partie de l'année, à des vêtements lourds et sombres.

Pour bien saisir l'originalité du costume des paysannes roumaines, on n'a qu'à le comparer à celui que portent les femmes des nations voisines, et, comme exemple, citons les femmes bulgares, avec leur robe de laine foncée, serrée à la taille, sans plis et sans manches, avec leur petit bonnet ou fez rouge sur la tête, et leur grande houppelande de drap; chez celles-ci les couleurs sont sombres, les broderies manquent, le gros drap remplace la toile et les tissus aux plis légers et aux ornements variés.

L'habillement des hommes présente, en Roumanie, des diversités beaucoup plus grandes encore que celui du beau sexe. Une description complète de tous les vêtements usités par les Roumains de diverses professions et dans diverses localités, serait un travail aussi long qu'oiseux; bornons-nous à une simple nomenclature.

Il ne sera pas difficile d'inventorier la toilette d'été du laboureur; elle se reduit à une chemise assez longue, qui retombe par-dessus un pantalon de toile, et qui serreé à la taille par une large et longue ceinture en laine rouge; ajoutez des sandales en peau de bœuf brute (*opinci*) aux pieds, rattachées par des cordons en poil de chèvre, croisés sur les jambes, et un chapeau de feutre noir à larges bords, semblable au chapeau breton ou au sombrero espagnol, sur la tête. C'est dans ce costume, léger et primitif, que le paysan se livre aux travaux des champs et brave les chaleurs tropicales de la belle saison; mais, quand arrivent les mois rigoureux de l'hiver, il faut se garantir contre un froid qui atteint jusqu'à 30 degrés. Le paysan change alors ses sandales pour de grandes bottes, enveloppe ses jambes, soit d'un pantalon étroit en flanelle blanche, qu'il recouvre quelquefois même de jambières (*poturi, turieci, ciorici*) brodées et ornementées, soit d'une ample culotte orientale qui se resserre au-dessous des genoux. La ceinture de laine est quelquefois remplacée par un large corset en cuir (*kimir*), bouclé et recouvert de boutons et de pièces de métal; dans sa ceinture, il cache son couteau à fourreau de bois, sa bourse en baudruche, son briquet, sa pipe, son tabac en feuilles, enfin tout ce que les autres peuples ont l'habitude de mettre dans les poches et dans les goussets, absents dans les habits des Roumains. Les vêtements qui recouvrent le haut du corps sont confectionnés, soit en draps grossiers (*aba* ou *dimie*), blancs, noirs, verts foncés, bleus foncés, gris ou marrons, soit en peaux de mouton blanches ou noires; les uns et les autres sont brodés avec des laines et des soies de couleur, avec des ganses ou des lanières de cuir colorées; on appelle les paletots en drap, qui prennent plus ou moins la taille, *ghebă, zeghe, sucman, dulamă*, etc.; ceux en peaux de mouton se disent généralement *cojoc*. On porte aussi des gilets sans manches, que l'on nomme *iles* et *pieptar*; enfin, les grands manteaux ou houppelandes, qui enveloppent le corps comme dans un vaste sac, se font, soit en gros drap rouge (*ipingé, bundă*), soit en laine blanche, imitant à l'extérieur la toison des brebis (*sarică*). Ce sont surtout les bergers des montagnes qui portent la *sarica* et le grand capuchon de laine dit *glugă*; tandis que les postillons et les commerçants, qui voyagent souvent à cheval, sont toujours munis de leurs larges manteaux de drap rouge, quelquefois ornés de franges blanches ou vertes.

La coiffure d'hiver est le bonnet en fourrure de mouton (*căciulă*) blanche, grise ou noire. Ses formes diffèrent à l'infini, depuis la petite calotte en fin poil blanc frisé, usitée sur les bords de l'Olto, jusqu'au gigantesque bonnet, dit *țurcă*, que portent les montagnards, et qui imite et exagère la forme du bonnet phrygien. C'est la coiffure que l'on voit sur la tête des Daces dans les bas-reliefs de la colonne Trajane.

Le paysan roumain porte la chevelure ramenée en avant et coupée droit sur le front, à la manière des Bretons, tandis que par derrière ses cheveux pendent en longues mèches flottantes; il conserve toujours la moustache; mais il ne laisse pousser sa barbe qu'à l'âge où il renonce entièrement aux avantages de la jeunesse; dans les villages, les vieillards portent de belles chevelures et de longues barbes blanches. Ce sont principalement les Bulgares, mais, quelquefois aussi les habitants roumains des confins slaves, qui rasent leurs cheveux; sur les bords du Danube, la petite calotte rouge des Orientaux, le *fez*, remplace parfois, chez les hommes, le bonnet national en peau de mouton, *căciula*.

Autrefois, dans les villes, presque chaque corporation d'industriels avait son costume traditionnel; la noblesse même (les *boyards*) et les fonctionnaires portaient des vêtements orientaux dont l'ampleur disgracieuse excite l'hilarité de la génération actuelle; les commerçants et les artisans avaient chacun leurs habits distinctifs. Aujourd'hui cet usage disparaît, et l'on adopte presque généralement le costume européen; à peine si l'on trouve encore, chez les pêcheurs, les bouchers, les tanneurs, et chez quelques autres corporations de grosses industries, un costume spécial en gros drap bleu foncé. Les barbiers, qui s'habillaient jadis d'une élégante tunique en fine étoffe de laine, à pans froncés, n'ont conservé de leurs usages anciens que certaines industries et aptitudes qui leur sont encore particulières, comme la fabrication des filets de pêche, l'élève des sangsues et des rossignols, et le talent de jouer de la guitare. Les prêtres et les moines se distinguent encore par leur costume flottant en étoffes noires ou brunes foncées; ils portent les cheveux et la barbe longues; leurs bonnets en feutre sont des chapeaux européens auxquels il manque les bords, et qu'ils recouvrent, pendant les cérémonies de l'office, avec de grands voiles en gaze noire. L'habillement des religieuses est à peu près le même que celui des moines, avec la différence que celles-ci cachent leurs cheveux sous une petite toque voilée. Enfin, parmi les originalités costumières de la Roumanie, il faut citer les juifs avec de longs cheveux en tire-bouchon, ainsi que leur barbe, coiffés d'une espèce de bonnet de grenadier en fourrure, et couverts de longues soutanes noires serrées sur le corps. Les femmes juives portent les costumes qu'elles ont dans tout l'Orient.

Qu'on ajoute aux divers habillements indigènes que nous venons d'esquisser, ceux des étrangers de toutes races, Albanais, Madgyares, Grecs, Russes, Bulgares, Turcs, Européens de l'Occident etc. et l'on pourra à peine se faire une idée de la diversité de costumes que l'on a l'occasion de voir, mêlés ensemble, dans les rues des villes de la Roumanie.

IIII

PETRECERILE ȚĂRANULUI

Les instruments de musique qu'emploie le peuple roumain peuvent se grouper en trois classes: les instruments à cordes, à vent et à percussion. Parmi les premiers, nous trouvons le violon (*vioară, lăută* ou *diblă*) et la *cobza* ou mandoline à trois cordes, que l'on pince avec une plume d'oie; dans les instruments a vent, on trouve la cornemuse (*cimpoiu*), qui est l'instrument de prédilection des Bulgares établis en Roumanie; le *bucium*, grand cor en bois de merisier, servant à rappeler les troupeaux dans la montagne; le *fluier*, espèce de flûte ou de flageolet à tons aigus; le *caval*, hautbois à notes voilées et bourdonnantes, et la *tilinga* ou fifre: ces instruments sont principalement employés par les bergers de la montagne, qui égayent par la musique leurs longs loisirs; enfin, la flûte de Pan, dite en roumain *naiu* ou *muscal*. L'instrument à percussion que l'on trouve dans les orchestres des populations juives, et chez les tziganes errants qui font danser les ours dans les villages, c'est le tambour de la basque dit *daira*. On peut ajouter à ces instruments populaires, les guimbardes (*drîng*) dont s'amusent les enfants. Les gens du peuple savent aussi tirer des son aigus tout particuliers en chantant avec une feuille verte entre les lèvres ; c'est ce qu'on appelle *cîntare din frunză*.

L'orchestre habituel des fêtes roumaines, tant à la ville qu'à la campagne, est composé de plusieurs musiciens, tous de race tzigane ; chez ceux-ci la profession de *lăutar* ou musicien se perpétue de génération en génération ; une bande de *lăutari* est formée au moins de trois exécutants ; le premier tient le violon et exécute la mélodie ; le joueur de *cobza* l'accompagne et marque le rhytme sur les cordes de son instrument, en chantant les paroles, si c'est une mélodie avec chant ; le troisième musicien tient la flûte de Pan, moyennant laquelle il ajoute à l'air exécuté des fioritures plus ou moins stridentes.

Chaque auberge de Roumanie a sa bande de *lăutari*, qui égaye de ses chants et de ses airs de danse les loisirs des dimanches et des jours de fête ; les villageois s'y réunissent pour voir danser la jeunesse et pour écouter les chansons plus ou moins passionnées ou grivoises des artistes tziganes.

Les danses du peuple roumain sont très nombreuses et les mélodies qui servent à les accompagner le sont encore davantage, car chaque jour les *lăutari* en imaginent de nouvelles sur les rhytmes connus. La danse fondamentale est la *hora* ; c'est une ronde où les danseurs, en nombre indéterminé et sans distinction de place, se tiennent par la main et tournent gravement en faisant quelques pas en avant et d'autres en arrière ; c'est là une danse calme et posée, à laquelle tous les sexes et tous les âges prennent part ; mais à côté de la *hora*, il y a une infinité d'autres danses plus vives, et chacune a son nom spécial, sa musique propre et son caractère chorégraphique plus ou moins animé ; presque toutes se dansent en rond ou en demi-cercle, les danseurs se tenant par la main ou par la ceinture ; il y en a, comme la *chindia* et la *zoralia*, où les petits pas des danseuses se pressent avec une grâce indescriptible ; d'autres, comme *ca la ușa cortului* (à la porte de la tente), *d'a brîu* (par la ceinture), *biru greu* (la corvée est dure), etc., où les danseurs trépignent avec des gesticulations d'une énergie toute virile ; d'autres enfin où l'on frappe la terre en cadence comme pour bien exprimer le sens symbolique de la danse, qui s'appelle du nom pittoresque *cum se bate Dunărea* (comment le Danube se balance).

Parmi les danses populaires qui se distinguent le plus par leur grâce et leur originalité, nous citerons encore la danse des montagnards, la *mocăncuța*, que l'on danse à deux, homme et femme, se tenant par la main et exécutant des pas et des poses qui se rapprochent de la tarantelle italienne. Enfin, il faut noter surtout la danse de *Călușari*. Chaque printemps, au mois d'avril, il se forme dans plusieurs villages, des bandes de sept, neuf ou onze jeunes gens qui revêtissent leurs plus beaux habits, et tout ornés de rubans et de mouchoirs rouges, s'en vont pendant quarante jours exécuter, dans des localités lointaines, une danse d'un caractère étrange ; l'un d'eux porte un drapeau et mène la bande (*primicer*) ; un autre fait vœu de ne pas proférer un seul mot pendant toute la durée de l'excursion : c'est le muet de la troupe (*mutu*). La danse

des *Călușari* a un caractère viril et héroïque très remarquable ; les danseurs font avec leurs bâtons des simulacres de combats et exécutent des sauts extraordinaires en poussant des cris de convention. Le savant Samuel Klain, de Transylvanie, a cru voir dans cet usage populaire la persistance des fêtes vernales des prêtres saliens à Rome, dont un collège portait le nom de Salii Collini (Colii Salii, Călușari ?).

Après avoir parlé des danses, nous ajouterons quelques mots sur les chants du peuple roumain. M. Basile Alecsandri, un des littérateurs les plus distingués de la Roumanie a recueilli avec soin et publié, en deux éditions, un grand nombre de ces chants ; son exemple a été suivi, parmi les Roumains de la Transylvanie, par M. Marienesco et par d'autres.

Ces recueils de poésies populaires de la Roumanie présentent des pièces de différente nature, que l'on a désignées sous les noms de : *cîntice bătrînești*, *doine*, *hore*, *colinde* et *ziceri* ou *ghicitori*.

Les *cîntice bătrînești* sont des ballades ou petits poëmes rappelant des faits héroïques et se rattachant, soit aux anciens princes, boyards ou héros du pays, soit à cette classe de brigands patriotes, nommés *haiduci* qui, pareils aux *outlaws* d'Ecosse, ont combattu dans les bois et les montagnes contre le joug des princes phanariotes, imposés pendant le dernier siècle aux Principautés Roumaines par la Turquie. Elles sont toujours composées en petits vers de sept pieds, rimant d'une façon plus ou moins arbitraire, mais elles contiennent autant de charme poétique que les plus belles ballades populaires des autres nations.

Les *doine* ou *cîntece de dor* sont les chants d'amour très passionnés dont les paroles se chantent sur des mélodies langoureuses. Presque toujours elles ont pour introduction un vers qui rappelle, en guise d'invocation, une feuille de plante ; c'est ainsi qu'une poésie dont les paroles sont amoureuses commencera par *frunză verde rosmarin* ! (feuille verte de romarin !), parce que cette feuille est beaucoup portée par les jeunes filles de la campagne ; elle commencera par *frunză verde, lemn uscat* ! (feuille verte, bois sec !), si le sens de la poésie est triste, et ainsi de suite.

Les *hore*, qui se chantent sur des airs de danse plus allègres, sont des chansons de joie prônant la boisson, les plaisirs faciles, et tombant très souvent dans des obscénités incroyables chez un peuple dont les mœurs ne sont pas du tout dépravées. C'est sous un abri de feuillage (*umbrar*) construit tous les étés devant les cabarets des villages, que les *lăutari țigani*, et principalement le *cobzar* ou joueur de mandoline, chantent le dimanche aux paysans attablés devant un cruchon (oală) de vin nouveau, ces bouffoneris qui excitent l'hilarité de l'auditoire plus ou moins excité par la boisson, pendant que les jeunes gens dansent en rond dans la cour.

Les *colinde* ont surtout un caractère religieux ; ce sont des noëls que les jeunes villageois, réunis en bandes, chantent pendant les fêtes de la Nativité, du jour de l'an et de Pâques, en allant féliciter dans sa maison chacune des familles du village ; aussi sont-elles intitulées la *Crèche*, les *Rois* et l'*Ecole*, les *Blanches fleurs d'Orient*, la *Place au paradis*, etc., ou bien la *Charrue*, le *Richard*, le *Cheval du fiancé*, etc. Les refrains

de ces chansons ont, dans leur langue et dans les images qu'ils rappellent, un caractère particulier d'archaïsme.

Enfin les *zicători* ou *ghicitori* sont des petites énigmes en deux ou trois vers, que l'on se donne à deviner dans les jeux du foyer.

M. Basile Alecsandri dit, dans la préface de son recueil, les mots suivants : „Trésors innappréciables de sentiments profonds, d'idées élevées, de données historiques, de croyances superstitieuses, de traditions anciennes et surtout de beautés poétiques pleines d'une originalité qu'on trouve rarement dans les littératures étrangères, nos poésies populaires constituent un bien national digne d'être mis en lumière comme un titre de gloire pour la nation roumaine... Toutes ces poésies, sans date et sans nom d'auteur, sont enfouies depuis des siècles, comme des pierres précieuses, dans le sein du peuple roumain. Cependant elles sont exposées à se perdre, et c'est un devoir sacré que je me suis imposé que de les rechercher et de les mettre à l'abri des atteintes du temps et de l'oubli ...

„Aidé par plusieurs personnes, et surtout par M. A. Russo, j'ai recueilli, pendant plusieurs excursions dans les montagnes et dans les champs fleuris de notre patrie, une grande partie de ces poésies populaires, et après en avoir achevé la mise en ordre, je les dédie à mon pays comme un trésor qui lui appartient".

Paris, 1867.

I

CASA ŢĂRANULUI

România fiind mai cu seamă o ţară agricolă, guvernul a dorit, în mod special, să pună în evidenţă, la expoziţie, această parte a industriei naţionale.

Primul gînd fusese de a se construi pe locul rezervat României, în parcul Expoziţiei universale, o gospodărie care ar fi conţinut instrumentele pe care orice ţăran le are, şi ar fi dat prin urmare o idee exactă despre gradul pe care l-a atins agricultura la noi.

Mai multe motive împiedicînd realizarea acestui proiect, ne-am mulţumit să expunem planurile acestei gospodării, care se compune dintr-o casă, dintr-un hambar, dintr-un coşar de porumb, dintr-un grajd pentru adăpostitul vitelor şi pentru păstratul instrumentelor de lucrat pămîntul şi dintr-un coteţ.

Această scîndurărie nu este decît o slabă reproducere a realităţii, totuşi, examinîndu-le cu atenţie, se va putea vedea cum ţăranul român, fără alt ajutor decît braţele sale, fără alte materiale decît numai cele aflate în jurul său, cu instrumente foarte simple, izbuteşte să facă construcţii care corespund întocmai tuturor cerinţelor meseriei sale şi îndeplinesc condiţiile prescrise de higienă, atît pentru oameni, cît şi pentru animale.

Casa. — Şarpanta casei se sprijină pe o temelie de piatră, de cărămizi, de ţăruşi sau de-a dreptul pe trunchiuri de arbori culcaţi orizontal, zidurile sînt din cărămidă, lemn sau vălătuci, văruite.

Acoperişul, în general din paie sau lemne, depăşeşte zidurile de patru părţi şi lasă astfel în jurul casei un spaţiu acoperit, care formează un fel de galerie sau *prispă*.

Materialele despre care s-a vorbit variază după localităţi şi mijloacele constructorului. Dacă urci cele patru sau cinci trepte, care conduc la prispă intri de-a dreptul în casă. Casa se compune, de cele mai multe ori, din trei piese dintre care două servesc de locuinţă şi a treia, mai mică, în spate, serveşte de cămară (*celar*). În proiectul alăturat acest număr a fost depăşit; iată cauzele :

Una dintre piese reprezintă o dughiană de băcan, aşa cum se găsesc în sate.

Cealaltă piesă era destinată să conţină două războaie de ţesut.

Mobilierul tuturor acestor piese este dintre cele mai simple : paturi de lemn, acoperite cu rogojini sau cu covoare, produse ale manufacturii naţionale ; laviţe de-a lungul zidurilor, mese, dulapuri, şi în dughiană : compartimente destinate să conţină diversele articole de vînzare. Icoanele nu lipsesc nici odată pentru a împodobi zidurile cel puţin ale unei camere.

Podeaua este numai din lut amestecat cu baligă de vacă şi nivelată ; o bandă de culoare roşie sau neagră se întinde mai întotdeauna de-a lungul zidurilor, atît la interior cît şi la exterior, la o înălţime de aproape 30 de centimetri.

O vatră de formă conică, aşezată deasupra unei podele de cărămizi, serveşte pentru prepararea alimentelor şi încălzire. De cele mai multe ori fumul nu are altă ieşire în afară decît o simplă deschidere în acoperiş, atunci el se risipeşte mai întîi în pod, unde serveşte la uscarea cărnurilor care sînt spînzurate acolo.

Hambarul. Hambarul este o construcţie de lemn de formă dreptunghiulară. Şarpanta se sprijină pe o temelie de piatră, de cărămizi, de ţăruşi sau de trunchiuri de arbori, care, aşa cum s-a mai spus pentru casă, variază după localităţi ; în cele patru unghiuri se ridică stîlpi groşi de lemn verticali, pe care se sprijină şarpanta superioară. Între aceste patru piese de lemn se mai găsesc altele mai puţin zdravene. Intervalul este împlinit cu scînduri ; podeaua este de asemenea formată din scînduri mai tari, aşezate pe grinzi orizontale. Acoperişul, a cărui înălţime ajunge în general pe acea a clădirii, este din lemn sau din paie ; de altfel nu există plafon care să formeze pod ; la interior, un fel de culoar desparte hambarul în două.

În fiecare parte, se găsesc compartimente mai mult sau mai puţin mari, care sînt destinate diverselor cereale. Pe grinzile superioare, se văd adesea suspendate piei, cărnuri şi alte obiecte pe care doresc să le ferească de şoareci. De altfel nu există altă deschidere decît uşa şi spaţiul, destul de mare totuşi, care rămîne liber între ziduri şi acoperiş.

Magazie de porumb- (coşar). O construcţie de formă bizară şi cu totul caracteristică, izbeşte de îndată privirea cînd intri în curte. Este magazia de porumb ; forma şi dimensiunile sale variază la infinit. Iată în cîteva cuvinte descrierea aceluia pe care l-am reprezentat.

Un fel de carcasă se sprijină pe stîlpi de lemn, la o înălţime oarecare. Deschiderea făcută acolo permite introducerea porumbului. Porumbul avînd absolută nevoie de ventilaţie pentru a se usca şi a se păstra, nici o altă dispoziţie n-ar putea fi mai avantajoasă, aierul putînd să circule liber printre împletitura de nuiele şi prin crăpăturile podelei ; la unul din capete împletitura de nuiele inferioară formează un fel de cameră, acolo îşi ţine gospodarul instrumentele sale şi tot acolo lucrează pe timp de vreme rea.

Alături de această cameră şi în spaţiul care nu este adăpostit decît prin scîndurile hambarului de porumb, se vede o căruţă, o sanie, un plug (*şopru*) ; nu există alt grajd pentru vite, atunci cînd gospodarul nu posedă decît un număr mic (*grajd*).

Clădirea este acoperită cu lemn, sau cu paie. La marii proprietari, magaziile de porumb au o altă formă. Împletiturile de nuiele susţinute de grinzi groase, se sprijină pe o temelie. Aceste magazii sînt situate întotdeauna paralel şi la o distanţă de trei pînă la patru metri, şi este un acoperiş comun pentru cîte două.

Spaţiul cuprins între cele două magazii este nivelat cu grije şi podit cu scînduri. Un perete subţire se ridică vertical din două părţi, el este sprijinit de împletiturile de nuiele la o înălţime de aproape doi metri şi formează astfel magazie. La cele două extremităţi, acoperişul depăşeşte cu aproape trei metri, astfel încît porumbul poate să fie descărcat pe vreme rea ; acest spaţiu acoperit serveşte de asemenea pentru a adăposti pe cei care bat porumbul.

La cei mai mulţi ţărani, magazia de porumb se găseşte redusă la cea mai simplă expresie a sa; împletitura de nuiele nu este susţinută decît de prăjini înfipte în pămînt; mai multe braţe de paie întinse pe bucăţi uşoare de lemn şi susţinute de traverse, formează acoperişul.

Nu există nici o deschidere, porumbul este vărsat prin partea superioară înainte de a se pune acoperişul, care nu este construit decît după această operaţie.

Magazia are astfel forma evazată a unui coş; durata sa nu depăşeşte nici odată un an.

Cocină şi coteţ. Forma şi construcţia cocinei de porci nu se deosebeşte deloc de magazia de porumb care a fost descrisă mai sus.

O deschidere de aproape 60 de centimetri înălţime permite animalelor să pătrundă în interior.

Păsările se cocoaţă pe împletiturile de nuiele şi pe culmile din vîrf.

Fîntînă (*puţ*). S-a socotit necesar de a se adăuga la aceste piese o fîntînă, aşa cum se vede pe cîmpiile României şi Ungariei.

Un trunchi de arbore este plantat vertical în pămînt şi la o oarecare distanţă de puţ. La partea superioară se găseşte fixată o bucată de lemn care formează o pîrghie.

La extremitatea superioară a acesteia se găseşte fixată găleata, fie printr-o funie, fie printr-un lanţ, sau în sfîrşit printr-o serie de prăjini legate între ele.

La cealaltă extremitate se atîrnă bucăţi mari de lemn care formează greutatea.

Ghizdurile sînt de piatră sau din lemn, după localităţi.

II

VEŞMINTELE ŢĂRANULUI

Costumele poporului român sînt reprezentate la Expoziţia universală, printr-un număr de manechine, care poartă veşmintele folosite în diverse districte şi de către mai multe profesiuni din România. Ca costume bărbăteşti se văd aici: un *mocan*, sau bătrîn păstor din Carpaţi, un *plăieş*, sau vînător din munţi din Bacău, un *cosaş* din valea Oltului, un *călugăr* de la mănăstirea Neamţ doi *surugii*, aşa cum se găsesc mai cu seamă în împrejurimile Argeşului şi Tîrgoviştei, în sfîrşit, un *pescar* după marginea Dunării. Manechinele de femei reprezintă o bătrînă (*măluşă*) din districtul Suceava, o torcătoare din Romanaţi, o secerătoare din Vlaşca, o tînără fată din Cîmpulung purtînd o *doniţă* de apă pe cap, o tînără fată de la Turnu Severin în costum de mireasă, o călugăriţă de la mănăstirea Pasărea şi o femeie bulgăroaică din coloniile din Basarabia.

Ar fi prea lung să detaliăm aici fiecare din aceste costume, vrem numai să descriem, cît de pe scurt posibil, caracterele generale şi foarte variate ale veşmintelor pe care le poartă poporul român, şi care se apropie pe de o parte de costumele popoarelor de origină latină care locuiesc în sudul Europei (Italia şi Spania) şi pe de alta de veşmintele folosite în ţări mai nordice, populate de slavi, de maghiari şi chiar de bretoni. De asemenea prin unele, ele se apropie de costumele pur orientale.

Îmbrăcămintea femeilor consistă dintr-o lungă cămaşe de pînză, care, ajungînd pînă la glezne, serveşte în acelaşi timp de fustă. După cum această cămaşe este încreţită sau largă la guler şi la manşete, ea poartă numele de *cămaşă* sau de *iee*. Ea este din pînză de in, de cînepă sau de bumbac, ţesută chiar de ţărănci; dar adesea partea de sus a corpului este din voal de mătase (*borangic*). Broderiile colorate în mătase neagră, albă, roşie sau galbenă înfrumuseţate cu fluturi de aur şi de argint, împodobesc pieptul şi mînecile cîteodată chiar poalele îmbrăcămintei. Eleganţa costumului feminin stă tocmai în varietatea broderiilor originale şi în armonia culorilor care le compun. Două şorţuri de stofă de lînă mai mult sau mai puţin groase şi ţesute sau brodate cu desene similare, atîrnă din brîu, în faţă şi în spate. Cel din spate, fie că este încreţit, fie că este întins, este întotdeauna mai larg: este numit *vîlnic, cretinţă* sau *catrinţă*: celălalt este un pătrat oblong pus fără pliuri; el poartă numele de *şorţ, fotă, zvelcă* sau *pestelcă*. *Brîul*, care uneşte aceste două şorţuri, este din lînă, de obicei roşu, şi se înfăşoară de mai multe ori în jurul taliei. Deseori este acoperit cu numeroase benţiţe ţesute din lînă, de culori variate şi împodobite cu fluturi şi cu mici mărgele. Aceste benţiţe, care sînt purtate de ambele sexe, formează unul din principalele ornamente ale costumului ţărănesc, se numesc *bete* şi tinerii de la ţară îşi îmbodobesc talia şi genunchi, lăsînd să atîrne capetele încărcate de mărgele.

Fetele tinere umblă cu capul gol şi cu părul împărţit în două cozi groase, care le cad pe spate, legate cu numeroase *panglici* sau *cordele*; cîteodată ele pun flori naturale sau artificiale în păr; cercei şi numeroase şiruri de galbeni (*salbe*) şi de *mărgele*, le împodobesc capul, gîtul şi braţele. Femeile măritate îşi ascund părul sub lungi văluri de in, de voal sau de mătase albă sau galbenă (*marame, ştergare, cîrpe*), pe care le aduc într-un fel foarte graţios în jurul figurei, lăsînd să atîrne capetele în faţă şi în spate. În unele localităţi, ele poartă de asemenea, sub acest văl, un fel de coroane de stofă sau din galbeni (*conci, cunună*), care formează deasupra capetelor un edificiu destul de înalt. Cîteodată se pun mireselor coafuri grele din monezi, dar de cele mai multe ori şuviţe de fire de aur (*beteală*), care înlocuiesc voalurile din ţările occidentale.

Dacă la aceste detalii se adaugă sandalele (*opinci*), sau pantofii grosolani din piele neagră sau roşie, şi cîteodată chiar ciorapii de bumbac sau de lînă, costumul va fi complet. Pentru iarnă, se acoperă, după localităţi, cu lungi paltoane vătuite şi fără mîneci, de stofă, de bumbac sau de lînă (*zăbun*), cu pardesiuri de lînă, mai mult sau mai puţin lungi, cu mîneci şi cu dubluri de blană (*scurteică*) şi în sfîrşit cu veşminte în piele de berbec brodate, mai pe de-a întregul, asemănătoare cu acelea pe care le poartă bărbaţii. Furca şi fusul însoţesc aproape întotdeauna pe ţărănci, cînd nu sînt ocupate cu munca de la cîmp şi cu alte mărunţişuri gospodăreşti.

Formele, culorile şi mai cu seamă ornamentele brodate de pe diferitele piese ale veşmintelor variază mult după diferitele judeţe şi mai cu seamă după regiunile ţării; astfel diferenţele sînt simţitoare între satele de pe malul Dunării şi acelea de pe înălţimile Carpaţilor, dar caracterul general al îmbrăcăminţii este acelaşi peste tot; este costumul unui popor meridional, îndrăgostit de culori vii şi strălucitoare, de îmbrăcăminte uşoară, al unui popor care se vede condamnat cu părere de rău la veşminte grele şi mohorîte, în timpul unei lungi părţi a anului.

Pentru a înţelege bine originalitatea costumului ţărăncilor românce, nu avem decît să-l comparăm cu acela pe care îl poartă femeile naţiunilor vecine şi ca exemplu, să cităm femeile bulgare, cu rochiile lor de lînă mohorîte, strînse în talie, fără pliuri şi fără mîneci cu micile lor fesuri roşii pe cap şi cu marile lor pelerine de postav, la acestea culorile sînt întunecate, broderiile lipsesc, postavul gros înlocuieşte pînza şi ţesăturile cu pliuri uşoare şi cu ornamente variate.

Îmbrăcămintea bărbaţilor prezintă, în România, varietăţi încă şi mai mari decît aceea a sexului frumos. O descriere completă a tuturor veşmintelor folosite de românii cu diverse profesiuni şi în diverse localităţi ar fi un lucru pe cît de lung, pe atît de îndrăzneţ; să ne mărginim la o simplă numire a lor.

Nu va fi prea greu să înşirăm îmbrăcămintea de vară a lucrătorului, ea se reduce la o cămaşe suficient de lungă, care cade pe deasupra unui pantalon de pînză şi care se strînge în talie printr-o lungă şi lată cingătoare de lînă roşie; adăugaţi în picioare sandale din piele de bou brută (*opinci*) legate cu nojiţe din păr de capră, încrucişate peste pulpe şi pe cap o pălărie din fetru negru, cu boruri largi, asemănătoare cu pălăria bretonă sau cu sobrero spaniol. În acest costum uşor şi primitiv, ţăranul se dedă lucrărilor cîmpului şi înfruntă căldurile tropicale ale sezonului frumos. Dar cînd sosesc lunile aspre ale iernii, trebuie să se asigure împotriva unui frig care atinge pînă la 30 de grade. Ţăranul schimbă atunci sandalele cu cisme mari, îşi înveleşte picioarele, fie într-un pantalon strîmt de flanelă albă, pe care îl acoperă cîteodată chiar cu jambiere (*poturi, turieci, ciorici*) brodate şi ornate, fie cu un larg pantalon oriental care se strînge sub genunchi. Cingătoarea de lînă este cîteodată înlocuită cu o largă centură din piele (*chimir*), încătărămată şi acoperită cu nasturi şi cu piese de metal, în centură el îşi ascunde cuţitul cu teacă de lemn, punga de burduf, bricheta, pipa, tutunul în foi, în sfîrşit tot ceea ce celelalte popoare au obiceiul să pună în buzunare şi în buzunăraşe, care lipsesc în îmbrăcămintea românilor. Veşmintele care acoperă partea de sus a corpului sînt confecţionate, fie din postav grosolan (*aba* sau *dimie*), alb, negru, verde închis, albastru închis, gri sau maron, fie din piei de berbec albe sau negre, şi unele şi altele sînt brodate cu lînuri şi mătăsuri colorate, cu şireturi şi fîşii de piele colorate; paltoanele de postav, care acoperă mai mult sau mai puţin talia, se numesc, *ghebă, zeghe, sucman, dulamă*, etc.), cele din piele de berbec se numesc în general *cojoc*. Se poartă de asemenea jiletci fără mîneci, care se numesc *ilec* şi *pieptar*; în sfîrşit, marile haine sau pelerine, care acoperă corpul ca un mare sac, se fac fie din postav gros roşu (*ipingea, bundă*), fie din lînă albă, imitînd la exterior blana de oaie (*sarică*). Mai ales păstorii de la munte poartă *sarica* şi marele capişon de lînă numit *glugă*; în timp ce vizitii şi negustorii, care călătoresc adesea călare, sînt întotdeauna prevăzuţi cu largi haine de postav roşu, cîteodată împodobite cu ciucuri albi sau verzi.

Coafura pentru iarnă este *căciula* de blană de berbec albă, gri sau neagră. Formele diferă la infinit, de la calota mică din blană fină buclată, folosită pe malurile Oltului, pînă la imensa căciulă, zisă *ţurcană*, pe care o poartă muntenii şi care imită şi exagerează bonetul frigian. Este coafura care se vede pe capul dacilor în basoreliefurile columnii lui Traian.

Ţăranul român poartă părul adus în faţă şi tăiat drept pe frunte, în felul bretonilor, în timp ce la spate părul atîrnă în plete libere; ei păstrează mustaţa, dar nu lasă să le crească barba decît la vîrsta la care renunţă cu totul la avantajele tinereţii; la sate bătrînii poartă plete frumoase şi lungi bărbi albe. Numai bulgarii, dar cîteodată şi locuitorii români din regiunile slave îşi rad părul; pe malurile Dunării calota mică a orientalilor, *fesul* înlocuieşte uneori, la bărbaţi, boneta naţională din piele de oaie, *căciula*.

Altădată, în oraşe, aproape fiecare corporaţie industrială îşi avea costumul tradiţional; chiar nobilii (*boierii*) şi funcţionarii purtau veşminte orientale a căror lărgime disgraţioasă produce rîsul generaţiei actuale; comercianţii şi artizanii aveau fiecare îmbrăcămintea lor distinctivă. Astăzi acest obicei dispare şi se adoptă aproape în general costumul european; abia dacă se mai găseşte încă la pescari, la măcelari, la tăbăcari şi la alte cîteva corporaţii ale marilor industri, un costum special din postav gros, albastru închis. Bărbierii care se îmbrăcau altădată cu o elegantă tunică din stofă fină de lînă, cu poalele încreţite, n-au păstrat din vechile lor obiceiuri decît unele industrii şi aptitudini care le sînt încă proprii ca; fabricarea plaselor de peşte, creşterea lipitorilor şi a privighetorilor şi talentul de a cînta la chitară. Preoţii şi călugării se deosebesc încă prin costumul lor larg de stofă neagră sau maron închis, ei poartă părul şi barba lungi, bonetele lor de fetru sînt pălării europene cărora le lipsesc borurile şi pe care le acoperă în timpul ceremoniilor slujbei cu mari văluri de voal negru. Îmbrăcămintea călugăriţelor este aproape aceiaşi ca aceea a călugărilor, cu diferenţa că acestea îşi ascund părul sub o tocă voalată. În sfîrşit printre originalităţile vestimentare trebuie să citām pe evreii cu părul lung răsucit ca tirbuşonul, ca şi barba lor, coafaţi cu un fel de bonet de grenadir din blană şi acoperiţi cu lungi sutane negre strînse pe corp. Femeile evreice poartă costumul pe care îl au în tot Orientul.

Să se adaoge la diversele veşminte indigene schiţate mai sus, acelea ale străinilor de toate rasele: albanezi, unguri, greci, ruşi, bulgari, turci, europeni din Occident, etc. şi abia ne vom putea face o idee despre diversitatea de costume pe care avem ocazia să le vedem, amestecate împreună, pe străzile şi oraşele României.

III

PETRECERILE ŢĂRANULUI

Instrumentele de muzică pe care le foloseşte poporul român pot să se grupeze în trei clase, instrumentele cu coarde, de suflat şi de percuţie. Printre primele găsim vioara (*vioară, lăută* sau *diblă*) şi *cobza* sau mandolina cu trei coarde care se ating cu o pană de gîscă; între instrumentele de suflat se găsesc *cimpoiul* care este instrumentul de predilecţie al bulgarilor stabiliţi în România; *buciumul*, corn mare de lemn de cireş sălbatec servind pentru chemarea turmelor la munte; un fel de *fluier* sau *flaut* cu tonuri ascuţite; *cavalul*, hoboi, cu note voalate şi zbîrnietoare şi *tilinga* sau un fel de fluier, aceste instrumente sînt mai cu seamă folosite de păstorii de la munte, care înveselesc prin muzică lungile lor răgazuri; în sfîrşit fluierul lui Pan, numit în româneşte *naiu* sau *muscal*. Instrumentul de percuţie pe care îl găsim în orchestrele populaţiei evreieşti şi la ţiganii nomazi, care pun să joace urşii în sate, este tamburul basc, numit *daira*. La aceste instrumente populare se poate adăuga *drîngul*, cu care se distrează copiii. Oamenii din popor ştiu de asemenea să scoată sunete ascuţite cu totul deosebite, cîntînd cu o frunză verde între buze; este ceea ce se numeşte *cîntare din frunză*.

Orchestra obişnuită a sărbătorilor româneşti, atît în oraş, cît şi la ţară, este compusă din mai mulţi muzicanţi, toţi de rasă ţigănească; la ei profesiunea de *lăutar* sau muzicant se transmite din generaţie în generaţie, o bandă de lăutari este formată cel puţin din trei executanţi, primul cîntă la vioară executînd melodia, cîntăreţul din cobză îl acompaniază şi marchează ritmul pe coardele instrumentului său, cîntînd cuvintele, dacă este o melodie cu cuvinte, al treilea muzicant cîntă din nai, prin care adaogă ariei executate înflorituri mai mult sau mai puţin stridente.

Fiecare han din România are banda sa de *lăutari* care înveseleşte cu cîntecele sale şi cu ariile de dans răgazurile de duminica şi din zilele de sărbătoare; sătenii se strîng acolo pentru a vedea dansînd tineretul şi pentru a asculta cîntecele mai mult sau mai puţin pasionate, sau cîntecele de lume ale artiştilor ţigani.

Dansurile poporului român sînt foarte numeroase şi melodiile care servesc spre a le acompania sînt încă şi mai multe, căci în fiecare zi lăutarii imaginează altele noi pe ritmurile cunoscute. Dansul fundamental este *hora*; este un cerc în care dansatorii în număr nedeterminat şi fără loc anume, se ţin de mînă şi se învîrtesc grav făcînd cîţiva paşi în faţă şi alţii la spate; acesta este un dans grav şi liniştit, dar alături de *horă* există o infinitate de alte dansuri mai vioaie şi fiecare are numele său special, propria sa muzică şi caracterul său coregrafic mai mult sau mai puţin animat; aproape toate se dansează în cerc sau în semicerc, dansatorii ţinîndu-se de mînă sau de mijloc; sînt unele ca *chindia* şi *zoralia* în care paşii mici ai dansatorilor se succed cu o graţie de nedescris; altele, *ca la uşa cortului, d-a brîu, biru greu*, etc. în care dansatorii bat din picioare şi gesticulează cu o energie bărbătească; altele în sfîrşit în care se loveşte pămîntul în cadenţă ca spre a marca mai bine sensul simbolic al dansului, care se numeşte cu numele pitoresc de *cum se bate Dunărea*. Dintre dansurile populare care se disting cel mai mult prin graţia şi originalitatea lor, mai citām dansul muntenilor, *mocăncuţa*, care se dansează în doi, bărbat şi femeie ţinîndu-se de mînă şi executînd paşi şi figuri care se apropie de tarantela italiană. În sfîrşit trebuie să notăm mai cu seamă dansul *Căluşarii*. În fiecare primăvară, în luna aprilie, în mai multe sate se formează bande de şapte, nouă sau unsprezece tineri care se îmbracă cu cele mai frumoase straie ale lor şi împodobiţi cu panglici şi cu batiste roşii se duc timp de patruzeci de zile să execute în localităţi îndepărtate un dans cu caracter curios; unul dintre ei poartă un steag şi chiar banda (*primicer*): un altul face legămîntul de a nu scoate nici o vorbă pe toată durata excursiei: este mutul trupei. Dansul *Căluşarii* are un caracter viril şi eroic, foarte remarcabil; dansatorii fac cu bastoanele lor simulacre de luptă şi execută salturi extraordinare, scoțînd strigăte speciale. Savantul, Samuel Klein, din Transilvania, crede a vedea în aceste obiceiuri populare persistența sărbătorilor de primăvară ale preoților salieni de la Roma, din care unul din colegii purta numele de Salii Collini (Colii Salii, Călușari ?).

După ce am vorbit de dansuri, vom adăuga cîteva cuvinte despre cîntecele populare românești. Dl. Vasile Alecsandri, a cules cu grijă și a publicat, în două ediții, un mare număr din aceste cîntece ; exemplul său a fost urmat printre românii din Transilvania de M. Marienescu și de alții.

Aceste culegeri de poezii populare ale României prezintă piese de diferite feluri, care au fost definite sub numele de : *cîntice bătrînești, doine, hore, colinde,* și *ziceri* sau *ghicitori.*

Cîntecele bătrînești sînt baladele sau mici poeme amintind faptele eroice legate, fie de vechii domni, boieri sau eroi ai țări, fie de acea clasă de hoți patrioți, numiți *haiduci* care, asemenea *outlaws*-ilor din Scoția s-au luptat prin păduri și munți împotriva jugului domnilor fanarioți, impus în ultimul secol Principatelor Române de către Turcia. Ele sînt totdeauna compuse în mici versuri de șapte picioare, rimînd într-un fel mai mult sau mai puțin arbitrar, dar ele conțin tot atîta farmec poetic cît și al celor mai frumoase balade populare ale altor națiuni.

Doinele sau *cîntecele de dor* sînt cîntecele de dragoste foarte pasionate ale căror cuvinte se cîntă pe melodii languroase. Mai întotdeauna ele au ca introducere un vers care amintește, în chip de invocație, o frunză de plantă ; astfel o poezie ale cărei cuvinte sînt amoroase, va începe prin *frunză verde rosmarin,* pentru că această frunză este mult purtată de tinerele fete de la țară : va începe prin *frunză verde, lemn uscat* ! dacă sensul poeziei este trist și așa mai departe.

Horele, care se cîntă pe arii de dans mai repezi, sînt cîntece de bucurie, lăudînd băutura, plăcerile ușoare și alunecînd foarte adesea în obscenități de necrezut la un popor ale cărui obiceiuri nu sînt deloc depravate. Sub un adăpost de frunze (*umbrar*), construit în fiecare vară în fața cîrciumilor satelor, cîntă duminica *lăutarii țigani* — și mai cu seamă *cobzarul* sau cîntărețul cu mandolina—țăranilor așezați la masă în fața unei *oale* cu vin nou, aceste glume care deslăunțuiesc rîsul auditorului mai mult sau mai puțin încălzit de băutură, în timp ce tinerii joacă în cerc în curte.

Colindele au mai cu seamă un caracter religios, sînt cîntece pe care tinerii săteni, adunați în cete le cîntă în timpul sărbătorilor Nașterii, la Anul Nou și de Paște ducîndu-se să-i ureze în casa sa fiecărei familii din sat ; de aceea ele sînt intitulate : *Ieslea, Regii* și *Școala, Flori d'albe din răsărit, Locul în rai* sau *Plugul, Bogătașul, Calul logodnicului* etc.

Refrenele acestor cîntece au prin limba lor și prin imaginile pe care le reamintesc, un caracter special de arhaism.

În sfîrșit *zicătorile* sau *ghicitorile* sînt mici enigme în două sau trei versuri, care se spun pentru a fi ghicite în jocurile din casă.

Dl. Vasile Alecsandri spune, în prefața culegerii sale, următoarele cuvinte : „Bogății neprețuite de sentimente adînci de idei înălțătoare, de fapte istorice, credințe superstițioase, de vechi tradiții și mai cu seamă de frumuseți poetice, pline de o originalitate pe care rare ori o găsești în literaturile străine, poeziile noastre populare constitue un bun național demn de a fi scos la lumină, ca un titlu de glorie pentru națiunea română. Toate aceste poezii, fără dată și fără nume de autor sînt îngropate de secole, ca niște pietre prețioase, în sînul poporului român. Cu toate acestea ele sînt expuse a se pierde și este o datorie sacră pe care mi-am impus-o de a le căuta și de a le pune la adăpost de atingerile timpului și ale uitării...

Ajutat de mai multe persoane și mai cu seamă de dl. A. Russo, am cules, în timpul mai multor excursii în munții și în cîmpiile înflorite ale patriei noastre o mare parte din aceste poezii populare și după ce am isprăvit punerea în ordine le dedic țării mele ca pe o comoară care îi aparține“.

Paris 1867

DARE DE SEAMĂ DESPRE DUCEREA ŞI EXPUNEREA TEZAURULUI DE LA PIETROASA LA PARIS ŞI LA LONDRA ÎN ANII 1867—1868

București 12 septembre 1869

D-lui Director al ziarului TRAIAN

Domnule director,

În iarna de acum doi ani, pe cînd eu lipsiam în străinătate, mai multe ziare românești, făcîndu-se instigatoarele sau răsunetul feluritelor insinuări calomnioase în contra-mi, au răspîndit în publicul românesc ideea, că eu aşi fi vîndut, înstrăinat sau amanetat tezaurul de la Pietroasa, ce-mi fusese încredințat spre a figura la Expozițiunea Universală din 1867 la Paris.

La întoarcerea mea în țară, deși mulți amici mă îndemnau a desminți prin publicitate acele defăimări, am socotit de prisos a o face, cugetînd că oricare din compatrioții mei ar voi să se convingă despre neadevărul lor, n-avea decît să meargă la Muzeul S-tului Sava, ca să vază tezaurul în natură sau să citească *Monitorul Oficial*, în care și ministerul trecut și cel actual au declarat ființa adevărului, adică cum că tezaurul s-a înapoiat în țară fără de a fi costat pe statul nostru nici măcar un ban.

Estimp însă, mergînd în străinătate, am avut ocaziune a întîlni cu mai mulți amici și cunoscuți ai mei, arheologi din Francia și din Germania, cari, cît m-au văzut, m-au întrebat cu mirare : „Cum se poate ca guvernul d-voastră și chiar d-ta să fi vîndut englezilor acele splendide antichități de la Pietroasa, pe care le-am admirat în expozițiunea de la Paris?

Adevărat să fie oare aceasta? O asemenea știre am citit-o în ziare franceze și germane, care o reproduceau de pe ale d-voastră române".

Am căutat atunci îndată a liniști pe amicii mei, asecurîndu-i că noi românii în genere, și eu în particular, sîntem destul de geloși de puținele noastre avuții artistice, spre a le păstra cu sînțenie la noi. Dar totdeodată mi-am promis că, îndată ce mă voi întoarce în țară, să cer de la ziarele noastre ca să publice o dare de seamă exactă și detailată despre cele ce s-au petrecut cu tesaurul de la Pietroasa.

Această *dare de seamă*, redactată chiar de pe actele oficiale, ce stau în dosarele ministerelor Lucrărilor Publice şi Afacerilor Străine, o alăturez pe lîngă această epistolă şi, cu toate că este cam lungă, sper, domnul meu, că nu-mi veţi refuza mulţămirea de a o vedea figurînd în ziarul d-voastră, în care sînt încredinţat că vă place ca atît cititorii români, cît şi ziarele din străinătate să afle numai adevărul asupra tutulor faptelor, care preocupă cîtu-şi de puţin atenţiunea publică în ţară la noi.

Cu această convicţiune, adaug, domnule Director, pe lîngă mulţămirile mele anticipate, încredinţarea deplinei mele consideraţiuni.

DARE DE SEAMĂ DESPRE DUCEREA ŞI EXPUNEREA TEZAURULUI DE LA PIETROASA, LA PARIS ŞI LA LONDRA ÎN ANII 1867—1868

La anul 1866, subsemnatul fiind însărcinat a organiza secţiunea română din Expoziţiunea Universală de la Paris, şi luînd cunoştinţă că se destină, în acea expoziţiune, un compartiment special spre a se expune într-însul antichităţile principale din toate ţările lumei, am socotit de neapărat ca să cer de la guvernul nostru voia de a se transporta la Paris, pe timpul expoziţiunei, frumosul nostru tezaur de la Pietroasa, pe care poporul la noi l-a poreclit „Cloşca cu pui", precum şi partea cea mai interesantă din vasele şi odăjdiele vechi ce alcătuiesc Muzeul nostru bisericesc. Cu un an mai-nainte, citisem la Academia din Paris o disertaţiune asupra tezaurului nostru, arătînd şi desemne de pe dînsul.

Această comunicaţiune deşteptase foarte curiozitatea lumei învăţate şi făcuse pe mulţi a mă îndemna să stăruiesc ca acele frumoase obiecte să fie aduse în anul următor la exposiţiunea în care avea a figura avuţiile anticarii ale lumei întregi. Ministeriul Instrucţiunei Publice de la noi, consimţi la această cerere încă de la 8 decembre 1866; dar tocmai la 3 mai 1867, adică mai în ajunul pornirei mele din ţară, am luat în seama mea de la d-l conservator al muzeului acele preţioase obiecte, după un inventar detailat, şi le-am dus chiar în cabină şi în vagon cu mine pînă la Paris.

Frumoasele antichităţi ale Muzeului nostru naţional, împreună cu felurite obiecte antice ce-mi fusese încredinţate de mai mulţi particulari din ţară, formară în expoziţiunea de la Paris, un compartiment din cele mai interesante şi meritară a fi denumite, chiar în raportul oficial al comisiunei franceze, *una din cele mai frumoase podoabe* (l'un des plus beaux fleurons) ale expoziţiunei arheologice din Paris.

Pe cînd ele sta acolo expuse la admiraţiunea publicului, primi o adresă de la d-nu Henri Cole, comisionarul general al secţiunei britanice şi totdodată director al Muzeului South Kensington de la Londra, prin care eram invitat a permite ca, după închiderea Expoziţiunei din Paris, adică de la noembre 1867 înainte, minunatele antichităţi ale României să fie transportate în Londra şi expuse pe timp de 9 luni în numitul

Muzeu de la South Kensington. Acest măreţ aşezămînt, patronat şi subvenţionat de guvernul englez, ca mai toate stabilimentele ştiinţifice şi artistice ale Angliei, este destinat a realiza cunoştinţa tutulor obiectelor de artă, prin expuneri, sau permaninte, sau timporarii (vremelnice) ale celor mai frumoase articole de artă şi de industrii antice. Pe toată ziua, muzeele secundarii ale Europei şi colecţiunile particularilor vin a încredinţa direcţiunii Muzeului South Kensington obiecte preţioase, spre a le face cunoscut unui public mai întins.

Din parte-mi nu putui a răspunde d-lui Cole într-un mod mulţumitor, decît după ce cerui oficial autorizaţiunea guvernului nostru în această cestiune; d-l ministru al Lucrărilor Publice, prin adresa cu Nr. 7698, din 24 octombre 1867, îmi arătă că guvernul consimte a satisface măgulitoarea cerere a Muzeului englez, însă cu condiţiune că obiectele vor sta expuse în Londra numai pînă la 1 aprilie 1868, şi totodată-mi făcea întrebare despre suma ce va costa transportul lor din Paris în Londra şi apoi din Londra în Bucureşti, precum şi despre mijloacele de asigurare pentru buna lor păstrare în tot acest timp. Acestea le comunicai îndată directorului Museului South Kensington.

D-l Cole îmi răspunse, că toate transporturile vor fi în sarcina guvernului englez, care are vagoanele sale speciale pentru obiectele de preţ şi că înapoiarea antichităţilor la Bucureşti se va face, la termenul prescris de 1 aprilie 1868, printr-un împiegat al Muzeului South Kensington, care va însoţi în persoană obiectele pînă în România.

După o asemenea declarare nu-mi mai rămînea decît a încredinţa obiectele comisiunei engleze, de la care nici prin gînd nu-i putea trece cuiva a cere vre o garanţie altă decît o chitanţă în regulă. Îndată după închiderea expoziţiunei din Paris, adică în cele dintîi zile ale lui noembre 1867, d-l Henri Cole, prin adresă oficială, îmi recomandă pe un arheolog împiegat la Muzeul South-Kensington (anume Dl Hawkins, pe cît ţiu minte), carele era însărcinat a primi obiectele şi a elibera chitanţă de primirea lor. Prin acest act, redactat de mine în limba franceză, apoi tradus în cea engleză şi subscris de numitul arheolog, îmi rezervam dreptul de a inventaria din nou obiectele la desfacerea în Londra a lăzilor, care se ambalase în Paris chiar în presinţa mea. Predarea se făcu chiar în palatul Expoziţiunei din Paris, unde erau şi vagoanele ce aveau a transporta obiectele în Londra.

Subscrisul fiind ocupat în Paris cu anevoioasele şi neplăcutele lucrări ale desfiinţărei expoziţiunei, nu putui să merg îndată în Londra spre a proceda la deschiderea lăzilor care, din această causă, fu întîrziată cu cîte-va săptămîni.

În timpul acesta, se vede, felurite zgomote începură a circula prin Bucureşti, că adică antichităţile României ar fi fost vîndute sau amanetate în Londra. Guvernul însuşi, adus în bănuială prin asemenea vorbe şi voind a avea informaţiuni exacte, scrise D-lui agent din Paris, ca să cerceteze despre acele sgomote. dl. Emanoil Creţulescu, care ocupa funcţiunile de agent, mă întrebă ce se petrece cu antichităţile noastre. Îi arătai dosarul format de mine în această privinţă, împreună cu chitanţa împiegatului de la Muzeul South Kensington şi-i propusei a-i încredinţa toate aceste acte.

D-lui nu socoti de cuviinţă a le lua, ci raportînd guvernului, primi ordin a merge însuşi la Londra. Acolo deschiderea lăzilor se făcu în faţa d-sale, la Muzeul South Kensington, şi d-lui, cu dosarul meu, ce-l depusesem la agenţie, putu însuşi constata că toate obiectele se aflau în fiinţă; totdeodată primi mulţumirile direcţiunei către guvernul român pentru acel graţios împrumut al antichităţilor şi încredinţarea că obiectele vor fi înapoiate la Bucureşti la termenul fixat de 1 aprilie 1868. Acestea fură raportate guvernului de către d-l E. Creţulescu, prin notă oficială.

În timpul acesta, interese cu totul particulare mă siliră să plec foarte repede în Rusia, unde afaceri de familie mă obligară a rămînea pînă la luna lui iuniu 1868. Acolo n-am putut afla mai nimic din cîte se petrecuse şi din cîte se spuneau, atît în ţară cît şi la Paris. Destul mi-a fost a cunoaşte că la aprilie, toate obiectele încredinţate de mine Muzeului South-Kensington, a fost aduse în Bucureşti de d. Pièrce, împiegat al Muzeului, carele fusese Secretar al comisiunei engleze la Expoziţiunea din Paris, şi că, după cum fusese şi condiţiunile stipulate între mine şi direcţiunea muzeului englez, guvernul român n-a avut a face nici cea mai mică cheltuială pentru ridicarea obiectelor din Londra şi transportul lor în ţară, afară de *galbeni duisprezece*, ce s-au cheltuit cu aducerea lor de la Giurgiu pînă în capitală.

Astfel s-a petrecut, *din punct în punct*, toate acea călătorie prin străinătăţi a *Cloşcei cu puii de aur* care, istorisită cu tot feliul de amănunte închipuite de unii şi de alţii, a ajuns a fi în publicul românesc, o adevărată Halima, al cărei erou năzdrăvan sînt eu. O asemenea celebritate în adevăr nici o doriam, şi nici o merit.

Cu povestea înstrăinărei tesaurului de la Pietroasa, s-au amestecat însă, în opiniunea celor mai mulţi, tot felul de alte împrejurări ale expoziţiunei române, pe care rău voitorii le-a încurcat spre a le interpreta în modul cel mai puţin favorabil pentru mine.

Am auzut, bunăoară, zicîndu-se că şi dacă eu n-am vîndut *Cloşca cu pui*, dar am amanetat la englezi, pentru o sumă de 60 mii franci, alţii zic chiar 60 mii galbeni, pe care bani a fost silit guvernul, sau chiar, şi măria sa domnitorul, a-i plăti, spre a scoate preţioasele noastre antichităţi din robie. Nici un cuvînt din acestea nu este adevărat. Declar, în modul cel mai afirmativ, că antichităţile române n-au fost nici amanetate, nici secuestrate, nici date Muzeului South-Kensington sau altucuiva în contra vreunei chezăşii băneşti, pe care să o fi primit eu sau altcineva. Nici măria sa domnitorul, nici guvernul nostru n-au avut a plăti vreun ban pentru dînsele; dar voi spune eu aci în ce chip au putut să se introducă în opiniunea publică asemenea erori, combinate, crez, de persoane cărora le-a plăcut a mă defăima.

La 1866, cînd s-au început la Paris clădirile secţiunei române în exposiţiunea, guvernul ne avînd fonduri îndestulătoare în budget, spre a pune în lucrare pregătirile secţiunei în Paris, măria sa domnitorul în înalta sa îngrijire, a binevoit a face să se răspundă, din propria sa casă către comisarul român din Paris, d-l Ioan Alesandri, o sumă de 60 mii franci, care apoi s-a restituit casei mării sale de către stat, în două rate, prin mandatele Ministeriului Lucrărilor Publice cu Nr. 2599, din 28 noembre 1866, şi Nr. 2631 din 15 decembre 1867. Aceşti bani s-au întrebuinţat în clădirile secţiunei române din Paris mai-nainte chiar de sosirea mea acolo, precum se constată din compturile ce-mi au fost predate de către d-l Ioan Alesandri şi pe care eu le-am înaintat împreună cu ale mele către Ministerul Lucrărilor Publice încă din anul trecut 1868. Aceasta este unica sumă ce a fost pusă din generoasa iniţiativă a măriei sale domnitorului în dispoziţiunea comisiunei române, care şi dînsa şi-a îndeplinit riguroasa datorie de a o restitui. Aşadar această afacere bănească n-are nici cea mai mică relaţiune cu împrejurările Tezaurului de la Pietroasa.

Osebit de aceasta, guvernul a plătit în Paris, după pornirea mea de acolo, mai multe resturi de compturi pe la antreprenorii secţiunei române (tîmplari, fierari, tapiţeri, arhitecţi, tipografi, etc.), care toate împreună se urcă la suma de 72.876 fr. Aceste resturi eu nu le putusem licuida din sumele ce mi s-au trimis pentru cheltuielele exposiţiunei, în anul 1867, fiindcă cheltuielele făcute cu instalarea şi întreţinerea secţiunei covîrşiseră acele sume. La plecarea mea din Paris, am lăsat d-lui agent al ţărei lista de toate rămăşiţele ce mai era de plătit; dar guvernul, ne avînd fonduri disponibile în bugetul anului 1867, a trebuit să amîne plata antreprenorilor pînă la aprilie 1868, cînd s-a alocat în buget un paragraf special. Poate că unii se vor fi temut atunci ca nu cumva acei antreprenori, nerăbdători de a-şi căpăta banii, să pună secuestru pe antichităţile noastre de la Londra, din cauza întîrzierei plăţilor; alţii apoi, mai ageri în închipuirea lor, vor fi considerat acest fapt ca şi îndeplinit. Însă eu afirm încă cum că un asemenea lucru nu s-a petrecut şi adaug că plata rămăşiţelor de 72.876 franci pe la antreprenorii secţiunei române din Paris n-a avut nici o relaţiune cu împrejurările tezaurului de la Pietroasa.

În fine, se spun aci şi cîteva cuvinte despre o altă acusaţiune ce mi s-a făcut şi care, în părerea unora, s-a îmbinat cu pretinsa vînzare a *Cloşcei cu pui*: voi să vorbesc de imputarea ce mi se face că aşi fi vîndut, fără nici o socoteală, pentru sume însemnate, multe din obiectele expoziţiunei române; iar pe de altă parte, că aş fi neîngrijit cu totul pe cele ce s-au înapoiat în ţară, ast-fel încît cele mai multe s-au stricat pe drum.

Pentru a pune în vînzare unele din obiectele exposiţiunei române, precum: costume naţionale, olării, lemnării, pînzeturi şi alte fabricate moderne, am cerut şi am dobîndit autorizaţiune de la Ministeriul Lucrărilor Publice (prin adresa cu nr. 7698 din 24 octombre 1867); am socotit că este de prisos a înapoia în ţară tot atîtea obiecte cît dusesem la Paris, îngreuindu-le încă şi preţul printr-un nou transport. Vînzările însă s-au efectuat la Paris, prin licitaţiune publică de bună-voie, şi buletinurile de vînzare sînt acte oficiale, care au eşit din dosarele comisarilor-preţuitori din Paris, spre a trece în ale ministeriului nostru. Cîte însă din obiecte s-au vîndut de mine prin înţelegere şi fără de a trece prin licitaţiune publică, acelea au fost cedate la deosebite muzee din străinătate şi mai ales Muzeului etnografic din Londra. Din toate acestea se constată că suma provenită din vînzări s-a urcat la 30.411 fr., pe care n-am lipsit a-i înscrie în creditul comisiunei în compturile predate de mine.

Cît despre obiectele stricate în transportul lor de înapoiere în țară, nu pot spune mai mult decît că desființarea expozițiunei noastre din Paris m-a ocupat mai bine de șapte săptămîni, în timpul cărora am căutat a priveghia ambalarea a unei întregi sute de lăzi, care se execută pe frig, pe ploaie, pe zloată, într-o atmosferă de pulbere și de umezeală, într-un local unde lucra cu furie mai bine de zece mii oameni, spre a dărîma pereți și podine, spre a rupe și a răsturna tot acel edificiu uriaș, ce servise exposițiunei universale. O priveghere strașnică era atunci cu neputință și neglijența lucrătorilor ambalari rămînea de nevoie fără control. Osebit de aceasta, transporturile pe timp de iarnă (decembre-marte) sînt încă, precum toată lumea știe, primejdioase și bănuitoare în țară la noi, pe șlepuri și în chervane. Așa dar, dacă ambalagiul și transportul nu s-a făcut mai bine, vina nu poate fi a mea; împregiurările a vrut ca și sub acest punct rezultatul se fie contrariu dorinței și silințelor mele. În ori ce caz, nici vînzările săvîrșite în străinătate, nici stricarea de obiecte ale exposițiunei la drumul de înapoiere în țară, nu privesc întru nimic pe Tezaurul de la Pietroasa, carele a stat cu totul osebit de celelalte obiecte expuse.

Spre a sfîrși, voi zice că, din momentul cînd am luat asupră-mi sarcina de a întocmi cea dintîi expozițiune română din Paris, numai în timp de cîteva luni și fără de nici o pregătire anterioară, nu este îndoeală că m-am expus la cele mai primejdioase neajunsuri. Cu o lucrare ca aceia, în care graba cea mai imperioasă trebuia neapărat se silească pe oricare a trece peste multe formalități; în care mai adesea nu era putință de a se menagia susceptibilitățile multora; în care întrebuințarea fondurilor chiar nu putea fi prevăzută de mai-nainte și combinată cu o strictă economie, cu o asemenea lucrare, zic, era peste putință, mai ales în țară la noi, ca să nu-și atragă cineva asupra-și nemulțămiri, bănuiele, calomnii și chiar inimiciții. Ce ar fi pățit altul în locul meu, am pățit eu; mă mîngîi însă cu credința că expozițiunea română din Paris n-a fost mai prejos de scopul ei; că ea n-a fost fără folos pentru țara noastră; că ea a răspîndit în publicul universului întreg numele *României* și cunoscința productelor ei; că ea a dat lumei o ideie avantagioasă de ceia ce este România și de ceia ce ea poate fi; în fine mă mîngîi cu credința că, astfel precum a fost expozițiunea română, am reușit a o realiza numai printr-o stăruință fără preget, de care nu am nici a mă căi nici a mă rușina.

Poate însă că cei cărora nu am norocire a le plăcea, îmi vor contesta chiar și dreptul la această mîngîiere!

Pe aceia n-am mijloace d-ai îndupleca, căci nici cred că voiesc a fi convinși, dar pentru cei care-mi vor arunca imputarea că am fost, în lucrările expozițiunei, de o prodigalitate nesocotită cu banii statului, pentru acei cari vor zice că țara noastră nu este destul de avută, spre a plăti cu suma de 561.851 de lei luxul unei sărbători și avantagiele morale ce a putut trage din expozițiunea de la Paris, acelora îmi voi permite a le aminti că, în orice caz, tot mai folositoare a fost pentru țară întrebuințarea — ba fie chiar și răsipa — acelor 561.851 lei ai exposițiunei de cît milioanele ce se dau ca despăgubiri, atîtor concesionari străini și cu care țara plătește cămătarilor din afară, cari o speculă, calomniele și injuriele ce dînșii răspîndesc prin străinătate asupra ei.

Aceasta, știu bine, nu este o disculpare, dar nici nu cuget a o zice cu un asemenea scop!

POSTUME

ÎNSEMNĂRI DESPRE MONUMENTELE ISTORICE DIN JUDEŢELE ARGEŞ ŞI VÎLCEA

CĂLĂTORIE FĂCUTĂ ÎN 1860 DIN ÎNSĂRCINAREA MINISTERULUI CULTELOR ŞI INSTRUCŢIEI PUBLICE

Am plecat din Bucureşti, duminecă la 18 iunie 1860, la 10 ceasuri dimineaţa; drumul a fost bun la început dar cu cît înaintam, noroiul era mai mare. La Găeşti unde ne aflam pe la 6 ceasuri ne-a apucat o ploaie foarte repede care însă a stătut curînd; ne-am urmat drumul la pas, şi pe la 10 ceasuri am ajuns la rîul Budişteanca, care din acea ploaie crescuse aşa de tare încît n-am putut-o trece; ne-am întors dar şi am mas în satul ⟨Budişteni⟩, la un han destul de curăţel al lui Costopol; acolo ne-am gătit o supă şi ceva alte mîncări şi apoi ne-am culcat.

A doua zi luni, la 19 iunie, am plecat dela han pe la zece ceasuri, pe la 11 eram la Leordeni, la Sofia Creţuleasca; am vizitat casa ce o zideşte pe un loc înălţat şi bine aşezat; am dejunat la dînsa şi apoi de acolo am plecat la Goleşti, unde am ajuns pe ploaie, pe la două ceasuri.

Toată zioa am petrecut-o foarte plăcut, dar ploaia n-a încetat nici noaptea, astfel a venit ştire că Rîul Doamnei venise aşa de mare încît a înecat tot locul împrejur şi chiar a rupt o parte din pod. Omul trimis călare ca să aducă pîine din Piteşti n-a putut trece; cu toate astea după dejun, marţi la 20 iunie 1860 am pus puţin bagaj în trăsură. Saşa a rămas la Goleşti, acolo sînt d-na Zinca Goleasca, Elenca Filipeasca, Anica şi Catinca Racoviţă, Luţica Racoviţă şi copiii lui Grand cu guvernanta lor; este şi A. Golescu Albu, şi eu împreună cu Trenk am plecat spre Piteşti.

Drumul era o lapoviţă; pe dălăturile şoselii bălţile nu mai încetau; în sfîrşit cînd am ajuns la vărsătura Rîului Doamnii, am văzut o privelişte de mirare. Apa coprinsese tot locul; porumbişte, zăvoi de sălcii, toate pluteau într-o apă furioasă care rostogolea tulpinile şi crăcile de pomi aduse de la munte.

Şoseoa se prefăcuse în cataracte peste care sălta apa. Am făcut cu trăsura un ocol şi avînd un om călăuză prin apă am trecut dincolo de vărsătură. Apa ne-a intrat mai de o palmă în trăsură. Geanta cu aşternutul şi hîrtia lui Trenk s-au udat în mare parte. Cînd am ajuns la uscat am fost siliţi să stoarcem toate; o mulţime de oameni erau acolo, mulţi ne-au ajutat. Mai-nainte se rupsese la un cap podul dupe Rîul Doamnii, pentru pedestrii se pusese cîteva lemne ca să facă o trecătoare peste ruptură, dar trăsura a trecut prin apă, înecată mai sus de scări. În sfîrşit am ajuns în Piteşti. Acolo administratoru, d-l A. Petrescu, lipsea dus fiind în plasa Gălăşeşti unde se exterminează lăcustele, făcînd hori

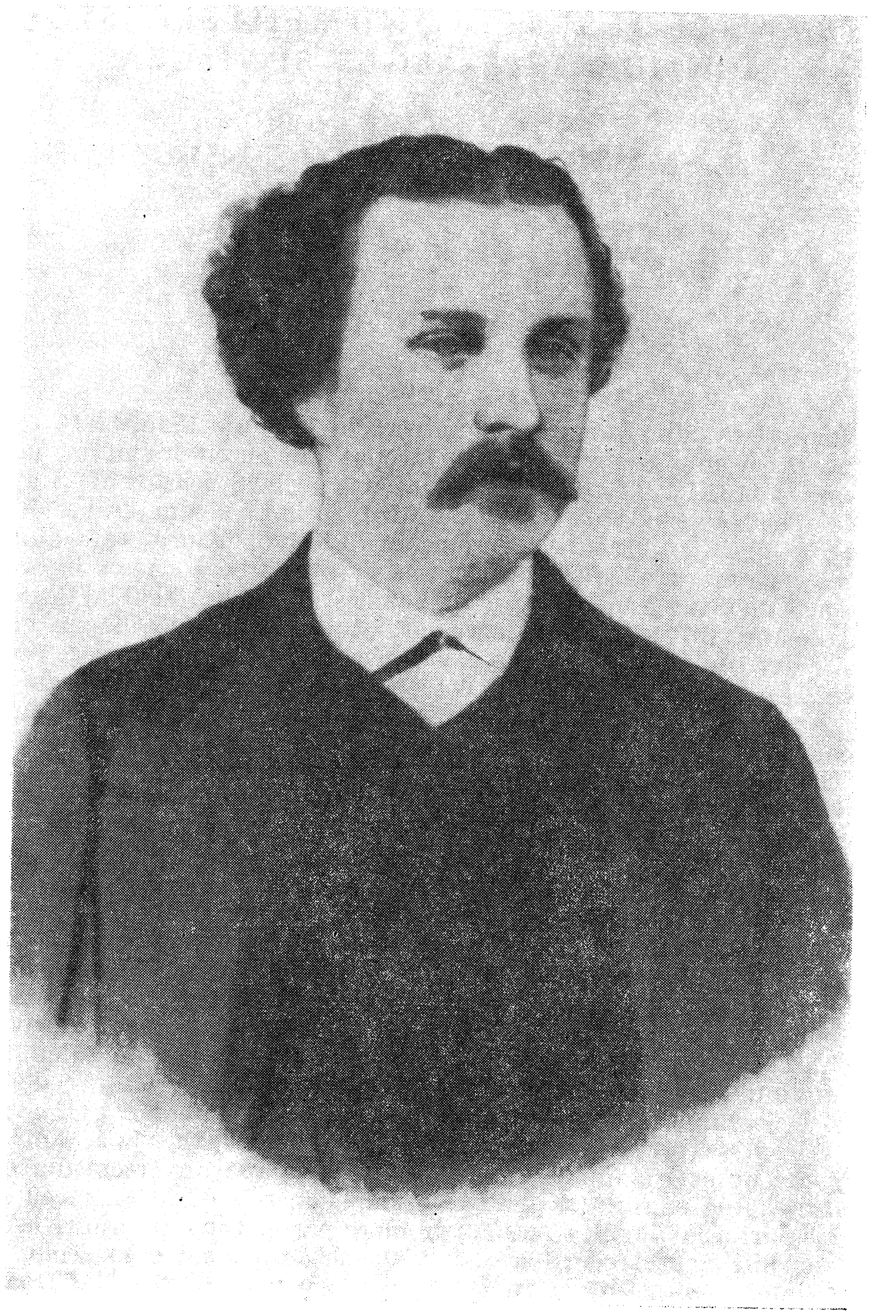

Al. Odobescu. Fotografie în culori de Alophe.
Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România. Cabinetul de stampe.

de români care le calcă subt picioare. Astfel a izbutit fostul administrator, d-l Orbescu, acum director la Depart. din-năuntru, a prăpădi din mai multe locuri aceste lighioane. Am luat dar explicații pentru vizitarea mănăstirilor din județul Argeș și pentru bisericile din Pitești, dela d-l Furduescu, secretarul administrații. La urmă mergînd la poștie am luat alți cai și am fost la schitul Trivalea, ce se află într-o vale ce-i zice și Valea Stancii, în apropiere cu o jumătate de ceas de Pitești.

Drumul e prea frumos prin vale și străbate în multe rînduri rîulețe, dar ploaia ne-a însoțit în toată călătoria. Trenk a luat o schiță de poziția mănăstirii. Biserica e prefăcută din nou, precum și casele, de actualul egumen, părintele Ierotei, ce a fost preot la mitropolie. El mi-a dat ceva deslușiri asupra trecutului acestui schit care ține de mănăstirea Cozia. Ploia a urmat cu o mai mare furie, încît la întoarcere, abia trecuse un ceas și gîrla se umflase mai mult de o palmă. Pe la șase ceasuri ne-am întors în Pitești; lipcanu ne aștepta în otelul Româniii, unde am și mîncat un prînz compus de pui de găină prezintați subt toate fazele lor: ciorbă, rasol anghemaht, friptură. În vremea prînzului am avut vizita protopopului ⟨Nae⟩ dela biserica Grecii, vrăjmaș neîmpăcat al lui Ierotei Trivăleanul. Unul se plîngea de puțina sumă a statului ce e de 6 000 lei, în vreme ce mănăstirea are 2 000# venit și se lăuda a fi scos mănăstirea din ruine cu cazna sa. Celălalt îl învinovățea zicînd că e lacom la bani și nu face nimic pentru mănăstire. Plecînd protopopul am scris o depeșă Sașii la Golești, apoi am redigiat această foaie, care va fi urmată și de deslușirile luate asupra schitului Trivalea, apoi socotesc că ne vom culca dîndu-ne jertfă la mii de insecte ce de acum au început a-și încerca lăcomia asupra noastră. Asta ar fi puțin de n-ar mai ploua afară; dar vai! toarnă cu găleata!

Pitești, marți 20 Iunie 1860 otelul Româniii.

Miercuri la 21 iunie 1860 ne-am deșteptat, Trenk și eu, și după ce am primit vizita lui Lerescu, după ce și eu am făcut o vizită la noul administrator, d-l A. Petrescu, cu care eram vecini de odaie la otelul Româniii. Pe la 9 1/2 ceasuri am pornit cu gînd că mergem la Bascov și la Cotmeana; dar surugiii nu știu de ce au luat drumul Curții de Argeș ce duce și la Tutana; l-am urmat și noi după placul lor, într-o nencetată stropeală de noroi. Vai de noi cum am ajuns la poștie la Mănicești; dar mai-nainte d-a ajunge, chiar la jumătatea drumului, la Vărzarul, alături cu Gornenii lui Berindei, eu am zărit o cruce de piatră într-o porumbiște pe o muchie de pe malul Argeșului; m-am dus acolo, am copiat inscripția ce e sloveneascâ, apoi am vizitat și bisericuța satului care a fost zidită de Radu vel armașul Varzarul cu soția sa Ioana, dar mai la urmă un strănepot al său clucerul George, reparînd și zugrăvind biserica a socotit de cuviință a se pune în locul ctitoricesc, lăsînd pe neîmpăcatul dușman al dorobanților și al simenilor într-un coltișor cu jupunița sa.

Aceste cercetări mi-au luat mai mult de un ceas. Trenk în vremea aceasta dormea în trăsură. Am pornit dar și trecînd prin poștie la

Măniceşti am spus să-mi vie caii la mănăstire la Tutana unde am şi plecat trecînd Argeşul ce ne-a intrat de o palmă în trăsură. La mal ne-am secat provizia de apă şi apoi apucînd valea Tutanii am mers poate mai bine de un ceas şi jumătate ca să ajungem la mănăstire.

Ploaia era gata dupe noi; astfel încît turna şiroaie cînd am intrat la mănăstire. Schitul bine situat şi clădit cu tărie şi cu luxul de ornamentaţie ale vechimei este acum cu totul părăsit; abia am găsit un biet paracliser sătean şi vreo cîţiva ţigani. Preoţii ce slujesc în biserică şed departe într-alt sat. Vreo două ceasuri ne-a ajuns ca să culegem ce era de cules ca antichităţi şi vederi la acea mănăstire; apoi luînd pe paracliser pe capră, l-am rugat să ne arate cum se ieşim în drumul poştii spre Bascov sau spre Topolog. Am apucat dar prin matca Tutanei, prin văi, înalte şi acoperite cu anini; rare ori întîlneam cîte un bordei, de români ce se ocupă cu strîngere de rînză pentru tăbăcărie. Cu cît înaintam însă valea se îngusta şi natura se sălbătecea; dupe acele neîncetate ploi se vedeau copaci groşi şi vîrtoşi răsturnaţi cu rădăcinele lor întinse în matcă. Era o privelişte înfiorătoare şi măreaţă. După vreo două ceasuri am început să urcăm la satul Valea Porcului, lăsînd în lături obîrşia Tutanii. Am urcat multă vreme şi coaste destul de repezi pînă ne-am aflat sus pe Plaiul Oii, avînd dindărătul nostru valea îngustă şi stufoasă a Tutanei, dar cînd ne aflarăm sus priveliştea dobîndi o-ntindere minunată; dinaintea ochilor aveam frumoasa valea a Luminilor, şerpuită de Topolog, ocolită de mii de dealuri ce să-nalţă unul peste altul, acoperite cu holde şi cu păduri pînă în faţa munţilor cu zăpezi ce se perdeau în nori de ploaie.

Încă odată am rămas în extaz dinaintea acelei văi, acum doi ani îm ieşise în faţă urcîndu-mă dela Cotmeana în sus; acum o vedeam viind dela Tutana, într-o direcţie opusă. Umblarăm cîtăva vreme pe creasta Plaiului Oii, pînă deterăm în drumul olacului şi apoi scoborîră⟨m⟩ pe drumul umblat pănă la poştie la Topolog; soarele se gătea a apune, am luat de grab caii ca să pornim spre Flămînda, în jos pe Topolog; dar în faţa mănăstirii ni se spuse că apa e adîncă la vadul acela. De aceea merserăm la poştie; la Cacova schimbarăm caii şi noaptea trecurăm Topologul pe la Ostroveni, unde este arendaş vestitul Stefu, gazda mea de acum doi ani şi apoi luînd malul stîng al apei în sus ajunserăm pe la 11 ceasuri la mănăstire la Flămînda.

Odaia în care ne primi un tînăr ce este îngrijitor mirean al moşii, era destul de curată. Nu mîncaserăm mai nimic toată zioa; îmbucarăm ceva şi un somn dulce ca al călătorului ostenit ne duse pînă a doua zi la nouă ceasuri.

Joi la 22 iunie am petrecut pînă pe la unu la Flămînda. Trenk desenînd, eu însemnînd inscripţiile şi aşezînd de plecare; trecurăm iar Topologul prin vadul mănăstirii ne întoarserăm la poştie la Luminii şi de acolo ieşirăm la Schitul Maicilor din Bascov; schit modern, zidit de Şerban Cantacuzino şi prenoit de Stefu. N-am putut copia pe dintreg pisania, fiind supărat de curiositatea maicilor, trei, patru cîte sînt şi toate urîte şi bătrîne. Aci ca şi la Tutana şi la Flămînda lipsea căpetenia adică de aci stariţa, de dincolo egumenii.

Pe drum, ca să ajungem la Bascov, iar ne-a ploat. Dela Bascov am luat 12 cai de poştie ca să ⟨ne⟩ urce dealul ce duce la Cotmeana; trăsura urca cu chiote şi cu bice, iar noi pe jos; îmi eşise sufletul, nu mai puteam să răsuflu. Pe plaiu am mers frumos prin vechi păduri, din nenorocire ciopîrţite din neîngrijire. Cînd a fost să scoborîm ne-a fost destul de greu, fiind coasta prea repede; dar am ieşit în vale fără să păţim ceva. Peste o jumătate ceas am ajuns la mănăstire; şi de aici lipseşte egumenul; doi preoţi şi vreo cîţiva călugări ne-au făcut priimire după mijloacele lor. Mîine o să mă ocup a cerceta ce lucruri vechi se găsesc pe aici. Ce-mi pare rău e că zidirile vechi sînt mai pretutindeni ascunse subt spoituri şi meremeturi făcute mai din nou fără niciun gust şi nici un respect pentru antichitate. Această mănăstire, una din cele mai vechi ale ţării abia dacă mai păstrează acum ceva pereţi şi temeliile cele clădite de Mircea cel Bătrîn.

E 11 ceasuri şi o să mă odihnesc. Mititica Saşa, ea mă aşteaptă la Goleşti astă seară şi nici că ştie că eu sînt la Cotmeana şi mă gîndesc la ea.

Cotmeana, joi 22 Iunie 1860.

Iată a cincea zi de cînd n-am mai descris călătoria noastră deşi în vremea aceasta am colindat mult, văzut multe şi am păţit îndestule; dar tocmai din pricinele acestea am rămas înapoi cu descrieria, fiind totdauna ocupat ziua şi prea ostenit seara.

Noaptea de joi 22 iunie am dormit-o la Cotmeana, într-o odaie mare dar nu aşa curată, avînd două paturi în faţă unul cu altul, învelite cu nişte saltele de un deget larg şi pe dasupra nişte macaturi ce se cunoşteau abia a fi fost de cît fiind cu totul sfîşiate. La ferestre nu erau perdele ci obloane, patul era tare, insecte cîte vrei, toată noaptea n-am putut dormi, fiind însă supărat de neîncetatul tras al clopotelor.

Dimineaţa, vineri la 23 iunie ne-am ocupat, Trenk cu desenul mănăstirei şi a cîtorva amărunte adică: tocurile de piatră ale ferestrelor, iconostasul săpat în lemn din biserică, uşa cea veche iar de lemn ce se afla în pod, eu am vizitat zidurile ca să cat pe unde mai erau vechi, am cercetat pomelnicul, cărţile, ce erau toate bisericeşti, cîteva dela Constantin Basarab, celelalte din vremi ale Fanarioţilor şi mai noi, am prescris două pisanii, ce sînt la biserică amîndouă de la prefacere pe la 1777, am pus de mi-a luat prin calc inscripţia după clopotul cel mare (lucru care era greu şi primejdios) şi apoi am găsit în podul bisericii, uşele cele vechi, prea frumos săpate într-un lemn ce s-a găurit şi a început să să putrezească, şi încă două icoane vechi.

La toate astea mult m-a secondat un tînăr preot, ce se vedea foarte inteligent şi care mi-a înlesnit lucrarea; tot pe dînsul l-am însărcinat să-mi prescrie şi pisania veche dela Bascov şi să mi-o trimiţă la Piteşti, dar pînă acuma n-am primit nimica. După dejun pe la 12 am plecat din Cotmeana, apucînd în josul apii ca să trecem dealurile şi să ieşim drept la Piteşti, fără de a mai trece prin Bascov. Aveam 8 cai de poştii bălani şi doi surugii tineri ţigani. Pe capră luoserăm un om, Ion, dela Cotmeana, ca să ne scoată la drumul olacului. Abia umblasem un sfert de ceas prin valea păduroasă a Cotmenei şi începu urcuşul la deal; era cam repede şi plin de făgaşe şi de mîncături de apă. Trenk şi eu ne-am dat jos şi am mers înainte pe jos pînă unde se făcea locul şăţ; ne-am

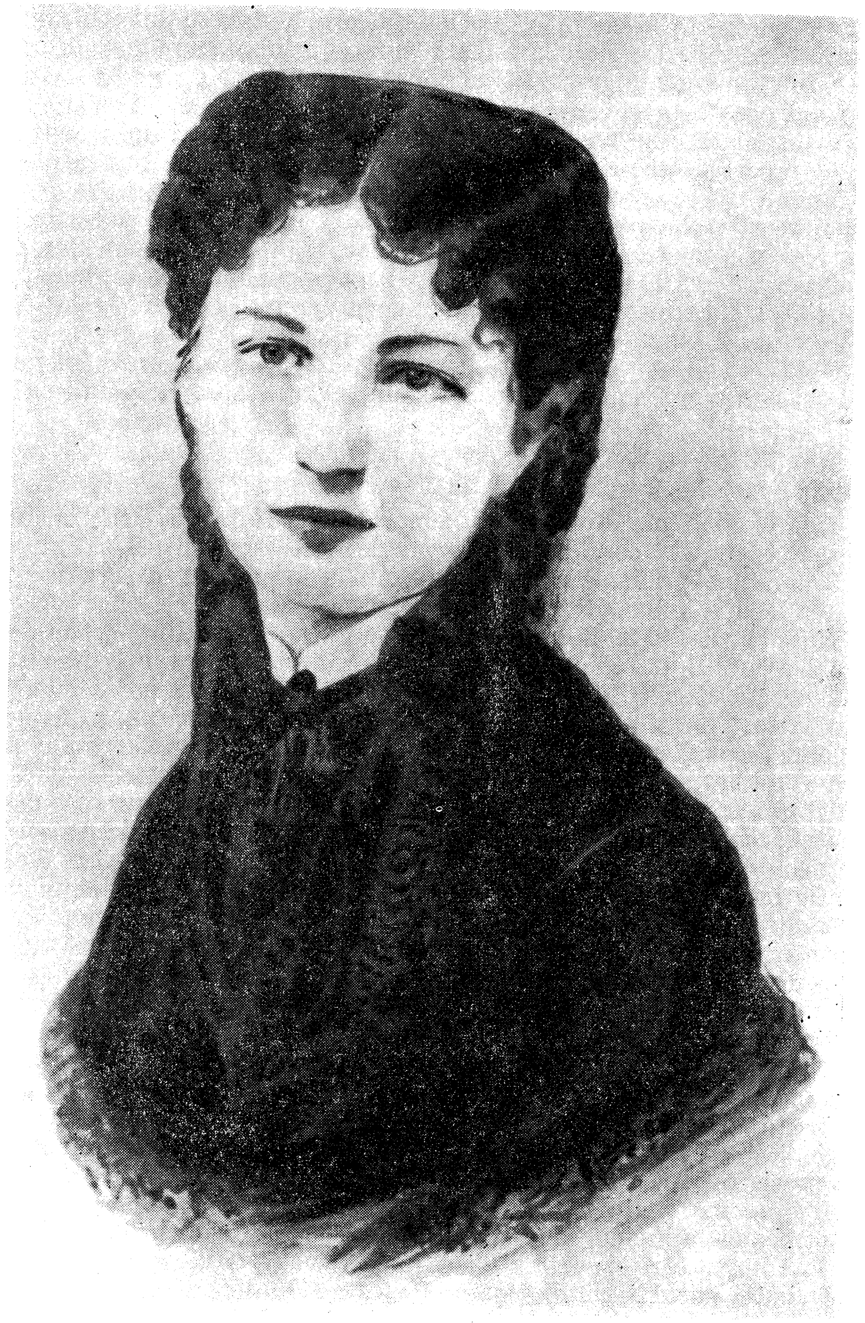

Saşa Odobescu. Fotografie în culori de Alophe.
Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România. Cabinetul de stampe.

pus subt un pom şi am aşteptat poate un ceas ca să vie trăsura, dar văzînd că întîrzie ne-am întors şi am găsit-o pe coastă la un nomol, neputînd caii lua din loc. Se vede că li se făcuse nălucă, căci se-ncercară surugiii în toate felurile a-i înhăma cînd 8 în lung cum erau, cînd numai patru, cînd şase cu doi dă lături; apoi bice, strigături; lipcanul şi Ion ridică cu bîrnele de roată. Dar toate erau de prisos, cît vrea să-nainteze trăsura, caii se răsfirau, săreau unii peste alţii, se încurcau în hamuri, rupeau toate streangurile astfel încît am şezut ca la 2 ceasuri acolo într-acelaşi loc.

A trecut pe acolo un vătăşel cu calul, un om care fusese în oştire şi auzind de mine m-a cunoscut. Ne-a ajutat şi el dar a fost în zadar, aşa s-a dus el şi cu Ion să caute patru boi în sat la vale ca să ne urce; dar peste un ceas s-a întors Ion singur zicînd că toţii boii satului sînt sus la plai şi prin urmare tot cu caii trebuie să ne facem treaba. Atunci surugiii a hotărît să se întoarcă în vale să înfierbînte caii pe luncă şi apoi s-o apuce dăodată la deal pînă în muche. Cu mare anevoinţă au întors cu mîini trăsura ⟨?⟩ de şanţuri şi de copaci şi apoi au dus-o în vale. Întorcîndu-se însă cu caii întinşi ceva mai în sus de acel nomol s-a rupt chinga dela un surugiu ş-a fost silit se stea. Nici n-au vrut caii să mai înainteze. În zadar am scos toate cuferile ce îngreuiau trăsura, am fost siliţi pentru a treia oară să apuce iar din luncă şi aşa cu mari anevoinţe ce mă aduseseră la deznădejduire, văzînd că petrecem mai bine de cinci ceasuri la acea coastă, am izbutit a ajunge cu trăsura pînă sus în deal; pe la 6 ceasuri după amiază. De acolo mai umblarăm ceva pe muchie, lăsînd în dreapta satul Richiţelele şi începurăm a scoborî în lunca Cotmeniţei; acolo devale am băut la o făntînă, am umblat ca la un ceas prin luncă; la satul ⟨Groşi⟩ am luat dela un rumân nişte vişine prea bune ce ni le-a cules chiar atunci dim pom; tot acolo mai-nainte am trecut pe la casa lui căpitan ⟨Radu⟩, care, am aflat în urmă, că după ce a fost haiduc l-a luat A⟨lecu⟩ Racoviţă pe lîngă dînsul ca argat şi-a fost cel mai credincios al său. Acest om, ce era un uriaş de talie, s-a tras apoi la moşia sa, a făcut casa ce-am văzut-o şi care e curăţică, deşi e zugrăvită pe dinafară cu glastre de flori, şi acum vreo doi ani a murit lăsînd copiii moştenitori. Alături cu dînsul are N. Antonescu curte şi case. În faţa casii căpitanului ⟨Radu⟩ este o coastă înaltă şi destul de repede dar fără păduri, am apucat pe dînsa. Surugiii noştri cari erau prea ticăloşi ne-au făcut şi aci ceva întîrzieri cu ştreanguri rupte, cu caii ce se învîrteau înloc d-a trage, dar tot am ieşit la deal; puţin am umblat pe muche. Ion şi-a luat zioa bună de la noi şi am început să scoborîm în valea Bascovului chiar la gura ei; ne-am urmat drumul prin nişte locuri mlăştinoase şi grele de umblat pînă am dat în drumul olacului. Pe la scăpătatul soarelui eram în Piteşti, am trecut la cîrmuire ca să iau răspunsul dela Saşa, dar lipsea şi administratorul şi secretarul. Ne-am luat lucrurile dela han şi vestind că o să ne întoarcem a doua-zi, am plecat la Goleşti. Drumul se îndreptase mult; la pod se pusese o podişcă provizorie de bîrne, apa se trăsese dintre sălcii, era numai ceva nomol; am urmat drumul pe subt via Bratianului şi am ajuns la Goleşti pe la zece seara. Toate fetele şi Saşa erau îmbrăcate rumâneşte, ele daseră Saşii fiecare cîte ceva ca să-i facă un costum prea elegant. De două zile ne aşteptau la Goleşti şi mergeau cu arabaoa ca să ne întîlnească. Ne-a dat să mîncăm şi am şezut seara tîrziu de vorbă. A doua zi din noapte trebuia se plece la Bucureşti d-na Zinca Goleasca. A plecat aşa de dimineaţă încît noi n-am văzut-o, dar se vede că celelalte dame n-au dormit pînă la 5 1/2 cînd d-ei a plecat.

Sîmbătă la 24 iunie am petrecut dimineaţa la Goleşti; între altele am vizitat şi biserica care a fost zidită de Stroe Leurdeanul, precum se vede din pisania ce am copiat-o; e şi un mormînt al unei Leurdence şi o colimvitră de piatră veche. Trenk a desenat ceva ornamente dela tocurile de piatră ale uşilor. Biserica a fost cu turn dar s-a surpat de cutremur. Portretele cele vechi au fost şterse mai de curînd şi biserica s-a spoit albă.

Era patru ceasuri cînd am plecat din Goleşti. Saşa şi demoazelele cu copiii lui Grant ne-au însoţit în araba pînă la via Brătianului. La Piteşti n-am găsit alţi cai şi am certat pe căpitan. Se vede că Ştefan Burchi cu familia luose 16 cai ca să se întoarcă la Bucureşti, petrecuse vro săptămînă în Albeşti dînd ospeţe cu lăutari ca să cîştige pe alegători pentru viitoarea alegere de proprietar ce este a se face în locul lui Ştefan Golescu, numit de domn la Comisia centrală. Am urmat cu aceeaşi cai; dar i-am odihnit la Vărzarul, unde li s-a şi dat grăunţe. Noi în vremea aceasta am fost la biserică şi Trenk a luat o schiţă după portretul lui Radu, armaşul Vărzarul. Era cam înserat cînd am ajuns la poştie la Mîniceşti, acolo am aflat că d-l Burchi dojenise pe căpitan de ce să-mi dea cai în lături de poştie cu care prin Tutana am ieşit la Topolog. Eu însă am luat tot pe acei doi băeţandrii ce făcuse cu mine drumul acela şi luînd şi pe bătrînul ceauş care ştia drumul la schit la Bădiceni pe capră, am ocolit piscul ce desparte Vîlsanul de Argeş şi am apucat, la stînga de Argeş, Vîlsanul în sus; am umblat pînă la 11 noaptea prin nişte drumuri foarte urîte şi noroioase; satele sînt dese pre Vîlsan, dar puţinii călători de pe drumuri dau acestor locuri, mai ales noaptea, un aer de sălbăticie; am întîlnit numai ceva care ducînd obezi de roate, la Vlaşca, sau mai bine la tîrg la Mavrodin (căci am băgat de seamă că în Argeş la munte tot ce e la vale se chiamă în gura sătenilor Vlaşca). Era cu totul întuneric cînd am ajuns la sat la Bădiceni şi Dumnezeu ştie cum s-a urcat trăsura pînă în deal la schit, dar acolo vai! ce sărăcie, ce murdărie! În laturile bisericii, pe coasta muntelui, un rînd ⟨de⟩ odăi mici, cu tavanul de lemn şi povîrnit, cu ferestrele lipite cu hîrtie, pereţii sînt de bîrne tencuite, scările de lăturoaie puse d-a-curmezişul pe blăni, învelitoarea de şiţă putrezită şi burduşită. În odae două paturi cu velinţi, nişte icoane prost zugrăvite, cu toată istoria bisericească pe dînsele, o îmbulzeală de lucruri murdare, o duhoare ce te-neacă.

Călugăriţele dormeau. Sosirea noastră le-a deşteptat cu mirare. Stariţa, ce este o greacă înecată în judecăţi, ne-a dat odaia sa a cării descriere am făcut-o mai sus. Mi-a povestit istoria schitului şi judecăţile ei. Mi s-a părut o muere intrigantă şi am avut a doua zi prilej a mă convinge. Neputînd presupune adevăratul scop al vizitei mele, am lăsat-o în ideea confuză cum că viu se revizuesc schiturile. Mi-a spus dar cum s-a judecat schitul cu nişte săteni urmaşi ai întemeetorilor schitului; cum la 1830 schitul a cîştigat judecata, ce pretenţii mai are stariţa asupra unor

locuri, cum a călcat hoţii schitul în lipsă-i, şi s-a furat ca la 20 mii lei, pe cine ea bănuieşte şi cum iarăş se judecă pentru aceasta; după aste multe istoriseli am cinat ceva şi ne-am culcat. O! sfîntă osteneală a călătorului cum adormi toate răsfăţăturile! În bordeiul dela Bădiceni am dormit ca într-un palat pe un pat de puf.

A doua zi, duminică la 25 iunie, toată graba ne-a fost să plecăm din Bădiceni. Nimic acolo nu avea interes pentru noi; am luat doi oameni călări şi am apucat Vîlsanul în sus; dar cînd eram să ieşim din satul Bădiceni, doă mueri din sat din familia celor împricinaţi cu schitul a venit să se plîngă la mine de stariţă, zicînd că le maltratează, că nu le lasă să se gătească, că le goneşte din biserică, că le strică casele cu bărbaţii, că vine de ascultă la ferestre, şi multe altele a căror concluzie era că schitul trebuie stricat. Le-am lăsat plîngînd şi mi-am urmat drumul, drum destul de greu. Am trecut prin Mătureni, sat de moşneni, unde e ferestrău de lemne, prin Stroeşti de unde am luat porumb pentru caii noştri. Acolo era strînşi mai mulţi rumâni de la deal ce mergeau la lăcuste cale de 4 poştii; pe urmă am dat în Costeşti, unde, în vremea cît a odihnit caii şi le-a dat porumb, am vizitat bisericuţa de zid, dar prost clădită, împrejurul căria se află vreo două trei case prăpădite în care şed vreo cinci cerşetoare de călugăriţe. Acest schit n-are nici un venit, maicele trăesc cu pomană şi merg prin ţară cu pantahuza. El e închinat la schitul din Brădet care nici nu mai există ca schit. Din Costeşti am urmat drumul prin Vîlsăneşti pînă la Muşăteşti. Acolo ne-am oprit la arendaşul Cibor care lipsea la băi la Mehadia; un ajutor al lui, un băiat din Banat ne-a priimit; am luat doi cai ca să mergem la schit la Robaia şi trăsura am lăsat-o în Muşăteşti cu gînd ca întorcîndu-ne să apucăm peste Muşcele pînă la Curtea de Argeş. Muşăteştii cad în drumul ce merge dela Cîmpulung la Curtea de Argeş prin Domneşti. De aci am înapoiat oamenii din Bădiceni şi însoţiţi de un om din Costeşti, de altul din Muşăteşti şi de un popă din Muşcele, am apucat prin valea Robăi, în stînga Vîlsanului.

Am umblat ca la un ceas călări pînă la schit pe un drum plin de bolovani de piatră ce-i adusese gîrla în vărsătura sa înecînd totul prinprejur.

Poziţia schitului e minunată pe malul stîng al Robăi, cam în deal şi avînd în faţă un munte-nalt cu păduri stufoase. Şederea ne-a fost puţină acolo. Stariţul era un călugăr nu aşa bătrîn, şi vîrtos cu vorba apăsată. Mi-a arătat cartea de întemeiere a schitului de familia Furduescu ce o dobîndise el de nu ştiu unde, şi se plîngea că Episcopia îi ia venitul. Biserica n-are nimic interesant; printre cărţi am găsit Noul Testament tipărit subt G. Racoţi. Din Robaia hotărînd a merge călare prin Brătăseşti pînă la Curtea de Argeş am trimis răspuns să plece trăsura la Episcopie, şi noi am trecut călări Robaia şi apucînd pe un munte la dreapta, l-am urcat pînă sus şi apoi pe muchie am mers pînă unde zărirăm schitul în valea Bădichii. Ce frumoasă vedere! Am scoborît la schit. Acesta e schit vechiu al familii Vîlsăneşti, prefăcut pe la începutul veacului nostru, de acea familie de călugări din care fac parte arhimandriţii Partenie şi Dorothei. Acum îngrijeşte de dînsul Episcopia. Casele cele vechi sînt părăsite; cîţiva călugări locuiesc în căscioare lăturale. Biserica n-are nimic

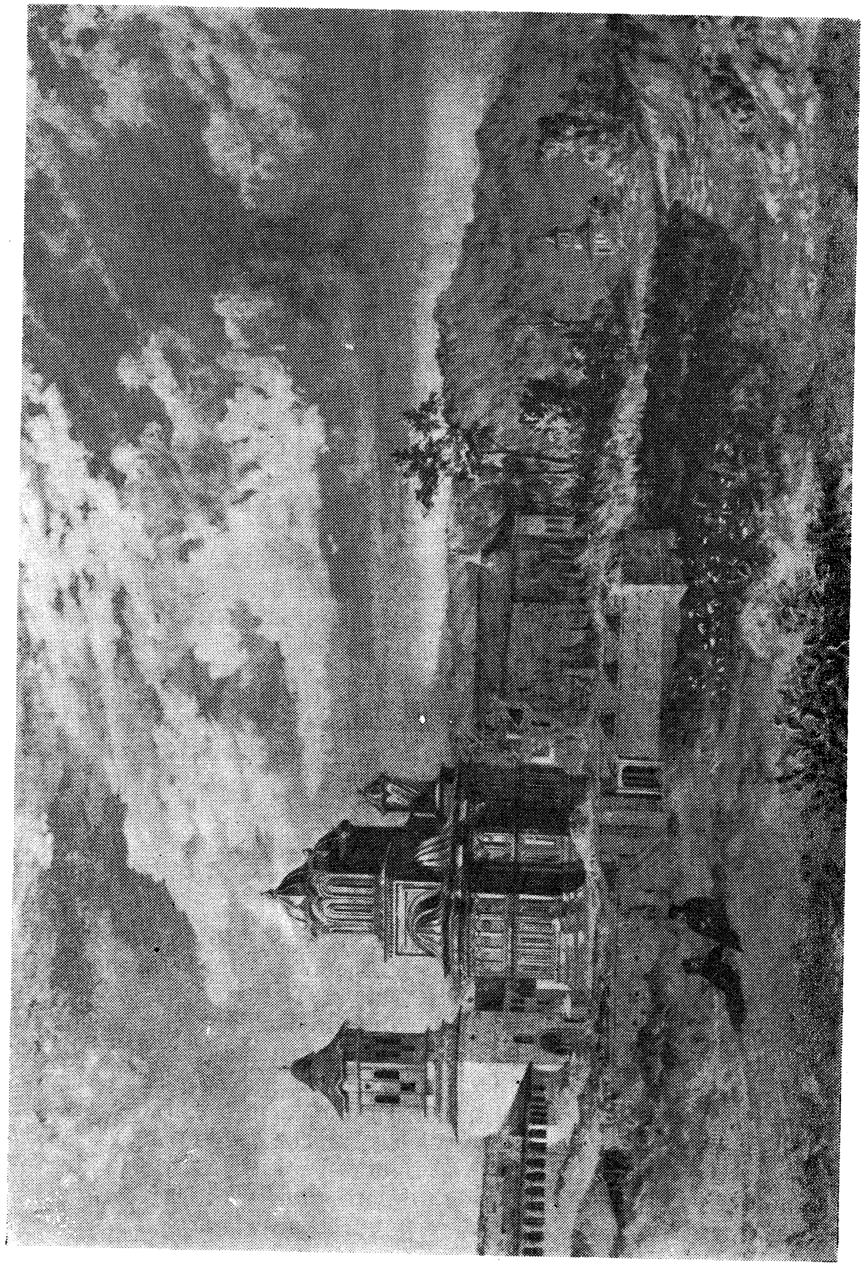

Mănăstirea Curtea de Argeș. Pictură de H. Trenk.
Muzeul de Artă al Republicii Socialiste România. Secția de grafică.

interesant. Am stat puțin acolo și luînd o călăuză am urmat călare tot pe coaste, avînd în vale apa Bădica pînă la sat la Cerbureni, de acolo am scoborît în lunca Argeșului. Și tocmai <pe> înserat după 7 ceasuri de călărie am sosit la Episcopia de Argeșul, ne aștepta cu cina, trăsura era acolo. Două odăi bune și paturi moi ne mîngîiară de ostenelile zilei.

Luni la 27 iunie am petrecut dimineața în cercetarea vechei clădiri a Curții de Argeș; după mai multe cercetări prin odăi și prin pod am dovedit încăperile, cele vechi compuse de o boltă ce este acum o odaie cu tavan de lemn, de sala cea mare cu 3 stîlpi și 8 bolți, 4 de fiecare latură, unde e acum paraclisul și grînarul și de alte două bășci alăturate cu bolți înalte unde e cuptorul și cuinea. După aceste cercetări, pe la 12 ceasuri am plecat cu 8 cai de poștie la cetatea lui Țepeș, trecînd prin Albești unde am văzut o cruce ce n-am copiat-o cu gînd că la întoarcere voi face-o; am trecut Argeșul pe pod la Uești; drumurile erau rele și am băgat de seamă că, puind piedeca la văi, o roată se povîrnise și zgîria coșul trăsurii. Am urmat prin Bucșenești, prin Corbenii lu Tud⟨or⟩ Brătianu unde și acolo e o cruce ce a rămas necopiată. De acolo se văd Poienarii pe malul stîng al Argeșului și Ariful pe cel drept, mai afundați într-o vale. Am scoborît la Căpîțîneni și luînd cu noi oameni am vrut să urmăm cu trăsura, însă văzînd că nu putem înainta cu înlesnire, am lăsat <-o> pe lîngă un joagăr și am urmat pe jos cu 4 oameni ce ne călăuzeau. Mai întîi am trecut pe malul drept al rîului călare (fiind trecuți cu trăsura pe cel stîng dela Căpîțîneni); am mers ceva pe malul apii, pe stînci cît abia poți pune piciorul apoi am ajuns la poalele muntelui pe care e cetățuia. Trenk a desenat vederea cetățuii încă de la Căpîțîneni. De aci, înainte a fost nevoia. Neînvățat a sui, m-am ostenit într-atît cît toate hainele pînă la vengherla cea îmblănită era înmuiate. Trenk însă nu se obosea de loc; eu abia făceam un pas și trebuia să mă odihnesc. Urcarăm așa un ceas și mai bine, gîtul îmi ardea, cu ceva căpșuni culese pe potecă mai m-am adăpat. Cînd ajunserăm la muchie altă nevoie; de osteneală mă ametisem atît, încît nu mă puteam uita în jos și drumul acela din stîncă în stîncă, cu prăpastia subt piciore mă ameţea și mai rău; mă țineam de iarbă și umblam mai d-a bușelea. Parcă îmi era mai lesne cînd mă aflam printre pomi căci mă țineam de crăci și nu vedeam prăpastia. Obosirea și ameţeala, apoi poate și ceasul tîrziu, căci era mai bine de 4 cînd plecaserăm de jos, m-a oprit d-a intra pînă în cetate; mai rămăsese poate vreo cincizeci de stînjeni pînă acolo, dar priveliștea rîului pe amîndouă părțile în vreme ce urci pe o creastă ca muchea ferăstrăului, nu era făcută într-acel minut spre a-mi da curaj. Trenk s-a urcat pe o muchie în dosul cetății și a desenat-o, iar eu am început să scobor la vale, cu părere de rău d-a nu fi putut intra în cetate, dar cu o adîncă mînie asupra lui Țepeș care la urmă s-a adăogat cu toate păsurile ce am mai tras într-acea zi. Ajungînd în sat la Căpîțîneni am băut o strachină de lapte bătut, ne-am urcat în trăsură și tocami stam la un loc ca să ne mulgă cîte un pahar de lapte cald, cînd un surugiu băgă de seamă că roata cea povîrnită provenea din ruptura osii de dindărăt; într-adevăr era la o parte crestată în jumătate. Deputatul satului, ce era unul din călăuzii noștri și un om prea de ispravă, ne-a găsit două care: la unul s-a pus caii de poștie și bagajul nostru; pe celălalt cu mari anevoințe am

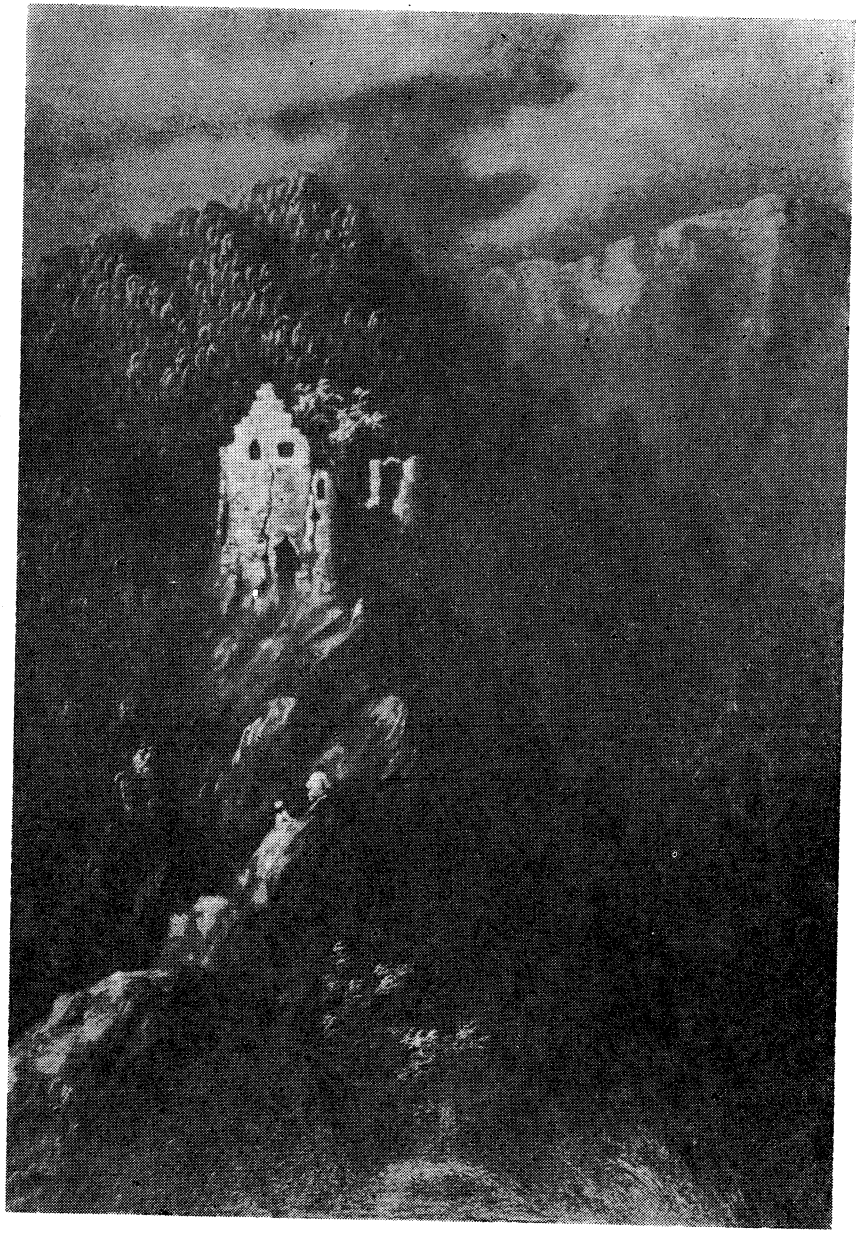

Ruinele cetăţii lui Ţepeş Vodă. Pictură de H. Trenk.
Muzeul de artă al Republicii Socialiste România. Secţia de grafică.

ridicat trăsura ca să o aducă pînă la Curtea de Argeş. În vremea acestor pregătiri la care ne ajuta mai mult de 20 de oameni, trecuse şi zioa şi înserase bine. Am lăsat vătăşelul de la subcîrmuire ce-l aveam la trăsură, (căci pe Costache îl lăsasem la Curtea de Argeş), şi noi am pornit înainte la pas, căci zdruncinăturile carului ne rupea oasele. M-am lungit cum am putut pe două perne ce le aveam, m-am strîns la haine dar simţeam năduşeala cum mi se răcea pe trup; bietul Trenk nu mai putea de frînt. Eu pot zice că am cam dormitat. El sărmanul i s-a părut drumul o vecie. Adevărat că era 1 1/2 ceas cînd am sosit la episcopie; îndată am descărcat căruţa şi am trimis pe Costache cu cai de poştie ca să întîmpine carul cu droşca. Am cinat şi pe la 2 1/2 ne-am culcat. Azi pe la 8 eram deştept şi de atunci scriu acest jurnal. Dacă azi va fi gata trăsura ce s-a şi dat la căruţaş, o să plec la Goleşti, lăsînd aci pe Trenk ca să lucreze. Sînt acum 11 ceasuri.

Marţi, 28 Iunie 1860, Curtea de Argeş.

Mîine va fi a doua săptămînă de cînd am părăsit cu totul acest jurnal şi acum mă socotesc cum să fac să-mi aduc aminte toate amănuntele acestor cincisprezece zile petrecute în deosebite locuri şi sub felurite impresii. Ţiu bine minte că marţi 28 iunie 1860 am petrecut dimineaţa la Curtea de Argeş. Trenk s-a apucat să facă o mică aquarelă de cetatea lui Ţepeş pentru doamnele dela Goleşti, iar eu abia m-am învîrtit prin odaie, am cam scris, am cam citit, am aşezat bagajele şi pe la cinci ceasuri după prînzul cel vestit dela Curtea de Argeş în care puii cu stafide joacă rolul principal, am plecat la Piteşti; în două ceasuri şi jumătate mînînd foarte bine pe un drum frumos zvîntat, am sosit în poştia dela Piteşti unde lipcanul meu Costache s-a certat cu căpităneasa pentru că, după obicei, caii întîrziau a veni dela ceair. Trecînd prin oraş, m-am oprit la administraţie unde secretarul, Dl. Furduescu, mi-a dat o scrisoare dela preotul Niculae din Bascov, în care era foarte bine transcrisă pisania cea veche de la acel schit. Apoi am plecat la Goleşti, unde am găsit pe toţi bine. Pe aleul ce duce din drumul poştii la Goleşti am întîlnit pe Luţica şi pe Catinca Racoviţă cu care am venit în trăsură pînă acasă. Seara după obicinuitul ceai şi ceva citire de poezii româneşti, ne-am culcat. A doua zi, 29 iunie, era ziua de Sf. Petru; dimineaţa a început să bureze dar mai apoi s-a îndreptat vremea şi s-a format horă dinaintea porţei. Toate damele erau în costum românesc pînă şi engleza miss Marianna, pe care nu o prindea de loc. D-lor toate jucau pe moarte iar pe mine m-a cam apucat cu frig şi un fel de piroteală, care m-a făcut să adorm lîngă uluciile porţii. M-am dus în odae şi într-adevăr am adormit. Tîrziu pe la 7 ne-am pus la masă şi seara iar tîrziu ne-am culcat, deşi simţeam că nu-mi este prea bine.

Trebuie să întrerup aci jurnalul zilei de 29 iunie ca să reviu asupra ajunului, căci am uitat a spune că, sosind la Goleşti, am găsit acolo pe Mitică Racoviţă, gata a pleca la Piteşti de unde se ducea la Rucăr, şi încă pe d-na Caterina Tărtăşeasca, o persoană blondă care trebuie să fi fost frumoasă dar a slăbit prea mult; seara, deşi nu prea era dispusă, însă de pe pridvor ne-a cîntat cîntecul *Oltețu* pe care-l cîntă cu un talent particular, imitînd cu glasul cavalul în tonurile cele mai deosebite. E într-adevăr cît se poate de plăcut a auzi acest glas adînc ce pare a veni din depărtare și la urmă deodată, fără tranziție accentele cele mai ascuțite și mai pătrunzătoare. E ca un vuiet al valurilor, pe care-l întrerup niște accente sfîșietoare. D-na Furduiască s-a arătat a doua zi în costum național la dejun, dar a fost pătimind de așa tare durere de cap încît n-a mai ieșit din odaie și a și plecat pe cînd eu dormeam. Peste zi a venit la Golești și d-nul Dinu, adjutor al conductorului de șosele din Pitești; un tinerel cu bluză fără altă însemnătate; poate însă bietul creștin să fie om prea de treabă! Dar, a plecat d-nul Dinu, a plecat Furduiasca, am prînzit, am băut ceaiul, am rîs, am vorbit și ne-am culcat. De aci pentru mine au început supărările, căci m-am simțit foarte rău toată noaptea, aveam ca un plumb pe stomac și o greață nespusă; către dimineața joi 1 iulie îmi era și mai rău. Caii ce-mi veniseră dela poștie miercuri seară, ca să plec a doua zi cu Sașa la Curtea de Argeș, simțindu-mă bolnav, i-am trămis înapoi. A cerut Sașa o cărămidă caldă, un ceai de mușățel, pe urmă am luat și un praf de Seidlitz; dar în zadar, toate astea au eșit pe unde intraseră. Toată ziua am șezut în pat, bînd numai apă cu sirop și limonadă; către seară am luat și un praf de Roger. Cam de prisos au fost toate. Deși nu mîncasem nimic toată ziua, noaptea nu m-am putut odihni; a doua zi însă, vineri 2 iulie, m-am sculat din pat cam tîrziu și bolnav, șovăind am colindat prin odăi. Nu țiu minte să fi făcut altceva; la masă am gustat puțină ciorbă de găină, și seara o țigancă bătrînă, Tița, m-a tras pe tot trupu cu o mînă adevărat binefăcătoare.

Sîmbătă 3 iulie dimineața s-a petrecut iarăși în bolnăvire și trîndăvie și vremea părea a fi în zilele astea împotriva mea ca și sănătatea. Cînd bura, cînd ploua șiroaie; cerul era întunecos și a fost negreșit prea plăcută societatea de la Golești, ca să nu-mi rămîie un suvenir urît de acele zile pierdute fără folos și în slăbiciune, acolo. Pe cînd eram în ziua aceia la masă a sosit Cornescu și Costică Manu; ei veneau cu cai de poștii de la Cîmpulung; fuseseră prin Ploești la Sinaia cu caii Cornescului care era să-i înece în Doftana, apoi de la Sinaia trei zile călări la Peștera, la Dragoslave și în sfîrșit în Cîmpulung, de unde ei soseau. Caii lor rămăseseră în urmă căci erau rău nărăviți, mai ales vestita Olga, ce nu vrea nici de cum s-o ia din loc. Cu surugiii Cornescului am trămis scrisoare la Curtea de Argeș lui Trenk, care, bietul om, mă aștepta de mult.

În seara întîiu cît a fost Cornescu nu mi-a fost bine; însă am citit mult pînă să mergem să ne culcăm. Eu singur am citit Lucrezia Borgia întreagă. A doua zi era duminică 4 iulie; din zi de dimineață am luat o doză de emetic, dar mi-a fost destul ca în vremea de cinci ceasuri să lepăd sarcina de venin ce-mi sta pe stomac. Se vede că osteneala din excursia la Cetatea lui Tepeș și frigul ce-l simțisem la urmă în căruță atîtea ceasuri noaptea, îmi adunase în stomac acea cătățime de venin ce mă muncea de patru zile.

Ziua dar aceea a fost mai veselă, deși m-am ocupat mai tot amiazul cu alegerea și așezarea bagajelor noastre. Multe dintr-însele le-am lăsat ca să ni-le pornească la București, căci cu cîte aveam era cu neputință a urma o cale așa anevoioasă, celelalte le-am încărcat în lăzi. În vremea asta hora se întinsese mare dinaintea porței dela Golești. Am uitat a spune că societatea în ziua aceia se adăogase cu Aricescu, poetul, ce ne prevestise de cu seară că va veni cu soția sa cu doi copii ai ei toți să petreacă ziua la Golești. Toate aceste persoane neînsemnate însă contribuiau cît se poate de puțin la podoaba zilei; dintre ei tot el e mai plăcut, iar dînsa destul e a spune că improvizează versuri în onoarea zilei de 11 iunie 1848 spre a o judeca ca o femeie nesuferită. Hora a ținut toată ziua. Damele noastre îmbrăcate țărănește jucau pe moarte; astfel încît abia pe la 7 1/2, ne-am pus la masă. Cornescu, lîngă care ședeam, era mentorul stomahului meu. El îm spune, ca doctorul Tocmeală lui Pană Olănescu la Tîrgoviște, dacă bucatele se combină sau nu.

Seara a fost prea veselă; ne-am costumat Dumnezeu știe cum, ca să jucăm scene din Lucrezia Borgia și din Marion de Lorme. Nimeni nu știa un cuvînt din rolul său și trebuia sufleurul să zică fiecare vorbă în gura mare, astfel încît actorii se încurcau; din toate astea provenea un mare rîs care a ținut foarte tîrziu. Sașa și cu mine ne-am dus să ne sfîrșim așezarea bagajelor pentru a doua zi, dar ceilalți au rămas în salon și Dumnezeu știe ce nebunii n-au făcut, jucînd fel de fel de jocuri rumânești tropăiau ca caii, fără muzică și apoi rîdeau ca nebunii.

Se astîmpără și astă din urmă seară a petrecerei noastre la Golești, și a doua zi, luni 4 iulie, ne sculărăm cu cuget de a pleca. Într-adevăr după dejun pe la 1 ceas m-am urcat cu Costică Manu în trăsura mea pregătită pentru drum și am plecat cu caii de poștie ce trămisesem să-mi aducă la Pitești.

Acolo ne-am dus îndată la telegraf, am scris prințesei (mumă-mi îi scrisesem o scrisoare de la Golești), lui Adolf și lui Oton Suțu, apoi luînd trăsura Furduescului am fost să vizităm mănăstirile Beșteleiu și Buliga. La Biserica Domnească n-am putut intra căci n-am găsit nici un preot, n-am mai mers și la biserica Greci. Cu aceste colindări se făcuse patru ceasuri; trăsura mea cu caii noi de poștie ne-a așteptat pe ulița dinaintea casei Tărtășescului, unde trebuiau să vie damele dela Golești cu Sașa; le-am așteptat pe piața Piteștilor bînd cafea la o cafenea; pe la cinci au sosit. Tărtășeasca nu era acasă; ne-am luat ziua bună dela d-lor, lăsînd Golescului (Alecu) însemnare de trei desenuri (Buliga, Beșteleiul și Biserica Greci) pe care să ceară dela Dinu a i le face ca să completăm colecția noastră de vederi ale mănăstirilor și am pornit la Curtea de Argeș unde am sosit înserat.

Trenk, care îmi răspunsese cu două zile înainte la Golești, ne aștepta; el lucrase mai multe lucruri asistînd în lipsa mea și la examenul seminariștilor! Seara am mîncat, am șezut ceva de vorbă cu Boerescu pe acel mic sofa ce este în privdorul episcopiei, drept în fața bisericei, și care cît e de urît e și plăcut, prin poziția sa. Ne-am culcat în odaia cea mare din cele doă ale episcopului; Trenk într-o odăiță jos, unde l-a mîncat, cît au mai șezut la Curtea de Argeș, fel de fel de lighioane.

Marți la 5 iulie am început lucrarea la Curtea de Argeș, examinînd portretele, mormintele și odăjdiile. Pentru aceste din urmă am întîmpinat ceva greutate din partea eclisiarhului, un călugăr prost și bănuitor, ce este, dar și mai mult se prefăcea că este bolnav. Am fost p-aci, p-aci să mă adresez la administraţie, dar văzînd călugărul că am în mînă tretragrafia mănăstirii, s-a înduplecat şi a început a scoate din cinci cufere, ce sînt la stînga în advonul bisericii, toate odăjdiile şi toate odoarele. În general lucrurile ce se găsesc acolo n-au mare valoare de antichitate, nefiind cele mai multe de cît de o sută sau mult 150 ani. Tot ce e mai însemnat am ales; celelalte ştofe sau argintării nu merită o mai deaproape luare aminte. Seara aceia am lucrat a coordona notele mele de peste zi în vreme ce Trenk desena caricaturi şi Saşa lucra cusătură. Am scris tîrziu apoi m-am culcat.

Miercuri 6 iulie m-am îndeletnicit cu vizitarea cărţilor mănăstirii, am mai luat măsurile clădirii celei vechi, am vizitat clopotniţa, în sfîrşit toată ziua s-a petrecut în lucrări la mănăstire; Trenk de altă parte lucra şi dînsul copiind portrete, odoare şi luînd calcuri de pre morminte, iar Saşa se odihnea în odaie, citea şi dormea. În vremea şederii noastre la episcopie a sosit acolo şi d-na Exarhina cu fiul său, dar n-am făcut cunoştinţă cu d-nei. Seara s-a petrecut întocmai ca şi cea de mai-nainte, cu deosebire numai că eu am scris pînă la patru din noapte. Prînzurile urmau cu puii gătiţi în tot felul şi mai ales cu stafide.

Joi la 7 iulie au sosit de dimineaţă Cornescu şi Costică Manu; eram încă în pat; ei abia au dejunat şi împreună şi cu Trenk au pornit la cetatea lui Tepeş; pe de altă parte eu m-am îmbrăcat şi însoţit de Boerescu, am mers să vizităm crucea dela valea lui Stanislav, *Biserica Domnească din oraş, ruinele şi împrejmuirea vechiului palat şi biserica cea ruinată din deal dela Sennicoara.* Preotul Nicolae Jidescu, a fost tot cu noi. El ne-a dat şi nişte cercei vechi a sfintei Filoftei pe care a doua zi i-a desenat Trenk. Cu aceste vizite s-a petrecut ziua. De sus de pe dealul Sennicoarei priveam oraşul Argeşul şi într-adevăr vedeam învederat trebuinţa ce au simţit domnii ţării, a se strămuta din acel loc restrîns unde nu poate să existe o capitală; o fîşie de pămînt în veci roasă de Argeş, rezemată pe dealuri aprigi. Pas de întinde o capitală pe astfel de tărîm îngust. Cînd m-am întors la mănăstire, am fost să vizităm grădiniţa lui Căpitanovici la Bolniţa, peste drum de episcopie. Casa, care acum s-a preînoit e aceia în care s-a născut mitropolitul Cosma, care a şi zidit bisericuţa. Boerescu mi-a spus că unchiul meu Mănescu era titor la acea biserică. Pe Cosma l-a educat şi l-a înavuţit mitropolitul Filaret.

O cucoană Chiriţa cu două fete ne-a primit cu cinste, cu dulceaţă; ne-a povestit cum s-a tot dărîmat casa cînd a reparat-o; ne-a dat flori, am mai adăstat pe înserat de au venit călătorii plouaţi şi obosiţi dela Cetatea lui Tepeş.

Se vede că au avut pe munte o groaznică furtună, dar însă au pătruns înlăuntru, ceia ce eu nu putusem să fac.

Am cinat şi curînd după aceia ne-am şi culcat.

Vineri la 8 iulie au plecat dimineaţa pe la ceasurile opt Cornescu şi Costică Manu spre a merge la Sibiu, de unde se vor întoarce prin Cozia şi Rîmnic la Goleşti, unde va fi duminica viitoare d-na Elencuţa Florescu. Mai tîrziu, pe la 12, am plecat şi eu cu Saşa, cu Trenk şi cu Costache, ca să mergem la Brădet. De şi cea mai mare parte din bagaje le lăsasem la Curtea de Argeş, însă lipcanu nostru, care este un prost din cei mai vestiţi, le aşezase în trăsură, Dumnezeu ştie cum. Am avut dar, ca

întotdeauna cînd plec undeva, ocazie de a mă supăra, vedeam toate bagajele grămădite fără chibzuială una peste alta.

Cu opt cai de poştie, am apucat prin Valea Iaşului, am urcat muntele, căutînd în zadar o cruce veche, ce este pe muche ş-apoi ne-am scoborît pe muntele Cărbunele ce este numai o livede cu flori, adevărat vrednic de reputaţia ce o are Muscelile din care el face parte şi am ajuns la Muşăteşti unde mai fusesem cu cîteva zile mai înainte, mergînd la Robaia.

Cu trăsura am apucat Vîlsanul la deal avînd şi o călăuză din Muşăteşti ce mi-a povestit legenda obîrşiei Argeşului cu căprăreaţa în drum; am trecut prin Galeşu şi prin Brătieni pînă am ajuns la Brădet. Drumul e foarte pietros şi trece adesea prin apă. De-a lungul lui întîlneşti, pe mal, oameni, cari subt un mic adăpost lucrează la şiţă, apoi prin rîu vezi trecînd bile de brad ce merg unele rostogolindu-se, altele se opresc de bolovanii de piatră. Oameni îmbrăcaţi în ghebe negre şi cu pălării asemeni purtînd căngi lungi în mînă, merg după ele prin apă şi le împing pînă la locul unde le aşează în grămezi ca să le taie în şiţă.

La Brădet am vrut să merg, fiindcă mi s-a spus că biserica e foarte veche, şi într-adevăr, după cum se vede e zidită de un Mircea v. v.d. care nu-mi vine-a crede că este Mircea al III-lea (deşi aşa poartă pisania cea nouă), fiindcă şi soţei lui îi zicea în pomelnic (care este pe o tăblie în troiţă din vremea lui Matei Basarab) Mara şi nu Chiajna. Acolo e o icoană a Pantocratorului veche şi bine conservată. Brădetul e satul cel din urmă de pe Vîlsan; dintr-însul se văd casele de pe movila din Nucşoara, ce e în Rîul Doamnei. În Brădet îşi ţine episcopia de Argeş vitele; acum nu mai e acolo nici egumen, nici călugăr, ci numai un îngrijitor mirean, care stă acolo la vremea cositului. În casa acestuia am prînzit, gătindu-ne chiar noi o mîncare cu mult mai bună de cît cea din Curtea de Argeş. Localita- tea a contribuit la banchetul nostru cu un coşuleţ de brînză care se fabri- chează chiar acolo şi care sînt prea gustoase. N-am şezut mult în Brădet, căci nici n-aveam ce vedea şi eram zoriţi să ajungem seara la episcopie. Ne-am întors dar pe aceiaşi cale; n-am avut vreme să ne abatem de la Brătieni la satul Corbii unde este o biserică săpată în stîncă şi unde se zice că s-au adunat rămăşiţele oştirei lui Mihai Viteazu, după uciderea lui la Turda. Am trecut pre cît s-a putut mai repede prin Muşăteşti, sat mare şi frumos, dar din nenorocire plin de guşaţi şi de idioţi ce vin din valea Faurului (între Muşăteşti şi Vîlsăneşti), unde toţi locuitorii sînt astfel. Am urcat Cărbunele, apoi cînd l-am scoborît înoptase, dar vremea era frumoasă; pe la 10 ceasuri am sosit la episcopie şi de grabă ne-am şi culcat.

Sîmbătă la 9 iulie cu bagajul, cu îmbrăcămintea, cu una, cu alta, n-am putut pleca mai-nainte de douăsprezece ceasuri din Curtea de Ar- geş. De ruşine or de economie n-am dat nimica economului cu rasa fîl- fîită. În şederea noastră acolo el ne fusese de o mare distracţie cu apucăturile lui ceremonioase; rîdeam mai ales de grija ce purta pentru primirea mosafirilor şi de desperarea ce-l apuca unde n-avea odăi, şi bucătar ca să-i îndestuleze pe toţi. Mai ales într-o seară cînd se întîm- plase să fie acolo, noi, Cornescu şi C. Manu, Exarhina cu fiul său, Ari- cescu cu nevasta şi încă alţii, desperarea lui ajunsese la un grad nedescris. În sfîrşit ne-am despărţit de frumoasa biserică a Argeşului, de părintele

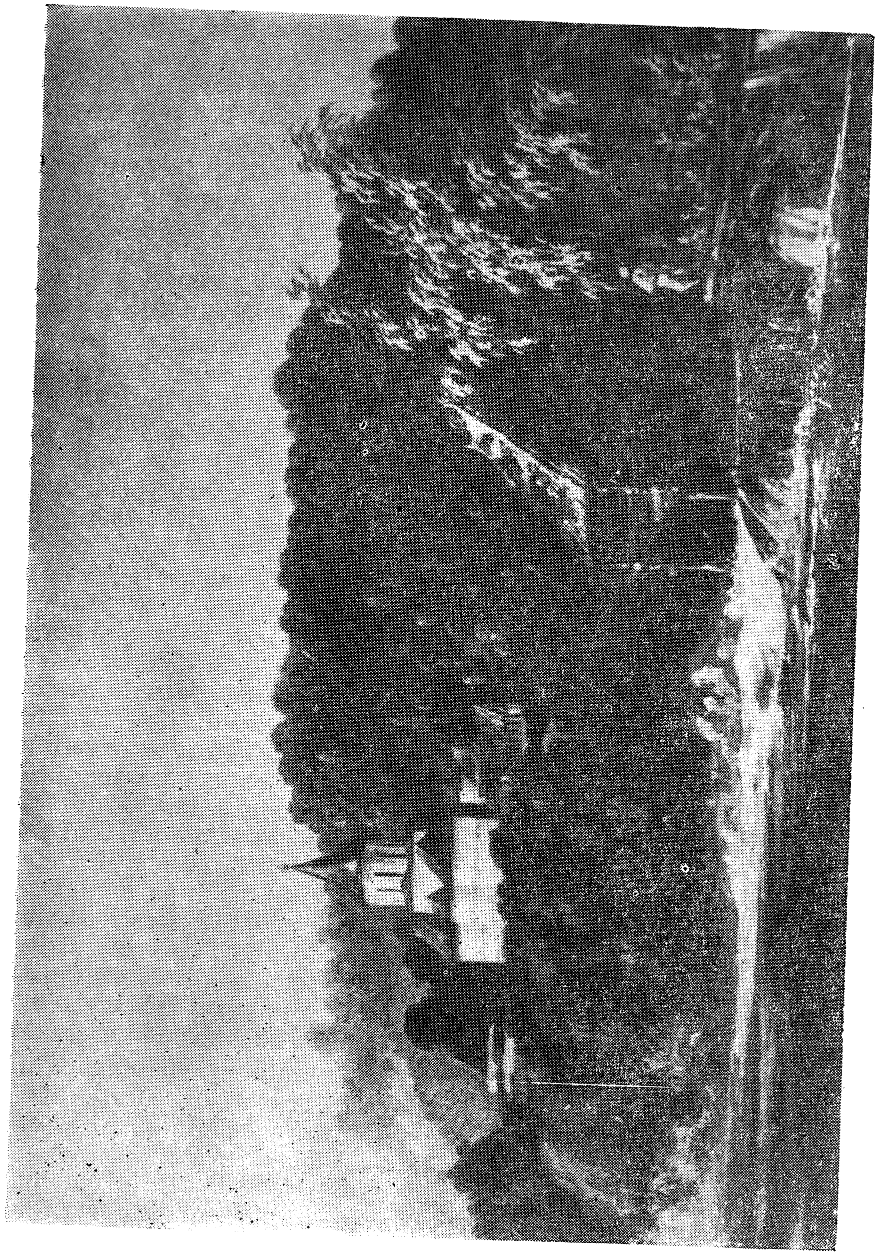

Schitul Brădet. Pictură de H. Trenk.
Muzeul de artă al Republicii Socialiste România. Secția de grafică.

economu și de puii lui cu stafide, și am apucat valea către Sălătruc; am trecut mai întîiu prin Valea Danului, apoi am urcat munții dela Vernești, ne-am scoborît în Cepari la cîrciuma cu stejarul și de acolo am mers la Șuici, unde e sub-administrația plășii Loviștea. D-l Tomița Pleșoianu, care ține pe o vară a Brătienilor, chiar fiica proprietarilor dela Șuici, m-a primit în casa lor, zidire foarte originală și de un stil mai arhaic decît vîrsta ei. E prea îngustă, înaltă cît se poate, cu ferestre prea mici și numai la catul de sus care e foarte ardicat, cu acoperiș înalt de șiță și cu proptele de zid împrejur. Am stat un sfert de ceas numai la Șuici și luînd de acolo un dorobanț, am apucat printr-o vale în dreapta Topologului pe care sînt situate Șuicile, ca să mergem la schitul Văleni; drumul pînă acolo nu e depărtat. Schitul, cu vreo 30 de maici n-are nimic interesant. Numele de familie al ctitorilor mi-a rămas necunoscut, din pricină mai ales că hîrtiile după care acest schit, supus episcopiei de Argeș, posedă vatra sa, se aflau în mîinile vechei starițe anume †...†, care în soroc de mulți ani a jefuit mănăstirea spre a-și zidi casă și biserică pe un petic de moșioară ce o are în drumul mare pe lîngă Sălătruc, și unde ea acuma, destituită din stăriție, numai dela sf. Gheorghe s-a retras nevrînd a da hîrtiile schitului și avînd pretenție a i se înapoia ceva bani. Mă mir de ce părintele Ieroteiu dela episcopia de Argeș însărcinat cu destituirea ei a fost așa de tolerant pentru dînsa. Din Văleni am plecat îndată la Sălătruc și cu toate că vorbisem cu d-l Pleșoianu că voi merge acuma de-a-dreptul la Sibii și că la întoarcerea mea pe dincolo de Olt, voi merge din Cozia în Berislăvești, însă vrînd a sfîrși mai multă treabă înainte de petrecere și avînd aici înlesnirea cailor de poștie, am pornit din Sălătruc spre a merge la Berislăvești.

Mai întîi am socotit că o să ne zdrobim pe bolovanii din valea Clocotișului; apoi am început să urcăm muntele. Drumul pe acest munte era foarte greu și cu atît mai greu acum că podurile de lemne ce sînt făcute din vremi, s-au stricat și pretutindeni sînt nomoale, sau unde nu, niște sdruncinături nespuse. Am urcat greu Clocotișul pînă la vîrf; dar ceva mai încolo de cîrciuma ce este sus pe dînsul, drumul nostru spre Berislăvești se abătea din calea poștiei. Surugiii noștri nu prea cunoșteau încă localitățile; din norocire însă tocmai cînd abăteam din drumul olacului se brodi să treacă o trupă de vătășei ce mergeau la Suici la taht. Am luat pe unul dintr-înșii cu noi ca să ne călăuzească și am urmat calea prin pădure și prin văi, dînd prin noroaie, întîlnind poduri surpate, șanțuri, răsturnișuri cîte cu gîndul nu gîndești. În sfîrșit la un costiș, unde era în vale un nomol adînc, decdată se înțepenește trăsura. Sașa, Trenk și eu am apucat pe jos înainte, copiind literile dupe o bucată de cruce sfărîmată ce sta pe muche nu departe de pioa ei și umblînd înainte; dar văzînd că trăsura nu vine după noi, ne-am întors în vîlcea. Nenorocitul de Costache sta pe loc; meșteșugul lui și al păcătoșilor de surugii, printre care mai ales era cel dinainte cu o figură searbădă și bolnăvicioasă și cu un glas leșinat, care îmi turbura fierea în mine, meșteșugul lor zic nu mersese mai departe decît a plesni oiștia. Am pus să întoarcă și văzînd că cu opt cai nu se poate face nimic, am scos pe înaintași și mai cu bastonul pe spinare, mai cu strigăte, mai cu umărul la roată, am scos după un ceas pierdut în zadar, droșca la deal. Înserase binișor și mai rămăsese cale foarte multă; cînd am ieșit din pădure, vederea se întindea pînă la Olt prin valea

Coischii, se zărea şi muntele Stănişoara cu muchia lui cea crestată; dar toate acestea se vedeau turbure prin ceaţa serii.

Mănăstirea Berislăveşti se deosebia abia ca o clădire falnică în valea depărtată.

Am scoborît pe un drum povîrnit toată Mlaca cu sohaturile ei pe care pasc boii cîinenilor, mari şi înalţi în coarne; apoi prin costişe, pe văi şi pe dealuri, am ocolit obîrşia Coischii şi am scoborît în sat la † . . . †. De aci înainte drumul era semănat cu bolovani; vîlcelele mai ales erau numai un şanţ cu pietre grămădite. Înoptase tare astfel încît călătoria noastră era foarte grea; umblam mai mult pe jos ş-apoi în tot minutul trebuia să ne urcăm în trăsură, ca să trecem apa.

La o vîlcea de acelea a căzut un cal sub oiştie; cu multă anevoinţă l-a scos; abia vedeam şi nici măcar lumînări nu îngrijise Costache a pune în felinare. Drumul mi se părea cale veşnică a iadului. A fost şi lung, căci abia la 12 din noapte am sosit la strajea satului Berislăveşti, unde ardea un foc mare. Un ţăran ne-a dus la mănăstire şi acolo ne-am găsit puţină odihnă într-o odaie destul de curată, cu un pat lung, învelit cu o frumoasă velinţă de ţară. Egumenul părintele † . . . † lipsea la Bucureşti. Ne-a primit un călugăraş ce este acolo econom. Am mîncat ceva într-o odaie alături cu a noastră şi apoi, foarte osteniţi, ne-am culcat.

Trenk avea şi el o odăiţă bună, Săracul, bietul om !... să facă astfel de călătorie pe capră ! Cred că avea trebuinţă de odihnă.

A doua zi, duminică, la 10 iulie, cînd am ieşit din odaie, ţărancele erau la biserica mănăstirei. Începînd de aci prin toate satele în sus, femeile au veşminte ţărăneşti prea luxoase şi frumos lucrate.

Iele şi cămăşile cusute pretutindeni cu desenuri subţiri şi complicate, fotele şi zăvelcile asemeni frumos lucrate, pieptarele fără mîneci, de oaie, cu flori de mătăsuri pre dînsele, vîlnicele de pînză subţire şi de borangic. E frumos lucru a le vedea adunate duminică la horă, cum le-am văzut plecînd dela Berislăveşti în sus. La acea mănăstire am cules în treacăt ceva note asupra fondatorului ei, vistierul Sandu Bucşenescu; dar avînd mai îndelungat condica mănăstirii, voi putea lămuri mai bine această biografie ce mi s-a părut interesantă. E încă curios a vedea prin ce uzurpaţiune domnească, mănăstirea a trecut sub epitropia Pantelimonului. Dar materia aceasta cere un studiu mai complet, decît repedea clipire ce am aruncat-o în notele mele asupra Berislăveştilor. Cît despre starea materială de acum a mănăstirii, pot zice, că fără de a fi bună, e mai binişor ţinută decît cele mai multe din cîte am vizitat pînă acum într-această călătorie. Dela Berislăveşti am plecat pe la 10 şi după o jum. de ceas am sosit la schituleţul Scăueni, într-o poziţie prea pitorească şi cu un aer de antichitate ce-l poartă pe nedrept, căci această mănăstire, clădire a unui egumen cozian numit † . . . †, n-are mai mult de vreo 65 ani. Trenk s-a înşelat ca şi mine la vedere şi vrînd să desineze toate amănuntele, ne-a întîrziat prea mult. Scăuenii e metoh al Cozii şi n-are călugări. Îngrijitorul ce este acolo primeşte statul schitului ce e de 3000 lei pe an. Acesta este o fiinţă originală, care de 20 ani şi mai bine trăieşte cu nevasta şi copii în schit. Venirea mea l-a minunat prea mult, m-a descusut în tot felul, ca să afle ce voi şi pentru ce sînt venit. L-am lăsat însă

puţin îndestulat şi am apucat, însoţit de vătăşelul nostru, Ion din Boişoara, călare, drumul la deal spre Mlaca.

Prin munţi au obicei oamenii să vie să ajute la trăsură cînd e drumul greu şi nu te poţi scăpa de dînşii pînă nu le dai bacşiş; mai adesea aceşti binevoitori sînt de folos, cum spre pildă cel ce ne-a însoţit pe Mlaca în sus şi din spusele căruia am înţeles că cea mai mare parte din muntele acesta, care despre faţa Oltului e sohat şi se chiamă Mlaca, iar despre părţile Topologului şi rîului Olt, poartă numele de Clocotiş şi e păduros. Este moştenire a doctorului Davila de la nevasta sa ! Bietul pădurar, un adevărat uriaş, care venea la trăsură să ne ajute la suiş, nu ştia alta decît că locurile astea sînt ale doctorului *Marsenie*. L-am îndreptat să meargă la Davila în Bucureşti, ca să-şi ia mai bună plată, căci se plîngea sărmanul de arendaş. El ne-a însoţit apoi şi prin pădure. Am stat la un loc unde ardea înfundat un fag uriaş. Cînd trecusem pe acolo am auzit trosnetul ce a făcut căzînd, şi acum încă fumează.

La acel loc am cules căpşuni, căci era sumedenie şi apoi am plecat înainte. Dela pădurar am aflat că crucea cea surpată după muche era încă întreagă, sînt ca vreo douăzeci de ani înainte, dar oamenii socotind să găsească comoara subt ea a tot doborît-o şi astfel s-a sfărîmat cu totul. Superstiţia comorilor care la noi se leagă de focurile. . . (feux follets) trebuie să aibă o mare importanţă prin locurile mlăştinoase de pe munţi, căci mi se întîmplă foarte des a vedea strecurîndu-se printre frunziş flăcări trecătoare ce mi se păreau a fi o lumînare purtată în fuga de un om. Tot pădurarul ne-a povestit că tocmai acolo unde se abătea drumul nostru dintre al olacului e locul numit *Mormîntul hoţului*, căci sînt vro doi ani acum, nişte hoţi ar fi tras de pe o înălţime cu fagi asupra unui curier ce trecea pe drumul poştei; n-au nimerit în surugiu ci numai un cal, atunci curierul a scos pistolul, şi cînd a tras, unul din hoţi s-a prăvălit jos pe drum, mort, ceilalţi au fugit. Curierul a tăiat atunci capul jertfei lui şi l-a adus în oţet la Bucureşti. Dar tribunalele nesocotind acest mod voinicesc de a-şi face singur dreptate, a osîndit pe curier la închisoare, de unde domnul l-a graţiat. Aşa dar dela Mormîntul hoţului ne-am luat ziua bună de la pădurar şi ne-am urmat drumul poştiii scoborînd clocotişul despre valea Rîului Alb.

Cum am spus, surugii noştri erau prea ticăloşi, n-aveau nicio idee de ceia ce se chiamă a încăleca un făgaş, sau a opri caii la vale, ceia ce ne-au silit să umblăm mai mult pe jos pînă la poştie şi apoi încă a rupe bastonul meu pe spinarea acelui deşuchiat cu chipul moleşit. Trebuie să mărturisesc că trebuie mare meşteşug la mînat spre a scoborî pe acele podine ce s-au amestecat astfel încît seamănă cu un joc de cîrlige. A cui a fost invenţia podinilor, n-am putut încă afla, dar cît despre mine socotesc că mai bine decît să taie atîtea păduri, mai bine ar fi aşternut o şosea zdravănă care s-ar fi făcut cu atît mai multă înlesnire, pă cît tot materialul este acolo pe loc şi n-au trebuinţă a se transporta. Cu vai şi cu chiu am ajuns în sfîrşit la poştia Pripoarele. Dar de aci înainte ne aşteptau noui şi crude încercări. Cea dintîi, (numai pentru trăsură, căci noi ne-am dus pe jos) a fost chiar valea ce se coboară îndată cît ieşi din ceairul poştii.

Trăsura saltă pe o cataractă de pietre, susţinută din toate părţile. Mă mir cum acea trăsură nu s-a zdrobit, în astă călătorie, în mii de bucăţi. Trebuie să mărturisesc că asta era cea mai mare grijă a mea. Un minut ne-a înșelat drumul căci venise ordin dela cîrmuire și chiar în zioa aceea dreseră drumul pînă în sat la Spinul. Am văzut încă oamenii cum lucrau ; dar de aci încolo, vai ce caznă ! Pînă în deal dincolo de Titești am ajuns cu zioa ; am văzut apele Oltului în stînga, după valea Titeștilor ; dar de aci înainte n-am mai văzut nimic decît prin negura serii și prin ameţeala atîtor groaznice zdruncinături. Am zărit Boișoara în stînga, apoi valea îngustă a apei Boișoara, apoi valea mai lată și apele clocotitoare ale Boiţei, apoi satul Greblești și în sfîrșit groaznica vale ce scoboară la Cîineni. Cerul era semănat cu stele și priveliștea era măreaţă, pe vremea nopţei, cînd am trecut pe pod umblător Oltul, avînd împrejurul nostru 14 podari cu o luminare. Acești oameni ne-au însoţit pînă la poștie, unde am găsit culcaţi pe Cornescu și pe C. Manu. Ei se întorceau dela Sibiu, făcuseră drumul dela Curtea de Argeș pînă la Cîineni într-o zi pe un noroi strașnic și din Sibiu plecase tîrziu.

S-au sculat băieţii și ne-au lăsat odaia din pricina Sașii ; ei amîndoi s-au culcat afară pe prispă, înveliţi în saricile lor, Trenk în trăsură, iar noi pe patul din odaie ce era așa de tare ca și scîndura.

Luni la 11 iulie dimineaţa, Cornescului nu-i era bine, pătimea de greaţă, ne-am sculat de la șase ; am pus să descarce bagajele, să spele trăsura, Cornescu se culcase, am stat de vorbă pînă pe la 9 ; atunci au plecat ei spre Cozia ; iar noi, după ce s-a sculat și Sașa, am ales prea puţin bagaj, lăsînd pe celălalt în odaia poștii unde șade și Trenk pînă la întoarcerea noastră și pe la 12 ceasuri am plecat la Sibiu. Ce șosea minunată, pe malul Oltului ! Cînd am fi avut pretutindeni astfel de șosele, cît de mult s-ar fi înlesnit călătoria noastră ! Ce multă vreme am fi cîștigat ! Trenk ne-a însoţit pînă la Rîul Vadului la vama românească unde ne-a cercetat puţin și ne-a vizat pașapoartele ; de acolo trecînd dincolo un amploiat austriac a venit pe capră cu noi pînă la vama cea mare ce-i zic ei Contumaz. Soseaua pe acolo e stricată și acuma lucrează alta ; astfel drumul pe acolo, fiind prea îngust e destul de primejdios. La Contumaz cu maniere prea dulcișoare ne-a cercetat și ne-a scormonit pretutindeni. Dar ce să se găsească de vămuit, căci nu luasem nimica cu noi ; a oprit numai cîteva exemplare din *Mihnea-Vodă*, ce le luasem pentru trebuinţe puţin literare și politice. Am lăsat acolo și șaua mea ca s-o iau, cînd mă voi întoarce. Tot cu caii de poștia românească am urmat drumul ; în colo șoseaua e bună ; am trecut pe lîngă un turn vechiu și surpat ce e în malul Oltului și căruia îi zice Turnul Jidovilor ; apoi mai înainte tocmai acolo unde încetează munţii cei înalţi și valea se lărgește am dat de Turnul Roșu, ce este într-adevăr un turn larg și pătrat vopsit roșu, pe o înălţime și împresurat cu ziduri vechi și preînoite ce se scoboară pînă la șosea. Acolo din nou ne-a vizat pașaportul și apoi am trecut. Drept în faţă pe o muche sînt ruinele castelului numit Landskrone. Turnul Roșu și acel castel domină într-astfel poziţia încît trecătoarea Oltului se poate lesne apăra din aceste puncturi. Idei mai puţin strategice te cuprind cînd, ieșind din satul românesc, Boiţa, vezi acea cultură îngrijită, acei oameni bine îmbrăcaţi și voioși, toţi rumâni ca și la noi, dar mai harnici, mai deprinși la muncă și la bine, decît pe partea cealaltă a munţilor. Cînd treceam noi era tocmai la seceră și era o adevărată plăcere a te uita cu ce silinţă și cu ce veselie lucrau toţi, bărbaţii, femeile și

copiii. Poștia românească ne-a dus pînă în satul *Tălmaciu* de unde am luat 4 cai de poștie, cu un surugiu sau poștilion călare. Acest băiat era rumân dar mîna caii lui nemţește căci, deși se îndemna bietul băiat, gloabele alea mari abia mișcau din loc. Se ridicase un vînt ce ne lua de la spate și ne purta într-un nor de praf ; soarele bătea foarte tare, Sașa se rezemase de trăsură și dormea, eu cam piroteam însă tot băgam de seamă la locurile acele bine cultivate și semănate cu sate frumos zidite. De la Tălmaci încolo am trecut prin Besteu, sat mare românesc, apoi prin Schellenberg, sat săsesc și am sosit cam pe la patru în Sibiu ; am tras la otelul Zum Ungarische Krone, în uliţa mare, care-mi fusese recomandat de Cornescu și C. Manu. Îndată după sosire gîndul nostru a fost la prînzit : ceia ce am și făcut. Am trimis scrisoarea ce ne-o dase Trenk către cumnatul său, d-nul Albrecht, care îndată după prînzul nostru, pe cînd Sașa se îmbrăca a și venit la noi. L-am primit într-o odaie alături cu a noastră ; el ne-a spus să mergem la Dumbrava (Iunge Wald) unde astăzi pentru sosirea prinţesei Lichtenstein, soţia prinţului guvernator al Transilvaniei se da o sărbătoare ; așadar deși luasem o lojă la *Arena* sau teatru de scînduri deschis, unde se juca *Tlîlharii* lui Schiller, ne-am urcat într-un fel de poștalion fără coș al hoteullui și ne-am dus la Dumbravă, la douăzeci de minute departe de oraș. Acolo erau rînduite mai multe ţeluri de tras la semn unde petreceau ofiţerii ; apoi înserat într-o bătătură împrejmuită cu brazde de verdeaţă și luminată cu bășici de hîrtie, s-a făcut joc. Dintre toate nemţoaicele rău îmbrăcate și disgraţioase se deosebea o română din Pitești, frumoasa doamna Guma ce avea și eleganţă la îmbrăcăminte și graţie la joc. S-a tras și ceva fișicuri de artifice. Mie drept să spui puţin mi-a plăcut această petrecere, dar Sașa o privea cu plăcere. Aveam drept societate pe cumnatul și pe cumnata lui Trenk. Pe la zece am sosit acasă și picam de somn, astfel încît abia puteam să mă dezbrac.

Marţi la 12 iulie, sculîndu-mă pe la 9 am mers prin piaţă ca să fac ceva tîrguieli trebuincioase ; trăsura de cu seara o dasem la fierar să dreagă toate cîte se slăbise la dînsa. Am vizitat dimineaţa și biserica catolică care e pe piaţa mare și care e un edificiu din veacul al XVII-lea fără de mare interes. Pe la 11 ceasuri am dejunat ; a venit d-nul Albrecht și cu dînsul pe la un ceas am mers la muzeul Bruckental.

Bruckental, dintr-o mare familie din Transilvania, care acum nu mai are urmaș direct, a fost multă vreme guvernator al Transilvaniei ; avînd o stare mare a strîns o bibliotecă însemnată de vreo 13.000 volume mai ales istorică ; un cabinet de mineralogie și de ornitologie mai cu seamă locale, ceva antichităţi romane, inscripţii, lutării și fierării ce s-au putut aduna într-această ţară și o galerie de tablouri ce este expusă pă cincisprezece odăi ; adică 5 de școală italiană, 5 de școală olandeză și 5 de școală germană. Printre italieni se deosebește mai ales cîţiva Tiţiani și o Vergină de Murillo, în modul său cel materialist și viu colorat. Mai însemnate încă sînt două portrete de Rembrandt și mai cu seamă al unui stegar în mărime naturală pînă la mijloc și apoi portretele lui Gerard Dow scuturîndu-și pipa, de Mieris, un Daik, cap d-operă. Sînt încă și multe copii bune printre care se deosebesc mai ales ale lui Martin Meytens. Școala germană e bine reprezentată de mai toţi meșterii cei vechi, Albrecht Dürer, Cranach, Holbein și apoi și frumoase portrete mai moderne printre care mai cu seamă al

Marii Teresii de Meytens. Din nenorocire cît am fost la galeriea de tablouri a tot plouat, astfel încît vremea fiind întunecoasă şi timpul scurt, am trecut cam repede.

Am prînzit nemţeşte de vreme şi apoi am ieşit pe jos cu Saşa ; rochia ei cea lungă care să tîra prin noroiul uliţii atrăgea privirea tutulor. Aici se obicinuiesc rochiile pînă la glesne, de aceea şi cînd juca la Dumbrava să vedea pe subt fuste picioarele mai sus de genunchi. Pe piaţă am întîlnit pe Albrecht şi împreună am mers să vedem biserica luterană care a fost vechea catedrală catolică a oraşului, biserica dominicanilor ce la Reformaţia, s-a prefăcut în biserică protestantă. E o frumoasă clădire gotică, cu puţine ornamentaţii într-adevăr, dar prea măreaţă. Sînt acum doi ani, a prefăcut-o astfel pe dinăuntru e cu totul spoită nou ; abia a mai lăsat vechele armorii şi inscripţii pe pereţii de sus şi un mare tablou din veacul al cincisprezecelea alături cu altarul, iar pietrele mormîntale cu care era pardosită biserica le-a scos şi sînt într-o odae alături, unde s-a început a le aşeza, d-a rîndul pe pereţi. Cercetînd, mi s-a spus că a lui Mihnea se află printre ele, dar cum să deosibeşti dintr-acea mulţime ce sînt culcate pe dos una peste alta. Mîine voi întîrzia plecarea mea de aici ca să cercetez la curatorul bibliotecii Bruckental, predicatorul Neugeborn, despre acea piatră.

De la biserică ne-am întors cu Albrecht acasă la noi. El o să plece mîine la Rîul Vadului ca să se întîlnească cu Trenk. Pe la 7 am ieşit în trăsură şi am ocolit tot oraşul, văzînd şi rămăşiţile de vechele ziduri şi turnuri de împrejmuire ale cetăţii. La urmă am fost la Teatrul cel închis care cam seamănă cu cel vechiu din Bucureşti, dela Momolo. Se juca o comedie : Un fiu pentru 10.000 fiorini, ceva în felul celor 33.333 de franci. Pe la 10 am fost acasă şi după ceai îndată m-am pus să scriu la Bucureşti şi apoi m-am apucat de acest jurnal în care negreşit trebuie să fie multe împrejurări uitate dar care însă m-a ţinut deştept pînă la două ceasuri din noapte. La fiece ceas auz un trubaciu sunînd pe uliţă din trîmbiţă şi spunînd ceasul ; de altă parte în odaia de alături auz altă trîmbiţă care e sforăitura nesuferitului meu lipcan. Atîta îi mai trebuia ca să-mi cîştige cu totul inima!

Am uitat să spui că tot astăzi, pînă să nu dejunăm, am fost amîndoi la baie, şi apoi, pînă să nu ieşim la plimbare, după amiază am trimis o depeşă telegrafică mumă-mi şi alta Grecescului, spre a-l felicita de zioa de naştere a Lenuşichii.

Mult aş dori să fiu mîine seară în Cornet ; dar nu-mi prea vine a crede căci de voi fi ocupat dimineaţă cu mormîntul lui Mihnea o să întîrziem şi abia să ajung seara în Cîineni. Ce fel o să fac ca să sfîrşesc încă patru judeţe într-o lună ? *Iată ideea ce mă preocupă neîncetat. Aş dori cel puţin să sfîrşesc şi Vîlcea.* O lucrare bine făcută asupra acestor două judeţe va face să mi se ierte lipsa celorlalte trei.

Sibiu, 12 iulie 1860.

Miercuri 13 iulie m-am sculat la 9 şi îndată m-am dus la predicatorul luteran d-l Neugeboren pentru ca să cercetez despre piatra monumentală a lui Mihnea vodă ; nu l-am găsit acasă, dar un băeţel al lui m-a mînat la locuinţa parohului ce este o casă veche de la 1503, drept în faţa ieşirii din biserica cea mare luterană. Neugeboren, era ocupat şi mi-a dat rendezvous

la 11 ceasuri la Biblioteca Bruckental. M-am întors dar acasă şi am dejunat. Caii pentru plecare sosise ; am spus să mai adaste. Trăsura o adusese caretaşul dreasă, înălţată pe arcuri, în sfîrşit ca nouă ; dar orşicît de bine o dresese tot nu făcea meşteşugul lui cîtă sumă mi-a luat adică şapte galbeni. M-am convins că-ntradevăr e că-n Transilvania, unde oamenii trăiesc cu puţin, este un jaf organizat împotriva boierilor de Ţara Românească : „Grosse boiar von Wallachai'', cum zic ei. Caretaşul, birtaşul, prăvăliaşii, cu care am avut aface, toţi m-au jefuit astfel încît excursia mea de trei zile abia în Sibiu m-a costat mai bine de 40 galbeni, plătind numai la birt vreo 17 #, şi cumpărînd ceva mărunţişuri din târg.

Saşa a rămas acasă ca să săvîrşească d-a aşeza lucrurile, şi eu, la 11 ceasuri am fost la Biblioteca Bruckental, unde atunci venea şi Neugeboren. El mi-a spus că într-adevăr piatra lui Mihnea este printre cele grămădite în odaia de lîngă biserică, însă nu e cu putinţă de a o căuta ; mi-a recomandat însă o carte asupra bisericii din Sibiu, unde se găseşte descrierea tuturor obiectelor foste în biserică, ş-apoi mi-a făgăduit că-ndată ce se vor aşeza pietrele, îmi va trămite un facsimile de acea piatră. După o convorbire destul de lungă asupra Sibiului celui vechiu şi asupra unor puncturi din istoria ţării, m-am întors acasă, am prînzit de vreme şi pe la două ceasuri fără un sfert am pornit din Sibiu, luînd cu noi o ploscă cu vin de Völsau, 2 pîini lungi cu anason, un cughelhupf şi un lintzentort spre a ne sluji pe drum de suvenir pentru acele multe mîncări şi cei mulţi păstrăvi ce le-am jărtfit într-acel materialist oraş de saşi. Un suvenir cu mult mai puţin plăcut mi-a lăsat cărăuşul nostru sas ce-l tocmisem de la otel ca să ne ducă pînă la Tălmaci. Un ceas şi jumătate am umblat cu dînsul şi n-a ieşit un minut din treapătul cîinesc, decît ca să urce dealurile sau să scoboare văile cu cel mai nesimţitor pas. Trebue răbdare pentru noi românii învăţaţi cu iuţeala poştii noastre, mai ales cînd te vezi umbînd la pas pe o şosea ca-n palmă.

Sasul nostru era un uriaş cu cioboati, cu pantaloni şi cu o fermenuţă de postav albastru prost şi o pălărie lată şi pleoştită ce i se bătea de umeri cînd în ţăcăneală să lăsa greu pe cal. În sfîrşit am ajuns la Tălmaciu ; de acolo am luat un băeţoi sas cu patru cai ce merseră mai iute ; trecurăm iar pe subt Landskrone, pe la Boiţa, apoi la Turnu Roşu, unde am vorbit cu nişte ungureni ce veneau tocmai de la Călăraşi pe unde îşi ţin ei oile, trecîndu-le iarna pînă-n Dobrogea. La Contumaz ne aştepta Trenk pe care-l însoţise cumnatu său cu sora lui şi cu 3 copii ai lui ; am stat vreo cîtă-va vreme acolo şi cînd am plecat începuse să plouă, apoi iarăşi am mers înainte, luînd şi pe Trenk cu noi ; am cumpărat de la nişte babe un coş cu zmeură, am trecut graniţa noastră şi am sosit pe la şapte seara în Cîineni. Acolo a trebuit în grabă să aşezăm bagajile lăsate acolo, şi vai de mine ce am păţit cu Costache, ca după obiceiu ! În sfîrşit am plecat să mergem pe malul drept al Oltului pînă la Cornet ; dar era seară, astfel încît frumosul acelui drum unde se vedea Oltul strîns între doă lanţuri de munţi l-am pierdut în mare parte, şi am avut numai temerea şi nevoia unui drum greu, pe vreme de noapte, cînd la vale, cînd la deal pe pietre, pe stînci ce dau de-a-dreptul în Olt. Am trecut prin Călimăneşti şi prin Sărăcineşti şi abia pe la 11 ceasuri am ajuns la Cornet, trecînd prin satul Copăceni, care e vatra acelui schit.

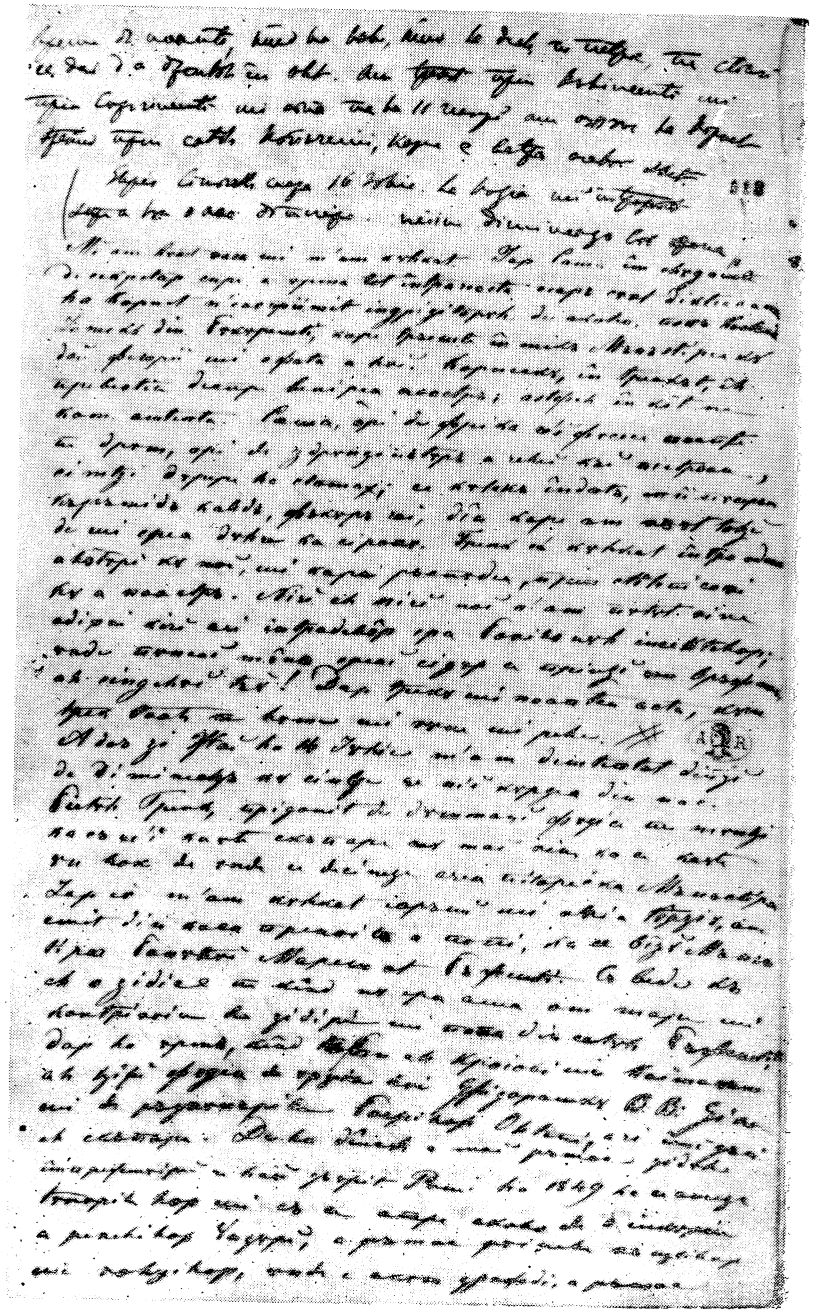

Însemnări din călătoria făcută în 1860 în județele Argeș și Vîlcea. Sus autograful lui Odobescu, în rest autograful Sașei care scria sub dictarea soțului său (facsimil din ms. rom. 4935 f. 113).

Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România. Cabinetul de manuscrise

(Scris sîmbătă seara la 16 iulie, la Cozia și întrerupt pentru a lua o baie de picere; mîine dimineața voi urma).

Mi-am luat baea și m-am culcat, iar Sașa îmi slujește de secretar spre a urma tot într-această seară subt dicteao a mea. La Cornet ne-au primit îngijitorul de acolo, popa Constantin Ionescu din București, care trăiește în mica mănăstire cu doi feciori și o fată a lui.

Cornescu, în treacăt îl prevestise despre venirea noastră ; astfel încît ne cam aștepta. Sașa, ori de frica ce-i fusese noaptea pe drum ori de zdruncinătură a celei căi pietroase simți durere la stomah, se culcă îndată îi puserăm cărămidă caldă ; făcură ceai, din care am băut toți deși era dulce ca siropu. Trenk s-a culcat într-o odaie alături cu noi, și care răspundea prin stîlpii sobii cu a noastră. Nici el, nici noi n-am putut bine odihni, căci aci într-adevăr era Babilonul insectelor ; unde puneai mîna erai sigur să prinzi un vrășmaș al sîngelui tău ! Dar trecu și noaptea asta, cum trec toate pe lume, și bune și rele.

A doua zi joi la 14 iulie m-am deșteptat din zi de dimineață cu sînge ce-mi curgea din nas. Bietul Trenk prigonit de dușmani fugise pe munți ca să-și caute scăparea, sau mai bine ca să caute un loc de unde să deseneze acea pitorescă mănăstire. Iar eu m-am culcat iarăși și abia tîrziu am ieșit din casa prenoită a popii ca să văz mănăstirea banului Mareș ot Băjești. Se vede că el o zidise pe cînd nu era așa om mare și contribuise la zidire și popa din satul Băjești. Dar la urmă, cînd ca ban al Craiovii și caimacam al țării, fugea de urgia lui Grigorașcu v.v.Ghica și de răzbunările boierilor olteni, aci își găsi el scăparea. De la dînsul a mai rămas zidul împrejmuirii ce l-au găurit rușii la 1849 ca să așeze tunurile lor și să se apere acolo de o incursie a rebelilor unguri, a rămas ruinele bășcilor și bolților unde e acum grajdi, a rămas mica biserică, în care s-a zugrăvit, la locul titorilor, un călugăr de mai deunăzi, a rămas în sfîrșit pisania de piatră ce m-a făcut să știu că banul Mareș era ot Băjești. Ce scădere în neamurile mari ale țării ! Nu e asta o dovadă că la noi întodaună nobleța a fost personală ? Biserica s-a pardosit cu scînduri și lespezile vechi sînt aru<n>cate pe afară ; ca treaptă a bisericii e o piatră mormîntală ce fusese drept subt pantocratorul ; literile după dînsa s-au șters, dar pre cît am putut înțelege după tăierea a pietrei, după calitatea ei, bănuesc să nu fie a banului. Două semne 0.U. ce se văd pe liniea din urmă, mă fac a gîndi la leatul 1808.

Preotul Constantin și familia lui se sili a ne primi bine și cu toate că el îmi declară în multe rînduri că a fost persecutat subt guvernele trecute, fiind om dela 48, tot însă să vedea ciocoiniciea popilor de București.

Gîndesc că e pus acolo de vodă Ghica, căci nu știu cum schitul Cornet este închinat la Pantelimon care îi este posterior. Trebue și asta să fie vreo minune de ale lui Scarlat vodă Ghica, ca la Berislăvești. La Cornet pomelnic vechiu nu este, dar este cu îndestulare ciorbă de pui, rasol de pui, mîncare de pui, friptură de pui, ca îndeobște la mănăstiri. După ce ospătarăm cu aceste delicatețe, tot cu caii de poștie din Cîineni, am pornit pe la două către Cozia. Dar Sașii e somn și rămîne tot pentru mîine urmarea acestui jurnal pînă astăzi, sîmbătă seară 16 iulie la unsprezece ceasuri. Seară bună !

Drumul dela Cornet la Cozia e cît se poate de pitoresc, dar și pietros, el merge pe malul stîng al Oltului, cînd pe lîngă apă, cînd mai sus pe coastă De amîndouă părțile sînt munți înalți și păduri ; priveliștea se schimbă pe

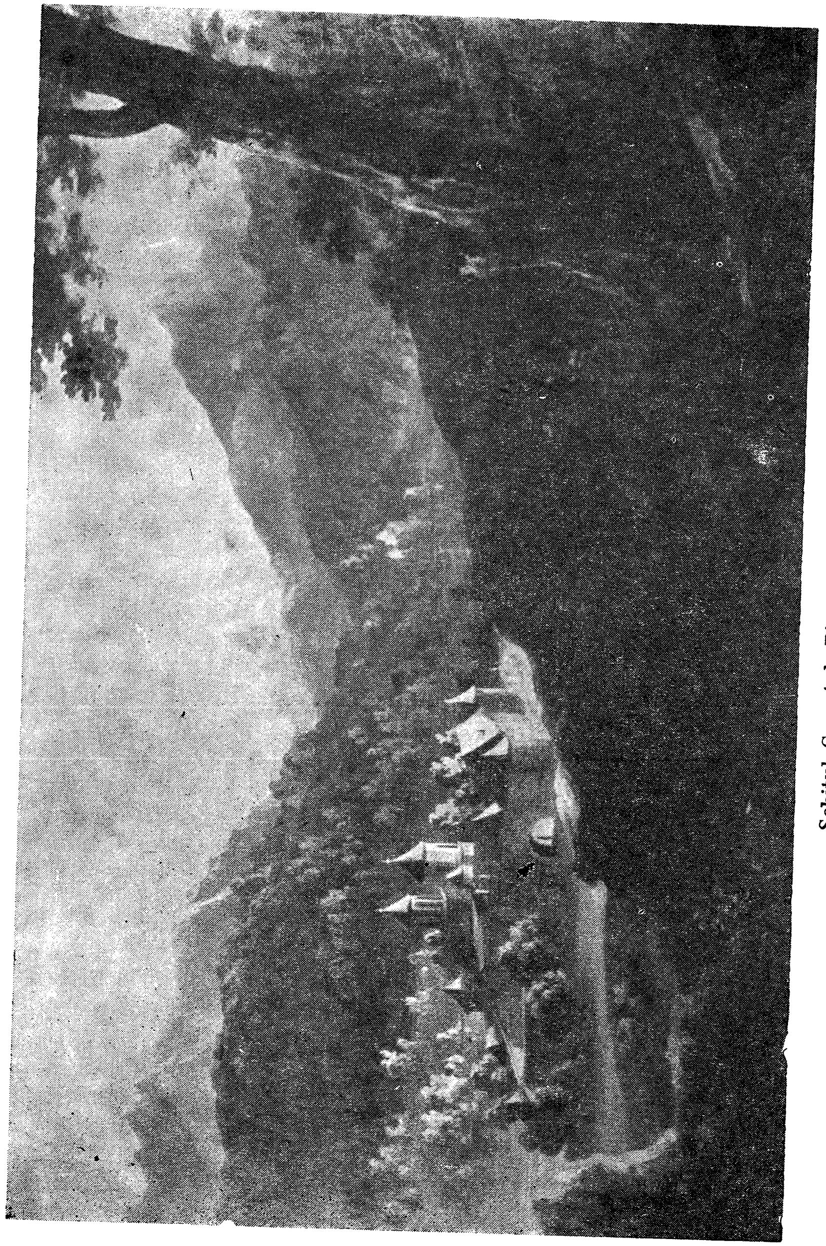

Schitul Cornetul. Pictură de H. Trenk.
Muzeul de artă al Republicii Socialiste România. Secţia de grafică.

tot minutul, spre a arăta poziţii mai frumoase şi mai mărețe. La distanţă de o jumătate ceas din Cornet se varsă rîu Lotrului în Olt. Cîtăţimea apelor sale e destul de însemnată.Podul pe Lotru care, prin luarea lui de ape întrerupsese cu totul comunicaţia pe această parte a Oltului, s-a dres şi este acum nou şi bun.

De la pod am luat cu noi mai mulţi plutari ce aduc bilele de brad ce vin dela munte pe Lotru şi le duc pe plute pînă la Călimăneşti pe Olt. Pe dînşii i-am cercetat despre satele de pe Lotru ; sînt cu totul vreo patru din care Mălaia şi Voineasa ; cele din urmă sînt mai însemnate ; carul abia merge pînă-n Mălaia ; iar de acolo înainte abia poţi merge călare prin matca Lotrului şi preste văi pînă-n Voineasa, îţi trebueşte ca la o zi ca să faci această călătorie. P-acolo toţi sătenii sînt moşneni, dar nu cunosc lucrul agriculturii ci să hrănesc mai mult cu vitele şi cu tăerea brazilor de prin păduri ; cei care n-au eşit din satele lor, nu ştiu nici cum e făcut carul. Pichetaşii noştrii strejuesc iarna dintr-aceste sate ; iar vara merg la pichetele dela hotar care sînt pe munţi înainte, cale, poate, încă de o zi.

Ajutată şi susţinută de oamenii cu cari avusesem această conversaţie, trăsura noastră începu a trece Cîrligele, iar noi umblam în urma ei pe jos ; astfel ne-am putut bucura de frumuseţea acelor sălbatice locuri unde drumul merge pe o stîncă, scobită şi cioplită de mari de veacuri, chiar pe alături cu matca, Oltul, e acolo strîns între munţi, astfel încît fierbe de bolovanii ascunşi subt apă. Acel loc ce-i zice Cîrligele, pe cît e de primejdios acum, cînd drumul e plin de bolovani şi de surpături de piatră, atît e de măreţ la privire. Trenk a luat o schiţă dela un punct unde era un clocot pă apă şi mi-a făgăduit să facă o acvarelă. Aceste Cîrlige ţin poate 20 de minute şi apoi cam urci în deal şi acolo găseşti şoseaua ce o clădesc, de vreo trei patru ani, nişte italieni. Negreşit, că după Cîrlige eşti încîntat a găsi o şosea, dar însă sînt multe altele mai bune decît cea de acolo ; adevărat că greutăţile sînt mari ; trebuie împuşcate picere întregi de munţi, îmi spuneau chiar că de la un loc unde e tăiat muntele dela mare înălţime, ar fi căzut, pe cînd lucrau, doi oameni şi s-ar fi omorît pînă jos. Toate astea aşa sînt, dar însă tot s-ar fi putut face şoseaua ceva mai largă, s-ar fi putut aşterne mai lin, şi s-ar fi putut face perete cu palimari, atît despre partea muntelui, de unde se surpă mereu pietre, cît şi despre Olt, unde eşti în veci în primejdie de a te prăvăli. Dar orişicum cu şoseaua merserăm mai iute şi ajunserăm la Cozia pe la cinci. Acolo erau mulţi mosafiri cari neîncetat vin de la Călimăneşti, unde e adunată la băi o mulţime de lume.

Părintele Ipolit, bătrînul şi respectabilul egumen, ne ieşi înainte, primindu-ne cu bucurie. Cunoştinţa noastră era făcută de acum trei ani şi în lungile conversaţii ce am avut şi în rîndul acesta cu dînsul, mi-a povestit încă cum, fiind el încă prea tînăr călugăraş la Căldăruşani ar fi făcut un parastas la Icoana pentru moşu-meu şi ar fi prînzit la unchiul meu Răducanu, în casele noastre de la Icoana. Aceasta ar fi fost pe la 1816, căci bătrînul e acum de 65 ani.

Economul, numit iar Ipolit, e un tînăr rus, care deşi tînăr, are ceva din acel aer falnic al clerului rusesc. El ne dete două odăi în partea stîngă a bisericii, tot acelea ce le avusesem şi-n rîndul celălalt.

Noi dormirăm în cea din fund, Trenk în cealaltă, am prînzit în sala cu obloane ce dă în partea Oltului. Această zi pînă înserat s-a petrecut fără lucrări, seara am stat mult de vorbă cu egumenul pe un pridvoraș dinaintea ușii noastre, care pridvor n-avea alt defect decît de a fi prea tare, fiind învelit numai cu o rogojină. Odihna noaptea ne-a fost mai bună decît la Cornet; numai atît că cu șederea noastră s-au adunat muștele în odaie și ne supăra mult dimineața; de aceea și făceam adesea vînători de muște cu acel instrument turcesc de piele ce-i ziceam noi pleașca și care e luat dela Cornescu. Am pus încă și hîrtie de muște în odaie.

Vineri, la 15 Iulie, ne-am ocupat cu lucrări la Cozia. Trenk, de dimineață a plecat ca să ia o vedere generală a Cozii de sus de pe munții dempotrivă; mai tîrziu a luat și alta parțială, de pe malul Oltului în sus de mănăstire. Eu am luat pisăniile; însemnarea portretelor, am văzut argintăria ce o păstrează părintele egumenul, împreună cu un aer foarte vechi și prea bine păstrat, de care am luat însemnare; am ales apoi și cărți, cele mai interesante din bibliotecă și mi le-au adus în odăile noastre. Apoi seara nu m-am prea simțit bine și ne-am culcat de vreme.

Sîmbătă 16 Iulie. Vream să mergem dimineața la Turnu și apoi să plecăm ca să dormim seara la Ostrov, dar mai-nainte de a pleca am vrut să văz odăjdiile. Sînt haine preoțești la Cozia, frumoase și de mare preț, dar cele mai multe sînt date de Nectarie, care, din egumen la Cozia, s-a făcut episcop la Rîmnic pe la-nceputul acestui veac. Dar la un loc cu odăjdiile am găsit frumosul epitaf cusut cu fir, ce este chiar de la leatul†...†și tare despuiat de mărgăritarele și de petrele scumpe ce era pe dînsu; trecut prin mîna turcilor, ce făcuseră dintr-însul harșa de călărie, s-a întors în sfîrșit și este și acum la mănăstirea Cozii. Trenk a luat un desen exact de acest scump obiect și în vremea aceia eu am făcut însemnarea cărților ce alesesem. Apoi pe la 3, cînd sfîrși el lucrarea, am trecut Oltul, ne-am pus călare și am apucat în susul apii spre schitul Turnu. Drumul e mai întîi pe o livede, unde făcea căpițe de fîn starețul de la Turnu; a venit și el călare după noi. Apoi ocolești un picior de munte ce dă d-a dreptul în Olt; la un loc drumul e despicat în stîncă, astfel încît rămîne de partea Oltului o piatră cu suprafața cam plană, d-asupra, pe care te poți urca pe niște trepte făcute din vremi de amîndouă părțile. Acea piatră se chiamă Masa lui Traian. La întoarcerea noastră dela Turnu, Trenk a desenat acea localitate; acolo, pe muche, am cules o iarbă tîrîtoare ce avea un miros delicat de lămîiță. Urmarăm cam urcînd prin pădure și prin desișul pomilor zărirăm bisericuța fără turn a schitului, cu toată fațada zugrăvită și cu învelișul de șindrilă. Poteca ce mînă la odaăi și la biserică, are în dreapta o rîpă în care curge murmurînd o apă limpede și rece; d-a stînga e muntele cu pomi bătrîni și încrucișați; în față, o cruce de fiecare parte; piciorul calcă pe masa de piatră. Schitul n-are nimic interesant; e așezat pe un mic spațiu pietros. În spate-i e altă terasă de piatră cu ceva pomi și mai sus pe munte, e o chilie veche scobită în piatră alta e mai nouă, făcută de mai mulți boerinași din București și din Ploești. Într-însa locuiește un călugăr bătrîn ce e mai mult mort; s-a dus să-mi aducă lumînare ca să citesc numele acelor ce au făcut chilia; a adus un tăciune, dar cînd a suflat pe dînsul am socotit că o să-i și iasă sufletul. Alt călugăr a aprins lumănarea.

De la Turnu ne-am înapoiat fără împiedecare, am mîncat la Cozia, eu mi-am urmat și am sfîrșit lucrarea cu cărțile și cu pomelnicul și apoi am început a scrie dintr-acest jurnal, dar l-am întrerupt; Sașa l-a urmat puțin supt dicteaoa mea; dar a încetat și dînsa și ne-am culcat.

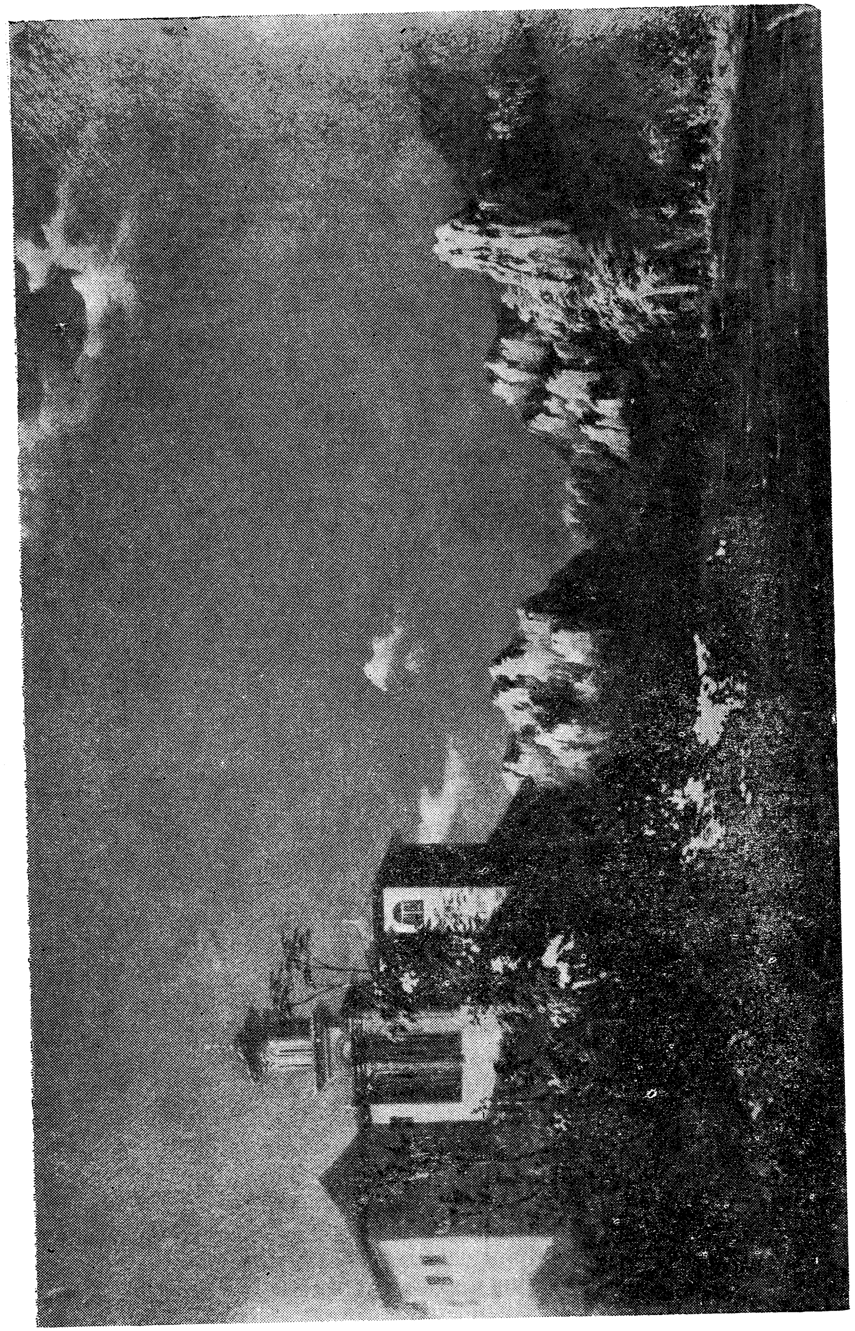

Mănăstirea Cozia. Pictură de H. Trenk.
Muzeul de artă al Republicii Socialiste România. Secția de grafică.

Duminecă 17 iulie. Dimineaţa s-a petrecut în aşezări pentru plecare. Saşa făcuse jumătate treaba pe cînd noi eram la Turnu, căci dînsa neputînd merge călare, rămăsese la Cozia. Am dejunat, ne-am luat ziua bună dela egumenul şi însoţiţi de economul călare şi de cîţiva oameni, cu patru cai de la mănăstire, am mers la Ostrov. Depărtarea e de un sfert de ceas, dar fiindcă eu mă opream la fieşice cruce, de citeam pisania, am ajuns pe la 11 ceasuri la Ostrov. Noi am trecut Olteţul cu luntrea. Trăsură a trecut prin apă. La schit ne-a primit maica stariţa Maximilia, sora Brătienilor. Casa e prea modestă dar bine dereticată; tot ocolul ostrovului, deşi sărac şi ferit cu silinţă de ruinarea vremii, are un ce plăcut. Ne grăbeam a trece Oltul dincolo la Jiblea spre a merge la Stînişoara. Am lăsat pe Saşa cu maica Brătianca, am trecut Oltul, acolo ne aştepta doi cai şi aproape ne-a ieşit înainte arendaşul Jiblei, ce e o moşie a Coziei, cu un băiat. Cîteşipatru a<m> plecat pe la 12 1/2 spre Stînişoara; mai întîi urcînd dealul subt care curge rîul Satul am ajuns la metohul Stînişoarei, unde au cîteva chilii locuite de vreo 4 călugări. Unul, cu totul orb, şedea pe prag cu capul pe mînă. Acolo e o mică bisericuţă şi şoapra cu carele şi căruţele stînişorenilor. Ne urmarăm, drumul la deal prin sohaturi ce le au călugării şi sătenii de islaz prin păduri şi pe pietre; pe ici şi pe colea se vedea şi cîte un ocol îngrădit de porumb sau de grîu. Am umblat trei ceasuri pînă la Stînişoara, scoborînd de două ori pînă la nişte pîraie ce curg la vale în jos spre Olt, şi urcînd apoi iar cu totul trei coaste însemnate cînd ajungi pe un munte în faţa locului unde e schitul, acolo unde pe un pietroiu de formă ciupercată s-a pus acum din nou o cruce şi o icoană, ai în faţă o vale adîncă cu fagi şi cu pini; iar dincolo, o coastă verde din care se-nnalţă drepte stîncile cu creste colţurate ale muntelui Cozii. Scoborîrăm dar în vale, apoi iar la deal, unde au călugării coşare şi stînă, apoi iar într-o vălcea, chiar subt poalele piscurilor e mînăstirea pitită între pomi.

Am intrat la stariţul, pe cari-l văzusem la Cozia şi Trenk abia şi-a găsit după deal un loc de unde să se vază mănăstirea, atît de des era frunzişul. Istoricul Stînişoarei e scris pe pisania din faţa bisericii; chiliile sînt, cele mai multe, prenoite. Bisericuţa e şi ea zugrăvită de curînd. Călugării sînt vreo 40, din care cei mai mulţi nu ies din mănăstire; la piatra cu cruce e hotarul pînă unde pot merge muierile, mai încolo nu au voie a trece. Împrejurul mănăstirii călugării au ceva legume semănate şi locul nu e aşa sterp; apoi mai la vale au şi ceva bucate şi mai ales sohaturi unde-şi pasc iarna frumoasele lor vite de sămînţă din Ardeal. Vara le ţin mai în sus la munte. Ei le vinde pe la bîlciuri, la Rîureni, la Cîmpul Mare şi-n alte locuri mai apropiate. Stareţul ce are casa lui foarte curată, ne dete un prînz prea gustos, un caşcaval făcut la Piteşti, o smîntînă de minune, pui gătiţi bine şi vişine. Am mîncat sănătos, gîndindu-ne la mustrările ce o să-ncercăm seara dela maica Brătianca. Cît mîncarăm am plecat pe jos ca să vedem peştera unde sînt oasele pustnicului. Alături cu mănăstirea, cam în faţa ei, dar dincolo de pîrîul ce curge alături, e un pisc, care din partea cea dăspre Olt e surpat, cu mare anevoinţă am ocolit acel pisc, cu primejdia de a cădea în prăpastie, dar am ajuns la locul unde, în surpătură era o mică gaură, astupată cu pietre. Stariţul ce ne însoţea a scos pietrele şi am văzut înlăuntru oase.

Se vede că peştera fusese mai mare, dar bolovanii rostogoliţi de pe munte a mai astupat-o. Stareţul ne spuse că pe cînd era tînăr, era la Stînişoara un călugăr ca de 90 ani, ce zicea că-şi aduce aminte că fiind el băiat şi viind să pască vitele pe aceşti munţi pe cînd schitul era pustiu şi biserica dărîmată, trăia pe aci un om gol şi păros, care fugea cît vedea alţi oameni, şi-i zicea *Sălbatecu*; de aceia se chiamă şi acum acel munte într-astfel. Oasele acestea trebue să fie ale Sălbaticului, căci un călugăr le-a luat şi le-a dus la mănăstire, iar noaptea i s-a arătat Sălbaticul şi a cerut să i le înapoieze, în peşteră la loc precum a şi făcut; numai căpăţîna lipseşte şi aceia un călugăr pre cuvios, ce fusese la Stănişoara, cu multă rugăciune către vechiul pustnic sălbatic, a dobîndit prin vis de la dînsul voia ca să-i ia căpăţîna, şi a dus-o departe în Moldova, la ţara lui. Astea mi le-a povestit stariţul, apoi am cules ceva iederă de la gura peşterii şi am urmat drumul printr-un loc, unde stînca scobită formează un adăpost, acolo vin noaptea ciobanii cu caprele. Urcînd iar puţin am eşit în faţa schitului, unde ne-am găsit caii. Eram groaznic ostenit şi asudat după această excursie şi-mi era teamă de ceea ce am pătimit în urma cetăţii lui Ţepeş, dar Dumnezeu m-a ferit; am plecat înapoi, luînd, ca la mergere, dulceaţă şi apă de la izvoare, dar nu ne-am mai întors pe la metoh ci pe muchea alăturată cu Oltul, de unde am zărit şi bolniţa Cozii. În partea cealaltă priveliştea era minunată. Valea Oltului cu a Coischii se vedeau în panoramă; în stînga Oltului Jiblea, cu casele-i răspîndite pe mii de costişe, în dreapta Călimăneşti, rezimaţi de dealuri şi furnicînd de oameni; la miljoc Ostrovul cu ulmii stufoşi şi cu pajiştea-i verde pe care se vedeau bisericuţa şi chiliile. Trenk era prea ostenit ca să facă acest desen ce într-adevăr cerea prea multă vreme. A rămas ca a doua zi să ia o vedere în sbor de pasăre a Ostrovului. Am trimis caii în sat şi ne-am scoborît pînă la mal pe jos. Acolo am aşteptat foarte mult pînă să vie podarul, dar a venit şi am trecut. Două ţărance frumoase şi bine îmbrăcate treceau cu noi şi mereu îşi făceau cruce de frică. Sosind la Ostrov ne aştepta o masă minunată; deşi nu-mi era foame însă am mai mîncat odată. Stariţa mi-a arătat hrisoavele schitului şi o icoană veche şi interesantă pe care Trenk o s-o copieze.

Ne-am culcat într-o bună odaie şi într-un pat prea bun, am dormit de minune.

Luni 18 iulie e astăzi. M-am sculat la 7 ceasuri şi ploua, dar vremea s-a îndreptat. Saşa doarme încă, Trenk s-a dus să ia vederea Ostrovului dupe deal, eu am scris acest jurnal şi acum o să ne gătim să plecăm iar călare la un vechiu schit numit Frăsineiul, ce-l prenoeşte episcopul Climent de la Rîmnic, cu gînd, se zice, d-a se trage acolo. Acest schit e pe valea Călimăneştilor.

Ostrov, 18 iulie 1860, 10 ceasuri.

Luni, la 18 iulie dimineaţa, pe cînd sfîrşeam de a scrie jurnalul, a venit şi Trenk, care după deal luase vederea în sbor, de pasăre, a Ostrovului. După aceea am dejunat şi apoi, încălecînd pe doi cai ce ni-i trimesese arendaşu din Călimăneşti şi din Jiblea, şi însoţiţi de un unchiaş care purta ghiozdanul lu Trenk, un săculeţ al meu, borcanul de şerbet de trandafir, ce s-a transformat acum în marmoră roză şi însfîrşit un pahar de apă.

Chiar de la început am băgat de seamă că călușelul meu, vînăt la păr, nu prea era astîmpărat. Am trecut pe la 12 ceasuri Olteţul călare și în sat la Călimănești ne-am dus la subcîrmuitor ca să-i cer un dorobanț, căci voind a merge într-un loc sălbatec pe Frăsineiul și unde nimeni din noi nu știe drumul, am socotit că va fi bine să avem și un reprezentant al autorității armate cu noi. Am plecat înainte Trenk, moșul și eu prin valea apei Călimănești, apoi am luat o vîlcea pe dreapta și ajungînd la fundul ei am început să urcăm coasta ce era înaltă dar prelungă. Pe drumul nostru cele mai multe garduri erau acoperite cu hămei ce se pierde ca o buruiană la sătenii rumâni. Ajungînd în deal vederea noastră s-a lăsat pe valea Muiereaschii pe care sta răspîndit satul ce poartă acest nume. Apa acestei văi se varsă în cea numită Gura Văii, care se-mpreună cu Oltul în satul Bogdănești în sus de Rîmnic. Dorobanțul, ce rămăsese în urmă, ne-a ajuns, scoborînd valea cea repede a Muereaschii. Tocmai jos am trecut pe la casa unui sătean numit Radu, care învîrtește negoț și are de toate în casă la dînsul. Radu ne-a îndreptat se ţinem drumul la deal, pe apă în sus, pînă la mănăstire. Am umblat cîtva tot străbătînd apa prin valea cea largă a satului, apoi, apucînd pe coastă la stînga am suit drumul la deal și deodată, la un cot al drumului, ne-am pomenit într-un loc cu totul sălbatec. În loc de casele, de sămănăturile, de livezile de pomi roditori, dintre care ieșam, ochii noștri vedeau în stînga o prăpastie grozavă, iar prin frunzișul îndesat al fagilor și al aninilor se auzea urlînd jos apa. Pe malul celălalt asemeni pădure pe deal. Pe acel drum alăturat cu prăpastiea eu nu puteam să-mi mîn vînătul mai la larg ci mergea tot pe muche. De aceea și eu am scos picierele din scări și m-am lăsat binișor jos. Calul s-a cam speriat dar, din norocire, nu mi s-a întîmplat nimic. Am schimbat șaua mea englezească pe calul dorobanțului și acesta a început să joace pe vînătul în dezghiuri. Cînd ne-am scoborît dupe acea înălțime prăpăstioasă locul era și mai încîntător. Muiereasca curgea pe o matcă de pietre, formînd cascade cu mii de forme grațioase, stînci acoperite cu mușchi, vechi tulpine de copaci dau acelei mătci înguste un caracter cu totul romanesc. Vream să stăm ca să le desineze Trenk, dar am hotărît ca aceasta să fie la întoarcere. Drumul a mers tot așa poate un ceas și felicitam pe episcopul de Rîmnic, care știusă să-și aleagă așa loc frumos spre a-și face o mănăstire, unde se zice că vrea să se retragă, dîndu-și demisia din episcopie și înpuind acelei noi mînăstiri strașnice reguli ca la Stînișoară. Dar iluziile noastre asupra bunului gust al preasfinții sale se spulberară cînd, ajungînd la o morișcă, lăsarăm matca rîului și apucînd tot la deal în stînga pe o coastă mai mult cu iarbă decît cu pădure, văzurăm mînăstirea ce se zidește acum de prea sfinția sa. Clopotnița de pe poartă, zugrăvită chamois, un rînd de chilii și vro două căscioare pentru locuința sa sînt gata; iar biserica, începută de astă primăvară și lucrată de niște simplii bulgari e ridicată de roșu pînă la turn.

Biserica o să fie mare, dar toate aceste clădiri sînt făcute foarte fără niciun gust; locul ales pentru dînsele e cu totul monoton. Ce contrast cu localitățile străbătute mai adineauri! Se vede că prea sfinția sa e de părerea dorobanțului nostru care cînd îi spuneam eu că e frumos pe unde era pietre și cascade, el îmi răspundea: „Ba nu cucoane, urîte locuri p-aici! Frumos e la noi la Hurez, că parcă e în tîrg!" Ciudate idei despre estetică! Ce este oare frumosul? Pentru unii apele ce murmură printre stînci; pentru alții zugrăvelile împestrițate și clădirile disgrațioase ale lu Hrisant!

La Frăsinei, egumenul, pus acolo de episcopul ca să prezideze lucrarea, dormea abia se deșteptă; era un bulgăraș, mai mult tînăr, de la Cernica. Cu dînsul am mers mai la vale ca să văz vechea bisericuță unde fusese schitul Frăsineiul mai-nainte, făcut în veacul trecut de niște negutători ce-i dase și un peticuț de moșie, înglobat în proprietățile episcopii. La urmă schitul se părăsise și tocmai pe la 45 un călugăr, iar de la Cernica, i-a reparat bisericuța cu ce parale avea el și s-a așezat în doă proaste căscioare alături, cu doi ai săi ucenici. Peste tindă a scris o lungă pisanie, în care făcea lauda prințului Bibescu, numindu-l prenoitorul mănăstirilor domnești. Pisania este de la 10 iunie 1848. Se vede că urările călugărilor din Frăsinei n-au fost ugurlii domnului.

Se făcuse 4 1/2 ceasuri și începuse a ploa. Însă tot am plecat pe o ploaie groaznică, ne-am oprit în doă locuri ca să ia Trenk desenuri și nu mică a fost mirarea monahului și dorobanțului, văzînd că luam petrele de în drumuri în scris. Cînd am ieșit la sat la Muiereasca, ploaiea încetase; am urcat iarăș dealul și după ce ne-am scoborît la vale spre Călimănești, am pornit pe dorobanțul cu o scrisoare către egumenul de la Cozia, prin care îl rugam să ne trimiță a doa zi dimineața sfita cea făcută din haina lui Mircea, la Ostrov, căci nu mai puteam găsi desenul ce făcuse Trenk după acea stofă. Noi am urmat calea mai încet, am mîncat ceva prune pe jumătate coapte pe drum; era încă lumină cînd trecurăm prin Călimănești, admirați ca Don Quișot de toată populația orășenească ce se îmbulzește prin casele țărănești ca să ia băi. Așezămîntul acesta n-are nimic plăcut și trebue cuiva curaj ca să-și caute sănătatea jertfind orce comoditate a vieții. Așezămîntul de băi e în niște șandramale unde se aduce apa cea minerală ce e cam căldicică, prin șipote. Pentru petrecere, sînt în Călimănești lăutari ce-i auzeam în toate serile din Ostrov; apoi erau și niște comedianți ce-și făceau jocurile într-o ogradă încinsă cu pînze albe. Sătenii se urcau cu grămada pe pruni ca să vază și ei minunele nemților, Seara, comedia se sfîrșea prin cîteva fișicuri de artifiție, care aduceau o mirare nespusă în toate localitățile.

Ne întoarserăm dar acasă la maica Brătianca, ce ne aștepta cu prînzul de seară. D-ei nu mînca cu noi, dar noi mîncam și pentru d-ei. Sașa dase rufele noastre, ce se strînsese foarte multe ca să se spele și mai multe din arestante lucra ca să le sfîrșască mai iute. Cînd aude cineva că Ostrovul e închisoare de femei vinovate, ar socoti că o să auză pe acolo lanturi, că o să vază figuri sălbatece, că o să trăiască într-o atmosferă de pușcărie! Dar de loc. Vinovatele sînt cele mai multe sătence, trăind slobode prin Ostrov. Abia e o streajă cu cîțiva dorobanți. Toate slujnicele ce slujesc pe maica sînt dintre acelea vinovate și fără de a fi pățit nimic am fost slujiți patru, cinci zile de o femeee ce omorîse o rivală de amor, de o fată ce-și ucisese copilul și de o femee ce furase 9000 # de la un episcop.

Seara aerul Ostrovului e răcoros dar preaplăcut. Acea pajiște verde, acei vechi ulmi, murmurul apei împrejur și razele lunei peste astea toate dau un aer încîntător acelei modeste rezidențe. E un loc bine ales pentru culpabili, căci natura chiar pare că te moralizează într-acel loc. Păcat că nu se ia măsuri, căci Oltul mănîncă neîncetat Ostrovul despre partea

Rîmnicului; s-a făcut despre Jiblea un mal de pietriş şi apa repede bate tocmai în colţul insulei; ar trebui cu un canal să se strice acel mal de pietriş.

Marţi la 19 iulie, m-am sculat bolnav. Osteneala călării şi poate şi multa mîncare de seară îmi daseră o mare greaţă, am luat limonadă dar a fost de prisos, mi-a dat apoi maica Maximila un praf de Sedliţ şi acela a determinat îndată o criză ce mi-a uşurat stomahul. Era vorba să plec numai eu şi cu Trenk la Rîmnic ca de acolo se mergem se vedem Goranul şi Fedeleşoiul dar a vrut şi Saşa să meargă; aşadar dupe dejun, într-adevăr cam tîrziu, pe la 11/2, am plecat cu şase cai de sat ce veniseră de dimineaţă din Călimăneşti. Am trecut Olteţul cu luntrea ş-apoi încet, încet, am urmat pe malul drept al Oltului calea spre Rîmnic. De la Ostrov în jos lunca Oltului se tot lărgeşte. Caii noştrii nu prea erau vestiţi; la dealuri trăgeau foarte greu, în sfîrşit dincolo de Gura Văii pe la Bujoreni, unde am văzut acel turn ce-mi dase acum trei ani idea despre chindia lui Socol doi din cai au stat şi ne-am urmat încetinel calea cu patru cai, trecînd pe subt cetăţuie. Am tras la căpitanul de poştie din Rîmnic, care este şi hangiu. Saşa şi Trenk au mers cu trăsura la ceair ca să puie caii de poştie şi eu m-am dus la administratorul, un domn Golesc, care m-a înştiinţat despre noul minister. Apoi însoţit de căpitanul de poştie am străbătut printre porumbi vestitul Troian, unde erau adunaţi la 1848 pandurii lui Magheru, şi am ajuns la poştie.

Caii erau gata, podul tras; aşa dar am trecut Oltul pe pod umblător şi am mers dincolo de Goranu.

Deşi e metoch al mitropoliei, aci am găsit un sat, cu bisericuţă iar de sat, şi o casă arendăşească în care şade egumenul, părintele Nicanor, ce ţine şi moşia cu arendă; părintele era dus la Cetăţue. Nu ştiu de o fi aşa, dar preotul îngrijitor dela Fedeleşoiu mi-a spus că acel metoch n-are aşezămînt ctitoricesc, ci e numai improvizat de mitropolit ca să dea slujbe unor călugări fără treabă. De acolo am urmat în susul Oltului drumul pînă la Fedeleşoiu. Aci ca-n toate mănăstirile Pantelimonul se vede oareşcare îngrijire: împrejmuirea de zid, case bune pentru nastavnic, biserica căutată şi preot mirean în loc de egumen. Aci era popa Alecu dela Sf. Sava. Fedeleşoiul are poziţie destul de frumoasă, vederea i se întinde pînă la Rîmnic care dintr-un fel de balcon al mînăstirii se vede ca-ntr-o panoramă. Fedeleşoiu e început de Gr. vodă Ghica în a doa a sa domnie şi sfîrşit de mitropolitul Varlaam sub Const. vodă Brîncoveanu. E dar o mănăstire cu totul Ghiculească. Veniturile ei sînt destul de însemnate. Popa a vrut neapărat să ne arate grădina şi bolta lui de viţă. Am vorbit mult politică şi am pornit să ne întoarcem la Ostrov. Nu departe de Fedeleşoiu ne-a apucat o ploae groaznică ce ne ascunse cu totul munţii din faţa noastră; dar apoi norii se traseră şi priveliştea deveni minunată, căci se vedea gradate şirul munţilor Coziei şi dedesubt vîlcelele Jiblei şi Călimăneştilor; am trecut Coisca la gura ei, am trecut prin Jiblea şi ajungînd la Olt, am trecut noi cu luntrea şi trăsura cu podul în Ostrov. După prînzul de seară, la care a asistat Pleşoianu, subadministratorul din Şuici, un Apostolescu, judecător în Piteşti, şi alţi doi domni, ce s-au întors pe o ploaie groaznică la Jiblea, ne-am culcat după obiceiu.

A doua zi miercuri 20 iulie, am petrecut toată zioa în Ostrov. Trenk a desenat una şi cea mai frumoasă din acele vechi icoane ce reprezentă

familia lu Neagoe voevod, închinîndu-se la deosebiţi sfinţi. Ce de idei
mîhnicioase îţi inspiră acea icoană, pe care se vede sfînta familie înmor-
mîntînd pe Hristos, iar dinaintea Ei jalnica doamnă Despina, închinîndu-i
pe fiul ei Teodosie voevod mort. O mînă a mumii ţine mîinele copilului
său; pe cealaltă e răzimat capul lui. Asemeni ţine şi Maica Precista pe
Domnul Hristos. Tot în acea zi, eu am luat note despre Ostrov. Se vede
că aici a fost o veche cetate romană (Sergidava), pe ruinele ei Neagoe
vodă şi apoi jalnica lui familie au clădit un schituleţ, cel mai vechiu, de
maici, din ţara noastră. Vremea a ruinat zidurile de-npreimuire, dar pre-
tutindeni se găsesc pe pămînt ruine. Acest domnesc schit a avut şi scumpe
odoare, dar se zice că la o răzmeriţă, o stariţă de demult le-ar fi pus într-
un cazan şi le-a ascuns în partea despre Cozia a Ostrovului. Pînă acum
nu s-au putut găsi.

Maica Maximila Brătianca, trimisă la 6 ani la călugărie de o mumă
crudă şi făcută stariţă la Văleni şi la Ostrov, încă foarte tînără, prin fa-
voarea episcopului Ilarion, îngrijaşte acum de acest mic schituleţ, care
posedă şi vreo trei moşioare pentru care are sineturi dela Matei Basarab.

Era mercuri şi maica a postit, prin urmare iar n-a prînzit cu noi.
Către seară a venit nevasta Pleşoianului ce este vară cu maica; nu ştiu
cum s-a întîmplat de Saşa n-a vorbit cu dînsa; ceea ce se vede că a ofensat
mult pe maica stariţa. N-a spus nimic în acea seară dar a doua zi.

Joi 21 iulie 1860. Socoteam că mergem, Trenk şi eu, la Rîmnic ca
de acolo să facem excursii călări pe la Arhanghelu, Sărăcineşti, Comanca,
Iezerul, Jghiabul şi Pătrunsa, lăsînd pe Saşa în Ostrov pînă la întoarcerea
noastră, dar încă de dimineaţă lipcanul nostru, Costache, ne-a spus că
maica e supărată, că a spus de cu seară să-i vie caii ca să meargă la o moşie
unde s-ar fi întîmplat bătaie şi că rufele noastre sînt gata. Am schimbat
dar toate planurile noastre, am ambalat toate pentru o plecare definitivă.
Maica Brătianca n-a cătat deloc a ne opri şi mi-a spus şi dînsa împrejura-
rea bătăii. Poate că se şi ostenise cu noi, căci vizita ţinea cam mult. Am
dat bune bacşişuri la slugile sale şi aveam de gînd să trimitem şi maicii un
dar dela Bucureşti spre mulţumire de buna sa primire, de care nu avu-
sesem a ne plînge. Am mîncat de dimineaţă, ne-am luat ziua bună şi la
12 ceasuri am plecat la Rîmnic. De cu seară venise 8 cai de poştie ce-i po-
runcisem cu 2 zile înainte. I-am ţinut noaptea la Jiblea, la logofătul sa-
tului, ce e chiar acela ce la divanul ad-hoc a fost deputut din judeţul Ar-
geşul; un om deştept, care zicea şi el că treburile ţării, au rămas cam în-
curcate de doi ani de zile încoace, de cînd e vorba să se descurce. Dela
ceairul poştii Trenk a desenat grozavul Goran; apoi am mers în oraş la
ceairul poştii unde am găsit pe Cornescu şi pe C. Manu.

Ei veneau dela Goleşti unde petrecuseră de minune, făcînd şi excur-
sii la Cîmpulung, la Dîmbovicioara şi la Cetatea lui Tepeş şi mii de nebu-
nii. Azi ei se duceau la Ostrov şi a doua zi aveau de gînd să plece la mănă-
stirile de subt munţi. Iar noi am plecat spre Slatina ca să scrim şi să avem
cu telegraful ştiri dela Bucureşti.

Am trecut dar Rîmnicul şi lăsînd în dreapta schitul Inoteşti, am
străbătut Cîmpul Troianului, apoi am trecut pe dinaintea metochului
Hurezului făcut de Hrisant, pe urmă pe la Rîureni unde sînt şandrama-
lele aşezate pentru bîlciul ce se face la septemvrie. Cea dintîi poştie e

Slavitești, moșie a Lahovăreștilor; pîn-să ajungi acolo treci apele Ocna,
Govora și Bistrița apoi de acolo o șosea cu pod te duce pe malurile
Luncăvățului. Unde se sfîrșește șoseaua, lăcustele prăpădiseră porumbul,
dar mai-nainte nu era stricat. De pe la Fișcălia unde e jumătate poștia,
încep dealurile cu vii. A doua poștie e Zevedenii, unde s-a petrecut crîncena
bătălie a turcilor cu grecii la 1821. De aci încolo lunca Oltului e foarte
largă. Viile se țin, cu puține întreruperi, pe dealuri. Caii ce ne aduseră pînă
în Zevedeni erau foarte proști și surugiii asemenea. De aci pînă în Drăgă-
șani nu e niciun ceas. Am trecut prin orășel și tocmai afară pe o coastă este
casa unde șade un francez d-l Adlemar Labouret, tovarășul lui Adolf
Feron din București, ce fac împreună negoț de vinuri. Feron îmi adusese
într-o zi pe Labouret la mine, dar nu l-am putut primi. Din protivă bietul
Labouret ne-a primit foarte bine și cu toate că casa lui e ruinată pe din-
afară, înlăuntru e oareșcare confort franțuzesc ce ne-a mulțumit cu deo-
sebire. Nevasta lui Labouret e fata lui Cordenim și are încă și o soră nemă-
ritată ce trăește cu dînșii. Ne-am plimbat prin grădinița lor, unde au
flori și legume aduse din Franța, apoi pe la 8 am prînzit împreună. Toate
erau simple, dar foarte bune, și mai ales un gigot de miel cu usturoi. Am
stropit aceste mîncări cu vinuri minunate de Drăgășani, apoi cafeoa cu
un cognac făcut de Labouret cu vin rumânesc, ce era de minune; și astfel
cu vorba, cu rîsuri am prelungit seara pînă la un ceas din noapte. Damele
se retrăsese dar ședeau de vorbă dincolo în odaie. Ne-am luat seara bună
și ne-am culcat într-un pat franțuzesc moale și curat. Numai plapîma am
schimbat-o, căci am pierdut obiceiul a mă înfășa franțuzește în pat.

La 6 1/2 ceasuri eram deștept a doua zi vineri la 22 iulie, ne-am
îmbrăcat în grabă, am luat ceai și cafea și pe la 8 ceasuri am plecat spre
Slatina, cu gînd de a vedea mai-nainte mănăstirile Șerbănești, Stănești,
Dobrușa și Manu. Labouret ne-a spus să venim desigur seara, căci ne
așteaptă cu prînzul.

Nu departe de Drăgășani, am trecut printr-un nisip uscat și adînc,
printre maluri foarte-nalte, matca apei Pășceana, care ca și Nisipoasa dela
Fișcălia vin numai primăvara cu o mare repeziciune, iar încolo sînt cu
totul secate. La Drăgășani e un pod nou foarte țeapăn și-ți vine să rîzi
cînd treci subt dînsul pe uscat. Pe drumul mare este mult praf. La un sfert
de ceas de distanță am abătut la dreapta ca să mergem la Șerbănești,
mănăstire catolicească semănînd cu toate cele ale Panteleimonului; e clă-
dită de o familie, Morunglavu, ce a înzestrat-o cu bune moșii. Egumen aci
e părintele Teodorit Zăgănescu, frate cu colonelul, cari, acest părinte, fiind
bolnav a mers să se caute la munte și a lăsat în locu-i pe fratele său, Pen-
telimon, ce-l cunoscusem cu trei ani mai-nainte ca econom la Bistrița.
Călugărul era dus la vie în deal; pînă a venit a trecut un ceas; apoi el
ne-am mînat se apucăm prin pădure ca se eșim mai d-adreptul la Stă-
nești, dar abia intrarăm în pădure și ne nomolirăm. A trecut un ceas și
mai bine pînă am ieșit de acolo. Neputînd întoarce am înhămat caii de
dosul trăsurii, dar ștreangurile se rupeau și droșca abia mișca; am trimis
d-a adus oameni de am scos echipajul din noroi și apoi am luat iar calea
ca să ieșim la drumul mare. Se făcuse 12 ceasuri. Puțin am urmat drumul
olacului și iar am abătut în dreapta; am trecut prin livezi, prin păduri,
am urmat un deal și la scoborîș am dat de satul Stănești, în care se află

de o parte afundat într-o vale, unde a fost odinioară, heleșteu și mănăstire
însemnată, niște ruine de case, un turn înalt și surpat și apoi bisericuța;
toate acestea părăsite și în dărăpănare. Vitele se adăpostesc în pivniți, în
turn și la umbra bisericii. Nici un om nu locuiește pe acolo p-aproape.
Care a fost mirarea mea cînd am găsit în biserică portretele pe pereți și
mormintele familii Buzescu și chiar al vestitului Stroe. Cele mai multe
sînt sparte și literile șterse. Din pisanii cea mai mare parte e ștearsă. Afară
de asta căldura, lipsa de oameni și sănătatea mea ce nu prea era bună în
zioa aceia, m-a oprit a lua calcuri după toate; am însemnat numai ce am
putut descifra de pe morminte și din pisănii și am luat calc de pe mormîn-
tul lu Stroe Buzescu. Această mînăstire e schit al Zlătarilor ce este închi-
nat la patriarhia din Alexandria. Pentru a treia oară am avut ocazia
acum de a vedea cum se poartă călugării greci în țară la noi; iau veniturile
și las în dărăpănare mănăstirile. La Tutana pustiu, la Beșteleiu, pustiu!
dar niciodată indignația mea n-a fost mai mare decît cînd am văzut suve-
nirile istorii noastre, mormintele eroilor noștri lăsate în prada stricăciunii
și a desprețului de niște nerușinați cămătari ce specula încă acum cu cre-
dința și cu cuceria străbunilor noștri. Văzînd ruinele dela Stănești am
jurat o veșnică ură călugărilor greci, și m-am făgăduit a combate cît îmi
va sta cu putință spre a libera mănăstirile noastre de rușinosul bir ce-l
plătesc la acei mișei de greci!

Din Stănești, unde n-am avut ca să ne ajute în lucrarea noastră
decît un biet țigan bătrîn, ce era strejar în sat, am mers la Mamu, mă-
năstire brîncovenească de călugărițe; însemnată mai ales prin groaznicul
turn de scînduri cu două caturi unul mai gros și altul mai subțire pus peste
biserică. Eu vream să plecăm spre Slatina; Sașii și lui Trenk le era foame,
și nu prea îmi era bine, starița vrea să ne oprească să mîncăm, s-a găsit
și secretarul om de treabă, d-l Ștefan, care s-a propus a merge el la Slatina,
și astfel am rămas să mîncăm și să dormim în Mamu și d-l Ștefan s-a dus
în Slatina se ducă 3 depeșe telegrafice la București. Una către mumă-mea,
dîndu-i știri despre noi, alta către Adolf ca să-l întreb dacă Oton merge
sau nu la Mehadia, ca să știm și noi ce se facem și a treia a lui Trenk către
nevasta sa. La aceste din urmă trebuia să vie răspuns.

Am vizitat biserica, am prînzit de seară și ne-am culcat, în niște
odăi zugrăvite ca coliva împodobită. Acest fel de zugrăveli cu fețe ară-
toase e particular mănăstirilor Brîncovenești.

Sîmbătă la 23 iulie, cînd ne-am sculat, caii ne venise de cu noapte
dela poștie; dar d-l Ștefan încă nu se întorsese. Trenk s-a apucat să de-
seneze vestitul turn și colonada dela casa arhontării. Trebuie să mărtu-
risesc că arhitecții întrebuințați de Constantin vodă Brîncoveanu n-au
fost oameni nici cu gust, nici cu știință; de unde i-o fi mai găsit?

După dejunul nostru a sosit și d-l Ștefan. El a așteptat pînă la 9
ceasuri în Slatina și răspunsurile nu venise, așa dar s-a întors fără răs-
punsuri, lăsînd numai vorba ca îndată ce vor sosi să ni le trimiță aci. Așa
dar neștiind ce să facem, am poruncit acum să ne gătească caii de călărie
cu care să mergem peste dealuri la Dobrușa.

Sașa ne va aștepta aici, și cînd vor veni răspunsurile dela București,
vom hotărî direcția ce avem a urma. Sau spre Craiova și Mehadia, sau
spre Rîmnic și mănăstirile vecine.

23 iulie 1860 sîmbătă 12 1/2 ceasuri dimineața. La Mamu —
23 iulie sîmbătă: Călătoria călare la Dobrușa. Calul și plîngerile lu Trenk.
Dobrușa, biserică ruinată și neslujită. Mămăliga pe iarbă. Întoarcerea la Mamu. — Telegrama venită către Trenk. Prînz. Culcare.

24 iulie duminecă : Deșteptat de depeșa lui Boșni, am vrut să trimiț pe Costache la Slatina. Au venit ceva dela Adolf și Oton. Dejun. Plecare, praf pe drum. Vizită la Labouret. Ne dă o butelcă cognac. Drăgășani viile[1]. Drumul pe vechea șosea romană. — Șosea între Săbii la Slăvitești. — Dela Bistrița pe subt coastă. — Troianul metoh al Horezului. — Hrisant, — Inotești metoh al Cozii. — Intrăm în Rîmnic tragem la episcopie. — Orest nu ne primește, mă supăr și tragem la han ! Cum eram acolo ; ne-a gătit de cină, ajutat d-ale noastre mîncăruri. — Vizita la Agatanghel ; cine e el, ce i-am spus. — Ne culcăm ; soarele și muntele dimineața.

25 iulie, luni : — Trenk pleacă să deseneze. — Vizita mea la episcopul. — Ce fel e episcopul. — Istoria episcopii, nenorocirile ei. — Evanghelia rusească ; Crucea lui Antonie vodă. — Plecare cu patru cai la Cetățue ; urcare pe jos. — Drumul nou și cel vechi. — Reparare stupidă a bisericii. — Cum ceva grațios se poate face groaznic.

Ne urmăm drumul la Ulteni. — Bisericuța de acolo. — Radu dela Afumați. — Inscripție latină pe clopot. — Tînărul popa de acolo. — Moneda lui Sigismund,. Crucea din răspîntia satului. — Întoarcere la Rîmnic. — Prînzul la han. — Plimbare pe jos prin oraș la ruinele Bărăției. Istoria catolicilor și a Bărăției din Rîmnic. Seara vizita boierului Barbu Persiceanu. — Pomelnicul episcopiei.

26, marți : — Mă scol de dimineață. — Costache lipsea. — Ne facem pregătirile, plecare pe la 8. —*<Plosca>* și obrăznicia lui Costache. — Drumul. — Grădina din Rîmnic. — Dorobanțul. — Arhanghelu schit grecesc. — Murele ce-am mîncat ca un copil. — Drum spre Sărăcinești. — Satul Păușești de Măglași, biserica cea surpată. — Boierul Barbu ne ajunge. — Agatanghel ne așteaptă cu pregătiri la Sărăcinești ; păstrăvi, toaleta lui spre a pleca. — Drum pe Cheia, călare la Ezer. — Localități sălbatice ; pomi tăiați, rîpă-naltă. Poziția Ezerului, munții lui, — Cine sînt fondatorii. — Istoria cu hoții. — Peștera lui Antonie. — Munții. Milena, Iazu sașilor, Mladin *....*. Peștera lui Pahomie. — Deslușiri asupra drumului dela un călugăraș. — Plecăm ; să ne-ntoarcem. — Mămăliga. — Toaleta lui Agatanghel. — Își uită mantela. — Urmăm drumul cu Trenk. — Satul Cheia. — Ne întoarcem tîrziu. — Sașa ne așteaptă ; s-a plimbat prin sat și a conversat cu o țărancă. — Mîncarea de seară. — Odaia lui Agatanghel plină de portrete d-ale lui.

27, miercuri. Am schimbat planurile de drum. — Starițul dela Jghiab. — Agatanghel pleacă. — Sașa rămîne la Sărăcinești. Eu cu Trenk călare spre Comanca. Trecem prin Olănești. Munteanu ne dă un om ; drum primejdios la Comanca, schit al vorni. Bujoreanu. — Starea puțin prosperă a bisericuței. — Popa bolnav. — Poziție înaltă. — Munții din fund. — Ne întoarcem la Olănești. — Vizita apelor cu Munteanu. — Călitățile lor. — Doctorul Vitman. — M-me Macovei. — Cum sînt băile la Olănești. — Varnița. — Joagăr. — Plecăm însoțiți de Munteanu. — Biserica din Olănești din deal. — Întoarcere la Sărăcinești. — Puțină mîncare. — Plecăm și curînd sosim la Rîmnic. Schimbăm caii la poștii ; Doă scrisori la București. — Hotărîrea lu Costache : lăsăm dorobanțul și luăm direcția spre Ocnă. — Tîrgul Ocnii. — Biserica Domnească din deal. — Dealul Titireciului. — Primire de părintele Veniamin. — Mîncare și odihnă.

28, joi. — Am fost opriți dimineață în Titireci de părintele. — Istoria egumenului Silvan și plastografiile. — Poziția schitului. (Fundatorii lui) Hrisovul lui Duca vodă. — Mîncare subt pomi ; Șanpanie. — Mergem la Ocnă. — Egumenul e acolo, las pe Sașa cu el. — Ne scoborîm în ocna sistematică cu conductorul d-l Rîmniceanu. — Efect sinistru. — Adîncimea ei și modul ei. — Trenk desenează. — Pușcăria. — Mătănii de sare. — Arestații. — Ocna surpată : Cele din deal ca pîlniile : cea cu apă ; băile și efectele lor. — Cea din vale unde s-a prăpădit 7 oameni, — Satele de ciocănași. — Plecăm de la Ocna peste deal la Slătioara. — Ticăloșie ; cum din schit de maici s-a făcut arendășie a fratelui episcopului și metoch al Frăsineiului. — Drum prin nisip la Govora. — Bătrînă zidire, bătrîn egumen. — Cercetările privire de acolo. — Pivnița. — Tipografia, rucavițe, ... lui Vintilă vodă. — Pomelnic. — Fetele d-nei Chiajna. — Drum din valea Govorei în lunca Oltului, la Mihăești, apoi în lunca Bistriței. — Întîlnim pe Bădiță vînînd. — Mergem la mănăstirea Dintr-un Lemn. Ce s-a dărîmat. — Odăi bune tot ale mele d-acu 2 ani. — Cină, Ne culcăm. —

Ziua de vineri 29 iulie 1860 a fost una din cele mai ostenitoare din călătoria noastră ; mai ales Trenk a pătimit groaznic de oboseală și iar groaznic n-a înecat cu bocitorile lui. Era vorba să ne sculăm dizi de dimineață, și să plecăm călări la Jghiab, la Pătrunsa și chiar eu vream să merg pînă acolo unde sus pe munte pe lîngă rîul Cheii își făcuse un călugăr Pahomie o bisericuță de cărămidă așezată pe piatră care acum s-a pustiit și s-a dărăpînat. — Dar pretențiile mele au fost prea mari. Mai întîi m-am culcat pă la opt, deșteptat de Trenk, căci dormeam de minune în bunul pat de la mănăstirea Dintr-un Lemn. Bădița ne gătise doi cai buni, așa dar însoțiți de dorobanțul Gheorghe, ce venise să ne-nsoțească dela Titireci încoace am plecat pe la 9 ceasuri luînd apa Ostrovului în sus ; idea mea a fost să urmăm acea apă pînă la obîrșa sa unde se află schitul Pătrunsa și de acolo să mergem la Jghiab și-ndărăt pînă seara. Am umblat dar spre Pătrunsa, Omul cu merele și cu țvanțu, la Pietrari n-am apucat drumul la stînga spre Jghiab ci l-am urmat drept pîn în Bărbătești. De aci înainte începe matca Otăsăului, care pînă aici e largă și nisipoasă, a se îngusta și a curge printre stînci.

Era trei ceasuri de cînd umblam și ne spuneau că e încă departe, așa am început a merge mai iute, însoțit de dorobanțul ; dar Trenk ce abia își mișca calul rămînea tot îndărăt ; ceeace mă silea a-l aștepta.

De la un loc încolo matca Otăsăului nu mai e practicabilă, am apucat dar printr-o vale laterală ce-i zice Valea Ticii, în stînga apei ; apoi am suit dealul pe un picior de munte, avînd în mai multe rînduri o rîpă nisipoasă și adîncă lîngă potecă.

Pe urmă umblarăm pe muchea munților între fagi și mesteacăni seculari, din cari mulți erau trăzniți, pîn la un loc unde e o cruce de lemn stricată ; de acolo, cînd cad frunzele se vede schitul, acum se vede numai desișul copacilor învecinați. Scoborîrăm apoi valea și la un loc unde calul trebuia să se scoboare pe o rădăcină de copac ca pe o scară. Trenk nu putu

---

[1] Conversația despre grecii de la Drăgășani și Zevedin.

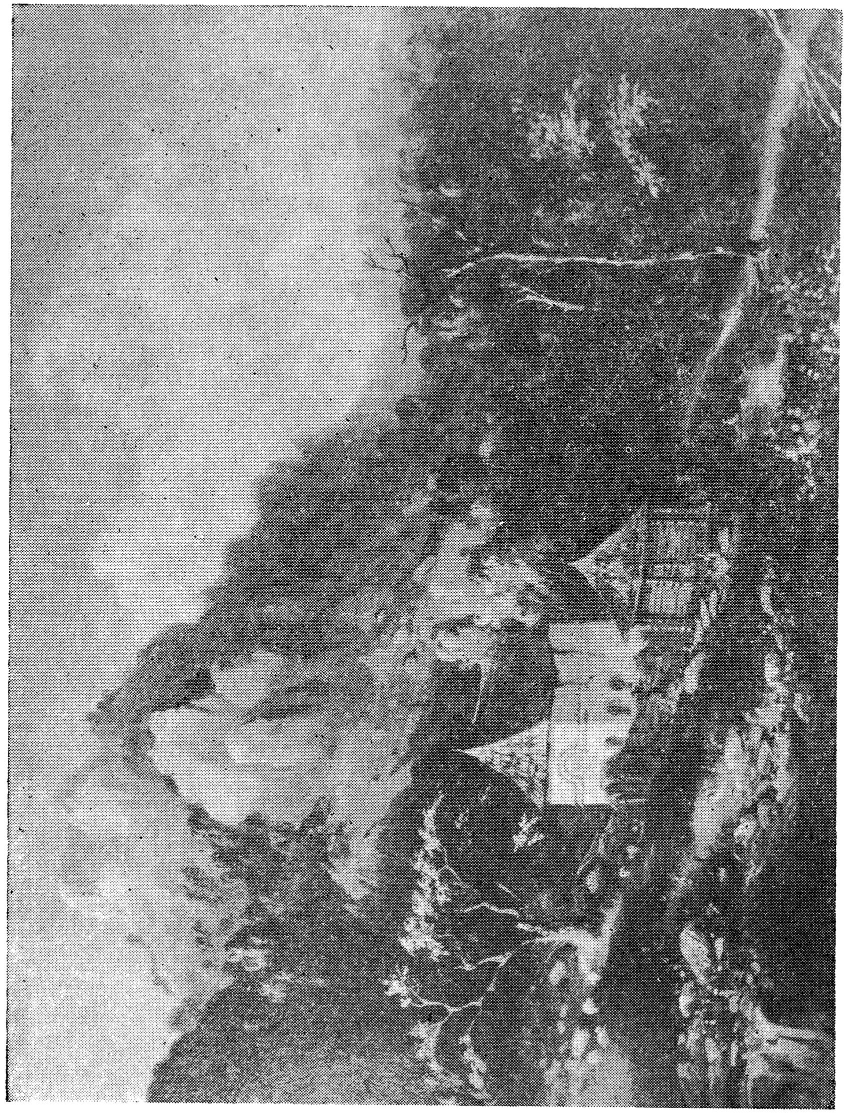

Schitul de sub Piatră. Pictură de H. Trenk.

Muzeul de artă al Republicii Socialiste România, Secția de Grafică

să-și oprească șaua pe spinarea calului. Șaua alunecă și el căzu jos; am ocărît ungurești, italienește, în toate limbile și n-a mai vrut se urmeze călare; am ajuns pînă unde se strecoară cel mai mare izvor al Otăsăului. Căci într-acel loc, unde e pe o poeniță într-un vîrf de colnice schitul Pătrunsa, de toate părțile vin ca raze deosebite piceri de munți dintre care se adună apele de formez rîulețul. Am început dar să urcăm iarăș pe niște livezi unde sătenii din Bărbătești, proprietari moșteni ai acestor locuri, își au căsucioare de lemn unde vin iarna de șed și-și pasc vitele pe munte. Schitul e iar făcut de ei, deși se zice că mai alături era altul vechi ce n-a lăsat decît urma temeliilor, zidit de o doamnă. Care doamnă, nu pot ști, fiindcă pomelnicul fiind la un popă din sat, nu l-am putut cerceta. O căsăcioară de piatră, învelită cu lemn și fără tavan și fără coșuri, în care locuiesc doi călugări slabi și sdrențeroși, făcînd focul în tindă ce se umple de un fum negru și des; o bisericuță fără turn, o mică ogradă de pari, fără altă poartă decît ușa casei, pe unde au trecut și caii noștri, iată ce e schitul Pătrunsa.

Nu departe sînt poalele pietroase ale munților Albu și Pieatra, pe care sînt și brazi. Acel schit e închinat Cuvioasei Paraschivii; auzind aceste am făcut dar de-o liră, proporționat cu slabele-mi mijloace de acum; dar aș dori la vremi mai bune să fac ceva pentru acest schit depărtat și așezat la loc mai aspru decît orcare din cîte am văzut.

La Pătrunsa, pe iarbă verde, subt umbra bisericii, am îmbucat ceva din slabele provizii aduse de noi, dar Costache uitase a ne pune vin în dăsagi, ceea ce supăra mult pe Trenk, care se plîngea de lipsa vinului și a cafelei, făcîndu-mi mie vină că n-am îngrijit, la un drum așa depărtat de a lua provizii întăritoare.

Apa însă era minunată și plătea, mai mult decît orice vin, pe poala coastei unde e mănăstirea era și zmeură și căpșuni. Pe la cinci, am apucat calea înapoi spre Bărbătești, luînd un băiat cu noi dela schit; Trenk a urcat și a scoborît pe jos, pe cînd am fost în vale eu cu băiatul, am apucat înainte și era o plăcare a vedea săltînd pe tînărul muntean ca o căprioară, sărind apa rezimat în toiagul său. La Bărbătești n-am găsit pe popa cu pomelnicul; plecase la Pătrunsa. Am așteptat dar pînă a sosit în urmă-mi și Trenk cu dorobanțul și dela Bărbătești am abătut la stînga ca să mergem spre Jghiab. Trecînd dealul am scoborît în Dobriceni, unde e metohul Arnotei, acum cu totul ruinat; casele nu mai există; biserica zidită subt Costantin-vodă Brîncoveanu, e dezvelită, au crescut copaci peste boltele ei desfundate. Nu mai e nici egumen, nici călugăr, ci un orînduit al egumenului din Arnota, ce ține moșia pe seama sa, și care ne-a dat un țigan călare pe un frumos armăsar mic și murg, ca să ne ducă de-a-dreptul la Jghiab. Am urcat dealul trecînd prin satul Dobriceni și sus am găsit niște livezi de fîn adevărat minunate. Ce aer înbălsămit de flori în cele verzi! Ce miros sănătos de fîn în cele cosite! Apoi am scoborît pe o potecă ce mergea șerpuind, pintre un desiș de aluni și de alți pomi, pînă am dat în poteca schitului, ce este alături cu rîulețul Govorei. Dela livezi pînă în vale locul se schimbase, dar plăcerea era și mai vie. Murmurul apii, răcoreala acelei dumbrăvi, aduceau o mulțumire nespusă; astfel ajunserăm pe la apusul soarelui la schitul Jghiabu.

Acolo ne-a primit bătrînul călugăr Hagiu, cu care făcusem cunoștință la Sărăcinești.

Schitul lui e compus de vro opt căsucioare de lemn, așezate în gradație pe coastă printe pomi; mai jos e casa lui de zid, dar mică și bisericuța prefăcută cu totul de dînsul și zugrăvită cu toți sfinții și cu toate fețele curcubeului. Alături e un brad înalt. Mai-nainte de schit e un izvor cu o apă limpede dar cu miros de pucioasă, ce curge în mare cătățime, dintr-un șipot. Din dosul bisericii, ceva mai jos curge apa Govorii, a cării obîrși e cu 800 stînjeni mai la deal. Valea e foarte îngustă și păduroasă. Aceea Miliseștii din deal e moșia schitului, dăruită mai mult de bătrînul stareț care a fost preot moștean și el în Cacova, și care după cum am aflat pe urmă dela dorobanțul nostru, ce e și el cacovan, a luat pe nedreptate o sumedenie de locuri dela moșteni. Trenk a desenat schitul; eu am stat de vorbă cu veselul călugăr care mi-a vorbit de Luther de Calvin, adăugînd că nici Volter nu era puțin om. În pisania bisericii făcută de dînsul, spunea că acest schit fusese făcut de lemn de Radu vodă Negru, apoi de Matei vodă Basarab. Dar de unde luase el aceste cunoștințe, cred că nici el nu putea spune. Falsificarii anticare de felul acesta a început să se introducă și la noi; asta provine dintr-o necompletă știință ațîțată de trufie sau de șarlatanism. Dar astea nu le spun atît pentru bietul stareț din Jghiab, cît pentru mulți anticari bucureșteni.

Era seara, adică 8 ceasuri aproape, cînd am plecat din Jghiab și pînă am ajuns peste livezi la satul Cacova, tot pe rîul Govorii ce se zice și al Cacovei, înoptase; am urmat însă drumul prin întunerec. Și Trenk ostenit, bufnea și se văeta astfel încît a ajuns să mă supăr serios în mine. Am scoborît în Govora pîn la Stoenești, apoi am luat o vale lăturalnică în dreapta, am trecut în lunca Otăsăului la Pietrari și am urmat drumul pîn la mănăstire.

Cînd eram p-aproape a ieșit și luna și mi-a înfățișat lunca Otăsăului astfel precum o descrisesem în *Doamna Chiajna*. Mi s-a părut că descrierea mea a fost exactă și m-am bucurat. Era trecut de douăsprezece ceasuri cînd am sosit la mănăstirea Dintr-un Lemn. Umblasem cinsprezece ceasuri călări. Sașa se culcase. Am făcut un ceai, l-am înghițit cu cognac dela Labouret și cu oasele cam zdrobite, m-am culcat. Somnul mi-a fost prea dulce.

Sîmbătă dimineața 30 iulie 1860 ploua, dar ploaia a încetat curînd și soarele a ieșit frumos. Ziua aceasta a fost mai mult destinată la odihnă; Trenk a copiat o pereche rucavițe ce ni le-a adus dela Govora, însă am vizitat bisericuța de lemn din deal ce după mai multe focuri, este azi prefăcută de † · · · · · · † tatăl cucoanei Bichii, muma Lahovăreștilor din Rîmnicul Vîlcii. Trenk a desenat capela; într-însa se mai păstrează ceva icoane din biserica de jos, lucrate cînd cu Cost. Brîncovan vvd, sau cu Matei voevod. Alături e și rădăcina gorunului cel mare ce s-a surpat de cîțiva ani; tulpina lui uscată, găunoșită și putredă e alături. Țăranii vin și ia bucăți dintr-însa de o fierbe și o bea de friguri, atît e de mare venerația acestui loc. Am dezbrăcat și icoana cea mare de fața-i de argint și am văzut că pe o parte e zugrăvit pe pînză Judecata din urmă, cu numirile scrise sîrbește, iar pe cealaltă Maica Domnului, zugrăvită pe lemn și stricată pe cît se poate. Numai obrazul Maicii Precistii e mai bine conservat. Cine mai știe pe unde o fi fost ascunsă în vremile răsmirițelor trecute? Țin aminte numai că, cînd cu Tudor Vladimirescu o dusese la Pătrunsa, iar cînd cu Cîrjaliu a dus-o în peșteră la Bistrița, unde s-a afumat de focul ce-l făcea pustnicul în peșteră. Îmbrăcămintea de argint, ce o

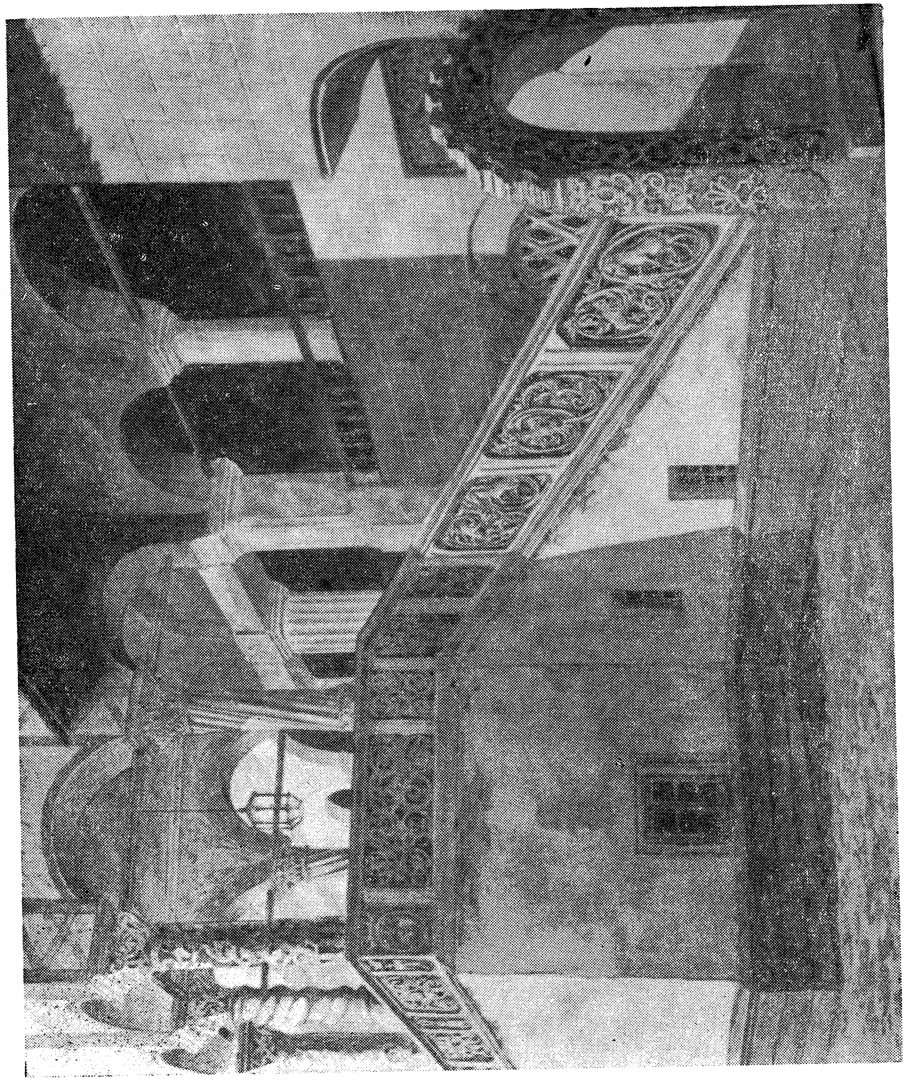

Mănăstirea Hurez, pridvorul. Pictură de H. Trenk.
Muzeul de artă al Republicii cialiste România. Secția de grafică

poartă acum, e făcută de Radu Golescu la 1812, dar mai are şi alta, precum şi coroană, cercei brăţări şi alte multe scule, ce sînt împreună cu cele mai de preţ odoare ale mănăstirii duse la Hurez.

Am vizitat încă în ziua aceia şi schitul Surpatele. Bădiţa a pus 4 cai ai lui la trăsura noastră şi am mers acolo unde am vizitat şi am însemnat ce e mai vrednic de băgare de seamă. * · · · * de plumb ale schitului din vremea lui Constantin Brîncoveanu, apoi mai multe odoare date de doamna Maria, la acel schit ce a fost vechi făcut de Buzeşti.

Întorcîndu-ne de la Surpate am prînzit pe la şase şi seara Bădiţă ne-a arătat ceva odoare şi mai ales odăjdii vechi ale schitului. Mai de luat aminte e o evaghelie îmbrăcată cu argint poleit. dată de Constantin Brîncoveanu pe cînd era vel spătar şi scrisă dania cu mîna sa, 2 poale de icoane şi o dveră de serasir minunată şi mai multe sangulii de pînze de in subţire, cusute cu mare fineţă, pentru Maica Domnului. Sînt şi sfite de însemnat de stofă de catifea săpată pe materie de mătase groasă sau de mătase cu păr de cal. Am mai scris încă şi o scrisoare Brîncoveanului spre a-i cere voie a deschide cutia în care se află la Hurez, coroana cea de pietre scumpe a Maichii Precestii şi care e acum pecetluită de vodă Cuza, ce a vizitat-o anii trecuţi şi a rupt el însuşi pecetea Brîncoveanului. Trenk pica de somn, a mers să se culce şi noi i-am urmat pilda deşi aveam a lucra asupra pomelnicelor de aici şi dela Surpate.

Duminecă 31 iulie 1860, ne-a deşteptat toaca şi clopotele pe o ploaie straşnică cu fulgere şi cu tunete, care abia acuma pe la zece ceasuri a încetat. Saşii nu prea îi e bine. Trenk face desenul mănăstirii de pe nişte grămezi de scînduri şi o să sfîrşască copia icoanei cele mari. Eu am să sfîrşesc lucrarea asupra acestii mănăstiri şi apoi o să mergem la Mănăileşti şi la Bistriţa. Bădiţă a plecat azi dimineaţă la Rîmnic. Pe dorobanţul nostru l-am trimis la Bărbăteşti să-mi aducă pomelnicul dela Pătrunsa. Mă duc să m-apuc de lucru.

Mănăstirea Dintr-un Lemn 31 iulie 1860 duminică 10 ceasuri dimineaţa.

Duminică la 31 iulie am luat inscripţie depe mormitele lui George Cantacuzino, celelalte pisanii. Maica călugăriţa chelăreasa şi dorul călugăriţelor scoase dela mănăstirea Dintr-un Lemn şi răspîndite prin alte mănăstiri. Pomelnicul şi preotul care m-a întrebat ce orînduială o să se facă cu dînşii. — Vremea se îndreptase, am prînzit de vreme; am plecat cu poştalionul cu 4 cai, Trenk şi eu la Manoileşti în valea Bistriţei. — Biserica zidită de Pahomie monahul Pîrşcoveanu. — Cartea cu stampa doamnei Elena a lu Matei Basarab. — Repede întoarcere la mănăstirea Dintr-un Lemn. — Saşa aşezase lucrurile; călugăriţa îi dase două sangulii alese de ea şi nevasta lui Bădiţă 2 borcane de dulceaţă. Am dat şi noi să ne pomenească la mănăstirea Dintr-un Lemn şi la Surpatele. Am plecat pe cînd apunea soarele şi pînă la Buneşti tot s-a mai văzut. Frumos tablou la Păuşeşti. Livede verde cu corturi de ţigani. Din dos o pădure deasă de fagi frumoşi. În fund munţii cu ceaţa serii. Peste văi la Buneşti la mînăstire era noapte. În deal, pînă să scoborîm la apa Bistriţii, am văzut un arc de raze roşii pe cer, o aureolă boreală. Noaptea ne închide vederea mănăstirilor. Am ajuns înserat. Economul ne-a primit lipsind egumenul ce e dus cu mitropolitul la băi. Odăile ce ni s-au dat sus, patul cel spart care s-a rupt noaptea şi am dormit pe canapea.

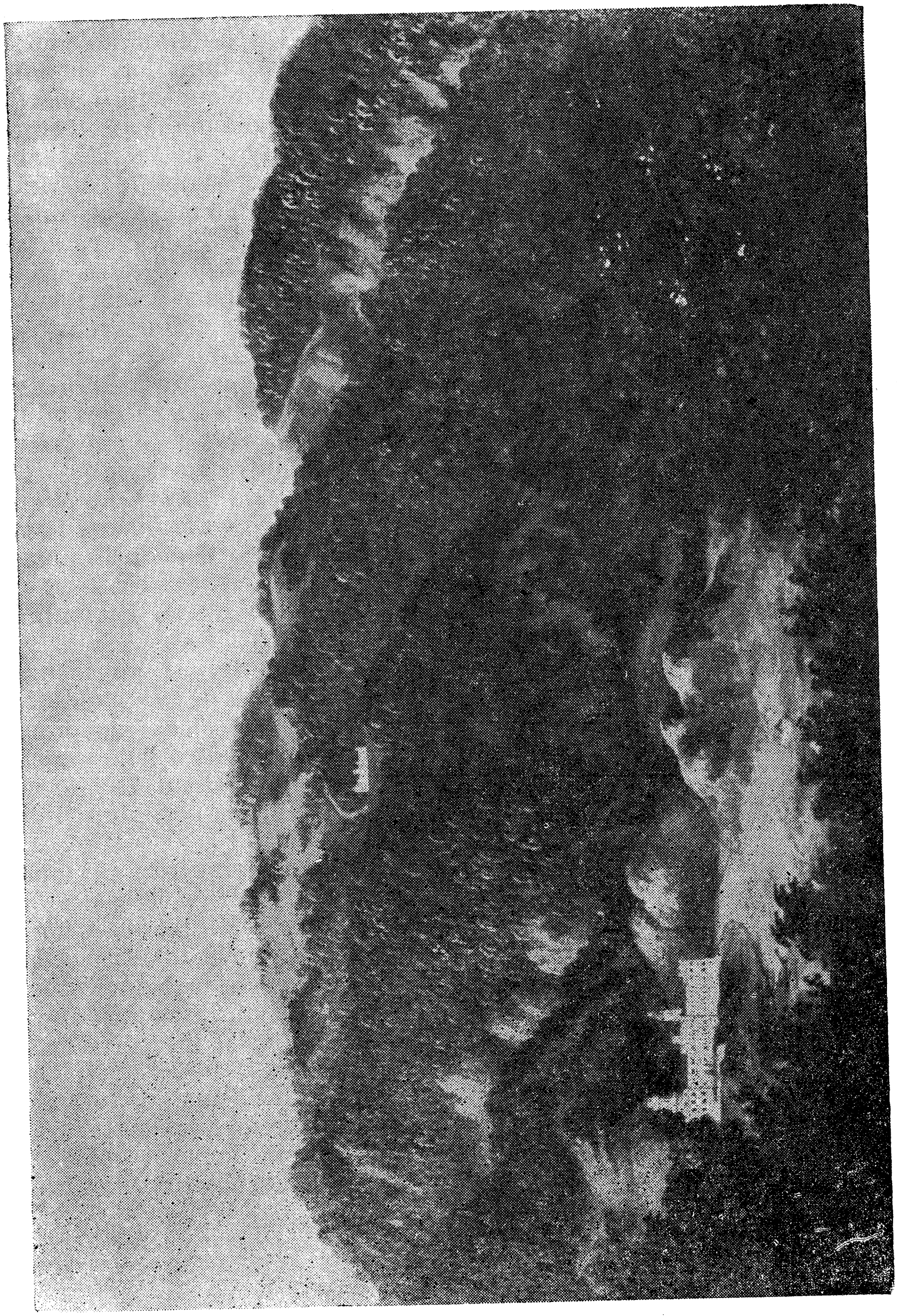

Mănăstirile Bistriţa şi Arnota. Pictură de H. Trenk.
Muzeul de artă al Republicii Socialiste România. Secţia de grafică

Luni, la 1 august dimineață, a venit popa să ne boteze dar nu eram gata. Trenk s-a dus să ia desenul cel mare; eu am vizitat obiectele ca să văz ce este de înscris. Mare cătățime de antichități. După dejun am copiat pisania veche de subt clopotniță, Apoi clopotele, vechimea lor, cel mic nedescifrabil. Damian, mirarea lui, cînd a venit în clopotniță[1]. Soarta acestui biet om și nedreptatea părinților. Ce zice el acum de d<am>a Știrboaica [2]. După clopote am însemnat icoanele cele vechi. În vremea asta Sașa a mers să se întîlnească cu Trenk dar apoi ea a venit în biserică. Ploaie și piatră pe cînd din advonul muierilor la biserecă copiam pisanii a '<vechiului sicriu al Sfîntului>*. Au început a trage clopotele, efect spăimîntător; am descris apoi și noul sicriul și încetînd ploaia am mers să prînzim. Damian a venit aci, am schimbat cu dînsul tabacherea lui Trenk. După prînz eu am înscris pînă înserat argintăria din lăzile din altar. Trenk a început desenul sicriului care l-a sfîrșit a doua zi.

Marți 2 august 1860 dimineața am sfîrșit înscrierea argintăriilor și a odăjdiilor. Multe din ele am ales spre a se copia de Trenk. Ni le-a adus în odaie sus. Ziua s-a petrecut cu desenurile lui Trenk. Sașa a calcat ornamente dela evanghelia manuscrisă și eu am așteptat să vie călugărul chelar ca să-mi arate biblioteca. Dar n-a venit. Seara am ieșit să ne plimbăm pe Bistrița în sus, dar am mers pînă la un loc și ne-am întors. Frumosețea acestor locuri. Poziție extraordinară. Economul ne-a întîlnit întorcîndu-ne și am fost cu el, pe poteca despre peșteră, ce e așezată ca o scară cu pietre, la Păpușa. Era înserat și ne-am întors acasă. Porumbul seara.

Miercuri 3 august dimineața eu am cercetat biblioteca și am înscris cărțile interesante. Trenk, cu neplăcerea obicinuită, a desenat obiecte vechi. Sașa asemenea calca ornamente. După prînz am fost cu economul la peștera cea veche. Urcare grea. Sașa n-a putut sui de pietre și de urzici. Aspect frumos al acestei peștere. Istoria călugărului ce a căzut de pe mal în prăpastie. Seara am lucrat cu toții pînă pe la 2 din noapte, ajutați de cafea neagră. Odaia lu Trenk era un adevărat atelier.

Joi 4 august eu m-am sculat mai de vreme dar Trenk tîrziu. După dejun am fost la peșteră. Liliceii. Nu mai găsesc * . . . * ce erau sloiuri de ghiață. Efect mult mai frumos în vremea iernii. Păstrarea urmelor. Pustnicul ce nu vorbea. Țiganii ce l-au azvîrlit. Vizita lui Kiselef la dînsul. Două capete în peșteră. Loc unde voia Știrbei să facă încă una. Piatra de lapte. Țărancele din Transilvania din Siliștea. Frica lor. Conversația mea cu cea bătrînă la ieșirea lor din peșteră. (Mucă, mucă, multe căi ai făcut, dar nicio cale bună ca asta n-ai făcut).

Trenk desenează de pe munte Păpușa. Am prînzit mai de vreme. După prînz Sașa și eu am fost la bolniță; ușile din vremea lui Matei Basarab; apoi am fost spre strîmtoare unde desena Trenk vederea bolniței. Seara iar am lucrat pînă pe la 12, Trenk icoana lui Sfîntul Procopie, Sașa brîul lui banu Barbu și eu pomelnicul.

---

[1] Dl prinț am schimbat cu dînsul tabachera lu Trenk.

[2] După prînz am mers în altar ca să scriu argintăriile pîn-ne-a apucat noaptea. Trenk cu Sașa au mers să se -nplimbe

ANEXE

POMELNIC, MANUSCRIPTE, CĂRŢI TIPĂRITE

Pomelnic.

Pomelnicul cel mare se găseşte astăzi la mănăstirea Bistriţa, foarte rău păstrat, nu este chiar cel vechi titoricesc ; de ne este iertat a da credinţă deplinei lui asemuiri cu al bolniţei de la aceeaş mănăstire am zice că şi dînsul, ca cel de la bolniţă, e transcris de pe altul mai vechi, la anul ҂зсѯ, 7260, în a doua domnie a lui Grigorie al II-lea Ghica voevod.

Rîndul domnilor ce se află într-însul poate fi interesant, căci se văd numele mai multor doamne, feciori şi fete de domni ce se găsesc foarte rar, în alte înscrisuri, de aceea reproducem aci acea listă, traducînd titlurile din slavoneşte :

Iω Radu voevod Negru

Iω Vlad voevod

Iω Neagoe voevod şi doamna sa Despina şi fii lor, Teodosie voevod şi Angelina, Ioana şi Petru, Stana, Ioan, Roxandra.

Iω Bratu voevod

Iω Radu Voevod

Iω Vlad voevod

Iω Moisei voevod

Iω Vlad voevod

Iω Vintilă voevod

Iω Petru voevod

Iω Petraşcu voevod

Iω Mircea voevod şi doamna sa, Ana.

Iω Petru voevod şi doamna sa , Stana şi fiicele sale, Maria şi Voica

Iω Alexandru voevod şi doamna sa, Caterina şi fiicele sale, Elena Dospina

Iω Mircea voevod şi fiul său, Mircea voevod

Iω Vlad voevod

Iω Mircea voevod

Iω Miloş voevod

Iω Petru voevod şi Petru vodă

Iω Alexandru voevod

Iω Mihai voevod şi doamna sa, Stanca, şi fiul său, Nicolae şi fiica sa, Florica şi muma sa monahia, Teofana.

Iω Simeon voevod

Iω Radu voevod şi doamna sa, Elena şi fiica sa, Anca şi fiul său, Basarab voevod şi doamna sa, Arghira şi fiul său Alexandru voevod.

Iω Ilieş voevod şi doamna sa, Elena şi fiul său, Radu voevod.
Iω Leon voevod şi fiul său, Radu voevod.
Iω Matei voevod şi doamna sa, Elena
Iω Constantin voevod şi doamna sa, Bălaşa, Ilina Rale Nicolae.
Iω Grigorie voevod
Iω Antonie voevod şi fiul său, Neagoe voevod
Iω Duca voevod şi doamna sa, Anastasia
Iω Şerban voevod şi doamna sa, Maria şi fiul său, George voevod şi fiicele sale, Casandra, Maria, Constandin.
Iω Constantin voevod şi doamna sa, Maria şi fiul său, Constantin voevod şi fraţii lui, Ştefan voevod şi Radu voevod, Matei voevod şi fiicele sale, Stanca, Maria, Ilinca, Safta, Anca.
Iω Ştefan voevod şi doamna sa Păuna si fiul său, Radu voevod, Constantin voevod.

Apoi vin numele domnilor fanarioţi, pînă la Grigorie Ghica.

Constantin vodă Brîncoveanul e pomenit cu tot neamul său şi poartă calificarea de titor, ca prenoitor al mănăstirei.

Apoi iar interesantă e o listă ce poartă acest titlu:

Aici să pomenesc numele ctitorilor care din început au zidit şi au înălţat sfînta casă aceasta banul Barbu Craiovescu. E împărţită în două pomelnice, unul de patruzeci şi două de nume, care incepe astfel:

Pahomie monahul, Salomia monahia.
Pîrvul, Danciul, Radu, Muşa, Negoe şi alţii.

Celălalt pomelnic e de douăzeci şi opt de nume.

În urmă este o altă listă de vreo cinci sute douăzeci şi opt (528) de nume rînduite în împătrite coloane pe şase feţe cu titlul: *Aici să pomenesc boierii den Brîncoveni ctitori acestei sfintei mănăstiri.* Lista se întrerupe, dar reîncepe mai încolo cu titlul de: *Rudenii*, pe alte două feţe.

Pomelnicul egumenilor mănăstirei Bistriţa începe cu un Ştefan fără leat şi urmează tot astfel pe două feţe pline cu nume pînă la un Mihail (1761); de aci înainte fieşce egumen pînă azi e cu data instalării sale. Printre dînşi mai cu osebire sînt pomeniţi, în parte, cu tot neamul lor, egumenul Ştefan care la anul ҂аѱке, 1725, a învelit din nou biserica cu plumb şi a ridicat casele mănăstirei, în Rîmnic, apoi Constantie şi Partenie.

Dintre boieri sînt trecuţi în pomelnice particulare, Şerban Cantacuzino cu tot neamul său, Pahonie monahul şi Iordache stolnicul Prişcoveanul Trufanda, care au dat moşia Studina, vie şi heleşteu şi au clădit schitul Mănăileştii şi încă alţii mai puţin însemnaţi.

Manuscripte:

Biblioteca de la Bistriţa, afară de cărţile moderne bisericeşti în limba românească, coprinde un număr ca de vreo patru sute de volume foarte rău conservate, căci cele mai multe, din pricina umezelii ce este în peşteră unde ele au fost strămutate şi păstrate într-atîtea rînduri s-au udat şi s-au mucezit astfel încît cele de hîrtie sînt mai mult putrede şi cele de pergament şterse şi scorţoase.

Toate în general sînt cărţi bisericeşti: manuscripte sînt destul de multe, evanghelii, liturghii, minee şi alte cărţi de slujbă bisericească scrise, de trei şi patru secoli, în limbă slavonă şi cu litere mari ca de tipar, sau încă vieţi de sfinţi şi alte învăţături de-ale sfinţilor părinţi, traduse româneşte şi prescrise cu litere de mînă, în cei doi din urmă secoli, călugării de prin mănăstiri se ocupau cu asemenea trageri de copii.

Cărţile tipărite provin din deosebite aşezăminte tipografice; sînt învăţături religioase şi ceasloave tipărite în limba slavonă, în lavra Pecersc din Kiev subt păstoriea mitropolitului de acolo Petru Movilă biblii şi psaltiri slavoneşti tipărite la Leov (Lemberg în Galiţia) tot pe atunci; minee şi cărţi de slujbă bisericească, tot slavoneşte, tipărite la Moscva în zilele ţarilor Alexei şi Petru Ivanovici, minee şi octoişe, precum şi alte cărţi bisericeşti tipărite în limba slavonească cu titlurile şi unele canoane româneşte din porunca lui Constantin Basarab voevod Brîncoveanul, în sfîrşit sînt şi alte felurite cărţi, în limba românească ieşite din deosebitele tipografii din ţara noastră, la Govora, mănăstirea Dealului, Cîmpulungul, Tîrgoviştea etc, multe prea stricate şi rupte.

Dintre acestea toate am ales ca mai însemnate pe cele ce urmează, începînd mai întîi cu manuscriptele cele mai interesante.

— Psaltire slavonească scrisă pe pergament cu litere negre curat lucrate, deşi sînt de deosebite mărimi pe aceleaşi feţe. Poartă sau titlu nu are, ci se vede scris pe faţa cea din urmă că această carte a fost scrisă pe vremea craiului sîrbesc Ştefan ce domnea în Beligrad la anul ҂ѕѡнд, 7854 <sic> (1346).

Acest crai Ştefan este al VIII-lea de acest nume în Serbia cu pronumele de Duşan, el a fost eroul, legislatorul şi cel mai mare prinţ al patriei sale /1336—1356/. Formatul cărţii e în 8°.

— Evanghelie slavonă scrisă pe pergament cu litere mari şi frumoase, la capul fiecării evanghelii e o înluminură de arabesce aurită şi colorată pe cîmp negru; la unele e şi corbul român desenat la mijloc. Poartă n-are, dar pe faţa cea din urmă se citeşte că cartea e scrisă la anul ҂зк, 7020 (1512), din porunca lui Radu vodă (Vlăduţ). Format în 8° mare Despre ferecătura acestei cărţi s-a vorbit la cap. II no 30.

— Evanghelie slavonă scrisă pe hîrtie groasă velină cu litere mari şi fromoase şi cu înluminuri arabesce în formă de reţea de aur şi de felurite feţe, la fiecare cap de evanghelie. Dată nu poartă dar e ferecată la anul 1519, după cum s-a văzut cap. II no. 21. Format în folio mare.

— Evanghelie slavonă scrisă pe hărtie groasă velină cu litere mari şi cu titluri inluminate şi colorate ca şi cea de sus. N-are poartă dar se vede scris pe faţa din urmă că e lucrată la mănăstirea Atonului, din porunca lui Io Radu voevod, domn al Ţării Româneşti, la anul ҂зме, 7045 (1537). După leat se vede că e Petru Paisie, egumenul de la Argeş, înălţat domn cu numele de Radu al VIII-lea.

Asemuirea acestui exemplar cu precedentul ne face a crede că, deşi anterior, şi celalalt e lucrat tot la muntele Aton. De acolo tragem concluziea că mănăstirea din acel loc era centrul de unde izvorau acele luxoase exemplare prescrise, de cărţi religioase ce să răspîndeau în ţările dunărene şi chiar poate pînă în Rusia [1].

— Evanghelie sîrbească cu comentarul episcopului Teofilact al Bulgariei, scrisă pe hîrtie. N-are leat, dar e ferecată la anul 1642 precum s-a văzut la cap. II no 32 — Format în folio mic.

— Carte scrisă pe hîrtie, fără titlu, coprinzănd pravilele bisericeşti în limba slavonă. Pe scoarţa ei de lemn se vede scris de mîna lui Udrişte Năsturel următoarele cuvinte reproduse aici în facsimile:

Сію книгѹ правилнѹю Матѳіем съставленѹю и деспиною княгиною Бистрицкомѹ монастирѹ преданнѹю, аз грѣшныи Оудрище Нъстѹрел ѡт Фіеръщи прочитох въ лѣто Г‹о›с‹по›дне ҂ахлѕ при Мадеи Басарабѣ началникѹ влахозапланенском и прочаа, текѹщим лѣтом ѡт міротворенїа ҂зрмд

ceea ce se traduce pe cît se poate citi: „Această carte de pravili de Matei aşezată.... în mănăstirea Bistriţa viind în ea, eu păcătosul Udrişte Năsturel din Ferăşti am citit, în anul domnului 1636 în zilele lui Matei Basarab stăpînitorul Ţării Româneşti şi celelalte. Cursul anilor de la zidirea lumii 7144”. Format în 4°.

— *Traiul cu viaţa a prea cuvioşilor părinţilor noştri a lui Varlaam şi a lui Iosaaf, scrisă de prea cuviosul părintele nostru Ioan Damaschin, pentru folosul sufletesc, iară acum de în*

---

[1] Cu părere de rău facem numai în notă menţiune despre un alt exemplar de evanghelie manuscrisă slavoneşte pe hărtie, format in folio cu mai multe desenuri coloriate pe cîmp de aur de acelaşi format, intercalate în text. Starea de putrezire a acestei cărţi abia mai iartă a pune mîna pe dînsa de frică să nu se facă toată praf.

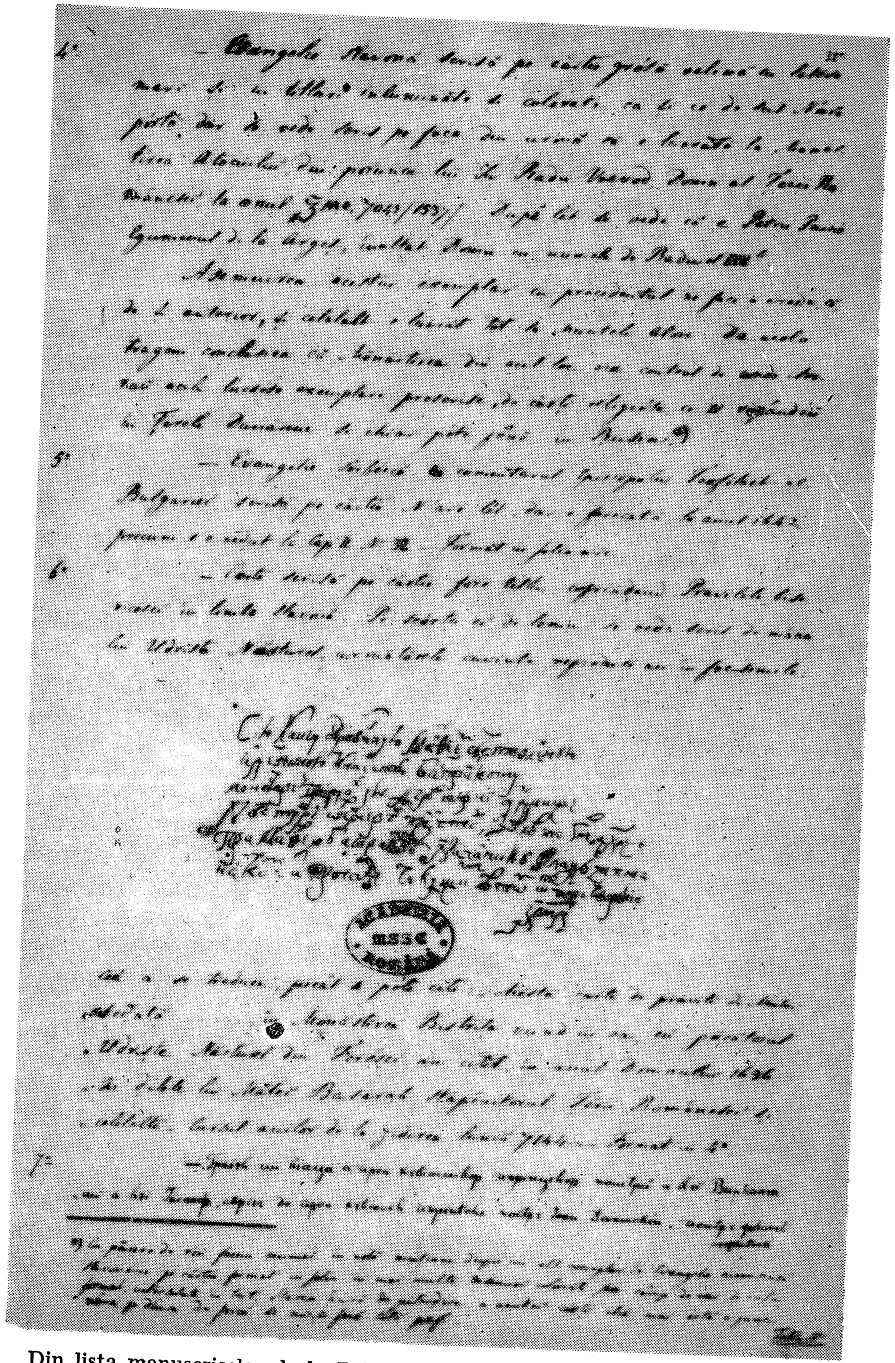

Din lista manuscriselor de la Bristriţa, întocmită de Al. Odobescu, cu reproducerea autografului lui Udrişte Năsturel (facsimil de pe ms. rom. 3265 f. 34).
Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România. Cabinetul de manuscrise.

imba slavonească întoarsă fu pre românească de mult păcătosul robul lui Hristos Udrişte Năsturel de Fierăşti al doilea logofăt.... въ лѣто вышш мира ≠зрнз, 7157 (1649). Scrisă de mînă în două coloane una slavonească şi cealaltă românească. Acest exemplar e prescris în zilele lui Antonie vodă, la anul ≠зро, <7179> (1671), de Petronie arhimandritul Format în 4° mic.

— *Viaţa prea cuviosului părintelui nostru Nifon* ѡтцє блсвн (părinte bine cinstit). Scrisă cu mîna de Nectarie monah din Brîncoveni, după izvodul tălmăcit den slavoneşte de Anania, stariţul său, pentru arhimandritul Paisie ce fusese la Bistriţa şi s-a orînduit de către Constantin vodă Brîncoveanul, năstavnic la Horez. Scris la anul ≠зрчѳ, 7199 (1691). Format în 4°.

— Carte scrisă de mînă şi coprinzînd felurite materii de pe care se înţelege că a fost sau o carte de studiu sau un caiet rememorativ. Printre dînsele deosebim :

a — *Isopie, cartea lui Isop înţeleptul* : culegere de fabule şi de povestiri în proză românească.

b — Vreo şasprezece hrisoave de domni şi cărţi de boeri transcrise slavoneşte, *de pe cele de piale cu arnice*, cîteva foi mai departe e şi traducţiea lor în limba românească.

c — Două liste de numiri de ierburi şi de pomi, slavoneşte cu traducţiea lor pe româneşte subt titlul de лєѯїкон.

d.e.f. et alia — Viaţa sfîntului cuvios părinte Sava ; a sfîntului mucenic Teodor Stratilat traduse din slavoneşte pe româneşte, acatistul Maicii Domnului şi alte materii bisericeşti în limba slavonă şi românească.

Pe scoarţa acestei cărţi e scris cu litere latine : Aceasta iaste a lui Seraffim Igumenul de la Arnotă 1721 Format în 4° mic.

— *Oglinda bogoslavii pentru fiinţa lui Dumnezeu cea mai sus decît fiinţă.* Scris de mînă româneşte, dar fără dată, pe scoarţă se vede scris cu litere mici într-astfel :

Гєѡргїє вторь мастїю бжїю деспот херцє и велики кнѧзі илиричиски, тракїнски мѹсїнски вєстоєнимс єбласти гдрь грѳф єлпрї adecă „Gheorghe al doilea, cu mila lui Dumnezeu despot, ducă şi mare prinţ al Ilirii, Tracii, Misii şi al părţilor răsăritene domn, conte şi celelalte.

Dupe scrisoare se vede că cartea nu poate fi anterioară secolului al XVII-lea. Nu credem ca acel nume de prinţ să aibă vreo relaţie cu cartea, ci ni se pare numai un joc al vreunui cititor al cărţii.

Adăogăm aci un manuscript mai modern cu titlul : *Carte ce se chiamă Chita florilor, întru care multe lucruri vrednice de cărţi filozoficeşti şi duhovniceşti s-au adunat şi s-au citit pentru folosul celor ce vor ceti pravoslavnicilor creştini, care s-au tocmit şi s-au aşezat aci acum pe vremea biruinţei prealuminatului şi augusticinului nostru împărat Carol al şaselea între chesari cu toată nevoinţa şi osteneala dumnialui logofătului Mahalce litterati în anul de la zidirea lumii* ≠зслз, <7237>, *indictionul 5 şi de la mîntuirea lumii* ≠аѱкѳ. *1729, iulie* к, 20, Format în 4°.

Cărţi tipărite

— Carte slavonească coprinzînd liturghia sfîntului Grigorie, tipărită cu litere terţia fromoase, rotunjite şi curate. Poartă n-are dar pe faţa cea din urmă se vede o notă tipărită cu aceste cuvinte în limba slavonă :

„И съвршисѧ сїа книга повелѣнїемъ въ Ха бога благовѣрнаго и Холюбиваго и богѡмхранимаго и прѣсвѣтлаго господара Іѡ Михнѣ великаго воєводы ѿ сеж земли Оугровлахїнской и подѹнавїю снъ великаго Іѡ Влада Воєводы, въ прьвоє лѣто господства єго трѹдижєсѧ осємъ смѣрным монах и сщенникь макарїє въ лѣто, ≠ѕѕі крѹгъ сльнцѹ ѕі лоунѣ є индиктїѡнь аі мца ноємврїа днь ѕі ceea ce se traduce în româneşte : „Şi s-au săvîrşit această carte din porunca întru Hristos Domnezeu bine credinciosului şi de Hristos iubitorului şi de Domnezeu păzitului şi prea luminatului domn Iω Mihnea marele voevod a toată Ţara Ungrovlahii şi a părţelor de pe lîngă Dunăre, fiul marelui Iω Vlad voevod, în anul întîi al domnii sale. Ostenindu-se pentru aceasta smeritul monah şi preot Macarie, în anul 7016 (1508), ocolul soarelui 16, al lunei 5, indicţionul 11. luna noemvrie zile 16.

Sînt două exemplare, de la unul lipsesc foile de la -nceput. Format în 4°.

Această carte tipărită cu aşa litere curate şi deslușite la anul 1508 în domniea lui Mihnea vodă I, e o adevărată curiozitate. Fost-a oare pe acea vreme tipografie în Ţara Românească, cînd noi pînă acum nu cunoaştem altă mai veche decît cea de la Govora pe la anul 1640, adecă cu o sută treizeci şi doi ani în urmă? Sau iar în ce alt loc la o epocă aşa primitivă a tipografiei a putut să se tipărească cu litere slavone, această carte? Progresile studiilor bibliografice la noi vor lămuri această chestie. Vom adăoga numai, pentru completarea notiţelor, că vedem în Joseph Dobrowsky : *Institutiones linguae slavice. Praefat.*, pag. XLV menţionată o Tetraevanghelie, format în 4°, tipărită în zilele lui Basarab voevod (negreşit Neagoe vodă, după cum se găseşte şi-n hrisoave) la anul 1512, de la ieromonahul Macarie. Această carte e în biblioteca de la Moscva. Nici Dobrowsky (loco citato) nici Sopikoff (*Bibliotheca russica* L) nu pot să însemneze locul tipăririi acestei cărţi ci bănuesc a fi undeva în Ţara Românească.

Nu e oare posibil ca-n zilele lui Radu vodă cel mare, predecesorul imediat al lui Mihnea I, patriarhul Constantinopolului, refugiat în ţara noastră, acel Nifon, reformator şi organizator al clerului românesc să fi aşezat aici în ţară o tipografie slavonă din care au ieşit cele două sus arătate cărţi ş-apoi şi altele mai în urmă[1]. Totdeodată am conjectura că nicăeri nu şi-ar fi găsit această tipografie locul, ca-n mănăstirea Dealului ce chiar pe atuncea se zidise de către Radu vodă **cel** Mare (?).

O altă îndoială deşteptată de această carte e de a şti dacă cu adevăr Mihnea voevod I au fost fiul unui Vlad voevod, cum zice cartea, sau al lui Draacea armaşul, cum se vede în hronici.

— Mineu peste tot anul, în limbă slavonă tipărit cu litere de formă rotundă în care se simte vecinătatea celor gotice. Poarta cărţii lipseşte, însă în urma precuvîntării se citeşte acestea : И поставыхъ сїи белѣгъ мой выше писанїи дарованнь мнѣ велицїемъ кїесаромъ Карнолоушомъ еже глаголетсе быти по имену е кїесарь ѿтъ рѡдьства х҃сва ѡбладающа рымскымъ начелствомъ и многемъ инїемъ странамъ господинв нарицаетсе. Начешесе писати сїе с҃тыїе книгы глаголіемїи миней въ лѣто ҂змд. кроугъ слнца ѕї а лоун дє şi se traduce : „Şi am pus acest semn al meu de mai sus scris dăruit mie de marele Cesar Carol, cel ce se zice a fi de pe nume al V-lea Cesar de la naşterea lui Hristos, care stăpîneşte imperiul roman şi al multor părţi domnitor se numeşte. S-au început a se scrie aceste sfinte cărţi ce se zic minei în anul 7044 (1536) ocolul soarelui 16 şi al lunei 14. Format în folio mic.

Despre această carte vorbeşte Jos. Dobrowsky : *Instit. ling. slav.* Praef., Xl, unde arată că e tipărită în Veneţia din porunca voevodului Bojidar Vukovici de Ghiuric din Podgoritza.

Oareşce asemuire între forma literilor din această carte cu a celor mai sus însemnate subt no. 11, ar putea prin inducţie să ne mîie la concluziea că literele acelei tipografii a fost şi ele aduse în ţara noastră din Veneţia, ca multe obiecte pe la începutul secolului al XVI-lea precum am şi expus în cap. II.

— Psaltire tipărită în Braşov. Titlul lipseşte dar pe foaia cea din urmă se citeşte acest cuprins tipărit româneşte :

Cu mila lui Dumnezeu eu diacon Coresi, deacă văzui că mai toate limbile au cuvîntul lui Dumnezeu în limba lor, numai noi rumânii n-avem şi Hr. zice : Matei 209 cine ceteaşte să înţeleagă şi Pavel apostol încă scrie la Corint 155 că întru besericä mai vrătos cinci cuvinte cu înţelesul mieu să greesc ca şi alalţi să înveţe decît ou întunerec de cuvinte neînţelease într-alte limbi

---

[1] Am văzut la dl. maior Papazoglu o foaie tipărită slavoneşte, de acelaş tipar şi de acelaş format în 4° pe care d-lui în excursia d-sal e agăsit-o la mănăstirea . . .
Această foae este cea dintîi a unei cărţi bisericeşti avînd o vignetă de arabesce, cu corbul român la mijloc şi împrejur se vede numele unui Petru vodă (Petru Paisie (?) 1534).

drept aceia fraţii miei preouţilor scrisu-v-am aceste psăltiri cu otvet de am scos de în psăltirea sărbească pre limbă rumânească să vă fie de înţelegitură şi grămăticilor şi vă rog ca fraţii miei să cetiţi şi bine să socotiţi că veţi vedea înşivă că e cu adevăr. Vleato ҂зпє, 7085 (1577).

Traducţia de pe slavoneşte pe româneşte e tipărită la un loc cu textul astfel încît amîndouă sînt amestecate pe aceleaşi foi sau mai bine îşi urmează una altia fraz cu fraz, text şi traducţie. Format în 4° mic.

Aceasta e una din cele mai vechi cărţi tipărite în limba română, poate chiar şi cea d-întii, căci cele ce se cred anterioare nu port leat. Despre dînsa vorbeşte T. Cipariu : *Chrestomatie* seau *Analecte literare.* Notiţie literară pag. XVIII subt litera B. Tot acolo e vorba şi despre familia lui Coresi care a luat hrisoave de la Petru, Alexandru şi Mihnea voevozi româneşti, pe la anii 1567 şi următorii.

— Triod slavonesc cu titlul : тріωдюн сїи єсть трипѣсницъ стой великой петдесѧтницы... sau „Triod, adică trei cîntări ale sfîntului mare period de cincizeci de zile...” Mai jos se zice că e tradus din elineşte şi tipărit cu binecuvîntarea lui kir Petru Moghilă, arhimandritul mănăstirei Pecersc din Kiev şi fiu de voevod al Ţării Moldoveneşti la anul ҂зрлѳ, 7139 (1631). Pe reversul foii sînt armele prinţului Toma Zamovsky, căruia e dedicată şi cartea în precuvîntarea sa. Format folio. Această carte se află la Schitul de subt Piatră de la Costeştii Bistriţii.

— Ceaslov slavonesc. Două exemplare foarte stricate şi rupte. Titlul lipseşte şi numai la unu se află o precuvîntare către cititori subscrisă de Petru Movilă arhiepiscopul mitropolit al Kievului, Galiţiei şi toatei Rosii, exarhul Constantinopolului arhimandrit din Pecersc. Această carte e tipărită în mănăstirea Pecersc din Kiev la anul ҂ахмг, 1633, <sic> ianuarie în вї (12). Format în 8°.

— Liturghie slavonă tipărită cu blagoslovenia patriarhului Kievului kir Petru Movilă în Leov (Lemberg) la anul ҂ахлз, 1637. — Format în 4°.

Asemeni este şi un apostol slavonesc tipărit tot la Leov la anul ҂ахлд, 1634.

— Antologhion sau alegere de minei, slavoneşte, tipărit în mănăstirea de la Cîmpulung (Длъгополїє) de Ştefan ieromonahul la anii ҂зрна şi в [<sic>, 7151 şi 52 (1643) de pe cum se vede la vorbirea de la sfîrşit căci titlul lipseşte şi cartea începe cu o *Predoslavie* către Iω Matei Basarab voevod subscrisă la Melhisedeh ot Peloponis, igumenul Dlîgopoliei şi de Orest Năsturel vtoroi logofăt ot Fiereşti. Format in folio mic.

— *Evanghelie învăţătoare a dumnezeeştilor preste tot anul şi la praznice domneşti şi la sfinţi mari aleşi. Cu porunca şi cheltuiala luminatului creştin Matei Basarab voevod, domn şi biruitor a toată Ţara Românească şi cu nevoinţa sfinţitului kir Teofil mitropolit a toată Ţara Românească. Tipăritu-s-au întru dumnezeiasca lavră ce se cheamă mănăstirea Dealu care iaste hramul Sf. Nicolae* въ лѣто ҂зрнг, 7153 (1645).

Pe reversul foii e pajerea ţării avînd pe piept un scut pe care se vede o figură de om stînd pe jeţ cu toiagul în mînă şi dedesubt sînt : *stihuri în stema domniei Ţării Româneşti, neam casii băsărăbeşti*

„Ceastă ţară corbu-şi poartă întru pecetie
Fericit acum s-au dat adaos peceţii
Scutu la piept corbului cu un semn care
Om din jăţ şezînd şi toată lauda ce are
Mare neam băsărăbesc cu aceasta semnează
Că mare acelor isprăvi a toţi să-i vază”.

Format in folio. De la Schitul de subt Piatră la Costeştii Bistriţei.

T. Cipariu. *Analecte literare* pag. XXV Aa.

— Triod slavonesc cu titlul : „триωдіон сїй єсть триптенецъ стой великой петдесѧтница...”.

În urmă se vede că e tipărit din porunca şi cu cheltuiala prea strălucitei doamnei Elena cu mila lui Dumnezeu stăpînitoare a Ţării Româneşti, soţiea prea strălucitului Iω Matei Basarab

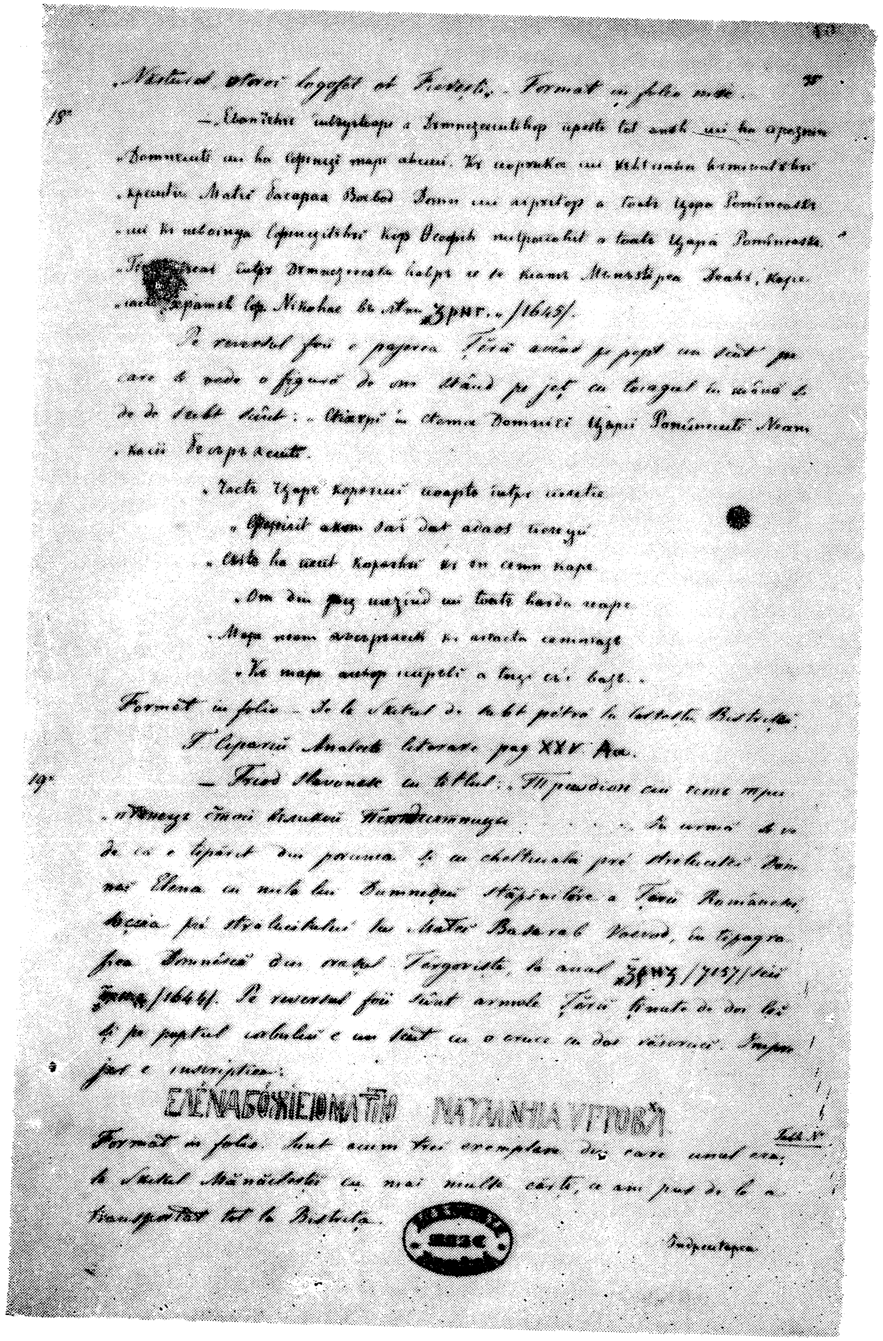

Din lista cărţilor vechi de la Bistriţa, întocmită de Al. Odobescu (facsimil de pe ms. rom. 3265 f. 40)

Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, Cabinetul de manuscrise.

voevod, în tipografiea domnească din oraşul Tîrgovişte, la anul ҂з̃рнз, 7157 sau ҂ахмд, 1644. Pe reversul foii sînt armele ţării ţinute de doi lei şi pe pieptul corbului e un scut cu o cruce cu două răscruci. Imprejur e inscripţiea :

ЕЛЕНА БОЖІЕЮ МАТ҃ІЮ НАЧАЛНИЦА ЅГРОВХЛ

Format in folio. Sînt acum trei exemplare din care unul era la schitul Mănăileştii cu mai multe cărţi, ce am pus de le-a transportat tot la Bistriţa.

— *Îndreptarea legii cu Dumnezeu care are toată judecata arhierească şi împărătească de toate vinile preoţeşti şi mireneşti. Pravila sfinţilor apostoli, aceale* з *(7) săboare şi toată cea namestie, lîngă aceasta şi cele* С *(200) dascale a lumii Vasile vel Timotei. Nic. Nicol Teologhia dumnezeeştilor bogoslovi, scrise mai înainte şi tocmite cu porunca şi învăţătura blagocestivului împărat Ioan Comninul de cuviosul diacon al marei beserici lui Dumnezeu şi păzitor de prăvili, kir Alexie Aristinul, iar acum de întiu prepus toate de pre elineaşte pre limbă rumânească cu nevoinţa şi cu osîrdia şi cu toată cheltuiala a prea sf. de Hr. kir Ştefan cu mila lui Dumnezeu mitropolitul Tîrgoviştei exarh plaiurilor a tot Ungrovlahiei. În Tîrgovişti în tipografia prea luminatului meu domn Iω Matei voevod Basarab în sfînta mitropolie, în casa Nălţării Domnului nostru Isus Hristos; mai* к/*20* въ лѣт ҂зр̃ѯ, *7160, a lui Hr.* ҂ахнв, *1652* вь пост велики (în postul cel mare).

Tipărit de Daniil M. Panoneanul, Format în folio mic. Două exemplare din care unul la Schitul de subt Piatră de la Costeşti.

T. Cipariu., *Analect. Liter.* XXV Bb.

— *Engheniasmos sau obnovlenie sau tîrnosanie prepusă de pre elineaşte şi sloveneaşte pre limbă proastă românească cu tot tipicul şi învăţătura ei foarte îndreptată şi tocmită bine pe rînd cu toată osîrdia şi cheltuiala prea sfîntului mitropolit kir Ştefan a toată Ţara Muntenească. În Tîrgovişte intru cinstita şi sfînta casă a Înălţării Domnului Iisus Hristos, in tipografia luminatului domn Iω Matei voevod Basarab* мца септ к въ лѣтъ ҂з̃рѯа (luna septemv. 20 în anul 7161 (1653)).

O filadă în 4° mic prea subţire şi mucezită nu e trecută în lista lui T. Cipariu.

— *Cheia înţelesului scoasă pre limba rumânească cu osîrdia prea sfinţii sale kir Varlaam mitropolitul Ungrovlahii şi în zilele prea luminatului domn Iω Şerban voevod şi s-au tipărit întîii în mitropolia Bucureşti anii Domn* ҂а̃хон, 1678.

Acest Varlaam a fost mai întîii egumen la Glavacioc; apoi la 1661 s-a numit episcop al Rîmnicului, iar la 1673 întîmplîndu-se să moară, dupe o scurtă păstorie, mitropolitul Dionisie, ce fusese numit de Grigorie vodă Ghica în locul destituitului mitropolit, Teodosie Varlaam fu ales, la 1673, indiction 11, ca să-i urmeze. Apoi urcîndu-se pe tronul ţării Şerban vodă Cantacuzino, la 15 aprilie, anul 1679, el înapoe cîrja arhiepiscopală lui Teodosie şi Varlaam rămase pe dinafară. Format în folio mic. Sînt două exemplare.

T. Cipariu, *Analect. liter.* XXV Cc.

— Evanghelie românească tipărită în zilele lui Şerban vodă Cantacuzino, la anul 1682, în Bucureşti. Despre ferecătura ei s-a vorbit la cap. II n° 38. Format în 8° mare.

T. Cipariu, *Analect. liter.* XXV Ee.

— „*Viaţa şi petrecerea sfinţilor acum tipărită întru blagoslovitele zile prea luminatului întru Ii. Hr. Ioan Duca voevod cu mila lui Dumnezeu domn ţării Moldovii şi Ucrainii, cu porunca mării sale şi cu posluşania a zmerenii noastre a lui Dosotei mitropolitul Suceavei în tiparniţa sfintei mitropolii în Iaşi, la care tiparniţă ne-au ajutorit de la Mosc sfinţia sa părintele nostru patriarhul Ioachim 7190* мца окт кз, 27 ҂ахпв, (*1682*). Format în 8° mare.

T. Cipariu, *Analect. liter.* XXXVI. I.i. — Asupra tiparelor trimise din Rusia, vezi : „T. Codrescu, *Uricariul*, partea III, pag. 102. cap. XXV. *Registru de lucrurile tipografice trimise din Rusia în Moldova, mitropolitului Dositeiu.*

— *Apostolul cu Dumnezeu sfîntul care cu acest chip întocmit de pre orînduiala grecescului apostol acum întîi s-au tipărit cu porunca și toată cheltuiala prea luminatului și prea înălțatului domn și . . . Io Şerban C. voevod . . . în scaunul mitropoliei Bucureștilor. . .* ҂ахпг, 1683. Format în 4° mic.

T. Cipariu, *Analect. liter.* XXV. Ff.

— *Parimiile preste an tipărite cu porunca mării sale prea luminatului intru Ii. Hr. Ioan Duca voevod, cu mila lui Dumnezeu domn Țării Moldovii și Ucrainii, cu posluşania zmeritului Dosotei mitropolitul, în tiparnița țării ce ne-au dăruit sfinția sa părintele nostru fericit Ioachim patriarhul de slăvită patriarşie a Moscului, milostivul Dumnezeu să-l blagoslovească.* вь лѣть ҂зрча мц. кѡ. здне (în anul 7191, 1683, luna octomv. 7 zile).

Cartea e dedicată de mitropolitul Dosotei lui Duca vodă, poartă marca Moldovei și : *stihuri asupra domnilor Țării Moldovii de Dosotei mitropolitul*, 136 versuri de cîte 13 picere, rimînd căte două alăturate. Format în 4° mic. Sînt două exemplare.

T. Cipariu, *Analect. liter.* XXXVI Hh. iar pentru stihuri, vezi idem pag. 233 și următoare.

— Τοῦ μακαρίτου Μελετίου τοῦ Συρίνου διδασκάλου τε καὶ πρωτοσύγγελου τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μεγάλης ἐκκλησίας, κατὰ τῶν καλβινικῶν κεφαλαίων, καὶ ἐρωτήσεων Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως, ἀντίῤῥησις. Καὶ Δοσιθέου πατριάρχου Ἱεροσολύμων ἐγχειρίδιον κατὰ τῆς καλβινικῆς φρενοβλαβείας. Τυποθέντα, διὰ δαπάνης τε καὶ ἐπιτροπῆς . . . αὐθέντου καὶ ἡγέμονος . . . . . .κυρίου Ἰωάννου Κωνσταντίνου Μπασαραμπα βοεβόδα. Μπουκουρεστίου, ‚αχϟ Σεπτ.

Ceea ce se traduce : „Cărțile fericitului Meletie Sirinul dascalul și întîiul singhel al marei biserici din Constantinopol, împotriva calvinilor și răspuns la întrebările lui Ciril Lucareul și al lui Dositei, patriarhul Ierusalimului. Manual despre rătăcirea de minte a calvinilor. Tipărit cu cheltuiala și protecțiea . . . domnului și stăpănitorului . . . Ioan Constantin Basarab voevod, București 1690 septemvrie. Format în folio.

— *Mărgăritare adecă cuvinte de multe feluri acelui între sfinți părintelui nostru Ioan arhiepiscopul Țarigradului a lui Zlatoust și ale altor sfinți părinți. . . acum întîu cu porunca și toată cheltuiala prea luminatului . . . domn a toată Țara Românească Ioan Constantin Basarab voevod s-au scos de pre limba grecească pre limba rumânească . . . și s-au tipărit . . . în București . . .* ҂зрγθ, 7199 (1691).

Prefața e subscrisă de Şerban al doilea logofăt (Cantacuzino) și de Radul logofătul (Greceanul). Format în 8 mare. Sînt trei exemplare.

T. Cipariu, *Analecte litera.* XXV. J. j.

— *Provoslavnica mărturisire a săborniceștii și apostoleștii biserici a Răsăritului. Dupre greceasca din porunca prea luminatului și prea înălțatului domn Ioan Constantin B. Basarab voevod, întoarsă în limba rumânească de Radul logofătul Greceanul, ispravnic osîrdnic fiind ca și la alalte cîte s-au scos și s-au tipărit aici în țară, prea sfințitul kir Teodosie mitropolitul țării* и҃ прочı. *Tipăritu-sau în tipografiea domnească la episcopiea de la Buzău* ҂зс *dechem* Г (1692). Format în 4° mic.

T. Cipariu, *Analect. liter.* XXV K.k.

— Evanghelie românească tipărită la Snagov din porunca lui Constantin vodă Brîncoveanul ҂ахчз, 1697. Format în folio mic.

Sînt două exemplare, unul adus la Bistrița de la Mănăilești și celălalt la Schitul de subt Piatră de la Costești.

T. Cipariu, *Analect. liter.* XXV. N.n.

— „*Evhologhion adică molitvelnic care coprinde întru sine toată treaba bisericii ce se cuvine preoților, așezată de sf. apostoli și de purtătorii de Dumnezeu părinți. În zilele luminatului domn și oblăduitor a toată Țara Rumânească, Ioan Constantin Basarab voevod . . . s-au tipărit în episcopiea de la Buzău anul* ҂зсд, 7204 (1698). Format în 4°.

T. Cipariu. *Analect. liter.* XXV. R. r. unde și zice că nu l-a văzut.

— Carte scrisă de pre învățatul ieromonah Maxim Peloponisul, pentru începătoriea papii Rîmului, pentru purcederea sfîntului Duh, pentru azime și mai multe atingătoare de popistași. Titlul lipsește. Cartea e tipărită la anul 1699 în Snagov. Format în 4° mic.

T. Cipariu, *Analect. liter.* XXV. S. s.

— *Sfînta și dumnezeeasca liturghie a Sfîntului Ioan Zlatoust a marelui Vasilie și a sfîntului Grigorie Dvoeslov . . . care acum din nou s-a tipărit . . . den izvoarele grecești, scos și tocmit din porunca și osîrdia împreună și toată cheltuiala a prea cinstitului jupan Şerban Cantacuzino vel păharnic, întru zilele . . . Iѡ Constantin Basarab voevod . . . s-au tipărit în sfînta episcopie de la Buzău . . . Anul de la zidire* ҂зсв, (*1702*) *cu o prefață de Şerban Cantacuzino.* Format în 4° mic. Sînt patru exemplare din care două foarte rupte.

— *Octoih ce se zice și Omoglasnic. . . .* tipărit în zilele lui Iѡ Constantin Brîncoveanul voevod la episcopiea de la Buzeu anul ҂зсн (1750). Format în folio. Se află la Schitul de subt Piatră de la Costești.

— *Noul testament acum întîi tipărit într-acest chip pre limba rumânească cu porunca și cheltuiala prea luminatului domn oblăduitoriu a toată Țara Rumânească, Iѡ Constantin B. Basarab voevod . . . Tipărit în tipografia domnească din orașul Bucureștilor . . .* ҂аψг, 1703, *de Antim Ivireanul.* Format în 4°.

— *Antologhion adică floarea cuvintelor . . .* tipărit în zilele lui Constantin vodă Brîncoveanul la episcopiea de la Rîmnic anul ҂зсгі (1705) cu osîrdia lui Mihai Cantacuzino vel spătar fiind egumenat Antim Ivireanul. Format în folio — Se află la Schitul de subt Piatră la Costești.

— *Adunarea slujbei a Adormirii Născătoarei de Dumnezeu cu paraclisul cel de obște și cu canoanele omoglasnicului ce se cîntă sîmbetele. Acum întîi într-acest chip tipărit în zilele lui Ioan Constantin B.b. voevod . . .* în Rîmnic anul ҂αψς, 1706, fiind episcop Antim Ivireanul. Format în 4°.

— Βίβλος ἐνιαύσιος την ἀπᾶσαν εκκλησιαστικὴν ακολουθαν, adecă : „Carte de peste tot anul de toată slujba bisericească . . . tipărită grecește în zilele lui Constantin vodă Brîncoveanul și fiind mitropolit al Ungrovlahiei kir Antim cel din Ivir în mitropoliea Tîrgoviștei la anii ҂ᾱψϑ, 1700 august". Format în folio.

Acest Antim Ivireanul (astfel numit fiindcă va fi fost călugăr în mănăstirea grecească a Ivirului și nu originar din Georgia sau Ivir cum zice Lesviodax în *Istoria bisericească*) a fost pănă la 1705 egumen la Snagov ; apoi de atunci pînă la 1709 episcop al Rîmnicului și în sfîrșit de la acest an pînă la 1716, mitropolit al țării. În deosebitele sale funcții și rezidențe în Snagov, în Rîmnic, în Tîrgoviște, el n-a încetat a se ocupa cu tipărirea de cărți bisericești în limba românească, elinească și altele, putem zice că el a adus la un grad de mai mare perfecție tipografia românească, în zilele lui Constantin vodă Brîncoveanul, căci în urma lui și subt domnii fanarioți tipografia merge la noi tot scăzînd pînă la 1830. Antim, ca mitropolit, a fost față la destronarea și la exilarea lui Constantin Brîncoveanul și lui Ştefan Cantacuzino. Poate chiar că el nu le-a priivit cu destulă rece nepărtinire, căci vedem că nemilostivul Nicolae vodă Mavrocordat, ce nu știea să uite o răzbunare, viind pentru a doua oară domn, din captivitatea sa în Austriea, face intrigi la patriarhul Constantinopolului spre a se destitua acest mitropolit și a se trimite în exiliu la Muntele Sinai, dar nemulțumit cu atîta el poruncește în taină ca să-l înece trecîndu-l Dunărea. Astfel fu sfîrșitul lui Antim ; nenorocitul mitropolit lăsase în București testamentul său ce se află la mitropolie ; (Geanoglu Lesviodox, *Istoria bisericească* pag. 402. Dionisie Fotino, *Istoria generală a Daciei*, tradusă de G. Sion pag. 152) Mănăstirea Antimul din București azi metoh al episcopii de Argeș, a fost clădită de acest mitropolit.

— *Psaltirea a fericitului prooroc și împărat a lui David cu cîntecele lui Moisi și cu psalmi* ... mai în jos e titlul rupt dar se văd pe reversul foii versuri și apoi o *Predoslavie*, adresate lui Constantin vodă Brîncoveanul. Format în 4° — Această carte, nefiind trecută în lista lui T. Cipariu, trebuie să fie tipărită în urmă de 1700.

— *Triod ... românesc*. Titlul e rupt dar se citește la sfîrșit că e acum întîi tipărit rumânește în sfînta episcopie a Rîmnicului dupe așezarea răposatului episcop Damaschin care l-a tradus la leat ҂зрча, 7191 (1683). Format în folio.

Această carte s-a tipărit la 1731 iulie în 10, iar traducția era făcută, dupe cum s-a spus, la anul 1683, de episcopul Damaschin, care mai întîi a fost dascal cunoscînd limbele elinească, latinească și slavonească, apoi la 1703 s-a orînduit episcop la Buzău, la 1710 s-a mutat episcop la Rîmnic și a murit la 1726. Lui îi sîntem datori traducțiile cărților următoare, care au înlesnit a se face, în biserici, slujba întreagă în limba românească.

Antologhion care coprinde slujbele sărbătorilor de preste an.

Penticostarul ... slujba a 50 zile de la înviere pînă la duminica sfinților.

Triodul ... marelui Post... Octoihul ... duminecelor. Prin stăruirea și ostineala lui s-a tipărit și Biblia, subt Șerban Cantacuzino voevod 1688.

<RAPOARTELE LUI ODOBESCU CĂTRE MINISTERUL CULTELOR ȘI INSTRUCȚIUNII PUBLICE RELATIVE LA CERCETĂRILE SALE ÎN MĂNĂSTIRI >

1861 mai 29.

Domnule ministru,

În vara anului trecut 1860 am fost însărcinat de onor. Minister al Cultelor a face o excursie prin mănăstirile din districtele Argeșul, Vîlcea, Gorj, Mehedinți și Dolj, spre a cerceta toate obiectele antice de vreun interes pentru istoriea țărei noastre ce s-ar putea găsi printr-acele localități. Pornind din capitală la 20 iunie, m-am întors la 15 august și într-acest spațiu de două luni aproape n-am putut vizita mai mult decît așezămintele religioase din districtele Argeșul și Vîlcea.

Am socotit de folos a-mi impune datorința de a vizita toate localitățile cît de depărtate, de neînsemnate acum, de ruinate, ce poartă numirea de mănăstire, schit sau biserică veche or loc istoric și cu aceasta socotesc a nu mă fi înșelat, căci într-unele precum schiturile Iezerul în Vîlcea, Robaia, Brădetul și Ostrovul în Argeș, biserica dela Olteni lîngă Rîmnic, ruinea Cetățuei lui Tepeș la Căpățîneni, pe Argeș și altele, am aflat obiecte, datine și tradiții importante pentru istorie.

În mănăstirile de o mai mare însemnătate lucrarea mea a fost mai minuțioasă: m-am silit a culege din monumentele și inscripțiile locale, de pe morminte, din portretele murale, din clopote, icoane și orice alte obiecte, toate datinile ce s-au putut, asupra istoricului mănăstirii, asupra persoanelor titoricești și a raporturilor lor cu istoriea generală și parțială a țerei; am făcut inventarii și descrieri exacte de toate obiectele antice și prețioase prin vechimea lor; asemenea de manuscriptele și cărțile tipărite în orice limbă, ce prin multe mănăstiri stau aruncate fără îngrijire prin lăzi sau prin cămări și uneori chiar expuse la pierzare. Modul acesta de lucrare, din causa numeroaselor localități ce am trebuit să vizitez în vara trecută (în cele două districte am numărat peste cincizeci de așezăminte religioase din care vreo opt mănăstiri importante, pentru care am fost silit a consacra mai multe zile fiecăreia), modul acesta de lucrare, zic, nu mi-a permis a împinge excursia mea mai departe.

Înapoindu-mă în capitală, am adunat toate notițele culese într-aceste felurite localități, subt opt divizii principale și anume:

I. Episcopiea de Argeș cu metoașele și schiturile din eparhiea sa.

II. Episcopiea de Rîmnic, idem.

III. Mănăstirea Cozia cu metoaşele şi schiturile ei.
IV. Mănăstirea Bistriţa, idem.
V. Mănăstirile Arnota şi Govora.
VI. Mănăstirile brîncoveneşti, adecă Horezul şi dependinţele sale.
VII. Mănăstirile ce ţin de spitalul Pantelimon.
VIII. Mănăstirile închinate peste Dunăre (Tutana, Stăneşti etc.)

Asupra fiecăreia din aceste opt divizii, m-am îndatorat a da o relaţie amăruntă în care să se coprindă o descriere critică a tutulor anticuităţilor ce se află în localităţile vizitate. Pînă acum am săvîrşit şi am avut onoare a depune la onor. minister, relaţiile asupra diviziilor: IV. Bistriţa şi VIII. Mănăstirile închinate: cele asupra diviziilor VI. Arnota şi Govora şi VII. Mănăstirile spitalelor, sînt asemenea gata; iar pentru celelalte patru divizii îmi rezervez a urma lucrarea, depuind succesiv rezultatele la minister.

Însă fiindcă lunile < de > vară, în care sîntem sînt singurul timp în care vizitarea localităţilor muntoase este posibilă mai cu înlesnire, şi fiindcă dorinţa mea ar fi de a urma în această vară expediţiea întreruptă de timp în anul trecut, viu, domnule ministru, printr-această a vă expune planul excursiei ce aş dori, cu autorizarea şi cu mijloacele date de minister, a întreprinde în termenul cel mai apropiat. Mănăstirile din judeţele Gorjul şi Mehedinţi începînd dela Polovraci şi urmînd linia munţilor pe la Crasna, Lainici, Tismana, Baia de Aramă, Topolniţa; apoi în drumul spre Craiova, Ţînţăreni, Gura Motrului; Craiova cu bisericele şi schiturile de prin prejur, în districtul Doljul; mănăstirile Segarcea şi Sadova spre Dunăre; mănăstirile şi schiturile din districtul Romanaţi, printre care mai ales Brîncovenii şi Căluiul; apoi încă şi cîteva schituri ce se aflu în districtele Oltul şi Teleormanul. — Pentru aceste excursii socotesc că două luni şi jumătate îmi vor fi de ajuns şi astfel începîndu-le pe la 15 iunie, crez că pînă la sfîrşitul lui august s-ar putea termina această lucrare, ocupîndu-mă special numai cu mănăstirile şi cu localităţile însemnate pentru istoria secolului nostru de mijloc.

Aveţi încă în cunoştinţă, domnule ministru, că în anul trecut, deşi nu avusesem ordin pentru aceasta de la minister, însă cu costul meu am luat ca să mă însoţească în călătorie pe pictorul Dl. Henric Trenk care a executat pe locuri schiţe atît de vederi pitoreşti şi arhitecturale, cît şi calcuri după inscripţii şi desenuri după obiectele antice mai interesante. — La întoarcerea noastră în capitală, ministerul a crezut de cuviinţă a încredinţa, cu deosebită remuneraţie, D-lui Trenk lucrarea unui Album arheologic şi pitoresc, care a ajuns a conţine acum una sută şi mai bine de desenuri alese. Sînt încredinţat că şi domniavoastră priviţi această lucrare artistică ca un neapărat auxiliar al lucrării arheologice şi că nu veţi nesocoti trebuinţa de a se urma acea lucrare deodată cu cealaltă şi prin urmare îmi veţi acorda ca să mă însoţească în excursia proiectată, un artist remunerat într-adins de guvern cel puţin cu o diurnă de un galben pe zi.

Afară de aceasta, deşi în anul trecut mi s-a dat pentru toate costurile călătoriei numai 50# însă experienţa ce am dobîndit-o într-acea excursie mi-a dovedit că, dîndu-se comisarului arheologic caii de poştie în socoteala statului, pe locurile unde se află drum de poşte, cheltuelile celelalte ale călătoriei se pot urca pînă la 50 # pe lună. — Las dar la chibzuirea d-voastre regularea acestor dispoziţii financiare pentru care n-am pretins în anul trecut nici o despăgubire şi mă grăbesc a atinge, spre a sfîrşi, un punct de o importanţă mai gravă pentru stat.

În general ar fi de cel mai mare folos ca obiectele antice de prin mănăstiri să fie adunate într-un muzeu care să păstreze toate rămăşiţele industriei şi artei din deosebitele noastre epoce istorice şi chiar s-ar putea, pentru obiectele care au dobîndit prin uzul în biserici, un caracter sfînţit, să se consacre un templu special din capitală care să fie împodobit cu toate acele obiecte preţioase prin provenienţa lor. Aceste dispoziţii se pot lua cu timpul, dar un lucru mai urgent este de a aduna în Biblioteca Naţională toate manuscriptele şi cărţile vechi ce stau lepădate, neîngrijite şi neîntrebuinţate prin diferite mănăstiri, care cele mai multe lipsesc cu totul din acea Bibliotecă şi sînt ameninţate de a se pierde cu totul, existînd dintr-însele un foarte mic număr de exemplare. Ar fi dar, crez, de neapărată trebuinţă ca să daţi ordin către capii aşezămintelor mănăstireşti de a-mi încredinţa, subt adeverinţă, acele cărţi, pe care le voi trimite îndată la Biblioteca statului. Această lucrare aş putea-o face în treacăt şi chiar pentru mănăstirile pe care le-am visitat în anul trecut.

Primiţi, vă rog, domnule ministru, încredinţarea prea osebitei mele consideraţii.

Odobescu

/ Însemnări : / Primit 29 mai, No. 7719.—30 mai la reg/istratură/. Primită la masă, 31 mai 1861.
Dos. Nr. 399/1860, f. 379 (orig.)

1861 Mai 19.

Domnule ministru,

Pînă la definitiva complectare a Albumului arheologic şi pitoresc al mănăstirilor din districtul Argeşul şi Vîlcea, la care Dl. Trenk pictor lucrează sub direcţia subsemnatului, şi care se va face după predarea în luna viitoare, a şaisprezece ultime desemnuri, vă rog domnule ministru, să binevoiţi a-mi încredinţa subt adeverinţă şi după alăturata listă, toate acele desemnuri ca să le poci pune titlul cuvenit la fiecare şi să le dau a se lega într-un volum.

Totdeodată vă rog, domnule ministru, să binevoiţi a ordona ca să mi se înapoieze relaţiile ce le-am depus la onorabilul minister asupra anticuităţilor mănăstirilor Bistriţa şi a celor închinate peste Dunăre, spre a face oarecare îndreptări întrinsele.

Primiţi, vă rog, domnule ministru, încredinţarea prea osebitei mele consideraţii.

Odobescu

/Rezoluţie :/ Să încuviinţează cererea petiţionarului. Mălinescu.
/ Însemnări :/ Nr. 7271. Primit, 19 Maiu 61.
Desemnurile precum şi relaţiile de care e atingătoare această petiţie, le-am primit de la onorab. Minister al Cultelor.

Odobescu

---

19 Mai 1861

Listă de desenuri executate şi depuse la onorabilul Minister al Cultelor făcînd parte din Albumul arheologic şi pitoresc al mănăstirilor din districtele Argeşul şi Vîlcea.

I. Episcopia de Argeş şi schiturile din eparhia ei.

1.	Vedere a episcopiei de Argeş	cu aquarelă
2.	Radu Negru vodă şi Doamna sa Ana în bis episc. dela Argeş	idem
3.	Negoe vodă Basarab şi familia sa idem	idem
4.	Doamna Roxanda şi Knejina Miliţa, idem	idem
6.	Cruce de argint cutia mînei lui s-tul Nifon la Episc. de Argeş	idem
7.	Potir de argint smălţuit dela 1628, idem	idem
8.	Biserica Domnească dela Curtea de Argeş	cu sepia
9.	Mormînt nedescifrabil şi basorelief din bis. Domnească	cu aquarelă
10.	Ghiordan şi cercei ai s-tei Filotei, idem	idem
11.	Schitul Robaia din districtul Argeş, pe apa Robăii	cu ulei
12.	Schitul Brădet pe apa Vălsan idem	idem

13.	Cetăţuia lui Tepeş dela Poienari pe Argeş (din depărtare)	idem
14.	Schitul Ostrovul într-o insulă, în Olt	cu aquarelă
16.	Patru mici schituri de călugăriţe, în districtul Argeş (Văleni, Bădicenii, Bascovul, Costeşti)	cu sepia

II. Episcopia de Rîmnic şi schiturile din eparhia ei.

17.	Episcopia de Rîmnic şi lunca Oltului	cu ulei
18.	Cruce dată de Antonie vodă la episc. d. Rîmnic şi miruitoare dela Sărăcineşti	cu aquarelă
19.	Schitul Flămînda, în valea Topologului	cu sepia
20.	Faţadă şi latură a bisericei dela Flămînda	idem
21.	Peşterea dela schitul Iezerul, pe apa Cheii (distr. Vîlcea)	cu ulei
22.	Schitul Sărăcineşti pe apa Rîmnicului din Vîlcea	cu sepia
23.	Schitul Dobruşa, lîngă Drăgăşani	cu aquarelă
24.	Schitul Comanca Bujoreanului, în sus de Olăneşti	cu sepia
25.	Schitul Jghiabul, pe apa Govorei	cu ulei
26.	Schitul Pătrunsa, în munţii Bărbăteştilor	idem

III. Mănăstirea Cozia cu schiturile şi metoaşele sale.

27.	Mănăstirea Cozia văzută din depărtare	cu ulei
28.	Paraclisul şi fuişorul dela Cozia	idem
29.	Pridvor şi fîntînă în curtea Coziei	idem
30.	Uşa bisericei dela Cozia şi tronul d-alături	cu aquarelă
31.	Mircea vodă în biser. dela Cozia şi în cea < de la > Episc. dela Argeş	idem
32.	Stofa hainei lui Mircea vodă care se păstrează la Cozia	idem
33.	Epitafiu cusut, dela 1396, la Cozia	idem
34.	Mormîntul Teofaniei călugăriţa, muma lui Mihai Viteazul, idem	idem
35.	Masa lui Traian pe Olt	cu ulei
36.	Schitul Turnu, lîngă Cozia	idem
37.	Schitul Stănişoara, subt muntele Coziei	idem
38.	Intrarea schitului Scăuenii, pe lîngă Cozia (distr. Argeş)	cu aquarelă
39.	Mănăstirea Cotmeana, în distr. Argeş	cu ulei
40.	Uşă de stejar sculptat, la Cotmeana	cu aquarelă
41.	Iconostas de lemn sculptat şi ferestrii de peatră, idem	cu sepia

IV. Mănăstirea Bistriţa cu schiturile şi metoaşele sale.

42.	Vedere generală a mănăstirilor Bistriţa şi Arnota	cu ulei
43.	Schitul Păpuşa, lîngă Bistriţa	idem
44.	Clopotniţa Bistriţei, văzută din dosul mănăstirei	idem
45.	Matca apii Bistriţa, idem	idem
46.	Capela din peşterea Bistriţei	idem
47.	Schitul de subt Piatră la Costeşti, lîngă Bistriţa	idem
48.	Vechea uşă a bisericei dela Bistriţa, sculptată în piatră	cu aquarelă
49.	Icoana s-tului Procopie la Bistriţa	cu ulei
50.	Epetrahil cusut dela 1521, idem,	cu aquarelă
51.	Covor de catife săpată cu fir dat de Neagoe vodă, idem	idem
52.	Potir de argint aurit cu numele banului Barbu, idem	idem
53.	Cădelniţă de argint aurit, idem	idem
54.	Chivot de argint aurit, idem	idem

55.	Căţie de argint aurit, idem	cu aquarelă
56.	Ferecătură de evanghelie, de argint aurit, dela 1519, idem	idem
57.	Pagină dintr-o evanghelia slavonă ms. idem	idem
58.	Desemn vechi dintr-o evanghelie slavonă ms. idem	idem
59.	Pagină de pergament dintr-o evanghelie slavonă ms. idem	idem
60.	Iconiţă portativă de aur şi smalt, dela 1521, idem	idem
61.	Cupă, aiasmatar şi linguriţă de argint, idem	idem
62.	Candelă de argint dată de Matei vodă Basarab la Bistriţa	cu aquarelă
63.	Sicriu de argint al s-tului Grigorie, idem	idem

V. Mănăstirile Arnota şi Govora.

64.	Biserica dela mănăstirea Arnota pe dinafară	cu ulei
65.	Interiorul şi tîmpla bisericei dela Arnota	idem
66.	Mormîntul lui Matei vvd. Basarab, în biserica dela Arnota	cu aquarelă
67.	Matei vvd. Basarab şi doamna sa Elena, idem	idem
68.	Danciu, Datco şi Calea, trei rude ale lui Matei vvd., idem	idem
69.	Mănăstirea Govora, în districtul Vîlcea	cu sepia
70.	Cruce cu numele lui Vintilă vodă, la Govora	cu aquarelă
71.	Rucaviţe sau mînecuţe preoţeşti cusute, idem	idem

VI. Schiturile spitaliceşti.

72.	Schitul Cornetul pe Olt, despre nord	cu ulei
73.	Faţada bisericei dela Cornet	cu sepia
74.	Cîrligele pe Olt	cu ulei
75.	Schitul Berislăveştii, pe apa Coisca, subt muntele Cozii	idem
76.	Schitul Titireciu, la Ocna Mare şi schitul Serbăneştii-Morunglav, lîngă Drăgăşani	cu sepia
77.	Interiorul Ocnei sistematice, din districtul Vîlcii	cu sepia

VII. Mănăstiri Brîncoveneşti.

78.	Bolniţa dela Mănăstirea Hurezul	cu aquarelă
79.	Constantin vodă Brîncoveanul cu doamna şi toţi copiii săi, din biserica dela Hurez	idem
80.	Postelnicul Constantin Cantacuzino cu soţia şi şase fii ai săi, idem	idem
81.	Cruce de aur cu lemn sfînt şi smaragde la Hurez	idem
82.	Icoana Maicii Preacuratei, la mănăstirea Dintr-un Lemn	idem
83.	Schiturile Surpatele şi Mamu	cu sepia

VIII. Mănăst. închinate.

84.	Mănăstirea Tutana, din distr. Argeş	cu aquarelă
85.	Biserica dela Tutana	cu ulei
86.	Ruinele mănăstirei Stăneşti, lîngă Drăgăşani	cu sepia
87.	Mormîntul lui Stroe Buzescu, la Stăneşti	idem
88.	Schitul Cornetul din depărtare	cu ulei

Aceste desemnuri în sumă de 88, optzeci şi opt, le-am primit dela onorabilul minister al Cultelor.

19 Mai 1861

Odobescu

Dos. Nr. 399/1860, f. 375–376 (orig.)

1861 Aug. 28

Domnule ministru,

În anul trecut onorabilul Minister al Cultelor m-a însărcinat cu misia de a cerceta și a înscri anticuitățile ce se află în mănăstirile din districtele Argeșul, Vîlcea, Gorj, Dolj și Mehedinți. Timpul însă, în două luni de vară, nu m-a iertat a vizita mai mult decît cele două dîntîi districte, în care aflîndu-se ca la 50 așezăminte religioase, în mai multe din ele am găsit obiecte interesante ca anticuități.

O parte din raporturile mele asupra acestor obiecte le-am și depus la onorabilul minister și urmarea o lucrez necontenit și succesiv voi depune raporturi asupra tutulor mănăstirilor vizitate de mine.

Prin unele însă din aceste mănăstiri, și mai ales în Bistrița și în Cozia, am găsit, între altele, și cîteva cărți care, nefiind de trebuință serviciului bisericesc, stau aruncate în neîngrijire și amenințînd a se pierde. Aceste cărți însă, manuscripte și tipărite, sînt de o importanță mare pentru limba noastră și cea slavonă, pentru arta tipografiei în țară la noi, sînt rare și care lipsesc în Biblioteca Națională. Ministerul precedent socotise de cuviință a lua măsura de a aduna acele cărți în Biblioteca Națională și dl. ministru Mălinescu îmi dase însărcinarea d-a merge prin suszisele mănăstiri spre a lua supt adeverință subscrisă de mine, acele cărți și a le aduce în capitală. Ordinele către mine și către egumenii locali erau și date, dar timpul neiertîndu-mi atunci a face această călătorie, am întîrziat-o. Acum însă aflîndu-mă pentru cîteva zile mai liber, viu printr-aceasta, domnule ministru, a vă întreba dacă socotiți de cuviință ca să fac acum acea excursie și în cazul de a fi aprobată de d-voastră, a vă ruga ca să ordonați :

1. A mi se reînoi ordinele pentru predarea cărților în primirea mea, către cuvioșii egumeni dela Bistrița și Cozia.

2. A mi se elibera cai de poștie pînă la suszisele mănăstiri și înapoi.

3. Totdeodată v-aș ruga ca să mă autorizați a merge în cercetarea anticuităților ce se vor fi aflînd în mănăstirile Brîncoveni și Căluiul din districtul Romanați, spre a putea într-acest chip complecta studiile ce am făcut asupra mănăstirilor clădite de familiile Brîncoveanu și Buzescu. Pentru aceasta ar trebui reînoite și ordinele către cuvioșii egumeni dela Căluiu și Brîncoveni.

Sper, domnule ministru, că veți încuviința această excursie care crez că nu va fi fără de folos și pentru care onorabilul minister nu va avea altă cheltuială decît aceea a poștei.

Totdeodată vă rog, domnule ministru, să primiți încredințarea prea osebitei mele considerații.

Odobescu

/Resoluție :/ Se va face recomandațiile cerute către egumeni în chestie, arătîndu-li-se că dispozițiunea este luată prin înțelegere cu prea sf. sa părintele mitropolitu. Tot deodată se va aduce invitare Direcțiunei poștelor ca să dea cai de poste în duce <re> și întoarcere de la numitele mănăstiri. Iliescu.

/ Însemnări :/ Nr. 13540. Pe 28 august 1861. Primită la masă 9 sept.
Dos. Nr. 399/1860, f. 469 (orig.)

Cu adresa Nr. 12578 din 9 sept. 1861 se intervine la poștă pentru punerea la dispoziție a cailor (ibid., f, 470, ciorna); cu Nr. 12579 și 12580 se intervine către egumenii dela Bistrița și Cozia (ibid f. 471 ciorna), și cu Nr. 12581 pentru Căluiu (ibid. f. 471 bis, ciornă).

1861 Sept. 27. –

Domnule ministru,

Spre a îndeplini misia ce mi-ați încredințat, de a aduna manuscriptele și cărțile tipărite vechi și interesante ce se aflau în mănăstirile Cozia și Bistrița, precum și de a cerceta anticuitățile din monastirea Căluiul, situată în districtul Romanați și închinată Sfîntului Mormînt, cu onoare, domnule ministru, vă raportez că :

1. În mănăstirea Cozia am găsit, printre vreo două sute felurite cărți, douăzeci volume interesante, pe care, după lista alăturată (Lit. A.) le-am încredințat onor. administrații de Vîlcea spre a le expedui la Min. Cultelor. Alăturez aci și adeverința ce mi-a dat de primirea lor, secretarul administrații.

2. În mănăstirea Bistrița am găsit un număr ca de vreo 320 volume, din care vreo 48 manuscripte slavone format în folio și vreo 27 idem format în 8°, mai ales minee, cazanii, evanghelii, Teofilact și alte cărți bisericești foarte stricate de putregai, de umezeală și de neîngrijire, ca în general toate cărțile vechi de pe la mănăstiri ; vreo 81 în folio și 20 format mai mic, cărți bisericești slavone tipărite în străinătate (la Leov, la Chiev, la Moscva), vreo 30 cărți slavone tipărite în Țara Românească (XVII secol) ; vreo 32 volume grecești cu coprinderea eclesiastică (mai ales minee) tipărite la Veneția și Țara Românească (XVII secol) ; vreo 21 manuscripte românești, cele mai multe cu scrisoare cursivă (vieți de sfinți, psaltiri, traducții din părinții bisericei și altele bisericești).

Cărțile românești tipărite la diferite epoce și conținînd serviciul bisericesc, sînt în mai mare număr, precum se vede și în catagrafia mănăstirilor. Aceste toate cărți le-am ales și le-am așezat într-o cămăruță ce servă de bibliotecă, iar cele ce am găsit de un interes mai mare, în număr de nouăsprezece volume, după cum se vede din alăturata listă (Lit. B), le-am adus cu mine în București. Alte trei volume foarte interesante, adecă două evanghelii-Teofilact, manuscripte slavone, una format în folio iar cealaltă în 8°, precum și alta tipărită pe pergament la 1512 și cu titule inluminate, le-am lăsat la mănăstire fiind împodobite cu grele ferecături de argint aurit, astfel încît se pot socoti mai mult printre argintăriile mănăstirii.

3. La mănăstirea Căluiul, afară de împrejmuirea de zid ce este încă cea mai veche, se află în mijlocul curței biserica lucrată cu multă măestrie și încă solidă deși e începută la anul 7096 (1568) (sic) de banul Vlad Buzescul și de frații lui Dumitru Pîrcălabul și Balica spatarul și sfîrșită de Radu spatarul Buzescu cu frații săi Preda spatarul și Stroe stolnicul la anul 7102 (1594), cum se arată în inscripția slavonă pe piatră ce este d-asupra ușei de intrare și din cea posterioară ce este scrisă cu negru în lăuntru bisericei. Zidăria e de cărămidă așezată simetric și alternată cu un ciment foarte solid. Tinda bisericei și niște arcade laterale ce se zidiseră pre timpii lui Matei vodă Basarab și banul Radu Buzescu, au fost dărîmate la 1856 din porunca epitropului, egumenul dela Văcărești, subt cuvînt că amenințau a cădea.

Ar fi trebuit ministerul să privegheze ca nu cumva restaurîndu-se acea biserică, să-și piarză frumosul ei caracter bizantin și anticuitățile ce ea conține.

Portrete. În chorul bisericei se găsesc, de două laturi, portretele următoare :

1. al lui Petru vodă Cercel, fiul lui Pătrașcu vodă.

2. al lui Mihai vodă, idem

În advon sînt :

3. și 4. al doamnei Stanca soția lui Mihai Viteazul cu fiul său.

5. și 6. al domniței Florica, fiica lui Mihai Viteazul, cu soțul său Preda post. ce-i zicea Floricoiul.

7. — 12. al celor trei frați Buzești, eroi din războele lui Mihai, Radu spatar, Preda spatarul și Stroe stolnicul cu soțiile lor, Ana, Catalină și Sima.

În tinda pe care au dărîmat-o mi s-a spus că erau portretele lui Matei vodă Basarab cu doamna sa Elena și al banului Radu Buzescul cu familia sa. Toate precedentele portrete se vede că sînt lucrate de un Pimen zugrav la 7102 (1594) și drese la anul 1834, subt egumenul Tarasie. Socotesc că aici e singura biserică un de se pot găsi aceste interesante portrete.

Morminte. Mormintele iarăși sînt aci de un mare interes. Ele sînt toate de piatră în număr de șapte, toate înălțate dela pămînt pe zidărie și acoperite cu inscripții, unele slavone (2°, 3° și 6°) și alte românești (1°, 4°, 5°, 7°), care arată că sînt ale ctitorilor locali.

În advonul bisericei la stînga este:

1° al banului Preda Buzescul, 7100 (1592), de marmură foarte frumos sculptat.

Tot în advon la dreapta sînt:

2° al Stancei Radului armașul Buzescul, 7150 (1642).

3° al lui Stroe postelnicul Buzescu, fiul armașului Radu, 7098 (1590).

Afară din biserică se află alte patru morminte, care erau acoperite pe cînd exista tinda, iar acum sînt expuse la toate stricăciunile. Ar trebui să se dea ordin grabnic ca acele pietre mormîntale să se acopere fiecare cu cîte o căptușeală de scînduri, pînă se vor lua dispoziții, sau a le strămuta în biserică, sau a clădi d-asupră-le o nouă tindă. Acestea sînt:

4°. al marelui clucer Radu Buzescul, 7151 (1643), de marmură și cu o frumoasă inscripție.

5°. al lui Radu, 7155 (1647), David, Marica, Ilinca și Preda.

6°. al Radului Buzescul marele ban, 7156 (1646) (sic) și soției sale Maria, 7161 (1653). Această piatră s-a spart cînd s-a surpat bolta tindei.

7° al lui Constantin Buzescul 7241 (1733).

Clopote. Din două clopote ce are mănăstirea, unul mai mare e prefăcut la 1857, iar cel mai mic e făcut de Radul Buzescul Armașul la 7096 (1588).

Cărți. Despre cărți, se găsesc numai de cele bisericești tipărite grecește și o singură Cazanie manuscriptă slavonă, care dovedește că au fost mai nainte și cărți slavone cu care se făcea slujba de pe obiceiul cel vechiu.

Pomelnic. Pomelnicul pe lemn în formă de troiță, e făcut la 1875, după hrisoavele mănăstirei, căci pomelnic mai vechi nu s-a găsit; întrînsul se văd enumerați toți membrii familiei Buzeștilor, toți egumenii Căluiului, toți domnii, mitropoliții și episcopii și alți particulari care au dăruit ceva mănăstirii.

Odoare. Din argintăria și odoarele vechi nu mai e nici o urmă și aceasta e cu atît mai de mirat cu cît găsim în Descrierea călătoriei lui Macarie, patriarhul Antiohiei, făcută în Țara Românească pe la 1655, că la mănăstirea Căluiul, una din cele mai strălucite pe atunci și neînchinată la vreo altă mănăstire, se aflau:

1° Mîna stîngă a s-tului Nicolae îmbrăcată cu aur de un mare preț.

2° O bucată din capul s-tului Ioan acoperită cu pietre scumpe de o înaltă valoare, costînd cea mai mică 150 dinari și înconjurată de tipsii de aur formînd raze împrejur.

3° O cruce de aur masiv cu unsprezece smaranduri costînd 3000 dinari.

4° Un epitrahil țesut de fir și împodobit cu mărgăritare și pietre scumpe, prețuit cel puțin 1000 dinari.

Din toate acestea nu se găsește nici o urmă.

Iată, domnule ministru, rezultatele excursiei mele; în urma acestui raport prescurtat, vă voiu da o relație mai întinsă și mai explicită atît despre cîrțile dela Cozia și Bistrița cît și despre anticuitățile dela Căluiu. Pentru aceia vă rog să-mi permiteți a ține pe un termen de șase săptămîni, la mine, cele 19 volume dela Bistrița, la predarea cărora vă voiu ruga să-mi predați pe cele 20 dela Cozia.

Pentru călătoria mea am întrebuințat cai de poște în direcțiile următoare:

De la București la Rîmnicul Vîlcea	10 poștii
Dela Rîmnic la Cozia	2 „
Dela Rîmnic la Bistrița și de acolo la Mirila cale de 6 poști, am mers cu cai de chirie	
Dela Mirila la Căluiu și înapoi	1 poștii
Dela Mirila prin Slatina și Pitești la București	11 „
Cu totul poștii	24 „

Primiți, vă rog, domnule ministru, încredințarea prea osebitei mele considerații.

Odobescu
Membru comisii documentale

Domnului ministru secretar de stat la Departamentul Cultelor și Instrucției Publice / Însemnări:/ Nr. 5414. Primit 27 Septembre 1861.
Cu trei liste de cărți.

LIT. A.

Lista de manuscriptele și cărțile tipărite găsite în sf. mănăstire Cozia și aduse la onorab. Minister al Cultelor. Septembrie 1861.[1]

---

[1] Această listă, în altă ordine, se află în două copii. Le dăm mai jos pentru ca din comparație să se vadă cît de mult greșeau copiștii:

Listă de cărțile luate din monastirea Cozii după ordinul Ministerului Cultelor.

1.	Cazanie slavonă manuscript dela 7160 în folio n-are /mare/, legat în piele poleită	1
2.	Biblia românească tipărită la București, 1688; folio n-are (sic), legat cu piele	1
3.	Sft. evanghelie tipărită elinește și românește la București, 1693; în folio legat cu piele	1
4.	Noul Testament tipărit la Bolgrad (Belgrad) (sic) în Ardeal, 1658, românește, legătură veche cu lemn	1
5.	Teofilact slavon, frumos manuscript dela 1698 /1704/ folio legat	1
6.	Sft. și d-zeasca evanghelie tipărită la București, 1783, folio nu e (sic), legătură veche	1
7.	Învățătură aleasă din sf. evanghelie tipărită la Govora și ms. Dealu (foile dela început și legătura stricată) în folio	1
8.	Divanul lumei de Ioan Dimitrie Cantemir, tipărit elinește și românește (parte lipsește) legat folio	1
9.	Sft. și d-easca evanghelie tipărită la Znagov, 1697, folio, nu e legat	1
10.	Arabicon mitologicon, Istorie lui Sofi Aidin împăratul Indiei, manuscript folio legat	1
11.	Carte românească de învățătura duminicilor etc., tipărit la Iași 1643, folio	1
12.	Noul Testament tipărit românește la București, 1703, în 4 legat	1
13.	Istoria Țerei Românești de cînd au descălecat pravoslavnicii creștini: manuscript, în 4 legat (foarte stricat)	1
14.	Rînduiala sf. și d-zeești liturghii, tipărit (fără scoarță) și stricat, în 4	1
15.	Teofilact slavon, manuscript în 8 mic	1
16.	Mineiu românescu pe septembrie pînă la decembre, manuscript, dela 1675/1673/, în folio	1
17.	Viețile sfinților Varlam și Iosaf, tradusă de Audreița /din Tîrgovișe/ Năsturel, manuscript românesc, în 4	1
18.	Învățături creștinești tipărit la Znagov 1700, în 18	1
19.	Carte sau lumina /lui Ioan/ dreptei dovediri, tipărit românește la Znagov, 1699, în 4	1
20.	Manuscript slavon cuprinzînd slujba bisericească, folio	1
	Cu totul douăzeci volume	20

Manuscripte

Slavone :

1. Cazanie dela 1632, folio mare, legat și poleit	1
2. Evanghelie cu comentariul lui Teofilact, 1698, folio	1
3. Alt exemplar de evanghelie Teofilact, în 8°	1
4. Altă Cazanie, folio mic	1
Manuscripte slavone, volume :	4

Românești :

5. Mineiu pe lunile sept. octom. noem. decembrie, 1673, folio	1
6. Viețile sf-ților Varlaam și Iosaf, traducere de Udriște Năsturel în 4	1
7. Istoria Țerei Românești de cînd au descălecat pravoslavnicii creștini, în 4 (foarte stricat și necomplect)	1
8. Arabicon mithologicon ; istoria lui Sofi-Aidin împăratul Indiei, folio (lipsă la sfîrșit)	1
Manuscripte românești, volume	4

Românești :

9. Învățătură aleasă de în sf-ta evanghelie, tip. la Govora și monastirea Dealului, 1640, folio (foile de la început stricate)	1
10. Carte românească de învățătura duminecelor, tip. la Iași subt Vasilie vodă Lupu. 1643, folio	1
11. Noul testament, tip. la Belgrad în Ardeal subt George Racoți, 1648, folio	1
12. Sf-ta și dumnezeeasca evanghelie, tip. la București, 1682, folio mic.	1
13. Biblia românească tip. la București, 1688, folio mare	1
14. S-ta evanghelie elinește și românește, tip. la București 1693, folio	1
15. Divanul lumei de Ioan Dimitrie Cantemir, tip. elinește și românește la Iași 1696, folio (foile dela început lipsesc)	1
16. Sf-ta și dumnezeeasca evanghelie, tip. la Znagov, 1697, folio mic	1
17. Carte sau lumina de drepte dovediri, tip. la Znagov, 1699, în 4	1
18. Învățături creștinești, tip. la Znagov, 1700, în 18	1
19. Rînduiala sf-tei și d-zeeștei liturghii tip. de Șerban Cantacuzino la 1702, în 4 (foarte stricată)	1
20. Noul Testament tip. la București 1703 în 4°	1
Cărți tipărite românește, vol.	12
Peste tot volume douăzeci.	

LIT. B.

Listă de manuscripte și cărțile tipărite găsite în Sf. mănăstire Bistrița și aduse la onorabilul Minister al Cultelor. Septembrie 1861.

P. conformitate cu originalu, I. C. Mihăileanu.
Dos. Nr. 399/1860, f. 475 (orig.)

Obs. Aceiaș înștiințare face ministerului la 26 sept. 1861, și Ipolit arhimandrit Cozianul, trimițînd și lista, copiată de I. Velculescu, foarte greșită, din care am dat mai sus în paranteze unele deosebiri (ibid., f. 478—479, orig.)

Manuscripte

Slavone :

1. Psaltirie pe pergament, 6854 (1346), în 4 gros	1
2. Tetravangelie dela 7045 (1537), în folio mare	1
3. Pravila bisericească dela 7126 (1618), în 4	1
4. Alt exemplar din pravila bisericească, în folio	1
Manuscripte slavone volume	4

Românești :

5. Viețile sfinților Varlaam și Iosaf, text slavon cu traducție românească de Udriște Năsturel, 7154 (1646), în 4	1
6. Viața patriarhului Nifon, 7199 (1691), în 4	1
7. Volum cuprinzînd printre alte materii bisericești, viața s-tului Grigorie Decapolitul, în 4	4
8. Psaltire slavonă cu traducție românească 7205 (1697), fol.	1
9. Isopie sau fabulele lui Isop înțeleptul, urmate de cîteva hrisoave copiate și alte materii bisericești 1721, în 4	1
Manuscripte românești, vol.	5

Cărți tipărite

Slavone :

10. Liturghia s-tului Grigorie, tip. subt Mihnea vodă la 7016 (1508), în 4 (2 exempl. din care unul necomplect	2
11. Tetravangelie, tipărită subt Basarab voevod (Neagoe), la 1512, în fol. (sfîrșitul lipsește)	1
12. Octoih tip. la Veneția, 7044 (1536) stricat și lipsă în mai multe locuri, în folio	1
13. Ceaslov tipărit de mitropol. Kievului, Petru Movilă, Kiev 1643, în 18 (2 exemplare stricate)	2
cărți tipărite slavone, volume	6

Românești :

14. Psaltiria slavonă și românească a lui Coresi, tip. la Brașov 7055 (1549), (sic), începutul lipsește, în 4	1
15. Viața și petrecerea sfinților, tipărite la Iaș subt Duca vodă, 1682, folio	1
16. Parimiile peste an, tip. la Iași subt Duca vodă 1683, în 4.	1
17. Mărgăritare, adecă cuvinte de multe feluri tipărit la București, 7199 (1698) în fol	1
cărți tipărite românești, volume	4

Peste tot volume nouăsprezece
Dos. Nr. 399/1860, f. 481—484 (orig).

Domnule Ministru,

Iau libertatea a atrage atențiunea d-niei voastre asupra deosebitelor obiecte de interes arheologic care se aflu acum încă în localități unde sînt expuse la stricăciune și la pierdere. Nu mă înduoiesc, domnule ministru, că interesul ce purtați culturei naționale vă va determina a lua îndată măsurile cuvenite pentru ca obiectele în questiune să fie cît mai neîntîrziat aduse în capitală și păstrate la Museul național din București.

Iată, domnule ministru, lista acestor obiecte :

— 1° În dărămăturile incendiatei episcopii de Argeş, au rămas duoă mici pătrate de piatră scculptate, reprezentînd lupte de animale fantastice. Cu ocaziunea mergerei mele la Curtea de Argeş, am adunat acele pietre şi depunîndu-le în paraclisul mănăstirei, le-am încredinţat d-lui subprefect local, de la care ele se pot reclama.

— 2° La Schitul Ostrovul, într-o insulă în apa Oltului, între satele Călimăneşti şi Jiblea (judeţul Argeşului), se află în biserică, şase icoane vechi de cel mai mare interes, care sînt din epoca lui Neagoe Basarab şi din care unele conţin chiar şi portrete ale familiei domnesci, aceste icoane sînt :

1° Domnul Hristos
2° Maica Domnului cu Fiul
3° S-tul Nicolae
4° S-tul Simeon şi s-tul Sava
5° Naşterea Maicei Domnului
6° Maica Domnului cu domnul Hristos scos de pe cruce (*cu deosebire interesantă*)

Eu am vorbit despre dînsele cu p.s.sa părintele episcopii de Argeş şi aflarea p.s. sale în eparhia, pe timpul sărbătorilor ar înlesni dobîndirea acestor precioase picturi din al XVI^{le} secol.

3° La Mănăstirea Bistriţa (judeţ Vîlcea), a rămas din odoarele cele antice, un aiasmatar de argint, purtînd pe faţa-i esterioară, o inscripţiune slavonă care dovedeşte că este şi aceste de la voevodul Neagoe Basarab. Pentru interesul istoric şi artistic, el merită a figura în muzeu.

4° La mănăstirea Cîmpulung (judeţ Muscel), se află preţioasa cupă sau potir al lui Matei vodă Basarab, pe care sînt sculptaţi trei ostaşi, în costumul timpului.

5° La satul Celei (jud. Romanaţi), dl. Cesar Boliac a găsit în anul 1872, deosebite fragmente de piatră, printre care şi temelia unei statue pe care se află o inscripţiune latină. d-nia-lui arată, în relaţiunea D-niei Sale, că a lăsat aceste obiecte în păstrarea preotului satului. Inscripţiunea pare a fi fost în timpul impăratului Comod. N-am trebuinţă, domnule ministru, să insist asupra neapăratei necesităţi ce este de a se întruni în Museul naţional toate inscripţiunile din timpul romanilor, ce se găsesc în ţară.

6° Aceleaşi consideraţiuni mă îndeamnă a vă semnala existinţa unei alte inscripţiuni latine la schitul Topolniţa (judeţ Mehedinţi).

În genere ar fi o adevărată binefacere pentru ştiinţă ca să se ia de către minister, măsuri grabnice spre a se întruni la muzeu toate inscripţiunile antice răspîndite prin diverse localităţi (la Turnu-Severin, Caracal, Craiova, etc.) Tot asemenea ar trebui prezervate de stricăciune şi chiar poate întrunite la muzeu, diverse pietre mormîntale de personage istorice care sînt espuse la pierzarea.

Încredinţat, domnule ministru, că aceste însemnări vor fi bine primite de D-nia Voastră şi urmate de măsuri eficace, vă rog să bine voiţi Domnule Ministru, a primi încredinţarea prea osebitei mele consideraţiuni.

A. Odobescu

VARIANTE, NOTE

〈PRECUVÎNTARE〉

Inexistența manuscrisului autograf ne-a determinat să considerăm ca text de bază unicul text cunoscut, publicat în *Revista română pentru științe, litere și arte*, <aprilie> 1861, volumul I, p. 1—2, nesemnat.

În foaia volantă intitulată *Inștiințare*, atașată la începutul volumului I al *Revistei române*[1], în care se indică sumarul pe lunile aprilie-septembrie și în *Tabla materiilor* cuvîntul pus la începutul revistei este intitulat *Precuvîntare*, am considerat că este nimerit să păstrăm acest titlu deși în revistă cuvîntul înainte nu are titlu.

Grafia textului din *Revista română* se resimte de influența etimologismului.

Semnalăm că *a* este notat uneori cu *é (viéță, décă* sau *déca)* deși în alte cuvinte *é* își păstrează valoarea de *ea* (*scriea, istoriea, filosofiea, letargiea, Germaniea*) ; *ă* este notat cu *ĕ* și *î* cu *ê* (*sĕmênță*) sau uneori cu *ô* (*côt*). Apare alterarea lui *răs* în *res* (*respîndi*) ; notarea lui *h* cu *ch* (*epocha*)[2] ; a lui *șt* cu *st* (*sterge*) și reduplicarea consoanelor (*zisse, adducă, missiunea*). Deși terminația *iune* pentru substantivele feminine terminate în *ie* nu este obișnuită scrisului din perioada *Revistei române*, întîlnim totuși în *Precuvîntare* substantivele *investigațiune, civilizațiune* și *emulațiune*. Precizăm că am transcris *idee* și nu *ideă*.

Am păstrat toate formele care pot avea o valoare fonetică iar grafiile, greșelile de tipar etc. au fost restabilite conform normelor ortografiei actuale și a principiilor de transcriere adoptate pentru ediția de față.

Din punct de vedere morfologic semnalăm oscilațiile între terminațiile în *ei* și *ii* pentru genitiv — dativul singular al unor substantive feminine.

NOTE

Revista romana pentru sciințe, littere și arte a apărut între aprilie 1861 și noiembrie 1863. Concepută ca publicație lunară, în fapt n-a avut decît cîte nouă numere pe an (aprilie-decembrie). Abonamentul costa patru galbeni în primul an, trei în ceilalți doi ani.

---

[1] Exemplarul Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România, P.II.10. Existența acestei foi volante a permis indicarea lunii în care au apărut articolele lui Odobescu între aprilie — septembrie. La volumul II, indicația lunii a fost scoasă de pe copertele fascicolelor revistei, care se găsesc și ele legate la sfîrșitul volumului II.

[2] În unele texte publicate în *Revista română* și mai cu seamă în ediția „definitivă”, *Scrieri literare și istorice* ale lui A. I. Odobescu, București, Editura librăriei Socec & Comp., 1887, autorul se fixează asupra formei *epocă* pe care am adoptat-o și noi în ediția de față.

Nu numai programul revistei, așa cum îl anunță *Precuvîntarea*, dar și cuprinsul, condițiile grafice asigurate de tipografia lui St. Rasidescu, ilustrația poartă amprenta înaltei viziuni despre cultură și severei exigențe a cărturarului, artistului și bibliofilului care era directorul ei — Alexandru Odobescu. *Revista română* a fost, de aceea, nu numai o reușită în ordinea literară și științifică — periodicul cultural de cel mai înalt nivel pe care-l cunoscuse istoria presei noastre, dar și, fără îndoială, cea mai frumoasă dintre revistele publicate pînă atunci la noi. Litera variată, citatele în originale grecești sau slavone, gravurile și hărțile îngrijit executate la „Stabilimentul lithografic G. Voneberg" din București, făceau din *Revista română* o publicație modernă, întru totul comparabilă cu periodicele științifice de peste hotare.

Cunoscînd concepțiile lui Johann Joseph von Görres (1776—1848), în același timp activ propagator al luptei pentru libertatea și unitatea Germaniei, antiprusac și prețuitor al culturii medievale, citatul din scrierea acestuia *Decăderea religiei și renașterea ei* se explică prin convingerile comune ale autorilor privind cultura ca mijloc de renaștere națională a unui popor.

Acțiunea inițiată de *Revista română* reprezintă realizarea unui punct din programul revoluționarilor de la 1848 care înfăptuiseră în 1859 Unirea Principatelor și luptau acum pentru întărirea tînărului stat național român și înflorirea lui pe toate tărîmurile. Unul din colaboratori, Radu Ionescu definea astfel credința ce însuflețea eforturile intelectualității înaintate a vremii : „România, dupe multe veacuri de lupte și dureri, a intrat astăzi într-o eră mare de progres, de mărire și libertate. Amîndouă țerele s-au unit, o singură Românie s-a întemeiat și calea i s-a deschis către un viitor mare și fericit. Timpurile frumoase se vor întoarce pentru patria noastră" (*D-na Dora d'Istria*, în *Revista română*, 1(1861), p. 783). Credință pe care o vor corecta, desigur, în anii următori, numeroase deziluzii și eșecuri în ordinea politicii interne a noului stat, dar care exprima, la doi ani după Unire, o convingere generatoare de temeinice înfăptuiri culturale.

Programul *Revistei române* așa cum e definit de *Precuvîntare* se înțelege și mai bine din cuprinsul primului volum. Redacția își îndeplinește o datorie de recunoștință față de călăuza întregii generații revoluționare a vremii, Nicolae Bălcescu, publicînd *Istoria românilor sub Mihai-Vodă Viteazul*, inițiativă a lui Odobescu, care-i și introduce scrierea prin nota *Cîteva cuvinte asupra lui N. Bălcescu și scrierilor sale* și o comentează prin nota despre *Portretele lui Mihai-Vodă Viteazul* și *Nota despre planurile bătăliilor lui Mihai Viteazul*. În același volum Odobescu publică *Cîntecele poporane ale Europei răsăritene*, *Satira latină*, *Poeții Văcărești*, *Foletul novel* și *Despre unele manuscripte și cărți tipărite aflate la mănăstirea Bistrița*, desfășurînd o activitate științifică apreciabilă cînd știm că în același an a întreprins călătoriile în Vîlcea, la Căluiul, la Snagov și Buzău, a îngrijit de publicarea revistei, a participat la alegerile din Teleorman, a lucrat în Comisia documentală. Era, negreșit, în aceste strădanii de cercetător și animator științific și un refugiu al omului dezamăgit de viața

politică. El scria, în toamna aceluiași an, vechiului prieten Nicolae Ionescu, pe atunci la Iași : „La noi, acum, întîia vorbă pe care și-o spun doi amici este atingătoare de politică. Eu însă mă voi abține ; știi că multă deziluziune a venit să întunece țelul politic ce-l întrevedeam toți cu fericire acum vreo cîțiva ani, știi că în orice timp mie unuia mi-a fost mai dulce a mă întreține cu pacinice ocupații literare. Am o intimă convincție că omul care lucrează la umbră și cu stăruință la ridicarea morală a nației face mai mult pentru dînsa decît nefericiții ce se învîrtesc în dulapul politicii actuale".

Alături de istoria culturală eminent reprezentată prin studiile lui Odobescu, *Revista română* înscrie momente însemnate în alte domenii ale științei române moderne prin contribuțiile lui Ion Ghica (*Dacia vechiă*) și D. Berindei (*Studii artistice asupra Romei antice*) în arheologie ; St. D. Greceanu (*Scrierile lui Radu Logofătul, cronicarul*) și D. Berindei (*Bucureștii*) în istorie ; G. Gr. Cantacuzino (*Despre probe sau dovezi*), Gr. I. Lahovari (*Despre apelul părții civile în materii criminale*) și N. Gr. Racoviță (*Despre juriu în materie penală*) în drept ; A. Ghianni (*Studii asupra impositelor*) în finanțe ; I. Fălcoianu (*Despre astronomie* ; *Despre calendariu*) în astronomie ; C. Aninoșanu (*Lucrările publice și influința lor asupra prosperității sociale*) în domeniul lucrărilor publice ; P. Buescu (*Vitele bovine și îmbunătățirea lor*) în zootehnie. Împotriva superstițiilor scrie P. Iatropol (*Istoria minunilor*) ; despre critica de artă Radu Ionescu (*Principiile criticei*). Partea literară este reprezentată prin poezii de Gr. Alexandrescu, V. Alecsandri, D. Bolintineanu, V. Cîrlova, A. Donici și I. Văcărescu, multe cu teme patriotice, și de schița lui G. Crețianu (*Lupu Mehedințeanul*) cu același caracter. Cel din urmă scria și cronica *Mișcarea literară din anul 1861 în țările române*. O pledoarie pentru literatură ca mijloc de „organisarea, mărirea și întemeierea naționalității române" este cuprinsă în prezentarea lui Radu Ionescu despre viața și scrierile scriitoarei franceze de origine română *Dora d'Istria*.

Frumoasa recoltă de studii cuprinse în acest prim volum al *Revistei române* trebuia să sacrifice desigur stadiului incipient al filologiei prin naivul articol al lui Gr. I. Lahovari, *Despre isvodul spătharului Clănău*, cunoscutul fals al lui Gheorghe Boldur Costachi, sau ideilor retrograde adesea ale lui P. Buescu din articolul *Libertatea muncei*. Revista nu însemna însă mai puțin în mișcarea științifică și literară românească de după Unire precum arată reacțiile contemporane favorabile pe care le vom cita în comentariile precuvîntării la anul al doilea (1862).

CÎNTICELE POPORANE IN RAPORT CU ȚARA, ISTORIA ȘI DATINELE ROMÂNILOR

Manuscrisul studiului despre *Cînticele poporane în raport cu țara, istoria și datinele românilor* nu ni s-a păstrat. Sînt cunoscute în schimb trei ediții publicate de autor dintre care una — dat fiind scopul publicației în care apare — redă textul numai parțial.

Prima ediție s-a publicat în *Revista română pentru științe, litere și arte*, <aprilie> 1861, volumul I, p. 27—60, sub titlul : *Cîntecele poporane ale Europei răsăritene, mai cu seamă în raport cu țara, istoriea și datinele românilor*. Studiul este împărțit în două ; prima parte intitulată *Introducere*, cuprinde generalități despre poezia populară, a doua parte se intitulează *Articolul întîi*, ceea ce ar presupune intenția autorului de a mai continua cu alte exemplificări din poezia populară, dar studiul se oprește aici, iar în edițiile posterioare, Odobescu va da titluri definitive capitolelor, ne mai lăsînd nici o îndoială asupra posibilității de a mai continua [1].

Caracteristic pentru această ediție este bogăția notelor sublineare, constînd din trimiteri la o vastă bibliografie, sau din ample explicații ale unor pasaje din text. Este de remarcat că trimiterile bibliografice sînt completate cu citate din textele respective, mai cu seamă din autori greci, din care sînt transcrise numeroase fragmente.

Remarcăm în note transcrierea greșită a titlului în limba maghiară a culegerii de poezii populare a lui V. Alecsandri scris : *Viragoe á Roman (Oláh) nèp költezec mezegeröl*. Ismartet es kiadja Ais Károli Pest, 1858, 12[2]. Apar și alte greșeli de tipar ca : *să avam* pentru *să avem* ; *col.* pentru *vol.* etc. ...

Aspectul grafic, fonetic și gramatical al textului este cel obișnuit scrierilor din *Revista română*, care se resimte de alterările etimologiste și italienizante, de oscilațiile și neglijențele autorului, corectorului sau tipografului, căci frecvența inconsecvențelor și a alternanțelor ne determină să credem că multe se datoresc și acestora.

Amintim cîteva trăsături grafice specifice, de exemplu notarea lui *a* cu *é* (*prețuiéscă* scris și *prețuéscă, viéța, iésă*), dovadă a neglijenței cu care s-au făcut corecturile este și redarea lui *a* prin *ó* (*afóră*) ; *é* înlocuiește și diftongul *ia* (*veghéză, méză-zi, pétră*) ; este de remarcat că Odobescu folosește, în anii aceștia, în textele cu caractere latine triftongul *iea* care nu pare

să aibă întotdeauna valoare fonetică și pe care îl notează de multe ori *ié* în care *é* poate avea valoare numai de *a* (*abiea, apropieat, gloriea, memoriea, tradițiea, geometriea, mînuiea*) ; *ă* este notat cu *ĕ* (*culegĕtori, rĕmas, vĕdeşte*), sau cu *ŏ* (*încŏ*) ; *î* este notat cu *ê* (*dênșii*) și cu *û* (*sûnt*) ; *e* precedat de consoană labială este redat invariabil prin *e* (*pere, perdut*) și tot așa la început de silabă și precedat de vocală, rareori apare *ie* (*trebuie*) ; în numele proprii și în neologisme *i* este redat prin *y* (*typar, Egypet, egypteni, mariandyni, lithinyeni, magyari*) ; uneori, ca reminiscență a scrierii de tranziție, se întîlnește *k* pentru *c* (*kitariști, Balkani*) ; *th* pentru *t*, mai cu seamă în numele proprii (*Athena, Theut, Theba* etc. ...) și *ph* pentru *f* (*Phedru*) ; *z* intervocalic, final și înaintea ocluzivelor *b, g, m* și *v* este notat cu *s* ; *x* este redat de *s* (*esilat*) ; consoanele sînt de cele mai multe ori reduplicate (*cullegeri, transmissă, sufferințele, litterile*).

Apar alternanțe ca *ceia ce* și *ceea ce* și *sub* și *subt*, formă frecventă în scrisul din 1861, chiar dacă cuvîntul următor nu începe cu o vocală. Sub influența etimologismului și curentului italienizant scrie *vĕrbă* pentru *vorbă* și *anticuități* pentru *antichități* ș.a.

În ce privește lexicul se poate remarca folosirea unor neologisme și crearea a două cuvinte noi din limbile latină și greacă *achiu* (cuvînt intrat și în *Dicționarul Academiei*) și *noios*. Din punct de vedere morfologic este de reținut oscilațiile în folosirea genitiv-dativului feminin singular în *ei* și *ii* (*scrierei, Moldovii*) ; formele variabile ale articolului posesiv *a* (*jertfă al iubirei*) ; terminația în *ă* la nominativ-acuzativul feminin singular (*ideă*) ; *se* în loc de *să* (*se beau, se petreacă*).

A doua ediție originală apare în *Albumul macedo-român*, sub direcțiunea lui V. A. Urechia, București, 1880, p. 89—98. Publicarea acestui studiu în *Album*, era menită să arate marea unitate care există între românii de la nord și de la sud de Dunăre. Nu se mai publică aici și introducerea cu generalități despre poezia populară ci numai *Articolul întîi*, așa cum este numit în ediția I dar de data aceasta cu un titlu complet și explicativ : *Răsunete ale Pindului în Carpați. Nieoara — Diochiul — Năluca. Nieoara*, tipărit greșit *Nicoara*, este de fapt *Mieoara*, dat fiind însă că forma persistă în tot articolul și cum ar fi poate posibilă o pronunție intermediară între *m* și *n*, nu am putut-o elimina ca o greșeală tipografică, ci am menținut forma în variante.

În această ediție a doua, Odobescu operează modificări de construire a articolului și de formă, fondul rămînînd însă același.

În primul rînd autorul renunță la parte din bogatele note ale ediției I și mai cu seamă renunță la forma lor savantă cu citate întinse în limba greacă, reținînd numai trimiterile bibliografice.

Greșelile de tipar, întîlnite în ediția I sînt preluate de ediția a II-a care adăugînd altele le va transmite ediției a III-a.

Din punct de vedere grafic, fonetic și gramatical, textul apare schimbat datorită fluctuațiilor și influențelor intervenite în răstimp de aproape douăzeci de ani, schimbări care se vor definitiva în ediția a III-a. Pentru o mai plastică reprezentare a acestor diferențe și asemănări vom da mai jos cîteva exemple din variante.

A treia ediție originală este publicată în *Scrieri literare și istorice* ale lui A. I. Odobescu, volumul I, București, Editura librăriei Socec & Comp., 1887, în secțiunea III — *Literatură și arheologie din Revista română, 1861—1862*, p. 179—235.

Studiul apare împărțit în două părți sub titlul general : *Cînticele poporane în raport cu țara, istoria și datinele românilor*, prima parte conține introducerea, și a doua : *Răsunete ale Pindului în Carpați*, cu subtitlul : *Diochiul — Năluca — Mieoara, Moș Ajun* ; titlu pe care îl fixase încă la ediția a II-a, cu deosebiri în ordinea cuvintelor din subtitlu și a adăugării lui *Moș Ajun*, colontitlul rămînînd în permanență : *Cînticele poporane*.

---

[1] Cf. aici p. 441

[2] Cf. aici p. 6, r. 43—44 titlul corect.

Ediția a III-a reproduce în fond ediția I, cu modificări care în parte au fost făcute din ediția a II-a, pentru partea a doua.

Dacă fondul studiului rămîne același, forma sa este schimbată prin adăugirile făcute, modificările de sintagme, înlocuirile lexicale și grafia, alta în 1887 decît cea din 1861.

Pentru a actualiza ediția în 1887, Odobescu operează unele schimbări în textul și notele ediției din 1861, astfel încît intenții exprimate pentru viitor în ediția I să capete nuanță de prezent în ultima ediție, ca spre exemplu după ce dă în note o lungă bibliografie a poeziei populare române și străine încheie spunînd în ediția I (p. 28); *„Ne vom sili a da mai tîrziu notiții biografice și despre cînturile poporane ale magiarilor, ale polonilor, ale malo-rosienilor (rușii din mica Rusie) și a altor nații vecine, precum și de a completa pe cele de mai sus*, iar în ediția a III-a (p. 183); *„In zioa de azi* (1887) *s-ar putea mări în mod considerabil această listă bibliografică, mai ales dacă s-ar mai adaoge și notiții despre cînturile poporane ale albanezilor, ale magiarilor* etc. . . ."

Înainte de a trece la analiza amănunțită a textului ediției a III-a, semnalăm, ca și pentru ediția a II-a, renunțarea la luxul de note, de citate în limba greacă, așa cum apăruse în ediția I.

Ca aspecte grafice notăm redarea lui *a* prin *é*, așa cum îl întîlnim și în edițiile anterioare, *é* care înlocuiește normal diftongul *ea* și chiar *ia*. Din compararea celor trei ediții reiese și mai clară ezitarea lui Odobescu față de fonetismul triftongului *iea*, care numai în ediția I apare grafic ca atare, în celelalte fiind înlocuit cu *ié* sau mai des reducînd pe *é* la *a* : *apropieat* (1861), *apropiét* (1880), *apropiat* (1887) sau *mîniea* (1861), *mînia* (1880–1887), alteori *é* devine *ié* : *veghéză* (1861) *veghiéză* (1887) ; *ă* este notat cu *ĕ* (*țĕrile, sĕi*) sau cu *ŏ* (*cŏci*) *î* este notat cu *ê* (*tênăr*), cu *ô* (*fôntînă*) sau cu *û* (*adûnc*) ; *e* la început de silabă, precedat de vocală este mai întotdeauna, așa cum se va vedea din variante, notat cu diftongul *ie*, în schimb precedat de consoană labială rămîne *e* (*pere*) ; *y* nu mai notează pe *i*, nici în numele proprii (*Egipt, bitinieni, frigiei*) nici în cuvinte comune ; în locul grupului *th* folosește pe *t* și în numele proprii (*Atena, Teba, Tessalia*) și în cuvintele comune, de asemenea și pe *ph* îl notează cu *f* (*Fedru*) ; *z* intervocalic, final sau înaintea ocluzivelor *b, g, m* și *v*, este notat cu *s*, în schimb *x* este rareori redat prin *s*.

Alternanțele sînt numeroase : *sub – subt*, chiar și înainte de consoană, *daca – dacă, ceia ce – ceea ce, care – cari* etc. Lexicul este puțin modificat. Topica frazei este uneori schimbată, din dorința de perfecționare a stilului sau din motive de eufonie, de exemplu în formularea : *„el spune încă că aedul"*, din 1861, omite pe *încă* în 1887.

Este de remarcat că influența etimologistă se resimte în limba celor două ediții din 1861 și 1887, dar nu operată întotdeauna pe aceleași elemente.

Trebuie să subliniem, ca deosebiri consecvente între cele două ediții, încetarea în 1887 a reduplicării consoanelor și adoptarea permanentă a terminației *iune* pentru substantivele feminine terminate în *ie*.

Dăm cîteva exemple din variantele ediției de față pentru a reține diferențele dintre cele trei ediții și în ce măsură ediția a II-a oscilează între ediția I și ediția a III-a.

Pentru grafii și fonetism : *cîntece* (1861–1880) – *cîntice* (1887) ; *mizlocul* (1861) – *mijlocul* (1887) ; *esilat* (1861) – *exilat* (1887), *vărbește* (1861) – *vorbește* (1887) ; *adaogă* (1861 – – *adaoge* (1887), *trebue* (1861) – *trebuie* (1887), *esprimate* (1861), – *exprimate* (1887), *limbele noui* (1861) – *limbile nouă* (1887), *veche* (1861) – *vechiă* (1880) – *vechie* (1887), *resfrînt* (1861) – *răsfrînt* (1880–1887), *simția* (1861) – *simțea* (1880–1887), *descîntecul* (1861–1880) – *descînticul* (1887), *respunde* (1861–1880) – *răspunde* (1887), *Franța* (1861) – *Francia* (1887).

Din punct de vedere gramatical : *epoci* (1861 – 1880) – *epoce* (1887), *reguli* (1861) – *regule* (1887), *timpurilor trecute* (1861) – *timpilor trecuți* (1887), *întîmpina* (1861) – *întîmpină* (1880–1887), *se îmbină* (1861–1880) – *se îmbina* (1887).

Schimbări lexicale : *coloană* (1861–1880) – *columnă* (1887), *fiul Timpului* (1861) – *fiul lui Cronos* (1887), *refren* (1861) – *cuvinte* (1880–1887) etc.

Iată și cîteva modificări de frază, tinzînd numai spre simplificare : *„Linos era cîntecul poporan cel mai vechi și cel mai însemnat"* (1861–1880) – *„Linos era cînticul poporan cel mai însemnat* (1887) ; *„și care piere jertfită de geloasa rivalitate a zeului Apollon"* (1861–1880) – *„și care piere jertfă a geloasei rivalități a zeului Apolon"* (1887).

Cu toate nedeterminările și ezitările atît grafice cît și fonetice și gramaticale, socotim totuși că ediția din 1887, cu modificările arătate, corespunde dorinței autorului, deci am adoptat-o ca ediție de bază.

Pentru redarea întocmai a ediției I, s-au transcris integral în variante notele sublineare.

Greșelile de tipar evidente au fost corectate tacit. Numele proprii transcrise așa cum s-a arătat mai sus, cu *y*, *ch*, *ph*, în ediția I sau omiterea lui H inițial (*Esiod, Omer,*) în ediția a III-a nu au mai fost prinse în variante, cu excepția numelui *Egipet*, la care intervine o schimbare fonetică.

SIGLE

A – ediția I, publicată în *Revista română pentru științe, litere și arte*, <aprilie> 1861, volumul I, p. 27–60.

B – ediția a II-a, publicată în *Albumul macedo-român*, sub direcțiunea lui V. A. Urechia, București, 1880, p. 89–98.

C – ediția a III-a, publicată în *Scrieri literare și istorice*, ale lui A. I. Odobescu, volumul I, București, Editura librăriei Socec & Comp., 1887, în secțiunea III – *Literatură și arheologie din Revista română, 1861–1862*, p. 179–235.

M – lecțiuni stabilite prin conjectură.

VARIANTE

4

1–2 Cînticele poporane în raport cu țara, istoria și datinele românilor. *C* ; Cîntecele poporane ale Europei răsăritene, mai cu seamă în raport cu țara, istoriea și datinele românilor. Introducere. *A* || **5** cîntice *C* ; cîntece *A* || **6** deosebitelor *C* ; deosebitor *A* || 8 cîntice *C* ; cîntece *A* || **15** sînțenie *C* ; sfințenie *A* || **19** istoria *C* ; istoriea *A* || **21** vorbind *C* ; vărbind *A* || **23** trăiește *C* ; trăește *A* || **25** istoria *C* ; istoriea *A* || **30** cînticele *C* ; cîntecele *A* || **34** Francia *C* ; Franța *A* || **35** cîntice *C* ; cîntece *A* || **36** adică *C* ; adecă *A* | înconjoară *C* ; înconjur *A* || **37** cînticele *C* ; cîntecele *A* ||

6

2 istoria *C* ; istoriea *A* || **3** principiul vital *C* ; principul vital *A* || **4** îmbilșugate *C* ; îmbelșugate *A* || **8** cîntice *C* ; cîntece *A* | sînt *C* ; sfînt *A* || **9** nouă *C* ; nuoi *A* || **10** sînțenie *C* ; sfințenie *A* || **12** cîntic *C* ; cîntec *A* || **22** se va adaoge *C* ; se va adăoga *A* || **23** cînticele *C* ; cîntecele *A* || **24** adăogite *C* ; adăogate *A* || **25** franțuzește *C* ; franțozește *A* || **26** cîntice *C* ; cîntece *A* || **29** cînticele *C* ; cîntecele *A* | Alecsandri *C* ; Alexandri *A* || **30** cîntice *C* ; cîntece *A* | Alecsandri *C* ; Alexandri

A || **31** cînticele C ; cîntecele A || **34** cîntice C ; cîntece A | cîntice C ; cîntece A || O. Dumitrescu C ;
O. Dimitrescu A | cîntice C ; cîntece A || **35** îmbele C ; ambele A | cîntice C ; cîntece A || **36**
Colecțiunea C ; Colecțiea A || Alecsandri C ; Alexandri A | franțuzește C ; franțozește A || **37**
Alecsandri C ; Alexandri A || **38** cîntice C ; cîntece A || **39** colecțiunile C ; colecțiile A || **40** Alecsandri
C ; Alexandri A || **42** cînticele C ; cîntecele A || **44** colecțiunea C ; colecțiea A || **46–47** colecțiune
C ; colecție A || **47** colecțiunea C ; colecțiea A || **48** Alecsandri C ; Alexandri A | cînticele C ;
cîntecele A || **50–52.** În zioa de azi (1887) s-ar putea mări în mod considerabil această listă
bibliografică, mai ales daca s-ar mai adaoge și notiții despre cînturile poporane ale albanezilor,
ale magiarilor, ale polonilor, ale malo-rosienilor (rușii din mica Rusie) și ale altor națiuni
vecine. C ; Ne vom sili a da mai tîrziu notiții biografice și despre cînturile poporane ale ma-
giarilor, ale polonilor, ale malo-rosienilor (rușii din mica Rusie) și a altor nații vecine, precum
și de a complecta pe cele de mai sus. A ||

7

2 pensulei C ; penelului A | jăfuiesc C ; jăfuesc A | cînticul C ; cîntecul A || **6** dintr-o casă ce-a ars
C ; dintr-o casă ce s-a ars A || **8** mijlocul C ; mizlocul A | mijlocul C ; mizlocul A || **10** mîngîiere
C ; mîngîere[1] A || **11** exilat C ; esilat A | patria C ; patriea A || **13** cînticele C ; cîntecele A |
mijloacele C ; mizloacele A || **17** strălucite C ; *corupt* : strălucite A || **21** veghiază C ; veghează A |
unde se păstrează amintirile naționale. C ; unde sînt amintirile naționale. A || **25–26** ce cunoaște
gloria și fericirea numai ca o amintire C ; ce cunoaște gloriea și fericirea ca o amintire A ||
32 vieței C ; vieții A | lacrime C ; lacrămi A || **33** se-nvoiește C ; se-nvoește A || **38** măiestrie C ;
măestrie A | memoria C ; memoriea A || **39** modulațiunile repețite C ; modulațiile repetate A ||
44 vorbit C ; vărbit A ||

8

2 să-i vină C ; să-i vie A || **4** măiestrită C ; măestrită A | aceia C ; aceea A || **11** poezia poporană . . .
are simplități C ; poezia poporană . . . are în sine simplități A || **13** de pre artă C ; de pe artă
A || **14** adaoge C ; adaogă A | cîntic C ; cîntec A || **15-16** cînticului C ; cîntecul A || **17** cînticul C ;
cîntecul A || **18** să numere, să măsoare și să cumpănească C ; se numere, se măsoare și se cum-
pănească A || **21** cînticul C ; cîntecul A || **23** ceia ce C ; ceea ce A || **24** elen C ; elin A || **27–28**
templului Dianei C ; templului Dianei Agriei A || **33** ne-ar mai fi păsut nouă ceva de părerile
celorlalți C ; ne-ar mai fi păsut noă oare ceva de părelile celorlalți A || **36** Egipt C ; Egipet
A || **37** ce-i zice C ; ce-i zic A || **38** geometria și astronomia C ; geometriea și astronomica A ||
39 Egiptului C ; Egipetului A ||

9

1 elenii C ; elinii A | Egipt C ; Egipet A || **2** venind C ; viind A | măiestrii C ; măestrii A |
trebuiește C ; trebuește A || **3** el întrebă C ; el întreba A || **4** ceia ce C ; ceea ce A || **5** măies-
trii C ; măestri A || **6** vorbă C ; vărbă A || **8** măiestrețule C ; măestrețule A || **9** măiestriile C ;
măestriile A || **12** scrierii C ; scrierei A || **18** Egipt C ; Egipet A || **22** priimeau C ; primeau A

---

[1] *scris* : mînghiere.

M || **23** vorbește C ; vărbește A || **33** ai dreptate C ; ai toată dreptatea A || **34** Căci, vezi tu, o
Fedre C ; Căci, vezi, o Fedre A || **35** se arată C ; se arăt A || **40** trebuie C ; trebue A | Dis-
prețuit C ; Desprețuit A || **42** cînticului C ; cîntecului A | aceia C ; aceea A || **44** îi adaoge C ;
îi adaogă A | vorbă C ; vărbă A || **48** trebuie C ; trebue A | cînticul C ; cîntecul A ||

10

2 regule C ; reguli A || **6** timpilor trecuți C ; timpurilor trecute A | exprimate C ; esprimate A ||
8 limbile nouă C ; limbele noui A || **11** vorbii C ; vărbii A | alcătuiesc C ; alcătuesc A || **14** să cer-
cetăm C ; se cercetăm A || **17** cînticele C ; cîntecele A || **20** cîntice C ; cîntece A || **26** națiuni apro-
piate C ; nații învecinate A || **30** comparațiuni C ; comparații A || **36** națiuni C ; nații A || **39–40**
Răsunete ale Pindului în Carpați. Diochiul-Năluca-Mieoara-Moșajun, C ; Răsunete ale
Pindului în Carpați. Nieoara–Diochiul–Năluca B ; Articolul întîi. A ||.

11

2 vaietul C B ; vaetul A || **4** mîngîieri C ; mîngîieri[1] B A || **4–5** religiunea, filosofia C B ; reli-
giea, filosofiea A || **8** să se manifeste C ; să se manifesteze B A || **11** mistuiește C B ; mistuește
A || **13** minții C ; minței A B || **14** să dea C B ; se dea A || **16** Egipt C ; Egipet A B || **17** cînticele
C A ; cîntecele B | ce se leagă C B ; se leg A || **20** vorbind C B ; vărbind A | Egipt C B ; Egipet
A || **21** Fenicia C B ; Feniciea A || **23** elenii C B ; ellini A || **24–25** Linul pe limba egipteană C B ;
Linul pe egiptenește A || **26** Egiptului CB ; Egipetului A | vaietări C B ; văetări A || **28** Dacă
C B ; Daca A || **29** resăritene C B ; răsăritene A || **30** tradițiuni CB ; tradiții A || **32** Pontele-
Euxin C ; Pontul Euxin B A || **34** tradițiunea CB ; tradiția A || **37** vaietare C B ; văetare A || **39**
întîmpină C B ; întîmpina A || **40** patria C B ; patriea A || **44** a iubirei CB ; al iubirei, A || **46**
Erodot cart. II § 79. *CB;* Herodoti liber II § 79 : „...καὶ δὴ καὶ ἄεισμα ἔν ἐστι, Λίνος,
ὅσπερ ἔν τε Φοινίκῃ ἀοίδιμός ἐστι καὶ ἐν Κύπρῳ, καὶ ἄλλῃ κατὰ μέντοι τοι ἔθνεα οὔνομα
ἔχει, συμφέραται δε ὠυτὸς εἶναι τὸν οἱ ‘'Ελληνες Λίνον ὀνομάζοντες ἀείδουσι ὥστε πολλὰ μὲν
καὶ ἄλλα ἀποθωυμάζειν με τῶν περὶ Αἴγυπτον, ἔοντων, ἐν δὲ δὴ καὶ τὸν Λίνον ὁκόθεν ἔλαβον·
φαίνονται δὲ ἀεὶ κοτε τοῦτον ἀείδοντες· ἔστι δέ Αἰγυπτιστὶ ὁ Λίνος καλεύμενος Μανέρως,
ἔφασαν δὲ μεν Αἰγύπτιοι τοῦ πρώτου βασιλεῦσαντος Αἰγύπτου παῖδα μουνογενέα γενέσθαι·
ἀποθανόντα δ’αὐτὸν ἄνωρον, θρίνοισι τούτοισι ὑπ’Αἰγυπτίων τιμηθῆναι καὶ ἀοιδὴν τε ταύτην
πρώτην καὶ μούνην σφίσι γενέσθαι.“ A || **48** Eschil, Perșii, v. 935 et sq. C B ; Aeschyli Persae
v. 935 sq : „προσφθογγόν σοι νόστου, τὰν / κακοφάτιδα βοάν, / κακομέλƨτον ’ιὰν / Μαριανδυνοῦ
θρηνητῆρος / πέμψω πολύδακρυν ἰακχάν.“ A ||

12

2 cîntice C ; cîntece în B A | dupe C ; după B A || **5** vechie C A ; vechiă B || **6** pricinuiește C ; pri-
cinuește BA || 8 răsfrînt C B ; resfrînt A || **9** aceiașiC ; aceași B A | idee C A ; ideă B | să avem voie
C ; să avem voe B ; se avem voe A | străbate C B ; strebate A || **10** prin cari C ; prin carii B A ||
11 aceiași C B ; aceeaș A | cînticul C ; cîntecul B A || **14** suie C ; sue B A || **18** să beau C ; se
beau B A || **22** dacă C B ; daca A | mînia C B ; mîniea A || **30** să nu fie C B ; se nu fie A ||

---

[1] *scris* : mînghîeri.

31 să nu fie *C B*; se nu fie *A* || **32** blăstemată *C*; blestemată *B A* || **33** mulțămea *C*;
mulțumea *A*; mulțămia *B* || **35** o găsea *C*; o găsia *BA* || **39** și-nghițea *C B*; și-nghiția *A* || **40** și
simțea *C B*; și simția *A* || **41** și-nghițea *C B*; și-nghiția *A* || **43** și-nghițea *C B*; și-nghiția
A || **45** Theocrit, Idila XIII. Properțiu, C. 45. Petroniu, 83 *C B*; Theocriti Idyllion XIII
Welcker; Über den Linos, pag 12 sq. Propertius V. 45: „cuius tu accensae Dryades candore
puellae”. Petronius, 83, „candidus Hylas” *A* || **46** Ernst von[1] Lasaulx, Die Linosklage. *C B*;
Ernst von Lasaulx, Die Linosklage. Studien des classischen Alterthums, Regensburg, 1854.
A || **48** Alecsandri *C B*; Alexandri *A* ||

13

1 că-nghițise o Nălucă; că înghițise o Nălucă *A* || **5** dupe *C*; după *B A* || **7** descînticul *C*; descîn-
tecul *B A* | aceiași *C B*; aceiaş *A* || **8** răspunde *C*; respunde *B A* || **10** plioapă *AM*; *corupt*: pliopă
C; *corupt*: pleopă *B* || **15** epoce *C*; epoci *BA* || **19** vechimii *C*; vechimei *A B* || **21** răspîndirea *C*;
respîndirea *B A* || **25** La eleni, Linos era cînticul poporan cel mai însemnat *C*; La elini Linos
era cîntecul poporan cel mai vechi și cel mai însemnat *B A* || **27** se îmbina *C*; se îmbină *BA* ||
38 O Line, tu ești cinstit *C*; O Line, tu ești onorat *BA* || **41** închipuirii *C*;
închipuirei *BA* || **42** Theocrit, Idila VI, 34 et sq. *CB*; Theocriti Idyllion VI. V. 34
sq: „καὶ γάρ θην ὀυδ’ εἶδος ἔχω κακὸν, ὥς με λέγοντι./ ἦ γὰρ πρὰν ἐς πόντον
ἐσέβλεπον· ἧς δε γαλάνα / καὶ καλὰ μὲν τα γένεια, καλὰ δ’ἐμὶν ἁ μία κώρα,/ ὡς παρ’
ἐμὶν κέκριται, κατεφαίνετο τῶν δε τ’ὀδόντων / λευκοτέραν αὐγὰν Παρίας ὑπέφαινε λίθοιο./
ὡς μὴ βασκανθῶ δὲ, τρὶς εἰς ἐμόν ἔπτυσα κόλπος.“ *A* || **43** F. G. Welcker, Ueber den
Linos. *CB*; F. G. Welcker. Ueber den Linos. Kleine Schrifften, Bonn 1844. 1. Band. *A* ||
44 Alfred Maury, Histoire des religions de la Grèce ancienne, Paris, 1857, Tom. L, pag. 242.
A; *omite* Paris *în CB* || **45** Omer, Iliada XVIII, v. 567, *CB*; Homeri Ilias. XVIII. V. 567.:
„παρθενικαὶ δὲ καὶ ἠΐθεου ἀταλὰ φρονέοντες,/ πλεκτοῖς ’εν μέσσοισι πάϊς φόρμιγγι λιγείη /
ἱμερόεν κιθάριζε λίνον δ’ὑπὸ καλὸν ἀείδην / λεπταλέῃ φονῇ./“ *A* || **46** Iuliu Polluce. *CB*; Pre-
cum și cîntecul Lithyerses. Iulius Pollux din Naucratis autorul cărții zise: „’Ονομαστικὸν
pe la 180 dupe Hristos, I, 38. *A* || **47** Omer, Iliaca XVIII, V. 570. *C B*; Homeri Ilias XVIII,
V 570. Aceste versuri sînt așezate precum urmează de Theod. Bergk, Poetae lyrici graeci,
Lipsiae 1853, pag. 1026. Schneidewinn le socotește făcute de un Melannipid. „Ω Λίνε
(πᾶσι) θεοῖσιν / τετιμένε, σοὶ γὰρ ἔδωκαν / πρώτῳ λιγυραῖς ἀεῖσαι. / Φοῖβος δε κότῳ
σ’ἀναιρεῖ,/ Μοῦσαι δὲ σε θρηνέουσιν.“ *A* ||

14

1—2 și care piere jertfă a geloasei rivalități a zeului Apolon *C*; și care piere jertfită de ge-
loasa rivalitate a zeului Apollon *A B* || **3** genealogia *CB*; genealogiea *A* || **5** citariști *C*; chitariști
B; kitariști *A* || **7** chiamă *C B*; chiem *A* || **8** el spune că aedul Linos era dedat cu știința. *C B*;
el spune încă că aedul Linos era dedat cu toată știința *A* || **11** „Ut Linus hic illi, *CB*; Ut Linus
haec illi, *A* || **13** elenii *C*; elinii *B A* || **17** ai poeziei elene *B A*; *omite* elene *în C* | tărîmul *C B*; teri-
mul *A* || **31** Pieria, *AC*; *corupt*: Persia, în *B* || **32** Joe, fiul lui Cronos *C*; Joe fiul Timpului *A* ||
34 columnă *C*; coloană *B A* || **39** Esiod, în fragmente. *C B*; Hesiodi fragmentum ad Eusthat,
in Iliad: „Οὐρανίη δ’ἄρ ἔτικτε Λίνον πολυήρατον ὑίον / ὅν δη ὅσοι βροτοί εἰσιν ἀοιδοὶ καὶ
κιθαρισταὶ / πάντες μέν θρηνοῦσι ἐν εἰλαπίναις τε χοροῖς τε, / ἀρχόμενοι δε Λίνον καὶ

---

[1] *corupt*: vor în C B.

λήγοντες καλέουσιν.“ *A* || **40** Clement[1] din Alexandria, în Stromate I. *C B*; Clemans Alexand. Stron. I, pag. 121: „παντοίας σοφίας δεδαηκότα.“ *A* || **41** Virgiliu, Eclog[2] VI, V 73. *CB*; Virgilii Ecloga VI. V 73. *A* || **42** Alf. Maury, op. cit. K. Ot. Müller, Istor. liter. elene, t. 1. *CB*; Alfred Maury. Hist. des relig. de la Grèce ancienne, vol.1. p. 239. K. Ott Müller. Geschichte der Griechischen Literatur, 1 Band pag. 43. A || **43** Esiod Teogonia, V. 36 *CB*; Hesiodi Theogonia V. 36 sq: „Τύνη, Μουσάων ἀρχώμεθα, ταὶ Διὶ πατρὶ / ὑμνεῦσαι τέρπουσι μέγαν νόον ἐντὸς ’Ολύμπου,/ εἰρεῦσαι τὰ τ’ἐόντα τὰ τ’ἐσσόμενα πρό τ’ἐόντα, / φωνῇ ὁμηρεῦσαι· τῶν δ’ἀκάματος ῥέει αὐδὴ / ’εκ στομάτων ἡδεῖα· γελᾷ δὲ τε δώματα πατρὸς / Ζηνὸς ’εριγδούποιο θεᾶν ὀπὶ λειριοέσσῃ/σκιδναμένῃ· ἠχεῖ δε κάρη νιφόεντος ’Ολύμπου,/δώματό τ’ἀθανάτων.. .... / .... / ὑμνεῦσαι τέρπουσι Διὸς νόον ἐντὸς ’Ολύμπου/Μοῦσαι ’Ολυμπίαδες, κοῦραι Διὸς αἰγιόχοιο, / τὰς ἐν Πιερίῃ Κρονίδῃ τέκε πατρὶ μιγεῖσα / Μνημοσύνη, γουνοῖσιν ’Ελευθῆρος μεδέουσα.“ *A* || **44** Voy. en Grèce, *CB*; Voyage en Grèce, *A* || **46** Pausanias, IX, 29 § 3. *CB*; Pausanias, IX, 29 § 3 — Relative la mormîntul lui Linos din Theba și la altul care se vedea la Chalkis în Eubea, sînt următoarele epigrame: „Κρύπτω τὸν θεὸν ἄνδρα Λίνον Μουσῶν θεράποντα·/ τὸν πολυθρήνητον Λίνον ἄι Λίνον ἥδε πατρῴα / Φοιβείοις βέλεσιν γῆ κατέχει φθιμένον.“ (Scholia Victorini) „῏Ωδε Λίνον θηβαῖον ’εδέξατο γαῖα θανόντα,/ Μούσης Οὐρανίης ὑιὸν ἐϋστέφανον.“ (Diogeni Prooemion. 4.) *A* ||

16

4 văietări *C B*; vaetări *A* | muierile *CB*; muerile *A* || **6** al nimfei marine *A*; *omite* marine în *CB* || **9** apropiat *C*; apropieat[3] *BA* || **10** lunelor *C*; lunilor *AB* || **13** vorbă *CB*; vărbă *A* || **13—14** despre repețita cîntare a lui *C*; despre mult repetata cîntare a[4] lui *B A* | să nu uităm *CB*; se nu uităm *A* || **16** rămîne tăgăduită *CB*; rămîne de tăgăduit *A* || **17** către cultul *CB*; la cultul *A* || **18** Domn Stăpîn *adaugă exponent și notă sublineară* 4; poate că și fabula mai tîrzie ce se repețea[5] *CB*; Domn Stepîn *omite exponent și nota sublineară*, și această numire se dă mai cu seamă Zeului luminei și al căldurei, Soarelui *adaugă exponent și notă sublineară* 3, poate că și fabula mai tîrzie ce se repeta *A* || **24** repețiră *C*; repetară *B A* || văietările *CB*; văetările *A* || **27** zeiesc *CB*; zeesc *A* || **28** să petreacă *CB*; se petreacă *A* || **29** fabulă *adaugă exponent și notă sublinieară*: Note asupra idilei lui Bion intitulată: Cîntarea lui Adonis, în traducțiunea lui Gregoire și Collombet în *A*; *omite în C* și *B*. || **32** adică *C*; adecă *BA* || **35** Fii-ne *AC*; Fiă-ne *B* || **37** răspîndită *C*; respîndită *AB* | țărmurile *A C*; țermurile *B* || **38** elenii *CB*; elinii *A* | vădește *C*; vedește *BA* | religiunea anticității, acea veche tradițiune *C*; religiunea anticuității, acea vechiă tradițiune *B*; religiea anticuității, acea vechie tradiție *A* || **41** reslățită *CB*; răslețită *A* || **43** K. Ot. Müller, Orchomenos. *CB*; Karl Otfried Müller. Orchomenos und die Mynier. Fr. Fiedler, Geographie und Geschichte von Alt Griechenland. *A* || **44** Welcker, Preller, oper. cit., Pausanias, II, 19, § 1. *CB*; Welcker, Ueber den Linos. Preller, Griech. Mythol. 1. p. 310 Canon. 19. Pausanias II, 19 § 1. *A* || **45** Pausanias, IX, 29, § 8. *CB*; Pausanias IX, 29 § 8: „Σαπφὼ δέ ἡ Λεσβία τοῦ Οἰτολίνου τὸ ὄνομα ἐκ τῶν ἐπῶν τοῦ Πάμφου μαθοῦσα, ῎Αδωνιν ὁμοῦ καὶ Οἰνόλινον ᾖσε”. *A* || **48** Theocrit, Idila XV *CB*; Theocriti Idyllion XV. Συρακουσίαι ἤ ’Αδωνιαζούσαι. v 143 „῞Ιλαθι νῦν, φίλ’ ῎Αδωνι, καὶ ἐς νέωτ’ εὐθυμήσαις / καὶ νῦν ἦλθες, ῎Αδωνι, καὶ ὅκκ’ἀφίκῃ φίλος ἡξεῖς.“ *A* ||

---

[1] Clementie în B.
[2] *Corupt*: Ecol. în B.
[3] *Scris*: apropiét în B.
[4] *Corupt*: ale.
[5] repetă în B.

17

1 măiestreţi *CB*; măesterţi *A* || **2** consînţită *CB*; consfinţită *A* || **3** eleni *CB*; elini *A* || **5** ca o expresiune *C*; ca o invocaţie *A*; ca o invocaţiune *B* | dăstăinuiau *CB*; destăinuiau *A* || **7** văietîndu-se *CB*; văetîndu-se *A* || **10** deşanţată *CB*; deşănţată *A* || **14** îşi va smulge *C*; îşi va rupe *BA* || **23** sînt grămădite cu o măiestreaţă emfază, demnă de Euripidi [1] *CB*; sînt grămădiţi cu un măreţ emfas vrednic de Euripid *A* || **25** exclamaţiunea *CB*; exclamaţiea *A* | să ne fie [2] *CB*; se ne fie *A* || **26** voia *CB*; voea *A* || **30** văietau *CB*; văetau *A* | poporaţiune *C*; populaţiune *B*; populaţie *A* || **33** Francia *CB*; Franţa *A* || **34** războielor *CB*; războaelor *A* || **35** cu aceste cuvinte mereu repeţite *CB*[3]; cu acest refren în veci repetat *A* || **41** Eschil, Agamemnon, v, 120. *CB*; Aeschyli Agamemnon v. 120—159. „αἴλινον, αἴλινον εἰπέ...“ *A* || **42** Sofoclu, Aiax, v. 621. *CB*; Sophoclis Aias. V. 622: „ἦ που παλαιᾶ /μὲν ἐντροφος ἁμέρᾳ, / λευκῷ δε γήρᾳ/μάτηρ, νιν ὅταν νοσοῦντα / φρενομόρως ἀκούσῃ,/ αἴλινον, αἴλινον,/οὐδ᾽οἰκτρᾶς γόον ὄρνιθος ἀηδοῦς / ἥσει δύσμορος, ἀλλ᾽ ὀξυτόνους μεν ᾠδᾶς / θρηνήσει· χερόπληκτοι δ᾽/ ἐν στέρνοισι πεσοῦνται / δοῦποι, καὶ πολιᾶς ἄμυγμα χαίτας.“ *A* || **43** Euripid, Fenicele, v. 1519. *CB*; Euripidis, Phoenissae. v. 1519: „Ταλαιν᾽ὡς ᾽ελελίζω./ τὶς ἄρ ὄρνις ἢ δρυὸς ἢ / ἐλάτας ἀκροκόμοις / αμφὶ κλάδοις ἐζομένα / Μονομάτορος ὀδυρμοῖς ἐμοῖς / ἀχήσει ξυνῳδός; / Αἴλινον ἀιάγμασιν ἃ / τοῖς δε προκλάω,/ Μονάδ᾽αἰῶνα διάξουσα, τὸν ἀεὶ / χρόνον ἐν λειβομένοις δακρύοις.“ *A* || **44** *op. cit.* *CB*; Welker. Ueber den Linos, pag. 27 sq. *A* || **45** Eschil, Prometeu lănţuit, v. 877. *CB*; Francisque-Michel, Le pays Basque, Paris, 1857, pag. 228 *în A* ||

18

1 elenii *CB*; elinii *A* || **2** văietările *CB*; văetările *A* || **5** striga *C*; strigă *BA* | Eschil. *adaugă nota sublineară* Aeschyli Prometheus, v. 877: „ἐλελεῦ, ἐλελεῦ, ὑπο μ᾽αὖ σφάκελος / καὶ φρενοπληγεῖς μανίαι θάλπουσ᾽...“ *în* A; *omite nota sublineară în CB* || **6** această *CB*; *corupt*: aceasta *A* || **20** analogia *CB*; analogiea *A* || **21** trebuie *C*; trebue *BA* || **24** ideile *CB*; ideele *A* || **27** să se transmită *CB*; să se transmiţă *A* || **28** aceleaşi *C*; aceleaş *BA* || **28—29** amănuntei analize *C*; amăruntei analize *B*; amăruntului analis *A* || **29** eleni *CB*; elini *A* || **32** picior *CB*; piceor *A* || **44** se sfătuiră *C*; se svătuiră *BA* ||

19

1 Mioriţă *CA*; *corupt*: Nioriţă *B* || **7** Mioriţa, mioara? *CA*; *corupt*: Nioriţa, nioara? *B* || **15** măicuţa *CB*; măicuţă *A* || **25** să spui *CB*; se spui *A* || **32** să-mi aud eu cînii! *C*; se-mi auz cînii! *BA* || **34** să-mi *CB*; se-mi *A* || **35** fluieraş *CB*; flueraş *A* || **37** fluieraş *CB*; flueraş *A* || **39** fluieraş *CB*; flueraş *A* ||

20

1 să despuiem *CB*; se aespuiem *A* | închipuirii *C*; închipuirei *AB* || **4** Mieoara *CA*; *corupt*: Nieoara *B* | izvorîtă *C*; izvorită *BA* || **5** aceiaşi *CB*; aceeaşi *A* || **6** *corupt*: partea *C*; parte *BAM* || **7** asemuirii *CB*; asemuirei *A* | trebuie *C*; trebue *BA* || **8** dacă *CB*; *corupt*: daca *A* || **10** ce da antichítatea [1] acestei tradiţiuni *CB*; ce da anticuitatea acestei tradiţii *A* || **12** descolorate *CB*; decolorate *A* || **13** răsipite *CB*; risipite *A* || **18** tradiţiunile *CB*; tradiţiile *A* || **20** obiceie *CB*; obicee *A* | aceia *CB*; aceea *A* | cînticul *C*; cîntecul *BA* || **23** vorbind *CB*; vărbind *A* || **24** idea *CB*; ideea *A* || **26** existenţa *CB*; existinţa *A* || **27—28** Ideile însă de căpetenie, acelea pe care nici o lege *C*; Ideele însă de căpetenie, acelea ce stau în veci faţă minţii omului, acelea pe care nici o lege *BA* || **28** cu sînţenie *C*; cu sînţeniă *B* cu sfinţenie *A*; || **30** Mieoara *CA*; Nieoara *B* | adică *C*; adecă *BA* || **42** în regiuni *CB*; în regii *A* || **45** imaginaţiunii *CB*; imaginaţiei *A* | aceia *C*; acea *BA* || **48** nemuririi *C*; nemurirei *BA* || **49** Lessing, *CB*; Vezi pentru aceasta, disertaţiunea lui Lessing: *A* ||

---

[1] Euripid în B.
[2] fiă în B.
[3] repetate în B.

21

2 fluieraşe de fag, ce mult zic cu drag, prin cele de os, *C*; flueraşe de fag, ce mult zic cu drag, prin cele de soc, ce mult zic cu foc, prin cele de os, *BA* || **4** fluiere *C*; fluere *AB* || **15** se umplu *CB* se împlu *A* | zeiesc *C*; zeesc *BA* || **20** balada Mieoara *C*; balada noastră Mieoara [2] *BA* || **22** cutreierat *CB*; cutreerat *A* | imaginaţiunea *CB*; imaginaţiea *A* || **23** eleni *CB*; elini *A* || **24** elinic *CB*; elinesc *A* || **26** trebuie *C*; trebue *BA* || **29** împrumuturi *CB*; împrumutaţi *A* || **31** înduoioasă *CB*; îndoioasă *A* || **32** se află *C*; se aflu *BA* || **33** Mioriţă [3] *CA*; *corupt. Nioriţa B* || **40** iertat *CB*; ertat *A* || **41** Macedonia *CA*; Macedoniea *A* || **45** Bion, Epitafium Adonidis, *CB*; *Bionis* Epitaphium Adonidis, v. 18. „κεῖνον μὲν περὶ παῖδα φίλοι κύνες υὡρύσαντο.“ *A* || **46** Idem *CB*; Bionis Epith. Adon. v. 19. „...ἁ δ᾽ ᾽Αφροδίτα,/ λυσαμένα πλοκαμίδας, ἀνά δρυμὼς ἀλάληται / πενθαλέα, νήπλεκτος, ἀσάνδαλος· αἱ δε βάτοι νυν./ ᾽ερχομέναν κείροντι, καὶ ἱερὸν ἅιμα δρέπονται / ᾽Οξὺ δὲ κωκύουσα δι᾽ ἄγκεα μακρὰ φορεῖται,/ ᾽Ασσύριον βοόωσα πόσιν, καὶ παῖδα καλεῦσα.“ *A* || **47** La pagina 341 *CB*; Lexicon Valachico—Latino — Hungarico — Germanicum, quod a pluribus auctoribus decursu XXX et amplius annorum elaboratum est, Budac, 1825, pag. 341, col. 2 *A* ||

22

1 buluc şi a bulucire *omite exponent şi notă sublineară* în *C*; buluc şi a bulucire *adaugă exponent şi notă sublineară* 5: Miron Costin etc. *în B*; buluc a bulucire *adaugă exponent şi nota sublineară* 1: „Ion Vodă, dacă au strins oastea toată şi s-au bulucit la un loc... „Miron Costin în Letopiseţele Moldovii. Tom I, pag. 193 şi passim., *în A* || **5** împrumuturi *CB*; împrumutări *A* | adică *CB*; adecă *A* || **8** încă *CB*; *corupt*: însă *în A* || **10** măiestru *CB*; măestreţ *A* || **11** trebuie *C*; trebue *BA* | să se vorbească, să se sfătuiască *CB*; se se vărbească, se se sfătuiască *A* || **12** să mi-l *CB*; se mi-l *A* || **17** Macedonia *CB*; Macedoniea *A* || **19** Mieoara *CA*; *corupt* Nieoara *B* || **21** adaogem *C*; *corupt*: adăogem *B*; adăogăm *A* || **26** patria *CB*; patriea *A* || **31** Mieoarei *CA*; *corupt*: Nieoarei *B* || **32** să hotărîm *CB*; se hotărîm *A* || **35** închipuirii *C*; închipuirei *BA* || **37** vorba *CB*; vărba *A* || **38** oareşicare *CB*; oareşcare *A* || **39** cînticele *CB*; cîntecele *A* || **40** în care *CB*; în carele *A* || **43** cîntice *CB*; cîntece *A* | cîntic *CB*; cîntec *A* || **44** cîntic *CB*; cîntec *A* || **46** nouă *C*; noui *BA* ||

---

[1] scris: anticuitatea în B.
[2] *corupt*: Nicoara în B.
[3] Mioriţa în C.

23

5 să înfățișeze *CB*; se înfățișeze *A* || **8** vestejite *CB*; veștejite *A* || trebuie *C*; trebue *BA* || antichitățililor *C*; anticuitățililor *BA* || **10** caută *C*; cată *BA* || **13** cînticelor *CB*; cîntecelor *A* || **14** cîntic *CB*; cîntec *A* || **16** inspirațiuni *CB*; inspirații *A* || **18** Mioarei *CA*; *corupt*; Nioarei *B* || **21** eleni *CB*; elini *A* || **22** Moldovei *CB*; Moldovii *A* || **24** Vrancei *CB*; Vrancii *A* || **26** înduoim de a spune *CB*; îndoim a spune *A* || **27** cînticul *C*; cîntecul *AB* || **30** rămînîndu-i *C*; rămîindu-i *BA* || **31** ambelor *C*; îmbelor *BA* || **32** repeți *C*; repeta *BA* || **33** Dunării *CB*; *corupt*: Dunăree *A* || **35** cînticului *CB*; cîntecului *A* || **38** cu toții *CB*; cu toți *A* || **43** Istoria *CB*; Istoriea *A* || **44** țărei *CB*; țării *A* ||

24

2 Mesia *C*; Moesia *BA* || **8** Constantinopolei *CB*; Constantinopolului *A* || **18** Mesia *C*; Moesia *BA* || **19** Bohemund *CB*; Bohemond *A* || **20** Tessalia[1] *CB*; Thessaliea *A* || **21** pe românii din nordul *CB*; pe românii cei din nordul *A* || **23—24** Dar ei nu răbdară aceste amăgiri *CB*; Dar ei nu răbdară în veci aceste amăgiri *A* || **32** Mesia *C*; Moesia *BA* || **33** Balcanii. *adaugă exponent și notă sublineară:* idem, Annal Isac Angel, lib. IC, 4, p. 236. *A*; *omite nota subliniară în CB* || **37** Burgas *C*; Bergas *BA* || **39** un căpitan *CB*; un șef *A* || **40** Macedonia *CB*; Macedoniea *A* || **42** Sextus Aureliu Victor *CB*; Sexti Aurelii Victoris Epitome. De vita et moribus imperatorum Romanorum, cap. XL: „Galerius autem fuit, licet inculta, agrestisque institia, satis laudabilis pulcher corpore, eximius et felix bellator, artus parentibus agrariis, pastor armentorum. Unde ei cognomen Armentarius fuit. Ortus Dacia ripensi, Ibique sepultus est: quem locum Romulianum vocabulo Romulae matris appelerat.” *A* || **43** Novela XI *CB*; Novella XI. De privilegiis Archiepiscopi Iustinianae primae et sede p. f. p. Illyrico in Panoniani secundam, id est Iustinianam primam transferenda; „Necessarium duximus ipsam gloriosissimam Praefecturam, quae in Pannonia erat, in nostra felicissima patria collocare; cum nihil quidem magni distat a Dacia mediterranea secunda Pannonia. *A* || **44** Ana Comnena, V, p. *CB*; Ana Comnena (1083 — 1148) lib. V, pag. *A* || **45** I. Cinamu, VI, cap. 3. *CB*; I. Cinamus, Hist. imper. Ioannis et Manuelis Comnen, lib. VI, c. 3, p. 152. *A* || **46** Niceta Choniatu, I, 4. *CB*; Nicetas Agominatus Choniatus. Ann. Isaac. Angeli. lib. I cap. 4. — Petru Maior. Ist. pentru încep. român. pag. 208. — T.C. Раковскій. Нѣколоко рѣчно Ясѣню Пьрвому... Ꙋбѣлгоадъ 1860. *A* || **47** Idem, IX *CB*; Nicetas Choniat, Annal. Balduini, lib. IX, p. 410. *A* || **48** G. Pachymer, I, C, 37. *CB*; G. Pachymer (1242—1310), Hist. Andron, lib. I, c. 37, pag. 66. *A* ||

25

3 Tessalia[1] *CB*; Thessaliea *A* || **6** măririi *CB*; mărirei *A* || **9** bătaie *CB*; bătae *A* | le lăsară robit în mîni *C*; lăsară robit[2] în mînă-le *BA* || **13** Constantinopolei *CB*; Constantinopolului *A* || **15 — 16** românii Traciei și Mesiei[3] *CB*; românii tracici și moesieni *A* || **22** obiceiele *C*; obiceele *BA* || **24** să rupă *CB*; se rupă *A* | Aceia *CB*; Aceea *A* || **25** răsipiră *CB*; risipiră *A* | **27** să pună *CB*; se pue *A* || **28** sălbatice *CB*; sălbatece *A* || **35** mesodaci *CB*; moesodaci *A* ||

---

[1] Thessalia în B

[2] robiți în B.

[3] *scris*: Thraciei și Moesiei în B.

36 desăvîrșită *CB*; dăsăverșită *A* || **37** dupe *C*; după *BA* | la 1429 *C*; (1429) *BA* || **39** rămînîndu-le *C*; rămîindu-le *BA* || **40** ca și în vechime *CB*; ca și-n vechime *A* | sfaturile *C*; svaturile *AB* || **41** după *CB*; dupe *A* | obiceiurile *CB*; obiceele *A* || **42** Niceta Choniatul, IX, *CB*; Nicet. Choniat, Annal Bald., lib. IX „. . . Τὰ Θετταλίας κατέχον μετέωρα ἃ νῦν μεγάλη Βλαχία κικλέσκεται·“ Provincia Vlachiae e numită și în tractatul împăratului Alexis cu Venetienii din anul 1119. Asemeni și G. Pachymer, Hist. Mich. Palaeol., lib. I, c. 30, p. 49. *A* || **43** Chroniques étrangères, publiées par Buchon. *CB*; Χρονικὰ τῶν ἐν Ρωμανία καὶ μάλιστα ἐν τῷ Μορέα πόλεμων τῶν Φράγγων în Chroniques étrangères publiées par I. A. C. Buchon, Paris, 1841 pag. 187. *A* || **44** Villchardouin, *CB*; De la concueste de Constantinoble par Jaffroi de Villchardouin. Nicet. Choniat, Annal. Balduini. *A* || **45** Pachymer, I, 27 *CB*; Pachymer *adaugă* lib. I, e *în A* || **46** I. Cantacuzenul, II. 28, *CB*; I. Cantacuzenus. (1341), lib. II, c. 28, *A* || **47** Laonicu Chalcocondyla I, 16. *CB*; Laon. Chalcocondylas. (1462), lib. I, pag. 16”. „ἀπὸ Δακίας, ’επὶ Πίνδον τὸ ἐς Θιτταλίαν καθῄκον ἐνοικῆσαν ἔθνος Βλάχοι.“ lib. II, p. 40, 41. *A* || **48** și altele din Archiva Statului *CB*; în documentele monastirei Tismana și altele. *A* || **50** Poqueville, Voyage en Grèce, II, p. 337 — 356 *C*; *omite* Voyage en Grèce, *în B*; de la Grèce *adaugă* D’Ohsson. Tableau général de l’Empire ottoman. VII. 270 „spune că ei plătesc acești bani la a 21 masă a defterdarului care se chiamă Istambul Mucatessi *în A* ||

26

2 Macedonia *CB*; Macedoniea *A* || **7** Constantinopole *CB*; Constantinopol *A* || **8** sprinteni *CA*; sprintini[1] *B* || **9** coboară *C*; cobor *BA* || **10** greci *adaugă exponent și notă sublineară*: Benjamin de Tudella. Relațiea sa de călătorie tipărită evreește în Constantinopol la 1543 în 8° s-a tradus latinește la Leida, 1633 și franțozește de Baratier, Amsterdam, 1734, Chap. IV pag. 40 et 41. *în A*; *omite exponent și notă sublineară în CB* | Pachymer *adaugă exponent și notă sublineară*: Pachymer. lib. I, c. 37, p. 66 *în A*; *omite exponent și notă sublineară în CB* || **13** ni-i descriu sub *CB*; ne-i descrie subt *A* || **14** Leake *adaugă exponent și notă sublineară*: Researches in Greece by William Martin — Leake. London. 1814. pag. 363 sq. *în A*; *omite exponent și notă sublineară în CB* / Poqueville *adaugă exponent și notă sublineară*: Voyage de la Grèce par F. C. H. L. Poqueville. 2 édition, 6 vol. Paris, 1826 *în A*; *omite exponent și notă sublineară în CB* | Heuzey *adaugă exponent și notă sublineară*: Le mont Olympe et l’Acarnanie par L. Heuzey. Paris. 1860. *în A*; *omite exponent și notă sublineară în CB* || **15** vorbesc *CB*; vărbesc *A* || **17** vorbind *CB*; vărbind *A* || **22.** Dodonei *adaugă exponent și notă sublineară*: Homeri Ilias XVI. v. 234: „Ζεῦ ἄνα.../ Δωδώνης μεδέων δυςχειμέρου· ἀμφὶ δὲ Σελλοὶ / σοὶ ναίουσ’ ὑποφῆται ἀνιπτόποδες, χαμαιεῦναι.“ *în A*; *omite exponent și notă sublineară CB* || **22-23** dolapi *exponent și notă sublineară* 2 *în CB*; *exponent, în notă sublineară omite* v. 234 și *adaugă*: „ναῖον δ’ἐσχατιὴν Φθιής, Δολόπεσσιν ἀνάσσων.“ *în A* || **24** zeiescului *C*; zeescului *BA* | Esculap *adaugă exponent și notă sublineară*: Poqueville. Voy. de la Grèce, III, p. 342, „Numele Trikkala și pozițiea-i vedesc îndată într-însa vechea Tricea (Τρίκκη, πόλις Θεσσαλίας. Steph. Byzant). zidită de Tricea, fiica Asopului, această cetate dete naștere lui Esculap, fiul lui Apollon și domnitorul Perrhebilor (Strabon lib. IX și Euseb. lib. III) și celor duoi medici din Omer, Podalir și Macheon (Iliad, II v. 729). Letheul curgea printr-însa și era învecinată cu țara dolopilor; pe la Trikka era trecătoarea Pindului, împrejurul ei se aflau cai frumoși (Iliad. VI. v. 729). Heliodor, autorul romanțului chariclii și lui Theagen a fost episcop la Trikkala în secolul al VI. (Lequien, Oriens Christianus) *în A*; *omite exponent și notă sublineară în CB* || **27** Cărpenișu *CB* | Cărpinișu *A* || **28** populațiunea *CB*; populațiea *A* || **32** minunată *adaugă exponent și notă sublineară*: Poqueville, Voy. de Grèce, III, p. 331 sq. Printre mănăstirile din Țara Românească sînt mai multe închinate la cele de la Metheore și anume : Gorgota (distr. Dîmbovița), Bucovățul (D. Doljiu) la Metheore lui Varlaam, Butoiul (D. Dîmbovița) la Metheora St. Ștephan. La mănăstirea din Triccala sunt închinate Nucetul din Dîmbovița și Banul din Buzău, *în A*; *omite expo- nent și notă sublineară în CB* || **36** nouri *CB*; nuori *A* || **39** Kokinopolo *C*; *corupt*: Kokinoplo *AB* || **40** cîmpia *CB*; cîmpiea *A* | Castoriei *CB*; Castorii *A* | subt numele de Vlacho- hlissura *adaugă exponent* și *notă sublineară*. Pe la începutul acestui secol Poqueville, Voy. de la Grèce, II, p. 394, dă următoarea statistică a românilor din Thessaliea. Anovlachia, Statornici. Malacassiți și caliritioți; 2465 familii ca vreo 12.825 individe; astropotarniți, 2230 fam. 11.150 ind; mezzoviți și din Crania pe Aias, 1870 fam. 9359 ind.; zagoriți, 1130 fam. 5680 indiv.; nomazi vreo 6 000 indiv. ; cu totul 44.975 individe. Bomœci sau bovieni, români amestecați cu greci și cu albanezi. În Nea Petra, 378 fam. 1890 indi. În Cărpeniș, 981 fam. 4905 ind.; în Zeitun, 600 fam. 3000 ind.; nomazi vreo 1200 ind. cu totul 10.995 indiv. Massareți sau dassareți, români macedoni din Perivoli Avdela, San-Marina, Voschopolis și alte sate împrejmuite; 2 900 fam. 14.500 ind. și nomazi vreo 4000 indi.; cu totul 18.500 individe.Ceea ce urcă totalul populației române în Grecia Septentrională la numărul de 74.470 individe. După cîte am auzit o prenumărare mai exactă ar da un total mult mai însemnător *în A*; sub numele de Vlachoklissura *omite exponent* și notă sublineară *în CB* || **43** sălbatice *CB*; sălbatece *A* || **44** strîmtori *CB*; strimtori *A* || **47** Leake, p. 367, *CB*; *adaugă*: spune că puțina deosebire ce este între dialectul românilor din Grecia cu ale celor de peste Dunăre, dovedește că despărțirea lor nu s-a efectuat din vechime, ci cît de tîrziu *în A* ||

---

[1] *în CB începe citat pînă la* greci.

27

1 răsufle *CB*; resufle *A* || **2** muntoasei *CB*; muntuoasei *A* || **5** satele *CB*; saturile *A* | ca să cîștige *C*; ca să-și cîștige *BA* || **5—6** să strîngă *C*; se strîngă *BA* | exercitînd *CB*; exersînd *A* | ce poartă *CB*; ce port *BA* || **10** iernei *CB*; iernii *A* || **11** Toate cîmpiile Eladei *CB*; toate cîmpiile Turciei și ale Eladei *A* || **14** toiege *CB*; toege *A* || **25** nuori *C*; nouri *B*; nori *A* || **26** aceia *CB*; aceea *A* | trăiesc *CB*; trăesc *A* || **29** fluier *CB*; fluer *A* || **30** repețite *CB*; repetate *A* ||**31** călătoria *CB*; călătoriea *A* || **34** maiestoși *CB*; maestoși *A* || **37** direcțiunea *CB*; direcțiea *A* | obiceiele *CB*; obiceele *A* || **39** Kaliki *C*; Chaliki *A* | verei *CB*; verii *A* || **40** regiuni *CB*; regii *A* || **42** sperie *CB*; speriu *A* || *CB;* speriu *A* || **44** Heuzey, L'Acarnanie, p. 272. *CB*; *adaugă* sq.: stînă — στάνη; scutier — Σκουτέριος sau *Cellinga în A* || **45** Leake, p. 364 *CB*; pag. 364 *adaugă*: „Turcii și albanezii îi numesc Tzuban (păstori). *în A* || **46** Heuzey, p. 268. *CB*; Heuzey, pag. 268; „On les appelle Karagounis, du mot turc Kara qui veut dire noir, et de gouna qui designe dans la langue romaïque une capote grossière à l'usage des paysans pag. 274. *în A* || **47** Poqueville *CB*; *adaugă* ne spune că ei le numesc civile *în A* || **48** Poqueville, t. III, p. 100. *CB*; Poqueville, Voy. de la Grèce III p. 100 *în A* ||

28

1 vieței *CB*; vieții *A* || **2** voie *C*; voe *A*; voiă *B* || **4** pe acel picior de plai *C*; *inversează versul în BA* || **11** fluierul cel de fag *C*; fluerul[1] de fag *BA* || **17** aezi *CB*; aedei *A* || **18** adăogindu-i *C*; adăogîndu-i *BA* || **23** sînțeniă *CB*; sfințenie *A* || **25** cîntic *C*; cîntec *BA* || **26** memoria *CB*; memoriea *A* || **27** să schimbe *CB*; se schimbe *A* || **28** au mai rămas *C*; au rămas *BA* | origină *adaugă exponent și notă sublineară*: Aceste concluzii la care am ajuns prin deducții depărtate ar avea o tărie mult mai mare cînd am ști positiv că cîntecul Mieoarei, astfel cum îl cîntă poporul la noi sau puțin diferit, se află și printre românii din Thessaliea. Este de neapărată trebuință pentru istoriea limbei noastre ca se facem o mai întinsă cunoștință cu dialecta kuțovlachilor și o culegere de cîntece poporane din acele părți ar fi o comoară neprețuită pentru noi. Domnul Tr. Paciura, care a lucrat împreună cu Fauriel la colecțiea cîntecelor grecești ne spunea acum un an că d-lui posedă vreo cîteva cîntece moesodace culese și ne făgăduise a ni le împrumuta. Din nenorocire nu l-am mai putut vedea de atunci, d-lui fiind tot la țară sau în străinătate. Il rugăm, daca cumva aceste cuvinte îi vor cădea în mînă să-și aducă aminte o făgăduință, prin care așa de mult ne-ar îndatora *în A*; *omite exponent* și *notă sublineară în CB* || **30** cînticelor *CB*; cîntecelor *A* || **31** repoartă *CB*; raportă *A* || **32** antichității *CB*; antiquității *A* | cîntic *CB*; cîntec *A* || **35** vorbește *CB*; vărbește *A* || **36** serbărilor *CB*; *corupt*: sărbărilor *A* || **37** Boedromion, *adaugă exponent* și *nota sublineară*: Boedromion, βοηδρομιῶν, lună din calendarul Alheneilor vechi, corespunzînd cu septemvrie al nostru *în A*; *omite exponent și notă sublineară în CB* ||**43** Despre sofiști, VIII, 360, CB ; Arhenaei Deipnosophistae VIII, 360. *B*: „Καὶ χελιδονίζειν δε καλεῖται παρὰ ʽΡοδίοις ἀγερμός τις ἄλλος, περὶ οὗ Θέογνίς φησιν ʼεν δευτέρῳ περὶ τῶν ἐν ʽΡόδῳ θυσιῶν γράφων οὕτως· Εἶδος δέτι τοῦ ἀγείρειν χελιδονίζειν οἱ ʽΡόδιοι καλοῦσιν, ὃ γίνεται τῷ Βοηδρομιῶν μηνὑ· χελιδονίζειν δε λέγεται διὰ τὸ εἰωδὸς ʼεπιφωνεῖσθαι./ ʼΗλθ, ἦλθε χελιδών /· καλὰς ὥρας ἄγουσα,/ καλοὺς ἐνιαυτούς,/ ἐπὶ γαστέρα λευκά,/ ἐπὶ νῶτα μέλαινα,/ παλάθαν συ προκύκλει / ἐκ πίονος οἴκου,/ οἴνου τε δέπαστρον,/ τυρῶν τε κάνυστρον·/ καὶ πύρνα χελιδών καὶ λεκιθίταν / οὐκ ἀπωθεῖται· πότερ ʼαπίωμες ἢ λαβώμεθα;/ εἰ μεν τι δώσεις· εἰ δὲ μή οὐκ ἐάσομεν / ἢ τὰν θύραν φέρωμες ἢ τοὐπέρθηρον,/ ἢ τὰν γυναῖκα τὰν ἔσω καθημέναν·/ μικρὰ μέν ἐστι, ῥαδίως μιν οἴσομεν / ἂν δε φέρῃς τι, μέγα δή τε φέροιο·/ ἄνοιγ', ἄνοιγε τὰν θύραν χελιδόνι / οὐ γαρ γέροντες ʼεσμεν, ἄλλα παιδία·/ τὸν δε ἀγερμὸν τοῦτον κατέδειξε πρῶτος Κλεόβουλος ὁ Λίνδιος ʼεν Λίνδῳ χρείας γενομένης συλλογῆς χρημάτων.“ Pentru acest cîntec se poate consulta Illgen. Opuscula varia philolog, II, Gotha, 1797. God Hermaun, Elemente Doctrinae metricae. Lipsiae, 1816 pag. 461. Schneidewinn. Delectus poet iambic. et melic. Graec., Goettingen, 1839, II, pag. 465. Henr. Ludolf, Ahreus de dialecto dorica. Goetting. 1843, pag. 478. Thaod. Bergk, Poetae lyorici graeci, Lipsice, 1853, pag. 1034 *în A* ||

29

8 ouă *CB*; oo *A* || **19** iată a venit *CB*; iat-a venit *A* || **22** adaoge *CB*; adaogă *A* || **31** grăiește *CB*; grăește *A* || **33** ținînd *C*; țiind *AB* || **34** închipuiește *C*; închipuește *AB* || **36** foișor *CB*; *corupt*: fuișor *A* || **39** încep *CB*; începe *A* || **40** iezii sare *C*; iezii sar *BA* || **41** păsări *C*; păseri *B*; paseri *A* || **44** pe buze *C*; din buze *BA* || **47** Marcellus, chants populaires de la Grèce. *CB*; Chants populaires de la Grèce moderne traduits par le comte de Marcellus p. 218. Neugriechische Volkslieder gesammelt von Fauriel und deutsch uebersetzt von W. Müller; vărbește despre acest obicei in Einleitung. pag. XVIII. ș-apoi vol. II p. 112 dă aceste versuri numai : „Χελιδόνα ἔρχεται / ἀπ' τὴν ἄσπρην θάλασσαν. / κάθησε καὶ λάλησε./ Μάρτη, μάρτη μου καλὲ,/ καὶ φλεβάρη θλιβερὲ,/ κ'ἂν χιονίζῃς, κ'ἂν ποντίσῃς / πάλε ἄνοιξιν μυρίζεις.“ care se traduc : „Rîndunica vine de pe alba mare ; stă și spune : Martie, martie frumos și fevruarie slăbit și de-i ninge și de-i ploua, tot miroși a primăvară” *A* ||

---

[1] *scris*: fluierul în B.

31

5 deșteaptă *CB*; *corupt*: deșteapta *A* || 7 acoperă *C*; acopere *BA* || 8 crai *C*; împărați *AB* || 11 să vină *C*; să viă *B*; se vie *A* || 12 antichitate *CB*; anticuitate *A* || 21 nevinovăția-i *CB*; nevinovăția-i *A* || 22 ce înviează junia *CB*; ce înviez juniea *A* || 23 popoare *CB*; popor *A* / neuitării ! *CA*; neuitărei ! *B* | *ómite în* A *tot textul care urmează în CB după* neuitării ! || 28 *omite în A și B* nota 1. Rectificare din C ||

NOTE

Studiul lui Odobescu reprezintă prima sa contribuție publicată în *Revista română*, 1(1861), p. 27–60. Din diviziunea în *Introducere* și *Articolul întîiu* se vede intenția lui Odobescu de a continua seria scrierilor sale despre cîntecele noastre populare, intenție nerealizată însă ulterior.

Încă din primii ani ai formării și ai activității sale literare, Odobescu căutase și în cîntecele populare „datine, numiri și cuvinte bătrînești pentru a colora [. . .] episoduri culese din cronicele vechi", afirmînd astfel, cu Bălcescu, importanța folclorului ca izvor istoric. Studiul său apare într-un moment favorabil creației literare populare, asupra căreia atrăseseră atenția culegători ca Anton Pann sau Alecsandri, acesta atît prin baladele publicate mai întîi în periodicele *Bucovina* și *Zimbrul*, cît și prin ediția sa în două volume de la Iași, 1852–1853. Dar în afara culegătorilor de la noi amintiți de Odobescu într-o notă bibliografică (la care puteau fi adăugați N. Bălcescu, Alecu Russo, iar pentru folclorul țigănesc Paul Bataillard), autorul studiului cunoaște ecoul stîrnit peste hotare de cîntecele noastre populare și interesul cercurilor de specialitate pentru asemenea culegeri, manifestat printr-o lungă serie de traduceri din folclorul altor popoare.

Cercetarea științifică a folclorului nu era mai nouă decît primul pătrar al veacului al XIX-lea și sub acest raport este important de subliniat că abordarea metodică a domeniului în știința românească își află începuturile prin articolul lui Odobescu curînd după constituirea folcloristicii însăși. Termenul de *folklore* fusese inventat, de altfel, de englezul W. J. Thoms abia în 1846.

Atenția pentru creația poetică populară era mai veche în cultura noastră. Alți culegători de texte se străduiseră cu entuziasm dar fără o tehnică adecvată și, în bună măsură, fără conștiința deplină a rostului pe care acești „copii găsiți ai geniului românesc" (cum va numi Alecsandri baladele, în prefața ediției sale din 1866), îl pot avea pentru știința și cultura noastră. Odobescu vede posibilitățile deschise de materialul, încă sărac, cules în acea etapă a folclorului nostru, pentru studiile istorice, lingvistice sau psihologice. Utilizarea deplină a acestor texte impunea însă o îndoită comparare a lor în timp și spațiu cu alte producții de acest gen, folosind mijloacele unui clasicist și cu o informație amplă asupra diferitelor literaturi populare aparținînd aceleiași arii de cultură. Preconizînd această metodă de studiu și încercînd el însuși o analiză comparativă — limitată cum vom vedea — a celei mai frumoase balade din literatura noastră populară, *Miorița*, Odobescu așază știința folclorului pe baze noi, critice, arătîndu-se și în acest domeniu de studiu un deschizător de perspective științifice, fapt înregistrat de cercetările mai noi (v. C. Gerota, *Odobescu folclorist*, în *Convorbiri literare*, 67(1934), nr. 7–9, p. 747–751; P. I., *Folkloristul Odobescu*, în *Făt-Frumos*, 10(1935), p. 88–91 și M. Ignat Frunză, *Preocupări de folclor în opera lui Alexandru Odobescu*, în *Analele Științifice ale Universității „Al. I. Cuza" din Iași*, seria nouă, s. III, 5(1959), p. 163–176). Îndată după apariția *Cîntecelor populare*, revista *Ateneul Român* (mai–iunie, 1861, p. 79) saluta „articlul plin de erudițiune în care sîntem fericiți a putea a ne găsi desvelite ideile noastre în privirea vechilor noastre balade și cîntice naționale".

De observat că Odobescu, consecvent formației sale pașoptiste adaugă preocupărilor științifice obiective politice: studiile folclorice se dovedeau, pentru el, și un excelent mijloc de întărire a solidarității între popoarele cu un trecut comun „care au trăit secoli îndelungați împărtășind *mai* aceleași glorii și aceleași nevoi, resimțind aceleași loviri și cîntînd într-un acord, fiecare pe lira sa națională, cîntări de același fel!" Și folclorul este deci o activitate în care dincolo de rezultatele științifice se pot întrezări consecințe de ordin politic și social, mijloace noi de întărire a legăturilor dintre popoare, de unire a lor în scopul unei propășiri comune.

Analiza studiului *Cîntecele populare* dovedește o informație folclorică bogată, confirmată de *Catalogul bibliotecii lui Al. Odobescu* (vezi vol. I al ediției de față, p. 453–567) și de numeroasele volume foste în posesia scriitorului, păstrate azi la Biblioteca Academiei. În studiul său tratînd în special tema *Linos*-ului este firesc ca Odobescu să fi fost tributar lucrărilor de specialitate cu acest subiect, acelea ale lui F. G. Welcker, *Ueber den Linos*, publicată în culegerea aceluiași *Kleine Schriften zur Griechische Literaturgeschichte*, I. Bd., Bonn, 1854 și Ernst von Lassaulx, *Die Linosklage*, publicat în *Studien des Classischen Alterthums*, Regensburg, 1854. Referințele lui Odobescu la literatura clasică, ca și unele din părerile lui ne îndrumă adesea la aceste lucrări care puteau fi socotite drept foarte recente la data cînd își scria studiul. Dar Odobescu a utilizat și textele autorilor vechi citați, de aceea am socotit util să menționăm în note edițiile pe care le avea în bibliotecă (prin trimiteri la *Catalogul bibliotecii*, litera și nr. din inventar).

4_{31} Din opera lui J. G. Herder, Odobescu avea în biblioteca sa o ediție de opere alese (*Ausgewaehlte Werke*, Stuttgart und Tübingen, 1844, v. *Catalogul*, litera H, nr. 14), în care, la p. 312 și urm. se afla prefața citată: *Vorrede der Volkslieder.*

4_{33} *Ibid.*, p. 312.

4_{36} Lista celor 22 de culegeri de poezii și basme populare, în texte originale sau traduceri, poate fi considerată drept una din primele bibliografii de specialitate din folcloristica noastră. Odobescu a alcătuit-o pornind de la biblioteca sa, în al cărei catalog găsim unele din edițiile citate: V. Alecsandri, *Poesii populare* (A 16), A.u.A. Schott, *Walachische Maerchen* (S 27). Este probabil că numărul edițiilor menționate pe care Odobescu le avea era mai mare; în bibliotecă se găseau și colecții de cîntece populare nemenționate în listă, ca traducerea lui Vaillant din cîntecele lui Alecsandri (A 17, 18), *Fleurs de la Roumanie, ou recueil de poésies roumaines anciennes et modernes* (Hertford), 1856 (F 22), Joh. Karl Schuller, *Kloster Argisch, eine romänische Volkssage*, Hermannstadt, 1858 (S 82) etc. O serie de culegeri publicate pînă în 1861 au scăpat însă autorului nostru (a se vedea, de ex., edițiile citate în lista — incompletă și ea — a lui G. T. Niculescu-Varone, *Bibliografia poeziei noastre populare*, ed. 2-a, București, 1936, p. 7 și urm.). De adăugat la referințele lui Odobescu titlul exact al culegerii lui Christu Ioanninu: *Tilinca sau culegere*... etc., București, 1859.

6_{6} Odobescu avea operele poetice ale lui A. Mickiewicz (*Œuvres poétiques complètes*, trad. par Chr. Ostrowski, 3-ème édition, Paris, 1849, 2 vol (cf. *Catalogul*, Supplément à la lettre M, 83).

8_{1} M. Jourdain în *Le Bourgeois gentilhomme* de Molière: „Par ma foi, il y a plus de quarante ans que je dis de la prose, sans que j'en susse rien”. Prin proză Odobescu înțelege aci vorbirea nesupusă regulilor de exprimare artistică, sens general, care opune proza poeziei, iar nu proza literară care ascultă, cum știm, de reguli severe.

8_{11} Montaigne, *Essais*, nouvelle édition publiée par P. Christien, Paris, 1853, în biblioteca autorului (*Catalog*, M 42). Citatul e luat însă din Herder (v. *infra*).

8_{13} J. G. Herder, *Vorrede der Volkslieder*, în *Ausgewaehlte Werke*, Stuttgart und Tübingen, 1844, p. 312.

8_{43} Pentru ediții și traduceri din operele lui Platon, vezi *Catalogul bibliotecii*, P 33—37. Fără a ignora textul grec al marelui filozof (a se vedea și adnotările la *Protagoras* din ed. Baiter-Orelli-Winkelmann, Turici 1839, p. 159—160, 163 cf. P 33), în cazul de față Odobescu a folosit pe lîngă original și traducerea franceză a lui Victor Cousin, Paris 1822—1840 (vezi sublinierile la *Fedru*, vol. VI din exemplarul scriitorului, azi la Biblioteca Academiei cota II 19855).

Odobescu trimite însă, ca în citatele din clasici, numai la capitolele operei (LIX și LX). Locul fragmentului tradus în diviziunea acceptată (Henri Estienne) este 274 c — 275 e. Odobescu își dezvăluie reale însușiri de traducător din autorii clasici, confirmate prin activitatea de mai tîrziu în acest domeniu. Preocupat să redea sensurile exacte el reproduce pe alocuri textul original, nemulțumit, de pildă, de „curat” pentru σαφής (=„clar”, „evident”, „sigur”) și „lămurit” pentru βέβαιος (=„ferm”, „neclintit”, „solid”, „constant”).

10_{22} În rîndurile premergătoare Odobescu afirmă convingerea sa despre valoarea istorică a cîntecelor populare și despre necesitatea metodei comparative în studiul folclorului. Considerînd, ca și Bălcescu, cîntecele populare drept documente, autorul își propune *datarea* și *localizarea* acestora. Era punctul de vedere nou, al oamenilor de știință care reacționau împotriva romantismului unui Alecsandri, Russo sau Bolintineanu. Pentru aceștia cîntecul popular era o producție spontană a țăranului român care „în simplicitatea lui, făr'a să consulta cu literaturi străine, făr'a ști ceti sau scrie a cîntat așa cum n-a mai cîntat alt popor” (D. Bolintineanu, *Manoil. Roman național*, București 1855, p. 95). Odobescu înțelege corect geneza cîntecului popular în care trebuie deosebită creația locală, „lira națională”, de elementele primite din folclorul altora și pledează pentru cercetarea comparativă a folclorului popoarelor Europei de sud-est. Depășind analiza strict estetică a cîntecului popular el crede că va putea desluși în acest tezaur date despre limba, psihologia, datinile, trecutul poporului român (cp. N. Bălcescu: „Poeziile populare sunt un mare izvor istoric. Într-însele aflăm nu numai fapte generale, dar ele intră și în viața privată, ne zugrăvesc obiceiurile și ne arată ideile și simtimentele veacului”. *Cuvînt preliminar despre isvoarele istoriei românilor*, în N. Bălcescu, *Opere*, vol. I, București, 1953, p. 60). Ideea, necorespunzătoare realităților politice, a formării unui „Stat federal creștin” în Europa răsăriteană, este tot o reminiscență pașoptistă, din anii studenției de la Paris, unde fusese influențat de N. Bălcescu. Despre „Confederația democratică a Europei răsăritene” propusă de acesta la Londra, în 1850, v. *Istoria României*, vol. IV, București, 1964, p. 236.

10_{42} Cu studiul motivului morții tînărului nevinovat începe articolul propriu-zis, căruia prezentarea generală a valorii poeziei populare îi servise numai drept *Introducere*. În *Revista română* aci era plasat titlul *Articolul I*, înlocuit în ed. 1887 cu *Răsunete ale Pindului în Carpați. Diochiul. Năluca. Mieoara. Moș Ajun*. Pentru cele ce urmează în legătură cu *Linos* și cele mai vechi legende ale succesiunii anotimpurilor Odobescu și-a luat, cum arătam, informațiile din studiul lui F. G. Welcker, *Ueber der Linos* publicat în ale sale *Kleine Schriften zur Griechischen Litteraturgeschichte*, I. Bd., Bonn, 1844, p. 8 și urm., lucrare pe care o găsim în *Catalogul bibliotecii*, W 10. Alte izvoare importante avea în două lucrări din biblioteca sa (ibid., suppl. lit. M 88 și L 17), aceea a lui Alfred Maury, *Histoire des religions de la Grèce antique*, t. I—II, Paris, 1857 și studiul lui Ernst von Lassaulx, *Die Linosklage*, publicat în *Studien des Classischen Alterthums* ale aceluiași, Regensburg, 1854. Față de informația actuală și valoroasă pe care știuse să și-o procure Odobescu este curios că nu a cunoscut (sau nu a putut consulta) lucrarea de bază pentru documentarea acestei părți din studiul său, aceea a lui H. Brugsch, *Die Adonisklage und das Linoslied*, apărută în 1852. În studiile amintite Odobescu găsește referințe la autorii clasici; avînd o bibliotecă bine înzestrată cu această literatură el cercetează însă, în fiecare caz, textele, reproducînd fragmentele reprezentative pentru ilustrarea argumentației sale. De observat că, deși în introducerea studiului făgăduise că va aplica o metodă comparativă căutînd paralele folclorice la popoarele vecine, Odobescu se va mulțumi cu analiza precedentelor în literaturile clasice, greacă și latină al căror acces mai ușor i-l îngăduiau studiile sale. Autorul simțise însă această limită a cercetării sale atunci cînd deplînge (în *Revista română*, I, p. 17, pasaj la care renunță în reeditările studiului) lipsa informației sale asupra cîntecelor populare ale cuțovlahilor și asupra prezenței *Mioriței* în folclorul aromânilor.

11_{45} Cf. *Catalogul bibliotecii*, H 20–22. Faţă de numeroasele erori de tipar cu care apare *Revista română* este remarcabilă exactitatea reproducerii textelor greceşti (v. *Variantele*). De semnalat: un τοι inutil, între μέντοι şi ἔνθεα; apoi συμφέραται în loc de συμφέρεται, ὠυτὸς în loc de ᾠυτὸς, ὀνομάζοντες, în loc de οὐνομάζοντες; ἀεί în loc de αἰεί; un τούτοισι inutil între θρήνοισι şi ὑπ ’Αιγυπτίων; un accent greşit ἀοιδὴν în loc de ἀοιδήν). De observat precizia lui Odobescu în stilul arhaic al traducerii, amintind mai mult de vechea tălmăcire românească de la 1645 (cp. în ed. Iorga a ms de la m-rea Coşula, Vălenii de Munte, 1909, p. 115, cuvintele: „singur născut", „murind fără vreme", „cîntare"), decît de o traducere modernă.

11_{46} Strabo, [*Geographica graece*, cum versione reficta... curantibus C. Müllero et Fr. Dübnero, Paris, 1853], XII, 3 § 4. În afara acestei ediţii Odobescu poseda şi alta a lui Aug. Meinecke, apărută la Lipsca, 1853 (cf. pentru amîndouă *Catalogul*, litera S, nr. 62–63).

11_{47} Hesychius [care indică numele zeului în cinstea căruia se purta doliul ritual]: βῶρμος [este] scholiastul lui Eschyl, la *Perşii* [Πέρσαι], v. 939 [*cit. infra*].

11_{48} Ediţii şi traduceri din Eschil, în *Catalogul bibliotecii* A 2–7. Textul mai poate fi tradus: „Pentru a saluta întoarcerea ta îţi voi adresa strigătul nenorocirii, plîngerea închinată nenorocirii jeluitorului mariandinian, bocetul plin de lacrimi". De remarcat reproducerea exactă a textului grecesc în notele studiului lui Odobescu, care îngăduie presupunerea unei corecturi a autorului (v. *Variantele*).

12_{45} Referinţele sînt luate după Welcker, *Ueber den Linos* [în *Kleine Schriften zur Griechischen Litteraturgeschichte*, I. Bd., Bonn, 1844], p. 12 şi urm., unde găsim citaţi toţi autorii amintiţi în notă. După ediţii din biblioteca lui Odobescu, citatele pot fi astfel completate: Theocriti *Idyll.*, XIII, în *Poetae minores graeci*, vol. IV, Lipsiae, 1824; [Sextus Aurelius] Propertius, [*Elegiarum libri IV*, recensuit... G.A.B. Hertzberg, Halis, 1843], v. 45 (în traducere: „tu, de a cărui frumuseţe au fost cuprinse copilele driade ..."); Petronius [Arbiter], *Satyricon* ex recens. P. Burmanni, Lipsiae, 1781, 83 (trad.: „frumosul, [strălucitorul] Hylas"). *Catalogul bibliotecii*, P 48, 59, 60 şi 19.

12_{46} Ernst von Lassaulx, *Die Linosklage*, [în] *Studien des Classischen Alterthums*, Regensburg, 1854, p. 345–356.

12_{47} *Legile lui Manu*, IV, 38. Odobescu utiliza o traducere franceză din *Manavadharmaśastra*, publicată sub titlul *Manava-dharma-sastra. Lois de Manou, comprenant les institutions religieuses et civiles des Indiens*, traduites du sanskrit et accompagnées de notes explicatives par A. Loiseleur-Deslongchamps, în *Les livres sacrés de l'Orient*... traduits ou revus et corrigés par G. Pauthier, Paris, 1842, p. 331–460, carte menţionată în *Catalogul bibliotecii* sale (litera O, nr. 3). Textul citat (p. 368) este: „Qu'il [*sc.* le Brahman, *n.n.*] ne regarde pas son image dans l'eau; telle est la règle établie".

12_{48} *Balade* [*adunate şi îndreptate* de] V. Alecsandri, vol. II, [Iaşi, 1853], faţa 98: Năluca. În transcrierea textului, Odobescu aduce unele modificări următoarelor cuvinte care trebuiau citite: *beu* (v. 6), *vreu* (v. 7), *s-a* (v. 10), *învăli* (v. 12) *descalecă* (v. 16), *blăstemată* (v. 20), *mulţemia* (v. 21), *deasupra* (v. 25), *doă* (v. 29), *că-nghiţisă* (v. 33).

13_{42} Theocriti *Idyllion* VI, 34 sq. [în *Poetae minores graeci*, vol. IV, Lipsiae, 1824].

13_{43} F. G. Welcker, *Ueber den Linos*, în *Kleine Schriften zur Griechischen Litteraturgeschichte*, I. Bd., Bonn, 1844, p. 8 şi urm.

13_{45} Homeri, *Ilias*, XVIII, v. 567 [–571]. În transcrierea versurilor s-a strecurat însă o eroare: din versurile 568–569 Odobescu (sau culegătorul) au făcut unul singur. Pentru alte erori de transcriere cp. cu ed. greacă. Traducerea întregului text este: „Fete şi băeţi cu mintea pruncească duc fructele dulci în panere împletite; în mijlocul lor un copil atinge desfătător coardele ţiterei şi un glas subţire cîntă un frumos *linos*". Odobescu avea în biblioteca sa două ediţii şi trei traduceri ale *Iliadei* (cf. *Catalogul* H 39, 41, 43–45).

13_{46} Julii Pollucis *Onomasticon*, s.v.

13_{47} Cf. *Poetae lyrici graeci*, recensuit Theod. Bergk, edit. altera, auct. et emend., Lipsiae, 1853, p. 1026 (*Catalogul*, P 47).

14_{39} Cf. Hesiodi *Fragmenta*, în ediţia Hesiodi *Carmina* etc. graece et latine... edidit F. S. Lehrs, Parisiis, 1840, p. 57 fragmentum XCIV ad Eustath. in Iliad., [p. 1163, 61; Eudoc., p. 278] (carte pe care Odobescu o consemnează în *Catalogul bibliotecii* sale, H 24, pe lîngă alte ediţii şi traduceri, cf. *ibid.* H 23, 25–28 şi P 48). Reproducerea fragmentului este greşită la cuvintele: ὃν δὴ (v. 2), θρηνοῦσιν (v. 3) şi δὲ (v. 4).

14_{40} Clemens Alexand., *Strom.*, I, p. 330, [în Hesiodi *Fragmenta*, *ed. cit. supra*, p. 57, frg. XCV]. În ediţia citată: παντοίῃς σοφίησ δεδαηκότα.

14_{41} Din operele lui Virgiliu, Odobescu avea mai multe ediţii (cf. *Catalogul* V 26–29), o ediţie poliglotă, cu textul original şi traducerea franceză, spaniolă, italiană, engleză şi germană.

14_{42} K[arl] Ottf[ried] Müller, *Geschichte der Griechischen Literatur*, I. Bd., [Breslau, 1841], p. 43.

14_{43} Hesiodi *Theogonia* [în ediţia Hesiodi *Carmina*... ed. F. S. Lehrs, Parisiis, 1840, p. 1], v. 36[–43; 51–54]. La următoarele versuri, cuvintele au forma corectă: εἰρεῦσαι (v. 38), θεᾶν (v. 41), ’Ολυμπιάδες (v. 52).

14_{46} Din Pausanias, Odobescu avea o ediţie veche, *Graeciae descriptio* cum latina Romuli Amascei interpretatione... Lipsiae, 1696 (cf. *Catalogul*, P 11), căreia îi preferă însă citarea după o lucrare recentă: [F.C.H.L.] Poqueville, *Voyage en Grèce*, [2e éd., t.] III, [Paris, 1826], p. 90. (*Catalogul*, P 64).

16_{43} Karl Ottfried Müller, *Orchomenos und die Mynier*, [2. Ausg. Breslau, 1844], (cf. *Catalogul* M 55); Fr. Fiedler, *Geographie und Geschichte von Altgriechenland* [*und seinen Colonien*, Hanover, 1837] (*Catalogul*, F 9).

16_{44} [F.G.] Welcker, [*Ueber den Linos*, ed. cit., p. 9]; [L.] Preller, [*Griechische Mythologie*, I. Bd., Leipzig, 1854, p. 310].

16_{46} Movers, *Die Phoenicier*, [Bonn, 1841 et Berlin 1850 I. Bd., p. 207]. (*Catalogul*, M 49).

16_{47} Lamentaţiile Venerei în căutarea lui Adonis sînt descrise în versuri de Theocrit, *Idyll.* XV şi XXX; Bion, *Idyll.* I; Serv. *Ad Virg. Ecl.* X, 18 etc. ale căror opere Odobescu le avea în ed. *Poetae minores graeci*, vol. IV, Lipsiae, 1824.

16_{48} Theocriti *Idyll.* XV, v. 143 și urm.

17_{41} Aeschyli *Agamemnon*, v. 121 [nu 120 și] 159.

17_{42} Sophoclis *Aias*, v. [622 – 634]. Pentru ediții și traduceri, vezi *Catalogul* S 50—55. O eroare în imprimarea cuvîntului παλαιᾷ (v. 622);
ἔντροφος (v. 623) și λευκῷ (v. 624) sînt, în alte ediții, σύντροφος și λευκά.

17_{43} Ediții și traduceri din opera lui Euripide în *Catalogul bibliotecii* lui
Odobescu (litera E, nr. 25—28).

17_{45} Francisque-Michel, *Le Pays Basque, sa population, sa langue, ses*
mœurs, sa littérature et sa musique, Paris, 1857, p. 228. Odobescu
avea cartea lui Francisque-Michel în biblioteca sa (cf. *Catalogul* F, 23).
Pentru versurile basce v. și Welcker, *op. cit.*, p. 29, de unde pare să
le fi luat Odobescu. Referința la Eschil trebuie plasată mai departe.

18_{5} Aischyli *Prometheus*, v. 877 [—879].

18_{11} *Balade adunate și îndreptate* de V. Alecsandri, partea I, Iași, 1852,
fața 42.

18_{32} În transcrierea *Mioriței* Odobescu aduce modificări unor cuvinte care
apar astfel în *ed. cit.* a lui Alecsandri : *picior* (v. 1), *eată* (v. 3), *vor-*
biră (v. 12), *sfătuiră* (v. 13), *bulacae* (v. 28 ; la Odobescu : *bulucae* ; cf.
și *infra*), *de-a* (v. 49), *pe-aproape* (v. 54), *aud* (v. 58), *ear* (v. 60 și 72),
mi-a (v. 65) *răsbate* (v. 68 ; la Odobescu : *străbate*), *crăeasă* (v. 76),
lumei (v. 77), *mi-au* (v. 97), *musteţioara* (v. 102), *peana* (v. 105). Se
cuvine să menționăm aci că întreaga interpretare dată *Mioriței* de Al.
Odobescu este contestată de cercetările folclorice ulterioare. A se
vedea argumentația la Adrian Fochi, *Miorița. Tipologie, circulație,*
geneză, texte, [București, 1964], p. 130—134. Autorul citat observă :
„În linii generale aceasta este opinia lui Al. Odobescu cu privire la
Miorița : Balada e de origine clasică mitologică, s-a născut în sudul
Dunării, în veacul 15 cel mai tîrziu, a trecut în nordul ei, conținutul
său se grupează în jurul „*alegoriei morții*". Cîte afirmații, atîtea erori :
unele cu consecințe mai grave, altele mai puțin grave, dar toate dove-
dind că, deși A. Odobescu cunoștea destul de bine unele principii ale
creației populare și anume necesități de studiu impuse de condițiile
istorice și geografice, el nu a pornit de la analizarea fenomenului fol-
cloric românesc — care desigur că l-ar fi îndrumat pe o direcție sănă-
toasă de cercetare" (*op. cit.*, p. 133). Pavel Apostol (*Motivul mioritic*
în cultura română, studiu introductiv la *Miorița*, ed. cit., p. 36) apre-
ciază că „contribuția lui Odobescu este de o însemnătate greu de con-
testat. Valoarea ei stă în hotărîrea cu care respinge, chiar dacă evită
polemica deschisă, interpretarea ideii poetice a *Mioriței* ca o pledoarie
pentru fatalism. Sentimentul de regret care învăluie poezia s-ar datora,
după Odobescu, *prețuirii* acordate *vieții* și *tinereții*, exprimînd, ca
atare, o atitudine activă și optimistă în fond".

20_{49} [E.G.] Lessing, *Wie die Alten den Tod gebildet*, 1769. Odobescu avea
ediția de *Saemtliche Werke* ale lui Lessing, Paris, 1842 (cf. *Catalogul*,
L 34).

21_{37} Observația lui Odobescu privind înțelesul cuvîntului *laie* este confir-
mată de cercetările lingvistice de mai tîrziu, care au stabilit că acest
termen păstoresc („negru" sau „sur", „cenușiu", „cărunt") are o
largă răspîndire la popoarele balcanice, care l-au primit, se pare, de la

păstori români. V. în *Dicționarul limbii române*, t. II_2, București, 1940, s.v. *laiu* repetarea indicației lui Odobescu („Cuvîntul acesta, care lipsește la istrieni și megleniți, a înlocuit la aromâni cu desăvîrșire pe „negru", avînd și sensul figurat de „nenorocit, sărac, biet") și etimologia < lat. *labes* = „pată neagră".

22_{2} Textul citat de Odobescu nu este din Miron Costin (v. *Variantele*), ci din Grigore Ureche, *Domnii Țării Moldovii și vieața lor.* În rest referința este exactă (*Letopisițile* [*Țării*] *Moldovii*, t. I [Iași, 1852], p. 193 și *passim*) ; Odobescu a confundat numai autorul.

Cu privire la etimologia încercată pentru cuvîntul *bulucaiu*, Odobescu a adus cunoscuta rectificare în ed. din 1887 a scrierilor sale (v. ed. de față, p. 31). Era vorba doar de o greșeală de tipar (*bulacae* în loc de *bucalae*) pe care Odobescu își întemeiază o etimologie fantezistă. Neatenția sa este cu atît mai ciudată cu cît remarcase scrierea greșită a cuvîntului, cîteva rînduri mai sus explicase exact sensul lui *laie*, care intra în compunerea lui *bucălaie* și, în sfîrșit, această restituire a cuvîntului o cerea și rima versului precedent (*laie*). Bucălaie (= „oaie [sau cîine] cu botul negru [sau sur]", *Dicționarul limbii române*, t. I, Buc., 1913, p. 663 ; *Dicționarul limbii române literare contemporane*, vol. II, [Buc.], 1956, p. 285) este un cuvînt compus prin aglutinarea cuvintelor *bucă* și *laie*.

22_{15} Vezi ediții și traduceri ale operelor în biblioteca lui Odobescu (cf. *Catalogul* P 26—31). Pentru *ortoman*, H. Tiktin (*Dicționar român-german*, Bucuresci, 1903—1924, *s.v.*) dă ca probabilă originea din turc. *jortma'k*.

22_{21} Originea macedoromână a *Mioriței* a fost contestată, curînd după afirmarea ei de către Odobescu, de I. Crăciunescu într-o teză susținută la Facultatea de litere din Paris în 1874 sub titlul : *Le peuple roumain d'après ses chants nationaux. Essai de littérature et de morale.* Pe bună dreptate Crăciunescu cere autorului să demonstreze originea macedoromână prin descoperirea la cuțo-vlahi a originalului *Mioriței* (*op. cit.*, p. 116). Pentru tezele lui Crăciunescu despre Miorița, v. A. Fochi, *op. cit.*, p. 133 și 135—136.

23_{42} Petru Maior tratează despre originea românilor din Dacia și din Balcani în p. 26—45 din cartea sa citată de Odobescu, care o putuse consulta printr-un exemplar personal, ed. 2-a, Buda 1834 (cf. *Catalogul* M 63) : „Românii sînt descendenții coloniștilor romani din Dacia care s-au păstrat puri, neamestecați cu dacii, și au continuat de a trăi în acea provincie și după Aurelian. Numai în mic număr au părăsit provincia și au trecut de-a dreapta Dunării pe vremea lui Gallienus. Din acești români strămutați din Dacia peste Dunăre își trag originea românii din Peninsula Balcanică, în special acei care au înființat Imperiul româno-bulgar la sfîrșitul secolului XVI". De observat că Odobescu reține numai datele ce i se par incontestabile din argumentarea lui Maior, atestate de izvoare istorice pe care le va cita îndată, tot după Maior, ferindu-se „de a intra în controversele subiectului".

24_{42} Sexti Aurelii Victoris *Epitome. De vita et moribus imperatorum romanorum, XL*, în *Scriptores historiae romanae latini veteres qui extant omniis*, notis variis illustrati a C.H. de Klettenberg et Wildeck, vol.II, Heidelberg, 1743. Odobescu avea această carte în biblioteca sa (cf. Catalogul, litera S, nr. 30). Odobescu urmează în bună măsură informaţiile istoricilor români anteriori, P. Maior (citat) şi G. Şincai, *Hronica românilor şi a mai multor neamuri*, t. I, Iassi, 1853, cf. *Catalogul* S 70.

24_{43} În *Catalogul bibliotecii* lui Odobescu (H 30) se află înregistrată o *Historia rerum oriente gestarum ab exordio mundi et orbe condito, ad nostra haec usque tempora*, edidit Sigismundus Teyrabendius, Francforti ad M., 1597, culegere de texte din autori bizantini ca Ioan Zonaras, Nicetas Choniates, Nicephorus Gregoras etc., a cărei achiziţionare vădeşte interesul scriitorului pentru izvoare privind istoria noastră medie. Trimiterile ce urmează la Anna Comnena (*Alexiada*), Ioan Kinnamos (*Historiarum libri VII*), Nicetas Acominatos Choniates (*Historia*), Georgius Pachymeres (*Historiarum libri III*), I. Cantacuzenus (*Historiarum libri IV*), Laonicos Chalcondylas (*De rebus turcicis libri X*), Ducas (*Historia turcobyzantina*), ca şi la alţi autori ca Geoffroi de Villehardouin (*Histoire de la conquête de Constantinople*) Odobescu le-a luat însă din alte lucrări privind sec. X–XV din istoria românilor. Cp., de exemplu, pentru trimiterile la Anna Comnena, I. Kinnamos, N. Choniates, referinţele din G. Şincai, *op. cit.*, t. I, p. 211, 219, 222.

25_{43} Χρονικὰ τῶν ἐν Ρομανία καὶ μάλιστα ἐν τῷ Μορέα πόλεμων τῶν Φράγκων [*Chronique de la principauté française d'Achaïe*, texte grec inédit] în *Chroniques étrangères relatives aux expéditions françaises pendant le XIII-e siècle*, publiées par I. A. C. Buchon, Paris, 1846, p. 187 (*Catalogul*, B 60).

25_{44} *De la conqueste de Constantinople* par Jeffroy de Villehardouin et Valenciennes, éd. faite sur les manuscrits nouvellement reconnus et accompagnée de notes et de commentaires par M. Paulin, Paris, 1838 (*Catalogul bibliotecii*, V 16).

25_{48} Este vorba de hrisovul din 23 noiembrie 6915 (deci *1406*, nu 1407) păstrat la Arhivele Statului din Bucureşti, sub cota S.I. nr. 11, M-rea Tismana. Titlul la care se referă Odobescu este, corect tradus: „[domn] de amîndouă părţile peste toată Podunavia, încă pînă la Marea cea Mare şi singur stăpînitor al cetăţii Dirstor" (cf. *Documente privind istoria României, B. Ţara Românească*, XIII, XIV şi XV, [Bucureşti], 1953, p. 51, nr. 35. Alte documente, cunoscute de Odobescu, cuprinzînd acelaşi titlu, *ibid.*, p. 50, 56, 62, 63, 64, 67, 69).

25_{50} [F.C.H.L.] Poqueville, *Voyage en Grèce*, 2-e éd., vol. II, Paris, 1826, p. 337–356.

26_{16} Problema grupurilor aromâne din Peninsula Balcanică fusese tratată de I. Thunmann, în ale sale *Untersuchungen über die Geschichte der östlichen europäischen Völker*, Leipzig, 1774, Fr. Joseph Sulzer, *Geschichte der transalpinischen Daciens*, t. II, Wien, 1872, p. 6 şi urm., P. J. Schafarik, *Slavische Alterthümer*, deutsch von M. v. Aehrenfeld, I. Bd. Leipzig, 1843, p. 32 şi urm.; II. Bd., p. 205 nota. Din aceste lucrări, *Catalogul bibliotecii* lui Odobescu menţionează pe aceea a lui Schafarik (S 15). Odobescu a fost primul autor român care a încercat o istorie completă a aromânilor (revizuibilă, fireşte), plecînd de la datele din P. Maior şi G. Şincai, dar sporindu-le cu informaţii din autori bizantini şi relaţii ale călătorilor străini în Balcani.

26_{47} [William Martin] Leake, *Researches in Greece. [Of the modern Greek, Albanian, Wallachian and Bulgarian languages*, London, 1814], p. 363 şi urm. (*Catalogul bibliotecii*, L 22).
Schneidewin, *Delectus poetarum elegiacorum* (pars prima), *Iambicorum et melicorum* (pars secunda) Goettingae, 1838–1839 (v. *Variantele*) exista în biblioteca lui Odobescu (S 24); de asemenea (A 11) H. L. Ahrens, *De graecae linguae dialectis lib. II* : *De dialecto dorica*, Goettingae, 1843 şi *Poetae lyrici graeci*, rec. T. H. Bergk, ed. altera auct. et emend., Lipsiae (Londini) 1853 (P 47). Ultimul paragraf al studiului lui Odobescu este începutul părţii (anunţată în titlu) despre *Moş Ajun*. Autorul, consecvent metodei sale, încearcă să afle în literatura clasică precedente care să explice vechimea şi originea sud-est europeană a colindului. *Cîntarea rîndunicii*, colind răspîndit de copii la începutul primăverii, ţinînd în mînă o morişcă (cp. cu steaua), vestind un nou anotimp, ar fi deci o paralelă antică a colindelor din noaptea de Ajun. Rîndul de puncte care încheie aceste consideraţii în *Revista română* pare a confirma concluzia ce se degajă din cele de mai sus, anume că studiul nu a fost încheiat.

CITEVA CUVINTE ASUPRA LUI N. BĂLCESCU ȘI SCRIERILOR SALE

Nu se cunoaște manuscrisul acestui articol. A fost publicat o singură dată de Al. Odobescu în *Revista română pentru științe, litere și arte*, <aprilie> 1861, volumul I, p. 87–88, nesemnat.

Textul prezintă caracteristicele grafice, fonetice, gramaticale și lexicale obișnuite limbii folosite de Odobescu în această perioadă, cu influențe etimologiste și italienizante.

Menționăm notarea uneori a lui *a* prin *é* (*a sésea*); a lui *ă* prin *ĕ* (*Călughĕreni*); a lui *î* prin *ê* (*vrêstă*) și *ô* (*côt*), *e* la început de silabă precedat de vocală, sau *e* precedat de consoană labială, nu este diftongat; triftongul *iea* apare consecvent (*familiea, scriea, sfîșieată, judecătoriea, istoriea, revoluțiea*); consoanele sînt reduplicate (*anni, salle, deossebite, communatăți, neattinse*); *t* este notat cu *th*, mai ales în neologisme (*posthum*); *gh* este folosit nejustificat în cuvîntul *Călughăreni*; *ch* notează pe *h* (*chîrtie*).

Sub influența curentului italienizant scrie *cuestia*, și *descuragiarea*.

Greșeli de tipar ca *Francei* pentru *Franciei* au fost corectate tacit.

NOTE

Scurta prezentare a *Istoriei lui Mihai-vodă Viteazul* pe care Odobescu începe să o publice în 1861, în primul volum al *Revistei române*, inaugurează ceea ce s-ar putea numi opera de executor al testamentului literar al lui N. Bălcescu, pe care și-o asumase, cu tenacitate și venerație, scriitorul.

Nu e locul să insistăm asupra influenței exercitată de marele revoluționar asupra gîndirii și întregii activități a lui Odobescu. E suficient să observăm că el i-a rămas, incontestabil, cel mai credincios în anii următori realizării unora dintre idealurile exilatului, decedat atît de singur la Palermo. Este adevărat că îndată după Unire, Al. Ion Cuza hotărîse prin decretul din 12 octombrie 1859 aducerea în țară a osemintelor lui Bălcescu și publicarea operelor sale la îndemnul lui Ion Ghica, președintele Consiliului de miniștri și al lui Vasile Alecsandri, ministru de externe (v. *Arhivele Statului*, Min. instrucțiunii publice, dosar 2736/1859). Dar inițiativa n-a fost adusă la îndeplinire.

Gestul lui Odobescu a fost subliniat de presa epocii (v. *Ateneul român*, 2 (1861), p. 79–80) și George Crețianu în *Mișcarea literară din 1861 în Țările Române* (*Revista română*, 1 (1861), p. 852–853), scria : „*Revista română* se poate mîndri că cea dintîi a avut onoarea a publica *Istoria Românilor subt Michaiu Vodă Viteazul* de Nicolae Bălcescu. Aci este locul a aduce aminte că Cabinetul din 10 octombrie 1859 luase dispoziții a se aduce în patriă țărîna ilustrului nostru istoric, mort în exil, și că nici pînă azi aceasta nu s-a efectuat. Cel puțin s-ar cuveni să facem această onoare memoriei unui bărbat care s-a sacrificat pentru țară și cu ale cărui scrieri ea se poate făli”.

În *Precuvîntarea* sa, Odobescu anunța dorința sa de a publica „o ediție completă a scrierilor lui N. Bălcescu” împreună cu „un studiu mai adîncit asupra omului și a lucrărilor sale”. El își repetă intenția în nota despre *Portretele lui Mihai-vodă Viteazul* (*ibid.*, p. 370) și în *Notă despre planurile bătăliilor lui Mihai Viteazul* (*ibid.*, p. 651).

Revista română continuă publicarea principalei opere a lui Bălcescu (doar primele trei cărți), menținînd în conștiința contemporanilor datoria unei ediții a operelor. Cesar Boliac reia ideea în ziarul său, *Buciumul* din 5 ian. 1863 : „Istoria de opt ani de războaie ale lui Mihai Viteazul, de fericitul Nicolae Bălcescu, este o carte, și această carte o datorăm stăruinței și îngrijirei redacțiunei *Revistei române*. Am dori ca această carte să formeze ea însăși un volum. Ea conține culmea gloriei române și este scrisă de pana cea mai făcută pentru istorie care am avut-o pînă astăzi. Redacțiunea *Revistei române* care a luat asupră-i să dea românilor această carte ar trebui sau să deschidă o subscripțiune pentru retipărirea ei într-un volum în parte, sau să se adreseze în numele istoriei românilor la Ministerul Cultelor să-i ceară suma trebuincioasă pentru o frumoasă edițiune a acestei cărți, lîngă care ar trebui să se adauge tot ce ne-a lăsat Nicolae Bălcescu. Nu știm în ce s-ar putea pretinde că s-ar întrebuința mai bine suma alocată în bugetul acestui minister « pentru încurajări literare » decît în tipărire de ăst fel de cărți ce ar trebui să-și aibă un loc în fruntea bibliotecilor tuturor românilor”.

Venit la 1 februarie 1863 ca interimar în fruntea Departamentului cultelor și instrucțiunii publice, Odobescu cere într-un raport către Consiliul de miniștri din 31 mai 1863 aducerea în țară a osemintelor lui Bălcescu, ridicarea unui mausoleu și publicarea operelor acestuia. Însușindu-și raportul, Consiliul de miniștri a numit o comisie pentru publicarea operelor formată din August Treboniu Laurian și Al. Papiu Ilarian și revizuită în ianuarie 1864 cu compunerea : Ion Maiorescu, August Treboniu Laurian și Ion Ghica (v. Arhivele Statului, Ministerul instrucțiunii publice, dosar nr. 601/1863).

Rămasă din nou fără urmări, acțiunea publicării operelor lui Bălcescu este reluată tot de Alexandru Odobescu în ședința Secției istorice a Academiei din 11 septembrie 1877 : „În chestiunea manuscriselor reposatului N. Bălcescu, d. Odobescu propune a se încuviința pentru astă dată publicarea *Istoriei lui Mihai Viteazul* compusă din cinci cărți din care două inedite ; d. Odobescu crede că această însemnată scriere avînd interes a se răspîndi cît mai mult, mai ales în acest timp, între popor, face următoarea propunere : să se tipărească ceea ce există din *Istoria lui Mihai Viteazul* fără note, cu ortografia uzitată în România în format Charpentier cu litere garmond, în 1500 exemplare“ (*Analele Societății Academice Române*, S.I, 10 (1877), p. 98.)

Academia adoptă în ședința sa din 19 septembrie 1877 această propunere după o dezbatere privind ortografia, acceptînd la pledoaria lui Odobescu și Hașdeu să se respecte ortografia autorului iar nu cea latinizantă aplicată pe atunci în publicațiile acestei instituții. Ediția *Istoriei* apare în 1878, cu o introducere a lui Bălcescu și cu mărturisirea sa : „Îndeplinesc astăzi una din cele mai vii și mai stăruitoare ale mele dorinți : aceea de a scoate la lumină *Istoria românilor sub Mihai-vodă Viteazul*, lucrarea de căpetenie a eminentului și mult-deplînsului nostru istoric Nicolae Bălcescu, care totdeodată este și o scriere de frunte în literele românești.

De douăzeci și cinci de ani de cînd Nicolae Bălcescu a murit, înstrăinat de prea-iubita și prea-dorita sa țară, eu unul n-am pregetat un moment de a căuta mijloc spre a face cunoscută publicului românesc această frumoasă operă, în care își pironise mintea și puterile sale un om de un rar talent pe care, de copil încă, mă deprinsesem a-l respecta, a-l iubi, a-l admira.

Cincisprezece ani din aceștia am păstrat cu sînțenie la mine manuscriptele lui, cercîndu-mă, de cîte ori mi-a stat în putere, a da publicității cel puțin o parte din ele. Dar, spre rușinea noastră de pînă acum, a trecut un pătrar de secol de la moartea Bălcescului mai nainte ca să poată fi pus sub ochii națiunii române tot ceea ce dînsul lucrase întru cea mai mare a ei onoare.

A trebuit ca o rază din acel foc de vitejie strămoșească, care ardea cu dor inima lui N. Bălcescu, să străbată în sfîrșit în vinele tutulor românilor, pentru ca să afle timpul priincios de a ieși la iveală patrioticele pagini scrise de pana lui, muiată și oțelită în sîngele atîtor eroi ai românilor din trecut.

Azi într-adevăr e timp ca națiunea română să audă și totodată să simță adînc cugetele învietoare și spornicele cuvinte ale acelui nobil suflet, ale acelei întinse inteligențe românești, care odată se numea *Nicolae Bălcescu* !...”.

Publicînd opera lui Bălcescu, Odobescu a intervenit încă din ediția din 1861 a primelor trei cărți cu modificări transmise apoi ediției din 1878. Deosebirile între manuscris și ed. 1878 se vor fi datorat însă și lui Ion Slavici, după cum arată G. Baiculescu în notele la N. Bălcescu, *Opere*, vol. II. [Buc.], 1953, p. 376 (v. *ibid.*, p. 372–376, exemple de modificări față de manuscrisul autograf Bălcescu).

PORTRETELE LUI MIHAI-VODĂ VITEAZUL

Notele despre portretele lui Mihai Viteazul au fost publicate de Al. Odobescu în *Revista română pentru științe, litere și arte*, <mai, iulie> 1861, volumul I, p. 176–177 și p. 368–371. Manuscrisul nu se cunoaște[1].

Publicarea lor este legată de aceea a capitolelor din *Istoria românilor subt Mihai-vodă Viteazul* de N. Bălcescu. Notele despre primele două portrete sînt publicate între paginile 176–177 pe trei pagini nenumerotate, o dată cu începerea publicării *Cărții I*, iar portretul nr. 3 este publicat pe alte trei pagini nenumerotate între p. 368 – 371, unde se continuă *Cartea I*.

Caracteristicile grafice, fonetice, gramaticale și lexicale sînt cele obișnuite scrisului odobescian din această epocă.

Notăm că uneori *a* este redat prin *é* (*déca, sése, țérră*) ; *ă* este redat prin *ŏ* (*desŏvêrșit*), și prin *ĕ* (*ânsĕ*) ; *î* apare notat prin *ê* (*desovêrșit*) și prin *ô* (*côt*) ; *e* la început de silabă, precedat de vocală, sau *e* precedat de consoană labială nu este diftongat (*dăruesc*) ; triftongul *iea* este menținut (*inscripțiea*) ; consoanele sînt reduplicate (*nettede, dessemnat, țérră*) ; *t* este notat cu *th*, mai ales în neologisme (*lithografiat, bibliotheca*) ; *z* intervocalic este redat prin *s* (*presintăm, urmeasă*). Se întîlnesc formele (*precioasă, pucin, princilor*), care poate să nu fie decît o greșeală tipografică pentru că în alt loc apare *prinç* deci *prinț* ; *st notează* pe *șt* (*ilustrii*). Sub influența etimologismului se scrie *vĕrbește* pentru *vorbește*.

Deși la această dată Odobescu nu adoptase terminația *iune* pentru substantivele feminine singulare terminate în *ie* apare totuși forma *expresiune*.

Gramatical, semnalăm genitiv-dativul, singular feminin alternînd între *ii* și *ei* (*scrierei*).

Greșeli de tipar ca *deșertă* pentru *deșerta* („*hotărîrăm îndată a ne deșertă*”), au fost corectate tacit.

NOTE

Continuînd publicarea *Istoriei românilor sub Mihai-vodă Viteazul*, Odobescu îngrijește și de ilustrarea scrierii cu portretele eroului semnalate de Bălcescu însuși în al său *Buletin despre portretele prinților Țării Românești și ai Moldaviei ce se află în Cabinetul de stampe din Biblioteca regală din Paris*, publicat în *Magazin istoric pentru Dacia*, 4 (1847), p. 212–220.

---

[1] În mss. rom. 80 de la B.A.R., care conține părți din manuscrisul *Istoriei românilor sub Mihai-vodă Viteazul* al lui N. Bălcescu, fila 326 este scrisă de mîna lui Odobescu și conține copia notei lui A. Papiu Ilarian despre portretul .lui Mihai Viteazul dăruit de el Bibliotecii din București în februarie 1860. Cf. aici p. 34.

Nota lui Odobescu prezintă trei portrete ale lui Mihai, acela al lui Dominicus Custos (publicat în *Revista română*, 1 (1861), după p. 176) acela imaginar luat din *Chronologia oder historische Beschreibung alles Kriegsempörungen*, a lui Hieronymus Ortelius, probabil ed. Nürnberg, 1602 pe care o folosește Bălcescu în opera sa, deoarece portretul a fost găsit, copiat „pe un calc foarte fin lucrat" în manuscrisul acestuia, și gravura lui Aegidius Sadeler din 1601 (*ibid.*, p. 368).

În ce privește al doilea portret, Odobescu avea dreptate să presupună atît că în diferitele ediții ale operei lui Ortelius n-a fost reprodus același portret al lui Mihai, cît și că cel din ed. *De Chronycke van Hungarien*, Amsterdam, 1619 este o copie după Custos (v. Barbu Slătineanu, *Contribuțiuni la studiul portretelor lui Mihai Viteazul*, în *Revista istorică română*, 3 (1933), p. 209 și nr. 3). Semnătura lui Mihai este reprodusă după documentul slav din 4 ianuarie 7102 (= 1594; greșit, în *text*: *1694*) păstrat la Arhivele Statului, Mănăstirea Tismana, S.I. 1520 (III/7) privind moșiile Iarcovățul și Bresnița.

Portretele au fost reproduse și imprimate de G. Voneberg, al treilea (al lui Sadeler) după o copie litografică din 1855 a lui Mihai Lapaty.

V. CÎRLOVA

Sînt cunoscute două ediții publicate de Al. Odobescu, manuscrisul nu s-a păstrat.

Ediția I este publicată în *Revista română pentru științe, litere și arte*, <iulie> 1861, volumul I, p. 361–368, sub titlul *Poeziă*.

Grafiile, lexicul, modificările gramaticale sînt cele obișnuite în scrisul lui Odobescu din perioada de la *Revista română*.

Menționăm că uneori *a* este notat cu *é* (*abié*), *ă* este notat cu *ĕ* (*tĕnărului*) ; *î* este notat cu *ê* (*vêrstă*) sau cu *ô* (*côte*) ; *y* notează pe *i* în special în neologisme (*lyra*, *retypărit*) ; *e* la început de silabă, precedat de vocală, sau precedat de consoană labială nu este diftongat (*pere*) ; *ch* notează pe *h* (*echo*) ; *h* pseudo aspirat precedă uneori vocala (*harmarioase*) ; *z* intervocalic e notat cu *s* (*poesie*) ; consoanele sînt reduplicate (*țĕrrei*, *sufferă*, *compusse*, *litterare*).

Gramatical se întîlnesc formele de genitiv-dativ feminin singular în *ei* (*țĕrrei*, *nației*).

Ediția a II-a s-a publicat în *Scrieri literare și istorice* ale lui A. I. Odobescu, volumul I, București, Editura librăriei Socec & Comp., 1887, în secțiunea III. *Literatură și arheologie din Revista română, 1861 — 1862*, p. 237–240. Odobescu reia articolul numai pentru prezentarea lui Cîrlova, renunțînd la retipărirea poeziilor acestuia. Ca un îndemn patriotic se reproduce și aici poezia *Vremea* a lui I. Văcărescu.

Autorul recurge la unele modificări în text pentru a-l adapta noii ediții. Astfel în *Revista română*, vorbind despre poeziile lui Cîrlova scrie : „*retipărim aici două din cele mai frumoase ale sale poezii*...“, pe care, nemairetipărindu-le în ediția din 1887 modifică textul astfel : „*De aceia am retipărit în Revista română două*...“ La sfîrșitul articolului tipărește numai poezia *Vremea* a lui I. Văcărescu. În legătură cu această publicare scria în 1861 : „*în urma lor* — a poeziilor lui Cîrlova — *am adăugat două strofe încă netipărite*..., propozițiune care devine în 1887 : „*Prezentăm însă aci două strofe*...

În privința grafiei, a lexicului, și a gramaticii diferențele sînt reduse.

Notăm că *ă* este redat și prin *ĕ* (*tĕnără*, *vĕrsând*) și prin *ŏ* (*âncŏ*) ; *î* prin *ê* (*renăscênd*, *curênd*, *vênt*), *h* pseudoaspirat se menține (*harmonioase*).

Cîteva greșeli de tipar din ediția I sînt corectate : „*din vii*" — „*de vii*", *endormier* — *endormir*. Ediția a II-a a fost luată ca text de bază pentru ediția de față.

SIGLE

A — ediția I, publicată în *Revista română pentru științe, litere și arte*, <iulie> 1861, volumul I, p. 361—368.

B — ediția a II-a, publicată în *Scrieri literare și istorice* ale lui A. I. Odobescu, volumul I, București, Editura librăriei Socec & Comp., 1887, în secțiunea III —*Literatură și archeologie din Revista română, 1861 — 1862*, p. 237—240.

M — lecțiuni stabilite prin conjectură.

VARIANTE

40

5 fie *B*; fiă *A* || **20** de nouăsprezece ani *B*; *omite* ani în *A* || **24** *corupt*: neînvierii[1] *AB*; reînvierii *M* || **29** răpede *B*; repede *A* | pîndea *B*; pîndia *A* || **38** Alecsandri *B*; Alexandri *A* ||

41

3 Patria *B*; Patriea *A* || **9—10** preludările armonioase[2] ale acestui june poet. De aceia am retipărit în Revista română *B*; preludările armonioase[2] ale acestui june poet și retipărim *A* || **11** deosebite foi *B*; deosebite foi române, *A* || **12** Prezentăm însă aci două strofe netipărite încă *B*; În urma lor am adăugat două strofe încă netipărite; *A* || **16** Vremea *urmează textul poeziei și încheerea*: Ah! d-ar putea glasurile vechilor poeți să fie cel puțin acum ascultate! *în B*; *omite poezia* Vremea *după încheere publică poeziile lui Cîrlova*: Ruinele Tîrgoviștei și Marșul, *exponent și notă sublineară*: Această poezie am copiat-o la 1853 după originalul autorului ce-l posedă răposatul N. Bălcescu. — A.O, *urmează poezia* Vremea *semnată* Ion Văcărescu *în A*.

NOTE

Notă însoțind două poezii ale lui Vasile Cîrlova, publicate în *Revista română*, 1 (1861), p. 363—367 (*Ruinele Tîrgoviștei și Marșul. Odă oștirei române cu ocasiea înălțărei steagului național la 1831*) ca un omagiu adus poetului admirat de Bălcescu, Heliade, Alecsandri și de întreaga generație pașoptistă ale cărei idei și icoane le reia revista cu mijloace științifice și literare noi. După necrologul scris de Heliade (*Curierul românesc* din 11 octombrie 1831) nota lui Odobescu este prima reluare a biografiei poetului, cu informații din *Curier*.

40_{9} Versurile sînt din *Suvenirele* lui Alecsandri (*La moartea lui P... Cazimir*, în *Doine și lăcrimioare, 1842—1852*, Paris, 1853, p. 211—212). Transcrierea corectă este *deabia* (v. 4), *curănd* (v. 6).

40_{19} Născut în 1809, se pare la Buzău (nu la București), decedat în octombrie 1831, Cîrlova avea atunci 22, nu 23 de ani.

40_{26} Compus în 1831, *Marșul* lui Cîrlova va fi publicat postum în *Curierul românesc* din 1839. Odobescu afirmă însă în nota de la p. 365 din *Revista română*: „Această poesie am copiat-o la 1853 dupe originalul autorului ce-l poseda răposatul N. Bălcescu".

---

[1] *scris*: neînvierei în *A*.
[2] *scris*: harmonioase.

40_{28} Informația despre traducerea *Zairei* lui Voltaire este luată după necrologul lui Heliade. Manuscrisul traducerii nu s-a păstrat.

40_{29} Știri mai noi pun moartea lui Cîrlova pe seama unei alte boli („de o prozaică dizenterie, iar nu de romantica ftizie căpătată în urma călăririi în noapte după bal", G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, București, 1941, p. 125).

41_{4} Virgiliu, *Eneida* VI, v. 883-886. Transcriere corectă, v. 885: *His*. Traducere liberă: „De ce nu am crini și flori de tot felul să-i acoper mormîntul! De ce nu pot să aduc cel puțin aceste deșarte cinstiri cenușei sale!"

41_{16} Reproducerea versurilor din Iancu Văcărescu poate fi numai un gest atent pentru bătrînul poet (moare în 1863) care-i pusese cu largheță la îndemînă arhiva de familie și manuscrisele Văcăreștilor, ale cărui poezii Odobescu le va republica în ediția din 1878. În studiul său despre *Poeții Văcărești* Odobescu arată că Iancu („de a cărui binevoitoare simpatie mă bucuram încă din copilărie") îi încredințase prin 1845 „diferite manuscripte literare ale familiei sale sub cuvîntul foarte măgulitor pentru mine că este sigur cum că acestea, în mîinile mele, vor fi utilizate întru eternă păstrare a memoriei". După folosirea lor în studiul citat și în ed. din 1878, Odobescu le va dărui Academiei menționînd în scrisoarea de donație: „Astăzi, cînd România posedă un institut literar bine întemeiat eu cred că tezaure ca cele ce mi s-au dat nu pot avea o mai bună și mai sigură păstrare decît în sînul Academiei Române. De aceea, cu o cuvioasă mulțumire vin a depune aci toate acele manuscripte, după lista de mai jos..." (Arhiva Academiei, dosar 1877, p. 144, nr. 4, cf. N. Georgescu-Tistu, *Activitatea bibliografică a lui Alexandru Odobescu*, în *Studii și cercetări de bibliologie*, 5 (1963), p. 144).

Juxtapunerea unor versuri patriotice (Cîrlova-Văcărescu) în *Revista română* confirmă însă o concepție și un program: cultura românească are o tradiție, iar datoria cărturarului modern, punînd-o în valoare, este nu numai una științifică ci și educativă și națională.

POEŢII VĂCĂREŞTI

Traducerea lui Britanicu. Străbunii Văcăreştilor. Banul Iănăchiţă.

Manuscrisul studiului *Poeţii Văcăreşti* nu este cunoscut. Odobescu l-a publicat în două ediţii. Pentru prima dată studiul apare în *Revista română pentru ştiinţe, litere şi arte*, <septembrie> 1861, volumul I, p. 481–532. Textul este precedat de litografia înfăţişînd pe cei patru Văcăreşti.

În foaia volantă ataşată la începutul volumului I al *Revistei române*, intitulată *Inştiinţare, Poeţii Văcăreşti* figurează în sumarul numărului din luna septembrie cu indicaţia *Articolul întîi*, tot astfel este notat şi în *Tabla materiilor*, deci se pare că în intenţia scriitorului era să continue, cum de altfel anunţă şi în nota de la sfîrşitul studiului (p. 531 note) : *N. B. Intr-un*
tipărirea [illegible] *norbi despre clucerul Văcărescul, despre vornicul Nicolache Văcărescul şi despre*
lor Văcăreşti nu a fost realizată, în ediţia a II-a nu [illegible] *ul*". Şi în sfîrşit tot acolo scrie : „*Mai-nainte de a sfîrşi*
diului [1]. Subtitlul indică conţinutul articolului întîi. [illegible]ţia de a continua prezentarea poeţi- [illegible] continuarea stu-

La sfîrşitul completării, *Adaose şi îndreptări*, Odobescu plasează o notă[2] explicativă
pentru a corecta afirmaţia pe care o făcuse (la p. 516) asupra vechimii gramaticii lui Văcărescu,
ignorînd existenţa gramaticii lui Clain şi Maior : *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae.*
„Deşi am zis la pag. 516 că gramatica lui Iănăchiţă Văcărescul a ieşit de subt tipar mai-
nainte de lucrările gramaticale ale erudiţilor Transilvaniei, ne grăbim însă a îndrepta această
eroare. Ni s-a asigurat că gramatica română a lui Samuil Klain sau Micu (nu ni s-a întîmplat
s-o vedem), a fost tipărită cu litere latine, cu vreo cîţiva ani mai-nainte (1785). Se vede însă că
Iănăchiţă n-avea nici o cunoştinţă despre dînsa, căci nu o pomeneşte deloc, nici măcar prin aluzie.
Tipărirea lucrărilor lui Petru Maior, Paul Iorgovici, Molnar, Cichindeal şi alţii rămîne totuşi
posterioară acestei publicaţii.

---

[1] Cf. aici p. 473

[2] Aceeaşi notă, puţin modificată, va fi folosită în ediţie din 1887 în subsolul textului respectiv. Cf. aici p. 473 şi reproducerea ei la p. 71 nr. 1.

Limba studiului e marcată de influenţa etimologismului şi a curentului latinizant şi italienizant. Grafiile şi fonetismele oscilante sînt mai puţin numeroase, mai rar apar cazurile în care *a* e notat cu *é* (*séu, ţérra, abié, biétă*) ; *ă* cu *ĕ* (*douĕ, îndĕretniciei, rĕspîndi, conducĕtori*) sau cu *ŏ* (*încŏ*) ; *î* notat cu *ê* (*dobêndit, s-avênta, rêsunetul*), cu *û* (*lûngă*) sau cu *ô* (*fôlfîie*) ; *é* notează mai rar pe *ia*, iar triftongul *iea* a dispărut ; *e* continuă să nu fie diftongat la început de silabă, precedat de vocală sau de consoană labială (*trebue, destăinuesc, îndoesc, măestrele, boer*) ; *y* notează încă pe *i* în neologisme şi nume proprii (*styl, typographie* — deci şi *ph* = *f* — *Cypru*) ; *h* pseudoaspirat este întîlnit în *helleni, harmonie* ; *th* notează pe *t* în cuvinte mai rare sau în nume proprii (*Thersit, spathar, othomanice*) ; *z* intervocalic este notat cu *s* (*să formese, să isolese* ; *x* este notat cu *s* (*escelenţă, eserciţiu*). Consoanele sînt rareori reduplicate (*litteratura, folossitor, înţellegerea, collecţie, ţérră*). Cele mai multe inconsecvenţe grafice sînt între *i* şi *e*, ceea ce duce la îndoieli asupra valorii lor fonetice.

Notăm că peste tot este scris Iănăkiţă deci cu *k* şi că numele de familie apare articulat, Văcărescul.

Deşi la această dată Odobescu nu adoptase terminaţia *iune* pentru substantivele feminine terminate la singular în *ie*, se întîlneşte forma *compensaţiune*. Nominativ-acuzativul feminin singular terminat în *e* este redat prin *ă* (*voiă, vechiă*).

Continuă să folosească alternanţele *sub—subt, dupe — după, ceea ce* şi *ceia ce, care* şi *cari, francezilor— franţezilor*.

Din punct de vedere gramatical semnalăm genitiv-dativul singular feminin în *ei* (*obştei, minţei, curţei, limbei*), de asemenea unele dezacorduri ca : „*meandrele ce orna*", „*creştinii ce n-a chibzuit*", „*ideilor măreţe ce mişca...*"

Sub influenţele străine amintite scrie : *a vărbi* pentru *a vorbi, respîndi* pentru *răspîndi*, şi *prigionieri*, iar neologismele sînt ortografiate ca *descuragiat*.

A doua ediţie a studiului despre Văcăreşti este publicată în ediţia definitivă *Scrieri literare şi istorice* ale lui A. I. Odobescu, volumul I, Bucureşti, Editura librăriei Socec & Comp., 1887, în secţiunea III — *Literatură şi arheologie din Revista română, 1861—1862*, p. 241–332.

Noua ediţie, puţin deosebită grafic şi ceva mai mult fonetic, de ediţia din 1861 este interesantă pentru adăugirile, modificările de sintagme, schimbările lexicale şi corecturile gramaticale care dovedesc dorinţa lui Odobescu de a-şi perfecţiona stilul, de a ajunge la o limbă mai stabilă.

În primul rînd faţă de ediţia din 1861 semnalăm că nu mai apare nicăeri în titlu, text sau note intenţia de a continua studiul de aceea nota : *N. B. Intr-un articol viitor vom vorbĭ despre clucerul Alecu Văcărescul...*" nu mai apare, iar la *Adaose şi îndreptări*, în pasajul relativ la genealogia Văcăreştilor omite cuvîntul *întîi*, fraza rămînînd : „*Mai-nainte de a sfîrşi tipărirea acestui articol asupra Văcăreştilor în Revista română...*" din care se vede şi preocuparea lui Odobescu de a actualiza studiul.

În privinţa notelor de la sfîrşit este de remarcat că în ediţia a II-a, cu excepţia notei mai sus citate, care este omisă, notele celelalte figurează toate, deşi altfel dispuse, sub titlul de *Adaose şi îndreptări*. Informaţia adăugată ulterior despre afirmaţia greşită în legătură cu apariţia gramaticii lui Văcărescu, nu mai apare la sfîrşit ci e trecută ca notă la text (p. 303 n. 1). Odobescu se mulţumeşte cu această schimbare a notei fără să încerce să refacă textul, conform informaţiilor căpătate ulterior. Intervine însă uneori cu lămuriri, astfel nota despre manuscrisul *Istoriei împăraţilor otomani*, este completată în ediţia a II-a cu informaţia : „*Acest manuscript a fost tipărit, mai tîrziu de d. A. Papiu Ilarian, în Tesaurul de Monumente istorice*". Tot fără să schimbe textul, dacă în ediţia I a scris „*această carte încă netipărită*", în ediţia a II-a scrie : „*această carte încă netipărită la 1860*". În 1887 era necesar să se precizeze noua denumire a străzilor deci va scrie : (p. 291 n. 1) „*podul Mogoşoaei*" (*Calea Victoriei*), „*Uliţei franceze*" (*strada Carol I*). Din dorinţa de simplificare a notelor, în ediţia din 1887 Odobescu nu mai dă şi textul în limba franceză al fragmentului din *Britanicus*, dat ca exemplu de traducere făcută de Văcărescu.

Grafic şi fonetic ediţia a II-a se deosebeşte puţin de prima ediţie care, după cum am spus, marchează o evoluţie şi o încercare de stabilitate a limbii, faţă de scrierile din primele numere ale *Revistei române*, de aceea vom întîlni ca şi acolo pe *é* = *a*, *ĕ*, *ŏ* = *ă*, *û*, *ê*, *ô* = *î*, dar nu vom mai întîlni grafii cu *ph*, *th*, *y*, *k* (în afară de numele lui Iănăkiţă, urmat de Văcărescu nearticulat), consoane reduplicate etc.

În schimb *e* la început de silabă precedat de vocală este consecvent înlocuit cu diftongul *ie* precedat însă de consoană labială apare totuşi nediftongat ; *h* pseudoaspirat este mai frecvent.

Terminaţia *iune* pentru substantivele feminine terminate în *ie* la singular, este definitiv acceptată, iar nominativ-acuzativul substantivelor feminine terminate în *e* numai este modificat.

Din punct de vedere gramatical sînt corectate aproape toate dezacordurile întîlnite în ediţia I, iar genitiv-dativul feminin singular este redat corect.

Alternanţele *sub—subt*, *dupe—după*, *care—cari*, încă persistă, de multe ori din motive de eufonie.

Modificările lexicale, schimbările de sintagme, intervenţiile în topica frazei, omisiunile sînt făcute cu scopul vădit de a stiliza şi moderniza forma de prezentare.

Citām cîteva exemple : *nobilime* (1887) — *nobleţeă* (1861) ; *s-au pogorît* (1887) — *s-au tras* (1861) ; *prigionieri* (1887) — *prigionieri turci* (1861) ; „*cu limba sa cam încîlcită*" (1887) — „*cu limba sa cam apăsată*" (1861) ; *tabel* (1887) — *tablou* (1861) ; *exigenţele* (1887) — *pretenţiile* (1861) ; „*ce am întîmpinat*" (1887) — „*ce am întîmpinat în lume*" (1861) ; „*ţărei sale sfîşiate*" (1887) — „*ţărei sale dezolate*" (1861) ; „*făgăduind cu dinadinsul că, în anii mai roditori, se vor împlini cu prisos cele date acum*" (1887) ; — „*făgăduind cu denadinsul că se vor împlini cu prisos cele date acum, în anii roditori*".

Aceste „îmbunătăţiri" fac din ediţia a II-a un text definitiv care a fost luat de bază pentru ediţia de faţă.

Greşelile de tipar care s-au transmis de la ediţia I la ediţia a II-a, sau cele intervenite chiar în această ediţie au fost corectate. Semnalăm greşeli intervenite în ediţia a II-a. Eliade spune despre limba română că este *cantativă* (1861) nu *cantitativă* (1887) ; este „*azilul tuturor împăraţilor*" (1861) nu al „*tuturor împărăţiilor*" (1887) ; „*să fiă ştiitori de ştiinţe*" (1861) nu „*scriitori de ştiinţe*" (1887).

Am căutat să intervenim cît mai puţin în masivul text transcris de Odobescu din manuscrisul *Istoria împăraţilor otomani*, a lui Ienăchiţă Văcărescu pentru a păstra o imagine mai exactă despre felul în care înţelegerea Odobescu să transcrie un text din sec. al XVIII-lea.

SIGLE

A — ediţia I, publicată în *Revista română pentru ştiinţe şi arte*, <septembrie> 1861, volumul I, p. 481—532.

B — ediţia a II-a, publicată în *Scrieri literare şi istorice* ale lui A. I. Odobescu, volumul I, Bucureşti, Editura librăriei Socec & Comp., 1887, în secţiunea III — *Literatură şi arheologie din Revista română, 1861—1862*. p. 241—332.

M — lecţiuni stabilite prin conjectură.

VARIANTE

42

10 creaţiuni nouă *B* ; creaţi noui *A* || **12** trebuie *B* ; trebue *A* || **19** să fie *B* ; să fiă *A* | trebuie *B* ; trebue *A* || **20** să însufleţească, să învie *B* ; să însofleţiască, să înviă *A* || **24** idei mari şi nouă *B* ; idei mari şi noui *A* || **26** totdauna *B* ; totdeauna *A* || **29** judicăm *B* ; judecăm *A* || **32** trebuie *B* ; trebue *A* || **33** trebuie *B* ; trebue *A* | vorbeau *B* ; vărbiau *A* || **38** adică *B* ; adecă *A* ||

44

12 auzea *B* ; auzia *A* | resunetul *B* ; *corupt* : rîsunetul *A* || **18** cantitativă *B* ; cantativă *A* || **19, 22** apreţuire *B* ; apreciare *A* || **25** fraza *B* ; frazul *A* || **28** experienţă *B* ; experiinţă *A* || **32** introdusese *B* ; introduseseră *A* || **38** tendenţe *B* ; tendinţe *A* ||

45

15 dovedea *B* ; dovidea *A* || **18** să-l spună *B* ; să-l spue *A* | să fie *B* ; să fiă *A* || **20** măiestrită *B* ; măestrită *A* || **22—23** meandrele ce ornau *B* ; meandrele ce orna *A* || **29** prezenta *B* ; prezinta *A* || **30** scrierii *B* ; scrierei *A* || **33** vorbirăm *B* ; vărbirăm *A* || **33—34** a vorbi *B* ; a vărbi *A* || **41** dupe *B* ; de pe *A* || **43** Fie ! *B* ; Fiă ! *A* || **45** sub confuziunea *B* ; subt confuzia *A* || **46** tendenţă *B* ; tendinţă *A* ||

46

5 vorbe *B* ; vărbe *A* | în inima sa *exponent şi notă subliniară 1* în *B* ; în inima sa *exponent şi notă sublineară* 1 *adaugă textul în limba franceză* în *A* || **7** vorbim *B* ; vărbim *A* || **16** spăimîntării *B* ; spăimîntărei *A* || **20** înghieţi *B* ; înghiăţi *A* || **22** vorbeşte *B* ; vărbeşte *A* | e-nşelat *B* ; e-nşălat *A* || **23** vorbesc *B* ; vărbesc *A* || **24** depărtării *B* ; depărtărei *A* || **41** vorbeşti *B* ; vărbeşti *A* || **42** vorbirea-ţi *B* ; vărbirea-ţi *A* ||

47

7 vorbeşte *B* ; vărbeşte *A* || **12** limbii *B* ; limbei *A* || **14** măiestreţe *B* ; măestreţe *A* || **18** limbii *B* ; limbei *A* || **19** să le fie *B* ; să le fiă *A* || **25** totdauna *B* ; totdeauna *A* || **27** vorbind *B* ; vărbind *A* || **31** pe popor şi pe nobilime *B* ; pe popor şi pe nobleţă *A* || **32** caste de nobleţă *B* ; caste de nobilime *A* | iluzorie *B* ; iluzoriă *A* || **33** totdauna *B* ; totdeauna *A* | boieri *B* ; boeri *A* || **39** răpezirea *B* ; repezirea *A* || **39—40** s-au pogorît *B* ; s-au tras *A* ||

48

1 cu fraţii *B* ; cu confraţii *A* || **4** întemeie *B* ; întemeiă *A* || **11** rodirii *B* ; rodirei *A* || **13** boierul *B* ; boerul *A* || **27** războaie *B* ; războae *A* || **29** adică *B* ; adecă *A* || **39** *corupt* : cîsnicie *B* ; căsnicie **AM** || **42** adică *B* ; adecă *A* || **42** boierimei *B* ; boerimei *A* || **43** purtător *B* ; purtătoriu *A* || **45** boier *B* ; boer *A* || **47** boieresc *B* ; boeresc *A* || **48** boierească *B* ; boerească *A* ||

49

3 întru *B* ; spre *A* || **7** împlinească *B* ; împliniască *A* || **11** mijlocească *B* ; mijlociască *A* || **12** Porții *B* ; Porței *A* | boierilor *B* ; boerilor *A* || **14** dezveluiră *B* ; dezvăluiră *A* || **14—15** să le țină *B* ; să le țiă *A* || **18** trămiteri *B* ; trimiteri *A* | intimi *B* ; întimi *A* || **19** de la ele *B* ; de la dînsele *A* || **22** imbrohorul sau comisul *B* ; imbrohorul (comisul) *A* ||

50

15 posterității *B* ; posterităței *A* || **26** sîntului *B* ; s-lui *A* || **45** boier *B* ; boer *A* ||

51

5 lumii *B* ; lumei *A* || **8** îl iniție *B* ; îl inițiă *A* || **18** tresărea *B* ; tresăria *A* || **19** său *B* ; lui *A* || **23** servea *B* ; servia *A* || **25** veche *B* ; vechiă *A* || **27** păreți *B* ; pereți *A* || **34** castanie *B* ; castaniă A || **35** fîlfîie *B* ; fîlfîe *A* || **40** pag. 140. *adaugă* : Acest manuscript a fost tipărit, mai tîrziu, de s. A. Papiu Ilarian, în Tezaurul de Monumente istorice. *în B* ; pag. 140. *omite completarea notei în* *A* || **45** trebuie să privească cu mîhnire pierderea *B* ; trebuie să priviască cu mîhnire perderea *A* ||

53

7 posterității *B* ; posterităței *A* || **12** viitorimii *B* ; viitorimei *A* || **19** siguranță *B* ; sicuranță *A* || **20** Valea Orlii *B* ; Valea Orlei *A* || **21** adică *B* ; adecă *A* || **26** să-l pună *B* ; să-l pue *A* | bolta clopotniței *B* ; boltă clopotniței de la Mihai-Vodă, unde ședea pe atunci domnul *A* || **31** mîngîiere *B* ; mîngîere *A* || **41—42** dobîndească *B* ; dobîndiască *A* ||

54

1 trămise *B* ; trimise *A* | boierii *B* ; boerii *A* || **27** creștinii ce n-au chibzuit cele dupe *B* ; creștinii ce n-a chibzuit cele după *A* || **28** socotea *B* ; socotia *A* || **34** trămite *B* ; trimite *A* || **39** boierii *B* ; boerii *A* ||

55

3 boieri *B* ; boeri *A* || **5** a înclina spre pace *B* ; a înclina la pace *A* || **13** escelență *B* ; eccelență *A* || **17** întîmplării *B* ; întîmplărei *A* || **20** trămis *B* ; trimis *A* || **21** prigionieri *B* ; prigionieri turci *A* || **27** prezentă *B* ; prezintă *A* || **28** boierilor *B* ; boerilor *A* || **30** la Cronstadt *B* ; în Cronstadt *A* || **36** *corupt* : horale *B* ; hotarele *A* ||

56

6 judica *B* ; judeca *A* | judicăm *B* ; judecăm *A* || **8** judicata *B* ; judecata *A* | dupe *B* ; după *A* || **10** dupe *B* ; după *A* || **12** să-mi *B* ; se-mi *A* || **13** este *B* ; iaste *A* || **14** ce am întîmpinat *B* ; ce am

întîmpinat în lume *A* || **15** boier *B* ; boer *A* || **16** mîngîiere *B* ; mîngîere *A* || **18—19** vorbe de mîngîiere *B* ; vărbe de mîngîere *A* || **20** mîngîieri, boierii *B* ; mîngîeri, boerii *A* | sufereau *B* ; suferiau *A* || **24** Boierii *B* ; Boerii *A* || **27** existența *B* ; existința *A* | period *B* ; perioadă *A* || **28** vie *B* ; viă *A* || **33** silea *B* ; silia *A* ||

57

6 orînduielile *B* ; orînduelile *A* || **14** umblă *B* ; îmblă *A* || **15** adîncituri *B* ; adîncături *A* || **17** judicata *B* ; judecata *A* || **18** dupe *B* ; după *A* | dumnezeiesc *B* ; dumnezeesc *A* || **19** judica *B* ; judeca *A* || **20** dupe *B* ; după *A* || **29** adică *B* ; adecă *A* || **32** păzea *B* ; păzia *A* || **34** împotrivea *B* ; împotrivia *A* || **35** *corupt* : mai *B* ; am *AM* || **40** judicînd *B* ; judecînd *A* || **41** boierilor *B* ; boerilor *A* || **42** judicăților *B* ; judecăților *A* || **44** dupe *B* ; după *A* || **45** judicători *B* ; judecători *A* | judica *B* ; judeca *A* ||

58

2 judicății *B* ; judecății *A* || **3** judicata *B* ; judecata *A* || **4** judicată *B* ; judecată *A* | judicătorul *B* ; judecătorul *A* | judicăților *B* ; judecăților *A* || **6** judicător *B* ; judecător *A* | zioa *B* ; ziua *A* || **8** judicăților *B* ; judecăților *A* || **14** importanța *B* ; importența *A* || **21** măiestrie *B* ; măestrie *A* || **23** Într-această *B* ; Într-aceasta *A* | Rumânești *B* ; Românești *A* || **24** Rumănească *B* ; Românească *A* || **25** dupe *B* ; după *A* || Gheorghie *B* ; Georgie *A* || **31** iveau *B* ; iviau *A* | judicăți *B* ; judecăți *A* || **34** vorbește *B* ; vărbește *A* || **38** dupe *B* ; după *A* | boieri *B* ; boeri *A* || **41** de aci înainte *B* ; de acum-nainte*A* || **43** adică *B* ; adecă *A* | cap. 245 *B* ; cap. 215 *A* || **46** judice *B* ; judece *A* || **47** judicat *B* ; judecat *A* || **48** pomenească *B* ; pomeniască *A* || **50** trad de G. Sion *B* ; t. de G. Sion *A* ||

59

4 franțuzească *B* ; franțozească *A* || **8** vederii *B* ; vederei *A* || **18** dupe *B* ; după *A* | Dunării *B* ; Dunărei *A* || **19** păzea *B* ; păzia *A* || **22** Rumânești *B* ; Românești *A* || **24** dupe *B* ; după *A* | dupe *B* ; după *A* | dupe *B* ; după *A* | blăstemele *B* ; blestemele *A* | dupe *B* ; după *A* || **25** trămiși *B* ; trimiși *A* || **29** trămiță *B* ; trimiță *A* || **28** dupe *B* ; după *A* || **30** soția *B* ; soțiea *A* || **31** fără de *B* ; făr-de *A* || **32** fără de *B* ; făr-de A || **35** fără de *B* ; făr-de *A* | soția *B* ; soțiea *A* || **45** di strada...” *adaugă* : Despre origina și destinele familiei Linchou sînt amărunte numeroase în Documentele istorice culese din Arhivele Ministerului de externe din Paris, de d. A. I. Odobescu ; 3 vol. în 4°, ca suplement la Colecțiunea Hurmuzaki. Vezi vol. I (an. 1753—1854). *B* ; din strada... *omite completarea notei* în *A* ||

60

9 să-i ieau *B*; să-i iau *A* || **13** boier *B* ; boer *A* | trămisese *B* ; trimisese *A* || **15** trămiseră *B* ; trimiseră *A* | curții *B* ; curței *A* || **16** curții *B* ; curței *A* | dupe *B* ; după *A* || **18** dupe *B* ; după *A* || **26** cu libov și cinste *B* ; cu libov și cu cinste *A* || **28** dupe *B* ; după *A* || **28—29** mai înainte *B* ; mai-nainte *A* | Rusiei *B* ; Rosiei *A* || **35** dupe *B* ; după *A* || **37** mi-a dăruit moștenitorul Rusiei *B* ; mi-au dăruit moștenitorul Rosiei *A* || **44** Rumânești *B* ; Românești *A* | dupe *B* ; după *A* || **46** scria *B* ; scriea *A* ||

61

5 formă *B* ; furmă *A* || **21** ce-i țin în spinare lei *B* ; ce-i țin lei în spinare *A* || **22** curții *B* ; curței *A* || **23** guardia *B* ; gvardia *A* || **28** păzia *B* ; păzea *A* ||**33** cu chiăie *B* ; cu chiăe *A* || **35** va da de veste *B* ; va da veste *A* || **36** vorba *B* ; vărba *A* || **38** fără de *B* ; făr-de *A* ||

62

1 întoarcerii *B*; întoarcerei *A* || **13** trămis *B*; trimis *A* || **16—17** azilul tuturor împărăţiilor *B*; azilul tuturor împăraţilor *A* || **25** grăieşti B; grăeşti *A* ||**27** nu face lucru împotriva azilului, nici a cinstii *B*; nu face lucru împotriva nici a azilului nici a cinstei *A* || **30** după *B*; după *A* || **37** făgăduiesc *B*; făgăduesc *A* || **38** ţările *B*; ţărele *A* || **39** trebuie *B*; trebue *A* ||

63

3 dupe *B*; după *A* || **9** curţii *B*; curţei *A* || **21** dupe *B*; după *A* || **22** iarăşi *B*; iarăş *A* || **23** dupe şase luni *B*; după şapte luni *A* || **24** celei deá doua soţie *B*; cei de a doua soţie *A* || **26** poveste *B*; povestire *A* || **28** cu limba sa cam încîlcită *B*; cu limba sa cam apăsată *A* || **32** măiestreaţă *B*; măestreaţă *A* || **34** trebuie *B*; trebue *A* || **35** reprezentată *B*; reprezintată *A* || **37** măiestri *B*; măestri *A* || **38** umilirii *B*; umilirei *A* || **40** să fie *B*; să fiă *A* || **41—42** fericirii *B*; fericirei *A* ||

64

18 lumii *B*; lumei *A* || **35** boereşti *B*; boiereşti *A* || **38** podul Mogoşoaiei (Calea Victoriei) *B*; *omite* (Calea Victoriei) *în A* | Uliţei Francese (str. Carol I) *B*; *omite* (str. Carol I) *în A* ||

65

3 slujeau *B*; slujiau *A* || **6** femeiesc *B*; femeesc *A* || **7** boiereşti *B*; boereşti *A* | propunînd *B*; propuind *A* || **9** cînticele *B*; cîntecele *A* | boier *B*; boer *A* || **11** dezvăluie *B*; dezvălue *A* || **23** răpus *B*; repus *A* || **32—33** străpunse *B*; strepunse *A* || **36** curţii *B*; curţei *A* || **39** desfătător *B*; *corupt* desfăţător *A* ||

67

2 răspunde *B*; respunde *A* || **6** trebuie *B*; trebue *A* || **17** trămite *B*; trimite *A* || **20** boierii *B*; boerii *A* || **23** vorbească *B*; vărbească *A* || **24** spunînd *B*; spuind *A* || **25** dupe *B*; după *A* || **39** orînduielilor *B*; orînduielilor *A* ||

69

21 destăinuire *B*; dezvoltare *A* | ideilor măreţe ce mişcau *B*; ideelor măreţe ce mişca *A* || **28—29** cuvîntării *B*; cuvîntărei *A* || **33** grămăticesc *B*; gramaticesc *A* || **43** sfinţirii tale *B*; sfinţeniei tale *A* ||

70

1 după *B*; după *A* || **2** dachilor *B*; dacilor *A M* || **3** dachilor *B*; dacilor *AM* || **4** Dunării *B*; Dunărei *A* || **6—7** Dechebal *B*; Decebal *AM* | i-au adus şi capul la Roma *B*; i-au dus şi capul la Roma *A* || **7** dupe *B*; după *A* | Dachicu *B*; Dacicu *AM* || **12** dachilor *B*; dacilor *AM* || **16—17** vor pohti să fie *corupt*: scriitori de ştiinţe *B*; vor pohti să fiă ştiitori de ştiinţe *AM* || **18** dupe *B*; după *A* || **20** iubirii *B*; iubirei *A* || **24** dumnezeiesc *B*; dumnezeesc *A* || **27** curagiu *B*; coragiu *A* | nu este greu *B*; nu este cu greu *A* || **31** grămăticeşti *B*; grămăticeşti *A* || **33** rumânilor *B*; românilor *A* || **34** dupe *B*; după *A* || **43** judice *B*; judece *A* || **44** judica *B*; judeca *A* || **47** prinţip *B*; princip *A* || **48** boieri *B*; boieri *A* ||

71

1 mîinile *B*; mînele *A* || **2** judicătoriu *B*; judecătoriu *A* || **3** pentru înfăţişarea *B*; spre înfăţişarea *A* ||**11—13** Tocmai pe cînd învăţata Transilvanie, cu latiniştii ei Petru Maior, Samuil Klain şi atîţea părinţi ai limbisticii române, abia începu a aduce prin tipar cercetările lor la lumină, *adaugă exponent şi nota sublineară* 1 *în B*; Înainte ca învăţata Transilvanie, cu latiniştii ei Petru Maior, Samuil Klain şi atîţia părinţi ai limbisticii române, să fi adus prin tipar cercetările lor la lumină, *omite exponent şi nota sublineară* 1 *în A* || **13—14** se sileşte şi dînsul în *B*; *omite* dînsul *în A* || **18—19** exprimîndu-se la începutu-i într-astfel: *B*; carele se începe astfel: *A* || **19** vechie *B*; vechiă *A* || **27** franţezii *B*; francezii *A* || **28** pîraie *B*; pîrae *A* || **29** bănuiesc *B*; bănuesc *A* || **35** dupe *B*; după *A* || **37** tendenţă *B*; tendinţă *A* || **39** tabelul *B*; tabloul *A* ||

72

1 alcătuirii *B*; alcătuirei *A* || **13** dupe *B*; după *A* || **22** poporaţiune *B*; populaţie *A* ||**26** nu te-ar mai blestema *B*; *omite* mai *în A* || **29** războaielor *B*; războaelor *A* || **35** dorinţe *B*; dorinţi *A* | principelui *B*; prinţului *A* || **45** orice *B*; orce *A* ||

73

1 tendenţa *B*; tendinţa *A* || **2** Porţii *B*; Porţei *A* || **11** vorbe *B*; vărbe *A* || **19** războaie *B*; războae *A* || **32** voie *B*; voiă *A* || **36** trămiţ *B*; trimiţ *A* || **37** trămite *B*; trimite *A* | mă mulţumeam *B*; mulţumiam *A* || **39** trămişi *B*; trimişi *A* | boieri *B*; boeri *A* || **41** trămis *B*; trimis *A* | boieri *B*; boeri *A* || **46** boieri *B*; boeri *A* || **48** război *B*; rezbel *A* ||

74

1 trămiterea *B*; trimiterea *A* | boieri *B*; boeri *A* || **2** boieri *B*; boeri *A* || **4** trămis *B*; trimis *A* || **6** trămisese *B*; trimisese *A* || **7** trămiţ *B*; trimiţ *A* || **14** ce ocupară viaţa lui trecută *B*; ce ocupaseră viaţa sa *A* | mîngîierea *B*; mîngîierea *A* || **15** şi începu *B*; şi începe *A* || **22—23** au fost compusă această carte încă netipărită la 1860 *B*; a fost compusă această carte încă netipărită *A* || **27** ducînd cu mîhnire păsul ţării sale sfîşiate *B*; ducînd cu mîhnire păsul ţărei sale *corupt*: dezoltate[2] *A* || **35** boieri *B*; boeri *A* | *B*; *A* || **38** i-au *B*; i-a *A* || **41** trămis *B*; trimis *A* || **44** rămînînd *B*; rămîind *A* ||

---

[1] *probabil*: dezolate.

75

2 povățuiesc *B*; povățuesc *A* || **7** războaie *B*; războae *A* || viersurile *B*; versurile *A* || **14** povestirii *B*; povestirei *A* || **20** adică *B*; adecă *A* || **29** dupe *B*; după *A* | dupe *B*; după *A* || **40** vorbește *B*; vărbește *A* || **42** s-arătă *B*; s-arată *A* || **43** dupe ce-o întocmi *B*; după ce-o-ntocmi *A* ||

76

2 lumii *B*; lumei *A* || **12–13** să ne spună *B*; să ne spuie *A* || **14** trămisese *B*; trimisese *A* || **17** dupe *B*; după *A* || **19** boieri *B*; boeri *A* || **21** dupe *B*; după *A* || **22** trămis *B*; trimis *A* || **24** trămiță *B*; trimiță *A* || **25** Nicopole *B*; Nicopoe *A* || **26** dupe *B*; după *A* ||

77

1 boierii *B*; boerii *A* || **17** Meteore *B*; Metheora *A* || **24** inimicul *B*; inemicul *A* || **26** trebuie *B*; trebue *A* || **28** boierii *B*; boerii *A* || **36** regélelor *B*; rigélelor *A* | în țară *B*; în țara *A* || **42** Porții *B*; Porței *A* || **43** povestirii *B*; povestirei *A* ||

78

2 destăinuiesc *B*; destăinuesc *A* || **7** firii *B*; firei *A* || **8** legii *B* legei *A* || **18** onorurile *B*; onorile[1] *A* || **20** judicățile *B*; judecățile *A* || **21** venea *B*; venia *A* | îi luam însumi eu (pe români) cu pocloane *B*; îi luam însumi cu pe ei (pe români) cu acele pocloane *A* || **26** capriciile *B*; capriciele *A* || **33** spirituosul *B*; spirtuosul *A* || **34** armata *B*; armia *A* | scria *B*; scriea *A* | boierii *B*; boerii *A* | boierii *B*; boerii *A* || **44** autorul adaoge: *B*; autorul adăogă: *A* ||

79

16–17 cari nu sufereau *B*; care nu suferia *A* || **17–18** virtuosul mitropolit *B*; virtuosul și învățatul mitropolit *A* || **19** principe *B*; prinț *A* || **21** dupe *B*; după *A* || **22** înfurie *B*; înfuriă *A* || **30** îngîmfatului *B*; îngînfatului *A* || **31** exigențele *B*; pretențiile *A* || **34** se adăugea *B*; se adăogă *A* || **35** culmea ei *B*; culmea sa *A* || **38** grăbea și înmulțea *B*; grăbia și înmulția *A* ||

80

1 Boierii *B*; Boierii *A* || **6** sfaturile *B*; svaturile *A* || **8** trămise să-l poftească *B*; trimise să-l poftiască *A* || **12** boier *B*; boer *A* || **13** necuvințe *B*; necuvințe *A* || **17** pași uriași *B*; pasuri uriașe *A* || **18** boierii *B*; boerii *A* || **36** îmbilșugată *B*; îmbelșugată *A* || **38–39** făgăduind cu dinadinsul că, în anii mai roditori, se vor împlini cu prisos cele date acum, *B*; făgăduind cu denadinsul că se vor împlini cu prisos cele date acum, în ani mai roditori *A* || **45** bietul popor român *B*; și poporul român *A* ||

---

[1] *scris*: honorile.

81

2 Porții *B*; Porței *A* || **13** ne stau dovadă *B*; ne este dovadă *A* || **20** onorează *B*; onoreaze *A* || **31** boierului *B*; boerului *A* || **32** gîndea *B*; gîndia *A* |

82

2 nepieritor *B*; neperitor *A* || **4** tabel *B*; tablou *A* || **7** necompletă *B*; necomplectă *A* || **23** aceiași *B*; aceeași *A* || **25–26** aceiași *B*; aceeași *A* || **26** acelaș *B*; același *A* || **30** omenirii *B*; omenirei *A* ||

NOTE

Publicat mai întîi în *Revista română*, 1 (1861), p. 481–531, studiul lui Odobescu a rămas multă vreme izvorul principal pentru cunoașterea poeților Văcărești și în special a operei lui Ienăchiță, asupra căruia articolul stăruie mai mult. Pînă la T.D. Speranția (*Ienăchiță Văcărescu*, în *Revista nouă*, 2 (1889), p. 121–126) nu s-a mai scris vreun alt studiu despre acest poet, istoric și gramatic muntean; ca și A.I. Laurian la 1864 (*Ianache Văcărescul*, în *Tesaur de monumente istorice*, t. II, Buc., p. 239–244) istoricii literari au pornit în cercetările lor ulterioare de la documentatul articol al lui Odobescu, „din folosirea căruia — se afirma încă în 1940 — ne facem o adevărată datorie" (Paul I. Papadopol, *Poeții Văcărești. Vieața și opera lor poetică*, Buc., 1940, p. 11) fără însă ca aceste studii de ansamblu să fi putut adăuga date noi la informațiile din *Revista română*. „Tot ce noi n-am fi știut, nici am fi putut zice atît de frumos despre Văcărești <...> a zis înaintea noastră, învățatul nostru amic, D. Odobescu", explica Laurian, arătînd că în articolul său „vom împrumuta, vom copia chiar <...>, fără a-l cita totdeauna" studiul din *Revista română*. La cunoașterea vieții și operei lui Ienăchiță nu s-au adăugat, astfel, de la 1861, decît contribuții de detaliu care așteaptă încă a fi folosite într-o monografie cuprinzătoare asupra poetului și învățatului muntean.

Prilejul alcătuirii acestui studiu i-l oferea lui Odobescu publicarea recentă a traducerii tragediei lui Racine, *Britannicus*, într-o tălmăcire din 1827, a lui Iancu Văcărescu. Comentînd, după treizeci și patru de ani, apariția acestei „lucrări anevoioase", Odobescu expune mai întîi concepția sa despre critica literară, care trebuie să aprecieze ideile, limba și stilul unui scriitor în raport cu țara și epoca în care a scris acesta, procedînd la o informare mai largă despre felul „cum simțiau și cugetau, cum vorbiau și scriau oamenii din timpul lui". Pentru Obodescu scriitorul și, în general, „omul de merit, ca să fie folositor în lume, nu trebuie să se izoleze de semeni și de ai săi mai de aproape". „Orcît de novator ar fi geniul lor, ei totuși, cu o parte din sine trebuie să țină de timpul și de locul în care au trăit". Scriitorii sînt purtătorii unui mesaj în care se reflectă „ceva din limba, din năravurile, din gîndirile, din credințele contimporanilor și compatrioților lor". Ei au un rol activ în propășirea omenirii, acela de „a răspîndi idei mari și noi sub forme accesibile și uzuale, adesea a rezuma și a exprima cu talent credințele obștii, și-ntotdeauna a nobili și a mlădia expresiunile înjosite prin neștiință și corupțiune".

Alături de aceste concepții înaintate care îl prezintă pe scriitor ca purtător al ideilor colectivității căreia îi aparține și, totodată, în slujba progresului acestei colectivități, gîndirea lui Odobescu cuprinde și accente idealiste („Geniul e lanțul ce trage lumea spre progres" sau „acestea sînt misiile încredințate de provedință acelora ce au luat sarcina de conducători morali ai societății"). Dar stăruind ca cercetarea literară să pornească de la „cercul în care s-au desvoltat și s-au exercitat facultățile" unui scriitor, Odobescu preconiza o metodă științifică de studiu, menită să stabilească prin rezultatele ei în ce condițiuni obiective geniul este un factor de progres.

Sub raport istoric studiul lui Odobescu are importanța de a fi strîns, în afara izvoarelor documentare privitoare la primii Văcărești și în special la Ienăchiță, o serie de știri provenite de la descendenți ai acestora (citează pe Iancu Văcărescu, poetul, nepot al lui Ienăchiță și informator asupra unora din împrejurările familiei sale) sau rămase în amintirea contimporanilor, despărțiți prin numai cîteva decenii de evenimentele relatate. Entuziasmul biografului înlătură, adesea, spiritul critic al cercetătorului și rămîne ca o monografie completă a Văcăreștilor să supună unui examen sever nu numai tradițiile orale, dar chiar informațiile lui Ienăchiță despre activitatea și atitudinea sa politică. În modul cum se foloseau izvoarele avem însă posibilitatea să urmărim metoda de lucru a lui Odobescu, normele sale de transcriere a textelor din sec. al XVIII-lea, interesante mai ales în perioada cînd folosea ortografia latinizantă adoptată de redacția *Revistei române*. În acest scop, ca și în cazul altor scrieri ale lui Odobescu, vom reproduce cu comentarii textele transcrise de el în forma lor originală, ori de cîte ori izvoarele ne-au fost accesibile.

44_{5} Traducerile din tragediile lui Voltaire, din *Mahomet* și din *Alzira*, sînt acelea ale lui I. Heliade Rădulescu (*Fanatismul sau Mahomet proorocu*. Tragedie în cinci acte tradusă de I. Eliad. Buc., 1831, 87 p.) și Grigore Alexandrescu (*Alzira sau Americanii*. Tragedie în cinci acte traduse de Grg. Alecsandrescul. Buc. 1835, 73 p.). Pentru celelalte traduceri „care au mai înavuțit de atunci încoace literatura română", vezi D. Popovici, *La littérature roumaine à l'époque des lumières*. Sibiu, Centrul de studii și cercetări privitoare la Transilvania, 1945, VII + 516 p. (Bibliotheca rerum Transilvaniae, XII).

44_{13} Pasajul privitor la Iancu Văcărescu e reprodus greșit (v. cursivele noastre). Iată textul exact (*op. cit.*, p. 282): „*D.* Iancu Văcărescu, pe lîngă *cadința* cea *veche cu religiozitate păzită* în *toate* versurile sale, a însoțit și luxul rimei întru toată eleganța și *curățănia* ei; pare că ar fi arătat că limba *rumânească* e *priimitoare* și de versificația italiană, ca una ce are același început, mai acea materie și mai acea gramatică, și ca una ce e mai așa de cantitativă".

44_{44} Descrierea exactă a traducerii lui Iancu Văcărescu este: *Din operele lui Racine. Britannicus, tragedie în cinci acte tradusă de I. Văcărescul. 1827*. Buc., Typ. Heliade și associați, 1861, 80 p.

44_{46} [I. H]eliade [Rădulescu], *Dispozițiile și încercările mele de poezie*, în *Curier de ambe sexe*, 2 (1838–1840), p. 118–123. *C.B.O.*, E, 12*.

44_{47} [I. H]eliade [Rădulescu], *Respuns. Despre metru*, în *Curier de ambe sexe*, 2 (1838–1840), p. 281–289 (ed. 2-a, p. 279–287). În *Revista română*, referința greșită: p. 122. Pasajul referitor la „coconul Gligorașcu", la p. 283: „Însă vine coconul Grigorașcu, Iorgul sau Iancu și strigă: „Vai de mine, agamu! aceasta nu e poezie; urechea mea e deprinsă cu alt ritm, și eu am cîntat din copilăria mea:

Tala lala, la la la la, tala la la la la la

<...> Bietul coconul Grigorașcu! Ce foc și pîrjol și inimă albastră e pe dumnealui că i s-a stricat chichirezul!"

44_{49} *Colecție din Poesiile d-lui marelui Logofăt I. Văcărescu*. [Tipărite cu fondurile Asociației literare]. Buc., [Tip. lui C.A. Rosetti și Vinterhalder], 1848. [VII[–X] + 256 p.]. (*C.B.O.*, V 1).

45_{9} Analiza traducerii lui Ioan Văcărescu din Racine oferă lui Odobescu prilejul de a-și expune vederile asupra formării limbii și literaturii române moderne. Clasicistul aprobă la poeții Văcărești „nobila și demna tendință" de a imita „limbile antice și în special limba elenă", de a adopta un „stil cu totul clasic <...>, prosodia complicată și exigentă a versului alexandrin". În aceste limbi, arată Odobescu, frazeologia concretă, viguroasă și mult cuprinzătoare are nu numai claritate ci și energie și grație, însușiri care lipsesc limbilor moderne. Opera la care se angajase Văcăreștii, de „a uni verdeața vîrtoasă și nemăestrita cruzime a limbei naționale cu docta și mlădiita perfecțiune a elenismului", explică deficiențele traducerii lui *Britannicus*, dar Odobescu nu se poate împiedica să admire eforturile unui poet cu o înaltă ambiție pentru viitorul limbii române literare.

46_{3} În *Revista română* 1 (1861), p. 485, n. 1, este reprodus pentru comparație un fragment din *Britannicus* după ediția operelor lui Racine pe care Odobescu o avea în biblioteca sa (cf. *C.B.O.*, R 2, volumele se găsesc în prezent la Biblioteca Academiei, cota II 34988: Jean Racine, *Œuvres complètes avec les notes de tous les commentateurs*, 5e éd. publiée par Aimé Martin, T. I–VI. Paris, Lefèvre et Furné éditeurs, 1844) și anume din t. II, p. 152–155. Textul este reprodus cu o singură omisiune la v. 28 în care originalul este „La foi dans *tous* les cœurs n'est pas encore éteinte". Odobescu modernizează ortografia (*avait* pentru *avoit* etc.).

46_{6} Fragmentul din traducerea lui Iancu Văcărescu (Actul II, scena VI-a din *Britannicus*) se află la p. 35–36 a *ed. cit.* Transcriind, Odobescu latinizează ortografia, îndreaptă punctuația, completează articolul hotărît al substantivelor, vocala finală a pronumelor etc. (ex: împrejur în loc de *împregiur*, v. 6; mîngîieri — *mînghîeri*, v. 16; c-o — *că o*, v. 26; vrui — *vruiu*, v. 39; putui — *putuiu*, v. 40).

---

* *C.B.O.*, E, 12 = *Catalogul bibliotecii lui Alex. I. Odobescu scris de mîna lui* (în Alexandru Odobescu, *Opere*, vol. I, [Buc.], 1965, p. 451 – 550), litera E, nr. 12. Ca și în notele precedente continuăm, să semnalăm prezența în biblioteca personală a operelor citate de Odobescu.

47_{27} Odobescu face aluzie la acea parte din creația lui Ienăchiță pe care, cum va arăta mai departe „poesia populară de mult a coprins-o în întinsul său domen” (ex. *Amărîta turturea*). Explicația acestui fenomen de osmoză între creația literară cultă și populară prin aceea că „faptele adevărate bune și frumoase unesc la un loc pe popor și pe nobilime”, ca și afirmația că, „la noi existența unei caste de nobleță moștenită a fost și este cu totul iluzorie”, noblețea fiind dobîndită prin merite „întru binele și gloria patriei”, sînt încercări naive de a ocoli problema diferențierii și a luptei de clasă, pe care în nuvelele istorice Odobescu o neglijase, de altfel, cu desăvîrșire. Adoptarea acestei atitudini caracteristică clasei sale, reprezintă negreșit un regres al autorului care combătea în 1851 pe „ciocoi” și pe „stăpîni” în pledoaria sa pentru *Muncitorul român.*

47_{41} Ca și în *Scenele istorice* Odobescu folosește „legendele și tradițiunea” ca izvor de informații, credincios și aci îndemnurilor lui N. Bălcescu, din *Cuvînt preliminar privitor la isvoarele istoriei românilor*. Odobescu își dă seama de caracterul legendar al acestei genealogii a Văcăreștilor deoarece o apreciază ca atare („legende”, „poesie a vremilor trecute”) deși folosea surse documentare și anume observațiile adăugate pe f. 3^{v} a ms. (azi la B.A.R., cota: ms rom. 305) *Grammaticei rumânești* a lui Ianache Văcărescu:

„1215. Neagoe Văcărescul, fiul lui Dan Văcărescul voevod al Făgărașului, nepot de sor<ă> a<l> lui Radul vodă Negru; venit-au cu iel [*adaos*: și cu muma lui Anna] la Cîmpulung în acești a<n>i, zidit-au biserici doosprezece în satele care a stăpînit pă Dîmboviță în jos; lăsat-au fiiu pă Radul i Șărban, și fete șase; a murit în vîrstă de ani 59; numele soții sale fost-au Maria; acesta fost-au foarte bogat.

„La 1554 s-a născut Pătrașcu Văcărescul Viteazu; s-a botezat de Pătrașco vodă cel Bun, tatăl lui Petru vodă Cercel și a<l> lui Mihai vodă Viteazul. Zidit-au biserica la văcărești, lîngă Tîrgoviște, la 1584; fost-au îngrijitor zidirii bisericii domnești din Tîrgoviște în zilele lui Pătru al doilea Cercel voevoda; fost-au ban al Craiovii și cu Mihai vodă Viteazul fost-au în toate războaele...

1685. Spătaru Negoiță Văcărescul, bașcapuchehaiaua lui Șărban vodă Cantacuzino, a murit în Țarigrad [*ad.*: pecetluite hainile]. A avut fii pe Ianache Cliucerul și Ioan vătaful.

1704. Banul Craiovii Ianache Văcărescul, ce este cti[to]r<...>, fiiul lui Negoiță Spătharu” (V. ms. cit.; publicînd aceste însemnări în *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. III: *Fragmente de cronici și știri despre cronicari*, cap.

XVI: *Documente și regeste pentru viața lui Ienachi Văcărescu*, Buc. 1901, p. 76, N. Iorga le numește „*Observațiile* lui Ienăchiță Văcărescu; v. la I. Bianu și R. Caracaș, *Catalogul manuscriptelor românești* [*ale Bibliotecii Academiei Române*], t. II, Buc., Leipzig, Viena, 1913, p. 8—9 republicarea notei genealogice care, după acești autori, ar fi „scrisă de un anonim”).

Unele știri concordante cu cele de mai sus va afla Odobescu dintr-un manuscris, pe care îl va cunoaște însă numai după redactarea articolului său, anume *Genealogia Cantacuzinilor*: „Neamul Văcăreștilor se trage din nobilii de Transilvania, de la Făgăraș, încă din vremurile cele mai vechi. Neagoe Văcărescu, fiul lui Dan voevodul Făgărașului, și nepot de soră a [1] lui Radu Negru vodă, a fost cel dintîi care s-a coborît cu a sa familie în Țara Românească, cu descălicarea domniei unchiului său la Cîmpulung” (cf. ed. N. Iorga, Buc., 1902, p. 363). Dezvoltările privind însemnele heraldice și steagul Văcăreștilor, faima lui Radu Comisul Bilșug și explicația hramului bisericii zidită de aga Pătrașcu lîngă Tîrgoviște, virtuțile „Mamei Necșuța” soția lui Neagoe Spătarul, sînt tradiții de familie, unele cu totul fanteziste. Ele găsiseră însă credit la o serie de istorici anteriori sau mai tîrzii decît Odobescu. Astfel Eder, în *Observationes criticae et pragmaticae ad historiam Transilvaniae*, Cibinii, 1803, p. 53, arată: „Exeunte etiam seculo tertio decimo Ugrinum Valachum possessionum «Fogros et Zumbothel iuxta fluvium Olth existentium» dominum fuisse, ex originariis Andreae III litteris anni 1290 comperi; et illustrem in Valachia familiam *Vakaresk* in hunc diem ad significationem pristinae possessionis uti insignibus Fagarasiensibus accepi. Valachos istos, ut erant pecurariae unice dediti, liberioris pastionis copiam sectatos temporibus Caroli Roberti, duce Radulo Nigro, magno numero in Valachiam transmigravisse proditum est”. J. Chr. v. Engel, *Geschichte der Moldau und Walachey*, I Bd., Halle, 1804, p. 147, acceptă această informație pe care o redă astfel: „Um J. 1290 war ein gebohrner Walach, Namens Ugri nus, der Herr und Besitzer von Fogaras und Szombathely. Die Walachische Bojaren Familie Vakareskul fuehrt noch jetzt das Fogaraser Wappen zum Andenken eines vorigen Besitzes”. Odobescu mai putuse găsi aceste tradiții reproduse în G. Șincai, *Hronica românilor și a mai multor neamuri*, t. I, Iași, 1853, p. 287. I. Voinescu II, prefațînd ediția din 1848 a *Poesiilor* lui I . Văcărescu afirmase și el (*op. cit.*, p. III): „Originară din Transilvania familia Văcăreștilor este una din acele familii cu care istoria noastră se fălește” etc., trimițînd la acea „notiție biografică a genealogiei Văcăreștilor” reprodusă mai sus.

Legendara origine a Văcăreștilor s-a bucurat mult timp de o primire fără rezerve în literatura noastră istorică. Heliade Rădulescu reia legenda în discursul său *La înmormîntarea lui Ioan Văcărescu*, Buc., 1863, p. 5., arătînd că „străbunii reposatului trecură de peste Carpaţi o dată cu duca de Făgăraş Radu-Negru, descendentul Nigerilor Basarabi"; iar B. P. Hasdeu o dezvoltă cu adausuri în bună parte fanteziste în studiul său *Negru-vodă. Un secol şi jumătate din începuturile statului Ţerei-Româneşti (1230—1380)*, publicat ca introducere la t. IV din *Etymologicum Magnum Romaniae*, Buc., 1898 (v. p. CCX—CCXV), întemeindu-se pe etimologii discutabile şi pe „spiţa neamului Văcăreştilor, aşa cum am văzut-o eu de demult la d. Teodor Văcărescu".

Odobescu urmase deci versiunea familiei căreia i s-a dat curs, după cum am arătat, vreme îndelungată. În *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, vol. I, Buc., 1901, p. 200—202, N. Iorga îşi exprimă mai întîi îndoiala asupra acestei versiuni a originii Văcăreştilor „care nu par a fi un neam vechiu, deşi s-au pretins contemporani cu descălecarea", amintind, întemeiat pe documente, de primul „Ivan Văcărescu Pitarul", întîlnit la 1655—1656 în doc. XXI/165 al Bibliotecii Academiei. Fiul lui Ivan Văcărescu este acel Negoiţă Văcărescu despre care însemnarea de familie citată arată că a murit la Constantinopol ca reprezentant al lui Şerban vodă, în timp ce pe epitaful său din biserica mitropolitană din Tîrgovişte scrie: „Supt aceasta reace piiatră de aici, în sfînta şi marea mitropolie odihnescu-se oasele robului lui Dumnezeu Neagoe Spătariul Văcărescul, avănd viiaţa în lume ani 72, şi s-au săvîrşit cu pace în luna lui Septemvrie în 28 de zile, la anul 7210 [1701]" (cf. N. Iorga, *Inscripţii din bisericile României*, I, Buc., 1905, p. 122, nr. 253). Acelaşi personaj era pus sub interdicţie în 1668 de familie, care obţinuse de la Domnie o „carte de oprealâ" justificată de firea şi manifestările violente ale spătarului. Acest soţ al „mamei Necşuţa" era însă din altă spiţă de Văcăreşti munteni.

Pentru *Originea moldoveană a lui Ienăchiţă Văcărescu*, v. această comunicare a lui N. Iorga, în *Analele Acad. Rom.*, S. III, Mem. ist., 10 (1929), p. 345—351. După documente din 1777 privind proprietăţi ale lui Ienăchiţă din Moldova, Iorga constată că familia Văcăreştilor munteni se trage, prin ascendenţi feminini, din neamul cantacuzinesc al cronicarului Ioan Neculce. Nu e vorba deci de strămoşi în Făgăraş, eroare acreditată şi de etimologia fantezistă (acceptată însă de Hasdeu) *Văcăreşti* <Făgăraş (!?). De aci şi alcătuirea „scutului părintesc" cu cetatea Făgăraşului şi acvila albă. Pe baza documentelor din *Condica Văcăreştilor* aflată în posesia sa, G. D. Florescu a putut stabili genealogia acestei familii (lucrare în manuscris); d-sa ne semnalează şi un act de vînzare din august 1812 recent intrat în colecţiile B.A.R., Serviciul de manuscrise, act prin care Ştefan Văcărescu vinde nepotului său Alexandru Filipescu (Vulpe) o vie de la Valea Urloaiei. Lîngă sigiliul cu semnătura lui Ştefan Văcărescu se află stema sa personală asemănătoare aceleia descrisă de Odobescu (cetatea, acvila, cuvîntul „Făgăraş")

şi întocmită ca şi aceea în contradicţie cu toate regulile heraldice.

Aceste desluşiri întemeiate pe documente autentice servesc de corectare pentru tot ce va urma în legătură cu istoria Văcăreştilor. Continuăm să arătăm, însă, izvoarele din care îşi luase Odobescu informaţiile utilizate în studiul său.

48_{46} Textul complet din [Dimitrie] Cantemir, *Descrierea Moldovei*, [trad. rom.], ed. a 2-a, Iaşi, 1851, p. 169 (nu 171) este următorul: „Osebit de boierii acestiea obicinuiţi ce am zis mai sus, carii slujesc la curtea domnească, mai au domnii şi slugi de casă, carii se chiamă boierenaşi, carii nu numai din neamul boieresc, ci şi din birnici, şi din oamenii cei mai de gios se primesc întru această stare, prin care asemenea dobîndesc putere si volnicie boierească". La p. 171, slujba vătafului de copii („este deasupra slugilor de la cămara ce cu arme şi din divan") şi venitul lui. Odobescu mai citează pe Generalul [Frédéric-Guillaume] Baur, *Memorial istoric şi geografic asupra României*, trad. [rom.], Buc., 1857 care este într-adevăr, „tipărit la un loc cu [Jean Louis] Carra", *Istoria Moldavii şi a Românii cu disertare asupra stărei acestor două provincii pe la anul 1781... coprinzînd şi memorii istorice şi geografice, cu mai multe noie ale traducătorului*. Traducere de N.T. Orăşeanu, Buc., Edit. Christ. Joaninu et Co. Romanow, 1857, [2] f. + 306 p. Odobescu semnala în treacăt un amănunt ce a scăpat pînă azi multor bibliografi şi bibliotecari, anume că traducerea din Carra se încheie la p. 150, iar partea a doua a cărţii (de la p. 161—300) este traducerea altei lucrări, anume *Mémories historiques et géographiques sur la Valachie, avec un Prospectus d'un Atlas géographique et militaire de la dernière Guerre entre la Russie et la Porte Ottomane*, publiés par Monsieur [Frédéric-Guillaume] de B[aur]. Francfort et Leipsic, chez Henry-Louis Broenner, 1778, [2] f. + 236 p. Din *trad. cit.* a lucrării lui Bauer, f. 242—243 sînt informaţiile despre slujba vătafului de copii care are „100 copii subt poruncile sale. El duce, la ocazii solemne steagul domnii îndată după prinţul şi toţi copiii duc prapuri sau steguleţe" şi despre recrutarea lui „din clasa burgheziei, şi cîte-odată dintr-a treptei celei mai de jos a poporului, care găsesc şi ei mijlocul de a intra în clasa nobilă, şi a se ridica la cele mai dintîi vrednicii ale statului".

49_{24} *Furnetta* de la Iedi-Kule este descrisă după Del Chiaro, *Historia delle moderne rivoluzioni della Valacchia*, Venezia, 1718, p. 193: „Udite dal Soltano con fiero ciglio le terribili accuse che dal Cavalerizzo furongli rappresentate, comandò che al Brancovani già co'suoi figliuoli condotto delle Sette Torri in un luogo chiamato la Fornetta, ed al suo primogenito fussero dati li più crudeli tormenti, acciò confessassero le loro richezze".

49_{42} Radu Greceanul, [*op. cit.*, în] *Magaz*[*in*] *istor*[*ic*] *pentru Dacia*, t. II, [1846], p. 156: „Deci dar după acestea ce venise la domn de a oştilor venire, numai de cît boiari[i] au rădicat anume rînduind pre Cernica Izvoranul vel armaş i Mihai Corbeanul v[el] postelnic, i Ianache vătafu Văcărescu să meargă să caute ca unde va fi vad mai bun spre apa Argeşului, să facă pod pentru trecerea oştilor împărăteşti”. Pe exemplarul lui Odobescu din *Magazin istoric pentru Dacia*, t. II, aflat la B.A.R., la sfîrşit, următoarea notă autografă : „1690 — vetafu de copii, p. 156”.

49_{43} *Idem*, p. 229 [corect : 227] : „Apoi şi domnul pre Dumnezeu într-ajutoriu luînd, au purces la septemvrie în 23 de zile cu o seamă de boiari, şi cu slujitorimea, călărime cîţi s-au socotit de treaba slujbei a fi, lăsînd la Tîrgovişte pre Doamna mări[e]i sale şi cu toată casa, lăsînd şi pre Costandin Cantacozino stolnicu[l], şi pre Ianache Văcărescu vel agă, cu toată pedestrimea împreună şi cu o seamă de călărime”. Pe exemplarul lui Odobescu din *rev. cit.*, la sfîrşit, însemnarea autografă : „1695 — aga, p. 227”.

49_{44} [J. Chr. v.] Engel, *Geschichte der [Moldau und] Walachey*, t. I [greşit : II], [Halle, 1804] p. 363 (nu 362) — 365 : „[Im J. 1705] Brankowan, zur verdoppelten Aufmerksamkeit durch die Zeit-Umstaende geleitet, rief den Stephan Cantakuzen aus Constantinopel zurueck, und schickten den Jnaethie [= Ienache] Vakareskul und den Capitaen der Aprossy aus Kimpina, Dregitsch, als Bojaren-Agenten dahin”. „[Im J. 1706 Brankowan] abermals den Jnaethie Vakareskul nach Constantinopel zu schicken fuer gut befand”. „[Im. J. 1707] Inaethie Vakareskul ward nach Constantinopel geschickt, es dahin zu bringen, dass die Benderischen Lieferungen vom Tribut abgeschlagen werden moechten”.

49_{45} *Idem*, p. 364 : „Dieser oeftere Wechsel der Bojaren-Agenten hatte seinen guten Grund in Brankowans Besinnungen und Absichten, die sich spaeter entwickelten, und die er jetzt verdeckt halten wollte”.

49_{46} [J. Chr. v. Engel, *op. cit.*], p. 376 : „In der Walachey war der Imbrichor hauptsaechlich desswegen zurueckgeblieben, um das unbewegliche Vermoegen des Brankowan zu verkaufen; das bewegliche, bestehend im Geld, in Edelsteinen, und kostbaren Zobelpelzen, manche darunter Geschenke Peters I., zu inventiren und nach Constantinopel, samt Brankowans Schatzmeister Vakareskul zu schicken”.

49_{47} *Idem, loc. cit.* [de fapt, p. 377] : „Zuerst fiel der Kopf der Vakareskul”. Del Chiaro, [*op. cit.*, p. 193—194] : „Il primo decapitato fu il Vacaresco”. [Dionisiu] Fotino, [*Istoria generală a Daciei*, traducere de G. Sion, t. II, Buc., 1859, p. 144]. În notă G. Sion rezumă relaţiunile lui Del Chiaro şi Şincai asupra uciderii lui Brîncoveanu.

50_{10} Datele ce urmează par a proveni de la I. Văcărescu, amintit de Odobescu mai jos ca posesor al unor însemnări de familie. Zidirea mănăstirii Văcăreşti a fost încheiată nu la 1726, ci în

septembrie 1722 (v. pisania mănăstirii, în N. Iorga, *Inscripţii din bisericile României*, I, Buc., 1905, p. 73—74). Odobescu îşi va confirma informaţiile prin *Genealogia Cantacuzinilor*, citată la sfîrşitul studiului său.

50_{24} Catinca Donea era fiica vel căpitanului Done (Antonie) şi al vistieresei Sanda, născută Neculce (sora cronicarului Ioan. V. despre ea N. Iorga, *Originea moldovenească a lui Ienăchiţă Văcărescu* şi Ioan Tanoviceanu, *Contribuţiuni la biografiile unora din cronicarii moldoveni*, în *Analele Acad. Rom.*, s. II, Mem. ist. 27 1904/1905), p. 227—246; C. Gane, *Amărîte şi vesele vieţi de jupînese şi cucoane*, Buc., [f.a.], p. 111—128.

50_{37} D[ionisiu] Fotino, *Istor*[*ia*] *gener*[*ală*] *a Daciei*, tr[aducere] de G. Sion, t. II, [Buc., 1859], p. 144 : „În zioa de 15 august, aflîndu-se Sultanul la palatul de lîngă mare, numit Giale-Kioski, au adus pe Constantin vodă, pe fiii săi Constantin, Ştefan, Radu şi Matei, şi pe ginerele său Clucerul Ioan Văcărescu şi le-au tăiat capetele”. Asupra înrudirii lui Brîncoveanu cu Clucerul Ianache Văcărescul, pentru care, la redactarea şi imprimarea acestei părţi din studiul său se informase numai din Fotino, Odobescu revine în ultima notă la *Poeţii Văcăreşti* (v. comentariul nostru, p. 512). Ianache nu putea fi, evident, ginerele, fiind cumnat lui Brîncoveanu, după cum va stabili, ulterior, şi Odobescu. Eroarea stăruie însă şi la autori ca A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ed. a 3-a, vol. VIII, Buc., 1929, p. 71, n. 146, care arată că Anca, fiica lui Brîncoveanu, ar fi fost căsătorită cu Ianache Văcărescu.

50_{38} Radu Greceanu, [*op. cit.*, în *Magazin istoric pentru*] *Dacia*, t. II, [1846], p. 198 informează despre : „nunta fiicii mări[e]i sale doamnii Stanchii, care o au dat după coconul lui Iliaş vodă, Radul Beizadea”. V. şi însemnarea autografă de pe exemplarul lui Odobescu din *Magazin istoric*, t. II, *cit. supra*.

50_{39} [J. chr. v.] Engel, [*op. cit.*], I. Bd., p. 374 : „In der Haelfte der Fasten starb dem Fuersten seine aelteste Tochter, Stanka, die noch auf ihrem Todtenbette aengstliche Ahndungen ueber das Schicksal ihres Vaters gehabt haben soll”.

50_{40} [Jean-Louis] Carra, *Istor*[*ia*] *Mold*[*avii*] *şi* [*a*] *Român*[*ii*], trad. româneşte [de N.T. Orăşeanu, Buc., 1857], p. 109—110. Iată textul, parafrazat şi completat pe alocuri de Odobescu : „Acest prinţ Brîncoveanu avu patru fii : Constantin, Ştefan, Răducan şi Matei, care periră toţi împreună cu tatăl lor de sabia tiranului. Avu şi şapte fete : Stanca, măritată după Radul, fiul lui Ilie prinţul Moldaviei; Maria, soţia lui Constantin, fiul lui Duca, prinţul Moldaviei; Ilinca măritată dupe Scarlat, fiul lui Alexandru Mavrocordat; Safta, soţia lui Creţulescu, nobil din România; Ancuţa, care fu măritată dupe Nicolae fiul lui George Ruset, şeful garderoabei tătălui lui Dimitrie Cantemir; Bălaşa, care luă în căsătorie pe Manole, fiul lui Andronic, nobil grec şi Smaragda, care a ţinut pe fiul lui Bălan, nobil român”.

50_{46} [Demetrius] Cantimir (nu Cantemir), *Histoire de l'Empire Othoman*, traduction de M (nu M-r) de Joncquières (nu : Joncquierres), t. IV, [Paris, 1743], p. 115 : „Il [*sc.* : Constantin Brîncoveanu] eût aussi sept filles : Stanca mariée à Radul fils d'Elie Prince de Moldavie ; Marie épouse de Constantin fils de Ducas Prince de Moldavie ; Ilinca mariée à Scarlatos fils d'Alexandre Maurocordato ; Satta femme de Creczulescul, Noble Valaque ; Ancuza qui eut pour mari Nicolas fils de Georges Rosset, maître de la garde-robbe de mon père ; Balassa qu'épousa Manuel fils d'Andronic Noble Grec et Smaragda qui fut donnée au fils de Balan Noble Valaque''. Din Cantemir informațiile acestea au trecut la Carra și, prin acesta, la Engel, *op. cit.*, I. Bd., p. 376, nota.

50_{47} Despre Barbu Văcărescu, a cărui fiică a fost căsătorită cu banul Dimitrie Ghica, despre Radu Văcărescu și fiul său Ștefan vistierul, trecut în Rusia în 1812, Odobescu se informase desigur de la Iancu Văcărescu. Barbu Văcărescu, mare vistier în 1749, ban al Craiovei în 1752, vornic la 1754 (N. Iorga, *Originea moldoveană a lui Ienăchiță Văcărescu, loc. cit.*, p. 349 cu referințe bibliografice) este înmormîntat în biserica mănăstirii Văcărești (epitaful la N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, I, p. 76) datorită legăturilor sale de rudenie cu familia Mavrocordat. Pentru Ștefan Văcărescu logofăt în 1754, vel ban în 1760, v. N. Iorga, *Brașovul și românii*, Buc., 1905, p. 382, nr. 16 ; p. 387—388, nr. 20 ; p. 390, nr. 23 ; de același, *Studii și documente*, vol. XVI, Buc., 1909, p. 148—149, nr. 21.

50_{49} Hîrtiile foste în posesia lui I. Văcărescu, apoi în aceea a lui A. Villara, trecute apoi în posesia descendenților acestuia, nu cuprind, se pare „notițiile sumare'' la care se referă Odobescu. George D. Florescu, care a cercetat această arhivă particulară, ne informează că nu a întîlnit, în cuprinsul ei, asemenea documente. Despre activitatea oratorică a părintelui lui Ienăchiță, v. Dan Simonescu, *Orațiile domnești în sărbători și la nunți*, în *Cercetări literare*, 4 (1941), p. 24—32, iar despre cea politică I. Șiadbei, *Poezia românească veche*, în *Revista tineretului*, 1 (1943), nr. 2, p. 20 și D. Popovici, *La littérature roumaine à l'époque des lumières*, Sibiu, 1945, p. 419—420.

50_{51} N-am putut afla această icoană a sf. Stelian care transmite chipurile lui Ștefan și Catinca Văcărescu, nici în colecțiile de artă, nici reprodusă în albume sau lucrări de specialitate.

50_{52} Data nașterii lui Ienăchiță Văcărescu este „dedusă prin analogie'', deoarece Odobescu știa, pe de o parte, că Ienăchiță Văcărescu se născuse în timpul domniei lui Mahmud I (1730—1754), după cum arată singur în *Istorie a prea puternicilor împărați othomani*, iar pe de altă parte că a murit „în cei din urmă ani ai secolului trecut [*sc.* al XVIII-lea] <...>, neavînd încă 60 ani împliniți''. Pentru acest calcul aproximativ Odobescu

a pornit tot de la indicațiile comunicate de familie. Pentru data morții lui Ienăchiță, v. *infra*, p. 511.

51_{4} Textul citat se află în „*Istorie* [*a prea puternicilor*] *împărați othomani* [adunată și alcătuită pă scurt] dă dumnealui Iannache Văcărescul, [dicheofilax a Bisericii cei mari a Răsăritului și spătar al Valahiei, începîndu-se în vremea prea puternicului înpărat Sultan Abdul Hamid I la văleatu hîgiret 1202 și [al] mîntuitoriu[lui] 1788 în Nicopoli a Bulgariei, și s-a săvîrșit în zilele prea puternicului împărat Sultan Selim II, la văleatul 1794 și 1208 în luna lui șeval. Tomu I]''. Manuscrisul este păstrat în prezent la B.A.R., secția manuscrise, sub cota : ms rom. 2905 (t. I) și 2906 (t. II). Transcrierea exactă (subliniem cuvintele copiate greșit de Odobescu) este următoarea : „În zilele acestui fericit *înpărat* la [*loc alb în ms*] am văzut și eu lumina lumii *aceștii pline dă* amar *și* la fericirile ei și *dă* nestatornicie, *și* la cele ce să pot socoti mai statornice'' (ms rom. 2905, p. 140 [f. 72^{v} numerotare nouă la care ne referim și în citatele următoare] ; v. și ed. lui A. Papiu Ilarian, *Tesaur de monumente istorice*, t. II, Buc., 1863, p. 276).

După cum se vede din textul de mai sus Odobescu nu-și face un scrupul din transcrierea fidelă a manuscrisului lui Văcărescu. Ca și în cazul altor reproduceri după texte vechi, deosebirile sînt datorate modernizării ortografiei, îndreptării punctuației, uneori înlocuirii unor cuvinte pentru a da claritate frazei. Prin aceasta Odobescu nu modifică însă sensul citatelor din Văcărescu, iar corectarea transcrierii lui sau semnalarea tuturor deosebirilor față de original nu ni s-a părut necesară nici în ediția de față. Ne oprim la constatarea că Odobescu a citit corect scrierea chirilică a ms *Istoriei prea puternicilor împărați othomani*, dar că, pînă la publicarea unei ediții critice a operei lui Văcărescu, cercetătorul va trebui să apeleze la original, citatele din *Poeții Văcărești* nefiind satisfăcătoare. Pentru identificarea pasajelor vom trimite peste tot și la fila din mss 2905 și 2906 și la ed. lui A. Papiu Ilarian.

Ceea ce Odobescu a omis însă, uneori, deși era necesar pentru înțelegerea textului, a fost explicarea termenilor turcești. Om politic versat în terminologia diplomatică europeană (la el întîlnim *armistițiu*, *bune oficii*, *congres*, *pașaport*, *protecție* etc.), dar folosind-o cu abundență și pe cea turcească, Văcărescu nu e ușor de citit fără glose auxiliare. Iată mai jos, în ordine alfabetică, termenii turcești folosiți în pasaje reproduse de Odobescu :

arzohal — jalbă
buiurdusit — poruncit
buiurultiuri — porunci
capigi-bașa — portar al Seraiului
capudan-pașa — amiralul flotei
castriet — renunțare, demisie
devlet, *dovlet* — imperiu, Poarta
divan-kiatîbî — secretar al divanului
emrinamé — poruncă
face talhîs (a) — a raporta
face teslim (a) — a preda
hattihumaium — scrisoare imperială
istileahuri — idiotisme
kalem — condei, cancelarie
kiatîb — diac, scrib
mahzar — memoriu, cerere

mehtup — scrisoare
menalik mahruse — oraș
menzil — poștă, etapă
musaadé — îngăduință
regeali — funcționari, demnitari
reiz-effendi — ministru de externe
reizul-kitab — șeful cancelariei otomane
sarf — gramatică
serhat — graniță
tefterdar — controlor financiar, șeful condicii vistieriei
teginituri — metafore
tergiman — dragoman
tergimanlîc — oficiu de interpret

Adăugăm explicarea altor cîtorva termeni (arhaisme sau neologisme) care îngreuiază lectura studiului lui Odobescu :

apopsifisit — omis
berleant — briliant
bilet — carte de vizită
canghelariu — cancelar
canțelist — funcționar de cancelarie
distihie — nenorocire
ektroma — pocitanie
empirie — experiență
epanastasis — înviere (aci : răscoală)
gabinet — cabinet
heretisi (a) — a felicita
ipolipsis — considerație
înlăuntru — în Europa, dincolo de hotarele Imperiului Otoman
întrinceat — întărit
periergos — curios
periipsis — îngrijire
peristasis — împrejurare
pliroforisi (a se) — a se informa
prostire — abdicare
provlimă — propunere
rendită — venit, rentă
simvulevsi (a) — a sfătui

Dintre numele proprii scrise de Văcărescu fonetic și neîndreptate de Odobescu menționăm Eichholz (*Aiholț*), Breteuil (*Breteiul*, *Breteliu* în ms), *Beciu* — Viena.

51_{7} Neofit Cavsocalivitul [Moreotul] este cunoscutul dascăl grec, conducător pînă în 1788 al școlii grecești din București. Pentru cunoștințele de italiană ale lui Ienăchiță, v. și N. Iorga, *Studii și documente*, vol. V, Buc., 1903, p. 80. În *Proimion* la *Istorie a prea puternicilor împărați othomani* (v. *infra*) Văcărescu însuși se referă la cunoștințele poliglote pe care le avea, arătînd că „nu cu mai puțin gust au alcătuit istoriile turcești, și mulți alți istornici greci, latini, franțezi și italieni, dîntru ale cărora istorii, cu multă băgare de seamă făcînd o adunare arăt pă scurt toate...” (v. și ed. Papiu Ilarian, p. 246). Văcărescu compilase deci scrieri străine în limbi pe care le cunoștea.

51_{23} Despre Ienăchiță mare cămăraș (vel căminar pe la 1760), ispravnic clădirii bisericii sf. Spiridon, ctitoria lui Scarlat Ghica de la 1766 (dărîmată pentru a face loc noii ctitorii a lui Barbu Știrbei zidită între 1852–1858 pe calea Șerban vodă), Odobescu avea desigur informații de la Iancu Văcărescu, care i-a arătat colecția de acte (în prezent ms 305 al B.A.R.), începînd cu „Genealogia” închipuită citată mai sus. Între aceste acte, o chitanță din 12 octombrie 1760, prin care „Ianache [Văcărescu] vel căminar” împrumută 500 de taleri cu dobîndă lui R[adu] V[ăcărescu], chitanță publicată de N. Iorga, *Studii și documente*, vol. III, Buc., 1901, p. 77. Tot Iancu Văcărescu va fi informat pe Odobescu despre originea modelului cunoscutului portret al lui Ienăchiță datorat lui Chladek. Anton Chladek (1794–1882) nu putea desigur întocmi acest portret la 3 ani (1797) cînd Văcărescu moare, așa încît se impunea ipoteza unui model care trebuie căutat după cum ne comunică George D. Florescu, într-un portret anonim de boier expus în prezent la Muzeul de Artă din București. Odobescu își ilustrează articolul cu reușite reproduceri executate de Voneberg după portretele poeților Văcărești (Ienăchiță, Alecu, Nicolae, Iancu).

51_{42} [Dionisiu] Fotino, [*Istoria generală a Daciei*] tr[aducere] de G. Sion, t. II (greșit : I), [Buc. 1859], p. 159 : „[Constantin vodă IV Cehan] prin dare de bani a scos firman împărătesc, cu care a exilat la Cipru pe doi boieri Văcărești”.

51_{44} *Istor*[*ie a prea puternicilor*] *împ*[*ărați*] *othom*[*ani*], [t. I], ms [rom. 2905], p. 147, [f. 76^{r}] : „Într-această vreme Ștefan Văcărescul, părintele mieu, să afla spătar mare al țării și pînă a nu să înliniști mai sus zisele turburări, luase poruncă de la prințipul Valahiei, ce era atunci Scarlat Ghica” (v. și ed. Ilarian, p. 278).

51_{45} Protestele lui Odobescu împotriva stilului romano-gotic bastard în care a fost clădită noua biserică sf. Spiridon se unesc cu acelea din notă în care deplînge lipsa de grije pentru vechile noastre monumente de artă, distrugerea inconștientă a zugrăvelilor și pisaniilor pe care o putuse constata personal în cercetările sale arheologice. Exemplul restaurării bisericii Kretzulescu (pe calea Victoriei, lîngă Palatul Republicii) era, într-adevăr, pozitiv, dar trebuie observat că restaurări nefericite s-au făcut la noi și în prima perioadă a funcționării Comisiei arheologice, pe la 1880, cînd ea era condusă de Al. Odobescu însuși, influențat în ce privește metodele de restaurare de ideile lui Lecomte de Noüy, adus din Franța, se pare, la recomandarea lui Odobescu, pe atunci secretar al Legației române din Paris (cf. N. Iorga, *Monumentele noastre*, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, 31 (1938), p. 53–54). Expresia „templu de cofetărie” a fost folosită mai tîrziu și de Teodor Aman pentru caracterizarea restaurării bisericii mănăstirii Curtea-de-Argeș, dărîmată, apoi reconstituită de Lecomte de Noüy : „piesă de zahăr pentru o cofetărie din Paris” (*Ibid.*, p. 54).

53_{19} Relațiunea morții fraților Barbu și Ștefan Văcărescu, otrăviți de Constantin Cehan Racoviță, la 1763, o avea Odobescu din informațiile lui Iancu Văcărescu, care i-a comunicat tradițiile păstrate în familie.

53_{24} Odobescu face aluzie la trista întîmplare a lui Vatel („le grand Vatel <...>, dont la bonne tête était capable de contenir tout le soin d'un Etat”, cum l-a caracterizat d-na de Sévigné), maître d'hôtel al lui Fouquet, apoi al lui Condé. Avînd de organizat o serbare regală la Chantilly, la 24 aprilie 1671, Vatel s-a temut că peștele proaspăt așteptat pentru ospăț nu va sosi la timp și, de teama unui insucces al serbării, s-a sinucis. Despre acest predecesor al bucătarului lui Constantin Racoviță, Odobescu putuse afla dintr-o scrisoare a d-nei de Sévigné către contesa de Grignan, publicată în *Lettres choisies de madame de Sévigné*, nouvelle éd., Paris, 1852, p. 129, nr. 50 (*C.B.O.*, S, 38, astăzi la B.A.R., cota I 35783).

53_{29} Bucătarul lui Constantin Racoviță — Petrache Becherul — era originar din Constantinopol și strămoș al lui Nicolae Lahovary, om politic (vicepreședinte al Camerei) contemporan cu Odobescu. Asupra acestei descendențe v. O. G. Lecca, *Familiile boierești române*, Buc. 1899, p. 541 și aluzii la Emil Cerchez, *Pagini din trecut*, Buc., [f.a.], p. 186—187(informație primită de la G.D. Florescu).

53_{45} [Dionisiu] Fotino, [*Istoria generală a Daciei*], tr[aducere] de G. Sion, t. II, [Buc., 1859], p. 161 : „Abia domni Constantin vodă Cehan zece luni și optsprezece zile, și din cauză că bea multă melisă și alte lucruri spirtuoase, muri și se înmormîntă la Mitropolia din București".

53_{46} Ms rom. 2906, f. 21^r; ed. Ilarian, p. 292. Odobescu traduce exact termenii turcești din scrierea lui Văcărescu, desigur după J. de Hammer, *Histoire de l'Empire Ottoman*, trad. fr., t. XVII, Paris, 1841, p. 227 și 229. (*Vocabulaire des mots turcs*), *Sarf* este un cuvînt arab, de asemenea corect tradus, probabil după alt dicționar. Gürgiu Halil Hamid-pașa, georgian de origine, va îndeplini funcția de mare vizir între 31.X.1782 și 31.III.1785 (M. Guboglu, *Paleografia și diplomatica turco-osmană*, Buc., 1958, p. 100).

53_{47} Trimiterea la *Istoria prea puternicilor împărați otomani* nu este exactă. Văcărescu vorbește prea puțin despre sine în primele capitole ale scrierii sale. Cea dintîi mențiune despre funcțiunile pe care le-a îndeplinit este aceea privind dregătoria de „vistier mare, făcut de la septemvrie 69 după Mihail Cantacozinul" (*op. cit.*, ms rom. 2905, p. 159, f. 91^r]; ed. Ilarian, p. 280). Anul 1767 ca dată a încredințării vistieriei este, probabil, o citire greșită a lui Odobescu, în loc de 1769, de unde și raportarea acestei numiri la Alexandru Scarlat Ghica, domn între 2 decembrie 1766 și 17 octombrie 1768. De altfel referința însăși, foarte vagă (*Idem*, între alte două trimiteri precise, cu indicarea paginei) arată că data este stabilită prin conjectură, iar nu menționată anume în textul scrierii lui Văcărescu.

54_{32} Tot ce urmează este rezumatul, uneori reproducerea exactă a relațiunii din *Istorie a prea puternicilor împărați ottomani*. Iată textul lui Văcărescu : „Pă drumul Valahiei, Grigorie [al III-lea Ghica, 17 octombrie 1768 — 5 noiembrie 1769, *n.n.*] earăși călcînd Bucureștii oștile volontarii prin comanda unui pod-polcovnic, Nazarie Carazin, și prin ajutorul și conglăsuirea Pîrvului Cantacozinul, ce era atunci spatar al țării, îl prinseră și-l trimiseră prizonier la Petroburg. „Călca-voiu păstoriul..." după Scriptură, era atunci urmările. Urmează pasajul citat

de Odobescu în textul studiului său, în legătură cu atitudinea boierimii la sosirea rușilor. Următoarele cuvinte, modificate în transcriere, au forma corectă : *după*, *are să arîdice*, *păntru*, *dă* (v. ms rom. 2905, f. 90^r—93^r și ed. Ilarian, p. 280—281).

55_{4} Ms rom. 2905, f. 95^v—97^r ; ed. Ilarian, p. 282.

55_{13} Dăm textul scrisorii către Rumianțev după originalul lui Văcărescu, pentru a permite încă o comparație cu transcrierea lui Odobescu :

> „*Ecelență*, Domnule și Patronul *mieu*,
>
> De vreme ce norocul și întîmplarea au binevoit ca să facă prigionier *pă* mine, un om fără *dă* arme și în vreme *dă armistițiu, adecă dă încetarea războiului*, la purtătoarele *dă* biruință astă dată armele rusești, mai vîrtos avînd și *pasoport* cu pr[ǒ]tecție *chesaricească*, *păntru* vină căci îmi *păzescu după* datorie credința la stăpînii ce Dumnezeu mi-au orînduit, sînt *dîsăvîrșit* întîmplării *mulțămit* și norocului, căci mi-au făcut această *dăosebită* cinste. Unde nu fac altă rugăciune *Exelenții* tale, fără *dă* numai, în vreme ce arderea soarelui îmi pricinuește multă tiranie, aflîndu-mă într-un cîmp, mă rog *Exelenții* tale ca să fiu *trimis* cu un ceas mai nainte și eu la locul unde *să* află și ceilalți prigionieri *turci ce s-au făcut prigionier*[*i*] în vreme *dă războiu* și cu armele în mînă, și voi fi foarte mulțămit acești faceri dă bine rămîind..."

Am subliniat în textul scrisorii, reprodusă de Odobescu, cuvintele ce prezintă, în transcrierea lui, deosebiri față de original. Nota lui Odobescu (*Idem*, p. 172 și 190) este inexactă. Prima pagină indică începutul pasajului rezumat, ultima se referă la alt episod, ulterior, al întîmplărilor lui Văcărescu. Scrisoarea se află la p. 174—175 [f. 98^v—99^r] a ms rom. 2905 (ed. Ilarian, p. 283). În aceeași notă Odobescu comentează „stilul" (în realitate vocabularul) „usitat de Ienăchiță Văcărescul", remarcînd frecvența neologismelor turcești și italiene. În legătură cu folosirea lor observăm în treacăt că „patronul meu" însemna, fără îndoială, pentru Văcărescu, convenționalul „stăpîne" (*padrone*), orice aluzie la vreun „patronat" de alt gen fiind exclusă de abilul diplomat.

55_{30} Ms rom. 2905, p. 177, 179 și 180 (f. 100^r, 101^r—101^v); ed. Ilarian, p. 283 și 284.

55_{34} Fragmentul se află în ms rom. 2906, p. 181—184 (f. 2^r — 3^r) pe care se cunosc încă semnele în creion făcute de Odobescu pentru a marca pasajul ce trebuia copiat.

56_{20} Fără referințe despre "bucuria boierilor" la vestea încheierii păcii de la Kuciuk-Kainargi, Văcărescu arată împrejurările încheierii acestei păci la 4 iulie 1774, continuînd cu informațiile despre sine rezumate de Odobescu (ms rom. 2906, f. 6^{r-v}; ed. Ilarian, p. 286).

56_{31} *Idem*, f. 6ᵛ ; ed. Ilarian, p. 287. Văcărescu arătase că Alexandru Ipsilanti „cu trei ani înaintea maziliei mă făcuse pe mine spătar al țării”. Cum Ipsilanti domnește între 15 septembrie 1774 și 4 ianuarie 1782, după Văcărescu șapte ani, desigur că acest autor vede anul 1781 drept ultimul al domniei lui Alexandru vodă, și numirea lui în spătărie va fi avut loc pe la 1778–1779, iar nu la 1780 cum calculase Odobescu. De altfel dacă l-ar fi numit în 1780 n-avea sens să dea această demnitate lui Gheorghe Mavrocordat în anul imediat următor („la văleatul 1781 avgust” arată Văcărescu, *ibid.*).

56_{34} „Contimporanul străin”, autorul scrisorii către redacția lui *Journal de Bouillon* era Ștefan Raicewich, secretarul lui Alexandru Ipsilanti, care a folosit acest mijloc pentru dezmințirea unora din afirmațiile și calomniile din cartea lui Carra citată îndată de Odobescu. Odobescu a cunoscut probabil scrisoarea citată (publicată „à Vienne, chez [Jean Thomas Nob. de] Tratthern”, nu *Truttner*, reprodus greșit), prin Franz Joseph Sulzer, *Geschichte des transalpinischen Daziens*, I. Bd., Wien, 1781, p. 124. În legătură cu publicarea acestei scrisori amănunte la Maria Holban, *Autour de l'„Histoire de la Moldavie et de la Valachie” de Carra*, în *Revue historique du Sud-Est européen*, 21 (1944), p. 155–230 (în sp. p. 173–175).

56_{49} Carra, *Istor*[*ia*] *Moldavii și* [*a*] *Românii*, trad. [de N.T. Orășanu, Buc., 1857], p. 149. Textul exact al pasajului citat este următorul : „Ceea ce *face* pe Alexandru Ipsilanti, prințul *României, a se deosebi de confratele său Grigorie Ghica, prințul Moldaviei*, e *protecția* ce dă artelor și dorința ce o are de a avea o condică de legi particulare pentru divanul său și *al administratorilor* de districte ; el a tras pentru aceasta în țară-i cîțiva oameni învățați, pe care i-a însărcinat a întocmi acea condică *ce negreșit o va împrăștia și o va pune în lucrare, dacă despotismul nesuferit al Înaltei Porți nu va pune vreo piedică la aceasta*”.

57_{3} Colaborarea lui Văcărescu la redactarea *Pravilniceștii Condici* nu este încă bine lămurită și faptul că „osebit de orînduielile așternute într-acea pravilă dupe povețile experienței sale toată redacția română și mai ales a hrisovului ce servă de preliminar legilor este curat a sa” este afirmat numai de Odobescu, fără ca temeiurile acestei afirmații să fi fost însă analizate de specialiștii în drept vechi românesc, editorii de mai tîrziu ai *Condicei*. În *Introducerea la Pravilniceasca Condică. 1780*, ediție critică, [Buc.], 1957, p. 8, se arată ca o simplă presupunere că „examinînd numele marilor boieri din Divan din menționatele hrisoave ale lui Ipsilante [acelea din 1775 și 1780, *n.n.*], se poate spune că dintre aceștia, care aproape toți erau români, trebuie să fi luat Domnul ajutoare pentru facerea pravilei. Dintre ei, unul care va fi avut un rol mai important a fost Ienăchiță Văcărescu ; acesta a și fost totdeauna un sfetnic credincios și devotat al Domnului”. În acest sens se citează Dionisie Fotino, Ἱστορία τῆς πάλαι Δακίας, vol. II, Viena, 1819, p. 356 (cf. și *Istoria generală a Daciei*, trad. G. Sion, vol. II, Buc., 1859, p. 172–173) care menționează misiunea de încredere dată lui Ienăchiță de a obține întoarcerea beizadelelor lui Alexandru Ipsilanti fugite în Transilvania. Acestor temeiuri se va fi datorînd și convingerea lui Odobescu asupra rolului lui Văcărescu, ca vistiernic și spătar, de „a regula seama acestor dregătorii și, în general, a da puternicul său ajutor domnului în toate reformele ce se silia a face“.

De observat însă că din hrisovul de la 1775 al lui Ipsilanti, *Pentru rînduiala departamenturilor de judecăți* reiese că legiuirea era alcătuită la acea dată, pe cînd Văcărescu avea numai dregătoria finanțelor Țării Românești. Contribuția lui va fi fost mai mare în cei cinci ani trecuți pînă la promulgarea legii, timp în care se presupune că textul a fost îmbunătățit (v. ed. rom., 1957, p. 9). Pan. I. Zepos, în introducerea ediției sale, Συνταγμάτιον νομικόν, Atena, 1936, p. 33 crede că alcătuirea legii este datorită unui dascăl necunoscut de limbă greacă, ipoteză ce nu exclude însă participarea localnicilor cunoscători ai obiceiului pămîntului, dar nici în introducerea la ediția operei lui Mihail Fotinopol, Νομικὸν πρόχειρον, Atena, 1959, nici în recenzia făcută ediției românești din 1957 a *Pravilniceștii Condice*, recenzie publicată în Ἐπετ. Ἑταιρ. Βυζαντ. Σπουδῶν, 27 (1957), p. 396 sq. nu aduce vreo lumină asupra aportului românesc la redactarea legii lui Ipsilanti. Odobescu reproduce introducerea *Condicei* după ediția lui C.N. Brăiloiu, p. 3–7 (cf. și textul ed. critice din 1957, p. 42–46).

58_{12} *Pravila* lui Ipsilante nu este „cel dintîi pas al codificării noastre” : Νομικὸν πρόχειρον (*Manualul de legi*) al lui Mihail Fotinopol fusese promulgat încă din 1765 de către Ștefan Racoviță. Aceasta reduce întru cîtva aprecierea despre „importanța” lucrărilor de acest fel care „crește cînd concepția le e spontanee și nepregătită de alte încercări anterioare”. Legiuirea lui Ipsilanti nu se aflase în această situație. Dar observația despre starea imperfectă a codificării la 1861 este desigur întemeiată, cunoscînd că noul *Cod civil* a intrat în vigoare numai la 1 decembrie 1865, abrogînd abia atunci codurile Calimah, Caragea și toate legile civile anterioare, aplicate încă pe vremea cînd scrie Odobescu.

58_{31} Însemnarea citită de Odobescu se păstrează în cuprinsul ms rom. miscelaneu nr. 332 al B.A.R., f. 37. Cuprinsul ei, transcris exact, este următorul : „La anii 1780, ap[rilie] 13 d [ni], fiind domn Țării Românești Ioan Alecsandru Ipsilant v[oe]v[od]d și mitropolit U[n]g[rovlahiei] kirio kir Grig[o]rie, am fost trimis și eu aici la sfănt[a] măn[ă]stire [a] Znag[o]vului, sur[ghiunit] [*ms rupt*] dupe hotărîrea dum[nea]lor veliților boieri și din porunca prea înălțatului nostru domnu, pentru căci că am urmat cum poruncește sfănt[a] pravilă bisericească la cap[ă]tu 241 și găsindu-m[i] vină că de ce urmez pravilii bisericii și nu urmez pravilii politii, pentru aceia m-au pedepsit. Aflându-mă aici la închisoare 13 [l]uni și de acum nainte căt va fi păcatele mele, șăzînd și la dum[nea]lui] Ianache Văc[ăr]escu vel spătar trei luni închis, acum mi să poruncește să fiu codoș și pezăvinchi [adică votrul, *ad. marg.*], după cum scrie sfănt[a] pravilă bisericească la cap[ă]t 215 și eu neprimind să fiu călcător pravilii bisericești m-au și globit deosebit de pedeapsă, pentru căci stau împotriv[ă] pravilii politicești, cei făcute de oaminii pămînteni și pac[ă]toș[i], iar nu de șapte sfinte săboară cum s-au făcut pravila bisericească de sfinții părinți. Să-i judece pe acești ce au fost mie pricinuitori cum m-au judecat pe mine. Și am scris și eu, cine va citi întîi să zic[ă]: „Dumnezeu să-l pomineasc[ă]” și așa iscălitura să-m[i] citeasc[ă]. Maiu 12, 1781. Mihalache Pastiescul [?]” Citirea numelui (Pastiescul), indescifrabil pentru Odobescu, a fost propusă de I. Bianu și R. Caracaș, *Catalogul manuscriptelor românești* [*ale Bibliotecii Academiei*], t. II, Buc., 1913, p. 30. Titlul cărții din care a fost ruptă fila cu această însemnare, un *Penticostar*, poate fi dedus din altă notă, din 4 iunie 1761, de pe aceeași foaie, al cărei scriitor arată că „am însemnat și eu aici pă aceast[ă] sfînt[ă] carte, *Penticostar*”. De observat că miscelaneul în care este legată fila în chestiune cuprinde „Poezii românești și grecești de ale Văcăreștilor originale și copii, între cari se află amestecate și cîteva scrieri și însemnări de ale altora” (descrierea completă la I. Bianu și R. Caracaș, *op. cit.*, t. II, p. 29—31). Se poate încheia de aci că Odobescu a avut în mînă tocmai acest miscelaneu în care vreun membru al familiei Văcăreștilor adunase scrieri și documente despre înaintașii săi, inclusiv această filă ruptă din *Penticostarul* de la Snagov, în care se consemna existența unei închisori în casa lui Ienăchiță pe vremea spătăriei sale.

O citire greșită (glava 245 în loc de *241*) îl împiedică însă pe Odobescu să deslușească speța care nu era aceea de „otrăvire a unei soții culpabile de necredință” (glava 245 din *Îndreptarea legii* la care se referă Odobescu tratează, într-adevăr *Pentru ceia ce vor ucide pre neștine cu înșelăciune, ce să zice cu otravă*), ci despre uciderea femeii adultere surprinsă de soțul înșelat (cf. cap. 241 : *Pentru omul care-și va afla muiarea curvind și va ucide pre dînsa și pre curvariu sau o va ucide fără de vină, sau fără de voia lui*).

Din textul însemnării, comparat cu sursele juridice amintite de surghiunitul de la Snagov, reiese că acesta a acționat ca urmare a prevederilor gl. 241 care arată că „De-și va afla neștine muiarea să facă păcate cu alt bărbat, adecă să curvească, însă de va ucide pre dînsa și pre curvariu, acela nu să pedepsește adevarat de-i va afla înlăuntru în casa lui, iară de-i va afla afară de casă și-i va arăta cu mărturii credincioase, atunci să desparte de dînsa și-i dobîndește și zestrele, cum zic pravilele”. Probabil că soțul ultragiat nu și-a ucis soția și că aceasta și-a putut dovedi nevinovăția, deoarece instanța, după ce

pedepsește pe surghiunit, poate pentru maltratarea și repudierea nedreaptă a soției, propune o împăcare. Soțul a considerat însă că în acest caz ar cădea sub incidența gl. 215, zaceala 17-a a *Pravilei* care prevede că „De vreame ce va ști bărbatul adevărat, cum face muiarea lui preacurvie și el rabdă și o ține în casă și tace atunci [în]semnează lucrul cum [că] o iartă au de voie au de nevoie; acela mai vîrtos să se cheame coduși și votru muierii sale”. Refuzînd să-și reprimească soția, soțul a fost obligat să o desdăuneze (a fost „globit deosebit de pedeapsă”). Reiese din cele de mai sus că speța nu este aceea stabilită de Odobescu. Pentru conflictele dintre „pravilele politicești” și cele bisericești în vechiul nostru drept, v. Ioan C. Filitti, *Vechiul drept penal român* (*schiță*). *Întregiri privitoare la vechea organizare judecătorească*. [Buc.], 1934, 74 p. (extras din *Revista de drept penal și știință penitenciară*, 1934).

58_{49} Cf. *Ist*[*orie a prea puternicilor*] *împ*[*ărați*] *othom*[*ani*], ms [rom. 2906], p. 195—218; [f. 9^r—20^v; ed. Ilarian, p. 287—291]; pe ms începutul și sfîrșitul pasajului poartă semnele în creion ale lui Odobescu.

58_{50} [Dionisie] Fotino, [*Istoria generală a Daciei*], trad. de G. Sion, t. II, [Buc. 1859], p. 173, vorbește astfel despre misiunea lui Văcărescu pentru aducerea în țară a beizadelelor fugite: „Pe la capătul acestei fericite domnii, doi fii ai săi [*sc.* ai lui Alexandru Ipsilante, *n.n.*], dorind să vază țările Europei, au fugit în contra voinței tatălui lor în Transilvania. Domnul care se îngrijia ca nu cumva aceasta să dea bănuele Porței în contra lui, s-a întristat foarte. Așadară pe de o parte a trimis la Constantinopole scrisori încredințătoare despre devotamentul său, iar pe de alta a trimis pe Mitropolitul și pe cîțiva boeri după fiii săi în Transilvania ca să-i întoarcă. Dar fiindcă beizadelele trecuse la Viena, a trimis după ei pe doi boieri, între care era unul Ioan (sau Enachi) Văcărescu, și aceștia cu mare greu i-au înduplecat să-i facă a se întoarce”.

59_{40} În afară de Domenico Sestini, *Viaggio curioso, scientifico, anticuario per la Valachia, Transilvania, e Ungheria fino a Vienna*, Firenze, 1815, p. 6 [*C.B.O.*, S 37] citat de Odobescu, alte informații despre profesorii fiilor lui Alexandru Ipsilante dăduse și Joseph Sulzer în *Geschichte der transalpinischen Daciens*, III. Bd., Wien, 1782, p. 48—49, amintind despre un abate „Bancini” folosit cîtva timp pe la 1780 ca preceptor al celor două beizadele. Scrisorile acestui abate (cu numele exact Lionardo Panzini) au fost publicate de Nino Cortese în *Europa Orientale*, 2 (1922), p. 159—179 în articolul său *La Valachia durante il principato di Alessandro Ipsilanti* (*1774—1782*). Sestini însuși fusese chemat în Țara Românească pentru funcția de secretar domnesc, dar și de educator al beizadelelor, care însă au fost crescute de Stephan Raicewich. Linchou amintit de Sestini este un negustor francez din Marsilia, a cărui familie s-a naturalizat la noi sub numele de Lenș. Cf. privitor la Linchou, doc. DCCCCXVI, din 13 sept. 1753, publicat în colecția Hurmuzachi, *Documente privitoare la istoria Românilor* culese <... > din Archivele Ministeriului afacerilor străine din Paris de A.I. Odobescu, Supl. I, vol. I, Buc., 1886, p. 640, precum și alte extrase din corespondența ministerului francez al Afacerilor străine cu trimisul său la Constantinopol, Dessaleurs, *ibid.*, p. 641 sq.

Alți dascăli ai lui Constantin și Dimitrie Ipsilante au fost Iosif Moesiodax, un grec din Cernavodă și călugărul Natanail (v. despre ei N. Iorga, *Istoria învățămîntului românesc*, Buc., 1928, p. 110–111 și, de același, *Istoria românilor prin călători*, ed. a 2-a, vol. II, Buc., 1928, p. 206, 214–215, 239).

62_{42} Jacques Dallaway (nu Dellaway), *Constantinople ancienne et moderne et descriptions des côtes et isles de l'Archipel et de la Troade*, traduit de l'anglais par André Morellet, t. I, Paris, an VII [1798–1799], p. 170. În transcriere Odobescu modifică (modernizînd) ortografia autorului: *Ipsilandi, isle, connoissance.*

63_{26} Odobescu a lăsat, în aceste pagini, cea mai frumoasă caracterizare a activității de diplomat a lui Ienăchiță Văcărescu, indicînd, prin aceasta, și importanța memorialistică a *Istoriei othomănești*, a cărei valoare istoriografică a fost contestată de autori mai noi (v. D. Popovici, *La littérature roumaine à l'époque des lumières*, Sibiu, 1945, p. 156–159).

Despre viața intimă a lui Ienăchiță se puteau găsi aluzii în poezia populară pe care Odobescu o folosește adesea ca izvor de informare. Iată un cîntec despre dragostea dintre Văcărescu și doamna Zoe, soția lui Alexandru Moruzi (1793–1796)

„Ienăchiță Văcărescu
Șade-n poartă la Dudescu
Cu ciubuc de diamant,
Capot roșu îmbrăcat,
Cu anteriu de atlaz —
Moare Doamna de necaz —,
Cu hanger de Corassan.
Doamna trece în rădvan,
În rădvanul aurit
Cu tot coșul poleit,
Ocolit de ciohodari,
Tras de patru armăsari.
Trece des și-l mai privește
Că cu foc îl mai iubește.
Ienăchiță stih îi face
Că Domniții mult îi place
Stih cu libov înfocat
Și-o desmiardă-n lăudat.
Boier astfel ca un brad

Nu se află-n Țarigrad.
El cu Doamna s-ar lovi
Dacă Domnul ar muri".

(G.I. Ionescu-Gion, *Istoria Bucurescilor*, Buc., 1899, p. 696–697). Cele trei soții succesive ale lui Ienăchiță au fost: 1. Elena Iacovache Rizo, decedată în 1780; 2. Elena, fiica lui Gheorghe Caragea, fostul dragoman (μέγας διερμηνεύς) de la 1765 și 3. o vară de departe a acesteia, Ecaterina domnița, a cincea fiică a lui Nicolae Caragea (Cf. George D. Florescu, *Din vechiul București*, [Buc.], 1935, p. 113, n. 508). Despre toate Odobescu avea informații din *Istoria othomănească*, ms utilizat (cf. ed. Ilarian, p. 288 și 291).

63_{47} Pentru ilustrarea studiului său cu versuri ale lui Ienăchiță Văcărescu, Odobescu s-a servit de un ms in -48°, de 56 file (sec. XIX), cuprinzînd *Poezii de Ienăchiță, Alecu și Nicolae Văcărescu.* Manuscrisul, dăruit de Odobescu Bibliotecii Academiei, unde se păstrează în prezent sub cota ms rom. 421, este o copie parțială a ms rom. 332 și a versurilor lui din *Gramatica* de la 1787 pentru poeziile lui Ienăchiță și a mss 287 și 332 pentru Alecu și Nicolae Văcărescu. Din cele trei caiete care alcătuiesc acest manuscris, primul (f. 1–19) cuprinde *O mică adunare de cîte s-au putut găsi din poesiile banului Ianache [al] II-lea Văcărescu, mare dikeofilax a Bisericii cei mari a răsăritului*, la care sînt adăugate și *Cîteva trăsuri din Gramatica română a banului Ianache II Văcărescu.* Acest caiet cuprinde tot ce reproduce Odobescu din poeziile lui Ienăchiță. Ne vom referi în continuare la acest izvor, cu care vom compara modul cum transcrie Odobescu. Poezia *Intr-un copaciu zarifior* este la f. 8^r *ms cit.* Textul din ms rom. 332, f. 41^r al acestor versuri este transcris aci cu mici modificări: *lătișor* în loc de *lăptișor* (v. 2), *pe loc* în loc de *de loc* (v. 8) și *N-am nădejde să mai scap*, în loc de *Nu am nădejde să scap* (v. 12). În ms 332, după poezie, trei „etc." indică o continuare (nescrisă) a poeziei, ca și varianta ei de la f. 8^r a *ms cit.*, care se încheie cu mențiunea „i proci".

Poezia *Tu ești puișor canar*, ms rom. 421, f. 6^v, este corect transcrisă.

64_{19} Versurile exemplificative reproduse de Odobescu apar în *Gramatică* (*Observații sau băgări de seamă*), Rîmnic, 1787, p. 139 (ed. Viena, 1787, p. 171). O reproducem mai jos pentru a releva deosebirile de transcriere la Odobescu:

„*De-a* [*a*]*vea* milostivire
Nu-i lucru *pîste* fire
Și cei ce au simțire
Nu pot tăgădui.
Iar firea arătată
D-a fi ne-nduplecată

Dă obşte [*-i*] *dăsfăimată.*
N-am ce povăţui".

64_{26} Odobescu citează şi, astfel, atrage atenţia cercurilor literare de la noi asupra versurilor lui Văcărescu cele mai cunoscute prin discuţiile pe care le-au stîrnit la cîţiva ani numai după republicarea lor. Odobescu le copiază din miscelaneul citat (ms rom. 332), f. 41^r (o singură deosebire de transcriere la ultimul vers : *ridică* pentru *rădică*). Cunoscuta apropiere dintre aceste versuri şi poezia *Gefunden* a lui Goethe a făcut-o cel dintîi V. A. Urechiă, în articolul *Văcărescu şi Goethe* publicat în *Apărarea naţională*, 1869 iunie 8. Ridiculizată de Maiorescu (*Observaţiuni polemice*, în *Convorbiri literare*, 2 (1869), p. 197), afirmaţia lui Urechiă a fost înlăturată de Sextil Puşcariu (*Goethe şi Ienăchiţă Văcărescu*, în *Cele trei Crişuri*, 1 (1921) nr. 13, p. 9—12) şi de I.E. Torouţiu (articolele *Ienăchiţă Văcărescu şi Goethe*, apoi *Intre ştiinţă şi fantezie* şi *Acorduri introductive*, toate apărute în revista *Făt-Frumos*, 6 (1931), p. 200—204, 287—290 şi 299—300) care au arătat că Ienăchiţă, decedat în 1797, nu putea imita o poezie scrisă în 1813 şi publicată în 1815. Originea populară a motivului au afirmat-o G. Bogdan-Duică în recenzia la *Literatura română modernă* de O. Densuşianu (v. *Dacoromania*, 2 (1922), p. 725), M. Naum, *Ienăchiţă Văcărescu şi variantele aromâne*, în *Viaţa românească* 30 (1938), nr. 2, p. 101—106, care a întîlnit motivul în poezia populară aromânească şi Sextil Puşcariu (*art. cit.*) care a presupus o influenţă (nedovedită însă) a poeziei populare germane.

64_{38} Casa Văcăreştilor a cărei aşezare Odobescu o descrie în raport cu vremea sa („pe podul Mogoşoaei, în faţa uliţei franceze, pe care le-a prefăcut acum d-l Dimitrie Bellu"), se afla pe Calea Victoriei, chiar la începutul acestei străzi, pe stînga, în faţa străzii 30 Decembrie, pe locul unde a fost construit apoi imobilul cunoscut sub numele de „Casa Prager", proprietarul lui după D. Bellu (clădirea de lîngă C.E.C., în stînga, în care se află azi Institutul de istoria artei al Academiei). Ea era notată pe planurile din 1791 ale lui Ferdinand Ernst şi Franz Purcel la nr. 8 (cu cerneală neagră). Cf. George D. Florescu, *op. cit.*, p. 113. Virgil Drăghiceanu, descriind aşezarea caselor lui Văcărescu (cf. *Bul. Com. Mon. Ist.*, 7 (1914), p. 178) arată că ele se pot vedea în fotografia publicată în *rev. cit.*, 4 (1911), p. 48 şi comentată de Spiru Haret, *ibid.*, p. 150—151. „Cu prilejul săpăturilor făcute pentru zidirea actualului „Magazin Universal" [apoi „Textila", *n.n.*] — arată Drăghiceanu —, s-a dat de foarte frumoase capitele corintiene, desigur rămăşite din vechea casă a Văcăreştilor. De asemenea o mare subterană de zid, de dată mai recentă, s-a găsit întinzîndu-se dinspre calea Victoriei, probabil spre vechiul castel al apelor (azi Vama). Nu se ştie nimic ce s-au făcut rămăşiţele găsite acolo" (*loc. cit.*).

64_{40} Acest Grigorie al Argeşului, numit şi Rîmniceanu, este fostul protosinghel de la Rîmnic, în care calitate a colaborat, ca îngrijitor al tiparului, la opera episcopului Filaret. Cărturar, el a participat, prin legăturile sale cu traducătorii Gherontie şi Grigorie, la activitatea publicistică a curentului paisian. Episodul relatat de Odobescu va fi avut loc după 11 octombrie 1793, data instalării lui Dosithei Filitis ca mitropolit al Ungrovlahiei (*Condica sîntă a Mitropoliei Ungrovlahiei*, publicată de Ghenadie Craioveanu, Buc., 1886, p. 275—276).

65_{1} Descrierea personalului domestic de la curtea lui Ienăchiţă este doar o dezvoltare a informaţiilor unui contemporan, episcopul Grigorie *cit. supra*. Odobescu dă curs talentului său de restituitor documentat al trecutului ; clasicistul află prilejul unei comparaţii cu frumoasa fată a lui Brises, motivul certei dintre Achille şi Agamemnon (*Iliada* I, 346 sq.), iar pentru Pitulicea, cu urîtul şi perfidul Thersites, batjocura lui Ulysse sub zidurile Troiei (*ibid.* III, 246 sq.), comparaţii de altfel nu prea potrivite.

65_{10} Lucrarea lui Perticari are titlul : Προδιοίκησις εἰς τὸν Ἑρμίλον, Viena, 1817. Despre autor nu se cunosc prea multe amănunte (P. Samarian, *Medicina şi farmacia în trecutul românesc*, vol. II, Buc., 1938, p. 151—152). Versurile citate de Odobescu se traduc : „Domnul Văcărescu mă ţinea de intim, sfătuitor, prieten şi casnic al său. Mie îmi împărtăşea deschis bucuriile, necazurile şi dragostele sale, dacă vreo cucoană nebună îl socotea că e urît, că e cuminte sau înţelept, care dintre roabe nu era de lepădat sau care îi rezistase şi se purtase urît cu el. Ce boier era Ienăchiţă ! Fie blagoslovit ! Printre roabe nici una nu era fecioară. Şi aceasta era o mare calitate boierească, specifică boierilor şi foarte preţuită".

65_{14} Poezia *Amărîta turturea*, copiată din acelaşi ms 421, f. 7^{r-v} cu neînsemnate modificări (*de* în loc de *dă*, *rămîne* în loc de *remîne*, *amărîta* în loc de *amarită* şi cu inversarea strofei a treia cu a cincea. Observaţia lui Odobescu că această elegie „poezia poporană de mult a coprins-o în întinsul său domen" nu ar explica, după unii autori, originea motivului în folclorul nostru. Hasdeu în *Cuvinte den bătrîni*, t. II, Buc., 1879, p. 728—730 a urmărit motivul în poezia populară toscană, siciliană, striană sau la poeţii Olimpo din Sassoferrato şi Panfilo Sasso, cercetare reluată ulterior de alţi istorici literari (cf. D. Popovici, *op. cit.*, p. 421). Ariadna Camariano a arătat însă în studiul *Influenţa poeziei lirice neogreceşti asupra celei româneşti*, Buc., 1935, p. 13—21, că modelul lui Văcărescu a fost poezia, Τὸ τρυγόνι πῶς πονεῖ, publicată de Atanasie Psalidas în colecţia, Ἔρωτος ἀποτελέσματα, Viena, 1792, p. 164 sq.

66_{27} *La o întristare* a apărut în *Observaţiuni sau băgări de seamă*, Rîmnic, 1787, p. 139 (Viena, 1787, p. 171—172). Corect transcrisă din ms 421, f. 4^r. Deoarece afirmaţia imediat următoare a lui Odobescu arată credinţa sa în originalitatea versurilor citate din Văcărescu, adăugăm că, de fapt, şi *Spune inimioară, spune* este tot o imitaţie după o poezie neogreacă, din aceeaş culegere a lui Psalidas, p. 52 sq. (cf. Ariadna Camariano, *op.*

cit., p. 21—23). Pentru text vezi ms 421, f. 8^{v}. Deosebiri în ms : *dohtorie* (v. 6), *s-începe* (v. 8), *respunde* (v. 10).

67_{41} Cercetările mai noi nu au stabilit încă dacă Anton Pann a publicat poezii ale lui Ienăchiță sau a publicat versiuni lăutărești ale cîntecelor acestuia. *Amărîtă turturea* este republicată cu mici modificări în *Poezii deosebite sau cîntece de lume*, ed. a 2-a, Buc., 1837, p. 6—8 și într-o versiune amplificată în *Spitalul amorului*, br. I, Buc., 1850, p. 41—44 (sub titlul *Jalea turtureli*[*i*]; cf. și ed. a 2-a, Buc., 1852, p. 51—55). *Spune inimioară, spune* apare și în *O șezătoare la țară*, partea a II-a, Buc., 1852, p. 60, sub titlul *Scoală sufletele, scoală*, variantă populară a aceluiași motiv, republicată și în colecția de *Poezii populare* a lui V. Alecsandri. Dar poezia lui Văcărescu apare fără modificări și în *Spitalul amorului*, br. a III-a, ed. a 2-a, Buc., 1852, p. 49 (versiunea reprodusă de Odobescu) și amplificată sub titlul *Scoală puiculiță, scoală*, în br. a IV-a, ed. a 2-a, Buc., 1852, p. 3—5 a aceleiași culegeri a lui Anton Pann.

67_{43} Ms rom. 2906, p. 219—220, [f. 20^{r}, 21^{r-v}]; ed. Ilarian, p. 291—292.

67_{44} *Idem*, p. 222—223, [f. 22^{v}—23^{r}]; ed. Ilarian, p. 292.

67_{45} *Idem*, p. 227, [f. 25^{r}]; ed. Ilarian, p. 293 : „La văleat [17]87 ghenarie, mă făcuse vistier din dvornec Mavrogheni". Odobescu citește greșit : „din vistier, dvornic".

67_{46} *Idem*, p. 224—226, [f. 23^{v}—24^{v}]; ed. Ilarian, p. 293. În manuscris, semne cu creionul marchează pasajele folosite de Odobescu. De observat că cercetările mai noi confirmă caracterizarea făcută de Văcărescu lui Mavrogheni și domniei sale (I. Ionașcu, *Concluzii greșite în istoriografia burgheză despre domnia lui Nicolae Mavrogheni* în *Studii*, 15 (1962), nr. 1, p. 69—109).

67_{47} *Idem*, p. 226—227, [f. 24^{v}—25^{r}]; ed. Ilarian, p. 293.

67_{48} *Idem*, p. 232, [f. 27^{v}]; ed. Ilarian p. 294. *Ektrom a țărei*, transcriere greșită pentru *firii*.

69_{8} Odobescu transcrie titlul cărții cu unele modificări de litere sau cu lecțiuni greșite : regulilor în loc de *regulelor*, orînduielilor — *orînduelelor*, gramaticei — *gramaticii* ; se hărăzește — *și hărăzite* etc. Titlul exact la I. Bianu și N. Hodoș, *Bibliografia românească veche*, t. II, 1910, p. 318, nr. 516. Ed. a 2-a are titlul: *Observații sau Băgări dă seamă asupra reguleloru Grammaticii Rumânești adunate și alcătuite dă Dumnealui Ianache Văcărescul cel dă acum dikeofulax <sic !> a Bisericii cei mari a răsăritului și mare Vistieru a Prințipatului Valahiei. Timpărită <sic !> acum întru al doilea rîndu în Vienna Austriei, la Iosifu noblu de Burțbek Impărătescul și Crăescul al Curții Tipografu și bibliopolu.* 1787, 1 f. + 184-188] p.

69_{17} *Istoria bisericească pre scurt* tradusă românește de Alex. Geanoglu Lesviodax, Buc., 1845, p. 437 : „1780. Filaret. Acesta mai nainte au fost arhiereu cu titlu de Mireon. Apoi mutîndu-se din viață episcopul Chesarie, s-au ales și s-au orînduit în scaunul Episcopii Rîmnicului, au urmat după urmele răposatului Chesa-

rie (vezi *Procuvîntarea* la *Mineiul lui aprilie*, tipărit în anul 1780)".

69_{23} Textul epistoliei dedicatorii a *Gramaticii* din 1787 este reprodus după ms rom. 421, f. 9^{r} — 12^{r}. Aci fusese transcris după una din edițiile de la Rîmnic sau Viena, cu ușoare modificări (*se* în loc de *să*, *de* în loc de *dă* etc.), tendință de modernizare prezentă în majoritatea textelor chirilice transcrise de Odobescu. Aceste neînsemnate diferențe nu justifică reproducerea integrală a prefeței amintite. Dăm mai jos numai un fragment de la începutul textului (diferențele în *cursive*) :

„Preacinstitului, sfințitului, iubitorului de Dumnezeu Episcop a Sfintei Episcopii Rîmnicului și Craiovei exarh Noului Severin, Chyr Filaret.

Și la cine *altu să* cuvine a se *arătarea* meșteșugul *cuvîntului*, de cît la *îndreptătorul dă cuvîntul adăvărului*? Și la ce alt se poate cerca metalul aurului și argintului de cît la piatra cea cercătoare? Dumnezeiasca Providență, carea te-au povățuit spre rîvna acestei învredniciri, de a fi adică îndreptătoriu de cuvîntul adevărului său, te-au gătit mai *înnainte* ca pe un vas *primitoriu* de acest mai pre susu de tot cuvîntul firesc *daru*, împodobindu-te și cu știința cuvîntului firesc, și sau pentru căci erai împodobit cu știința cuvîntării firești, te-au făcut îndreptătoriu și cuvîntării cei *pîste* fire, sau pentru căci te-au ales a fi îndreptător cuvîntării cei *pîste* fire te-au împodobit și cu știința cuvîntului firesc, acum ești îndreptătoriu și al unui cuvînt și al altuia" (*ms cit.*, f. 9^{r-v}).

Se știe că „părintele gramaticii românești", cum a fost numit Ienăchiță Văcărescu, de către Odobescu (caracterizarea aparține lui I. Heliade Rădulescu care în articolul *Nicolae Văcărescu*, publicat în *Curier de ambe sexe*, 2, p. 158, amintește de „răposatul Ienache Văcărescu, Tatăl gramaticii noastre"), nu este totuși cel dintîi alcătuitor al unei gramatici românești. El a avut ca precursori pe Dimitrie Eustatievici care a întocmit la Brașov, în 1757, o *Gramatică românească* menită publicării, păstrată în mss rom. nr. 583 și 1716 ale B.A.R. și pe Samuel Micu Clain, care publicase în 1780, la Viena, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, ceea ce contrazice afirmația lui Odobescu din ed. 1861 că „înainte ca învățata Transilvanie, cu latiniștii ei Petru Maior, Samuil Clain și atîțea părinți ai limbisticei române să fi adus prin tipar cercetările lor la lumină, Iănăchiță se silește a determina regulile confuse ce cîrmuesc această limbă încă în pruncia sa". Nici una din aceste gramatici, nici a lui Clain nici a lui Văcărescu, nu se găseau în biblioteca lui Odobescu (v. D. Popovici, *La littérature roumaine à l'époque des lumières*, Sibiu, 1945, p. 159—160 ; analiza gramaticii lui Văcărescu, ibid ; p. 161—168). De altfel, din chiar epistola dedicatorie citată reiese că Ienăchiță nu voise să alcătuiască o gramatică, operă mai amplă și mai sistematică, pentru care nu se simțea destoinic, ci doar nişte *Observaţii* asupra gramaticii. Prin priceperea cu care a reuşit să aleagă cei mai potriviţi termeni pentru o terminologie gramaticală păstrată pînă astăzi, Văcărescu îşi justifică însă titlul pe care i l-a dat Odobescu. Pentru modelele gramaticii sale v. studiul lui N. Camariano, *Modelele gramaticii lui Văcărescu*, în *Studii italiene*, 3 (1936), p. 185—191. Revenind asupra priorităţii lui Văcărescu în filologia noastră, Odobescu adaugă o ultimă notă îndreptătoare la articolul său, notă pe care o mută în cuprinsul studiului în ed. 1887. Odobescu observă (cu o eroare de numai cinci ani) că înaintea *Gramaticii* acestuia de la 1787 apăruse o alta a lui „Samuil Clain sau Micu”. Este vorba de *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae* composita ab Samuele Klein de Szad... locupletata vero et in hunc ordinem redacta a Georgio Gabriele Sinkai..., Vindobonae, Typ. Josephi nob. de Kurzbökh, 1780, 5 f. + 94 p. Celelalte gramatici amintite de Odobescu sînt acelea publicate de Petru Maior, *Orthographia romana siva latino-valachica una cum clavi*, Budae, Typis Regiae Universitatis Ungaricae, 1809, VIII + 103 p.; Paul Iorgovici, *Observaţii de limba rumănească*, Buda, Tip. la Crăiasca Universităţii Tipografie, 1799 XVI + 93 p.; J. Molnar, *Deutsch-Walachische Sprachlehre*, Wien, Joseph Edlen v. Kurzbeck, 1788. 8 + 445 p. + 40 f. De la Ţichindeal nu a rămas însă nici o gramatică şi prin „alţii” Odobescu se putea gîndi la lucrările lui C. Diaconovici-Loga, tipărite la Buda în 1818 (*Ortografia sau dreapta scrisoare*) şi 1822 (*Gramatica romanească*) sau la aceea a lui Ioan Alexi de la Viena, 1826 : *Grammatica daco-romana sive valachica*, pe care o avea trecută în *Catalogul* bibliotecii sale (*C.B.O.*, A 19).

71_{19} Ianache Văcărescul, *Observaţii sau băgări de seamă*, ediţia a 2-a de la Vienna, 1787, p. 165 [nu 155] —167 ; cf. şi ed. Rîmnic, p. 134—135). Fragmentul este însă copiat, fără modificări, după ms 421, f. 14^{r} — 15^{r}. Al doilea fragment se află la p. 168—169 ale ed. din Viena şi 136—137 ale ed. de la Rîmnic. Este copiat după *ms cit.*, f. 15^{r-v}.

72_{16} Ms 421, f. 2^{r} ; ed. Viena, p. 170 ; ed. Rîmnic, p. 137. De corectat : *arată* (nu : *învaţă*, v. 5).

72_{46} Ms rom. 2906, p. 234—235, [f. 28^{v}—29^{r}] ; ed. Ilarian, p. 294—295.

72_{47} Ms 421, f. 3^{r} ; *Observaţii sau băgări de seamă*, Viena, 1787, p. 171 (ed. Rîmnic, p. 138). Textul e transcris fără greşeli (v.5: *d-înţelepciune*).

73_{5} J.A. Vaillant, *La Romanie*, t. II, Paris, 1844, p. 255—256 : „Le 5 août Mavrogéni venait de recevoir un firman qui l'autorisait à prendre toutes les mesures possibles et à faire de son mieux pour empêcher l'ennemi de violer le territoire ; il assemble donc les Boïers, et après leur en avoir fait lecture, „Boïers leur dit-il, voici l'ennemi ; si vous êtes las de vous laisser envahir, aux armes et à cheval !” Ceux-ci, généralement peu faits à cet exercise, s'excusent qui sur son inexpérience, qui sur son habillement, la plupart sur leur dignité”.

73_{45} Ms rom. 2506, p. 230, [f. 26^{v}] ; ed. Ilarian, p. 294.

73_{46} D. Fotino, *Istoria generală a Daciei*, trad. de G. Sion, t. II, [Buc., 1859], p. 175. Mici modificări în reproducerea textului. În traducerea lui Sion apare : *Neculai amerinţîndu-i*, *Constantinopole*, iar ortografia este mai bună.

74_{42} După cum arată Odobescu, el a cunoscut şi folosit ms *Istoriei othomăneşti* prin Ştefan Greceanu, în a cărui posesie se află lucrarea lui Văcărescu. Cele două volume ale *Istoriei* (ms rom. 2905 şi 2906 ale B.A.R.) poartă stampila „Biblioteca St. D. Greceanu” şi menţiunea „Dăruit de d-nul Ştefan Dim. Grecianu, şedinţa din 6 maiu 1905”. Greceanu dăruise manuscrisul ca un act de recunoştinţă faţă de instituţia care îl alesese membru onorar al său în sesiunea precedentă. Anunţînd donaţia în cuvîntul său de răspuns la elogiul ce i-l făcuse Ion Kalinderu, preşedintele de atunci al Academiei Române, St. Greceanu arată că „*manuscrisul original* al răposatului banului Ienăchiţă Văcărescu, intitulat *Istoria împăraţilor otomani*, în două volume” fusese „lăsat de autor în păstrarea părinţilor mei”, repetînd astfel explicaţia provenienţei acestui manuscris în biblioteca sa. În ms 2906, p. 237, f. 30^{r} pasajul privind prezenţa la Nicopole a Elenei Greceanu o dată cu Văcărescu este subliniat, desigur de Şt. Greceanu, care aflase aci fie o informaţie despre familia sa, fie explicaţia dorită privind originea manuscrisului.

74_{45} Ms rom. 2906, p. 235—238, [f. 29^{r}—30^{v}] ; ed. Ilarian, p. 295.

75_{34} Ms rom. 2905, p. 1—5, [f. 2^{r}—4^{r}] ; ed. Ilarian, p. 244—245.

75_{41} *Idem*, p. 10, [f. 6^{v}] ; ed. Ilarian, p. 248 ; p. 24, [f 13^{v}] ; *ed. cit.*, p. 251 ; p. 32, [f. 17^{v}] ; *ed. cit.*, p. 253 ; p. 37, [f. 33^{v}] ; *ed. cit.*, p. 254.

76_{52} Ms rom. 2906, p. 244—247, [f. 33^{v}—35^{r}] ; ed. Ilarian, p. 295—297.

77_{45} *Idem*, p. 254, [f. 38^{v}] ; ed. Ilarian, p. 299.

77_{46} *Idem*, p. 254 (nu 253), f. 38^{v} ; ed. Ilarian, p. 298 ; p. 251—252, [f. 37^{r-v}] ; *ed. cit.*, *ibid.*

77_{47} *Idem*, p. 269—270, [f. 46^{r-v}] ; ed. Ilarian, p. 301.

77_{48} *Idem*, f. 270—271, [f. 46^{v}—47^{r}] ; ed. Ilarian, p. 301.

78_{2} Este vizibilă tendinţa lui Odobescu de a-l apăra pe Văcărescu şi de a-i limita portretul la trăsăturile favorabile unui „caracter aşa bine conformat”. Activitatea diplomatului Înaltei Porţi nu a fost la fel judecată de alţi autori şi este semnificativă atitudinea scriitorului popular N.D. Popescu care arată în articolul său *Cîteva cuvinte asupra activităţii mele literare şi artistice* publicat în *Calendarul pentru toţi fiii României pe anul 1899*, p. 42, că în aprecierea pozitivă pe care o făcuse domniei lui Nicolae Mavrogheni a trecut peste conflictul acestuia cu Ienăchiţă, deoarece ca scriitor popular s-a simţit obligat să iubească ceea ce iubeşte poporul, iar nu „să ia partea unui boier ca marele vistier Ienăchiţă Văcărescu”. N.D. Popescu urma aici concluziile lui V.A. Urechiă care, pornind de la documentele vremii judecă aspru pe Ienăchiţă „natură mai de elită şi cu o cultură mai deosebită decît a boerilor contemporani cu el”, dar „membrul unei societăţi date”, ale cărui fapte „în cea mai mare parte nu-l despart de loc de acea societate”, unul dintre „boierii cei mai înstrăinați de țeară și mai inconștienți de românism”. „De sigur am fi foarte mulțămiți (încheie Urechiă în a sa *Istoria românilor*, Seria 1786—1800, t. III, Buc., 1892, p. 105) să păstrăm lui Enache Văcărescu aureola de glorie cu care ni l-au prezentat pînă astăzi scriitorii care s-au ocupat de dînsul, scriitori ca Fotino și Odobescu, dar istoria are altă misiune decît a crea în mod nedocumentat oameni mari și eroi”. Nu este aci locul unui examen a acestor caracterizări atît de opuse asupra lui Ienăchiță, dar ni s-a părut util să arătăm oprirea contemporanilor asupra portretului lui Văcărescu datorat primului său biograf.

78_{5} Versurile sînt citate ca exemplu în *Observații sau băgări de seamă*, Rîmnic, 1787, p. 138 (ed. Viena, p. 170). Transcrierea este corectă (*s-înpotrivește*, v. 3), după ms 421, f. 2^{v}.

78_{42} Ms rom. 2906, p. 262—263 [f. 42^{v}—43^{r}]; ed. Ilarian, p. 299—300.Odobescu critică dar și scuză atitudinea plecată a lui Văcărescu față de turci, încercînd să o justifice prin condiția politică a Țărilor Românești sub jugul otoman.

78_{43} Cf. *Lettres et pensées* du [Maréchal] Prince de Ligne [publiées par Mad. la Baronne de Staël Hollstein], Vienne, [f.a.], p. 232 : „D'ailleurs les boyards parlent peu. La crainte qu'ils ont des Turcs, l'habitude d'apprendre de mauvaises nouvelles, et l'empire qu'exercent sur eux le Divan de Constantinople et l'Hospodar, les ont accoutumés à une tristesse invincible. Cinquante personnes qui se rassemblent tous les jours dans une maison, ou dans l'autre, ont l'air d'attendre le fatal cordon ; et on entend dire à tout moment : — Ici mon père fut massacré par ordre de la Porte, et ici ma sœur par ordre du prince”; *ibid.*, p. 236 : Textul citat de Odobescu. Vezi și E[ugeniu] P[redescu], *Memoratoriul dacian. Principele de Ligne*, în *Mag*[*azin istoric*] *pentru Dacia*, 5 (1847), p. 360 ; numărul următor, fără înțeles, [19], trebuie citit, desigur, *sq.* (= și urm.) o citire greșită a culegătorului. Pasajul din *Epistola către Marchisa de C*.... a prințului de Ligne din 1 decembrie 1788, este la p. 366 din *Magazin*.

79_{17} Motivele demisiei lui Filaret al II-lea din scaunul de mitropolit al Ungrovlahiei sînt explicate, documentar, prin neîncrederea noului domn Alexandru Moruzi în mitropolitul care se arătase favorabil austriecilor, primind cu cinste, în Oltenia, pe generalul Erzenberg, ca o reacțiune contra lui Mavrogheni care îl storsese de bani și îl surghiunise, apoi, la Craiova. Atitudinea lui a părut îndoielnică unui domn devotat turcilor și a dus la scrisoarea de demisie alcătuită, după formula obișnuită, „de bună voie, nesilit și din socotința mea proprie”. Biografii mitropolitului nu explică adversitatea dintre Filaret și Moruzi prin temeiurile arătate de Odobescu. Ep. Melchisedec, în *Schițe din vieața mitropolitului Ungro-Vlahiei Filaret al II-lea, 1792* (*Analele Acad. Rom.*, S. II, 8 (1885/1886), p. 86), se mulțumea să arate că „domnitoriul Moruz, *după repetate rugăminți din partea sa* i-a primit demisiunea”. În același sens se pronunța V.A. Urechiă, *Istoria românilor*, t. V, Buc., 1893, p. 22—24. V. însă și N. Iorga, *Viața unui mitropolit de altă dată : Filaret al II-lea*, în *Convorbiri literare*, 35 (1901), p. 999—1009 și 1101—1137.

79_{22} Autorii clasici amintiți pentru acest sens al lui νήπιος sînt citați după W. Pape, *Griechisch-Deutsches Handwörterbuch*, II. Bd., Braunschweig, 1849, pe care Odobescu îl avea în biblioteca sa (cf. *C.B.O.*, P 2). V. *op. cit.*, s.v. : νήπιος (p. 247).

80_{8} Anecdota despre modul în care Ienăchiță a scăpat țara de foamete este povestită din auzite, poate chiar după relațiuni din familie. Odobescu încearcă să mărească autenticitatea istorisirii prin presărarea ei cu neologismele obișnuite lui Văcărescu. Ὁ μέγας αὐθέντης τῆς Βλαχίας este titlul obișnuit al domnilor Țării Românești în epoca fanariotă („Marele stăpînitor al Valahiei”). Istorisirea are două confirmări documentare. După foametea din 1794, Moruzi convoacă divanul la 10 august acel an, iar boierii fac un *schepsis* (sfat), propunînd domnului strîngerea de zaherea din țară și importarea din străinătate prin cinci negutători din București, ceea ce domnul aprobă. În august 1794 Poarta cere printr-un firman trimiterea de zaherele la Constantinopol. Divanul (din care făcea parte și Văcărescu) întreprinde cu acest prilej un act de curaj, refuzînd remiterea zaherelei, din cauza foametei. Moruzi cere să se adune totuși zaherea din țară, acțiune formală, pentru a evita vreun reproș al turcilor, dar gestul Divanului pare să fi contat între motivele mazilirii domnului în 1796 ; v. pentru toate acestea V.A. Urechiă, *Istoria românilor*, t. V, Buc., 1893, p. 446—456. O altă confirmare o aflăm în cuvintele lui Tudor Vladimirescu către Nicolae Văcărescu trimis de boierii din București, la Craiova, să negocieze cu răsculații : „... dacă el [Văcărescu] este cu adevărat fiul acelui slăvit Văcărescu [Ienăchiță] care a apărat odinioară prin cuvînt, în fața domnului, drepturile poporului, atunci și el ar fi trebuit să se alăture acestei acțiuni a poporului” (*Documente privind istoria României — Răscoala din 1821*, vol. I, Buc., 1959, p. 300, nr. 13). Versurile despre vulpea oblojită sînt din fabula *Vulpea liberală* a lui Grigore Alexandrescu, publicată în colecția acestuia de *Poezii*, ed. completă, Iașii, 1842, p. 201—202. Titlul onorific de *dikeofylax* (=„păzitor al dreptății”) *al Bisericii răsăritului* acordat de Patriarhia din Constantinopol sprijinitorilor ei din aristocrația țărilor ortodoxe, îl purta Văcărescu încă din 1778 (așa se intitulează în însemnarea de pe un minei dăruit bisericii curții sale din București, cf. *Bul. Com. Mon. Ist.*, 7 (1914), p. 178) și negreșit și în perioada publicării *Gramaticii* (apare pe foaia de titlu de unde îl va fi cunoscut și Odobescu).

81_{10} În lucrarea lui [Dionisiu] Fotino, [*Istoria generală a Daciei*], trad. de G. Sion, t. III, [Buc., 1859], p. 216 sq. (la Odobescu, referința greșită : p. 316 et sq.), sînt reproduse (în cap. V, *Adunarea vechilor hatihumaiunuri*), cîteva documente privind statutul internațional al Țărilor Române sub suzeranitatea turcească și anume *Hatihumaiunul lui Sultan Baiazet I Ilderim din anul 1393 dupe Christ*, un extras după *Hatihumaiunul lui Sultan Meemet II din anul 1460 după Christ*, *Firmanul lui Sultan Meemet IV despre boeri* (anul 1663) și *Firmanul lui Sultan Abdul Hamid către Nicolae vodă Mavrogeni pentru declararea războiului cu Rusia*, din anul 1787 august 5. Într-o notă de la p. 221, greșit semnată *Traducătoriul* (se află și în ed. greacă a lucrării lui Fotino, t. III, Viena, 1819, p. 375), se menționează că „Firmanele despre care s-a vorbit mai sus, și altele mai moderne, se află în arhiva sfintei Mitropolii, precum numitul Enache Văcărescu însemnează”. Primul document este cunoscuta plăsmuire (cf. argumentele în Mihai Cantacuzino, *Genealogia Cantacuzinilor*, ed. Iorga, Buc., 1902, p. 68, nota 3; N. Iorga, *Geschichte des Rumänischen Volkes*, II Bd., Gotha, 1905, p. 76–77; C. Giurescu, *Capitulațiile Moldovei cu Poarta Otomană*, Buc., 1908, p. 14, 21, 31 sq., 65), folosită și de M. Kogălniceanu, *Histoire de la Valachie*, Berlin, 1837, p. 62, apoi de N. Bălcescu în *Drepturile românilor către Înalta Poartă* publicată în *Poporul suveran*, 1 (1848) (cf. N. Bălcescu, *Opere*, vol. I, Buc., 1953, p. 227).

81$_{21}$ Textul reprodus cu neînsemnate erori de tipar din Δ. Φοτεινός, Ἱστορία τῆς πάλαι Δακίας, Viena, 1819, t. III [nu II], p. 372, nota, are următoarea traducere: „Cuprinsul în rezumat al acestor hotărîri împărătești l-am găsit întocmai într-o cărțulie pe care ne-a dat-o Alexandru Văcărescu cel de fericită pomenire care o primise de la fericitul întru pomenire tată al marelui ban Ioan Văcărescu, iar acel fericit întru pomenire tată al lui — podoaba nobililor Valahiei, onoarea familiei sale și fala patriei — a izbutit să ia cu cheltuială de bani cele amintite (copiile care le cuprindeau în manuscris) în timpul șederii la Constantinopol, din Klutukia [condicele, *n.n.*] referitoare la împărăția lui”. În *trad. cit.*, a lui G. Sion, t. III, Buc., 1859, p. 218, textul era prescurtat astfel: „Coprinderea acestor documente am găsit-o într-o cărticică ce mi-a dat-o fericitul întru memorie Alexandru Văcărescu, carele o poseda de la tatăl său Banu Enache Văcărescu, carele și acesta le-a căpătat cu mare cheltuială de bani, copiindu-le după condicile împărătești, pre cînd se afla la Constantinopole”.

81$_{32}$ [Dionisiu] Fotino, [*Istoria generală a Daciei*], trad. de G. Sion, t. II, [Buc., 1859], p. 182: „Alexandru vodă Moruzi a făcut și o biserică destinată a avea sărbarea Sîntului Alecsandru. Dar în ajunul zilei cînd era să o sfințească [*sc.* 29 august 1796, *n.n.*] a sosit destituarea sa. Astfeliu, după o domnie de trei ani și șease luni, făcînd loc altuia, s-a dus la Constantinopol”.

81$_{35}$ Odobescu se referă la persecuțiile pe care le avu de suportat Alecu Văcărescu din partea lui Alexandru Moruzi în a doua domnie a acestuia (28 februarie 1799–8 octombrie 1801).

81$_{37}$ Data morții lui Ienăchiță Văcărescu pe care Odobescu o cunoștea destul de aproximativ a încercat să o stabilească V. A. Urechiă (în *Istoria românilor*, t. VII, Buc., 1894, p. 10–11, n. 2), pe baza unor documente contemporane. La 10 iulie 1797 Ienăchiță era încă în viață, ca mare vistier al lui Alexandru Ipsilanti. La 19 iulie 1797 domnul numește o comisie pentru întocmirea catagrafiei averei lui Ienăchiță, decedat între timp. Data acceptată este 12 iulie 1797 (cf. C. C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. III$_2$, Buc., 1946, p. 825, „după un manuscris de la Academia Română”). În ce privește mormîntul lui Ienăchiță, George D. Florescu ne arată că V. A. Urechiă se înșela afirmînd (*loc. cit.*) că nu a aflat mormîntul lui Ienăchiță în biserica locuinței acestuia ci pe al lui Alecu, ale cărui oseminte au fost strămutate, după 1891, la cimitirul Bellu. În realitate mormîntul văzut era al lui Ienăchiță după cum indicase Odobescu (locul morții și mormîntul lui Alecu Văcărescu nu se cunosc). Același cercetător ne-a atras atenția asupra notei privind paraclisul vechii curți a Văcăreștilor cu hramul Străteniei publicată de Virgil Drăghiceanu, *Bul. Com. Mon. Ist.*, 7 (1914), p. 178, împreună cu două însemnări pe cărți dăruite de Ienăchiță acestui lăcaș în 1778 și 1793.

82$_{18}$ Versurile citate sînt a treisprezecea strofă (v. 49–52) din poezia *La Pravila țării. Supt pecetea acestui prințipat. 1818* alcătuită de Iancu Văcărescu pentru *Legiuirea Caragea*, Buc., 1818. Explicația pentru care aceste versuri nu au însoțit stema țării în ediția amintită o dă I. Voinescu II în prefața *Colecție de poezii* de I. Văcărescu, publicată de „Asociația literară”, Buc., 1848, p. IV: „În nepotul său, talentul poetic — spune Voinescu II referindu-se la Iancu Văcărescu —, se vede desvoltat foarte de timpuriu. Încercările sale din copilărie în limba grecească, cunoscută la curtea domnilor fanarioți, se văd a-i fi cîștigat o reputație întemeiată de poet, căci la anul 1818, însărcinat de curtea domnului Caragea să scrie ceva pentru *Pravila* de curînd promulgată, poetul, uitînd legile curteniei, în loc de odă sau imn adresate puterei, făcu o bucată națională în care sufletul său plin de mîhnire pentru soarta țării strigă:

„Ah! de-ar putea-ne dobîndi
Și cîte-avem perdute!
Atunci ce duhuri n-ar gîndi,
Ce guri ar mai fi mute!
Atuncea și ăst Corb sărman
Iar Acvilă s-ar face
Și-orice Rumân ar fi Roman,
Mare-n răsboiu și-n pace”.

Tocmai pentru chemarea la redeșteptarea națională care a împiedicat publicarea poeziei o citează Odobescu, care o cunoștea din prefața ediției de la 1848, citată la începutul studiului său. Transcriind, Odobescu modifică primul vers al strofei și schimbă *rumân* cu *român*. Cu modificările lui Odobescu reproduce versurile Papiu Ilarian în *Tesauru de monumente istorice*, t. II, Buc., 1863, p. 239.

82_{32} Studiul despre ceilalți trei poeți Văcărești făgăduit de Odobescu în ed. 1861 nu a mai apărut. Sumarul vol. I din *Revista română* confirmă intenția (nerealizată) a lui Odobescu de a continua studiile sale despre *Poeții Văcărești*, prin mențiunea *Articol I*, după titlul acestei scrieri. Nu știm pe ce temei afirmă Paul I. Papadopol (*Poeții Văcărești, Vieața și opera lor poetică*, ed. îngrijită de Paul I. Papadopol, Buc., 1940, p. 37 și 193), că Odobescu a îngrijit o *Colecție de poeziile Văcăreștilor*, Buc., 1878, din care nu a putut afla nici un exemplar în bibliotecile din București. Papadopol s-a referit poate la *Colecțiune de poesii vechi*, publicată de Al. Odobescu, Buc., 1878, lucrare ce lipsește, într-adevăr, din colecțiile Bibliotecii Academiei.

Aflarea în ms a *Genealogiei Cantacuzinilor* îi îngăduie lui Odobescu să adauge la informațiile date în prima parte a articolului său, privitoare la Ianache Văcărescu, vel agă al lui Constantin Brîncoveanu și cumnat al său. V. în legătură cu genealogia Văcăreștilor nota noastră de la p. 481–487.

83_{5} Istoricul bisericii Schitu Măgureanu (pe b-dul cu același nume, lîngă prima intrare de pe deal în Cișmigiu) este sumar relatat în chiar pisania (publicată de N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, fasc. I, Buc., 1905, p. 297), pe care o va fi citit și Odobescu. În pisanie se arată că biserica este zidită „din temelie <. . . > de răposatul și pururea pomenitul Costandin Văcărescul vel logofăt, dar, rămîind neisprăvită, după prestăvirea dumnealui s-au isprăvit și s-au înfrumusățat cu toată podoaba, precum să veade, de ginerile dumisale dumnealui Mihai Cantacuzino vel vistier <. . . > în zilele preaînnălțatului domn Ion Costandin Mihai Racoviță voivod <. . . > Oct[om]vr[ie] 5 z[ile], v leat 7265" [= 1756]. Odobescu citise greșit anul : „pe la 1760". Chipurile ctitorilor au fost publicate în *Albumul familiei Cantacuzino*, Buc., 1902, pl. IV–V. Portretele neidentificate de Odobescu erau ale lui Pîrvu Cantacuzino vel Stolnic, fiul lui Drăghici spătarul, Ilinca, soția lui, fiica lui Mareș Băjăscu vel ban, Matei Cantacuzino vel ban și Păuna, soția sa, fiica lui Ghencea (Ghirasie) Rustea, fiica lor văduvă, Maria Fărcășanca, Iordache Crețulescu vel vornic cu jupîneasa lui domnița Safta Brîncoveanu, Mihai Cantacuzino vel vistier cu soția sa Elena, fiica lui Constantin Văcărescu și fiica lor Maria, soția lui Emanuel Vatațe, Păuna (sora acesteia) soția lui Constantin Cantacuzino, Smaranda și Luxandra, fiicele lui Mihai Cantacuzino, măritate în Rusia, prima cu Nicolae Cazzaro în 1788, a doua cu Alexie Malissino, în același an. Identificările de mai sus sînt acelea din *Albumul* citat, pl. IV.

83_{14} Versurile comentate în notă de Odobescu se găsesc în *Observațiuni sau băgări de seamă*, Rîmnic, 1787, p. 143 (v. și ed. din Viena, p. 177). Sînt copiate însă după ms 421, f. 4^{v} și 5^{r}, cu neînsemnate modificări. În ms prima strofă : *musa* (v. 1) ; a doua poesie : *răsboae* (v. 3), *de-a-ncepe* (v. 8).

NOTĂ DESPRE PLANURILE BĂTĂLIILOR LUI MIHAI VITEAZUL

Manuscrisul nu se cunoaște, Odobescu publică acest articol numai o singură dată și anume în *Revista română pentru științe, litere și arte*, 1861, volumul I, p. 651–656, cu ortografia obișnuită în această perioadă.

Am editat „nota" așa cum a fost redactată de Odobescu pentru a-i păstra unitatea. Scriitorului nu-i aparține decît introducerea și partea de la sfîrșit, restul fiind instrucțiunile și însemnările lui Bălcescu pentru stabilirea planului locului unde s-a desfășurat lupta de la Călugăreni și identificarea altor puncte de interes istoric.

Notăm grafii sporadice ca : *a* redat prin *é* (*séu, iérna, véršă*) ; *ă* redat prin *ĕ* (*pînĕ*) ; *î* redat prin *ê* (*ajungênd*) sau prin *ô* (*côt*) ; în neologisme *i* este redat numai prin *y* (*systemul*); triftongul *iea* este menținut *pozițiea*, cuvînt în care *z* intervocalic este redat prin *s* ; *h* este redat prin *ch* (*chîrtii, chartă*), *gh* este nejustificat în cuvîntul *Călughăreni* ; consoanele sînt reduplicate (*băttăliilor, adressa, recommanda, terrêmul, callea, annalele*). Ca forme caracteristice pentru pătrunderea neologismelor în limba română la acea dată, menționăm cuvintele : *pelerinagiu* și a *corigea*.

Sînt și unele greșeli de tipar, mai însemnată este transcrierea greșită cu caractere chirilice a anului ҂зрї.а care în note e dat corect 7191.

NOTE

Ediția din *Revista română* a *Istoriei românilor sub Mihai-vodă Viteazul* trebuia să fie, pentru Odobescu, și o pregătire pentru ediția definitivă a operei lui Bălcescu, în care să se aducă toate completările de ordin iconografic și cartografic zădărnicite de sfîrșitul prematur al istoricului. Încercarea de a reconstitui *Mișcările oștirilor în bătaia de la Călugăreni* (*13/25 august 1595*) [corect 13/23 august] potrivit însemnărilor lăsate de Bălcescu a făst făcută în planul cu acest titlu întocmit după indicațiile lui Odobescu, reprodus în *Revista română*, 1 (1861) și intercalat greșit la p. 756–757.

Notele autografe ale lui Bălcescu cu instrucțiuni pentru întocmirea planului bătăliilor lui Mihai se păstrează în ms rom. nr. 80 al Bibliotecii Academiei, f. 328—333. Odobescu îl reproduce cu modificările impuse de ortografia adoptată în *Revista română*.

Preocupat numai de întocmirea planului bătăliei de la Călugăreni, Odobescu nu încearcă deocamdată îndreptări sau răspunsuri celorlalte chestiuni din instrucțiunile lui Bălcescu (pentru care v. P. P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, București, 1936, *passim*, și Radu Rosetti, *Istoria artei militare a românilor pînă la mijlocul veacului al XVII-lea*, București, 1947, p. 353 și urm.).

Inscripția Crucii de la Călugăreni, reprodusă de Odobescu a mai fost publicată de N. Iorga (*Crucea de la Călugăreni*, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, 22 (1929), p. 105). Din compararea textelor, lecțiunile lui Odobescu sînt mai corecte și mai complete fapt datorat, firește, și deteriorărilor care au continuat în șase decenii cîte separă cele două reproduceri, îngreuind și mai mult citirea inscripției. Dar data pe care o putuse citi Odobescu (1681) nu pare cea corectă : venit la tron la 30 noiembrie 1678, Șerban Cantacuzino domnea în al patrulea an al său între 1 decembrie 1681 și 30 noiembrie 1682, ceea ce face mai plauzibil acest din urmă an.

Frumoasa pledoarie pentru respectul tradiției și dragostea de patrie este urmată de un cunoscut pasaj din scrierea „unui amic", autorul articolului *Trecutul și prezentul* publicat în *Junimea română*, Paris, 1 (1851), nr. 1. Este vorba de Dim. Berindei, numit în ed. Al. Odobescu, *Scrieri literare și istorice*, vol. II, 1887, p. 506, a cărui paternitate a articolului atribuit o vreme lui N. Bălcescu a fost, recent, peremptoriu demonstrată de Cornelia C. Bodea (*Din activitatea revoluționară a „Junimii române" din Paris între 1851 și 1853*, în *Studii*, 14 (1961), nr. 5, p. 1178—1184).

FOLETUL NOVEL ȘI CALANDARELE LUI CONSTANTIN VODĂ BRINCOVEANUL

Singura ediție cunoscută este cea din *Revista română pentru științe, litere și arte*, 1861[1], volumul I, p. 657—678. Manuscrisul nu este cunoscut. Toate citatele pe care Odobescu le face din textul *Calandarelor* și din notele autografe ale lui Constantin Brîncoveanu sînt tipărite cu caractere chirilice, în ediția de față au fost transcrise cu caractere latine.

Grafia și fonetismul textului, care în studiul despre *Poeții Văcărești* apar mai stabile și mai stilizate, revin la vechile forme. Astfel notează uneori pe *a* cu *é* (*véra, sése, déca, séu*); *ă* este notat cu *ĕ* (*rĕposarea, rĕsboinice*) și cu *ŏ* (*încŏ*) ; *î* este notat cu *ê* (*pênă, țêrmurile*) și cu ô (*côte*) ; *y* notează pe *i* mai cu seamă în neologisme (*byzantină, typărite*) ; consoanele sînt reduplicate (*fussei, trimittem, ciffrate*).

Lexical semnalăm ca o curiozitate în scrisul lui Odobescu forma neobișnuită a pronumelului demonstrativ *aceastași* („*aceastași însemnare*") influențat poate de forma întîlnită în notele lui Brîncoveanu („*într-aceastași zi*").

Din abaterile gramaticale semnalăm genitiv-dativul feminin singular în *ei* (*cărței, scrierei*).

Subliniem o interpretare greșită pe care o dă Odobescu în note unei prescurtări din text : *o-lor* (p. 672) pe care o întregește în *oamenilor* și care în realitate este *oilor*[2].

Greșelile de tipar sînt numeroase, notăm anul păcii de la Carloviț 1696 în loc de 1699, sau „*ordinea observate*" în loc de *ordinea observată*, *țălălor* pentru *țărălor*, *de la tine* pentru *de latini* și altele, care în ediția de față au fost corectate tacit.

NOTE

Articolul lui Odobescu a fost publicat în *Revista română*, 1 (1861), p. 657—678. Comunicarea descoperirii manuscrisului din biblioteca mănăstirii Hurez și a aceluia aflat în posesia lui Grigore Brîncoveanu din București în anul imediat următor călătoriei în Vîlcea, arată că Odobescu a înțeles marea valoarea istorică și literară a acestor izvoare. Publicînd *Insemnările de taină* ale lui Constantin Brîncoveanu și prezentînd (cu reproducerea cîtorva fragmente) calendarele românești traduse și compilate după modele italiene, Odobescu făcea un mare serviciu științei noastre : vreme de peste opt decenii articolul său din *Revista română* a fost singurul mijloc de informare asupra calendarelor și singurul text accesibil al *însemnărilor* voievodului muntean. Ele au fost folosite prin ediția Odobescu de către N. Iorga în lucrarea sa *Viața și domnia lui Constantin vodă Brîncoveanu*, Buc.,1914, p. 103, 115—117, 139, ca și de alți cercetători. În același an Iorga socotea pierdut izvorul comunicat de Odobescu : „Din nenorocire — scria el — s-a pierdut *Foletul Novel*, calendarul italian tradus în românește și plin de note istorice autografe, pe care Grigore Brîncoveanu îl împrumutase lui Odobescu, pentru ca aceste note să apară în vol. I din *Revista română*" (N. Iorga, *Activitatea culturală a lui Constantin vodă Brîncoveanu și scopurile Academiei Române*, în *Analele Acad. Rom.*, s. II, Mem. Ist., 37 (1914), p. 173). Manuscrisul nu era însă pierdut ; păstrat în aceeași bibliotecă particulară în care îl consultase și Odobescu el a putut fi folosit în 1942 de către Emil Vîrtosu care a publicat în lucrarea sa *Foletul novel, Calendarul lui Constantin Vodă Brîncoveanu. 1693—1704*, București, [f. ed.], LVIII + 225 p., textul integral al calendarelor și a republicat *Insemnările*, adăugîndu-le cîteva pagini din *Calendarele* pentru 1700 și 1707 (după mss rom. 3214 și 3774 ale Bibliotecii Academiei publicate mai întîi de N. Iorga în *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. V, Buc., 1903, p. 126—127, nr. 46, p. 311, nr. 1 și p. 631) și însoțindu-le de un documentat studiu introductiv, folosit și în comentariile ce urmează.

---

[1] Probabil în luna octombrie.

[2] Cf. Em. Vîrtosu, *Foletul Novel*, Buc., 1942, p. 188.

Manuscrisele descoperite în 1860 de Odobescu fuseseră descrise sau menționate anterior numai în izvoare documentare fără circulație, risipite în diferite arhive și cunoscute abia mai tîrziu de cercetători. Calendarele erau consemnate cu mențiunea că poartă însemnări autografe ale lui Constantin Brîncoveanu, într-un catalog al cărților mănăstirii Hurez (altul decît cele două, de la 1791 și 1804 publicate de I. Ionașcu în *Contribuții la istoricul mănăstirii Hurez*, Craiova, 1935, anexele 5 și 33).

Cercetînd acest catalog în 1832, „podpolcovnicul gheneralicescului ștab" Fanton de Verraion care căuta, din însărcinarea generalului Kiselev, documente inedite privitoare la istoria noastră aflate pe la mănăstirile din țară, se interesează de soarta *Calendarului* lui Brîncoveanu. Într-o scrisoare din 13 iulie acel an, către episcopul Neofit de la mitropolia din București, care trebuia să-i procure documentele necesare, el semnalează importanța acestui manuscris : „În biblioteca ce este la mănăstirea Horezul să văd trecute în catastih o carte scrisă românește : *Istoria Valahii pînă la descălicătoarea domnilor* [de stolnicul Cantacuzino] și un *Calendar* în care sînt niște însemnări făcute cu însuși mîna lui Constantin vodă Brâncoveanul. Și fiindcă acestea și alte asemenea acestor cărți sînt vrednice de a să cerceta coprinderea lor, apoi îndrăznesc a mă ruga cu plecăciune Preaosfinții Voastre ca să porunciți cui să cuvine, spre a să trimite aceste două cărți la Preaosfinția Voastră ; și iarăși, după a lor cercetare, să vor trimite de unde s-au luat" (ms rom. 1076 al Bibliotecii Academiei, f. 124 ; v. și G. Nicolăiasa, *Cercetări de izvoare istorice în trecut*, în *Revista Arhivelor*, 1 (1924), p. 93—94).

Episcopul Neofit se adresează igumenului mănăstirii Hurez, pe atunci Hrisant, care arată în scrisoarea sa din 25 iulie 1832 că „pentru *Calindarul* cu însămnările lui Cos[tan]din vodă Brăncov[ea]n, fiind vreo patru-cinci trupuri din filadre, iar nu unul singur, chibzuind mai bine, am pus ca să să prescriie acele însămnări, adunîndu-le pă toate la un loc, pentru mai înlesnire ; și săvârșindu-se a lor lucrare, făr dă zăbavă să va și trimite" (Ms rom. 1076, f. 142 ; Nicolăiasa, *art. cit.*, p. 97).

Nu se știe dacă această copie a fost întocmită și trimisă lui Fanton de Verraion (Vîrtosu, *op. cit.*, p. LVI). Manuscrisele originale au intrat în biblioteci particulare (v. notele următoare) așa încît cercetătorii care s-au ocupat mai tîrziu de *Foletul novel* (cum numise Odobescu culegerea de calendare pe anii 1693—1695, 1699 și 1703, după titlul vechi al manuscrisului) au avut multă vreme la îndemînă numai articolul din *Revista română*.

Descoperirea lui Odobescu a fost comentată mai întîi de Ulysse de Marsillac în articolul său (semnat cu inițialele : *U. M.*) *Les almanachs roumains*, publicat în *La Voix de la Roumanie*, 5 (1865), nr. 45 (sept. 27). „Parmi ces œuvres de littérature éphémère — scrie Marsillac — il y en a qui ont une valeur réelle. La Roumanie en possède quelques-uns dont M. Alexandre Odobesco s'est fait le révélateur dans un article paru en 1861 dans la *Revue roumaine*". Gazetarul francez arată împrejurările în care Odobescu a descoperit *Calendarele*, le descrie rezumînd articolul din *Revista română*, subliniază importanța științifică a *Insemnărilor* lui Brîncoveanu : „Il ne faut point s'attendre à trouver dans ces notes une valeur littéraire quelconque. Elles n'ont d'intérêt que pour l'histoire. C'est assez. Un pareil travail appliqué à une longue période de temps serait bien précieux, car il pourrait rectifier bien des erreurs de détail et préciser un grand nombre de faits historiques". Marsillac încheie cu aprecieri favorabile asupra modului în care au fost editate *Insemnările* („La *Revue roumaine* a publié avec une grande fidélité les notes dont nous venons de parler. Cette fidélité s'étend jusqu'à la reproduction des caractères archaïques du manuscrit et des incorrections assez nombreuses qui s'y rencontrent") și făgăduiește să revină asupra acestor izvoare ale istoriei noastre, fără să-și împlinească însă intenția.

După Odobescu și Marsillac, calendarele lui Brîncoveanu au format obiectul unor articole sau studii ale lui I. G. Sbiera, C.V. Obedeanu, Ramiro Ortiz, N. Iorga, N. Cartojan, Sextil Pușcariu, Mario Ruffini, E. Vîrtosu (vezi bibliografia în *op. cit.* a acestuia, p. XI, n. 1), iar recent au fost menționate în studiul mai întins despre *Calendarele românești (1733—1830). Studiu și bibliografie* al lui Mircea Tomescu, Buc., 1957, p. 9—12.

Prezentînd „broșura" pe care o descoperise, Odobescu vede interesul ei în aceea că este „curat scrisă românește" și în datele istorice consemnate de Brîncoveanu în „ziarul" său. Prin aceste preocupări de ordin filologic și istoric justifică Odobescu publicarea *Insemnărilor de taină*, cum au fost numite mai tîrziu notele lui Brîncoveanu de către cercetători. *Calendarele* propriu-zise au atras și ele atenția editorului *Revistei române*, care amintește pe cîțiva din autorii „prognosticelor astrologice", considerînd însă că interesul lui Brîncoveanu pentru „stearpa lor știință și minciunile periodice" din aceste scrieri izvora numai din acea „curiosită omenească poftitoare a ști unele și altele", cum se exprimă compilatorul *Calendarelor*. Odobescu tratează însă manuscrisele descoperite ca surse de informare istorică, de aceea se străduiește să le dovedească autenticitatea prin argumente interne și prin proveniența lor („locul ctitoricesc în care acele calendare s-au păstrat"), dovedind o bună cunoaștere a documentelor și grafiei brîncovenești. Trecînd peste adnotările lui „Constantin vodă pe marginea acelor halucinații astrologice", din care reproduce un singur fragment (aci confundînd însă scrisul lui Brîncoveanu cu al lui Ioan Romanul), Odobescu indică interesul științific al unor comparații între *Însemnările de taină* și alte izvoare privitoare la domnia lui Brîncoveanu, trasînd astfel calea unei valorificări critice a documentelor pe care, cel dintîi, le semnalase istoriografiei noastre.

90_3 Asupra împrejurărilor călătoriei de cercetări a lui Odobescu la mănăstirile din Vîlcea, v. mai jos, notele de la p. 573 și urm.

90_7 Primul manuscris găsit de Odobescu la Hurez, *Calindariul al anului 1701* se află astăzi în fondul de mss românești al Bibliotecii Academiei, nr. 3213. La descrierea sumară a lui Odobescu („broșură cartonată în 4° mic, curat scrisă românește, cu literile cirilice din secolul trecut <*sc.* al XVIII-lea>"), adăugăm datele : 14×19 cm cu legătură de epocă, de 35 file cu 23 rînduri pe pagină, scris de Ioan Romanul, cu cerneală neagră și chinovar. Fost în posesia episcopului de Rîmnic, Ghenadie Enăceanu, manuscrisul a intrat, în 1902, în Biblioteca Academiei. Textul său integral a fost publicat de Emil Vîrtosu, *op. cit.*, p. 89–115.

90_{16} Celelalte calendare, obținute de Odobescu de la Grigore Brîncoveanu din București, se aflau în posesia aceleiași familii și în 1942 cînd le cercetează Emil Vîrtosu. De menționat că între 1861 și 1933 cînd manuscrisele au fost prezentate într-o expoziție publică (urmată de încă una în 1938 la Ateneul Român), nu s-a mai știut nimic despre soarta lor. Ele erau legate într-un volum (descris de Odobescu „în 4° mic de 152 fețe"), de 19,5 ×13,5 cm, legat în pînză cafenie, cu piele neagră la cotor (legătură efectuată negreșit între 1832 cînd Hrisant arăta că aceste calendare se prezintă sub formă de „patru-cinci trupuri de filadre", și 1860, cînd Odobescu le află legate în volum), de 152 file (Odobescu indică greșit *fețe*, adică pagini), și anume : *Calendarul pe 1693*; 18 f. à 20 rînduri pe pagină ; *1694* : 24 f. à 25 rînduri ; *1695* : 23 f. à 25 rînduri ; *1699* : 38 f. à 20 rînduri ; *1703* : 34 f. à 23 rînduri. *Calendarele* pentru anii 1693, 1694, 1699 sînt scrise de Ioan Romanul cu cerneală neagră, acelea din 1695 și 1703 de Popa Nicola cu adaosuri de Ioan Romanul. Textele au fost publicate de E. Vîrtosu, *op. cit.*, p. 4–87 și 116–155. Odobescu reproduce corect titlurile (singurele păstrate) *Calendarelor* pe 1693 și 1695 (la cel dintîi o greșeală de tipar : *Nobel* în loc de *Novel*), cu litere chirilice și liniatura originală. În titlu el transcrie și anul, trecut în cifre arabe de altă mînă și cu altă cerneală, adăugat după 1840, element pe care îl putea omite.

92_3 Pentru citarea predecesorilor editorilor italieni de almanahuri, Odobescu a folosit un izvor de informare generală, poate în germană, judecînd după faptul că folosește forma acestei limbi (Luttich, corect *Lüttich*), pentru Liège. La Nostradamus trece anul nașterii și al morții (1503–1566 ; așezarea acestor date imediat după numele lui Henric al II-lea permite o confuzie asupra apartenenței lor), la Matthei Laensberg și Lilly numai anii unora din almanahurile lor (ex. cartea lui Mathieu Laensberg, *Almanach pour l'An Bissextil de nostre Seigneur MDCXXXVI, pour aller et venir*, supputé par Mr. Mathieu Lansbert, mathématicien. A Liège, chez Leonard Streel <. . . >, à l'Enseigne du Paradis Terrestre – in-4°, nepaginat și aceea a lui William Lilly's *Merlinus Anglicus Junior for 1644*, London, The Stationer's Company – in-4°, cu portr.). Dintre astrologii italieni se mulțumește să citeze cîteva nume după *Calendarele* lui Ioan Romanul, adăugînd în notă că publicații astrologice continuau să apară în Italia secolului trecut. În ce privește continuarea pronosticurilor prin „Cazamia și Agathangel" trebuie observat că de numele celui dintîi erau asociate, în publicistica noastră „*Calendarele* <. . . > *urmate după calendarul vestitului Cazamia*, ieșite din tipografia „Buciumului Român" sau publicate (1859) de D. Bolintineanu, Alexandru Zane și Pantazi Ghica. După cum arată însă și N. Cartojan (*Cărțile populare în literatura românească*, vol. I, Buc., 1929, p. 184) aceste calendare „ironizează în « profețiile sau observațiile astrologice ale adevăratului Kazamia » vechile prognosticuri. În locul materialului astrologic, înfățișează literatură". Ele se conformau, așadar, spiritului înnoitor al vremii, de respingere a „halucinațiilor astrologice" pe care le condamnă și Odobescu. El era informat și despre răspîndirea avută la noi de viziunea apocaliptică cu tendințe politice intitulată *Hrismos, adecă Prorocie, a fericitului ieromonah Agathanghel*, o plăsmuire antiotomană de la sfîrșitul sec. al XVIII-lea alcătuită de Theoklitos Poliidis, editată în grecește la București (1838) și în tălmăcire românească la Iași (1818), apoi în 1848, 1859 etc. Deși un „profet de calendare", Agathanghel e citat de Odobescu pentru întregirea numelor cunoscute din genul de literatură neștiințifică, retrogradă, împotriva căruia se pronunță în cîteva rînduri în articolul de față.

92_{10} Odobescu a văzut cel dintîi în Ioan Romanul un *autor* (iar nu un simplu compilator sau traducător) al *Calendarelor*, care numai își „extrage materia" din alte scrieri italiene de acest gen. Cercetători mai noi au încercat să identifice pe acest autor cu însuși stolnicul Constantin Cantacuzino (D. Mazilu, *Alcătuitorul Calendarelor lui Brîncoveanu*, în *Gazeta cărților*, 4 (1934), nr. 9–10), fără argumente convingătoare, sau să-i stabilească adevărata identitate prin urmărirea numelui său (Ion Frăncul sau Ioan Romanul) în documentele vremii (E. Vîrtosu, *op. cit.*,

p. XIX–XXI). Este cert însă că cele două semnături din epistolele dedicatorii ale *Calendarelor*, Ioan Romanul și Ioan Frîncul (1695), aparțin aceleeași persoane, decedată între 1703–1706 (*ibid.*), poate unul din studenții trimiși la studii în Italia de către Brîncoveanu (ipoteza lui Mario Ruffini, *L'influenza italiana in Valachia nell'epoca di Constantin Vodă-Brîncoveanu* (*1688–1714*), Milano [f.a.], p. 62). De remarcat preocuparea lui Odobescu de a apăra atitudinea critică a autorului (care observase nepotrivirile pronosticurilor cu realitatea), cît și a beneficiarului *Calendarelor* (Brîncoveanu însuși), care nu „da vreun crezămînt închipuirilor" din aceste scrieri, ci era mînat doar de curiozitate. Pentru îndemnul de o clipă al lui Odobescu de a identifica pe Ioan Romanul cu Ioan Comnenul, medic grec din anturajul lui Brîncoveanu, v. infra, p. 533.

92_{44} Presupunerea lui Odobescu că edițiile *Calendarelor* s-au urmat „și în anii ce ne sînt lipsă între 1695 și 1703 și chiar mai pe urmă" s-a dovedit întemeiată. În afara acelui din 1699, pe care îl știa și el, s-a mai descoperit, tot la Hurez, în 1891, un fragment (1 filă scrisă de Ioan Romanul cu cerneală neagră și chinovar), nedatat, stabilit ca fiind din *Calendarul pentru anul 1700* cuprinzînd pe o parte *însemnări de taină*, iar pe verso pronosticuri (ms 3774 al Bibliotecii Academiei, publicat de E. Vîrtosu, *op. cit.*, p. 88), apoi un fragment (pînă la 1 iunie) din *Calendarul anului visectos de la Hristos 1704* (ms 2358 al Bibliotecii Academiei), provenit tot de la Hurez prin Muzeul național de antichități de unde trece la Academie în 1903. Este scris de Popa Nicola, cu cerneală neagră și chinovar, are 14 × ×19,5 cm, 12 file, cu 23 rînduri pe pagină (publicat de E. Vîrtosu, *op. cit.*, p. 156–171) și, în sfîrșit, un *Calendar pentru anul 1707* (Διαφόρων προγνοστικῶν σύναξις, 1707) fost al episcopului de Rîmnic Ghenadie Enăceanu, de unde intră în 1902 în Biblioteca Academiei (ms 3214). Are 22 file, prima cu însemnări ale lui Constantin Brîncoveanu (publicate de N. Iorga, în *Studii și documente*, vol. V, p. 311, nr. 1 și de E. Vîrtosu, *op. cit.*, p. 193).

Nu tot ce rămăsese din bunurile casei brîncovenești (și mai ales cărțile) au fost duse la Hurez după 1714, așa încît nu acesta era argumentul pentru a explica prezența *Calendarelor* în biblioteca mănăstirii.

Colecția de autori bizantini pe care a găsit-o acolo Odobescu este *Corpus Byzantinae historiae scriptores varii*, publicată la Paris, 1648 sq. dar nu numai de Ducange cum s-ar putea înțelege din notă. În această importantă colecție de izvoare istorice privitoare la Imperiul bizantin, Ducange a îngrijit și publicat numai cîteva opere și anume : Ioannis Cinnami *Historiarum de rebus gestis a Ioanne et Manuele Comnenis* (Paris, 1670), Ioannis Zonarae *Annales ab exordio mundi ad mortem Alexii Comneni* (Paris, 1686), *Chronicon Paschale a mundo condito ad Heraclii imperatoris annum vigesimum* (Paris, 1689), publicată de Etienne Baluze după moartea lui Ducange (1688), ca și opera lui Nicephoros Gregoras (Paris, 1702). Odobescu cunoștea și avea în biblioteca sa ediția mai tîrzie de la Veneția, Ex Typographia Bartholomaei Javarina, 1729 sq. a acestei colecții, păstrată în prezent la Biblioteca Academiei sub cota IV 32981.

Din biblioteca Hurezului pe care o descrie sumar Odobescu s-au păstrat cataloagele din 1791 și 1804 publicate (al doilea în rezumat) de I. Ionașcu (v. *supra*). Aceste cataloage cuprind, într-adevăr, operele a numeroși cronicari bizantini (Nicephoros Gregoras, Ana Comnena, Laonicos Chalcocondilas, Constantin Manasses, Nicetas Acominatos Choniates, G. Acropolitas etc.), precum și edițiile vechi, in-folio, ale autorilor eclesiastici. Ulterior biblioteca s-a risipit. Ms. *Calendarelor* a fost luat la București de familia Brîncoveanu. În 1885, Gr. Tocilescu a ridicat și adus la Muzeul Național de Antichități din București 38 de mss. (24 românești, 6 slave, 8 grecești) și 393 de tipărituri (228 grecești, 15 slavone, 89 românești, 13 latine, 43 greco-latine și 5 diverse ; v. *Raporturi asupra cîtorva mănăstiri, schituri și biserici din țară*, *Mănăstirea Horezu*, în *Analele Acad. Rom.*, s. II, *Dezbaterile*, 8 (1888), p. 181). Vizitînd mănăstirea în 1889 episcopul Ghenadie al Rîmnicului ia un ms. greco-român, cuprinzînd epistola patriarhului Gherasim al Alexandriei către Brîncoveanu, și un panegiric al sf. Constantin alcătuit de același patriarh semnalate apoi de Ghenadie într-o comunicare la Academie (*Două manuscrise românești*, în *Analele Acad.Rom.*, s. II, 12 (1892), p. 163 și urm. În biblioteca aceluiași intrase *Calendarul pentru anul 1701*, văzut de Odobescu în 1861.

În 1925 N. Iorga nu mai putea publica decît inscripția grecească din 1708 de la ușa bibliotecii, aflată în casele egumenești, dînd și cîteva știri despre trecutul colecției de manuscrise și cărți foste în posesia mănăstirii și risipite ulterior (*Biblioteca lui Vodă Brîncoveanu la Hurezi*, în *Revista istorică*, 11 (1925), p. 4), date completate de I. Ionașcu (*op. cit.*, p. 49–54 ; v. și N. Iorga, *Studii și documente privitoare la istoria românilor*, vol. XIV, Buc., 1907, p. IX, 152, 168–169).

O parte din cărțile de la Hurez se află astăzi la Biblioteca Academiei, intrate o dată cu fondurile de cărți ale Casei Bisericii din București ; manuscrisele au fost transferate de la Muzeul Național de antichități în 1903.

92_{29} Fragmentul reprodus din *Calendariulu al anului de la Hristos 1703*, comparat cu textul publicat de Vîrtosu, *op. cit.*, p. 121, vădește preocuparea lui Odobescu de a utiliza și prezenta corect izvoarele în studiile sale științifice. Textul, redat în litere chirilice, cuprinde o singură greșeală de tipar (*bare*, în loc de *care*, rîndul 34), și o omisiune (adnotarea : „Kiro să înțeleage Krai de Franța", pe marginea r. 13–14, p. 93). Celelalte deosebiri (*a lui* în loc de *al*, r. 1 și 3, p. 93 ; *Zeu*, în loc de *Zeus*, r. 3 ; *păcum* în loc de *pe cum*, r. 6 ; *prințipului*, în loc de *prințepului*, r. 8 ; *la tine*, în loc de *latini*, r. 11 ; *al*, în loc de *a*, r. 12 ; *sămnează* în loc de *semnează*, r. 16) provin fie din interpretarea greșită a grafiei, fie din respectarea excesivă a textului (Odobescu nu modifică nici ortografia, nici punctuația). *Cu*, în loc de *cui*, r. 7, pare o lecțiune mai bună decît a editorului din 1942 (după context poate fi și *cum*) ; *ĭ* (scurt) este adăugat la cuvintele *înarmați*, *despărțiți* și *toți*, r. 13 și 25. De observat alegerea potrivită a pasajului cuprinzînd adnotări : Odobescu reproduce textul cu cele mai multe însemnări marginale (4 din cele 7 cîte cuprinde întreg *Calendarul pentru 1703*). În ce privește autorul adnotărilor, Odobescu, însă, se înșeală : ele se datoresc nu lui Constantin Brîncoveanu, ci lui Ioan Romanul, care adaugă lămuriri pe textul scris de Popa Nicola, după cum a stabilit Emil Vîrtosu, *op. cit.*, p. XXXVII.

94_{5} Cheia criptogramelor din *Însemnările de taină* nu a fost aflată nici de cercetătorii de mai tîrziu (*ibid.*, p. LI și LII, n. 2).

94_{11} *Condica de rînduiala Vistieriei*, al cărei titlu complet îl dă Odobescu în notă cu litere chirilice, a fost publicată de C. D. Aricescu în *Revista istorică a Arhivelor României*, 1 (1873), sub titlul : *Condica de venituri și cheltuieli a Vistieriei de la leatul 7202—7212 (1694—1704)*, VII+750 p. + 1 pl. facs.

94_{15} Odobescu se referă la articolul lui Ștefan D. Greceanu *Scrierile lui Radu Logofetul chronicarul*, publicat în *Revista română*, 1 (1861), p. 575—588, o sută de pagini înainte de *Foletul Novel*, ceea ce explică referința atît de sumară.

94_{22} *Istoria lui Constantin Brîncoveanul voevod de Radu Logof < ăt > Greceanul* a fost publicată în *Magazin istoric pentru Dacia*, 2 (1846), p. 129—176, 193—228, 321—354 sub titlul *Istoria Țării Românești de la 1689—1700*. În această ediție o consultase și Odobescu. Cele 32 de capitole inedite (însoțite de continuarea lor pînă la cap. CX) au fost publicate de Ștefan Grecianu abia în 1906 în cuprinsul ediției sale *Viața lui Costandin Vodă Brîncoveanu de Radu vel Logofăt Greceanu*, cu note și anexe, Buc., p. 1—247, dar nu traducînd versiunea lui Filstich, făcută de acesta după un ms descoperit la 1727 în Brașov, ci folosind textul unui ms din biblioteca personală și ms 548 al Bibliotecii Academiei. Filstich a fost utilizat pentru variante. Pentru întîrzierea de cinci decenii în editarea unui text despre care singur recunoștea că „este, pentru Țara Românească de dincoa de Milcov, singura scriere istorică veche mai completă ce am avut" (*Scrierile lui Radu Logofetul chronicarul*, Buc., 1904, p. 22, nr. 1), Ștefan Greceanu și-a atras întemeiate reproșuri din partea cercetătorilor vremii (v., de pildă, I. G. Sbiera, *Mișcări culturale și literare la românii din stînga Dunării în răstimpul de la 1504—1714*, Cernăuți, 1897, p. 195 și urm.). El va încerca să se justifice „de ce am deținut în mîinile mele atîta amar de vreme originalul manuscris fără să-l dau publicității" (*op. cit.*, p. 38; v. și p. 6, nr. 2, p. 32), motivînd aceasta prin încetarea apariției *Revistei române* și prin dorința lui de a-și spori informația asupra lui Radu Greceanu, la Arhivele Statului și în biblioteci de peste hotare. Îndemnurile unei comunicări mai grabnice a părții necunoscute din scrierea lui Radu Greceanu le inițiase Odobescu în articolul de față. El le adresa în primul rînd lui Ștefan Greceanu, care, deși cumnatul său (căsătorit cu o altă fiică a lui Kiseleff, sora Sașei Odobescu), se pare că nu i-a pus la îndemînă copia sa de pe versiunea lui Filstich. Prin îndemnul

său se vădește încă o dată convingerea lui Odobescu că informațiile științifice trebuie comunicate cît mai curînd pentru a-și împlini rolul lor în sprijinul cercetării, iar nu ascunse vreme îndelungată pentru satisfacția de a le prezenta cu o acuratețe care adesea nu le adaugă prea mult, cum a procedat Ștefan Grecianu. Îndată ce descoperea izvoare noi Odobescu le comunica, supunîndu-se astfel unor criterii de bun simț și generozitate științifică, note caracteristice activității lui de cercetător.

94_{30} Titlul exact și descrierea *Dicționarului celui mare ellinesc al lui Varie Favorinus episcopul Nuceriei sînt* : Μέγα καὶ πάνυ ὠφέλιμον λεξικὸν ὅπερ Βαρίνος Φαβωρίνος Κάμηρς ὁ Νουχαιρίας Ἐπίσκοπος ἐκ πολλῶν, καὶ διαφόρων βιβλίων, κατὰ στοιχείον συνελέξατο. *Magnum ac perutile dictionarium*... Romae, 1523. 1 + 544 f. Exemplarul descris de Odobescu se află azi la Biblioteca Academiei, secția Cartea rară, catalogat sub cota III 168551 ; ediția din 1712 (la Odobescu o eroare, probabil de tipar : 1792) are titlul : Τὸ μέγα λεξικὸν ἢ ὁ θησαύρος πάσης τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης... *Magnum dictionarium sive Thesaurus universae Linguae Graecae*. Nova hac editione per Antonium Bortoli... diligentissime castigatus... Ἑνετίησιν, 1712. 2 f. + 778 p. + 1 pl.

94_{35} Că Brîncoveanu era pe atunci mare logofăt, Odobescu știa din Radu Greceanu, *op. cit.*, *Magazin istoric*, 2 (1846), p. 131—133 care arată că „după a răposatului Șărban vodă petrecere numai de cît toată boierimea țării la Mitropolie adunîndu-să, și sfat pentru alegere de domnie făcînd, așa cu toții de la mic pînă la mare, pre acest Constandin Brîncoveanul vel logofăt de domnie au numit".

94_{36} Ferecătura exemplarului din *Evanghelie*, Buc., 1682 fost al mănăstirii Dintr-un lemn este descrisă pentru prima oară de Odobescu. Cp. inscripția (transcrisă cu erori și o lacună) cu *Inscripțiile medievale ale României*, I, Buc., 1965, p. 638, nr. 896. Piesa se găsește în prezent la Muzeul de artă din București.

95_{16} Critica ediției Odobescu a *Însemnărilor de taină* a făcut-o Emil Vîrtosu în studiul introductiv la ediția completă a *Calendarelor lui Constantin Brîncoveanu* (*op. cit.*, p. LI-LV). Dăm mai jos constatările acestui cercetător stabilite „după o confruntare atentă a manuscrisului cu textul dat de Odobescu".

Motivele republicării *Însemnărilor* explică și caracteristicile textului publicat de primul editor : „la neajunsul inițial al ediției Odobescu, care avea textul dat cu chirilice și publicat într-o revistă veche, ajunsă rară, se mai adăugau și nepotriviri între original și ediție, de natură a face textul incomplet și de neînțeles" (*op. cit.*, p. LI). Odobescu nu a grupat cronologic *Însemnările* așezate uneori greșit în ms, ci s-a mulțumit să consemneze aceasta în nota de la p. 662 a articolului său din *Revista română*, 1 (1861), (aci, p. 95), intenționînd să dea o copie fidelă a ms original și „lăsînd pe cititori a rectifica neregularitățile după indicațiile" din nota amintită. Observațiile lui E. Vîrtosu reprezintă primul examen critic al lui Odobescu ca paleograf și editor de texte, de aceea le reproducem în întregime: Odobescu „nu notează niciodată, în transcriere, cuvîntul slav *dni* = *zile*, prezent aproape în toate însemnările brîncovenești și prescurtat prin litera д (chirilic) pusă deasupra cifrei ce arată ziua la dată. Odobescu nu atribuie acestei litere, bine conturate, decît valoarea unui semn indicator de cifră, și-o transcrie totdeauna printr-o titlă (-) suprapusă peste cifră, așa cum se înseamnă cifrele în paleografia chirilică.

Pe de altă parte, Odobescu nu cunoaște sistemul paleografiei chirilice de a contracta două vocale identice, scoțînd din rînd, deasupra, consoana intermediară și păstrînd vocala, în forma simplă, numai o dată, în rînd.

Mai are ediția Odobescu și însemnări datate greșit. Astfel, lasă anului 1693 însemnările de la f. 20 din ms. *Foletul Novel* deși ele poartă lămurit data de 2 februarie 7202, adică fac parte din însemnările anului 1694.

Lasă, de asemenea, anului 1694 însemnările de la f. 47–49 din același manuscris, deși este evident că aceste însemnări țin de anul 1695. Fără îndoială, aceste nelămuriri de datare sînt datorite faptului că ms. *Foletul Novel* este alcătuit din cinci calendare, pe ani diferiți, legate la un loc, fără înțelegere și fără precauții, în prima jumătate a veacului al XIX-lea.

Pe lîngă acestea, au fost necesare multe îndreptări mărunte, menite să corecteze un nume, o formă greșită, să repare o scăpare din vedere, o neînțelegere, o greșeală de tipar. Deosebirile fără importanță sînt îndreptate direct în însuși textul însemnărilor. Celelalte, importante, sînt semnalate și aparte, aici, în ordinea lor cronologică. Astfel:

Anul 1693

1. Corect *Patrojani*, nu *Pătrojani* (12 august)
2. ,, *marsu*, nu *mersu* (10 septembrie)

Anul 1694

3. Corect *lu Mustafa*, nu *cu Mustafa* (2 aprilie)
4. ,, *meargerea*, nu *mearghereа* (înainte de 10 august)
5. Omite și încurcă însemnările din 27 și 29 august
6. Corect *palia*, nu *pașa* (7 octombrie)

Anul 1695

7. Corect *cu Ibrahim*, nu *Ibraim* (12 aprilie)
8. ,, *Radul Căl<ăraș>*, nu *Radul Căp<itan>* (15 aprilie)
9. ,, *sinŭ s<i> Ghidimoc*, nu *snă Ghidimoc* (29 aprilie, de două ori)
10. ,, *nou*, nu *noă* (29 aprilie)
11. ,, *2500 talere*, nu *7500 taleri* (3 iunie)
12. ,, *lu Mehemet*, nu *cu Mehemet* (3 iunie)
13. ,, *cu ș'altul*, nu *șaltul* (9 iunie)

14. Corect *chih<a>ia*, *cheh<a>ialei*, nu *chihia*, *chehialei* (9 iunie)
15. ,, *27 Iuni*, nu *27 Iuli*.
16. ,, *dăndu-i-se*, nu *dă-i duse* (7 iulie)
17. ,, *Aitinli*, nu *Atiim* (7 iulie)
18. ,, *Măxineani*, nu *Mătrineani* (28 iulie)
19. ,, *Rușava*, nu *Rușav* (18 septembrie)
20. ,, *Hrast*, nu *Hrat* (29 septembrie)
21. ,, *Turnu*, nu *Turcu* (3 octombrie)

Anul 1699

22. Corect *la Beligrad*, nu *ca Beligrad* (27 ianuarie)
23. ,, *solii*, nu *soli* (27 ianuarie)
24. ,, *Căl<ărași>, nu căp<itani>* (31 ianuarie)
25. ,, Idem (2 fevruarie)
26. ,, *de Racoviț<ă>*, nu *co Racoviț* (8 fevruarie)
27. ,, *am trimis*, nu *a trimis* (16 fevruarie)
28. ,, *Afenduli*, nu *Afendul* (16 fevruarie)
29. ,, *sinŭ s<i>*, nu *snă* (10 martie)
30. ,, *capichih<a> ialelor*, nu *capihialelor* (10 martie)
31. ,, *lu Meh<e>met*, nu *cu Mehmet* (25 martie)
32. ,, *Medini*, nu *Medină* (25 martie)
33. ,, *priiateni*, nu *priiatene*(28 aprilie)
34. ,, *seama oilor*, nu *seama oamenilor* (13 mai)
35. ,, *boczade*, nu *beizade* (20 mai)
36. ,, *la nunta*, nu *ca nunta* (20 mai)
37. ,, *boczade*, nu *beizade* (25 mai)
38. ,, *15 Iunie*, nu *15 Iulie*
39. ,, *23 Iunie*, nu *23 Iulie*
40. ,, *<la> Potlogi*, nu *la Potlogi* (28 octombrie)
41. ,, *din chihaialăc*, nu *de chihaialăc* (30 octombrie)

Anul 1703

42. Corect *Cuciucchiuiliu*, nu *Cuciucriiul* (14 mai; în notă, Odobescu adaugă: „un cuvînt greu de descifrat")
43. ,, *au venit iar*, nu *au venit* (16 mai)
44. ,, *cale*, nu *care* (17 mai)
45. ,, *Inumlari*, nu *Iscumlari* (20 mai)
46. ,, *Ienichiui*, nu *Ienuchiu* (26 mai)
47. ,, *servent*, nu *servend* (27 mai)
48. ,, *Arnautchiui*, nu *Arnautchiu* (28 mai)
49. ,, *Ceflic*, nu *Cefli* (28 mai)
50. ,, *și am mersu în Odriiu*, nu *și 4 <Iunie> am mersu in Odriiu* (3 iunie)
51. ,, *Toma Bulucbaș<a>*, nu *Toma Balucbaș* (10 iunie)
52. ,, *50 pungi*, nu *8 pungi* (11 iunie)
53. ,, *Cul-Chih<a>ia*, nu *Cui-Chihia* (14 iunie)
54. ,, *Caftan*, nu *caertan* (15 iunie)

55. Corect *21 Iunie*, nu *20 Iunie*
56. „ *Văt<af> de căl<ărași>*, nu *văt<af> de a căl.* (23 iunie)
57. „ *Barbu vel stol<nic> Făr<cășan>*, nu *Barbu bel stol Făr.* (26 iunie)
58. „ *Arnautchiui*, nu *Arnautchiu* (28 iunie)
59. „ *Ingechiui*, nu *Ingechiu* (28 iunie)
60. „ *stol<nic> C<antacuzino>*, nu *Stoic.* (7 iulie)
61. „ *slăvind și proslăvind*, nu *slăvit și proslăvit* (11 iulie)
62. „ *August 15*, nu *Iuli 15*
63. „ *mazilit*, nu *mațilit* (15 august)

96_{41} Sistemul de datare prin veleat (anii „de la facerea lumii") a fost de fapt practicat în Țările Românești „pînă în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, cînd întrebuințarea lui ieși treptat din uz prin folosirea anului erei noastre. Totuși veleatul a mai persistat chiar și după anul 1800 în actele solemne ale cancelariei domnești din Țara Românească" (Ion Ionașcu, *Cronologia documentelor din Moldova și Țara Românească*, în *Doc. priv. ist. Rom. Introducere*, vol. I, [București], 1956, p. 407). Se citează în acest sens hrisoave din 1813 de la Ioan Gheorghe Caragea sau din 1824 de la Grigore Vodă Ghica. În textul publicat în *Revista română*, 1 (1861), p. 663, n. 1 (aci, p. 95), se omite semnul special de indicare a *miilor* în alfabetul chirilic (bara oblică simplă cu una, două sau trei secante +≠≢).

96_{27} Explicarea *mucarerului* este exactă ; descrierea actului o dăduse Dimitrie Cantemir, în opera sa *Descrierea Moldaviei*, ed. 2-a, Iașii, 1851, *Partea politică*, cap. IV : *Despre întărirea sau înnoirea domnilor*, p. 129—138 ; cf. L. Șăineanu, *Influența orientală asupra limbei și culturei române*, vol. II_2, Buc., 1900, p. 82. Odobescu citează *Condica Vistieriei* după ms azi în colecțiile Arhivelor Statului, Buc. În ediția C. D. Aricescu (*cit. supra*), textul este (sub titlul : *Cheltueala banilor de birul Ali-Pașei, precum scrie în jos*, anume : Martie 28 dni, leatul 7202) : „5943 tal. s-au dat la Bariam-Aga, Sileanu-Agasi al măriei sale vizirului, cînd au venit cu caftanu de mucarer, însă bani gata tal. 5000 și uă haină cu spinare de samur și postave i atlase, za tal. 943" (p. 13—14).

96_{22} Traducerea lui *Selam-aga* este luată din J. de Hammer, *Histoire de l'Empire Ottoman* (cităm trad. lui J. J. Hellert, t. XVII, Paris, Londres, Spb., 1841, p. 238 ; Odobescu avea traducerea Dochez în biblioteca sa) : „Selam-aga, littéralement, seigneur de félicitation, commissaire d'installation". Din aceeași sursă sînt date traducerile pentru *Câsler-aga* („*Kislaragasi*, premier chef du harem", p. 230) și *Tefterdar* (*defterdar*, le teneur de livres, président de la chambre du trésor, *ibid.*, p. 222).

96_{41} Odobescu citează (după un exemplar din biblioteca sa), pe [Joseph de] Hammer, *Histoire de l'Empire Ottoman*, [trad. Dochez, în lipsa căreia folosim trad. lui J.J. Hellert], liv. LIX, [vol. XII, Paris, 1838, p. 349]. Textul la care se referă este următorul : „Le grand-vezir pensa également à éloigner le kislaraga Nezir. Mais celui-ci, profitant de son intimité avec le Sultan et de la jalousie qu'inspiraient au maître la pompe et la magnificence du grand-vezir, le prevint et prépara sa chute. Un jour que Biiklii Moustafa, entouré de tous ses pages qui lançaient le djirid, se rendait à Timourtasch, le Sultan, qui se trouvait incognito près de la fontaine de Solaktscheschmesi (de l'Archer), étonné de ce nombreux et brillant cortège, demanda à Nezir, à qui il appartenait ; le kislaraga, en lui nommant Biiklii Moustafa, excita la jalousie que ses insinuations haineuses et perfides avaient fait déjà naître dans la cœur du Sultan. Ahmed II lui dépêcha aussitôt son grand-écuyer, avec ordre de lui faire rendre le sceau impérial et de le porter au gouverneur de Tripoli, Ali Pascha (13 mars 1694—16 redjeb 1105), qui devait céder sa place au vizir disgracié <. . . >. Le Kislaraga ne jouit pas longtemps de son triomphe : trois semaines après la destitution du grand-vezir, le même sort vint le frapper, et il dut céder sa place au baschaga (premier eunuque) de la Sultane Khasseki (7 avril — 11 schâban)". De remarcat informația rapidă a lui Brîncoveanu și diferențele de date dintre însemnările lui și izvoarele lui Hammer.

96_{35} Odobescu va cita și mai departe, după ms, *Condica Vistieriei* deși arată că oprește aci „citațiile din acea Condică". Textul se află în ed. Aricescu, p. 37 : „8000 tal. s-au dat plocon Vizirului Ali-Pașa și Chehaialii lui de vezirlic nou ; însă vizirului tal. 500 și chehaialii tal. 1000 și 2 blane de samur, za tal. 2000". Textul este la rubrica: *Cheltueala acestor bani de birul vizirului și de seama a doua, cum scrie în jos anume* : *l<eat> 7202* (greșit : 7102).

96_{41} [J. de] Hammer, *Hist*[*oire*] *de l'Emp*[*ire*] *Ottom*[*an*, trad. fr. cit.], liv. LIX [vol. XII, Paris, 1838], p. 361—362 descrie astfel victoria venețienilor : „Le 8 septembre 1694, une flotte vénitienne débarqua dans l'île de Khios, près du cap Tsehselmek. Un corps d'environ neuf mille hommes, après s'être emparé du faubourg de la ville, dressa ses canons en face de la place du Platane, établit une batterie de mortiers dans le voisinage du bain du faubourg et commença à foudroyer la ville. Le boulevard de Koumlik tabiesi (de Sable) ayant été pris, on n'attendait plus pour donner l'assaut que l'explosion des mines creusées depuis le jardin de Bekir-bascha, jusque sous la tour des Azabs. Mais, comme la veille on avait lancé dans la forteresse deux mille sept cent boulets, qu'un grand nombre de maisons avaient été détruites et que les dispositions des habitants chrétiens faisaient craindre un soulèvement, la sommation adressée par les Vénitiens au commandant Hasan-Pascha fut accueillie d'autant plus facilement que le moufti Feïzoullah, qui y vivait exilé, le pressa d'entrer en composition, sans doute dans l'espoir de voir se terminer son exil avec la résistance de la place. La peste de Khios alarma vivement la capitale et le camp du grand-vizir".

96_{43} Palatul Mogoşoaia, considerat de specialişti drept ,,modelul cel mai frumos şi mai bogat de arhitectură civilă românească veche pe care îl avem'' (Grigore Ionescu, *Bucureşti. Ghid istoric şi artistic*, Buc., 1938, p. 347) restaurat în anii puterii populare (ca şi Palatul brîncovenesc de la Potlogi), adăposteşte azi o secţie a Muzeului de artă din Bucureşti. Starea acestor monumente pe vremea cînd le descrie Odobescu (,,azi cad în ruine''), a dăinuit însă timp de decenii. În 1909 Virgil Drăghiceanu arăta : ,,îndreptăţită este şi azi, după 129 de ani, mirarea lui Sulzer faţă de părăsirea şi uitarea în care zace, din cauza completei ignorări, această preţioasă antichitate'' (v. art. său *Curţile domneşti brîncoveneşti. II. Mogoşoaia*, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, 2 (1909), p. 163 şi lucrarea aceluiaşi *În amintirea lui Constantin Brîncoveanu. 1714—1914. Locaşurile voevodului. Ochire arheologică*, Buc., 1914, p. 84—92 ; ibid., p. 72—78 : *Curtea din Potlogi*, despre care arăta că în acel an — 1914 — ,,încăperile în care a locuit martirul <*sc.* Constantin Brîncoveanu>, servesc de camere de adăpost al porcilor''). Odobescu se arată unul dintre cei dintîi protestatari împotriva negrijei în care guvernele burghezo-moşiereşti lăsaseră monumentele noastre istorice.

96_{46} Traducerea engleză a *Călătoriei Patriarhului Macarie al Antiohiei* nu se afla în biblioteca personală a lui Odobescu. El a folosit poate exemplarul disponibil în Bucureşti : acela al Bibliotecii Colegiului Sf. Sava (azi la Biblioteca Academiei cota II 25755) din *The Travels of Macarius Patriarch of Antioch*, written by his attendant archdeacon Paul of Aleppo in Arabic, translated by F. C. Belfour, London, 1836, în vol. II, part. VIII, sect. II, p. 324.

97_{36} [J. de] Hammer, *Hist*[*oire*] *de l'Emp*[*ire*] *Ottom* [*an*, trad. fr. cit.], liv. LIX [nu LIV], vol. XII, Paris, 1838, p. 356 : ,,Le siége de Peterwardein durait depuis vingt-trois jours, lorsque des pluies abondantes et le débordement des rivières inondèrent les tranchées et forcèrent les soldats à les abandonner. Contraint de se retirer, le grand-vizir leva le camp à la nuit tombante et le transporta dans cette même nuit devant Belgrade''.

97_{37} [J. de] Hammer, op. cit., liv. LIX [nu LX], vol. XII, Paris, 1838, p. 358 : ,,En Pologne, les armes ottomanes ne furent pas plus favorisées. Une tentative faite par les Tatares sous Mirza Schehbaz-Ghirai pour ravitailler Camieniec, n'eut aucune suite. Ghazi Chirai, qui avait d'abord été chargé de cette expédition, bien qu'ayant sous ses ordres une force imposante de vingt-cinq mille Tatares, de deux mille sipahys, de quinze cent janissaires et de six mille Moldaves, n'osa s'avancer au-delà de Czecora sur la Dniester (6 octobre 1694). Schehbaz-Ghirai qui le remplaca, après avoir reçu un renfort de quinze mille Tatares d'Akkerman et de la Dobroudja, marche de Czecora sur Camieniec (6 novembre). L'armée polonaise passa le Dniester près d'Uscieszko. Les Polonais, commandés par les généraux Jablonowski, Sapieha, Potocki et Sluszka, se battirent comme des lions, défirent les Tatares, leur tuèrent trois mille hommes, deux mirzas, et leur en prirent cinq autres''.

97_{38} Textele din Nicolae Costin şi Ion Neculce la care se referă Odobescu par a fi capitolele privitoare la domnia lui Constantin Duca în timpul căreia (1693 apr. — 1695 dec. 8) va fi avut loc incursiunea în Bugeac notată de Brîncoveanu. Dar nici în Nicolae Costin (*Leatopisiţul Ţării Moldavii de la Ştefan sîn Vasilie vodă*, cap. : *Pentru domnia lui Costantin Duca vodă*, în *Letopisiţile Ţării Moldavii*, ed. M. Kogălniceanu, t. II, Iaşi, 1845, p. 45—47), nici în Neculce (*Leatopisiţul Ţării Moldavii de la Dabija Vv. pînă la domniea lui Ioan Mavrocordat Vv*, cap. XII : *Domniea lui Constantin vodă fecior Ducăi vodă celui Bătrîn*, în ed. cit., p. 271—281), nu se găseşte vreo menţiune precisă referitoare la această incursiune. Confuzia lui Odobescu poate proveni din lecţiunea greşită *paşa* în loc de *palia* (semnalată de E. Vîrtosu, v. *supra*). În amîndoi cronicarii se vorbeşte despre incursiunile unui ,,sultan cu cîtăva tătărime'', care, întorcîndu-se de la un jaf în Ţara Ungurească, ,,au ars Chilia şi Smilul'' (Neculce, p. 281), după ce ,,multă pagubă făcuse în ţară întorcîndu-se înapoi'' (N. Costin, p. 45). Acest din urmă cronicar arătase încă (p. 43) că în vremea domniei lui Cantemir vodă, un predecesor al lui Constantin Duca, ,,ţinutul Orheiului şi a Lăpuşnii cuprinsăse acum Hanul tătăresc de făcuse Hatman căzăcesc'', informaţie care putea explica lui Odobescu incursiunile în Bugeac motivînd trimiterea imprecisă la Costin şi Neculce.

97_{40} Radu Greceanu, *Istoria Ţării Româneşti de la 1689—1700*, cap. 32 în [*Magazin istoric pentru*] *Dacia*, 2 (1846), p. 215 : ,,Şi au şăzut la Tîrgovişte în casele domneşti cu doamna mării sale şi cu toată curtea cîtăva vreme, apoi s-au rădicat de la Tîrgovişte şi venind la Mogoşoaia, venit-au la Bucureşti la octombrie în 20 zile, 7203 [=1694]''.

97_{46} Presupunerea lui Odobescu că ,,treaba Sinaei'' înseamnă înţelegerea lui Mihai Cantacuzino pentru clădirea mănăstirii din Rîmnicul Sărat şi închinarea ei la Sinai, este împărtăşită şi de E. Vîrtosu (*op. cit.*, p. 178, nr. 4). Odobescu cunoştea intenţia lui Brîncoveanu din Radu Greceanu [*op. cit.*], cap. 40, în [*Magazin istoric pentru*] *Dacia*, 2 (1846), p. 329 : ,,Într-acest an al optulea din domniea măriei sale s-au săvîrşit şi monăstirea care au făcut măria sa la tîrgul Rîmnicului, unde se proslăveşte adormirea născătoarei de dumnezeu stăpînii noastre, care iar den pajişte şi den temelie o au zidit împreună cu unchiul măriei sale, Mihaiu Cantacozino vel spătariu <. . .> care cu mile întărindu-o şi cu toate cum să cade împodobindu-o la sfînta şi dumnezeiasca mănăstire de la muntele Sinai o au închinat spre vecinica pomenire''. Mănăstirea, construită între 1691—1697, a fost închinată lui Averchie, arhimandritul şi igumenul Sinaiului, încă din 1694 (Virgil Drăghiceanu, *În amintirea lui Constantin Brîncoveanu*, Buc., 1914, p. 52—53).

98_{39} [J. de] Hammer, [*Tableau des*] *dignités et* [*des*] *emplois dans l'Empire Turc* [corect : Ottoman, *ibid.*, t. XVII, Paris, 1841, p. 229] : ,,*Kiayabeg*, ministre de l'intérieur ; le grand maître de la cour attaché à une ambassade''.

98_{41} Cuvînt corect tradus, v. și L. Șăineanu, *op. cit.*, vol. II$_2$, p. 19 : ,,*Bogaz*, gorge, gosier, embouchure, détroit, défilé, canal''. *Condica vistieriei*, ed. C. D. Aricescu, p. 42—43, prevede *Foiță de rîndueala carelor ce s-au orînduit pe județe și să fie pentru mergerea domni <e>i la bogazuri, precum scrie în jos, anume iunie 8 dni l <eat> 7202* și *Carele ce s-au orînduit pe orașe și pe slobozii, toate pentru mergerea domnii la bogazuri.*

99_{40} A. T. Laurianu, *Documente istorice despre starea politică și religiósa a românilor din Transilvania*, în *Magazin istoric pentru Dacia*, 3 (1847), p. 189 : ,,Tot în acel timp se împrăștiară prin Iacov Banfi și cei ce merseră în contra Baciei, alții se prinseră și se omorîră cu deosebite feluri de morți barbarice, așa încît spun că în acea rescoală periră mai mulți de 40.000 țerani. Și cu modul acesta se risipi acea furtună a crucéferilor, pe care i-au numit *Cruți*, către finitul toamnei a anului 1514''.

99_{43} [J. de] Hammer, *Hist*[*oire*] *de l'Emp*[*ire*] *Ottom*[*an*, trad. fr. cit.], liv. LIX, vol. XII, Paris, 1838, p. 367 : ,,Ahmed II <. . . >, dangereusement affecté depuis quelque temps d'une hydropisie, mourut le 6 février 1695 (21 djemazioul-akhir 1106). Cette même maladie avait enlevé ses frères, Mohammed IV et Souleïman II'' ; liv. LX, p. 371 : ,,Le nouveau sultan, Moustafa II, d'après un vieil usage, travailla lui-même à élever sur le char funèbre la dépouille mortelle de son prédécesseur''.

99_{44} *Idem*, liv. LX [greșit XL] p. 376—378 : ,,La campagne qui s'ouvrit dans l'Archipel le troisième jour après que le sultan Moustafa eut rendu le khattischérif dont nous avons parlé plus haut, s'annonça par une victoire que la flotte Ottomane remporta sur les Vénitiens, près des îles Spalmadori, dans le canal de Khios. [Urmează descrierea amănunțită a luptei]. Les navires vénitiens se réfugièrent en désordre dans le port de Khios ; mais incapable de défendre l'île contre une flotte supérieure, ils la quittèrent pendant la nuit, et allèrent jeter l'ancre à Tineh. Un gros navire vénitien, quis avait touché sur un bas-fond à l'entrée du port de Khios, tomba entre les mains des vainqueurs, avec seize canons de 24, six mortiers, cinq mille fusils et deux cent quatre-vingt hommes. Dans le port même, ils s'emparèrent encore de quatre frégates et cinq cents cavaliers vénitiens ; le vainqueur trouva en outre dans la forteresse seize canons de gros calibre, huit mille bombes et cinquante caisses de plomb''.

99_{45} Radu Greceanu, [*op. cit.*], cap. 34, în [*Magazin istoric pentru*] *Dacia*, 2 (1846), p. 218 sq. : ,,Vizirul și cu Kehaiaoa, oameni foarte răi și lacomi și varvari <. . . > încă și altă răutate mare pre seraca de țară au adus, ca să ducă țara zaherea la Cameniță, care era o nespusă nevoie <. . . > Iar după ce au trecut sfintele Paști, îndată au purces măria sa la aprilie în 8 zile către Cladova [= Cerneți, *n.n.*] și mărgînd pînă la satul mării sale Potlogi, cîteva zile pre loc au șăzut, și iarăși de acolo rădicîndu-se au mers pînă la Brîncoveni și acolo au venit veste Domnului de la capikehaele de la Odriiu, cum că Vizirul și Kehaiaua Vizirului au căzut la urgie împărătească pre pierzare'' ; [J. de] Hammer, *Hist*[*oire*] *de l'Emp*[*ire*] *Ottom*[*an* trad. fr. cit.], liv. LX [nu XL], vol. XII, Paris, 1838, p. 375 : ,,Cette mutinerie coûta au grand-vizir [Sourmeli Ali-Pascha] et sa place et sa tête ; car il se trouva qu'il devait au trésor une somme de trois cent treize mille piastres <. . . >'' ; p. 379 : ,,Les membres les plus influents du précédent ministère, le kiaya, le mischandji, le grand-chambellan, jetés en prison lors de la chute du grand-vizir *Sourmeli Ali* <. . . >'' ; *ibid.*, numele succesorului : ,,le grand-vizir Elmas Mohammed-Pascha''.

100_{37} Vezi Radu Greceanu [*op. cit.*, în *Magazin istoric*, 2 (1846), p. 210], care scrie ,,de nunta fiicăi mării sale Doamnii Mariei, care după Costandin vodă domnul Moldovii o au dat'', apoi [Demetrius] Cantemir [corect : Cantimir] *Histoire de l'Empire Othoman*, traduite en français par M. de Joncquières, t. II, Paris, 1743, p. 205 : ,,Marie, épouse de Constantin fils de Ducas, Prince de Moldavie''. Printre *alții mulți* la care se referă Odobescu, vd. și Ion Neculce, *op. cit.*, în *Letopisețul Țării Moldavii*, t. II, Iașii, 1845, p. 273 descrierea pe larg a nunții. Doamna Maria muri de ciumă în august 1697 la Constantinopol.

100_{38} Radu Greceanu, [*op. cit.*], cap. 35, în [*Magazin istoric pentru*] *Dacia*, 2 (1846), p. 221 sq. : ,,Iar cînd au fost la iulie în 28 de zile, venit-au veste domnului că și hanul Selim Gherei este viitor iarăși, ca să treacă prin țară, să meargă după împărăție la Beligrad''.

140_{40} Radu Greceanu, [*op. cit.*], cap. 36, în [*Magazin istoric pentru*] *Dacia*, 2 (1846), p. [225—]226 : ,,Văzînd dar Vizirul Mehmet Pașa în ce chip întoarcerea împărăți <e>i este, numai de cît prin un agă la domn au trimis cu ferman, ca să se rădice domnul să meargă să easă înainte la Dimiricapi întru întîmpinarea împăratului, să deschiză drumul, să facă poduri pe la ape mari, și la altele să se afle cu slujbă lîngă împărăție, de vreme ce împărăția prin țară vine și trece''. În continuare, relațiunea deplasării lui Brîncoveanu cu armata pînă la Cușmir, unde s-a întîlnit cu Vizirul, apoi la Nicopole, unde s-a întîlnit cu Sultanul (*ibid.*, p. 322) ; [J. de] Hammer, *Hist*[*oire*] *de l'Emp*[*ire*] *Ottom*[*an*, trad. fr. cit.], liv. LX, vol. XII, Paris, 1838, p. 389 : ,,La saison étant déjà fort avancée, le Sultan résolut de ramener l'armée à Nicopolis (28 septembre — 18 sâfer)''.

102_{31} [J. de] Hammer, *Hist*[*oire*] *de l'Emp*[*ire*] *Ottom*[*an*, trad. fr. cit.], liv. LX, vol. XII, Paris, 1838, p. 448—475. Hammer dă o descriere amănunțită a tratativelor, încheiate cu semnarea păcii, la 26 ianuarie 1699. Data indicată de Odobescu în *Revista română*, 1 (1861), p. 670, n. 1 : *ianuarie 1696* (aci, p. 102, n. 1) este desigur o eroare de tipar pentru ianuarie 1699 (cifra 6 a unității este de alt corp, în mod evident o corectură greșit efectuată). Odobescu mai trimite la F. Schoell, *Hist*[*oire*] *abreg*[*ée*] *des traités de paix*, vol. IV, Bruxelles, 1839, p. 349 sq. În lipsa acestei ediții reproducem locul citat după alta mai veche, anume *Histoire abrégée des traités de paix entre les puissances de l'Europe depuis la paix de Westphalie* par feu M. de Koch. Ouvrage entièrement refondu, augmenté et continué <. . . > par F. Schoell, t. XIV [nu IV], Paris, 1818, care descrie în cap. LXV, p. 249—283 împrejurările în care au fost încheiate *Les traités de paix de Carlowitz, entre la Porte, la maison d'Autriche, la Pologne, la république de Venise et la Russie, conclus en 1699*, arătînd că „les trois puissances alliées, l'empereur, la Pologne et la république de Venise, signèrent chacune séparément à Carlowitz leur traités avec la Porte, le 26 janvier 1699". Cartea este menționată sumar în *Catalogul bibliotecii* lui Odobescu.

102_{36} Radu Greceanu [*op. cit.*], cap. 44, în [*Magazin istoric pentru*] *Dacia*, 2 (1846), p. 350 : „Tot într-acest an [7207=1699] s-au pristăvit și muma măriei sale lui Costandin vodă, jupăneasa Stanca Cantacuzino, de vîrstă de 62 de ani, pre care și bătrânețile ajungîndu-o, iar mai mult grelele boale, cum zic, s-au pristăvit ; care lăsînd cu a dumneaei gură ca să o astruce lîngă boiarul dumneaei jupăn Papa Brîncoveanul, la mănăstirea Brîncovenii, că acolo era îngropat".

102_{40} Odobescu folosește termenul *a specializa* pentru *a specifica, a exemplifica*. Textul din *Condica Vistieriei*, ed. Aricescu, la p. 13 : „1000 tal. s-au trimis cu Ianache Buluc-Bașa la Țarigrad, ca să cumpere *cofterie* sacîz pentru treaba căpeteniilor de Paști și tafta pentru steaguri și alte cheltuieli de treaba curții de Paști".

102_{44} Interpretarea expresiei din *Însemnări* este corectă : *hat* <ar. *hatt* = „autograf din partea sultanului" (L. Șăineanu, *op. cit.*, vol. II_2, p. 62) ; *barat* <turc. *berat* = „diplomă sau brevet de investitură dat de Înalta Poartă mai ales domnilor țărilor românești, la instalarea lor în domnie" (*Dicționarul limbii române*, t. I, Buc., 1913, p. 542, s.v. *berat* ; Șăineanu, *op. cit.*, vol. II_2, p. 17 ; Hammer, *op. cit.*, vol. XVII, p. 221 : „*Berat*, diplôme d'investiture".

103_{30} Informațiile despre medicii din București de pe vremea lui Brîncoveanu le-a culees Odobescu din următoarele izvoare : 1. [J. Chr. v.] Engel, *Geschichte der Walachey und Moldau* [corect Moldau und Walachei], t. I, [Halle, 1804], p. 359 : În 1703, cu prilejul călătoriei lui Constantin Brîncoveanu la Adrianopol „der Leibartzt Pilarino musste durch Versicherungen, dass die Gesundheits-Umstaende des Fuersten es erforderten, wenn er lebendig zu Adrianopel ankommen sollte, den Aga hinhalten". Alte informații despre Giacomo Pilarino, la P. Samarian, *Medicina și farmacia în trecutul românesc*, vol. I, Călărași, 1935, p. 97—99. Izvorul citat de Odobescu nu i-a fost cunoscut lui Samarian. 2. Ioan Comnenul, Προσκυνητάριον τοῦ Ἁγίου Ὄρους τοῦ Ἄθωνος συγγραφὲν μὲν καὶ τυπωθὲν <. . .> σπουδῇ καὶ δαπᾶνῃ τοῦ ἐξοχοτάτου ἰάτρου κυρίου Ἰωάννου τοῦ Κομνήνου... Τύποις Ἀνθίμου ἱερομονάχου τοῦ ἐξ Ἰβιρίας, ἐν τῇ μονῇ τοῦ Σναγώβου, ᾳψά. Acesta este *Proskinitarul elinesc* la care se referă Odobescu. De existența unui Ioan Comnenul în București la 1701 se poate afla din chiar titlul cărții. De observat că pînă în 1903, data tipăririi t. I din *Bibliografia românească veche*, alcătuitorii acesteia I. Bianu și N. Hodoș, nu au putut afla exemplare din lucrarea lui Comnenul în bibliotecile din țară (cf. *op. cit.*, p. 422—423, nr. 129 ; descrierea completă e dată de Dan Simonescu, *op. cit.*, t. IV, Buc., 1944, p. 213—215), și citează pe Emile Picot, *Notice biographique et bibliographique sur l'imprimeur Anthime d'Ivir, Metropolitain de Valachie*, în *Nouveaux mélanges orientaux. Mémoires... publiés... à l'occasion du Septième Congrès international des Orientalistes*, Paris, 1886, p. 540. (Publications de l'École des langues orientales vivantes, IIe série, vol. XIX). Reiese de aci că Odobescu a cunoscut un exemplar, pierdut ulterior, al lucrării lui Ioan Comnenul, sau că știa de existența acestei cărți din Bernard de Montfaucon, *Palaeographia graeca*, Parisiis, 1708 [în Bianu și Hodoș, *loc. cit.*, greșit : 1705], p. 441—508 : *Descriptio Monthi Atho*, lib. VII : *Proscynetarium Sancti Montis Atho* [text grec și traducere latină], pe care îl citează (cartea nu este menționată în *Catalogul* bibliotecii sale). Odobescu dă astfel, la noi, prima descriere bibliografică, fie și sumară, a cărții lui Ioan Comnenul subliniindu-i totodată valoarea pentru cercetările arheologice. Pentru presupunerea neîntemeiată (înlăturată îndată chiar de Odobescu) a identității Ioan Comnenul — Ioan Romanul — Ioan Frâncul, vezi introducerea la comentariile acestei scrieri (*supra*, p. 520). Despre Ioan Comnenul, ajuns apoi mitropolit de Durostor sub numele de Ierothei, v. P. Samarian, *op. cit.*, vol. I, p. 102—103 ; 3. *Condica Vistieriei*, sub titlul *Banii ce s-au dat măriei sale Vizirului și la alți ai Porții, cînd au venit la Rusciuc, cum semnează în jos*, anume : „500 tal. s-au dat lui Panteleon, doftorul cel mare, simbria lui de toamnă" (ed. Aricescu, p. 9). Este vorba de Pantaleon Caliarhi din Hios (P. Samarian, *ibid.*, p. 103—104). În aceeași *Condică*, Odobescu putea găsi informații despre Pilarino (ed. Aricescu, p. 305, 659, 715, 721). Prin nota de față Odobescu se înscrie între cei dintîi cercetători asupra trecutului nostru medical.

103_{43} Interpretare greșită a prescurtării : trebuia citit *oilor*, în loc de *oamenilor* (v. *supra*, observațiile lui E. Vîrtosu).

103_{46} Locul, corect transcris (o eroare de tipar neînsemnată : *Cusandra*, pentru *Casandra*, este din scrierea citată a lui Nicolae Costin, [*Letopisețul Țării Moldavii de la Ștefan sîn Vasilie vodă*, în] *Letopisițile Țării Moldavii* [ed. Kogălniceanu], t. II, [Iașii, 1845], p. 49.

105_{31} Odobescu citează un loc din articolul său *Poeții Văcărești* [din *Revista română*, 1 (1861)], p. 531. De observat că notele 3 și 4 (notate cu + și ++) de la p. 672 a *rev. cit.* sînt inversate.

105$_{35}$ Trecerea în Rusia a lui Toma Cantacuzino putea fi cunoscută de Odobescu din ms *Genealogiei familiei Cantacozinilor*, citată în *Poeții Văcărești* (*Revista română*, 1 (1861), p. 531). Vezi ed. N. Iorga (*Genealogia Cantacuzinilor* de banul Mihai Cantacuzino), Buc., 1902, p. 353 : „La anul 1711, în vreme ce avea Petru cel Mare războiu cu Turcii, mergînd Costandin Brîncoveanu Voevod, din poruncă, în ajutorul turcilor, și ajungînd pînă la Urlați, ce este un sat în țară, în județul Săcuienilor, a pus acolo ordia lui, și acolo, așteptînd pînă, cu dare de bani, și-a isprăvit a se întoarce la București, atunci spătarul Toma, cu cîțiva oameni ai lui credincioși și cu Stoica, ceaușul spătăresc, a fugit și s-a dus la împăratul Petru, ce atunci se afla cu lagărul la Prut. Împăratul l-a primit în slujbă ca gheneral-maior, dîndu-i și un polc de călărime, ce se numia Tambulskoi-Dragonskoi-Polk". Tov. George D. Florescu ne informează că în prezent nu se cunoaște soarta manuscrisului original al *Genealogiei Cantacuzinilor*, astfel încît, pentru confruntarea referințelor lui Odobescu dispunem numai de ed. Iorga.

105$_{43}$ Radu Greceanu, [*op. cit.*], cap. 42, în [*Magazin istoric pentru*] *Dacia*, 2 (1846), p. 343 : „Atuncea dar pre cășlegi, avînd măria sa și nuntă a face a fiicăi măriei sale doamnei Ilincăi cu Scarlatake, coconul lui Alecsandru dragomanul cel mare împărătescu, cinstit-au întîiu cu dregătorie pre acest coconu, făcîndu-l paharnic mare, după aceea și nunta s-au făcut la fevruarie, veselie foarte mare și cu cinste domnească făcîndu-se și despre o parte și despre alta" ; *idem*, cap. 46, p. 353 : „Cînd au fost la 28 zile ale aceleiași luni [iulie 1698], fie fostu bolnav, încă mai din trecuta vreme al doilea ginerile măriei sale, Scarlat marele paharnicu, feciorul prea învățatului și prea știutului marelui dragoman al Porții Turcești al lui Alecsandru Mavrocordat <. . . > s-au prăstăvit, lăsînd jale mare foarte jupănesei sale, p<ă>rinților lui și tot norodului și neamului său, fiind de vîrstă de ani 22, și căsătorit numai de un an și jumătate, nelăsînd în urmă nici seminție ; și așa, cu mare cinste, cu sobor arhieresc, preoțesc, boeresc și slujitoresc, ducîndu-l l-au astrucat la sfînta mitropolie din Tîrgoviște".

105$_{46}$ *Condica Vistieriei* (ms original citat) amintește de costul *cuciilor* (ed. Aricescu, p. 15) : „1305 ½ tal. s-au dat la Vel-Pitaru de au făcut cucia Vizirului și alte 4 cucii, care s-au trimis ear la Poarta Vizirului după obiceiu cum scriu foile cheltuelii".

106$_{38}$ Odobescu se referă la cele 32 capitole inedite din scrierea lui Radu Greceanu a căror traducere românească după versiunea germană a lui Filstich o făgăduise Ștefan Greceanu (v. *supra*, p. 522). În ediția *Vieții lui Costandin vodă Brîncoveanu* publicată de acesta în 1906, p. 119—131, găsim, într-adevăr, în cap. LIX (ca variantă), descrierea acestei călătorii fără mențiunea altor

localități de cît Arnaut-Kioi și Odriiu (Adrianopol). În lipsa acestui izvor, Odobescu urmărește itinerariul lui Brîncoveanu (comparîndu-l cu căile de comunicație ale sec. al XIX-lea) după relațiunea lui [J. Chr. v.] Engel, *Gesch*[*ichte*] *der* [*Moldau und*] *Wal*[*achey*], t. I, [Halle, 1804], p. 359, care arată că „der Fürst, in einem Gefolge von 70 Personen reisend, machte kleine Tagreisen <. . . > So ging über eine Reise von Tagen allmählig ein Monath hin", fără a numi alte localități în afară de „Arnaudkoje" [=Arnautkioi] și „Adrianopel".

107$_{39}$ Cuvîntul greu de descifrat era *Cuciucchiuiliu* (în loc de *Cuciucriiul*) ; lecțiunea este a lui E. Vîrtosu, *op. cit.*, p. LV și 191.

108$_{31}$ [J. Chr. v.] Engel, *Geschi*[*chte*] *der* [*Moldau und*] *Wal*[*achey*], t. I, [Halle, 1804], p. [359—]360 descrie amănunțit împrejurările călătoriei lui Brîncoveanu la Adrianopol în 1703 și rezultatele ei, folosind ca izvoare pe Cantemir, Del Chiaro și Greceanu. Relațiunea lui Engel este în mare măsură utilizată de celălalt autor citat de Odobescu, anume [J. de] Hammer, *Hist*[*oire*] *de l'Emp*[*ire*] *Ottom*[*an*, trad. fr. cit.], liv. LXI [vol. XIII, Paris, 1839, p. 103—106] : „Peu de temps après sa nomination, Rami appela à Constantinople le prince de Valachie, Brancovan Cantacuzène Bessaraba, dont le règne a été si pompeusement décrit par son chancelier Radul Gretschan [urmează caracterizarea primilor ani ai domniei lui Brîncoveanu]. Au mois d'avril 1703, le second grand-écuyer, Sélim-aga, arriva à Bukarest, et remit à Brankovan l'ordre de se rendre à Andrinople <. . . > Après s'être traîné pendant un mois entier sur la route de Bukarest a Andrinople, il arriva à Arnaoud-Koei, près de Constantinople <. . . > Rami Pascha, gagné en sa faveur par les protecteurs du prince, lui fit un accueil gracieux, et lui promit une audience du Sultan pour le mardi suivant, qui était jour de diwan. Brancovan fut introduit dans la salle du trône avec le cérémonial usité pour les princes de Moldavie et de Valàchie <. . . > A l'issue de l'audience, le Sultan fit remettre à Brankovan le diplôme par lequel il le confirmait à vie dans la dignité de prince de Valachie".

108$_{34}$ Informația despre surghiunirea lui Constantin Duca se află atît în Nicolae Costin, *op. cit.*, în *Letopisițile Țării Moldovii*, t. II, Iașii, 1845, p. 57, cît și în Ioan Neculce, *op. cit.*,*ibid.*, p. 306 : „Au trimis Vezirul de au luat pe Duca vodă de pe drum, de l-au făcut surgun la Kavala unde era multă ciumă, ca să nu-l mai supere oamenii cei din curtea Împăratului". Situat la răsărit de Athos, pe litoralul Mării Egee, portul Kavala nu însemnează chiar Muntele Athos, cum arată Odobescu.

108$_{36}$ Radu Greceanu, *op. cit.*, în *Magazin istoric*, 2 (1846), p. 198—199 : „Cînd au fost la septembrie rădicatu-s-au domnul de acolo și învărtejîndu-se pe la Potlogi, au venit iarăși la scaun în București, și s-au gătit de nunta fiicii mării sale doamnii Stanchii, care o au dat după coconul lui Iliaș vodă, Radu beizadea, a cărora nuntă s-au făcut la luna lui noemvrie, însă veselie domnească mare și înfrumusețată, care în zilele noastre asemenea aceia n-am văzut". Pe exemplarul vol. II din *Magazin istoric* fost în biblioteca lui Odobescu (în prezent la Biblioteca Academiei, Secția Cartea rară), pe o foaie adăugată la sfîrșit, următoarea însemnare autografă în creion: „Nunta domniței Stăncuții, p. 198".

108_{39} [J. Chr. v.] Engel, *Gesch*[*ichte*] *der* [*Moldau und*] *Wal* [*achey*], t. I, [Halle, 1804], p. 360: „Bey seiner Ankunft im Kaiserlichen Pallast wurden ihm, seinem Sohn Stephan, und dreyssigen seiner Bojaren Ehrenpelzen angelegt".

109_{11} Etimologia propusă de Odobescu (ca și forma *gulgulea* din *Insemnările* lui Brîncoveanu) nu e consemnată în *Dicționarul limbii române*, care cunoaște numai formele *guleáiu* și *gulaiu* < rus. *гуляй* = „chef", „petrecanie cu băutură multă" (*op. cit.*, t. II₁, Buc., 1934, p. 324 *s.v.*). Din punct de vedere filologic *Insemnările* editate de Odobescu nu par să fi fost studiate de cercetători.

109_{13} [J. Chr. v.] Engel, *Gesch*[*ichte*] *der* [*Moldau und*] *Wal*[*achey*], t. I, [Halle, 1804], p. 361: „Der entwichene Mufti ward durch Steckbriefe verfolgt, samt seinem Sohn eingebracht, zur Entdeckung seiner Schätze durch die Folter gezwungen, der Sohn starb auf der Folter: der Vater ward auf dem Trödelmarkt (Bitbazar) enthauptet, und sein Leichnam in den Fluss Asuntsche geworfen"; [J. de] Hammer, *Hist*[*oire*] *de l'Emp*[*ire*] *Ottom*[*an*, trad. fr. cit.], liv. LXII, [vol. XIII, Paris, 1839, p. 119]: „La Walidé, informée par ses agents de l'accroissement rapide que prenait la rébellion, représenta à son fils la nécessité de sacrifier à sa propre sûreté le moufti et toute sa famille. Dès que le Sultan eut rendu le khattischérif contenant la destitution du moufti, le grand-vizir ordonna au tschaouschbaschi de conduire ses quatre fils, le nakib, le Khodja et les deux juges d'armée à Erzeroum".

109_{14} [J. Chr. v.] Engel, *loc cit.*, [p. 361]: „Am folgenden Tage rüchten die Rebellen in Adrianopel ein, befreyten den Prinzen Achmet, Mustapha's Bruder aus dem Gefängniss, in welches die regierenden Herren ihre Brüder und Verwandte einzusperren pflegen, erhoben ihn zu Sultan, und sperrten dafür den Mustapha ins nemliche Gefängniss ein"; [J. de] Hammer, *loc. cit.*, liv. LXI, [p. 128—129]: „Le Sultan en rentrant au seraï, se rendit chez son frère et lui adressa ces mots: « Mon frère, ils veulent te choisir pour leur Padischach <. . . > » La Walidé, dès qu'on lui eut apprit le changement de règne projeté, s'était prononcée en faveur de son fils Ahmed III, contre le prince Ibrahim. Ce fut ainsi qu'Ahmed, le troisième sultan de ce nom, monta sur le trône à la suite d'une révolte qui avait duré trent-six jours (22 août 1703 — 9 rebione—akhir 1115)"; liv. LXII, *ibid.*, p. 130: „Ahmed III monta sur le trône dans la force de l'âge; car il n'avait pas encore atteint trente ans". De remarcat unele deosebiri între datele lui Brîncoveanu și acelea date de Hammer. Schimbarea lui Mustafa cu Ahmed a avut loc, după cel dintîi, cu cel puțin o lună mai devreme: la 15 august (nu *iulie*, lecțiune greșită a lui Odobescu), Brîncoveanu *știa* de schimbarea sultanilor, care s-a petrecut, după Hammer, la 21—23 august 1703 (cp. și cu M. Guboglu, *Paleografia și diplomatica turco-osmană*, Buc., 1958, p. 96).

DESPRE UNELE MANUSCRIPTE ȘI CĂRȚI TIPĂRITE AFLATE ÎN MĂNĂSTIREA BISTRIȚA

(DISTRICTUL VÎLCEA ÎN ROMÂNIA)

Manuscrisul acestui studiu nu s-a păstrat. Se cunoaște o singură ediție integrală, publicată de Odobescu în *Revista română pentru științe, litere și arte*, 1861, volumul I, p. 703-742, 807—830 și volumul II, 1862, p. 107—120.

Întreg studiul este împărțit în șase capitole. În ediția „definitivă”, *Scrieri literare și istorice*, Odobescu nu mai reeditează întreg studiul, ci numai introducerea și *Psaltirea* lui Coresi, ca două articole independente [1].

Întrucît introducerea studiului, cu puține modificări, este o reeditare a introducerii așa cum a fost ea publicată în *Revista română*, am socotit-o ca variantă, luînd ca text de bază pentru ediția noastră, prima ediție din 1861 [2]. *Psaltirea* lui Coresi însă, care reproduce capitolul VI din studiul *Despre unele manuscripte*... dar cu modificări pronunțate a fost publicată în ediția de față ca un articol separat [3].

Pentru completarea informațiilor legate de descoperirile arheologice și bibliografice făcute de Odobescu cu ocazia călătoriei sale în Argeș și Vîlcea în 1860 publicăm în anexa volumului de față capitolul III din manuscrisul românesc 3265, *Relație despre anticuitățile ce se află în mănăstirile din districtele Argeșul și Vîlcea*..., capitol care conține lista manuscriselor și cărților găsite la mănăstirea Bistrița [4].

Textul studiului *Despre unele manuscripte*... este ilustrat cu reproduceri de legături de manuscrise, foi de titlu din tipărituri vechi și obiecte de cult, executate de pe desenele pictorului H. Trenk, care a însoțit pe Odobescu în călătoria făcută. În ediția de față au fost reproduse aceste planșe.

Grafiile și fonetismele nestabile abundă în tot acest lung text și ele sînt cele obișnuite scrisului odobescian din această vreme. Cîteva exemple vor fi concludente : *a* este notat deseori cu *é* (*Snégov, véra, revérsă, abié, déca*) sau cu *ó* (*afóră*); *ă* este notat cu *ĕ* (*rĕmas, țĕrrille, rĕspîndirea, rĕsăritean*) ; *î* este notat cu *ê* (*vênători, pênă, dintêi, Têrgoviște*) sau cu *ô* (*côt*); *e* la

---

[1] Cf. aici p. 539.
[2] Cf. aici p. 540.
[3] Cf. aici p. 174 și 557.
[4] Cf. aici p. 411.

început de silabă precedat de vocală, cum și precedat de consoană labială nu apare diftongat (*perit, măestrie*) ; *y* notează des pe *i* în neologisme (*typărite, byzantine, styl, cyrillice, bey, anonymă*) ; consoanele sînt reduplicate (*alles, soffe, commentariu, littere, frumossului*) ; *th* notează pe *t* în neologisme și nume proprii (*Mathei, theologice, bibliothecă*) ; *z* este notat și cu *j* (*jețui*). Sub influența etimologismului și a curentului latinizant și italienizant scrie *verbi, numerul, rezimată, anticuitățile, cuestii, concuiste*, iar neologismele primesc forme ca *personage, menagia, dirigea*.

Semnalăm genitiv-dativul feminin singular în *ei* (*bisericei, cărței*) și terminația în *ă* în loc de *e* la nominativ-acuzativul singular feminin și la persoana a treia a subjonctivului (*să fiă, să viă, să înviă, copiă, osîrdiă*).

Greșelile de tipar sînt numeroase și ele au fost corectate tacit.

Este inexplicabilă greșeala pe care o face la datarea *Evangheliarului* lui Macarie, pentru că, deși transcrie anul corect, 3*K* (7020) și în textul slav și în traducere, îl calculează în ani de la Hristos 1514, în realitate fiind 1512, făcînd și o notă pentru a corecta tot în 1514 anul din legenda reproducerii de pe *Evangheliarul* lui Macarie, trecut greșit 1521 [1].

Din greșelile de tipar constatate și care au fost corectate în ediția de față, amintim : *ronduri*, „*din straturilor creștine*”, „*minunate cetate*” „*gîndurile și cugetărilor*”, *provedință* <proveniență>, „*ceasloave tipărită*”, *hamaturi* pentru *hamuri*...

În privința transcrierilor precizăm că toate textele vechi în limba română și slavă sînt tipărite cu caractere chirilice, textele românești au fost transcrise cu caractere latine, în ce privește transcrierea textelor slave s-a intervenit prea puțin pentru a lăsa cititorului imaginea exactă a felului în care înțelegea Odobescu să transcrie textele vechi, greșelile de tipar s-au corectat tacit.

Introducerea studiului *Despre unele manuscripte și cărți tipărite*... este reeditată sub formă de articol independent în *Scrieri literare și istorice*, ale lui A. I. Odobescu, volumul I, București, Editura librăriei Socec & Comp., 1887, în secțiunea III — *Literatură și arheologie din Revista română, 1861—1862*, p. 333—348.

Deosebirile grafice, fonetice și lexicale nu sînt esențiale, după cum se poate vedea din variante. Este de remarcat diftongarea lui *e* la început de silabă, precedat de vocală (*trebuie, dezvăluie*) ; este adoptată peste tot terminația *iune* pentru substantivele feminine terminate la nominativ singular în *ie* ; genitiv-dativul feminin singular este redat corect ; ca deosebire lexicală semnalăm pe *cîrcei* înlocuit cu *cîrcăieci*. Odobescu renunță la influențele italienizante și nu mai scrie *anticuități* ci *antichități*.

Deosebirile care contează sînt însă modificările și adăugirile pe care le face Odobescu pentru a transpune articolul scris în 1861—1862, în anul 1887. Deziderate exprimate la viitor în ediția I se schimbă în acțiuni la un timp trecut : „*Ne vom mărgini*” — „*ne-am mărginit în cîțiva articoli publicați în Revista română*”, sau „*ne măgulim că vom izbuti*” (1861) devine „*ne măguleam că vom fi izbutit*” (1887), pasaj continuat apoi cu considerații asupra necesității aducerii în Biblioteca statului și în muzeu a odoarelor, cărților și manuscriselor care se găsesc la mănăstiri, observație care vine în contradicție cu nota de la p. 337 unde afirmă că : „*Astăzi, la 1887, mai toate acele obiecte se află în Muzeul național de antichități din București*”.

Observăm că în nota (p. 345) prin care indică articolul publicat în *Revista română* sînt trecute numai cinci capitole, al șaselea fiind cel despre *Psaltirea* lui Coresi pe care îl va publica independent în *Scrieri literare și istorice* [2].

---

[1] Cf. *Revista română*, 1861, volumui I, p. 816, nota 2.
[2] Cf. aici p. 557.

Este necesar să semnalăm și aici că lunga notă bibliografică despre lucrările sale de arheologie, artă și literatură religioasă, care urmează după această notă, este publicată în ediția de față la variante, ca text omis din ediția I, care este luată ca text de bază [1].

SIGLE

A — ediția I, publicată în *Revista română pentru științe, litere și arte*, 1861, volumul I, p 703—708.

B — ediția a II-a, publicată în *Scrieri literare și istorice* ale lui A. I. Odobescu, volumul I, București, Editura librăriei Socec & Comp., 1887, în secțiunea III — *Literatură și arheologie din Revista română, 1861—1862*, p. 333—348.

M — lecțiuni stabilite prin conjectură.

VARIANTE

110

1—3. Despre unele manuscripte și cărți tipărite, aflate în mănăstirea Bistrița (districtul Vîlcea în România). *A* ; Despre odoarele, manuscriptele și cărțile aflate în mănăstirea Bistrița (Districtul Vîlcea în România). *B* || **11** totdauna *A* ; totdeauna *B* || **13** cîrceii *A* ; cîrcăiecii *B* || **15** anticuariul *A* ; anticarul *B* || **16** totdauna *A* ; totdeauna *B* || **19** după *A* ; dupe *B* || **27** prinții *A* ; principii *B* || din contră *A* ; din contra *B* || **30** În scrupuloasa *A* ; Prin scrupuloasa *B* || **31** punct *A* ; punt *B* || **33** dezvoltării sale *A* ; dezvoltării ei *B* | influințele *A* ; influențele *B* || **35** după *A* ; depe *B* || **36** mănăstirei *A* ; mănăstirii *B* | vom descrie *A* ; vom cita *B* ||

111

1 tablourile *A;* tabelurile *B* || **4** engolpion *A* ; engolpionul *B* || **5** cu smalt champlevé *A* ; cu smalt în glaf (champlevé) *B* || **8** cu figuri en bosselage *A* ; cu figuri răsărite (en bosselage) *B* || **10** candelile *A* ; candelele *B* || **19** locuste *A* ; lăcuste *B*/ prezintă *A* ; prezentă *B* || **22** tendințele *A* ; tendențele *B* || **25** națiunei *A* ; națiunii *B* || **26** iarăș *A* ; iarăși *B* || **30** prenoueească *A* ; prenoieească *B* || **40** prezintat *A* ; prezentat *B* || **47** Trebue *A* ; trebuie *B* || **48** defigura *A* ; desfigura *B* || **50** anticuitățile *A* ; antichitățile *B* || **51** *adaugă după* bogat. : Astăzi, la 1887, mai toate acele obiecte se află în Muzeul Național de Antichități din București. *B* ; *omite în A* ||

112

6 *corupt* : hamuturi *AB* ; hamuri *M* || **7** după *A* ; dupe *B* | fabricărei *A* ; fabricării *B* || **8** dezvălue *A* ; dezvăluie *B* || **11** pierderei *A* ; pierderii *B* || **14** dezvoltărei *A* ; dezvoltării *B* || **17** Instrucțiunei *A* ; Instrucțiunii *B* || **21** în număr de 20 *A* ; în număr de 29 *B* || **22** trebue *A* ; trebuie *B* || **24** anticuităței *A* ; antichității *B* || **25** adunăturei *A* ; adunării *B* || **28** 300 volume *A* ; 390 volume *B* || **29** neîngrijirei *A* ; neîngrijirii *B* || **32** mănăstirei *A* ; mănăstirii *B* || **34** păstrărei *A* ; păstrării *B* || **36** risipit *A* ; răsipit *B* | risipit *A* ; răsipit *B* || **42** adeca *A* ; adică *B* || **45** repede *A* ; răpede *B* ||

---

[1] Cf. aici p. 538.

113

5 vechiă *A* ; vechie *B* || **14** S-tului *A* ; sfîntului *B* || **15** mănăstirei *A* ; mănăstirii *B* || **25** risipire *A* ; răsipire *B* || **32** Sîntului *A* ; sfîntului *B* || **33** privia *A* ; privea *B* || **34** sînțită *A* ; sfințită *B* | mănăstirei *A* ; mănăstirii *B* || **37** localităței *A* ; localității *B* || **42** din jafuri și din nevoi *A* ; de jafuri și de nevoi *B* || **45** după *A* ; dupe *B* || **46** sîntului *A* ; sfîntului *B* ||

114

13 sînți *A* ; sfînți *B* || **16** deosebite *A* ; deosebitele *B* || **19** nu este aci *A* ; *omite* aci *în B* || **20** Ne vom mărgini *A* ; Ne-am mărginit, în cîțiva articoli publicați în Revista română *B* || **21** amăruntul *A* ; amănuntul *B* || **22** proveniența *A* ; *corupt* : proveniența *B* || **22—23** ne măgulim că vom izbuti *A* ; ne măguleam că vom fi izbutit *B* || **25** înapoiate ; *adaugă* : Din nenorocire toate acele manuscripte și *incunabule* ale tipografiei românești zac neîngrijite și expuse stricăciunii și pierderii. Ar trebui să se depună prețioasele cărți și odoare de tot felul de prin mănăstiri, în Biblioteca și Muzeul național și să se conserve prin legături solide, volumele ce se strică și mai rău din putrezirea scoarțelor roase de cari. Măsuri pentru culegerea și păstrarea antichităților din țările noastre sînt indispensabile, căci, o mai repețim, încuria și nepăsarea către amintirile strămoșești sînt o rușine și o impietate pentru o națiune ce aspiră la cultură. București, 1861. Tipărit în Revista română vol. I și II *exponent și notă sublineară* 1 : Capitolele care urmează asupra acestui subiect în vol. I din Revista română, poartă titlurile următoare : „I. Psaltirea slavonă comentată de Branco Mladenovici, 1346. Despre acest foarte interesant manuscript a tratat și renumitul slavist profes. Miklosich din Viena, căruia Al. Odobescu l-a comunicat. II. Manuscriptul de la Hilindar, 1408. III. Cărțile banului Preda Basarab, 1519—1521. IV. Trei Tetravangelii slavone scrise de mînă. Caligrafia ornamentată și ferecăturile din vechime. V. Prima tipografie din Țara Românească". Dl. A. I. Odobescu, în urma călătoriei de explorațiuni arheologice ce a făcut în anul 1860 prin mănăstirile din județele Argeșul și Vîlcea, a prezentat Ministerului de Instrucțiune Publică mai multe raporturi detaliate, din care unele au și fost tipărite, precum : Începutul relațiunii sale despre Antichitățile din mănăstirea Bistrița, care a apărut în Buletinul Instrucțiunii Publice, al d-lui V. A. Urechiă, din 1865 și 1866 ; apoi relațiunile despre Antichitățile mănăstirilor Arnota și Govora, tipărite în Ateneul român din 1860 < sic >, sub direcțiunea d-lui C. Esarcu ; În fine relațiuni despre alte mănăstiri odinioară zise închinate, precum Tutana, Stăneștii și altele, au eșit la lumină în Columna lui Traian a d-lui B. P. Hașdeu, din 1873. Printre publicațiunile arheologice ale d-lui Odobescu, atingătoare de mănăstirile țărei, cată să se prenumere și un memoriu, tratînd despre vechile cusături bisericești ale țărilor orientale din Europa, și avînd ca subiect principal descrierea și explicarea unui *Epitafiu* (sau *aer*) *de la mănăstirea Tihvin din Rusia*, cu data din anul 1601, carele, după ce a fost mult timp păstrat în mănăstirea Bistrița, a trecut în Muzeul Național din București, împreună cu cele mai multe obiecte antice înregistrate de dl. Odobescu, în cercetările sale din 1860 și din anii posteriori. Acel memoriu s-a tipărit numai în traducțiune rusească și cu ilustrațiuni, în publicațiunea periodică a Societății Arheologice din Moscova, intitulată Drevnosti, din anul 1874, p. 1—36 : „Воздѹхъ съ вышитымъ изображеніемъ положенія Спасителя во гробѣ, пожертвованнъй 1601 г. въ рѹсскій Тихвинскій монатърѣ и найденный въ Бистрицкомь монастырѣ въ Валахіи". În acest memoriu autorul descrie, explică și pune în comparațiune un mare număr de epitafie și de alte cusături vechi bisericești, care se află în mănăstirile din Țara Românească, din Moldova, din Bucovina, precum și în anticele lavre ale muntelui Atos. Este un studiu curios asupra acelei arte a picturei cu acul sau a cusăturilor religioase, care a fost așa de răspîndit în tot orientul creștin și care, de la vechii bizantini, a trecut la grecii subjugați de turci, la sîrbi, la românii din îmbele Principate, la ruși, la georgieni și la armeni. Fiecare din aceste popoare a dat oarecum un caracter particular producțiunilor acestei arte, exercitată de breslele seidicarilor și ciaprazarilor precum și de femeile din clasele cele mai nobile și mai avute. În fine, cată să se facă mențiune și despre articolul din tomul I al Revistei române, purtînd titlul Foletul novel, sau Calendarele lui Constantin vodă Brîncoveanul, tipărire comentată a notelor însemnate de propria mînă a zisului domnitor pe niște calendare românești manuscrise ce s-au pregătit pentru dînsul în anii 1693, 1694, 1695, 1699, 1703. Aceste prețioase manuscripte au fost descoperite de dl. Odobescu la 1860, în biblioteca mănăstirii Hurezul, din județul Vîlcea. Dl. Odobescu, întinzîndu-și studiele arheologice asupra mănăstirilor ortodoxe care au păstrat amintiri românești, a cules, chiar pe locuri, note foarte numeroase asupra obiectelor de proveninta românească, ce se află în bogatele biserici și skevofilace (comori) ale mănăstirilor de la muntele Atos. Despre aceasta însă, d-lui n-a publicat altceva decît însemnările asupra unora din odăjdiele cusute ce se găsesc acolo (în memoriul rusesc despre Epitaful de la Bistrița sau de la Tihvin) și o Notiție în limba franceză asupra icoanelor în mozaică, cîte sînt acuma în ființă în Sfîntul-Munte. Vezi Annales archéologiques fondées par Didron, Paris 1871, tom. XXVII, p. 259–263, L'Art au Mont-Athos. Cît despre odoarele de origină română ce se păstrează în mănăstirile antice, ale Sîntagorei, mai toate pline de amintiri ale domnilor munteni și moldoveni, cum, bunăoară, Vladislav voevod (La Lavra cea mare a Sfîntului Atanasie), Neagoe Basarab (la Dionisiu), Ștefan cel Mare (la Zografu), Michai Viteazul (la Simopetra), Petru Rareș (la Caracalu), Matei Basarab (la Ivir), Vasile Lupu (la Vatoped), și alții mulți aiurea, ce minunat muzeu s-ar putea alcătui cu ele ! Acel muzeu ar conține cele mai bogate anale ale culturei românilor din trecut ! Ar fi ca și o galerie cronologică, artistică și pietoasă a vechilor noștri voevozi românești ! *în B; omite pasajul și toate notele în A*//

NOTE

Scurt timp după încheierea călătoriei sale de cercetări științifice în Argeș și Vîlcea, Odobescu trece la valorificarea datelor culese din tezaurele vechilor monumente vizitate, printr-o serie de articole publicate în *Revista română*.

Interesul romantic pentru trecut care aflase în contemplarea vechilor zidiri prilej de evocare a gloriei străbune și îndemn la hotărîri mari pentru viitor ia abia prin Odobescu forme cu totul noi. Nu se poate contesta că în urmele trecutului el caută, ca și alți antecesori ai săi, motivele redeșteptării unei mîndrii naționale slăbită prin uitare sau ignoranță. Dar pentru Odobescu această operă trebuie săvîrșită prin cultură, prin cercetare științifică riguroasă, prin studiu îndelungat, comparativ, documentat, cu metoda și mijloacele cercetătorului modern. Peste filele îngălbenite ale manuscriselor de la Bistrița iubitorul trecutului național se apleacă, de aceea, nu ca poet, ci ca filolog și istoric. Ruinele, monumentele, documentele trecutului se transformă, prin Odobescu din motiv literar în obiect de cercetare. Potrivit credinței sale afirmată și în *Muncitorul român*, prefacerile în conștiința poporului său trebuiau să aibe loc „printr-o hrană intelectuală [și] morală, pe care știința singură o poate da", cauză pe care o slujește cu convingere și probitate științifică.

Dar și un alt aspect important pentru istoria uneia din disciplinele istoriei culturii noastre este pus în lumină prin articolele *Despre unele manuscripte și cărți tipărite aflate în mănăstirea Bistrița*.

Judecînd după intențiile autorului, după cuprinsul articolelor publicate și concluziile lor, ele reprezintă niște *contribuții bibliologice* în sensul înalt și deplin în care Odobescu a considerat această disciplină. Din mulțimea obiectelor amintite în introducerea articolelor, cercetătorul se oprește mai întîi asupra manuscriselor și cărților, pe care le supune unui studiu amănunțit. Metoda sa de cercetare a monumentelor manuscrise sau tipărite ale culturii noastre vechi nu se oprea însă la descrierea bibliografică a pieselor studiate, ci era prelungită pînă la stabilirea unor concluzii semnificative „pentru relațiile țărilor noastre, pentru starea lor de desvoltare și chiar pentru limbele usitate într-însele la epoci destul de înapoiate". Astfel înțeleasă bibliografia este o parte a istoriei culturii în general. Ea trebuie înzestrată cu mijloacele de a desfășura cercetări utile, și în primul rînd cu *colecțiile* de documente grafice pe care urmează să le studieze. De aceea Odobescu nu se mărginește să semnaleze interesul cultural și istoric al pieselor pe care le descoperise la Bistrița, ci se străduiește să atragă atenția guvernelor vremii asupra datoriei de a aduna în Biblioteca Națională aceste „tezaure neprețuite", „incunabulele tipografiei române", cum le numește el. Unei inițiative personale i se datorează aducerea la București a 39 de volume din ceea ce aveau mai prețios bibliotecile mănăstirilor Cozia și Bistrița, volume care fac parte azi din colecțiile Bibliotecii Academiei, sau ale Muzeului de Artă din București, Secția de artă feudală. Dar opera de întreprins era mult mai amplă și Odobescu o vedea extinsă asupra tuturor antichităților secolului nostru de mijloc care trebuiau strînse în Muzeul Național propus de el în același articol. Este de remarcat, în această stăruință a lui, afirmarea concepției și, pentru întîia oară în lucrările noastre de specialitate, chiar folosirea denumirii adoptate în documentarea științifică modernă pentru obiectele în care sînt incorporate informații retrospective de orice fel. Pentru Odobescu, manuscrisele și cărțile, pisaniile și zugrăvelile, dar și obiectele de artă minoră în ansamblul lor, „toate acestea ni se presintă ca o succesiune neîntreruptă de *documente*" (subl. ns.), cu semnificație istorică, culturală, industrială, economică și socială : Aceste documente dovedesc „relațiile țărilor române și desvoltarea lor artistică și industrială, și starea lor de finanțe, și tendințele lor civilisatoare". Acest mod de a considera piesele justificative ale unui trecut de cultură ce trebuia să însuflețească eforturile prezentului îi smulg lui Odobescu accentele prin care condamnă „incuria și nepăsarea către suvenirile strămoșești 〈. . .〉, o rușine și o impietate pentru națiile ce aspiră la cultură".

110$_{38}$ Cea mai veche mențiune a Mănăstirii Bistrița este aceea dintr-un document din 1491–1492 publicat în *Documente privind istoria României. Veacul XIII–XIV–XV*, B. Țara Românească, [București], 1953, p. 206–207. Cum acesta pare a fi numai o traducere tîrzie, greșit datată, a documentului din 16 martie 1494 (publicat *ibid.*, p. 224–226 ; cf. și *Documente privind istoria României, Introducere*, vol. I, p. 49), la această din urmă dată trebuie să ne oprim pentru ctitorirea mănăstirii, despre care, după alte izvoare, Odobescu credea că ar fi „pe la 1497". Numele „fiilor lui Neagoe, Pîrvul, Barbul, Danciul, Radul" apar pe mai multe obiecte de artă în argint dăruite mănăstirii Bistrița (v. *Inscripțiile medievale ale României*, vol. I, p. 562, nr. 749; p. 603—604, nr. 828), descrise de Odobescu în notele sale științifice din *Caietul IV* (ms rom. 3265 al B.A.R., f. 13—14). Datele citate în articol, unde apar și dregătoriile ctitorilor, sînt luate însă de pe un pocal de argint datat, tocmai după aceste dregătorii, cca 1501, azi la Muzeul de Artă din București (*Inscripțiile medievale*, vol. I, p. 668—669, nr. 968; ms rom. 3265, f. 14).

111_{2} *Epitrahilul de mătase* cu chipul banului Barbu Craiovescu, piesă a cărei valoare artistică și documentară Odobescu o semnalează cel dintîi, este una dintre broderiile cunoscute și prețuite din istoria culturii noastre. Broderia cuprinde 10 chipuri de sfinți în picioare, încadrați în nișe trilobate pe un fond de fir de aur în partea de jos cusut pe mătase verde. Rîndul inferior de imagini este format din portretele donatorilor: Barbu Craiovescu (călugărit Pahomie), ctitorul mănăstirii și soția sa Neagoslava (călugărită Salomia) în veșminte călugărești. Lîngă portretul lui Barbu, data: 7029 [= 1520—1521]. Adus la Muzeul de Antichități din București chiar de Odobescu (cf. și descrierea în ms rom. 3265, f. 15) epitrahilul a fost expus în 1867 la Expoziția universală de la Paris (este menționat de Odobescu, unul din organizatorii secției românești a Expoziției, în catalogul publicat sub titlul *Notice sur les antiquités de la Roumanie*, Paris, 1868, p. 82, no. 82: „Étole brodée de figures en or et soie; 1521, prov. du couvent de Bistritza"). În prezent este păstrat la Muzeul de Artă din București, Secția de artă feudală (cf. și *Inscripțiile medievale*, vol. I, p. 710—711, nr. 1050).

111_{4} Despre *engolpionul banului Preda*, Odobescu va aminti mai departe (*Cărțile banului Preda Basarab, 1519—21*), dînd și inscripția și o descriere amănunțită a obiectului (v. mai jos, p. 549).

111_{5} *Covorul* dăruit de Neagoe Basarab mănăstirii Bistrița este un acoperămînt lucrat dintr-o bucată de catifea albastră folosită mai întîi pentru un veșmînt domnesc, sau boieresc, după cum arată faptul că găitanele de mătase roșie și nasturii de argint au rămas cusuți pe stofă. Mai întîi în colecțiile Muzeului Național de Antichități, adus acolo de Odobescu (descris în ms rom. 3265, f. 16) acoperămîntul a figurat în Expoziția universală de la Paris din 1867 (cf. *Notice sur les antiquités de Roumanie*, Paris, 1878, f. 82, nr. 39: „Tapis en velours bleu, broché d'or, avec inscription brodée; 1514, prov. du couvent de Bistritza"). În prezent se află în colecțiile Muzeului de Artă din București, Secția de artă feudală (cf. și *Inscripțiile medievale*, vol. I, p. 735, nr. 1096).

111_{7} Descrierea *Evangheliarului lui Marcea postelnicul* este reluată în studiul *Trei Tetraevanghelii slavone scrise de mînă*, din același ciclu privind manuscrisele și cărțile de la Bistrița. (V. mai departe, p. 550).

111_{9} *Epitaful de la Bistrița*, datînd din 1600—1601 a fost descris pe larg de Odobescu mai întîi în ms rom. 3265, f. 19—20, apoi într-un studiu publicat în *Труды Московского Археологического общества*, 4 (1874), p. 1—36 și pl. II. Broderia fusese dăruită de Boris Godunov mănăstirii ruse din Tihven de unde a fost adus la Bistrița, apoi la Muzeul Național de Antichități. Se păstrează în prezent la Muzeul de Artă din București, Secția de artă feudală (cf. și *Inscripțiile medievale*, vol. I, p. 700—701, nr. 1035).

111_{10} *Candelile de argint*: La Muzeul de artă din București, Secția de artă feudală, se păstrează două candele de argint aurit dăruite de Matei Basarab mănăstirii Bistrița la 7151 (1642—1643) și 7158 (1649—1650). Cf. *Inscripții medievale*, vol. I, p. 456, nr. 686 și 548, nr. 690.

111_{12} *Sicriul de argint și aur al Stului Grigorie Decapolitul* a fost dăruit mănăstirii Bistrița de Constantin Șerban Voevod și doamna sa Balașa în 1656 (cf. N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, fasc. I, București, 1905, p. 197, nr. 413). Pe raclă este înfățișat domnul, doamna și o fiică a lor. Cf. și ms rom. 3265.

111_{14} [Paul de Alep], *The Travels of Macarius, patriarch of Antioch*, transl. by Belfour, vol. II, London, 1836, p. 346.

111_{14} *Policandelul, candelabrele și alte obiecte*... v. la Muzeul de artă din București, Secția de artă feudală, candela din 7198 (1689—1690) dăruită de Constantin Brîncoveanu, lucrată de T[homas] K[losch] și ornamentul, provenind de la un sfeșnic de bronz, din 1710, dăruit de același (cf. și *Inscripții medievale*, vol. I, p. 550, nr. 696; p. 693—694, nr. 1026). Alte obiecte de aceeași proveniență se păstrează la mănăstire. Odobescu identificase bine factura germană (săsească) a unora din piesele văzute. Cf. și ms rom. 3265.

111_{17} *Sfeșnicele de argint*: Unul din aceste sfeșnice, datînd din 12 noiembrie 1779, se păstrează la Muzeul de artă din București, Secția de artă feudală (cf. *Inscripții medievale*, vol. I, p. 687—688, nr. 1015).

111_{41} Pentru *H. Trenk* v. mai jos. *Albumul arheologic și pitoresc al mănăstirilor din districtele Argeșul și Vîlcea* întocmit de Trenk care-l însoțise pe Odobescu în călătoria din 1860, nepublicat cum dorise Odobescu, se păstrează la Muzeul de artă din București.

112_{4} *Sangulii*: văluri din pînză foarte fină.

112_{13} În sens propriu *incunabule* sînt numite cărțile tipărite pînă la data de 25 martie 1501. Pentru țările în care tiparul a fost mai tîrziu introdus, incunabule sînt considerate primele tipărituri, indiferent de data apariției lor, deoarece fac parte din *leagănul* tiparului național. Denumirea dată de Odobescu *incunabulelor* tipografiei române este, astfel, corectă și ea a fost în continuare aplicată tipăriturilor macariene dintre 1508—1512.

113_{12} Descrierea celor două capele din peștera este luată din *Caietul IV* (ms rom. 3265).

113_{24} Inscripția — dispărută — a schitului din Peștera (cu hramul Ovedenia; Sf. Voevozi este în fereastra Peșterii) este copiată cu unele lacune și erori. Cp. cu textul publicat de D. Bălașa, *Sihăstriile Ovidenia și Sființii Îngeri* în *Mitropolia Olteniei*, 9 (1957), p. 663—664: *anul 7143*(1634—1635), nu 7145; *Rafail ierom. i Ivana*; data inscripției: *7245 (1737) iunie 3*, nu 1732.

113_{46} *Inscripția de pe Vechiul sicriu de chiparos* a fost publicată de N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, fasc. I, p. 197, nr. 412. Traducerea corectă : „... cînd a venit *la sfînta monastire la Bistrița*, la sf. Grigorie Decapolitul în peșteră". Radu, fiul lui Mihnea, a domnit însă între 1611–1616 și 1620–1623.

114_{1} Pentru manuscrisele și cărțile cercetate de Odobescu în biblioteca mănăstirii Bistrița, v. cap. III din *Caietul IV* (ms rom. 3265), reprodus în anexele acestui volum.

I

PSALTIRIA COMENTATĂ DE BRANCO MLADENOVICI. 1346

114_{28} Manuscrisul descoperit și studiat de Odobescu provine din Serbia (Borici), unde a fost copiat de Ioan Bogoslov, cuprinde 410 file, scrise cu semiunciale în slavă bisericească de redacție sîrbească, cu titluri, inițiale și ornamente în roșu (f.1^{v},4^{v}). Manuscrisul a atras atenția slaviștilor (v. Fr. Miklošić, *Psaltir s tumačenjem pisan 1346 za Branka Mladenoviča*, în *Starine*, 4 (1872), p. 29–62, descriere și extrase; A. Iațimirski, *Славянская и русская рукопись румынских библиотек*, în *Сборник отделения русского языка и словесности имп. Академии наук*, 79 (1905), nr. 44 ; P. P. Panaitescu, *Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei R.P.R.*, vol. I, (București), 1959, p. 300–301, nr. 205). Se păstrează în prezent la Biblioteca Academiei (ms slav. 205), provenind din fondul Muzeului de Antichități unde îl adusese Odobescu.

114_{37} Bernard de Montfaucon, *Palaeographia graeca*, Parisiis, 1708; Odobescu va dărui Academiei, în 1877, exemplarul său din această carte (v. vol. I al ediției de față, p. 561, nr. 12).

116_{10} Cf. cu textul din ms slav 205, f. 410^{v}. Transcrierea lui Odobescu este corectă. Neînsemnatele deosebiri față de original (precum confuzia frecventă între И și и, о și ѡ) par a fi simple erori de tipar. Lipsa slovei ѥ a obligat pe culegător să o înlocuiască prin I și E. În traducere unele erori sau stîngăcii datorate preocupării unei redări fidele : *cu întruparea*...*cu nașterea*, în loc de „prin întruparea", „prin nașterea", prea curatei *maicei lui Dumnezeu*, în loc de „prea curatei *lui* maici"; *dupe așezămintele*, în loc de „pentru rînduiala"; *prescrieri* — „scripturi"; *înfășuratului* — „învăluitului"; Ioan *Azov* teologul — „Ioan *cel numit* teologul" (Ioan Bogoslov).

116_{34} *Costur* = orașul Castoria din Grecia de nord.

116_{43} Odobescu nu observă că indictionul anului 6854 este 14, nu 3, indicația din manuscris fiind greșită. Calculul indictionului în acest caz (data fiind veleatul) nu este corect indicat: metoda constă în împărțirea anilor *de la facerea lumii* cu 15; restul arată indictionul.

117_{1} *Ștefan Dușan* a domnit între 1331–1355 (greșit în notă : *1336–1356*). Legiuirile la care se referă Odobescu sînt cuprinse în cunoscutul *Zakonik* al lui Ștefan Dușan.

118_{24} Conjecturile despre calitatea de *teolog* a copistului se datorează neînțelegerii cuvintelor а зовом („cel numit") pe care Odobescu le ia drept nume propriu, făcînd din *teologul* porecla copistului. E vorba în realitate de un Ioan Bogoslovul care-și luase numele evanghelistului. O localitate *Borać* există pe cursul superior al Neretvei, în nordul Herțegovinei.

120_{12} *Desemnele cu cinabru* sînt ornamentele, reprezentînd cupole de biserici, de la f. 1^{v} și 4^{v} din ms slav 205.

120_{21} Transcrierea și traducerea textului slav al introducerii *Psaltirii comentate* — amîndouă corecte — indică intervenția unui specialist. Odobescu însuși pare să nu fi avut decît unele noțiuni despre această limbă, suficiente pentru a-i permite copia unei inscripții, dar nu pentru a-i evita erori ca aceea semnalată mai sus, privind numele lui Ioan Bogoslov. Ajutorul său este menționat îndată după textul slav transcris : este „D. Peșakoff, translatorul slavon al comisiei documentale din București", adică Dimitrie G. Peșacov (1825 – 1888), fiul lui Gheorghian Peșacov, cunoscutul copist și traducător de texte slave, care urmase în funcția tatălui său la Comisia documentală după moartea acestuia în 1854 (v. Mihail M. Fănescu, *Gheorghian Peșacov, contribuții la cunoașterea vieții și activității sale*, în *Arhivele Statului. 125 ani de activitate, 1831–1956*, București, 1957, p. 291, n. 1). — Vezi textul reprodus de Odobescu, în ms slav 205, f. 1^{v} – 4^{v}.

121_{24} Traducerea introducerii *Psaltirii comentate* poate fi astfel îndreptată : *răspundeau* — răspundeau cîntînd; *învățăturii* — rînduelii; *prin faptă îndrăzneață nu numai la o limbă au ajuns* — datorită îndrăznelii neajungînd la o singură limbă; *întocmire voind a îndeplini* — împlinire voind a rîndui; *David*... — David împodobit; *se juca* — sălta; *cădea* — se pogora; *glasurile cîntărilor 15* — cîntările treptelor 15; *învederatei glorificări* — slavosloviei; *să bată* — să ucidă; *Esrum* — — Ezra.

121_{39} Cunoașterea instrumentelor muzicale ale vechilor evrei a evoluat de la F. de Saulcy și S. Munk (a cărui carte Odobescu o avea în biblioteca sa, v. *Catalogul*, M 57). Cf. Abraham Cahen, *Hébreux*, în *Encyclopédie de la musique et dictionnaire du conservatoire*, dir. Albert Lavignac, Ière partie, 1, Paris, (1913), p. 67 și urm. Instrumentele descrise sînt *kinnor* (harpă cu zece coarde), *nebel* (Luth), *ougab* (nai sau cimpoi), *halil* sau *nehila* (flaut), *haçocera* (*trompetă*), *schophar*, *keren* sau *yobel* (corn), *toph* (tamburină sau timpană), *çelcelim* sau *mecilitaïm* (țimbale), *mananaïm* (sistre) si *schalischim* (triangul). Citînd o lucrare valoroasă apărută cu numai trei ani în urmă (F. de Saulcy, *Histoire de l'art judaïque*, Paris, 1858), Odobescu se arată și în acest caz cercetătorul preocupat de informație autorizată și recentă.

124_{8} Transcrierea corectă pare să fi suferit numai datorită culegerii. Cp. cu ms slav 205, f. 316^{v} – 317^{v}.

125_{12} Traducerea, efectuată de o persoană neobișnuită cu textele și comentariile scripturistice, poate fi corectată astfel : *Babilonul patimilor* — Babilonul simțurilor; *vasele* — uneltele (organele); *Și ne-au adus la cîntare* — Și cei ce ne-au adus cîntare <ne-au cerut>; *proorocie pentru oamenii cei noi ai bisericei* — prorocie și pentru oamenii cei noi și pentru biserică; *Cere pre Domnezeul bisericei* — Dumnezeu, cel ce caută biserica; *voiu rosti Zeului bisericei cuvinte bine alese despre tine* — voi grăi despre tine, a zis Dumnezeu bisericii, spre a te întoarce spre bine; *voiu lua Ierusalimul* — voi rîndui Ierusalimul; *A zis omului celui ce se întorcea pre pămînt și care fusese la pămîntescul Edem* — A zis despre omul cel ce se întorcea în pămînt și care fusese pămînt în Eden; *și la urmă vei vorbi* — de aceea zice; *Stricați-l, stricați-l* — îl strică pre el; *este de păstrat*— este păzit; *Fiicele Babilonului ticăite* — Fiicele Babilonului ticăloase; *s-au socotit ca născute din necurați* — s-a amestecat ca născută de draci; *va da darurile tale* — va răsplăti răsplătirea ta; *va întoarce* — va răsplăti; *Cei ce vor muri prin păcate* — Morți fiind prin păcat; *tinerii* — pruncii; *petrec în tinerețe* — sînt în pruncie; *pe brînci* — cu fața.

126_{9} *Uniți în viitor*, v. mai sus, p. 456.

126_{42} *Catena la Psalmi* a lui *Nichita*, episcop de *Serres*, apoi mitropolit al Heracleei din Tracia (sec. XI) este cunoscută și cîteva manuscrise se păstrează în marile biblioteci (v. K. Krumbacher, *Geschichte der Byzantinischen Literatur*, 2. Aufl. München, 1897, p. 211—212 și 215).

127_{9} *Theodor, episcopul Corsicei*, eroare pentru Teodorit al Cyrului (c. 393 — —c. 453) cunoscut comentator al *Psalmilor*, tradus și românește (*A fericitului Theodorit episcopul Kyrului Tîlcuire la cei o sută cinci zeci de psalmi ai prooroc - împăratului David*, trad. Iosif al Argeșului, București, 1840).

128_{1} *Nichifor, mitropolitul Syrului*, corect: Nichita, episcop de Serres, v. mai sus.

II

MANUSCRIPTUL DE LA HILINDAR, 1408

128_{17} N-am putut identifica manuscrisul în colecțiile din țară. Am corectat tacit inscripțiile, desigur bine transcrise, erorile datorîndu-se culegătorului.

128_{43} O ediție din 1856 a cărții lui Paul Lacroix (le Bibliophile Jacob) se afla în biblioteca lui Odobescu (*Catalogul*, J 13).

131_{5} Despre *Palaeographia graeca* a lui B. de Montfaucon, v. mai sus, p 546.

III

CĂRȚILE BANULUI PREDA BASARAB. 1519—21.

131_{24} Primul manuscris semnalat de Odobescu este ms slav nr. 262 al Bibliotecii Academiei, un minei pe luna ianuarie (cf. P. P. Panaitescu, *Manuscrisele slave*, vol. I, p. 357—358). Textul slav reprodus cuprinde cîteva erori pe care le-am îndreptat tacit.

131_{33} Traducerea are omisiuni și erori. Începutul este: „Cu voia Tatălui și cu ajutorul Fiului și cu săvîrșirea sfîntului Duh, s-a terminat această *carte în luna martie, ziua 17. S-a scris această însemnare* în sfînta mănăstire...". Mai departe: „să fie blestemat de *318* părinți" (luînd cifrele drept litere, Odobescu traduce 318 părinți prin „Dumnezeu Tatăl"). Numele copistului care a început este *Dieniș* (cf. P. P. Panaitescu, *Manuscrisele slave*, p. 358, nr. 262). N-am putut găsi al doilea manuscris menționat de Odobescu. I-am corectat tacit însemnarea reprodusă. O nepotrivire între traducere și text: „*23* (în text: *25*) de zile".

132_{28} Inscripția pietrei de mormînt a marelui ban Pîrvul Craiovescul a fost republicată de N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, vol. I, p. 196, nr. 411, după care am corectat textul reprodus de Odobescu.

133_{5} Preda era într-adevăr nu frate ci văr al lui Neagoe Basarab, a cărui mamă era sora lui Pîrvu I, tatăl lui Preda (N. Iorga, *ibid.*, p. 196, nota).

133_{10} *Engolpionul* semnalat și descris (obiect numit și *panaghiar*) a fost adus de Odobescu la Muzeul de antichități din București (cf. Gr. Tocilescu, *Catalogul Muzeului Național de Antichități*, Buc., 1901, p. 126—127; Sp. Cegăneanu, *Muzeul Național de Antichități. Secțiunea eclesiastică. Obiecte bisericești*, Buc., 1911, p. 39 și 40, fig. 16). Panaghiarul a fost prezentat la Expoziția universală de la Paris, în 1867 (cf. [Al. Odobescu], *Notice sur les antiquités de la Roumanie*, Paris, 1868, p. 79, nr. 4: *Panaghiar* ou dyptique pectoral (*engolpion*) en vermeil et émaux opaques et translucides; 1521, provenant du couvent de Bistritza, district de Vîlcea"). Odobescu reproduce corect inscripția (data trebuie interpretată: 1520—1521). Engolpionul se găsește în prezent în colecțiile Muzeului de artă din București, Secția de artă feudală (cf. *Inscripții medievale*, vol. I, p. 667, nr. 965).

133_{20} Aluzie la manuscrisul din 1521 descris mai sus, copiat de Dragomir.

133_{46} *Panaghiarul de la Snagov*, căruia Odobescu i-a acordat o deosebită însemnătate ca document, deslușind pe el data (dar data reală este 1490—1491, *Inscripții medievale*, vol. I, p. 665, nr. 961) zidirii mănăstirii și numele ctitorului, este descris și studiat pe larg în *Cîteva ore la Snagov*, unde dă și o reproducere a obiectului (*Revista română*, 2 (1862), p. 362—363; cf. comentariile ediției de față, p. 584—585).

IV

TREI TETRAVANGHELII SLAVONE SCRISE DE MÎNĂ. CALIGRAFIA ORNAMENTALĂ ȘI FERECĂTURILE ÎN VECHIME.

134_{13} Primul manuscris, *Tetravanghelul postelnicului Marcea*, adus de la Bistrița la Muzeul de antichități, este păstrat în prezent la Muzeul de artă din București, Secția de artă feudală, cota ms 7. Este descris de V. Brătulescu, în lucrarea *Miniaturi și manuscrise în Muzeul de artă religioasă*, București, 1939, p. 79—85 și pl. XXXV—XLV; cf. și *Inscripții medievale*, vol. I, p. 626—627, nr. 878. Odobescu revine mai departe asupra ferecăturii și manuscrisului.

Tetravanghelul de la Bistrița din 1537 a fost studiat și descris de A. I. Iațimirski pe vremea cînd codicele făcea parte din colecțiile Muzeului de antichități (v. *op. cit.*, p. 287—295, nr. 11—284). Nu se află în colecțiile Bibliotecii Academiei. Introducerea tradusă prezintă o curioasă asemănare cu aceea a ms slav 175 al Bibliotecii Academiei, mai vechi cu aproape un secol (1627), reprodusă, cu traducere, de P. P. Panaitescu, *Manuscrisele slave*, vol. I, p. 262–264.

135$_{20}$ Despre *Schitul Păpușa*, vizitat de Odobescu în 1860, v. mai departe.

137$_{29}$ Prin observațiile despre „tradiționalismul", „schematismul" "și „lipsa de vioiciune" a picturii bizantine, urmate îndată de aprecieri asemănătoare în legătură cu miniatura din cel de al treilea *Tetravanghel* slavon aflat la Bistrița, Odobescu își exprimă vederile sale despre arta Bizanțului, în care aprecia numai creațiile decorative, preferînd picturii răsăritene, „imaginative", pictura „naturală" „nemuritoarele tablouri, vii și animate, ale lui Raffael, Michel-Angelo, Leonardo da Vinci și ale atîtor pictori mari".

137$_{41}$ Fila de manuscris cu frumoasa miniatură pe care o va copia Trenk (v. reproducerea la V. Brătulescu, *op. cit.*, pl. XXXIII și descrierea, p. 77) a dispărut. Cp., în text, după copia lui Trenk, inscripția slavă a cărei traducere este „Hristos cheamă pe Petru și Andrei". Aprecierile lui Odobescu sînt hotărîtoare pentru atitudinea lui față de arta bizantină în genere (v. și mai sus). În atenția acordată de el pieselor de artă descoperite în vechile noastre mănăstiri trebuie văzută numai pasiunea cercetătorului, respectul și dragostea pentru trecutul culturii românești, dar nu emoția amatorului de artă, cîștigat, cum declară în atîtea locuri, pentru creațiile altei zone, cea a Occidentului unde își făcuse educația artistică.

137$_{46}$ Descoperirea *Erminiei* pictorilor de biserici, de către Didron la muntele Athos a fost considerată drept un mare eveniment în cercetarea artei postbizantine. Publicată în traducerea lui Paul Durand, dedicată lui Victor Hugo, opera a fost reeditată în text original sau traduceri (v. și ed. versiunilor românești de Vasile Grecu, *Cărți de pictură bisericească bizantină*, Cernăuți, 1936, VIII+826 p.). Numele zugravului căruia i s-a atribuit erminia este Dionisie din Furna, sat în ținutul Agrafa din Etolia.

139$_{32}$ *Icșirea din iad la a doua înviere* este cunoscuta temă a *Pogorîrii în iad*, interpretarea iconografică a unui text din *Evanghelia apocrifă a lui Nicodim*, singura reprezentare a învierii îngăduită în iconografia tradițională a Orientului creștin. Am îndreptat tacit textele slavone.

140$_{10}$ Convertirea corectă a anului „de la zidirea lumii" 7027 este 1 septembrie 1518 — 31 august 1519. V. descrierea, reproducerea și traducerea inscripției în ms rom. 3265 al Bibliotecii Academiei, f. 17, între însemnările lui Odobescu.

140$_{34}$ Marele postelnic Marcea apare în documentele sec. al XVI-lea (cf. *Documente privind istoria României*, veacul XVI, B. Țara Românească, vol. I, București, 1951, p. 55, nr. 51 și p. 75, nr. 74). Potrivit acestor documente, Marcea a ocupat dregătoria de postelnic mare între 24 apr. 1510 și 8 ianuarie 1512 (v. D. Mioc și colectiv, *Lista dregătorilor din sfatul domnesc al Țării Românești în secolele XV—XVII*, în *Studii*, 13 (1960), p. 580). Hrisovul în care e amintită jupînița Marga

din 9 ianuarie 1531 a fost publicat în *Documentele* citate, vol. II, p. 92–93, nr. 94; numele moșiei este *Gîrcovul*, nu Grăcovul.

141$_{10}$ *Hans Cranach*, eroare în loc de Lucas Cranach, cunoscutul pictor și gravor german (1472–1553). Cercetările mai noi atribuie ferecătura *Evangheliarului lui Marcea* unui atelier muntean (V. Vătășianu, *Istoria artei feudale în Țările Române*, vol. I, (București), 1959, p. 894) dar, după cum am văzut mai sus, Odobescu nu credea în existența unor „arte naționale" la noi, „pe acele vremuri de lupte războinice".

141$_{18}$ Cele *cîteva potire* sînt de fapt și cădelnițe, panaghiare, talere, păstrate în colecțiile Muzeului de artă din București, Secția de artă feudală. Sînt datate de la sfîrșitul sec. al XV-lea, pînă în 1520; v. *Inscripții medievale*, vol. I, p. 668–669, nr. 968 (potir); p. 562–563, nr. 728 (cădelniță); p. 571–572, nr. 749 (chivot), p. 603–604, nr. 828 (taler); p. 666, nr. 963 și p. 667, nr. 965 (panaghiare). Cf. și descrierile lui Odobescu în ms rom. 3265, f. 13 – 18.

141$_{31}$ Este un fapt dovedit de cercetările istoriei artei noastre medievale că meșterii argintari ai operelor plătite de domnii și dregătorii români ai secolelor al XV-lea — al XVII-lea erau sași din atelierele transilvănene (v. V. Vătășianu, *op. cit.*, p. 865 și urm.). Odobescu avea dreptate să facă legătura cu orfevreria germană (un Petru Meyer din Nüremberg era în Transilvania în 1515, *ibid.*, p. 885), dar în afara importurilor de peste munți, s-a dovedit și existența unei școli locale, muntene (*ibid.*, p. 893 și urm.)

V.

PRIMA TIPOGRAFIE DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ

Bine documentat asupra începuturilor tiparului în țările Europei răsăritene studiul lui Odobescu are deosebita însemnătate de a fi tratat cu competență și cu rezultate rămase în majoritatea lor valabile pînă astăzi, despre prima perioadă a tiparului românesc. Tot ce s-a scris ulterior în acest domeniu urmează drumul deschis de Odobescu care cel dintîi a scos la iveală, prin cercetări personale în vechile biblioteci mănăstirești, exemplare ale tipăriturilor lui Macarie, a cărui activitate a prezentat-o, cu mijloacele de informare disponibile în 1860, din Muntenegru și pînă în țara noastră. Pentru situarea corectă a contribuției lui Odobescu la acest capitol al istoriei culturii românești, trebuie observat că asupra începuturilor tiparului la noi informațiile erau foarte sărace pe timpul său. În 1848 T. Cipariu deschisese dezbaterea privind *Catehismul de la Sibiu* (1544), prin articolul *Care e cartea cea mai veche românească?* publicat în *Organul luminării*, nr. 54–55. Același autor știa de *Evangheliarul românesc* al lui Coresi din 1501 (*Chrestomația seau Analecte literarie*, Blasiu, 1858, p. 1–16), în timp ce, înainte cu două decenii Vasile Popp știa numai despre *Evangheliarul slavon* al aceluiași din 1562 (*Disertație despre tipografiile românești*, Sibiu, 1838, p. 12). V. Sopikov, I. Dobrowski și P. Schaffarik (citaţi mai departe de Odobescu) semnalaseră existenţa în Biblioteca sinodală din Moscova a unui *Tetravanghel slavon* din 1512, „tipărit undeva în Ungrovlahia". Dar meritul de a fi stabilit originile tipăriturilor executate din intenţie şi cu cheltuială românească şi de a fi pus problema (în care cercetarea ştiinţifică nu şi-a spus nici azi ultimul cuvînt) a existenţei unei tipografii pe plaiurile noastre la 1507, aparţine lui Alexandru Odobescu. Iată de ce nimeni nu va citi fără recunoştinţă şi respect studiul său despre *Prima tipografie din Ţara Românească* prin care fixează o dată cu care cultura noastră se mîndreşte, aceea a începuturilor tiparului la noi, sau nu va privi fără emoţie însemnările din 1860 în care, în chilia sa de la Bistriţa, cărturarul îşi punea (cu răspunsuri neaşteptat de corecte) primele întrebări asupra datei, originei şi semnificaţiei exemplarului din *Liturghierul lui Macarie* descoperit de el în biblioteca mănăstirii (v. Arhiva Al. Odobescu, Biblioteca Academiei, mapa IV). Folosit de numeroşi cercetători ai istoriei tiparului slavo-român, de la Emile Picot şi Hasdeu pînă la N. Iorga, I. Bianu şi P. P. Panaitescu, citat încă pentru ipotezele sale fericite, este curios cum studiul lui Odobescu a putut scăpa lui St. Novaković care, descoperind în Biblioteca Universităţii din Belgrad un exemplar din *Liturghierul lui Macarie* se grăbea, optsprezece ani după Odobescu, să-l semnaleze ca „necunoscut pînă acum în bibliografie", în nota : *Vlaško-bulgarski liturgijar od god 1507, u bibliografii do sad nepoznat*, în *Starine*, 11 (1879), p. 207—208.

142_{33} Pentru compararea informaţiei lui Odobescu cu cele mai noi rezultate ale istoriei tiparului, v. Lucien Febvre et Henri-Jean Martin, *L'apparition du livre*, Paris, 1958, p. 60 şi urm. Laurent Janszoon zis Coster ar fi descoperit tiparul înainte de 1441, dar nu în 1420.

143_{6} Cartea tipărită de Albrecht Pfister (Ulrich Bömer, *Edelstein*, Bamberg, 1462) are însemnătate prin faptul că este cea dintîi ilustrată. Cei *doi germani* care înfiinţează tiparniţe la Lubiaco şi Roma sînt Sweynheim şi Pannartz (1465—1467). Nicolas Jenson publică în 1470 la Veneţia opera lui Cicero *Epistolae ad Atticum*.

143_{38} *Liturghierul* slav din 1483 pare să fi fost tipărit la Veneţia (Iosip Vajs, *Editio princeps glágolskago missale stampanoga god 1483*, în *Strena Buliciana*, Zagreb-Split, 1924, p. 733—735). Se cunosc *cinci* cărţi slave tipărite de Schweipoldt Fiol în 1491 (*Octoih*, *Ceaslov*, *Triod*, *Triod înflorat şi Psaltire*). A. I. Sobolevski presupune că ele au „la temelia lor texte de origine românească" (P. P. Panaitescu, *Liturghierul lui Macarie (1508) şi începuturile tipografiei în Ţările Române*, studiu introductiv la reeditarea *Liturghierului*, (Bucureşti, 1961), p. XXXVIII).

144_{1} Este vorba de *Evangheliarul slavon* tipărit la Braşov în 1562 de Coresi (I. Bianu şi N. Hodoş, *Bibliografia românească veche*, t. I, Bucureşti, 1903, (citat în continuare *BRV*), p. 46—49, nr. 11).

144_{14} *Octoihul*, 1493 şi *Psaltirea*, 1495, tipărite de Macarie la Cetinie din porunca lui Gheorghe Ţernoievici (1492—1496), domnul Zetei.

145_{5} *Radul beyul vlahilor* este Radu cel Frumos (1462—1474, nu 1476, cînd domnea Basarab Laiotă).

146_{47} Scrierile aşteptate ale lui Ion Maiorescu vor apare peste cîţiva ani sub titlul *Din itinerariul în Istria* în *Convorbiri literare*, 2 (1868), 6 (1872), şi *Vocabular istriano-român*, în aceeaşi revistă, 6 (1872), 8 (1874), apoi în volum, Bucureşti, 1874.

147_{9} Cf. *Inscripţii medievale*, vol. I, p. 562—563, nr. 728 şi descrierea lui Odobescu în ms rom. 3265, f. 13.

147_{15} Cf. V. Vătăşianu, *op. cit.*, vol. I , p. 902. Căţuia se păstrează la Muzeul de artă din Bucureşti, Secţia de artă feudală.

147_{38} Cf. *Inscripţii medievale*, vol. I, p. 571, nr. 749 şi descrierea lui Odobescu în ms rom. 3265, f. 13. V. Vătăşianu, *op. cit.*, p. 899.

147_{43} Cf. V. Vătăşianu, *op. cit.*, vol I, p. 943 ; obiectele se păstrează în colecţia citată. Data acoperămîntului de catifea albastră este însă 4 *august* (nu iulie) 1514 (cf. *Inscripţii medievale*, vol. I, p. 735, nr. 1096 ; cf. şi ms. rom. 3265, f. 16). Catifea este luat din turc. *katifa* (cf. *Dicţionarul limbii române*, 1940, s.v.), iar nu invers.

149_{9} Cf. V. Vătăşianu, *op. cit.*, vol. I, p. 942—943 (patrafir de la Barbu Craiovescu, 1521, provenit de la Bistriţa).

149_{34} Un exemplar din Ducange, *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, Paris, 1840—1857, fost în biblioteca lui Odobescu, este semnalat în *Catalog*, D 39.

150_{1} V. despre *Tetraevanghelul slav*, din 1512, *BRV*, t. I, p. 1—21 şi t. IV, p. 165—167 ; Al. Grecu (P. P. Panaitescu), *Contribuţii la începuturile tipografiei slave în Ţara Românească*, în *Studii şi cercetări de bibliologie* ; 1 (1955), p. 233—238. Ambele exemplare (tirajul de lux pe pergament şi cel obişnuit pe hîrtie) au fost aduse de Odobescu la Muzeul de antichităţi, de unde vor trece apoi în alte colecţii (v. mai jos).

150_{30} Ca şi în celelalte reproduceri de texte apar şi aci erorile obişnuite ale culegătorului ; dar şi ale editorului care, preocupat de fidelitatea transcrierii, nu modernizează punctuaţia şi nu marchează prin majusculă numele proprii. Am corectat tacit, după confruntarea cu originalul.

150_{47} După cum se arată în studiul însuşi, Trenk a copiat începutul *Evangheliei lui Ioan* din *Tetravanghelul slav* pe care Odobescu îl datează greşit 1514, iar Trenk, tot greşit, 1521. Acuarela lui Trenk a fost reprodusă de V. Brătulescu, *Miniaturi şi manuscrise*, pl. XXXIV, drept copia unui manuscris dispărut, din 1521 (*ibid.*, p. 77—78). Eroarea trece la V. Vătăşianu, *op. cit.*, p. 913. Altă eroare la Brătulescu este interpretarea iniţialelor МΛ — РБ din partea superioară a vinietei : scrise la piciorul crucii ele nu înseamnă *Mihail rabu Bojii*, ci *Mestolubnoe rai bîst'* („Locul bucuriei este raiul"), ca în toate reprezentările *Răstignirii* din iconografia slavă.

152_{24} Îndreptări la traducere : *Domnezeu păzitul* — de Dumnezeu păzitul ; *însuşi ţiitor* — autocrat ; *să corectaţi* — să ne binecuvîntaţi ; *pe Tatăl dintru care toate sînt* — pe Tatăl, dintru care toate <s-au făcut>, pe Fiul prin care toate <s-au făcut>, pe Sfîntul Duh întru care toate <s-au făcut> ; *să aflaţi pace, linişte* — să aflăm pace şi milă ; *preotul Macarie* — ieromonahul Macarie. *Însuşi ţiitor pentru samodrăjavin*, traducea Peşacov, funcţionarul Comisiei documentale (v. Emil Vîrtosu, *Titulatura domnilor şi asocierea la domnie în, Ţara Româ-*

nească și Moldova, /București/, 1960, p. 201. Traducerea a fost reprodusă cu mici modificări în *BRV*, t. I, p. 17–18.

152_{39} *Anul corespunde cu 1514 de la Christos* — curioasă eroare, de vreme ce convertirea exactă a anului „de la zidirea lumii" (7020) i-ar fi învederat autorului că se află în fața aceluiași tiraj ca și cel cercetat de V. Sopikov la Moscova, ceea ce i-ar fi scutit conjectura gratuită din notă.

153_{6} Odobescu descrie *Liturghierul lui Macarie*, din 1508, întîia tipăritură din țara noastră a cărei descoperire îi este datorată. Cercetările ulterioare sînt rezumate, cu importante adaose, de P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. VII și urm. Autorul citat a stabilit că din caietul B (al doilea) au existat două tiraje cu numeroase deosebiri de ortografie. În descrierea cuprinsului, se cuvin îndreptate erorile : *A între sînți* — A celui întru sfinți ; *al Cesariei și al Cappadociei* — al Cesareei Capadociei. Am corectat tacit textul slav. În traducerea epilogului, de corectat : *ostenindu-se și* — ostenindu-se pentru aceasta ; *monah și preot* — ieromonah ; *1 zi* — 10 zile.

153_{42} *cu șapte ani înainte de tipărirea Tetravangheliei. . . la 1507*, erori decurgînd din datarea greșită a *Tetraevangheliei* (1514), ca și a *Liturghierului* (1507). Data corectă este 1508. Eroarea din urmă nu poate fi însă reproșată lui Odobescu deoarece el nu putea ști că Macarie nu folosea stilul în care începutul anului era la 1 septembrie ca în sistemul cronologic oriental, ci pe cel de la 1 ianuarie folosit în Apus (v. P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. XIV–XVI).

154_{3} Ipoteza imprimării la Veneția a edițiilor macariene, reluată în anii din urmă de Virgil Molin cu argumente de ordin tehnic, a fost documentat respinsă de P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. XLVIII–LII.

154_{9} Despre *Mineiul* din 1538 și în general tipăriturile lui Bojidar Vuković v. D. Medaković, *Grafika srpskih štampanih knjiga XV–XVII veka*, Belgrad, 1958, 275 p.

154_{19} Despre *Molitvenicul slav* al lui Petru vodă, v. *BRV*, t. I, p. 23–29, nr. 6 (greșit 5). Apărută la Tîrgoviște cu data de 10 ianuarie 1545, în noua tiparniță a lui Dimitrie Liubovici, cartea a fost poruncită de Petru, fiul lui Radu Paisie, ale căror nume sînt menționate în predoslovie. Succesorul lui Radu Paisie fiind Mircea Ciobanul (din martie 1545) sînt explicabile dubiile lui Odobescu asupra identității lui Petru vodă. După cum arată în notă, autorul cunoștea doar o filă din *Molitvenic*, cumpărată de la maiorul Pappazolu. Așa se explică și data greșită (1534–1535?) a reproducerii executată de Trenk și publicată în *Revista română*, 1 (1861), p. 820–821.

156_{5} *Frumoasa ediție a Evangheliilor din 1512 și 1514* : Odobescu face distincția — eronată — între *Tetraevanghelul* descris de Sopikov cu data de 1512 și cel descoperit la Bistrița, pe care-l datase 1514.

56_{22} Ipoteza lui Odobescu privind identitatea între Macarie tipograful și Macarie Mitropolitul Țării Românești din vremea lui Neagoe Basarab, admisă și de N. Iorga, E. Picot și alți autori, a fost recent reluată de Djurdje Radojčić, *Sprsko-rumunski odnosi XIV–XVII veka*, Novi Sad, 1956, p. 20–21. V. însă argumentele contrare ale lui P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. LVII-LVIII care crede că Macarie a murit curînd după imprimarea *Tetraevanghelului* din 1512, ceea ce ar explica și întreruperea pentru cîteva decenii a activității tipografice în Țara Românească.

157_{31} *Alzii*, *Estienii*, *Elzevir*, numele reputatelor familii de erudiți umaniști și tipografi din sec. XV-XVII : Aldo, Paolo și Aldo cel tînăr *Manuzzi*, Charles, François, Henri I, Henri II, Robert I și Robert II *Estienne*, Ludwig *Elsevier* și cei cinci fii ai săi, toți tipografi.

158_{23} Presupunerea că tiparnița domnească în care a lucrat Macarie între 1508–1512 ar fi funcționat la mănăstirea Dealului a mai formulat-o Odobescu în ms rom. 3265. Majoritatea cercetărilor înclină pentru localizarea tipografiei la Tîrgoviște și mai exact alături de oraș, la mănăstirea Dealului (v. discuția la P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. LII-LIII).

158_{35} Data clădirii mănăstirii Dealul este prima jumătate a sec. al XV-lea (înainte de 1431). Odobescu se referă la reconstruirea ei (pisania poartă data 1500, iar pisania clopotniței 1499). În traducerea pisaniei de la Govora de îndreptat : „Au găsit această mănăstire, biserica, pustie și stricată".

158_{43} Îndreptări în pisanie (cf. N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, fasc. I, p. 194, nr. 409) : pomenește-*să* a fi zidită *întîi* ; *carele aici* ; *iară* după *aceaia* ; *Mihnei* vodă ; *silind* ; *direage* ; *pohtă* ; *iară*. V. și un alt fragment din text privind ajutoarele lui Preda Brîncoveanul, mai departe, în text, p. 262, n. 2.

159_{7} Documentul din 24 martie 1495, păstrat la Arhivele Statului, București, S.I., nr. 94, a fost publicat în *Documente privind istoria României, veacul XIII, XIV și XV*, B. Țara Românească, [București], 1953, p. 230, nr. 239. Compararea celor două traduceri vădește următoarele deosebiri : *am dat și am adăogat* — am dăruit ; *Radul și jumătate de la Paraschiva. Și nimenea din neamul meu să nu aibă voie a se amesteca la această vie* — Raicu și cealaltă jumătate a fost părăsită <*loc rupt*> să aibă a face <rupt> Raicu <rupt> rudelor ; *a se strîmtora* — să pîrască ; *cu frații, eu* — cu frații, măcar și eu ; *să-l bată* — să-l ucidă ; *Braico* — Branco ; *Ștefan, Ruda* — Ștefan Buda ; *Lațco și Oancea* — Lațco Oancea, *Hanco* — Hacico ; *Goliianov* — al lui Golian ; *Stoianca* — Stoica ; *Ștefanov* — Ștefan.

159_{41} Despre Schitul Iezerul v. și însemnările lui Odobescu din 1860 (în *Anexa* volumului de față).

160_{20} Datele din paranteze atestă funcționarea tipografiilor prin publicarea unor cărți ca : *Invățături preste toate zilele*, Cîmpulung, 1642 ; *Evanghelie învățătoare*, Dealu, 1644 ; *Indreptarea legii*, Tîrgoviște, 1652.

160_{29} Pentru ipoteza că Macarie a fost chemat la curtea munteană de Maxim Brancovici pledează și P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. XLVI–XLVII.

160_{38} Prima carte tipărită în Serbia este din 1531 (*Molitvenicul* de la Gorajde) ; în Rusia, începuturile tiparului pot fi stabilite către 1553 dacă ținem seama de edițiile anonime și nedatate (L. Febvre, H. J. Martin, *op. cit.*, p. 308, 360).

160_{44} *O lacună de o sută treizeci de ani și mai bine* (chiar pornind de la anii
1507, 1514, corect: 1508 și 1512, perioada activității lui Macarie)
nu a existat în istoria tiparului românesc. Dar Odobescu nu datase
decît aproximativ *Molitvenicul* lui Petru voevod (din 1645, v. mai
sus), nu cunoștea tipăriturile lui Dimitrie Liubovici din a doua ju-
mătate a sec. al XVI-lea, nici activitatea diaconului Coresi în Țara
Românească, așa încît ia drept început al unei noi perioade în istoria
tiparului nostru anul 1640 (*Pravila de la Govora*). V. pentru activi-
tatea din timpul „lacunei", *BRV*, t. I, p. 552–553 și t. IV, p. 323
(lista cărților apărute între 1535–1640).

161_{6} Primul exemplar descris de Odobescu din *Tetravanghelul slav* din
1512 se păstrează la Biblioteca Academiei, Secția Cartea rară, cota
CRV 3, iar al doilea la Muzeul de artă din București, nr. inv. Tp. 1.

161_{23} *Jupan Manea* este Manea Perșanul, clucer, apoi mare vornic. Hri-
sovul lui Neagoe Basarab este din 16 septembrie 1519 (nu 1518),
publicat în *Documente privind istoria României, veacul XVI*, B.Țara
Românească, vol. I, p. 149–152, nr. 151. Documentul din 8 ianuarie 1664
(7172) se păstrează la Arhivele Statului, București, m-rea Seaca —
Mușetești, I/I și ms 712, f. 409, 410 și 545.

162_{20} Transcrierea inscripției datînd din 1660–1664 are unele mici erori
de litere pe care le-am îndreptat tacit în text (în *Revista română*
textul fusese cules cu cirilice). Cf. și copia lui Odobescu din ms. rom.
3265, f. 2 și *Inscripții medievale*, vol. I, p. 630–631, nr. 884.

PSALTIREA TRADUSĂ ROMÂNEȘTE DE DIACONUL CORESI. TIPĂRITĂ LA 15<7>7

În ediția definitivă *Scrieri literare și istorice* a lui A. I. Odobescu, volumul I, București Editura librăriei Socec & Comp., în secțiunea III — *Literatură și arheologie din Revista română, 1861–1862*, p. 333–371, scriitorul republică în două articole părți din amplul studiu publicat în 1861–1862 în *Revista română*[1]: *Despre unele manuscripte și cărți tipărite aflate în mănăstirea Bistrița* (Districtul Vîlcea în România).

Primul articol intitulat: *Despre odoarele manuscriptele și cărțile aflate în mănăstirea Bistrița* (Districtul Vîlcea în România), în care se reia cu mici deosebiri introducerea vechiului articol, a fost socotit ca variantă a textului publicat în *Revista română* și nu se reeditează integral în ediția de față.

Al doilea articol publicat în ediția din 1887 sub titlul *Psaltirea tradusă românește* de *diaconul Coresi*. Tipărită la 1557 < sic>, (p. 348–371) este reluarea capitolului VI din studiul publicat în 1861–1862.

Textul articolului despre *Psaltirea* lui Coresi este numai parțial asemănător în cele două ediții din 1861 și 1887.

Modificările introduse de Odobescu în redacția din 1887, o deosebesc de prima ediție și justifică retipărirea integrală în ediția de față ca un articol independent, respectînd astfel dorința manifestată chiar de autor prin reeditarea din 1887.

Titlul articolului, asemănător cu acela al capitolului VI din ediția 1862, omite numai indicația locului unde a fost tipărită, *în Brașov* și anul exact 1577, care în ediția din 1887 este tipărit greșit 1557. Textul merge paralel aproape pînă unde se reproduce postfața, după care, în ediția din 1887, urmează comentarii despre limba română, apoi ambele ediții reiau textul comun pînă la transcrierea psalmului 136.

În prima ediție, Odobescu ține în mod special să reproducă textul în limba slavă, în timp ce în a doua ediție renunță complet la acesta.

Notele sublinieare din ediția a II-a sînt simplificate prin renunțarea la transcrierea psalmului 136 în limba greacă și latină.

---

[1] Cf. aici p. 538–540

Pentru a fi în concordanță cu stadiul cercetărilor filologice la 1887, adaugă la sfîrșitul articolului o notă despre ediția *Psaltirei* lui Coresi, publicată în 1883 de B. P. Hasdeu.

Ca și în alte texte din aceeași epocă, dar ceva mai rar, *a* este redat prin *é* (*déca*); *ă* este redat prin *ĕ* (*pĕtrund*, *pĕnă*); *î* prin *ê* și prin *ô* (*rônduri*) și prin *û* (*adûnc*); *e* la început de silabă precedat de vocală este diftongat, dar precedat de consoană, rămîne *e* (*pele*); triftongul *iea* este menținut în verbul *a lua*, *iea*; *z* este notat cu *j* (*jețuit*); *ç* din *provençali* nu-l putem considera *ț*, fiind probabil vorba de sedila adăugată lui *c* înaintea lui *a*; întîmplător mai apare o reduplicare de consoană la un neologism (*suggerate*), terminația *iune* pentru substantivele feminine terminate în *ie* este peste tot adoptată, genitiv-dativul feminin singular oscilează între terminațiile *ii* și *ci* (*limbei*).

Ca influențe etimologiste și italienizante semnalăm transcrierea *vărbește* și *cestiune*,

Din curiozitățile lexicale notăm : *nemlădiită*, *răpejiune*, *pernicios*, *ajutăm* pentru *adăugăm* *ciudisme*...

Textele psalmilor tipărite cu caractere chirilice au fost transcrise cu caractere latine fără intervenții pentru a se putea urmări felul în care Odobescu înțelege să transcrie un text vechi.

Greșelile de tipar de tipul : *perspicitate*, *ordina cronologică*, psalmul 137 în loc de 136 s.a. au fost transcrise corect.

Din compararea celor două texte ale *Psaltirei* editate în 1862 și 1887, este evident că Odo-bescu încearcă să modernizeze textul în ultima ediție; un exemplu de reținut este că în timp ce în prima ediție titlul *chrestomației* lui Cipariu este redat ca în original, cu vechia ortografie, în 1887 titlul este transcris cu ortografia modernă.

NOTE

Din introducerea studiului trebuie subliniat îndemnul lui Odobescu, la trei ani după Unirea politică a principatelor, pentru realizarea acelei unități a culturii și științei poporului nostru pe care numai „comunicațiile intelectuale", și „propagarea întinsă a ideilor, care ar proveni dintr-un schimb neîncetat al producțiunilor culturii românilor" o puteau asigura. Odobescu vede în această colaborare culturală a românilor din diferitele provincii condiția desăvîrșirii unității naționale. Rezultatele acestei colaborări sînt de ordin științific și educativ, dar și politic : „Numai astfel am dobîndi un simțămînt neted și adînc de naționalitatea noastră; numai astfel am putea prețui mai bine puterile noastre morale; numai astfel am putea urma o cale aleasă și cumpănită după adevăratele noastre mijloace și trebuințe".

Exemplul unei asemenea activități îl vede Odobescu în opera întinsă de filolog și istoric literar a lui Timotei Cipariu, neobosit cercetător al limbii și scrierilor românilor de pe întregul teritoriu al vechii Dacii, ale cărui rezultate i se par însă învățatului din București puțin cunoscute peste Carpați. El face rezervele cuvenite față de reprezentantul unui curent filologic căruia îi va combate concluziile, lăudîndu-i acum metodele : „lucrarea sa [*Crestomația* lui Cipariu], e întreprinsă după adevăratele baze ale științei filologice <. . . > în mai dese rînduri executată cu talent și perspicacitate". „Mai ales culegerea sa de exemple din scrierile vechi românești e foarte folositoare".

Aceeași introducere exprimă concepția lui Odobescu despre menirea cercetărilor științifice : el este pentru răspîndirea lor în rîndurile marelui public, pentru „popularizarea cercetărilor", pentru „propagarea întinsă a ideilor".

165_{12} În vechea bibliografie românească nu s-a păstrat nici o *Psaltire* tipărită în limba noastră înaintea aceleia a lui Coresi de la 1570. Mențiunea lui Cipariu că o *Psaltire* a lui Coresi de la 1560 sau 1562 „se afla în Iași" îngăduie presupunerea că acest autor se referă la exemplarul de care s-a servit G. Săulescu la întocmirea *Glosarului* său pentru vechi texte românești. Este vorba desigur de același exemplar amintit mai departe de Odobescu într-o notă din ed. de la 1887 a aceluiași studiu, ca „pierit într-un foc la răposatul profesor G. Săulescu" și descris drept pierdut de I. Bianu și N. Hodoș, în *Bibliografia românească veche* (*BRV*), t. I, București, 1903, p. 52–53, nr. 14, după *Glosariul Psaltirei lui Koresi din 7076* (*1568*) elaborat de George Săulescu, publicat de T. Codrescu în *Buciumul român*, Iași, 1 (1875), p. 289–304 și urm.

165_{28} *Psaltirea* lui Coresi din 1577 prezentată de Odobescu în acest articol a fost republicată în facsimile de B. P. Hasdeu, sub titlul *Psaltirea publicată românește de diaconul Coresi, reprodusă cu un studiu bibliografic și un glosar comparativ*, t. I : *Textul*, Buc., Ed. Academiei Române, 1881, 66 p. Aceasta nu este prima carte imprimată în limba română și desigur nici *Psaltirea* la care se referea Cipariu, cu care o identifică Odobescu, deoarece Coresi mai imprimase, cum se știe, o *Psaltire românească* la Brașov în 1570. *Învățătura creștinească* amintită de Cipariu ca apărută la Sibiu în 1546, de a cărei existență se îndoiește Odobescu, este într-adevăr prima tipăritură românească, scoasă la *1544* în acel oraș, după cum dovedesc documente descoperite mai tîrziu (Cf. *BRV*, t. I, p. 21–23, nr. 4 : *Catechismul românesc*). Cipariu însuși, care văzuse cartea pe la 1838 în biblioteca mănăstirii din Blaj, bănuia că este în fața primei tipărituri românești, v. articolul său *Care e cartea cea mai veche românească?*, în *Organul luminării*, 1848, nr. 54–55.

Exemplarul din *Psaltirea* de la 1577 descoperit și studiat de Odobescu se găsește azi la Biblioteca Academiei, Secția cartea rară, fondul de cărți vechi românești, unde a fost depus după ce aparținuse succesiv Bibliotecii Centrale a Statului (donată de Odobescu) și Muzeului de antichități din București.

165_{37} Erori în transcriere : *văzui* — văzuiu; *în limba* — în limba <lor>; *întunerec* — întunearec. Cp. și *BRV*, t. I, p. 63–67, nr. 19.

166_{16} Referința la I. A. Fabricii, *Bibliotheca graeca sive notitia scriptorum veterum graecorum*, editio nova, curante G. Ch. Harles, Hamburgi, 1808, vol II, p. 522, no. VII corectează pe Tim. Cipariu, care în *Crestomatică seau Analecte literarie*, Blasiu, 1858, p. XVIII, nota, indicase p. 772, nr. VI. Lucrarea lui Dimitrie Procopiu este *Succinta eruditorum graecorum superioris et praesentis saeculi recensio conscripta mense iunio anno Christi 1720, transmisaque Bucaresto et nunc primum edita cum latina versione* [de Fabricius, *op. cit.*].

166_{26} Referința este dată tot după T. Cipariu, *op. cit.*, p. XVIII, nota care amintește însă (de asemenea după Crusius) și de alte epistole „netipărite către același de la Maxim Marguniu mai multe dein an. 1591”.

166_{28} *Istorie bisericească* [pre scurt], trad. de [pah. Alecsandru] Geanoglu Lesviodacs, [Buc., 1845]: *Catalog hronologhic de patriarhii Constantinopolii*, p. 372 amintește de un Mitrofan al III-lea în 1565 și 1572–1575.

166_{32} Documentul la care se referă Odobescu avea, fără îndoială, data greșită, sau era deteriorat tocmai la locul datei din care se va fi păstrat numai prima cifră 7 <000>, după cum a presupus și N. Hodoș, *Un fragment din Molitvenicul diaconului Coresi*, în *Prinos lui D. A. Sturdza*, București, 1903, p. 238–239, nr. 3. Primii Coresi din Țara Românească sînt atestați documentar începînd din 1527.

166_{38} Documentele amintite de T.Cipariu, *op. cit.*, p. XIX, n. 1, dar despre soarta cărora, după cum remarcă Odobescu, „domnia lui nu ne spune”, sînt publicate de același în *Archivu*, p. 102, 181 etc. Încheierea lui Odobescu – „din toate acestea putem conchide că familia Coresilor, originară din Chios < . . . > mai din vreme sau mai tîrziu, s-a așezat în țară la noi, unde, pe la sfîrșitul secolului al XVI-lea, a obținut diplome de la voievozii români” – este, totuși, grăbită, deoarece din izvoarele cunoscute de el ca și din cele descoperite mai tîrziu nu apare altă legătură decît acea de nume între Coresii din Hios și cei din Țara Românească, constatare la care au fost reduși și istoricii noștri literari de mai tîrziu (cf. N. Cartojan, *Istoria literaturii române vechi*, vol. I, București, 1940, p. 56). Nici a doua parte a concluziei lui Odobescu nu este mai întemeiată. Între Coresii contemporani din Țara Românească și diaconul Coresi nu apare din documente o legătură precisă (*ibid.*), iar încercările lui Nerva Hodoș, *art. cit.*, p. 235–247 și St. Nicolaescu, *op. cit.*, p. 265–270, de a desluși originea tipografului din Tîrgoviște și Brașov, sau de a-i stabili spița genealogică, nu au fost acceptate drept convingătoare de către cercetători, problema rămînînd încă deschisă.

167_{8} Prima carte românească tipărită de Coresi a fost *Întrebare creștinească*, Brașov, 1559 (Vezi descrierea în *BRV*, t. IV, p. 6–7, nr. 4 și studiul lui D. R. Mazilu, *Diaconul Coresi*, Ploiești, 1933, p.17–42]. Textul a fost tipărit de I. Bianu, *Întrebare creștinească*, București, 1925 (Academia Română. Secțiunea literară. Texte de limbă din secolul XVI reproduse în facsimile, I). Eroarea lui Odobescu de a considera că diaconul Coresi „traduse mai întîi pe românește o Psaltire” este explicabilă prin data tîrzie (1921), a descoperirii *Întrebării creștinești* (v. Andreiu Bîrseanu, *Catehismul luteran românesc*, în *Analele Acad. Rom.*, s. III, Mem. lit., 1 (1924), p. 33–40).

Coresi însă nu traduce ci doar modifică și tipărește tălmăciri românești manuscrise ale *Psaltirii*, din prima jumătate a veacului al XVI-lea (cf. Al. Rosetti, *Limba română în secolele al XIII-lea – al XVI-lea*, [Buc.], 1956, p. 194).

167_{8} Titlul exact (în ortografia actuală) și datele bibliografice ale cărții sînt : *Cartea ce se cheamă Ev<anghe>lie cu învățătură, de în tuspatru ev<anghe> liștii aleasă și de în multe dumnezeești scripturi și dată besearicii lui dumnezeu în toate dumineci<le> a se ceti, așîjderea și la dumnezeeștile praznice și la ale altor sfinți, spre învățătura creștinilor oameni, către deșteptarea sufletului și a trupului. Și cu ajutorul lu<i> dumnezeu tipărită această sfîntă carte Ev <anghe> lie cu învățătură, în anii și în zilele măriei lu <i> Batăr Criștov, cu mila lu<i> dumnezeu voevod în toată Țara Ungurească și în Ardeal și în toți săcuii, și în zilele marelui de dumnezeu luminat arhiep<is>copului Ghenadie, ce<->au fost spre tot despusul măriei lui, cu mila lu<i> dumnezeu crămuitoriu legiei creștinească. Atunce era despuitoriu în toată Țara Românească bunul creștin și dulce Mihnea Voivodă și spre despusul domniei lui crămuitoriu legiei creștine marele Serafim arhiep<is>cupul. E cu ajutoriul lui <i> dumnezeu și cu voia acestor tuturor, și a sfatului mieu și al ăltor, eu jupănul Hrăjilă Lucaci județul Brașovului și a tot ținutul Brăsei, Jăluii și dedŭ de le tipării, în lauda tatălui și fiului și d<u>hului sf<în>t, în cetatea ținutului domniei meale în Brașov. Și se<->au început această carte a se tipări după întruparea fiiului și cuvîntul lu<i> dumnezeu la o mie 580 a ot bitiia 7088, în luna lu<i> dechemvrie 14 dn. Și se<->au săvrășit lucrul la o mie 581, a ot bitiia 7089, în luna lui iunie 28 dnĭ.* In folio, de [317] f. (Cf. *BRV*, t. I, p. 85–93, nr. 29).

167_{9} Fragmentele din predoslovia *Evangheliei cu învățătură* sînt date după [*Crestomatia seau*] *Analecte literarie* de T. Cipariu, [Blasiu, 1858, p. 44–45 nota]. Odobescu schimbă peste tot în textul reprodus vorbirea de la prima la a treia persoană. Cf. textul integral al predosloviei în *BRV* t. I, p. 88–92.

167_{21} Lipsind începutul cu foaia de titlu a exemplarului păstrat din *Liturghier* (același cu cel descris de Cipariu), iată epilogul (tradus) al cărții : „Începutu-s-au aceste sfinte cărți numite Liturghia în zilele binecredinciosului domn Io Mihnea voevod a toată Țara Ungrovlahiei și în zilele preamarelui și prea înălțatului Batăr Jigmon voevodul Ardealului, luna lui august 1 zi, și sfîrșitu-s-au în luna lui septembrie 25 zile, în minunata cetate a Brașovului. Eu păcătosul Șerban, fiul diaconului Coresi, isprăvitoriul Pop Miha<i> din aceeași cetate brașovenească, la anul 7076 [= 1588], crugul soarelui 11, al lunei 8, temelia 1, epacta 6”. 105 [–106] f. (v. *BRV*, t. I, p. 99–100, nr. 32).

167_{24} Față de informațiile date de Odobescu după Cipariu cercetările mai tîrzii nu au adăugat prea mult la cunoașterea Coresilor din Țara Românească. Documentele amintesc de un Coresi „grămăticul” („diacul” sau „pisețul”) utilizat în cancelariile domnești din Tîrgoviște și București între 1527–1538, apoi de un Coresi logofătul din Miroslăvești, fiu al altui Coresi logofătul (poate grămăticul amintit) pe la 1560. Acesta scrie acte în București la 1568 și primește întărituri pentru mai multe moșii și pămînturi, la 1572, de la Alexandru, fiul lui Mircea Ciobanul. Fiul lui a fost logofătul Bunea. Activitatea tipografică a lui Coresi s-a desfășurat în Brașov unde tipărește *Octoihul slavonesc* în 1556–1557, apoi în Tîrgoviște unde scoate un *Triod-Penticostar* între 1557–1558, după care, întors la Brașov în 1559 începe tipărirea seriei de cărți în limba română încheiate la 1581 prin *Evanghelia cu învățătură*.

167_{32} Observația lui Odobescu că inițialele din *Liturghierul lui Macarie* au fost utilizate ulterior în tipăriturile lui Coresi reprezintă prima formulare a unui argument de ordin tehnic în favoarea tipăririi în țară a *Liturghierului* de la 1508, servind astfel la stabilirea anului de început a tiparului românesc. Argumentul a fost reluat și întărit cu mai multe exemple din tipăriturile lui Liubavici și Coresi în studii publicate cu prilejul împlinirii a 450 de ani de la apariția *Liturghierului lui Macarie* (cf. P. P. Panaitescu, *Începutul tipografiei în Tara Românească*, în *Prima Sesiune științifică de bibliologie și documentare*, București, 1957, p. 269 și, de același *Liturghierul lui Macarie (1508) și începuturile tipografiei în Țările Române*, introducere la reeditarea *Liturghierului*, [București, 1961], p. LX.

168$_{13}$ Deși își pusese „întrebarea dacă aceasta e chiar limba românească, astfel cum o vorbeau pămîntenii într-unul oarecare din ținuturile românești cu vreo doi secoli și jumătate înapoi" sau numai încercarea unui traducător nedibaci din slavonește, în restul articolului Odobescu crede că limba lui Coresi „poate să fie limba compatrioților săi contemporani", citînd apoi din ea „spre a da un exemplu, atît de grațiile cît și de sărăcia limbei românești celei vechi". Cercetările ulterioare ale lingviștilor la care îndemna Odobescu au stabilit că limba textelor tipărite de diaconul Coresi este caracteristică sudului Ardealului și Țării Românești : „Se admite că diaconul Coresi vorbea limba comună din regiunea Tîrgoviștei ; dintre colaboratorii săi, preoții Iane și Mihai de la biserica sf. Nicolae din Șcheii Brașovului vorbeau graiul din jurul Brașovului". (Al. Rosetti, *Limba română în secolele al XIII-lea — al XVI-lea*, [București], 1956, p. 67).

169$_{3}$ Odobescu face aci o primă recapitulare, sintetică, a influențelor slave asupra limbii române. Distingînd între aportul slav popular, primitiv, cel cărturăresc și influența rusească, autorul atrage atenția asupra riscului de a denatura limba prin tendința înlocuirii tuturor slavonismelor în favoarea purismului latinist. Este o aluzie la excesele latiniștilor de peste munți și expresia viziunii corecte despre limba noastră pe care a avut-o Odobescu.

170$_{12}$ Transcrierea, comparată cu originalul *Psaltirii slavo-române*, din 1577, f. [262—263] relevă o serie de erori : *cîntarea* — căntarea ; *David Ieremia* — David de Ieremiia ; *Babilonului* — Vavilonului ; *plănsem* — plînsem ; *spănzurăm* — spănzurîm ; *întrebară-ne* — întrebarî-ne ; *ultată* — ultatî ; *deșteptați* — deșertați, deșertați ; *Babilonului* — Vavilonului.

170$_{39}$ *Psaltirea slavo-română comentată* din 1697 se păstrează la Biblioteca Academiei, ms rom. 2604, pe a cărei copertă se poate citi (pe o etichetă) însemnarea : „Aceste zece manuscripte primite de la d-l Odobescu și luate de d-sa de la ministeriu în anu<l> 1861 s-a primit de mine la 28 decembr. 1876. E. Cost<. . . . . .>". În transcrierea însemnării latine de la f. 198^{r} (cu o curioasă ortografie) de îndreptat erorile : *Hunc* — Chunc ; *ms* : — men <*se*>. Erori în transcrierea *Ps. 136* (f. 172^{v} — 173^{r}) : *Babilonului* — Vavilonului ; *Babilon* — Vavilon ; *Babilonul* — Vavilonul ; *aducîndu-și* — aducăndu-și ; *spînzurăm* — spănzurăm ; *credincioșilor* — credincioașilor ; *Babilon* — Vavilon ; *întrebînd* — întrebănd ; *dînșii* — dănși<i> *cantare* — căntați ; *pămînt* — pămănt ; zice — zicea ; *Dumnezeu* — Dumnezău ; *uitat* — uitată ; *zice* — zise ; *gîndia* — găndiia ; *da-naintea*—denaintea ; *Babilonului* — Vavilonului ; *dede-aș* — dedeaș<i> ; *sîngeale* — săngeale. În textul slav, corect transcris, am îndreptat tacit erorile de tipar.

173$_{9}$ Cele două psaltiri comentate amintite de Odobescu se păstrează la Biblioteca Academiei, Secția manuscrise. Prima este ms rom. 2644, care poartă și data „de la zidirea lumii" 7205 (f. 6^{v}), scris de Ștefan igumenul Bistriței și îndreptat de Alexandru dascălul ; a doua este ms rom. 501, *Psaltirea cu tîlc* scrisă de „Popa Flor dascăl slovenesc", datată 26 aprilie 7272 (1764) cu cheltuiala marelui clucer Nicolae Brîncoveanu. Dintre cele cîteva *Psaltiri comentate* scrise de Popa Flor și păstrate la Biblioteca Academiei (v. și ms rom. 937, 2590, 2711) aceasta are portretul împăratului David menționat de Odobescu (f. 2^{v}).

☆

După cum se arată mai sus, în nota editorului, Odobescu republică în *Scrieri literare și istorice*, vol. I, București, 1887, introducerea ciclului de studii bistrițene din anii 1861—1862. V. comentariile noastre la acest fragment în volumul de față p. 542 și urm. La prima versiune Odobescu se mulțumește să adauge într-o notă (reprodusă aci în *Variante*), contribuția sa la conservarea obiectelor de artă descoperite la Bistrița, pe care le adusese la Muzeul de antichități. Ultimul aliniat al noii versiuni este finalul studiului despre *Prima tipografie din Țara Românească* (cf. *Revista română*, 1 (1861), p. 830). Nota de la sfîrșit menționează studiile publicate în *Revista română* și dă informația că Fr. Miklosić a avut de la Odobescu manuscrisul *Psaltirii lui Branko Mladenovici* pentru studiul său *Psaltir s tumačenjem pisan 1346 za Branka Mladenoviča* publicat în *Starine* din Zagreb, 4(1872), p. 29—62. A doua notă semnalează (parțial) celelalte contribuții ale lui Odobescu la valorificarea informațiilor culese în timpul călătoriei din 1860. Autorul notei (care vorbește despre sine la persoana a treia) este negreșit Odobescu. Interesantă este mențiunea „odoarelor de origină română ce se păstrează în mănăstirile antice ale Sintagorei". Observînd „ce minunat museu s-ar putea alcătui cu ele", Odobescu este unul din primii cărturari care atrage atenția asupra *bunurilor culturale externe* ale poporului român. V. istoricul acestei preocupări în lucrarea noastră *Repertoriul general al bunurilor culturale externe ale poporului român*, București, 1963, *Introducerea* (rotaprint).

PSALTIREA TRADUSĂ ROMÂNEȘTE DE DIACONUL CORESI, TIPĂRITĂ LA 15<7> 7

Republicare cu modificări a studiului cu același titlu publicat în 1862 (cf. mai sus, nota editorului). V. și comentariile noastre, în volumul de față Odobescu actualizează informația asupra *Psaltirii*, citînd ediția lui B.P. Hasdeu din 1883 și semnalînd, din Biblioteca Academiei, un exemplar defectuos — al doilea cunoscut pînă atunci — provenit din biblioteca episcopului Dionisie al Buzăului.

STUDIILE ISTORICE ÎN ȚARA NOASTRĂ

Articolul a fost publicat o singură dată în *Independința*, decembrie, 1861, anul IV, p. 187—188, semnat numai cu inițiala O. Se reproduce în ediția de față după acest periodic.

Ortografia obișnuită scrisului odobescian în această epocă este respectată; grafic se întîlnește *é* pentru *a* (*séma*); *ĕ* pentru *ă* (*gravĕ, însĕ, vĕrsa, basĕ*); *ê* pentru *î* (*procedênd, legămênt*); *y* pentru *i* (*typări, byzantină*); *x* este notat cu *s* (*esactitate, esplicative*, dar apare și *exacte*); consoanele sînt reduplicate (*annul, missiunea, litterară, térra, ellucida*); din lexic semnalăm formele *cuestia* și să *redige*.

Sînt unele greșeli de tipar ca „*o lucrare speciale*", „*veniturilor ambele țări*"... care au fost corectate tacit.

NOTE

Articolul lui Odobescu (semnat : O) a fost identificat de N. Predescu, *Un articol necunoscut din 1861 al lui Alexandru Odobescu*, publicat în *Hrisovul*, 5 (1945), p. 133—145.

Prin articol Odobescu participă la o largă dezbatere din viața științifică și literară a Principatelor Unite, privind cele mai potrivite măsuri menite să promoveze în noile condiții politice ale țării cultura românească.

Prima măsură care întrunea asentimentul general trebuia să fie înființarea unei înalte societăți științifice. Este vorba de „societatea istorică", de „institutul savant permanent", „societatea istorică, literară și științifică" amintite de Odobescu, prefigurare a Societății literare care va fi înființată în 1866, viitoarea Academie Română. Mai multe proiecte, semnate de A. T. Laurian, I. Maiorescu, Gh. Sion, G. Crețianu fuseseră elaborate, fără a fi însă realizate (v. istoricul lor la Dan Berindei, *Proiecte de înființare a unei societăți academice în vremea lui Alexandru Ioan Cuza*, în *Studii și articole de istorie*, 3 (1961), p. 203—233). Dintre aceste proiecte Odobescu se referă la acela la a cărui pregătire negreșit luase parte, pentru că neaplicarea lui îl mîhnește. Este vorba deci de propunerile comisiei

„întocmită asupra adunării materialului necesar pentru scrierea istoriei țării" și convocată în toamna anului 1860 de Vasile Boerescu, ministru ad-interim al Cultelor și Instrucțiunii în cabinetul Manole Costache Epureanu. Prin jurnalul ședinței din 5 noiembrie al comisiei, care alesese ca președinte pe A. T. Laurian iar ca secretar pe Gh. Sion, se hotărăște ca pînă la ședința viitoare Sion să pregătească statutul comisiei. Entuziast promotor al înființării unei societăți academice (v. articolul său *Societatea academică*, în *Revista Carpaților*, 2 (1861), partea I, p. 74), G. Sion crede nimerit „de a profita de ocaziune și a proiecta o instituțiune mai dezvoltată, care să aducă foloase mai mari pentru dezvoltarea culturii intelectuale a națiunii". Acceptată în unanimitate, această propunere se transformă, prin eforturile lui Sion, într-un proiect de statut și un raport privind înființarea unei societăți științifice în care prima secție trebuie să fie cea „arheologică și istorică" (v. textul proiectului în *Instrucțiunea publică*, 1860, noiembrie, p. 321—325 ; Dan Berindei, *art. cit.*, p. 224—226). Supus guvernului prin referatul din 18 ianuarie 1861 al noului ministru al Cultelor și Instrucțiunii, generalul Barbu Vlădoianu, proiectul n-are nici o urmare. Se explică astfel aluziile nemulțumite ale lui Odobescu la această nereușită și încercarea sa de a menține preocuparea pentru promovarea studiilor istorice și de a propune unele acțiuni în acest sens, independent de crearea unei societăți științifice.

Ziarul în care-și publica observațiile și propunerile era unul radical : fosta *Dîmbovița* a lui Dimitrie Bolintineanu, cu noul titlu de *Independența* din octombrie 1860, avea ca redactor pe Radu Ionescu și colaboratorii *Revistei române* : D. Berindei, Ion Ionescu de la Brad, Pană Buescu, Pantazi Ghica etc. Suprimată prin decret domnesc la 30 noiembrie 1860, reînființată, din nou cu titlul schimbat, foaia era cunoscută pentru vehemența cu care atacase, în 1860, cabinetul Epureanu. Odobescu avea amintirea evenimentelor, de care îl despărțea doar un an. Întors din călătoria în Oltenia, în august 1860, cu entuziasmul descoperirilor făcute și hotărîrea promovării studiilor istorice, el găsise Ministerul Cultelor preocupat de ușurarea sarcinilor contractuale ale arendașilor moșiilor închinate (v. în acest sens *Monitorul*, *Diar oficial al Terei Romanesci*, 1860, august 6, nr. 187, p. 861, raportul lui V. Boerescu). Ceilalți miniștri ai Cultelor și Instrucțiunii (Dimitrie Ghica, Barbu Vlădoianu, Ioan C. Cantacuzino) nu fuseseră mai eficienți. Adunarea legislativă a Țării Românești luase în discuție la 29 iulie 1860 propunerea de a se aloca „100 000 lei pentru elaborarea de cărți didactice, tipărire de jurnale și altele, precum și cele ce se cer sub numire de recompense și premii" (Raportul lui Bibescu Basarab Brîncoveanu, *Monitorul Ț. Rom.*, 1860, p. 922), sumă, desigur neîndestulătoare față de nevoile cercetărilor, cum observa Odobescu. De aci reproșul său la adresa „ministrului cultelor de atunci" (V. Boerescu) și a colegilor săi care și-au pierdut timpul „învoindu-se sau sfădindu-se cu arendașii moșiilor mănăstirești".

Articolul lui Odobescu face parte, deci, din acțiunea generală de organizare pe baze moderne a vieții științifice românești în anii imediat următori Unirii Principatelor. Conștient de domeniul în care avea competență și începe să-și cîștige autoritate, credincios unui program mai vechi de cercetări istorice, acela al lui N. Bălcescu din *Cuvînt preliminar despre* *izvoarele istoriei românilor* (unde se propune și înființarea unei „societăți istorice"), consecvent propriilor idei expuse în *Viitorul artelor în România* (v. această ediție, vol. I, p. 125—136 și comentariile noastre, p. 363—365), Odobescu își asumă, în mișcarea menită să dea un nou cadru de dezvoltare a științelor la noi, rolul reorganizării cercetărilor istorice. Potrivit unei metode sănătoase el propune mai întîi pregătirea instrumentelor de lucru. Între aceste instrumente el numără și colecții de tradițiuni orale și de melodii populare, precum și crestomații de „exemple de limbă și de stil romănesc din secolii trecuți". Asemenea lucrări de folclor sau filologie nu înseamnă pentru istorie încălcarea altor domenii.

Tradițiile populare și textele vechi sînt pentru Odobescu numai izvoare ale istoriei (ca și pentru Bălcescu) potrivit unei largi concepții asupra acestei științe și unei vii dorințe de reconstituire integrală a trecutului românesc.

186_{26} Mai toate propunerile lui Odobescu au format în anii următori obiectul preocupării cercetătorilor istoriei nostre. Epigrafia, însă, desigur datorită dificultăților de colecționare și transcriere și a cunoștințelor speciale, pe care le cerea a fost mai multă vreme neglijată. V. istoricul dezvoltării la noi a acestei discipline auxiliare istoriei în a doua jumătate a secolului trecut, în studiul introductiv al prof. A. Elian la *Inscripții medievale ale României*, vol. I, București, 1965, p. 33 și urm.

186_{33} Studiile numismatice vor apare mai curînd, datorită lui D. A. Sturdza care va publica în *Numismatische Zeitschrift* 4(1872), p. 49—50 articolul *Uebersicht der Münzen und Medaillen des Fürstenthums Romanien*, iar în 1878 *Numismatica română*. Sturdza intenționa desigur să publice un corpus al vechilor monede românești, după cum arată ms rom. 5381 de la Biblioteca Academiei, cuprinzînd *Monnaies et Médailles des Principautés de Moldavie et de Valachie, XIV-e au XVIII-e siècles* (cf. Octavian Iliescu, *Despre manuscrisul unui vechi corpus al monedelor Moldovei și ale Țării Românești*, în *Studii și cercetări de bibliologie*, 2 (1957), p. 302—314).

186_{39} Colecții de cronici mai publicaseră A. T. Laurian și N. Bălcescu, *Cronicarii Țării Romînesci*, t. I—II, București, 1846—1847, ediție separată a operelor apărute în rubrica *Cronicariul romînesc* din *Magazin istoric pentru Dacia*, 1—5 (1845—1847) și M. Kogălniceanu, *Letopisițile Țării Moldovei*, t. I—III, Iașii, 1845—1852. Kogălniceanu va da o nouă ediție cu litere latine, în 1872—1874, sub titlul : *Cronicile României*.

186_{45} Despre publicarea *Istoriei românilor subt Mihai-vodă Viteazul* prin grija lui Odobescu, v. mai sus în aceste *Note*.

187_{3} V. stadiul publicării documentelor noastre istorice înainte de propunerile lui Odobescu și în deceniile următoare la N. Iorga, *Despre adunarea și tipărirea izvoarelor relative la istoria Românilor*, în *Prinos lui D. A. Sturdza la împlinirea celor șapte-zeci de ani*, București, 1903, p. 1—127. Scris la 1861, articolul lui Odobescu nu putea scăpa sublinierea rolului politic al cercetărilor istorice : ele puteau da la lumină „actele cele mai importante atingătoare de cuestia mănăstirilor închinate din Principatele Unite", problemă la a cărei soluționare se lucra tocmai în acei ani.

187_{17} *Condica de venituri și cheltueli a Vistieriei de la leatul 7202—7212 (1694—1704)* a fost publicată de C. D. Aricescu, pe atunci director al Arhivelor Statului, ca prim volum al *Revistei istorice a Arhivelor României*, București, Imprimeria Statului, 1873.VII+750 p. Publicarea unui periodic cuprinzînd acte privitoare la istoria României era, se arată în *Introducere*, o obligație a directorului Arhivelor, impusă prin art. 9 al *Regulamentului Arhivelor Statului* din 7 martie 1869.

187_{22} Ambele legiuiri au fost reeditate curînd după propunerile lui Odobescu : *Îndreptarea legii*, de Nicolae Blaramberg, fost avocat general pe lîngă Curtea de casație și Gheorghe Missail, fost prim-grefier al Curții de Casație, București, 1871, în 451 p. Două alte ediții va publica Ioan M. Bujoreanu în 1884 și 1885. *Carte românească de învățătură* a fost retipărită de Gh. Sion în 1875, la tipografia Adrian din Botoșani și din nou în 1885 de Ioan M. Bujoreanu.

187_{29} Informațiile despre vechile mănăstiri au continuat să fie publicate nesistematic și după 1861. V. o listă bibliografică a principalelor lucrări cu acest cuprins la N. Stoicescu, *Bibliografia monumentelor feudale din Țara Romanească*, Craiova, 1966, p. 3—11.

187_{44} Principalul album despre biserica lui Neagoe de la Argeș înainte de restaurare a fost acela al lui L. Reissenberger, *L'église du monastère episcopala de Kurtea de Argis en Valachie*, (trad. din germană), Viena, 1867. 864 p. + 4 pl. În 1861 părți din lucrarea lui Reissenberger, *Die bischöfliche Klosterkirche bei Kurtea de Argysch*, publicată în *Jahrbuch der K.K. Central Kommission*, 4 (1860), apăruse în traducerea lui Dim. Berindei în *Revista română*.

188_{8} Realizarea tuturor celorlalte lucrări propuse de Odobescu va întîrzia încă mulți ani. Despre portretele domnilor români D. A. Sturdza se va ocupa în 1870, dar abia în 1930 va apare, la Sibiu, colecția lui N. Iorga, *Domnii români după portrete și fresce contemporane*.

188_{15} Studiul tradițiilor populare va lua avînt spre sfîrșitul veacului cînd Academia va publica seria „Din viața poporului român". *Poesiile populare ale românilor, adunate și întocmite de V. Alecsandri* au fost retipărite în 1866, dar prima colecție mai mare, aceea a lui G. Dem. Teodorescu, *Poesii populare române*, va apărea abia în 1885. O crestomație reprezentativă și inteligent concepută de texte vechi va fi aceea a lui M. Gaster, *Chrestomatie română*, vol. I—II, Leipzig—București, 1891. Din cele patru opere istorice menționate numai una va fi tradusă pînă în 1900 : *Călătoriile patriarhului Macarie al Antiohiei* de Paul din Alep, publicată de B. P. Hasdeu în *Archiva istorică a României*, 1 (1865), p. 59—111, și de C. Negruzzi în *Arhiva românească*, ed. 2-a, p. 140—164, apoi de Emilia Cioran în 1900.

<PRECUVINTARE>

La începutul volumului al II-lea al *Revistei române pentru ştiinţe, litere şi arte*, aprilie, 1862, p. 5–6, Odobescu publică un cuvînt de introducere fără titlu şi nesemnat. În *Tabla materiilor* este numit *Precuvîntare*, titlu pe care l-am păstrat şi în ediţia de faţă.

Scurtul text păstrează caracteristicile grafice şi fonetice obişnuite la acea dată.

NOTE

În al doilea an de apariţie, *Revista română* lărgeşte cercul colaboratorilor şi înscrie noi date în istoria culturii româneşti. Pe lîngă autorii din primul volum, sînt de semnalat P. Aurelian cu un studiu *Despre monedă*, Gr. Cobălcescu care prezintă *Calcariul de la Răpidea* şi N. Filimon cu romanul social *Ciocoii vechi şi noi*. În afara articolelor remarcabile ale lui Odobescu (continuarea studiilor despre manuscrisele şi cărţile descoperite la Bistriţa, *Cîteva ore la Snagov*, *Asociaţiunea literară transilvană*), în acelaşi volum publică D. Berindei studii despre arta românească şi arhitectura bizantină, Ion Ghica despre *Drumurile de fier*, G.Manu despre *Armele portative ghintuite*, C. Vrana, *Principii şi idei generale asupra dreptului internaţional modern*. Revista îşi continua opera ştiinţifică printr-un program la fel de riguros şi cu colaboratori aleşi dintre fruntaşii intelectualităţii înaintate a timpului.

În centrul unei acţiuni care asocia atîtea nobile eforturi, Odobescu se adresa la 15 ianuarie 1862 lui G. Bariţiu cu declaraţia : „Toată inteligenţa Principatelor şi mai ales toată junimea lor n-are alt vis, nici altă dorinţă decît unirea în idei şi în lucrări cu fraţii de peste munţi, spre a da înaintare culturei morale, curăţirei limbei şi explorărilor istorice în naţiunea română” (*apud* Al. Odobescu, *Pagini regăsite*, ed. Geo Şerban, [Bucureşti], 1965, p. 323). La 5 august el îi mulţumeşte aceluiaşi pentru „buna şi frăţeasca primire” ce i-o făcuse la Braşov şi subliniază iarăşi că „e de neapărată trebuinţă ca românii de dincoace şi de dincolo de munţi să fie în comunicaţiune literară, căci altfel mult mă tem că în curînd va ajunge a nu se mai înţelege limba cea cultivată” (*ibid.*, p. 325). Din Paris, Alecsandri îi scria la 3 iunie : „Am avut mare mulţumire de a afla că poeziile ce ţi-am trimis pentru *Revista română*, precum şi începutul poesiei intitulată *Suvenire* ţi-au adus cîteva minute de plăcere. Aş fi prea fericit dacă cetitorii revistei ar simţi asemine impresie măgulitoare pentru autor” (*ibid.*, p. 324). Rezultat al hotărîrii de propăşire ştiinţifică şi literară a multora dintre cei mai reprezentativi fruntaşi ai culturii româneşti, este incontestabil că *Revista română* şi-a datorat programul bogat şi nivelul superior voinţei şi înaltei viziuni despre cultură a lui Odobescu, el ce a arătat exemplar posibilităţile de erudiţie, spirit critic şi larg orizont pe care le putea oferi îndată după Unire, intelectualitatea românească.

Un detaliu interesant asupra organizării muncii redacţionale la revistă şi care permite stabilirea meritelor publicării ei a semnalat Dan Berindei, *Din viaţa „Revistei române pentru sciinţe, littere şi arte”*, în *Revista istorică română*, 16 (1946), fasc. II, p. 185–186.

CÎTEVA ORE LA SNAGOV

Nu se cunoaște manuscrisul. Descrierea călătoriei este publicată de Odobescu în două ediții.

Prima ediție apare în *Revista română pentru științe, litere și arte*, iulie, 1862, volumul II, p. 351–405.

Textul este ilustrat cu planșe reprezentînd obiecte de artă și costume, unele de pe desenuri făcute de pictorul Tăttărescu. Planșele au fost reproduse și în ediția de față.

Aspectul grafic, fonetic și gramatical al textului este cel obișnuit scrisului odobescian din epoca *Revistei române*.

Curioasă este chiar grafia numelui Snagov, scris *Snégov* în care probabil *é* notează pe *a*, căci în alte texte și în ediția din 1887 scrie Snagov; *é* mai notează pe *a* și în cuvinte ca: *séu, abié, să véză, déca*, nu și *cămĕșă* care poate avea valoare fonetică de *ea*; iar *ĕ* notează pe *ă*; *ô* și *û* pe *î* (*côteva, atôte, adûncă, lûng, gût*); *y* apare în loc de *i* în neologisme (*polygone, styl, chrysov*); *e* la început de silabă, precedat de vocală sau de consoană labială nu este diftongat; *th* notează pe *t* în nume proprii (*Athena, Mathei, Theodosie*); *z* intervocalic este redat prin *s* (*civilisat*); mai apare uneori și *k* (*skit*); consoanele sînt reduplicate (*a lăssa, addică*). Sub influența etimologismului și a curentului latinizant și italienizant scrie *vĕrbă, să amble, îmblat, preîmblă, elocuinte, cuestiile*; neologismele sînt folosite cu forme ca *surfaça*, în care *ç* probabil nu notează pe *ț*, *polyhrome, peregrinagiu, curagiul.*

Din abaterile gramaticale semnalăm genitiv-dativul feminin singular în *ei* (*mănăstirei, lunei, călărei*); terminația în *ă* la nominativ-acuzativul feminin singular (*tipsiă, fizionomiă, vechiă, bețiă, bucuriă*); forma veche a trecutului compus: „*au fost lege*”.

Sînt și numeroase greșeli de tipar ca: *îndepărtate* pentru *depărtare*, „*a avut mumă o fiică*” pentru „*a avut numai o fiică*”, „*mă vor încerca*” pentru „*mă voi încerca*”, transcrierea greșită a anului 6939 de la facerea lumii cu 1438, în ani de la Hristos în loc de 1431.

A doua ediție apare în *Scrieri literare și istorice* ale lui A. I. Odobescu, volumul II, Editura librăriei Socec & Comp., 1887, în secțiunea III — *Literatură și arheologie din Revista română, 1861—1862*, p. 373—464.

Cele două ediții sînt foarte asemănătoare, Odobescu dăduse încă de la început un text stilizat și bine construit, care nu va avea nevoie de multe modificări pentru a fi republicat în 1887.

În conținut scriitorul intervine, renunțînd la textele în limba slavă ale inscripțiilor citate, așa cum a procedat cu toate textele reeditate în 1887; îmbogățește informațiile adăugînd în subsolul noii ediții o lungă notă despre engolpionul banului Preda Buzescu, de la mrea Bistrița, care de altfel nu este decît descrierea dată în articolul relativ la odoarele de la Bistrița, *Despre unele manuscripte*[1].

Deosebirile grafice între cele două texte sînt neînsemnate, în schimb, a trebuit să ținem seama în variante de unele deosebiri fonetice posibile, deși uneori incerte (problema lui *i* și *e*). Desprins de influențele străine va scrie *vorbă, cestiune, răscruci, calități.*

Merită să fie subliniate cîteva din schimbările lexicale intervenite: *lăturală* (1862) — *lăturașe* (1887), *prea pios* (1862)—*prea cuvios* (1887), *a descrie* (1862) — *a reprezenta* (1887), *polihrome* (1862) — *multicolore* (1887), *tablou* (1862) — *tabel* (1887), *pioasă* (1862) — *pietoasă* (1887), „*ce se află*” (1862) — „*ce este situată*” (1887), *în veci* (1862) — *pururea* (1887).

Pentru substantivele feminine terminate în *ie* se adoptă definitiv terminația *iune* (*disertațiune, tradițiune*).

Gramatical se mențin unele abateri ca oscilația în redarea genitiv-dativului feminin singular în *ei* (*naturei, muncei*) și în *ii* care apare mai frecvent; terminația nominativ-acuzativului feminin singular în *e* nu mai este înlocuită cu *ă* (*tipsie, aurie*); verbele sînt deseori schimbate ca formă sau ca timp, spre exemplu: *înfățișez* (1862) — *înfățișează* (1882), *ornez* (1862) — *ornează* (1887), „*nu poate nimeni să tăgăduiască*” (1862) — „*nu poate nimeni tăgădui*” (1887), „*cum port*” (1862) — „*cum poartă*” (1887).

Intervențiile în chiar textul descrierii sînt neesențiale, totuși, împreună cu restul modificărilor, ele denotă încă o dată preocuparea lui Odobescu de a îmbunătăți noua ediție.

Citām cîteva exemple: „*pe care o mînă încetișor cu vîsla*” (1862) — „*pe care încetișor cu vîsla o mînă* (1887)”; „*Pe cînd Mircea Ciobanul, rătăcitor, după uciderea tatălui său în Sibiu*” (1862) — „*Pe cînd Mircea Ciobanul, rătăcitor prin țările vecine, dupe uciderea tatălui său în Sibiu*” (1887); „*absorbit într-o cugetare*” (1862) — „*zdrobit subt o cugetare*”(1887); „*soarele călduros al Provenței*” (1862) — „*soarele arzoi al Provenței*” (1887); „*pînă ce se transform într-o spumă palidă și ușoară*” (1862), „*pînă le preface într-o spumă ușoară și palid aurie*” (1887).

Ediția a II-a încearcă să corecteze greșelile de tipar din prima ediție dar lasă să se strecoare altele destul de grave pentru claritatea textului ca de exemplu: *răsturnat* pentru *restaurat, peregrinagiu* pentru *pelerinagiu*, la omorîrea postelnicului C. Cantacuzino, scrie în 1862 că: „*la ceasul cinei îl duseră în trapezarea mănăstirii*”, iar în ediția din 1887 scrie: „*la ceasul cinci*”, precizare mai puțin probabilă. La transcrierea bogatei foi de zestre omite cîteva din obiectele ce figurează în ediția din 1862.

Pentru ediția de față s-a luat ca text de bază ediția a II-a a lui Odobescu, ea reprezentînd ultima formă dată de scriitor.

SIGLE

A — ediția I, publicată în *Revista română pentru științe, litere și arte*, iulie, 1862, volumul II, p. 351—405.

B — ediția a II-a, publicată în *Scrieri literare și istorice* ale lui A. I. Odobescu, volumul I, București, Editura librăriei Socec & Comp., 1887, în secțiunea a III-a — *Literatură și arheologie din Revista română, 1861—1862*, p. 373—464.

M — lecțiuni stabilite prin conjectură.

---

[1] Cf. aici p. 111 și p. 132 n. 3.

VARIANTE

191

12 penitențiare *B* ; penitențiale *A* ‖ **22** calcă *B* ; calc *A* ‖ **29** cetățuie *B* ; cetățuiă *A* ‖ **31** Traian
B ; Troian *A* ‖ **34** se-naltă *B* ; se-nalț *A* ‖

192

2 preumblă *B* ; preîmblă *A* ‖ **3** elocuente *B* ; elocuinte *A* ‖ **7** glorie *B* ; gloriă *B* ‖ **9** țel *A* ; țăl
A ‖ **27** șosele *B* ; șoseli *A* ‖ **28** se învață *B* ; se învăț *A* ‖ **31** sforăie *B* ; sforăe *A* ‖ **35** punt *B* ; punct
A | idee *B* ; ideă *A* ‖ **39** ziua *B* ; zioa *A* ‖ **41** zeiescul *B* ; zeescul *A* ‖ **49** fragedă *B* ; *corupt* :
fracetă *A* ‖

193

5 judicata *B* ; judecata *A* ‖ **6** depe *B* ; după *A* ‖ **8** șosele *B* ; șoseli *A* ‖ **9** nouăle *B* ; nouile *A* ‖ **11**
independența *B* ; independința *A* ‖ **14** umblare *B* ; îmblare *A* | dupe *B* ; după *A* ‖ **16** cînd se
simte obosit *B* ; cînd se simte trebuința *A* ‖ **19** dupe *B* ; după *A* | dupe *B* ; după *A* ‖

194

4 se învoiește *B* ; se-nvoiăște *A* | cu o ființă *B* ; cu o ființă iubită *A* ‖ **7** judică *B* ; judecă *A* ‖ **15**
valaorii *B* ; valoarei *A* ‖ **20** netrebnicie *B* ; netrebnicіă *A* ‖ **21** barbarie *B* ; barbariă *A* ‖ **27** bucurie
B ; bucuriă *A* ‖ **37** echipagiul *B* ; ecuipagiul *A* ‖ **39** șosea *B* ; sosia *A* ‖ **40** și îngînau *B* ; și-ngînau
A ‖ **40—41** de întrecere *B* ; de-ntrecere *A* ‖ **42** locuiesc *B* ; locuesc *A* ‖

195

1 beție *B* ; bețiă *A* ‖ **3** Viața noastră-i o beție ; *B* ; Viața noastră e-o bețiă, *A* ‖ **5** melodie *B* ; me-
lodiă *A* ‖ **7** avuție *B* ; avuțiă *A* ‖ **9** prostie *B* ; prostiă *A* ‖ **11** Beție *B* ; Bețiă *A* ‖ **12** filosofie *B* ;
filosofiă *A* ‖ **15** grație *B* ; grațiă *A* ‖ **17** și în străinătate *B* ; și-n străinătate *A* ‖ **18** inteligență
B ; inteligință *A* ‖ **20** subt o aparență *B* ; sub o aparință *A* ‖ **23** Patrie, Veghierea *B* ; Patriă
Vighierea *A* ‖ **24** nu poate nimeni tăgădui *B* ; nu poate nimeni să tăgăduiască *A* ‖ **26** lumii *B* ;
lumei *A* ‖ **34** aurie *B* ; auriă *A* ‖

197

6 lăturașă *B* ; lăturală *A* ‖ **7-8** ce-i mîna de pe capră *B* ; ce-i mîna *A* ‖ **10** nu pot *B* ; nu poci[1])
A ‖**16** trandafirie *B* ; trandafiriă *A* ‖**16** scînteietori *B* ; scînteetori *A* ‖ **18** țeremonie *B* ; țeremo-
niă *A* ‖ **19** presentabil *B* ; presintabil *A* ‖ **22** zăbranicul *B* ; zăbranecul *A* ‖ **26** cătărilor *B* ; cătărei
A | cu mare *B* ; de o mare *A* ‖ **39** în contra turcilor *B* ; cu turcii *A* ‖ **42** umblător *B* ; îmblător *A* ‖

---

[1] *scris* : poçiu.

198

2 umblător *B* ; îmblător *A* ‖ **20** umblător *B* ; îmblător *A* ‖ **25** ctitorii *B* ; ctitoriei *A* ‖ **28** celei mari *B* ; cei mari *A* ‖ **32** roșie *B* ; roșiă *A* ‖ **32** măiestrește *B* ; măestrește *A* ‖ **33** moloz *B* ; molos *A* | calcarie *B* ; calcariă *A* ‖ **34** prezentă *B* ; prezintă *A* ‖ **36** se-naltă *B* ; se-nalț [1] *A* | poligonale *B* ; poligone *A* | lungimii *B* ; lungimei *A* ‖ **38** circonferență *B* ; circonferință *A* ‖ **40** cornicie *B* ; cornicіă *A* ‖

199

4 oferă *B* ; arată *A* ‖ **8** linie *B* ; liniă *A* ‖ **9** prezentă *B* ; prezintă *A* ‖ **20** semnificatoare *B* ; semnificătoare *A* ‖ **21** ce este situată *B* ; ce [2] se află *A* ‖ **26** diferență *B* ; diferință *A* ‖ **30** răsturnat *B* ; restaurat *A* ‖ **38** caracterele B ; caracterile *A* ‖ **41** vechie *B* ; vechiă *A* ‖ **44** ridică *B* ; rădică *A* ‖

200

3 dupe *B* ; după *A* ‖ **4** fantazie *B* ; fantaziă *A* ‖ **4** nemenie *B* ; nemeniă *A* ‖ **5** nepăsării *B* ; nepăsărei *A* | bietul *B* ; biătul *A* ‖ **10** dupe *B* ; după *A* ‖ **11** sfîntul *B* ; sîntul *A* ‖ **19** domnie *B* ; domniă *A* ‖ **34** trebuie *B* ; trebuiă *A* ‖ **40** vorbind *B* ; vărbind *A* ‖ **41** Bistrița *adaugă exponent și nota sublineară* 1 în *B* ; *omite exponent și nota sublineară în* *A* ‖

201

2 fiecare *B* ; fiăcare *A* ‖ **3** smaltul (în glafuri) *B* ; smaltul champlevé *A* ‖ **7** desemn *B* ; desen *A* ‖ **12** de laturi *B* ; de lături *A* ‖ **15** prezentă *B* ; prezintă *A* ‖ **17** personagie *B* ; personage *A* ‖ **18** Domnului Isus Hristos *B* ; Domnului nostru Isus Hristos *A* ‖ **19** Tărie *B* ; Tăriă *A* ‖ **22—23** se vede gravată o inscripțiune slavonă săpată cu litere în relief, care se traduce românește : *B* ; se vede gravată inscripția următoare, cu litere ridicate. † сътворі сън пенагьыр жоѹпан дръжгыч внитнлескомѹ въ хранѡбнтѣл. пр чтыѧ въ веннє. монастыр. ѡт Снѣгѡв. в лт. ѕцлд Дны з care se traduce românește *A* ‖ **28** inventariele *B* ; inventariile *A* ‖ **30** de însemnat *B* ; de-nsemnat *A* | măiestrii *B* ; măestrii *A* ‖ **33** dupe *B* ; după *A* ‖

203

1 măiestrii *B* ; măestrii *A* ‖ **3** cestiunile *B* ; cuestiile *A* ‖ **5** cerem *B* ; cercetăm *A* ‖ **8** cestiuni *B* ; cuestii *A* ‖ **13** biet *B* ; biăt *A* ‖ **16** sfat *B* ; svat *A* | răspăr *B* ; respăr *A* ‖ **21** poartă *B* ; port *A* ‖ **22** carele în *B* ; care-n *A* ‖ **23** pecetia *B* ; pecetea *A* ‖**31** fizionomie *B* ; fizionomiă *A* ‖ **34** mănăstirii *B* ; mănăstirei *A* ‖ **44** încheiat *B* ; închiăiat *A* ‖ **47** cestiune *B* ; cuestie *A* ‖

204

8 nemăiestrit *B* ; nemăestrit *A* | pe care încetișor cu vîsla o mînă *B* ; pe care o mîna încetișor cu vîsla *A* ‖ **9** amează *B* ; ameazi *A* ‖ **23** vechie *B* ; vechiă *A* ‖ **25** vechie *B* ; vechiă *A* | dupe *B* ;

---

[1] scris se-nalțŭ.

[2] urmează grupul de litere St. lipsit de semnificație.

după *A* | dumnezeiască *B* ; dumnezească *A* || **26—27** cînd bate uneori vîntul *B* ; cînd bate uneori
noaptea vîntul *A* || **27** se aud *B* ; se aude *A* || **32** cu sfinți *B* ; cu sînți *A* || **38** adaose bietul *B* ;
adăogă biătul *A* || **40** primejdie *B* ; premejdiă *A* || **45** deslușam *B* ; deslușeam *A* || **48** neînțeles *B* ;
nențeles *A* ||

205

1 vorbiri *B* ; vărbiri *A* || **4** în lăuntru *B*; înlă-întru *A* || **7** carele *B* ; care *A* || **16** lunguieț *B* ; lungueț
A || **18-22** || Inscripțiunea, astfel pe cît o înțelegem, conține un text slavon din sfîntul Ioan Gură de
aur, recomandînd ospitalitatea ce are a găsi călătorul la umbra templului sfînt ; el ni se prezentă,
trunchiat pe șase linii, dispuse unele vertical și altele orizontal. *B* ; Inscripția, astfel precît
se poate descifra acum pe cele șase laturi existinte, poartă, după cîte înțelegem, un fel de rugă-
ciune sau de recomandare relativă la ospitalitatea ce are a găsi călătorul adăpostit la umbra tem-
plului sfînt. Transcriind literile ce se mai ved în ființă, avem cele următoare șase linii trunchiate.
1) †...† а въстокь. си вѣхж затворена. и рече гь къ мнѣ. врата сїа затворена бѫдеть и не †...†
2) †...† сѡсмаго. и про
3) и никтоже имать проити скѡзѣ нѣ. ꙗко г҃ь б҃ь иса †...† въ нидеть ими. и бѫдеть ими. и
бѫдеть затворена ꙗго †...†
4) †...† игоумень съ. сѧдет ; въ нихь с ; †...† ѣсти хлѣбь. по пѫти ела искь. ж врать вънидеть
и по пѫти етѡ.
5) чеес. сътворѧть ıѕре †...†
6) †.,.† лар и въсѧ съжежениа ваша и аже спена баснего и прїи мѫрии адонаи г҃ь небъзв †...† *în A* ||
23—24 daltă destul de măiestreață *B* ; daltă măestreață *A* || **28** hîrtie *B* ; hîrtiă *A* || **30** sfinți
B ; sînți *A* || **31** sfîntul *B* ; stul *A* || **32** sfîntul *B* ; s-tul *A* || **35—36** se citește o inscripțiune slavonă ;
ce o traducem astfel : *B* ; se citește inscripția slavonă : създасѧ сьи храм въ дни влчты/ваго
и х҃рто любиваго iѡ Бладислав воевода и г҃нь въсеи земли ѹг/грѡвлахїискои в лт ѕцѯд./adecă pe
românește : *în A* || **37** preacuviosului *B* ; preapiosului *A* || **48** influență *B* ; influință *A* ||

207

1 cu timpul în care Lucas Moser (1431), Schuhleim (1468) și alți *B* ; cu timpul în care Ger-
mania dete o așa mare sporire săpăturei în lemn, timpul în care Lucas Moser (1431), Schuh-
lein (1468) și alți *A* || **3** multicolore. *B* ; polihrome. *A* || **19** aci *B* ; aici *A* || **20** răsvrătirii *B* ; răs-
vrătirei *A* || **25** tabel al țărei *B* ; tablou al țării *A* || **29** slujeau *B* ; slujiau *A* || **35** Sfintei *B*,
Sîntei *A* || **40** dupe *B* ; după *A* | aparențele *B* ; aparințele *A* || **42** clădirii *B* ; clădirei *A* || **48** ce,
în mare parte *B* ; ce-n mare parte *A* ||

208

3 învederată *B* ; înveterată *A* || **15** pietoasă, dărnicie *B* ; pioasă dărniciă *A* || **18** Poienari *B* ;
Poenari *A* || **21** orășenii *B* ; orășanii *A* || **28** cuvioșie *B* ; cuvioșiă *A* muierile *B* ; muerile *A* || **30**
Poienari *B* ; Poenari *A* | bieții *B* ; biății *A* || **31** pe *B* ; pre *A* || **43** tipsie *B* ; tipsiă *A* || **44** dia-
metru *B* ; diametru fig. 3 *în A* || **46** o inscripțiune slavonă, care zice pe românește : *B* ; ur-
mătoarea inscripție : † млыа бжьеꙗ iѡ Радѹлъ воевода и гнь въсеи земли ѹгровлахїискои сиь
блчтваго и христолюбиваго iѡ Бладa великаго вѡевода — adica : *urmează textul în traducere în A* ||

209

1 adăogim *B* ; adăogăm *A* | boier *B* ; boer *A* | sfintei *B* ; sîntei *A* || **4** să le fie lor de vecinică pomenire *B* ; să le fiă lor, vecinică pomenire *A* || **5** sfînt *B* ; sînt *A* || **7** *corupt* : mănăstirea *B* ; mănăstirei *A* || **9** sfintei *B* ; sîntei *A* || **16** și nu-l *B* ; și nu o *A* || **23** ușilor *B* ; ușelor *A* || **24** nu e *B* ; nu-i *A* || **28** dărîmarea *B* ; derîmarea *A* || **41** cuvinte slavone în care citim *B* ; cuvintele următoare : † прѣстависѧ ра / бъ бжїи монахь Iѡань великы логофедъ. вь / дни благочьстиваго / и х҃ѡ любиваго. iѡ Басараба воевода. в лт ≠ з. и в. мц ф. д. / care se traduce românește : *A* || **43** prea cuviosului *B* ; preapiosului *A* ||

210

2 se mai poate traduce *B* ; se mai poate citi : † прѣстависе рабъ божiи прьвѹль / великыи дворникъ въсеи земли ѹгровлахїискои / и подѹвию въ†.../...† зк. е мец. юнiи. днь вь сѫботѫвъ часъ д днь. вѣчнь емѹ паметъ/ adică pe românește : *A* || **3** al toatei Țări *B* ; al toate Țărei A || **9** picturile *B* ; picturele *A* || **12** măiestrie *B* ; măiestriă *A* fieșice *B* ; fiășce *A* || **12-13** fieșice *B* ; fiășce *A* || **13** fieșice *B* ; fiășice *A* | trebuie *B* ; trebuiă *A* || **14** vechie *B* ; vechiă *A* || **16** decadență *B* ; decadință *A* || **17** Trebuie *B* ; Trebuiă *A* || **18** sfinții *B* ; sînții *A* || **19** înfățișează *B* ; infățișez *A* || **25** sfinte personagie *B* ; sînte personage *A* || **26** sfîntului *B* ; sîntului *A* || **27** sfîntului *B* ; sîntului *A* || **28** se află : *B* ; se aflu : *A* || **29** Maica Domnului *B* ; м.҃р. ѳ.҃ѵ (Μητηρ Θεοῦ, Maica Domnului) *în A* | Împăratul Împăraților și Domnul Domnilor și marele Archiereu Isus Hristos Mîntuitorul, *B* ; *adaugă* : ц҃рь цр҃ствѹющем и г҃ь г҃ пьствѹющим и великы архиереи, iс. хс. ѡ сотир. *în A* || **30** sf. Ioan Înainte Mergătorul, *B* ; *adaugă* : сти iѡ пр҃дтч *în A* || **31** Egipteanul, *exponent și notă sublineară* 1 *în B* ; *corupt* : Egipteinii *omite exponent, nota în continuare în paranteze. A* || **33** sf. Dimitrie, *B* ; sti. Dimitrie *A* | Persianul *B* ; *corupt* : Perseanin *A* || **34** sf. Constantin și sf. Elena *adaugă exponent și notă sublineară* 2 *B* ; Costandin și st. Elena *omite exponent, nota în continuare în paranteze* A || **35** picturilor *B* ; picturelor *A* | ce ornează *B* ; ce ornez *A* || **38** prezentă *B* ; prezint *A* ||

211

7 prezența *B* ; prezința *A* || **8** mustățile *B* ; mustățele *A* || **9** nu lasă *B* ; nu las *A* || reprezentate *B* ; reprezintate *A* || **14** cum poartă *B* ; cum port *A* || **16** Mircea (Ciobanul ?) *B* ; Mircea Ciobanul *A* || **19** răscruci *B* ; rescruci *A* || **25** principilor *B* ; prinților *A* || **26** roșie *B* ; roșiă *A* || **28** personagie *B* ; personaje *A* || **31** principii *B* ; prinții *A* || **37** a avut numai o fiică *B* ; *corupt* : a avut mumă o fiică *A* || **39** completă *B* ; complectă *A* ||

212

3 să-i fie *B* ; să-i fiă *A* || **4** sfintele *B* ; sîntele *A* | să-l scrie *B* ; să-l scriă *A* || **5** sfînta *B* ; sînta *A* | sfîntul *B* ; sîntul *A* | sfinții *B* ; sînții *A* || **6** dupe *B* ; după *A* || **13** cestiuni *B* ; cuestii *A* || **27** costumară *B* ; costuimară *A* || **28** culorile *B* ; colorile *A* | impunătoare *B* ; împuietoare *A* || **31** ce produc *B* ; ce produce *A* || **32** se da *B* ; se dau *A* | giuvaieruri *B* ; giuvaeruri *A* || **37** iie *B* ; ie *A* || **39—40** se încheie la mînicuțe cu o betelie *B* ; se închiăie la mînicuță cu o beteliă *A* | umăr *B* ; umer *A* || **42** roșie *B* ; roșiă *A* ||

214

10 femeie *B*; femeiă *A* | fie *B*; fiă *A* || **34** idee *B*; ideă *A* || **39** fie *B*; fiă *A* || **40** soție *B*; soțiă *A* || **48** Păreche brățări cu diamanturi și cu robinuri *A*; *omite în B* ||

216

6 Iie *B*; Ie *A* || **12** de samur și *B*; de samur i *A* || **14** 1 ghiordiă de hataia verde cu flori de fir, cu pacea de jder, cu nasturi de mărgăritar și cu sîrmă. *A*; *omite în B* || **16** Rochie *B*; Rochiă *A* || **17** Rochie *B*; Rochiă *A* | roșie *B*; roșiă *A* || **19** Rochie *B*; Rochiă *A* | galbină *B*; galbenă *A* | frănghie *B*; frănghiă *A* || **21** Rochie *B*; Rochiă *A* | frănghie *B*; frănghiă *A* || **22** Rochie *B*; Rochiă *A* | frănghie *B*; frănghiă *A* || **26** umplută *B*; împlută *A* || **27** umplută *B*; împlută *A* || **49** franghie *B*; frănghiă *A* ||

217

1 viie *B*; viă *A* || **11** blagoslovenie *B*; blagosloveniă *A* || **19** vorbeam *B*; vărbeam *A* || **21** a reprezenta *B*; a descrie *A* || **25** și despre *B*; și de *A* || **28** domnie *B*; domniă *A* || **33-34** Pe cînd Mircea Ciobanul, rătăcitor prin țările vecine, dupe uciderea tatălui său în Sibiu *B*; Pe cînd Mircea Ciobanul, rătăcitor, dupe uciderea tatălui său în Sibiu *A* || **36** boier *B*; boer *A* || **37** boieri *B*; boeri *A* || **41** domnie *B*; domniă *A* || **43** atîția *B*; atîțea *A* | țărmurile *B*; țîrmurile A || **45** pre *B*; pe *A* || **47** boieri *B*; boeri *A* || **49** din-nainte *B*; din-ainte *A* || **50** vieții *B*; vieței *A* ||

218

6 pieriră *B*; periră *A* || **7** ziua *B*; zioa *A* || **9-10** citim încă cuvintele slavone ce zic: *B*; citim încă: † посечень бысть жѹпанъ / Ѹдрѣ шт Мирчѣ воевода вь село шничещи, бысть же / снь Драгомир пш/стелніка и жѹпаница его Марга. в лт ҂зѯа. Мц. но. дi. / adică românește: *A* || **16** familie *B*; familiă *A* || **19** să încerce încă duioasă inima sa! *B*; să încerce încă inima sa! *A* || **20** *corupt*: fiii *B*; fii *A* | *corupt*: fiii *B*; fii *A* || **23** neîmblînzită *B*; nemblînzită *A* || **24** învăluie *B*; învălue *A* || **25** mantie *B*; mantiă *A* || **26** boierilor *B*; boerilor *A* || **31** boierii *B*; boerii *A* || **35** și împărechierile *B*; și-mpărechierile *A* || **37** veghia *B*; veghea *A* | fățăriă *B*; fățăria *A* || **37—38** cu un *B*; cu-n *A* || **39** într-o zi de 1 septemvrie la 1569 *B*; într-o zi la 1 septemvrie, 1569 *A* || **41** boierii *B*; boerii *A* || **43** ridicat *B*; rădicat *A* || **46** Patrașcu *B*; Petrașcu *A* || **49** trebuie să adaugem *B*; trebuiă să adăogăm *A* ||

219

1 neînsuflețite *B*; nensuflețite *A* || **3** s-a scris: *B*; s-a scris: † по †...† чень / бысть жоупанъ Радѹл столник. шт. Ѧлиѯандроу воевода / и бѹть же сын Дра/гомир постелникь и мать его монахіа Єфросина. в лт ҂зон. мц. сеп. ~д дни. / adecă: *urmează textul în traducere în A* || **5** jupîn *B*; jupan *A* || **9** посѣчень быст / жѹпан Барбѹ шт Ѧлиѯандрѹ воевод въ варош Бѹкѹрещи и бысть сын Драгомир по/стелник и мать его монахіа Єфросина. мц. септ~. д. дни. / въ лт. ҂зон. / adecă: *urmează textul în traducere în A* || **10** jupîn *B*; jupan *A* || **13** † †...† ѣчень бы жоупань/Крачѣ шт Ѧлиѯандрѹ воевод въ варош на Боукѹрещ. и быт же / снь Драгомир постел/ника. и мать его монахиа Єфросина вь лт. ҂зон. / (Piatră mai mică, sculptată d-asupra în zigzaguri) adecă: *urmează textul în traducere în A*; *omite text slav și notă explicativă în B* | jupîn *B*; jupan *A* || **18—19** ale fiilor săi *exponent și nota sublineară* 1 *în B*; *omite exponent și notă sublineară* 1 *în A* || **20** somnul veciniciei *B*; somnul nemurirei *A* || **22** jale pătrunzătoare: *B*; jale pătrunzătoare: † прѣ/ставися раба бжия мона/хіа Єфросина по смрьти д/сны иже посѣчени выше. / вѣчні / и памѧ. прискрьбна мать до смрьти. / adecă: *urmează textul în traducere în A* || **24** D-zeu *B*; Dumnezeu *A* || **26** cari *B*; care *A* || **31** trepte *B*; pietre *AM* || **32** glorie *B*; gloriă *A* || **33** filosofie *B*; filosofiă *A* || **39** să ne mai oprim *B*; să ne oprim *A* || **41** completuiesc *B*; complectuiesc *A* || **42** carele *B*; care *A* ||

220

3 se citește pe dînsa: *B*; se citește pe dînsa: †...† вися ра †... / ...† прѣwс ~щенномѹ архимитрополит Серафима при дни/Михнѣ в †.../...† влт. ҂зчи (?) adecă: *urmează textul în traducere în A* || **9** boieri *B*: boeri, *A* || **12—13** se poate încă citi: *B*; se poate încă citi: † посѣчень / быст жѹпан Дима. и. столник †... / ...† / Михаи воеводи. в лт ҂зрг. мц. нов. дн. ~ки / adeca: *urmează textul în traducere în A* || **19** jur împrejur *B*; jur împrejur: † прѣставися / рабь †...† Стоика логофет шт Крьчани въ дни благо чистиваго и хѹлюбивагѡ / iѡ Ѧлиѯандрѹ воевода снь Радѹлѹ воевод и был и смерть вь дни алиѯандр вовод снь Їлиаш вод. / влт. ҂зрѕ мц. ноунеі дни з. / adecă: *urmează textul în traducere în A* || **22** cuviosului *B*; piosului *A* || **29** lumii *B*; lumei *A* || **30** trăiesc *B*; trăesc *A* | dupe *B*; după *A* | dupe *B*; după *A* || **33** glorie *B*; gloriă *A* || **36** influența *B*; influința *A* || **41** sfintele *B*; sîntele *A* || **44** adunară în jurul lor străini *B*; se ocoliră de străini *A* || **46** sfinte *B*; sînte *A* || **47** cuvioase *B*; pioase *A* ||

221

11 mănăstirii *B*; mănăstirei *A* || **15** boierii *B*; boerii *A* || **17** domnie *B*; domniă *A* | să li se dăruiască lor mănăstirea *B*; *omite* lor *în A* | să fie adaosă *B*; să fie adăogată *A* || **20** sfatul *B*; svatul *A* || **25** adăogiră în sfat *B*; adăogară în svat *A* || **28** să fie *B*; să fiă *A* | sature-se *B*; satură-se *A* || **32** să nu fie *B*; să fiă *A* || **33** sfetnici *B*; svetnici *A* || **36** boierii *B*; boerii *A* | mănăstirii *B*; mănăstirei *A* || **37** dupe *B*; după *A* ||

222

2 măiestrit *B*; măestrit *A* || **5** energie *B*; energiă *A* || **11** energie *B*; energia *A* || **14** boierii *B*; boerii *A* | judicători *B*; judecători *A* || **16** sfîntă *B*; sîntă *A* | adică *B*; adecă *A* | cari *B*; care *A* || **18—19** obiceiurile mănăstirilor și pravila ctitorilor, domnilor bătrîni ce au fost legiuită;" *B*; obiciurile cele bune şi bătrîne ale țărei, † . . . † îndrăzniră a călca și obiceiurile mănăstirilor și pravila ctitorilor domnilor bătrîni ce au fost legiuită;" *A* || **21** încheiat *B*; închăiat *A* || **22** elocuență *B*; elocuință *A* || **26** sfinte *B*; sînte *A* || **32** să fie *B*; să fiă *A* || **36** slobozenie *B*; slobozeniă *A* ||

223

5 finețe *B*; fineță *A* || energie *B*; energiă *A* || **6** trebuiesc *B*; trebuesc *A* || **7** cu un cusur *B*; cu-n cusur *A* || **12** sfinte *A*; sînte *A* || **13** temple nouă *B*; temple noui *A* || **24** fiecăruia *B*; fiăcăruia *A* | vorbea *B*; vărbea **A** || **33** domnie *B*; domniă *A* || **34** mînie *B*; mîniă *A* || **41** a **fost** legea *B*; au fost legea *A* ||

224

3 energie *B*; energiă *A* || **14** peregrinagiu *B*; pelerinagiu *AM* || **14** trebuie *B*; trebuiă *A* || **22** pietoasă datorie *B*; pioasă datoriă *A* || **29** mărturie *B*; marture *A* | la faptele, la luptele *B*; *omite* la luptele *în A* || **32** mănăstirii *B*; mănăstirei *A* || **34** talie *B*; taliă *A* || **35** zdrobit subt o cugetare *B*; absorbit într-o cugetare *A* || **42** decît mulți din pămînteni *B*; decît mulți pămînteni *A* || **44** paşalîc *B*; pasalic *A* | să aşeze *B*; a aşeza *A* ||

225

3 boieri *B*; boeri *A* || **18** la ceasul cinci îl duseră în trapezarea mănăstirii *B*; la ceasul cinei îl duseră în trapezarea mănăstirii *AM* || **22** furie *B*; furiă *A* || **26** sfîntului *B*; sîntului *A* || **27** sfîntului *B*; sîntului *A* || **29** pecît *B*; precît *A* | judica după *B*; judeca dupe *A* || **35** Din brîul superior, adică din astragalele stîlpilor *B*; Din brîul superior (astragale) al stîlpilor *A* || **39** de laturi *B*; de lături *A* || **41** muchi *B*; muchiă *A* || **42–43** se întindeau *B*; se-ntindeau *A* || **44** aceste trapezări *B*; aceste trapezare *A* || **45** cuinile *B*; cuini *A* || **47** ce se înălțau *B*; ce se-nălțau *A* | **48** linie *B*; liniă *A* ||

226

6 neînsuflețit *B*; nensuflețit *A* | vînătaiele *B*; vînătaele *A* || **8–9** familie *B*; familiă *A* | strămută rămăşițele părintelui lor în a lui mănăstire de la Margineni, *B*; strămută rămăşițele părintelui în mănăstirea lor de la Mărgineni, *A* || **10** „Toată țara plînge *B*; „Toată țara plîngă *A* || **16** dupe *B*; după *A* || **17** cari *B*; care *A* | împunătoare *B*; împuiătoare *A* || **18** să o expunem *B*; a o expune *A* || **21** învietor *B*; înviător *A* || **22** dupe *B*; după *A* || **23** boer *B*; boier *A* || **24** consecințe *B*; consecuiențe *A* || **29** dupe *B*; după *A* || **30** judicată *B*; judecată *A* || **31** afurisire *B*; afurisea *A* || **40** judicată *B*; judecată *A* || **45** dupe *B*; după *A* || **46** ca şi camerile *B*; ca camerile *A* || **48** dupe *B*; după *A* || **49** de pe *B*; depe *A* | boierii *B*; boerii *A* ||

227

10 nevoie *B*; nevoiă *A* || **12** Rugăciunea *B*; Rugămintea *A* || **13** casii *B*; casi *A* || **15** preumblară *B*; preîmblară *A* || **36** calități *B*; cualități *A* || **39–40** contimporane *B*; contimpurane *A* || **40** îşi dobîndeşte *B*; îşi dobîndesc *A* || **45** credințele *B*; credințile *A* || **49** regule *B*; reguli *A* ||

228

11 cari *B*; care *A* || **26** Calendar *B*; Calindar *A* || **26–27** de oarecare însemnătate *B*; e de o mai mare însemnătate *A* || **28** şi îndestule *B*; şi-ndestule *A* || **29** pentru ca să nu ne mai silim acum cu dinadinsul a repurta aceste nevoi *B*; ca să ne silim acum cu dinadinsul a nu repurta aceste nevoi *A* || **30** asupra caracterului *B*; asupra caracterului lor *A* || **40** judicata *B*; judecata *A* || **41** i se îmbolnăvi *B*; i se-nbolnăvi *A* || **44** sfatul *B*; svatul *A* | umblau *B*; îmblau *A* ||

229

1 aurit *B*; aurit (Fig. 4). *A* || **2–3** nişte cuvinte, scrise în limba slavonă, ce zic româneşte: *B*; aceste cuvinte: сен крьсть сътвори рабина бж. Гпдж. Маріа іѡ Глигоріе Гіка воевода доховнои сфетаа монастырь Снѣгов † вѣчна егѡ поминаніе. фев. д ҂зроа. adecă: *urmează textul în traducere în A* || **9** vorbirăm *B*; vărbirăm *A* || **13** vechie *B*; vechiă *A* | anevoie *B*; anevoiă *A* || **25** în fildeş, în sidef, în baga, *B*; în ebore (fildeş), în nacru (sidef), *A* || **26** tisă, cimişir, chiparos, sandal, odogaciu *B*: tisă, chiparos, sandal, aloes, (odagaci) *A* || **28** tîmplă *B*; templu *A* || **33** fiecare *B*; fiăcare *A* | fiecare *B* fiăcare *A* || **47** cari *B*; care *A* ||

230

8 mănăstirii *B*; mănăstirei *A* || **11** care, şi acela, nu era mai vechi *B*; carele nu era mai vechi *A* || **6-17** care se confundă fără de nici un folos pentru cronologie sau pentru istoria mănăstirii *B*; care se confundă fără ordine şi fără de nici un folos pentru cronologiă sau pentru istoria mănăstirei, *A* || **23** idee *B*; ideă *A* || **26** mănăstirii *B*; mănăstirei *A* ||

231

14 chivot *B*; chivot (Fig. 5) *A* || **16** sfințite *B*; sînțite *A* || **21** fiecare *B*; fiăcare *A* | sfinți *B*; sînți *A* || **24** sfinții *B*; sînții *A* | Gheorghe *B*; Georgie *A* || **25** sfinți *B*; sînții *A* || **26.** sf. B; stul *A* || **27** sf. *B*; stul *A* | sf. *B*; stul *A* | sf. *B*; stul *A* || **34** jăfuieşti *B*; jăfueşti *A* || **35** orfăurărie *B*; orfăurăriă *A* || **41** aparența lucrării *B*; aparința lucrărei *A* || **43** cită nestatornicie e chiar şi-n dreptatea omenească *B*; cîtă nestatornicie e şi-n dreptatea chiar omenească *A* || **47** egumenia *B*; *corupt*: egumeniă *A* ||

233

3 a adaoge *B*; a adăoga *A* || **16** sfinților *B*; sînților *A* || **27** liturghie *B*; liturghiă *A* || **28** biografie *B*; biografiă *A* || **42** cele următoare: *B*; cele următoare (Fig. 6) *A* ||

234

4 „†dram 326" *B*; „† dram TKS" (326) *A* || **14** amintirilor *B*; suvenirilor *A* || **15** prezenta *B*; presinta *A* || **16** propăşirii *B*; propăşirei *A* | pomeni *B*; aminti *A* || **18** luminării *B*; luminărei *A* || **26** sfînta *B*; sînta *A* | sfintei *B*; sîntei *A* || **28** să fie *B*; să fiă *A* || **31** săpat adînc în zid cu litere şi în limba slavonă, numele unui necunoscut: *B*; săpat adînc în zid, numele unui necunoscut: пис азь Бадѣ граматик ѡт Доброшеш въдни. іѡ Янтоніе воевод. іон. кд. дни в вь. лт. ҂зро?

paralel cu textul slav este și traducerea în *A* ‖ **35** moșie *B*; moșiă *A* ‖ **36** sfintele *B*; sîntele *A* ‖ **37** ne-nsemnata *B*; nensemnata *A* ‖ **42** nimicie *B*; nimiciă *A* ‖

235

5 dupe *B*; după *A* ‖ **13** după *B*; dupe *A* ‖ **14** elocuentă *B*; elocuintă *A* ‖ **23** ne vom cerca să descriem *B*; ne vom cerca a descrie *A* ‖ **27** cuinii *B*; cuinei *A* ‖ **32** umblat *B*; îmblat *A* ‖ **36** și . . . dacă cumva *B*; și . . . dacă *A* ‖ **38** grătar *B*; gretar *A* | jaratic *B*; jaratic *A* ‖ **40** dogoreala *B*; dogorirea *A* ‖ **41—42** tu nu pierzi timpul *B*; tu nu-ți pierzi timpul *A* ‖ **43—44** miros și limpede paloare *B*; miros și coloare *A* ‖ **44** soarele arzoi al Provenței *B*; soarele călduros al Provenței; *A* ‖ **44—45** Ca să-nviezi și să mai asmuți acea smeadă și diafană salce, *B*; *omite în A* ‖ **46—47** pînă le prefaci într-o spumă ușoară și palid-aurie. *B*; pîn-ce se transform într-o spumă palidă și ușoară. *A* | așterni *B*; pui *A* ‖ **48** torni pe dînsa *B*; torni asupră-i *A* ‖ **49** și . . . cînd *B*; și cînd *A* ‖

236

1 fel de mîncare, mă prinz că ai să juri cum că *B*; fel de bucate, negreșit c-o să juri că *A* | rhombus *B*; (rhombus) al părintelui nostru împăratul Domițian *A* ‖ **2** gătealâ *B*; *corupt* găteala *A* ‖ **3** să aibă așa gust minunat ca plătica *B*; să aibă un gust așa de minunat ca al pláticei. *A* ‖ **5** pururea *B*; în veci *A* ‖

NOTE

191_{8} Desigur datorită poziției sale, izolată dar totuși în apropierea capitalei, mănăstirea Snagov a servit în trecut ca loc de surghiun sau închisoare. Se știe că aci a fost ucis postelnicul Constantin Cantacuzino, la 20 decembrie 1663. Tot la Snagov a fost trimis apoi ucigașul său, Stroe Leurdeanul, iar în timpul domniei lui Șerban Cantacuzino, Pătrașcu, căpitan Urziceanu, pe care „l-au dus la Snagov la mănăstire și acolo cu munci groaznice muncindu-l, l-au spînzurat” și Vîlcu Vornicul, pe care „l-au mutat la Snagov și acolo l-au omorît cu multe cazne” (Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, ed. C. Grecescu, București, 1963, p.173). În secolul al XVIII-lea, erau trimiși tot la Snagov clericii pedepsiți, ca popa Iacob Grecul, la 16 februarie 1739, Ștefan arhidiaconul mitropoliei, popa Stoian din Bogdănești-Vîlcea etc., dar și laici ca Mihalache Pastiescul, la 12 mai 1781 (Niculae I. Șerbănescu, *Istoria mînăstirii Snagov*, București, 1944, p. 70—71). *Regulamentul organic* [*al Țării Românești*] fixează în *Proiect pentru organizarea mănăstirilor*, art. 1 și 9 noul statut al Snagovului, ca mănăstire de starea a treia, care „potrivit cu cele ce s-au urmat pînă acum” va funcționa și ca închisoare pentru cei „ce se vor osîndi de către judecătoriile criminalicești. . ., ca prin pocăință să-și curețe cugetul lor de păcate”. Se mai preciza că deținuții, nu mai mult de treizeci la număr, „se vor hrăni și se vor ținea cu cheltuiala mănăstirii”. Pentru îndeplinirea acestei măsuri, în 1840 se construiesc celule și camere pentru administrația închisorii (cf. N. I. Șerbănescu, *op. cit.*, p. 78—79 și 83, n. 4).

191_{9} Tot prin *Regulamentul organic* se stabilea în regimul penitenciarelor deosebirea între ocne (Telega și Ocnele mari), închisori corecționale (București și Craiova) și recluzie (în porturile Giurgiu și Brăila). Odobescu se referă la această deosebire.

191_{14} *I miei prigioni*, principala operă a luptătorului politic și scriitorului italian Silvio Pellico (1789—1854), relatare autobiografică a lungii sale detențiuni în închisoarea austriacă din Spielberg (lîngă Brno), care l-a făcut celebru. Romanul *Le dernier jour d'un condamné* de Victor Hugo, publicat în 1829 este o pledoarie pentru suprimarea pedepsei capitale, scrisă sub influența ideilor marelui penalist italian Cesare Beccaria.

192_{8} Călătoria la Snagov a avut loc în vara anului 1861, într-o perioadă consacrată de autor exclusiv cercetărilor și lucrărilor științifice.

192_{12} *Șoseaua* este actuala Șosea Kiselev (continuată cu șoseaua București-Ploiești), care începea din „Grădina” (Parcul Kiselev) dintre Piața Victoriei („Capul podului”) și lacul Herăstrău. O descriere din vremea redactării lui Odobescu apăruse în *Calendar geografic, istoric și literar*, de D. Bolintineanu și A. Zanne, București, 1861, p. 52—61 : *Fisiologii. Șoseaoa de la podu Mogoșoaei.*

193_{33} *șeoase* : „calule”, „înșeuatule”.

193_{45} *Răposatul beizade Ipolit* este fiul lui Tezeu și al Antiopei, regina amazoanelor, care cade victimă geloziei soacrei sale Fedra. Odobescu se referă la moartea lui Hippolit, descrisă în ultimul act al tragediei *Fedra* de Racine.

194_{9} Aluzie la discuțiile publice privind concesionarea construcției de căi ferate. În 1862 Adunarea legiuitoare a Principatelor acordase companiei Brassey-Glyn-Sapieha concesia construirii unei căi ferate din nordul Moldovei (Mihăileni) pînă la Galați. Peste trei ani (1 septembrie 1865) încep lucrările liniei București — Giurgiu de către compania engleză John Trevor Barkley. Linia Burdujeni-Roman va fi concesionată în 1868 companiei Offenberg, iar cea din Muntenia, în același an, companiei Strousberg.

193_{3} Versurile formează catrenele sonetului al doilea din cele patru cu titlul *Beție*, publicate în *Melodii intime*, de George Cretzianu (ed. a 2-a), București, 1855, p. 18.

195_{17} Alexandru Sihleanu (1834—1857) făcuse parte, ca redactor, din cercul *Junimii române* din Paris. Talentul, entuziasmul, însușirile remarcabile și moartea-i aproape fulgerătoare lăsaseră o amintire puternică prietenilor săi dintre care Odobescu înscrie aci cele dintîi și mai bune judecăți despre personalitatea și opera poetului. „Comica descriere . . . despre hoinarii din grădina Cișmigiului” este satira *Cișmigiul*. Poeziile citate, ca și acea laudă a vinului sînt din *Armonii intime*, București, 1857. Indicația că Sihleanu a murit „acum patru ani” (data morții este 14 martie 1857) datează lucrarea lui Odobescu: 1861, desigur îndată după excursia la Snagov.

197_{12} *falbalale* (< fr. *falbala*) : podoabe de rochii, volane ; *mangeturi* (<fr. *manchette* și rus. *manjeta*) : volane de rochii.

197_{22} *văle* : valuri.

197_{23} *mitene* (< fr. *mitaine*) : mănuşi care acoperă numai o parte din mînă, lăsînd libere vîrfurile degetelor.

197_{36} *taraci* (< ucr. *taraş*) : stîlpi bătuţi în fundul apei pentru susţinerea unui pod.

197_{38} În cursul luptelor din 1821, dintre turci şi eterişti, un „paşă anadolean" cu 800 de soldaţi, se stabilise în mănăstirea Pantelimon de lîngă Bucureşti, de unde au făcut incursiuni la mănăstirile Snagov şi Pasărea. Şaptezeci din maicile de acolo s-au refugiat la Snagov, cu care prilej s-au făcut şi reparaţii. Podul fusese văzut şi în 1653 de Paul din Alep (*Călătoriile patriarhului Macarie de Antiohia în Ţările Române*, trad. Emilia Cioran, Bucureşti, 1900, p. 213) şi a fost ars în 1821 de eterişti, în cursul luptelor cu turcii (cf. N. I. Şerbănescu, *op. cit.*, p. 9 şi 59).

197_{47} Nenorocirea a avut loc la 1854, cînd 59 de arestaţi s-au înecat prin „spargerea" podului, format din trei vase. Detalii şi bibliografie la N. I. Şerbănescu, *op. cit.*, p. 83 şi n. 5–6.

198_{15} Dante, *Divina comedie*, Infernul, c. VII, vv. 112–114.

198_{41} *glaf* (< bg. *glab*) : săpătură făcută cu dalta în lungul sau împrejurul unei coloane.

199_{34} *cercuri de uşurare* : Odobescu numeşte astfel „arcurile de descărcare" construite deasupra uşilor şi ferestrelor pentru a le uşura de greutatea zidăriei din partea superioară.

199_{35} Data construcţiei bisericii mănăstirii Snagov, a format obiectul multor discuţii în istoria artei româneşti medievale. Specialiştii au ajuns la concluzia că monumentul datează din sec. al XVI-lea (V. Vătăşianu, *Istoria artei feudale în Ţările Române*, vol. I, [Bucureşti], 1959, p. 207; Grigore Ionescu, *Istoria arhitecturii în România*, vol. I, [Bucureşti], 1963, p. 301 o atribuie meşterilor lui Neagoe Basarab care lucraseră între 1517 şi 1519 la refacerea mitropoliei vechi din Tîrgovişte). Observaţia lui Odobescu despre vechimea bisericii este deci corectă.

199_{40} V. comparaţia sugerată de Odobescu, dezvoltată la Grigore Ionescu, *op. cit.*, p. 301–302 şi n. 5 : „biserica actuală de la Snagov ne înfăţişează un plan înrudit cu cel al multor catolicoane de la muntele Athos; este o combinaţie a modelului simplu trilobat cu tipul structural de origine constantinopolitană în cruce greacă înscrisă". Este un argument în plus pentru atribuirea bisericii lui Neagoe, ale cărui legături cu Athosul sînt binecunoscute. Indicaţia din text „catoliconul din Atena" este o eroare pentru *Athos*.

199_{49} Vlădica *Neofit* Mireon apare în documente ca egumen al Snagovului la 25 ianuarie 1813. Găsind mănăstirea şi acareturile „cu totul dărăpănate şi dezvelite" el efectuează reparaţii rezumate în inscripţia citată de Odobescu, al cărei cuprins în traducere, este următorul :, „Această biserică, de multă vreme fiind stricată, ajunsese a fi, să zicem, ticăloşită cu totul. Şi ctitorii cei de demult nu se îngrijeau de loc, nu pot să ştiu pentru ce. Ci cu voia lui Dumnezeu fiind pus în scaun, mai ales prin grija Fecioarei, prea cucernicul Io Caragea, domnul dumnezeiesc al Daciei toate, a pus arhiereu pe un om vrednic şi prea bun la fapte a cărui chemare cu totul vrednică [. . .] a fost orînduială, care şi împodobind, a înălţat-o, făcînd acest frumos templu. Iar cei ce vedeţi aceasta cu minune, pomeniţi-l în veci, avînd [. . .] 1815, iulie 5" (v. textul şi traducerea inscripţiei, distrusă cu prilejul restaurării din 1931, la N. I. Şerbănescu, *op. cit.*, p. 76 şi n. 1).

200_{3} Arhimandritul *Ghermano Brătianu* a fost egumen al Snagovului între 1848 şi 1855. În acest răstimp el a încercat zadarnic să obţină fondurile necesare reparării mănăstirii; nereuşind, îşi cere mutarea de la Snagov şi e numit stareţ al mănăstirii Vieroş din Muscel (v. N. I. Şerbănescu, *op. cit.*, p. 79–83).

200_{7} Compunînd ciudata sa inscripţie, Ghermano Brătianu urma o tradiţie cronicărească în care se confundă ctitoria din sec. XVI cu aceea mai veche, dărîmată. V. referinţe asupra acestei tradiţii ca şi asupra persistenţei ei pînă în lucrări mai recente, la N.I. Şerbănescu, *op. cit.*, p. 13 şi urm.

200_{18} Observaţia lui Odobescu, care contestă vechea atribuire a ctitoriei lui Vlad Ţepeş, era exactă. Date arheologice şi documentare atestă existenţa mănăstirii în timpul domniei lui Mircea cel Bătrîn care numea aşezămîntul „mănăstirea domniei mele de la Snagov". Mănăstirii i se întăresc danii mai vechi şi i se adaugă altele noi de Dan al II-lea la 7 octombrie 1428 şi în 1429. În 1453, Vladislav al V-lea zideşte în curtea mănăstirii paraclisul Buna Vestire, de la care provin cunoscutele uşi despre care se va vorbi mai departe. Ţepeş este numai unul din donatorii Snagovului, după cum reiese dintr-un hrisov al lui Mircea Ciobanul din 26 iunie 1558. Mormîntul său nu a fost găsit în interiorul bisericii, unde, după tradiţie, s-ar fi aflat. Alţi donatori din sec. XV sînt Radu cel Frumos (hrisov din 28 octombrie 1464), Basarab cel Tînăr (hrisov din 23 martie 1482), Vlad Călugărul (hrisov din 31 iulie 1487) şi Radu cel Mare (hrisoave din 4 iunie 1495 şi 17 iunie 1500). Actuala biserică pare a fi fost rezidită de Neagoe Basarab, după cum arată argumentele de ordin arhitectonic (Grigore Ionescu, *op. cit.*, p. 301) şi tradiţia. Neagoe a fost unul din principalii miluitori ai mănăstirii. V. întreg acest istoric la N. I. Şerbănescu, *op. cit.*, p. 25–45.

200_{20} *Basarab voevod, fiu al lui Basarab voevod cel Bun* : Ipoteza lui Odobescu se întemeiază pe un hrisov de la Constantin Şerban din 30 mai 1654, în care se spune că „Basarab voevod, fiul lui Basarab cel bun voevod a clădit dintru început această sfîntă mănăstire la anul 6908 (= 1400)". Indicaţia din hrisov este evident eronată, deoarece pe la 1400 nu domnea în Ţara Românească nici un Basarab fiul lui Basarab. Hrisoavele acestui Basarab pe care mărturiseşte că le-a văzut Constantin Şerban trebuie să fie de la Basarab cel Tînăr, menţionat mai sus ca donator în 1482 (N. I. Şerbănescu, *op. cit.*, p. 21–22).

200_{31} Hrisovul, cu data exactă 7 octombrie 6937 (= 1428), este publicat în *Documente privind istoria României, veacul XIII, XIV şi XV*, B. Ţara Românească, [Bucureşti], 1953, p. 87–88, nr. 73.

200_{38} *Engolpionul* sau panaghiarul lui Drăghici Vintilescu, din 1490–1491, păstrat în prezent la Muzeul de Artă din Bucureşti, Secţia de artă feudală, a făcut obiectul multor discuţii ale cercetătorilor artei noastre medievale. Inscripţia i-a permis lui Odobescu ipoteza despre „lăcaşul de păstrare vintilesc", din care voia să deducă pe ctitorul mănăstirii, numai printr-o lectură eronată. V. îndreptarea ei la N. I. Şerbănescu, *op. cit.*,

p. 20, iar textul și traducerea corecte în *Inscripțiile medievale ale României*, vol. I, p. 665, nr. 961. Traducerea este : „A făcut acest panaghiar jupan Drăghici Vintilescu pentru biserica și lăcașul preacuratei Intrări în biserică al mănăstirii de la Snagov, în anul 6999, indictionul 7”, piesa putînd fi deci datată între 1 septembrie 1490 și 31 august 1491. Despre Drăghici Vintilescu, menționat cu acest nume în divanul lui Vlad Călugărul la 1487, v. George D. Florescu, *Divanele domnești din Țara Românească*, București, 1943, p. 67—69, nota.

200_{42} Întreaga notă adăugată în ed. 1887, este luată din articolul III : *Cărțile Banului Preda Basarab, 1519—1521*, din seria *Despre unele manuscripte și cărți tipărite aflate în mănăstirea Bistrița*, publicat în *Revista română*, 1 (1861) și anume textul de la p. 730—731, continuat cu nota 3 de la p. 730, reprodus cu eroarea *1431*, în loc de *1491*, în data engolpionului lui Drăghici Vintilescu.

201_{24} Pentru erorile din lectura și traducerea lui Odobescu cp. cu traducerea reprodusă mai sus, după *Inscripții medievale*. Citind greșit data „6939 iunie 7” în loc de *6999 indictionul 7*, Odobescu ajunge la anul 1438 și vechimea engolpionului (în 1862) de „patru sute douăzeci și patru ani”, fără să observe contradicția cu nota din aceeași pagină, în care engolpionul este datat, tot greșit, 1431.

203_{18} Interpretarea dată de Odobescu expresiei „Vorbi și nenea Vlad“ este reluată de B. P. Hasdeu în *Istoria critică a românilor*, ed. a 2-a, vol. I, p. 87 ; alt înțeles îi dă Iorgu Iordan, *Vlăduțu' mamei*, în *În amintirea lui Constantin Giurescu*, București, 1944, p. 296—298. Expresia trebuia „să exprime contrastul dintre strălucirea mare a numelui *Vlad*, care a aparținut într-o vreme domnitorului țării, iar apoi boierilor, și neînsemnătatea, tot așa de mare, a purtătorilor lui de mai tîrziu”.

203_{22} Este vorba de hrisovul din 24 martie 7063 (=1555), prin care Pătrașcu întărește danii mai vechi mănăstirii Bistrița, menționînd și pe „Vlad voevod numit Vintilă” (*Documente privind istoria României, veacul XVI*, B. Țara Românească, vol. III, București, 1952, p. 29, no. 37).

203_{33} Altă eroare în datarea engolpionului : 1421. Cele patru mori de la Dridich (Dridih, satul Dridu, r. Urziceni), sînt menționate în hrisoavele lui Radu cel Frumos din 28 octombrie 6973 (= 1464) și cel al lui Basarab cel Tînăr din 23 martie 6990 (= 1482), greșit datat de Odobescu : „13 martie 1442”(v. traducerile lor în *Documente privind istoria României veacul XIII, XIV și XV*, B. Țara Românească, p. 137—138, nr. 130 și 171—172, nr. 172). Morile fuseseră dăruite de un Vlad vodă neprecizat încă.

203_{38} V. hrisovul lui Vlad Vintilă din 3 aprilie 7042 (= 1534) în *Documente privind istoria României, veacul XVI*, B. Țara Românească. vol. II, [București], 1951, p. 156—157, nr. 155.

203_{40} Ceilalți doi Vlad enumerați de Odobescu drept ctitori posibili ai mănăstirii Snagov sînt : 1. *Vladislav* (*Vlaicu*) *vodă* (1364 nu *1360*, — c. 1374), fiul lui Nicolae Alexandru Basarab ; 2. *Vlad* (1394—1397) emitent, din cetatea Argeșului, la 28 mai 1396, al actului omagial prin care recunoștea suzeranitatea regelui polon Vladislav Iagello și a soției acestuia Hedviga (v. textul la E. Hurmuzaki — N. Densușianu, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. II$_1$, p. 374—375).

204_{20} *Mănăstirea Turbați*, r. Snagov, fost metoh al mănăstirii Țigănești, înființată în a doua jumătate a sec. al XVI-lea (menționată documentar în decembrie 1559), refăcută ca mănăstire de maici de egumenul Rafail Snagoveanul, biserică de mir din 1813. Aci s-au păstrat frumoasele uși ale paraclisului Buna Vestire din 1453, azi la Muzeul de artă din București. V. referințe la N. Stoicescu, *Bibliografia monumentelor feudale din Țara Românească*, Craiova, 1966, p. 376—377.

205_{9} *Ușile de la Paraclisul Buna Vestire din Snagov* au fost studiate în repetate rînduri. Identificarea figurilor sculptate este controversată. Cele mai verosimile ipoteze sînt ale lui Stoica Nicolaescu, *Mănăstirea de la Snagov și ușa de stejar cu sculpturi de sfinți a bisericii Buna Vestire, ctitoria lui Vladislav voevod — 1453*, în *Bucureștii*, 2 (1936), nr. 1—2, p. 118—128 : în rîndul de sus, Arhanghelul Gavril și Fecioara, între David și Solomon ; la mijloc, sfinții Vasile cel mare, Ioan Hrisostom, Grigore Teologul și Nicolae ; jos, sfinții mucenici Gheorghe și Dumitru. V. *ibidem* și citirea textului lung de la *Ezechiel* XLIII 27—XLIV 1-3. Pentru inscripție și bibliografie v. *Inscripții medievale*, vol. I, p. 773—774, nr. 1177.

205_{46} *migma encaustică* : amestec lichid din diferite materiale, care se întărește în contact cu aerul, aplicat peste sculptura în lemn pentru a-i mări rezistența.

207_{1} *Lucas Moser aus Weil* este cel mai vechi maestru din regiunea Suabiei și Rinului superior de la care s-a păstrat un altar, acela al sf. Magdalena din Steftkirche din Tiefenbronn, datat 1431. Lui *Hans Schüchlin* (m. în 1505), reprezentant al școlii din Ulm, i se datorează cîteva scene pictate în altarul principal al bisericii din Tiefenbronn, din anul 1469.

207_{10} V. pentru reparațiile din 1840, Arhivele Statului, București, Ministerul instrucțiunii, Dosar 4358/1856, f. 3 și 49 ; N. I. Șerbănescu, *op. cit.*, p. 79, n. 2.

207_{31} Descrierea mănăstirii Snagov de către Paul de Alep, în *Călătoriile patriarhului Macarie de Antiohia în Țările Române* (*1653—1658*), Trad. rom., București, 1900, p. 213.

207_{34} Paul de Alep pare să dea singura mărturie despre existența unui paraclis la Snagov cu hramul Adormirea (N. I. Șerbănescu, *op. cit.*, p. 59).

208_{10} Este vorba de hrisovul lui Mircea Ciobanul din 26 iunie 1558 prin care întărește mănăstirii Snagov moșia Izvoreni și mărturisește : „am citit domnia mea cărțile cele vechi ale lui Vlad voevod Țepeș, ale lui Vladislav voevod cel Vechi și ale lui Basarab voevod cel Vechi”. Arhivele Statului, București, Secția istorică nr. 636 (VI/1). Moșia fusese dăruită de Vlad Dracul (hrisov din 30 iunie 1441) și întărită de Basarab cel Tînăr (hrisov din 1482).

208_{11} Alte danii ale lui Țepeș către mănăstirea Snagov decît cea menționată în hrisovul lui Mircea Ciobanul nu sînt atestate de documente. Tradiția cronicărească despre ctitoria mănăstirii de către Țepeș este rezumată de N. I. Șerbănescu, *op. cit.*, p. 13—16.

208_{39} Dania lui Vlad Dracul este aceea a moșiei Izvoreni și a altor sate, siliști și munți, din 30 iunie 6949 (=1441), publicat în *Documente privind* *istoria României, veacul XIII, XIV și XV*, B. Țara Românească, p. 111–112, nr. 102.

208_{40} Este vorba de întărirea daniilor de mai sus de către Radu cel Frumos, prin hrisovul din 28 octombrie 6973 (=1464) publicat *ibid.*, 137–138, nr. 130.

208_{43} Tipsia de argint este o anaforniță de argint aurit, azi la biserica Patriarhiei din București. Datată după grafie și factură artistică <cca. 1500 >, donatorul ar fi Radu cel Mare, fiul lui Vlad Călugărul, iar nu Radu cel Frumos (v. *Inscripții medievale*, vol. I, p. 299, nr. 235).

209_{1} Document înscris în *Condica mănăstirii Snagov*, la Arhivele Statului, București, ms 458, f. 97, întăritura lui Vlad Călugărul pentru dania lui Radu Trămîndat.

209_{6} V. hrisovul în *Documente privind istoria României*, veacul XVI, B. Țara Românească, vol. I, p. 157–158, nr. 156.

209_{13} Pentru daniile mănăstirii după sec. al XVI-lea v. N. I. Șerbănescu, *op. cit.*, p. 47 și urm.

209_{20} Despre pietrele de mormînt de la Snagov, v. N. I. Șerbănescu, *op. cit.*, p. 171–177. Tradiția relatată de Odobescu privind piatra din fața ușilor împărătești este reluată de Pr. G. Dumitriu în articolul *Pe urmele unor săpături*, în *Amvonul*, 21 (1942), nr. 4–6, p. 11–14. Sub piatră nu s-au găsit oseminte, ceea ce confirmă că a fost deplasată. Autorul citat formulează unele ipoteze asupra locului unde ar fi putut odihni oasele lui Țepeș.

209_{35} Este vorba probabil de rezugrăvirea bisericii sf. Nicolae Domnesc din 1827, datorită lui Pantelimon zugravul. Ilarion, episcop de Argeș între 1820–1823 și 1828–1845 (cînd moare), un „voltairian frondeur, fără pricepere pentru interesele deosebite ale neamului nostru", după. N. Iorga (*Istoria bisericii românești*, ed. a 2-a, vol. II, București, 1932, p. 238) fusese totuși sfetnicul lui Tudor Vladimirescu.

209_{43} V. inscripția la N. I. Șerbănescu, *op. cit.*, p. 172, nr. 2. Anul este 7022, deci 1514, iar nu 1494. Autorul citat crede, după N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, fasc. I, p. 161, că este vorba de Ioan, marele logofăt al lui Neagoe, care „s-a călugărit și îndată a murit". După *Lista dregătorilor din Sfatul domnesc al Țării Românești*, *cit. supra*, personajul ar trebui identificat cu *Ivan Călinescu*, stolnic între 1508–1509 și 1510–1512, logofăt între 26 mai 1512– 24 octombrie 1513 și 8 mai– 14 iulie 1514, ceea ce nu mai corespunde însă datei morții de pe piatra tombală (v. *op. cit.*, p. 576 și 569).

210_{3} V. inscripția la N. I. Șerbănescu, *op. cit.*, p. 172, nr. 1. Ziua morții, aci, *3* iunie (nu 5). Iorga, *op. cit.*, p. 158, l-a identificat cu Pîrvu Craiovescu, mare vornic în 1482, 1486–1493, 1495–1501, 1508–1509 (v. *Lista dregătorilor*, p. 567).

210_{15} *meremet* (tc.) : reparație sumară.

210_{27} Odobescu nu descrie decît registrul inferior al picturilor din navă, peretele dinspre sud și dinspre nord. *Maica Domnului, împăratul* < . . . > *și sf. Ioan* alcătuiesc, împreună o *Deisis*, ceea ce i-a scăpat autorului. Pe același perete lectura *Mina Egipteanul* e o eroare pentru *Maria Egipteanca*.

Pe peretele dinspre nord lipsește din descriere sf. Teodor Tiron, între sf. Teodor Stratilat și Iacob Persul. Restul picturilor meritau aceeași atenție și ca artă și ca vechime, v. I. D. Ștefănescu. *La peinture religieuse en Valachie et en Transylvanie depuis les origines jusqu'au XIX*^{e} *siècle*, Texte, Paris, 1932, p. 75–83 și Album, pl. 18–19.

211_{16} Portretul este, într-adevăr, al lui Mircea Ciobanul.

211_{33} Nedumerirea lui Odobescu decurge din faptul că pentru el Petru cel Tînăr, fiul lui Mircea Ciobanul, era Petru Șchiopul, domnul Moldovei. Eroarea provenea din G. Șincai, *Hronica românilor*, t. II, Iașii, 1853, p. 207, ca și din Constantin căpitanul și *Cronica anonimă* (v. comentariile noastre la *Doamna Chiajna*, în vol. I al acestei ediții, p. 330–331). Eroarea a fost limpezită de N. Iorga (*Neamul românesc literar*, 1912, sept. 30). Se explică astfel atît prezența lui Mircea și Radu, fiii lui Mircea Ciobanul în tabloul ctitorilor, cît și lipsa lui Alexandru (care era văr îndepărtat, iar nu frate al lui Petru cel Tînăr). Despre rostul lui Neagoe, presupusul ctitor al bisericii mănăstirii, în tabloul votiv, v. mai sus.

211_{45} Odobescu nu cunoștea toate documentele mănăstirii. Lui Mircea Ciobanul i se atribuie repararea mănăstirii, fapt confirmat nu numai de zugrăvirea între ctitori, dar și de mențiunea lui Paul de Alep, *op. cit.*, trad. rom., p. 213. Același domn întărește mănăstirii moșiile Ghermănești și Izvoreni. Petru cel Tînăr, împreună „cu cei din inimă frații săi Io Radul voevod și Io Mircea voevod <. . .> din îndemnare dumnezeiască doriră și binevoiră de zugrăvirà aceasta sfîntă și dumnezeiască biserică", după cum atestă pisania slavonă din 14 septembrie 1563. Tot Petru dărui mănăstirii moșia Șoldești (v. pentru toate acestea N. I. Șerbănescu, *op. cit.*, p. 47–48). Hrisovul citat, al lui Vlad înecatul, din 6 iulie 7038 (=1530) a fost publicat în *Documente privind istoria României, veacul XVI*, B. Țara Românească, vol. II, p. 83–84, nr. 85.

214_{12} Informație luată din *Condica mănăstirii Snagov*, p. 230–231.

214_{43} Foaia de zestre se află la Arhivele Statului, București, Mănăstirea Snagov, Cap. XVIII/17 și ms 354, f. 56–57. Jupînița Stanca, fiica lui Dositei monahul Brăiloiu (fiul lui Cornea Brăiloiu, mare ban sub Constantin Brîncoveanu) și soțul ei Constandin Obedeanu sînt zugrăviți în biserica din Vădeni (1732). În ed. 1887 foaia de zestre are cîteva mici lacune semnalate în nota editorului (v. p. 572) și variantele acestei ediții).

216_{4} *timin* : veche monedă turcească.

216_{12} *pacea* (tc.<*pača*) : blană din picioarele unui animal sau, prin extensiune, orice fel de blană.

216_{13} *lastră* : stofă scumpă de lînă.

216_{15} *sandal* : (<tc. *sandal* = tafta) : țesătură de mătase.

216_{16} *sponci* : (<rus. *șponka*) : copci, agrafe, catarame.

216_{19} *belacoasă* : țesătură fină ; *guri* : deschizăturile de la gît și mîneci ; *frînghie* : șnur.

216_{21} *hataia* (tc.) : stofă fină de mătase.

216_{24} *peșchir* (tc.) : ștergar, năframă.

216_{35} *bohordar* (<tc. *buhurdar*) : vas de metal pentru afumat în casă cu mirodenii, cățuie.

216_{38} *scatulcă* (< rus. *șkatulka*) : cutia pentru păstrat lucruri de preț; lădiță de pus merinde pentru drum.

216_{46} *tiriplic* (<tc. *tire-iplik*) : fir de mătase sau bumbac răsucit și mercerizat, pentru broderii sau împletituri.

216_{50} *zăvaz*(<v. sl. *zavěsa*) : perdea, covor de pus pe perete, scoarță; *taftă* (<tc. *tafta*) : țesătură de mătase lucioasă și netedă.

216_{52} *segedea* (<*seççade*) : cuvertură sau covor de lînă.

217_{13} *proci* : pretendenți, solicitatori.

217_{26} *Chiajna sau Cesarina* : Cneajna, femenin al lui Cneaz (=prinț) este, în traducere latină, o *cesarină*.

217_{33} Odobescu a completat sumarele indicații de pe pietrele tombale cu detalii din cronică pentru a reconstitui drama familiei lui Dragomir postelnicul. V. *Istoriile Țării Românești, 1290—1690* (*Letopisețul cantacuzinesc*), ed. C. Grecescu și D. Simonescu, [București], 1960, p. 48—49 și 51—52.

218_{11} V. inscripția (după N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, fasc. I, p. 158) la N. I. Șerbănescu, *op. cit.*, p. 173, nr. 3. De remarcat eroarea din traducere (*7062* în loc de 7061, corect transcris în textul slav).

218_{25} *Mihnea Grecul* : Radu Mihnea, fiul lui Mihnea Turcitul, cunoscut pentru represiuni sîngeroase împotriva boierilor în timpul domniei sale în Țara Românească (1611—1616).

218_{29} *Alexandru al II-lea*, fratele lui Petru Schiopul (deci nu fiu a Chiajnei, cum s-ar înțelege din text, ci nepot) ia domnia de la sultan la 14 iunie 1568 și intră în București la 3 iulie 1568 (data din text e inexactă; *Letopisețul cantacuzinesc*, după care se va fi informat Odobescu indică data de 7 mai). Complotul în care cad victime feciorii lui Dragomir era probabil pus la cale chiar de Chiajna, pe atunci în exil, după mazilirea lui Petru cel Tînăr.

218_{39} Data de 1 septembrie e o conjectură după data indicată pe pietrele de mormînt citate mai departe. *Letopisețul cantacuzinesc* spune că tăierea boierilor a fost după două luni de la luarea domniei, deci prin iulie 1568.

218_{45} *Letopisețul cantacuzinesc,ed. cit.*, p. 51—52.

219_{4} V. inscripția (după N. Iorga, *op. cit.*, fasc. I, p. 160), la N. I. Șerbănescu, *op. cit.*, p. 174, nr. 6.

219_{9} V. inscripția (după N. Iorga, *op. cit.*, p. 159), la N. I. Șerbănescu, *op. cit.*, p. 173, nr. 4.

219_{14} V. inscripția (după N. Iorga, *op. cit.*) la N. I. Șerbănescu, *op. cit.*, p. 173, nr. 5.

219_{23} V. inscripția (după N. Iorga, *op. cit.*, p. 160), la N. I. Șerbănescu, *op. cit.*, p. 174, nr. 7.

220_{4} V. inscripția (după N. Iorga, *op. cit.*, p. 161), la N. I. Șerbănescu, *op. cit.*, p. 174, nr. 6. Mitropolitul Serafim a patronat fapte de cultură: *Psaltirea slavonă* a lui Coresi, din 1577, înnoirea paraclisului Buna Vestire de la Snagov.

220_{14} V. inscripția (după N. Iorga, *op. cit.*), la N. I. Șerbănescu, *op. cit.*, p. 175, nr. 9.

220_{20} V. inscripția (după N. Iorga, *op. cit.*, p. 162), la N. I. Șerbănescu, *op. cit.*, p. 175, nr. 10 și nota 2 (despre mormîntul logofătului Stoica și al maicii Eufrosina).

220_{39} Citat din cunoscutul hrisov din 1639 al lui Matei Basarab pentru dezrobirea mănăstirilor închinate pe ascuns, parafrază a *Ps. LXXVIII*, 1—4 pe care Odobescu l-a luat desigur din Th. Codrescu, *Uricariul*, vol. V, Iași, 1862, p. 330; cf. și vol. XXV, Iași, 1895, p. 381. Preocuparea lui Odobescu pentru problema domeniilor închinate, prezentă și în cercetările întreprinse cu un an înainte în Argeș și Vîlcea, se manifestă din nou și ea va duce la acel *Etude sur les droits et obligations des monastères roumaines dédiés aux Saints Lieux d'Orient* publicat în 1863.

221_{7} De egumenia lui Partenie (menționată, mai întîi, de *Condica mănăstirii Snagov*, p. 26, la 16 octombrie 1625) este legată încercarea lui Alexandru Iliaș voevod de a închina Snagovul mănăstirii Pantocratorul de la muntele Athos, relatată mai departe de Odobescu. Documentul din 6 martie 1628, păstrat la Biblioteca Academiei (Peceți nr. 76 și copie doc. XX/273) a fost publicat în mai multe rînduri. V. ref. la N. I. Șerbănescu, *op. cit.*, p. 53 și 54, n. 1.

222_{21} Odobescu putea cunoaște hrisovul din cele trei ediții publicate pînă în 1862. *Acest hrisov al măriei sale întru fericire domn Matheiu vvd Basarab*... dat în tipar cu cheltuiala dumnealui serdar Ghica Poenaru condicarul Divanului, București, 1830, 28 p.; D. Papazoglu, *Hrisovul lui Matei voevod Basarab*, București, 1860; Cezar Boliac, *Monastirile din România* (*Monastirile închinate*), București, 1862, p. 484—490.

223_{3} Episodul este povestit de Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești* (v. ed. C. Grecescu, p. 102—104) și, mai pe scurt, de *Letopisețul cantacuzinesc* (în ed. C. Grecescu și D. Simonescu, p. 107—108). Odobescu a folosit acest din urmă izvor în care se arată că întîlnirea cu turcii a avut loc la Văcărești.

223_{23} Vama de pește de la Spanțov este lăsată călugărilor Snagovului la 10 decembrie 1622 de Radu vodă. Matei Basarab întărește această vamă la 10 aprilie 1643 și 15 martie 1645 (*Condica mănăstirii Snagov*, p. 99 și 100; N. I. Șerbănescu, *op. cit.*, p. 164—165). Porunca lui Matei către Vasa vameșul se păstrează la Arhivele Statului, București, Mănăstirea Snagov, Orig. XVII/3; cf. și *Condica mănăstirii Snagov*, p. 99—100 (ms. 354, f. 52 și ms. 458, f. 31).

224_{5} Citat din Boileau, *L'art poétique*, Cîntul II, spre sfîrșit.

224_{31} Toate detaliile sînt luate din studiul lui N. Bălcescu, *Postelnicul Constantin Cantacuzino*, publicat în *Magazin istoric pentru Dacia*, 1 (1845), p. 380—393: vremea așezării în țară a Cantacuzinilor, căsătoria cu *Ilinca* Basarab, salvarea țării în 1660 de prefacerea în pașalîc etc. Împrejurările uciderii postelnicului sînt însă din *Letopisețul cantacuzinesc* (*ed. cit.*, p. 148—149).

225_{35} *astragal* : ornament, în formă de brîu rotund, care înconjură o coloană la bază și sub capitel.

225_{45} *maghernită, cuinie* : bucătărie.

226_{14} *Letopisețul cantacuzinesc, ed. cit.*, p. 150.

227_{20} N. Bălcescu, *Postelnicul Constantin Cantacuzino*, în *Magazin istoric pentru Dacia*, 1 (1845), p. 388 şi urm.

227_{48} V. în *Calendar geografic, istoric şi literar* de D .Bolintineanu şi A. Zanne, [Bucureşti], 1861, p. 1—30, nuvela istorică *Constantin postelnicul (Cantacozin)*. Nesemnată, nuvela poate fi atribuită lui Bolintineanu, autor al părţii literare şi istorice a *Calendarului*, care va publica şi în anii următori biografii de personaje ilustre din trecutul românesc. Deosebirea de vîrstă şi faima literară a lui Bolintineanu îl face pe Odobescu să se menţină la o indicaţie discretă despre identitatea autorului.

228_{10} *The Travels of Macarius Patriarch of Antioch*, transl. by F. C. Belfour, vol. II, London, 1835, p. 380.

228_{19} În opera lui Malbranche consacrată exclusiv problemelor metafizice şi morale versurile formau desigur o excepţie. N-am putut stabili contextul din care le-a luat Odobescu.

228_{33} Informaţie din *Hronică anonimă a Ţării Moldovii*... tradusă din greceşte... de [Pseudo-] Alexandru Amiras, în *Letopisiţile Ţării Moldovii*, publicate... de M. Kogălniceanu, t. III, Iaşii, 1846, p. 148.

228_{42} *pelincă* (< ucr. *pelinka*) : bucată de pînză subţire cu care se înfaşă copiii mici.

228_{47} Crucea dăruită mănăstirii Snagov de doamna Ghica a dispărut. Singura informaţie despre ea este aceea dată de Odobescu (v. *Inscripţii medievale*, vol. I, p. 792, nr. 1214).

229_{10} În sens curent *inorog* în româna veche este numele unui animal fantastic, cal cu cap de cerb şi cu un corn în frunte. Sensul dat de Odobescu este mai rar.

229_{26} *cimişir* (< tc. *čimşir*) : arbust decorativ cu frunze mereu verzi şi flori galbene, din al cărui lemn se fac diferite obiecte ; *odagaciu* (< tc. *ödağci*) : arbust exotic cu scoarţă aromatică folosită în medicină şi care, arsă, răspîndeşte un miros plăcut.

229_{29} *flabelă* (< lat. *flabellum*) : evantai mare din pene de păun de uz general în ritualul catolic pînă în sec. al XIV-lea, iar apoi numai în ceremoniile în care slujeşte papa.

229_{43} Este vorba de opera arheologului italian Antonio Francesco Gori (1691—1757), *Thesaurus veterum dyptichorum*, t. I—III, Florenţa, 1739, cea dintîi colecţie cuprinzătoare şi sistematică de diptice consulare.

230_{4} Odobescu se referă la *Cronologia tabelară*, atribuită o vreme lui Radu Greceanu. Autorul anonim încearcă să stabilească şirul domnilor Ţării Româneşti de la legendarul „Radul voevod Negrul", pînă la Radu Leon (1664—1669), folosind şi pomelnicul mănăstirii Cîmpulung. V. despre operă studiul lui Al. A. Vasilescu, *Cronologia tabelară. Data alcătuirii şi autorul ei*, în *Revista istorică română*, 2(1932), p. 367—381 şi 3(1933), p. 54—77. Aurora Ilieş, în articolul *Autorul Cronologiei tabelare*, publicat în *Omagiu lui P. Constantinescu-Iaşi*, Bucureşti, 1965, p. 351, a demonstrat cu argumente sigure că autorul scrierii (datînd din 1746—1764) este clucerul Dumitrache.

230_{9} Tripticul schitului Brădet se păstrează în prezent la Muzeul Patriarhiei, din Bucureşti. Primele nume sînt scrise în 1645. V. textul în *Inscripţii medievale*, vol. I, p. 319—323, nr. 282.

230_{15} Lucrarea Pr. N. I. Şerbănescu, *Istoria mănăstirii Snagov*, frecvent citată în aceste comentarii, nu menţionează acest pomelnic văzut de Odobescu. Este vorba, poate, de o simplă însemnare folosită de preot la slujbă, pentru pomenirea ctitorilor, care se va fi pierdut.

230_{19} Lista egumenilor mănăstirii Snagov, prima — şi laborioasă — încercare de a stabili o asemenea cronologie este, cum presupunea şi Odobescu, lacunară, cercetătorului din 1861 lipsindu-i cea mai mare parte din documentaţia descoperită şi studiată ulterior. V. lista completă la N. I. Şerbănescu, *op. cit.*, p. 107—119, care aduce numeroase adăugiri şi îndreptări, indicînd şi izvoarele, folosite în parte şi de Odobescu.

230_{22} Despre arhimandritul Iosafat Snagoveanul, membru al cercului revoluţionarilor români exilaţi în Franţa după 1848, ctitorul primei capele ortodoxe române din Paris (22 noiembrie 1853), v. Veniamin Pocitan, *L'Eglise orthodoxe roumaine de Paris*, Bucarest, 1937, p. 41—42. Capela a funcţionat timp de trei decenii la etajul întîi al imobilului din str. Racine 22, colţ cu str. Monsieur le Prince, unde locuise şi Vasile Alecsandri.

231_{6} *Cel mai vechi* egumen fusese menţionat şi de Odobescu : Lazăr, amintit de un hrisov al lui Mircea cel Bătrîn. Lipsindu-i data, Odobescu l-a omis din listă. S-a stabilit ulterior că documentul poate fi datat 1409—1418, după menţionarea în text a lui Mihail, fiul lui Mircea, a cărui asociere la domnie este atestată la 11 mai 1409 (v. *Documente privind istoria României, veacul XIII, XIV şi XV*, B. Ţara Românească, p. 56—57, nr. 40).

231_{15} Chivotul de argint aurit dăruit de mitropolitul Varlaam mănăstirii Snagov cu data 7182 (1 septembrie 1673 — 31 august 1674) se păstrează la Muzeul de artă din Bucureşti, Secţia de artă feudală. A se compara lectura lui Odobescu cu inscripţia exactă : „Acest chivot l-au făcut părintele Varlaam mitropolit mînăstirii Sneagovul, cu chiltuiala proigumenului Theodosie, pentru arg<i>ntulŭ ce au perit de la dănsulŭ, v<ă> leat 7182" (după *Inscripţii medievale*, vol. I, p. 573, nr. 751). Sensul inscripţiei nu pare a fi cel dat de Odobescu, e greu de crezut că Theodosie menţionează aci argint furat de el.

231_{39} Pentru chivotul de la Bistriţa, v. mai sus în text, p. 231 şi comentariile noastre.

233_{7} V. *Inscripţii medievale*, vol. I, p. 576, nr. 759. În lectura lui Odobescu numele argintarului e greşit (corect : Νανος).

233_{15} Pentru completarea descrierilor lui Odobescu din lista tipăriturilor lui Antim Ivireanul, v. I. Bianu şi N. Hodoş, *Bibliografia românească veche*, t. I, Bucureşti, 1903, p. 341—343 (nr. 102), 343—344 (nr. 103), p. 370—372 (nr. 114), 390—392 (nr. 118 ; dar *Învăţăturile creştineşti*, traduse de Filotei Sfetagoreţul sînt din *1700*, nr. 1703) ; p. 393—395 (nr. 119 ; *Floarea darurilor*, tradusă de acelaşi, datează tot din *1700*, nu 1703) ; p. 378—389 (nr. 117 ; dar *Mărturisirea ortodoxă*, în greceşte, este din *1699*, nu 1694) ; p. 409—411 (nr. 122) ; p. 422—423 (nr. 129) şi p. 423—433 (nr. 130).

233_{40} Căţuia de argint dăruită de Antim Ivireanul mănăstirii Snagov se păstrează la Muzeul de artă din Bucureşti, Secţia de artă feudală. În transcrierea inscripţiei de către Odobescu, erorile *potirul* (potiriul), *Fódór* (Teodor), şi omisiunea numelui *Ghioca* săpat pe balamaua ce uneşte cele două discuri ale focarului (v. *Inscripţii medievale*, vol. I, p. 570, nr. 747).

234_{23} Pentru Radu Ţigănescu, logofătul de la Periaţi, mormîntul lui, dania fiilor săi, v. N. I. Şerbănescu, *op. cit.*, p. 61, 137, 148–149, 162–163.

235_{41} *chihlibar de Sibiciu*, varietate de chihlibar de culoare galbenă-vineţie extras din regiunea com. Sibiciu, reg. Ploieşti, menţionată şi în *Pseudo cynegeticos*, cap. X şi XI.

235_{44} *arzoi* : arzător.

236_{1} *rhombus* : calcanul, căruia Juvenal îi dedică întreaga *Satira a IV-a*. Este vorba acolo de un calcan enorm prins în marea Adriatică pe care pescarul îl aduce în dar împăratului Domiţian. Senatul însuşi este consultat despre felul cum trebuie gătit, prilej pentru poet să critice viciile venerabililor senatori ai epocii de decadenţă imperială.

ASOCIAŢIUNEA TRANSILVANĂ
pentru
LITERATURA ROMÂNĂ ŞI CULTURA POPORULUI ROMÂN.
(SESIUNEA DIN IULIE 1862, ÎN BRAŞOV)

Reportajul despre adunarea *Asociaţiunei Transilvane* din iulie 1862 de la Braşov cunoaşte două ediţii originale. Prima ediţie este publicată în *Revista română pentru ştiinţe, litere şi arte*, august, 1862, volumul II, p. 561–587.

Grafiile, fonetismele şi formele gramaticale se apropie mai mult de scrisul mai modern al lui Odobescu.

Mai rar apare *é* pentru *a* (*abié, séu*) ; *ĕ* pentru *ă* (*însĕ, treacĕt, adevĕr, mĕ, dupĕ*), sau *ŏ* pentru *ă* (*încŏ, fărŏ, cŏci, cŏtre*) ; *ê* pentru *î* (*pemênt, mêndri, cuvêntare*) ; *z* înaintea consoanelor oclusive, este transcris cu *s* (*desvoltări, nedesbătută*) apare uneori *k* (*banknote*) ; consoanele sînt reduplicate (*associaţiune, litteratură, sessiune, annalele, assupră-i, ţărrei, pittorească, allei, stuffoase*).

Abaterile gramaticale se întîlnesc la formarea genitiv-dativului feminin singular în *ei* (*Associaţiunei, mişcărei, sperărei*) la terminaţia în *ă* pentru nominativ-acuzativul feminin singular (*trufiă, salutariă, bucuriă*). Sub influenţa etimologismului şi a curentului italienizant scrie : să *înimeze, vărbi, elocuentele, implute, cuestiunea, a pronunţia*. Deşi la această dată Odobescu nu adoptase terminaţia *iune* pentru substantivele feminine terminate în *ie* scrie totuşi *Asociaţiunei, populaţiunei*.

A doua ediţie este publicată în *Scrieri literare şi istorice* ale lui A. I. Odobescu, volumul I, Bucureşti, Editura Librăriei Socec & Comp., 1887, în secţiunea III – *Literatură şi arheologie din Revista română 1861–1862*, p. 465–508.

Odobescu reia prima ediţie fără multe modificări de fond sau de formă. Este de observat şi aici năzuinţa scriitorului de a simplifica textul uneori prea încărcat al primei ediţii, de aceea renunţă la reproducerea integrală a discursurilor şi lucrărilor adunării Asociaţiei şi dă numai fragmente cu comentariul său în completare.

Unele modificări sînt introduse în text pentru a-l adapta momentului din 1887 ; astfel scrie în prima ediţie : *„pe care noi am publicat-o în această foaiă”* iar în ediţia a II-a : *„pe care noi am publicat-o în Revista română”*, sau : *„pe care o vom tipări mai la vale”* devine : *„pe care doream asemenea a o tipări”* ; *„vom reproduce în întregimea sa această interesantă disertaţiune“* se schimbă în : *„N-avem decît sincere laude a da acestei interesante disertaţiuni”*.

Grafiile textului sînt puţin diferite de cele ale ediţiei din 1862, intervine acum terminaţia *iune* pentru substantivele feminine terminate la singular în *ie*, *e* la început de silabă, precedat de vocală, sau chiar de consoană labială este ditfongat în *ie* (*piele*).

Gramatical terminaţia nominativ-acuzativului feminin nu mai este în *ă* şi nici a persoanei a treia a subjonctivului (*trufie, să fie, să vie, curtenie, ortografie*); genitiv-dativul feminin singular este cel corect, verbele sînt modificate ca timp sau persoană (*care ştie, care ştiu*).

Renunţînd la influenţele străine scrie: *să inimeze, a vorbi, umplute, cestiune, pronunţa,* dar menţine pe *elocuentele.*

Deosebirile lexicale sînt puţine şi uneori numai de formă: *amănunte* pentru *amărunte, sanctuarul* pentru *sanctuariul, Cernăuţii* pentru *Cernăuţiul, tabelul* pentru *tabloul.* Semnalăm şi formele curioase *dirigiată, a încuragia.*

Modificările textului sînt neesenţiale; scrie în 1862: *„ne-ar fi trebui poate milioane ce n-ar fi asigurat . . .”* iar în 1887 devine: *„ne-ar fi trebuit poate milioane, fără ca să fi asigurat . . .”.*

Socotind că ediţia a II-a este definitivată de autor, a fost luată ca text de bază pentru ediţia de faţă.

În variante s-a ţinut seamă de toate deosebirile grafice şi mai ales fonetice, chiar dacă sînt incerte şi s-au redat toate fragmentele de discurs din ediţia I, care au fost omise de scriitor în ediţia a II-a. Greşelile de tipar evidente au fost corectate tacit.

SIGLE

A — ediţia I, publicată în *Revista română pentru ştiinţe, litere şi arte*, august, 1862, voluml II, p. 561—587.

B — ediţia a II-a publicată în *Scrieri literare şi istorice* ale lui A. I. Odobescu, volumul I, Bucureşti, Editura librăriei Socec & Comp., 1887, în secţiunea III — *Literatură şi archeologie din Revista română, 1861—1862*, p. 465—508.

M — lecţiuni stabilite prin conjectură.

VARIANTE

237

6 Asociaţiunii *B*; Asociaţiunei *A* || **7** cărei *B*; cării *A* || **8** estimp *B*; ăstimp *A* ||**12** amănunte *B*; amărunte *A* || **14** prezenta *B*; prezintă *A* || **16** baştină *B*; baştină (origină) *A* || **21** suburbie *B*; suburbiă *A* || **27** mişcării *B*; mişcărei *A* || **28** Asociaţiunii *B*; Asociaţiunei *A* || **32** sperării *B*; sperărei *A* || **35** şcoalei *B*; şcolii *A* ||

238

14 disting *B*; desting *A* || **17** să fie *B*; să fiă *A* || **20** închipuirii *B*; închipuirei *A* || **23** populaţiunii *B*; populaţiunei *A* || **25** greoaiă *B*; greuaiă *A* | trufie *B*; trufiă *A* || **29** dupe *B*; de pe *A* | să inimeze *B*; să înimeze *A* || **34** băiete *B*; băete *A* || **38** bucurie *B*; bucuriă *A* || **40** înainte *B*; de'nainte *A* || **41** de-naintea *B*; dinaintea *A* || **49** sanctuarul *B*; sanctuariul *A* ||

239

2 Asociaţiunii *B*; Asociaţiunei *A* || **6** d-lui *B*; domnia lui *A* || **7—8** să fie *B*; să fiă *A* || **8** să fie *B*; să fiă *A* || **10** Asociaţiunii *B*; Asociaţiunei *A* || **13** vorbi *B*; vărbi *A* || **17** să rememorăm aci elocuentele cuvinte *B*; să transcriem aci elocuintele *A* || **24** măiestreaţă *B*; măestreaţă *A* | literaturii? *B*; literaturei? *A* || **26** Asociaţiunii *B*; Asociaţiunei *A* | preasfinţeniei *B*; preasînţeniei *A* || **29** prezenţi *B*; prezinţi *A* || **43** deschiderii *B*; deschiderei *A* | Asociaţiunii *B*; Asociaţiunei *A* ||

240

1 prezenta *B*; prezinta *A* || **2** Asociaţiunii *B*; Asociaţiunei *A* | naţiunii *B*; naţiunei *A* ||**7** culturii *B*; culturei *A* || **11** surori *B*; sorori *A* || **12—13** naţiunii *B*; naţiunei *A* || **20** de părintele Ioan Popazu. *urmează fragmente din discurs*[1] *B* | de părintele protopop Ioan Popazu, a cărui frumoasă vorbire cu plăcere o retipărim aci: „Excelenţia ta domnule prezidente! Excelenţia ta domnule mitropolite, străluciţi domni, venerabile cler! Onorabilă adunare! Din momentul, în care în 5 noembrie a. tr. întîia adunare a Asociaţiunei române transilvane a ales Braşovul, spre a se ţine într-însul a doua adunare generală a acestei Asociaţiuni pentru a. 1862, inimele românilor din întreaga ţară Bîrsei şi cu deosebire din acest oraş au tresaltat de bucurie. Astăzi însă, cînd aceşti români văd sosită zioa destinată a face epoca şi în viaţa lor, cînd văd în mijlocul lor atîţi barbaţi eminenţi şi distinşi prin posiţiunea lor, prin cunoştinţele lor, barbaţi bine meritaţi de naţiunea română, cari de cîte ori au cerut interesele ei, n-au cruţat nici osteneala, nici avere, nici chiar viaţa, spre a-şi aduce tributul lor pre altarul ei; astăzi, zic, cine va fi în stare a descrie adîncimea bucuriei, de care tresaltă inima cea de tot mişcată a românilor din Braşov şi din ţinutul lui? Bucuria lor e cu atît mai vie şi mai profundă, cu cît ei sînt în stare de a măsura toată activitatea Asociaţiunei, de a prevedea rezultatele ei cele mîntuitoare şi prin urmare de a-i simţi toată importanţa pentru viitorul naţiunei... Onorabilă adunare! Braşovenii cunosc statutele Asociaţiunei noastre întărite de mai. sa prea bunul nostru împărat Franciscu Iosif I, precum şi programa activităţei ei coprinsă în aceste statute. Ei ştiu că pre lîngă cultura limbei şi a literaturei române, cu scop mai de aproape şi ca fundament al culturei naţionale, preste tot Asociaţiunea noastră are a trage în sfera activităţei sale dezvoltarea şi răspîndirea între români a tot felul de cunoştinţe, chiămarea ei este a uşura prin impuls şi încuragiare din parte-i, în cercul lucrărilor ei, cultura tuturor ramurilor ştiinţei omeneşti, precum filologia, istoria, ştiinţe morale şi pedagogice, ştiinţe matematice şi naturale, şi toate aceste au să se dezvolte, nu în mod unilateral, nu numai în partea lor teoretică, ci totodată şi în cea practică. Ştiinţa are să se introducă în naţiune, are să se aplice mai cu seamă în agricultură, industrie şi comerţ, toate aceste într-un mod corespunzător geniului şi trebuinţelor naţiunei noastre. Asociaţiunea va avea a privi religiozitatea şi moralitatea de piatră unghiulară a marelui edificiu privitor la cultura românilor, pentru că un om cult, însă fără pietate şi religiozitate se rupe din legătura firească, în care are să stea faţă cu Dzeu, se dezbină de societate, pînă chiar şi de braţele cele duioase ale naţiunei sale, adecă înaltă interesul personal mai presus de toate, şi astfel face ca să se îmulţească şi să se crească suma răului pre pămînt. Cu un cuvînt scopul final al Asociaţiunei este de a ridica naţiunea la acel grad de cultură, de care e demnă şi care i se cuvine după suferinţele sale, după originea sa, după facultăţile sale fizice, morale şi intelectuale, după poziţiunea sa şi după chiămarea ce i-a destinat-o creatorul. De altă parte românii braşoveni nu-şi fac iluziuni în privinţa greutăţilor, cu care va avea Asociaţiunea a se lupta, greutăţi ce provin mai vîrtos din starea de decadenţă, în care a ajuns naţiunea noastră în Transilvania asemuindu-se cu aceia ce erau strămoşii noştri chiar în acest pămînt. Nedreptatea timpurilor trecute, intervenirea unor împrejurări fatale, fără pereche în istoriă, ne-au adus în aceasta stare ; cel puţin masa poporului nu e vinovată într-această. Însă faţă cu greutăţile ce provin din aceasta stare este un adevăr, ce nu se poate înega ; adevărul acela că în mijlocul furtunilor ce au trecut preste noi niciodată n-am încetat de a exista ca naţiune, niciodată nu ne-am pierdut limba, nici datinele, nici tradiţiunile ce le-am eredit de la străbunii noştri şi cu cari ne distingem de celelalte naţiuni. În starea noastră cea mai apusă, eschişi de la toate drepturile politice, calumniaţi de toate părţile, noi am păstrat viul simţ de naţionalitate şi de solidaritate naţională, l-am manifestat aci, unde ni s-a dat ocaziune şi l-am adeverit prin fapte îndeplinindu-ne totodată cu credinţa, datorinţele noastre către înaltul tron şi către patrie. Junimea noastră e plină de inteligenţă, de capacitate, de zel şi de aplicare la orice fel de cultură, încît ea în privinţa aceasta se poate măsura cu junimea oricărei naţiuni. În fine nu numai documentele cele nefalsificate ale istoriei patriei, dar mai mult de cît orice document scris, toată existinţa noastră e plină de spirit de viaţă. Tare în aceasta credinţă, Asociaţiunea noastră va învinge greutăţile şi încă generaţiunea de faţă va vedea mîntuitoarele rezultate ale lucrărilor şi ostenelilor ei. Excelenţie ! On. adunare ! Aceste sînt băgările de seamă, din cari procedă bucuria noastră, şi nu vă putem mulţumi pentru onoarea ce ni s-a făcut, decît făcînd vot înaintea lui Dumnezeu, şi înaintea acestei adunări, că noi Românii din Braşov şi din ţinutul lui nu vom înceta de a merge înainte pre calea care am apucat, pre calea progresului naţional ; că vom sprijini cu toate puterile noastre scopul cel mîntuitor al Asociaţiunei, şi că înscriind cu litere neperitoare în inima noastră ziua de 16 iuliu (1862), aniversarea ei, o vom privi totdauna ca aducătoarea aminte de îndatorirea ce ne impunem. Astfel cu inima plină de bucurie şi de simţul importanţei zilei de astăzi, ca interpret al românilor din Braşov, şi din ţinutul lui, vin în numele lor să vă zic : « Bine ai venit ex. voastră, domnule mitropolit şi ceilalţi venerabili membri ai clerului ! Bine aţi venit în mijlocul nostru toţi stimabili domni şi membri ai Asociaţiunei ! » Iar mie, ca preotul lui Dumnezeu, ce a apărat totdeauna pe naţiunea română, nu-mi rămîne altă decît a ridică umilita-mi voce şi a-l ruga : *A* ||

---

[1] Pentru fragmentele din discurs şi comentariile lui Odobescu vezi aici p. 240 rîndul **21** pînă la p. 242 rîndul 8 textul fiind reprodus de noi de pe ediţia din 1887, luată ca text de bază.

242

12 repeţit *B* ; repetat *A* || **13** vie *B* ; viă *A* || **19** chieltuiţi *B* ; chiăltuiţ *A* || **21** Asociaţiunii *B* ; Asociaţiunei *A* || **24** adoge *B* ; adaogă *A* | dupe *B* ; după *A* || **28** adunării *B* ; adunărei *A* || **29** cutării *B* ; cutărei *A* || **30** curtenie *B* ; curteniă *A* || **40**-activităţii *B* ; activităţei *A* || **44** emulaţiunii *B* ; emulaţiunei *A* ||

243

1 Culegem cîteva idei principale din cuvîntarea sa astfel precum a publicat-o Gazeta Transilvaniei no. 60 din 1 august, *urmează fragmente din cuvîntare*[1] *B* ; Iată cuvîntele sale precum le publică Gazeta Transilvaniei, Nr. 60, din I-iu august, de şi improvizaţiunea oratorului mai adaogă cîteva considerări asupra greutăţei ce se întîmpinase în executarea proiectului, greutăţi venite numai din cauza noutăţei acestui fapt, neobicinuit încă sub astfel de formă în poporul român. Mai-nainte de a se deschide uşile acelor localităţi întru care s-au aşezat un număr că de douăzeci şi două mii obiecte, atîtea marture ale industriei şi spiritului de activitate ale poporului românesc de îmbe clase, rog pe onorabila adunare ca să-mi dea voie a deduce pe scurt acele temeiuri cari au înduplecat pe braşoveni a propune conaţionalilor săi, această încercare modestă de o expoziţiune, cum şi a o privi şi pune în lucrare pentru astă dată, din punct de vedere curat românesc, cînd poate mulţi ar fi aşteptat, ca românii ferindu-se pe cîmpul artelor, al industriei şi al agriculturei, de aceia ce se numeşte egoism naţional, să se pună pe un alt tărîm, adică pe acela ce se zice al patriotismului în general şi prin urmare pe sus numitele cîmpuri ale activităţii omeneşti, să facă cauză comună cu ceilalţi conlocuitori ai acestor patrii, unde soartea ne aruncă unii lîngă alţii şi unde voia providenţei este, ca să vieţuim în pace şi în bună înţelegere unii cu alţii. *A* | *urmează pasaj comun în AB* : || **9** manifestările *B* ; manifestarea *A* || **12** adică *B* ; adecă *A* || **24** noastre ». *continuă în A* : Deci dacă este adevărat cum că industria noastră naţională trecea în ochii altora de nulă, iară starea agriculturei de o stare primitivă, dupe care astăzi nu şi-ar mai putea cîştiga nimini pînea de toate zilele, cu ce drept ar fi pretins cineva ca să încercăm a ne măsura puterile noastre cu alţii, cari se cred pe sine înaintaţi în toate ramurile culturei omeneşti, neasemănat mai departe decît ar fi aceşti români din secolul al XIX-lea ? Cu toate acestea, spiritul secolului, interesul şi onoarea noastră naţională pretindeau de la noi în ton imperativ ca, dacă totuşi ţinem şi apărăm că am avea şi noi o industrie şi o agricultură, să ieşim la lumina zilei cu dînsa, să ne arătăm o dată precum sîntem, industrioşi sau leneşi, cultivaţi sau barbari, isteţi şi deştepţi, sau tîmpiţi, de la natură. Aceasta este şi va rămînea o datorinţă mare şi grea ce avem să împlinim, nu numai pentru ca să ne cunoască alţii, ci şi mai vîrtos pentru ca să ne cunoaştem noi înşine în toată privinţa şi în toate ramurile activităţei noastre naţionale. Poporul nostru fundă o Asociaţiune a cării chiămare este a înainta cultura lui. Însă de unde are să înceapă această Asociaţiune, dacă nu i se vor da tot felul de ocaziuni spre a cunoaşte odată pe deplin acele trepte ale culturei omeneşti, pe care se vor fi aflînd diferitele clase, păturí şi ţinuturi ale poporului ? De unde să-şi ia învăţaţii poporului materie de învăţături în adevăr practice pentru acelaşi popor, dacă lor nu li se vor da iarăşi ocaziuni dese de a-l cunoaşte cum am zice şi pe faţă şi pe dos ? pentru că din ideologiile şi disputele scolasticilor nu s-a revărsat nici odinioară vre un folos practic în sînul popoarelor, nici pentru viaţa aceasta trecătoare, nici pentru cea viitoare ; *omite pasajul în B*/*urmează pasaj comun în AB* || **33** maimuţărie *B* ; maimuţăriă *A* || **34** adică *B* ; adecă *A* || **39** maimuţărie *B* ; maimuţăriă *A* | adică *B* ; adecă *A* || **42** victorie *B* ; victoriă *A* || **45** mie *B* ; miă *A* ||

244

3 favoritorii *B* ; favoratorii *A* | nepretenţioase, *continuă* : spre care scop şi rugăm pe excelenţa sa domnul preşedinte ca să-şi dea bine de cuvîntare. *în A* ; *omite pasajul în B* || **4** dupe *B* ; după *A* || **19** şi alte specimene de instrumente arătorii *B* ; şi altele de instrumente arătorii ; *A* || **21** straile *B* ; straele *A* | măiestrie *B* ; măiestriă *A* | prezentau *B* ; prezintau *A* || **44** apoi_mai multe *B* ; mai multe *A* ||

---

[1] Pentru fragmentele din cuvîntare şi comentariile lui Odobescu vezi aici p. 243 rîndul **1** pînă la p. 244 rîndul **3**, textul fiind reprodus de noi de pe ediţia din 1887, luată ca text de bază.

245

1 curiozităţii *B* ; curiozităţei *A* ‖ **2** umpluse *B* ; împluse *A* ‖ **10** umplute *B* ; împlute *A* | prezentau *B* ; prezintau *A* ‖ **12** prezentat *B* ; prezintat *A* ‖ **14-15** veşmintele *B* ; veşmintele *A* ‖ **21** piele *B* ; pele *A* ‖ **22** împestriţate *B* ; impestriţate *A* ‖ **44** concurenţei *B* ; concurinţei *A* ‖ **46** cestiunea *B* ; cuestiunea *A* ‖

246

1 cheltuieli *B* ; chiăltueli *A* ‖ **3** permanentă *B* ; permanintă *A* | s-ar adaoge *B* ; s-ar adăoga *A* ‖ **4** nouă producte *B* ; noui producte *A* ‖ **5** al industriei *B* ; industriilor *A* ‖ **7** naţiunii *B* ; naţiunei *A* ‖ **11** producţiunii *B* ; producţiunei *A* | fieşicare *B* ; fiăşcare *A* ‖ **12** piedicele *B* ; pedicele *A* ‖ **13** răpede *B* ; repede *A* ‖ **14** ramure *B* ; ramuri *A* ‖ **20** Asociaţiunii *B* ; Asociaţiunei *A* ‖ **24** compunătorul *B* ; compuitorul *A* ‖ **25** adică *B* ; adecă *A* ‖ **27** pe care noi am publicat-o în Revista română, *B* ; pe care noi am publicat-o în această foiă [1] *A* ‖ **28** pe care doream asemenea a o tipări *B* ; pe care o vom tipări mai la vale. *A* ‖ **31** ortografie *B* ; ortografiă *A* ‖ **33—34** reprezentaţi *B* ; reprezintaţi *A* ‖ **34** Cernăuţii *B* ; Cernăuţiul *A* ‖ **36—37** ortografie, impunînd-o *B* ; ortografiă, împuind-o *A* ‖ **39** adunării *B* ; adunărei *A* ‖ **40** rădicîndu-se *B* ; redicîndu-se *A* ‖ **44** oraţiunea sa, plină de consideraţiuni *B* ; oraţiunea sa, aşa plină de consideraţiuni *A* ‖ **49** pronunţa *B* ; pronunţia *A* ‖

247

4 cuvîntării *B* ; cuvîntărei *A* ‖ **10** dispreţul *B* ; despreţul *A* ‖ **17** pe *B* ; pre *A* ‖ **19** să fie *B* ; să fiă *A* ‖ **23** să fie *B* ; să fiă *A* ‖ **24** trebuie *B* ; trebuiă *A* | dupe *B* ; după *A* ‖ **27** se îngustează *B* ; se îngustez *A* ‖ **29** simţimînt *B* ; simţiment *A* ‖ **30** provincie *B* ; provinciă *A* ‖ **33** dezbateri *B* ; dezbatere *A* ‖ **37** sfaturile *B* ; svaturile *A* ‖ **38** o ortografie, judicată bună *B* ; o ortografiă, judecată bună *A* ‖ **48** adunării *B* ; adunărei *A* ‖ **49** ortografie *B* ; ortografiă *A* ‖

248

1 trebuie *B* ; trebuiă *A* ‖ **7** cu partea cea mare a României [2] *B* ; cu partea cea mare a românimei *AM* ‖ **22** discuţiunii *B* ; discuţiunei *A* ‖ **21** ortografie *B* ; ortografiă *A* ‖ **34** otrografie *B* ; ortografiă *A* ‖ **36** ortografie *B* ; ortografiă *A* ‖ **37** administraţiunii *B* ; administraţiunei *A* ‖ **38** adunării *B* ; adunărei *A* | redacţiunilor *B* ; redacţiunelor *A* ‖ **39** fiecăruia *B* ; fiăcăruia *A* ‖ **46** ortografie *B* ; ortografiă *A* ‖ **48** naţiunii *B* ; naţiunei *A* | adică *B* ; adecă *A* ‖

249

15 datorie *B* ; datoriă *A* ‖ **17** ortografie *B* ; ortografiă *A* ‖ **33** care ştie *B* ; care ştiu *A* ‖ **45** N-avem decît sincere laude a da acestei interesante disertaţiuni *B* ; vom reproduce în întregimea sa

---

[1] în text *corupt* : fără.

[2] Înţelesul frazei indică precis că este vorba de „românime" şi nu de România cum apare corupt în ediţia din 1887.

această interesantă disertaţiune *A* ‖ **48** expoziţiunii *B* ; expoziţiunei *A* ‖ industrie *B* ; industriă *A* ‖

250

2 naţiunii *B* ; naţiunei *A* ‖ **3** cestiuni *B* ; cuestiuni *A* ‖ **17** cestiuni *B* ; cuestiuni *A* ‖ **26** Asociaţiunii *B* ; Asociaţiunei *A* ‖ **32** corespondenţi *B* ; corespondinţi *A* ‖ **40** dupe *B* ; după *A* | prezentă *B* ; prezintă *A* ‖ **41** Trebuie *B* ; Trebuiă *A* ‖ **42** Asociaţiunii *B* ; Asociaţiunei *A* ‖ **45** Tabelul *B* ; Tabloul *A* ‖ **47** Bălgradul *B* ; Belgradul *A* ‖

251

8 existenţa *B* ; existinţa *A* ‖ **9** Asociaţiunii *B* ; Asociaţiunei *A* ‖ **11** naţiunii *B* ; naţiunei *A* ‖ **12** erudiţiunii *B* ; erudiţiunei *A* ‖ **13** salutărie *B* ; salutariă *A* ‖ **17** contribuitorii ei *exponent şi notă sublineară* : Ori cine va dori să contribuiască la Asociaţiunea transilvană, îşi poate depune oferta la administraţiunea Revistei Române, de unde se va trămite la destinaţie *în A* ; *omite exponent şi notă sublineară în B* ‖ **18** indiferenţi *B* ; indiferinţi *A* ‖ **22** naţiunii *B* ; naţiunei *A* ‖ **26** cestiunile *B* ; cuestiunile *A* ‖ **30** Asociaţiunii *B* ; Asociaţiunei *A* ‖ **46** naţiunii *B* ; naţiunei *A* ‖ **47** cestiuni *B* ; cuestiuni *A* ‖

252

1—2 vom menţiona aci principalii articoli coprinşi în bugetul propus *B* ; vom face aci nomenclatura articolelor coprinse în bugetul propus *A* ‖ **7-10** Cheltuielile propuse de comisiunea anume însărcinată cu aceasta n-au depăşit o sumă de 3000 de fiorini şi cu toate însă <că> într-însele erau prevăzute şi prevăzute „cu inimoasa dărnicie" toate cele ce puteau să dea ajutor şi înaintare neamului românesc. *urmează rezumatul tabloului de cheltuieli* [1] *în B* ; Cheltuielile propuse de comisiunea anume însărcinată cu aceasta, au fost cele următoare : 1. Pentru servitorii ; încălzitul şi alte trebuincioase în cancelaria comitetului dirigent ce se ţine în Sibiu, unde este reşedinţa preşedintelui, să se dea 140 florini.

2. Poetului naţional Andrei Mureşanul, ale cărui poezii s-au adunat acum într-un mic volum, să se dea un premini de .. 50 galbeni.

3. Tinerilor de prin facultăţi să se împartă ca subvenţiuni de studiu, suma de ..1200 florini.

4. Tinerilor ce se disting în învăţătura meseriilor să se împartă 200 florini.

5. Pentru înmulţirea cărţilor istorice să se destine ... 100 florini.

6. Pentru ajutorarea tinerimei din gimnasiile sărace de la Blaj şi de la Braşov, întru cumpărare de cărţi didactice, să se dea ... 60 florini.

7. Pentru tipărirea actelor Asociaţiunei, precum şi a disertaţiunelor citite în şedinţele ei, să se destine..... 300 florini.

8. Pentru trei premii de cîte 20, 10 şi 5 galbeni ce se vor da la cei mai de frunte producători ce şi-au adus productele la Exposiţiunea de la Braşov, 35 florini.

---

[1] Pentru rezumatul tabloului de cheltuieli şi comentariile lui Odobescu vezi aci p. 252 rîndul 1—32, textul fiind reprodus de noi de pe ediţia din 1887, luată ca text de bază.

9. Să se dea domnişoarei Elisa Circa, artistă cu vioara, un suvenir din ce se va afla mai frumos printre obiectele Expoziţiunei.

10. Să se dea ca premiu la cea mai bună carte economică pentru care se va deschide concurs... 100 florini.

11. Să se dea patru premii de cîte 25 florini la învăţătorii săraci cari vor fi produs mai mulţi frăgari (duzi).

12. Să se dea acelui tînăr care pînă în adunarea viitoare va arăta mai mult talent în arta stenografiei...100 florini.

13. Să se împartă la membrii comitetului care nu locuiesc în Sibiu, ca cheltueli de drumuri......100 florini.

14. Să se dea secretariului secundar un onorariu anual de... 200 florini. *în* *A* || **22** Însă aceste două propuneri s-au refuzat *B*; Aceste două din urmă propuneri s-au refuzat *A* || **24–25** Din ceilalţi articoli încă se vede că *B*; Din celelalte articole însă se vede că *A* || **30** noă ne-ar fi trebuit poate milioane fără ca să fi asigurat *B*; ne-ar fi trebuit poate milioane ce n-ar fi asigurat *A* || **35** voieşte *B*; voeşte *A* || **36** fiecăria *B*; fiăcăria *A* || **38** adică *B*; adecă *A* || **40** sf. B; stul *A* || **41** şi examenile lor sfîrşite *B*; *omite* lor *în* *A* || **49** prezenţi *B*; prezinţi *A* ||

253

1 adaose *B*; *corupt*: adăoga *A* || **13** demne şi frumoase *B*; *inversează în* *A* || **17** daca se pot obşti *B*; daca se pot sau nu obşti *A* || **19** Asociaţiunii *B*; Asociaţiunei *A* || **31** să fie *B*; să fiă *A* || **35** să fie *B*; să fiă *A* | fiii săi *B*; fii săi *A* || **38** răsipi *B*; risipi *A* || **45** bucurie *B*; bucuriă *A* ||

254

2 idoli *B*; idole *A* || **4** amănunţitelor *B*; amărunţimelor *A* || **5** trebuie *B*; trebuiă *A* | tendenţele *B*; tendinţele *A* || **11** să-i fie *B*; să-i fiă *A* || **12** preasfinţia sa *B*; preasînţia sa *A* | românimii *B*; romănimei *A* || **14** preasfinţiei *B*; preasînţiei *A* || **16** prea sfinţiei *B*; preasînţiei *A* || **19** preasfinţia *B*; preasînţia *A* || **21** Asociaţiunii *B*; Asociaţiunei *A* || **27** Expoziţiunii *B*; Expoziţiunei *A* || **28** trebuie *B*; trebuiă *A* || **43** stăpînirii *B*; stăpînirei *A* || **45** şi pasă la muncă *B*; şi pasă voios la muncă *A* || **46** omnipotenţa *B*; omnipotinţa *A* | **49** naţiunii *B*; naţiunei *A* ||

255

2 spre a ne lua *B*; spre a lua *A* || **3** dezmierdat *B*; desfătat *A* || **20–23** vom reproduce aici ultima strofă dintr-o poezie asupra sărbătorilor de acolo, în care junele poet ardelean, dl. Ar. Densuşianu a semănat mai mult d-o idee frumoasă, mai mult d-o expresiune fericită: *urmează ultima strofă din poezia* Suveniri de la Braşov *exponent şi notă sublineară* 1 *B*; vom reproduce aici următoarele cîteva strofe ale junelui poet ardelean A. Densuşianu, în care se poate vedea mai mult d-o ideă frumoasă, mai mult d-o expresiune fericită: *urmează textul integral al poeziei* Suveniri de la Braşov, *exponent şi notă sublineară la cuvîntul* Coroană: Kronstadt, Cetatea Coroanei, precum se vede şi din armele Braşovului care se compun de o rădăcină de copaciu încinsă cu o coroană. *La sfîrşitul poeziei numele autorului şi trimiterea bibliografică la nota* **1** *din ediţia* 1887[1] *A* ||

---

[1] Cf. aici p. 255 rînd **30–31**.

NOTE

În anii cînd intelectualitatea din Principatele Unite căuta într-un înalt institut ştiinţific mijloace pentru desăvîrşirea actului din 1859 şi pentru progresul cultural al noului stat naţional, era firesc ca atenţia lor să fie îndreptată asupra iniţiativelor asemănătoare ale românilor de peste munţi.

Ideile că „lumina ştiinţelor şi a artelor mai mult nu poate fi proprietatea unor clase privilegiate, ci trebuie să se facă bun comun cu toată naţiunea”, şi că „fără de libertate nu e cu putinţă cultura, iar cultura fiecărui popor astăzi e măsura fericirii şi securităţii lui” însufleţeau pe luptătorii din revoluţia de la 1848–1849 din Transilvania şi ele fuseseră exprimate de Simion Bărnuţiu în cuvîntarea sa de la Blaj din 4/16 mai 1848 (*Românii şi ungurii*, ed. G. Bogdan Duică, Cluj, 1924, p. 31). „Pe români numai cultura îi poate ferici”, scria foaia blăjană *Învăţătorul poporului* (1848, p. 21–22). Iniţiativa e luată de Avram Iancu, Axente Sever, Aron Florian şi Simion Balint care în 1852 depun la o casă de păstrare din Sibiu suma de 2500 florini ca prim fond pentru înfiinţarea unei asociaţii culturale cu un program multilateral (V. Curticăpeanu, *Întemeierea societăţii „Astra” şi rolul ei în cultura poporului român*, în *Studii*, 14 (1961), nr. 6, p. 1441). Crearea asociaţiei se va realiza însă după zece ani, prin eforturile tuturor fruntaşilor culturii româneşti din Transilvania şi după înlăturarea piedicilor puse de autorităţile austriace, sau neutralizarea conformismului politic al elementelor austrofile recrutate din rîndurile înaltului cler, ca mitropoliţii Andrei Şaguna şi Al. Şterca-Şuluţiu. Cererea de aprobare a înfiinţării asociaţiei, adresată la 10 mai 1860 guvernatorului Transilvaniei, prinţul Liechtehstein, este respinsă de acesta la 12 iulie 1860 sub cuvînt că asociaţia ar fi un factor de „despărţire de celelalte naţionalităţi şi ar servi tendinţelor eschisiv naţionale” (*Actele privitóre la urdirea si infiintiarea Asociatiunei Transilvane pentru literatur'a romana si cultur'a poporului romanu*, Sibiiu, 1862, p. 14). Iniţiatorii stăruie în cererea lor şi autorităţile aprobă la 31 ianuarie 1861 organizarea unei adunări în vederea discutării statutelor, adunare ţinută la Sibiu la 9–11 martie 1861. Proiectul de statut aprobat de adunare este înaintat locotenenţei imperiale la 28 martie şi aprobat la 6 septembrie, aşa încît la 23 octombrie/4 noiembrie 1861 s-a putut ţine la Sibiu adunarea inaugurală în care a fost înfiinţată „Asociaţiunea transilvană pentru literatura română şi cultura poporului român”, avînd ca preşedinte pe Andrei Şaguna, vicepreşedinte pe Timotei Cipariu şi secretar pe G. Bariţ (v. istoricul înfiinţării Astrei în *art. cit.* al lui V. Curticăpeanu, p. 1441–1448). Programul Asociaţiei este redactat de G. Bariţ, ca apendice la *Statute*, sub titlul *Propuseţiunile d-lui George Bariţiu, destinate spre a se elabora şi după împrejurări a se premia* (în *Actele privitoare la urdirea...*, p. 114). Organizarea activităţii ştiinţifice, literare şi educative a Asociaţiei avea să facă însă obiectul reuniunii din iulie 1862, de la Braşov, unde au fost invitaţi şi intelectuali din Principatele Unite, între aceştia Al. Odobescu (v. despre lucrările acelei reuniuni I. Lupaş, *Andrei Şaguna şi conducătorii „Asociaţiunii transilvane”*, 1861–1922, Buc., [f.a.], p. 20–25). Odobescu va publica în *Revista română*, 2(1862), p. 561–567 o amplă dare de seamă asupra lucrărilor, hotărîrilor adoptate dar, mai ales, asupra tendințelor pe care le observase în atitudinea intelectualilor transilvăneni.

Interesul dării de seamă stă tocmai în aceste observații și judecăți. Subliniind partea pozitivă a inițiativelor de peste munți, Odobescu remarcă la fel de obiectiv exagerările de orice natură. „. . . Trebuie să recunoaștem că scopul, faptele și tendențele Asociațiunii literare transilvane sînt în general demne de a fi susținute și îmbrățișate de tot poporul român ca, prin acest mijloc, cercul lor să se lățească și să profite tuturor românilor în de obște". Dar delegatul bucureștean remarca, în fața costumelor „naționale" neautentice ale unor participanți la serbările de la Brașov că „manifestările naționale de asemenea natură, ca să atingă adevărata lor țintă, trebuiesc să fie trase chiar în sînul poporului, trebuiesc să fie o expresiune vie și nimerită a obiceielor și a înfățișării poporului". Odobescu relevă interesul deosebit al expoziției de produse populare care oglindea unitatea artei populare a românilor de pretutindeni și trage concluzia judicioasă că „națiunea, în orice stare se află și sub orice domnire trăiește, ea totuși, a păstrat, în toate, același caracter, aceleași obiecte în viața sa casnică, aceiași activitate, același tradiții industriale, același gust original și propriu al său". Dar omul de știință respinge ortografia etimologizantă a lui T. Cipariu adoptată de membrii noii Asociații și semnalează primejdiile de „a avea una sau mai multe ortografii la noi, dar toate diferite de cea de dincolo; și poate cu timpul vom avea o limbă românească la noi, și alta dincolo". Este prima oară cînd Odobescu ia atitudine împotriva exagerărilor latiniștilor care se vor impune apoi în lucrările Academiei Române, exagerări criticate în corespondența ca și în operele de mai tîrziu ale scriitorului (v. *Introducerea* lui Scarlat Struțeanu la A. I. Odobescu, *Opere literare*, Buc., 1938, p. 24 și urm.; v. și I. Breazu, *Odobescu și Transilvania*, în *Transilvania*, 73(1942), nr. 12, p. 932—938; Șt. Lupu, *Dragostea lui Alexandru Odobescu pentru Ardeal* în *Decebal*, 6(1942), nr. 1—3, p. 30—58).

237_{17} Odobescu se referă la fenomenul cunoscut al așezării românilor în comunele săsești, așezare reglementată prin proclamarea principiului de concivilitate în 1783, de către Iosif al II-lea. În vechime iobagii români nu aveau voie să se așeze în vatra satului (v. studiul lui Ion Podea, *Starea socială a românilor și formarea cartierelor românești, din satele săsești ale Țării Bîrsei*, în *Omagiu lui Ioan Lupaș la împlinirea vîrstei de 60 de ani*, Buc., 1943, p. 699—711).

237_{20} *Cetate*, centrul Brașovului, cel mai vechi cartier al orașului, rezervat în trecut populației săsești.

237_{21} *Șchei*, cartier al Brașovului denumit în vechile documente *Bolgarsec* (colțul bulgarilor), locuit de populație românească.

237_{26} *Palatul Școalei românești*, clădit în 1850 cu sprijinul material al negustorimii românești din Brașov.

238_{25} *feros* : mîndru.

238_{28} *bandă* : echipă, trupă.

238_{39} *huszos* (ung.) : [monedă de] douăzeci, pol.

239_{3} G. Sion, în articolul *Ortografia în Ardealu*, din *Revista Carpaților*, 2 (1861), vol. I, p. 101—111 făcuse o relatare amplă asupra comisiei transilvănene pentru stabilirea ortografiei. În *Chronica lunaria* publicată în

aceeași revistă, p. 576—702, dăduse informațiile despre crearea Asociației la care se referă Odobescu.

239_{18} *Ioan Popazu* (1808—1889), episcop al Caransebeșului. Și-a făcut studiile la Blaj și Viena. În 1862 era protopop la Brașov. A participat activ la o serie de acțiuni culturale (înființarea școlilor românești din Brașov, înființarea învățămîntului popular în diocesa Caransebeșului, organizarea de instituții publice românești, lupta pentru statutul învățătorilor). — *Biserica Sf. Nicolae din Șchei* era centrul cultural și religios al românilor brașoveni. Clădită în 1495 cu ajutorul lui Vlad Călugărul, lărgită de Neagoe Basarab în 1519—1521 și zugrăvită în 1594 de Aron vodă al Moldovei, biserica este unul din vechile monumente românești din Brașov.

239_{26} *Andrei Șaguna* (1809—1873), mitropolit ortodox al românilor din Ungaria și Transilvania, era din 1852 baron și consilier intim de stat, iar din 1860 membru în Senatul imperial, ceea ce explică titlurile menționate în articolul lui Odobescu. Legat prin activitatea sa de numeroase acțiuni politice și culturale în favoarea poporului român (între care înființarea Asociațiunii, în 1861), Șaguna era promotorul unei atitudini românești supusă autorității austriace, fapt pe care Odobescu îl va critica mai departe.

239_{30} *Alexandru Sterca Șuluț de Cărpiniș* (1794—1867), primul mitropolit de Alba Iulia și Făgăraș al românilor uniți din Transilvania și Ungaria, luptător pentru drepturile politice și dezvoltarea culturală a românilor transilvăneni.

239_{32} Odobescu menționează pe membrii consiliului dirigent al Asociației: *George Bariț*, cunoscutul istoric și cărturar român transilvănean (1812—1893) care elaborase în 1860 proiectele de statute ale Astrei. A fost secretar prim al Astrei, iar din 1888 președintele ei; *Antonie Veștemeanu*, paroh unit în Sibiu, apoi canonic la Blaj; *Ioan Popazu* (v. mai sus); *Nicolae Popea*, episcop ortodox de Caransebeș (1826—1903), participant la luptele politice și acțiunile culturale ale românilor din Transilvania; *Ioan Antonelli* (1827—1888), luptător în revoluția din 1848—1849 din Transilvania, apoi profesor la școalele normale din Blaj, deputat în dieta din Cluj și cleric. Participant activ la lucrările Astrei, sub auspiciile căreia a și prezentat diferite dizertații; *Pavel Vasici-Ungureanu* (1806—1881), medic, naturalist și om de cultură din Banat. În 1860, împreună cu T. Cipariu, I. Popazu, G. Munteanu, G. Bariț, A. Mureșanu și alții făcuse parte din comisia convocată de Ministerul instrucțiunii publice „pentru stabilirea ortografiei necesare la tipărirea cărților școlare române cu litere latine, cît și pentru introducera limbei românești în dicasterii"; *Ilie Măcelariu*, om politic român (1822—1891), participant la revoluția din 1848—1849, luptător pentru dezvoltarea școlilor românești din Transilvania; *Ioan Axente Sever* (1821—1909), luptător în revoluțiile din 1848—1849 din Țara Românească și Transilvania, participant la mișcările politice și culturale ale românilor din Transilvania; *Gavriil Munteanu* (1812—1869), om de cultură, din 1853 director al gimnaziului român din Brașov.

239_{49} *Vioara lui Amfion* : După legendă, Amfion, muzician și poet, fiul Antiopeei și al lui Jupiter, a clădit zidurile Thebei, cîntînd din liră (nu din vioară), pietrele așezîndu-se singure la sunetul cîntecelor sale.

240_{8} *a eschide* (latinism) : a ține departe, a îndepărta.

240_{12} Odobescu a surprins foarte bine atitudinea conformistă a lui Andrei Șaguna. V. și mai departe, în text, opinia sa despre „patriotismul concentrat” al mitropolitului.

240_{19} Cuvîntarea lui Timotei Cipariu a apărut sub titlul *Discursu tienutu în Adunarea generale a Asociatiunei romane transilvane pentru literatur'a romana si cultur'a poporului romanu in 29 iuliu 1862*, Brasiovu, cu tipariulu lui Ioane Gött, 1862. 24 p. Citatele ce urmează sînt însă din discursul lui Ioan Popazu.

242_{13} Interjecția *urra* (ura) provine din rus. *ura* (fr. *hourra*). Odobescu folosea ortografia franceză a cuvîntului, dar îi cunoștea originea slavă.

243_{16} *faticele* (latinism) : ostenelile.

243_{21} *referințele* (latinism) : îngrădirile, constrîngerile.

243_{43} Prima mare *expoziție internațională* a fost organizată de Societatea engleză de arte la Londra, în 1851 și Odobescu, care vizitase capitala Angliei un an mai tîrziu (v. vol. I al acestei ed., p. 165—180 : *Călătorie din Paris la Londra*) putuse cunoaște încă ecourile ei. Următoarele expoziții internaționale fuseseră la New York și Dublin (1853), Melbourne și München (1854), Paris (1855). În 1862 o altă expoziție internațională trebuia să fie organizată la Londra.

244_{14} *sfieți* : sfioși.

244_{24} Referire la operele de agronomie ale clasicilor latini : *Georgicele* lui Virgiliu, *De re rustica* a lui Cato și scrierile cu același titlu ale lui Columella și Palladius.

244_{35} Donatorul „frumoaselor colecțiuni de minerale și petrefacte” era, poate W. Haussmann, menționat în *A treia programa a Gimnasiului micu romanu de religiunea ortodocsa-orientale pe anulu scolasticu 1861—1862*, ca donator a șapte piese mineralogice, sau ing. Gärtner, amintit în *A patr'a programa a Gimnasiului cu I—V classi romanu de religiune ortodocsa-orientale in Brasiovu pe an. scol. 1862—1863*, Sibiiu, 1863, p. 49 că „a dăruit mai multe essemplarie de mineralie si petrefacte pentru colectiunea mineralogica”.

244_{40} *Mihail I. Pop* (cunoscut sub numele de Mișu Pop), pictor român din Brașov (1827—1892), a studiat la Brașov și Viena, apoi s-a stabilit în Muntenia ca pictor de biserici (Radu vodă din București, Sf. Nicolae din Cîmpulung etc.). În Brașov a zugrăvit biserica Sf. Nicolae din Șchei.

245_{4} *argea* (pop.) : război de țesut.

245_{5} *caneva* (fr. canevas) : schița sau liniile generale ale unui desen ; aci, cusături făcute după tipare imprimate, de unde protestul autorului contra „generalizării mijloacelor de executare” care distruge „originalitatea națională” a cusăturilor.

245_{22} *desemnuri . . . tipărite* : desene imprimate pe pielea chimirelor.

245_{46} Este vorba de expoziția internațională de la Londra din 1862, la care România nu a participat (v. p. 631).

246_{3} Odobescu, care propusese în 1861 înființarea unei *Biblioteci naționale* și a unui *Museu național* găsește prilejul să sublinieze valoarea științifică a unui *Museu al agriculturii, industriei și artelor* poporului român, schițînd apoi și alte mijloace de încurajare a producătorilor și stimulare a industriei, evident în limitele concepției timpului, potrivit căreia accentul trebuia pus pe inițiativa particulară stimulată prin concernuri și premii.

246_{26} Studiul lui G. I. Munteanu, *Purismulu in limb'a romana*, a fost publicat în *Revista română*, 2(1862), p. 443—461, însoțit de nota lui Odobescu : „Această disertațiune, tipărită în parte în *A treia programa a Gimnasiului micu romanu de religiunea ortodocsa-orientale pe anulu scolasticu 1861—1862 din Brasovu*, a fost citită de autor în ședința din 17 iulie 1862 a *Asociațiunei transilvane pentru litteratura română și cultura poporului român*, în Brașov. Fiindcă însă desbaterea orthografiei limbei a ocupat o mare parte din acea ședință și că în cele din urmă Asociațiunea a primit ca a sa pe aceea cu care este scris presintele articol, îl tipărim astfel precum a binevoit a ni-l comunica învățatul autor și lăsăm pe public a judeca dacă acea orthografiă care nu se poate zice curat etimologică, nu împedecă foarte mult scrierea și citirea limbei române”. Textul fusese reprodus în *Revista română* după *A treia programa a Gimnasiului*... cit. mai sus, p. 15—27.

246_{43} Disertația lui Cipariu, pe care Odobescu ar fi vrut s-o publice în *Revista română*, a apărut în același an 1862 la Brașov, în broșură (v. mai sus).

247_{41} *a intrat în Saturnale:* Saturnalele erau, la romani, serbarea în care se suspendau, pentru șapte zile, deosebirile de clase și vîrste : sclavii stăteau la masă cu stăpînii, nu se purtau costumele distinctive (ex. toga), nu se aplicau pedepse, se serba o *dies juvenalis*. Odobescu face aluzie la această suprimare a ierarhiei în care „fiica cea mai jună a independenței române”, Transilvania, încerca, prin adoptarea unui sistem ortografic artificial, să-și impună voința *României autonome*.

247_{43} *Vincențiu Babeș* (1821—1907), om politic, luptător pentru drepturile naționale, dezvoltarea școlilor și culturii românilor transilvăneni.

247_{46} *August Treboniu Laurian* (1810—1881), profesor și om de cultură din Transilvania. Împreună cu N. Bălcescu publică *Magazin istoric pentru Dacia*. Participă la revoluția din 1848—1849 din Transilvania, alături de Al. Papiu Ilarian și G. Bărnuțiu. Profesor de literaturi clasice la Universitatea din București.

248_{23} Citat din Virgiliu, *Eneida* II, 274 (Hei mihi qualis erat ! quantum mutatus ab illo Hectore, qui redit exuvias indutus Achilli).

248_{27} *șleanduri* (reg.) : șleauri, drumuri bătătorite (<ucr. *šljah*).

248_{33} *să recerce* (latinism) : să cerceteze, să întrebe, să consulte (< *requirere*).

248_{33} *ordinariat* : în organizarea bisericească din Transilvania, oficiu compus din clerici și laici, pentru administrarea unei diecese, lucrînd sub conducerea episcopului (*ordinariu*).

248_{37} *oficiolate* (latinism) : autorități, oficii administrative, cuvînt lămurit mai jos de Odobescu drept „dregătoriile chesaro-crăiești”.

248_{38} *concluz* (latinism) : hotărîre, încheiere.

249_{25} *Ioan Petric*, cleric și dascăl transilvănean, autor de lucrări de popularizare. Împreună cu G. I. Munteanu publicase în 1854, la Brașov, *Înfricoșatele stricăciuni ale băuturei de vinarsu-rachiu. Învățături mîntuitoare culese și reproduse românește*.

249_{29} *Ioan Pușcariu*, jurisconsult, istoric și scriitor din Transilvania (1824—1911), membru al Comitetului național permanent în 1848, autor al lucrării *Date istorice despre familiile nobile române*, vol. I–II, Sibiu, 1892–1895.

250_2 *Bălgradul* : Alba Iulia.

251_{41} *Axenție* : Ioan Axente Sever, v. mai sus.

251_{41} Oratorii erau : *Ioan Rațiu* (1828–1902) care în 1860 redactase cererea de aprobare a înființării Asociației ; ziaristul *Visarion Roman* (1833–1885), omul politic *Alexandru Bohățiel* (1816–1897), poetul *Andrei Mureșanu* (1816–1863) etc.

252_{20} *dislocări* (latinism) : deplasări, călătorii.

252_{45} Patron de tipografie, legat de corporațiile negustorești din București care-l întîmpinaseră triumfal la Giurgiu cu prilejul întoarcerii în țară, în 1857, Rosetti, ironizat aci ca „staroste de negutători" de către „aristocratul" Odobescu, era în fond prietenul care în casa părintească a scriitorului își cunoscuse soția (pe Maria Grant), iar transilvănenii îl alegeau ca membru al Asociației pentru convingerile sale politice și activitatea sa ziaristică remarcabilă. Ceilalți membri aleși din Principate erau *G. Sion* (1822–1892), poet derizoriu, fals erudit, dar reușit prozator, autorul *Suvenirurilor contimporane*, în a cărui *Revista Carpaților* Odobescu publicase *Doamna Chiajna* în 1860 ; profesorul de istorie *Nicolae Ionescu*, viitor erou al polemicei pentru imoralitate cu Titu Maiorescu ; *Gr. N. Manu* (1843–1900), secretar al Comisiei documentale din București, cel care-i va ajuta lui Odobescu la documentarea studiului *Mănăstirile închinate din România.*

253_2 *Johann Michael Ackner*, cunoscut naturalist și istoric sas (1782–1862), autor de lucrări privind mineralogia, inscripțiile romane, antichitățile, numismatica Transilvaniei. Ackner a murit la o lună după alegerea sa ca membru al Asociației (12/13 august 1862) ; v. J. Trausch, *Schriftsteller-Lexikon oder biographisch-literärische Denk-Blätten der Siebenbürger Deutschen* [I. Bd.], Kronstadt, 1868, p. 1–8 ; IV. Bd., p. 1 ; *Dr. Eduard Albert Bielz* (1827–1898), cunoscut geograf, etnograf și naturalist sas din Sibiu (Trausch, *op. cit.*, I. Bd., p. 133–135 ; III. Bd., p. 557 ; IV. Bd., p. 43–49).

253_{28} *a conces* (latinism) : a îngăduit.

253_{29} *prospectele* : perspectivele.

253_{47} *culpeșul* : vinovatul.

254_{18} *sudiți* : supuși.

254_{27} *dispunător* (latinism) : organizator.

255_5 *Elisa Circa-Pipoș*, n. 1844, cunoscută violonistă din Transilvania. După studii la Brașov și Viena a concertat cu succes în Transilvania, apoi la București, Budapesta și Karlstadt. A luat o mențiune la Concursul din Montpellier pentru *Imnul gintei latine.*

<MIȘCAREA ROMÂNILOR DIN ARDEAL LA 1848>

Odobescu retipărește în *Revista română pentru științe, litere și arte*, septembrie 1862, volumul II, p. 588–594, discursul pronunțat de N. Bălcescu la Paris în 1851, cu ocazia sărbătoririi adunării românilor ardeleni de la Blaj, pe Cîmpia Libertății, în 1848, discurs publicat în foaia *Junimea română*, scoasă de exilați în Franța. Cu ocazia reeditării Odobescu îi face o scurtă prezentare (p. 588). Grafic, lexical și gramatical scurtul text reproduce limba obișnuită scriitorului la această dată.

Se reeditează aici de pe textul din *Revista română*, unica formă în care este cunoscut.

NOTE

256_2 Scriitorul se referă la articolul despre *Asociațiunea transilvană pentru literatura română și cultura poporului român* publicat în același volum al *Revistei române*, 2 (1862), p. 561–587 și descrie apoi pe scurt împrejurările participării lui Bălcescu la Adunarea de pe Cîmpia libertății, din Blaj, la 3/15 mai 1848.

256_{21} Articolul lui Bălcescu mai fusese publicat în *Junimea română* din Paris, 1 (1851), nr. 2, p. 10–14 sub titlul *Discursul cetățeanului Bălcescu*, într-o dare de seamă a banchetului studenților români din 3/15 mai 1851 intitulată : *Revoluțiile române.*

ÉTUDE SUR LES DROITS ET OBLIGATIONS DES MONASTÈRES ROUMAINS DÉDIÉS AUX SAINTS-LIEUX D'ORIENT

Studiul a fost publicat de Odobescu sub pseudonimul Agathon Otmenedec în București, 1863, 39 p.[1]

Ediția de față reproduce textul fără intervenții, cu excepția înlocuirii majusculelor cu minuscule acolo unde o cer regulele ortografiei franceze moderne.

NOTE

Republicînd, în traducere românească, acest studiu în vol. II al ediției de *Scrieri literare și istorice* din 1887 (v. mai sus nota editorului), Odobescu justifică pseudonimul cu care semnase în 1863 (*Agathon Otmenedec*) prin funcțiunea sa de ministru al Cultelor și Instrucțiunii publice pe care a deținut-o, cum știm, ca interimar între 26 mai și 31 iulie 1863, apoi ca titular pînă la 11 octombrie același an, în cabinetul lui Nicolae Crețulescu, funcțiune care nu-i îngăduia să polemizeze cu colegii săi, partizani ai secularizării averilor mănăstirești. Publicarea studiului are loc deci în intervalul menționat. Textul românesc fiind, cu neînsemnate modificări, același, în comentariile noastre am preferat să ne referim la această versiune.

---

[1] Cf. aici p. 278 n. 1 explicația pe care o dă Odobescu în nota nr. 1 la traducerea: *Mănăstirile închinate din România*, publicată în *Scrieri literare și istorice* ale lui A. I. Odobescu, București, volumul II, Editura librăriei Socec & Comp., 1887, în secțiunea IV — *Cestiuni de interes național, 1863—1868*, p. 3—58.

MĂNĂSTIRILE ÎNCHINATE DIN ROMÂNIA

STUDIU ASUPRA DREPTURILOR ȘI ÎNDATORIRILOR ACESTOR AȘEZĂMINTE

Se cunoaște o singură ediție originală, manuscrisul nu s-a păstrat.

Scriitorul publică în *Scrieri literare și istorice* ale lui A. I. Odobescu, volumul II, București, Editura librăriei Socec & Comp., 1887, în secțiunea IV — *Cestiuni de interes național, 1863 — 1868*, p. 3—53, traducerea studiului *Étude sur les droits et les obligations des monastères roumains dédiés aux Saints-Lieux d'Orient*. În nota de la p. 3 dă explicații asupra împrejurărilor în care a scris acest studiu și a motivului care l-a determinat să-l publice sub un nume de împrumut.

Între cele două texte sînt unele deosebiri, astfel în ediția franceză, dă textul din cronica în versuri a mitropolitului Matei Pogoniani (1785) și, în limba greacă, și în traducerea franceză, iar în ediția românească îl dă numai în traducerea în limba română după care introduce pasajul: *„Ce poate fi mai doveditor decît aceste mărturisiri și aceste povești ale unui călugăr grec scîrbit el însuși de purtările mîrșave ale compatrioților săi?"*

În rest notele sublineare sînt aceleași pentru ambele redacții.

Semnalăm o greșeală strecurată în redacția în limba română care poate să nu fie decît o greșeală de tipar: *„Spre a da răspunsuri întemeiate la aceste două întrebări este de a neapărat să se consulte..."* care în redacția în limba franceză este: *„Pour pouvoir donner des réponses fondées à ces deux questions, il est indispensable de consulter..."*. În ediția de față am restabilit textul astfel: *„Este neapărat nevoie să se consulte..."*.

Textul traducerii apare mai modernizat fără însă ca să se renunțe la grafiile, fonetismele, abaterile gramaticale și influențele străine, mai mult sau mai puțin obișnuite textelor odobesciene.

Astfel *é* continuă să noteze și pe *a* (*téva, séu, védă, abié, déca*); *ă* este notat cu *ĕ* (*douĕ, țĕri, dregĕtori, mĕsuri, însĕ, rĕspunsuri, stĕpînire*) sau cu *ŏ* (*mŏnăstire, cŏci*); *î* este notat cu *ê* (*făcênd, gêndul, pênă, neatêrnat*), cu *ô* (*rônduri*) sau *cu û* (*lûngă*); *e* silabic este în mod obișnuit diftongat (*întemeiere, trebuiesc, învoieli, obiceiele*), rareori rămîne *e* (*oerit*), precedat de consoană labială însă nu este diftongat (*înferat*) decît uneori; *z intervocalic* și înaintea consoanelor ocluzive sonore este redat prin *s* (*secularisare, desvoltare, civilisatoare, resumat, isvorește, dispozițiune, abusuri*); *ch* înlocuiește pe *h* (*chrisoavele, patriarchicești, archimandritul*).

Sub influențe străine scrie: *respîndirea, numer, verbi, îmbele.* Terminația *iune* pentru substantivele feminine terminate în *ie* la singular este definitiv adoptată. Neologismele iau forme ca *cestiune, să dirije, arbitrarie.*

Se întîlnesc unele greșeli de tipar ca anul 1699 în loc de 1599 pentru un hrisov de la Mihai Viteazul, sau: *„cînd se va resolve"*, *„de din al XV-lea secol"* ș.a., greșeli care au fost corectate tacit în ediția de față.

NOTE

Problema mănăstirilor închinate care avea să-şi găsească prin actul secularizării de la 11/23 decembrie 1863 deslegarea hotărîtă şi demnă impusă de Alexandru Ioan Cuza, a prilejuit îndată după Unirea Principatelor nu numai o preocupare de politică externă a guvernului, dar şi o vie dezbatere pe plan intern. Mai mult decît în orice altă chestiune politică a vremii, pentru rezolvarea ei s-a făcut apel la sprijinul istoricilor. Antecedentele conflictului deschis între guvernul român şi reprezentanţii comunităţilor religioase din Orient datînd de secole, argumentele fiecărei părţi trebuiau căutate într-o documentaţie formată din vechi hrisoave, multe risipite, ascunse cu intenţie, falsificate sau greşit interpretate.

În afara argumentelor de drept capabile să demonstreze că mănăstirile româneşti şi bunurile lor n-au fost niciodată dăruite în deplină proprietate, ci numai uzufructul lor fusese cedat cu condiţia folosirii în scopuri filantropice şi culturale, guvernul român se întemeia pe o situaţie de fapt, starea de părăsire a unor monumente de care erau legate atîtea tradiţii venerabile ale trecutului ţării noastre. Pentru învederarea acestor fapte, supuse apoi arbitrajului marilor puteri care trebuiau să decidă în chestiunea domeniilor închinate, erau necesare cercetări în arhivele mănăstirilor din ţară, examinarea stării lor şi a modului cum sînt administrate.

Asemenea cercetări care puneau în lumină caracterul militant al noii istoriografii româneşti, începuseră încă din perioada regulamentară. M. Kogălniceanu şi N. Bălcescu înscriseseră studiul închinării mănăstirilor între sarcinile ştiinţifice şi politice ale generaţiei lor şi problema rămăsese în programul de activitate al intelectualităţii înaintate şi după Revoluţia de la 1848. Comisia de patru numită de Cuza care întreprinsese cercetări la mănăstirile din ţară în vara anului 1860 urmărea tocmai obiectivul de a întemeia ştiinţific o acţiune politică al cărei deznodămînt se pregătea. Vom arăta în comentariile ce urmează atenţia constant îndreptată de Odobescu spre condiţiile juridice ale aşezămintelor mănăstireşti, împrejurările închinării lor, modul administrării lor de către egumenii străini. Vom releva pasajele în care istoricul îşi exprimă revolta împotriva incuriei întîlnită în cele mai multe vechi lăcaşuri faţă de monumente, obiecte de artă, cărţi, manuscrise şi documente pentru care deţinătorii lor vremelnici nu aveau nici înţelegere nici dragoste. În acei ani de contact direct cu una din problemele vitale, politice şi economice ale noului stat naţional român se formează convingerea lui Odobescu despre necesitatea unei reforme profunde în reglementarea juridică şi rosturile culturale ale domeniilor mănăstireşti.

Chemat prin atribuţiile sale publice să ia direct parte la lucrările preliminare secularizării, Odobescu îşi va expune punctul de vedere faţă de această problemă în două lucrări. Cea dintîi este acel *Mémoire sur les couvents roumains placés sous l'invocation des Saints lieux d'Orient* publicat sub auspiciile Ministerului afacerilor străine (Buc., 1863, 167 p.), cu a cărui redactare fusese însărcinat Odobescu pentru Muntenia şi Kogălniceanu pentru Moldova. Cel de-al doilea amînase prezentarea contribuţiei sale, astfel încît sarcina rămăsese lui Odobescu, asistat de tînărul

Gr. Manu, secretarul Comisiei documentale care îi va fi procurat izvoarele arhivale. Concluziile lui Odobescu nu mulţumesc însă pe Costache Negri, partizan hotărît al secularizării, care avea de dus la Constantinopol greul negocierilor cu reprezentanţii puterilor străine şi ai comunităţilor greceşti. Concluziile şi propunerile lui Odobescu erau prea moderate, ca şi acelea din *Etude* : „Dépouillée de l'importance que lui donne l'immixtion de l'Europe, cette question apparaîtrait dans toute sa simplicité et sa solution serait des plus faciles. Elle constituerait à placer les couvents qui se trouvent sous l'invocation des communautés religieuses d'Orient, sur le même pied que les monastères roumains non dédiés et, dans un but purement pieux, à concéder à ces communautés, une fois pour toutes, un capital dont le chiffre serait ultérieurement déterminé par nous, pour que revenu en être affecté aux besoins éventuels des Saints Lieux" (*Mémoire*, p. 69). În sensul aceloraşi măsuri moderate Odobescu, în calitatea sa de ministru al cultelor şi instrucţiunii propune, iar Consiliul de miniştri aprobă în vara anului 1863, alocarea unui fond de 14 milioane lei pentru întreţinerea şi repararea mănăstirilor închinate. De la Constantinopol, Negri protestează, asemenea măsuri îngreuindu-i negocierile duse de pe o poziţie fermă care trebuia să pregătească secularizarea (C. C. Giurescu, *Viaţa şi opera lui Cuza vodă*, Buc., 1966, p. 157).

În acelaşi timp, în ţară ideea secularizării era împărtăşită de toate cercurile, ceea ce explică faptul că legea din 11/23 decembrie este adoptată cu 93 de voturi contra 3. Chiar marii proprietari au fost pentru această măsură radicală şi care putea îngreuna situaţia României pe plan extern, cu nădejdea că intrarea în patrimoniul ţării a unor proprietăţi funciare însumînd un sfert din teritoriul naţional va abate atenţia maselor ţărăneşti de la chestiunea agrară. Dar faţă de soluţia adoptată exista o rezervă, aceea a lui Odobescu.

Judecînd semnificaţia politică şi economică a secularizării, act prin care tînărul stat român îşi manifesta pe plan internaţional hotărîrea de a înlătura ultimele urme ale regimului extrateritorialităţii, de a lua în stăpînire deplină bunuri aparţinînd ţării, opinia separată a lui Odobescu poate părea ciudată. Lucrarea sa asupra mănăstirilor închinate publicată sub pseudonimul Agathon Otmenedec „departe de a conchide, ca ideile celor mai mulţi bărbaţi politici din acea epocă, colegi ai săi, la deplina secularizare a averilor mănăstireşti, avea de scop a dovedi că soluţiunea cea mai dreaptă şi mai folositoare pentru ţară a chestiunii mănăstirilor închinate era de a asimila cu totul pe acestea cu celelalte mănăstiri pămîntene, de a face să serve veniturile lor, ca şi a tuturor mănăstirilor din ţară, numai la dezvoltarea completă a culturei intelectuale printre români şi de a consacra o parte din acele venituri la răspîndirea lor în toate unghiurile Orientului creştin, a unei influenţe civilisatoare al cărui centru şi focar ar fi fost România".

Această soluţie, rezumată într-o notă adăugată traducerii româneşti, din 1887, a studiului său, este explicitată în încheierea textului din 1863. Argumentele lui Odobescu sînt, e drept, ale omului de cultură mai mult decît ale celui politic. Aspectele sociale şi economice ale secularizării, importanţa acestui act pentru dezvoltarea materială a ţării nu ocupă nici un loc în concluziile sale. Odobescu pledează pentru o soluție întemeiată pe „dispozițiuni regulate de ctitorii și dănuitorii primitivi, dispozițiuni pe a căror soliditate nu pot contesta nici călugării străini”. Căutînd intenția vechilor închinători, autorul constată că veniturile mănăstirilor trebuie afectate întreținerii lor, apoi operelor de cultură și binefacere, mai întîi în țară, apoi, din sumele prisosite, în „Sîntele Locuri din Orient”. Astfel reglementată administrarea domeniilor în litigiu, secularizarea nu ar avea rațiune, ea „ar confunda într-un singur potop toate averile mănăstirești din țară”. Mai mult încă — aluzie la complicațiile de ordin internațional — ea ar atrage „greutățile numeroase ce, din toate părțile, se înalță amenințătoare pentru liniștea și bunul trai în țară la noi”. Punctul de vedere, conservator și pacifist, ostil măsurilor radicale, a fost infirmat de succesul politic și diplomatic al actului din 11/23 decembrie 1863.

Dar atitudinea și opiniile lui Odobescu, ca și reacțiile iritate iscate în cîmpul partizanilor „Sfintelor Locuri” de studiul său, nu lasă loc unor îndoeli asupra bunelor intenții ale autorului. El însuși acceptă că starea mănăstirilor închinate „azi este foarte depărtată de ceea ce a fost uneori și de ceea ce, cu amăgire, se credea că are să fie pururi”. La seria de acțiuni întreprinse de guvern în tot anul 1863 pentru îngrădirea egumenilor străini, Odobescu își avusese rolul său. La 18 iunie, ca ministru al cultelor și instrucțiunii publice, pentru a împiedica sustragerea de odoare și documente din arhivele și tezaurele mănăstirilor închinate el propune măsura drastică de a le pune sub paza autorităților civile sau a protopopilor, iar dacă aceasta nu ar fi posibil, bunurile în chestiune să fie adunate într-o mănăstire anumită și păzite de autoritățile militare (v. *Monitorul, jurnal oficial al Principatelor Unite române*, 1863, mai 11 și iunie 25). Urmează adunarea tuturor documentelor mănăstirești în Arhiva Statului și o comisie formată din Ion Brezoianu, Ștefan Greceanu și B. P. Hașdeu este însărcinată să le cerceteze și să constate proprietățile și veniturile mănăstirilor (*ibid.*, iulie 25 și august 11, decretele din 17 iulie și 7 august). Cu toate concluziile sale moderate, studiul lui Odobescu nu descrie cu mai puțină convingere și revoltă reaua credință a egumenilor străini, arătînd că „nu mai este nici un cuvînt de a primi în țară la noi egumeni străini, cu atît mai mult că ființa lor aici produce acum niște rezultate cu totul opuse celor care au îndemnat pe strămoșii noștri la o asemenea măsură”. Laicul se pronunță pentru înlăturarea clericilor din administrația averilor mănăstirești. „...Starea actuală a țării, din punct de vedere social, cere neapărat ca dînsa să fie încredințată nu unor persoane îmbrăcate cu caracterul religios, ci unei instituțiuni mirenești și speciale în asemenea materie. Cată dar să se deosebească foarte lămurit însușirile unui egumen și unui stareț mănăstiresc de acelea ale unei administrațiuni a bunurilor mănăstirești, care aceea trebuie să fie coprinsă de bărbați cu specialități civile și științifice de naturi diferite”.

În atitudinea lui Odobescu trebuie înțelese rațiunile omului de cultură, care vede în marile venituri ale domeniilor mănăstirești, neatîrnate sau închinate, un mijloc de propășire culturală înlăuntrul țării și de afirmare a rolului ei civilizator în afară. Atent la funcțiunea culturală a mănăstirilor în trecut, aceste „cetățui cu țepene ziduri de apărare... menite a găzdui în sînul lor pe cei ce căutau adăpost, a înlesni mijloacele de trai

celor slabi și neputincioși, a păstra neprețuitele comori ale cunoștințelor și ale măiestriilor omenești, în sfîrșit a dezvolta și a răspîndi aceste binefaceri ale minții și ale înțelepciunii”, el credea în posibilitatea perpetuării în epoca modernă a unor forme de activitate culturală specifice evului mediu. Prin dăruirea unei părți a veniturilor mănăstirești „sub controlul statului român”, s-ar fi înfăptuit, după părerea sa, o operă „folositoare pentru toți și, putem zice și mai mult, glorioasă pentru românii de odinioară și pentru cei din viitor”.

Examenul atent și complet al operei lui Odobescu, al concepțiilor și acțiunilor sale nu numai de ordin științific sau literar, ci și social și politic va trebui să includă atitudinea lui izolată într-una din cele mai însemnate probleme care a confruntat viața publică a României îndată după Unire.

Nesocotind latura socială și politică a secularizării, respinsă ca atare de contemporani, soluția lui Odobescu nu e mai puțin concludentă pentru înțelegerea coordonatelor gîndirii marelui cărturar și a viziunii sale despre mijloacele de dezvoltare ale culturii românești și de afirmare a ei peste hotare.

278_{28} Bibliografia chestiunii mănăstirilor închinate este, firește, mult mai amplă (v., de ex., lista selectivă din lucrarea lui Teodor Bodogae, *Ajutoarele românești la mînăstirile din sfîntul munte Athos*, Sibiu, 1940, p. XXXV—XXXVIII). În referințele lui Odobescu sînt de corectat mici erori : *Eclaircissements*...a apărut în 1857, nu în 1851 ; *Mémoire sur les monastères grecs en Moldavie* a apărut în *Foiletonul Zimbrului*, 1855, nr. 41 și 42, p. 333 și urm. și în Th. Codrescu, *Uricariul*, vol. IV, p. 429 și urm. ; lucrarea lui N. Istraty are titlul *La question des monastères de Moldavie voués aux Lieux-Saints.* Traduit du roumain ; titlul greșit atribuit lucrării rezultă din sărirea unor cuvinte la cules și contragerea cu titlul broșurii anonime : *Mémoire sur les églises et les biens conventuels de la Principauté de la Moldavie et le réglement qui les régit*, Jassy, 1857. Nota nu citează însă broșura semnată de Diacre Ignace Horin, *Le Prince Couza et les monastères dédiés. Lettre au R. P. Archimandrite Agathon ot Ménédec* (*de Valachie*) *en réponse à sa brochure intitulée „Etude sur les droits et obligations des monastères roumains dédiés aux Saints Lieux d'Orient* (Paris, 1863, 16 p.) deși se referă la „ce s-a publicat asupra acestei cestiuni în urma Memoriului domnului A. Odobescu, foarte tare combătut de advocații călugărilor străini”. Autorul broșurii încearcă să respingă *Studiul* lui Odobescu reluînd sensul cuvintelor „închinare” (care ar însemna donație în deplină proprietate) și „metoh” (care ar avea sensul de „dependință, sucursală”, *op. cit.*, p. 11—15). Răspunsul lui Horin este datat 20 iulie 1863, ceea ce ne oferă un *terminus ante quem* pentru a data scrierea lui Odobescu.

281_{19} Hrisovul lui Mihai Viteazul are data 28 august *1599* : *Leon Ștefan vodă* este Leon vodă (1629—1632), care se dădea drept fiul lui Ștefan Tomșa ; hrisovul din 23 iulie 1631 „pentru isgonirea grecilor din țară” fusese publicat de N. Bălcescu ca anexa I la *Românii și fanarioții* în *Magazin istoric pentru Dacia*, 1 (1845), p. 122—124 ; așezămîntul lui Radu Leon datează din 19 decembrie 1668 ; hrisovul lui Ștefan Racoviță (din

30 iulie *1764*), este menționat, fără dată, și de Bălcescu, *op. cit.*, p. 121; el fusese publicat de Ioan Brezoianu, *Mănăstirile zise închinate și călugării străini*, Buc., 1861, p. 143–146, apoi în *Mémoire*, p. 82–85. Dar nici Ștefan Racoviță (1764–1765), nici Alexandru Scarlat Ghica (1766–1768) nu puteau întări hrisoave ale lui Alexandru Ipsilanti care domnește după ei (1774–1782). Este vorba de așezăminte privind administrarea mănăstirilor, similare cu acela al lui Ipsilanti din 1776, invocat de *Mémoire*, p. 159 („Chrysobulle d'Alexandre-Ipsilanti voévod pour l'organisation des monastères dédiés et non dédiés et l'extirpation des abus y introduits"). Hrisovul lui Alexandru Scarlat Ghica din 1767 este citat de I. Brezoianu, *op. cit.*, p. 91, după *Condica mitropoliei*, p. 222, nr. 121. Întărirea lui de către Mihai Suțu în 1784 e menționată, după *Condica nr. 11*, p. 44 din Arhiva Ministerului justiției, în aceeași lucrare, p. 72. „Actul sinodial al clerului din Moldova" este desigur acela al Sinodului de la Iași care oprește ocuparea scaunelor episcopale sau mitropolitan de către străini (*Uricariul*, t. II, p. 236–240). Actele obșteștilor adunări din Muntenia și Moldova (1823 și 1826) sînt citate în *Mémoire*, p. 28–30 și 163–164, iar cel dintîi și de Brezoianu, *op. cit.*, p. 104. Din aceste referințe, pe care însă Odobescu nu le menționează întotdeauna, se pot reconstitui izvoarele documentației sale. Actele pe care le folosește pentru întemeierea diferitelor argumente ale memoriului său le întîlnim în mai toate lucrările publicate în perioada pregătitoare secularizării. Multe din ele fuseseră adunate în dosarele Comisiei documentale de unde, ca membru al comisiei, Odobescu le putea consulta direct. Acest fapt este confirmat de adnotările sale pe un exemplar din *Eclaircissements* citat mai sus (v. Biblioteca Academiei, Secția Carte rară, cota II 376 966), fost în biblioteca scriitorului. Odobescu studiase lucrarea cu deosebită atenție notînd marginal numeroase reflecții despre comportarea egumenilor străini („O, Escobars du Bas Empire", p. 20), despre împrejurările juridice ale administrării de rea credință a domeniilor închinate, sau însemnînd pasajele pentru care simțea nevoia unei informări suplimentare („Voir dossier du Secrétariat", p. 51; „V. Cantemir", p. 55 etc.). Pe forzaț (verso) Odobescu face o listă a documentelor menționate sau reproduse în lucrare. În unele locuri corectează traducerea documentelor (ex. p. 68 ᵛ).

Altă lucrare, folosită atît pentru *Mémoire* cît și pentru *Etude* a fost aceea citată în text a lui Ioan Brezoianu, care cunoștea bine dosarele Comisiei documentale. *Mémoire* urmează, de altfel, îndeaproape partea a II-a a studiului lui Brezoianu, pentru tot ce privește istoricul închinării mănăstirilor muntene (cp., de ex., *Mémoire*, p. 21 cu Brezoianu, p. 90, sau p. 24–26 cu p. 93–95 etc.).

Documentația lui Odobescu se resimte de pe urma tehnicii imperfecte a publicării izvoarelor caracteristică istoriografiei timpului. Activitatea sa publică și, desigur, graba cu care a redactat memoriile menționate nu-i puteau îngădui o critică mai atentă a izvoarelor, ceea ce explică reproducerea unor erori din lucrările anterioare datorate în cea mai mare parte nu unor istorici, ci unor autori interesați numai de relevanța juridică și politică a chestiunii mănăstirilor închinate.

În stadiul incipient de organizare a arhivelor și de publicare a documentelor ele au servit însă, adesea, ca principal izvor de informare al lui Odobescu și, negreșit, cu asemenea lucrări trebuie reconstituită baza documentară a memoriului său, criteriu pe care am încercat să-l aplicăm în aceste comentarii.

281_{20} Tratatul dintre Mihai Viteazul și Sigismund Bathory din 20 mai 1595 fusese citat de Bălcescu în *Românii și fanarioții* și în *Istoria românilor sub Mihai vodă Viteazul*, cartea a II-a, cap. VII; textul din cronica lui Matei al Pogonianei (Matei al Mirelor, cunoscutul cărturar grec stabilit în Țara Românească în anii 1602–1620), intitulată *Istoria celor petrecute în Țara Românească începînd de la Șerban voevod pînă la Gavriil voevod*, fusese publicat după ed. de la Veneția din 1785 (nu 1784), de A. Papiu Ilarian în *Tesauru de monumente istorice pentru România*, t. I, Buc., 1862, p. 327 și urm. Odobescu reproduce traducerea din *Tesauru*, p. 335–336, cu următoarele modificări voite, sau simple erori de tipar: *nedreptăți* (nedreptate); *sărac* (săracul); *dreptate* (dreptu); *vă hrănesc și vă cinstesc* (ne nutresc și ne respectă).

282_{37} Pentru închinarea mănăstirii Stavropoleos către mănăstirea Gura-Pogoniana (la 20 noiembrie 1733; din 8 noiembrie este pomelnicul bisericii), informații puteau fi luate de la Gr. Musceleanu, *Mănăstirea Stavropoleos*, în *Calendarul antic*, 1862, p. 95–96 și din documentele mănăstirii (azi la Arhivele Statului, București, m-rea Stavropoleos, XXIV/4 și Mitrop. CDXLV/1). Brezoianu, *loc. cit.*, dezvoltă ideea că achizițiile igumenilor străini în țară au fost făcute din veniturile și deci pe seama mănăstirilor.

282_{43} Pentru închinarea mănăstirii Florești și conflictul familiei Costachi cu călugării esfigmeniți, informațiile provin din *Eclaircissements sur la question des monastères grecs situés dans les Principautés danubiennes*, Paris, 1857, p. 51–56, de unde vor fi fost folosite și în *Mémoire*, p. 30 și 163. Închinarea era mai veche, din 1622 (v. detalii la T. Bodogae, *op. cit.*, p. 287 și urm.). Din 20 august 1806 datează actul (în două exemplare) prin care Theodoret din Esfigmenu capătă de la Veniamin Costachi dreptul de a administra Floreștii sub auspiciile mănăstirii atonite; o altă închinare o face Veniamin în 1814.

282_{50} *Arhimandritul Profirie* este eminentul cercetător rus al istoriei Atosului, Porfirii Uspenskii, iar lucrarea citată — importanta sa culegere de documente *Указатель актов, хранящихся в обителях св. гору Афонской*, publicată în *Журнал Министерства Народного Просвещения* nr. 55 (1847), p. 46–74 și 169–200, cuprinzînd catalogul a 722 izvoare, dintre care 234 inscripții, reluate apoi în opera aceluiași, *Христианский Восток*, t. I–IX, Kiev, 1877 și Moscova, 1880–1881.

284_{41} Cp. cu Dimitrie Cantemir, *Scrisoarea Moldovei*, M-rea Neamțul, 1825, p. 329–330 (textul vechii traduceri este stilizat și modernizat).

285_{11} V. textul actului din februarie 1702, în original și în traducere românească copiată, se pare, de însuși Antim Ivireanul, la Hurmuzaki-Iorga, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. XIV$_1$, Buc., 1915, p. 345–348, nr. 400.

285_{19} „Dacă vreun episcop sau igumen s-ar afla din țarinile episcopiei sau ale monastirei dînd la mînă boerească, sau oricărei altei fețe dîndu-le, fără tărie fie darea..." (*Canonul 12 al sfîntului și icumeni-*

cului al şaptelea sinod, în [Nicodim Aghioritul], *Pidalion*, trad. Neofit Scriban, M-rea Neamţul, 1844, f. 224); „...oarecarii, puind nume de monastire averilor sale şi făgăduindu-se că lui Dumnezeu le afierosesc pe ele, domni pe sine ale celor afierosite se înscriu şi cu singură numirea socotesc meşteşugind a amăgi pe Dumnezeu, că aceiaşi stăpînire şi după afierosire nu se ruşinează a o răpi, pe carea mai înainte nu se oprea a o avea" (*Canonul 1 al Sinodului... ce se zice I-ul şi al II-lea, ibid.*, f. 233ᵛ).

285_{46} Hrisovul din 6 martie 1628 prin care Alexandru Iliaş respinge cererea călugărilor de la Pantocrator de închinare a Snagovului fusese cercetat de Odobescu în documentaţia sa pentru *Cîteva ore la Snagov* (v. ed. de faţă, p. 221); I. Brezoianu, *op. cit.*, p. 78 nota în 1861 că „el se găseşte la Mănăstirea Snagovu"; în traducere franceză a fost publicat în *Mémoire*, p. 89—95; hrisoavele lui Matei Basarab sînt menţionate, *ibid.*, p. 15 şi 157, iar cel din 1639 este publicat la p. 73—82 şi la G. Bengesco, *Memorandum*, p. 17—23; v. şi Brezoianu, *op cit.*, p. 80—83; pentru actele sinodale, v. *Mémoire*, p. 157 şi G. Bengesco, *op. cit.*, p. 11—12 şi 29—33 (textul tradus). Hrisovul lui Constantin Basarab (Cîrnul) din 1657 şi cel al lui Radu Leon sînt menţionate la I. Brezoianu, *op. cit.*, p. 84 şi *Mémoire*, p. 158; anaforaua mitropolitului Dositei şi a boierilor pentru a nu se îngădui biv logofătului Dinicu Golescu să închine mănăstirea Vieroşul (8 februarie 1794) e menţionată *ibid.*, p. 159—160, iar cererea familiei Costachi privind Floreştii, *ibid.*, p. 164.

286_{25} Unele din hrisoavele citate au putut fi cunoscute direct din arhivele mănăstirilor vizitate de autor în 1860. Astfel diata lui Stroe Buzescu din 1 septembrie 1609 se află în *Condica m-rii Căluiul* (Arh. St. Buc., ms 722), f. 197ᵛ—198ʳ, iar hrisovul lui Grigore Ghica din 12 iunie 1673 făcuse parte din arhiva aceleiaşi mănăstiri (Odobescu îl va publica în studiul său *Note inedite culese în mănăstirea Căluiul din judeţul Romanaţi, la 1861*, în *Anal. Soc. Acad. Rom.*, S.II, 10 (1878), p.319—320, nr. 12, după *Condică*, p. 841, numerotare veche; îndoeli despre autenticitate exprimase Brezoianu, *op. cit.*, p. 42—44). Tot în 1861 a putut cunoaşte Odobescu hrisovul m-rii Stăneşti din 19 mai 1615 ca şi documentele din 8 *martie* (nu *mai*) 1692 şi 27 aprilie 1716, acestea două în *Condica mănăstirilor Segarcea şi Stăneşti* (Arh. St. Buc., ms 725, f. 1—4 şi 41ᵛ — 45). Despre *Stăneşti* Odobescu va scrie în *Columna lui Traian*, 4 (1873), p. 206—208 şi în *Antichităţile judeţului Romanaţi*, Buc., 1878, p. 51, 130; v. şi Brezoianu, *op. cit.*, p. 53—54 şi *Eclaircissements*, anexa VIII. Hrisovul m-rii Radu vodă din 10 februarie 1613 se află în *Condica m-rii Radu vodă* din 1794 (Arh. St. Buc., ms 256), f. 36—37; v. îndoielile despre autenticitatea lui, la Brezoianu, *op. cit.*, p. 28—29. Documentul din 29 aprilie 1667, cuprinzînd o apărare de pîra călugărilor greci asupra mitropolitului Serafim, fusese copiat în *Condica episcopiei Buzău* (Arh. St. Buc., ms 172), f. 302, dar indicaţia „Vintilă-Radu" (echivalentă cu *m-rea Menedic*) este datorată unei erori de lectură, actul privind *m-rea Malamuc*. Eroarea se întîlneşte şi în *Mémoire*, p. 86—89, unde documentul este reprodus în traducere franceză, iar în text numele mănăstirii Malamuc apare *Malanoue*. Este vorba, evident, de izgonirea călugărilor din m-rea Malamuc, închinată m-rii Costamonitu de la Athos, iar nu de Menedec. Pentru închinarea frauduloasă a m-rii Sf.

Ioan cel mare din Bucureşti m-rii Sf. Ilie de la Ziţa, v. discuţia la I. Brezoianu, *op. cit.*, p. 23—24. Actul de închinare a m-rii Hangu este reprodus în *Eclaircissements*, anexa VII, iar parţial în *Mémoire*, p. 12—14, ca şi hrisovul lui Mihai Racoviţă. Despre închinarea m-rii Sf. Ioan din Focşani, v. I. Brezoianu, *op. cit.*, p. 12—13, iar a Răchitoasei, *ibid.*, p. 129. De închinarea ilegală a m-rii Spirea din Deal către m-rea Grigoriu se ocupă acelaşi la p. 31—32, iar de m-rea Vizantea din Putna (închinată tot la muntele Athos), Cezar Bolliac, *Monastirile din Romania* (*Monastirile închinate*), Buc., 1862, p. 517; v. şi *Eclaircissements*, anexa XIV şi celelalte, care reproduc documentele menţionate. Despre Vieroşu şi actul din 8 februarie 1794 am vorbit mai sus.

286_{54} V. data zidirii mănăstirii Văcăreşti (a doua perioadă, 1719—1722) la N. Iorga, *Inscripţii din bisericile României*, fasc. I, p. 73—74, nr. 156. Danii, în documentele mănăstirii din 1721—1728 (Ion I. Şucu, *Direcţia Generală a Arhivelor Statului, Indice cronologic nr. 23*, Buc., 1952, p. 23). Pentru Stavropoleos, v. mai sus. Hrisovul din 1719 e amintit şi de Bengescu, *op. cit.*, p. 14.

287_{3} V. discuţia termenului *închinare* în *Réponse des Saints-Lieux d'Orient*, Paris, 1863, p. 53; *La vérité sur la question des couvents dédiés*, par un Moldave, Paris, 1863, p. 33; *Quelques mots sur la sécularisation des biens conventuels*, par un député roumain, Paris, 1864, p. 12.

289_{19} „Unii din monahi, părăsindu-şi monastirile lor, poftind a stăpîni şi lepădîndu-se de a asculta, se apucă a zidi case de rugăciuni, neavînd cele spre gătire. Deci de se va apuca vreunul a face aceasta, să se oprească de episcopul locului..." (*Canonul 17 al sfîntului şi icumenicului al şaptelea sinod*, în *Pidalion*, f. 227; „Monahul sau monahia nu trebuie a-şi lăsa monastirea sa şi a se duce întru alta" (*Canonul 21, ibid.*, f. 230).

282_{39} Este vorba de cunoscutul „hrisov" al lui Constantin Mavrocordat din 7/18 februarie 1740 care prevede în primul articol scutirea de contribuţii a mănăstirilor, iar prin al doilea instituie un organ de control căruia toate mănăstirile din ţară urmau să-i dea socoteala veniturilor şi cheltuielilor. V. la I. Brezoianu, *op. cit.*, p. 88—92 şi tabelul acestor venituri şi cheltuieli pentru mănăstirile închinate.

290_{38} V. mai sus, p. 616.

290_{49} Actul de închinare la Athos a mănăstirii, datînd din 15 octombrie 1682, este copiat în *Condica m-rii Cotrociani* (Arh. St. Buc., ms 691), f. 11—13. Cu data greşită *15 septembrie 1686* a fost publicat de Bengescu, *op. cit.*, 35—42. V. şi Brezoianu, *op. cit.*, p. 24—27.

291_{31} „Fiindcă în oare care biserici, precum ne-am înştiinţat, fără de iconomi, episcopii întrebuinţază bisericeştile lucruri, s-au socotit ca toată biserica ce are episcopi, să aibă şi iconom din cliricatul său, carele să iconomisească cele bisericeşti dupre socotinţa episcopului său, ca să nu fie fără marturi iconomia bisericei" (*Canonul 27 al sfîntului şi icumenicului al patrulea sinod*, în *Pidalion*, f. 134ᵛ—135ʳ).

291_{35} O serie de măsuri încercaseră, încă din perioada regulamentară, să instituie un control asupra veniturilor mănăstirilor, fără rezultatele scontate. *Regulamentul organic* prevedea formarea unei comisii compusă din patru clerici şi patru laici care să inventarieze averile mănăstireşti

şi să le administreze. La 2 februarie 1842 Adunarea Moldovei votase
trecerea atribuţiilor de conducere a Eforiei Şcoalei şi Casei milelor, pe
care le avusese mitropolitul, asupra unei comisii formată din laici. Un
proiect de lege este întocmit în martie 1844 la Iaşi prevăzînd înfiinţarea
unui departament special bisericesc pentru administrarea averilor mănăsti-
reşti, dar domeniile închinate nu sînt supuse acestei măsuri. Controlul
arenzilor domeniilor închinate este introdus la 23 ianuarie 1845, odată
cu desfiinţarea epitropiei Sfîntului Mormînt ce se aşezase în ţară în timpul
lui Kiselev. Măsuri radicale se iau însă abia după Unirea Principatelor.
La 13 noiembrie 1862 guvernul obligă pe arendaşii moşiilor mănăsti-
reşti să verse Statului sumele datorate mănăstirilor (*Monitorul oficial*,
1862, noiembrie 22), iar în decembrie acelaşi an fondurile rezultate sînt
trecute în bugetul Statului. La 3 ianuarie 1863 suma a trecut definitiv
în buget, iar veniturile mănăstirilor sînt sechestrate.

291$_{47}$ Bengescu, *loc. cit.*, publică în traducere franceză obişnuitul
angajament al igumenilor, în cazul de faţă arhimandritul Chiril Văcăreştea-
nu, care la 24 mai 1854, ca locţiitor de igumen al mănăstirii Văcăreşti
se obligă să sporească bunurile aşezămîntului, să nu încheie acte parti-
culare, să nu facă datorii pe seama mănăstirii, nici să-şi însuşească veni-
turile ei etc. V. textul românesc la C. Bolliac, *op. cit.*, p. 615–617.

294$_{33}$ Pentru documentele menţionate, v. *Mémoire*, p. 21–31 şi 158–
165. Despre mănăstirea Sf. Sava din Bucureşti, v. Brezoianu, *op. cit.*,
p. 50-51. V. actul de danie din 9 septembrie 1707 la Hurmuzaki-Iorga,
Documente privitoare la istoria românilor, vol. XIV$_1$, Buc., 1915, p. 394–
396, nr. 427.

294$_{45}$ Actele sînt menţionate şi de Brezoianu, *op. cit.*, p. 100–101
şi în *Mémoire*, p. 161–162.

294$_{51}$ *Mémoire*, p. 21.

295$_{46}$ *Ibid.*, p. 24–26 şi Brezoianu, *op. cit.*, p. 93–100.

REGULAMENT INTERIOR PENTRU CONSILIUL GENERAL AL INSTRUCŢIUNEI PUBLICE

Textul regulamentului este publicat în *Buletinul Instrucţiunei publice*, an. I, decembrie, 1865, p. 209–210, este unicul text cunoscut. El formează anexa şedinţei a II-a a Consiliului general de instrucţiune, şedinţă în care A. Odobescu fuse numit raportor şi însărcinat cu redactarea regulamentului[1].

Textul regulamentului, tipărit în *Buletin*, nu conservă caracteristicele scrisului odobescian din acea vreme, probabil modificările se datoresc corectorului, oricum textul apare modernizat.

Semnalăm folosirea lui *é* pentru *a* numai în cuvintele *séu* şi *şépte*, a lui *ĕ* pentru *ă* numai în *numĕr, jumĕtate*; *x* e notat cu *s* (*esaminarea*); *z* intervocalic este notat uneori cu *s* *resultatul, casu*, alături de *păzească*; hîrtie este scris consecvent *chîrtie*, este folosită forma *cestiune* care înlocuia forma străină limbii *cuestiune*. De asemenea, în tot textul substantivele feminine terminate în *ie* la singular primesc terminaţia *iune*, pe care Odobescu o foloseşte foarte rar în această epocă (*consideraţiune, instrucţiune, comisiune, delegaţiune* etc.).

Gramatical se întîlneşte oscilaţia între genitiv-dativul feminin singular în *ei* sau *ii* (*cererei, comisiunii, instrucţiunei*).

În ediţia de faţă textul a fost reprodus de pe *Buletinul Instrucţiunei* cu modificările adoptate.

NOTE

Legea asupra instrucţiunii din 25 noiembrie 1864 (publicată în *Monitorul, jurnal oficial al Principatelor Unite Române*, 1864, decembrie 5/17, nr. 272, p. 1291–1294) prevedea în secţiunea a II-a, art. 22–30 componenţa şi funcţiunile *Consiliului general al instrucţiunii publice.* Consiliul urma să se ocupe cu „chestiunile care au raport la întinderea şi îmbunătăţirea instrucţiunii" (art. 29). Prin decretul nr. 1078 (v. *Buletinul Instrucţiunii publice*, 1 (1865), p. 43–44), domnitorul numeşte următorii membri ai Comisiei: pentru învăţămîntul primar, institutorii superiori G. Eustaţiu din Bucureşti, Toma Săvescu din Iaşi şi Stefan Nicopulo din Craiova; pentru învăţămîntul secundar, profesorii P. Cernătescu de la Colegiul „Sf. Sava", T. Lateş de la Liceul Central din Iaşi, G. M. Fontanin din Craiova, I. Vergoliciu din Bîrlad şi P. D. Brănescu de la Seminarul din Rîmnicu Vîlcea. Profesorii I. Zalomit şi C. Esarcu reprezentau în comisie învăţămîntul superior; maiorul Al. Angelescu, şcolile militare; dr. Scarlat (Carol) Davilla, învăţămîntul medical; profesorii V. Şaicariu din Bucureşti şi C. Olteanu din Craiova, învăţămîntul particular, iar profesorii N. Crătiunescu din Bucureşti, Nanu din Iaşi şi C. Troteanu din Galaţi, învăţămîntul profesional. Din partea Consiliului de Stat fuseseră numiţi în comisie A. Odobescu şi G. Apostoleanu, iar de la Curtea de Casaţie Scarlat Fălcoianu şi prinţul Al. Cantacuzino. Clerul era reprezentat prin episcopii Ghenadie al Argeșului și Iosif al Hușilor.

---

[1] Cf. *Buletinul Instrucţiunei publice*, an. I, noiembrie 1865, p. 162–171.

În prima ședință a Comisiei de la 8/20 septembrie 1865 (v. darea de seamă din *Buletinul Instrucțiunii publice*, 1 (1865), p. 90–92), după discursul ministrului Justiției, Cultelor și Instrucțiunii publice, D. Cariagdi, se alege comisia de regulament interior al Comisiei compusă din A. Odobescu (18 voturi), C. Esarcu (14 voturi), Sc. Fălcoianu (14 voturi) și G.M. Fontanin (12 voturi). Dr. Carol Davilla, prof. P. Cernătescu și arhiereul Ghenadie obțin cîte nouă voturi, dar primii doi se retrag în favoarea prelatului.

Comisia redactează proiectul de regulament interior și, în cea de-a doua ședință, de la 10/22 septembrie, ținută sub conducerea vice-președintelui său, Scarlat Fălcoianu, trece la discutarea proiectului, alegînd ca raportor pe Odobescu.

Raportul a fost discutat pe articole (v. procesul verbal al ședinței în *Buletinul Instrucțiunii publice*, 1865, p. 161–169). La discuții, suficient de lungi ca să atragă intervenția ușor iritată a lui Davilla, iau parte numeroși membri prezenți, între care mai activi sînt Troteanu, Apostoleanu, Săvescu, Exarhu, Ghenadie. Odobescu este nevoit să intervină adesea cu explicații sau pentru apărarea prevederilor regulamentului, elaborat pe baza unei legi la a cărei revizuire participase ca membru al Consiliului de Stat. Cu ușoare amendamente ale proiectului de regulament (publicat în *Buletinul* citat, p. 209–210, ca anexă la procesul verbal al ședinței a doua), raportul lui Odobescu este adoptat în unanimitate.

Textele redactate de Odobescu ca urmare a unor sarcini publice par, negreșit, aride și de mai mică însemnătate decît paginile literare sau științifice ale operei sale. Dar timpul pe care cărturarul l-a sacrificat acestor sarcini tocmai în anii rodnici ai scrisului său, ca și faptul că acceptase o serie de atribuții oficiale deși, fără s-o ascundă, ar fi dorit să se izoleze în cercul preocupărilor sale științifice și literare, atestă nu numai o înaltă conștiință civică, dar mai ales convingerea scriitorului că și acesta este un fel de a sluji cultura românească. Pledează în acest sens eforturile depuse în 1863 ca Ministru al cultelor și instrucțiunii publice, participarea la dezbaterea chestiunii mănăstirilor închinate, elaborarea de rapoarte și legiuiri, iar peste doi ani asumarea dificilei organizări a participării românești la Expoziția universală de la Paris. Iar toate aceste activități Odobescu le desfășoară cu o conștiinciozitate, cu o pasiune, care luminează și scrisul său oficial cu aceleași note de erudiție și larg orizont cultural pe care le întîlnim în restul operei sale.

Iată de ce, dincolo de importanța pe care *Regulamentul interior* îl poate avea în istoria învățămîntului sau a administrației publice românești, textul păstrează valoarea unui document. El i-a cerut lui Odobescu echivalentul de reflecție și efort care-i puteau spori cu altă satisfacție, desigur, opera științifică.

Edificiul cultural al unui popor cere, însă, înainte de constructori, arhitecți, mai ales în epocile de prefacere ca aceea pe care o trăia România în anii de după Unire. Sacrificiul timpului necesar creațiilor individuale înscrise în bogatul său program pentru a contribui la opera colectivă a organizării învățămîntului pune, astfel, în lumină, încă o notă profundă a caracterului marelui cărturar.

GIMNAZIE ȘI ȘCOALE REALE

RAPORT ASUPRA ORGANIZAȚIUNII CE AR FI SĂ SE DEA ÎNVĂȚĂMÎNTULUI SECUNDAR ÎN ROMÂNIA PREZENTAT CONSILIULUI GENERAL DE INSTRUCȚIUNE PUBLICĂ, ÎN SESIUNEA LUI DIN ANUL 1865

A fost publicat prima oară în *Buletinul Instrucțiunei publice*, an. I, aprilie, 1866, p. 417–424 cu titlul de *Raport*, < întocmit pentru > *comisiunea Consiliului general, însărcinată cu examinarea cestiunilor relative la învățămîntul secundar.*

Așa cum este tipărit textul nu mai păstrează caracteristicile scrisului lui Odobescu din această epocă ; datorită intervenției zețarului sau a corectorului el apare modificat, modernizat.

Din grafiile obișnuite lui Odobescu mai apare *é* notînd pe *a* în *séle, déră* ; *ĕ* pe *ă* în *învĕțămîntul, atingĕtoare, rĕmânea* ; *ê pe î* în *avênd, dobêndite, neputêndu-se* ; *s* înlocuiește pe *x* *esaminarea* ; este folosită terminația în *iune*, la substantivele feminine terminate la singular în *ie*, deși Odobescu la acea dată nu o folosește decît sporadic. Din formele lexicale amintim : *cestiune, secondari, ecuivocul.*

Odobescu reeditează acest raport în *Scrieri literare și istorice*, ale lui A. I. Odobescu, volumul II, București, Editura librăriei Socec & Comp., 1887, în secțiunea IV– *Cestiuni de interes național, 1863–1868*, p. 55–78, sub titlul păstrat și în ediția de față.

Pentru a explica ce a determinat expunerea făcută în raport, Odobescu citează în ediția a II-a propunerile pe care Ministerul instrucțiunii publice le-a făcut în 1865 Consiliului general de instrucțiune publică, detalii cunoscute contemporanilor de atunci, deci ea nu figurează în ediția I.

În ediția a II-a Odobescu suprimă partea a doua a raportului, relativă la programul de învățămînt, socotind-o că „*ea tractează subiecte de interes cu totul momentan*”[1].

Pentru a reda textul complet în ediția de față, partea a doua a fost reeditată după *Buletinul Instrucțiunei publice* ; transcrise ambele în ediția noastră după normele stabilite, diferențele de limbă sînt minime.

Am stabilit variantele între prima parte a ediției I și prima parte a ediției a II-a, din care extragem cîteva exemple deși, textul publicat în *Buletin*, nu prezintă toate garanțiile că este textul nemodificat al lui Odobescu.

Nesiguranța cea mai mare rămîne folosirea lui *e* sau *i*, fie pentru formarea pluralului, fie pentru valoarea lor fonetică în unele cuvinte, de exemplu : *reali* (1866), *reale* (1887) ; *tendințe*

---

[1] Cf. *Scrieri literare și istorice*, vol. II, Buc., 1887, p. 78– n. 1.

(1866), *tendenţe* (1887); *principali* (1866), *principale* (1887), *uzuali* (1866), *uzuale* (1887). Genitivele feminine singulare sînt mai frecvente în *ei* în 1866 şi în *ii* în 1887, dar se întîlnesc şi cazuri inverse. Terminaţia în *ă* la nominativ-acuzativul feminin singular este specifică pentru ediţia I, în a II-a fiind înlocuit cu *e* ca şi la verbe: *obligatoriă, fiă-ne* (1866), *obligatorie, fie-ne* (1887).

Din deosebirile lexicale menţionăm: *secondarii* (1866) — *secundar* (1887); *limitele* (1866) — *marginale* (1887); *„se aflu deja"* (1866)—*„se află de acum"* (1887); *amăruntă* (1866) — *amănunţită* (1887); *cazier* (1866) — *caştie* (1887) etc.

SIGLE

A — ediţia I, publicată în *Buletinul Instrucţiunii publice*, aprilie, 1866, p. 417—424.
B — ediţia a II-a, publicată în *Scrieri literare şi istorice*, ale lui A. I. Odobescu, volumul II, Bucureşti, Editura librăriei Socec & Comp., 1887, în secţiunea IV — *Cestiuni de interes naţional 1863—1868*, p. 55—78.
M — lecţiuni stabilite prin conjectură.

VARIANTE

301

1—4 Gimnazie şi şcoale reale. Raport asupra organizaţiunii ce ar fi să se dea învăţămîntului secundar în România, prezentat consiliului general de instrucţiune publică, în sesiunea lui din anul 1865. *B*; Comisiunea Consiliului general însărcinată cu examinarea cestiunilor relative la învăţămîntul secundar. Raport. *A* ‖ **5** *omite pasajul de la rîndul* **5** *la rîndul*[1] **17** *în A* ‖ **19** Instrucţiunei *B*; Instrucţiunii *A* / secundar *B*; secundariu *A* | care *B*; cari *A* ‖ **20—21** sesiuni actuale *B*; actualei sesiuni *A* ‖ **21** instrucţiunii *B*; instrucţiunei *A* ‖ **22** articolii legii *B*; articolele legei *A* | instrucţiunii *B*; instrucţiunei *A* ‖ *B*; **24** consiliului permanent *B*; consiliului permanent de instrucţiune *A* ‖ **26** secundare *B*; secondare *A* ‖ **32** reale, profesionale *B*; reali profesionali *A* ‖ **33** permanent *B*; permaninte *A* ‖ **34** secundare *B*; secondarii *A* ‖ **36** d-lui *B*; domnului *A* ‖ **37**, ţinîndu-se în marginele *B*; ţiindu-se în limitele *A* ‖

302

1 mijloacele *B*; miziloacele *A* ‖ **1—2** a fi mai nimerite *B*; mai nimerite *A* ‖ **4** secundar *B*; secondar *A* | instrucţiunii *B*; instrucţiunei *A* ‖ **5** se află de acum *B*; se aflu deja *A* | existente *B*; esistente *A* | sînt încă de înfiinţat *B*; *omite* încă *în A* ‖ **7** graduri *B*; grade *A* ‖ **8** gimnazie *B*; gimnazii *A* ‖ **9** reale *B*; reali *A* ‖ **10** la număr *B*; *omite*: număr *în A* ‖ **11** profesionale *B*; profesionali *A* ‖ **13** seminarie *B*; seminarii *A* ‖ **14** graduri *B*; grade *A* ‖ **16** tendenţe *B*; tendinţe *A* ‖ **22** mijloacele *B*; miziloacele *A* | instrucţiunii *B*; instrucţiunei *A* ‖ **25** s-au prezentat comisiunii *B*; s-au prezintat comisiunei *A* ‖ **26** permanent *B*; permaninte *A* ‖ **27** seminarielor *B*; seminarelor *A* ‖ aceia *B*; aceea *A* ‖ **28** aţintit *B*; aţintat *A* | direcţiunii *B*; direcţiunei *A* ‖ **30** gimnazielor *B*; gimnaziilor *A* ‖ **31** reale *B*; reali *A* ‖ **32** puntul *B*; punctul *A* | secundar *B*; secondariu *în A* ‖ **33** complet

---

[1] cf. aici p. 301.

B; complect *A* | trebuie *B*; trebue *A* ‖ **36** studiu *B*; stagiu *A* ‖ **35** complement *B*; compliment *A* | instrucţiunii *B*; instrucţiunei *A* ‖ **36** elementare *B*; elementarie *A* ‖ **37** instrucţiunii *B*; instrucţiunei *A* ‖ **39** tendenţe *B*; tendinţe *A* ‖ **40** reale *B*; reali *A* ‖ **41** amănunţită *B*; amăruntă *A* ‖ **42** tendenţele *B*; tendinţele *A* ‖ **43** mainainte *B*; mai înainte *A* | principale *B*; principali *A* ‖ **43** tendenţe *B*; tendinţe *A* | secundare *B*; secundarie *A* | fie-ne *B*; fiă-ne *A* ‖ **46** prenumărat *B*; prenumerat *A* | instrucţiunii *B*; instrucţiunei *A* ‖

303

3 discusiune *B*; discuţiune *A* ‖ **4—5** în vechiul nostru colegiu St. Sava *B*; în vechiul Sf. Sava *A* ‖ **6** uzuale *B*; uzuali *A* ‖ **8** reale *B*; reali *A* ‖ **9—10** trebuie să se repoarte asupra profesiunii *B*; trebue să se raporte la profesiunea *A* ‖ **14** trebuie *B*; trebe *A* ‖ **15** trebuie *B*; trebue *A* ‖ **16** trebuie *B*; trebue *A* ‖ **17** rămîne *B*; rămînea *A* ‖ **21** elocuente *B*; elocuinte *A* ‖ **23** voieşte *A* | voeşte *A* | trăiască *B*; trăească *A* | civilizaţiunii *B*; civilizaţiunei *A* ‖ **24** secundare *B*; secondare *A* | care *B*; cari *A* ‖ **29** instrucţiunii *B*; instrucţiunei *A* ‖ **30** privilegii *B*; privilegie *A* ‖ **31** remînea *B*; rămânea *A* | carierele obligatorii *B*; carierile obligate *A* ‖ **33** trebuie *B*; trebue *A* ‖ **35** trebuie să devină şi profesională *B*; trebue să deviă şi profesionale *A* ‖ **35—36** se vor subîmpărţi *B*; se subîmpart *A* ‖ **36** instrucţiunii *B*; instrucţiunei *A* ‖ **37** obligatorie *B*; obligatoriă *A* ‖ **38** instrucţiunii *B*; instrucţiunei *A* | ofere *B*; oferă *A* ‖ **40** Mînţinînd *B*; Mănţinînd *A* ‖ **42** crearea *B*; creare *A* | reale *B*; reali *A* ‖ **43** trebuie *B*; trebue *A* ‖ **45** rămîne *B*; remîne *A* | acesteia *B*; acestia *A* ‖ **46** completa *B*; complecta *A* ‖ ceia ce *B*; ceea ce *A* ‖ **47** tendenţe *B*; tendinţe *A* ‖ **48** generale *B*; generali *A* ‖ **49** instrucţiunii *B*; instrucţiunei *A* ‖

304

2 ce-ar fi inaugurat *B*; ce-ar fi inaugurate *A* ‖ **4** instrucţiunii *B*; instrucţiunei *A* ‖ **5** folos *B*; avantagiu *A* ‖ **7** instruirii *B*; instruirei *A* ‖ **8** tendenţele generale *B*; tendinţele generali *A* ‖ **9** fie *B*; fiă *A* ‖ **10** să nu fie *B*; să nu fiă *A* ‖ **11** facultăţile celor ce învaţă se răsipesc *B*; facultăţile şcolarilor se resipesc *A* ‖ **13** idei predominante *B*; dominante *A* ‖ **16** studiile *B*; studiele *A* ‖ **17** dupe *B*; după *A* ‖ **20** vieţei *B*; vieţii *A* | literele *B*; caracterele *A* ‖ **21** caştie *B*; cazier *A* ‖ **22** pentru *B*; în *A* ‖ **24—25** grămădite la un loc, una în dauna celorlalte *B*; aglomerate, una în detrimentul celeilalte *A* ‖ **26** dupe aceiaş *B*; după aceeaşi *A* | mănţinut *B*; manţinut *A* ‖ **27** aceiaşi *B*; aceeaşi *A* ‖ **27—28** aprofundează cu înlesnire şi precît îi este de trebuinţă, toate materiile ce se prezentă *B*; aprofundează cu înlesnire toate materialele ce se prezinta *A* ‖ **29** căci, oricît *B*; căci, cît *A* ‖ **30** sub carele *B*; sub care *A* | îi este acum familiar *B*; îi este deja familiar *A* ‖ **32** foloase *B*; foloasi *A* ‖ **33** secundare *B*; secondare *A* | crede că e bine *B*; crede de folos *A* ‖ **36** gimnaziele *B*; gimnaziile *A* | reprezenta *B*; reprezinta *A* ‖ **37** celelalte *B*; *corupt;* celealte *A* | reale *B*; reali *A* ‖ **41** tendenţă *B*; tendinţă *A* ‖ **43** gimnazie *B*; gimnazii *A* ‖ **44** ramura literară *B*; partea literară *A* | tendenţa *B*; tendinţa *A* ‖ **45** tendenţa *B*; tendinţa *A* ‖ **46** reale *B* ‖ reali *A* | ramura literară *B*; partea literară *A* ‖ **47** dupe *B*; după *A* | tendenţă *B*; tendinţă *A* ‖ **47—48** cu o aplecare pronunţată spre practică *B*; cu o tendinţă pronunţată pentru practică *A* ‖

305

3 gimnazie *B*; gimnazii *A* | dînsa *B*; ea *A* ‖ **4** existenţa *B*; existinţa *A* ‖ **7** gimnaziele *B*; gimnazii *A* | complete *B*; complecte *A* ‖ **10—11** mijloacele materiale şi aptitudini intelectuale mai destinse *B*; materiali şi facultăţi intelectuali mai distinse *A* ‖ **15** civilizaţiunii *B*; civilizaţiunei *A* ‖ **16** gimnaziele *B*; gimnaziile *A* ‖ **17** de-naltă *B*; de înaltă *A* ‖ **18** trebuieşte *B*; trebueşte *A* ‖ **19** faţă *B*; faciă *A* | gimnaziele reprezentă *B*; gimnaziile reprezintă *A* ‖ **20** secundar *B*; se-

condar *A* | tendenţe *B*; tendinţe *A* || **21** trebuieşte *B*; trebueşte *A* || **22** limbelor latină şi elenă
B; limbelor latine şi elene *A* | trebuieşte *B*; trebueşte *A* | baza *B*; bazea *A* || **23** trebuieşte
B; trebueşte *A* | adîncit atît sub raportul *B*; *omite* atît *în A* || **24** puntul *B*; punctul *A* || **24—26**
Cunoştinţele morale, sociale şi politice trebuiesc prezentate într-o ordine care să permită o
dezvoltare mai amănunţită a materiilor *B*; Cunoştinţele morali şi politice trebuesc prezin-
tate într-un ordin care se permită o dezvoltare mai amănunţită a materielor *A* || **27** trebuiesc
înfăţişate din privirea teoriei *B*; trebuesc înfăţişate din punctul de vedere al teoriei *A* || **28** stu-
diilor *B*; studielor *A* | studiilor *B*; studielor *A* | care *B*; carii *A* || **29** ar avea a se consacra *B*;
ar putea să se consacre *A* || raţionamentului *B*; raţionamîntului *A* || **31** Pusă pe astfel de cale
B; Puse pe asemenea cale *A* | să fie *B*; să fiă *A* || **32** priveghere *B*; privighere *A* || **32—33** de
la un nivel *B*; dintr-un nivel *A* || **35** în sînul acestui complex de studii *B*; în sînul acestor
studii *A* | să fie înconjurată *B*; să fie încongiurată *A* || **37** primare *B*; primarii *A* || **38** dar *B*;
dară *A* || **39** trebuiesc ridicate treptat sudiile *B*; trebuesc rădicate treptat studiele *A* || **40** com-
plete şi necomplete *B*; complecte sau incomplecte *A* || **42** sînt pînă acum *B*; sînt deja *A*
42—43 ca ele să se completeze, îndată ce timpul şi mijloacele *B*; a se complecta, cînd timpui
şi miziloacele *A* || **46** presupună *B*; să presupuie *A* || **47** completarea *B*; complectarea *A* ||

306

2 secundară *B*; secondară *A* | existentă *B*; existinte *A* | completă *B*; complectă *A* || **3** dupe *B*;
după *A* || **4** acestor aşezăminte *B*; acestor institute *A* || **5** a croi oameni *B*; a forma tineri *A* || **8**
oameni *B*; juni *A* || **8—9** să înmulţească clasa de acum mult prea numeroasă *B*; a înmulţi
clasa deja prea numeroasă *A* || **9** la lefurile *B*; la lefile *A* || **10** care i-ar fi produs *B*; ce i-ar fi
produs *A* | răsturna *B*; resturna *A* || **11** se vor obţine *B*; se va obţine *A* || **12** completă *B*; com-
plectă *A* | instrucţiunii secundare *B*; instrucţiunei secondare *A* || De aceea dară, comisiunea,
temîndu-se de ambiguitatea de sens ce legea lasă şcoalelor numite într-însa gimnazii şi preferind
această denumire celei nouă intronate, de licee, propune încă ca consiliul să formuleze către d.
ministru al instrucţiunei *A*; *omite pasajul în B* || **14** secundar *B*; secondar *A* | aceia *B*; aceea
A || **15** gimnazie *B*; gimnazii *A* | rămînînd *B*; rămîind *A* || **16** care *B*; cari *A* | necompletat *B*;
necomplectat *A* || **17** complectare *B*; completare *A* | cestiune *B*; cuestiune *A* ||**18** mijloace *B*;
miziloace *A* || **19** secundare *B*; secondarii *A* || **21** intermeziare *B*; intermediare *A* | gimnazii
B; gimnazie *A* || **23** şcoalele reale *B*; şcoale reali *A* || **24** şcoalele reale *B*; şcoale reali *A* || **25**
Ministerul Instrucţiunii *B*; Ministeriul Instrucţiunei *A* | mai totdauna *B*; mai în totdauna *A* || **27**
însă pînă acuma *B*; dar însă pînă acum *A* || **28** instrucţiunii *B*; instrucţiunei *A* / în mod
legal *B*; legalmente *A* || **30** exercitarea *B*; esercitarea *A* || **30** într-aceste articole ale legii *B*; în-
tr-acest articol al legei *A* || **32** naţiunii *B*; naţiunei *A* || **35** şi la soliditatea în instituţiunile ţării,
B; la soliditate în instituţiunii *A* || **37** Orce *B*; Orice *A* || **42** să stabilească *B*; se stabilească
A || **43** cîtime *B*; cătime *A* || **44** administraţiunii *B*; administraţiunei *A* ||

307

2 reale *B*; reali *A* || **4** trebuie *B*; trebue *A* || **6** mijloacele *B*; miziloacele *A* || **11** industrie *B*;
industriă *A* || **13** sufere *B*; suferă *A* || **16** răpede *B*; răpide *A* | înduoială *B*; îndoeală *A* || **17** nece-
sare *B*; necesari *A* | pînă la un punt oarecare *B*; pînă la un punct *A* || **19** răspîndită *B*; res-
pîndită *A* | reale *B*; reali *A* || **19—20** stabilite fiind prin *B*; stabilite prin *A* || **21** morale *B*; morali
A | inteligentă *B*; inteliginte *A* || **22** părăsite sau răsipite *B*; negligiate sau resipite *A* || **22—23**
şi din neîndemînare *B*; *omite* din *în A* || **24** inculca *B*; înculca *A* || **26** folositoare *B*; utile *A* |
prezenta *B*; prezinta *A* || **27** principale *B*; principali *A* || **27—28** de ordine literară şi politică *B*;

de ordin literar şi politic *A* || **32** de a sa datorie să schiţeze în cîteva răpezi *B*; de a sa datoriă a schiţa în cîteva repezi *A* || **33** care *B*; cari *A* || **34** reale *B*; reali *A* || **37** capitalele de judeţe *B*; capitale de districte *A* || **39** reale *B*; reali *A* | să ia *B*; se iea *A* || **40** arte *B*; arţi *A* || **41** regulamenta *B*; reglementa *A* | semnalînd *B*; signalînd *A* || **43** reale *B*; reali *A* || **44** ierte-ni-se *B*; ierteni-se *A* || **45** studii indispensabile *B*; studie indispensabili *A* | tendenţe *B*; tendinţe *A* || **48** reale *B*; reali *A* || **49** de ajuns *B*; de agiuns *A* | să dezvolteze *B*; se desvolteze *A* ||

308

1 morale *B*; morali *A* || **3** se îndreptează *B*; se adresează *A* || **4** dar *B*; dară *A* || **5** morale *B*; morali *A* || **9** barbariile *B*; barbariele *A* || **11** decadenţa *B*; decadinţa *A* || **16—17** Să o punem dar în capul nomenclaturii cunoştinţelor ce sînt a se preda în şcoalele reale. *B*; Punem dar în capul nomenclaturei de ştiinţele unei şcoale reali. *A* || **18** ştiinţe morale, literare *B*; ştiinţe morali. literari *A* || **19** Evangelielor *B*; Evangeliilor *A* || **24** răpezi *B*; răpizi *A* || **26** literare *B*; literarii *A* | epistolare *B*; epistolarii *A* | Răpede *B*; Răpide *A* || **29** a cărei *B*; a cării *A* | mijloc *B*; mizloc *A* | de o mai *B*; demai *A* || **30** accesibilă *B*; accesibile *A* || **35** prezentată în tabeluri *B*; prezintată în tablouri *A* || **36** studii *B*; studiu *A* || **40** naturale *B*; naturali *A* || **43** aplicaţiuni la geodezie *B*; aplicaţiune la geodeziă *A* | elementare *B*; elementarie *A* ||

309

1 cosmografie şi meteorologie *B*; cosmografiă şi meteorologiă *A* || **2—3** cunoştinţa puterilor naturei, a instrumentelor celor mai practice şi a maşinelor mai simple şi mai uzuale. *B*; cunoştinţe de puterile naturei, de instrumentele cele mai practice şi de maşinele mai simple şi mai uzuali. *A* || **4** tehnologie *B*; tehnologiă *A* || **5** naturale *B*; naturali *A* | industrie *B*; industriă *A* || **9** reale *B*; reali *A* || **11** instrucţiunii *B*; instrucţiunei *A* | încuragia *B*; încuragea *A* | daca *B*; dacă *A* || **12** mijloacele *B*; mezii *A* | **13** chiar de stat *B*; de stat *A* || **14** acelor *B*; acestor *A* || **15** muzică *B*; muzica vocală *A* || **16** cestiune *B*; cuestiune *A* || **17** care *B*; cari *A* | reale *B*; reali *A* || **18** mijlocul *B*; meziul *A* || **20** permanent *B*; permaninte *A* || **22** alegînd dintre ele pe cele *B*; alegînd dintr-însele cele mai *A* || **23** să ofere premiie *B*; să ofere premii *A* || **25** a adauge *B*; a adăogi *A* || **26** reale *B*; reali *A* || **28** reale *B*; reali *A* || **29** dar *B*; dară *A* | generale *B*; generali *A* | preparaţi *B*; pregătiţi *A* || **31** industrie *B*; industriă *A* || **31—32** prin unele articole *B*; la art. . . . *A* || **32** instrucţiunii *B*; instrucţiunei *A* | secundare *B*; secundarii *A* || **33** completeze studiile *B*; complecteze studiele *A* || **35** să treacă *B*; se treacă *A* || **36** adauge că elevilor *B*; adăogi că şcolarilor *A* | Bele-Arte *B*; belle-arti *A* || **37** reale *B*; reali *A* || **38** gimnazie *B*; gimnasiu *A* || **39** tendenţelor *B*; tendinţelor *A* || **40** reale *B*; reali *A* | instituţiuni *B*; şcoale *A* || **44** a şcoalelor reale *B*; de şcoale reali *A* | care *B*; cari *A* || **48** reale *B*; reali *A* | precît mijloacele *corupt*: precuniare *B*; pe cît meziile pecuniare *A* ||

310

1 de judeţe ale ţării *B*; de districte ale ţărei *A* || **3** reale *B*; reali *A* || **4** care *B*; cari *A* || **5** gimnaziele *B*; gimnaziile *A* || **6** reale *B*; reali *A* || **7** existente *B*; existinde *A* || **8** reale *B*; reali *A* | completîndu-se *B*; complectîndu-se *A* || **12** legii *B*; legei *A* | consideraţiunele *B*; consideraţiunile *A* || **13** profesionale *B*; profesionali *A* || **17** cari *B*; carii *A* || **18** necesare *B*; necesarii *A* || **19** reale *B*; reali *A* | profesionale *B*; profesionali *A* || **22** să proiecteze *B*; a proiecta *A* || **23** să prezente *B*; se prezinte *A* || **24** sociale *B*; sociali *A* || **25** ţării *B*; ţărei *A* | ei *B*; sale *A* || **29** să fie *B*; se fie *A* || **30** scoalele trebuie să *B*; totul trebuiă să *A* || **31** studie *B*; studii *A* || **32** ce ea va fi *B*; ce va fi *A* || **32** datoriile *B*; datoriele *A* ||

NOTE

Întocmirea *Raportului despre organizarea învățămîntului secundar în România* i-a revenit lui Odobescu în calitatea sa de membru al Consiliului general al instrucțiunii.

La 25 noiembrie 1864 fusese promulgată noua lege a învățămîntului despre care istoricii de mai tîrziu au rostit, în genere, cuvinte aspre : „o operă complet lipsită de originalitate, care se mărgenește a reuni într-un singur sistem rezultatele formale la care ajusese o dezvoltare răzimată adesea pe copierea străinătății și nu odată întreruptă de capriciile domnești, de aproape patru decenii, în ambele principate" (N. Iorga, *Istoria învățămîntului românesc*, Buc., 1928, p. 325). Ea prevedea învățămîntul primar de patru ani, cel secundar de șapte, iar facultățile de trei ani, cu excepția celei de medicină care dura cinci. În linii mari periodizarea învățămîntului se va menține aceeași mai bine de un secol. Iorga îi va reproșa acestei legiuiri produsă de „o generație veche obosită și una nouă trăind din formule", ruperea de realitatea tradițiilor ca și de aceea contemporană, dar mai ales lipsa unei „însufletiri de ideologie morală". Același reproș i-l făcuse Eminescu. Iar Odobescu, revizor al legii alături de bătrînul Petrache Poenaru, Bozianu și Crețescu, trăind peste un sfert de veac în climatul didactic și cultural format sub imperiul legii din 1864 va apela, pentru exemple pozitive, la o perioadă mai veche : „Cele patru clase *umanioare* deteră țării o întreagă populație de tineri a căror cultură, mai slabă poate ca aiurea supt raportul științific era, în tot cazul, o puternică educație națională. Aș dori -- și o zic fără sfială ! — ca toți școlarii din actualele și viitoarele noastre institute secundare să învețe, pe lîngă toată știința ce li se predă într-însele, a-și iubi țara și a-i dori mărirea precum o iubeam și o cinsteam noi, vechii școlari înscriși în clasele umanioare mai înainte de 1848, supt direcția lui Petre Poenaru" (*Petrache Poenaru. Cuvîntare la aniversarea a XXV-a a Universității din București*, Buc., 1889, p. 15).

Considerată în perspectiva unui secol legea din 1864 se cuvine totuși apreciată cu mai puțină severitate (a se vedea analiza prof. C.C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza vodă*, Buc., 1966, p. 414—419). Proiectul, elaborat de Vasile Boierescu, revăzut și modificat de Consiliul de Stat din care făcea parte și Odobescu, introduce învățămîntul primar gratuit și obligatoriu (fapt remarcat de Duruy, ministrul de instrucțiuni al Franței, unde această prevedere nu era încă legiferată), introduce măsuri binefăcătoare privind învățămîntul științelor naturii și al celor aplicate, instituie inamovibilitatea învățătorilor și profesorilor după definitivare.

Promulgată într-un moment cînd toate sectoarele societății românești își căutau liniile de dezvoltare, legea avea negreșit și imperfecțiuni. Ea prevedea însă două corective : Consiliul permanent (art. 9—21) care urma să fie „consultat, sub clausă de nulitate, însă cu reserva dreptului de veto al ministrului, asupra tuturor questiunilor relative la administrațiunea și direcțiunea instrucțiunii publice și private" (art. 14 al. I) și Consiliul general, ale cărui scop și norme de funcționare au fost prezentate mai sus (v. p. 619). Din nefericire rolul decisiv atribuit de legiuitor ministrului care deschidea astfel calea influențelor de partid va reduce cele două consilii la activități formale (v. și criticele lui P. Rășcanu, *Istoricul învățămîntului secundar*, Buc., 1906, p. LXX și urm.).

Frecventele încercări de reformă a învățămîntului (între 1864 și 1898 au fost întocmite 34 de regulamente numai pentru școlile secundare) au exprimat dificultatea găsirii unei formule de organizare eficiente, ca și lipsa de respect pentru o ordine de lucruri în care un criteriu de reușită este tocmai continuitatea. D. A. Laurian va critica în 1880 programa de învățămînt, cuprinzînd o „grămadă de studii din care nu rămîne în urmă decît un orgoliu rău justificat".

Propunerile lui Odobescu din 1865 marchează începutul acestei programe menită unor atît de frecvente prefaceri. Odobescu se documentează cu lucrări recente privind organizarea învățămîntului în Franța, Austria, Elveția și statele germane, semnate de Saint-Marc Girardin, Jules Simon sau Emile de Girardin. Vom vedea că proiectul său este în bună măsură influențat de aceste lecturi. Nu e firește vorba de o imitare nereflectată a unor calapoade străine, dar nu trebuie uitat că Odobescu însuși cunoscuse direct școala franceză și că principiile apusene conveneau viziunii sale clasicizante, umaniste și în fond idealistă despre pregătirea intelectuală. În sistemul propus de el au prioritate *școalele secundare*, „gimnaziile" (Odobescu este împotriva denumirii de „liceu"), cu o durată de șapte ani, ca stagiu intermediar între școala elementară și facultate; *școlile reale*, cu o durată de patru-cinci ani sînt menite să completeze cunoștințele elementare și să pregătească elevii pentru *școlile de pură aplicațiune profesională*, adică școlile comerciale, industriale, agricole, medicale, militare, sau de belle arte (pentru care se pot accepta însă și absolvenți de gimnazii). Învățămîntul gimnazial trebuie să fie separat în clasic și științific (teoretic). Este evident că în mintea raportorului gimnaziul este menit să formeze „elite", „învățații trebuitori pentru progresul civilisațiunei". Iată de ce „instrucțiunea gimanasială ar trebui să fie neîncetat supusă la o geloasă privighere, spre a nu se coborî dintr-un nivel așa de înălțat și a pierde caracterul de profunditate științifică care singură îi asigură un resultat salutar". Pentru numeroasele activități care susțin o societate — industriale, agricole, medicale, militare — sînt rezervate școlile reale, cu cursuri de „patru, mult cinci ani" menite să dea elevilor, în primul rînd, „principii solide de religie și de morală, idei clare și utile despre drepturile și datoriile lor", cu alte cuvinte să facă din ei niște cetățeni disciplinați. Făcînd apologia religiei ca obiect de studiu primordial în școlile reale, Odobescu stabilește o distincție nu lipistă de semnificație între aceste școli și gimnazii. Elevii gimnaziilor au, pentru înțelegerea „însemnătății și demnității sufletului omenesc", literatura. Elevii școlilor reale au în religie „educațiunea acelora care nu au alta" ; viitorii meseriași, neguțători, agronomi și medici par a se recruta în concepția lui Odobescu dintr-un mediu mai puțin educat decît elevii gimnaziilor și ei trebuie stăpîniți printr-o disciplină de gîndire mai severă. Printre rîndurile raportului străbate incontestabil o concepție de clasă asupra învățămîntului.

Pe asemenea baze teoretice și cu programele încărcate ce vor fi criticate de D. A. Laurian pentru un ,,enciclopedism care face a se da numai noțiuni superficiale, care îngreunează memoria școlarilor fără a le fortifica inteligența'', se organizează, după 1865, în pripă, școli secundare în a căror critică sînt de acord P. Rășcanu (*op. cit.*, p. LXXVII) și N. Iorga (*op. cit.*, p. 327–329).

301_5 Reducînd raportul din 1865 și dorind să explice cititorilor ediției din 1887 împrejurările alcătuirii lui, Odobescu introduce această din urmă versiune prescurtată cu cîteva fraze formate dintr-o lămurire asupra funcțiunilor sale oficiale la data redactării raportului și un citat din discursul ministrului Justiției, Cultelor și Instrucțiunii publice din 1865, D. Cariagdi. Discursul fusese rostit în prima ședință a Consiliului general al instrucțiunii, din 8/20 septembrie 1865 (*Buletinul instrucțiunii publice*, 1 (1865), p. 90–92)..

301_{12} *Noua lege a școalelor* este legea asupra instrucțiunii din 25 noiembrie 1864, publicată în *Monitorul, jurnal oficial al Principatelor române*, 1864, decembrie 5/17 nr. 272, p. 1291–1294.

301_{14} *Consiliul permanent*, v. mai sus.

303_2 *Saint-Marc Girardin* (1801–1873), politician și literat francez, colaborator la *Journal des débats*, profesor de istorie, apoi de literatură la Sorbona și membru al Consiliului de stat. În 1833 primește misiunea de a studia sistemul de învățămînt și educație din statele germane. Rezultatele acestei misiuni vor fi publicate în *De l'instruction intermédiaire et de son état dans le midi de l'Allemagne*, part. I–II, Paris, 1835–1839, dezbătînd probleme privind reforma învățămîntului secundar în Franța pe care le va relua în lucrarea *De l'instruction intermédiaire et de ses rapports avec l'instruction secondaire*, Paris, Jules Delalain, 1847. Ministru în timpul revoluției din februarie 1848, manifestă apoi tendințe regaliste. A scris cu simpatie despre țările române în articolul : *Les voyageurs en Orient. IV. Les Principautés du Danube*, publicat în *Revue des deux mondes*, 28 (1858), t. XVIII, p. 332–351.

303_{20} Saint-Marc Girardin, *De l'instruction intermédiaire et de son état dans le midi de l'Allemagne*, part. I, Paris, 1835, p. 99. Exemplarul din Biblioteca Academiei al acestei cărți a aparținut lui Odobescu și are colțurile îndoite la paginile cuprinzînd pasajele citate în raport.

303_{28} *Emile de Girardin* (1802–1881), publicist francez, inspector al artelor, promotor al jurnalismului popular, republican apoi sprijinitor al lui Napoleon al III-lea și anti-prusac. Autor a numeroase scrieri cu caracter politic și social. Citatul lui Odobescu este din lucrarea *De l'instruction publique en France, ouvrage utile aux familles*, 3^e ed., Paris, 1842, p. 12.

306_{37} *Ibid.*, p. 5.

307_3 *Jules François Simon* (1814–1896), om de stat și filozof francez. Editor al lui Malebranche, Descartes, Bossuet și Arnauld, ziarist, autor de lucrări filozofice, politice și sociale, Jules Simon a desfășurat și o intensă activitate politică, în sensul marii burghezii. Un rol important în activitatea sa l-au avut preocupările de reformă a învățămîntului secundar francez. Citatul este din lucrarea sa : *L'école*, Paris, Librairie Internationale A. Lacroix, Verboeckhoven, 1865, p. 364. Textul francez, modificat de Odobescu, este : ,,Il faut que l'école professionnelle prépare les enfants à être des travailleurs sans les préparer expressément à une profession particulière. Elle doit être pratique sans être spéciale''.

307_8 ,,Într-o țară ca a noastră, unde proprietatea cea mare, moșia, este menită a trăi încă timp îndelungat alături cu cea parcelară a săteanului...''. Formularea exprimă, mai mult decît constatarea unei situații de fapt, acomodarea cu ea.

307_{45} Saint-Marc Girardin, *De l'instruction intermédiaire et de son état dans le midi de l'Allemagne*, Part. II, Paris-Strassbourg, 1839, p. 379–380 (volumul a făcut parte din biblioteca lui Odobescu).

308_{18} Proiectul de program al școlilor reale este în mare măsură tributar documentației din lucrarea lui Saint-Marc Girardin despre sistemele de învățămînt din statele germane, Austria și Elveția. V. *op. cit.*, p. 58, 76 și 330–331.

308_{40} Cp. *ibid.* vol. I, p. 155, programa analitică bavareză.

310_{26} Emile de Girardin, *De l'instruction publique en France*, 3^e ed., Paris, 1842, p. 11.

ROMÂNIA LA EXPOZIŢIUNEA UNIVERSALĂ DIN 1867, LA PARIS

MEMORIU ASUPRA PARTICIPĂRII SALE. — EXTRACTE DIN CIRCULARELE ŞI INSTRUCŢIUNILE CĂTRE CONSILIILE JUDEŢENE ŞI COMUNALE, CĂTRE PREFECŢI ŞI CĂTRE AGRICULTORI ŞI INDUSTRIAŞI.

În 1887 Odobescu a strîns împreună circularele şi demersurile sale făcute cu ocazia participării României la expoziţia de la Paris, alcătuind un singur tot sub titlul indicat, publicat într-o singură ediţie în *Scrieri literare şi istorice* ale lui A. I. Odobescu, Bucureşti, Editura librăriei Socec & Comp., 1887 în secţiunea IV — *Cestiuni de interes naţional, 1863—* volumul II, *— 1868*, p. 79—116.

După cum afirmă scriitorul, piesele au fost extrase din „Actele oficiale ale comisiunii române pentru Expoziţiunea Universală din Paris, la 1867“. Articolul aşa cum l-a constituit Odobescu într-un tot unitar pentru publicarea lui în ediţia de la 1887 a fost considerat ca ediţie unică şi luat ca text de bază pentru ediţia de faţă.

Grafic *a* este notat uneori cu *é* (*décă, téră, séu, abié, iértă*); *ă* este notat cu *ĕ* (*sĕu, ţeranilor, adevĕr, revĕrsa, însĕ*); *î* este notat cu *ê* (*întêmpina, dobêndit, pătrunzêdu-se, pămênt*) sau cu *û* (*lûngă, adûnc*) *e* silabic precedat de vocală este diftongat în mod neconsecvent (*trebuie*), nu însă şi precedat de consoană labială cînd este întîlnit mai frecvent ca *e* (*perde*); triftongul *iea* apare tot nesigur scriind şi *îndoiélă* şi *îndoială, închipuiéscă*; *z* intervocalic este notat cu *s* (*exposabile, civilisator*).

Gramatical genitiv-dativul feminin este mai întotdeauna cel corect, se întîlnesc unele dezacorduri care pot să nu fie decît greşeli de tipar.

NOTE

Activitatea literară, ştiinţifică şi cea oficială desfăşurată în anii 1860—1865 acreditase îndeajuns numele lui Alexandru Odobescu pentru a-l desemna drept personalitatea culturală cea mai potrivită să organizeze participarea României la Expoziţia Universală ce urma să aibă loc la Paris în 1867.

Conducerea tînărului stat naţional român atribuia o mare importanţă acestei afirmări a ţării pe plan internaţional. În 1861 se studiase la Bucureşti posibilitatea participării României la Expoziţia internaţională de la Londra din anul următor. Acţiunea urmărea efecte de prestigiu, efecte economice dar mai ales politice. Acreditată în opinia publică internaţională prin ecourile provocate de actul îndrăzneţ de la 24 ianuarie 1859, România urma să-şi completeze imaginea în conştiinţa lumii contemporane prin înfăţişarea tradiţiilor, geniului artistic, bogăţiilor şi posibilităţilor sale de dezvoltare. În condiţiile politice din 1861, potrivit statutului său internaţional, România n-ar fi putut însă să-şi prezinte exponatele decît în cadrul pavilionului Turciei. Iată de ce problema amplasamentului ca şi a spaţiului rezervat pieselor de artă sau produselor româneşti a fost determinantă pentru participarea noastră atît la Expoziţia de la Londra din 1862 cît şi la cea de la Paris din 1867.

Pregătirile din 1861, pe care Odobescu le-a urmărit cu atenţie (v. mai sus p. 604) nu au dus la rezultatul scontat. Deşi la 25 octombrie 1861 Baligot de Beyne, secretarul lui Alexandru Ioan Cuza, putea comunica domnitorului că Vasile Alecsandri, în urma insistenţelor guvernului, obţinuse la Expoziţia din Londra un loc separat pentru produsele noastre, intervenţia Turciei a determinat comitetul de organizare a Expoziţiei să revină asupra acestei concesii, iar România a refuzat să mai participe la expoziţie (C. C. Giurescu, *Viaţa şi opera lui Cuza vodă*, Buc., 1966, p. 430).

O nouă şansă se oferea în 1867. Expoziţia urma să aibă loc la Paris. România obţinuse de cîţiva ani pe plan internaţional recunoaşterea actului din 1859. Mereu mai mult, ea era cunoscută ca un stat cu totul separat prin civilizaţia şi prin conştiinţa sa europeană de Imperiul otoman. De aceea, cînd marele vizir s-a adresat lui Cuza cu invitaţia ca România să participe la expoziţie, prezentîndu-şi produsele în spaţiul rezervat Turciei (12 octombrie 1865), domnitorul nu răspunse scrisorii dar numi o comisie care să studieze problema participării *separate* a României la Expoziţia universală. În acest scop Odobescu este trimis la Paris la 26 octombrie 1865 pentru a obţine un acord formal al guvernului francez. „Guvernul român, prin delegatul său la Paris, d. A. Odobescu, declarase că mai bine preferă a nu espune decît a espune cu Turcia la un loc". *Monitorul oficial* francez menţionează însă la 14 decembrie 1865 şi România ca stat care va expune în standuri proprii. „Astfel Turcia se înşela în speranţele sale ce o făceau să crează că va găsi la Paris aceeaşi complesinţă ca la Londra" (P. S. Aurelian, *România la Esposiţiunea universale din Paris, 1867* în *Atheneul român*, 1 (1867), p. 89).

Marele efort financiar cerut de transportarea exponatelor româneşti la Paris şi de amenajarea standurilor, ca şi lovitura de stat din 11/23 februarie 1866 n-au împiedicat realizarea acţiunii. Cu pasiune şi tenacitate Odobescu reuşeşte să convingă forurile determinante din ţară despre importanţa politică a prezenţei româneşti la expoziţie.

Comisia princiară a României la Expoziţia universală din Paris din 1867 a fost formată din: A. I. Odobescu, fost ministru şi consilier de stat, comisar general; locotenent colonel I. Alecsandri, fost agent al României la Paris, comisar delegat la Paris; Prinţul N. Soutzo, comisar adjunct la Iaşi; P. S. Aurelian, director al Şcolii de agricultură de la Pantelimon, comisar adjunct, membru al juriului internațional și secretar raportor a clasei 74 (una din diviziunile expoziției); G. Steriadi, secretar al Comisiei române și A. Baudry, secretar atașat Comisiei Române.

Pregătirea participării a fost făcută în grabă, în ultimele luni și după o vie activitate de lămurire a cercurilor de producători și comercianți, dintre care destui nu înțelegeau rostul expoziției și avantajele unor standuri românești. Această rezistență odată înfrîntă, din toate colțurile țării au început să fie trimise la București cele mai variate produse, împreună cu „curiozități" de tot felul, care, selecționate de Comisia princiară au fost apoi trimise la Paris. Varietatea exponatelor apare din catalogul pregătit de A. Odobescu și P. S. Aurelian. Maiorul D. Pappazoglu trimisese *Harta României* și un *Atlas al districtelor României*. A. T. Laurian o *Tabula Daciae antiquae*. V. Alexandrescu-Ureche participa cu „Enciclopedistul, aparat didactic pentru clasele primare și sălile de azil". La secția de pictură expuneau N. Grigorescu, Mișu Pop, Gh. Tăttărescu, H. Trenk, Szatmáry și Verusi, la cea de arhitectură Al. Orescu (cu machetele Academiei și Liceului din Ploești), iar la sculptură Carol Stork. Cunoscutul bibliograf Dimitrie Iarcu trimite *Analele bibliografice române*, D. Popp publicații populare despre istoria și geografia României, G. Voneberg litografii, iar Szatmáry fotografii. Naturalistul Gr. Ștefănescu prezenta colecții geologice, maicile de la Surpatele țesături de bumbac și in, iar Mihail Kogălniceanu pînzeturi produse de fabrica pe care o înființase în 1853 la Neamț.

Din memoriile și circularele lui Odobescu apare îndeajuns rolul său pentru lămurirea opiniei publice românești asupra avantajelor unei bune prezentări la expoziție. Cele zece secții ale acesteia, în care țara noastră a prezentat exponate au fost: I. *Opere de artă*; II. *Material și aplicațiuni ale artelor libere*; III. *Mobile și obiecte destinate locuințelor*; IV. *Vestminte, țesături și alte obiecte de îmbrăcăminte*; V. *Produsele industriei extractive*; VI. *Instrumente și procedee întrebuințate de meserii*; VII. *Alimente proaspete și conservate*; VIII. *Produse vii și specimene din agricultură*; IX. *Aceleași din horticultură* și X. *Obiecte special expuse în vederea îmbunătățirii condițiunilor fizice și morale ale populației*. Varietatea exponatelor românești a fost mare, dar în acel stadiu de dezvoltare economică se puteau înfățișa mai degrabă produse naturale sau obiecte de industrie casnică. Faptul a fost remarcat și D. Kaempfen, pe atunci director al muzeului Louvre, scria în *Paris-Guide*: „... Rome, singulier hasard, regarde la Roumanie, qui lui a emprunté son nom, mais qui ne lui a pas pris ses magnificences et ses délicatesses. [În expoziție standurile României erau în fiecare secție în fața celor italiene]. Une exposition presque sauvage, rudes fourrures, des échantillons empaillés de la faune des bois et des montagnes, des vêtements d'hommes en peaux brodés, des laines de couleurs diverses, vives et tranchées, quelques robes de femmes où déjà l'on pressent l'Orient, et c'est tout...". Kaempfen exagera, firește. În standul românesc figura și *Cloșca cu pui*, pe care directorul Luvrului nu o remarcă, deși ea a provocat atente comentarii ale cercurilor arheologilor francezi (v. A. Odobescu, *Le Trésor de Pétrossa*, t. I, Paris, 1889–1900, p. 38–45). Dar dincolo de efectul obținut prin exponate, România a înregistrat un succes politic: ea participa pentru a doua oară la o expoziție internațională (la cea dintîi expoziție universală, organizată la Londra în 1851, țara noastră prezentase produse în pavilionul Turciei) și prima oară ca unitate politică separată. Statul obține medalii de aur pentru sarea gemă și produsele forestiere, Al. Moruzi pentru oi merinos, cai arabi și mașini argicole, Barbu Știrbey pentru cultura viermilor de mătase, Kogălniceanu o medalie de bronz pentru țesăturile produse la Neamț, iar Szatmáry una pentru fotografii. Dintre contemporani, Ion Ionescu de la Brad și-a declarat nemulțumirea: „România n-a luat nici un premiu din cele mari, din cauza comitetului ei, care a servit-o rău. Nimeni dintre români n-a dobîndit vreun grad din Legiunea de onoare. Toate țările figurau în lista decoraților, de aproape 500 de cavaleri, numai România nu este între dînsele, cu toate că și ea a venit la expoziție, cu toate că și ea are producători aleși și cu toate că a cheltuit din tezaurul public peste un milion de lei". (*Agricultura română la Expoziția universală din Paris*, p. 64–65.) Totuși România obținuse trei medalii de aur, nouă de argint, 35 de bronz și 38 de mențiuni onorabile.

După expoziție, P. S. Aurelian ține la Ateneu, la 27 noiembrie 1867, conferința *România la Exposițiunea universale din Paris*, publicată în *Atheneul român*, 1 (1867), p. 89–93, 189–203, 296–314 și 375–393. Odobescu publică în 1869 cunoscuta respingere a acuzaților ce i se aduseseră în legătură cu soarta Tezaurului de la Pietroasa (v. în această ed. p. 352 și urm.), iar în *Le Trésor de Pétrossa*, vol. I, p. 38–45, unele detalii în legătură cu prezentarea Tezaurului la Paris și Londra. Abia peste două decenii va publica însă piesele capabile să-i pună complet în lumină rolul în participarea românească la expoziția din 1867. Ideea centrală a memoriului, circularelor și instrucțiunilor este: *posibilitatea României de a se înfățișa lumii cu ce are ea mai bun în toate domeniile de creație*. Odobescu cere un efort de optică, exponenții trebuind să înțeleagă ce realități românești pot prezenta interes pentru străini. Dar el subliniază importanța politică și economică a prezenței noastre la expoziție, evaluează locul României într-un concurs internațional de produse, toate acestea pentru a atrage pe producătorul român la un asemenea concurs și astfel circularele sale reușesc să ne introducă în climatul de psihologie și idei al uneia dintre cele mai interesante etape ale dezvoltării economice a țării noastre.

317_5 În *Exposition Universelle de 1867 à Paris*. Catalogue général publié par la Commission impériale, part. I, Paris, 1867, Principatele Unite sînt prevăzute cu 560,83 mp.

317_{35} Interesul cercurilor arheologice franceze pentru antichitățile românești crescuse și el fusese stimulat de însuși Napoleon al III-lea, autorul unei *Vie de César* pe care urma s-o traducă românește Vasile Alecsandri, și de Victor Duruy, cunoscutul istoric, care între 1863–1869 a fost ministru al instrucțiunii în Franța. Săpăturile întreprinse de Cezar Bolliac au fost semnalate cercurilor franceze de Baligot de Beyne, secretarul lui Cuza, și Duruy trimite în țară în mai 1850 o misiune arheologică formată din profesorul Gustave Boissière și arhitectul Ambroise Baudry, misiune primită de A. T. Laurian, Al. Papiu-Ilarian, A. Odobescu și V. Alexandrescu-Urechia. În aceeași vreme Cuza dăruiește lui Napoleon al III-lea o diplomă militară romană descoperită în 1842 pe teritoriul satului Grojdibrod, în prezent la Muzeul Saint-Germain. Misiunea arheologică franceză, împreună cu Cezar Bolliac, întreprinde săpături la Sucidava (Celei, r. Corabia) și la piciorul podului lui Traian de la Turnu Severin. V. detalii la C. C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, Buc., 1866, p. 427—429 și D. Tudor, *Oltenia romană*, ed. a 2-a, Buc., 1958, p. 188.

318_{22} Catalogul a fost publicat ca anexă la *Notice sur la Roumanie principalement au point de vue de son économie rurale, industrielle et commerciale*, avec une carte de la Principauté de Roumanie. Paris, A. Frank, 1868, XII + 436 p. + 1 h. (Commission princière de la Roumanie à l'Exposition universelle de Paris en 1867). V. și în text, nota de la p. 334.

Lucrarea însăși în care o parte însemnată s-a datorat lui P. S. Aurelian este o remarcabilă prezentare monografică a țării noastre.

318_{30} Odobescu revine asupra acestei idei : prezentarea produselor naturale ale țării noastre la Expoziția universală va atrage atenția capitalului străin asupra interesului unor investiții în România. Astfel, „mulți industriali, aflînd bogățiile de producte naturale ce avem, vor simți că exploatațiunea lor, chiar în țara noastră, va fi cu mult mai producătoare ; astfel industria se va întemeia în România și va căpăta un caracter național. Nu vom mai avea trebuință să trecem granița cu productele noastre, de cîte ori vom voi să prefacem materiile naturale în obiectele fabricate, precum se întîmplă azi, spre exemplu, cu cea mai mare parte din lîna turmelor ce pasc pe pămîntul românesc și care trece în Transilvania grămădită în saci, spre a ni se întoarce sub formă de trîmbe de postavuri și altele. Iată dar ce putem cîștiga arătînd la o mare exposițiune chiar și lipsele noastre".

319_{12} Tezaurul de la Pietroasa a fost expus la Paris în 1867. V. lămuririle lui Odobescu din *Dare de seamă despre ducerea și expunerea tezaurului de la Pietroasa, la Paris și la Londra, în anii 1867 și 1868*, în ed. de față, p. 352 și *Le trésor de Pétrossa*, t. I, p. 38—45.

321_{8} *Expozițiunile precedente* : cea de la Londra 1851, la care Moldova și Țara Românească participă în cadrul pavilionului otoman, și cea de la Londra din 1862, la care, oferindu-i-se același loc, România refuză să participe.

321_{14} Odobescu subliniază avantajul politic al participării la expoziție : o nouă afirmare a României pe plan internațional.

322_{14} Autorul critică două manifestări negative ale opiniei publice românești : ignorarea bogățiilor naționale și al valorii lor în cadrul economiei europene și (mai departe), supraevaluarea produselor străine („De cîțiva ani un fel de vîrtej ne-a cuprins mințile, care ne arată cu fețe aurite toate cîte ne vin din străinătate și ne face a desprețui tot ce este de la noi").

325_{48} Propuneri similare făcuse Odobescu în 1862, cînd se discuta participarea României la Expoziția de la Londra (v. în ed. de față, p. 245—246).

326_{18} Suprafața acordată exponatelor românești a fost de fapt mai mare (v. mai sus, p. 633).

328_{11} V. Istoricul expozițiilor universale, în *Exposition universelle de 1867 à Paris*, part. I, Paris, 1867, p. 25—34 : *Aperçu chronologique et statistique sur les expositions de l'industrie depuis leur origine.*

328_{24} Pentru expoziția de la Londra din 1862 și numărul vizitatorilor (după datele oficiale, 6.211.103), v. *Encyclopaedia Britannica*, 11th ed., vol. X, s.v. : *Exhibition.*

329_{33} Odobescu pare să fie primul autor român care prezintă „roata cu păcaie", element esențial în moara țărănească din Oltenia drept precursoare a roților Pelton, folosite în turbinele de apă moderne. A se vedea piua de apă din cătunul Strîmba, com. Ciuperceni (reg. Oltenia), expusă la Muzeul tehnic din București (o copie a acestei instalații este expusă la Muzeul german al capodoperelor științei și tehnicii din München). Vezi C. Dinculescu, *De la roata morii la turbină*, Buc., 1954, p. 14—15 și Dinu Moroianu și I. M. Ștefan, *Focul viu. Pagini din istoria invențiilor și descoperirilor românești*, Buc., 1963, p. 49—50.

329_{45} Odobescu părea să întrevadă efectul produs de motivele românești, noi pentru arta apuseană, asupra creatorilor de peste hotare (ca, mai tîrziu, *Blouse roumaine* a lui Matisse).

331_{32} Locul României în fiecare secție a expoziției a fost între Turcia și statele pontificale și în fața Italiei.

332_{33} Odobescu a făcut, în istoria noastră culturală cele dintîi propuneri de organizare a unor expoziții ale cărții românești.

CASA, VEȘMINTELE ȘI PETRECERILE ȚĂRANULUI ROMÂN

Note extrase din *Catalogul productelor secțiunii române*, la Expozițiunea Universală din 1867, la Paris.

Sub acest titlu este publicat în *Scrieri literare și istorice*, ale lui A. I. Odobescu, volumul II, București, Editura librăriei Socec & Comp., 1887, în secțiunea IV — *Cestiuni de interes național, 1863—1868*, p. 117—134, diverse note apărute pentru prima dată în *Notice sur la Roumanie principalement au point de vue de son économie rurale, industrielle et commerciale, suivie du Catalogue spécial des produits exposés dans la section roumaine ... Paris, 1868.*

Cele trei note, distribuite în catalog în ordinea prezentării în expoziție a pieselor la care se referă, sînt prezentate în ediția din 1887 în ordinea logică indicată chiar de titlu.

Textul francez, din *Catalogue* ... este reprodus întocmai, în noua ediție fiecare capitol are însă un titlu special, în limba română, defalcat din titlul general.

I. *Casa țăranului* este publicată în *Catalogue*... în *Groupe, VI*, nr. 2. Théodory (F.), à Bucarest, *Projet pour la construction d'une ferme roumaine dans le parc de l'Exposition du Champ de Mars* (5 planches), p. 306—309. În ediția din 1887, Odobescu adaugă în traducere română denumirea părților componente ale casei.

II. *Veșmintele țăranului*, publicată fără modificări în *Groupe X, Classe 92 — Spécimen des costumes populaires des diverses contrees*, p. 339—343.

III. *Petrecerile țăranului*, publicată fără modificări în *Groupe II, Classe 10 — Instruments de musique*, p. 214—217.

Odobescu a făcut din aceste note un articol unitar pe care îl reedităm în ediția de față luînd ca text de bază ediția din 1887.

Traducerea textului aparține editorului, ea încearcă să redea cît mai fidel intențiile scriitorului.

NOTE

Despre proiectul construirii în parcul Expoziției Universale din Paris, 1867 a unei case țărănești v. mai sus, p. 333 : „În ocolul dat României, este proiectul a se găsi o frumoasă casă țărănească cu toate împrejmuirile ei, întocmită după cum poate fi casa unui sătean avut, dovedind bilșug de toate, grîne (pîni) și merinde, trăsuri și unelte, vite și paseri, haine (straie) și așternuturi, în sfîrșit tot ce constituie cultura și industria țărănească în România". Ideea unei expoziții permanente a culturii materiale a țăranului român se va realiza abia peste șapte decenii prin Muzeul satului din București. La origina ei găsim propunerea lui Odobescu din 1865.

337_{27} Afirmația lui D. Kaempfen, citată mai sus (p. 632) cu privire la caracterul oriental al costumului popular românesc pare să fie inspirată din lectura acestui pasaj din *Catalog.*

343_{3} Etimologia este dată de Samuil Micu Klein în *Scurtă cunoștință a istorii romînilor*, partea IV-a (*Să arată cum că romînii din Dacia din neam sînt de la Roma*), par. 2, în care învățatul transilvănean căuta să demonstreze prin obiceiuri originea latină a românilor (v. ed Cornel Cîmpeanu, Buc., 1963, p. 86). Cum lucrarea lui Micu a circulat în manuscris e probabil ca Odobescu să fi cunoscut etimologia prin intermediar.

343_{8} Este vorba de V. Alecsandri, *Balade adunate și îndreptate*, partea I—II, Iașii, 1852—1853, de culegerea aceluiași *Poesii populare ale românilor*, Buc., 1866 și de At. Marian Marienescu, *Poesie populară. Colinde culese și corectate*, Buc., 1861.

344_{5} V. Alecsandri, *Poesia poporală a romanilor*, introducere la *Balade adunate și îndreptate*, partea I, Iașii, 1852, p. II—III.

DARE DE SEAMĂ DESPRE DUCEREA ŞI EXPUNEREA TEZAURULUI DE LA PIETROASA, LA PARIS ŞI LA LONDRA, ÎN ANII 1867 ŞI 1868

Scrisoarea deschisă către redacţie şi *Darea de seamă* au fost date spre publicare concomitent de Odobescu la două gazete din Bucureşti :

Opiniunea constituţională, ziar politic literar şi comercial, an. I, 14 septembrie, 1869, nr. 41, p. 2—3.

Traian, an. I, 16 septembrie, 1869, nr. 57, 58, p. 227—228, 234.

Diferenţele şi nepotrivirile în felul în care apare publicat textul în cele două gazete sînt suficient de grăitoare pentru a înţelege cît credit se poate acorda grafiilor, fonetismelor, aspectelor gramaticale etc. ale scrierilor odobesciene trecute prin mîna tipografilor şi a corectorilor care intervin arbitrar în textul autorului. Dăm cîteva exemple de deosebiri :

Traian	*Opiniunea constituţională*
lipsiam	lipiseam
feluritelor	feluritor
contra-mi	contră-mi
ideia	idea
aşi	aş
asemenea	aseminea
asicurîndu-i	asigurîndu-i
totdeuădată	totdeodată
se cer	să cer
esactă	exactă
mulţămirea	mulţumirea
tuturor	tutulor
adaug	adaog
Tesaurului de la Pietroasa la Paris şi la Londra	Tesaurului de la Paris şi la Londra în anii 1867—1868.
universale	universală
se destină	se destinase
espune	expune
să fie	să fiă
anticarii	anticuarii
dupe	după
particulari	particoleri
este destinat a realiza	este destinat a populariza
timporari	timpurari
direcţiunii	direcţiunei
Kensington	Kensigton
după	dupe
totodată	totdeodată
a cere	o cere
care se ambalase	care se ambala
Agenţiă	Agenţă
. . . nici o dormiau	nici o doream
străinătate	străinetate
séu	sau

Din această comparaţie este evident că nu se poate stabili care a fost textul original.

Textul din *Opiniunea constituţională* apare uneori mai modernizat, dar este mai plin de greşeli de tipar şi inconsecvenţe, textul din *Traian* ni se pare mai apropiat poate de practicele grafice, fonetice şi lexicale ale lui Odobescu, de aceea l-am adoptat ca text de bază pentru ediţia de faţă.

NOTE

Împrejurările prezentării Tezaurului de la Pietroasa la Expoziţia Universală de la Paris din 1867, apoi, din noiembrie acelaşi an pînă în aprilie 1868 la South Kensington Museum (Londra) sînt relatate de Odobescu, împreună cu ecourile ştiinţifice ale acestei peregrinări în occident a preţioaselor piese, în *Le trésor de Pétrossa*, t. I, Paris, 1889—1900, p. 38—45. Muzeul londonez (actualul Victoria and Albert Museum) fusese înfiinţat în 1855 sub auspiciile lui Sir Henry Cole (1808—1832) cunoscut prin activitatea depusă pentru organizarea arhivelor engleze, a expoziţiei din 1851 şi a şcolilor de muzică din Anglia.

În timp ce, la Paris, Odobescu trata cu cercurile ştiinţifice din Londra condiţiile împrumutării Tezaurului, la Bucureşti încep a se răspîndi cele mai fantastice zvonuri despre soarta valoroaselor antichităţi. Ecoul acestor zvonuri se face, la 30 ianuarie/12 februarie 1868, *Trompeta Carpaţilor*, ziarul lui Bolliac care publică articolul *Cloşca cu puii de aur*, făcînd din „vînzarea vaselor de aur'' un cap de acuzaţie împotriva lui Ion Brătianu sub al cărui ministeriat „s-a ars, pe tăcute, Curtea de Argeş şi s-au vîndut din Muzeul naţional român singurele obiecte care putea să dea nume de museu museului nostru''. Primul ministru este provocat („A ! Domnule Brătiene ! Vi s-au trecut multe dară sperăm că aceasta nu vi se va trece'') să desmintă svonurile. *Monitorul oficial* din 2/14 februarie 1868 publică următorul *Comunicat* : „La închiderea Expoziţiunii de la Paris, membrii Secţiunii engleze au exprimat dorinţa ca tezaurul de la Petroasa să fie expus

și la Museul de la Kinsington. Guvernul n-a putut decît să adere cu plă-
cere la această cerere și piesele cele mai de preț și care înfățișează un carac-
ter mai mare de antichități sînt și astăzi expuse la acel museu, între cari
se află și cloșca de care vorbește ziarul *Trompetta*; prin urmare și astă
dată acest ziar s-a expus a fi desmințit".

Trompeta însă nu renunță la atacurile sale care ating în nr. 600 din
6/18 februarie, supremul ridicol. Contestînd adevărul celor relatate în
comunicat („Glumiți d-lor de la guvern? Vă bateți joc de omenire?")
redactorii constată „cu dicționarul de geografică al lui Bouillet deschis...
că orașul Kinsington, museul de la Kinsington nu există" (*sic!*). *Diction-*
naire universel al lui Bouillet apăruse în 1854, muzeul din South Kensing-
ton fusese creat în 1855. Fără a-și prelungi informarea pentru a evita ase-
menea enormități, *Trompeta* anunță și evaluarea pierderii (14 ocale și 252,
3/11 dramuri de aur) și ecoul ei în mediul rural („Adevărat, să fie, boerule,
că s-a găsit cloșca cu puii de aur?"). În numerele 604—616, senatorii, depu-
tații, publiciștii, baroul și parchetul român sînt rugați printr-o notă publi-
cată cu aldine, în p. 1, să convingă guvernul să readucă în țară „antichi-
tățile, tesaurii români, comoara de la Petroasa, vasele și odoarele biseri-
cești adunate de pre la monastirile rădicate și dotate de către glorioșii
domni români". În sfîrșit la 21 februarie/3 martie se anunță că *Sosește*
cloșca cu puii de aur și „toți doritorii" sînt invitați să se afle în ziua de
1 aprilie la Museul naționale spre a vedea „miraculoasa *Cloșcă*". Anunțul
e retipărit în nr. 618 al ziarului.

Reproșurile neîntemeiate ce i le adresase presa din țară l-au afectat
pe Odobescu și chiar după ce publicase *Darea de seamă*, într-o scrisoare
către primul ministru Al. G. Golescu-Arăpilă, din 24 martie 1870 încă mai
amintea de „netrebniciile cu care bunăvoința compatrioților mei mă gra-
tifică de cîtva timp".

Originea zvonurilor care au dus a aceste calomnii este relatată în
articolul scris de Odobescu însuși. Oficialitățile și cercurile științifice erau
de altfel convinse de netemeinicia învinuirilor ce i se aduseseră și alegerea
lui Odobescu ca membru al Academiei, la 10 septembrie 1870 confirmă
recunoașterea nu numai a pregătirii, dar și a înaltei sale onestități știin-
țifice.

Nota lui Odobescu este însă și un excelent raport final asupra prezen-
tării românești la Expoziția Universală de la Paris din 1867 și ea comple-
tează raportul și circularele sale din perioada pregătirii participării.

INSEMNĂRI DESPRE MONUMENTELE ISTORICE DIN JUDEȚELE ARGEȘ ȘI VıLCEA.

CĂLĂTORIE FĂCUTĂ ÎN 1860 DIN ÎNSĂRCINAREA MINISTERULUI CULTELOR ȘI INSTRUCȚIEI PUBLICE[1]

Manuscrisul autograf, al jurnalului de călătorie al lui Odobescu în județele Argeș și Vîlcea se păstrează în colecțiile Cabinetului de manuscrise — carte rară al Academiei Republicii Socialiste România, sub cotele mss rom. 4935 f. 103—129 v., manuscris care conține și alte autografe ale scriitorului[2] și mss rom. 5352. În primul manuscris sînt 27 de file de format mare, scrise cu caractere chirilice, cîteva file (f. 125, 129 r-v.) sînt scrise cu creionul. Fiind aproape șterse, multe cuvinte sau părți întregi din text, au fost întărite cu cerneală, poate de mîna Sașei Odobescu. De asemenea notele, care nu au mai fost dezvoltate de Odobescu (f. 124 r-v), sînt scrise tot cu creionul. Fila 113 r-v este scrisă de Sașa, care, după mărturisirea din text a scriitorului, i-a servit de secretară.

Manuscrisul conține descrierea călătoriei începînd de la 18 iunie, plecarea din București, pînă marți 28 iunie, ora 11 dimineața, la Curtea de Argeș. Descrierea reîncepe în manuscris la data de 13 iulie și continuă pînă la sfîrșit, la 4 august.

În cel de-al doilea manuscris sînt 8 file, de format foarte mare, scrise tot cu caractere chirilice; ele conțin descrierea călătoriei între zilele de 29 iunie și 12 iulie, pasaj care lipsește din primul manuscris.

Grafia manuscrisului este foarte neîngrijită, ea vădește graba cu care a fost scris. Împreună cu textul cu caractere latine din mss. rom. 3265: *Relație despre anticuitățile ce se aflu în mănăstirile din districtul Argeșului și Vîlcea*, din care publicăm un fragment în ediția de față, în *Anexe*, sînt singurele manuscrise autografe, din decada 1860—1870 a scrierilor lui Odobescu, din care se pot trage concluzii asupra grafiilor, fonetismelor și formelor de limbă proprii scriitorului[3].

---

[1] S-a adoptat titlul din ultima ediție postumă din *Convorbiri literare*, an. LXVII, nr. 7—9 iulie-septembrie 1934, p. 636—681.

[2] Parte din autografele lui Odobescu, cuprinse în acest manuscris, au fost publicate în volumul I al ediției Academiei, în 1965, atragem atenția că între timp numerotarea filelor manuscrisului s-a schimbat prin introducerea unor file răzlețe din *Însemnări*, aflate în *Arhiva Al. Odobescu*. Pe o filă la începutul manuscrisului s-a notat concordanța între vechea și noua numerotare.

[3] În Arhiva Odobescu de la Cabinetul de manuscrise-carte rară al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România se mai găsesc și o serie de note autografe ale scriitorului, tot din această perioadă.

Cu toată graba cu care este scris jurnalul, grafiile nu lasă să se strecoare atîtea confuzii fonetice ca în textele tipărite. Incertitudinea cea mai frecventă este aceea a vocalelor *ă*, *e* sau *i*, final, redate toate printr-un semn grafic foarte vag. *E* silabic precedat de vocală este uneori diftongat, dar precedat de consoană labială român e *e*; *x* este redat prin grupul *cs*; *t*, în numele proprii, prin *th*.

Influenţele etimologiste şi heliadiste se fac foarte puţin simţite. În general este un scris fonetic, scrie: *doo* sau *doă*, *noo* sau *noă*, *ploo* sau *ploă* etc.

Vocabularul este bogat în cuvinte româneşti, unele mai puţin întrebuinţate, sau de factură mai populară (*picere*), dar neologismele sînt rare.

Gramatical, genitiv-dativul feminin singular ezită între terminaţiile *ei* şi *ii*, la verbe este des folosită forma veche a trecutului compus cu *a* în loc de *au*, la persoana treia plurală. În general se întîlnesc multe dezacorduri gramaticale.

Majoritatea numerelor din text sînt scrise cu cifre iar secolele sînt notate cu cifre arabe.

Cîteva variante genetice nu sînt esenţiale, ele marchează însă preocuparea scriitorului de a-şi îmbunătăţi şi preciza textul. De exemplu într-o frază şterge cuvîntul *deal* pentru a-l înlocui cu *coastă*, probabil mai corespunzător realităţii, dar uită să modifice şi pronumele-complement care rămîne *dînsul* în loc de *dînsa*; înlocuieşte cuvîntul *muchea* cu *piscul*, *a urca* cu *a sui*, *împotriva cetăţii* cu *în dosul cetăţii* etc. Mai este de remarcat că unele nume proprii au rămas necompletate, marcate prin cîteva puncte.

Textul jurnalului de călătorie la mănăstiri a fost publicat postum de trei ori în fragmente, mai mult sau mai puţin întinse, în *Convorbiri literare*.

Cu ocazia aniversării a două zeci de ani de la moartea scriitorului, se publică în *Convorbiri literare*, an. XLIX, nr. 11–12, noiembrie-decembrie, 1915, p. 1134 – 1149, fragmentul din jurnal cuprinzînd zilele de la 28 iunie la 9 iulie, petrecute la Curtea de Argeş. A fost ales acest pasaj pentru că tot aici se publică (p. 1107–1133) şi descrierea *Episcopii de Argeş*[1], rezultat al cercetărilor întreprinse de Odobescu în această călătorie.

Titlul sub care se publică este: *Însemnări din călătoria făcută în 1860–1861, în judeţele Argeş şi Vîlcea cu însărcinarea Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii Publice*. Fragment.

Din compararea fragmentului cu manuscrisul 5352 f. 25–32, rezultă că au fost făcute numeroase omisiuni în text, în schimb se păstrează caracteristicile limbii lui Odobescu, aşa cum ele apar din analiza manuscrisului.

A doua ediţie, tot fragmentară, a jurnalului călătoriei a apărut în *Convorbiri literare*, an LIV, nr. 10, octombrie, 1922, p. 709–720 sub titlul: *Impresii din călătoria arheologică a lui Alexandru Odobescu în 1860*.

S-a publicat aici începutul manuscrisului din ziua de 18 iunie pînă la 28 iunie. În continuare se republică în *Convorbiri literare*, an. LV, nr. 1, ianuarie, 1923, p. 15–29, fragmentul de la 28 iunie la 13 iulie, deci avînd în plus faţă de ediţia din 1915 jurnalul zilelor de la 9 la 13 iulie.

Ambele pasaje s-au publicat de pe manuscris cu numeroase greşeli de lectură, dar cu mai puţine omisiuni aşa cum rezultă din comparaţia făcută cu manuscrisele citate.

Semnalăm o greşeală adoptată în ambele ediţii care încep publicarea fragmentului de la Curtea de Argeş cu data: „Marţi 28 iunie 1860, Curtea de Argeş", indicaţie care în manuscris (f. 111 v. jos) încheie de fapt pasajul: *„Azi pe la 8 eram deştept şi de atunci scriu acest jurnal. Dacă azi va fi gata trăsura ce s-a şi dat la căruţaş, o să plec la Goleşti, lăsînd aci pe Trenk ca să lucreze. Sînt acum 11 ceasuri"*. Mai departe Odobescu scrie că abia peste două săptămîni de la această ultimă dată a reluat jurnalul redactînd din memorie cele petrecute în acest răstimp, deci data pusă în fruntea fragmentului nu-şi are rostul.

A treia ediţie postumă este publicată cu ocazia sărbătoririi centenarului naşterii lui Odobescu, în numărul consacrat acestui eveniment de *Convorbiri literare*, an. LXVII, nr. 7–9, iulie-septembrie, 1934, p. 636–681, sub titlul: *Însemnări despre monumentele istorice din judeţele Argeş şi Vîlcea, călătorie făcută în 1860 din însărcinarea Ministerului cultelor şi instrucţiei publice*.

Aici se publică textul integral al jurnalului cu excepţia pasajului de la 29 iunie la 9 iulie, pentru care se face trimitere la fragmentul editat prima dată tot în *Convorbiri literare*, în 1915[1].

În prezentarea intitulată: *Ineditele lui Odobescu*, Al. Tzigara Samurcaş (p. 617–620) dă lămuriri asupra ineditelor pe care le publică şi care i-au fost puse la dispoziţie în manuscris sau în copii de Saşa Odobescu. În privinţa jurnalului de călătorie se precizează că el se reproducea *„după transcrierile ce mi-au pus la dispoziţie, după ce s-au omis pasagiele cu caracter prea personal de însăşi d-na Odobescu"* (p. 619). În note (p. 617–618, n. 1), se reproduce scrisoarea Saşei Odobescu prin care cedează lui Al. Tzigara Samurcaş *„schiţele"* lui Odobescu, mulţumindu-i pentru publicarea lor.

În *Notă asupra ediţiei*, publicată în volumul I al ediţiei de faţă, se dă ca exemplu un tablou comparativ între manuscrisul jurnalului de călătorie şi ediţia din *Convorbiri*, din care rezultă erorile de lectură, lacunele şi lipsa de preocupare pentru interpretarea lingvistică a grafiilor, care caracterizează textul publicat în Convorbiri. Regulele ortografice, proprii revistei, răpesc mult din autenticitatea scrisului odobescian.

Dacă în general lipsa unor pasaje relative la Saşa, sau la chestiuni mai intime de sănătate, sînt explicate prin omisiunile făcute chiar de aceasta, în copiile date *Convorbirilor* spre publicare, lipsa sau mutilarea altor pasagii se datoreşte neglijenţei editorului. Punctele de suspensiune existente în manuscris în locul unor nume proprii apar completate în ediţiile din *Convorbiri literare*, completări datorite probabil Saşei Odobescu.

Ediţia de faţă este făcută exclusiv după manuscrisele 4935 şi 5352 intercalate în ordinea lor cronologică. Puţinele cuvinte nedescifrate şi lacunele textului manuscris au fost semnalate.

Pentru o mai bună informare a lectorului, am preferat să păstrăm completările lacunelor din manuscris, aşa cum ele apar în ediţia din *Convorbiri literare*, semnalîndu-le ca lecţiuni ipotetice ale textelor lacunare şi aceasta pentru că se presupune că ele au fost făcute de soţia scriitorului, care era cea mai în măsură să cunoască unele detalii ale acestei călătorii.

Manuscrisul a fost transcris conform normelor stabilite. Cele cîteva variante genetice, mărunte, pomenite mai sus, anulate de scriitor în text, nu au mai fost semnalate în ediţie. Completările făcute cu creionul de mîna lui Odobescu a fost încadrate tacit în text. La sfîrşitul manuscrisului, scris în mare grabă cu creionul, există cîteva variante genetice, de proporţii mai mari, care, pentru a da o imagine completă lectorului asupra manuscrisului original, au fost transcrise în subsolul paginei, exponentul indicînd locul din manuscris, unde ele figurează.

Am ilustrat textul jurnalului cu cîteva din picturile făcute în timpul acestei călătorii de pictorul H. Trenk, colecţie aflată astăzi în Muzeul de artă al Republicii Socialiste România.

---

[1] Pentru publicarea acestei descrieri vezi aici p. XIV. Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România a achiziţionat recent manuscrisul autograf al acestei lucrări.

[1] Cf. aici p. 642. În Arhiva Odobescu de la Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România se găseşte copia, cu indicaţiile lui Al. Tzigara Samurcaş, după care s-a editat textul în *Convorbiri*.

NOTE

Activitatea științifică a lui Alexandru Odobescu este marcată în anii 1861—1862 de două cercetări întreprinse în regiunea celor mai vechi formații de stat românești : Argeșul și Vîlcea. Asociindu-se acțiunii de depistare și conservare a urmelor istorice din țara noastră inițiată în chiar anul Unirii de Alexandru Ioan Cuza, alegerea celor două județe (ca și, în 1862, stăruința de a-și continua cercetările în Gorj, Mehedinți și Dolj) trebuie puse în legatură cu preocupările mai vechi ale lui Odobescu. În 1856 el culesese informații arheologice la Turnu Severin, în cursul unei călătorii în sudul Olteniei. În anul următor excursia în Muscel și Argeș îi oferise cunoașterea directă a cadrului natural, monumentelor și tradițiilor care aveau să dea farmec și autenticitate *Scenelor istorice*. Reluarea cercetărilor pe teren, potrivit unui program științific, răspundea acum nu numai curiozității istoricului, dar și convingerii patriotului că studiul, îngrijirea, prezentarea vestigiilor trecutului generației care înfăptuise Unirea este o înaltă îndatorire.

Prin atenția acordată vechilor monumente, documente, cărți și obiecte de artă risipite pe întinsul țării Alexandru Ioan Cuza ca și oamenii politici sau cărturarii luminați din jurul său continuau eforturi ale căror începuturi se situau cu mult în urmă. Însemnătatea monumentelor istorice o semnalase încă din veacul premergător Cantemir și Constantin Cantacuzino Stolnicul. De pe la 1824 datau interesantele note din călătoria la mănăstirea Sinaia, prin Muntenia și Oltenia a lui Ghenadie Pîrvulescu, pline de observații de istorie culturală (rezumate de C. Bobulescu în *Arhiva românească*, 5 (1940), p. 146—148 ; cf. și notele din călătoria de la 1833 pe la mănăstirile din Moldova, *ibid.*, p. 149—150). Măsuri sistematice pentru depistarea tezaurelor istorice și artistice ale Țării Românești luase Kiselev în 1832, însărcinînd cu înfăptuirea lor pe pod-polcovnicului Fanton de Verrayon. Acesta cere lui Neofit, episcopul Rîmnicului și Noului Severin, pe atunci „otcîrmuitor al Mitropoliei”, să vegheze „a se aduna cele mai vechi pisanii cîte se pot găsi pe la mănăstiri, biserici, bisericuțe, paraclise și schituri și pe la alte locuri, adică trapezării, cișmele, clopotnițe, asemenea și de odoarele ce au dat fieșcare domn și alții la mănăstiri și la celelalte locuri și de clopotele ce vor fi dăruite și de cine anume și de vechimea lor”. Cercetarea avea ca scop și o catagrafie a monumentelor („o statisticească descriere ce acum este să se facă Prințipatului Valahiei”), în care scop urma „să se însemneze și mănăstirile, bisericile și celelalte de ce domni sînt făcute și de sînt ceva domni sau oameni însemnați îngropați la acele mănăstiri și de la ce leat” (cf. Gh. Nicolăiasa, *Cercetări de izvoare istorice în trecut*, în *Revista arhivelor*, 1 (1924—1926), nr. 1—3, p. 90, 92). Trebuiau să se urmărească, de asemenea, cărțile vechi, manuscrisele și orice alte documente istorice (v. și comentariile noastre la *Foletul novel*, în acest volum).

Aceste măsuri au fost continuate. În *Relație de lucrările departamentului Logofeției Trebilor Bisericești cuvîntată la Obșteasca Adunare în ședința de la 16 noemvrie leat 1833 de către marele logofăt Barbu Știrbeiu*, Buc., 1834, se arată că pentru reparația vechilor mănăstiri mitropolitul Grigorie prevăzuse și o „casă de rezervă pentru merimeturile sau zidirile ce se vor cunoaște de trebuință neapărată”. Asemenea reparații erau efectuate într-un spirit de totală neînțelegere pentru valoarea documentară și artistică a monumentelor, „reconstruite”, iar nu restaurate, cum procedează în aceeași vreme arhitectul Hartel, chemat pentru reclădirea Brăilei în 1831, dar folosit și la transformarea vechilor biserici. Odobescu va condamna mai tîrziu aceste sistematice distrugeri de bunuri culturale pe care nu le putea scuza buna intenție a conservării lor.

La 1840 Obșteasca Adunare numește, în același scop, o comisie din care făcea parte și Eufrosin Poteca (v. lucrarea acestuia din 1857, *Monastirile și dreptul lor de proprietate*, publicată de G. Dem. Teodorescu în *Revista pentru istorie, arhelogie și filologie*, 1 (1883), p. 43—46).

Din același an 1840 datează călătoria lui Vaillant, pe atunci profesor la Colegiul național din București, la mănăstirile Cîmpulung, Tîrgoviște, Argeș, Dintr-un lemn, Arnota, Hurezul, Tismana, Căldărușani, Cernica și Snagov (v. *La Romanie*, vol. III, Paris, p. 319—371). În vara lui 1842, împreună cu Ion Ghica, Grigore Alexandrescu vizitează mănăstiri oltenești sau muntene aducînd cu sine nu numai inspirații pentru „poezia ruinelor” care s-a bucurat de un asemenea succes în literatura noastră, de la Iancu Văcărescu la Cîrlova, de la Eliade și Baronzi la Bolintineanu, Bolliac sau Grandea, ci și un interesant *Memorial*, în care atenția pentru vechile noastre monumente ca mijloc de redeșteptare a conștiinței naționale depășește domeniul poeziei.

Inițiativele publice creaseră într-o epocă de redeșteptare națională la care se adăuga, negreșit, și imboldul romantic spre „ruinuri”, un adevărat curent spre monumente al celor în măsură să-și îngăduie călătorii uneori lungi și, cum vom vedea, încă la 1860 nu lipsite de peripeții. Despre biserica lui Neagoe din Curtea de Argeș, un călător francez, Théodore Margot (a cărui carte *O viatorie în cele șaptesprezece districte ale României, anticuități, curiozități naturale, situe, orașe, monumente, date istorici, usuri și morale* o tipărea C. A. Rosetti la București în 1859, răspunzînd desigur gustului public, cf. N. Iorga, *O descriere din 1859 a monumentelor Țării Românești* în *Bul. Com. Mon. Ist.*, 30 (1937), p. 84—86) nota : „Această mănăstire este vizitată de mulți străini și de către mai toată nobilimea țării” (*op. cit.*, p. 30).

În legătură cu scopul călătoriei sale arheologice, Odobescu însuși dă unele informații arătînd, în articolul *Foletul novel, loc. cit.*, p. 657, că în vara anului 1860 a fost „însărcinat de Ministeriul instrucției publice de a cerceta, a înregistra și a descrie obiectele antice și interesante pentru istorie ce se vor afla prin mănăstirile din unele județe ale țării”. Datele privind împrejurările acestei călătorii arheologice, ca și începuturile cercetărilor asupra vechilor noastre monumente au fost strînse în studiul lui M. A. Musicescu și D. Gh. Nastase (*Cercetări de artă veche românească în secolul al XIX-lea. Introducere la studiul istoriografiei artei medievale românești*, în *Studii și cercetări de istoria artei* 3 (1956), nr. 1—2, p. 129—147 ; v. și istoricul recent al acestor cercetări în *Introducerea* prof. Al.

Elian la *Inscripțiile medievale ale României*, vol. I : *Orașul București*, Bucureşti, 1965, p. 23 şi urm.).

Iniţiativa misiunii la care participa Odobescu aparţinea cunoscutului colecţionar Dimitrie Pappasoglu. După relatările sale din notiţa autobiografică publicată ca foaie volantă din 1866 sub titlul *Viața maiorului Dimitrie Pappasoglu*, acesta propusese în 1859 într-o scrisoare adresată lui Cuza „asigurarea bibliotecilor, a mormintelor domneşti, a inscripţiunilor şi a precioaselor obiecte aflate pe la toate mănăstirile de stat" (v. şi C. D. Fortunescu, *Viața maiorului D. A. Pappasoglu*, în *Arhivele Olteniei*, 9 (1930), p. 97—98) G. Creţianu menţiona această întreprindere în *Revista română*, 1 (1861), p. 849, la rubrica *Mișcarea literară* : „Domnul Alexandru G. Golescu, ministrul Cultelor în cabinetul de la 10 octomvrie 1859, însărcinase o comisie compusă de domnii Bolliac, Odobescu, maior Papazolul şi Pelimon spre a face o călătorie archeologică pe la monăstirile din România", prezentîndu-i şi rezultatele. Propunerea lui Pappasoglu a fost pusă în practică în anul următor şi astfel, cîteva echipe formate, pe lîngă delegatul Ministerului, din „desenator şi traducător din limba slavonă pentru inscripţii", porniră la „revizuirea" (inspectarea) mănăstirilor din ţară. Lui Pappasoglu însuşi i-au revenit judeţele Prahova, Muscel, Dîmboviţa şi Olt. Rezultatele sale au fost apreciabile, dacă ne gîndim la piesele descoperite, între altele remarcabilul caiet de modele, al lui Radu Zugravu, maestrul încă puţin cunoscut al picturii noastre din sec. al XVIII-lea (caietul, găsit la mănăstirea Bunea, în prezent la Biblioteca Academiei, ms rom. 5307, a fost prezentat de M. Kogălniceanu într-un articol din *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, 1, 1883).

Cezar Bolliac participă şi el la călătoria arheologică din 1860. Constatările sale au fost expuse în trei rapoarte către Ministerul cultelor şi instrucţiunii publice şi în lucrări în care susţine necesitatea protejării preţioaselor vestigii de artă veche românească şi propune „a se face un inventar de toate argintăriile ridicate de la mănăstiri şi a se publica în *Monitor* pentru ştiinţa publicului" (*Trompeta Carpaților*, 1867, decembrie 14 ; cf. şi *Călătorii arheologice în România*, ed. a 2-a, Buc., 1861 ; *Monastirile din România* (*Monastirile închinate*), Buc., 1862 ; ed. franceză, Buc., 1862 ; *Mănăstirile din România — zise Brîncovenești*, Buc., 1863).

Poetului A. Pelimon i-au revenit judeţele Buzău, Rîmnicu-Sărat şi Ialomiţa, din a căror cercetare a extras datele pentru *Impresiuni de călătorie în România*, Bucureşti, 1858, ca şi pentru acel *Memoriu. Descrierea s[fintelor]monastiri*, publicat în 1861, în care străduinţa evocării „trecutului ţării, faptelor şi eroismului românilor" a fost negreşit mai mare decît preocuparea unei redări fidele şi complete a monumentelor cercetate.

Cele mai importante rezultate, puse în valoare cu o competenţă dobîndită prin studiile din străinătate între 1851 şi 1855 şi prin prima sa călătorie în Oltenia din 1857, sînt acelea ale lui Alexandru Odobescu, fapt recunoscut de specialiştii contemporani (v. Gr. G. Tocilescu, *Studiele arheologice ale d-lui Odobescu asupra mănăstirilor zise închinate*, în *Columna lui Traian* 4(1873), p. 179). Itinerariul său, străbătut în tovărăşia Saşei Odobescu şi a pictorului H. Trenk, a cuprins mănăstirile şi schiturile din jurul Piteştilor (Trivalea, Tutana, Bîscov, Cotmeana), apoi Curtea de Argeş şi împrejurimile (Costeşti, Robaia, Cetatea Poienari, Berislăveşti) şi, după o incursiune prin Transilvania (Sibiul), mănăstirile de pe valea Oltului (Cozia, Turnul, Stînişoara, Ostrovul), la Frăsineiul, Fedeleşoiul, Stăneştii, bisericile din Rîmnic, mănăstirile Olăneşti, Govora, Bistriţa, Dintr-un lemn, Arnota şi Horezul. Acesta este doar începutul investigaţiilor arheologice ale lui Odobescu încheiate prin studii de istorie a vechii noastre arte. Ele vor fi reluate şi continuate prin cercetările din anul următor la Snagov şi în judeţele Vîlcea şi Romanaţi (v. Rapoartele din 29 mai, 28 august şi 27 septembrie 1861 în *anexele* ed. de faţă ; pentru cercetările lui Odobescu din acei ani cf. A[lexandru] L[apedatu], *Schiturile și metoașele mănăstirii Bistrița din Vîlcea*, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1 (1908), p. 94—95 şi A. Sacerdoţeanu, *Cercetări istorice și pitorești prin mănăstirile noastre acum optzeci de ani. Lucrările lui Al. Odobescu, H. Trenk și G. Tătărescu*, în *Arhiva românească*, 6 (1941), p. 347—379 şi 7 (1942), p. 319—337).

Rezultatele informaţiilor culese în cursul acestor călătorii formează un capitol însemnat din bibliografia Odobescu. Un fragment din *Însemnările de călătorie* apare în *Atheneul român* din 1860 (*Antichitățile monastirilor Arnota și Govora*). Urmează studiul despre *Foletul novel* în *Revista română* 1(1861), p. 657—678 şi în aceeaşi revistă marele studiu *Despre unele manuscripte și cărți tipărite aflate în mănăstirea Bistrița* (*districtul Vîlcea din România*), 1 (1861), p. 703—742 ; 807—830, continuat în anul 2(1862), p. 107—120. În *Buletinul instrucțiunei publice* (*Govora, districtul, Vîlcea)*, 2(1867—1868), p. 145—147, *Atheneul român* 2 (1868—1869) ian.-aug., p. 11—22 (*Arnota, districtul Vîlcii*), *Informațiunile politice literare, comerciale din Jassy*, 2 (1871), nr. 197, p. 2—4 (*Monastirea Arnota, districtul Vîlcei*), *Columna lui Traian*, 1 (1873), p. 181—182 (*Mănastirea Tutana)*, p. 182 (*Beștelciul*), p. 206—208 (*Stăneștii*), p. 208 (*Schitul Arhanghelu*) ; *Древности труды Московского археологического общества*, 4(1874), p. 1—36 *(Воздух с вышитым изображением положения Спасителя во грове пожертвованный 1601 году в Русский Тихвенский монастырь и найденный в Бистрицкой Монастыре в Валахии)*. Documentaţia inedită este tot cea strînsă în 1861—1862. Dar n-ar trebui inclusă aci propaganda orală pe care o va fi făcut, un entuziast ca el, între rude şi prieteni, pentru frumuseţile văzute, şi nu lui i-ar putea fi atribuită intenţia lui Nicolae C. Golescu de a face cu Strambio, consulul Sardiniei la Bucureşti, o vizită a mănăstirilor oltene (plecînd prin Cîmpulung) în august 1860? (G. Fotino, *Din vremea renașterii naționale a României. Boierii Golești*, vol. IV, Bucureşti, 1939, p. 332, nr. 585).

Însemnările nu sînt numai un jurnal de cercetări, ci şi unul de călătorie în care autorului i-a plăcut să-şi noteze impresii, episoduri hazlii sau dramatice, peripeţii sau simple reflexii alături de itinerariul conştiincios şi inventarul monumentelor văzute. Prin notele sale, prin studiile ce va publica apoi, Odobescu aduce primele contribuţii ştiinţifice la cunoaşterea unei însemnate zone de monumente ale culturii noastre medievale. *Însemnările* relevă dificultăţile enorme de acces într-o regiune aproape lipsită, pe atunci, de căi de comunicaţie spre monumentele izolate dar, tocmai de aceea, şi pasiunea tînărului cercetător, aceeaşi pentru însuşirile oamenilor sau frumuseţile naturii ca şi pentru vestigiile trecutului. N-am crezut potrivit să urmărim în comentarii studiile întreprinse de istoricii culturii

româneşti pentru fiecare din monumentele, documentele sau piesele văzute
de Odobescu. Pentru referinţe trimitem la N. Stoicescu, *Bibliografie pri-*
vind monumentele istorice din R.P.R., în, *Studii şi cercetări de istoria artei*,
4 (1957), nr. 1—2, p. 155—199 şi, de acelaşi, *Bibliografia monumentelor*
feudale din Ţara Românească, Craiova, 1966, 525 p. (extras din *Mitropolia*
Olteniei). Pe lîngă sumare date despre unele monumente menţionate în
treacăt de autor, am corectat sau completat, unde era cazul, informaţiile
sale. Întregiri la *Însemnările de călătorie* se pot găsi în Arhiva Al. Odobescu
de la Biblioteca Academiei, mapa I, ms 4 şi 5 şi ms rom. 3265 (pen-
tru mănăstirea Bistriţa). În mapa I, ms 3, scurte date despre mănăsti-
rile închinate, de altă mînă dar cu adnotări autografe în creion de Odobescu,
adaugă documentaţiei sale despre mănăstirile Argeş (şi Biserica Dom-
nească), Dobruşa, Govora, Cetăţuia, Trivalea, Tutana, Brădetul, Slătioara,
Păuşa, Turnu, Ostrov, Cornetu, Horezu, Arhanghelul, Cozia.

361_{14} *Sofia Creţuleasca*, născută Iacovachi, soţia doctorului şi omului
politic Nicolae Creţulescu (1812—1890), participant la Revoluţia din 1848.
Promotor al ştiinţei medicale, organizator de societăţi cultural-ştiinţifice
(„Societatea de ştiinţe naturale", „Ateneul român"), membru al Acade-
miei, partizan al lui Cuza, Creţulescu făcea parte din acelaşi cerc de preo-
cupări şi idealuri ca şi] Odobescu ceea ce explică prietenia familiilor lor.

361_{21} *Saşa*, soţia lui Alexandru Odobescu.

361_{22} *Goleştii* erau reşedinţa familiei Golescu care a dat cîţiva cunos-
cuţi militanţi ai revoluţiei de la 1848 din Muntenia, tovarăşi de luptă ai
lui Nicolae Bălcescu (Nicolae C. Golescu, Al. C. Golescu-Albul, Al. C.
Golescu-Arăpilă, Ştefan C. Golescu). Conacul este actualmente transformat
în muzeu. *Zinca Goleasca* este Zoe C. Golescu, născută Farfara (1792—
1879), soţia lui Dinicu Golescu şi mama revoluţionarilor. *Elenca Filipeasca*
născută Racoviţă, căsătorită în 1845 cu Scarlat N. Filipescu („Şarloti"),
era nepoata lui Zoe Golescu, fiind fiica *Anichii Racoviţă* [(1803—1878),
sora acesteia. *Catinca Racoviţă* (1836—1879) era fiica Anichii Racoviţă,
căsătorită cu Scarlat Trăsnea. *Luţica* pare să desemneze pe Felicia Raco-
viţă (m. 1906, o Alexandrina-Luţa murise în 1852 de tifos). *Copiii lui*
Effingham Grant, din serviciul consulatului britanic din Bucureşti (1820—
1892), căsătorit cu Zoe Racoviţă, erau : Bibi, Lucie, Toto (care avuseseră
febră tifoidă în 1859), Zoe-Marie-Ana (născută în 1851), Constantin (Dino),
Mitza şi Felix-Stephen (născut în 1859). V., despre toţi cei de mai sus
George Fotino, *Din vremea renaşterii naţionale a Ţării Româneşti. Boierii*
Goleşti, vol. I—IV, Bucureşti, 1839.

361_{24} *Henri Trenk*, pictor elveţian (1820 ?—1885) stabilit în Bucureşti
după o scurtă trecere prin Transilvania, care va întocmi desenele (documen-
taţia iconografică) pentru cercetarea lui Odobescu, desene păstrate azi la
Muzeul de artă din Bucureşti. Mai harnic decît Odobescu, Trenk îşi în-
cheie lucrarea la întoarcerea sa din călătoria în Argeş şi Vîlcea şi G. Cre-
ţianu anunţă în *Revista română* 1 (1861), p. 853 că pictorul „care a înso-
ţit pe d. Odobescu în excursia archeologică ce a făcut pe la monăstirile

din ţeară, a reprodus într-un minunat album cele mai interesante situaţii,
ruinele vechilor noastre cetăţi, mormintele şi portretele bătrînilor domni,
fragmente de architectură, stofe, vase şi într-un cuvînt tot ce poate avea
un interes istoric. Acest preţios album, frumos legat, se află depus la
Ministerul cultelor, de unde sperăm că va trece la Muzeul Naţional, cînd
acesta va fi organizat cum se cade".

361_{38} *Administratorul judeţului* : La data călătoriei lui Odobescu admi-
nistraţia locală era încă aceea statornicită de *Regulamentul organic* (vezi
ed. Bucureşti, 1832) şi de reformele lui Barbu Ştirbei. *Cîrmuitorii* (apoi
administratorii) judeţelor erau aleşi pe trei ani dintre doi candidaţi propuşi
de sfatul administrativ, aveau atribuţii strict administrative şi primeau
însărcinări atît de la Departamentul trebilor dinlăuntru (Ministerul de
interne), cît şi de la ceilalţi miniştri pentru problemele ţinînd de departa-
mentele lor. Cancelaria judeţeană se compunea mai întîi dintr-un *cap* sau
sameş al cancelariei, un *ajutor* al acestuia şi doi *scriitori*. Denumirile aces-
tor funcţii se modernizează către mijlocul veacului şi Odobescu întîlneşte
la Piteşti un *administrator* şi pe *secretarul* lui.

363_{6} *Schitul Trivalea*, veche ctitorie din timpul domniei lui Şerban Can-
tacuzino (1678—1688 ; pisania, din 1698, la N. Iorga, *Inscripţii din bi-*
sericile României, fasc. I, Buc., 1905, p. 140—141), dărîmată de cutremurul
din 1827. Odobescu a văzut noua biserică zidită de mitropolitul Nifon în
1854—1856, egumenul Ieroftei, „fost preot la mitropolie" fiind împuter-
nicitul acestuia.

363_{15} *lipcanu* = ştafeta, curierul, slujbaş pus la dispoziţia lui Odo-
bescu în timpul călătoriei sale.

363_{17} *anghemaht* : aci, în sensul de „gătit", mîncare de pui cu sos.

363_{18} *Biserica Grecii* se numea, în Piteşti, biserica Buna Vestire clădită
de Norocea logofătul în a doua jumătate a sec. XVI, înzestrată şi cu o
clopotniţă în 1712.

363_{20} # = semn folosit în vechile documente pentru „galbeni".

363_{23} *am redigiat această foaie, care va fi urmată şi de desluşirile luate*
asupra Schitului Trivalea : Odobescu se referă la cele două categorii de
note luate în cursul călătoriei sale : *Însemnările de călătorie* (textul pe care îl
comentăm aci) şi *Notele ştiinţifice*, cu caracter istoric sau artistic, pe care
le va folosi pentru redactarea articolelor sale publicate în 1861 în *Revista*
română.

363_{30} Lerescu, cunoscut al familiei Golescu, membru al unei vechi
familii piteştene. Împreună cu Gr. H. Grandea, un I. C. Lerescu publică
în martie 1866, la Liège, *Dorinţele a doi români şi mediile de a le vedea*
realisate.

363_{32} *Bascov şi Cotmeana* : vezi mai jos.

363_{35} *Poştie la Măniceşti* : Sistemul transporturilor de călători în 1860
era încă acela al poştelor, organizat în Ţările româneşti, în sec. al XVI-lea
dar, sub alte forme, mai vechi cu două veacuri („caii de olac" sînt amintiţi
într-un document din 1399). Reorganizat prin *Regulamentul organic*, ser-
viciul poştal era asigurat de particulari care plăteau o arendă (în 1830
baronul Christof Sachelarie). În contractul de arendare din august 1841
se prevăzuse ca pe drumurile spre Brăila, Giurgiu, Vîrciorova, Cîineni
(cel parcurs de Odobescu) şi Focşani să circule trăsuri braşovene de şase

persoane, acoperite cu coviltir de seletin, capitonate cu scaune pe leagăn și cu lădițe dedesubt. Surugiii români erau reputați pentru îndemînarea și pitorescul lor. În timpul lui Barbu Știrbey, pentru transportul corespondenței oficiale în țară se introduce un serviciu special bisăptămînal prin dorobanți călări și prin vătășeii comunelor. Poștele depindeau de Departamentul trebilor dinlăuntru în Muntenia și de cel al finanțelor în Moldova.

363$_{37}$ *Vărzaru* (în com. Dobrogostea, r. Pitești). Al. Odobescu dă primele informații despre biserica lui Radu vel armașul *Vărzarul*, căreia îi citise pisania. Despre biserica din 1653 (?) și crucea din 1660–1661, v. referințe la N. Stoicescu, *Bibliografia monumentelor feudale din Țara Românească*, Craiova, 1966, p. 40 (s.v. *Borlești*), 402 și 516.

364$_{1}$ Notele luate despre mănăstirea Tutana le va publica Odobescu în articolul său *Mănăstirea Tutana*, din *Columna lui Traian*,^{1} (1873), p. 181–182. Clădită de Mihnea-vodă în 1582 biserica face parte, prin plan și structură, din tipul Dealu. În parte ruinată (cele trei turle și bolțile, căzute, au fost înlocuite cu construcții de lemn) și-a păstrat zidurile cu o interesantă plastică decorativă imitînd fațadele bisericii de la Bucovăț. Intrarea era ascunsă, din sec. al XIX-lea, de un pridvor de lemn. În apropierea clădirii se află clopotnița, datînd probabil tot din sec. al XVI-lea, în parte scufundată în pămînt, constituind se pare, altădată, intrarea în curtea mănăstirii.

364$_{14}$ *rînză* (rînsă < slav. *rensa*), nume dat inflorescenței masculine a unor arbori.

364$_{35}$ Numită și *mănăstirea Topolog*, Topolov sau Sf. Petru și Pavel, situată în com. Cremenari, satul Flămînda, r. Băbeni – Bistrița, mănăstirea pare să dateze din sec. XVI (piatră de mormînt cu inscripție din 1583, publicată de V. Brătulescu în *Bul. Com. Mon. Ist.*, 27 (1934), p. 39). În 1933 N. Ghika-Budești nota că „e o biserică al cării an de fundație nu se cunoaște pînă astăzi, nici ctitorul, căci nu se găsește nici o inscripție, nici pisanie" (v. *Evoluția arhitecturii în Muntenia și în Oltenia*, partea a treia, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, 25 (1933), p. 58).

364$_{43}$ Este vorba de *Schitul Bascovul* (Bascoavele, satul Ursoaia, r. Pitești) cu hramul Intrarea în biserică, clădit de Șerban Cantacuzino, marele comis (1686–1695) în anii 1694–1695 și refăcut de Ștefu în 1843 (N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 28–29 și 425). Pisania pe care Odobescu n-o poate transcrie din pricina călugărițelor i-o va copia un tînăr preot, Nicolae, cu care cercetează și Cotmeana, și i-o va trimite la 28 iunie la Pitești (v. mai departe).

365$_{5}$ *Mănăstirea Cotmeana.* Construcția ei a început sub Radu I (cca 1380) și s-a încheiat sub Mircea cel Bătrîn (1388), de care a fost închinată apoi ctitoriei sale de la Cozia. Bogat decorată exterior cu cărămidă aparentă și ceramică. Ușile împărătești, remarcabilă operă de sculptură în lemn, bicromă, cu motive aurite florale pe un fond roșu aprins se păstrează la Muzeul de artă din București. Este „ușa cea veche, iar de lemn, ce se afla în pod", notată de Odobescu.

367$_{30}$ *Alexandru Racoviță* (1773–1853), fiul lui Mihail Racoviță (Beizadea). În 1848 a fost președintele Comisiei de expropriere (al cărei vicepreședinte era Ion Ionescu de la Brad), apoi ispravnic al Craiovei.

367$_{47}$ *Viile familiei Ion Brătianu*, situate în Dealul Goleștilor, lîngă comuna cu acest nume.

367$_{48}$ Cultivarea tradiției costumului țărănesc a fost în familia Golescu nu numai una din formele de manifestare a dragostei de țară, dar și de protest împotriva ocupației străine în anii următori Revoluției din 1848. Lucrînd ele înșile costume și cusături populare (trimițînd și lui Alexandru Golescu-Arăpilă un costum la Paris, în noiembrie 1849, v. G. Fotino, *op. cit.*, vol. II, p. 381, nr. 189), cele rămase acasă poartă costumul național pentru a îndemna și pe țărănci „să nu mai poarte rochii, care le prind așa de rău" (*op. cit.*, vol. III, p. 29, nr. 213). Vezi, despre această acțiune culturală patriotică G. T. Niculescu-Varone, *Începutul propagandei românești pentru țesăturile și cusăturile românești*, în *Universul*, 8 august 1938. Obiceiul purtării costumului popular se păstrase deci în familia Goleștilor pînă în 1860.

368$_{7}$ *Biserica din Golești* (Sf. Treime), clădită în 1646 de Stroe Fiera Leurdeanul, mare vistier între 1641–1651.

368$_{26}$ *Schitul Bădiceni* (Sf. Nicolae). Biserica a fost clădită în sec. XVIII (mențiune din 16 iulie și 2 august 1787 ca fiind ctitoria lui Iacov logofătul la Arh. St. Buc., ep. Argeș, LXVIII/8–9; N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 22).

369$_{18}$ *Biserica din Costești* : din cele trei lăcașuri din comună (r. Curtea de Argeș), Odobescu va fi cercetat-o pe aceea a Sf. Nicolae (1804), o biserică „de zid", celelalte două fiind de lemn (N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 454).

369$_{22}$ *Schitul din Brădet.* (Înălțarea Domnului, în com. Brădulet, r. Curtea de Argeș), unul din vechile monumente ale Țării Românești fiind clădit de Mircea cel Bătrîn, se pare odată cu Cozia, deci sfîrșitul sec. al XIV-lea (N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 41, nr. 80 ; Gr. Ionescu, *Istoria arhitecturii în România*, vol. I, București, 1963, crede că „în primii ani ai veacului al XV-lea").

369$_{25}$ *Schitul Robaia*, reclădit de Sava șifarul în 1644 pe locul unei bisericuțe de lemn din sec. al XVI-lea, iarăși refăcut în 1843 și zugrăvit în 1848 ; construcția, la data cînd o vizitează Odobescu, n-avea ce să-i ofere ca interes artistic.

369$_{40}$ *Noul Testament tipărit subt G. Racoți* este prima traducere românească a acestei cărți, publicată în 1648 la Bălgrad (Alba Iulia) de mitropolitul Simion Ștefan).

369$_{44}$ *Schitul din Valea Bădichii* este Schitul Brătășești din raionul Curtea de Argeș, cu hramul nașterea Sf. Ioan, Sf. Serghie și Vah, clădit în 1735, refăcut în 1795.

371$_{6}$ Ceea ce Odobescu numește *Vechea clădire a Curții de Argeș* sînt fostele chilii din jurul bisericii episcopale de la Curtea de Argeș, dărîmate cu prilejul nereușitei reconstituiri a lui Lecomte du Noüy din anii 1875–1886. Mănăstire pînă în 1793 cînd s-a așezat la Argeș Scaunul episcopal, vechile chilii au făcut parte din complexul arhitectonic al frumoasei ctitorii a lui Neagoe Basarab și dărîmarea lor a fost încă una din multele și marile erori ale „restaurării". Așa cum le-a văzut Odobescu, construcțiile erau acelea reclădite de Matei Basarab, reparate de Șerban Cantacuzino în 1682 și de episcopul Iosif Sevastis în 1795, apoi de episcopul

Ilarion (1828–1845), după cutremurul din 1838. Inscripția Crucii din
Albești, din 1692, a fost copiată de Gr. Tocilescu (B.A.R., ms rom. 5192,
f. 277). Note în Arhiva Al. Odobescu de la B.A.R., mapa I, ms 5.

371_{12} *Cetatea lui Țepeș* situată în satul Căpățîneni-Ungureni, com.
Arefu, r. Curtea de Argeș, numită Cetatea Argeșului sau Poienari, con-
struită probabil către sfîrșitul sec. al XIV-lea pe locul unui fort din veacul
precedent. Note despre Poienari în Arhiva Al. Odobescu, mapa I, ms 5.

373_{44} *Mitică* (*Dumitru*) *Racoviță*, fiul Anei Racoviță. Pleacă în
1851 la învățătură în Franța, unde va urma apoi Școala de agricultură din
Grignon (G. Fotino, *op. cit.*, vol. I, p. 148; vol. IV, p. 14, 15).

373_{45} *Caterin Tărtășeasca*, desigur soția acelui funcționar Tărtășescu
din Pitești, recomandat în 1861 de Zoe Golescu pentru funcția de prefect
de Romanați (G. Fotino, *op. cit.*, vol. IV, p. 352, nr. 603). Protejat al
familiei, în 1860, sub ministeriatul lui Nicolae Golescu, era inspector al
poștelor din București, Ploești, Pitești etc. (*ibid.*, p. 363, nr. 604).

374_{6} *Doamna Furduiasca*. Un Furduescu, „sameșul care a învățat
la școala din Golești" este menționat în corespondența familiei Golescu
(*op. cit.*, vol. III, p. 161, nr. 258). Pentru că „Nicolachi îl făcuse sameș
cînd aveam Constituția", reiese că fusese numit administrator financiar
al județului Argeș în 1848. În 1860 era secretar al Administrației, la Pi-
tești, unde Odobescu îl întîlnește la 28 iunie (v. în text, mai sus).

374_{32} *C. Cornescu-Grecianu* (1830–1900), consilier la Curtea de Apel
și secretar, căsătorit în 1863 cu Elena Manu (1832–1916), fiica marelui
vornic și caimacam Ion Manu. *Costică Manu*, viitor senator, fratele Elenei,
va fi cumnatul lui Cornescu.

374_{40} *Lucrezia Borgia*, dramă în trei acte în proză de Victor Hugo,
publicată în 1833. După cum vedem din *Catalogul* bibliotecii sale (H 51,
55, 57), Odobescu era un pasionat cititor al scriitorului francez (v. și edi-
ția de *Théâtre*, Paris, 1850, *ibid.* H 55). Cartea putea fi luată însă și din
biblioteca, bine înzestrată, a Goleștilor.

375_{3} *C. D. Aricescu* (1823–1886), istoric și publicist, participant la
Revoluția din 1848, membru al divanului ad-hoc și luptător pentru Unirea
Principatelor, apoi director al Arhivelor Statului. Ca poet și romancier
Aricescu n-a avut succesul publicațiilor sale istorice (despre Răscoala din
1821, Revoluția din 1848 etc.), dar Odobescu îl numea astfel numai pentru
că nu se afirmase pînă atunci altfel decît ca poet (*Cîteva ore de colegiu*,
București 1846; *Arpa română*, București 1858; *Șoimul Carpaților*, *Poezii
istorice*, București 1860).

375_{14} *Marion Delorme*, dramă în cinci acte, în versuri, de Victor
Hugo, reprezentată mai întîi în 1831.

375_{26} *Prințesa*: Alina (Alexandrina, Sașa), principesă Bagration,
fiica prințului Alexis Kirilovici Bagration, căpitan în armata rusă și a
lui Zoe Văcărescu. Căsătorită mai întîi cu Manole Băleanu, divorțează
în 1834 și se recăsătorește cu Iacov Prejbeanu. Era mama Sașei Odobescu.
Mumei, Catinca Odobescu, îi va trimite o depeșă și de la Mamul, prin
Slatina, la 22 iulie. *Adolf* este A. Cantacuzino, magistrat și om politic
(1832–1910), unchiul marelui biolog; *Oton* (Othon) *Suțu* este fiul lui
Nicolae Suțu, marele logofăt (1799–1871) și nepot al lui Mihail vodă
Suțu, fostul domn al Moldovei.

375_{28} Mănăstirea (de fapt Schitul) *Beștelei* din Pitești, cu hramul Sf.
Treime, era, în 1860, o biserică de lemn clădită pe locul alteia datînd, pro-
babil, din 1732. Odobescu va scrie despre schit în *Columna lui Traian*,
1 (1873), p. 182 (*Beșteleiul*). *Schitul Buliga*, cu hramul Sf. Îngeri, clădit
în 1745, ars în 1834, refăcut în 1839, dărîmat în 1900, se afla în Pitești
pe locul actualei reședințe a Sfatului popular al regiunii Argeș. *Biserica
domneasca*, cu hramul Sf. Gheorghe, se află pe str. Doamna Bălașa 15
din Pitești. Reclădită de Matei Basarab pe locul unui lăcaș mai vechi, ter-
minată în 1656, biserica era la data vizitării, reparată recent, în 1844.
Despre *Biserica Greci*, v. mai sus.

375_{35} *Alecu Golescu*, Alexandru Golescu – Albu.

375_{41} Dintre cei doi *Boerescu* (Vasile, cunoscutul jurisconsult și om
politic, 1830 – 1883, și Constantin, fratele mai mic al acestuia,
1838 – 1908, care avea să fie profesor de drept civil la Facultatea
de drept din București) Odobescu era în mai strînse relații cu cel dintîi.
Vasile era în iunie 1860, în cabinetul Golescu, ministrul justiției. În cali-
tate de ministru al cultelor și instrucției publice în cabinetul Epureanu,
lui i se datorează inițiativa formării unei comisii pentru adunarea izvoa-
relor și scrierea unei istorii naționale pentru care s-a adresat la 22 septem-
brie același an lui Al. Odobescu, I. Eliade Rădulescu, Ion Maiorescu,
A. Treboniu-Laurian, Florian Aaron, I. Brătianu și P. Cernătescu.

376_{15} Probabil C. Esarcu, viitorul zoolog, istoric și diplomat (1836–
1898), împreună cu mama sa, doamna *Esarchina* („Ecsarchina").

376_{22} *Crucea de la Valea lui Stanislav*. Biserica din Flămînzești numin-
du-se și a lui Stanislav, crucea din Valea lui Stanislav pare a fi aceeași
cu Crucea din Flămînzești sau a lui Basarab, despre care v. referințe la
N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 134, n. 268.

376_{22} *Biserica domnească din oraș*, Sf. Nicolae Domnesc sau, cum se
numea la acea dată, cînd funcționa ca biserică parohială, Sf. Nicolae din
Tîrg. Este vechiul monument al Basarabilor, clădit între 1352–1364,
restaurat în 1911–1920. *Ruinele și împrejmuirea vechiului palat*: Curtea
domnească de la Argeș a fost mai bine cunoscută abia după săpăturile
arheologice din 1920 (v. Grigore Ionescu, *Istoria arhitecturii în România*,
vol. I, [București], 1963, p. 66–68). Datînd din epoca primelor formații
statale românești, curtea a servit ca reședință voievozilor din stînga Oltu-
lui în sec. al XIV-lea, fiind refăcută către 1350.

376_{23} *Biserica de la Semnicoara*, biserica Sf. Nicolae (Sîn Nicoară)
este situată pe vîrful unei coline din fața Curții domnești. Contemporană
sau mai veche decît biserica domnească ea fusese abandonată la sfîrșitul
sec. al XVIII-lea și Odobescu n-a putut vedea decît aceleași ruine care se
păstrează azi.

376_{32} *Bolnița*. Odobescu numește astfel biserica Sf. Voevozi sau Flă-
mînzești, fostă bolniță a mănăstirii lui Neagoe, situată „peste drum"
de aceasta (drumul spre valea Danului, Corbeni și Cîmpulung, azi str. Eroi-
lor 36). În forma sa actuală pare să dateze de pe la jumătatea sec. al
XVIII-lea (1752?) dar biserica lui Stanislav din Flămînzești era amintită
în documente din 1526, 1560, 1654 (N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 130, n. 255).

376_{33} Despre *Cosma* Popescu (mitropolit între 1787–1792), v. C. N.
Mateescu, *Insemnări despre originea ardeleană a mitropolitului Cozma*, în

Bis. Ort. Rom., 50 (1932), p. 588–589 și Ioan C. Filitti, *O lămurire despre mitropolitul Munteniei, Cosma Popescu*, în aceeași revistă, 51 (1933), p. 201–205. Dar Cosma a fost ucenicul mitropolitului Grigorie (1760–1787), nu al lui Filaret (1754–1760).

376_{25} *Elencuța Floreasca* era Elena Mano (1832–1916), căsătorită în 1848 cu Alexandru Em. Florescu și care se va recăsători în 1863 cu Constantin C. Cornescu-Grecianu, pe care îl întîlnea, deci, la Golești, încă din 1860.

377_{10} *Căprăreața* este numele unui pîrîu care-și adună apele dinspre vîrfurile Lăiței și Călțunului, din masivul Făgăraș, pentru a intra apoi în cursul Argeșului la obîrșia acestuia. Sensul denumirii este „staul de vite”, „loc de odihnă pentru capre”, „loc de păscut caprele” (*Dicționarul limbii române* I_2, București, 1940, *s.v.* : capră). Odobescu se referă la „piscurile aburate ale *Căprăreselor* de la obîrșia Argeșului”, a cărei legendă o aflase în cursul călătoriei din 1860 și în *Biserica de la Curtea de Argeș și legenda meșterului Manole* (în *Opere*, vol. III, București, 1908, p. 263 sau ed. separată P. V. Haneș, București, [1924], p. 6).

377_{18} *Schitul Brădet*, v. mai sus. Odobescu observase corect că Mircea cel amintit în „pisania nouă” (din 1761) nu putea fi Mircea al III-lea (Ciobanul, în prima sa domnie 1545–1554), ci Mircea cel Bătrîn, fapt confirmat de cercetările mai tîrzii (V. Drăghiceanu și P. Demetrescu, *Schitul Brădetul, Argeș*, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, 17 (1924), p. 69–73). Icoana lui Hristos *Pantocratorul*, de „Stoica Zugraf ot Tărgoviște”, datînd din 1615 este una din operele remarcabile ale artei românești a sec. al XVII-lea (reproducere la Drăghiceanu și Demetrescu, *art. cit.*, p. 72, fig. 7).

377_{33} *Biserica din satul Corbii* este așa-numitul Schitul Corbii de Piatră sau Meriș, cu hramul Adormirea, din com. Corbi, r. Curtea de Argeș. Datează din sec. al XVI-lea, a fost reparat în 1809 și 1846 (v. V. Vătășianu *Istoria artei feudale*, vol. I, [București], 1959, p. 186 și 340, n. 1).

379_5 *O vară a Brătienilor* : Alexandrina Brătianu, fiica lui Ion Brătianu, vătaf de plai, unchiul omului politic care se va căsători și el cu o Pleșoianu, Pia. Cum arăta curtea subprefecturii din Șuici pe la 1860 se poate vedea din desenul lui D. A. Lancelot reprodus de Gr. Oprescu, *Țările române văzute de artiști francezi*, Buc., 1926, pl. LXIX.

379_{11} *Schitul Văleni-Argeș* a fost inființat în a doua jumătate a sec. al XVII-lea de călugărul Zaharia Grădișteanu și alți membri ai aceleiași familii — ctitorii rămași necunoscuți lui Odobescu. Mărită în 1810, rezugrăvită în 1826–1829, biserica schitului nu putea prezenta interes artistic pentru Odobescu. *Vechea stareță* era Singlitichia Baloteasa (Pr. Emil Nedelescu, *Pomelnicul sfintei mănăstiri Văleni-Argeș*, în *Mitropolia Olteniei*, 9 (1957), nr. 11–12, p. 831–844).

379_{24} *Petrecere* = plecare.

379_{34} *Taht* (turcism)= „reședință a administrației, locale” (care era la Șuici), sau „stație de poștă”.

380_5 *Sohaturi* = pășuni pe lîngă ape, izlazuri, imașuri.

380_7 Probabil *Robaia*, sat situat pe drumul Șuici–Berislăvești care ocolește obîrșia unui torent (Coițca) între Inculești și Robaia.

380_{18} Egumen al mănăstirii (și în 1870) era Isidor ieromonahul (v. inscripția publicată de T. G. Bulat, *Mănăstirea Berislăvești, județul Argeș*, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, 17 (1924), p. 78).

380_{27} *Zăvelci* : cele două fote dreptunghiulare, împodobite cu dungi sau motive florale, ce se poartă una în față și alta în spate.

380_{28} *Vîlnice* : învelitori de cap făcute din pînză subțire.

380_{31} Despre Sandu Bucșănescu, ctitorul mănăstirii Berislăvești (clădită în 1754) v. I. Ionașcu, *Acte și însemnări relative la boierul muntean Sandu Bucșănescu*, în *Arhivele Olteniei*, 14 (1934), p. 328–337 și 422–436 și, de același, *Ieromonahul Nicodim în Țara Românească*, în *Omagiu lui I. Lupaș*, București, 1943, p. 365–385. Preocuparea lui Odobescu de a cerceta împrejurările închinării Berislăveștilor către Mănăstirea Pantelimon (de lîngă București) confirmă faptul că unul din scopurile vizitelor la mănăstirile din țară și a inventarierii actelor și bunurilor lor era de ordin politic : pregătirea documentației în vederea secularizării domeniilor închinate, care va urma în 1863. V. și notele, foarte amănunțite din Arhiva Al. Odobescu, mapa I, ms 4.

380_{40} Construită la sfîrșitul sec. al XVII-lea (1693) de proegumenii Grigore de la Cozia și Ioasaf de la Argeș pe locul dăruit de Grigore postelnicul Băleanu, refăcută între 1796–1803, zugrăvită între 1815–1819, biserica schitului Scăueni-Berislăvești este considerată drept una din cele mai reușite opere de arhitectură de la sfîrșitul sec. al XIX-lea, comparabilă cu biserica Stavropoleos din București (Gr. Ionescu, *Istoria arhitecturii românești*, București, 1937, p. 225–229). Vechimea de „vro 65 de ani” notată de Odobescu, corespunde cu data refacerii (1796). Dar și primul ctitor a fost, cum arătam mai sus, un egumen cozian, Grigore.

381_9 Doctorul *Carol Davila* (1828–1884), organizator al serviciului sanitar militar și intemeietor al învățămîntului medical din țara noastră, (1830–1873).

381_{39} „*De-a cîrligul* se numește cînd doi stînd în picioare, față în față la oarecare distanță și înțepeniți bine în pămînt, se prind ca în cîrlige de degetele arătătoare, căutînd astfel să se urnească unul pe altul din loc ; însă dacă și-ar da unul altuia drumul, ar putea să-și spargă capetele de pămînt” (Tudor Pamfile, *Jocuri de copii*, București, 1909, p. 46–47).

381_{46} *Ceairul poștii* : loc de pășune, împrejmuit, pentru caii de poștă.

382_{29} *Contumaz*, corect *Kontumaz*.

382_{33} *Exemplare din Mihnea-vodă* : este vorba, probabil, de ediția din 1860, București, Libreriea A. Daniilopulo, a treia retipărire a scrierii lui Odobescu, de data aceasta împreună cu *Doamna Chiajna*.

382_{37} Odobescu menționează mai multe monumente situate în comuna Tălmăciu, satul Boița, r. Sibiu : Vama veche, ruinele Turnului spart și ruinele castelului Turnului Roșu (azi casă de copii). Turnul Jidovilor pare să fie castrul roman de la nordul satului Rîul Vadului („Poarta lui Traian”, „Citateșu”, v. D. Tudor, *Oltenia romană*, ed. 2-a, București, 1958, p. 247). La punctele Palma Jidovului, dealul Jugastrului, valea Carpenilor, Cimitirul nemțesc de la Vamă, R. Vadului și Boița (Castrul *Caput Stenarum*) se vedeau la sfîrșitul secolului trecut urmele drumului roman (*ibid.*, p. 50).

383_8 *Besteu* = Veștem ; *Schellenberg* = Șelimbăr.

383_{10} Hotelul „Zur Ungarischen Krane se afla pe Heltauergasse (Hauptstrasse) nr. 169 (v. *Adressenbuch der Landeshaupt Hermannstadt*, Hermannstadt, 1859). În clădire funcționează în prezent Intreprinderea poligrafică Sibiu, str. Nicolae Bălcescu 17 (informații datorate bunăvoinței colegului Carol Göllner din Sibiu).

383_{15} *Prințul guvernator al Transilvaniei* era Friedrich Liechtenstein (1858–1861).

383_{17} „*Arena*", *teatrul de scînduri deschis* era instalată în Marele Ring (Piața mare, azi Piața Republicii). Cu cîteva luni înainte, la 10 noiembrie 1859, se serbase la Sibiu centenarul nașterii lui Schiller (cu care prilej se dezvelise și bustul marelui poet ce se afla în mijlocul pieții). Banchetul festiv avusese loc în saloanele hotelului „Zur ungarischen Krone" unde va locui Odobescu. Reprezentarea la „Arena" a *Hoților* lui Schiller făcea parte din continuarea comemorării poetului german (v. în *Siebenbürger Quartalschrift* din Sibiu 1860, p. 187–188, reproducerea conferinței despre Schiller a lui Grimm).

383_{24} *Doamna Guma* pare a fi soția negustorului român cu acest nume din Sibiu, menționat în corespondența Goleștilor din 1849 (G. Fotino, *Boierii Golești*, col. II, București, 1939, p. 241–242, 261–262). „Pavilionul de dans" de la Junge-Wald fusese inaugurat la 9 februarie 1859 (E. Sigerus, *Chronik der Stadt Hermannstadt*, Hermannstadt, 1930, *s.a.* 1859).

383_{31} *Biserica catolică care e pe piața mare* este Catedrala iezuită din Piața Republicii 2, zidită în 1726.

383_{34} Samuel, baron de *Brukenthal* a fost guvernator al Transilvaniei între 1774 (cu titlul însuși din 1777), pînă în 1787. La inaugurarea sa, în 1817, biblioteca Brukenthal avea 15 972 volume (nu 13 000). Odobescu menționează din muzeul de pictură „cîțiva Tițiani (desigur *Logodna sfintei Ecaterina* atribuit lui Tiziano Vecellio, dar de curînd reatribuit lui Lamberto Lustris, v. Grgo Gamulin, *Contributi al Cinquecento* în *Arte veneta*, 13–14 (1959–1960) și *Ecce Homo*), „o vergină de Murillo" apoi „două portrete de Rembrandt", pînze de Dürer etc., greșit atribuite. El nu putea, firește, dispune la data aceea decît de informațiile ghidului său, Ludwig Neugeboren, date direct sau prin lucrarea sa *Die Gemälde-Galerie des freiherrlichen Brukentalischen Museen in Hermannstadt*, Hermannstadt, 1844. Problema atribuirii tablourilor de la Brukenthal a preocupat specialiști eminenți timp de peste un secol și ea este încă departe de a fi închisă (v. Teodor Ionescu, *Problema identificării tablourilor din Galeria Brukenthal*, în *Muzeul Brukenthal. Studii și comunicări*, 5, Sibiu, 1956; cf. și *The Brukenthal Museum. Fine Arts Gallery*, Bucharest, 1964, p. 9–12, recentele atribuiri ale pînzelor menționate de Odobescu).

384_{5} *Aici se obișnuiesc rochițe pînă la glezne*... Moda imperiului al doilea era, firește, mai răspîndită la București și Sașa, cu rochia ei lungă, „atrăgea privirile tuturor". Opinia publică sibiană se arăta, în orice caz, conservatoare și *Siebenbürger Quartalschrift* publica la 29 martie 1860 versurile satirice:

Was die Crinoline ist?
Weiss ich's? doch ich will versuchen
Mögen auch die Frauen fluchen
Euch zu sagen, was sie ist,

terminînd, cuminte: „*Schön bleibt was natürlich ist* (adică... „rochițe pînă la glezne").

384_{8} *Biserica luterană*, catedrală construită în mai multe perioade începînd din prima jumătate a sec. al XIV-lea și pînă în 1520. *Marele tablou* de lîngă altar este fresca *Răstignirii* zugrăvită de Johannes de Rosenau (1444), restaurată de G. Herman în 1650. Piatra tombală a lui Mihnea pe care Odobescu n-a putut-o vedea este prinsă în perete, în ferula catedralei (v. reproducerea la Al. Dima, *Sibiu*, București, 1940, p. 75).

384_{23} *Teatrul cel închis* era Teatrul municipal, clădit în 1827 după planul unuia vienez (Leopoldstädtertheater), în locul celui construit prin eforturile lui Martin Hochmeister în 1788, ars în 1826. *Teatrul cel vechi* din București, din sala Momolo, era numit astfel în raport cu „Teatrul cel Mare" (după 1877 Teatrul Național) instalat în noua clădire inaugurată în 1852. N-am putut identifica autorii celor două piese menționate de Odobescu, *Un fiu pentru 10 000 de florini* și *33333 de franci*.

384_{29} *Trubaci* (rus.) = trîmbițaș.

384_{34} *Grecescul* este poate C. Cornescu-Greceanu, felicitat pentru ziua de naștere a Elenei *(Lenușica)* viitoarea lui soție?

384_{45} *Locuința parohului* era casa parohială evanghelică din Piața Huet (azi Grivița) nr. 1, cu o inscripție din 1502 (reproducerea portalului la Al. Dima, *op. cit.*, p. 81).

385_{21} *Cughelhupf* (corect *Kugelhupf*) = cozonac copt în forma unui trunchi de con; *lintzentort* (corect *Linzertorte*), tort de șocolată, specialitate de cofetărie din Linz.

385_{30} *Fermenuță* = dim. al lui *fermenea*, haină țărănească scurtă pînă la brîu.

385_{48} *Mănăstirea Cornetul* a fost zidită, potrivit pisaniei, în 1666 (terminată la 30 august acel an, dar menționată și în documente din sec. XVI, v. I. M. Nedea, *Lucruri și fapte din trecutul Schitului Cornetul* (*Vîlcea*) în *Revista istorică română*, 9 (1939), p. 304, n. 1). Informația despre refugiul marelui ban Mareș Băjescu la Cornet este din Radu Popescu (v. *Istoriile domnilor Țării Românești*, ed. C. Grecescu, București, 1963, p. 141–142), dar Mareș nu fugea de Grigore Ghica, cum nota Odobescu, ci de Antonie vodă din Popești. Contribuția la zidire a popii (Stan) din Băjești o deduce autorul din semnătura pisaniei (în slavonă: „Scris-am popa Stan mult păcătosul Băjești"), ceea ce desigur nu e probant. Preotul Constantin Popescu preluase administrația schitului în 1850 păstrînd-o pînă în 1862; el constatase pagubele făcute de armatele ruso-turce în 1848–1849 (cf. și I. M. Neda, *Documente privitoare la schitul Cornet* (*Vîlcea*), p. IV-a, R. Vîlcii, 1937, p. 46). Pisania e publicată de V. Drăghiceanu în *Bul. Com. Mon. Ist.*, 7 (1914), p. 196. Piatra de mormînt va fi a unuia din igumenii nemenționați în documentele păstrate (lista lor I. M. Neda, *Fapte*, p. 311–313). Note în Arhiva Al. Odobescu, mapa I, ms 4.

387_{41} *Grigore* (*nu Scarlat*) *vodă Ghica* a închinat Cornetul mănăstirii Pantelimon de lîngă București, îndată după construirea acesteia, deci după 1750; pomelnicul pe care nu-l găsise Odobescu (din 1761) a fost publicat de V. Brătulescu în *Bul. Com. Mon. Ist.*, 27 (1934), p. 43.

389_{14} *Pichetași* = grăniceri.

389_{20} *Mari de veacuri* = multe veacuri.

389_{43} *La Icoana*, adică la Biserica Icoanei, din București, strada cu același nume. Casa Odobeștilor era peste drum. *Răducanu* este fratele mai mare (cu nouă ani) al lui Ioan Odobescu, cu care acesta a avut cunoscutele litigii pentru averea părintească în 1816 și 1819 (v. notele lui Geo Șerban la ed. sa Al. Odobescu, *Pagini regăsite*, [București], 1965, p. 70).

390_{8} Notele luate de Odobescu la *Cozia* (care formau Caietul III din cele opt cuprinzînd rezultatele călătoriei sale din 1860) nu au fost regăsite. Se pot reconstitui însă ușor cercetările sale la mănăstire : aerul, „foarte vechi și prea bine păstrat”, este vălul liturgic de atlaz violet din 1670–1671, dus la Muzeul Național de antichități, azi la Muzeul de artă din București (*Inscripții medievale ale României*, I, București, 1965, p. 729, nr. 1086) ; cărțile din care Odobescu alesese „cele mai interesante” sînt manuscrisele slave și românești și cărțile aduse de el în septembrie 1861 la Ministerul cultelor, ajunse apoi la Muzeul de antichități de unde trec, în 1908, la Biblioteca Academiei (ex. mss slave 199, 204, 206 etc., descrise de P. P. Panaitescu, *Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei R.P.R.* vol. I, [București], 1959, p. 292, 293, 299–300, 302 ; lista tuturor în dos. 399/1860, f. 475, reprodusă în *anexele* acestui volum). Era firesc ca, trecînd peste odăjdiile lui Nectarie (Moraitul, episcop al Rîmnicului între 1792–1862) atenția lui Odobescu să se fi oprit asupra epitafului din 1395–1396, remarcabilă broderie în stil bizantin pe care o va și prezenta lumii științifice prin studiul publicat în *Древности труды Московского археологического общества*, 4 (1874), p. 1–32.

390_{23} *Harșa* (<turc. *hașa*) = bucată de stofă sau alt material, împodobită cu cusături, care se punea pe cal, sub șa.

390_{32} *Masa lui Traian* : Rest al drumului roman de-a lungul Oltului. „În locul numit *Masa lui Traian* pe lîngă gara Turnu, acolo unde un pinten al stîncii a fost tăiat de calea ferată, se văd spre Olt două praguri săpate în piatră și cu găuri în ele, practicate orizontal pentru fixat bîrnele podului, spre a se realiza un sistem de șosea asemănător cu cel de la Cazane. În înaintarea lor, armatele lui Traian au construit și în Dacia atare drumuri săpate pe jumătate în stîncă” (D. Tudor, *Oltenia romană*, ed. 2-a, București, 1958, p. 49).

390_{39} Socotit „neinteresant” de Odobescu (desigur din cauza prefacerilor din 1846, cînd este și rezugrăvit), *Schitul Turnu* data totuși din 1676, ctitorit de Varlaam mitropolitul Ungrovlahiei. Chilia din stîncă este tot din al XVII-lea veac.

392_{8} *Maria Brătianu*, în călugărie Maximila, fiica marelui clucer Constantin, sora lui Dumitru și Ion Brătianu. A fost stareța mănăstirilor Văleni și Turnu.

392_{11} Despre *Metocul Stînișoarei* v. Gr. Urîțescu, *Mănăstirea Stînișoara*, București, 1943, 127 p.

392_{24} *Pietroiul* cu cruce însemna locul pînă unde le era altădată îngăduit femeilor să se apropie de mănăstire.

392_{30} Construit în 1747 de igumenul Ghenadie Cozianul cu cheltuiala lui Gheorghe vel Clucer, *Schitul Stînișoara*, era reparat recent cînd îl vizita Odobescu (zugrăveala din 1836 ; chiliile refăcute în 1850 ; biserica însăși, arsă în 1788, fusese rezidită în 1818–1820).

392_{44} *Pustnicul* : schitul însuși fusese construit într-o regiune populată cîndva de schimnici plecați din mănăstirea Cozia.

393_{24} Așezare din sec. al XV-lea, rezidită în 1521–1522, avînd, cînd o vizita Odobescu, zugrăveala din 1760, *Ostrovul* era un prețios monument și prin colecția sa de icoane donate de Neagoe Basarab și doamna Despina. Cea remarcată de Odobescu era „Coborîrea de pe cruce” cu chipurile Despinei și al lui Teodosie, din 1522, azi la Muzeul de artă din București (V.Brătulescu, *Icoanele de familie ale lui Neagoe Basarab*, în *Bis. Ort. Rom.*, 79 (1961), p. 782), pe care Trenk o va copia (v. mai departe).

394_{28} *Dezghinuri* (< turc. *dizgin*) : lovituri din frîu sau pinteni pentru supunerea calului.

394_{44} Ctitorie a episcopului Calinic de la Rîmnic, *biserica mare* a Schitului Frăsinei a fost construită între 1860–1863, cu chilii și clopotniță, și zugrăvită de Mișu Popp.

395_{5} *Vechea bisericuță* era o construcție din 1762–1763 așezată pe locul uneia mai vechi, din lemn, datînd din 1720. *Neguțătorii* ctitori erau de fapt doi boieri hagii, Cîrstea Iovipali și Damian fratele său. *Călugărul* cernican care o repară în 1845 era Acachie (*iar de la Cernica*, pentru că de acolo era și episcopul Calinic). *Lunga pisanie* (care nu-i putea fi *ugurlie*, adică spre bine lui Gheorghe Bibescu, datînd din 10 iunie 1848, ajunul Proclamației de la Islaz) e publicată de V. Brătulescu în *Bul. Com. Mon. Ist.*, 26 (1933), p. 86–87.

395_{20} *Sfita* (v. sl.) : veșmînt preoțesc de ceremonial, larg și fără mîneci care se poartă peste celelalte haine.

395_{25} *Izvorul* de la Căciulata-Călimănești a fost descoperit din întîmplare de către doi calugări de la mănăstirea Cozia în 1848. Primele acțiuni pentru protecția „apei puturoase” prin săparea izvorului și apărarea lui de inundațiile Oltului s-au datorat lui Alexandru Golescu-Albul, cunoscutul revoluționar. În 1868 mama sa scria Anei Carol Davilla : „Alexandru nu vrea încă să se hotărască să părăsească micul pîrîu mineral de la Căciulata. Nu-i înțeleg tenacitatea de a rămîne pînă la sfîrșitul lui decembrie singur, închis între cei patru pereți ai unei mănăstiri aproape pustii” [Ostrovul, *n.n.*]. (G. Fotino, *Boierii Golești*, vol. IV, p. 426, nr. 641). El însuși declara însă că ține la „energica stăruință de a duce pînă la capăt o întreprindere atît de folositoare, atît de binefăcătoare, atît de umanitară” (*ibid.*, p. 423, nr. 640). Cura cu apă de Căciulata începuse a se răspîndi în timpul vizitei lui Odobescu, dar cum administrarea sistematică a stațiunii începe abia după secularizare este explicabil faptul că la 1860 o cură la Călimănești-Căciulata era cu totul lipsită de confort.

396_{14} *Chindia lui Socol* cum numise Odobescu, încă din 1857, monumentul ce-i dăduse sugestia unui episod din *Doamna Chiajna* (v. notele noastre la vol. I al acestei ediții, p. 342) nu era altceva decît cula boierilor Bujoreni descrisă astfel de V. Drăghiceanu : „Cula din Bujoreni azi [1931, *n.n.*] e ruinată, lipsindu-i cu totul un etaj ce se află deasupra. Pe dinafară este un dreptunghi [de] 7,50 × 7 m, iar în interior dispoziția camerelor se face după planul acesta [cameră și sală, *n.n.*]. Ferestrele foarte frumos arcuite în *anse de panier* servesc de luminat camerele, pe cînd de metereze strîmte se folosesc stăpînii casei numai în timpuri de restriște. Camerele erau boltite cu o boltă *en berceau*.” (*Monumentele istorice din Oltenia*, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, 24 (1931), p. 127). *Vestitul Troian* era un rest din drumul roman de pe valea Oltului și Odobescu se referă la secțiunea dintre Bujoreni și R. Vîlcea (D. Tudor, *Oltenia romană*, ed. 2-a, București, 1958, p. 47). *Noul minister* al lui Epureanu înlocuia pe acela ultra-liberal al lui Nicolae Golescu (28 mai–5 iulie 1860).

397$_{39}$ *Schitul Goranu*, cu hramul Sf. Îngeri, datînd din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea (v. despre el D. Ionescu, *Schituri și biserici de sat*, București, 1931, p. 54–56).

396$_{39}$ *Schitul Fedeleșoiu* (Fedelesciori, Cetățuia, în com. Dăești, r. Rm. Vîlcea) data din sec. al XVII-lea, ctitorie a lui Grigore Ghica și a doamnei lui Maria, lîngă o mănăstire mai veche : *Cetățuia*, zidită de mitropolitul Varlaam al Ungrovlahiei, care dăduse doamnei moșia Fedelsciori în acest scop, la 1673. Construcția o încheie Varlaam în 1700. *Popa Alexandru (Alecu)*, de la biserica Sf. Sava din București fusese între 1853–1856 îngrijitor la Cornetul (I. M. Neda, *op. cit.*, p. 313). Nota despre Fedeleșoiu se păstrează în Arhiva Al. Odobescu, mapa I, ms 4.

396$_{49}$ *Acele vechi icoane ce reprezintă familia lui Neagoe voievod închinîndu-se la deosebiți sfinți* erau : „Sf. Nicolae" (1517), azi la Muzeul Patriarhiei ; „Coborîrea de pe cruce" (c. 1522, v. și mai sus) „Sf. Simion și Sf. Sava" (după 1522), amîndouă la Muzeul de artă din București (v. despre toate V. Brătulescu, *Icoanele de familie ale lui Neagoe Basarab*, în *Bis. Ort. Rom.*, 79 (1961), p. 776–777, 779–782). Existența unei vechi cetăți romane la Ostrov, cu numele *Sergidava* nu a fost confirmată de cercetările arheologice pînă acum, dar credința locală era justificată de așezarea Ostrovului chiar pe drumul lui Traian, într-o regiune bogată în castre și alte urme romane. Informația apare în studiul lui Ion Ghica, *Dacia vechiă* din *Revista română*, 1 (1861), p. 422 : „*Sergidava* : după Seibert, era d-asupra orașului Rîmnic, în insula Oltului, acolo unde s-a găsit inscripția în care se pomenește de comuna *Sergidavensis*". Despre vechimea schitului Ostrov, v. mai sus.

397$_{19}$ *Nevasta Pleșoianului*, Alexandrina Brătianu, v. mai sus. Atitudinea Sașei putea supăra cu atît mai mult cu cît la 9 iulie, împreună cu Alexandru, trecuseră pe la familia Pleșoianu, la Șuici.

397$_{22}$ Silit de împrejurări să amîne excursiile la cele șase schituri menționate, Odobescu le va vizita între 26 și 29 iulie (v. mai departe).

397$_{46}$ *Schitul Inotești* va fi cercetat la 24 iulie (v. mai jos). Pentru *Cîmpul Troianului*, v. mai sus.

398$_{27}$ Pentru toate aceste mănăstiri și schituri, v. mai departe.

398$_{35}$ *Mănăstirea Șerbănești* (din. com. Ștefănești, satul Șerbănești, r. Drăgășani) zidită în 1746 de Matei Morunglăveanul sîn Dumitrașco, zugrăvită în 1753, fostă metoh al mănăstirii Pantelimon. Referințe la N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 342. Note în Arhiva Al. Odobescu, mapa I, ms 4. *Catolicească* nu se poate referi nici la rit, nici la aspectul general. Este vorba poate de organizarea mănăstirii potrivit „vieții de obște".

398$_{38}$ *Colonelul Pavel Zăgănescu* (1815–1896). Ca locotenent, la 13 septembrie 1848 a fost comandantul pompierilor în lupta din Dealul Spirei contra trupelor turcești venite să reprime revoluția. Din 1859, cu gradul de colonel, organizează trupele de grăniceri.

399$_{1}$ *Mănăstirea Stănești* (în prezent biserica satului Lungești), ctitorie a boierilor Buzești (Mogoș banul, Mogoș spătarul, fiul său, și Giura logofătul) din 1536–1537, refăcută de aceeași familie la începutul sec. al XVII-lea, cu adăugiri de la sfîrșitul sec. al XVIII-lea. A fost închinată Patriarhiei din Alexandria, împreună cu biserica Zlătari din București, căreia-i aparținea. În afara clădirii bine păstrate, a picturii, a tîmplei remarcabile, mănăstirea oferea interesul unei prețioase relicve, mormîntul lui Stroe Buzescu, căpitanul lui Mihai Viteazul și eroul luptei cu cumnatul hanului tătar la Teiușani, cîntată de Bolintineanu și Aricescu. Piatra de mormînt cu lunga inscripție a stolnicesei Sima, relatînd lupta din 13 septembrie 1602, victoria și împrejurările morții soțului său, cu o curioasă reprezentare a luptei însăși, trebuie să fi întețit mînia lui Odobescu împotriva călugărilor străini care lăsaseră Stăneștii în paragină. De aci și hotărîrea de a lupta pentru secularizarea mănăstirilor închinate pe care o pregătea guvernarea lui Alexandru Ioan Cuza. Despre Stănești Odobescu va publica o notă cu acest titlu în *Columna lui Traian*, 1 (1873), p. 206–208 ; v. de același, *Antichitățile județului Romanați*, București, 1878, p. 51 și 130).

399$_{23}$ *Mănăstirea Mamul*, com. Lungești, r. Drăgășani, construită în 1696 de Constantin Brîncoveanu pe locul unei biserici de lemn din sec. al XVI-lea. Odobescu nu putuse vedea zugrăveala din 1699, acoperită de una nouă în 1842–1843. Uritul turn de lemn fusese tot atunci adaus de stareța Meletina.

399$_{31}$ *Adolf* (*Cantacuzino*), *Oton* (*Șuțu*) v. mai sus.

399$_{40}$ Neînțelegerea lui Odobescu pentru arhitectura brîncovenească este ciudată, dar ea concordă cu alte două fapte : lipsa aproape totală de aprecieri asupra *frumuseții* vechilor monumente vizitate (ca, de exemplu, observațiile asupra pitorescului naturii) și rolul său, cum știm regretabil, în afacerea reconstituirilor de monumente încredințate lui Lecomte du Noüy.

399$_{48}$ *Mehadia* : Pregătindu-se de călătoria în Argeș și Vîlcea, Odobescu ceruse, la 2 iunie 1860, Ministerului cultelor și instrucției publice și un pașaport „spre a trece în Transilvania și în Banat, pînă la Sibiu, Hațeg și Mehadia, unde nu voi sta mai mult de cîteva zile" (v. A. Sacerdoțeanu, *Cercetări istorice și pitorești prin mînăstirile noastre acum optzeci de ani*, în *Arhiva românească*, 6 (1941), p. 355, nr. 8). Intenția unei călătorii la Mehadia apare de cîteva ori în jurnal ; atracția trebuie să fi fost băile (Herculane), care-l interesează pe Odobescu și în Oltenia, la Călimănești sau Ocnele Mari și urmele romane din localitate. O legendă a băilor Herculane, în limba franceză, în Arhiva Al. Odobescu, mapa I, ms 16.

400$_{2}$ *Schitul Dobrușa*, din com. Zlătărei, satul Dobrușa, r. Drăgășani, a cărui ctitorie a fost atribuită marelui postelnic Stanciu Dobruș, în 1558–1560 (dar menționat în documente încă din 1520), reparat în 1701–1702, zugrăvit în 1771.

400$_{8}$ *Vechea șosea romană*, așa-numitul „drum al Oltului", urmînd, de la Romula și pînă în Transilvania malul drept al rîului, este și azi ușor de urmărit pînă la Rîmnicul Vîlcea. Odobescu a văzut aici secțiunea care trece prin marginea răsăriteană a satului Drăgășani (v. D. Tudor, *Oltenia romană*, ed. 2-a, p. 45–47).

400$_{9}$ Schitul *Troianul* din Rîmnicul Vîlcea, datînd din sec. al XVIII-lea, refăcut în 1840–1843, fost metoh al mănăstirilor Cozia și Hurezi. *Hrisant* este cunoscutul arhimandrit al M-rii Hurezul la începutul sec. al XIX-lea (despre care v. Gabriel Cocora, *Alte știri despre arhimandritul Hrisant Hurezeanu*, în *Mitropolia Olteniei*, 15 (1963), nr. 9–10, p. 729–

—793). *Schitul Inoteşti* (Inăteşti), din Rîmnicul Vîlcea, datînd din sec. al XVIII-lea, are două biserici : Buna Vestire, din 1751 şi Sf. Gheorghe din 1756.

400_{15} *Episcopul* Rîmnicului pe care l-a vizitat Odobescu era Calinic de la Cernica (între 14 septembrie 1850 şi aprilie 1868, cînd moare). Personalitatea deosebită, era firesc ca Odobescu să-l fi vizitat şi să fi notat „ce fel e episcopul", note din nefericire pierdute.

400_{15} *Istoria Episcopiei, nenorocirile ei* rezumă probabil pisania bisericii episcopale zidită în 1856 de episcopul Calinic, în care se menţionează arderea bisericii în 1735 în timpul războiului austro-turc, stricarea ei pînă în 1847 cînd arde din nou, pagubele de atunci şi refacerea de către Calinic. *Pomelnicul* pe care Odobescu îl va copia, probabil (cf. menţiune mai departe) este publicat de At. Mironescu, *Sfînta episcopie a Rîmnicului Noul Severin în trecut şi acum*, Bucureşti, 1906, p. 243—266. Tot acolo date despre „Crucea lui Antonie vodă" (din Popeşti, 1669—1672), probabil eroare pentru „Crucea lui Constandin Şerban vodă" din via episcopiei, datînd din 1656 (p. 232—233).

400_{17} Schitul *Cetăţuia* din Rîmnicul Vîlcea, ctitorie din 1677—1680 a mitropolitului Teodosie Veştemeanul. La data cînd îl vizita Odobescu era recent reparat (1850—1853) de o manieră, cum observă călătorul, „stupidă". Descrierea schitului în notele din Arhiva Al. Odobescu, mapa I, ms 5.

400_{19} *Ulteni* : Schitul Olteni din Rîmnicul Vîlcea, fost sediu al episcopiei din Rîmnic, clădit în 1580—1590, cu adausuri şi zugrăveli ulterioare. *Radu de la Afumaţi* a căzut victima unui complot boieresc în 1528, în biserica schitului Cetăţuia, dar după legendă (consemnată şi în *Marele dicţionar geografic al României*, vol. IV, Bucureşti, 1901, p. 564) locul asasinatului ar fi fost biserica din Olteni. *Crucea din răspîntia satului* este cea menţionată într-o listă de la Arhivele Statului (Administrative noi, 3727/1832, publicată de I. Vîrtosu, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, 26 (1933), p. 134) drept „o cruce de piatră ce este la faţa drumului, în satu Olteni... în leat 7191 (= 1683)".

400_{23} *Bărăţia* : Mănăstirea franciscanilor din Rîmnicul Vîlcea, ruinată pe la mijlocul sec. al XVII-lea şi reclădită în 1723 (referinţe la N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 288).

400_{24} *Barbu Persiceanu* : probabil paharnicul Barbu Prisăceanu, fost preşedinte de tribunal la Slatina şi membru al Curţii de Apel din Craiova, căsătorit cu Ecaterina Bălăceanu (n. 1897), cf. Şt. D. Grecianu, *Genealogiile documentate*, vol. I, Bucureşti, 1913, p. 177.

400_{27} *Arhanghelul, schit grecesc*, mănăstire în Rîmnicul Vîlcea, lîngă Olt, cu hramul Sf. Arhanghel Mihail, datînd din sec. al XV-lea sau începutul sec. al XVI-lea, refăcut în 1725, cu reparaţii din 1811—1817, închinat patriarhiei din Alexandria. Odobescu va scrie despre schit în *Columna lui Traian*, 1 (1873), p. 208 : *Schitul Arhanghelu, districtul Vîlcea.*

400_{28} *Satul Păuşeşti de Măglaşi*, astăzi Păuşeşti-Măglaşi, r. Rm. Vîlcea. *Măglaş* (arhaism) = „săpător de sare". *Biserica cea surpată* : dintre cele trei biserici din sat Odobescu se referă la cea cu hramul Sf. Nicolae, clădită în 1778 de Popa Ion şi alţi ctitori, surpată de cutremur şi rezidită „mai în deal", cum scrie în pisania nouă, în 1824, de Dincă din Ciauş Ştefan ; este un frumos exemplu de veche arhitectură românească.

400_{30} *Sărăcineşti* : mănăstire în com. Păuşeşti-Măglaşi, zidită în 1687 de Tănase Sărăcinescu şi episcopul Ştefan al Rîmnicului, zugrăvită în 1717—1718, cu chiliile refăcute după cutremurul din 1838. Cînd o vizita Odobescu era metoh al episcopiei Rîmnicului.

400_{31} *Schitul Iezerul* de la Băile Olăneşti, satul Cheia, clădit în sec. al XV-lea, refăcut în sec. al XVI-lea şi 1715, ars în 1734, reparat. Drumul spre schit trece prin *satul Cheia*, cunoscut prin izvoarele cu apă sulfuroasă, avînd şi o biserică din 1779, apoi însoţeşte valea strîmtă a rîului Cheia prin cheile acestuia, traversîndu-i în mai multe locuri cursul cotit. *Fondatorii* schitului, ar fi după cele mai vechi documente „strămoşii lui Radu cel mare" (document din 1501), apoi Mircea Ciobanul şi Doamna Chiajna, în sfîrşit ieromonahul Nicolae sin Nicoli din Teiuşi (pisania din 1715). *Peştera lui Antonie* este o scorbură în piatră la doi km mai sus de schit, în pădure, cioplită de schimnicul care zace sub o lespede prăbuşită din mal ; capelă în stîncă şi inscripţie slavonă ştearsă. *Peştera lui Pahomie* este de fapt un schit, azi ruinat, pe partea dreaptă a rîului Cheia, la nord-vest de mănăstire.

400_{37} *Satul Cheia*, vezi mai sus.

400_{41} *Schitul Jgheab*, din com. Zmeurătu, r. Rm. Vîlcea, datează, după tradiţie, din sec. XIV—XV, dar construcţia actuală este aceea din 1640, reparată în 1827 şi mai recent.

400_{42} *Schitul Comanca* (— de Munte), din com. Muereasca, satul Comanca, r. Rm. Vîlcea, zidit în 1736 de ieromonahul Pahomie Bujoreanul.

400_{42} *Olăneşti* : Apele minerale de la Olăneşti erau menţionate în hrisoave încă din 1760. Analize făcuseră dr. C. Siller în 1830 şi chimiştii P. Poenaru şi Alexe Marin în 1853. La data cînd o vizita Odobescu, amenajarea staţiunii era destul de primitivă, dar ea a atras atenţia călătorului mai mult decît Călimăneşti. Prin *Biserica din Olăneşti*, Odobescu, se va fi referit la cea mai veche, Sf. Nicolae, zidită în 1718, de Drăghici căpitanul Olănescu, cu o frumoasă uşă sculptată din 1729. Despre o cetate veche la Olăneşti v. notele din Arhiva Al. Odobescu, mapa I, ms. 5.

401_{3} *Tîrgu-Ocna* : Ocnele mari. Biserica domnească este ctitorită în 1676—1677 de jupan Statie, vistierul Ocnei, zugrăvită în 1718.

401_{4} *Schitul Titireciul* (lîngă dealul Titireciul sau Ungureanul, la vest de Ocnele mari, pe dreapta Rîului Sărat), datînd din sec. al XVI-lea, a fost rezidit de vel spătarul Mihai Cantacuzino în 1680 şi zugrăvită în 1746. Pentru istoric, igumeni (şi *Silvan*), inclusiv *Hrisovul lui Duca vodă* (document din 22 ianuarie 1674, azi la Academie), v. Tit Simedrea, *Mănăstirea Titireciu*, în *Glasul Bisericii*, 1963, p. 468—501. Note în Arhiva Al. Odobescu, mapa I, ms 4.

401_{8} *Ocna sistematică* vizitată de Odobescu relevă şi curiozitatea sa în alte direcţii decît arta şi arheologia. *Băile* erau cunoscute şi folosite încă din 1833, dar amenajarea staţiunii era modestă.

401_{13} *Slătioara:* Mănăstirea Slătioarele sau Slătineanca din Ocnele Mari, zidită în 1568—1577, reparată între 1632—1654 și zugrăvită în 1796. Credincios unuia din scopurile vizitei sale, Odobescu notează și informații privind proprietățile schitului și împrejurările închinărilor, depinzînd desigur, adesea, de buna sau reaua credință a informatorilor săi.

401_{15} *Govora* : Mănăstirea Govora, com. Buleta, r. Rm. Vîlcea, ctitorie din sec. al XIV-lea — al XV-lea, refăcută înainte de 1496, din nou refăcută și zugrăvită în 1701—1702. Vechi centru de cultură, în care a funcționat o tiparniță în sec. al XVII-lea (aci s-a tipărit *Psaltirea* în 1637, *Pravila* în 1640 și *Evanghelia învățătoare* în 1642). Este firesc ca Odobescu să-i fi acordat mai multă atenție, publicînd apoi, în *Buletinul Instrucțiunii Publice*, 2 (1867—1868), p. 145—147, un *Buletin arheologic. Govora, districtul Vîlcea*, la care trimitem pentru detalierea notelor. Vezi *Pomelnicul mănăstirii Govora*, copiat de Odobescu și descrierea monumentului, în Arhiva Al. Odobescu mapa I, ms 4.

401_{19} *Mănăstirea Dintr-un lemn*, v. mai departe.

401_{24} *Jghiab*, *Pătrunsa*, v. mai jos.

145. *Schitul Pătrunsa*, din com. Bărbătești, r. Rm. Vîlcea, clădit probabil între 1735—1749, refăcut în 1840.

403_{10} *Schitul vechi* vecin, cunoscut de Odobescu din relatările țăranilor, ruină în 1860, este Schitul Pahomie, clădit se pare în 1694 de Papa Pîrșcoveanul Postelnicul (în călugărie Pahomie), iar nu „de o doamnă”.

403_{24} *Schitul Dobriceni*, între Bărbătești și Cacova, zidit în 1709—1710 de igumenul Ștefan, deteriorat încă din 1826 (v. D. Cristescu, *Arnota*, Rm. Vîlcii, 1937, p. 90), ruinat pe vremea lui Odobescu, care-i publică pisania în articolul *Arnota* din *Atheneul român*, 2 (1868—1869), p. 22. Note despre schit în Arhiva Al. Odobescu, mapa I, ms 4.

403_{40} *Schitul Jgheabu*, v. mai sus.

404_{16} *Anticari* în sens de „istorici”, cercetători de „antichități”.

404_{27} Cp. *Doamna Chiajna*, în ediția de față, vol. I, p. 113—114.

404_{34} *Rucavițele* de la mănăstirea Govora, menționate și mai sus ca datînd din timpul lui (Vlad) Vintilă vodă (1532—1535). Odobescu le descria ca foarte frumoase (v. Arhiva Al. Odobescu, mapa I, ms 4 ; tot acolo o listă de cărți ale mănăstirii).

404_{35} *Bisericuța de lemn din deal*, sau a cimitirului mănăstirii Dintr-un lemn datează din 1814. Lăcașul inițial, ars, era atribuit de legendă Ancuței, fata Doamnei Chiajna. Odobescu menționează pe ctitorul recent care o prefăcuse. Numele lipsă din manuscris era al boierului Socoteanu, tatăl lui Bica Socoteanu, mamă a *Lahovăreștilor din Rîmnicul Vîlcii*, între care Alexandru Lahovari, cunoscutul om politic (1841—1897) sau Gheorghe Lahovari, cel care, împreună cu Al. Odobescu, Gr. Tocilescu și alții a fondat în 1875 Societatea română de geografie (informații de la George D. Florescu).

406_{38} *Icoane din biserica de jos* : Biserica de jos este aceea a mănăstirii Dintr-un lemn clădită în 1634—1635 de Matei Basarab pe locul uneia din lemn, mărită și zugrăvită de Ștefan Cantacuzino în 1715, reparată în 1837. De la mănăstirea Dintr-un lemn au fost aduse la București icoana Pantocratorului, a Sfinților Apostoli și niște stîlpi de tîmplă, toate piesele datate de la sfîrșitul sec. al XVII-lea (V. Drăghiceanu, *Catalogul colecțiunilor*

Comisiunii monumentelor istorice, București, 1913, p. 59, 84, 126). Pentru *Gorunul cel mare* de care e legată legenda *icoanei Maicii Domnului* și icoana însăși v. notele noastre la *Doamna Chiajna*, în ediția de față, vol. I, p. 344—345.

404_{48} *Cîrjaliul* : Osman Pasvan-Oglu, pașă de Vidin care sub domnia lui Alexandru Moruzi (1793—1796) provoacă în Oltenia tuburări ce vor dura mai bine de doisprezece ani, în fruntea unui corp de ieniceri devotați şi de „cîrjalii” (turc. *kirjali* = „haiduc”, „tîlhar”).

406_{4} *Schitul Surpatele*, mănăstire datînd de la începutul sec. al XVI-lea, refăcută (cf. pisania din 1706) de boierii Buzești, reparată în sec. al XVII-lea și reclădită în 1703—1706 de Maria, doamna lui Constantin Brîncoveanu. Dintre odoarele daruite de Maria doamna, v. anafornița de argint din 1707 și *Evangheliarul* greco-român (1693) îmbrăcat în argint aurit din 1707—1708, descrise în *Inscripții medievale ale României*, vol. I, p. 618, nr. 858, și p. 643, nr. 905.

406_{11} *Evanghelia îmbrăcată cu argint poleit*, din 1682, ferecată în 1685, pe cînd Brîncoveanu era vel-spătar (azi la Muzeul de artă din București, v. *Inscripții medievale*, vol. I, p. 638, nr. 896). *Serasir* (turc. *seraser*) = brocart, stofă țesută cu fir de aur ; *sangulie* = pînză foarte fină, maramă.

406_{16} *Brîncoveanul* = Grigore Basarab Brîncoveanu (1827—1886), fiul lui George Bibescu.

406_{31} *Mormintele lui George Cantacuzino* : pluralul este explicat de faptul că la Dintr-un lemn erau îngropați trei Cantacuzini : Maria, doamna lui Șerban vodă, moartă pe la 1724, fiul său Gheorghe Cantacuzino, mort la Sibiu în 1739 și fiul acestuia Iordache (V. N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, vol. II, p. 110—111).

406_{36} *Manoilești*, sat lîngă Genuneni, r. Hurez, unde se afla un schit zidit în 1683—1684 de Papa (Pahomie) Pîrșcoveanul. Pisania și o sumară descriere de Al. Odobescu, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, 1 (1908), p. 105—106. *Cartea cu stampa doameni Elena a lui Matei Basarab* poate fi un exemplar din *Imitarea lui Hristos*, trad. slavonă de Udriște Năsturel, tipărită la M-rea Dealului în 1647 sau din *Triod-Penticostar*, Tîrgoviște 1649. Amîndouă edițiile au pe foaia de titlu (verso) stema Țării Românești cu numele doamnei Elina în caractere tipografice ucrainene (v. reproducerea la I. Bianu și N. Hodoş, *Bibliografie românească veche*, vol. I, București, 1903, p. 172). Odobescu văzuse probabil a doua carte, din care un exemplar a intrat apoi în colecțiile Muzeului de antichități (azi la Biblioteca Academiei).

406_{46} *Aureolă* boreală : inadvertență pentru „auroră boreală”.

406_{47} *Mănăstirea Bistrița*, r. Hurez, datînd de la sfîrșitul sec. XV, refăcută după 1510 de familia boierilor Buzești, reparată în 1683, dărîmată în 1845 și rezidită într-un stil nefericit în 1846—1855. Mănăstirea Bistrița a fost monumentul care a satisfăcut cel mai mult setea lui Odobescu de „antichități”, de aceea i-a și acordat o deosebită atenție în studiile sale ulterioare publicate în *Revista română*. Poate acestui interes i se datorează şi salvarea caietului 4 (cuprinzînd notele luate la Bistrița) din cele opt rodul călătoriei din 1860, caiet care, reținîndu-l pentru studiile sale, n-a pierit din arhiva Ministerului Cultelor ca celelalte. Datele culese de Odobescu se găsesc în ms rom. 3265 al Bibliotecii Academiei, din care cap. III

(*Pomelnic. Manuscripte. Cărți tipărite*) este publicat în anexele acestui volum. *Clopotului mic, nedescrifrabil*, Odobescu îi încearcă totuși transcrierea inscripției (v. ms rom. 3265 al Bibliotecii Academiei, f. 8).

408_{10} *Sicriul Sfîntului* : Racla cu moaștele Sf. Grigorie Decapolitul, ascet și mărturisitor din Isauria (sec. al VII-lea), aduse la mănăstirea Bistrița de Barbu Craiovescu și așezate într-o raclă (care se afla în 1860, ca și azi, în partea stîngă a naosului, deci „în advonul muierilor"). Este *sicriul* desenat de Trenk. Odobescu folosește forma *advon* pentru „amvon" (cf. și ms rom. 3265 al Bibliotecii Academiei f. 6. Racla este descrisă *ibid.*, f. 10–11).

408_{18} *Evanghelia manuscrisă* : *Tetravanghelul* din 1537 cu inițiale și frontispicii „minunat desemnate cu aur și colori" pe care Odobescu îl va descrie în studiul *Despre unele manuscripte și cărți tipărite aflate în monastirea Bistrița* (v. în acest volum, p. 134).

408_{26} *Cărțile interesante* : v. lista lor în anexele acestui volum, p. 413.

408_{28} *Peștera cea veche* avea două biserici, descrise de Odobescu în studiul mai sus citat (cf. p. 112 și urm. ; v. și notele din Arhiva Al. Odobescn, mapa I, ms 5). *Piatra de lapte* este desigur o stalactită.

408_{34} *Păstrarea urmelor* : Odobescu notează tradiții privind pe unul din anahoreții care viețuise în peșteră, a cărui faimă atrăsese pe generalul Pavel Kiselev în cursul călătoriei întreprinse pe la mănăstirile oltene. În ms rom 3265 el numește pe „cel din urmă călugăr" care a viețuit în peșteră pînă la incendiul din 1828, schimnicul Ilarion, dar vizita lui Kiselev fusese ulterioară acestui an. Este greu de stabilit dacă fraza : *Mucă, mucă* ... este a bătrînei care-i laudă pelerinajul la peșteră sau reflecția sa privind succesul vizitei la Bistrița care îi furnizase nu numai bogate informații de arheologie medievală, dar și tradiții, legende, notate la fel de atent.

408_{41} Urma vizitei lui Odobescu la biserica bolniței Bistriții (ctitoria lui Barbu Craiovescu) se păstrează : semnătura sa zgîriată pe fresca din pridvor, în stînga, căreia-i copiase pisania, publicată în *Bul. Com. mon. ist.*, 1 (1908), p. 101.

Cu însemnările despre mănăstirea Bistrița se încheie ceea ce s-a păstrat din jurnalul de călătorie din 1860 al lui Odobescu. Notele din Arhiva Al. Odobescu, mapa I, ms 4, articolele sale citate mai sus, rapoartele pe care le reproducem în *Anexe*, precum și desenele lui Trenk păstrate la Muzeul de artă din București arată că excursia științifică a continuat la schitul Păpușa, mănăstirile Arnota și Horezu.

ANEXE

POMELNIC, MANUSCRIPTE, CĂRȚI TIPĂRITE

Între manuscrisele lui Al. Odobescu aflate la Cabinetul de manuscrise – carte rară al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România se găsește și manuscrisul rom. 3265, de 53 file intitulat : *Relație despre anticuitățile ce se aflu în mănăstirile din districtele Argeșul și Vîlcea* prezentat onorabilului Minister al cultelor și al instrucției publice din Țara Românească de A. I. Odobescu, comisar însărcinat cu această cercetare la anul 1860, iunie și iulie. *Partea IV Mănăstirea Bistrița și schiturile ei. Bistrița* (Județul Vălcea ; plaiul Cozii).

Odobescu proiectase să întocmească opt rapoarte asupra locurilor vizitate, rapoarte din care nu a realizat și predat ministerului decît patru : *IV Bistrița, VI Arnota și Govora, VII mănăstirile spitalelor, VIII mănăstirile închinate.* Nu se cunoaște decît manuscrisul părței a IV-a care este împărțită în patru capitole :

I *Inscripții, obiecte ctitoricești, moaște sfinte.*
II *Odoare, vase, odăjdii.*
III *Pomelnic, manuscripte, cărți tipărite.*
IV *Schituri și metoașe ale Bistriței.*

Manuscrisul este scris cu caractere latine, titlurile pieselor descrise și inscripțiile sînt cu caractere chirilice. Primul capitol a fost publicat de Odobescu în *Buletinul Instrucțiunei publice*, an. I, octombrie 1865, p. 137–143, sub titlul *Antichități eclesiastice.*

Capitolul al patrulea a fost publicat postum sub titlul : *Schiturile și metoașele mănăstirii Bistrița din Vîlcea* în *Buletinul Comisiunii Monumentelor istorice*, iulie-septembrie, 1908, p. 101–106.

Publicăm în *Anexe* capitolul III (p. 30–36) referitor la biblioteca de la mănăstirea Bistrița, întrucît aceste note stau la baza marelui studiu publicat de Odobescu în *Revista română*, 1861–1862, *Despre unele manuscripte și cărți tipărite, aflate în mănăstirea Bistrița*[1], studiu reluat sub altă formă în ediția definitivă *Scrieri literare și istorice* din 1887[2], care s-au reeditat în ediția de față.

Restul de capitole din domeniul arheologiei medievale se vor publica la locul cuvenit[3].

---

[1] Cf. aici p. 110–173 și 538–541.
[2] Cf. aici p. 174–184 și 557–563.
[3] Cf. aici p. XIII.

Împreună cu manuscrisul *Insemnărilor despre monumentele istorice din județul Argeș și Vîlcea*[1], sînt singurele manuscrise care se păstrează din decada 1860—1870 a scrierilor lui Odobescu. Fiind scris cu caractere latine, manuscrisul prezintă interes pentru cercetătorii limbii scriitorului, de aceea a fost transcris cît mai aproape de textul original, respectîndu-se totuși normele stabilite pentru ediția de față. Toate titlurile manuscriselor și cărților sînt scrise în text cu caractere chirilice, ele au fost transcrise cu caractere latine, rămînînd în chirilice numai titlurile slave, cărora Odobescu le dă și traducerea.

În manuscris titlurile sînt numerotate, ulterior, pe margini, cu cerneală roșie, de la numărul 1 la numărul 40, numerotarea nu a mai fost reprodusă în ediție[2].

NOTE

Pentru împrejurările redactării descrierii acestor piese cercetate în 1860 la mănăstirea Bistrița, v. mai sus, nota editorului, p. 667.

411_{3} Un pomelnic al mănăstirii Bistrița din care lipsesc tocmai 6—7 zile în care trebuie să fi fost numele ctitorilor a publicat Pr. Teodor Bălășel în articolul *Un manuscris din 1798 al lui Dionisie Eclesiarhul* în *Arhivele Olteniei*, 15 (1936), p. 100—106.

413_{8} *Psaltire slovonească* : este vorba de *Psaltirea comentată de Branco Mladenovici* (1346) studiată de Odobescu în articolul cu acest titlu (v. în ed. de față, p.114 și urm.).

413_{13} Ștefan Dușan a domnit între 1331—1335 (greșit : *1336—1356*).

413_{14} *Evanghelie slavonă scrisă pe pergament* : Este un exemplar de lux din *Tetravanghelul slav* din 1512 tipărit de Macarie, în prezent la Biblioteca Academiei. Odobescu îl va menționa și în articolul *Prima tipografie din Țara Românească* (în această ed., p. 150).

Avînd frontispiciile și inițialele mari colorate de mînă și unele cuvinte în roșu retușate de asemenea de mînă, „în multe cărți evangeliarul are aspectul unui manuscris" (I. Bianu și N. Hodoș, *Bibliografia românească veche* [*BRV*], t. I, Buc., 1903, p. 20).

413_{19} *Evanghelie slavonă* : Este *Evangheliarul postelnicului Marcea*, descris de Odobescu în articolul *Trei Tetraevanghelii slavone scrise de mînă* (v. mai sus, p. 134).

413_{22} *Evanghelie slavonă* : Este *Tetravanghelul de la Bistrița din 1537*, descris de Odobescu în același articol (v. p. 134).

413_{31} *Evanghelie sîrbească* : este o *evanghelie slavonă* din sec. al XVI-lea scrisă pe hîrtie, îmbrăcată în argint aurit în 1642 din porunca lui Matei Basarab (v. Brătulescu, *Miniaturi și manuscrise din Muzeul de artă religioasă*, Buc., 1939, p. 109 și pl. LXIV ; *Inscripții medievale*, vol. I, p. 631, nr. 885).

413_{33} *Carte scrisă pe hîrtie* : este vorba de ms slav 286 al Bibliotecii Academiei (*Sintagma lui Matei Vlastares* în traducere slavă) descris de P. P. Panaitescu în : *Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei R.P.R.*, Buc., 1959, p. 383—385. În traducere de îndreptat : *așezată* (dăruită de kneaghina Despina) ; *viind în ea* (cuvinte în plus), *și celelalte* (de peste munți și a altora).

413_{43} *Traiul și viața* este cunoscutul manuscris al *Vieții Sfinților Varlaam și Ioasaf* cu text slav și românesc în traducerea lui Udriște Năsturel, fost la Muzeul de Antichități (astăzi la Biblioteca Academiei, ms rom. 2470). În 1881 Ministerul cultelor și instrucțiunii a întreprins tipărirea lui sub conducerea lui A. Odobescu, dar din ediție n-au fost trase decît zece coli. V. descrierea în : *Vieața sființilor Varlaam și Ioasaf tradusă din limba elenă la anul 1648 de Udriște Năsturel de Fierăști al doilea logofăt*, ed. P. V. Năsturel, Buc., 1904, XIII—XVI (și fasc. la p. XIV).

413_{45} *Evanghelie manuscrisă slovenească* : Odobescu descrie o pagină ilustrată din acest manuscris, în prezent dispărută, în articolul citat mai sus (v. p. 137).

415_{5} *Viața prea cuviosului părintelui nostru Nifon* este ms rom. 2462 al Bibliotecii Academiei din 1691. Numele copistului este *Nicolae*, nu Nectarie. Elementele din descriere sînt reproduse după o notă de la f. 173^{v}—174^{r} . Un fragment a publicat M. Gaster, în *Chrestomathie română*, vol. I, Leipzig-Buc., 1891, p. 287—289.

415_{9} *Carte scrisă de mînă* : manuscris miscelaneu păstrat la Biblioteca Academiei (ms. rom. 2456) datat circa 1705, din care a publicat fragmente M. Gaster, *Chrestomathie română*, vol. I, p. 350—357.

415_{22} *Oglinda bogoslovii* : ms rom. 2633 al Bibliotecii Academiei datat 1777 în însemnarea de la f. 144^{v} a lui Sofronie arhimandritul Coziei.

415_{30} *Chita florilor* de logofătul Mihalcea Litterati, se păstrează la Biblioteca Academiei (ms rom. 2648). Prefața a fost publicată în *Biserica Ortodoxă Română*, 29 (1905—1906), p. 779.

415_{37} *Carte slavonească cuprinzînd liturghia sfîntului Grigorie* : exemplar incomplet din *Liturghierul lui Macarie*, din 1508. Este prima descriere făcută de un cercetător român acestei tipărituri (v. Angela și Alexandru Duțu, *Începutul tiparului în Țara Românească. Indice bibliografic*, în *Liturghierul lui Macarie, 1508*, Buc., [1961], p. LXXII), descriere pe care Odobescu o reia în articolul *Prima tipografie din Țara Românească* (v. p. 150). Pentru ipotezele lui Odobescu, v. comentariile noastre).

416_{24} *Mineu peste tot anul* : exemplar din *Mineiul slav* din 1536 (v. *Prima tipografie*, p. 154).

416_{40} *Psaltire tipărită la Brașov* : Exemplar din *Psaltirea tradusă românește de diaconul Coresi* în 1577, descrisă de Odobescu în articolul cu acest titlu (v. p. 174 și urm.).

416_{46} Fila cumpărată de la maiorul Pappazoglu făcea parte dintr-un *Molitvenic slav* din 1545. V. *Prima tipografie*, p. 150 și comentariile noastre. O reproducere, a filei, de H. Trenk, a publicat Odobescu în *Revista română*, 1 (1861), p. 820—821.

417_{12} Pentru cărțile descrise mai departe v. *Хронологический указатель славяно-русских книг церковной печати с 1491 до 1864*, Москва, 1871. Exemplarele luate de Odobescu de la mănăstirea Bistrița se găsesc azi la Biblioteca Academiei. Pentru Schitul de sub Piatră (Costești), vezi mai sus.

---

[1] Cf. aici p. 361 și p. 641—643.

[2] O altă contribuție la bibliografia literaturii române aduce Odobescu în scrisoarea adresată lui A. Papiu Ilarian, publicată în *Analele societății literare* apoi în ediția S.L.I. (1887) sub titlul *Mișcarea literară din Țara Românească în secolul al XVIII-lea.* Ea va fi editată într-un volum, legată de activitatea lui Odobescu la Academie.

417_{26} *Antologhion... tipàrit în mănăstirea de la Cîmpulung* : v. descrierea (făcută chiar după exemplarul adus de Odobescu la Muzeul de antichităţi, în prezent la Biblioteca Academiei), în *BRV*, t. I, p. 128—136, nr. 44.

417_{31} *Evanghelie învăţătoare* : cartea datează din 1644 (nu *1645*) ; v. descrierea în *BRV* I, p. 144—147, nr. 46. În transcrierea versurilor la stemă erorile : *pecetie* (pecetia ei) ; *care* (ca aceea) ; *ce are* (acela) ; *vază* (învază).

417_{47} *Triod slavonesc* : datează din 1649 (nu *1644*) ; v. descrierea în *BRV*, I, p. 171—175, nr. 55.

419_{7} *Indreptarea legii* : v. descrierea în *BRV*, I, p. 190—203, nr. 61. În transcrierea titlului, erorile de lectură : *toată cea namestie* (toate ceale namestnice) ; *cele C* (*200*) (ale sfinţilor) ; *dascale a* (dascăli ai) ; *cuviosul* (cuvîntăreţul) ; *prepus* (prepuse) ; *osîrdia* (userdia) ; *Tîrgovişte i exarh* (Tîrgovişte, exarh) ; *Tîrgovişti* (Tîrgovişte) ; *Matei* (Mathei) ; *mai* (martie).

419_{21} *Engheniasmos* : v. descrierea în *BRV*, I, p. 204—206, nr. 62 ; erori de transcriere : *elineaşte* (ellineaşte) ; *românească* (rumâneaşte) ; *osîrdia* (userdia) ; *domnului Iisus* (domnului nostru Iisus) ; *Matei* (Mathei).

419_{27} *Cheia înţelesului* : v. descrierea în *BRV*, I, p. 217—222 nr. 68 ; Varlaam de la Glavacioc a fost episcop de Rîmnic între 1671—1672 decembrie (nu *1661—1673*). Detaliile au putut fi luate din *Condica a preasfintei Mitropolii* (care va fi publicată în 1886 sub titlul *Condica sîntă*, v. p. 44—51).

419_{37} *Evanghelie românească* ; v. descrierea în *BRV*, I, p. 246—251, nr. 74.

419_{41} *Viaţa şi petrecerea sfinţilor* : v. descrierea *ibid.*, p. 240—246, nr. 73.

420_{1} *Apostolul* : v. descrierea *ibid.*, p. 258—262, nr. 76.

420_{6} *Parimiile preste an* : v. descrierea *ibid.*, p. 263—269, nr. 79.

420_{20} *Cărţile fericitului Meletie* : v. descrierea *ibid.*, p. 290—315, nr. 89. De corectat : *Sirinul* (Sirigul) ; *protecţiea* (privigherea) ; pentru textul grec., v. *ibid.*, p. 290.

420_{25} *Mărgăritare* : v. descrierea *ibid.*, p. 315—321, nr. 91.

420_{33} *Pravoslavnica mărturisire* : v. descrierea *ibid.*, p. 321—324, nr. 92. Erori de transcriere : *biserici* (beserici) ; *din* (den) ; *Constantin* (Costandin) ; *pre* (prea) ; *ţării* (ţărîi) ; *tipografiea* (tipografiia) ; *episcopiea* (episcupiia). Sfîrşitul foii de titlul : *La anul de la zidirea lumii 7200. In luna lui dichemvrie 3.*

420_{40} *Evanghelie românească* : v. descrierea *ibid.*, p. 343—344 nr. 103.

420_{45} *Evhologhion* : v. descrierea *ibid.*, p. 377—378, nr. 116. În transcrierea primei părţi a titlului, unele erori : *molitvelnic* (molitvenic) ; *bisericii* (besericii) ; *se* (să) ; *aşezată* (aşăzată) ; *părinţii* (părinţi) ; *Românească* (Rumânească) ; *voievod* (voevoda). Data este 7207 (nu *7204*, care ar fi dat de altfel anul erei noastre 1696, nu *1698*, dată la care ajunge Odobescu, în loc de cea corectă : 1699).

421_{4} *Carte scrisă de ... Maxim Peloponisul* : v. descrierea *ibid.*, p. 370—372, nr. 114.

421_{8} *Liturghie* : v. descrierea *ibid.*, p. 435—440, nr. 132. Îndreptări în transcrierea fragmentară a titlului: *care* (carea) ; *din* (de) ; *izvoarele greceşti, scos* (izvoadele greceşti, tipicul pre limba rumânească scos) ; *Şerban* (Şărban) ; *Constantin* (Costantin) ; *s-au tipărit* (tipăritu-s-au).

421_{14} *Octoih* : v. descrierea *ibid.*, p. 395—400, nr. 120.

421_{17} *Noul Testament* : v. descrierea *ibid.*, p. 448—450, nr. 139.

421_{19} *Antologhion* : v. descrierea în *BRV*, I, p. 462, nr. 147 şi *BRV*, IV, p. 219, nr. 147.

421_{25} *Adunarea slujbei* : v. descrierea în *BRV*, I, p. 467, nr. 150. Îndreptări în transcrierea titlului : *Adunarea* (adunare) ; *se* (să) ; *acest* (acesta).

421_{29} *Carte de peste tot anul* : v. descrierea *ibid.*, p. 480—481, nr. 157. Numele lui Antim este, fireşte, acela al obîrşiei sale (Ivirul), iar nu al mănăstirii Iviron de la Athos (*Istorie bisericească*, trad. de Al. Geanoglu-Lesviodacs, Buc., 1845, p. 402). Depunerea lui Antim n-a avut însă loc după întoarcerea lui Nicolae Mavrocordat din captivitate austriacă, în a doua sa domnie, ci încă în cursul celei dintîi, în 1716. Antim a fost asasinat la trecerea rîului Tungea, nu a Dunării.

422_{1} *Psaltirea* : v. descrierea în *BRV*, I, p. 414—416, nr. 125. Este un exemplar din *Psaltirea* de la Buzău, din 1701.

422_{5} *Triod* : v. descrierea în *BRV*, II, p. 42—45, nr. 204. Este vorba, în scurtele date privitoare la Mitrofan, de *Antologhion*, Rîmnic, 1705, *Penticostar*, Buzău, 1701, *Triod*, Buzău, 1697 şi 1700, *Biblia*, Buc., 1688.

⟨RAPOARTELE LUI ODOBESCU CĂTRE MINISTERUL CULTELOR ȘI INSTRUCȚIUNII PUBLICE RELATIVE LA CERCETĂRILE SALE ÎN MĂNĂSTIRI⟩

Pentru completarea informațiilor în legătură cu călătoria de cercetări arheologice făcută de Odobescu în anul 1860, se publică în *Anexe* rapoartele lui Odobescu din dosarul 399/1860 aflat la Arhivele Statului și publicate, împreună cu alte rapoarte referitoare la aceeași chestiune, de A. Sacerdoțeanu în *Cercetări istorice și pitorești prin mănăstirile noastre acum optzeci de ani. Lucrările lui Al. Odobescu, H. Trenk și G. Tătărescu*, în *Arhiva românească*, 1941, tomul VI, p. 347–379, după care s-a reprodus în ediția de față.

NOTE

Raportul din 29 mai 1861 aduce informații privind continuarea programului de cercetări al lui Odobescu la monumentele din Oltenia și din care va realiza numai partea privind „districtul" Romanați. Odobescu propune strîngerea într-un muzeu a pieselor de cultură descoperite în cursul cercetărilor, eventual adunarea obiectelor de cult valoroase din punct de vedere istoric, într-o biserică din capitală, precum și depunerea cărților și manuscriselor vechi la Biblioteca națională (aceea a Colegiului „Sf. Sava"). În ce privește cărțile și manuscrisele, care au ajuns apoi, cum știm, la Muzeul de antichități, el se oferă prin același raport să le transporte la București.

Intenția de a folosi pentru studiile sale atît notele științifice luate în cursul călătoriei din 1860, cît și reproducerile lui Trenk făcute cu același prilej apare din raportul din 19 mai 1861. *Albumul arheologic și pitoresc* al lui Trenk se păstrează la Muzeul de artă din București, colecția de Stampe, D.R. III.

La 28 august 1861 Odobescu repetă cererea de a fi autorizat să ridice manuscrisele și cărțile vechi de la mănăstirile din Argeș și Vîlcea și de a cerceta mănăstirile Brîncoveni și Căluiu din Romanați. Aceste sarcini le

îndeplinește în cursul lunii următoare, cum reiese din raportul din 27 septembrie. Odobescu nu ridică de la mănăstiri decît manuscrise și cărți (*Tetravanghelul slav* din 1512, de exemplu, datorită ferecăturii sale în argint aurit, este lăsat pe loc, la Bistrița, împreună cu celelalte obiecte de artă). Scurtele informații despre observațiile făcute la mănăstirile Brîncoveni și Căluiul sînt reluate în *Note asupra mănăstirii și clădirilor din Brîncoveni*, în *Analele Soc. Acad. Rom.*, S. II, 10 (1878), p. 289–293 și în *Note inedite culese în mănăstirea Căluiul din județul Romanați* (*ibid.*, p. 298–323), apoi în *Antichitățile județului Romanați*, Buc., 1878, p. 25–26, 121–125, 128–164, 176–177. Îndreptarea inscripțiilor date de Odobescu a făcut-o V. Drăghiceanu, *Lămuriri asupra Buzeștilor* în *Bul. Com. Mon. Ist.*, 4 (1911), p. 119–124. Astfel, data pietrei de mormînt a lui Preda Buzescu este 7100 (= 1591, nu 1592) dar corect 7119 (= 1610); a Stancăi, 7108 (= 1590), iar nu 7150 (= 1642); a marelui clucer Radu Buzescu 7118 (= 1610), nu 7151 (= 1643); a marelui ban Radu Buzescu 7156 (= 1648, nu 1646); a soției sale Maria 7161 (= 1652, nu 1653); a lui Constantin Buzescu, 7135 (= 1727), nu 7241(= 1733).

Reținerea pentru șase săptămîni a cărților și manuscriselor de la Bistrița (deci octombrie – noiembrie 1861) ar putea corespunde redactării articolelor publicate în *Revista română*. Odobescu intenționa scrierea unui studiu asemănător despre cărțile și manuscrisele de la Cozia.

Pentru manuscrisele slave de la Cozia, în prezent la Biblioteca Academiei, v. P. P. Panaitescu, *Manuscrisele slave*, p. 299 – 300, nr. 204 (este un *Apostol*, inc. *Scazanie* și datat 1 septembrie 7160 [= 1691], ceea ce Odobescu a citit *Cazanie*, cu data, stabilită în grabă, 1692); p. 302, nr. 206 (*Tîlcul Evangheliei de Teofilact*), p. 292–293, nr. 199 (*Tetravanghel*, numai cu o predoslovie de Teofilact).

Manuscrisele românești se păstrează tot la Biblioteca Academiei : ms 2455 (*Istoria Țării Românești*, copie din 1753, v. Ioachim Crăciun și Aurora Ilieș, *Repertoriul manuscriselor de cronici interne privind istoria României*, Buc., 1963, p. 153, nr. XXI), ms rom. 2432 *Aravicon mithologhicon*, 1808), *Viețile sfinților Varlaam si Ioasaf*, trad. Udriște Năsturel, ms rom 2709, copie din 1807, v. ed. P. V. Năsturel, introducere, p. XVII–XVIII. *Mineiul pe septembrie–decembrie* este în realitate un *Prolog* pe aceste luni, ms rom. 2602.

Pentru cărțile vechi românești, v. I. Bianu și N. Hodoș, *Bibliografia românească veche*, t. I, Buc., 1903, p. 108 și urm. De îndreptat data apariției *Divanului* (1698, nu *1696*).

Despre manuscrisele și cărțile de la Bistrița s-a vorbit în comentariile articolelor în care le-a descris Odobescu (v. mai sus, p. 114 și urm. și ale capitolului III din ms rom 3265 (v. p. 668 și urm.).

De un deosebit interes sînt sesizările lui Odobescu din ultima notă adresată ministrului Cultelor și instrucțiunii publice. Dacă nu știm deocamdată ce vor fi devenit cele „două mici pătrate de piatră sculptate, reprezentînd lupte de animale fantastice" depuse în paraclisul de la Curtea de Argeș, aflăm din notă că lui Odobescu i se datorează atragerea atenției oficialităților asupra importanței icoanelor lui Neagoe Basarab de la schitul Ostrov, despre care v. studiul recent al lui V. Brătulescu, *Icoanele de familie ale lui Neagoe Basarab*, în *Biserica ortodoxă română*, 79 (1961),

p. 775–784. „Prețioasa cupă sau potir al lui Matei vodă Basarab”, din 1641–1642 se păstrează la Muzeul de artă din București, Secția de artă feudală (Teodora Voinescu, *Din legăturile artistice ale Țării Românești cu Transilvania (Meșteri argintari)*, în *Studii și cercetări de istoria artei*, 3 (1956), nr. 1–2, p. 78 și 82 și *Inscripții medievale*, vol. I, p. 669–670, nr. 970).

Despre fragmentele descoperite de Bolliac în 1872 (între care dedicația lui Commodus publicată apoi în *Corpus inscriptionum latinarum*, III, 8042), v. D. Tudor, *Oltenia romană*, ed. 2-a, Buc., 1958, p. 172–173. Inscripția de la Schitul Topolnița (pe un bloc funerar) este publicată *ibid.*, p. 387, nr. 37.

LISTA ILUSTRAȚIILOR

Pag.

Alexandru Odobescu (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România. Cabinetul de stampe) XVII

Cînticele poporane în raport cu țara, istoria și datinele românilor. Începutul studiului lui Al. Odobescu publicat în *Scrieri literare și istorice*, volumul I, p. 180. (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România) 5

Hesiod, exemplar cu adnotările lui Odobescu. Fragment din *Theogonia*, p. 10, corespunde notei de la p. 38 la studiul *Cînticele poporane...*, publicat în *Revista română*, 1861 15

Finalul studiului *Cînticele poporane în raport cu țara, istoria și datinele românilor*, publicat în *Albumul macedo-român* de sub îngrijirea lui V. A. Urechiă, 1882, p. 98 cu reproducerea semnăturii autografe a lui Al. Odobescu. (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România) 30

Portretul lui Mihai Viteazul nr. 1 din *Revista română*, 1861, vol. I, p. 176–177. (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România) . . . 36

Portretul lui Mihai Viteazul nr. 2 din *Revista română*, 1861, vol. I, p. 176–177. (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România) 37

Portretul lui Mihai Viteazul nr. 3 din *Revista română*, 1861, vol. I, p. 368–369. (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România) . . 38

Portretele Văcăreștilor din *Revista română*, 1861, vol. I, p. 480–481. (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România) 43

Enăchiță Văcărescu, *Istorie a preaputernicilor împărați otomani*. (facsimil de pe ms. rom. 2905 f. 1) (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România. Cabinetul de manuscrise.). 52

Ienăchiță Văcărescu, *Observații sau băgări dă seamă...*, Rîmnic, 1787. Foaia de titlu. (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România. Cabinetul de manuscrise) 68

Pag.

Foletul novel. Începutul studiului lui Al. Odobescu publicat în *Revista română*, 1861, vol. I, p. 657. (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România) 91

Foletul novel. Însemnări autografe ale lui Constantin Brîncoveanu voevod, din anul 1695 (facsimil reprodus din ediţia Em. Vîrtosu, Buc., 1942, p. 181, corespunde textului de la p. 100, rîndul 16—25 din ediţia de faţă. (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România) . . 101

Foletul novel. Însemnări autografe ale lui Constantin Brîncoveanu voevod, din anul 1699 (facsimil reprodus din ediţia Em. Vîrtosu, Buc., 1942, p. 183, corespunde textului de la p. 103, rîndul 19 sq. şi p. 105. rîndul 1—3 din ediţia de faţă). (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România) 104

Psaltirea comentată de Branco Mladenovici. 1346 (facsimil de pe ms. sl. 205 f. 1) (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România. Cabinetul de manuscrise) 115

Psaltirea comentată de Branco Mladenovici. 1346 (facsimil de pe ms. sl. 205 f. 4) (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România. Cabinetul de manuscrise) 122

Ferecătură de evanghelie de la 1519, la Bistriţa. Desen colorat de H. Trenk reprodus din *Revista română*, 1861, vol. I, p. 738—739. (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România) 129

Obiecte de argint din secolul al XV-lea la mănăstirea Bistriţa. Desen de H. Trenk reprodus din *Revista română*, 1861, vol. I, p. 812—813. (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România) 148

Pagină din Evangheliarul de la 1512. Desen colorat de H. Trenk reprodus din *Revista română*, 1861, vol. I, p. 812—815. (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România) 151

Molitvenic slavon tipărit subt Petru voevod (1534—1541 ?). Desen colorat de H. Trenk reprodus din *Revista română*, 1861, vol. I, p. 820—821. (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România). 155

Alexandru Sihleanu. (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România. Cabinetul de stampe) 196

Obiecte antice de la Snagov. Desen de H. Trenk reprodus din *Revista română*, 1861, vol. I, p. 362—363. (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România) 202

Uşa de stejar sculptat de la Turbaţi. Desen de H. Trenk reprodus din *Revista română*, 1861, vol. I, p. 366—367. (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România) 206

Costum de doamnă romancă. Desen de H. Trenk reprodus din *Revista română*, 1861, vol. I, p. 376—377. (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România) 213

Pag.

Podoabă din sicriul moaştelor sfintei Filofteia de la Curtea de Argeş. Desen colorat de H. Trenk reprodus din *Revista română*, 1861, vol. I, p. 378—379. (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România) 215

Obiecte de cult de la Snagov. Desen de H. Trenk reprodus din *Revista română*, 1861, vol. I, p. 398—399. (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România) 232

Fragment din discursul episcopului Andrei Şaguna la deschiderea Asociaţiei transilvane. *Gazeta Transilvaniei*, anul XXV, nr. 56, 17 iulie 1862, p. 221. (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România) 241

Etude sur les droits et obligations des monastères roumains dédiés aux Saints-Lieux d'Orient. Foaia de titlu. (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România) 258

Pavilionul României din parcul Expoziţiei universale de la Paris din 1867. (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România. Cabinetul de stampe) 316

Tezaurul de la Pietroasa expus în secţia României la Expoziţia universală de la Paris din 1867. (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România. Cabinetul de stampe) 320

Produse naturale expuse în secţia României la Expoziţia universală de la Paris din 1867. (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România. Cabinetul de stampe) 323

Costume româneşti expuse în secţia României la Expoziţia universală de la Paris din 1867. (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România. Cabinetul de stampe) 338

Al. Odobescu. Fotografie în culori de Alophe. (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România. Cabinetul de stampe) 362

Saşa Odobescu. Fotografie în culori de Alophe. (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România. Cabinetul de stampe) 366

Mănăstirea Curtea de Argeş. Pictură de H. Trenk. (Muzeul de artă al Republicii Socialiste România. Secţia de grafică) 370

Ruinele cetăţii lui Ţepeş Vodă. Pictură de H. Trenk. (Muzeul de artă al Republicii Socialiste România. Secţia de grafică) 372

Schitul Brădet. Pictură de H. Trenk. (Muzeul de artă al Republicii Socialiste România. Secţia de grafică) 378

Însemnări din călătoria făcută în 1860 în judeţele Argeş şi Vîlcea. Sus autograful lui Odobescu, în rest autograful Saşei care scria sub dictarea soţului său (facsimil din ms. rom. 4935 f. 113). (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România. Cabinetul de manuscrise) 386

Schitul Cornetul. Pictură de H. Trenk. (Muzeul de artă al Republicii Socialiste România. Secţia de grafică). 388

Pag.
Mănăstirea Cozia. Pictură de H. Trenk. (Muzeul de artă al Republicii Socialiste România. Secţia de grafică 391
Schitul de sub Piatră. Pictură de H. Trenk. (Muzeul de artă al Republicii Socialiste România. Secţia de grafică) 402
Mănăstirea Hurez, pridvorul. Pictură de H. Trenk. (Muzeul de artă al Republicii Socialiste România. Secţia de grafică) 405
Mănăstirile Bistriţa şi Arnota. Pictură de H. Trenk. (Muzeul de artă al Republicii Socialiste România. Secţia de grafică). 407
Din lista manuscriselor de la Bistriţa, întocmită de Al. Odobescu, cu reproducerea autografului lui Udrişte Năsturel (facsimil de pe ms. rom. 3265 f. 34) (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România. Cabinetul de manuscrise) 414
Din lista cărţilor vechi de la Bistriţa, întocmită de Al. Odobescu (facsimil de pe ms. rom. 3265 f. 40) (Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România. Cabinetul de manuscrise) 418

CUPRINS

Pag.
Introducere V
Notă asupra ediţiei XIII
Cronologia vieţii şi activităţii lui Alexandru Odobescu XVIII

ANTUME

<Precuvîntare> 3
Cînticele poporane în raport cu ţara, istoria şi datinele românilor 4
Cîteva cuvinte asupra lui N. Bălcescu şi scrierilor sale 32
Portretele lui Mihai vodă Viteazul 34
V. Cîrlova 40
Poeţii Văcăreşti. Traducerea lui Britanicu. Străbunii Văcăreştilor. Banul Ianachiţă 42
Notă despre planurile bătăliilor lui Mihai Viteazul 84
Foletul novel şi calandarele lui Constantin vodă Brîncoveanul . . . 90
Despre unele manuscripte şi cărţi tipărite aflate în mănăstirea Bistriţa (Districtul Vîlcea în România) 110
Psaltirea tradusă româneşte de diaconul Coresi. Tipărită la 15<7>7 174
Studiile istorice în ţara noastră 185
<Precuvîntare> 190
Cîteva ore la Snagov 191
Asociaţiunea transilvană pentru literatura română şi cultura poporului român (Sesiunea din iulie 1862, în Braşov) 237
<Mişcarea românilor din Ardeal la 1848> 256
Étude sur les droits et obligations des monastères roumains dédiés aux Saints-Lieux d'Orient 257
Mănăstirile închinate din România. Studiu asupra drepturilor şi îndatoririlor acestor aşezăminte 278
Regulament interior pentru Consiliul general al instrucţiunei publice 298

Gimnazie şi şcoale reale. Raport asupra organizaţiunii ce ar fi să se dea învăţămîntului secundar în România, prezentat Consiliului general de instrucţiune publică, în sesiunea lui din anul 1865 301
România la Expoziţiunea universală din 1867, la Paris. Memoriu asupra participării sale. Extracte din circularele şi instrucţiunile către consiliele judeţene şi comunale, către prefecţi şi către agricultori şi industriaşi 315
Casa, veşmintele şi petrecerile ţăranului român. Note extrase din *Catalogul productelor Secţiunii Române*, la Exposiţiunea universală din 1867, la Paris 334
Dare de seamă despre ducerea şi expunerea tezaurului de la Pietroasa la Paris şi la Londra în anii 1867—1868 351

POSTUME

Însemnări despre monumentele istorice din judeţele Argeş şi Vîlcea. Călătorie făcută în 1860 din însărcinarea Ministerului cultelor şi instrucţiei publice 361

ANEXE

Pomelnic, manuscripte, cărţi tipărite 411
<Rapoartele lui Odobescu către Ministerul cultelor şi instrucţiei publice relative la cercetările sale în mănăstiri> 423

VARIANTE, NOTE

<Precuvîntare> 437
Cînticele poporane în raport cu ţara, istoria şi datinele românilor 440
Cîteva cuvinte asupra lui N. Bălcescu şi scrierilor sale 464
Portretele lui Mihai-vodă Viteazul 467
V. Cîrlova 469
Poeţii Văcăreşti. Traducerea lui Britanicu. Străbunii Văcăreştilor. Banul Iănăchiţă. 472
Notă despre planurile bătăliilor lui Mihai Viteazul 513
Foletul novel şi calandarele lui Constantin vodă Brîncoveanul . . 515
Despre unele manuscripte şi cărţi tipărite aflate în mănăstirea Bistriţa (Districtul Vîlcea în România) 538
Psaltirea tradusă româneşte de diaconul Coresi. Tipărită la 15<7>7. 557
Studiile istorice în ţara noastră 564
<Precuvîntare> 568
Cîteva ore la Snagov 570

Asociaţiunea transilvană pentru literatura română şi cultura poporului român (Sesiunea din iulie 1862, în Braşov). . . 593
<Mişcarea românilor din Ardeal la 1848> 607
Étude sur les droits et obligations des monastères roumains dédiés aux Saints-Lieux d'Orient 608
Mănăstirile închinate din România. Studiu asupra drepturilor şi îndatoririlor acestor aşezăminte 609
Regulament interior pentru Consiliul general al instrucţiunei publice 619
Gimnazie şi şcoale reale. Raport asupra organizaţiunii ce ar fi să se dea învăţămîntului secundar în România, prezentat Consiliului general de instrucţiune publică, în sesiunea lui din anul 1865 621
România la Expoziţiunea universală din 1867, la Paris. Memoriu asupra participării sale. Extracte din circularele şi instrucţiunile către consiliele judeţene şi comunale, către prefecţi şi către agricultori şi industriaşi 630
Casa, veşmintele şi petrecerile ţăranului român. Note extrase din *Catalogul productelor secţiunii române*, la Expoziţiunea Universală din 1867, la Paris 636
Dare de seamă despre ducerea şi expunerea tezaurului de la Pietroasa, la Paris şi la Londra, în anii 1867 şi 1868 638
Însemnări despre monumentele istorice din judeţele Argeş şi Vîlcea. Călătorie făcută în 1860 din însărcinarea Ministerului cultelor şi instrucţiei publice 641
Pomelnic, manuscripte, cărţi tipărite 667
<Rapoartele lui Odobescu către Ministerul cultelor şi instrucţiunii publice relative la cercetările sale în mănăstire> 672
Lista ilustraţiilor 675

VERIFICAT
1987

Redactor responsabil: GEORGETA MITRAN
Tehnoredactor: ELENA BABI

---

*Dat la cules 22.06.1966. Bun de tipar 30.01.1967. Apărut 1967.
Tiraj 20450 ex. legate. Hîrtie scris I A de 80 g/m² 700×1000/16.
Coli editoriale 58,19. Coli de tipar 44,25 A 7676/1966. CZ. pentru
biblioteci mari şi mici 8 R–O.*

Întreprinderea Poligrafică Informaţia Str. Brezoianu nr. 23–25
Bucureşti, Republica Socialistă România comanda nr. 203